
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00007146 4

TERENTIUS
IN ANTIQUO LIBRO VATICANAE
BIBLIOTHECAE

P. TERENTII
CARTHAGINIENSIS AFRI
COMOEDIAE SEX

EX RECENSIONE

FRID. LINDENBROGII

CVM EIVSDEM

MSTORVM LECTIONIB. ET OBSERVATIONIBVS

ATQVE

AELII DONATI, EVGRAPHII ET CALPVRNII COMMENTARIIS INTEGRIS.

HIS ACCESSERVNT

BENTLEII ET FAERNI

LECTIONES AC CONIECTVRAE OMNES, SED IN COMPENDIVM REDACTAE

ITEM

WESTERHOVII IN SCHOLIASTAS LECTIONES AC CONIECTVRAE

QVIBVS ET SVAS ADSPERSIT

M. IO. CAR. ZEVNIVS.

ADIECTO INDICE IN DONATVM ET TERENTIVM LOCVPLETISSIMO

TOM. I.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO SERENISSIMI ELECTORIS SAXONIAE.

LIPSIAE

IMPENSIS G. THEOPHILI GEORGI

CIↃIↃCCLXXIV.

VIRO MAGNIFICO

SVMME VENERABILI

IOANNI AVGVSTO ERNESTI

THEOLOGIAE DOCTORI ET PROFESSORI ORDINARIO, EPISCOPATVS CITICENSIS CANONICO, CONSIST. LIPS. ASSESSORI, EPHORO STIPENDIATORVM ELECTORALIVM, VILLARVM ACADEMICARVM PRAEPOSITO, SOCIETATIS GOETTINGENSIS LITTERARIAE SODALI ETC.

VIR MAGNIFICE
SVMME VENERABILIS
PATRONE AC PRAECEPTOR
OMNI PIETATE COLENDE

Non diu dubitaui et haeſitaui, cui hanc Terentii editionem dedicarem. Etenim cum in TE, VIR MAGNIFICE, praeter multas alias eaſque ſummas animi ingeniique virtutes, quibus ornatum TE eſſe ſatis inter omnes conſtat, ſummam in ſcribendo elegantiam et perſpicuitatem, exquiſitam in iu-

dicando differendoque ſubtilitatem et acumen, atque in locis ſcriptorum corruptis emendandis et caſtigandis diligentiam cautionemque plane admirabilem, et TVA doctrina dignam, omnium conſenſu maximopere et veriſſime laudari meminiſſem: ſtatim decreui, iudicio ſubiicere TVO quicquid hic mea effectum ſit opera, adhibuerimne aut in notis Bentleii Faernique in compendium redigendis ſatis perſpicuitatis cum iuſta breuitate, aut in ſcholiis, quae interdum vel aliunde compilaſſem, vel ipſe addidiſſem, idoneam diligentiam, aut in locis Scholiaſtarum, quae corrupta et manca viderentur, reſtituendis, iuſtam cautionem et prudentiam; vt adeo quicquid TIBI, VIR DOCTISSIME, diſplicere intellexiſſem, in poſterum corrigeretur euitareturque, vel ſi quid forte TIBI probari audiuiſſem, TVA, VIR GRAVISSIME, auctoritate,

quae

quae apud omnes maxima eſt, ſatis defenderetur ac confirmaretur. Huc acceſſit alia cauſa, mea quidem ſententia haut leuis, quae me ad hoc inuitaret conſilium. Cum enim olim TVA, PRAECEPTOR FIDELISSIME, diſciplina eſſem vſus, et vſque poſthac prudentiſſimis TVIS conſiliis et patrocinio adiutus et ſubleuatus: animi grati eſſe (et hunc inprimis ſpectes velim) duxi, hunc TVAE inſtitutionis fructum, qui fere primus a me edi exiſtimandus eſt, offerendum eſſe TIBI, vt, ſi bonus eſſet, TVAE fidei acceptus referretur, aut, ſi immaturus, a TE caſtigaretur. Quod ſi vero et in poſterum TVA cura, PATRONE OPTIME, me dignum iudicaueris: profecto non fruſtra in litterarum curriculo aſſiſſe ac ſudaſſe me exiſtimabo. Equidem, ſanctiſſime confirmo et polliceor, omnem curam ac diligentiam adhibebo, ne TVA

disciplina et caeteris beneficiis indignus reperiar; atque si non re et palam gratum animum declarare potuero, certe precibus pro TVA, SENEX SVMME VENERABILIS, valetudine recta et senectute placida clam faciendis Deo me TVI studiosissimum et Reipublicae amantissimum probare studebo. Vale, et in litterarum bonarum salutem vale diutissime

VIR MAGNIFICE

ATQVE

SVMME VENERABILIS

TIBI

addictissimus

Io. Car. Zeunius.

LECTORI ERVDITO
S. P. D.
IO. CAR. ZEVNIVS.

Quod in mercatoribus forte non valde reprehenditur, ſi laudant, quas cupiunt extrudere merces, aut etiam ab Editoribus librorum interdum recte fieri poteſt, vt libros ſuos commendent, et omni ratione hominum animos ad lectionem inuitent et alliciant; id ſane hic quam alieniſſimum et ineptiſſimum puto. Etenim quis quaeſo eſt ab omni humanitate ita remotus, vt ſibi Terentii laudari deſideret fabulas, quas pueri auide legunt, magnopere admirantur adulti, et ſenes ipſi non ſine magna animi laetitia relegunt? Igitur agamus potius, quod iure a nobis poſtulatur, vt, quam rationem in hac Editione curanda ſecuti ſimus, aperiamus. Cum Bibliopola mihi conſilium, quod dudum cepiſſet de *Lindenbrogii* Editione, quam adhuc optimam et vſui diſcentium accommodatiſſimam eſſe ex viris rerum peritis audiuiſſet, typis repetenda, mihi ſignificaſſet, petiiſſetque, vt exemplar a vitiis operarum purgarem, in ſuum quodque locum redigerem, et, ſi quid haberem, quod commode accedere poſſe exiſtimarem, adderem: occaſionem a me minime quaeſitam, ſed vltro oblatam Terentium, quem ſemper ſummo habueram in pretio, edendi et curandi dimittere nolui. Itaque exemplar, quod operis tradendum erat, Editionis Lindenbrogii, quae Francofurti anno ſuperioris ſeculi ter-

tio et vicesimo prodiit, cum inscitia et negligentia Correctorum, inprimis in Obseruationibus, satis corruptum et interdum etiam mutilum intellexissem: vbique omni diligentia, non sine magno taedio, cum Westerhouiana Editione, cuius vsum Cl. Clodius benignissime mihi concesserat, contuli, et inde omissa restitui; loca Auctorum vel laudaui, vel male laudata correxi; vitia typographica, quae inprimis in Graeca irrepserant, nec ab ipso Westerhouio sublata, emendaui; interpunctiones et distinctiones ita constituere studui, vt quaedam constantia, a Lindenbrogio aut eius Correctoribus neglecta, seruaretur; orthographiae denique rationem cum in singulis litteris, veluti *Set*, *aput*, *accersiui* etc. tum in compositionibus verborum, vbi Lindenbrogium aliosque fluctuasse videbam, stabiliorem, et rei naturae Graecaeque linguae analogiae conuenientiorem reddere sum conatus, adeo vt v. c. pro *inridere* reponerem *irridere* etc. sed saluis archaismis, quos profanis manibus attingere nefas putabam; atque omnino omnem curam diligentiamque adhibui, ne haec Editio conspurcaretur vitiis, quae per vulgares mercede et lucello fere paruo conductos Correctores, vbi fides quaedam, quae requiritur et diligentia, ne quid grauius dicam, admodum rara deprehenditur, interdum committuntur, et adeo virtus Editionum, quam primam iudico, tollitur. Hactenus de iis, quae fere omnia non nisi ad repetitionem Lindenbrogianae Editionis pertinent. Explicemus nunc deinceps, quae tanquam noua illi accesserunt. *Faërnum* quidem olim, et postea *Bentleium* cum intellexissem multa in Terentiano textui emendando et lectionum aucto-

auctoritate confirmando operam dedisse; ab vsu huius Editionis critico, praesertim cum multae Lindenbrogii notae eundem spectent, non alienum duxi, vbique vtriusque viri sententiam adiungere; sed, ne liber magnitudine et scholiorum nube molestus lectoribus, et forte pretio emtoribus incommodus existeret, hoc temperamento sum vsus, vt fere verbis meis, ad rem breuius, salua perspicuitate, significandam, vtriusque viri sententiam in compendium redigerem, et vni nomini tribuerem Bentleii; adeo vt copia locorum omissa, et verborum formularumque ambagibus detractis et crebris eiusdem rei repetitionibus vitatis, nihil nisi sententiae argumentorumque, siue a codicum auctoritate, siue metri legibus, siue loquendi vsu, et elegantia sermonis sumtorum, summam spectandam sequendamque mihi esse existimarem. Etsi igitur non negauerim, Bentleium cum alias tum in Terentio corrigendo interdum paulo audaciorem videri, adeo vt nonnunquam vix mihi temperarem, quin contradicere auderem: cum tamen ille et magna copia librorum scriptorum eorumque antiquissimorum, quibus Angliam in omni genere abundare dudum inter omnes constat, fuerit instructus, et ipsis Faërni lectionibus haut contemnendis mirifice adiutus, et praeterea ipse ingenio acutissimo elegantissimoque ornatus, non ingratum Lectori docto me fecisse spero, quod illas coniecturas et lectiones hic exhibuerim; praesertim cum eam breuitatem vbique spectarem, qua ad summam rei cognoscendam lectoribus non opus esset vniuersas paginas, saepe cum magno taedio, perlegere,

et

et inde colligere, quid ſibi Auctor vellet. Satis de Bentleio. Dicendum eſt, quid acciderit *Donato*, qui ſane, ob antiquitatem et doctrinam, primum tenet inter Scholiaſtas locum. Verum ſane dolendum eſt, eius ſcholia, qualia quidem hodie extant, inprimis duplici laborare vitio, interpolationis et corruptionis. Illa enim eſſe interpolata acceſſione nonnullorum aliorum ſcholiorum, quod fatum quoque in Ariſtophanem ſcholiis euenit, ita clarum eſt, vt non niſi leui inſpectione ſit opus. Hoc vitium autem cum tolli ſine ſumma temeritate, aut inani diſputatione non poſſe videretur, a nobis intactum relictum eſt, nec attulimus notatiunculas ſuperuacuas, quas Weſterhouius interdum adiunxit. Verum alterum vitium, quantum in nobis fuit, inprimis poſt Actum primum Fabulae primae, (quoniam ab initio hoc conſilium nobis nondum erat captum) tollere ſumus conati. Igitur primum interſerui et ſigno ( ) a textu Scholiaſtae diſtinxi coniecturas et lectiones, quas Weſterhouius vel debet Abr. Wielingio Viro Conſultiſſimo, vel ipſe collegit non modo ex codice Sam. Hulſii Haganae Ciuitatis Viri Conſularis, codice Theod. Boendermakeri Canonici S. Martini apud Vltraiectinos, et codice edito Cardinalis Du Bois, (poſteriores nos compendii cauſa interdum diximus *Librum vtrumque*), ſed etiam ex Editionibus antiquiſſimis Venetis. Deinde ego ipſe locis corruptis, a Weſterhouio neglectis, manum admoui, eaque vel corrigere vel ſupplere ſum conatus; atque ne mea coniectura aliis forte inuitis obtruderetur, eam addita littera Z notaui. Poſt Donatum

tum et tempore et dignitate ſequitur *Eugraphius*, qui, quantum ex Gerberti, ſeu Syluestris, ad Airardum epiſtola colligitur, ſub finem ſeculi decimi, Othone III. imperante, vixit, homo pro ratione illorum temporum haut indoctus. Huius Commentarii in Terentium, qui apud Lindenbrogium admodum corrupti et mutili deprehenduntur, hic partim ex Editione Weſterhouii, qui duobus codicibus, ſed his ipſis corruptis et mutilatis, Bibliothecae Leidenſis eſt vſus, et veteres Editiones contulit, partim noſtris coniecturis qualibuſcunque aucti prodeunt. Cum Donati in Heautontimorumenon Scholia videantur periiſſe, in locum illorum *Calpurnii* Brixienſis, qui ſeculo quinto decimo Laurentii Vallae aetate vixiſſe videtur, ſubſtituimus Scholia, vt non modo vbique eſſet haut ingrata Fabularum aequalitas, ſed etiam quoniam illa lectu haut indigna exiſtimabamus, quae ſaepe ad ſimilitudinem Donatianorum quam proxime accedunt. In hoc Scholiaſte, fateor, vt breuitati conſuleretur, interdum loca aperte corrupta, et facillima emendatu tacite correxi, ductus vel Editionibus antiquis, vel legibus linguae et contexti. Quoniam *Diatribas* virorum eruditorum, quae et in Weſterhouiana Editione reperiuntur, intelligebamus Lectori haut iniucundas fore, et vſui huius libri accommodatiſſimas, hic quoque eas repetere placuit. Caeterum ſi quid praeterea adiiciendum viſum fuerit, ad Tomum alterum differendum eſſe cenſemus. Vale igitur, Lector Erudite, et ſi quid humani paſſi ſumus, ignoſce. Scripſi Lipſiae in Nundinis vernis CIƆIƆCCLXXIV.

PRAE-

PRAEFATIO LINDENBROGII.

PVB. TERENTIVM Afrum, Comoediae Latinae ſcriptorem vndecunque elegantiſſimum, atque ingenii feſtiui, curatiore ſtudio recenſitum bono publico exhibere viſum fuit. Quem enim pueri amauimus, eiuſdem amoenitate ac Venere vel hac quoque aetate nos capi, non erubeſcimus: a cuius lectione etiam ipſos Romani eloquii principes, eoſque grauiſſimos viros, non abhorruiſſe conſtat: quorum ſane elogia ſuo loco digeſſimus, vt omnium oculis, qualenam aeſtimium veterum doctiſſimi quique de eo ſemper fecerint, velut in tabula exponeremus. Nam recentiorum encomia colligere, aut commendatitiam illius nouam conſcribere, inſuper habendum duximus; ne laudatum ab omnibus concelebrare ſi vellemus, actam rem agere potius, quam noui aliquid dicere videremur. Quippe cuius ea gloria eſt, vt nullius laudibus creſcere, nullius minui poſſit. Ergo igitur id mihi in hac Editione potiſſimum curae fuit, ne ad nitelam eius et ſplendorem quod faceret, quicquam ſcienter omitteretur. Non denegarunt nobis hac in re operam ſuam amici noſtri, viri litterati. Inprimis vero multum adiuti ſumus fauore celeberrimi Iuriſconſulti Franc. Pithoei Tricaſſinenſis, qui duo nobis Terentii exemplaria ſuppeditauit; alterum fratris B. M. alterum manu ſua emendatum: adſcriptis interdum Menandri, Apollodori, aliorumque verſibus; quos Terentium exprimere voluiſſe putamus. His acceſſit Mſ. codex qui in Bibliotheca Regis Galliae adſeruatur: cuius ea viſa eſt antiquitas, nec minor bonitas, vt vel ſolus ſufficeret, cuius fidem ſequeremur. in quo etiam Terentii imago, plane vt eam ex Vaticana Bibliotheca Fuluius Vrſinus V. C. edidit, antiqua manu depicta erat. Vſi ſumus et aliis ſcriptis libris, ſed qui perparum profuerunt: nam et recentiores erant; et ſi quid variarent, id leuidenſe admodum atque exigui momenti.

DONATI duo exemplaria habuimus, et illa Pithoeorum accurata diligentia ad Mſſ. codd. Antonii Contii et Iacobi Cuiacii Anteceſſorum Bituricenſium collata; quorum auxilio in hoc commentario plurimae lacunae ſuppletae, aliaque infinita errata integritati ſuae reſtituta ſunt. Iuuerunt etiam nonnihil collectanea quaedam, quae in Bibliotheca Regia Pariſienſi, et ſchedae vett. Pet. Danielis Aureliani, viri humaniſſimi. Sed neſcio

nescio qui veluti de compacto factum, vt Graeca fere omnia in omnibus libris adeo vitiose scripta, vt raro quid inde boni extricare licuerit, vel indagare, quod specie recti placeret. Itaque non nostro saltim, sed aliorum quoque iudicio, characteres vitiosos proponere voluimus, vt cuilibet pro captu ac lubidine emendandi causa relinqueretur integra.

Evgraphivm non vni debemus. Praeter pauca enim illa, quae huius Scholiastae Faernus vir diligentissimus olim in Italia prouulgauit, alia longe plura ex antiquissimo libro Ant. Loiselli I. C. nunc primum edita: et quae huic deerant, ex nobiliss. Franc. Oliuarii codice suppleta sunt. Caetera vero quae desiderantur, si tanti videbuntur, a felicioribus meliori seculo fors fuat an in lucem proferri poterunt: nam vt nos hic Italis plura praestitimus, sic alii diligentiam nostram si supplebunt, non inuidebimus. laus est publica. Extat quidem Parisiis in Bibliotheca Regia commentum in hunc Comicum, Eugraphii titulo insignitum: sed adeo ineptum, adeoque nugis plenum, vt vere quis ex Luciorum Schola detonsi cuiusdam tenebrionis dixerit blatteramentum. idcirco etiam eiusmodi affaniis Editionem hanc contaminare nobis religio fuit.

Postremo: Obseruationes quasdam adiecimus, breues illas, et nostro more modoque factas; magis vt de varietate lectionis et fide veri constaret, quam vt prolixe hic omnia explicarentur. Quod rectius hercle vero facient magistri in ludo et vmbra, ne publice τὴν ἀκρισίαν ἐκθεατρίζειν necessum habeamus, aut cum insanientibus furere; qui nullum amplius librum prodire patiuntur, nisi ingentibus commentariis oneratum, ὡς ἂν ἄχθος εἶναι ἡμιόνων πολλῶν. Proinde, Lector, si probus es, laus nobis tribuenda est quod egimus, venia danda quod reliquimus. Feliciter.

ELOGIA VETERVM
DE PVB. TERENTIO.

Varro, Parmenone; Nonius in Poſcere.

In argumentis Caecilius poſcit palmam; in etheſin Terentius; in ſermonibus Plautus.

Cicero de optimo genere oratorum.

In re quod optimum ſit quaeritur: in hominibus dicitur, quod eſt. Itaque licet dicere, et Ennium ſummum Epicum Poetam, ſi cui ita videtur; et Pacuuium Tragicum; et Caecilium fortaſſe Comicum. Vnum vero eſt genus perfecti, a quo qui abſunt, genere differunt, vt ab Accio Terentius, ſed in eodem non ſunt pares.

Et infra.

Iidem et Andriam et Synephebos, nec minus Terentium et Caecilium, quam Menandrum legunt. Quod eſt igitur eorum in orationibus e Graeco conuerſis faſtidium, nullum cum ſit in verſibus.

Lib. VII. Epiſt. 3. ad Attic.

Secutus ſum, non dico Caecilium, Mane vt ex portu in Pireaeum, malus enim auctor latinitatis eſt, ſed Terentium, cuius fabellae, propter elegantiam ſermonis putabantur a C. Laelio ſcribi, Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Pireaeum.

In Laelio.

In Andria familiaris meus Terentius dixit.

Horatius lib. Epiſt. ad Auguſtum.

Dicitur Afrani toga conueniſſe Menandro;
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
Vincere Caecilius grauitate, Terentius arte;
Hos ediſcit, et hos arte ſtipata Theatro
Spectat Roma frequens.

Ouidius lib. II. Triſtium.

Nec liber indicium eſt animi; ſed honeſta voluntas
Plurima mulcendis auribus apta refert.
Accius eſſet atrox: conuiua Terentius eſſet;
Eſſent pugnaces qui fera bella canunt.

Vol-

Volcatius Sedigitus, apud A. Gell. lib. xv. cap. 24.

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam Poetae comico cui deferant.
Eum, me iudice, errorem dissoluam tibi:
Vt contra si quis sentiat, nihil sentiat.
Caecilio palmam Statio do comico.
Plautus secundus facile exsuperat caeteros.
Dein Naeuius qui seruet, pretium tertiu'st.
Si erit, quod quarto, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Atilium.
In sexto sequitur hos loco Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octauum obtinet.
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causa antiquitatis Ennium.

Velleius Paterculus, lib. I.

Dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium, Terentiumque, et Afranium suppari aetate nituerunt.

Fab. Quinctilian. lib. x. cap. I.

In Comoedia maxime claudicamus; licet Varro dicat, Musas Aelii Stolonis Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent: licet Caecilium laudibus ferant: licet Terentii scripta ad Scipionem Africanum referantur: quae tamen sunt in hoc genere elegantissima, et plus adhuc habitura gratiae, si intra versus trimetros stetissent.

Idem Declamat. IX. siue Gladiator.

Terentium, quem inter caeteros captiuos, secundo Punico bello, Scipio Africanus vinculis exsoluerat, memoriae tradidere maiores, insigne receptae libertatis pileo testantem in triumpho ducis esse conspectum.

Plinius lib. I. Epist. 16.

Legit mihi nuper epistolas, quas vxoris esse dicebat, Plautum vel Terentium metro solutum legi credidi.

A. Gellius lib. VII. cap. 14.

Vera autem et propria huiusmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit, vbertatis Pacuuium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.

Idem lib. VII. cap. 21.

Neque magno interuallo postea Q. Ennius, et iuxta Caecilius et Terentius, ac subinde Pacuuius: et Pacuuio iam

 sene

ſene Accius, clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

Auſonius in protreptico ad Nepotem.

Tu quoque qui Latium lecto ſermone Terenti
Comis et adſtricto percurris pulpita ſocco,
Ad noua vix memorem diuerbia coge ſenectam.

Lactant. de falſa ſap. cap. 4.

Nemo poteſt de ſe recte iudicare, quod nobilis Poeta teſtatur, Ita enim comparatam eſſe hominum naturam, etc.

Hieron. in Chronico, Olymp. 155. ann. 3.

P. Terentius Carthagînienſis Comoediarum ſcriptor ob ingenium et formam libertate donatus, in Arcadia moritur: qui primam Andriam antequam Aedilibus, Caecilio multum ſe miranti legit.

Idem: de optimo genere interpretandi.

Terentius Menandrum, Plautus et Caecilius veteres comicos interpretati ſunt: numquid haerent in verbis? ac non decorem magis et elegantiam in tranſlatione conſeruant, quam veritatem interpretationis.

Idem ad Suniam et Fretellam.

Hanc eſſe regulam boni interpretis, vt idioma alterius linguae, ſuae linguae exprimat proprietate: quod quidem et Tullium in Protagora Platonis, et in Oeconomico Xenophontis, et in Demoſthenis contra Aeſchinem oratione feciſſe conuincimus, et Plautum, Terentium, Caeciliumque, eruditiſſimos viros in Graecis Comoediis transferendis.

Idem ad Paulinum.

Habet vnumquodque propoſitum principes ſuos. Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones: Philoſophi proponant ſibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Ariſtotelem: Poetae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.

Paulus Oroſius lib. IV. cap. 19.

Scipio iam tunc cognomento Africanus, triumphans vrbem ingreſſus eſt, quem Terentius, qui poſtea Comicus, ex nobilibus Carthaginienſium captiuis pileatus, quod indultae ſibi libertatis inſigne fuit, triumphantem poſt currum ſecutus eſt.

Liuius

Liuius lib. xxx. non Comicum hunc intelligit, ſed ad Terentium Culleonem ſenatorem Rom. refert, qui pileo capiti impoſito ſecutus eſt Scipionem triumphantem. certe de alterutro Quinctiliani etiam locus ex declam. IX. intelligendus eſt.

Sidonius Apollinar. Carm. XX.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patauine, Mantuane,
Et te Comica qui doces Terenti,
Et te, tempore qui ſatus ſeuero,
Graios, Plaute, ſales lepore tranſis.

Rufinus Grammaticus Antiochenſis.

Agnouit metrum ſeruatque Terentius artem:
Nam prologos trimetro didicit componere verſu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Seruius in illud lib. I. Aeneid. talibus incuſat.

Sciendum eſt Tarentium, propter ſolam proprietatem, omnibus Comicis eſſe praepoſitum; quibus eſt, quantum ad caetera ſpectat, inferior.

Fl. Soſipater Chariſius lib. II.

ἤθη, vt ait Varro de Latino ſermone lib. V. nulli alii ſeruare conuenit quam Titinnio et Terentio. πάθη vero Trabea, inquit, et Attilius, et Caecilius facile mouerant.

Iſidor. Origin. lib. I. cap. 39.

Fabulas Poetae quaſdam delectandi cauſa finxerunt, quaſdam ad naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati ſunt. Delectandi cauſa fictas, vt eas quas vulgo dicunt, vel quas Plautus et Terentius compoſuerunt.

Ex antiquo Cod. Mſ. in Bibliotheca Regis Gall.

Natus in excelſis tectis Carthaginis altae
Romanis ducibus bellica praeda fui.
Deſcripſi mores hominum, iuuenumque, ſenumque,
Qualiter et ſerui decipiant dominos:
Quid meretrix, quid leno dolis confingat auarus;
Haec quicunque legit, ſic, puto, cautus erit.

DE AELIO DONATO.

Hieronym. in Chronico Olymp. 284.

Victorinus Rhetor et Donatus Grammaticus Praeceptor meus, Romae insignes habentur: e quibus Victorinus etiam statuam in foro Traiano meruit.

Idem Apolog. aduers. Rufinum.

Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium commentarios: Vulcatii in orationes Ciceronis: Victorini in Dialogos eius, et in Terentii Comoedias Praeceptoris mei Donati, aeque in Virgilium, et aliorum in alios; Plautum, Lucretium, Flaccum, Persium, atque Lucanum. Argue interpretationes eorum, quare non vnam explanationem secuti sint, et in eadem re quod vel sibi, vel aliis videatur enumerent.

Hieronym. in Eccles. cap. 1.

Comicus ait: Nihil est dictum, quod non sit dictum prius: vnde et Praeceptor meus Donatus, cum ipsum versiculum exponeret, Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt.

DE EVGRAPHIO.

Gerbertus quondam scholasticus ad Airardum Epist. VII.

Petitionibus tuis annuimus: nostra vt exsequaris negotia, velut propria, monemus. Plinius emendetur, Eugraphius recipiatur.

Gerbertus hic postea P P. factus, Syluester dictus fuit, vixitque sub Othone III. Imp. circa A. C. DCCCCXCVIII. Vid. Fascicul. tempor. Onuphrius Panuin. in chron. Eccles. et alii.

PVB.

PVB. TERENTII AFRI CARTHAGINIENSIS VITA.

1) Auctore Aelio Donato V. C.

Publius Terentius Afer, Carthagine natus, seruiuit Romae Terentio Lucano Senatori; a quo ob ingenium et formam, non institutus modo liberaliter, sed et mature manumissus est. Quidam captum esse existimant; quod fieri nullo modo potuisse, Fenestella docet: quum inter finem secundi belli Punici, et initium tertii natus sit, et mortuus: nec si a Numidis aut Getulis captus sit, ad ducem Romanum peruenire potuisset, nullo commercio inter Italicos et Afros, nisi post deletam Carthaginem, coepto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano, et C. Laelio: quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur. Quod et ipsum Fenestella arguit, contendens vtroque maiorem natu fuisse. Quamuis et Cornelius Nepos aequales omnes fuisse tradat, et Porcius suspicionem de consuetudine per haec faciat:

2) Dum lasciuiam nobilium et fucosas laudes petit:
Dum Africani 3) voce diuina inhiat auidis auribus:
Dum ad Furium se coenitare et Laelium, pulchrum putat:
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum 4) rapi
5) Ob florem aetatis suae: ipsus sublatis rebus ad summam
Inopiam redactus est.
Itaque e conspectu omnium abiit in Graeciam, in terram vltimam.
Mortuus est in Stymphalo, Arcadiae oppido: nihil Publius

1) Alii hanc vitam tribuunt Suetonio Tranquillo. Caeterum quas hic additas vides, Lector beneuole, notulas Tan. Fabri, excerpsimus ex Edit. Westerhouii. Z.

2) *Lasciuia* hic significat lusus liberiores, iocos, conuiuia, et alia, quae tenuioribus hominibus sunt denegata; sed summis viris, qui eleganti ingenio sint praediti, et concessa sunt, et bene succedunt. *Fab.*

3) Alii legunt *vocem diuinam*, quod praeferendum esse videtur. Z.

4) *Rapi* est rheda aut equo vehi. Sic Horat. Serm. I, 5. *Quatuor hinc rapimur viginti et millia rhedis.* Fab.

5) Hunc et sequentem versum Westerh. duce Fabro, in vnum contractum edidit sic: *Ob florem aetatis suae: ad summam inopiam redactus est.* Z.

Scipio profuit, nihil ei Laelius, nihil Furius;
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam:
Saltem vt esset, quo referret obitum domini seruulus.

Scripsit Comoedias sex: ex quibus primam Andriam cum aedilibus daret, iussus ante 6) Caerio recitare. Ad coenantem cum venisset, dictus est, initium quidem fabulae, quod erat contemtiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens legisse: post paucos vero versus inuitatus, vt accumberet, coenasse vna; deinde caetera percurrisse, non sine magna Caerii admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquas aequaliter populo probauit; quamuis Volcatius de enumeratione omnium ita scribat, *Sumetur Hecyra sexta ex his fabula.*

Eunuchus quidem bis die acta est; meruitque pretium, quantum nulla antea cuiusquam Comoedia, id est, octo millia nummum; propterea summa quoque 7) titulo adscribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam praefert principio Menandri. Non obscura fama est, adiutum Terentium in scriptis a Laelio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit. Nunquam enim, nisi leuiter, se tutari conatur, vt in Prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt maleuoli, homines nobiles
Hunc adiutare, assidueque vna scribere:
Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam: cum illis placet,
Qui vobis vniuersis, et populo placent:
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore vsus est sine superbia.

Videtur autem se leuius defendisse, quia sciebat Laelio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem; quae tamen magis et vsque ad posteriora tempora valuit.

Q. Memmius in oratione pro se ait: *Pub. Africanus, qui a Terentio personam mutuatus, quae domi luserat ipse, nomine illius in Scenam detulit.* Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Laelium quondam in Puteolano 8) Kal. Martiis admonitum ab vxore, temporius vt discumberet, petiisse ab ea ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium dixisse, non saepe in

6) Westerhouius recte edidit *Caecilio*, vt paulo post *Caecilii*. Z.

7) *Titulus*, h. l. Didascaliam significat. Ergo, vt hodie editur, mutila est. *Fab.*

8) *Kalendis Martiis*] Quia hoc die regnum matronarum erat. *Fab.*

in ſcribendo magis ſucceſſiſſe ſibi. deinde rogatum vt ſcripta illa proferret, pronunciaſſe verſus qui ſunt in Heautontimorumeno,

Satis pol proterue me Syri promiſſa huc induxerunt.

Santra Terentium exiſtimat, ſi modo in ſcribendo adiutoribus indiguerit, non tam Scipione et Laelio vti potuiſſe, qui tunc adoleſcentuli fuere: quam C. Sulpitio Gallo homine docto 9), et qui conſularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, et M. Popilio, conſulari vtroque, ac Poeta. Ideo ipſum non iuuenes deſignaſſe, qui ſe adiuuiſſe dicerentur: ſed viros, quorum operam, et in bello, et in otio, et in negotio populus ſit expertus. Poſt editas Comoedias nondum quintum atque trigeſimum egreſſus annum, cauſa euitandae opinionis, quia videbatur aliena pro ſuis edere: ſeu percipiendi Graecorum inſtituta moreſque, quos perinde exprimeret in ſcriptis, egreſſus vrbem eſt, neque amplius rediit. De morte eius Volcatius tradit;

Sed vt Afer ſex populo dedit Comoedias,
Iter hinc in Aſiam fecit. 10) *nauim cum ſemel*
Conſcendit, viſus nunquam eſt. ſic vita vacat.

11) Q. Coſconius redeuntem a Graecia periiſſe in mari dicit cum centum et octo fabulis, conuerſis a Menandro. Caeteri 12) mortuum eſſe in Arcadiae Stymphalo, ſiue Leucadia tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, M. Fuluio Nobiliore Coſſ. morbo implicitum acri, dolore ac taedio 13) amiſſarum ſarcinarum, quas in naui praemiſerat, ac ſimul fabularum quas nouas fecerat. Fuiſſe dicitur mediocri ſtatura, gracili corpore, colore fuſco. Reliquit filiam, quae poſt Equiti Romano nupſit. Item hortulos xx. iugerum, via Appia ad Martis villam: quo magis miror, Porcium ſcribere, — *nihil Publius*

9) *Et qui conſularibus*] Mſ. R. *Cuius conſularibus.* L. Murctus coniicit *Conſualibus ludis:* ſed Faber vult legi *Cerealibus.* Z.

10) *Nauim cum ſemel*] Mſ. Danielis. *Nauim vt ſemel.* L.

11) *Qu. Coſconius*] Ita ex Mſſ. edidimus, vulg. hactenus fuit *Conſentius.* Coſconium laudat Varro de Ling. Lat. lib. V. L.

12) *Mortuum eſſe in Arcadiae*] Alii *in Arcadia Stymphali ſinu.* Auſonius ad Vrſulum de ſenario numero: *Protulit in Scenam quot dramata fabellarum, Arcadiae medio qui iacet in gremio.* L.

13) *Amiſſarum ſarcinarum*] Nil verius hac lectione, quam omnes ſcripti codd. praeferunt, excepto vno in quo *fabularum* erat. Vulgo hactenus legitur *ſatyrarum*; ſed id ne titiuilitii quidem. L.

Scipio profuit, nihil ei Laelius, nihil Furius;
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam:
Saltem vt esset, quo referret obitum domini seruulus.

Hunc Afranius quidem omnibus comicis praefert, scribens in Compitalibus, *Terentio non similem dices quempiam.*

Volcatius autem non solum Naeuio, et Plauto, et Caecilio 14), sed Licinio quoque postponit. Cicero 15) in Limone hactenus laudat:

Tu quoque, qui solus lecto sermone Terenti,
Conuersum expressumque Latina voce Menandrum
16) *In medio populi sedatis vocibus effers;*
17) *Quicquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.*

Item C. Caesar.

Tu quoque tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, et merito, puri sermonis amator,
Lenibus atque vtinam scriptis adiuncta foret vis
Comica, vt aequato virtus polleret honore
Cum Graecis, neque in hac 18) *despectus parte iaceres!*
Vnum hoc maceror, et doleo tibi deesse, Terenti.

Haec Suetonius Tranquillus. Nam duos Terentios Poetas fuisse scribit Metius, quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter libertinus Terentius Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium, Valgius in Actaeone ait.

Hae quae vocantur fabulae 19), *cuiae sunt?*
Non has, qui iura populis 20), *end' ibus dabat* *
Honore summo affectus fecit fabulas.

Duae ab Apollodoro translatae esse dicuntur comico, Phormio et Hecyra: quatuor reliquae a Menandro. ex quibus magno successu et pretio stetit Eunuchus fabula: Hecyra saepe exclusa, vix acta est.

DE

14) *Sed Licinio*] Mſ. *sed Liuio.* L.

15) Puto hunc Ciceronis librum nihil continuisse, nisi Epigrammata in viros claros, quocunque in genere praestantiae sibi nomen parassent. *Fab.*

16) *In medio populi*] Mſ. Dan. *In medium nobis sedatis*, etc. L.

17) *Quicquid come*] Mſ. *Quiddam come.* al. *Quicquod.* L.

18 *Despectus parte*] Mſ. Dan. *despecta parte.* L.

19) *Cuiae sunt*] Sic libr. Dan. al. *cuius sunt?* L.

20) *Populis end' ibus dabat*] Ita Mſſ. Danielis. vulg. *petentibus dabat.* al. *recensentibus.* L.

1) DE TRAGOEDIA ET COMOEDIA.

INITIVM Tragoediae et Comoediae a rebus diuinis eſt inchoatum: quibus pro fructibus vota ſoluentes operabantur antiqui. Nam incenſis iam altaribus, et admoto hirco, id genus carminis, quod ſacer chorus reddebat Libero patri, Tragoedia dicebatur, vel ἀπὸ τȣ̃ τράγȣ 2) καὶ τῆς ᾠδῆς, hoc eſt, ab hirco, hoſte vinearum, et a cantilena. Eius ipſius rei apud Virgilium plena fit mentio. Vel quod hirco donabatur eius carminis Poeta: vel quod vter eius muſti plenus ſolemne praemium cantoribus fuerat; vel quod ora ſua fecibus perlinebant ſcenici, ante vſum perſonarum, ab Aeſchylo repertum. Feces enim 3) dicuntur Graece τρύγες. Et his quidem cauſis Tragoediae nomen eſt inuentum. At vero nondum coactis in vrbem Athenienſibus, cum 4) Apollini Nomio, vel ΑΓΥΑΘῶ * id eſt paſtorum

1) Quae hic de Tragoedia et Comoedia referuntur, ea non vt alii ex Cornuto vel Aſpro deſumta, ſed ex Euanthii commentario in Terentium ſelecta eſſe arbitror. Eiuſceque rei euidentiſſimum argumentum eſt, quod ſub huius eruditiſſimi Grammatici nomine (quem iiſdem cum Donato temporibus, hoc eſt Olymp. 285. regnante Conſtantio Fil. Conſtantini, C P. floruiſſe notat Hieronym.) haec verba afferat Rufinus Antiochenſis Grammat. lib. de metris Terentianis: *Concinna argumento, conſuetudine congrua, vtilis ſententiis, grata ſalibus, apta metro.* Et poſtea ſic: *Veteres etſi vſi ipſi quoque metris* etc. Quae ipſiſſima in hiſce prolegomenis nunc leguntur. L.

2) Καὶ τῆς ᾠδῆς] Hoc ex Mſſ. additum. L.

3) DICVNTVR GRACE TPTΓEC] Athen. lib. 2. Ἀπὸ μέθης, καὶ ἡ τῆς κωμῳδίας, καὶ ἡ τῆς τραγῳδίας εὕρεσις ἐν Ἰκαρίῳ τῆς Ἀττικῆς εὑρέθη, καὶ κατ᾽ αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρὸν, ἀφ᾽ ȣ̃ δὴ καὶ τρυγῳδία τὸ πρῶτον ἐκλήθη ἡ κωμῳδία. Vid. Etymolog. Magnum in τραγῳδία. L.

4) APOLLINI NOMIO VEL ΑΓΥΑΘω] Haec eſt ſcriptura priſcorum codd. quae refingenda videtur hoc modo: *Apollini Nomio vel Agyieo.* De Apolline Nomio Seru. 4. Georgicor. ad illa verba, *auditque vocatus Apollo.* Ἀγυιᾶς autem Elei appellarunt, teſte Pauſania in Eliacis, τȣ̀ς ὑπ᾽ Ἀθηναίων καλȣμένȣς ςενωπȣ̀ς. Et hinc Apollo Agyieus, de quo fuſe Graeci. Horat. Carm. lib. 4. Od. 6. *Lenis Agyieus* et ibi Prophyr. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 9. Poſtea ſic legitur in Mſſ. *paſtorum vicinorum Deo.* vbi in editis eſt, *vicinorumque praeſidi Deo.* L.

ſtorum vicinorumque praeſidi Deo, conſtructis aris in honorem diuinae rei circum Atticae vicos, villas, pagos, et compita 5) feſtum carmen ſolenniter cantarent: orta eſt Comoedia ἀπὸ τῶν κωμῶν καὶ τῆς ᾠδῆς compoſito nomine, vel ἀπὸ τοῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν, quod eſt, comeſſatum ire cantantes. quod a Poetis ſolenni die, vel amatorie laſciuientibus choris comicis non abſurdum eſt. Itaque vt rerum, ita etiam temporum ipſorum coepto ordine Tragoedia primo prolata eſſe cognoſcitur. Nam vt ab incultis et feris moribus paulatim peruentum eſt ad manſuetudinem, vrbeſque ſunt conditae, et vita mitior atque otioſior proceſſit: ita res tragicae longe ante comicas inuentae. Quamuis autem retro priſca voluentibus reperiatur Theſpis Tragoediae primus inuentor: et Comoediae veteris pater Eupolis cum Cratino, Ariſtophaneque eſſe dicatur. Homerus tamen, qui fere omnis Poeticae largiſſimus fons eſt, etiam his carminibus exempla praebuit, et velut quadam ſuorum operum lege praeſcripſit: qui Iliadem inſtar Tragoediae, Odyſſeam ad imaginem Comoediae feciſſe monſtratur. Nam poſt illius tale tantumque documentum, ab ingenioſiſſimis imitatoribus et digeſta ſunt in ordinem, et diuiſa ea, quae etiam tum temere ſcribebantur adhuc impolita, atque in ipſis rudimentis haudquaquam, vt poſtea facta ſunt, decora atque laeuia. At nos ea, quae proprie de Tragoedia dicenda ſunt, titulo propoſiti operis inſtantes, in alia tempora differamus: et de his fabulis iam loquamur, quas Terentius imitatus eſt. Poſtquam demonſtrandae originis cauſa de vtriuſque generis initio diximus: quod neceſſe eſt iam dicemus.

Comoedia fere vetus, vt ipſa quoque olim Tragoedia, ſimplex carmen (quemadmodum iam diximus) fuit: quod chorus circa aras fumantes nunc ſpatiatus, nunc conſiſtens, nunc reuoluens gyros, cum tibicine concinebat. Sed primo vna perſona ſubſtituta eſt cantoribus, quae reſpondens alternis choro, locupletauit variauitque rem muſicam. tum altera, tum tertia, et ad poſtremum creſcente numero, per auctores diuerſos, perſonae, pallae, cothurni, ſocci, et caeteri ornatus atque inſignia ſcenicorum reperta: et ad hoc vnicuique ſuus habitus: et ad vltimum qui primarum partium, qui ſecundarum, et tertiarum, qui quartarum atque quinctarum actores eſſent,

5) *Feſtum carmen*] In Mſ. Dan. *Feſtiuum carmen ſollemniter cantaretur*; *ἀπὸ τῶν κωμῶν καὶ τῆς ᾠδῆς Comoedia vocitata eſt, vt opinor a pagis et cantilena compoſito nomine, vel ἀπὸ τοῦ κωμάζειν* etc. L.

eſſent, diſtributa et diuiſa quinquepartito tota eſt fabula. quae tamen in ipſis ortus ſui velut quibuſdam incunabilis, et vix dum incipiens, 6) κωμῳδία ἐτεώνιος καὶ ἀρχαία dicta eſt: ἀρχαία idcirco, quia eſt de nobis parum cognitis vitiis: 7) ἐτεώνιος autem, quia ineſt in ea velut hiſtorica fides verae narrationis, et denominatio omnium, de quibus libere deſcribebatur. Etenim per priſcos Poetas, non vt nunc, penitus ficta argumenta: ſed res geſtae a ciuibus palam cum eorum ſaepe, qui geſſerant, nomine decantabantur. Ideo ipſa ſuo tempore moribus multum profuit ciuitatis: cum vnuſquiſque caueret, culpa ne ſpectaculo caeteris eſſet, et domeſtico probro. Sed cum Poetae abuti licentius ſtilo, et 8) paſſim laedere ex libidine coepiſſent plures bonos, ne quiſquam in alterum carmen infame proponeret, lege lata ſiluere. Et hinc deinde aliud genus fabulae, id eſt Satyra ſumſit exordium: quae a Satyris, quos illotos ſemper ac petulantes deos ſcimus eſſe, vocitata eſt. etſi aliunde nomen traxiſſe praue putant alii. Haec, quae Satyra dicitur, eiuſmodi fuit, vt in ea quamuis duro et veluti agreſti ioco, de vitiis ciuium tamen ſine vllo proprii nominis titulo carmen eſſet. Quod item genus Comoediae multis obſuit Poetis, cum in ſuſpicionem potentibus ciuibus veniſſent, illorum facta deſcripſiſſe in peius, ac deformaſſe genus ſtilo carminis. quod primo Lucilius nouo conſcripſit modo, vt Poeſin inde faceret, id eſt, vnius carminis plures libros. Hoc igitur, quo ſupra diximus modo, coacti omittere Satyram, aliud genus carminis τὴν νέαν κωμῳδίαν, hoc eſt, nouam Comoediam reperere Poetae; quae argumento communi magis, et generaliter ad omnes homines, qui mediocribus fortunis agunt, pertineret: et minus amaritudinis ſpectatoribus, et eadem opera multum delectationis afferret: concinna argumento, conſuetudine congrua, vtilis ſententiis, grata ſalibus, apta metro. Vt igitur ſuperiores illae ſuis quaeque celebrantur auctoribus: ita haec νέα κωμῳδία cum multorum antea, tum praecipue Menandri, Teren-

6) *Κωμωδία ἐτεώνυμος καὶ ἀρχαία*] Mſſ. *ἀρχαια κωμωδία* et EPONOMATOS. L.

7) *Ετεώνυμος autem*] Mſſ. EPONOMATOS *autem*. L.

8) *Paſſim laedere ex libidine*] Veteris Comoediae ſcommata et maledicta eleganter indicat Artemidor. lib. I. cap. 58 τὸ δὲ κωμῳδῶν ἀκούειν, ἢ κωμικὰ ἔχειν ἀναπλάσματα, ἢ βιβλία, τὰ μὲν τῆς παλαιᾶς κωμῳδίας σκώμματα, καὶ ταραχὰς, καὶ ςάσεις, καὶ αἰσχρολογίας σημαίνει. τὰ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς κωμῳδίας, τὰ μὲν ἄλλα ἴσα τῇ τραγῳδίᾳ σημαίνει, τὰ δὲ τέλη χρηςὰ καὶ ἀγαθὰ ὑπαγορεύει· τοιαῦτα γὰρ αἱ ὑποθέσεις τῶν δραμάτων. Vid. Schol. Ariſtoph. L.

Terentiique eſt. de qua cum multa dicenda ſint, ſat erit tamen velut admonendi lectoris cauſa, quod de arte Comica veterum chartis continetur, exponere. Comoedia vetus vt ab initio chorus fuit, paulatimque perſonarum numero in quinque actus proceſſit: ita paulatim velut attrito atque extenuato choro ad nouam Comoediam ſic peruenit, vt in ea non modo non inducatur chorus, ſed ne locus quidem vllus iam relinquatur choro. Nam poſtquam otioſo tempore faſtidioſior ſpectator effectus, tunc cum ad cantores ab actoribus fabula tranſibat, conſurgere et abire coepiſſet: admonuit Poetas primo quidem choros praetermittere, locum eis relinquentes: vt Menander fecit, hac de cauſa, non vt alii exiſtimant, alia. Poſtremo ne locum quidem reliquerunt: quod Latini fecerunt Comici, vnde apud illos dirimere actus quinquepartitos difficile eſt. Tum etiam Graeci prologos non habent more noſtrorum, quos Latini habent. Deinde θεὺς ἀπὸ μηχανῆς, id eſt, Deos argumentis narrandis machinatos, caeteri Latini inſtar Graecorum habent: Terentius non habet. Ad hoc προτατικὰ πρόσωπα, id eſt, perſonas extra argumentum arceſſitas, non facile caeteri habent: quibus Terentius ſaepe vtitur, vt per harum inductiones facile pateat argumentum. Veteres, etſi ipſi quoque in metris negligentius egerunt iambici verſus, duntaxat in ſecundo et quarto loco: tamen a Terentio vincuntur reſolutione huius metri, quantum poteſt, comminuti ad imaginem proſae orationis. Tum perſonarum leges circa habitum, aetatem, officium, partes agendi, nemo diligentius Terentio cuſtodiuit. Quinetiam ſolus auſus eſt cum in fictis argumentis fidem veritatis aſſequeretur, etiam contra praeſcripta Comica meretrices interdum non malas introducere: quibus tamen, cur bonae ſint, et voluptas per ipſum et cauſa non deſit. Haec cum artificioſiſſima Terentius fecerit: tum illud eſt admirandum, quod et morem retinuit, vt Comoediam ſcriberet: et temperauit affectum, ne in Tragoediam tranſiliret. quod cum aliis rebus minime obtentum et a Plauto, et ab Afranio, et Accio, et multis fere magnis Comicis inuenimus. Illud quoque inter Terentianas virtutes mirabile, quod eius fabulae eo ſunt temperamento, vt neque extumeſcant ad tragicam celſitudinem, neque abiiciantur ad mimicam vilitatem. Adde quod nihil abſtruſum ab eo ponitur: aut quod ab hiſtoricis requirendum ſit, quod ſaepius Plautus facit, et eo eſt obſcurior in pluribus locis. Adde quod argumenti ac ſtili ita attente memor eſt, vt nuſquam 9) non cauerit, aut curauerit ea, quae obeſſe

9) *Non cauerit, aut curauerit*] Mſ. Dan. *non aut cauerit, aut curauerit*. L.

esse potuerunt: tum quod media primis atque postremis ita nexuit, vt nihil additum alteri, sed aptum ex se totum, et vno corpore videatur esse compositum. Illud quoque mirabile in eo primo, quod non ita miscet personas quatuor, vt obscura sit earum distinctio. Et item quod nihil ad populum facit actorem, velut ex Tragoedia loqui: quod vitium Plauti frequentissimum est. Illud etiam inter caetera eius laude dignum videtur, quod locupletiora argumenta ex duplicibus negotiis delegerit ad scribendum. Nam excepta Hecyra, in qua vnius Pamphili amor est, caeterae quinque binos adolescentulos habent. Illud vero tenendum est, post νέαν κωμῳδίαν Latinos multa fabularum genera protulisse: vt Togatas, a Scenicis atque argumentis Latinis: Praetextatas, ab dignitate personarum, et Latina historia: Attelanas, a ciuitate Campaniae, vbi actitatae sunt plurimae: Rhyntonicas, ab actoris nomine: Tabernarias, ab humilitate argumenti et stili: Mimos, ab diuturna imitatione vilium rerum et leuium personarum. Inter Tragoediam autem et Comoediam cum multa, tum in primis hoc distat: quod in Comoedia mediocres fortunae hominum, parui impetus periculaque, laetique sunt exitus actionum. At in Tragoedia, omnia contraria, ingentes personae, magni timores, exitus funesti habentur. Et illic turbulenta prima, tranquilla vltima. In Tragoedia contrario ordine res aguntur. Tum quod in Tragoedia, fugienda vita; in Comoedia, capessenda exprimitur. Postremo, quod omnis Comoedia de fictis est argumentis: Tragoedia saepe ab historica fide petitur. Latinae fabulae primo a Liuio Andronico scriptae sunt, adeo vt ad has res etiam tum recentes idem et Poeta et actor fabularum suarum fuisset. Comoediae autem motoriae sunt, aut statariae, aut mistae. Motoriae, turbulentae: statariae, quietiores: mistae, ex vtroque actu consistentes. Comoedia per quatuor partes diuiditur, Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophem. Prologus est velut praefatio quaedam fabulae: in quo solo licet, praeter argumentum aliquid ad populum, vel ex Poetae, vel ex ipsius fabulae, vel ex actoris commodo, loqui. Protasis primus est actus, initiumque dramatis. Epitasis incrementum processusque turbarum: ac totius, vt ita dixerim, motus erroris. Catastrophe conuersio rerum est ad iucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum.

10) *Comoedia* est fabula diuersa instituta continens, affectu-

10) *Comoedia est fabula*] In MSS. sic est *De Comoedia. Comoedia est f.* Adeo vt quae sequuntur, non Euanthii amplius, sed alterius auctoris esse videantur. L. Westerhouius nomine *Fragmenti Donati* edidit. satis audacter. Z.

festuumque ciuilium ac priuatorum: quibus discitur quid sit in vita vtile, quid contra euitandum. 11) Hanc Graeci sic definiere, κωμῳδία ἐςὶν ἰδιωτικῶν, καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή. Comoediam esse Cicero ait, *imitationem vitae, speculum consuetudinis, imaginem veritatis*. Comoediae autem a more antiquo dictae: quia in vicis huiusmodi carmina initio agebantur, apud Graecos: vt in Italia Compitalitiis ludicris, admisto pronunciationis modulo, quo, dum actus commutantur, 12) populus detinebatur. Aut ἀπὸ τῶν κωμῶν, hoc est, ab actu vitae hominum, qui in vicis habitabant, ob mediocritatem fortunarum: non in aulis regiis, vt sunt personae Tragicae. Comoedia vero, quia poema sub imitatione vitae atque morum similitudine compositum est, in gestu et pronunciatione consistit. Comoediam apud Graecos dubium est quis inuenerit primus: apud Latinos certum est. Comoediam et Tragoediam Togatam primo Liuius Andronicus reperit: aitque, *Comoediam esse quotidianae vitae speculum*: nec iniuria. Nam vt intenti speculo veritatis lineamenta facile per imagines colligimus: ita lectione Comoediae imitationem vitae, consuetudinisque non aegerrime animaduertimus. Huius autem originis ratio ab exteris ciuitatibus, moribusque peruenit. Athenienses namque Atticam custodientes elegantiam, cum vellent male viuentes notare, in vicos et compita ex omnibus locis laeti, alacresque veniebant: ibique cum nominibus singulorum vitam publicabant: vnde nomen compositum, vt Comoedia vocaretur. Haec autem carmina in pratis primum mollibus agebantur. Nec deerant praemia, quibus ad scribendum doctorum prouocarentur ingenia: sed et actoribus munera offerebantur, quo libentius iucundo vocis flexu ad dulcedinem commendationis vterentur. Caper namque pro donis his dabatur, quia vitibus noxium animal habebatur: a quo etiam Tragoediae nomen exortum est. Nonnulli autem ex amurca olei fece, quae est humor aquatilis, Tragoediam dici vocarique maluerunt. Qui ludi cum per artifices in honorem Liberi patris agerentur, etiam ipsi Comoediarum Tragoediarumque scriptores huius dei, velut patris numen colere venerarique coeperunt. Cuius rei probabilis ratio extitit. Ita enim carmina inchoata proferebantur, vt per ea laudes eius, et facta

11) *Hanc Graeci sic definiere*] Diomed. Gram lib. 3. vbi eadem definito habetur, καὶ πολιτικῶν non addit. L.

12) *Populus detinebatur*] Ms. *Populus attinebatur*, vt et inf. L.

facta gloriosa celebrari, proferrique constaret: tum paulatim fama huius artis increbuit. Thespis autem primus haec scripta in omnium notitiam protulit. Postea Aeschylus secutus exemplum, publicauit. de quibus ita Horatius in arte Poetica loquitur;

Ignotum tragicae genus inuenisse camoenae
Dicitur, et plaustris vexisse poemata Thespis,
Quae canerent, agerentque peruncti fecibus ora.
Posthunc personae, pallaeque repertor honestae
Aeschylus, et modicis instrauit pulpita tignis:
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.
Successit vetus hic Comoedia non sine multa
Laude: sed in vitium libertas excidit, et vim
Dignam lege regi. lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit sublato iure nocendi.
Nil intentatum nostri liquere Poetae:
Nec minimum meruere decus, vestigia Graeca
Ausi deserere, et celebrare domestica facta,
Vel qui praetextas, vel qui docuere togatas.

Fabula generale nomen est, eius duae primae partes sunt, Tragoedia et Comoedia. Si Latina argumentatio sit, praetexata dicitur. Comoedia autem multas species habet. Aut enim palliata est, aut togata, aut tabernaria, aut attellana, aut mimus, aut rhintonica, aut planipedia. Planipedia autem dicta, ob humilitatem argumenti eius, ac vilitatem actorum, qui non cothurno aut socco vtuntur in Scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo quod non ea negotia continet, quae personarum in turribus, aut in coenaculis habitantium sunt, sed in plano et humili loco. Personati primi egisse dicuntur Comoediam Cincius et Faliscus: Tragoediam 13) Minutius et Prothonius. Omnium autem Comoediarum scripta ex quatuor rebus omnino sumuntur; nomine, loco, facto, euentu. Nomine, vt Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, vt Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, vt Eunuchus, Asinaria, Captiui. Euentu, Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Comoediarum formae sunt tres, Palliatae, Graecum habitum ferentes: quas nonnulli tabernarias vocant. Togatae iuxta formam personarum habitum togarum desiderantes. Attellanae, salibus et iocis compositae, quae in se non habent nisi vetustam elegantiam. Comoedia autem diuiditur in quatuor partes, Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophen. Pro-

13) *Minutius et Prothonius*] Ms. *Minutius et Prothimus.* L.

Prologus eſt prima dictio, a Graecis 14) dicta πρόλογος, id eſt, antecedens veram fabulae compoſitionem elocutio. Eius ſpecies quatuor ſunt. ςυςατικὸς, commendatitius: quo fabula vel Poeta commendatur. 15) ἀναφορικὸς, relatiuus: quo aut aduerſario maledicta, aut gratiae populo referuntur. 16) ὑποθετικὸς, argumentatiuus: fabulae argumentum exponens. μικτὸς, miſtus: omnia haec in ſe continens. Inter Prologum et Prologium quidam hoc intereſſe voluerunt: quia Prologus eſt velut Praefatio quaedam fabulae, in quo ſolo ſcilicet praeter argumentum, aliquid ad populum vel ex Poeta, vel ex ipſius fabulae, vel actoris commodo loquitur. Prologium autem eſt, cum tantum de argumento dicitur. Protaſis eſt primus actus initiumque dramatis, quo pars argumenti explicatur, pars reticetur ad populi exſpectationem tenendam. Epitaſis eſt incrementum proceſſuſque turbarum, ac totius vt ita dixerim nodus erroris. Cataſtrophe eſt conuerſio rerum ad iocundos exitus, patefacta cunctis cognitione geſtorum. In pleriſque fabulis ipſarum nomina priora ponebantur, quam Poetarum: in nonnullis Poetarum, quam fabularum. Cuius moris diuerſitatem antiquitas probat. Nam cum primum aliqui fabulas ederent, ipſarum nomina pronunciabantur ante, quam Poetae pronunciarentur, ne aliqua inuidia a ſcribendo deterreri poſſent. Cum autem per editionem multarum Poetae iam eſſet auctoritas acquiſita, rurſus priora Poetarum nomina proferebantur: vt per ipſorum vocabula fabulis attentio acquireretur.

Actas diuerſis ludis manifeſtum eſt inſcribi. Nam ludorum quatuor ſunt ſpecies, quos Curules Aediles munere publico curant: Megalenſes, magnis Diis conſecrati, quos Graeci 17) μεγαλεσίυς appellant: Funebres, ad retinendum populum inſtituti, dum pompa funeri decreta in honorem patricii viri plene inſtruitur: Plebei, qui pro ſalute plebis eduntur: Apollinares, Apollini conſecrati. In Scena duae arae poni ſole-

14) *Dicta* πρόλογος] Mſ. *Dicta* πρῶτος λόγος. L.

15) Ἀναφορικὸς] Mſ. ἐπιτιμητικὸς. L.

16) Ὑποθετικὸς] Mſ. δραματικὸς. Quae mox ſequuntur, ex collectaneis Regii exemplaris immutata ſunt. L.

17) Μεγαλεσιὺς *appellant*] Mſ. MeΠOyCIOyC. Videtur legendum (vt et in Pith. lib. emendatum erat) μεγάλυς σιὺς. Vult Megalenſes ludos nomen inueniſſe ἀπὸ τῶν μεγάλων σιῶν, hoc eſt, dis magnis. Nam Doribus, vt et Plato et Ariſtoteles teſtantur, σιὸς eſt Deus. L.

ſolebant, dextra Liberi, ſiniſtra eius dei, cui ludi fiebant: vnde Terentius in Andria ait, *Ex ara hac ſume verbenas.*

Hinc Vlyſſem palliatum ſemper inducunt: ſiue quod aliquando inſaniam ſimulauit: quo tempore tectum ſe eſſe voluit, ne agnitus cogeretur in bella prodire; ſeu ob ſingularem ſapientiam, qua tectus munituſque plurimum ſociis profuit. Huius enim virtutis erat, animi ſemper decipientis ingenium. Nonnulli Ithacae incolas, ſicut Locros, palliatos fuiſſe commemorant. Achillis et Neoptolemi perſonae diademata habent: quamuis regalia ſceptra nunquam tenuerint: cuius argumenti probatio talis inducitur, quod nunquam cum reliqua Graeciae iuuentute ad gerenda cum Troianis bella, ſacramenta coniurationis inierunt, nec vnquam ſub Agamemnonis imperio fuerunt.

Comicis ſenibus 18) candidus veſtitus inducitur, quod is antiquiſſimus fuiſſe memoratur. Adoleſcentibus diſcolor attribuitur. Serui Comici amictu exiguo conteguntur, paupertatis antiquae gratia, vel quo expeditiores agant. Paraſiti cum intortis palliis veniunt. Laeto veſtitus candidus: aerumnoſo obſoletus: purpureus diuiti: pauperi phoeniceus datur: militi clamis purpurea: puellae habitus peregrinus inducitur. Leno pallio varii coloris vtitur. Meretrici ob auaritiam luteum datur. Syrmata dicta ſunt ab eo, quod trahuntur: quae res ab ſcenica luxuria inſtituta eſt. Eadem in luctuoſis perſonis incuriam ſui per negligentiam ſignificant. Aulaea quoque in Scena intexta ſternuntur, quod pictus ornatus erat, 19) ex Attalica Regia Romam vſque perlatus: pro quibus ſiparia aetas poſterior accepit. Eſt autem 20) mimicum velum, quod populo obſiſtit, dum fabularum actus commutantur. Diuerbia hiſtriones pronunciabant. Cantica vero temperabantur modis non a Poeta, ſed a perito artis muſicae factis. Neque enim omnia iiſdem modis in vno cantico agebantur, ſed ſaepe mutatis. Vt ſignificant qui tres numeros in Comoediis ponunt, qui tres continent mutatos modos cantici illius. Qui huiuſmodi

18) *Candidus veſtitus*] De veſtitu Comico vid. Pollucem. L.

19) *Ex Attalica Regia*] Sil. Italicus lib. 14. — *quaeque Attalicis variata per artem Aulaeis ſcribuntur acu.* —

20) *Mimicum velum*] Haec vera eſt lectio. Apul. *Siparium mimicum dimoueto.* Quinctilian. lib. 6. cap. 4. *Cum eius accuſator in ſipario omnibus locis, aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemtum ex alea pinxiſſet.* Haec eadem vox reſtituenda eſt Seruio in Georg. Virgil. Vid. Feſt. et Iuuenal. Scholiaſt. ad Satyr. 8. et alii. L.

modi modos faciebant, nomen in principio fabulae et scriptoris et actoris superponebant. Huiusmodi adeo carmina ad tibias fiebant, vt his auditis, multi ex populo ante discerent, quam fabulam acturi scenici essent, quam omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronunciaretur. Agebantur autem tibiis paribus aut imparibus, et dextris aut sinistris. Dextrae autem tibiae sua grauitate seriam Comoediae dictionem pronunciabant. Sinistrae et serranae acuminis leuitate iocum in Comoedia ostendebant. Vbi autem dextra et sinistra acta fabula inscribebatur, mistim ioci et grauitates denunciabantur.

PVB. TERENTII VITA

QVAM E CODICE MS. OXONIENSI DESCRIPSIT ABR. GRONOVIVS.

Comicus genere quidem exstitit Afer, ciuis vero Carthaginiensis: Scipione autem remeante victore Carthagine ad vrbem Romam post interfectionem Hannibalis, iste qui cum aliis multis Carthaginiensibus comprehensus fuerat, ante currum Scipionis ligatis retro manibus minatus est, vt captiuus, sed currum illius pileatus prosequutus est in vrbem, quod erat in signum libertatis. Nam quicunque captiuorum a victore libertate potiretur, pileum in capite habens currum illius prosequebatur; vt enim a Scipione agnitus est liberali ingenio, sapientia florere, in tanto honore, tanta gratia apud eum habitus est, praesertim cum liberis genitoribus ortus esset, vt ei eandem libertatem concederet, atque inter domesticos suos praecipuam familiaritatem ei donaret. Romae autem dum moraretur, et videret frequenter populum in theatrum ad spectaculum conuenire; ea ratione atque intentione exorsus est Comoediam scribere, vt populo recitationem fabularum suarum conferret, sibique eum conciliaret: sed quum coepissent Fabulae eius recitari, longe aliter visum est, quam sperasset, quia multos aemulos propter hoc contra se excitauit, qui eius dicta reprehendebant. Scripsit autem nitidissimo stilo sex Fabulas, ex vnaquaque vnum librum determinans; quas licet multi negent, mentiuntur, teste Prisciano, qui de Metris Terentianis loquitur, et insuper in libro Grammaticae saepe dicit, cuius genere metri constat exemplum, quod ponit; nec non etiam teste Ruphino in eo libro, quem de Metris scripsit: ipse quoque nihilominus in Prologis se Poetam vocat. Omnes quidem

quidem eius libri permaxime iambico metro constant, licet non vniformi. Prologi vero omnium librorum ternario iambico catalectio compositi sunt, sex pedibus pro tribus computatis. Nam diuersa sunt genera iambici metri. Est enim monometrum, quod constat duobus iambis: est dimetrum, quod quatuor: est trimetrum, quod sex: est tetrametrum, quod octo: est pentametrum, sed raro inuenitur: in quibus ista lex obseruatur, vt semper duo iambi pro vno pede computentur, ob celeritatem temporis, quam occupant, teste Horatio in libro Poeticae. Imitatur autem Naeuium, Plautum, Ennium, veteres Comicos, praecipueque Menandrum, qui longe ante ipsum duas Fabulas descripsit, in quas transtulit quaedam ex Perinthia illius, quae conuenere tam in sensu, quam in stilo: idcircoque grauiter reprehendebatur ab aemulis. At tamen notandum, inter omnes Comicos istum Terentium ab hoc principalitatem possidere, quum proprietatem verborum prae omnibus obseruauit. Illud etiam animaduertendum, has Fabulas non ab ipso recitatas esse in Senatu (Scena Z.), sed a Calliopio clarissimo Viro, satisque erudito, cui ipse praecipue adhaerebat, cuiusque ope sustentabatur, et auctoritate audiebatur. Modulator autem harum Fabularum fuit Flaccus, quotiescunque enim recitabantur, erat modulator, et alii, qui gestu corporis eosdem affectus agebant. Comoedia enim ita constat, vt non res gestas more historiarum narret, sed ex colloquutione personarum res gesta comprehendatur, quasi inter eos tunc agatur. Hoc quoque notandum, quia non absque re imagines Terentianae turgido et inflato ore pinguntur. Facundia enim et affluens eloquentia Comicorum per hoc innuitur, quia fastuosi loquuntur, vt Horatius,

Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Nomina autem Fabularum, siue Librorum huius Comici sunt ista: Andria, Eunuchus, Heautontimorumenos, Adelphoe, Hecyra, Phormio.

PVB. TERENTII VITA

DE DICTIS D. F. PETRARCHAE

QVAE EST IN EDITIONE MEDIOLANENSI ANNI MCCCCLXXVI.

De Terentii vita in antiquis libris multa reperiuntur; plura etiam in modernis, scripta per varios Scholasticos rerum ignaros: eoque veris falsa miscentur. Illud primum rei totius fundamentum. Multi ponunt Carthaginiensem patria fuisse

Terentium. Quod haud dubie verum eſt, ſicut epitaphium eius clare indicat. Quamuis hoc ipſum quidam negent, vt inferius patebit. Caeterum et qui hoc dicunt, vero huic falſum illud implicant. Dicunt enim Scipione Romam reuertente euerſa Carthagine, interfecto Annibale, hunc Terentium inter caeteros captiuos ſolutum et pileatum inceſſiſſe poſt triumphalem Scipionis currum. Quae res multipliciter a veritate ſemota eſt. Nam in primis Scipio Carthaginem quidem vicit, et tributariam fecit, non euertit tamen ipſam Carthaginem; ſed nepos eius adoptiuus, Africanus minor. Annibalem praeterea bello vicit, fugauitque, ſed nequaquam interfecit. Nempe qui victus in Aſiam profugit, et ſub Antiocho rege Syriae militans conſilio atque opera ſua et regis potentia nouum cum Romanis bellum denuo geſſit. Quae hiſtoria omnibus, qui in talibus ingenium exercent, planiſſime nota eſt. Deinde Scipionis triumphantis currum non hic Terentius pileatus proſecutus eſt, ſed alter huius nominis, Romanus ciuis: et vt Valerius Maximus teſtatur, praetoria familia ortus, et inter paucos Senatorii ordinis ſplendidus. Qui etiam poſt id tempus, tunc ſcilicet quum Scipionis frater accuſatus eſt Romae, praeturam geſſit. Hic ergo triumphantis currum Scipionis proſecutus eſt, pileo capiti impoſito, quod donatae libertatis ſignum erat. Quatuor millia ſiquidem Romanorum ciuium, qui bello Punico capti erant et in ſeruitutem redacti, victor Scipio liberatos in patriam reduxit. Inter quos fuit hic Terentius, de quo dixi, et tam memor beneficii accepti, tamque ſingulariter ante omnes gratus, vt per omnem vitam liberatorem ſuum Scipionem omni obſequio ac patrociniis debita veneratione coluerit. Triumphi autem die poſt eum pileatus inceſſit, hoc eſt liberti habitu: quaſi per illius Viri virtutem ſe libertati redditum populo Romano pileo teſtante denuncians. Quae omnia apud Titum Liuium celeberrimum Hiſtoricum nota ſunt. Sed minus miror Scholaſticos hoc errore deceptos, cum Paulus Oroſius hoc ſcripſerit: de quo admodum mirarer, niſi quod interdum magna quidem ingenia et in multis occupata et inter difficultates erecta equorum inſtar propter incautam ſecuritatem in plano ceſpitant. Identitas nominis, ni fallor, errorem fecit, quod ſcilicet vterque Terentius. Sed circumſpectus homo non vidit, quod ſe oculis ingerebat, in primis diuerſitatem cognominum, quae ad diſcretionem nominum ſunt inuenta, quod ſcilicet ille Terentius Culeo, hic Terentius Afer, vt tituli huius operis indicant; ille Romanus, iſte Carthaginienſis: ille e ſeruitute in libertatem, iſte autem contra e libertate in

in ſeruitutem ductus; ille Senator, hic Poeta; ille iam ſenior eo, hic puer eo tempore, quo a Romanis Ducibus captus eſt: in qua captiuitate ob elegantiam morum ad magnorum venit amicitias; vtque ait Euſebius libro de Temporibus, ob ingenium et formam libertate donatus eſt. Inter tot diuerſitates fallere vna non debuiſſet identitas. Hic ſane Terentius a principio iuuentutis ſuae fertur a Terentio quodam Lucano emtus, a quo et nomen ipſum fortaſſe potuit accipere, aliter antea dictus apud ſuos. De hoc tamen praeter coniecturam habeo nihil. Id quod conſtat, litteras Latinas Romae didicit, ad Poeticam pronus, et praecipue Comoediam; quo in genere facile, vt mihi videtur, omnes ante ſe vicit. Nam ſequentes etiam a ſcribendo deterruit, nec fere, quem nouerim, Comoediae ſcriptor clarus poſt Terentium fuit. Scripſit Comoedias forſan plures; ſed quae habentur in manibus, ſex ſunt, quae per ordinem hoc volumine continentur: quamuis ipſe ordo non in omnibus voluminibus vnus ſit. Vtcunque vero ſint aliae, vbique prima omnium eſt Andria: quam Comoediam priuſquam Aedilibus venderet, vt Euſebius idem ait, Caecilio multum ſe miranti legit. De materia Comoediarum loqui prolixum eſt: de expoſitione prolixius. Sed cuiuſque materiam in argumento eius perbreuiter comprehenſam Lector inueniet; expoſitionem ſtudio et ingenio molietur. Genus Poematis carmen iambicum, ſed varium. Iambi enim materiae Comicae apti ſunt. In Comoediis quidem nuſquam Auctor loquitur, ſed introductae perſonae: quem morem hic ad Prologos transferre nititur; quibus ſcribendis aemulorum inuidia cauſam dedit. Reſpondendum enim erat, ne forte procacitas gloriam mereretur, infamiamque modeſtia. Horum vero ſtimulis ac vocibus agitatus fertur Athenas petiiſſe, vt Graecorum penitus ingenia moreſque pernoſceret: et cum multis in Latinam linguam tranſlatis, poſt aliquod tempus voti compos Romam remearet cum ſarcinulis et Comoediis, quas ibi ſcripſerat, in nauim impoſitis, ipſe terreſtri itinere Patras perrexiſſe: vnde breui tranſitu in Italiam nauigaret. Vbi exſpectatae nauis audito naufragio, quae circa Sinum Illyricum periclitata erat, tantae iacturae dolore permotus Stimphalim in Arcadiam deceſſiſſe: ibique defunctus ac ſepultus publice fuiſſe. Periiſſe eum in Arcadia, ipſo eodem teſte Euſebio notum eſt. Et inprimis quidem quatuor Comoediis, ſcilicet Andria, Eunucho, Heautontimorumeno, Adelphis, Menandrum Comicorum principem Graecorum imitatus creditur; quod et rubricae vetuſtiſſimorum codicum innuunt. Quin partem

tem ſcripturae, quia plus confuſionis, quam lucis habere viſa eſt, ſciens omiſi. Innuunt et Prologi quidam in reliquis duabus Apollodorum Corinthium. Vendidiſſe eum Eunuchum ſuam, ſama eſt, viginti millibus nummum: quod pretium ante eum nullus acceperat. Ad ſummum, ſuo genere poetandi tantus Vir fuit, vt Hieronymus inter quatuor Poetarum, duos ſcilicet Graecorum, et totidem Latinorum duces quartum hunc nominare non dubitet, hoc ordine, Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium: quam ſibi excellentiam non ſtili attribuit altitudo, qua a multis non dubie et Menander apud ſuos vincitur, et Terentius apud noſtros, et quae in Comoediis non modo non neceſſaria, ſed plerumque etiam vitioſa eſt. Quid ergo humanorum morum exacta notitia et ordo narrationis ab ipſo Cicerone laudatur, et ſtili iucunditas ac gratia? Sed ſuper omnia, vt quibuſdam placet, ſola proprietas haec facit; vt enim primo Aeneidis commento ait Seruius, ſciendum eſt, Terentium propter ſolam proprietatem omnibus Comicis eſſe praelatum: quibus eſt, quantum ſpectat ad caetera, inferior. Quod vltimum omnibus, quos legere potui, Commentatoribus excuſſis, Seruii ſalua pace non approbo. Haec vel ad notitiam habendam, vel ad errorem declinandum, breuiter de Terentio dicta ſunto.

DANIELIS HEINSII

AD HORATII DE PLAVTO ET TERENTIO IVDICIVM.

Diſſertatio.

At noſtri proaui Plautinos et numeros et
Laudauere ſales; nimium patienter vtrumque,
Ne dicam ſtulte, mirati: ſi modo ego et vos
Scimus inurbanum lepido ſeponere dicto,
Legitimumque ſonum digitis callemus et aure.

Durum equidem iudicium, et quod non nemo hac aetate de leporum omnium parente, ſummo Critico ac maximo Poeta excidiſſe nollet: cuius tamen vernae melius de Plauto iudicabant, quam qui nunc familiam in litteris tueri hac aetate creduntur. qui nec ſeculi, quo vixit, et quo, cum Poeſis, tam Latina lingua, ad ſupremum culmen ac faſtigium euecta fuit, ignorare potuit iudicium; vir tantus, et quod rei caput arbitror,

tror, principibus, qui inter ſe quotidie de iis iudicabant, intime familiaris ac amicus. Auguſto autem, optimo ingeniorum iudici tam gratus atque acceptus, vt non raro lepidiſſimus homuncio ab eo diceretur, et quem, ſi antiquitati habenda hic fides, etiam habere ab epiſtoliſ optauit. Qui cum contra tanti Terentii fecerit Fabellas, vt et integras ex iis ῥήσεις deſcripſerit, et vbique accommodet, ſoli denique artem tribuat; hominis αὐθάδυς potius quam eruditi eſſet, ita diſſentire a tanto Viro, vt ne cauſam prius cognoſcendam crederet. Quare videamus ſaltem, quid afferri pro vtroque poſſit. Ne vel Flacci iudicium in poſterum, vt ſolent, aut Terentium ſecure nimium damnare quidam pergant in Comoedia. Omnia autem pro Horatii iudicio, qui Plautum ſic amamus, vt e manibus rariſſime putemus deponendum, dicentur potius quam noſtro. Ac de numeris quidem nonnulla Donatus. qua etiam in parte haut parum veteribus nonnullis placuit Terentius. Rufino quidem Grammatico, cum inquit:

Agnouit metrum, ſeruatque Terentius artem:
Nam prologos trimetro didicit componere verſu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Quamquam certe Fabius, non ſtetiſſe intra trimetros deplorat. De quo forte alias dicturi ſumus. Ad alterum priuſquam veniamus, quaedam praemittenda erunt. Cum eaedem Comoediae propemodum ſint partes ac Tragoediae, finis quoque ex parte idem, ex parte diuerſus, multa eſſe vtrique communia neceſſe eſt. Delectare enim ac docere eſt Comoediae: neque minus Comici διδάσκαλοι et κωμῳδιδάσκαλοι, quam Tragici, a Graecis dicuntur. Nec mouere riſum ſane conſtituit Comoediam, ſed plebis aucupium eſt et abuſus. Nam ridiculum, vt recte Ariſtoteles, *vitium eſt et foeditas, doloris expers; quae partem in homine aliquam corrumpit abſque morbo.* Sicut foeda et detorta facies, ſi nullo cum dolore hoc fiat, riſum mouet. Vnde ipſum quoque riſum, omnes fere antiquiſſimi Philoſophi indignum ſapiente iudicarunt. Adeo vt Plato, tanquam ſacrilegum, traducere non dubitet Homerum, qui ridentes introduxit Deos: quod in homine non τῆς κατὰ λόγον, verum τῆς κατ' αἴσθησιν, quemadmodum Philoſophi loquuntur, διαθέσεως ſit ſignum; a qua longe abeſt Deus: αὐτὴ ἡ ὐσία λόγυ, καὶ αὐτόνυς. Vnde Theſpis:

Ὁρᾷς ὅτι Ζεὺς τῷδε πρωτεύει θεῶν,
Οὐ ψεῦδος, οὐδὲ κόμπον, οὐ μωρὸν γέλων
Ἀσκῶν, τὸ δ' ἡδὺ μῦνος ὐκ ἐπίςαται.

Quare diuinitus ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum. Diserte enim ait, ὅτι τὸ γελοῖον, μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστιν. Ita quae vel in verbis auctorum vel sensibus, vel in sermone hominum et factis, aut detorta sunt aut deprauata, animos plebeios vehementer mouent, et hoc ipso risum vt plurimum excutiunt. Ideoque inusitata dicta et obscoena, optimorum cauillationes, singulorum contumelias, sententias peruersas, ideoque inexspectatas, aliaque id genus (qualis imitatio dictorum vel factorum, et inprimis improborum) risum maxime in Comoedia, quam Veterem dicebant, expressisse constat. Quod intelligunt, qui genium ridiculi intelligunt atque indolem. Cuius segetem largissimam vel vnus Aristophanes suppeditat. Qui non modo Plautum, sed quoscunque hac in parte superauit, omnesque τοῦ γελοίου modos ac figuras lepidissime expressit. Denique vt acetum, nisi vinum sit corruptum, bonum nunquam erit; ita quae sincera sunt et vera, risum nunquam excitabunt. Apposite Quinctilianus, vbi de Ridiculo: *Et hercule omnis salse dicendi ratio in eo est, vt aliter quam est rectum verumque dicatur.* Quare et compositus ad risum sermo, ab oratione recta, quam πολιτικὴν magistri vocant, quam longissime abeat necesse est, cuius propriae virtutes, ἡ σαφήνεια, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀλήθεια, *perspicuitas*, *aequitas*, *simplicitas*, *veritas*, ponuntur. Qua in parte supra admirationem omnium Menander apud Graecos, Terentius Romanis fuerit necesse est: qui vt viris sapientibus ac eruditis voluptatem potius afferrent, quam quacunque ratione risum extorquerent, duplici iucunditate vtilitatem (imitatione vitae scilicet humanae, et inimitabili lepore) condierunt. Metu enim Macedonicae potentiae, licentia Antiquae, vt obseruant Critici, defecit. Cuius locum occupauit Noua. Cuius et formam nondum penitus vidisse absolutam, sed iam concepisse animo, putatur Aristoteles. Eius vero vnicum propositum, humanos nosse atque imitari mores. Quo et D. Hieron. Epistola ad Furiam, de viduitate seruanda respicit, cum inquit: *Nec mirum, hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, cum etiam Comicus, cuius finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit:* SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENVS. Omnis autem imitatio, vt postea dicemus pluribus, natura placet et delectat. Hoc enim proprium est hominis, vt recte Aristoteles, qui et μιμητικώτατος τῶν ζώων, merito ab eo dicitur. Ioci vero, si petantur vndique, molesti ac frigidi, aut theatrales fiunt, si a vita sint alieni: qui vt plebi forte, ita doctis placere ac sapientibus non possunt. Constantis

ſtantis enim viri ac ſapientis animus, laxari vult, non ſolui. Illam autem conſtitutionem, καὶ τὴν, vt cum Stoicis hic loquar, ἐν ταυτῷ τῷ ἤθους μονὴν, riſus ſoluit. Quem praeclare τῆς περιχαρείας ὑπερέκχυσιν τῆς ψυχικῆς antiqui vocant. Ideoque et Socratici, quorum libri penuarium leporum omnium fuerunt, ac facetiarum, quod e Xenophonte et Platone etiam hoc tempore apparet, χαριεντίζεσθαι, non γελωτοποιεῖν, ſolent. Ac ne ipſi quidem Siculi, ad feſtiuitatem nati, et qui primi omnium Comoediae putantur inuentores, alium illius finem, quam τὸ χρήσιμον, id eſt, vtilitatem poſuerunt. De Epicharmo Theocritus:

Πολλὰ γὰρ ποττὰν ζωὰν τοῖς παισὶν εἶπε χρήσιμα,
Μεγάλα χάρις αὐτῷ.

Id quia ſecus in Comoedia Antiqua, ſtatim defecit; in qua omnia, a veritate et conſuetudine aliena, hoc eſt, vere γελοῖα, et ad riſum erant comparata. Quis non ridet, cum exemplum vitae, pater omnium virtutum, ipſa innocentia, probitas, ac virtus, Socrates ridetur? Cum in corbe feſtiuiſſime philoſophatur? cum, quot pedes pulex ſaliat, ſubtiliter ac geometrice metitur? Pleraque enim falſa de ſententiis opinionibuſque veterum Philoſophorum, et ad riſum facta aut excogitata ſunt, quae praecipue hunc excitare ſolent. Ideo nec omnes Plauti, tantam materiam ridendi, quantam vnaquaeuis ex Ariſtophanicis ſuppeditat. Alteri enim omnia, alteri pauca per leges licebant. Caeterum, vt modo dicebamus, quicquid maxime ab agendi conſuetudine aut dicendi alienum eſt, riſum maxime mouere ſolet. In ſententiis, qualis illa Comici Nebulis,

Καί τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ᾤμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

In verbis, vt cum furaciſſimus ſeruus, κλεπτίστατος a domino vocatur, qui laudare taciturnitatem in eodem videtur:

Ἀλλ' οὔ σε κρύψω· τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν
Πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.

Quod ipſum aliquando caſtigatius Nero extulit, qui de tali ſeruo, *Nulli apud ſe plus fidei habere* dicebat: *nihil enim ei neque incluſum neque ſignatum eſſe. Vox enim* κλεπτίστατος, tantum abeſt, vt ſermoni conuenire poſſit, ὥστε οὐδὲ αὐτοῦ τὴν διάλυσιν (dicerent ſubtiles harum rerum iudices) πολιτικὴν εἶναι, hoc eſt, vt ne quidem voce alia, quae eam exprimat, conſuetudini aut vſui accommodari poſſit. Itaque corrumpit vocem, plane vt faciem, qui ſic mouere riſum cogitat: qualia prope infinita Ariſtophanis. Exemplo ſint diminutiua, quae tam diligenter tertio Rhetoricorum in illius Babyloniis Rex Criticorum Ariſtoteles notauit: χρυσιδάριον, λοιδορημάτιον, ἱματιδάριον, καὶ νοσημάτιον.

μάτιον. Quod et in ſermone eius paſſim et in ſenſibus obſerues, quos non raro riſus cauſa effert corruptiſſimos; ſaepe tamen cum illudit aliis. Quare voces, phraſes, ſenſus, etiam ſtructuram, Nouae, vt imitari cuiuis tutum eſt, ita Antiquam ſi quis imitari velit, maximo delectu ac iudicio eſt opus: quod ſi quiſquam, recte Ariſtoteles notauit. Atque haec cauſa, cur, vt multo perfectior vtiliorque, ita minus ridicula, ſit Noua, in qua omnes, vt iam abſoluta, acquieſcunt. Cum antiqui Comici, iis pariter quae dicunt, et dicendi ratione, vrbanitatem, quia nihil aliud ſpectarunt, quam ridiculum, plerisque in locis, imprudenter excedant: ideoque et vitium plerumque, quod βωμολοχίαν dixit Ariſtoteles, incurrant. Qui vir magnus Ethicorum quarto, vbi de vrbanitate agit, quae in primis locum in his habet, eoſdem et vrbanos et honeſtos vocari ait: εὐτραπέλυς enim, quaſi εὐτρόπυς, dici. Sicut autem de corporibus ex motu, ita ex vrbanitate iudicari de animo: vtrum nempe honeſtus ſit, an turpis. Qui de corporibus locus, cum obſcurus nobis videretur, neque quicquam in recentibus ſcriptoribus, qui interpretati eum ſunt, praeſidii ad manum eſſet, ad Andronicum Rhodium, cuius Paraphraſin in illos libros plane admirandam, primi et edidimus, et in Latinum conuertimus ſermonem, vt ſaepe alias, confugimus. Qui hoc modo: Ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τῦ ἤθυς δοκῦσι τοιαῦται κινήσεις, ὗτοι δὲ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζυσιν· οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· ὗτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τῦ ἀνθρώπυ κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Quod eſt ex interpretatione noſtra: *Medium vero*, εὐτραπελία, *id eſt, vrbanitas, quique in eo excellunt*, εὐτράπελοι, *quaſi* εὔτροποι, *hoc eſt, bene morati, dicuntur. Etenim potiſſimum a moribus videntur eſſe hi motus. Hi autem ſunt, qui concinne, et quemadmodum, et cum oportet, iocantur. Sicut enim corpora diſtinguunt ſui motus, vt, exempli gratia, ignem et quicquid leue eſt, motus qui in altum fertur, graue contra, motus qui ad medium, eodemque modo in aliis; ita ex iis qui extra ſunt, et qui in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animae et mores.* Quia autem riſus iis, vt plurimum, qui minus ſunt honeſti, quales homines plebei ſunt aut ſcurrae, gratus eſſe ſolet; hinc fit, inquit idem Ariſtoteles, vt qui ſcurriles ſunt, vrbani etiam dicantur. Addit autem, quod ſpectare huc propius videtur: *Diſcrimen vero ex Antiqua Comoedia apparet et Noua. Nam in illa id quod obſcoe-*

obscoenum, in hac autem, quod suspicionem tantum eius mouet, risum quoque exprimit; quae non parum differunt ad venustatem. Idem de cauillis quoque addit et conuiciis. Quibus abstinuisse Plautum constat, cum obscoenitate nemini concedat. Huius autem in vtroque ex Aristotelis iudicio discrimen videamus. Byrrhia apud Terentium Andria:

Ego illam vidi virginem: forma bona
Memini videre. Quo aequior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.

Vides in his, non obscoenitatem, sed suspicionem rei parum verecundae, καὶ ὑπόνοιαν, quae tam est honesta, vt a quauis virgine id, vrbanitate salua, dici possit. Quid enim suauius, quam *in somnis amplecti*? Et quidem si de viro et formosa coniuge dicatur! Non enim dicit βινεῖν, quod Aristophanes dixisset, nec quae in re tali Plautus vsurpare solet, qui nec honeste ea dicit, et obscoene circumloquitur. Nam qualia sunt ista Casina!

OL. *Vbi locus sumtus porro est, continuo stricto gladio. atat! papae! papae!* CL. *Quid id papae?*
OL. *Flagitium ob erat maximum. gladium ne haberet metui: id quaerere occepi.*
Dum Gladium ne habeat quaero, arripio capulum.

Nam caetera in quibus plane loquitur, praesertim cum de Venere ἀῤῥήτῳ agit, ea vero ne commemorare quidem malo. Puto autem satis esse manifestum, etiam cum circumloquitur quae parum sunt honesta, ne honeste quidem, et cum honestarum aurium fastidio, id fieri. Vides ergo passim Veteris imaginem, etiam, de quo mox paullo post, dicacitate ac maledicentia. Quae Athenis partim leges, partim metus, partim ipsa emendauit ratio: cum tamen sola risum felicissime mouerent. Nouae autem rex princepsque Menander fuit: cuius expressa imago ac effigies Terentius. Quem cum vterque accepisset, Aristophanis virtutes hac mercede expressit Plautus, vt nec omnes posset (quod et linguae diuersitas, et Romanorum leges, et tempora, ac Rerumpublicarum ratio vetabat, sublata iam maledicendi libertate, quae praecipua, quod nemo nescit, τοῦ γελοίου pars est,) et quaecunque in Aristophane Plutarchus a communi consuetudine loquendi abhorrere notat, retineret. Nam et κατὰ τὸν λεκτικὸν, vt Critici loquuntur, καὶ τὸν τῆς διανοίας τρόπον θυμελικὸς est, et theatralis, non πολιτικὸς, neque τῇ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἰδέᾳ διαπρέπει· neque pauciora addidit, in quibus dum ridiculus videri vult, frigidus ac odiosus fit, quod non nostrum, sed Horatii iudicium est, et Donati; quos

quos vtrosque emunctae naris, vtrosque Criticorum primos suo tempore fuisse, constat. Sed et in dicteriis, de quo iam dicebamus, ita Veterem Comoediam amauit Plautus, vt ad eam saepe flectat, et quod proprium in illa erat, ἐπωνύμως, et expresso nomine, aut circumscribendo, non tam vitam hominum, quam hominem perstringat. Vt in illo:

Etiam Epidicum, quam ego Fabulam aeque ac me ipsum amo,
Nullam aeque inuitus specto, si eam agit Pellio.

Sed et crudelissime infelicem Naeuium Milite excepit:

Nam os columnatum Poetae inesse audiui barbaro,
Cui bini custodes semper totis horis accubant.

Videtur audire κώδιον Κρατίνου, et quae reliqua in Veteri Comoedia occurrunt, ὅση κόνις. Nam ad Aristophanis τὸ εὔθικτον frustra sane aspirauit. Quis enim risu non emoritur, cum vinositatem Cratini excepit Irene?

Ει. Τί δὲ Κρατῖνος ὁ σοφός ἐστιν; Τρ. Ἀπέθανεν,
ὅθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον. Ει. Τί παθών; Τρ. Ὅ, τι,
Ὡρακιάσας (οὐ γὰρ ἐξηνέσχετο)
Ἰδὼν πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέον.

Id est: P. *Sapiens autem Cratinus quid agit?* TR. *Obiit,*
Cum Lacones huc irruerent. P. *Quo morbo?* TR. *Quo?*
Misere pallere coepit (ferre enim hoc non potuit)
Frangi cum videret vino plenum dolium.

Alter enim vitium Cratini ridet: alter Naeuii miseriam. Ridiculum autem a miseria prudenter Aristoteles seiungit. Risus enim cum atroci alicuius malo aut calamitate si coniunctus sit, immanis fit ac barbarus. Illa autem plane extra Nouae legem Comoediae:

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium;
Qui mendacem et gloriosum, apud Cloacinae sacrum.

Et quae deinde sequuntur. Quod profecto est a pulpito ad plaustrum redire. Legat caetera qui volet. Sed haec, ὡς ἐν προθεωρίας μέρει, obiter sint dicta. Nunc ingenii exercendi causa ac iudicii ad singula eamus, et vtrumque paullo quam plerique accuratius inspiciamus. Primum in Comoedia Tragoediaque est Dispositio. Neque dubitandum, quin cum Aristoteles de Dispositione disputat Tragoediae, etiam Comoediae ex iis conuenire pleraque existimauerit, nisi quod, vt Tragicus disponit, ita Comicus quoque inuenit. Alter enim accipit ab aliis: alter ipse sibi dat quod disponendum est; nisi si ab alio desumat argumentum, certe apud Graecos. Nam Latini Fabulas Graecorum, Dispositione aliquantulum plerumque

immutata et perſonis, expreſſerunt. Vt cum e Menandri Eunucho ſuam paucis immutatis Terentius expreſſit. Ea ratione, vt Dauus Parmeno, Chryſis Thais, Chaereſtratus hic eſſet Phaedria. Plautus in Tragico-comico Amphitryone, more Tragicorum Fabulam accepit et diſpoſuit: ſed et nomina retinuit ex parte, quod non ſolet in Comoedia: ex parte, fecit. Vnde raro inueniſſe argumentum Tragicus Poeta dicitur, (quod aut e relatione aliorum aut e ſcriptis, vt plerique ex Homero aut Cyclo Epico, petebant) contra autem Comici. Ariſtoteles, τὸ δὲ μύθȣς ποιεῖν, Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν. Ita eam vocem, non vt quidam, hic accipio. Μῦθος enim, vt vbique fere Ariſtoteli, non drama eſt, ſed ea actio, e qua drama conſtituitur, ἡ πρᾶξις, ἡ τῆς πραγματείας σύςασις· quomodo et accipit, cum dixit, μῦθος δ' ἐςὶν εἷς, ȣ̓χ ὥσπέρ τινες οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ. Et ipſe, πολυμύθȣς eos vocat, qui vel varias, vel quae tempore eodem, ab alio, non vno, et eodem geſtae ſunt, coniungunt. Ideoque Fabulam eligere, et electam recte ac ordine diſponere, vt prima virtus, ita primum maximumque opus eſt. In Amphitryone maneamus. Nam vt argumentum hoc accepit, ita ipſe ex animi ſententia diſpoſuit. Quare potuit, vt voluit, ligare Fabulam ac ſoluere. In ea igitur diuina δέσις: mira enim ratione impeditur Fabula et intricatur actio. At tranſitio, quae non eſt Tragica ſed Comica (μετάβασιν vocauit Ariſtoteles) pars quae opponitur τῇ δέσει (quam et λύσιν ſeu ſolutionem vocant) ex ſententia ſuccedere non potuit. Quare impeditus et oblitus ſui, ire cogitur ad Deum; hoc eſt: ἀπὸ μηχανῆς finire: quod eſt vltimum refugium Poetae, cum τὴν δέσιν hoc eſt, nodum, quem ligauit ipſe, ſoluere non poteſt, et rem parum prouide tractauit. Nam caeterae, quae ibi adhibentur machinae, ad ſcenae et choragii ornatum, καὶ τὴν ὄψιν, vt Philoſophus de iis loqui ſolet, referuntur. Quale eſt brontium, et ceraunoſcopium, quorum altero ad tonitru, hoc ad fulmen exprimendum, in Amphitryone opus fuit. Finem vero quae a machina, lubentius in Tragico quam Comico excuſat Ariſtoteles; quia argumento Tragicus aſtringitur, quod accipit. Quamquam ne huic quidem eam fecit gratiam, cum inquit: Φανερὸν ȣ̓ν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτȣ̃ δεῖ τȣ̃ μύθȣ συμβαίνειν, καὶ μὴ, ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ, ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλȣν. Id eſt, *Manifeſtum ergo eſt, etiam exitum Fabulae, e Fabula ipſa peti debere, non a machina, vt in Medea, aut quemadmodum in Iliade, in iis, quae circa reditum Graecorum fiunt.* Medeam autem, non Euripedeam, ſed alterius intelligit Poetae. Idem et Horatius, e Pariano, credo,

Neopto-

Neoptolemo, a quo pleraque praecepta sua in hoc scripto hausit, fugiendum monet:

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit.

Vbi *nodus* est ἡ δέσις, quae interdum ope humana solui non potest. Qui quidem, nisi praeter Poetae voluntatem aut ex argumenti eueniat necessitate, non a Deo, quod cuiusuis etiam imperitissimi est hominis, verum a Pöeta solui debet. Rursus sicut pictor primo ambitum delineat, deinde singula absoluit, ita sapiens Poeta actionem suam circumscribit. Primum, vt sit tota: hoc est, vt principium, vt finem habeat et medium: quae in minimis quoque esse possunt. Minima autem sensum vix admittunt: magna nimium dispergunt. Sic formicam vix videmus: in conspectu elephanti visus vix colligitur. Quare Comoediae Tragoediaeque magnitudo, et periodus, vt cum Philosopho hoc dicam, e natura vtriusque et ratione peti debent. Et, mutatione prima, hoc est, cum infelicitate ad felicitatem in Comoedia, contra autem in Tragoedia mutari potest actio: ita vt ex argumento nihil, quod ad rem spectet, praemitti sit necesse. Summus Aristoteli ambitus vnius Solis est: potest esse aliquot horarum. Qua in parte admirandus Sophocles Terentiusque. Plautus vero nouem menses vno dramate complexus est. Vt vix maior ampliorque Homericae Iliados, quam Amphitryonis sit periodus. Alcumena autem concipit et parit. Quod si fieret vbique, nullo episodio iam opus esset: ideoque nec ars esset, scribere Comoediam. Praeterquam quod sit monstri instar, et cum ratione ac natura pugnet, vt quae simul et concipiat et pariat. Qualia nonnulla in scriptore hoc summus Criticorum Caesar Scaliger notauit. Atque haec vitauerant Poetae Graeci, quorum scripta hic tantopere commendat Flaccus: Technici Graecorum, quomodo vitanda essent ac cauenda, saepe inculcarunt suis. Plautus susque deque habuit, vt in Captiuis. Quam incuriam Poeta cum videret, continere se non potuit, quin exclamaret:

vos exemplaria Graeca
Nocturna versate manu, versate diurna.

Contra negligentiam suorum et incuriam grauissime taxaret. Quidni enim qui hoc tum agebat, quod ante eum Aristoteles: qui vbique Euripidem et alios in illis reprehendit: nam de Comicis quae scripsit, hodie non exstant. Porro simul ac Poeta Actionem habet, locum quoque vt actioni det, necesse est, quia sine loco fieri nil potest. Hic autem locus σκηνὴ δράματος a Criticis vocatur, cuius finem transilire nefas. Nemo enim

tempore

tempore eodem, quod a Plauto recte dicitur, alibi atque alibi versari potest: nisi aliquid monstrosum fiat in Comoedia. Idem tamen, cum Curculionis scenam Epidauri posuisset, Romam transit in eadem, et in Romanorum mores, scenae suae iam oblitus, libere inuehitur; et quidem, vt antiqui Comici, tributim, ita vt et singula describat loca Act. IV, Scena *Aedepol.* Iam τὰ ἄλογα in Fabulis quam multa? ita voco, quae nihil verisimile habent. Tale est, Sosiclem Menaechmum, qui veniret e Sicilia, surreptum item qui in Illyria iam habitaret. habitu, eodem tempore, ita simili fuisse, vt dignosci a spectatoribus non possent; cum nihil simile haberent istae gentes. Quod vitium, ne a chorago quidem emendari potest. Nam Mercurius Amphitryone et Iupiter, Dii sunt: quibus omnia concedi, etiam hic, solent. Quare incurrere τὸ ἄλογον non possunt. Vbi enim Dii agunt, cessat ratio. Quiduis enim posse eos, nemo est, qui non intelligat. In Terentio, cui soli Artem Flaccus noster assignauit, nihil tale. Omnia cum iudicio, cum ratione, circumspecte, ex arte, et cum cura. Nam et Fabulae insignem fere cum agnitione mutationem habent: quae inter τὰς μὴ ἁπλᾶς siue πεπλεγμένας esse perfectissimas necesse est. Qualis et in reliqua vbique Dispositione est. Quod ad Dictionem autem, quis negabit, quaedam esse in Plauto, quae nec locum extra scenam, neque vsum nisi inter histriones habent? Vnde solo et exiguo theatri ambitu circumscribuntur. Nam et ἀγωνιστικὸν in foro, neque minus γραφικὸν, siue vsitatum in scribendo characterem, longe excedunt: quo vbique Noua, et iam emendata, respicit Comoedia. Quare Varro cum sermonis laudem illi tribuit, idem quod vbique in scriptis, quanti faceret antiquitatem, profitetur: vt qui τὰ ἀπηρχαιωμένα, quae in Plauto partim aeuum quo haec scripsit, partim quae plerisque placet, ipsa desita excusat antiquitas, commendat. Vnde et ipse qui sic iudicauit, vt nimium antiquitatis in scribendo studiosus, neque satis aeui sui memor, Varro ab antiquis Criticis notatur. Qui cum sentiant sic, iudicentque; nobis qui ab illis merito pendemus, equidem tacendum reor. Auctor de causis eloquentiae corruptae: *Neminem nominabo; genus hominum signasse contentus: sed vobis vtique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, et Lucretium pro Virgilio legant, quibus eloquentia tui Aufidii Bassi, aut Seruilii Nouiani ex comparatione Sisennae aut Varronis, sordet.* Quod ex vocibus antiquis patet, quas ex libris eius Critici legerunt, cum non pauca alia ex scriptis eius peti possint. Ideoque Cicero, qui de aetatis suae et sermone et venustate maxima cum cura

iudicabat, laudem hanc Terentio cessisse merito pronunciat. Sic enim ad Atticum: *Secutus sum, non dico Caecilium; Mane vt ex portu in Piraeeum: malus enim Latinitatis auctor est: sed Terentium, cuius Fabellae propter elegantiam sermonis, putabantur a Laelio scribi:*

Heri aliquot adolescentuli coimus in Piraceum.

Et Seruius proprietate caeteris propositum hunc notat. Idem de sententiis, quas διανοίας vocant, iudicari potest. Omnes enim fere Plauti et θυμελικαὶ sunt, et ab vsu alienae, quales passim habet. Inprimis cum philosophatur καὶ γνωμοτυπεῖ. Vt ecce:

Insanum est malum, in hospitium diuorti ad Cupidinem.

Vere scenicum et illud:

Et postremo, nisi me auscultas, atque hoc, vt dico, facis,
Tute pone te latebis facile, ne inueniat te honor.

Et quis illud extra Scenam vsurpare ausit?

Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant.

Quare nunquam effugient quin sint inepti, qui haec et alia id genus, ad serium dicendi genus transferunt. Consequuntur enim, quod non vident, vt inuiti risum moueant; quod non pauci hodie in scriptis maximo molimine a lectore impetrant. Sequitur τὸ ἦθος, quod, vt docet Aristoteles, in oratione, vniuscuiusque institutum indicat et voluntatem. Quod in singulis repraesentare, nisi viri aut prudentis aut Philosophi, nullius est. Nam quemadmodum e singulis experientia, ita nemo singulorum mores sine hac exprimit. Quare omnium accuratissime et optime, quid sit facere vt sit ἠθικὴ oratio, Philosophus ostendit. Quod vel solum tanti est, vt nihil minus nonnulli, qui ad Rhetoricarum suarum leges magnorum quoque et sublimium ingeniorum orationes exigere audent, hac in parte videant: in qua, ad ipsius quoque antiquitatis stuporem, Afer iste regnat. Recte ergo Varro: *In argumentis Caecilius poscit palmam, in ethesin Terentius.* Significat enim, Caecilium ἐνεργητικὸν, aut potius εὐοικονόμητον fuisse: quemadmodum ἀνοικονόμητος nonnunquam prae reliquis videtur Plautus, cui sermonis idem assignauit laudem. Quod, si quicquam sapimus, Terentium est Plauto praeferre. Vt cum eum, qui excellit in maiori, magis quam qui in minori, dicimus excellere. Neque causa fuit alia, quare, quod obseruant veteres, idem Varro, etiam Menandro, in quibusdam praetulerit Terentium, exempli causa, Adelphorum initio. Neque immerito. Mirifice enim, cum alibi, tum ibi regnat τὸ ἦθος. Idem Varro, cum Tragoediae, Comoediae ac Satyrae effingat formas, quid de

de nostro iudicet, diserte expressit. Vbertatem enim tribuit Tragoediae, quam dat Pacuuio: gracilitatem Satyrae, quam tribuit Lucilio: mediocritatem vero Comoediae, quam dat Terentio. Vt si quis vberrimo sermonis genere heroicum definiat Poetam: et hoc tribuat Virgilio. Aulus Gellius lib. VI. cap. 13. *Vera autem et propria huiusmodi formarum exempla, in lingua Latina, M. Varro esse dicit, vbertatis Pacuuium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.* Quae est de Comoediae, quemadmodum in scholis loquimur, essentia. Cum Plautus saepe Tragico, nonnunquam quoque serio, vtatur. Quamquam ibi sane sermo, vt priore loco a Varrone accipitur. Sermo enim et τὸ ἦθος differunt, vt homo prudentissimus, et femina quae pure loquitur; qualis dicitur Gracchorum mater. Vnumquemque enim recte exprimere, et humanam optime delineare vitam, summus atque extremus viri atque auctoris maximi conatus est. Recte Grammatici ad Sophoclem: Ἔστι δὲ τοῦτο μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος. *Est autem illud maximum in Poetice, exprimere ethos.* Debebat addidisse, *in Dramatica praesertim.* Et Horatius tam multis, vitam Tragoediae τὸ ἦθος esse docuit. Aristoteles vero, etiam in Tragoedia, post Actionem (quam Fabulam plerumque vocat) quae essentiae pars prima, partem essentiae secundam constituit τὸ ἦθος. Mirum est autem, locum Varronis a nemine intellectum. Qui cum palmam in argumentis Caecilio concedit, principem Comoediae haud dubio Caecilium constituit. Quare? Pars Tragoediae praecipua est Argumentum. Aristoteles modo μῦθον, modo τῶν πραγμάτων σύνθεσιν vocare solet. Qui et multis probat, eum qui hac parte excellit, etiamsi caeteris destituatur, Dramaticum Poetam dici posse. Pars secunda est τὸ ἦθος, quod cum Terentio assignet Varro, locum illi proximum concedit. Quod non potest ignorare, qui antiquos Criticos, inprimis autem Aristotelem, cum cura legit ac intelligit. Sermonis enim laus, quam Plauto tribui ab eo volunt, tantum abest vt cum reliquis conferri possit, vt postremo loco, et post τὴν διάνοιαν, ponatur. Quare ex sententia Varronis, qui hic Aristotelem expressit, primus est Caecilius, secundus est Terentius: quos deinde Plautus sequitur. Quod debebat cogitasse Siren aeui nostri Iustus Lipsius: qui profecto locum summi Romanorum Critici non penetrauit. Τὸ ἦθος autem Plauto Horatius abiudicat, cum inquit;

aspice Plautus
Quo pacto partes tutetur amantis ephebi.

Et videtur Charinum habuiſſe in animo, qui Mercatore τὸ μανικὸν καὶ τὸ ἐρωτικὸν confundit ἦθος, hoc eſt, ita amat, vt Menaechmus furit. Furere autem prae amore, Comoediae non ἦθος, ſed Tragoediae eſt πάθος: vt ex Phaedria aliiſque patet. Quare? quia πάθος aliquod immane exſpectatur. Quod Tragoediam conſtituit, vt μετάβασις conueniat furenti. Sed haec triuiales non intelligunt: qui ſummum Virum Ariſtotelem tam facile contemnunt, quam nos et iudicia illorum et magiſtros merito contemnimus, quibus perſuaſum eſt, omnem veram eruditionem ex hoc vno fonte limpidiſſimo petendam. Charinus autem Plauti, ad frigiditatem vſque calet, quam non potuit vitare. Qualia ſunt iſta, Scena *Diuum atque hominum: iam Cyprum veni*, &c.

Item,

Porro proficiſcor quaeſitum. nunc perueni Chalcidem.
Video ibi hoſpitem Zacyntho. Dico quid eo aduenerim:
Rogito quis eam vexerit, quis habeat ſi ibi inaudiuerit.
Hoſpes reſpondit, Zacyntho ficus fieri non malas.

Vides hominem tam triſtem, vt feſtiuus eſſe quaerat. At diuinus hac in parte, duos amatores in Eunucho, ſuo more, Phaedriam et Chaeream, diuinitus vtrumque, ἠθοποιεῖ. Quare cum Poetae omnes, quorum imitatione conſtat inſtitutum ac conſilium, pictorum inſtar, teſte Criticorum Rege ac Principe, aut ſimiles, aut (quod non raro euenit, vel imperite καὶ ἐξ ἀσθενείας vel captandi riſus cauſa) nunc peiores quam ſunt exprimant, nunc meliores; ſeruos peiores Plautus, vt plurimum; Terentius hos ſemper ſimiles, non meliores; meretrices vero partim ſimiles, partim meliores aliquando introducit. Similes, vt Thaidem; meliores, vt Bacchidem. Paraſitos ſemper deteriores et voraciores Plautus, nunquam meliores. Vt et Doſſennus, qui hos ſolos propemodum curabat, in perſonis reliquis ἐκπίπτων. Phormio Terentianus plane eſt admirandus: vt et Gnatho. Plautini quia riſum quaerunt, veritatem et ſermone et ſententiis amittunt. Tres virtutes enim ſermo, quem non ſine cauſa Ἠθικὸν dixerunt Graeci, nos Moratum dicimus, Aequitatem nempe, Veritatem et Simplicitatem poſtulat: quae τὸ ἐνδιάθετον, hoc eſt, id quod vnicuique eſt inſitum, ob oculos proponit. Cum ridiculum, vt violentum, quia a natura alienum, quod recte de eo Ariſtoteles pronunciat, corruptum ſit, et a corruptis cauſis, quod iam dixi, moueatur. Moratum quia ſimile eſt naturae, leniter delectat: quod aetatum ſingularum, hominum, ac nationum, toti vſque vitae, ſimulacrum quoddam ac imaginem, in Scena repraeſentat.

tat. Plane vt pictura quae a vero abit, et vel cubitalem nasum, vel distortum os facete repraesentat, risum mouet: similis delectat. Atque hoc est, quod omnes tribuunt Menandro, quem Terentius expressit. Vt Hermogenes: Παρά τε αὐτῷ Μενάνδρῳ ἂν μυρία εὕροις τοιαῦτα καὶ γυναῖκας λεγούσας, καὶ νεανίσκους ἐρῶντας, καὶ μαγείρους, καὶ παρθένους θρυπτομένας, καί τινας ἄλλους· ὅλως τε διὰ τὸ ὑποπίπτειν τῷ ἠθικῷ λόγῳ καὶ τῶν ὁμοίων, ταῦτά γε πάντα ἢ τάγε πλεῖστα αὐτῶν, ὑποκεῖσθαι τῇ ἀφελείᾳ δεῖ. Quemadmodum Hieronymus Menandrum et Terentium cum maximo iudicio coniungit. Ad Paulinum enim: *Poetae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.* Audi orationem patris irati. Heaut. Act. v, Scena IV:

non, si ex capite sis meo
Natus, itidem vt aiunt Mineruam esse ex Ioue, ea causa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.

Et quae sequuntur. Audi mitis viri potius quam boni:

Ausculta, ne me obtundas de hac re saepius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.
Is meus est factus. Si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat? Potat? Olet vnguenta? De meo.
Amat? Dabitur a me argentum, dum erit commodum:
Vbi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? Restituentur. Discidit
Vestem? Resarcietur. Est Dis gratia
Et vnde haec fiant, et adhuc non molesta sunt.

Et diuina illa:

credo hercle: nam ingenium non tuum
Liberale. Sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua ciuitate tandem arbitrare te viuere?

Et quae sine motu animi et suauissima voluptate legi non possunt Hecyra:

odiosa haec est aetas adolescentulis:
E medio aequum excedere est. Postremo iam nos fabula
Sumus, Pamphile, senex atque anus.

Et caetera: plusculа sunt enim. Quis, cum illa Phormione legit, non vxorem honestam adulteri agnoscit?

an quicquam hodie est factum indignius?
Qui mihi, vbi ad vxores ventum est, tum fiunt senes.
Haeccine erant itiones crebrae et mansiones diutinae
Lemni? Haeccine erat quae nostros fructus minuebat calamitas?
Quid? ego aequo animo cupio misera in hac re defungier.
Sed quid sperem? aetate porro minus peccaturum putem?

 Iam

Iam tum erat ſenex, ſenectus ſi verecundos facit.
An mea forma atque aetas iam magis exſpectanda eſt, Demipho?
Quid mihi nunc affers, quamobrem exſpectem, aut ſperem, porro non fore?

Et quandoquidem ſimplicitas, maxima moratae orationis virtus, ſi intendatur, ſuauitatem parit; nemo ſine incredibili ac ſumma voluptate illud Bacchidis leget:

recte amaſti, Pamphile,
Vxorem tuam. Nam nunquam ante hanc diem meis oculis eam, quod noſſem, videram.
Perliberalis viſa eſt.

Ideoque Fabulae Terentianae, doctiorem hiſtrionem, quam reliquorum deſiderabant. Semper enim quae morata eſt oratio, τῇ ὑποκρίσει fulcienda. Nam quae moribus affectibuſque deſtituitur, teſte Philoſopho, eſt ἀνυπόκριτος. Neque vlla fere apud eum ſyllaba exſtat, quae non animi aut affectus alicuius ſit index. Iam vt ad lepores, ſales, gratias, et venuſtates veniamus; certum eſt, fere omnes eas tolli a ridiculo, non ſecus quam in vita ab exceſſu morum virtus, ab exceſſu apparatus in Scena tollitur voluptas. Quare Menandro ac Terentio lepores tribuunt antiqui, ſales Plauto Horatius concedit: quos nonnunquam inurbanos eſſe notat. Audi Paterculum: *dulceſque Latini leporis facetiae per Caecilium, Terentiumque et Afranium ſuppari aetate floruerunt.* Graeci χάριτας et χαριεντισμὸς vocant. Remiſſiores ſunt enim, quam vt riſum violenter moueant: circumſpectiores, quam vt frigeant. Abſurdum enim ſaepe cauſa eſt riſus, aut inuſitatum. Contra autem ſermo, qui et vſitatus et moratus, quique leniter decorum ſeruat, ſicut eo ipſo fit venuſtus et delectat; ita quidam eminere ioci poſſunt. Qui quidem in hoc Afro, (niſi Laelio eos potius ac Scipioni tribuendos putes) e Menandro, ſi iudicium Horatii et antiquorum ſequimur, ex eodem ſale, e quo nata Venus eſt, depromti videntur. Ecce ſtatim Andria, Act. v, Scena IV:

Dauo iſtuc dedam iam negoti. S. *Non poteſt.*
P. *Qui?* S. *Quia habet aliud magis ex ſeſe, et maius.* P. *Quidnam?* S. *Vinctus eſt.*
P. *Pater, non recte vinctus eſt.* S. *Haud ita iuſſi.*

Iam Gnathonem vide. Qui cum putidos Thraſonis mores Phaedriae ac Chaereae expoſuiſſet, contra autem illi perſuaſiſſet, et iam gratias ineptus homo ac ridiculus haberet:

bene feciſti; gratiam habeo maximam.
Nunquam etiam fui vſquam, quin me omnes amarent plurimum.

Reſpondet ad vtrumque conuerſus:

Dixin'

Dixin' ego in hac inesse vobis Atticam elegantiam?

Certe tota Scena tertia tertii Actus in Adelphis, in qua luditur a Syro Demea, diuina est. Qualia enim illa?

mihi quidem non placent,
Et clamo saepe: salsamenta haec, Stephanio,
Fac macerentur pulchre.

Plane enim praeter exspectationem omnia. Iam cum Vetus Comoedia, nihil aeque ac παρῳδίαν amet, quae plerumque et acerba est, et extra Scenam quaeritur, vrbanissimus Virorum rationem, qua ex actione ipsa parodiam lepidam sane et venustam peteret, inuenit. Nam cum Demea dixisset,

fit sedulo,
Nihil praetermitto, consuefacio: denique,
Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
Iubeo: atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito.

Et quae sequuntur; Respondet Syrus.

Conseruis ad eundem istunc praecipio modum:
Hoc salsum'st, hoc adustum'st, hoc lautum'st parum.
Illud recte: iterum, sic memento. Sedulo
Moneo, quae possum, pro mea sapientia.
Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,
Inspicere iubeo: et moneo, quid facto vsus sit.

Ita sane et Plato et Xenophon, omnesque Socratici iocantur. Nunquam frigide, nunquam obscoene, nunquam inepte, nunquam putide. Videamus iam Plautina quaedam. Ac Plutarchus quidem illud tanquam frigidum ex Aristophanis Thesmophoriazusis de Euripidis matre adducit:

Ἄγρια γὰρ ἡμεῖς, ὦ γυναῖκες, δρῶ κακὰ,
Ἅτ' ἐν ἀγρίοισι λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

Cui illud, quamuis non in simili omnino genere, adiungas licet:

Nam mulier olitori nunquam supplicat, si qua est mala:
Domi habet hortum et condimenta ad omnes mores maleficos.

Rhetores θυμελικὸν, siue theatrale, vocarent. Ridiculum enim potius quam festiuum est: et vt sit festiuum, nemo, vere in his subactus, dixerit venustum esse: ab vsu enim quam longissime remotum est. Iam vero cum in verbis frigidum aut in rebus; de verbis Aristoteles, de rebus alii egerunt. Frigidum autem iam vocamus, non magniloquentiae vicinum illud vitium (quanquam illud quoque habere hic locum potest) quod discedere ab vrbanitate dicitur. Quod, vt nonnihil a dicendi hic magistris abeamus, modis fit pluribus. Vel in frigida translatione: vt cum dentes *calceati* dicuntur. Capt.

Cum calceatis dentibus veniam tamen.

Et cum victus *ſemeis eſitare* et *ſcrupoſam viam commeare* dicitur. Quae ſane frigent. Vel in minimis alluſiunculis et longe petitis. Vt Poenulo:

MI. *Aſſum apud te eccum.* AG. *At ego elixus ſis volo.*

Et quod illi placuit non ſemel:

magis calleo quam aprugnum callum callet,

Item,

callum aprugnum aeque callere non ſinam,

Et,

Quanta ſumini abſumedo, quanta callo calamitas!

Et Curcul.

facite ventum vt gaudeam.
PH. *Maxime.* CV. *Quid facitis? quaeſo.* PH. *Ventum.* CV. *Nolo equidem mihi*
Fieri ventulum. PH. *Quid igitur vis?* CV. *Eſſe, vt ventum gaudeam.*

Quas cum Grammatici Latini, qui citius coelum digito, vt ita loquar, expugnaſſent, quam vt minimam Horatii Oden expreſſiſſent, Morologias in Plauto dixerint; nondum video, quare Horatio, vt ſummo maximoque Poetae, ita Critico incomparabili, quem acutum doctumque Virum ipſe D. Hieronymus ad Pammachium vocauit, idem non licuerit. Eius ſane generis ſunt, quae in Ariſtophane accuſat, quaeque triuialia potius, quam vt Viris eruditis, etiam in Scena placere aut debeant, aut poſſint, accuratus cenſor Plutarchus iudicauit. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀπαίδευτος καὶ ἰδιώτης οἷς ἐκεῖνος λέγει ἁλίσκεται· ὁ δὲ πεπαιδευμένος δυσχεραίνει. Λέγω δὲ τὰ ἀντίθετα, καὶ ὁμοόπτωτα, καὶ παρονομασίας. Τούτοις γὰρ ὁ μὲν μετὰ τοῦ προσήκοντος λόγου καὶ ὀλιγάκις χρῆται, ἐπιμελείας αὐτὰ ἀξιῶν· ὁ δὲ πολλάκις, καὶ οὐκ εὐκαίρως, καὶ ψυχρῶς. Et adducit exemplum: vt cum, τοὺς ταμίας, λαμίας vocat. Nam quae ille de Menandro, ad Terentium fere omnia referri poſſunt; in quo nihil putidum eſt aut ineptum. Quamquam multa quae notauit, potius Antiqui Comici virtutes, quam illius de quo ibi iudicauit, vitia cenſenda ſunt. Princeps enim inter illos fuit, et ad leges eas plane ſe compoſuit. Quod de Plauto nemo dicet. Et eſt frigidum, quod longe ab eo abeſt, quod aut eſſe aut poſſe fieri putatur. Quale eſt, *pugno frangere elephanto brachium, boriola in coelum peruenire.* Et eſt frigidum, cum ita a familiari ſermone oratio recedit, vt ad vſum amplius transferri nequeat. Tale eſt illud ibidem:

Si ante lucem ire occipias a meo primo nomine,
Concubium ſit noctis, priuſquam ad poſtremum perueneris.

Creſcit

Crescit tamen frigidum, cum addit alter:

Opus face est et viatico ad tuum nomen, vt tu praedicas.

Quae si pedem vnum extra Scenam feras; protinus putiscent: neque ad vsum applicari poterunt. Qualia nec Scipio nec Laelius, flos nobilitatis, vel in Scena approbassent. Plutarchus certe, extra liberalium theatra ac doctorum, libere relegat. Ridiculi enim ac inepti sunt, qui plebeis tantum scribi Comoediam existimant; cum non minus eruditis scribatur. Quod et Flaccus sciuit; qui non sine causa:

Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet Comoedia tanto
Plus oneris, quanto veniae minus.

Deinde autem Plauti et Dossenni vtitur exemplo, quos securos de iudiciis doctorum ait. Et haec ad diuinum, vt iam dixi, ac subactum in his Principem, cuius nec iudicium nec caeterorum ignorare ea tempestate potuit. Et cuius iudicium vereri debuisset, nisi idem aliorum fuisset. Iam illa Epicharmi imitatio, vt festiuissima, ita, si sit frequens, frigore non caret. Quae fit, cum vel falsa opponuntur, aut subiectum idem est cum praedicato. Vt cum Epicharmus dixit:

τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼ ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις.

Tunc inter illos ego eram, tunc apud illos.

Bis enim idem dicit; quae est fraus in verbis praeter exspectationem. Idem autem est cum praedicato subiectum: vt in illis Curcul. Act. v, Scena iv:

Quoi homini Dii sunt propitii, ei non esse iratos puto.

Sticho:

E malis multis, malum quod minimum est, id minimum est malum.

Captiuis:

Hos quos videtis stare captiuos duos,
Hi stant, non sedent.

Quae iam docti collegerunt. Vnde et istam summi Critici censuram meruit:

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi
Dicitur.

Quanquam sane alibi non inuenuste iis vsus est. Quae Menander tamen, et imago eius, de quo nunc agitur, Terentius, tanquam cum periculo coniuncta, serio fugerunt. Haec pro Viro maximo Horatio; neque aduersus Plautum dicta sunt, quem amamus, suspicimus, diligimus, ac veneramur; verum, vt iudicium sic acuamus; simul vt acuti isti, quod videntur sibi, ita facetissimum scriptorem ament, legant, tractent at-

que edifcant (quod et recte et ordine ab iis fieri fatemur: neque enim fatis commendari poteft) vt nec plane et vbique veteribus probaffe fe meminerint: et, quod hic praecipue fpectamus, de Horatio eiufque crifi, minus libere loquantur: Terentii autem miram, ac prope ineffabilem amoenitatem, elegantiam, iudicium ac venuftatem, intelligere paulatim difcant. Cuius incredibiles lepores, vt Iofephus Scaliger dicebat olim, vix centefimus eruditorum quifque videt. Ne cum illo fimul et Afranium, antiquum Comicum, condemnent, cuius veriffimum atque abfolutum extat iudicium:

Terentio non fimilem dices quempiam.

Nobis Eruditi ignofcent, quod haec fufius, fi cogitent praefertim, munus veri Critici effe ac Cenforis, non literulam eiicere alibi, aut innocentem fyllabam damnare, vocem tollere alibi aut emendare, fed fincere de auctoribus ac rebus iudicare: quod et folidae et abfolutae eruditionis eft. Quo, ni fallor, omnes afpiramus. Neque vlla in re magis antiquitas praeiuit nobis. De Auctoribus autem Comicis, vter melius iudicare potuerit; ifne qui aetate illa vixit, qua ad fummum culmen Poefis peruenit, qui Poeta fummus, fummus Criticus, familiariter cum Caefare Augufto ac Maecenate vixit, eorumque atque aliorum quotidie de his iudicia audiuit; an qui hodie harum rerum plane imperiti iudicant; ipfi viderint.

PETITVS
DE ORDINE COMOEDIARVM
PVB. TERENTII.

Omnia non funt plana atque liquida. Primam omnium ANDRIAM effe, liquet ex *Donato*, Praefatione in Andriam. *Haec prima acta eft Ludis Megalenfibus*, etc. *Suetonius Tranquillus* in vita Terentii: *Scripfit Comoedias fex, ex quibus primam Andriam, cum Aedilibus daret.* Quod et teftantur hi verfus in *Andriae Prologo:*

Fauete, adefte aequo animo, et rem cognofcite,
Vt pernofcatis, ecquid fpei fit reliquum:
Pofthac quas faciet de integro Comoedias,
Spectandae, an exigendae fint vobis prius.

Editam teftantur cum Didafcaliae, tum Suetonius, M. Marcello, Cn. Sulpitio Coff. hoc eft, Anno ab Vrbe condita DLXXXVIII.

HECYRA semel atque iterum exacta, tertio stetit; vnde factum, vt quo locó edita primum sit a Terentio, non ex vero proditum sit a *Donato*, Praefatione in hanc Comoediam: *Factaque et edita quinto loco, Cn. Octauio et T. Manlio Coss.* Atqui si facta editaque est Cn. Octauio, T. Manlio Coss. non igitur quinto loco: nam Cn. Octauius et T. Manlius Consules fuerunt Anno ab V. C. DLXXXIX. Ergo facta est post Andriam, quam edidit Terentius anno proxime praecedenti; proinde Hecyra secunda est, ordine Fabularum, quas fecit Terentius.

Tertia fuit HEAVTONTIMORVMENOS, vt constat ex Didascaliis, quae in fronte illius leguntur, in haec verba: *Acta tertia M. Iuuentio, et M. Sempronio Coss.* Qui Consules fuerunt Anno ab V. C. DXCI.

Sequitur quarta PHORMIO, de qua *Didascaliae: Facta est IV. C. Fannio, M. Valerio Coss.* Quod etiam testatur *Donatus*, Praefatione in hanc Fabulam: *Edita est quarto loco M. Valerio et C. Fannio Coss.* Post Phormionem quinta est edita EVNVCHVS, iisdem Coss. iisdem Aedilibus; habes id ex *Didascaliis*, et *Donati* Praefatione in hanc Fabulam: Anno nimirum ab V. C. DXCIII.

Bis eodem die producta in Scenam, tertium denique acta: pretium octo millibus sestertium numeratum est Poetae.

ADELPHOE sexta est Comedia a Terentio facta, eaque edita est Lucio Anicio, M. Cornelio Coss. hoc est, Anno ab V. C. DXCIV. *Ludis* funebribus L. Aemilii Pauli, vt habes in Didascaliis. Iisdem Ludis funebribus relata est Hecyra, sed non placuit, vt est in *Didascaliis*. Prius tamen in Scenam producta est Hecyra, quam Adelphoe, vt colligo ex *Donato*, qui dicit: *Factam et editam Quinto loco.* Male, vt audiuimus; nisi perinde habueris primam illius editionem, Cn. Octauio, T. Manlio Coss. quasi omnino edita non esset, cum neque spectata, neque acta tunc sit; neque tum male dices *Quinto loco*, cum producta est his Ludis funebribus Aemilii Pauli ante Adelphoe. Quare audiendus non est *Donatus*, qui eam *secundo loco actam dicit, etiam tum rudi nomine Poetae; itaque sic pronunciatum* ADELPHOE TERENTII, *non* TERENTII ADELPHOE. *Quod adhuc de Fabulae magis nomine Poeta; quam de Poetae nomine Fabula commendaretur.* Quae futilis argumentatio est: nam nulla Fabularum Terentii pronunciata est TERENTII, exempli gratia, PHORMIO, HEAVTONTIMORVMENOS, antequam tertium edoceretur Eunuchus. Idque obseruat *Donatus* Praefatione in Eunuchum, tertium editam fuisse post Adelphorum editionem.

L. VI

L. VICTORIS FAVSTI
DE COMOEDIA
LIBELLVS.

Sim breuis vsque licet veterum de more libellus,
Meque suum quisquam nequeat asserere:
Nec triuiis volgata feram, decerptaue passim,
Nec proinde elata fronte superbus eam:
Attamen egregium nihil vndique, et vndique tersum est.
Nam quod miraris, ridet id alter opus.

Editurus ego libellum de triplici Comoediarum sectione, Triuisanorum decus, Andrea, tibi, quanquam praetextato, munus dicare decreui. Non equidem admiratione bonorum corporis aut fortunae, qua merito Venetiis et in adeo excellenti familia venerarement: sed quoniam ingenio te singulari adolescentem multis iampridem indiciis ipse cognoueram. Etenim vere, quod de se iactabat Hermogenes, aetatem virtutibus, haud indole praeuenisti. Quocirca nemini videatur alienum, si quod ab ingenio proficiscitur, ingenio praestanti adolescentulo nuncupatur. Caeterum arbitror me meis, quotquot potuerunt intendi, viribus consecuturum, ne amplius quid nouum aut vetus, quidue medium, et cur in Comoedia dicatur, vllus ignoret. Quod hactenus vel omissum a Latinis, vel abolitum vetustate secula nostra desiderarunt. Multa quidem egregie Donatus, multa Diomedes, et adeo bonis auspiciis protulerunt, vt ea Grammatici passim in sua transscribant: sed tamen huc illa parum videntur, immo nihil pertinere. Quaedam igitur a Graecis auctoribus et Latinis haudquaquam naminatim pertractata, verum obiter disserta collegimus: quaedam ipsi collatis inter se multis elicienda, ac breuiter curauimus annotanda, quae tibi pauca paruus ego deuoui, perinde atque suam Virgilianus ille Micondianae Venationem. Fatemur enim et eorum quae nos minime praeterierint, subticuisse complura. Iam itaque nostram hactenus obligatam fidem absoluamus. Comoediae nomen a Daemone Como religiose admodum arbitramur esse deductum, quoniam et comessari de nomine dictum Philostratus affirmat, cuius scilicet numinis dexteritate quaelibet hominibus fausta comessatio daretur. Quid autem sit comessari, Philostratus imagine Comi facilius tibi, quam ego possim, demonstrabit, vbi fingit eum fer-

feruefcente mero fupinum dormitare, facieque prae nimio potu fcintillante, rhonchos ab imo pectore ftertere deducentem. Vtriufque vero fexus homines, id quod ipfe defiderat, gregatim veftibus permutatis, plaufuque concinno, quo maxime poffunt genio indulgere. Quod ipfum in hac vrbe faepius vidifti, quum mimariae (vt aiunt) faltationes hybernis noctibus debacchantur, quae tefte Polluce κόρδακες appellari confuerunt. Noli igitur eos audire, qui comeffari dictum putant ab efu, quoniam f fimplici neceffario fcriberetur, nec fecus eruditi veterum codices haberent. Nam Graecum illud κωμάζω, quemadmodum z litterae natura defiderat, duplici ff Latine quidem annotatur, ficuti φιλιππίζω, philippiffo eft. Ita κωμῳδία quafi κωμαζῳδία, videlicet comeffantium hominum cantilena. Quae Graecorum et Donati fententia maxime placet; quum praefertim doctiffimus quifque fateatur in Dionyfiacis comeffationibus id genus poematis a veteribus fuiffe celebratum. Ii vero mihi nullo pacto blandiri poffunt, qui nomen hoc ἀπὸ τῶν κωμῶν deriuare contendunt, quoniam Athenienfes (apud quos natam fere, et auctam effe Comoediam nemo ambigit) δήμους vocarunt, quae ab aliis κῶμαι fuiffent appellatae. Enimuero illud vnum mihi negotium facit, ne fcilicet Comum ἀπὸ τῶν κωμῶν Graecia dixerit: quemadmodum Romani Fornacaliam feruatis ab incendio coluere fornacibus: et Robigum, fiue Rubiginem, atque alios complures, a quibus praeeffent rebus appellauere. Vtcunque tamen fefe res habeat, περὶ τὸ κωμάζειν appellari Comoediam affirmo: quoniam etfi περὶ τὰς κώμας dicatur ὁ κῶμος, tamen ab eo τὸ κωμάζειν, vnde κωμῳδία quafi κωμαζόντων ᾠδὴ nominatur. Verum ex ipfo iam nomine patuit quaenam definitio poffit Comoediae conuenire, poema fcilicet demulcendis hominum mentibus, excutiendifque potiffimum cachinnis accommodatum. Hoc innuit Virgilius, et illi Graecorum, qui Θάλειαν Mufam Comicis praefidere cecinerunt. Quae fcilicet feftiuis pullulans iocis, ad rifum vfque delectet. Hoc etiam Ariftoteles comprobauit, inquiens, quod in turpitudine ridiculum eft, Comoediam imitari. Quandoquidem illud inprimis Poetae rebus, et verbis efficere conabantur: ipfa quidem re bifariam, videlicet vel opinione fua, vel alterius perfuafione deceptas fingendo perfonas: deinde magna nomina, vel Deos mortalium poftremis componendo, ficuti Plautus in Amphitryone Mercurium fimulat agere Sofiam: vel contra, quemadmodum in Ranis Ariftophanis Fabula Xanthias vile mancipium Herculem agit. Verborum autem modis feptem Comici rifus excitabant: vel fcilicet plura fignificans verbum vfurpantes,

tes, quod Grammatici dicunt ὁμωνυμίαν: vel plura significationis eiusdem, quod vocant συνωνυμίαν: vel proprium aliquod ludentes nomen ea quidem ratione, qua nos interdum oratorem dicimus aratorem, quod illi nuncupant παρωνυμίαν, vel eadem saepius non inuenuste repetendo, quod appellant ἀδολεσχίαν: cuiusmodi est illud Ennianum ab Aulo Gellio citatum, vbi verbum hoc *frustra* et *frustrari*, decies eodem loco inculcatur: vel aspernandi studio diminutiua formantes: vel aliquam haud absurde literam mutantes. Denique per non tritas dicendi figuras elegantiam alicuius, aut rude ingenium exprimentes, theatrum omne risu diffundebant. Verum haec vniuersa nihili nonnunquam erant, nisi vocem histriones singulis adhibuissent accommodatam: quandoquidem omnis oblectatio Comoediae propemodum in actione consistit. Hactenus autem quae diximus, bono omine procedant: ne (licet huic libello de perplexis adeo quaestionibus propositum non sit disputare) nimis multa esse videantur.

Si funditus Latinae Comoediae quaeras perspicere conditionem: inprimis eius originem par esse arbitror non ignorare: quippe cum ad nos e Graeco fonte deriuata per Latinos quasi traduces emanarit. In veterum itaque Fabulis quinque perhibent esse differentias, temporum scilicet, stili, materiae, numerorum, et apparatus. Nobis igitur tempora considerantibus, tria Comoediarum genera sese offerunt distinguenda. Primum enim est, quod vna cum Peloponnesiorum imperio, Susarione, vel Sannirione floruit inuentore. Alterum, quod ab impositis per Lacaedemonios Atheniensium ceruicibus, triginta quasi iugo tyrannis ad aetatem vsque Philippi Macedonis est propagatum, videlicet per annos circiter sexaginta. Tertium, quod ab Alexandri temporibus adeo faustum sumsit initium, vt etiam a Latinis in praesentia celebretur. Veruntamen ego Comoediam Graecum esse inuentum minime arbitror: neque (vt Thomas Magister, et eum secuti, videntur aestimare) ab agricolis ciuium iniurias conquerentibus esse deriuatam. Hoc nempe causam asperitatis, et iurgiorum in Veteri Comoedia reddit: quam mox ipsi longe aliam esse docebimus: neque videtur quicquam, vt reor, ad Comoediae primordia pertinere: quoniam Orpheus, quem constat per centum amplius annos ante Troiani belli tempora vixisse, sub Laomedonte scilicet, ac Athenis Aegeo imperante, Bacchi mysteria ab Aegyptiis tralata suis Thracensibus indicauit. Atqui Comoediae, quemadmodum idem asserit Thomas, veris tempore in Bacchanalibus agebantur. Vnde etiam apud Romanos

ara Libero patri ſacra in dextro latere ſcenae, quemadmodum ait Donatus, vel orcheſtrae, vt Pollux, ſemper erigebatur, quod maximum eſt argumentum, a Bacchi myſteriis omne Fabularum genus eſſe depromtum. Id Horatius innuit, quum ſpectatorem et ſacris functum, et potum appellat. Par eſt igitur arbitrari, prima Comoediae ſemina per Orpheum ab Aegypto in Graeciam fuiſſe delata: vnde complura non Orpheus modo, verum et alii tranſtulerunt. Celebres enim erant et Phoeniciae literae nondum Graecis ſexdecim a Palamede Nauplii filio configuratis: ac plurimi ſtudia Poetices habebantur: proindeque ſapientes illi numeris omnia componebant: quae vna cum caeteris apud tum Aegyptios floruiſſe nemo bene doctus dubitarit. Non defuerunt etiam, qui Fabularum initia Siculis adiudicarent, quemadmodum Ariſtoteles in Poeticis ait, quoniam Epicharmus Comicorum antiquiſſimus Poeta illinc eſſet oriundus. Syracuſanus enim reuera fuit, dupliceſque Graecorum litteras ζ ξ χ primus omnium excogitauit, ſicut in Iliados alpha Grammaticus Iohannes ſolerti vir ingenio mecum ſentit: vbi longas η et ω per Simonidem Poetam in inſula Chio natum ſcribit eſſe formatas, aſpiratarumque characteres θ φ χ Cadmo illi Mileſio teſtatur effictos: licet haec Plinius quinquageſimo ſexto libri ſeptimi capite longe aliter tradat: niſi ſit error in codicibus, aut Graeci ipſi non ſatis ſibi conſtent, quos ille potiſſimum fuerit ſecutus. Satius tamen arbitror haec elementa ſingula ſingulis inuentoribus addixiſſe. Ea igitur aegrotantium ſomnia praetermittas. Vnum hoc ſciens ab Aeſchylo, et qui eum ſecutus eſt, Cratino, Fabulas in ſuam formam eſſe tandem redactas. Siquidem ante deuictos Perſas ad Salamina, cuius victoriae Fabulam, quae nunc exſtat, Aeſchylus dedit, nullus in iis ordo poterat reperiri. Comoediarum itaque prima ſemina ad Aegyptios referamus, formulam earum et ordinem Cratini temporibus adſcribentes, Stili cum caeteris ſcripturis eadem eſſe differentia videtur, antiqua enim Comoedia grauis, et elata ſemper incedit, ac nonnunquam obſoletiora quaedam verba ſectatur: at contra recentior perſpicuum ſermonem affectat, vtpote quae nouis ac politioribus vtatur atticiſmis.

Materiae, quum tres eſſe nemo ambigat ſectiones, quaedam altius videntur nobis eſſe repetenda. Per Atticae vrbis incrementa potiſſimum vigente republica, quum ſcilicet omnia populi arbitrio regerentur, Poetae qui Fabulis operam dabant, ab inſectatione aliena ſtilum minime poterant continere: ſeu quoniam Attici ſuapte natura naſutiores eſſe dicuntur: ſiue potius

tius quod plebeii ſemper innato odio patricios proſequuntur. Etenim praepotenti morem populo gerentes, et iudices et praetores maledictis inſectari minime dubitabant: ac nihilo ſecius priuatos, ſi quis vel auarus, vel impurus eſſe videretur: maximeque dabatur laudi, ſi Poeta quiſpiam e Scena grauioribus, ac plene cenſoriis verbis id genus homines, veluti iaculis confeciſſet. Hoc namque multi domeſtico probro quaſi flagello quodam vexati, cum mores praeteritos mutare, tum vel eſſe frugi, vel ſaltem apparere cogebantur: ne denuo ſeſe male gerentes, male identidem audirent: cuius rei numeros omnes Cratinus dicitur impleuiſſe: quippe caeteris auſteritate praeſtans, acerbiſſima iurgia procaciter exſpuebat. Hac etiam in parte bonus ille Ariſtophanes non dormitauit. Eius enim Veſpae Fabula, quotquot erant Sycophantae, quos quidem ipſe vocat ἠπιάλυς, fecit ab incepto deſiſtere, quo inter caetera facinore tantum placuit, vt oleagina, quae par eſt aureae coronae, donaretur. Deinde labefactis populi viribus, quum ſcilicet imperium ad paucos omnino recidiſſet, nulla Poetis amplius libere loquendi facultas concedebatur, ſed poenas dare potentioribus neceſſe erat, ſi quis vel minimum eſſet obloquutus. Idem enim Ariſtophanes, quemadmodum in Acharnenſibus Fabula de ſe ipſe meminit, quinque talentorum multam perpeſſus eſt, propterea quod Cleonis cuiuſdam ex Athenienſium optimatibus impotentiam et peculatum per Equites Fabulam detegere conaretur. Etenim illi adeo fuit infenſus, vt quoniam ab opifice perſonam Cleoni ſimilem habere non poſſet, ſibi multo caeteriſque id genus fucis concinnarit: hiſtrionibuſque prae nimio metu e Scena prodire non audentibus, Cleonis perſonam ſolus agere non dubitarit. Eupolis vero praeceps in mare datus eſt, eo quod potentiores aliquot in Baptis Fabula momordiſſet. Quum igitur haec animaduerterent Poetae, decreuerunt ſibi fore prorſus a maledictis illis temperandum. Itaque ſtili naſum ob imminens vitae diſcrimen alio conuerterunt, Poema ſcilicet Homeri, vel alterius in ludibrium ſaepe quidem iniurioſe vertentes: quorum maxime Cratinus Scenae populoque (vt aiunt) ſeruire contendit. Nouerat enim (arbitror) id quod in oratione de corona Demoſthenes aſſerit, eſſe natura comparatum, vt homines libenti animo calumnias aliorum audire videantur. Vlyſſes itaque plurali numero Fabulam dedit, quae totius Odyſſeae calumniaretur hiſtoriam. Ariſtophanes quoque poſtquam ſuo malo contra ſtimulum calces nihil valere didiciſſet, in alteram ſe formam quaſi Protheus conuertit, Aeolum ſcilicet Fabulam a Tragicis

Tragicis olim celebratam, in Comicam αἰολοσικῶνα deridendo permutauit. Ille idem Ariſtophanes (mirum dictu) nouae etiam initium Comoediae dedit, quod velim eius egregia laude dictum arbitreris. Quippe quum vnus ipſe queat triplicis argumenti Poeta reperiri, ſiquidem et aliam, cui nomen eſt Cocalo, Fabulam commentus eſſe dicitur, in qua virginum compreſſiones, agnitaeque agitarentur affinitates. Demum Athenis Macedonum petulantia ſubiugatis, eas continuo Fabellas edere ſtuduerunt Poetae, quibus illorum impuritati ſatisfactum eſſe videretur. Quandoquidem vel ex Athenaei monumentis facile poſſumus coniectare, quod gulae, ventriſque ſeruitio Macedones fuerint emancipati. Menander itaque ſuae tempeſtati morem geſturus, Comoediam ab Ariſtophanis Cocalo feliciter admodum eſt auſpicatus: cui ſic Ouidius alludit Amorum ſecundo, nobis obiter quaenam fuerint eius argumenta demonſtrans,

Dum fallax ſeruus, durus pater, improba lena
Vixerit et Meretrix blanda, Menandros erit.

Quod nos cum Graeco carmine ludentes in egregiam Terentii laudem vertiſſemus, tibi pulcherrimos condendi Iambos dediſſe anſam videmur. Caeterum fuit octo tantum annis iunior Alexandro, ſanguine nobilis et morum integritate praeclarus. Alexideque (vt arbitror) praeceptore iam adoleſcens dare Fabulas coepit, quae centum et octo numero coram doctiſſimis quibuſque ſteterunt, vel quinque ſupra centum, vt ceciniſſe Apollodorum Gellius ſcribit. Tandem Athenis in patria duos et quinquaginta natus annos obiit mortem, decimo ſcilicet ante bellum Macedonicum anno, quod Pyrrhus cum populo Romano geſſit acerrimum. Nec ſolae quidem hae Menandri Fabulae Macedonum lumbos (vt his vtar Perſii verbis) intrauere, ſed et aliae Diphili Sinopei centum Philemoniſque Syracuſani Menandrum aemulantis fere totidem acceſſerunt. Praetereo quas Apollodorus, Poſidippus et Philippides addiderunt, ac caeteri, quos Noua Comoedia celebrauit. Profecto mira fuit Ariſtophanis felicitas: cuius vna Cocalus e quinquaginta quatuor (tot enim vidiſſe ſe Thomas Magiſter ait) adeo multas diuerſorum Poetarum Fabulas procrearit, quae cum parente ſuo reliquiſque veterum pene omnibus ab vſu noſtro ſuſſurante tempore exciderunt. Vtinam extarent vel dimidiatae, non adeo forſan in praeſentia Fabulas perſpiciendo caecutiremus: nec eſſet cur ego vos ſemicaecus ducere conarer. Sed acta ne agamus, vitium hoc et praeteritam calamitatem his quaſi frugibus, quotquot extant, Ariſtophanis Fabellis

compenſantes. Duplex eſſe numerorum differentia videtur: quandoquidem veteres illi Comoediam variis diſtinguere verſibus ſtuduerunt, eo quod laudi maxime daretur, ſiqui nouum carminis genus adinueniſſent. Vnde Phrynicus in Ionico minori catalecticon tetrametrum excogitauit, Pherecrateſque ſibi verſum e ſpondeo, dactylo, et trochaeo pulcherrimum concinnauit: nec ſecus Eupolis tetrametrum ex trochaeis conglutinauit. Verum Ariſtophanes, vt in omnibus eſt ποιητικώτατος, in hoc etiam vlli cedere noluit. Iambicum enim hypercatalecticum monometrum, et brachycatalecticum trimetrum, eſt mira ſuauitate modulatus. Inſuper ex anapaeſtis trimetrum acatalecticum, ex choriambis vero monometrum primus omnium temperauit, atque alia complura per Seruium, et illius interpretes Fabularum annotata, quae mortalibus adeo placuerunt, vt barbaros etiam Perſarum animos potuerint demulcere. Etenim apud eos Ariſtophanem accepimus praeſertim a rege celebratum. Contra vero Noua Comoedia Iambos, vt plurimum ſolet, vſurpat: quemadmodum a Stobaeo, Plutarcho, Gellio citata Menandri carmina demonſtrant.

Binas apparatu differentias extitiſſe Grammatici tradiderunt, cum ſcilicet in perſonis, tum in ipſa ſerie, Comoediarumque contextu. Platonius enim auctor eſt veteris Comoediae Poetas e Scena ſolitos eſſe eos educere perſonatos, qui ſtatim ex ipſa facie quos eſſent toto opere carpturi, ſpectatoribus indicarent: vt ſi forte quis non audire carmina cogeretur, de perſona tamen, quiſnam eſſet deridendus, agnoſceret. Sed Comici recentiores ad excutiendos potiſſimum riſus, hiſtrionum facies configurarunt. De induſtria quidem monſtroſos hominum vultus effingere conabantur, ne cuipiam forte fortuna Macedoni tunc praefecto ſimiles eſſe viderentur: proindeque miſer ille Poeta non ſecus ac ſi barbarum principem data opera ſubſannaret, publice multaretur: adeo nobilis illa Graecorum maieſtas impuris obtemperabat. Quippe diſtorta corpora Menander (ſi Platonio credimus) planeque communem hominum excedentia naturam perſonis imitabatur, profecto ſapienter, Quoniam, inquit ille, non ſolum malum, ſed et mali vitanda eſt ſuſpicio. Quod autem ad Fabulae pertinet contextum, Chorus in cauſa eſt cur inter ſe veteres nouique non quadrent: quandoquidem illi varia quaedam modulamina temperabant, quae Chorus ſingulis actibus intercinendo plebem ſine taedio, quouſque noui egrederentur hiſtriones, detineret. Populus enim Athenienſis, quatenus rerum dominus habebatur, quotannis Aediles creabat, qui ſumtus alendis puerorum

rorum choris subministrarent. Caeterum Chorus quatuor et viginti viris, puerisue aut feminis instruebatur, sicut Aristophanes in Auibus Fabula numerat. Si vero promiscue viri feminaeque ad explendum Chori numerum adhiberentur (quod fecisse dicitur primus omnium Tyrtaeus (mares dimidium excedebant. Si pueri, tum feminis illorum maior numerus erat. Sin autem viri tantum, iuuenes scilicet ac senes, identidem Poetae maiores tredecim, minoribus vndecim admiscebant, vtpote quorum de nomine Chorus appellaretur. Quilibet autem ex his Chorus in quatuor (vt aiunt) ζυγὰ diuidebatur, quorum singula sex continerent saltatores. Comicus inquam hoc pacto Chorus apparabatur. Nam sicut Aeschylus canit, quinque tantum et decem in Tragoedia constabat. Interdumque dimidiato numero (sicuti Pollux ait) Semichorum induci facile admodum est videre. Idem attamen scribit in Veteri Tragoedia, Chorum saltatores habuisse quinquaginta: verum quoniam Aeschylus totidem Eumenidas induxisset, quae totum prae multitudine theatrum consternassent, cohibente lege ad pauciores esse deuentum. Arbitror etiam in Comoedia cum Donato longe plures ab initio fuisse Cantores, quoniam (vt Aristoteles in naturali quadam sentit quaestione) multi facilius seruare numeros possunt. Quum igitur post Fabulae Prologum esset orchestram ingressurus, si rusticis constaret, a dextro latere solebat emitti: sin autem vrbanis, a sinistra parte prodibat, quadrataque forma consistens recedentes histriones obseruabat. Deinde conuersus ad spectatores, quorsumcumque septies theatrum intuebatur, totidemque cantilenas moderato gestu pronunciabat: quod omne παράβασις ab Aristophane pluribus in locis nuncupatur. Prima igitur cantilena statim ab histrionum discessu prolata, κορωνὶς communi nomine dicitur. Nam quicquid persona quapiam recedente cantatur, Grammatici Comicos exponentes κορωνίδα solent appellare. Κομμάτιον vero proprie dicitur, quatenus de choro amputata recisaque particula videtur: id a quibusdam εἴσθεσις χορῦ nominatur. Secunda, παράβασις, non secus ac tota saltatio dicitur: quoniam illinc, vbi constiterat chorus, populum versus incedit: siue ἀνάπαιστος, eo quod frequenter huiuscemodi cantus anapaestos vsurparet. Tertia πνῖγος, aut μακρὸν, cantilena scilicet (vt Pollux ait) vna spiritus contentione prolata, quae tria seiunguntur abinuicem, cum alterum alteri nullam habeat rationem. Quae vero sequuntur, inter se quadam sunt ratione coniuncta, videlicet στροφὴ vel ᾠδὴ, siue μέλος, ἐπίῤῥημα, ἀντίστροφος vel ἀντῳδὴ et ἀντεπίῤῥημα, quod loco septimo cantabatur. στροφὴ enim siue ἀν-

τίϛροφος membris et carminum genere quadrat. Rurſus ἐπίῤῥημα vndecunque ſibi conueniens ἀντεπίῤῥημα ſolet habere. Quoniam vtrobique fere ſemper chorus ex Iambis tetrametra ſexdecim motularetur, totum hoc ſimul χορικὸν appellatur, quando Comoediae partem volumus aſſignare; quatuor enim ſunt, videlicet πρόλογος, qui ad egreſſum vſque chori prorogatur: deinde χορικὸν: et quod interponitur choris, ἐπεισόδιον: poſtremo ἔξοδος, quae ſcilicet a choro in calce Comoediae pronunciatur, vt Pollux in quarto ſcriptum reliquit. Ea igitur παράβασις, auctore Demetrio Triclinio, quae nullas harum partes omittit, perfecta ſolet appellari: qualem Ariſtophanes in Equitibus Fabula concinnauit. Verum complures imperfecte pro arbitrio Poetarum inſeruntur: id quod idem in Nebulis Fabula fecit: vbi ſolum ἐπήῤῥήμα, quod eſſet vitiis carpendis accommodatum, induxit, ac in Ranis quatuor illa tantum coniuncte repoſuit. Sed illud eſt animaduerſione dignum, quod ἐπίῤῥημα et ϛροφὴ ſiue μέλος, quando nullam ἀντεπιῤῥήματος, aut ἀντιϛρόφυ reditionem exſpectant, in fine ſemper habent παράγραφον, vt non eſſe κατάσχισιν, id eſt, obnoxie poſita videantur: quandoquidem haec linea tranſuerſa παράγραφος ſcilicet, tria illa, quae diximus, inter ſe diſcreta continuo claudit. Verum ſi futuram exſpectant reditionem, ϛροφὴ tum haec linea, cum non ſecus ac ἐπίῤῥημα, duabus aliis terminatur, quarum coeuntium angulus vergat introrſum: contra vero ἀντίϛροφος lineis clauditur binis, quarum extrorſum vtrique anguli vergant, hinc inde finale membrum, carmen ſcilicet vltimum amplectentes. Verum ex iis duntaxat vno ſolet ἀντεπίῤῥημα concludi. Quae plane ſigna prout anguli ſeſe habent, vel futuram, vel praeteritam reditionem oſtendunt. Hoc Demetrius ille Triclinius ſcribens in Ariſtophanem excogitauit. Veruntamen inter cantus, Poetae nonnunquam perſonas educere ſolent, quarum diſſertatio σύϛημα κατὰ περικοπὴν appellatur: interdum verſibus alternis contendentes aliquot proferunt hiſtriones, vel chorum etiam reſpondentem: quod Hephaeſtion videtur ἀλλοιόϛροφον appellare. Verum has et alias conſulto praetermittendas eſſe arbitror quaeſtiones, quae mira Poetarum licentia gignuntur: conſtat enim illis nihil vnquam non audendum. Quocirca nobis de Choro certiora conſectatis, pro materia ſatis abundeque dictum eſſe videatur, quomodo praeſertim in Noua Comoedia Chorus nullum habeat, vel habere potuerit locum. Siquidem Athenis, quum omnia potentiores ad arbitrium ſuum reuocare coepiſſent, nulli amplius creabantur Aediles: perindeque ſumtibus ad alendos iuuenum choros inſtitutis populus abuti prohibe-

hibebatur: quod particulatim a Platonio legimus disputatum. Id itaque animaduertentes Poetae, quemadmodum lata lege de non carpendo nominatim, materia mutabatur, ita etiam Cantilenis abstinere penitus decreuerunt: quodque sapientes, quum tempori cedendum est, efficere solent, quae erat necessitas, in virtutem egregiam transtulere. Nam actus Fabulae sic agebant colligatos, vt per interualla, quae quidem erant minima, saltem vnus histrio relinqueretur, aut frequentius complures alternis inter se versiculis differentes. Denique nihil vetusti chori proprium obseruabant: quemadmodum in Aristophanis Pluto Fabula tute iampridem vidisti. Id Horatius ita cecinit,

lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

Miror autem quasi monstrum conspicatus, illum cuius scripta sub Acronis nomine circumferuntur, vel si est ipse Acro, dixisse id lege cautum sub Augusto. Poterat mediusfidius perspexisse (modo Plautum aut Terentium legerit) an ante Augustum actae Fabulae quemquam momordissent. O quàm egregie vetusta nouis, Latinaque Graecis non hic modo, verum et alii fortuna similes confuderunt. Quippe hoc Athenis decretum Patricii promulgauere vix anno vrbis Romae quadragesimo septimo supra ter centum, videlicet quum Tribuni Militares imperio Consulari crearentur.

Comoediam itaque tempus et materia, sicut diximus, in tria genera diuidunt, Antiquum scilicet, et Nouum, et Medium. Stilus vero, numeri, et apparatus duplici tantum sectione partiuntur: diuersa tamen ratione: quoniam stilus et numeri vetustiora duo simul componunt, quae ad Alexandrum vsque peruenere: sed apparatus medium illud annectit recentiori. Nam in vtroque (si Grammaticis credendum est) nulla Chori modulamenta reperiuntur.

Non autem esse arbitror alienum in praesentia quaedam particulariter considerare, quae profecto multa non erunt: quoniam facile videtur ex hactenus dictis fere omnes tum Graecas, tum Latinas metri Comoedias, si temporum praesertim vllam habere volueris rationem; quando scilicet in Scena floruerit vnusquisque Fabularum Poeta. Primam igitur Romae Fabulam dare Lucius Liuius occepit decimo supra quingentesimum Vrbis anno: qui quidem, Gellio teste, quinquagesimus secundus ab obitu Menandri numerabatur: vigesimo fete postea quam Romani primum Carthaginiensibus bellum indixissent: tunc enim pace composita, quae populo tanto opere expetebatur, id

genus oblectamenti relaxandi animi gratia receptum eſt. Deinde ſpatio nouem annorum interiecto, C. Naeuius data Fabula ſpectandi copiam fecit. Poſt eum Plautus, anno fere decimo quinto: ſubinde ſeriatim Q. Ennius, Caecilius et Terentius floruere: poſtea non multo Pacuuius, qui iam ſenex Accio ceſſit. Poſtremo Lucilius fuit, qui medium illud argumentum, lacerandi ſcilicet aliorum poemata, ſectabatur. Hunc enim Gellius in Accium, et Pacuuium magna laude ſtilum exercuiſſe teſtatur. Fabulas igitur iſti de Graeco petitas argumento, Latinis ſalibus condire ſtatuerunt: quemadmodum in Terentii, vel Plauti, quae circumferuntur, Fabulis eſt videre: Nouamque penitus Comoediam ſunt imitati, nullam Chori modulantes Cantilenam: ſed Actus (vt ait Porphyrio) tibiarum concentu dirimentes. Vbi operae pretium eſt animaduertere tibias Chori proprietatem aemulari. Nam (vt auctor eſt Donatus) quae Fabulae graues haberentur et ſeuerae, tibiis dextris agi conſueuerunt: quae vero iocis et vrbanae dictis vndique ſcaterent, continuo ſiniſtris. Pollux enim auctor eſt quinque olim in Scena ianuas extitiſſe; quarum media illius omnino domicilium eſſet, qui primas in Fabula partes haberet: altera, dextra ſcilicet, huic proxima, illius eſſe conſueuit, cui partes darentur ſecundae: tertia, ſiniſtra, vel maxime tenuis, aut nullius erat perſonae, vel deſolatum aliquod ſimulabat ſacellum. At reliquarum dextra eos emittere ſolebat, qui non ab vrbe, ſed aliunde proficiſcerentur: ſiniſtra vero contra, quotquot venirent, vrbanos producebat. Ab hac (vt arbitror) eius Fabulae chorus prodire conſueuit, quae ſalibus, iociſque referta eſſe videretur. Quippe, quod facete dicitur, ſolemus vrbanum appellare. Verum ab altera, ſi ruſticos Fabula contineret, quadam ſeuera, grauique ſimplicitate chorus emittebatur. Etenim eos potiſſimum ruſticos vocamus, qui ſemper obducto ſupercilio facetias auerſantur. Vnde Palamedes apud Philoſtratum ab Achille dicitur ἀγροικώτερος, quoniam vt erat vndique ſeuerus, in deliciis etiam nihil haberet.

Caeterum, licet multa ſint genera Tibiarum, tamen duo Scenam potiſſimum frequentabant, videlicet Phrygiae: quarum nonnullae modo dextrae, modo ſiniſtrae ponebantur. Dextrae, quae foramen vnicum haberent: ſiniſtrae, quae duobus eſſent foraminibus diſtinctae. Quippe Seruius Varronem ſecutus, duas impares cauernas huiuſcemodi tibiis fuiſſe teſtatur, ac foramina totidem. Vnde Virgilius earum biforem cantum appellat, propterea quod graues et acutas emitterent pro tibicinis arbitrio voculationes. Alterae ſunt Serranae, ſic (arbitror)

bitror) appellatae, quoniam iis ſaltatores et proferre et referre pedem continuo iuberentur, non ſecus atque ſectores, qui ſerra adacta partiri ligna conantur. Siquidem Pompeius ait ſerram id praelium dici quo frequenter acies et accedere et recedere ſoleret. Hae ſemper erant ſiniſtrae, pareſque, id eſt, aequales cauernis: proindeque parem concentum, acutum ſcilicet emittebant, quemadmodum Seruius haut perplexe ſcriptum reliquit. Veruntamen Diomedes tibias pares et impares videtur numero definire: quod equidem non video cur poſſit admitti: nam par et impar qualitate fere ſemper accipitur a Latinis. Exemplo ſit hoc Ouidianum,

Par erat inferior verſus.

Et illud Virgilianum

Formoſum paribus nodis.

Ac illud

Impar congreſſus Achilli.

Sed quo tandem ſum incurioſe digreſſus? Egone vt magna nomina ſugillarem? Minime, ſi meum mihi vitae inſtitutum permanebit. Quocirca ne nobis aliquid Eupolidis inſortunio ſimile contingat, perfecto iam operi paragraphum ſtilus obducat.

DE FABVLARVM, LVDORVM, THEATRORVM, SCENARVM, AC SCENICORVM ANTIQVA CONSVETVDINE, LIBELLVS;

EX OPTIMIS AVCTORIBVS COLLECTVS, AD COMICOS FACILIVS INTELLIGENDOS, PRAECIPVE CONSCRIPTVS IN GRATIAM STVDIOSAE IVVENTVTIS.

Nunquam exiſtimandum eſt cuiquam poſthac familiarem Plautum aut Terentium futurum; eorumque intimum artificium, orationis characterem, atque venuſtatem, aliaque id genus plura quemquam plane aſſequuturum, niſi Comicam omnem dignitatem, morem, et agendi conſuetudinem, quae ab antiquis in Fabulis ac Ludis obſeruari ſolebant, exacte teneat. Ita fiet, vt poſtea nihil praeter metrorum rationem, ac verſuum menſuras deſiderare poſſit: quas nimirum ex Terentiano, omnium Latinorum Grammaticorum cultiſſimo, et in hac re plurimum exercitato, deſumere licebit. Hic itaque libet adoleſcentulis bonarum literarum ſtudioſis breuiter proponere:

primum, vnde nata ſit Comoedia, quoque pacto ante Comoediarum vſum antiqui Poetae luſerint: deinde vero, quomodo Comoediae agi ac pronunciari ſolitae fuerint, vt quid *Ludi* ſint, quid *Theatra*, *Scenae*, *Actus*, *Perſonae*, et id genus caetera, facile intelligantur. Quod opus dum aggredimur, facilem atque attentum Lectorem eſſe cupimus, vt tandem intelligat, quid ſit Fabula, Tragoedia, Comoedia vetus, Satyra, et noua Comoedia.

Quid Fabula, Tragoedia, Satyra, Comoedia vetus et noua.

Fabulae generale nomen eſt, Tragoediam, Satyram, et Comoediam in ſe complectens. Eſtque Fabula narratio quaedam conficta, et demiſſiore plerumque ſtilo ac verſibus conſcripta ad obiectationem auditorum. Vnde etiam *Poemata* inter Fabulas a nonnullis connumerantur: quapropter quibuſdam viſus eſt Homerus Iliadem inſtar Tragoediae, Odyſſeam ad imaginem Comoediae conſcripſiſſe.

Tragoedia autem Fabula eſt, qua antiqui reprehendebant, quod in rebus non ſolum priuatis ac ciuilibus, ſed maxime arduis et ad Principes attinentibus minus rectum videbatur. In ea ſcenici amurca, et olei faecibus (quas Graeci τρύγας vocant) perlinebant ora, ante vſum perſonarum: vnde Tragoediae nomen. Eius graue argumentum fuit, petitum ſaepe ab hiſtorica fide: dictio ſeuera, ſublimis, ſaepe tumida: tranquilla prima, exitus funeſti.

Poſt Tragoediam inuenta *Comoedia*, quae *Vetus* dicta eſt: in qua (vt in Tragoedia quoque) ſimplex carmen fuit: quod carmen chorus circa aras fumantes nunc ſpatiatus, nunc reuoluens gyros, cum tibicine concinebat: eratque primo vna perſona cantoribus ſubſtituta, quae reſpondens alternis choro, locupletabat variabatque rem muſicam. Chorus autem in Tragoedia, aut *Comoedia Vetere*, dicebatur multitudo coaeuorum iuuenum, aut minorum in ſacris, vel Scena, cantantium atque ſaltantium.

Fuit *Vetus Comoedia* Graecis *Archaea* dicta, quia eſſet de nobis parum cognitis vitiis: item etiam *Eteonymos*, quia ineſſet in ea velut hiſtorica fides verae narrationis, et nominatio omnium, de quibus ſcribebatur. Sed cum Poetae in Comoediis abuti licentius ſtilo, et paſſim laedere ex libidine coepiſſent plures bonos, lege lata, ne quiſquam in alterum infame carmen ſcriberet, tacuerunt.

Satyra exinde ſumſit exordium. Eſtque genus Fabulae, quae ex Satyris, quos illotos et petulantes Deos eſſe ſcimus, nomen

nomen sumsit. Fuit autem eiusmodi, vt in ea, quamuis duro et agresti ioco, tamen vitia hominum, sine vllo proprii nominis titulo, carperentur, atque per scirpos, et aenigmata, magnae res describerentur. Id vero genus Fabulae multis obfuit Poetis, quum in suspicionem potentibus ciuibus venissent, quod illorum facta descripsissent in peius, ac deformassent Fabulae genus stilo carminis.

Post exoletam Satyram inuentum est a Poetis aliud Fabulae genus, quae *Comoedia noua* dicta est. Ea erat Fabula, continens imaginem ciuilium ac priuatarum rerum: qua discebatur, quid esset in vita vtile, quid euitandum. Vnde ait Cicero, Comoediam esse imitationem vitae, speculum consuetudinis, imaginem veritatis.

Nomen habet *Comoedia*, vel a Como, Deo comessationis, vel ab eo quod primum Athenienses per vicos adhuc dispersi ex omnibus locis laeti alacresque conueniebant: ibique rudibus et incultis versibus potentiorum, aliorumque item hominum vitia nominatim perstringebant. Nomen autem compositum ἀπὸ τῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν. In summa, Comoedia est Poema sub imitatione vitae ac similitudine compositum, in gestu et pronunciatione consistens. In ea mediocres fortunae hominum, parui impetus, pericula quotidiana, turbulenta principia, laetique fuerunt exitus, et ficta argumenta. Caruit quoque choro noua Comoedia, contra quam Vetus, paulatimque personarum numero in quinque Actus processit: quod tunc quum ad cantores ab Actoribus transibat Fabula, consurgeret et abiret populus. In ea etiam personarum ornatus alius inuentus est, pallia, socci, et id genus caetera.

Post nouam Comoediam Latini multa Fabularum genera protulerunt, quae tamen Comoediae dicebantur. *Togatas* vocabant a scenicis indumentis, quae Romanam togam prae se ferebant, et ab argumentis Latinis; *Praetextatas* a dignitate et vestitu personarum, et Latina historia: *Atellanas* ab Atella Oscorum ciuitate, vbi inuentae dicuntur: eae salibus conspersae erant, ac iocis compositae, in se non habentes nisi venustam elegantiam: quales sunt Plautinae: *Rhyntonicae* Comoediae dictae ab auctoris nomine: *Tabernariae*, ab humilitate argumenti et stili; *Palliatae* ab habitu et argumento Graeco. *Mimi*, ab inuerecunda imitatione vilium rerum, et leuium personarum. *Planipedia* quoque Comoedia dicta, ob humilitatem argumenti, ac vilitatem Actorum, qui non cothurno, aut socco vtebantur in Scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo, quod non ea negotia contineat, quae personarum

in turribus, aut in coenaculis habitantium sunt, sed in plano et humili loco.

Omnium autem Comoediarum scripta, quae Dramata Graeci vocabant, ex quatuor rebus omnino sumuntur: Nomine, Loco, Facto, Euentu. Nomine, vt Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, vt Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, vt Eunuchus, Asinaria, Captiui. Euentu, vt Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Diuiditur noua Comoedia in quatuor partes: *Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophen.*

Prologus est veluti praefatio quaedam Fabulae, in qua vel Poeta excusatur, vel Fabula commendatur.

Protasis est primus Actus Fabulae, in quo pars argumenti explicatur, pars reticetur, ad populi exspectationem tenendam.

Epitasis incrementum est, processusque turbarum, et inuolutio argumenti, cuius elegantia connectitur.

Catastrophe est explicatio Fabulae, per quam euentus eius explicatur, atque approbatur.

DE LVDORVM ANTIQVORVM GENERIBVS.

Verum vt omnis Comoediarum ratio facilius intelligatur, atque adeo ea, quae omnem Comoediarum actionem spectant; attendendum est primum, quando fierent, quo loco, et qua forma. Hoc autem tum demum Lector intelliget, cum pernouerit, quid fuerint apud antiquos Ludi, Theatra, Actus, Scenae, et huiusmodi caetera.

Vetus itaque Comoedia, item etiam Tragoedia primum agi solebat a Graecis, in vicis et pratis mollibus, adscriptis et propositis praemiis, quibus ad scribendum Poetarum prouocarentur ingenia: actoribus quoque munera offerebantur, caperque dono dabatur, vt libentius iucundo vocis flexu ad dulcedinum commentationes populum allicerent.

Agebantur Comoediae et Tragoediae apud vetustissimos in honorem Liberi Patris. In Italia primum actae sunt Compitalitiis ludicris, admisto pronunciationis modulo, quo, dum actus commutabantur, populus detineretur. *Compitalitii* autem ludi dicti, qui per compita fiebant; scenaeque ductiles in plostris ob id antiquis excogitatae. Postea vero factum, vt ludis publicis, et in Theatro agerentur Nouae Comoediae apud Romanos.

Ludos vocabant publica spectacula, quae tum in gratiam populi fieri solerent a senatu, et a Principibus instituti, vel ad fauorem populi conciliandum (vt nonnullos Caesares fecisse legimus) vel ad animorum relaxationem et oblectationem. Multo magis ad religionem instituti sunt Ludi. Nam Diis post sacrificia etiam Ludos publicos consecrabant.

Ludi igitur, et *Ludicra*, quae etiam *Certamina* vocarunt Latini, Graeci *Agonas*, multorum generum fuerunt: neque vero vno tantum spectaculo in publicis ludis detinebatur populus. Erant autem Ludi *Gymnici* et *Athletici: Ludi Circenses: Ludi Gladiatorii*: et *Ludi Scenici*, de quibus nunc singulatim est paucis disserendum, partim ex Budaeo, nostrae Galliae lumine, partim ex Vitruuio, Luciano, et aliis antiquis auctoribus.

Gymnici et *Athletici* ludi in Palaestris ac Gymnasiis fiebant apud Graecos, quae loca fuerunt exercendis et corporis et animi viribus accommodata. Nam etiam in iis Palaestris aut Gymnasiis exedrae fuerunt, in quibus Philosophi Graeci sedentes disputabant. Sed et *Palaestrae* appellatio omnem Athleticam artem et exercitationem complectitur, decentiamque: qua status, motus, flexusque corporis, ac omnes omnino habitus venustatem quandam leporemque prae se ferunt: quam qui non didicerant, ii *Apalaestoi* ab antiquis dicti sunt. Eam vero artem qui exercebant, aut qui in palaestra exercebantur, vel decertabant praemiis, *Palaestritae* vel *Palaestrici* dicti sunt: Gymnicos Graeci etiam vocarunt, quod nudi Athletae exercerentur. Caeterum in palaestra *Gymnasii* (inquit Plautus) cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu, saliendo se exercebant Athletae. Huiusmodi ludi in campo Martio apud Romanos fieri solebant.

Qui currebant in ludis Gymnicis, hoc est, cursu corpora exercebant, vel eo decertabant, Graecis *Dromi* appellantur, hoc est, cursores. Quorum alii *Stadiodromi* dicebantur, qui stadium percurrebant: alii *Diaulodromi*, a circumactu curriculi, id est, duplo curriculo, quod *Diaulon* vocabant: nam ii cursores quum ad metam peruenerant, flectentes, eo rursus recurrebant, vnde cursum inierant. Erant et *Dolichodromi*, qui sexies stadium curriculo obibant: nam *Dolichos* longissimus cursus dicebatur.

Lucta, Graecis *Pale*, vel in coeno, vel arena, vel puluere fiebat; vnde luctatores in Ludis Gymnicis, aut *Palaestra*, Graecis *Palaestae* appellati. Ii luctaturi, *Ceromate*, id est, oleo cerato perfundebantur: vnde qui eos vngebant, *Ceromatistae* dicti. *Puluere* quoque post vnctionem inspergebantur, vt corpora ceromate et sudore lubrica mutuas luctantium prehensiones admitterent: vnde natum prouerbium, *Citra pulueris tactum*, de iis, qui facile aliquid assecuti sunt, et citra sudorem, quod et *citra puluerem* dici potest. Eum puluerem Graeci *Aphen* dicebant. Inter luctatores quidam summis inter se manibus depugnabant, nullo complexu haerentes: eos *Acrochiristas* vocabant Graeci. Alii vicissim feriebant arrectaria concertatione, hoc est, arrecti, et puluere obsiti, alter alterum impetebant procursu calcitratu-

que:

que: calcibus enim, cubitis, vnguibus, non modo pugnis vtebantur, omnique impetendi prehendendique modo: *Pancratiastae* vocati, et *Pancration* huiusmodi certaminis genus, ex eo quod aduocatis omnibus corporis viribus, omniumque neruorum contentione transigeretur.

Qui Disco se exercebant Athletae, *Discoboli* Graecis appellabantur, hoc est, Discum in sublime iaculantes. Erant autem Discus lapis rotundus ac pertusus, inquit Ammonius.

Pugilatus quem Graeci *Pygmen* appellabant, caestibus exercebatur, quales a Virgilio lib. v. describuntur: in eo qui exercebantur, *Pugiles* Latinis, Graecis *Pyctae* dicti sunt: quod nomen ad gallinaceos pugnaces translatum est.

Saltationum in ludis Gymnicis multa genera fuerunt, quemadmodum docet Lucianus. Erat enim saltatio *Pyrrhicha*, a Pyrrho inuenta, a qua *Pyrrhicharii* et *Pyrrhichistae* dicti: quae eadem saltatio *Enoplia*, id est, armata dicebatur: quod armati saltarent. Erat saltatio *Cordax* obscoena, et comica: et alia saltatio satyrica, quae *Sicinnis* dicebatur. Fuit item *Emmelia* saltatio, pacata et honesta. Qui vero saltus pernicitate contendebant in Gymnasiis, *Haltici* a Graecis dicebantur, qui autem *Halmate*, id est saltu certabant, apud antiquos vtebantur *Halteribus*: sic enim vocabant plumbeas pilas, massulasue, quibus vtraque manu se librabant, vt certius assilirent. *Chironomia* quoque erat saltatio gesticulatrix, qualis est, quam Mauricam vocamus: vnde *Chironomi* huiusmodi gesticulatores dicti.

Circenses Ludi certamina erant curulia, quae in circo fiebant: qui locus erat ouata specie constructus, vndecunque spectaculis ornatus: e quibus innoxie Patres, Equitesque Romani prospectare solebant: cuiusmodi quemdam, Flaminius Romae construxit: vnde circum Flaminium legimus, et circum Maximum, a Caesare dictatore exstructum, cuius vestigia adhuc hodie visuntur Romae, iuxta aedem D. Sebastiano sacram. Fuit autem longitudine stadiorum trium, latitudine vnius, cum aedificiis iugerum quaternum ad sedem ducentorum sexaginta millium hominum. Erant in eo *Metae* depositae, duarum aut trium pyramidum formam referentes. In eius summitate carceres erant, e quibus equi curribus iuncti, ad cursum emittebantur, et quum ad summum deuenissent, reuoluebantur, donec ad priorem metam peruenirent. A curribus, hoc est, bigis, trigis, et quadrigis, Curules ludi dicti. Vnde etiam dictos puto *Aediles Curules*, quod iis administrandis essent praefecti: erant enim omnium praestantissimi ludi. Nam in iis se exercebat, et magnis praemiis contendebat nobilissima Romano-

rum

rum iuuentus, aptiorque ad bellum reddebatur. Fiebant primum apud antiquos inter enſes et flumina, vt ab vtraque parte eſſet ignauiae praeſens periculum.

Agitatores dicti ſunt aurigae in curuli certamine et Ludis Circenſibus, quorum factiones erant a tunicarum coloribus: vt alii dicerentur Ruſſati, Albati, Praſini, Veneti; atque ita inſiſtentes curribus iuuenes, velocitate equorum, aut agitatorum arte trahebantur.

Erant et *Deſultores*, qui duos equos abſque ephippiis agitantes, ex altero in alterum ſubinde mira pernicitate deſiliebant: *Amphippos* Graeci vocant. Hinc *Deſultoria leuitas* in prouerbium abiit: et equi deſultorii dicti, ad id certamen accommodati.

Celetes et *Celetizontes*, equites erant in certamine curuli non bigis aut quadrigis vtentes, ſed equo vno inſidentes: cuiuſmodi certamen hodie quoque nonnullis in locis celebratur.

Ludi Gladiatorii plerumque poſt ſcenicos fiebant. In iis decertabant gladiis, populumque celeri agitatione gladiorum oblectabant. Gladiatorum autem genera, Retiarii, Secutores, Mirmillones, Hoptomachi, Thraces: quorum exempla apud auctores crebra ſunt. Horum inſtitutores ac magiſtri *Laniſtae* vocabantur. Non enim ignari gladiatoriae artis prodibant in publicum ſpectaculum, ad praemia conſequenda. Itaque apud Laniſtas prius exercebantur in *Vmbratilibus pugnis*, quas *Sciamachias* Graeci vocarunt: quod huiuſmodi pugnae ſimulacra ſub tecto fieri ſolita erant, non vt vera pugna, in ſole et puluere. Huiuſmodi Laniſtae ſunt apud nos, qui gladiandi artem priuatim profitentur; qui docent omnes numeros impetendi, cedendique, vulnera inferendi, vitandique, aut vbi punctim, caeſimue feriendum. *Ludi* vero *Scenici*, qui et *Agones Muſici* et *Dionyſiaci* dicebantur, quaſi Libero Patri dicati, ad Comoediarum, Tragoediarum, aut Satyrarum recitationem pertinebant: item ad cantus et poemata: Scena ob id in Theatro compoſita atque exſtructa ea ratione, quam mox deſcribemus. Qui ſe in his ludis exercebant, *Scenici* etiam dicebantur, et Dionyſiaci artifices. *Ludorum*, aut certaminum *Diis* conſecratorum, quatuor erant apud Graecos genera. Erant enim Nemea, Iſthmia, Pythia, et Olympia: quae omnium erant maxima ſpectacula. In his Ludis proponebantur victoribus magna praemia, quae qui cuſtodiebant, ludiſque praeerant, βραβευταὶ Graecis, Latinis *Deſignatores* appellabantur, quorum officium erat, multitudinem retinere, obambulare, et ſpectatores moderari virgarum terriculo. Vnde *Maſtigonomi*, et *Rhabduchi* etiam dicti, quod virgas geſtarent, vt in officio continerent ſpectatores. Muſicis quoque agonibus

nibus erant *Critae*, id eſt, iudices, a quibus *Critici*, id eſt, poematum iudices dicti ſunt. *Ludorum*, qui Diis conſecrabantur, apud Romanos quatuor erant ſpecies. Eos ludos Aediles curules munere publico quotannis curabant. *Megalenſes*, ſiue magni ludi dicti, quod magnis Diis conſecrati eſſent: quibus ludis quatuor actae ſunt Terentii Comoediae: Andria, Eunuchus, Heautontimorumenos, Hecyra. *Funebres*, aut Funerales ludi, ad retinendum populum inſtituti ſunt, dum pompa funeris, decreta in honorem patricii viri, plene ac publice inſtruebatur. His ludis acta eſt Comoedia Terentii Adelphi. *Plebeii*, ſiue Romani ludi pro ſalute plebis edebantur: quibus Ludis acta eſt Phormio. *Apollinares* ludi, Apollini conſecrati, aut in honorem Apollinis inſtituti.

De Theatris et Amphitheatris antiquis.

Quo melius et commodius ſpectarentur Comoediae, Tragoediae, aut Ludi, ſiue ii Gladiatorii, ſiue etiam Scenici, vel alterius generis eſſent, inſtituta ſunt ab antiquis, quae *Theatra* vocabantur, a commode videndo ac proſpiciendo ſic appellata. Nam ante Theatrorum vſum, ſcenae ſuper *Plauſtris* ductilibus exſtruebantur, ac per compita ductae, populo praebebant oblectationem. Theatra autem erant aedificia, vel apparatus in populi gratiam inſtructi, ad hemicycli ſpeciem, ad ſpectandos ludos: *Spectacula* Latine poſſumus dicere. Cum forum inſtitutum fuerit, (inquit Vitruuius) tum Deorum immortalium diebus feſtis, ludorum ſpectationibus, eligendus eſt locus Theatro quam ſaluberrimus. Fuerunt autem Theatra duorum generum: alia lignea et pluribus tabellationibus exſtructa, qualia ludis publicis quotannis fiebant Romae, atque ea perennia non fuerunt: alia ſumtuoſa et nobilia, ex ſolidis rebus, id eſt, ex ſtructura caementorum, lapide aut marmore conſtituta, quale eſt quod conſtruxit M. Scaurus in aedilitate ſua, item etiam Pompeius, et alii permulti. Ita autem compoſitum fuit antiquis Theatrum, vt eo conueniens, et commode ſedens turba, e longinquo facile ſpectare poſſet, concauo aequalique parietum circumiectu, vt vel leni ſono dicta verba, ad alterum theatri caput facilius ferrentur. Poſtea vero excogitatum eſt Theatrum in rotundam formam exſtructum, alio multo excellentius atque capacius, magiſque ſumtuoſum: quod quia veluti ex duobus conſtaret theatris, rotundamque figuram, non iam amplius hemicyclum referret, ob id *Amphitheatrum* dictum eſt, quale eſt, quod hodie Romae videtur, aliquando ab Antonio Pio aedificatum, et a Gothis deuaſtatum (*Colliſaeum* vulgus vocat) quod potiſſimum ad alia ſpectacula vulgo proponenda factum atque inuentum fuit: nam ad ſcenicos ludos

dos prospiciendos, magis idoneum erat Theatrum: ob quos praecipue inuentum fuisse credibile est. Vnde facile coniecerim, Terentium, quo tempore primum proposuit suam *Hecyram*, egisse in *Amphitheatro:* Scena per medium ipsius exstructa, et ad vnum tantum hemicyclum spectante: nam ab vtroque Amphitheatri semicirculo spectari non poterant Comoediae: quo factum, vt dum in aliud latus vacuum, alia spectacula confestim proponerentur, veluti pugiles, funambuli, et huiusmodi caetera: populus ante absolutam Comoediam illuc concurrerit, ad loca commodiora occupanda, quemadmodum ipse Poeta conqueritur, neque propter strepitum, et mulierum de loco pugnantium clamorem, absolui potuerit. Quod ne accideret in publicis Ludis, existimo potissimum monisse Caium Curionem, qui bello ciuili in Caesarianis partibus obiit, vt *Theatra duo lignea*, eaque amplissima excogitaret, in quibus etiam duae essent scenae, propter spectatorum commoditatem. Erant autem (quod mirum fuit) cardinum singulorum versatili suspensa libramento, inquit Plinius, e quibus vtriusque antemeridiano ludorum spectaculo edito inter se auersis (ne inuicem obstreperent scenae) et repente circumactis, vt contra starent; postremo iam die descendentibus tabulis, et omnibus inter se coeuntibus, faciebat Amphitheatrum, et gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis auctoratum populum Romanum circumferens. Itaque vides, quemadmodum Scenici Ludi dum agerentur, auersis theatris agebantur, ne turba fieret: dum autem proponebantur, aut producebantur gladiatores, in Amphitheatri reducebantur formam, et in vnum duo theatra coibant. Sed et nouissimo die (ait idem) diuisis duabus per medium scenis, Athletas edidit Curio, raptisque repente e contrario pulpitis, eodem die, victores e gladiatoribus suis produxit. Vides quemadmodum *Pulpitum* etiam auferebatur, dum gladiatores prodirent; nam ipsam aream occupabat: hoc autem factum fuit, fessis turbatisque volubilium theatrorum cardinibus. Nam ante non erat opus eximere pulpitum, cum contra starent scenae, et locum praeberent circumactis theatris in amphitheatri formam, post ludos scenicos absolutos.

Theatri conformatio; eiusque partes.

Sed quo tandem artificio, quae industria aedificatum fuerit apud antiquos Theatrum prospiciendis scenicis ludis idoneum, paucis hic vobis proponere libet, ne quid earum rerum praetermisisse videamur, quae ad hunc sermonem pertinere iudicentur. Quod tamen non ita accipiendum erit, quasi ad vnguem expressum, sed partim coniectura et ratione natum, partim ex iis descriptum, quae tum in antiquis ruinis aliquando vidimus, tum etiam

etiam ex auctoribus, qui de hac re scripserunt, comprehendimus. Itaque primum intelligendum est (quemadmodum paulo ante docebamus) Theatrum fuisse in semicirculi figuram compositum, atque ita conformatum, vt aeque gestus prospicerent, ac voces audirent (sine tumultu tamen) qui ad latera et in summis sederent gradibus, atque ii, qui in imis iuxta Scenam. *Caueam* vocare videtur Plinius locum in Theatro, gradibus ac sedibus constructum atque compositum, in quo sederet populus. Cauea ipsa (inquit de Theatro Scauri) cepit hominum octoginta millia: cum Pompeii Theatri (sic enim legendum est: namq; nunquam Pompeius Amphiteatrum edidit) toties multiplicata vrbe, tantoque maiore populo, sufficiat large quadraginta millia sedere. Nisi mauis Caueam accipere pro tota Theatri capacitate, vt etiam Scenam ipsam comprehendas, quod tamen minus probauerim. *Gradus* autem dicebantur in ipsa leniter pendente theatri forma, sedes lapideae, in hemicyclum etiam exstructae, e quibus commode prospiciebat populus. Super his Gradibus (quos non amplius quindecim esse coniecimus) sedebant spectatores, et ad eos vndecumque commeabant, nullo inter conscendendum alteri noxam afferente. Illuc autem per Cuneos accedebant, qui tum in ima Theatri cauea, tum etiam supra ipsam, adeo ingeniose conformati erant, vt ab iis per alios scalares gradus ad quemlibet gradum spectatorium facilis pateret adscensus. *Cunei* spectaculorum (inquit Vitruuius) in Theatro ita diuidantur, vti anguli trigonorum, qui currunt circum curuaturam circinationis, dirigant ascensus, scalasque inter Cuneos ad primam praecinctionem. Supra autem alternis itineribus superiores Cunei medii dirigantur. Cunei in imo dirigentes scalaria, erant numero septem. Gradus spectaculorum, vti subsellia composita, erant non minus alti palmo pede, non plus pede et digitis sex, latitudines eorum non plus pedes duos semis, non minus pedes duos constituebantur, vt per id spatium latius, seu per ambulacrum quoddam, nullo negotio, huc atque illuc, ad vacuas sedes deerraret populus, absque eorum incommodo, qui iam consedissent. Post tres quoque singulos gradus, qui quartus in ordinem succedebat, duplo latior erat caeteris, ad leuiorem Theatri procliuitatem, et vt singulis ordinibus singuli tres gradus relinquerentur. Ac ne petulanti aut insolenti populo proper sedes quantumuis accessu faciles, praeberetur rixae causa, cautum erat ne quilibet in quibuslibet sederent gradibus: sed in tribus primis, qui proximi essent Scenae pulpito, amplissimae et extremae dignitatis viri, in sequentibus consulares, in aliis patricii, ac deinceps plebeii in reliquis

reliquis gradibus ſederent. Itaque veteres Architecti, naturae veſtigia perſecuti, indagationibus vocis ſcandentes theatrorum perfecerunt gradiationes, et quaeſiuerunt (inquit Vitruuius) per canonicam Mathematicorum, et Muſicam rationem, vt quaecunque vox in Scena eſſet, clarior et ſuauior ad ſpectatorum perueniret aures, ac ne vox impediret, ita compoſiti erant gradus, vt linea quum ad imum gradum et ad ſummum extenta eſſet, omnia cacumina graduum anguloſque tangeret. Atque vt vox Actorum ſuauior et delicatior ſpectatoribus videretur, antiqui Graecorum artifices, inter ſedes theatri *Cellas* conſtituerunt ratione Muſica, in quibus *Vaſa aenea*, pro ratione magnitudinis theatri facta collocabantur, quae ita fabricata erant, vt quum tangerentur a voce, ſonitum facerent inter ſe. Eoque artificio collocata fuerunt, vt nullum parietem tangerent, circaque haberent locum vacuum, et ſummo capite ſpatium, ponebanturque et ſuſpenſa cernebantur ore decliui, vt in iis vox actorum ingreſſa, harmoniam efficeret, et gratiam quandam afferret ſpectatoribus, vtque intellectu facilior eſſet. Tale quiddam audio adhuc hodie extare in quibuſdam templis antiquis, quae nunc quoque ſuperſunt integra, apud noſtrae tempeſtatis Graecos. In quorum fornice inferiore, atque ſuperiore varia ſunt foramina hinc inde conſperſa, ac ſibi veluti ex diametro ab vno ad aliud latus correſpondentia, in quibus vaſa aenea impacta ſunt, quorum os (quod anguſtius eſt, quam ipſe venter) tantum exterius patet, non etiam prominet. In ea vaſa, vox in templo canentium incluſa, incredibilem efficit harmoniam, ſonoſque diſtinctiſſimos, et admodum gratos, atque auditu faciles. Sed in theatris vaſa reſupina ſuſpendebantur. Tale quid autem Romae factum fuiſſe ſuis temporibus negat Vitruuius, ſed in Italiae regionibus et in pluribus Graecorum ciuitatibus. Vnde Lucius Mummius diruto Corinthiorum theatro eius aenea vaſa Romam deportauit. Multi etiam architecti, qui in oppidis non magnis theatra conſtruxerunt, propter aeris inopiam, *fictilibus doliis* ita ſonantibus electis, hac ratiocinatione compoſitis, vſi ſunt. Quapropter Plinius ait, in theatris vocem optime currere in doliis inanibus. In ligneis autem theatris (ait Vitruuius) quae Romae paſſim fiebant, non erat vaſis aeneis opus, cum tabulationes haberent complures, quas ſonare neceſſe erat. *Aditus* permulti et ſpatioſi diſpoſiti erant circa theatrum, nec coniuncti ſuperiores inferioribus, ſed ex omnibus locis perpetui er directi, ſine inuerſuris: vti quum populus dimittebatur e ſpectaculis, non comprimeretur, ſed haberet ex omnibus locis exitus ſeparatos ſine impeditione. Reliquum theatri artificium a gradu omnium ſuperiore in altitudinem trium contignationum exporrectum erat,

etiam in hemicyclum: atque ita exaedificatum, vt porticus efficeret: vndecunque patentes, et columnis hinc et inde ornatiores factas, in quas populus se reciperet, si quando propter imbres, aut coeli tempestatem minus commodam, ludi interpellarentur. Eam theatri partem. *Praecinctiones* videtur appellare Vitruuius· Plinius, *Parietem circumiectum.* Sed inferiores et imi theatri porticus duplices erant, me diaque spatia sub diuo inter porticus, viridibus adornabantur, quod (inquit Vitruuius) *Hypaethrae ambulationes* haberent magnam salubritatem. Replebantur quoque, auctore Plinio, flore croci syluestris, propter oculorum oblectationem, vt puto, magis quam ad odorem conciliandum. Quin etiam ne solis ardor aut etiam conspectus populum ab officio deturbaret: vtque salubribus spectatores conspicerent (nam porticus propter imbres tantum aedificatae fuerunt) excogitata sunt *Vela* toto *Theatro,* atque adeo ipsi theatri caueae supertensa, quae spectatoribus vmbram facerent: quod primus omnium inuenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in Theatro duxisse traditur Lentulus Spinther, Apollinaribus ludis: mox (ait Plinius) Caesar Dictator, totum forum Romanum intexit. Nero Caesar velis, rudentibus superstratis et colore coeli stellati amphitheatrum contexit, vt solem defenderent. Ima theatri sedes vel potius id spatium quod ab ima sede theatri interiacebat pulpito, *Orchestra* dicebatur, quasi saltatorum, quod illic apud Graecos et apud Latinos antiquiores, saltantes histriones populo oblectationem afferrent, interea dum actus commutarentur. In eam etiam Thymelici, hoc est, Cithariftae, Citharoedi, Tibicines suas praestabant actiones ipsis Graecis, atque id spatium comprehendebat apud antiquos, quod ceu centrum theatri ab imo gradu ad pulpitum vsque scenae vacuum relinquebatur. In theatrorum Orchestris (inquit Plinius) scobe aut arena superiecta vox deuoratur, et in rudi parietum circumiectu: quapropter existimo probe emundatum fuisse, si quando pugilum ludis arena conspersa videretur. Nouissime autem apud Romanos Orchestra Senatoribus dicata fuit, in qua honorificentiorum erant loca designata, propter commoditatem: vt inde, non solum verba et gestus, sed etiam pedum motiones, et vel minima quaeque conspicerent: proximus enim hic gradus erat pulpito scenae, de cuius compositione mox dicendum est.] *Positio, et Constructio Scenae in Theatro.*

Ante Theatrum, ceu frons quaedam ipsius, scena opposita fuit, pro re nata et agenda Comoedia aut Tragoedia exstructa: vno aut altero tantum die vsui futura: nisi fortasse ligneus apparatus in aliquot dies proferretur. Nam de scenis sumtuosis, et praeter consuetudinem supra modum luxuriantibus hic non intelligimus. In hunc autem modum disposita erat, quantum ego coniectura assequi

qui possum. *Scena* binis pluribusque contignationibus aut contabulationibus, si mauis, exstructa fuit: circa quas singula ambulacra, aut porticus columnis pluribus distinctae videbantur. Atque ea frons scenae appellata fuit. In cuiuslibet contignationis frontispicio, quod theatrum respiciebat, portae ingeniosissime depictae et exitus varii fuerunt, in quibus praesertim superiorum contignationum, Mimi, Mirmillones, et caeteri Ludii varios gestus ac gesticulationes edebant, vnde *Scenici* proprie dicti. *Chorus* etiam, mea sententia, in iis superioribus contignationibus referebatur, dum agerentur Tragoediae, nisi mauis, post scenam in loco destinato fuisse chorum, et cantores ac tibicines, qui locus *Odeum*, vt puto, ob id vocabatur a cantibus. Sed in iis quoque locis fiebant et nebularum icones, et Deorum descensus, et caetera id genus, ad magnas et sumtuosas Comoedias apta. Existimo tamen in humili Comoedia non fuisse tantum apparatum. Ima scenae contignatio prominentiores exerebat columnas, veluti porticus quasdam latiores sub quibus casulae et rustica domicilia in nouis Comoediis, variis scenae locis constructa erant, vrbes quoque, et loca remotissima referebantur in Tragoediis: e quibus prodibant actores, et illuc quoque se referebant ad tempus. In eadem scenae parte excitatum fuit, quod *Podium* appellabant (etsi Podium in columnis id significare soleat, quod vocant Petaste) circa secundae porticus medium prominebat, ne noceret actoribus. Breue quoque fuit, et paucorum capax, idque fere videbatur referre, quod in aedificiis nobilioribus circa secundam praecipue contignationem prominere videmus ad fenestras, *Perronem* vulgus vocat, post Pulpitum exertum videbatur. Opertum erat tentorio quodam insigni, et quod ipsum vndecunque ambiret, vt in eo secretius et magis abdite spectarent Principes, qui nonnunquam illuc se conferebant. Nam e Podio ludos ac Comoedias spectasse Neronem scribit Tranquillus. Dictum aiunt, quod in eo spectatores aut etiam tibicines pedibus innixi essent, non sederent: vel quod in eo nonnunquam pedibus gesticularentur histriones in actuum commutatione. *Pulpitum* in Scena, (Graeci λόγιον vocabant,) locus erat, in quem prodibant actores e casulis aut domunculis suis scenicis, ad recitandum, nostri vocant *Eschaffault*. Fuit exactissime situm ante frontem scenae, et loco ipsius medio, qui theatri centro responderet, semper ligneum fuit, atque exemtile, etiam si scena structili materia constructa fuisset. Eximebaturque in Athletarum et gladiatorum spectaculis, scena nihilominus integra manente. Paullo altius videbatur ima scenae porticu, in qua actorum domos constitutas esse diceba-mus: ad idem leniter adscendebant actores pronunciaturi: haut aeque longum fuit atque ipsa scena, altum tantum erat pedes quinque, vt qui in Orchestra sederent, facilius pedum motiones et sin-

gulos agentium geſtus perciperent. Id ſpatium quod vtrinque a Pulpito ad extremam Scenam vacuum relinquebatur, Graeci vocabant *Proſcenium*, ne quis exiſtimet fuiſſe ſcenae latera. *Periacta* vocarunt Graeci in ſcenis ſuis Turres, aut Machinas, trigonas habentes, vel triangulares, miro artificio conſtructas, in vno atque altero ſcenae latere poſitas, variis coloribus ſecundum angulos diſtinctas, verſatiles: vt inter ſpectandum, dum animi ad hiſtriones paullo attentiores eſſent, paulatim reuoluerentur, et modo rubrae, modo virides, aut alterius coloris apparerent: quae res non paruam oblectationem ſpectantibus afferebat. Hae, quum Fabularum mutationes erant futurae, ſeu Deorum aduentus cum tonitribus repentinis, verſabantur, mutabantque ſpeciem ornationis in frontes. Ex iis proiectitios ignes vibrabant, in iis fingebant tenitrua, pluuias, et quicquid in Tragoedia admiratione dignum fuit: ſed hoc maxime in honorifico et ſumtuoſo Comoediarum aut Tragoediarum genere. Secundum περίακτα, nempe ad Scenae latera, itinera et *Verſurae* procurrentes erant, quarum vna efficiebat, vt actores a foro, altera, vt peregre prodire, aut illuc regredi viderentur. In media Scena *Valuae regiae* conformatae erant, circa quas vtrimque fuerunt compoſita *Hoſpitalia* quae vocat Vitruuius, e quibus actores prodiiſſe puto. Omnium Scenarum, quas Romani in Theatro vnquam conſtruxerunt, longe nobiliſſima fuit ea, quam *M. Scaurus* in aedilitate ſua conſtruxit. Eam triplicem fuiſſe refert Plinius, altitudine CCCLX columnarum. *Ima* pars Scenae marmoreos habuit parietes, non facile dixerim ſectos an ſolidis glebis politos. *Media* fuit e vitro, inaudito etiam poſtea genere luxuriae. Summae tabulis inauratis columnae, imae duodequadragenum pedum. Signa cerea inter columnas fuerunt, tria millia numero. Sed et reliquus apparatus tantus Attalica veſte, tabulis pictis, caeteroque choragio fuit, vt in Tuſculanam villam reportatis quae ſuperfluebant quotidiani vſus deliciis, incenſa villa ab iratis ſeruis concremaretur ad ſeſtertium millies. *Scenarum* autem (ait Vitruuius) genera ſunt tria, vnum quod dicitur *Tragicum*, atque id omnium ſumtuoſiſſimum fuit: alterum *Comicum:* tertium *Satyricum*. Horum autem ornatus ſunt inter ſe diſſimiles, diſparique ratione: *Tragicae* enim deformantur columnis, faſtigiis et ſignis, reliquiſque regalibus rebus. *Comicae* autem aedificiorum priuatorum et menianorum habent ſpeciem, proſpectuſque feneſtris diſpoſitos, ad imitationem Communium aedificiorum. *Satyricae* vero ornantur arboribus, ſpeluncis, montibus, reliquiſque agreſtibus rebus, in topiarii operis ſpeciem deformatis. Poſt Scenam *Porticus* erant conſtructae, quo quum imbres repentini ludos interpellauerant, actores ſe recipiebant ex Pulpito, aut in quibus veſtium commutationes, et perſonarum indumenta adſeruabantur.

tur. Ipſam autem perſonarum repraeſentationem in Scena, atque adeo compoſitionem Comoediae, Graeci *Drama* vocarunt. Sed et Scenam vocant Comici, quicquid duae aut tres perſonae ſermonis integri et abſoluti colloquuntur, illicque finit Scena, vbi aut aliqua perſona introgreditur, aut alia ad forum, aut alibi ad vicinam currit. *Actus* autem plures ſcenas comprehendebat. Eſtque in Comoedia pars quodammodo abſoluta et integra, nondum tamen rem omnem finiens: ſed ita dimidiatam relinquens, vt reſpirent ſpectatores, et facilius commutetur, quicquid in reliquis Comoediae partibus ſupereſt: id autem *Actus commutare* dicebant. Interea Mimi dicteria et diuerbia referebant, recitabanturque neſcio quae iucunda, quae populum alia oblectatione afficerent. In Comoedia vero plures erant huiuſmodi Actus, ſecundum rei grauitatem, aut rationem. Comoediarum autem recitatio in Scena, *Actio* dicebatur: vnde etiam qui agebant et Fabulas pronunciabant, *Actores* dicti. Actio quoque ad orationis pronunciationem transfertur; vt etiam ipſa oratio Rhetoris vel ſcripta vel pronunciata Actio dicatur.

Scenicorum Actorum diuerſitas.

In Scenam non ſolum Comoediarum aut Tragoediarum *Actores* (qui Tragoedi et Comoedi dicebantur) prodibant in ſpectaculum, ſed etiam Mimi, Pantomimi, Archimimi, Ethologi, Ethopoei: omnes vno nomine *Hypocritae* (id eſt, alienae perſonae ſimulatores) dicti: et eorum actio, *Hypocriſis*, id eſt, alienae perſonae ſimulatio, Latinis *Hiſtriones*, *Ludioneſque*, aut etiam *Ludii* dicuntur. *Mimi* imitatores ſunt geſtuum, vocum, aut greſſuum alicuius perſonae inter alias: cuius ridicula ſit vox, aut aliud quidpiam. *Pantomimi* omnium perſonarum imitatores ſunt effictoreſque: vt et mulieres, et ſenes, et iuuenes, ac cuiuſcumque aetatis perſonas confingant; etiam ita ex geſtibus deſcribunt, vt id quod aiunt videre videare. Huiuſmodi ſunt quos Itali *Buffones* vulgo vocant. *Archimimi* principes ſunt hiſtrionum, hoc eſt, inter hiſtriones ſolertiſſimi et excellentiſſimi. *Ethologi* mimi, aut *Ethopoei*, morum ſunt effictores, affectuumque cuiuſcumque perſonae quam ſuſtinent, aut quam agunt et referunt in Scena, vnde *Ethopoeia*, morum alienorum imitatio: et *Ethici* pictores ac ſtatuarii dicti, qui ſuas imagines ita depingunt, aut caelant, vt ſenſibus expreſſis propemodum ſpirent. *Thymelici* inter ſcenicos actores ſunt, hoc eſt, Citharoedi, Cithariſtae, Lyriſtae, Tibicines. *Citharoedi*, qui et fidicines dicuntur, citharae accinebant. *Citharistae*, citharam tantum pulſabant, non autem accinebant. Huiuſmodi Thymelici per orcheſtram praeſtabant actiones ſuas. *Ludii* ſiue *Ludiones* (vt iam dictum eſt) ii erant qui Comoediam recitabant. In ea enim recitanda mirum fuit artificium. Nam cantica temperabantur mo-

 dis,

dis, non a Poeta, ſed a perito artis muſicae factis: neque enim omnia iiſdem modis in vno cantico agebantur, ſed ſaepe mutatis: vt ſignificant, qui tres numeros in Comoediis ponunt, qui tres continent *Modos* cantici illius. Qui huiuſmodi modos faciebant, nomen in principio Fabulae et Scriptoris, et Actoris ſuperponebant. Huiuſmodi adeo carmina ad tibias fiebant, vt his auditis, multi ex populo ante diſcerent, quam Fabulam acturi ſcenici eſſent, quam omnino ſpectatoribus ipſis antecedens titulus pronunciaretur. Agebatur autem *Tibiis* paribus, aut imparibus; et dextris, aut ſiniſtris. *Dextrae* autem tibiae ſua grauitate ſeriam Comoediae dictionem pronunciabant. *Siniſtrae* et *Serranae* acuminis lenitate iocum in Comoedia oſtendebant. Vbi autem dextra, et ſiniſtra acta Fabula inſcribebatur, miſtim ioci et grauitates denunciabantur. *Mimi* aut Ludii, dum agebant, aſſumebant capiti perſonas, hoc eſt, confictas variarum perſonarum facies: vel reticulo denſo facies obuelabant, ne agnoſcerentur. Ita etiam inſtituti erant huiuſmodi Hiſtriones, aut Mimi, vt et corporis motus decentes facerent: denique etiam cantus ac prolationes ſecundum modos edocti erant, quae mirum in modum populum afficiebant. Hi ſimul coacti in quoque genere, aut cantantes, aut ſaltantes appellabantur *Chorus:* diuiſi in duas partes, *Semichoria,* In actione autem Comoediae, eorum aliqui primas partes, alii ſecundas tenere dicebantur, pro variis actuum rationibus: eorum enim alii Prologum dicebant, alii in nuncios, exploratores, cuſtodes, ſeruos, heroas, deos, ſenes, amatores, meretrices diuidebantur, perſonaſque in orcheſtra aſſumebant, pro ſua actione ac ludo.

Apparatus Scenae in Vicis et Theatris.

Apparabatur Scena apud antiquos Graecos in agris, verno tempore, cum aedificiis et habitationibus triplicibus, inſtructis culminibus, peripetaſmatis, tapetibus, linteiſque candidis. Additae poſtea ſonantes pelues, igneſque manibus excuſſi: cauernae quoque ſubterraneae ac putei confingebantur: figuris maris, tartari, fulminum, tonitruum, noctis, coeli, diei, regiarum, praetoriorum, ingentes aulae, fornices ad viarum ſimilitudinem. Apud Romanos *Aulaea* in Scena primum ſternebantur quum primum pictus ille ornatus ex Attalica regia Romam perlatus fuit, velabaturque ipſa Scena *Sipariis,* quae poſterior aetas pro auleis ſumſit, vt etiam ſiparia humi ſterneret. Erat praeterea velum minutum quod populo obſiſtebat in Scena, dum actus commutabantur. *In Vicis* ſi fiebat Scena, arboribus in ſe cubantibus ac reflexis componebatur: quaſi concamerata quaedam denſatio, vt ſubterpoſitos tegere poſſet, vnde ab inumbratione dicta. *In Theatro* autem (vt iam dictum eſt) fiebat Scena, camerato contextu, binis pluribuſque contignationibus exſtructa. Picta erat vndique, ſuas domunculas habuit, in

quas

quas pro ratione actuum alternatim se conferebant actores. Duas Aras vtriusque habebat: dextram Liberi Patris; sinistram eius Dei, in cuius honorem ludi fiebant. Vnde illud: *Ex ara hinc sume verbenas*. Atque is demum erat scenae apparatus in Theatro.

De Histrionibus et Mimis scenicis.

Omnis Tragoediarum ac Comoediarum gratia, et Scenae decus, in *Histrionibus* consistebat. *Histriones* enim et *Mimi* in Scena Comoedias recensebant secundum suos modos et cantica. Nam cantica, vt paullo ante docebamus, temperabantur modis, non a Poeta, sed a perito Artis Musicae factis, mutabanturque modi in vno cantico. Fiebant huiusmodi carmina ad tibias: vt his auditis multi ex populo ante discerent, quam Fabulam acturi essent scenici. Vnde illud est Ciceronis: *Non intelligo* (inquit) *quid metuat, quum tam bonos septenarios fundat ad tibiam*. *Tibicines* appellabantur qui huiusmodi cantica ad tibiam fundebant, antequam ageretur Comoedia, vel inter ipsos actus. Vnde illud Plauti: *Tibicen vos interea hic delectabit*. Ludiones autem et histriones ad tibicinis modos saltabant, et nonnihil etiam diuerbiorum pronunciabant. Vnde Liuius: *Ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, aut indecoros motus more Thusco dabant*. Proprium enim ludiorum ac morionum erat motus decoros, ac gestus omnino decentes ostendere. Tibicinum autem erat decorum, modos, hoc est, mensuras in cantu obseruare, remissosque aut acutos, aut etiam graues facere pro arbitrio. In *Tragoedia* et *Satyra sexdecim* numero interueniebant *Moriones* et *Histriones*; in *Comoedia* etiam *quatuor* et *viginti*. Qui simul coacti in quolibet horum genere, vnamque rem agentes, vt iam dictum est, *Chorus* vocabantur: diuisi in duas partes, *Semichoria*: vbi autem gestus et cantus absoluerant suos, tum in partes plures diuidebantur: vt alii essent qui senes, alii qui amatores, mulierculas, seruos luderent, personisque ac vestium varietate induerentur, quemadmodum res exhibebat, ac moris erat apud eos.

Amictus et Personae Histrionum scenicorum.

Personati *Histriones* agebant Comoediam, neque agnoscebantur. Sed ita compositae ac conflatae erant personae, vt referrent id ipsum quod a mimo agebatur; liceretque sub ipsis vocem eius audire liberam. Nam quod nonnulli dicunt, Histriones tantum gestibus Comoediam egisse, non etiam viua prolatione, id minus mihi probandum esse videtur. Vestiebantur quoque Histriones pro ratione eorum, quos referebant, hoc est, vel seruorum, vel senum, vel alterius personae diuersis modis. *Senibus* Comicis candidus *vestitus* dabatur, qui etiam antiquissimus fuisse memoratur. *Adolescentes* discolori veste contegebantur. *Serui* Comici amictu vestiebantur exiguo, paupertatis antiquae gratia, vel quo expeditius age-

agerent. *Parasiti* cum intortis palliis prodibant. *Milites* chlamyde purpurea vtebantur. *Puellae* habitus erat peregrinus. *Leno* pallio varii coloris vestiebatur. *Meretricibus* dabantur *syrmata*, hoc est, vestes expansae, et quae longius trahebantur: erant quoque plerumque lutei coloris, ob auaritiam. Syrmata etiam, seu pulla gestabant luctuosa funeralibus, quae incuriam sui per negligentiam significabant. Sed si quando variandum in Comoediis erat, vestitusque commutandus pro affectibus, quos ex Comoediae actibus significabant, laetis vestitus dabatur candidus: aerumnosis obsoletus: diuiti quoque purpureus: pauperi phoenicius. Tragici aut Tragoedi actores calceamentorum genere a Comoedis variabant, eoque discernebantur. Vtebantur enim Tragici in Theatro *Cothurnis*, quod tale genus erat calceamenti, vt dextro laeuoque pedi conueniret: caeterum altum et prominens, actoresque proceriores efficiens ac referens: varii coloris, et honestum atque elegans: vsque ad suram plerumque deuinctum, more Punico. Comici actores, aut Comoedi in scenis soccis vtebantur: quod calceamenti genus optime sub pallio conueniebat. Quemadmodum enim pauperum ac rusticorum vestimentum fuit Pallium, Ita etiam *Soccus* altum fuit calceamentum rusticis proprium, propter imbres et lutum, atque hybernas pruinas. Eo calceamenti genere vtebantur tam viri quam mulieres. Quinctilianus: *Comoedia in cothurnos non assurgit: nec contra Tragoedia socco ingreditur.* Tragoedia enim, quum graue et magnum argumentum, magnasque et ingentes personas prae se ferret, cothurnis vti debuit. Comoediam autem, quum esset humilis, et rusticos proponeret in Scena, palliis et soccis commodius erat ornari. Quod praeterea de his rebus dici posse quispiam iudicabit, id in aliud tempus exspectet necesse est: non enim hic omnia simul discutere nobis licuit, tum propter rei difficultatem, tum vero quia per negotia minus fuit commodum.

Compendia scripturae, quibus hic sumus vsi.

B. Bentleius.
C. Calpurnius.
D. Donatus.
E. Eugraphius.
L. Lindenbrogius.
W. Westerhouius.
Z. Zeunius.

P. TE-

TERENTII AFRI COMOEDIAE N̄. VI.

ANDRIA. EVNVCHVS.
HEAVTONTIMORVMENOS.
ADELPHOE. HECYRA.
PHORMIO.
FELICITER CALLIOPIO

. . . .

Ita in MS. Regio.

C. SVLPITII APOLLIN.
PERIOCHA IN TERENT.
ANDRIAM.

Sororem falſo creditam meretriculae,
Genere Andriae, Glycerium vitiat Pamphilus:
Grauidaque facta, dat fidem, vxorem ſibi
Fore hanc; nam aliam pater ei deſponderat,
Gnatam Chremetis: atque vt amorem comperit,
Simulat futuras nuptias, cupiens ſuus
Quid haberet animi filius cognoſcere.
Daui ſuaſu non repugnat Pamphilus.
Sed ex Glycerio natum vt vidit puerulum
Chremes, recuſat nuptias, generum abdicat.
Mox filiam Glycerium inſperato agnitam,
Dat Pamphilo hanc, aliam Charino coniugem.

AELII DONATI, V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE, PRAEFATIO IN ANDRIAM TERENTII.

Comoedia Andria, cum Palliata ſit, de loco nomen accepit, et a Menandro prius, et nunc ab ipſo Terentio: qui, cum de Chryſide loqueretur, ſic ait: *Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.* et hoc commune vocabulum eſt et in Graeca, et in Latina lingua. Haec maiori ex parte motoria eſt, continetque actus amatorum adoleſcentium, et patrum piorum. Sunt ibi callidi ſerui, aſtutae ancillae, ſeueri ſenes, adoleſcentulae liberales. In hac primae partes ſenis Simonis ſunt, ſecundae Daui, tertiae Chremetis, et deinceps reliquorum. Prologus in hac acer inducitur, et in aduerſarios non mediocriter exaſperatus, ſed tamen id ſubtiliter, vt omnia laceſſitus facere videatur, ac dicere. Hic protaſis ſubtilis, epitaſis tumultuoſa, cataſtrophe pene tragica: et tamen repente ex his turbis in tranquillum peruenit. Haec prima acta eſt ludis Megalenſibus, M. Fuluio, et M. Glabrione, aedilibus Curulibus. Egerunt L. Attilius Praeneſtinus, et L. Ambiuius Turpio: Modos fecit Flaccus, Claudii filius, tibiis paribus, dextris et ſiniſtris. et eſt tota Graeca, edita M. Marcello, et Cn. Sulpitio Coſſ. pronunciataque eſt Andria Terentii, ob incognitum adhuc nomen Poetae, et minoris apud populum auctoritatis ac meriti. Diuerbiis authenticis lepide diſtincta eſt: et ſucceſſu ſpectata proſpero, hortamento Poetae fuit ad alias conſcribendas. Initium autem προτατικὸν πρόσωπον, id eſt, aduentitiam perſonam recepit Soſiae, propter euoluendam argumenti obſcuritatem. Perſona autem protatica intelligitur, quae ſemel inducta in principio fabulae, in nullis deinceps fabulae partibus adhibetur. Adnotandum ſane, puellarum liberalium nullam orationem in proſcenio induci, in comoedia Palliata, praeter inuocationem Iunonis Lucinae: quae et ipſa quoque poſt ſcenam fieri ſolet. (At vero loquitur in Heautont. Antiphila, puella liberalis, in Plauti Curc. Planeſium, et aliae alibi. Weſterh.)

ARGVMENTVM.

Chremes Atticus, pater Paſibulae et Philumenae, cum ex his duabus ſe Paſibulam perdidiſſe falſo crederet, relictam Athenis, nec viſam poſtea multo tempore, tanquam vnicam ſibi putabat Philumenam, quam Charinus adoleſcens Athenienſis adamabat vnice, et ſibi petebat vxorem. Sed pater eam Pamphilo

philo cuidam, Simonis filio, vltro desponderat: qui Pamphilus contra sororem Chrysidis, ac peregrinam tum creditam, Pasibulam supra dictam, alteram Chremetis filiam, sub nomine Glycerii, latenter sic amauit, vt ex ea filium suscepisset inscio patre. Qua re intellecta, commotus Simo pater Pamphili, dum per falsas nuptias tentat animum Pamphili, multis modis a Dauo ipse deluditur seruo; periculoque Charini et Pamphili motus error in fabula, vsque ad eum finem ductus est, dum Athenas veniens Andrius quidam Crito rem aperiat, et nodum fabulae solvat: per quem agnita Pasibula recipitur a parentibus, et traditur Pamphilo amanti: Philumena vero Charino despondetur, et traditur exoptanti. Perspecto argumento scire debemus hanc esse virtutem poëticam, vt a nouissimis argumenti rebus incipiens, initium fabulae et originem narratiue reddat spectatoribus, auctoremque praesentem sibi exhibeat, vbi finis est fabulae. Hunc enim orbem et circulum poëticae virtutis non modo secuti sunt tragici comicique auctores, sed Homerus etiam et Virgilius tenuerunt. Diuisionem actuum in Latinis fabulis internoscere difficile est. causam iamdudum demonstrauimus. Vnde autem, aut quomodo, quamuis aegre, tamen intelligi distinguique possint, est operae pretium dicere. Principio dicendum est, nullam personam egressam quinquies, vltra exire posse. Sed illa re plerumque decipimur, quod personam, cum tacuerit, egressam falso putamus: quae nihilominus in proscenio tacens loquendi tempus exspectat. Est igitur attente animaduertendum, vbi et quando scena vacua sit ab omnibus personis, vt in ea chorus, vel tibicen audiri possit: quod quum viderimus, ibi actum esse finitum debemus agnoscere. Confundit saepe lectorem id, quod persona in superiori scena desinens, et in proxima incipiens loqui, non intelligitur ingressa: quod ipsum experientes statim diiudicant de rerum ac temporum quantitate. potest enim fieri, vt et sit ingressa ac egressa, quam praue credimus de proscenio non recessisse. Posse autem quinto egredi personam, non et necesse esse dicimus, vt appareat vltra exire non posse; in Tragoedia et parcius exire, et solere pariter et licere. Primus actus in Andria narrationem Simonis apud Sosiam continet argumenti: quod populus hac occasione perdiscit mox querelam apud se Daui de domino, et eiusdem cum domino verba: et rursus eiusdem serui deliberationem quid rerum gerat. Secundi actus haec sunt: Charini verba primo cum Byrrhia seruo, et post cum ipso Pamphilo de nuptiis Philumenae: Daui interuentus, et cum eo disputatio de nuptiis Pamphili: Pamphili sermo cum patre, dolo consentientis in nuptias: Byrrhiae verba: Daui callida oratio

aduersum senem. Tertio actui haec attribuuntur: Mysidis cum obstetrice colloquium, Dauo ac Simone audientibus: partus Glycerii suspectus seni, et Daui apud eum fraudulenta sermocinatio: Simonis verba cum Chremete de nuptiis: Daui perturbatio ac Pamphili. Quartum actum per haec intelligimus: prima Charini verba sunt indignantis, velut fidem sibi non seruatam a Pamphilo: tum Mysidis verba apud Pamphilum, eiusdemque questus: Daui administratio doli aduersus Chremetem. In quinto actu: Simonis et Chremetis prope iurgium disputatio: tum detectio fallaciarum Daui: tum indignatio patris aduersus filium: tum Critonis interuentus: et per eum cognitis rebus in tranquillum res acta, ducentibus vxores, quas concupiuerant, Pamphilo et Charino. Illud non commouere nos debet, quod in horum actuum distinctione videntur de proscenio non discessisse personae quaedam; sed tenere debemus, ideo Terentium vicinitatis mentionem fecisse in principio, vt modico receptu et adesse et abesse personam intelligamus. Nihil ergo secus factum est ab antiquis, qui ad hunc modum Terentianas fabulas diuiserunt.

FABV-

FABVLAE INTERLOCVTORES.

BYRRHIA *seruus.*
CHARINVS *adolescens.*
CHREMES *senex.*
CRITO *hospes.*
DAVVS *seruus.*
DROMO *lorarius.*
GLYCERIVM *meretrix.*
LESBIA *obstetrix.*
MYSIS *ancilla.*
PAMPHILVS *adolescens.*
SIMO *senex.*
SOSIA *libertus.*

IDIOMATA PERSONARVM PRAECIPVARVM.

Simo, *pius in filium, sed natura vehementior.* Pamphilus, *pius in patrem, sed fideliter amans, et cordatus vt adolescens.* Dauus, *vafer, ac spei pertinacis.* Charinus, *simplex, ac nullius consilii.* Byrrhia, *Dauo dissimillimus, desperandi auctor.* Crito, *pauper, sed ob probitatem impatiens contumeliae.* Chremes, *pius in filiam, alioqui Simonis dissimillimus, ingenio sedato et placido, componens omnia.* Mysis, *callida et herae amans.*

RATIO NOMINVM.

Simo *dictus est a specie. Simi enim fere sunt iracundi.* Chremes, παρὰ τὸ χρέμπτειν, *quod senes tussi expurgent pectus.* Pamphilus *a fideli amore.* Charinus *a beneuolentia animi.* Sosias, *quod seruatus in bello.* Dauus *a patria, opinor et* Byrrhia, *sicut et* Mysis. *Nam Mysi, quemadmodum Phryges, seruile genus erat.* Glycerium *a voluptate.* Lesbia *a patria.* Crito, *quod controuersiam dirimat.* Dromo *a cursu.*

PVBLII TERENTII
CARTHAGINIENSIS AFRI
ANDRIA.

ACTA LVDIS MEGALENSIB. M. FVLVIO et M. GLABRIONE AEDILIB. CVRVLIB. EGERVNT L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI FILIVS, TIBIIS PARIBVS DEXTRIS ET SINISTRIS. ET EST TOTA GRAECA. EDITA M. MARCELLO, CN. SVLPITIO COSS.

PRO-

Pub. Terentii Carthaginiensis] Asserere hunc titulum Terentio volui, quem in nonnullis exemplaribus ita conceptum reperi. Itaque sic vocatur a Donato, et a quibuscunque aliis vitam illius descriptam habemus. Fuit alius Terentius Libo, de quo in Prolegomenis: cuius fortean fragmenta sunt, apud Varr. de LL. lib. v. *Gaudia sua si omnes homines conferant vnum in locum, tamen mea exsuperet laetitia.* Et Gellium Noct. Attic. lib. XVIII. c. XI. *Pallium face vt splendeat.* At vero verba illa apud Festum in Summussi: *Quod potes sile, cela, occulta, tege, tace, mussa, mane:* potius Caecilii, quam Terentii esse puto. Ex Carthaginiensis vero huius sex, quae reliquae sunt, fabulis, quum primum in scenam producta esset Andria, pronunciata fuit *Andria Terentii,* vt et *Adelphoe:* quemadmodum docet Donatus. At in reliquis omnibus nomen auctoris praepositum: quod scire nos, suffecerit. Nam ita nunc quoque edi debere, futilis ratio esset. nec puto quemquam adeo inepte religiosum, vt in hoc me errasse dicat. L.

Tibiis paribus dextris] In quibusdam vett. *Tibiis parilibus,* vt Mar. Victor in Genesi cap. I. *Noctem intercisae parilem fecere tenebrae.* Quae vero tibiis paribus vel imparibus acta dicatur, explicat Diomedes lib. III. *Cuius rei indicia produnt nobis antiquae comoediae, in quibus inuenimus, acta tibiis paribus aut imparibus, aut serranis. Quando enim chorus canebat choricis tibiis, id est choraulicis, artifex concinebat; in canticis autem pithaulicis responsabat. Sed quod paribus tibiis aut imparibus invenimus scriptum, hoc significat, quod, si quando monodio agebat, vnam tibiam inflabat, si quando synodio, vtramque.* Ex Donati sen-

ſententia Comoediae agebantur, tibiis] aut paribus dextris et ſiniſtris, aut imparibus videlicet dextris Lydiis, ſiniſtris ſerranis. *Tibiae pares* erant, quae vno ſpiratu ſimul animabantur, vt clare nos docet Apuleius Floridor. I. *Primus Hyagnis in canendo manus diſcapedinauit, primus duas tibias vno ſpiritu animauit, primus leuis et dextris foraminibus, acuto ſinitu, graui bombo, concentum muſicum miſcuit. Impares* Feſtus dicit, numero foraminum diſcretas. De dexteris et ſiniſtris Varro lib. I. cap. II. de Re ruſt. *Dextera tibia alia quam ſiniſtra, ita vt tamen ſit quodammodo coniuncta, quod eſt altera eiuſdem carminis modorum incentiua, altera ſuccentiua.* Et paulo poſt: *eſt inferior, vt tibia ſiniſtra a dextrae foraminibus.* At de Lydiis et Serranis variat Seruius a Donato. Eius haec verba Aeneid. lib. IX. *Biforem dat tibia cantum. Tibiae aut ſerranae dicuntur, quae ſunt pares, et aequales habent cauernas: aut Phrygiae, quae et impares ſunt, et inaequales habent cauernas. Ergo* Biforem, *diſſonum diſſimilemque. Non ſunt pari modulatione compoſitae vt cum ait Varro: Tibia Phrygia dextra vnum foramen habet ſiniſtra duo: quorum vnum acutum ſonum habet, alterum grauem.* Quod ſi Seruii ſententia vera eſt, corrigenda, quae ſcribit Donatus in prolegomenis et argumentis ad Adelphos et Phormion. At ſi huius praeponderat, illius vero inclinat, tum emendanda inſcriptio Adelph. et pro *ſerranis* legendum *imparibus Lydiis.* quamvis exemplaria omnia Terentii, quotquot vidi, repugnent. Lydiarum tibiarum plurimi veterum meminere: etiam Solinus, qui eaſdem quoque *Turarias* vocat cap. V. Atque ut hae comoediis adhibitae fuere, ſic Ioniae Tragoediis. Athenaeus Dipnoſ. lib. XIV. pag. 629. διόπερ οὐδὲ τὸ τῆς Ἰαστὶ γένος ἁρμονίας, οὔτε ἀνθηρόν, οὔτε ἱλαρόν ἐστι, ἀλλὰ αὐστηρὸν καὶ σκληρόν. ὄγκον δὲ ἔσχον οὐκ ἀγεννῆ, διόπερ καὶ τῇ τραγῳδίᾳ προσφιλὴς ἡ ἁρμονία. *Egerunt L. Ambiuius*] De Aeſopo Comoedo Cicero lib. VII. Epiſt. 101. ad famil. De Roſcio idem lib. IX. ad famil. Ep. 173. et pro Archia. Diomedes Grammat. lib. III. De vtroque Quinctilian. Inſtitut. lib. XI. cap. 3. *Roſcius citatior, Aeſopus grauior fuit: quod ille comoedias, hic tragoedias egit.* Horat. Epiſt. I. lib. 2. *clamant periiſſe pudorem Cuncti pene patres, ea cum reprehendere coner, Quae grauis Aeſopus, quae doctus Roſcius egit.* Symmach. lib. I. Epiſt. 25. *In comoediis ſummatem quidem gloriam ſcriptores tulerunt. Roſcio tamen, atque Ambiuio, caeteriſque actoribus fama non defuit.* Idem lib. X. Epiſt. 2. *Non idem bonos in pronunciandis fabulis P. Pollioni, qui Ambiuio fuit: neque par Aeſopo et Roſcio fama proceſſit. Tota Graeca*] Palliata ſcilicet. In his enim, etiamſi Latinae ſint, Graeca omnia ſeruantur. Aſcon. Paedian. in Diuinat. L.

PROLOGVS.

Poeta

Cum omnes poetae virtutem oratoriam semper versibus exsequantur, tum magis duo viri apud Latinos, Virgilius et Terentius. Ex quibus, vt suspitio nostra est, magis Terentii virtus ad rationem Rhetoricae artis accedit: cuius potentiam per singulas comoedias, vt possumus, explicabimus. Ac prima nobis ea sit, quae et pueris semper est tradita. Andria igitur prologum habet. *Poeta cum primum animum ad scribendum appulit*] Omnis prologus triplici inducitur caussa, vel vt argumentum fabulae possit exhibere, vel poetam populo commendare, vel vt a populo audientiam postulet: Sed his omnibus causis Terentius non ita vsus est. Habuit enim aduersarium, veterem poetam, Luscium Lauinium, cuius comoediae cum non placerent, semper maledictis aduersus comoedias Terentii pugnabat. Propter hunc igitur Terentius prologum semper inducit, vt eius maledictis respondeat. Quod si ita est, omnis prologus Terentii habet controuersiam. Andria igitur controuersiam tenet. Mos est vti ex Graeco in Latinum sermonem aliquid transferri liceat. Terentius comoediam Graecam Andriam cum transferret, adiunxit et Perinthiam, quae altera Graeca est comoedia. Fit ergo reus, quia non debuerat alteram comoediam contingere, in comoediae alterius translatione. Isthaec controuersiae qualitas, an iuste fecerit. cuius argumenta sic persequitur, vt per absolutam qualitatem habitus semper sit in disputatione tractatus. Is omnino, vt dixi, duplex est. Si feci, iuste feci: et feci, quia licuit per exemplum. Sed prius exordium sumitur, quod propositum ita est, vt poetam populo commendet. aliter enim beneuolentiam auditorum non potest comparare, nisi personae suae pudorem honestatemque declaret. Est igitur ad comparandam beneuolentiam sumtum principium. *Poeta cum primum animum*] Beneuolentia Rhetorica certe captatur ex nostra persona. Hoc supra positis verbis expositum est, cum docuit sibi pudorem propositum, et certam gloriam captaturum. Vnde a persona aduersarii, cum eius impudentia declaratur, hoc subiunxit: *Verum multo aliter euenire intelligit. Nam in prologis scribundis operam abutitur: non qui argumentum narret, sed qui maleuoli veteris poetae maledictis respondeat.* Huc vsque principium est habitum a nostra persona, et ab aduersariorum. sequitur propositio quaestionis: sed primo permissio. *Nunc quam rem vitio vortant*] Haec dicit quaestionem praemittens. proponit autem ita, vt cum argumento quaestionem soluat. Quaestionem

Poeta quum primum animum ad scribendum appulit,

onem proponere videtur, *Menander fecit Andriam et Perinthiam, qui vtramuis etc.* quaestionem illam supra diximus esse, quia non debuerit ex duabus comoediis Graecis vnam Latinam scribere. Et huic respondit ita, quod liceat: ac primum vnam dicit: quamuis duae sint, quae inter se quoque quadam cognatione conueniant. Hoc enim dixit. *Menander fecit Andriam et Perinthiam; qui vtramuis recte nouerit, ambas nouerit: Non ita dissimili sunt argumento, et tamen dissimili oratione sunt factae ac stilo.* licet duae sint numero, in vnam tamen rationem conueniunt. Quod ita est: quae ex Perinthia in Andriam conuenerunt, ad Andriam iure translata sunt, vnde non videtur aliter fecisse, quam liceat. nam cum liceat ex vna comoedia Graeca vnam Latinam scribere, hic quodammodo ex Andria Graeca Andriam fecit Latinam: et quidem ex Perinthia tulit, quae in Andriam conuenirent. Igitur aduersarii id vituperare audent? Adiicit argumentum absolutae qualitatis, vti supra diximus, quia quae fecit, per exemplum fecit. *Qui cum hunc accusant, Naeuium, Plautum, etc.* Et quoniam semper exemplis laborandum est, nec tamen sumamus: quae aliquando reprehensa sunt, adiecit: *quorum exoptat aemulari negligentiam potius, quam istorum obscuram diligentiam.* Subiungit postea Epilogorum virtutem, vt liberatus a culpa terrere incipiat aduersarios: et honeste ostendit, aduersarios multa peccare, sed illa se nolle maledicere. Concludit a precibus, vt beneuolentiam ab audientia populi petat. *Fauete.* simul pollicens quasi quiddam praemium de comoediis futuris, si fuerit libenter auditus. Hactenus controuersia tractata est. E.

1 *Poeta quum primum animum ad scribendum appulit*] Principium factum est a commendatione personae, quod prudens, quod honestus Terentius. Et honore maiore Poetam potius, quam Terentium dixit: vt illum hoc ipso, de quo laborat, nomine ornaret. *Poeta quum primum.* Omnis huius prologi intentio hoc agit, vt novo Poetae veniam paret, et veteri odium: et vt, quam maxime modestum, minimeque errantem Terentium probet. *Poeta quum primum animum ad scribendum appulit.* Sensus hic est: Proposuerat quidem Poeta noster, vt in prologis argumenta narraret: sed hoc imputat Lucio Lauinio aduersario, qui eum facere non permisit, quod proposuerat, maledictis suis ad respondendum eundem prouocans. *Appulit. Appellere* proprie dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus acces-

Id ſibi negoti credidit ſolum dari,
Populo ut placerent, quas feciſſet fabulas.
Verum aliter euenire multo intelligit.
Nam in prologis ſcribundis operam abutitur,
Non

acceſſerit. Virg. (Aen. III, 715.) *Hinc me digreſſum veſtris deus appulit oris. Appulit.* In ſecunda lectione *Attulit* fuit: ſed *Appulit* magis. Nam poſtea ſic, *Animum ad vxorem appulit.* D.

Poeta cum primum animum] Senſus hic eſt; cum primo poeta comoediam ſcribere voluit, hoc tantummodo arbitratus eſt negotii ſibi dari, vt placerent populo comoediae, quas feciſſet. Ergo quod ſequitur, *Verum aliter euenire multo*, ille ſenſus eſt, vt hoc ſolum ſibi crederet propoſitum, vt comoediae ſuae placerent. Et illud, vt aduerſario debeat reſpondere. Ergo *In prologis ſcribendis operam abutitur*, hoc eſt, valde vtitur opera prologorum. Non vt argumentum narret, quod prologorum eſt ſemper officium: ſed vt ſemper maleuoli poetae maledictis reſpondeat. Adiecit *veteris poetae*, quo facilius hominem, ex vetuſtate notare poſſet, qui cum vetuſtate commendatus non ſit, et notus per maledicta, inuidere videatur. E.

2 *Negoti*] Modo pro moleſtia et cura, non labore. D.

3 *Populo vt placerent*] *Vt* ne non ſignificat: nec eſt modo coniunctio. *Fabulas.* Ad *Feciſſet* retulit *Fabulas*, non ad *placerent.* et eſt figura ſyllepſis. *Feciſſet.* Bene *feciſſet*, non *ſcripſiſſet.* Vnde et Poetae ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, id eſt a faciendo dicti ſunt. Sic Virg. (Ecl. III, 86.) *Pollio et ipſe facit noua carmina.* D.

4 *Verum aliter multo intelligit*] Sic Virg. (Ae. VII, 44.) *Maior rerum mihi naſcitur ordo.* Et, *Maius opus moueo.* Non enim hoc ſe elegiſſe dicit, ſed quaſi ex ordine ipſo natum ſibi eſſe. *Intelligit.* Quod credimus, plerumque falſum: quod intelligimus, certum eſt. *Aliter* autem contra ſignificat. Virg. (Ae. II, 428.) *Diis aliter viſum. Verum aliter multo intelligit.* Adeo nec praeparauerat, nec intenderat quenquam laedere, vt ſpe falſus, laceſſituſque hoc faciat. D.

5 *Operam abutitur*] *Vtimur* fructibus rei, quae ab amantibus ſaluo vſu nobis ſubminiſtratur: *Abutimur*, quando deperdimus et rem et fructum. Nam vſui eſt ager, domus: abuſui vinum, oleum, et caetera huiuſmodi. Cicero, *Non debet* (inquit) *ea mulier, cui vir bonorum ſuorum vſum fructum legauit, cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad ſe pertinere. vſus enim, non abuſus legatus eſt, ea inter ſe ſunt contraria.* Haec in Topicis. (cap. 3.) D.

Non qui argumentum narret, ſed qui maleuoli
Veteris Poetae maledictis reſpondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quaeſo, animum ad-
vortite.
Menander fecit Andriam et Perinthiam.
Qui vtramuis recte norit, ambas nouerit.

Non

6 *Argumentum narret*] Quod vere prologi eſt officium. *Qui*, pro *vt*: ergo non eſt modo pronomen. *Sed qui maleuoli veteris Poetae.* Primum a natura, *maleuoli*: deinde a tempore, vel ab inuidia, *veteris*: a ſigno aemulationis, *poetae.* *Vetus* plerumque refertur ad laudem: interdum ad vituperationem, vt hic, et alibi, *Vetus*, *veternoſus*, *ſenex*. D.

7 *Veteris*] Pro carioſi et quaſi rancidi poſuit, atque ideo maleuoli: non criminibus, ſed maledictis. Quid autem inter *maledictum* et *crimen* interſit, docet Cicero in Tuſculanis. *Veteris*. Ratio inuidiae. *Poetae.* Cauſa inſectationis. *Maledictis.* Criminatio aduerſarii. *Veteris poetae.* Quia ſenex Lucius edebat fabulas, adoleſcentulo tunc Terentio. Et eleganter, *maleuoli veteris maledictis:* commendatio Poetae a perſona aduerſarii. *Reſpondeat.* Excuſatio reſpondentis, quod non obſiſtat, ſed reſpondeat. D.

8 *Nunc quam rem vitio dent*] Nunc animaduertite: an nunc vitio dent. Et oratorie quaſi multos facit, cum vnum ſupra dixerit. vt Virg.(Ae.XII,60.) *Deſiſte manum committere Teucris. Nunc quam rem vitio.* Propoſitio eſt. *Quam*, qualem. *Vitio dent.* Vituperent, culpent. *Vituperare*, eſt male vitio dare etiam bona. *Aduertite.* Legitur et *attendite.* vnde manifeſtum eſt, et *aduertite* et *attendite* non eſſe plenum, niſi addideris *animum*. D.

Quam rem vitio dent] Hoc eſt, quam rem culpent et accuſent. E.

9 *Menander fecit Andriam*] Narratio eſt; et proprie *fecit.* ſcribit enim Terentius, qui verba adhibet tantum: facit Menander, qui etiam argumentum componit. Sed ſaepe ad laudem Terentii, *Fecit*, pro eo quod eſt tranſtulit. D.

10 *Vtramuis*] Prima ſcena Perinthiae pene iiſdem verbis, quibus Andria, ſcripta eſt; caetera diſſimilia ſunt, exceptis duobus locis, altero ad verſus XI, altero ad verſus XX, qui in vtraque fabula poſiti ſunt. *Qui norit vnam, ambas nouerit.* Omnem rem vno verſu nouerit. *Vtramuis.* Deeſt *harum*. D.

Non ita diſſimili ſunt argumento, ſed tamen
Diſſimili oratione ſunt factae, ac ſtilo.
Quae conuenere in Andriam, ex Perinthia
Fatetur tranſtuliſſe, atque vſum pro ſuis.

15 Id

11 *Non ita diſſimili ſunt*] Ordo, Ita non ſunt. Ergo *ita* ſubdiſtinguendum. *Non ita diſſimili ſunt oratione. Ita* pro valde et caute: potuit enim dici, Quomodo ergo ſunt duae diſſimili oratione? *Ita.* ne Menandrum culpare videatur, *Ita* adiunxit, quod laudis eſt. *Sed tamen.* Diſcretio eſt a ſuperioribus, et eſt ἀνακόλουθον. Non enim ſupra poſuit *quidem.* D.

Non ita diſſimili ſunt] Vult ſimile eſſe argumentum duarum comoediarum, non tamen plurimum diſſimile. Et ne Menandrum accuſare videatur, qui pene ex uno argumento duas comoedias fecerit: adiunxit, quod ad eius laudem maxime pertinebat, *Diſſimili oratione ac ſtilo.* E.

Pro *ſed* requirit metrum elegantiaque *et.* B.

12 *Oratione ac ſtilo*] *Oratio* in ſenſu eſt: *ſtilus* in verbis. *Oratio* ad res refertur: *ſtilus* ad verba. *Stilus* non eſt in tempore, ſed prolata oratione. *Oratio* autem eſt et in cogitatione, et in prolatu. Orationem in ſententiis dicunt eſſe, ſtilum in verbis, argumentum in rebus. Ergo in poemate oratio eſt. D.

13 *Quae conuenere in Andriam*] Apparet non de induſtria, ſed caſu eſſe translata ea, quae ex Perinthia in Andriam eodem ſenſu, iiſdemque verbis perſcripta fuerunt. *Quae conuenere in Andriam.* Vnam ergo, non duas tranſtulit. *Quae conuenere in Andriam.* Quae apta et commoda fuerunt in Andriam Latinam, non Graecam, fatetur tranſtuliſſe. Sed quare ſe onerat Terentius, cum poſſit videri de vna tranſtuliſſe? Sic ſoluitur: Quia conſcius ſibi eſt, primam ſcenam de Perinthia eſſe translatam, vbi ſenex ita cum vxore loquitur, vt apud Terentium cum liberto: at in Andria Menandri, ſolus ſenex eſt. D.

Quae conuenere in Andriam] Multa enim conueniunt. Haec igitur Terentius in Andriam tranſtulit. E.

Poſt Perinthia pone *hic*, ne Menander, ſed Terentius ipſe intelligatur. B.

Id isti vituperant factum; atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.
Faciunt nae intelligendo, vt nihil intelligant.
Qui cum hunc accusant, Naeuium, Plautum, Ennium

Accu-

15 *Id isti vituperant factum*] *Isti*, ad reprehensionem sumitur personae: interdum rei reprehensionem significat: vt Virgilius, *Quid petis istis? Vituperant.* Vitium rei parant, *Disputant.* Immorantur, calumniantur, argumentantur. D.

16 *Contaminari*] Proprie *contaminare* est, manibus luto plenis aliquid attingere. et *contaminare*, attingere est, et polluere. Virgilius, *Linquere pollutum hospitium*, id est contaminatum. *Contaminari.* Tangi et relinqui polluta manu, ac per hoc velut foedari aut maculari: vt ipse ait: *Ne hoc gaudium contaminet vitam aegritudine aliqua. Contaminari non decere.* Id est, ex multis vnam non decere facere. D.

Contaminari non decere] Exemplar Bibliothecae Regis Galliar. *non debere.* L.

17 *Faciunt ne*] Ne quidam corripiunt, et cum interrogatione pronunciant, quidam producunt. quorum alii *ne* pro *nec* accipiunt, id est, non. alii *ne* pro valde, vt: *Ne ego homo sum infelix.* et Cicero. *Ne illi vehementer errant.* Et hoc melius: nam statim infert, *Qui cum hunc accusant, Naeuium, Plautum, Ennium accusant.* In singulis magna emphasis auctoritatis: sed ordo non est seruatus. Ennius namque ante Plautum fuit: sed quod est summae auctoritatis, Ennium vltimum dixit. *Ne.* Nimis, multum, plurimum. D.

Faciunt ne intelligendo] Hoc est, quasi plurimum intelligendo. E.

Faciunt ne intelligendo] Hieronym. Stridon. Epist. de optimo gen. interp. *Faciunt ne intelligendo, vt nihil intelligant: et dum alienam imperitiam volunt arguere, suam produnt.* Cael. Sedul. ad Macedon. de opere Pasc. *Si qui tamen istud obiiciant, faciunt nec intelligendo vt nihil intelligant.* Vid. Charis. Sosip. lib. II. Diomed. lib. I. cap. 4. L.

Nae h. e. certe, profecto, cum repugnet sermoni ac sensui, mutandum est in *ne*, et cum interrogatione proferendum. B.

18 *Qui cum hunc*] Terentium, inquit, specialiter accusantes, nesciunt se bonis omnibus maledicere, quos ille imitatur: et argumentum est ab exemplo et auctoritate. D.

Accuſant: quos hic noſter auctores habet:
Quorum aemulari exoptat negligentiam
Potius, quam iſtorum obſcuram diligentiam.
Dehinc vt quieſcant, porro moneo, et deſinant
Maledicere, malefacta ne noſcant ſua.
Fauete, adeſte aequo animo, et rem cognoſcite,
Vt pernoſcatis, et quid ſpei ſit relliquum,

Poſt-

22 *Dehinc vt quieſcant*] Recte: nam *quieſcere* ille dicitur, qui eſt inſolens et inquietus. *Porro.* Porro in futurum dixit. *Moneo.* Terribiliter dixit. Cicero, *Moneo*, *praedico*, *ante denuncio.* Liberatus culpa etiam terret, alibi etiam criminaturus aduerſarios. D.

Vt quieſcant porro] Hieronym. de vita cleric. *Obſecro vt quieſcant et deſinant maledicere: non enim ut aduerſariis, ſed vt amicis ſcripſimus. Vt pernoſcatis*] MS. Reg. *Vt pernoſcatis, quid ſp.* V. C. *Vt et is pernoſcat quid* etc. L.

24 *Fauete*] Iam ad auditores conuertitur, a quibus fauorem captat. *Fauete.* Quaſi dicat, Hoc aduerſarii faciunt. Vos autem, quod in vobis eſt, fauete. Vos ergo fauorem facite. Et *Adeſte*, non vt abſentibus dicit, quippe qui corporibus praeſto erant: ſed, intenti eſtote, fauete, ſilete. Sic et Pontifices dicunt, *Fauete linguis*, fauete verbis. Vnde Virgilius. *Ore fauete omnes. Adeſte.* Animis ſcilicet auxilium praebete: vt aduocatus reo dicitur adeſſe. *Aequo animo.* Ab honeſto. *Et rem cognoſcite.* A iuſto. *Cognoſcite.* Pernoſcite. Sic dixit, *Cognoſcite vt pernoſcatis*, quemadmodum in Hecyra, *Orator ad vos venio ornatu prologi, Sinite exorator ſim. Vt pernoſcatis.*] Ab vtili. D.

25 *Relliquum*] Sunt qui pro *relliquorum* accipiant: vt ſit ſenſus: De hac fabula ſumite ſpecimen, vt ſciatis an caeterae vobis ſpectandae ſint. Non poſtmodum dictum alio prologo, *Alias cognoſtis eius, quaeſo, hanc noſcite. Reliquum.* Quaſi diceret, Poſtremum. ergo aduerbium eſt, id eſt τὸ λοιπόν. Sed ſiue hoc *relliquum* dicit, ſiue *relliquum* pro *relliquorum*, geminato *u* ſcribitur. D.

Eſt caſca ſcriptura *et quid* pro *ecquid*: ita tamen vt *etquid* pro vno verbo veniat, et *quid* ſit encliticum. Semel monuiſſe ſat erit. B.

Posthac quas faciet de integro comoedias,
Spectandae, an exigendae sint vobis prius.

ACTVS PRIMI SCENA PRIMA.

SIMO. SOSIA.

Vos isthaec intro auferte: abite. Sosia,
Ades

26 *De integro*] Vtrum denuo, an ex integris Graecis? *Quas faciet comoedias.* Syllepsis, vt supra. ad verbum enim *faciet* declinauit, non ad *spectandae sint.* D.

Quas faciet de integro] Hoc est, de integro cum vnam Graecam in vnam Latinam transtulerit. Nunc enim transtulit quasi duas. atque ex hoc videtur illud Terentius declarasse, quod fecerit, iure fecisse, et per exempla. Verumtamen iam non esse facturum, vt de duabus comoediis vnam comoediam faciat. E.

27 *Spectandae*] Proprie, vt fabulae, id est probandae. *Exigendae.* Excludendae. D.

Spectandae] Hoc est probandae. *Exigendae.* Foras mittendae. E.

Spectandae an Exigendae] Graeco more hoc dictum videri potest. quippe Athenis certi censores fuere, qui de Comicis et Comoediis judicarunt. Notat hoc Zenobius ex Epicharmo in Adagio; ἐν πέντε κριτῶν γόνασι κεῖται. Vbi sic scribit. εἴρηται δὲ ἡ παροιμία παρόσον πέντε κριταὶ τοὺς κωμικοὺς ἔκρινον. Idem Suidas. Vid. Scholiast. Aristoph. in Aues. Et Hesych. in πέντε κριταί. Inde apud Iohan. Chrysost. orat. de Episcop. πρὸς τέρψιν ἀκούειν εἰθίσθησαν οἱ πολλοὶ, καθάπερ τραγῳδῶν, ἢ κιθαρῳδῶν καθήμενοι δικασταί. L.

I In hac scena haec virtus est, vt argumenti narratione actio scenica videatur, vt sine fastidio longus sermo sit, ac senilis oratio. *Vos isthaec.* Haec scena pro argumenti narratione proponitur, in qua fundamenta fabulae iaciuntur: vt virtute Poetae, sine officio prologi, vel θεῶν ἀπὸ μηχανῆς, et periocham comoediae populus teneat, et res agi magis, quam narrari videatur. *Vos isthaec intro auferte: abite.* Molliter retenturus, et experturus Sosiam, imperat vt remaneat. addit etiam causam aliis abeundi, dicendo *Isthaec intro auferte*: ne suspicionem iniiciat, Sosiam communicandi secreti causa remansisse. Et bene, *Auferte*: *Auferimus* enim ea, quae cum fastidio cernimus: *Ferimus* ea, quae cum honore tractamus. Deinde quasi respicientes increpat, dicendo *Abite.* *Abite*, concita-

citatius legendum eſt: quia et reſpectantes properant, et diſcernit a Soſia. Soſiae perſona protatica eſt. non enim vſque ad finem perſeuerat: vt eſt Daui in Phormione, in Hecyra Philotidis et Syrae. D.

Prima ſcena huius comoediae cauſam continet quaſi deliberatiuam, vbi certum conſilium exploratumque mandat ſeruo dominus. Ne tamen hoc iniuſtum conſilium ſit, quod ex deliberatione videtur inuentum, ex narrationis partibus colligitur quod iuſtum. Habet quidem finem haec ſcena, imperium atque mandatum, quod ſeruo detur. Sed ne imperii atque mandati iniuſtitia ſit, cauſae eſt conſilium ſumtum; vbi ſimiliter qualitas eſt, an iniuſtum conſilium ſit. Sed iam vt ad ſpeciem veniamus: mandat ſeruo dominus, bene vt aſſimilet nuptias. Conſilium autem id eſt, et nunc id operam do, per falſas nuptias vera obiurgandi cauſa ſit, ſi deneget. Conſilii ratio quaerenda eſt, quae ſupponitur ſic. Filium credo amare meretricem. Haec ratio per coniecturam tractatur, an filius amet meretricem. Omnis igitur ſcena in hoc conſumitur, vt argumentis coniecturalibus colligatur filium amare. Quare coniectura conſilium ſuum probat, vt filium debeat obiurgare, ſi amat. Quo conſilio probat et iuſtum declarat imperium, quo eſt ſeruo imperaturus, vt bene aſſimulet nuptias. Haec per ſingulorum capita verſuum plenius aperientur. Primum ne quid turpe dominus aduerſus filium ſeruo mandare videatur. Siquidem ille filius, hic ſeruus eſt. Non illa vulgaris abiecta perſona ſerui eſt, neque in conditione viuit, neque in turpi officio ſeruitutis, ſed cuius animus et integritas fuerit per officia completa liberalis. Hoc igitur tangit Simo cum laudat ſervum Soſiam: et dicit opus eſſe non arte, ſed his potius rebus, quas in eo ſemper agnouit, fide et taciturnitate. Nam fides eſt, vt compleat quae mandat. Taciturnitas autem neceſſaria videtur, vt caueat. Sed parua laus data ſeruo videtur, quem coëgit dominus impoſita mandata ſervare. Sed quoniam apud ſeruum bonum duntaxat potuit eſſe conſideratio, quod dominus maior ſibi, neſcio quid, aduerſus minorem dominum imperauerat. Cuius ſi non eſſet, imperium adoleſcentis aetatemque timere deberet; quia illi poſt ſenis mortem erat dominus futurus. Idcirco laborat ſenex. Primo in animum ſuum ſerui animos inclinare dicit. Ergo ex illo tempore, quo emtus ſeruus ſit, ſe iuſta et clementia ſine duris laboribus imperaſſe. *Ego enim te emi a paruulo*, inquit. Vere enim praeſtat, quia ei praeſtat qui meretur. Nam circa iuuenem inofficioſum imperare fortaſſe imperantis eſt metus. Et cum dixit *a paruulo*, vtique beneficiorum ſuorum longum tempus oſtendit; deditque ei continua-

Adesdum: paucis te volo. So. dictum puta:
Nempe vt curentur recte haec. Si. Imo aliud. So. quid est,
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?
Si. Nihil istac opus est arte ad hanc rem, quam paro:
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas,
Fide et taciturnitate. So. exspecto quid velis.

Si.

tinuationem praestandi. Hinc illud in Iugurthino(10): *Paruum ego te, Iugurtha, amisso patre, et sine spe, et sine opibus in meum regnum excepi.* Adiecit autem ad cumulum beneficiorum, non quod tantum bene seruierit, cum ei dominus clementiora quae fuerant, imperaret: sed quia ex seruo fecerit liberum. E.

2 *Adesdum*] *Ades*, imperatiuum est, *dum* παρέλκον: est enim productio, et adiectio syllabae: vt, *Ehodum ad me. Paucis te volo*] Deest *colloqui verbis*: et est figura ellipsis. *Dictum puta*] Ad hoc respondet, vt agi res videatur, quemadmodum supra diximus. D.

3 *Nempe vt curentur recte haec*] Diligenter coquantur. *Curatio*, proprie medicorum est, *cura*, reliquorum: sed coquina medicinae famulatrix (Ms. H. *adulatrix*) est. *Haec*] δεικτικῶς. *Nempe vt curentur*] Deest *vis*: vt sit, *nempe vis*. *Imo aliud*] Bene ἀντέθηκεν τὸ *Imo*: et deest *volo*. D.

4 *Mea ars*] *Ars* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς dicta est per syncopam. ἀρετὴ autem virtus est. Virtutis vero quatuor generales sunt partes; Prudentia, Iustitia, Fortitudo, et Temperantia. (Ms. Hulst. pro *temperantia* legit *patientia*.) sed Prudentia in multis rebus descendit. *Efficere*] *Facere*, est in opere esse: sed *efficere*, perfectionem designat. D.

5 *Nihil istac opus est arte*] Mire ait, *arte opus* non est, sed *opus est artibus*. D.

6 *Sed his quas semper in te intellexi sitas*] Ipse hic signatissime ostendit, multas variasque artes esse, id est, ἀρετάς, quae virtutes (Ms. Hulst. *virtutes vitae*) intelliguntur. *Sed his*] Zeugma a superiore, quod subauditur, artibus. *Sitas*] constitutas, positas. D.

7 *Fide et taciturnitate*] *Fides*, est commendatorum fida executio, vel obseruantia: *Taciturnitas* vero, obseruantiae genus, in silentio constituta, et in celando secreta. Quaerit

SI. Ego poſtquam te emi, a paruulo vt ſemper tibi
Apud me iuſta et clemens fuerit ſeruitus,
Scis: feci, e ſeruo vt eſſes libertus mihi,

Propte-

autem taciturnitatem, ne prodat Pamphilo ſecretum, quod ei commendaturus eſt. Fidem, ad complenda: taciturnitatem, ad celanda mandata. *Exſpecto*] *Exſpecto*, deſidero: vt Virgilius, (Aen. II, 283.) *Exſpectate venis.* *Quid velis*] Deeſt, *ſcire.* (lege *dicere*, vel *ſcire me*) nam ſi dixiſſet, *quod velis*, nihil deſideraſſet. D.

8 *Ego poſtquam*] Commendatio perſonae potius, quam ſerui: ne contra filium leui ſeruo aliquid committi indecore videatur. *Te emi a paruulo*] Tale eſt, *Paruulum ego te Iugurtha.* apud Salluſt. (B. Iug. x.) *A paruulo*] Non enim a paruo, ſed a paruulo. D.

9 *Iuſta et clemens*] Ita dixit *iuſta*: vt alibi, *Non neceſſe habeo omnia pro meo iure agere.* Quid enim non iuſtum domino in ſeruum? *Iuſta*] In qua nihil iniquum iubetur: *Clemens*, in qua etiam de iuſto multum remittitur. *Apud me iuſta*] Id eſt, moderata, aequalis. cui contrarium ait Virgil. (Georg. I, 164.) *Et iniquo pondere raſtri.* Et, (Georg. III, 347.) *Iniuſto ſub faſce viam dum carpit.* Nam qui *iuſtam*, debitam nunc dici putant, nihil afferunt ad iuuandam ſententiam. *Clemens fuerit ſeruitus*] Libertatem imputaturus, clementem intulit ſeruitutem. *Seruitus*] Mire *ſeruitutem* pro dominatu poſuit. Sic Salluſtius, *Dein ſeruili imperio patres plebem.* (Mſ. Hulſt. *Patres* C.) D.

10 *Scis*] hoc eſt, a paruulo ſcis. *Semper*] Continuationem ſignificat *ſemper*. *Feci e ſeruo vt eſſes libertus mihi*] Dulcem libertatem fecit operatione et tractatione verborum, dicendo ex ſeruo libertum. non enim tantam haberet gratiam, ſi dixiſſet, *feci, libertus vt eſſes*, quam ſi dicat, *feci e ſeruo vt eſſes libertus.* ac ſi quis dicat, *feci vt eſſes ſanus*: non tantam haberet gratiam, quam ſi dicat, *feci vt ex aegro ſanus eſſes.* Et *mihi*, emphaſin habet: quod mihi libertus factus ſis, non filio. Aut ideo *mihi* additum eſt, quia libertus ad aliquid dicitur. (Verba inde ab *Aut ideo* a Mſ. Hulſt. abſunt. Lindenbr. tuetur *ad aliquid.* Malim, *ad aliquem.* Senſus enim eſſe videtur, libertum dici cum relatione ad Patronum: vt ſi dicas, Tiro libertus Ciceronis.) Et bene *mihi*, non *filio*: id eſt,

ne

Propterea quod seruiebas liberaliter.
Quod habui summum pretium, persolui tibi.
So.

ne pertimesceret filium, cui nec liberti munus debeat. *E seruo*] Mire addit *e seruo*: vt vim beneficii exprimeret. *Scis, feci e seruo vt esses libertus mibi*] Hinc Virgil. (Aen. XII, 142.) *Nympha, decus fluuiorum, animo gratissima nostro, Scis, vt te cunctis vnam, quaecunque Latinae Magnanimi Iouis ingratum ascendere cubile, Praetulerim, coelique libens in parte locarim.* D.

Feci ex seruo vt esses libertus mibi] Summum etenim pretium seruientibus videtur esse libertas. Et quoniam omnis libertus patrono debet seruitutem, ideo adiecit *mihi*, non Pamphilo, hoc est, non filio. Vt ille non crederet, licet libertum, se debere filio seruitutem. E.

11 *Liberaliter*] Bene: quia omne bonum libero aptum est, malum seruo. Idem alibi, *Factum a vobis duriter, immisericorditerque: atque etiam si est, pater, dicendum magis aperte, illiberaliter.* Et bene admonuit, cur dederit beneficium, eadem et nunc officia quaesiturus. Nunc enim dicit artificiose, quia supra ait, *Nihil istbac opus est arte. Seruiebas*] Bene imperfecto tempore, non perfecto vsus est: vt ostendat, eum potuisse sibi etiam atque etiam seruire: quale est illud Virg. (Aen. VI, 114.) *Atque omnes pelagique minas, coelique ferebat Inualidus.* — Vt ostendat eum, quamuis inualidus esset, tamen adhuc potuisse laborem exercitiumque ferre. D.

Quod seruiebas liberaliter] Pulchre hoc videtur adiunctum, vt non propter alias caussas dominus dedisse videatur. Sed quia hanc semper habuerit in seruitutis conditione voluntatem, liberaliter omnia, quae iussa fuerant, implere. E.

Seruiebas liberaliter] V. C. *seruibas.* L.

Scribe *seruibas*, vt metro consulatur. Nec a veterum scriptura et pronunciatione abhorret. B.

12 *Summum pretium*] Libertatem dicit. *Persolui tibi*] Quia *pretium* dixerat, *persolui* dixit proprie. *Persolui tibi.* Modeste pretium redditum dixit, non beneficium erogatum. (Lindenbr. inuenit, *Beneficiis prorogatum.* Ms. Hulst. *beneficium perrogatum.* Ed. Veneta 1490. *beneficium praerogatum.*) D.

Summum pretium persolui tibi] *Summum pretium* dixit libertatem. Et ita debitorem iam

So. In memoria habeo. Si. haud muto factum.
So. gaudeo.

Si

ſeruum ad domini officia fecit, ſicut in ſeruo dominus quod habebat exſoluit. E.

Summum pretium] Dio Prusaeus περὶ δȣλείας. φασὶ τὴν ἐλευθερίαν μέγιςον τῶν ἀγαθῶν. Arrian. Epict. lib. III. cap. XXVI. ἀγαθῶν σοι δοκεῖ ἡ ἐλευθερία τὸ μέγιςον. Vlpian l. 1. ff. de bon. libert. *Grande beneficium, quod in libertos confertur, cum ex ſeruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur.* Iuſtinian. Imp. Inſtit. Qui et quibus ex cauſ. *Inaeſtimabilis libertas.* L. 106. ff. de reg. iur. *Libertas pecunia lui non poteſt, nec reparari poteſt.* l. 9. 2. §. ff. De ſtatu liber. L.

13 *In memoria habeo*] Hoc eſt, non ſum ingratus. *In memoria habeo.* Plus dixit, *in memoria habeo*, quam ſi dixiſſet, *ſcio.* Nam quae ſcimus, poſſumus obliuiſci: quae vero memoriae commendamus, nunquam amittimus. *Haud muto factum*] Vetuſte: non me poenitet. Nam ſi quid poeniteret, *infectum velle* dicebant. an ſecundum ius, quod aduerſus libertos ingratos eſt, vt in ſeruitutem reuocentur? ſed hoc non conuenit ſenem dicere. Legitur et *multo*: hoc eſt, damno, reprehendo. quod ſi eſt, ſic intelligeretur, non nollem factum. Nemo enim poteſt factum infectum reddere. Sed admirabiliter (*aduerbialiter* ex Mſ. et Excerpt. Reg. citat Lindenbr. Alii, *admirabiliter*, vt ſaepe loquitur Donatus. Vtraque vox videtur corrupta) dixit: vt dicimus, *nollem factum*, nollem hunc exitum. Ergo *haud muto factum*, non poenitet me facti. D.

In memoria habeo] Recte ſeruatum a ſeruo, vt in memoria habere diceret; neque enim domino referre gratias poteſt, niſi ſola officiorum reſtitutio in memoria perſeueraret. *Haud muto*] Mihi videtur iuris rationem reſpicere. Ingratus enim libertus a patrono reuocari in ſeruitutem poteſt. *Gaudeo. ſi tibi quid feci*] Vehementer ſeruus ſe gaudere dixit, ſi ex factis ſuis domini reddiderit voluntatem; et ſimul duo tempora coniunxit, vt non ſolum feciſſe, ſed et facturum eſſe declararet. E.

Cum Palmerio ſic diſtinguendum eſſe cenſeo: *Haud muto:* (h. e. me non poenitet.) So. *Factum gaudeo.* B.

Si tibi quid feci, aut facio, quod placet, Simo:
Et id gratum fuiſſe aduorſum te, habeo gratiam.
Sed mihi hoc moleſtum eſt: nam iſtaec commemoratio
Quaſi exprobratio eſt immemoris beneficii.

Quin

14 *Si tibi quid feci, aut facio*] Et feciſſe ſe, et adhuc facere oſtendit, quamuis eum manumiſiſſet. (Lego: *quamuis iam manumiſſus eſſet.*) *Gaudeo ſi tibi quid feci, aut facio quod placeat*] Felicitatis eſt, vt ea quae facta, et facienda ſunt, grata ſint. *Quid* pro aliquid. D.

15 *Aduerſum te*] Apud te, et penes te. *Aduerſum* ſine dubio praepoſitio eſt. *Aduerſus* participium poteſt eſſe, ab eo quod eſt *aduerto*, ſicut alibi. Ergo *aduerſum te* dixit, pro apud te. D.

Aduerſum te] Apud te intelligendum. Quidam enim, quoniam ſupra dixerat *quod ſeruiebas liberaliter*, hoc intelligunt, vt libere quoque diceret quae ſentiebat. Has propterea voces ex libertate prolatas, in conuicium aut iniuriam ſecundum rationem veritatis proferret. Quod ſi ita eſt, dicta ſunt a ſeruo contra dominum: idcirco intelligunt *aduerſum te*, contra te. Sed melior eſt interpretatio ſuperior. Eſt vero huc uſque figura συναθροισμὸς, quod eſt congregatio criminum vel beneficiorum ad commouendos animos. E.

Aduerſum te] Priſcian. lib. XIV. Non. Marcell. L.

16 *Iſtaec commemoratio*] Demoſth. Cteſip. τὸ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ἀναμιμνήσκειν μικροῦ δεῖν ὅμοιόν ἐςι τῷ ὀνειδίζειν. Cicero in Laelio: *Odioſum ſane genus hominum officia exprobrantium, quae meminiſſe debet is, in quem collata ſunt, non commemorare qui contulit.* Auſonius Symmacho: *Me et parentem, et amicum, et ſi quid utroque carius eſt, cariorem fuiſſe ſenſiſti. Sed abeamus ab his; ne iſthaec commemoratio ad illam Soſiae formidinem videatur accedere.* Conferendus cum hoc loco Terentii, conſimilis alius apud Salluſt. in Oratione Miſcipſae, et Corn. Tacit. lib. IV. L.

17 *Exprobratio*] *Exprobratio* eſt commemoratio beneficii cum enumeratione factorum. *Quaſi exprobratio*] Recte oſtendit ſe in memoria habere. Sunt qui ad beneficium referunt *Immemor*: vt, (Virg. Aen. I, 4.) *Memorem Iunonis ob iram.* vt ſit ſenſus: Iſthaec com-

Quin tu vno verbo dic, quid eſt, quod me velis.
Si. Ita faciam. hoc primum in hac re praedico tibi;
Quas credis eſſe has, non ſunt verae nuptiae.
So. Cur ſimulas igitur? Si. rem omnem a principio audies;

Eo

commemoratio, quaſi eſt exprobratio immemoris beneficii: id eſt, cuius nemo meminerit. D.

Quaſi exprobratio eſt] Beneficiorum commemoratio cum oſtenditur, ingrati exprobatio dicitur. E.

Lege *immemori benefici.* Datiuum enim leges linguae poſtulant et contexti ratio. B.

18 *Quin tu vno verbo*] Vno verbo, vno ἀξίωματι, vna ſententia. Nam ἀξίωμα ſententia eſt, vel enunciatio, vno verbo nexam continens et perfectam intelligentiam. ἀξίωμα enim conſtat ex nomine et verbo. Sed hic, quod eſt ἀξίωμα? hoc eſt, *Has bene vt aſſimules nuptias.* ergo omnis virtus, aſſimulatio eſt. *Quin tu vno verbo.* Vna ſententia: vt in Adelphis: — *non meum illud verbum facio, quod tu, Mitio, Bene ac ſapienter dixti dudum: vitium commune omnium eſt, Quod nimium ad rem in ſenecta attenti ſumus.* Nam male intelligit, qui putat *aſſimules* verbum ſignificare. (Haec manifeſte loco mota ſunt, ſubiungenda eis, quae continuo ſequuntur.) D.

19 *Ita faciam*] Hoc eſt, vno verbo dicam. et quod verbum promittit, ibi dicit, *Nunc tuum officium eſt, has bene vt aſſimules nuptias.* D.

Primum in hac re praedico] Antequam narrationem incipiat ponere, ſummam primo proponit, quae talis eſt: *Quas credis eſſe has, non ſunt verae nuptiae.* Partitur hic ſenex, eaque partitio triplex eſt. *Eo pacto et gnati vitam, et conſilium meum cognoſces, et quid facere in hac te re velim.* Ergo ſecundum ſupra diuiſionem poſitam gnati vita cum exponitur, coniecturalia continet argumenta. Conſilium cum exponitur, per qualitatem dicitur. *Quid facere in hac te re velim.* Similiter qualitatis ratione conſiſtat. Vtraque autem qualitas negotialis eſt. Incipit primo nati vitam. E.

20 *Quas credis eſſe has*] Syllepſis. D.

21 *Cur ſimulas igitur?*] Virgil. (Ecl. 1, 27.) *quae tanta fuit Romam tibi cauſa videndi?* D.

Eo pacto et gnati vitam, et conſilium meum
Cognoſces, et quid facere in hac re te velim.
Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis, Soſia,

25 Li-

22 *Eo Pacto*] *Pacto*, modo. quoniam antecedit pactum, modus ſequitur. Ergo ab eo quod praecedit, id quod ſequitur, (Mſ. Hulſt. *Ab eo, quod ſequitur, id quod praecedit.*) dicit. *Et gnati vitam, et conſilium meum cognoſces: et quid facere in hac re*] Nam iſtae diuiſiones ſunt. *Gnati vitam:* quoniam dicturus eſt, *Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. Conſilium meum:* quia dicturus eſt, *Et nunc id operam do.* D.

23 *Et quid facere in hac re te velim*] quia dicturus eſt, *Nunc tuum eſt officium. Et gnati vitam, et conſilium meum cognoſces, et quid facere in hac re te velim*] Tripartita diſtributio. *Et gnati vitam*] Vitam filii in duas partes diuidit in narratione: in ante actam bonam, et praeſentem malam. Et incipit mala ibi, *Interea mulier quaedam.* Et bene actae vitae narratio ad eam rem valet, vt oſtendat, quam iuſtus dolor patri ſit ſpe decepto. (Mſ. Hulſt. *quam iuſte doleat patri ſic ſpe decepto.* Vtrum praeferatur, ciecum non interduim.) D.

24 *Nam is*] Neceſſario *is* poſitum pro nomine ἀναφορὰ ad illud, *Gnati vitam*: nam ſi non poſuiſſet hoc pronomen, Soſia erat intelligendus. *Nam is*] Pamphilus. *Poſtquam exceſſit ex ephebis*] Argumenta per coniecturas. *Ex ephebis*] *Ephebia* prima aetas adoleſcentiae eſt: adoleſcentia eſt extrema pueritiae. *Exceſſit ex.* Cum ſufficeret vnum. D.

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis] *Exceſſit ex ephebis:* tempus pueriliis aetatis exceſſit. Hic argumenta coniecturalia diligenter debemus aduertere, quod Pamphilus videtur amare meretricem. Argumentorum loci traduntur alii eſſe artificiales, alii inartificiales. Et inartificiales quidem ex auctoritate ſumuntur, vel opinione: artificiales vero aut a perſonis, aut a negotiis. Cum autem omne argumentum rei dubiae faciat fidem, his vel noſtram, vel aduerſariorum cauſam confirmamus, vel infirmamus. Quorum loci ſumuntur ante rem quidem vnde agitur, a perſona, a cauſa, a tempore, a loco, a materia, a modo, a ratione. In re vnde agitur, a toto, a parte, a ſpecie, a differentia, a proprio, a diffinitione, a nomine. Circa rem vnde agitur, a ſimili, a diſſimili, a pari, a contrario, a maiore, a minore,

a prae-

Liberius viuendi fuit poteſtas: nam antea
Qui ſcire poſſes, aut ingenium noſcere,
Dum aetas, metus, magiſter prohibebant? So.
ita eſt.
Si. Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli,
Vt

a praecedente, ab eo quod eſt ſimul, a conſequente. Poſt rem vero, ab euentu, a iudicatis. Qui loci ideo communes dicuntur, quia in omni genere cauſarum ex his argumenta duci poſſunt. Nam a perſonis conſideratur patria, nomen, genus, corporis habitudo, mores, vita, amicitia, aetas, inceſſus, vultus. Vel aliter a perſona nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudia, conſilia, facta, caſus et orationes. E.

Exceſſit ex ephebis] Gloſſ. ἔφηβος *pubis*. Xenoph. lib. α. ἐξελθεῖν ἐξ ἐφήβων. Plaut. Mercat. Prol. *Extemplo ex ephebis poſtquam exceſſerit*. Idem Pſeudol. *Edico omnibus, pubi praeſenti, in concione, omni populo*. Prudent. in Caſſian. — *Diſcenti ſemper ephebo*. L.

25 *Liberius*] *Liberius* non eſt comparatiuus gradus: non enim potuit libere ante viuere, dum aetas, metus, magiſter prohibebant. Ergo deeſt *aliquando*: vt ſit, aliquando liberius. *Liberius viuendi*] deeſt ei. D.

Illud *liberius* cum non minus ſententiae, quam metro officiat, muta in *libera*, poſito in verſu antecedente poſt Soſia, *ac*. Caeterum reliqua ſenis oratio, inde a verbis *nam*, ad *cohibebant* per parentheſin eſt intelligenda. B.

26 *Qui ſcire*] *Scimus* quod certum eſt: *Noſcimus* quae adhuc incerta deſideramus. (forte *conſideramus*.) Idem alibi, *Forma in tenebris noſci non quita eſt*. D.

27 *Metus, Magiſter*] *Magiſter*, paedagogus. *Ita eſt*] Intercidit poeta, (lege, *Soſia*) ne ſolus Simo loqueretur. caeterum non erat reſpondendi locus neceſſarius. D.

Perſpicuitatis ratio et numerus metri poſtulant poſt Dum pronomen *cum*. Atque pro *prohibebant* vſus loquendi Terentianus poſcit *cohibebant*. B.

28 *Quod plerique omnes*] Haec adiectio dicitur, in primo poſita loco. adiectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in vltima adiiciuntur. Hic ergo *plerique*, ex abundantia poſitum eſt: *omnes* vero, neceſſario additum eſt. Et alibi, *Caleſces plus ſatis*. In vltimo, ſicut, *Interea loci, interibi*. Atten-

Vt animum ad aliquod ſtudium adiungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad philoſophos:
Ho-

tendenda eſt ſane locutio, *Quod plerique omnes.* Aut enim *quod* in *quae* vertendum eſt, vt ſit, Quae plerique omnes. Aut *quod* ad ſingula eorum ſtudiorum adiungendum erit, *Equos alere, canes ad venandum.* Aut certe erit figurata locutio, vt eſt illud: *Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis Quamplurimis, et minime multos laedere: In his poeta hic nomen profitetur ſuum.* Et alibi, *Aperite actutum oſtium. Plerique omnes faciunt*] ἀρχαϊσμὸς eſt. Nam errant, qui *plerique* παρέλκον intelligunt: aut qui ſubdiſtinguunt *plerique*, et ſic inferunt *omnes.* hoc enim pro vna parte orationis dixere veteres. Eodem modo Graeci πάμπολλα, et Latini *plus ſatis.* Naeuius in bello Punico, *Plerique omnes ſubiguntur ſub ſuum iudicium.* Figurate Terentius, παρέλκον τῷ ἀρχαισμῷ. *Quod plerique omnes faciunt,* pro, quae faciunt plerique adoleſcentuli. *Adoleſcentuli*] Bene diminutiue, vt propter aetatem facile ignoſcatur. D.

Plerique omnes] Apud antiquos iſta dictio ponebatur, vt *omnes* ſuperuacuum fieret, et ſuperior tantum ſermo propriam ſignificationem contineret. E.

Plerique omnes] Attica locutio: Priſcian. lib. 18. πλείονες δὴ πάντες τοῦτο λέγουσιν ἄνθρωποι. Vid. Seru. Aeneid. I. pag. 181. A. Gell. Noct. Att. lib. VIII. cap. XII. L.

29 *Adiungant*] alligent, aptent, aut accommodent. D.

30 *Aut equos alere, aut canes ad venandum*] Si et equos ad venandum alunt, quomodo et canes? quod multi docti improbant: et dicunt ſeparata eſſe: et *ad venandum* extra orationem (Mſ. Hulſt. *extra rationem*) pro ad venatum: vt, (Aen. IV, 117.) *Venatum Aeneas, vnaque miſerrima Dido. Ad philoſophos*] Ellipſis pulchra et familiaris Terentio. Nam poſſumus ſubaudire, audiendos, ſiue ſectandos. *Ad philoſophos.* Vitium eſt: quia dixit, *ad aliquod ſtudium.* Aut ſi ad philoſophos: ſeparanda locutio eſt, ſic, vt animum adiungant ad philoſophos. D.

Ad philoſophos] Ad ſapientiam atque doctrinam. E.

Canes ad venandum] Horat. de arte. *Imberbis iuuenis tandem cuſtode remoto Gaudet equis, canibuſque.* Vbi hunc Terentii locum laudat Acro. Et quidem inſtituto veterum Athenienſium inter alias artes hiſce quoque ludicris ſeſe exer-

Horum ille nihil egregie praeter caetera
Studebat: et tamen omnia haec mediocriter.
Gaudebam. So. non iniuria: nam id arbitror
Appri-

cebant nobiliores iuuenes. Aristotel. Politicor. VIII. Aristoph. Pluto. Isocrates Areopag. τὺς δὲ βίον ἱκανὸν κεκτημένυς, περὶ τε ἱππικὴν, καὶ τὰ γυμνάσια, καὶ τὰ κυνηγέσια, καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἠνάγκασαν διατρίβειν: ad venaturam autem ideo, vti ad belli munia redderentur aptiores. ὅτι ἀληθεστάτη δοκεῖ ἄυτη ἡ μελέτη τῶν πρὸς τὸν πόλεμον εἶναι, Xenoph. lib. I. de instit. Cyri: et Athenaeus dipnos. lib. I. pag. 24. καὶ ἐπὶ κυνηγεσία δὲ ἐξιᾶσιν οἱ νέοι πρὸς μελέτην τῶν πολεμικῶν κινδύνων, καὶ ἐπὶ θήρας παντόιας, ἀφ' ὧν ῥωμαλεώτεροι καὶ ὑγιεινότεροι διετέλουν. ὡς ὅτε πυργηδὸν σφέας ἀυτὺς ἀρτύνυσι, καὶ ἀντίον ἱςάμενοι ἀκοντίζυσι. Nam et venationem Martis quoddam simulacrum vocarunt veteres. Aristides oratione in Mineruam pag. 69. Θῆραι τοίνυν καὶ κυνηγεσία ἐςὶ μὲν ἀπόλλωνος καὶ ἀρτέμιδος παιδία, καθίςαται δὲ εἰς τὸ προσήκειν τῇ θεῷ, δι' ἓν μὲν, ὅτι τῆς πολεμικῆς μόριον τέχνης ἐςὶ, μᾶλλον δὲ εἰκών. et quae sequuntur. L.

31 *Horum ille nihil egregie*] Est ergo figuratiuum: quod esset rectum, Quae plerique omnes faciunt adolescentuli, horum ille nihil egregie praeter caetera studebat. *Egregie*] *Egregium* dicitur, quod ex grege eligitur. sed hic *egregie*, valde, nimis. non est ergo ad laudem positum. Haec, inquit, vt caetera similiter studebat. *Praeter caetera*] (Haec explicatione carent, quae haud dubie excidit. Reliqua ita legenda: MEDIOCRITER, Ergo non etc.) Mediocriter. ergo non extenuauit rem, sed ad laudem retulit. D.

Nihil egregie praeter caetera] Hoc est, omnia aequaliter. nihil amplius ante omnia. E.

Nihil egregie] Priscian. lib. VI. L.

33 *Gaudebam*] Non dixit *laudabam*, sed *gaudebam*. *Laudat* enim etiam alienus: *Gaudet* qui pater est. *Non iniuria*] Intempestiue Sosia respondet: sed prudentia tantae sententiae, compensauit importunitatem. D.

Non iniuria] Non sine causa, id est, iuste. Ius enim contrariam habet iniuriam. E.

* Metri causa legi debet, *nam id ego arbitror*. B.

Apprime in vita esse vtile, vt NE QVID NIMIS.

Si.

34 *Apprime*] Adiectio est confirmationis. Vt] Admirabiliter dixit. *Vt ne quid nimis*] Sententia non incongrua seruo, quia est peruulgata. et non refertur ad personam domini dicentis: et de quo dicitur. an magis quia Sosiae conuenit eiusmodi character in verbis? *Ne quid nimis*] Deest *agas*: vt sit, Ne quid nimis agas. D.

Vt ne quid nimis] Quidam arguunt Terentium quod istam sententiam dixerit seruus, quam Sapientum summus ex septem protulisse dicitur. Quae quidem res non digna reprehensione. Nam primo omnium, in hominibus natura, id est sensus, aequalis est. Ita concipere et seruus potest cum virtutibus ingenium, quod omnibus sit aequale naturaliter attributum. Deinde fieri potest, vt ista sententia iam a Sapiente dicta percrebuerit, et omnium in ore versetur. Non enim Terentius, vel quilibet alius, hanc comprehendit. Vnde et seruus, non tamen vt callidus, auditam rem potuit in sermonibus collocare. E.

Apprime in vita] Glossar. ἐν πρώτοις *Adprime*, *inprimis*. Priscian. lib. III. et XV. *Ne quid nimis*. Aureum sane dictum et ab optimis quibusque auctoribus frequentissime vsurpatum: quod Aristoteles Rhetoric. 3. Bianti, nonnulli Pittaco, alii Thaleti, vel Soloni, aut etiam Pythagorae, teste Diogen. Laertio, attribuunt. Alphaeus Mitylenaeus Anthologiae, lib. I. c. 12. τὸ μηδὲν γὰρ ἄγαν ἄγαν με τέρπει. Euripides in Hippolyto: ὕτω τὸ λίαν γ' ἧσσον ἐπαίνω τῦ μηδὲν ἄγαν. Pindarus apud Plutarchum: Σοφοὶ δὲ καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν ἔπος αἴνησαν περισσῶς. Menander: ἡ δὲ μεσότης ἐν πᾶσιν ἀσφαλέςερον. Idem: τὸ μηδὲν εἰκῆ πανταχῦ ἐςὶ χρήσιμον. Plutarch. in Camillo: ἡ δὲ εὐλάβεια, καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν, ἄριςον. Dionys. Halicarnas. lib. VIII. pag. 529. ἔοικέ τε ἀληθὲς εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχάιων λέγομενον φιλοσόφων, ὅτι μεσότητες εἰσιν, ἀλλ' ὐκ ἀκρότητες αἱ τῶν ἠθῶν ἀρεταὶ. Terentii locum laudat Ausonius in VII. Sophorum ludo: Αριςον μέτρον, *an sit optimus modus. Dic. annuisti. gratiam habeo: persequar Per ordinem. Poeta dixe isthoc loco Afer videtur vester, Vt ne quid nimis. Et noster quidam*, μηδὲν ἄγαν. Hieronymus Epistol. ad Demetriad. *Philosophorum quoque sententia est*, μεσότητας ἀρετὰς, ὑπερβολὰς κακίας εἶναι: *quod Latinus ita potest sermo resonare:*

Mo-

Si. Sic vita erat: facile omneis perferre ac pati,
Cum quibus erat cunque vna, iis sese dedere:
Eorum obsequi studiis: aduorsus nemini:

Nun-

Moderatas esse virtutes: excedentes modum atque mensuram, inter vitia deputari. Vnde et vnus de septem Sapientibus μηδὲν ἄγαν, id est, Ne quid nimis. Quod tam celebre factum est, vt comico quoque versu expressum sit. Idem Epitaph. ad Nepotian. Augustinus de vita beata; *Praeclarum est et non immerito diffamatur, hoc primum in vita esse vtile, vt ne quid nimis.* Alcuinus de arte Rhetorica; pag. 379. Kar. *Intelligo Comicum illud prouerbium, non solum in moribus, sed etiam in verbis esse necessarium.* Alc. *Quodnam?* Kar. *Ne quid nimis.* Alc. *Est et vere, et in omni re necessarium. quia quicquid modum excedit, in vitio est. ideo virtutes in medio sunt positae.* L.

35. *Facile omnes perferre*] Latens argumentatio est, qua filium ad meretricem commeasse errans pater, non ad corruptelam, sed ad obsequium amicorum crediderit. (Ms. H. *duxerit.* Vett. edd. *quia filium ad meretricem commeasse narrat pater, non ad corruptelam filii, sed ad obsequium amicorum.*) *Perferre ac pati*] *Ferre*, est cum certo tempore: *Perferre*, finem exspectat effectus. Feruntur onera, et sustinentur supplicia. *Perferre* mediocriter stultos, odiososque. *Cum quibus erat cumque.* Figura τμῆσις. D.

Sic vita erat: facile omnis] Honeste pater narraturus vitam filii suspectam, docet praeterito tempore integritate viuendi obscuram tenuisse in suis moribus disciplinam. Ex quo ostendit sibi curam semper fuisse, vt filii vitam cognosceret. E.

Sententia adiuuanda est distinctione hac: *facile omnes perferre ac pati:* (sc. ignotos etiam) *cum quibus erat cunque vna, iis sese dedere;* (sodalibus.) B.

36 *Dedere*] Plus est *dedere*, quam *consentire*: quemadmodum in hostium potestatem hostes se dedunt. *Dedere* ergo, pertinacibus. *His sese dedere*] *Dedere* se et obsequi superioribus: non aduersari paribus, non se praeponere inferioribus. D.

37 *Eorum obsequi studiis*] Commodior scilicet. (Alii *commodiorum scilicet.* lege: *commodis eorum, scilicet.* Studia enim *commoda* interpretatur,) *eorum obsequi studiis.* Talem esse Pamphilum, adiuuat argumen-

men-

Nunquam praeponens se illis: ita facillime
Sine inuidia laudem inuenias, et amicos pares.
So. Sapienter vitam instituit: namque hoc tempore
OBSEQVIVM AMICOS, veritas odium parit.

S1.

mentum fabulae, simul et Charinum. D.

Verba *aduorsus -- illis* sunt interpolata putanda, ob tautologiam, quam efficiunt, et constructionem, quam turbant. B.

38 *Ita*] Deest faciens, volens, agens. *Vt facillime sine inuidia*] Sallustius (B. Iug. 6.) *Et cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen carus esse*. D.

39 *Inuenias*] Secunda persona pro tertia: vt (Aen. IV, 401.) *Migrantis cernas*. D.

Sine inuidia] Priscian. lib. I. L.

40 *Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit*] Improbatur a Sapientibus haec sententia. Nam obsequium assentator debet, veritatem amicus: sed in theatro dicitur, non in schola. D.

41 *Obsequium amicos*] Hic versus per improperium est; (Ita et R. Steph. edidit. sed nullo sensu. Lege: *perimproprius est*. Vnde adeo *sententia* παράδοξος dicitur. Sed idem legit ed. Argentinensis.) *Veritas odium parit*] Falsum est autem quod Cicero dixit, *obsequium* primum dixisse Terentium: (an id credidit Donatus propterea, quod Cicero de Amicit. cap. 24. *obsequium* dixit *verbum Terentianum*. Similiter putasse videtur Quinctilian. Institutt. VIII, 3. *Cicero*, inquit, *putat, a Terentio primum dictum esse obsequium.* Haud dubie vero Cicero *verbum Terentianum* propterea vocat; quod idem verbum ex sententia Terentiana ter repetebat) cum et Plautus et Naeuius ante dixerint: et est sententia παράδοξος, et magis theatro apta, quam officio, de qua Tullius multa dixit. *Obsequium amicos*. Sententia probabilis magis, quam necessaria et honesta. D.

Hoc tempore obsequium] Et ex hac sententia intelligi datur, seruum bonum esse atque sapientem. Ita et in superioribus et Sapientis est concessa sententia. *Hoc tempore* autem quod dixit, mihi videtur ad omnia tempora spectandum. Nunquam enim non valet ista sententia. E.

Obsequium amicos] Cicero in Laelio: *Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria*

fami-

SI. Interea mulier quaedam abhinc triennium
Ex Andro commigrauit huc viciniae,

Ino-

familiaris meus Terentius dixit, Obſequium etc. Tertullian. Apolog. cap. XIV. *Plane olim, id eſt, ſemper, veritas odio eſt.* Lactant. diuin. inſtit. lib. V. c. IX. *Tanti et tam pertinacis odii, quam potiſſimum cauſam eſſe dicamus? Vtrumne veritas odium parit, vt ait Poeta, quaſi diuino ſpiritu inſtinctus.* Idem lib. V. cap. XXI. *Veritas, vt eſt veriſſime dictum, odium parit.* Sulpit. Seuerus de vita B. Martini lib. III. *Quia ſcholaſticus es, non immerito te verſu Comici illius admonebo, Obſequium amicos, veritas odium parit.* Quinctilian. Inſtit. lib. VIII. cap. V. Hieron. aduerſ. Pelagian. lib. I. In Epiſtol. ad Galat. lib. 2. cap. IV. Auguſtin. Epiſt. XVIII. Caſſiodor. de amicit. Ioh. Saresber. Epiſt. CLXXXVI. L.

42 *Interea*] *Interea* eſt, cum habet inſtantiam ſuperiorum actorum. *Mulier quaedam*] Sic dixit, non quaſi ignoraret nomen eius, paulo poſt Chryſidem nominaturus: ſed ideo, vt gratam exſpectationem faciat, ſimulque lectorem auidum nominis reddat. Vt Virgilius (Aen. II, 57.) paulo poſt nominaturus ait, *Ecce manus iuuenem interea poſt terga reuinctum.* *Interea mulier*] Hic digreſſio eſt. nam propoſuit gnati vitam dicere. *Abhinc triennium*] Artificioſe dixit *triennium*, cum poſſet plus minusue temporis ponere: vt ſit veriſimile, vnum annum fuiſſe pudicae, parcaeque vitae: ſequentem, conditionis acceptae: tertium, mortis. Primo ergo anno ignorata eſt domus Chryſidis Pamphilo: ſecundo, Glycerio cognitus: tertio, nupſit Glycerium Pamphilo, et pariter inuenit parentes. D.

Interea mulier quaedam] Et haec interpoſita narratio demonſtrandae perſonae cauſa dicitur, quae ab oratoribus *digreſſio* nominatur: quoties a narrationis tenore in alia, narrandi neceſſitate, dilabimur. E.

43 *Huc viciniae*] *Vicina* παρέλκον, huc loci, vel huc locorum. Legitur et *huic viciniae*. D.

Huc viciniae] In Regio exemplari *Huic viciniae*: quam lectionem veteres agnoſcunt, Chariſius, Priſcianus, alii. Deſumtus autem hic locus ex Antiphane videtur: ἐκ γειτόνων αὐτῷ κατοικούσης τινὸς ἰδὼν ἑταίρας εἰς ἔρωτ' ἀφίκετο ἀστῆς, ἐρήμου δ' ἐπιτρόπου καὶ συγγενῶν. ἦθος τι χρυσοῦν πρὸς ἀρετὴν κεκτιμένης. etc. L.

Noſtri codd. omnes vitioſe legunt *huic viciniae*. B.

Inopia, et cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma, atque aetate integra.
So. Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.
Si. Primum haec pudice vitam, parce, ac duriter

Age-

44 *Inopia, et cognatorum negligentia*] Laudatis Pamphili morib. qui mox ducet vxorem, ſupereſt vt futurae quoque matronae, id eſt Glycerio, probitatem debitam pro perſona reddat: quae quia honeſta nunquam eſſe poterit, ſi ſic eam conſtet ante nuptias impudicam ductam eſſe, partim defendenda, partim laudanda eſt Chryſis, cum qua commorata eſt: quam quoniam neceſſe eſt meretricem fateri, in conditione turpiſſimi nominis multum ſumitur excuſatio - voluntatis. *Et cognatorum*] Hic nos iam parat ad Critonis aduentum. D.

Inopia, et cognatorum] Quorum debuerat ope auxilioque fulciri. E.

45 *Egregia*] Id eſt eminenti, praeſtantique. *Atque aetate integra*] Integra eſt aetas, quae in flore conſiſtit, cui neque addendum iam ſit, neque quicquam adhuc ſit imminutum. vt Virg. (Aen. IX, 255.) *integer aeui Aſcanius*. Et contulit duo ad quaeſtum meretricium congrua. D.

Egregia forma atque aetate] Duo quae neceſſaria ad voluptatem fuerant, complexus eſt: vt et vultus et aetas placere potuiſſet. E.

46 *Hei vereor, ne quid Andria apportet mali*] *Andria* mire: audiuit enim exceſſiſſe ex ephebis Pamphilum, illatamque mentionem mulieris peregrinae, adoleſcentulae, pulchrae. *Ne quid Andria*] Eleganter, ex Andro. Andria, nomen oſtendit et mulieris et fabulae. Et bene, *apportet*: quia *portare* ignotis eſt. D.

Ei vereor, ne quid Andria] Cautus ſeruus cum adoleſcentem ſciret, timuit mulierem, et vultu et aetate laudabilem. E.

47 *Primum haec*] Defendit, vt diximus, vitam Chryſidis, vt potuerit apud eam recte morata eſſe Glycerium, quae ex argumento matrona erit. *Primum haec pudice*] Bene *haec* quidem, id eſt illa quae coacta eſt. *Duriter*] Contra rationem regulae: debuit enim dicere *dure*, ab eo quod eſt *durus*. Et tamen eſt differentia. Eſt enim *duriter*, ſine ſenſu laboris: *dure* autem, crudeliter, illud, ad laborem: hoc, ad ſaeuitiam relatum eſt. Sed *dure* in alterum: *duriter* in nos aliquid facimus. D.

Parce ac duriter] Serui. Aeneid. verſ. *exercet penſo*. L.

Agebat, lana ac tela victum quaeritans.
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Vnus et item alter, ITA vt ingenium est omnium
Homi-

48 *Lana ac tela*] Subdistingue *tela:* finis enim est laboris. *Victum quaeritans*] vt Virgil. (Aen. VIII, 408.) — *cum femina primum, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerua Impositum cinerem, et sopitos suscitat ignes.* Deinde finem laboris intulit, non cibum, sed victum. *Cibus* enim est, qui etiam delicatis praebetur. *Victus*, in paruis aridisque alimoniis est constitutus. Vnde Virgilius, Aen. III, 648. *Victum infelicem, baccas lapidosaque corna Dant rami.* — Et post tantum laborem, *victum*, non cibum dixit, vt Virgilius, (Georg. II, 472.) *operum, paruoque, assueta iuuentus.* Et non *quaerens*, sed *quaeritans*, dixit. *Quaerit* enim, qui ad plenum et perpetuum reponit: *Quaeritat*, qui vix quotidie inquirendo victum inuenit. *Lana ac tela victum*] Artificiose, vt videatur pudice apud eam futura materfamilias educari posse, quam meretricem necessitas fecit. D.

49 *Sed postquam amans*] Amator fingere potest: Amans vere amat. D.

50 *Vnus et item alter*] Post vnum duo, ex quibus alter, vt sint tres; inquit enim post, *Nam hi tres tum simul amabant:* vt, *Alter ab vndecimo.* (Virg. Ecl. VIII, 39.) Ergo *alter*, non est secundus, sed tertius. *Vnus et item alter*] Id est plures: quaestus iam meretricius factus est. *Vt ingenium est omnium hominum*] Alia defensio Chrysidis: vt quae ante fecerat, ipsius sint: quae postea peccauerit, naturae hominum adscribantur. D.

Vnus et item alter] Hic arguto intellectu tres accipiuntur. Nam *vnus* vtique numerum suum ostendit: *alter* vero de duobus post vnum alter est. Ita si alter est, duo significat, et vnus praecessit. Quo interuentu soluitur, quod postea dictum est: *nam hi tres tum simul amabant.* Hoc et intelligi in Virg. (Ecl. VIII, 39.) volunt. *Alter ab vndecimo tum me iam acceperat annus.* Vndecim enim numerum suum habent. *Alter* vero, vt diximus, de duobus, hoc est, de duodecimo et tertio decimo. Vt ista copulatio, *Alter ab vndecimo*, tertium decimum annum significet, qui vicinus est pubertati, quo verisimile fieret, illum Veneri potuisse seruire. E.

Ingenium et omnium] Seneca in Epist. Iuuenal. Saty. XIV. *dociles imitandis. Turpibus et prauis omnes sumus* Vbi a Scholiaste hic Terentii locus notatur. L.

Hominum, a labore procliue ad libidinem,
Accepit conditionem, dein quaestum occipit.
Qui

51 *Procliue*] *Procliue* est porro inclinatum, vel pronum inclinatumque. D.

52 *Accepit conditionem*] Cum vno quaestus non est: cum altero non est: cum multis fit. *Conditionem*] *Conditio* est pactio, certam legem in se continens. D.

Accepit conditionem] Probauit scilicet quod offerebatur ab his. *Deinde quaestum occipit*] Deinde meretrix esse coepit. Cauta narratio. Docet se in omnibus filii factis semper adhibuisse curam et metum quam plurimum, ne in malos mores contubernio duceretur. Sumsisse et officium paene seruorum, vt interrogaret seruos contubernalium, et diu quaereret de filii moribus: nec prius requiesceret, quam disciplinam integram reperiret. Quibus iam rebus fidem facit ad futuram quaestionem; vt verisimile videatur esse, quod motus est in filium iuste, qui semper de moribus inquisitionem habuerit: nec aliquando integra omnia reperiri potuerit iratus, eo quod Pamphilus amaret. Pulchre post interrogationem, nihil aliud a seruis videtur esse responsum, nisi de aliis amatoribus. Ne tamen seruorum respondentium calliditas Pamphilum celare videretur, et ipse interrogabat, vti prudens seruus interrogatus de Pamphili nomine, facile actus eius possit exponere. Quamquam iam signum fuerat castitatis, inter amatores non (forte pro non legendum *tantum*) fuisse coenatum. E.

Quaestum occipit] *Quaestus* πόρος, πρόσοδος. Vnde *Quaestuaria*, quae rem corpore quaerit. Glossar. *Quaestuaria*, πρακτικὴ πόρνη. Sic enim locus ille legendus, qui ab aliis neglectus. Vlpian. l. 43. §. 7. ff. de rit. nupt. *Lenas eas dicimus, quae mulieres quaestuarias prostituunt.* et §. 9. *Corpora quaestuaria.* vt l. 4. §. 2. ff. De his qui not. infam. *Quaestuaria mancipia.* B. Irenaeus aduers. haeres. cap. v. *Hic Selenen quandam, quam ipse a Tyro ciuitate Phoenices quaestuariam cum redemisset, secum circumducebat.* Tertul. de Spectac. *Fabri aut quaestuariae filius.* Tertullian. de cultu femin. cap. XII. *Thamar illa, quia se expinxerat et ornauerat, idcirco Iudae suspicioni visa est quaestui sedere, adeo quia sub velamento latebat, habitus qualitate quaestuariam mentiente, et fecit vt quaestuaria, et voluit, et compellauit, et pactus est.* Plautus et-

Qui tum illam amabant, forte, ita vt fit, filium
Perduxere illuc, secum vt vna esset, meum.
Egomet continuo mecum; Certe captus est,
Habet. obseruabam mane illorum seruulos
Venienteis aut abeunteis: rogitabam, Heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? Nam
Andriae

Illi

etiam *Quaestuosam* dixit, in Milit. *Sit quaestuosa, quae alat corpus corpore.* L.

54 *Perduxere*] Inuitum isse Pamphilum his verbis significat. *Perducuntur* enim necessitate coacti. Hoc etiam verbum iudices pronunciare solent. Et hoc est quod supra ait, *His sese dedere, eorum obsequi studiis. Vt vna esset, meum*] Et producte legitur *esset*, vt cibum caperet. et correpte, vt alibi: *Essem vna quacum cupiebam, Antipho. Vna*] Simul, id est, vna cibum caperet. *Perduxerunt illuc secum*] Secum duxere, vt secum esset. D.

55 *Egomet continuo mecum*] Bene *mecum:* vt appareat nihil temere constitutum, vel prolatum foras; hoc ipsum satis quaesitum esse, quod statuit de falsis nuptiis, et infensus esset filio. *Egomet continuo mecum*] Deest voluebam, cogitabam, versabam. *Captus est*] Tenetur et irretitur: ex translatione ferarum, atque venatus. *Certe*] Sine dubio: pro certo captus est: ἰδιωτισμός. D.

Certe captus est] Serv. Aeneid. 12. *Hoc habet, haec melior.* L.

56 *Habet*] Id est, vulneratus est. *Habet* enim qui percussus est: et proprie de gladiatoribus dicitur: quia prius alii vident, quam ipsi sentiant, se percussos. *Habet*] Sic dicitur de eo, qui letaliter vulneratus est. Virgilius, (Aen. XII. 296.) *Hoc habet, haec melior magnis data victima diuis.* Ergo quid sequitur captum, nisi occidi? *Captus est*] Sallust. (Iug. 1.) *Sin captus prauis cupidinibus. Obseruabam mane*] *Mane* aduerbialiter. *Obseruabam*] Deest tamen: hoc est, quamuis captus erat, et haec tamen obseruabam. D.

57 *Rogitabam*] Non *rogabam*, sed *rogitabam:* quia sedulo faciebat. D.

58 *Dic, sodes*] *Dic*, imperatiuum est: ideo temperauit iniuriam blandimento. *sodes*, est autem, si audes; vt *sis*, si vis: nam delirat qui σῶος ζῇς

inter-

Illi id erat nomen. So. teneo. Si. Phaedrum, aut Cliniam
Dicebant, aut Niceratum; nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? Quid? symbolam
Dedit, coenauit. gaudebam. Item alio die
Quaerebam: comperiebam nihil ad Pamphilum

C 2 Quid-

interpretatur *sodes*. *Dic sodes*] exhortantis est vox, *Amabo*, *Rogo*. *Quis heri Chrysidem habuit? Nam Andriae illi id erat nomen*] Opportune nomen intulit Chrysidis. Et bene *illi*. quasi dicat, quam tu Andriam nominasti. *Nam Andriae illi id erat nomen*] Attico more, peregrinae mulieri a patria nomen imposuit. Et simul celebrat nomen Comoediae, dicendo, *Ex Andro commigrauit*: et nunc, *Nam Andriae illi id erat nomen*. D.

59 Ob metri rationem, et auctoritatem Cod. Regii lege, *Phaedrum aut Cliniam aut Niceratum dicebant*. B.

61 *Quid? Symbolam dedit*] (Ms. Hulst. interserit; *Non*, QVID SYMBOLAM DEDIT? sed) Subdistingue *Quid*? vt sit vox quaerentis, quid dicat de Pamphilo. *Symbolam dedit*] Mire; nulla pro Pamphilo negatio facti est posita: sed per puerilem simplicitatem omnia gesta narrata sunt, et quidem tacitum est, non celatum: sed vt non factum esse ita videatur. *Eho, quid Pamphilus?*] Primo sic egit, vt de Pamphilo quaerere videretur. ad vltimum adiecit nomen: ne quid reliqui faceret. *Coenauit*] Caetera in gestu sunt quaerentis, quid dicat de Pamphilo, nec inuenientis. D.

Quid? symbolam] Ita MS. quomodo et Plautus in Curcul. *Symbolarum collatores apud forum piscarium*. Eubulus: εἴς δ' ἐπὶ δεῖπνον ἢ φίλον τιν' ἢ ξένον Καλέσας, ἔπειτα συμβολὰς ἐπράξατο. etc. *Attinere*] V. C. *Attingere*. L.

62 *Item alio die*] *Item*, similiter. et vide, diligenter tempus adiectum, quasi non sufficeret vnus dies. D.

Item alio die quaerebam] Et hic perseuerat similiter senis diligentia, ne vnius diei iudicium circa disciplinam verum esse non possit. E.

63 *Comperiebam*] Vide si non verba patris sunt; et de rebus venereis circa filii mentionem agentis. *Nihil ad Pamphilum quidquam*] παρέλκον. nam abundat *quidquam*. nam, *nemo quisquam*, non dicitur. D.

Quidquam attinere. enimuero ſpectatum ſatis
Putabam, et magnum exemplum continentiae.
Nam qui cum ingeniis conflictatur eiuſmodi,
Neque commouetur animus in ea re tamen,
Scias poſſe habere iam ipſum ſuae vitae modum.
Cum id mihi placebat, tum vno ore omnes omnia

Bo-

64 *Spectatum*] Ad Pamphilum, non ad exemplum refertur: et *ſpectatum*, probatum. D.

65 *Et magnum exemplum continentiae*] ὑπερβολή laudis, Pamphilus exemplum continentiae. D.

66 *Nam qui cum*] *Qui*, animus ſcilicet, aut certe homo ſubaudiendum. D.

Nam qui cum ingeniis conflictatur eiuſmodi] Confirmat per ſententiam vitam filii, et integram diſciplinam. Negat eſſe melius eo ingenio, quod cum inter vitia verſatur, ſuam teneat firmitatem. E.

67 *Animus*] Deeſt *eius*. *Cum ingeniis*] *Ingenia* pro hominibus poſuit. *Conflictatur*] Id eſt, atteritur. *Conflictatio* eſt tactus corporum inuicem, et colliſio. *Neque commouetur*] Vtrum animus, an homo? vt ſubaudiamus *eius*. *Neque animus commouetur*] Vtrum deeſt *eius*? An ordo eſt, qui animus cum ingeniis conflictatur eiuſmodi, neque commouetur in ea re tamen: ἀνακόλουθον: eo quod non praemiſſo *licet*, vel *quanquam*, ſubiecit *tamen*. Salluſtius, (Fragmentum incerti libri) *Atque edita vndique, tribus tamen cum muris et magnis turribus*. D.

68 *Suae vitae modum*] Moderationem, regimen. D.

Lege ex cod. Academico, vt *iam* in ictu ſit: *Scias poſſe iam habere*. B.

69 *Cum id mihi*] *Cum*, id eſt, praeterquam quod. *Tum vno ore omnes*] *Omnes*, ne pater amore falli videretur. et ideo mox ait, *Bene diſſimulatum amorem, et celatum indicat*. D.

Cum id mihi placebat] Probat filii vitam non iudicio ſuo tantum, ne videatur hoc feciſſe amore: ſed et teſtimonio ciuium caeterorum. Quae quidem res ad futuram quaeſtionem argumenta ſuggerit maxima. Nam ſimiliter eius filius iudicio patris, et teſtimonio ciuium comprobatus eſt, quod nondum amare coeperit. E.

Bona dicere, et laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio praeditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes,
Vltro ad me venit, vnicam gnatam suam
Cum dote summa filio vxorem vt daret.
Placuit; despondi. hic nuptiis dictus est dies.

70 *Laudare fortunas meas*] ἐμφατικώτερον *fortunas*, quam *fortunam*. et de more. vt, (Aen. I, 610.) *Qui te tanti talem genuere parentes.* Et, (Aen. III, 480.) *Vade, ait, o felix nati pietate.* Et Plautus, (Bacch. III, 3, 51.) *Fortunatus qui illum eduxit sibi.* D.

Laudare fortunas meas] Vbique fortunae attribuit, quod boni filii sunt. vt et Sallustius. (Catil. 25.) *Praeterea viro atque liberis satis fortunata.* E.

72 *Hac fama*] An vere laudatus sit, singula haec pro argumentis sunt: et excusatio est, non esse stultitia falsum, sed impulsum. *Impulsus*] Bene *impulsus*: vltro enim venire impulsus est, qui daret contra officium soceri. D.

Quid verbis opus] De moribus filii sui cum pronunciatum diciuibus diceret, magnum testimonium et Chremetis ponit, quod vltro venit, quod vnicam natam, quod cum dote summa filio promisit vxorem. Sequens enim videbatur, vt cum et ipse probatum filium sciret, optimam conditionem matrimonii non repudiaret. Ergo cum dicit, *placuit*, Chremeti conditionem optimam declarabat. E.

73 *Vnicam gnatam suam*] Abundat quidem *suam*: sed tamen asseuerantius est. *Vnicam gnatam*] Quid si taedio multorum filiorum? at (lege *multarum filiarum? ait.*) vnicam. D.

Chremes vltro ad me] Hunc locum Seruius explicat Aeneid. VII. vers. 32. L.

74 *Cum dote summa*] Quid si pauper est? at cum dote summa. D.

75 *Placuit*] Cum pronunciatione, *placuit*. *Placuit*] συντομία. adeo bona conditio fuit, vt quamuis vltro obiiceretur, tamen statim placeret. *Despondi*] Ex veteri more, quo spondebat etiam petitoris pater: vnde *sponsus* et *sponsa* dicitur. *Despondi*] proprie. nam de sponso dicitur, quia *spondet* puellae pater: *despondet*, adolescentis. *Hic dictus est Dies*] Vtrum constitutus? an dicatus? vt (Aen. VI, 138.) *Iunoni infernae dictus sacer.* D.

So. Quid obstat, cur non verae fiant? Si. audies.
Fere in diebus paucis, quibus haec acta sunt,
Chrysis vicina haec moritur. So. o factum bene!
Beasti; metui a Chryside. Si. ibi tum filius
Cum illis, qui amabant Chrysidem, vna aderat frequens;
Curabat vna funus, tristis interim,

Non-

76 Omnes codd. nostri habent, *Quid igitur obstat.* Recte, ob metrum. Deinde verbum *verae*, vt plane ineptum, dele. B.

77 *Fere in diebus paucis*] Ita omnes libb. tamen Charisius diuersam lectionem affert, lib. II. in voce *Ferme.* L.

78 *Chrysis*] Commemorat nunc quae esset Chrysis. *Vicina haec*] Supra enim ait, *Ex Andro commigrauit huc viciniae. Vicina haec*] ἀνάμνησις. *O factum bene*] Animaduerte, vbique a Poeta sic induci comicas mortes, vt cum ad necessitatem argumenti referantur, non sint tamen tragicae. Nam aut meretrix sumitur, aut senex, aut de duabus simul vxoribus vna vxor. Itaque huiusmodi obitus, aut mediocri tristitia excipitur, aut etiam gaudio. *O factum bene*] quasi qui dixerit, *Vereor ne quid Andria apportet mali. Beasti*] Artificiose quidem *gaudium* subiecit, ne mors in comoedia, luctus in tragoedia personaret. D.

79 *Metui a Chryside*] *Metuo illum* dico, qui mihi ipse aliquid facturus est. *Timeo ab illo*, caius causa possum aliquid mali pati, etiam si ipse nihil in me mali consulat. *Metui a Chryside*] ἀρχαϊσμός. D.

Beasti] Beatum fecisti. E.

Tres codd. nostri habent, *Beasti; ei metui a Chryside.* Hanc lectionem comprobat Donati liber, auctoritas Prisciani, et sensus elegantia. B.

80 *Vna aderat frequens*] Vt supra, *Cum quibus erat cumque vna, his sese dedere. Aderat frequens*] Possumus enim adesse, et frequentes non esse, si praesentes non adhaeremus his, quibus adsumus; et *frequens*, vt miles apud signa. D.

81 *Curabat vna funus*] *Funus* est pompa exequiarum, dictum a funalibus. Etenim noctu efferebantur, propter sacrorum celebrationem diurnam. *Curabat vna funus*] Vt non potuerit in exequiis videre patrem. *Interim*] Descriptio est huius rei, quae ad narrationem pertinet superiorem. D.

Nonnunquam conlacrumabat. placuit tum id mihi.
Sic cogitabam; Hic, paruae consuetudinis
Causa, mortem huius tam fert familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid hic mihi faciet patri?
Haec ego putabam esse omnia humani ingeni,

82 *Nonnunquam conlacrumabat*] Illis enim magis causa flendi fuerat, qui, quam amabant, amiserant. hic amore propter suam Glycerium conlacrumabat, qui alienis lacrymis suas commodabat. D.

Nonnunquam conlacrumabat] Has lacrymas fundebat Pamphilus propter eam familiaritatem, quam habebat ex coniunctione eius mulieris, quae Chrysidi carissima fuerat. Sed quoniam Chrysis mortua, salua autem illa quam diligebat, ideo nonnunquam conlacrumabat, id est, cum aliorum lacrumis suas quoque miscebat. E.

83 *Sic cogitabam*] Ac si diceret, hoc cogitabam. sensum tantum cogitationis dicere debuit: sed quia *sic cogitabam* dixit, ipsum gestum cogitantis exponit, et dicitur μίμησις. *Hic paruae consuetudinis causa*] Hoc est, conuiuii tantum: et quia dixerat puer, hoc solum egisse Pamphilum, nihil aliud, *Symbolam dedit, coenauit.* D.

84 *Tam fert familiariter*] Id est, grauiter. Nam quae nobis sunt familiaria, grauia sunt animo nostro. *Familiariter*] quasi familiaris: an potius familiariter. D.

Huius mortem tam fert familiariter] Hoc est, sic dolet vt familiaris. L.

85 *Quid hic mihi faciet patri?*] *Mihi*, circa me. Et postquam *mihi* dixit, pondus intulit nominis, dicendo *patri*. *Quid hic mihi*] Vide quam venuste repetierit *hic*. D.

Quid hic mihi faciet patri] Cicero lib. IX. Epist. VII. ad Famil. L.

Lego, *quid mihi hic*. B.

86 *Haec ego putabam*] *Putare* est eius, qui simplicitate pectoris aberrauit. Cicero, (pro Ligar. 10.) *Non putauit, lapsus est. Haec ego putabam*] Cum adhuc nihil peccationis ostenderit, tamen dolor in futura prorumpit: vt, (Aen. II, 344.) *Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat. Humani ingeni*] Circa Chrysidem. D.

Haec ego putabam esse omnia humani ingenii] Cum nondum argumentum aliquod officium malae ostenderat disciplinae, tamen dolor iam futura prorupit, cum esset admonitus falsa fuisse, quae ante credebat pietatis indicia. E.

Manſuetique animi officia. quid multis moror?
Egomet quoque eius cauſa in funus prodeo,
Nihil ſuſpicans etiam mali. So. hem, quid eſt?
Si. ſcies.
Effertur: imus. Interea inter mulieres,
Quae ibi aderant, forte vnam adſpicio adoleſcentulam,

For-

87 *Manſueti*] Circa amicos. *Egomet quoque*] Vt et ipſe Pamphilus, aut etiam ego, quem minus crederes. D.

88 *Eius cauſa*] Eiuſdem manſuetudinis et humanitatis, et eius Pamphili. *In funus prodeo*] *In funus*, in pompam exequiarum: quod a funalibus dictum eſt, id eſt vncis vel cuneis candelabrorum, quibus delibuti funes, et * in genu cerei fomites infiguntur. (lege, *Quod a funalibus dictum eſt aduncis, vel cuneis candelabrorum, quibus delibuti funes, et ingentes cerei fomites infiguntur.* D.

Egomet quoque eius cauſa] Vt, quoniam filium perſpexeram praebere ei lacrymas, quam non diligebat, ego quoque officium obſequiumque praeſtarem. *In funus prodeo*] Hoc eſt, in obſequium funeris. E.

89 *Nihil ſuſpicans etiam mali*] Bene ſuſpendit auditorem. *Etiam*] Alia eſt ſuſpenſio audientis, et excuſatio alia. *Etiam*] Adhuc. D.

Nihil ſuſpicans etiam mali] Hic auditorem mali interpoſitione ſuſpendit, qui mitiori narratione tenebatur. E.

Tres codd. legunt, *Hem, quid id eſt.* Recte, vt vitetur Trochaeus, qui hic minus placet. B.

90 *Effertur*] ἐκφέρεται. Graecum eſt. quod vitans Virgilius, ne diceret *effertur*, inquit, (Georg. II, 255.) *tum corpora luce carentum Exportant tectis, et triſtia funera ducunt. Efferri* proprie dicuntur cadauera mortuorum: et *ire* proprie ad exequias. Virg. (Aen. XI, 24.) *Ite, ait, egregias animas, quae ſanguine nobis Hanc patriam peperere.* — D.

91 *Vnam adſpicio*] Ex conſuetudine dicit *vnam*, vt dicimus, *Vnus eſt adoleſcens.* tolle *vnam*, et ita fiet, vt ſenſui nihil deſit: ſed conſuetudo mirantis non erit expreſſa. *Vnam* ergo τῷ ἰδιοτισμῷ dixit: vel *vnam*, pro quadam. *Adoleſcentulam forma et vultu*] Et hic duo ſunt, et aetas et forma, quibus addi-

Forma, So. bona fortaſſe. Si. et vultu, Soſia,
Adeo modeſto, adeo venuſto, vt nihil ſupra.
Quia tum mihi lamentari praeter caeteras

additur pudor, quia meretrix non eſt. D.

Adſpicio adoleſcentulam forma] Et hic ſimiliter duo tetigit: aetatem, quod *adoleſcentulam* dicit: et vultum, quod *formam* poſuit. E.

92 *Forma et vultu*] Forma immobilis eſt et naturalis: vultus, mouetur et fingitur. *Et vultu, Soſia, adeo modeſto*] Quia formae laudatio cum meretrice commiſſa (forte *communis*) eſt, progreditur artifex Poeta ad laudanda ea, quae honeſtiora ſunt, quam forma. *Et vultu Soſia*] Quid hic deeſt, vt eam nurum dignetur Simo, niſi ſola cognitio? et formam probat in puella Pamphili pater, et matronalem modeſtiam miratur in vultu, et venuſtatem ſtupet. Nonne ergo iam cernimus hoc praeſtruxiſſe Terentium, vt cum Chremetis filiam eſſe cognouerit Simo, hanc potius eligat, quam Philumenam, nurum? quanquam ex ſororis pulchritudine, et amore Charini, et Daui laudatione, id ipſum quoque probe monſtrauerit nobis. *Vultu*] Haec laus adiuuat poſt cognitionem futuram nurum. D.

Et vultu Soſia] Quaſi tertium, videtur adieciſſe vultum. Namque forma naturalis facies: Vultus vero animi motus, faciei ad tempus aptatus. E.

Bona ad Simonis orationem referendum cenſeo [propterea, quod ratio non conſtat, cur Soſia, rei ignarus, de *bona* forma potius, quam de *mediocri* hanoletur. Itaque *fortaſſe* abſolute poſitum, eſt conſentientis quidem, ſed dubitanter et tepide. B.

93 *Adeo modeſto, adeo venuſto*] *Modeſtus*, ad probitatem vultus, et morum pertinet: *Venuſtus*, ad naturam corporis. Atque adeo ſibi vultum fingere multi poſſunt: formam nemo. *Vt nihil ſupra*] ἔλλειψις Terentiana. nam non neceſſe eſt ſubiungere duos verſus. (forte *duas voces*.) *Quia tum mihi*] Excuſatio neceſſaria. D.

Adeo modeſto] Diſcrepant exemplaria Priſciani lib. XIV. *Adeo modeſta, adeo venuſta*. L.

94 *Praeter caeteras*] Id eſt, plus quam caeterae. D.

Quia tum] V. C. *Quae tum*. L.

Noſtri codd. ſummo conſenſu et Edd. priſcae pro *Quia tum* legunt *Quae tum*. Vera lectio eſt *Quae cum*. Nam *tum quorſum pertineat, non video*. B.

Viſa eſt; et quia erat forma praeter caeteras
Honeſta et liberali: accedo ad pediſequas;
Quae ſit, rogo. Sororem eſſe aiunt Chryſidis.
Percuſſit illico animum: atat! hoc illud eſt,
Hinc illae lacrumae; haec illaſt miſericordia.
So. Quam timeo, quorſum evadas. Si. funus interim
Procedit: ſequimur: ad ſepulchrum venimus:

In

95 *Honeſta ac liberali*] *Honeſta*, ad formam: *Liberali*, ad vultum retulit. D.

98 *Percuſſit*] Hoc eſt, ſuſpicio, vel aliquid tale. *At at*] Interiectio admirantis. *Hoc illud*] δεικτικὸν eius rei eſt, quam in animo conceperamus. Virgilius, *Hoc illud germana fuit*. D.

Percuſſit illico animum] cum formam vidiſſem, cum lacrymas perſpexiſſem, cum Chryſidis ſororem hanc cognouiſſem, ſum neſcio quid, inquit, continuo ſuſpicatus. *Hoc illud eſt, hinc illae lacrymae*] Hinc illa ſunt argumenta coniecturalia, quae ſupra diximus; veriſimile eſſe filium amare meretricem, quod tam familiariter ad Chryſidem ſe applicarat; quod eius tam familiariter fleret interitum. Hoc eſt enim quod dixit, *Hinc illae lacrymae*. Sed quoniam adhuc parua ſuſpicio eſt, adiecit argumenta. E.

Percuſſit illico] ita Donatus et vett. omnes. Vulg. *Perculſit*. L.

99 *Hinc illae lacrymae*] *Hinc*, ex hac cauſa. D.

Pro *Hinc* lege *Haec*. Nam praeterquam quod tres codd. ita legunt, aliter verſus ſuſtentari nequit, niſi amplectaris archaiſmum *Haec* pro *Hae*. B.

100 *Quam timeo*] Non videtur adhuc Soſiae plenum amoris argumentum; adeo pendet ad ea quae dicturus eſt Simo. *Euadas*] Id eſt exeas, vel peruenias. *Funus procedit*] *Funus* a funalibus dictum eſt, vt ſupra notauimus; et eſt funus, pompa exequiarum. Et bene, *funus procedit*, *nos ſequimur*, dixit, quaſi poſt ipſam morituri: vnde *exequiae* dicuntur. *Funus interim procedit*] ἀσύνδετον. D.

101 *Ad ſepulchrum*] *Sepulchrum* κατ' ἀντίφρασιν dicimus, quod ſine re pulchra ſit. an quod ibi ſine pulſu ſint, id eſt, mortui? an quod illic animae a viuis ſepeliantur, id eſt ſeparentur? Et ſepulchrum dixit futurum, non quod iam eſſet. *Sepulchrum* enim a ſepeliendo dictum. Virgilius proprie, (Aen. VI, 232.) *At pius Aeneas ingenti mole ſepulchrum impoſuit*.

In

In ignem positast: fietur. Interea haec soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius;
Satis cum periclo. Ibi tum exanimatus Pamphilus
Bene dissimulatum amorem et celatum indicat.
Accur-

In ignem posita est] ἔλλειψις. non enim est *quae*. Et mire. cum funus supra dixerit. *Fletur*] Hic paene impersonaliter, fletur ab omnibus. Extremae nim quaeque mortuorum omnes commouent ad lacrymas. D.

102 *Haec soror*] Id est, quam dixi esse sororem Chrysidis. D.

Interea haec soror quam dixi] Nullum maius potest argumentum reperiri, quam quod subiungit, Pamphilum necessitate compulsum, amoris sui flammam non potuisse celare, quoniam in materia coniecturae, accusantis haec argumenta sunt semper, a voluntate, a summo ad imum. His enim tribus partibus nititur accusator. Hic autem voluntatis est quaestio. Ergo probationes a summo ad imum suscipientur, quae continent dicta et facta; et quod a doctoribus adiungitur, pathos. Namque pathos est supra, quod fleuit. Facta sunt ista quae subiunguntur, quod accurrit; quod mediam mulierem complectitur. Deinde dicta sunt, quod dixit. E.

In ignem posita] Reg. cod *Imposita*. L.

Imposita est, codd nostri plerique omnes habent. Recte et ex more Poetae, qui solet elidere vltimam syllabam, vt liquescat, et misceatur sequenti. B.

103 *Ad flammam*] Innuit affectum sororis, vnde omnes vinceret: caeteri enim flent, haec flammae se ingerit. Virg. (Ecl. v, 20.) *Extinctum Nymphae crudeli funere Daphnim, Atque deos, atque astra vocat crudelia mater*. D.

104 *Ibi tum exanimatus*] A voluntate, a facultate. a summo ad imum, vbi sunt dicta et facta, ibi est πάθος. et mire *ibi*. D.

105 *Bene dissimulatum*] *Bene*, multum. an quasi dolens, quod etiam negaturus sit Chremeti, dixit *bene*? *Indicat*] Omnia significanter. non ostendit, inquit, sed indicat: non accedit, sed accurrit: non vestem aut manus, sed mediam mulierem: non tenet, sed complectitur. et quia his tribus rebus inducitur in alicuius rei gestionem persona: affectu, facto, dicto. Affectus est quod ait, *Ibi tum exanimatus Pamphilus*. Factum, quod ait, *Accurrit, mediam mulierem complectitur*. Dictum, quod ait, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum? Indicat*] *Indicium* proprie est oris et linguae: factis ergo indicat. non enim dixit, *amo*. D.

Accurrit: mediam mulierem complectitur:
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, vt conſuetum facile amorem cerneres,
Reiecit ſe in eum flens quam familiariter.
So. Quid ais? Si. redeo inde iratus, atque aegre ferens.

Nec

106 *Accurrit*] Virgilius, (Aen. IV, 945.) *Interiora domus irrumpit limina, et altos Conſcendit furibunda rogos.* D.

107 *Mea Glycerium*] *Mea*, quaſi amator. *Glycerium*, quaſi familiaris dixit. *Quid agis*] Quaſi perturbatus. *Cur te is perditum*] Quaſi conſolaturus. D.

Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?] Ita omnia orator coniecturalia argumenta complexus eſt, quamquam accedit et illa pars, quod ipſa Glycerium *Reiecit ſe in eum flens quam familiariter.* Saepe etenim non ſolum noſtris, ſed noſtrorum factis poſſumus accuſari. vt cum de Verris animo quaereretur, an Ciceronem nollet eſſe accuſatorem, quod Hortenſius tantum laborabat, vt Ciceroni non daretur. Accuſat quoque palam ſic, Verris hanc eſſe voluntatem, ne Cicero accuſator exiſteret. Verum haec de argumentis. Omnis autem coniectura proprium hoc habet. Nam argumenta cum caeteris videntur eſſe communia; haec et praeter argumenta habet a teſtibus probationem, haec etiam hic ſunt, quippe cum dicat, *Venit ad me Chremes poſtridie clamitans ſe indignum facinus comperiſſe*; vtique *comperiſſe:* etiam ab aliis iſta res dicta eſt, vt ipſe hoc compererit. Vt teſtimonium quaſi quaedam ſit multitudo. E.

108 *Vt conſuetum facile amorem cerneres*] Mire, non ſuſpicaretur (*ſuſpicareris*) dixit, ſed *cerneres.* et eſt ordo, vt facile cerneres. ſed *cerneres*, ſicut ſupra, *Laudem inuenias et amicos pares.* D.

109 *Reiecit ſe in eum*] Obiicitur ei quod a Glycerio factum eſt: vt, Quis enim vnquam tam palam de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit, quam ille atque illius amici, vt ne haec mihi delatio detur. D.

110 *Iratus atque aegre ferens*] *Iratus*, culpa. *aegre ferens*, quia praeter ſpem. D.

Redeo inde iratus atque aegre ferens] Bene indignationem

totam

Nec ſatis ad obiurgandum cauſae. diceret,
Quid feci? quid commerui, aut peccaui, pater?
Quae ſeſe in ignem iniicere voluit, prohibui,
Seruaui. honeſta oratio eſt. S o. recte putas.
Nam ſi illum obiurges, vitae qui auxilium tulit:
Quid

totam argumentis excitatam ſibi eſſe commemorat. Veruntamen dicit, ſe equidem credidiſſe, ſed filium accuſare non potuiſſe. Propterea deriuatio cauſae eſſe potuit. Namque duae partes ſunt, quae reum ſunt ſolitae defendere. Deriuatio cauſae, quae Graece μετάθεσις αἰτίας dicitur. quam rem tractat ſenex, cum dicit ex perſona filii, *Quid feci? quid commerui aut peccaui pater? quae ſeſe in ignem proiicere voluit, prohibui, ſeruaui*] E.

111 *Nec ſatis*] Mire expreſſit indulgentiam patris erga filium. Erat, inquit, cauſa: ſed pro amaritudine obiurgationis non erat ſatis, hoc eſt, non idonea videbatur. *Nec ſatis ad obiurgandum*] Deeſt *habui*, vel *erat*. Virgilius, (Aen. II, 314.) *Nec ſat rationis in armis.* et hic, *erat*, vel *habui*, deeſt ad ſententiam. *Diceret*] Deeſt *enim*. *Quid feci*] Mire fiduciam praetulit argumento, quod eſt in ſequenti verſu. D.

112 *Quid feci, quid commerui aut peccaui*] αὔξησις a maioribus ad minora. Et *feci* quaſi facinus dixit. *Facere* enim quis et homicidium dicitur. *Commerui*, minoris culpae eſt: *Peccaui*, multo minoris, vel leuioris. (Mſ. Hulſt. *Multo maioris vel grauioris.* Et paulo ante, *a minoribus ad maiora.*) D.

113 *Quae ſeſe*] Illic, mea Glycerium: hic pronomen dixit. Mira diſſimulatio, tanquam illam praeter periculum neſciat. D.

114 *Honeſta oratio eſt. nam ſi illum obiurges, vitae qui auxilium tulit*] Purgationem filii ſui et ipſe confirmat per ſententiam, vt iſte videatur nunc iraſci, qui aliquando alias admiſerit cauſas; et eſt locus argumenti, qui dicitur a contrariis. E.

115 *Nam ſi illum*] Argumentum per ratiocinationem a contrario. vt ſi dicas, *Viro forti praemium debetur, ſi deſertori poena conſtituta eſt. Tulit*] Pro attulit. ſed multa ſignificat: et alias pertulit. Virgil. (Aen. II, 407.) *Non tulit hanc ſpeciem furiata mente Choroebus.* Alias ſuſtulit: vt idem, (Ecl. IX, 51.) *Omnia fert aetas, animum quoque*, pro aufert. D.

Quid facias illi, qui dederit damnum aut malum?
SI. Venit Chremes poſtridie ad me, clamitans,
Indignum facinus; comperiſſe, Pamphilum
Pro vxore habere hanc peregrinam. ego illud ſedulo

116 *Illi*] Pro illo. *Dederit damnum, aut malum*] *Damnum*, rei eſt; *malum*, ipſius hominis. D.

Quid facias illi] τὶ ἂν ποιήσοις ἐκείνῳ, ὅς ἄρα δεδωκώς ἢ ζημίαν, ἢ κακόν. Priſcian. lib. XVIII. L.

Ne ictus in vltima fiat, colloca ita, *dederit qui damnum.* B.

117 *Venit Chremes*] Argumentum ex coniectura, de teſtibus. Et mire ſupra, *Vltro venit ad me.* Ergo hic cauſa iuſti doloris oſtenditur, quia dolet etiam Chremes: nam potuit, non daturus filiam, non venire. *Poſtridie ad me clamitans*] Vt ſine dilatione ſciri poſſet. et *clamitans*, indignantis eſt: vt, *Clamant omnes.* D.

Venit Chremes poſtridie] Qui hoc facilius probatum omnibus doceat, continuo et Chremes venit: adiecit et *clamitans*, vt indignatione oſtenderetur, verum eſſe compertum. E.

118 *Indignum facinus*] Diſtinguendum, vt per ſe intelligatur indignum facinus, et ipſe doleat Pamphilum corrumpi. *Comperiſſe*] Ergo ab aliis: vt appareat verum (Mſ. H. *euerſum*) quod ait, *Tum vno ore omnes.* et, *Hac fama impulſus Chremes.* *Indignum facinus comperiſſe*] Deeſt *ſe*: incertaque diſtinctio. *Pamphilum*] Cum emphaſi dixit, id eſt, pudentem et bene moratum. Et nec amicam, ſed *Pro vxore.* Mire ergo, quaſi non hoc doleat quod amet, ſed quod pro vxore habeat. Et ſimul excuſatur filiam denegaturus ſocer. D.

Indignum facinus! comperiſſe ſe] Pulchre ex perſona ſoceri indignum facinus dictum eſt, vt et ipſe doleat Pamphilum eſſe corruptum, quippe cum ipſe venerit prior, vt filiam polliceretur. E.

119 *Hanc peregrinam*] *Hanc*, cum contemtu dictum eſt. et *peregrinam*, vt alibi, *Adeone eſt demens ex peregrina?* nam hoc nomine etiam meretrices nominabantur. *Ego illud ſedulo*] Quanto affectu pater factum, quod viderat, negabat. *Sedulo*] Quomodo *ſedulo*, ſi negabat? an *ſedulo*, vt Soſiae? id eſt ſimpliciter. *Sedulo*] Quia non ſemel negauit, vel ille inſtitit. D.

Pro

Negare factum: ille inſtat factum. denique
Ita tum diſcedo ab illo, vt qui ſe filiam
Neget daturum. So. non tu ibi gnatum? Si. ne haec quidem
Satis vehemens cauſa ad obiurgandum. So. qui, cedo?

Si.

Pro vxore habere banc peregrinam] Magna iuſtitia ſoceri: ſi quidem non Pamphilum dolet amare alteram, ſed dolet pro vxore habere hanc peregrinam. Conſiderat enim perſonam ſoceri, merito vxorem dolet alteram. E.

120 *Factum*] Imperſonaliter. *Negare factum*] Officium patris, et ſimul per hoc expreſſio probationis. *Ille inſtat factum*] Plautus, (Merc. II, I, 18.) *Inſtare factum*; ſimilis eſt (lege, *inſtare factum Simia. Eſt* etc.) ἀρχαϊσμός. *Inſtare factum*] Vetuſte, id eſt, inſtat dicere factum eſſe. *Denique*] Quid denique? ad ſummam properat, et ad finem dictorum *denique*. id eſt poſtremo. D.

Ego illud ſedulo negare factum] Ne leniter credidiſſe videatur, et negaſſe dixit. *Ille inſtat factum*] Ita comprobata res eſt, perſeuerante ſoceri teſtimonio. E.

Inſtat factum] Gloſſar. *Inſtat* ὀχλεῖ. et *Inſtantia* ἔνστασις. Scaeuola l. 34. ff. *de* pig. act. *Inſtantia Gaii Sei creditoris.* L.

121 *Diſcedo*] Proprie: non enim abeo, vnde *diſceſſio*. D.

Denique ita tum diſcedo ab illo] Iam apud ſocerum probatam rem dixit, quod filius amet. Si quidem ipſe qui promiſerat, hoc cognito, ſocer filiam negauit. E.

122 *Vt qui ſe neget*] Probauit, quod non volebat ſenex Soſiae: adhuc ſupereſt vt oſtendat, quod non ſit iraſcendum, quin iuſte iraſcatur. (Mſ. Hulſt. *Quod non ſit iracundus, qui iuſte iraſcitur*). *Non tu ibi gnatum*] ἀποσιώπησις, vel ellipſis. deeſt inuaſiſti, obiurgaſti, adortus es. D.

Non tu ibi gnatum] Deeſt, arguere aut accuſare debuiſti: et eſt ἔλλειψις, quae ſolet fieri aut nimia laetitia, aut nimia triſtitia. Hoc quidem magna procuratione perfectum eſt; vt iam ſeruus credidiſſe videatur, quod amat filius. At vero ſenex, vt iuſtitiam ſuae iracundiae doceat, et hanc cauſam non idoneam docet; qua filius accuſandus eſſe videatur: ſed iungit rationem. E.

123 *Ad obiurgandum*] Incuſandum, inclamandum. D.

SI. Tute ipse his rebus finem praescripsisti, pater.
Prope adest, quum alieno more viuendum est mihi:
Sine nunc meo me viuere interea modo.
SO. Quis igitur relictus est obiurgandi locus?
SI. Si propter amorem vxorem nolit ducere,
Ea primum ab illo animaduertenda iniuria est.

124 *Tu te his rebus*] Modo non addidit *diceret*. D.

Tute ipse his rebus finem praescripsisti, pater] Potest enim filius dicere, vxorem nunc sum ducturus, tempus veniet cum aliena lege et alienis moribus viuam. Interim sine, dum tempus est, meo me more viuere. Vnde seruus et hac re deiectus, obiurgandi interrogat causas. E.

125 *Prope adest*] Prope adsunt nuptiae: in proximo sunt metae libertatis: et ideo auidius voluptaria sub finem carpenda sunt. *Quum alieno*] *Quum* pro quo; hoc enim significat *quum*. D.

Prope adest] Priscian. lib. XIV. L.

126 *Meo me viuere interea modo*] *Meo modo*, mea voluntate, meo arbitrio. D.

127 *Relictus est obiurgandi locus*] Mire *obiurgandi:* tanquam incensus pater in filium videretur. nam supra commotus plus per ἀποσιώπησιν significauerat. *Si propter*] Hoc erat secundum in diuisione, *Et consilium meum cognosces*. *Si propter amorem*] Initium consilii sui demonstrandi. D.

Quis igitur relictus est obiurgandi locus] Et bene *obiurgandi* dixit. nam de crimine iam constat, quod amat filius: sed obiurgandi quaeritur locus. E.

In nostris fere omnibus libris est, *Qui igitur*, quod est recipiendum. Cod. Vaticanus vetterrimus, teste ad Phaedrum Gudio, legebat *relicuus* h. e. *reliquus*. Sed recepta lectio est retinenda. B.

128 *Nolit*] Legitur et *nollet*. D.

Si propter amorem vxorem non vult ducere] Hoc est illud, quod secundum proposuerat Simo: *et consilium meum cognosces*. Credit enim ad iracundiam hanc esse causam, non quod amet filius, nam id aetatis est et temporis, sed vnde incipit causa peccati, si propter amorem nolit ducere vxorem. E.

Pro vulgari *nolit*, et Donati *nollet*, repone *nolet*. B.

129 *Ab illo animaduertenda iniuria*] Nota participium a passiuo. *Animaduertenda*, castiganda, vindicanda est. *Ab illo iniu-*

Et nunc id operam do, vt per falſas nuptias
Vera obiurgandi cauſa ſit, ſi deneget:
Simul ſceleratus Dauus ſi quid conſilii
Habet, vt conſumat nunc, cum nihil obſint doli:
Quem ego credo manibus pedibuſque obnixe omnia
Factúrum; magis id adeo, mihi vt incommodet,

Quam

iniuria] quam facit, non quam patitur. *Ea primum animaduertenda iniuria*] Vt iam hoc ſit peccatum, quod recuſat nuptias, non quod peccat adoleſcens. Ideo ergo primum dixit, animaduertenda iniuria eſt, vindicanda, exequenda eſt. Et bene *ea ab illo* dixit *iniuria*; certiſſimam enim notat perſonam, quae debeat pro iniuriis poenas ſoluere. quod ſi dixiſſet, *iniuria eius*, ἀμφιβολίαν feciſſet, vtrum quam paſſus eſt ab alio, an quam ipſe aliis intulit. D.

130 *Et nunc id*] Hic reddit quod dixerat, *Conſilium meum cognoſces. Id*] id eſt, *propter id.* D.

Et nunc id operam do, vt per falſas] Hoc eſt conſilium, vt falſae nuptiae fingantur, quo et animus victus adoleſcentis circa amorem poſſit agnoſci; ſimulque et Daui ſerui, qui fauet plurimum Pamphilo, conſilia falſa nuptiarum vanitate fruſtrentur. E.

131 *Vera*] ἀντίθετον. quia *falſa* (*falſas*) dixit, intulit *vera.* D.

133 Faernus contra codd. quos et ipſe et ego vidimus, mauult tamen legi *obſunt* pro Coniunctiuo. Nec, quid interſit, video. B.

134 *Manibus pedibusque*] Prouerbiale, id eſt, omnibus membris (Mſ. Hulſt. *omnibus verbis*, forte leg. *omnibus neruis*). *Obnixe*] cum conatu, inſtanter contra conantem. D.

Sublato *que* poſt *pedibus*, vehementior et melior eſt oratio, vt infra IV, I, 53. B.

135 *Magis id*] *Id*, propter id. *Incommodet*] noceat, incommodum afferat. *Mihi vt incommodet*] Non enim, inquit, prodeſt filio amare meretricem. (Lege: *Non enim illi prodeſt, filium amare meretricem.*) D.

Magis adeo mihi vt incommodet] Vt mihi magis, inquit, noceat, quam filio proſit. E.

Mihi vt incommodet] Naturale nimirum ſeruis hoc, odiſſe dominos, vt eſt apud Querol. ac damno eos mactare. adeo

D vt

Quam vt obſequatur gnato. So. quapropter?
Si. rogas?
Mala mens, malus animus: quem quidem ego ſi
ſenſero.
Sed quid opus eſt verbis? Sin eueniat, quod volo,
In Pamphilo vt nihil ſit morae; reſtat Chremes,
Qui mihi exorandus eſt; et ſpero conſore.

Nunc

vt dictum antiquitus fuerit: *quot ſerui, tot hoſtes.* Feſtus, Seneca Epiſt. XLVII. et ex eo Macrob. Simplicius. Theophilus, Marcellinus in Hermogenem pag. 135. πονηροὶ τὸν τρόπον (de ſeruis loquitur) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀκόλαστοι. οὐχ ἥκιστα, ὅτι τοῖς δεσπόταις ἀεὶ ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, κἂν χρηστοῖς δεσπόταις δουλεύωσιν. Hinc eſt quod ſcribit Vegetius Veterin. lib. I. *Neque enim de damno domini cogitant, quod eidem contingere gratulantur.* Et eleganter Ariſtides Sicula I. pag. 37. ὅλως δὲ τῇ δούλων φύσει χρωμένους. ἣ καθάπερ τῷ προσρήματι τοῖς δεσπόταις ἐνάντια, οὕτω κἂν τοῖς βουλήμασιν. ἀντὶ γὰρ ὧν εὖ πάσχουσι, μισοῦσι, καὶ δίκην ἐθέλουσι λαμβάνειν, ὡς χάριν ἐκτίνειν εἰκὸς ἦν. αὕτη δὲ ἐστὶν μὴ παντάπασιν ἔχειν εὐμενῶς τοῖς δεσπόταις. L.

136 *Quapropter*] Mire Soſia interrogat, quaſi nulla cauſa ſit fallendi dominum. D.

137 *Mala mens*] Voluntas eſt mens, etiam ratio. *Mala mens*] Argumentum a natura, et an aliquis ſine cauſa malus, an ab impulſione. *Mala mens*] Quia dixit, Magis vt laedat, quam vt proſit. *Quem quidem ego ſi ſenſero*] ἀποσιώπησις eſt grauiſſimam poenam oſtendentis. D.

Mala mens, malus animus] Quia occultum ſeruum videbat aliquid facere, vt alteri noceat, non vt proſit: idcirco hanc adiunxit cauſam, quod mala mens, malus animus, iſta ſemper fecerit. E.

138 *Sin eueniat quod volo*] Hic ſenſus eſt: quod volo veniet, illud ſcilicet, vt in Pamphilo nihil ſit morae. Hoc iam reſtat vt Chremes exorandus ſit. E.

140 *Exorandus*] Legitur et *expurgandus.* Si *expurgandus*; lege *cui*, non *qui*: quia *cui* per *q.* veteres ſcripſere. *Conſore*] Ab eo quod eſt *conſit*, id eſt, perficitur, futurum tempus infinitiui modi *conſore* facit, id eſt, perfectum iri. Sic in Adelphis, *Verum quid ego dicam? hoc conſit quod volo.*

Con-

Nunc tuum eſt officium, has bene vt adſimules nuptias:
Perterrefacias Dauum: obſerues filium,
Quid agat, quid cum illo conſilii captet. So. ſat eſt:
Curabo; eamus iam nunc intro. Si. I prae; ſequar.

Confieri, id eſt, perfici. vnde *confectum negotium* dicitur, vel *confecta res*, quae ad plenum perficitur. Virgilius, (Aen. IV, 115.) — *nunc qua ratione quod inſtat Confieri poſſit, paucis, aduerte, docebo.* *Nunc tuum eſt officium*] Hoc ad illud tertium reſpicit, quod dixit: Et quid facere in hac re te velim: Has bene vt aſſimules nuptias: perterrefacias Dauum: hoc erat tertium de his, quae dicturum ſe promiſerat. D.

Spero confore] Apud Priſcianum lib. VIII. *Et id ſpero confore*. L.

141 *Aſſimules*] Hoc eſt vnum verbum *aſſimules:* quod dixit, *Quin tu vno verbo dic, quid eſt quod me velis. Perterrefacias*], Venuſte et poetice. D.

Nunc tuum eſt officium] Hoc eſt tertium quod in propoſitione poſuerat: *Et quid facere in hac re te velim.* vt bene ſcilicet aſſimulet nuptias, Dauum terreat, filium obſeruet, vel quid agat, vel quid conſilii habeat. E.

142 *Obſerues filium*] Obſeruatio in duabus reb. eſt, in obſequio, et ſpeculando. D.

Obſerues filium] Seruius Georg. IV. ad illa verba, *Medus Hydaſpes obſeruant.* L.

144 *Curabo*] Vt coquus: et ſupra ſic, *Nempe vt curentur recte haec.* *I prae*] Figura ἀναστροφὴ, quod nos *praei* dicimus. D.

Meliores e noſtris codd. habent *eamus nunc iam intro,* quod molliorem efficit verſum. Sed vulgare *ſequar* praefer lectioni cod. Victoriani, vbi eſt *ſequor.* Etenim Simo in ſcena aliquamdiu ſubſiſtit. B.

ACTVS PRIMI SCENA II.

SIMO. DAVVS.

NON dubium eſt, quin vxorem nolit filius:
Ita Dauum modo timere ſenſi, vbi nuptias
Futuras eſſe audiuit. ſed ipſe exit foras.
DAV. Mirabar, hoc ſi ſic abiret: et heri ſemper lenitas

Ve-

1 Narratione iam habita, perſona Soſiae non erat neceſſaria: ergo ſubſiſtit ſenex, per quem agenda ſunt reliqua. *Non dubium*] Ad hoc certus inducitur Simo, vt magis perturbetur inopinata conſenſione Pamphili ad ducendam vxorem, et praeterea nihil agat cum Chremete de tradenda filia, confirmandiſque nuptiis. D.

Non dubium eſt quin vxorem nolit filius] Remanſit ſenex, et hic ſecum loquens habet coniecturalem ſtatum. Nam quaeſtio eſt, an vxorem nolit filius. Confirmat autem quod nolit vxorem; et huius confirmationis argumentum hoc eſt quod dixit. E.

Non dubium] Priſcian. lib. VIII. L.

2 *Ita modo Dauum timere ſenſi*] Non receſſit de loco ſenex: *ſenſit* ergo ante, quam cum Soſia loqui coepiſſet. *Ita modo*] Argumentum quod ſupra, ab eo quod noſtri faciunt. *Modo*] ante quam cum Soſia loqui coepiſſet Simo. Et *Dauus* non recte ſcribitur; *Dauos* ſcribendum: quod nulla litera vocalis geminata vnam ſyllabam facit. Sed quia ambiguitas vitanda eſt nominatiui ſingularis, et accuſatiui pluralis: neceſſario pro hac regula, digamma vtimur, et ſcribimus, *DaFus*, *ſerFus*, *corFus*. (R. Stephanus, *Datus, Sertus, cortus.*) D.

Ita modo Dauum timere ſenſi] Dixi enim ſupra, quod non ſolum de factis noſtris, ad coniecturam argumenta colligi poſſunt, verum et noſtrorum. E.

4 *Mirabar hoc*] Hic locus eſt, in quo Dauus inſinuatur ſpectatoribus multa geſturus. *Si ſic*] *Sic*, pro leuiter et negligenter, quod Graeci ὄυτως dicunt, ſignificat autem ὄυτως, *ſic*: et eſt de his, quae adiuuanda geſtu ſunt: vt *tantillum puerum:* et, *Huius non faciam.* *Lenitas*] Clementia, faci-

Verebar quorſum euaderet.
Qui poſtquam audierat non datum iri filio vxorem ſuo,
Nunquam cuiquam noſtrum verbum fecit, neque id aegre tulit.
Si. At nunc faciet: neque, vt opinor, ſine tuo magno malo.

facilitas; cui contraria, aſperitas et difficultas. *Et heri ſemper lenitas*] An *ſemper lenitas?* vt ſit ὑφ᾽ ἕν. Lucretius, (1, 125.) *Semper florentis Homeri. Semper lenitas*] Ac per hoc ſimulata vſque nunc lenitas: nam nemo in diuerſis actibus ſemper lenis eſt: niſi forte fictus aſſimulator et callidus. *Semper lenitas*] Sine differentia eſt importuna lenitas. D.

Mirabar, hoc ſi ſic abiret] Haec ſcena mandatum tenet, quanquam mandati cauſa praecedit, quod amare dicitur filius. Manet illa coniectura, quae ſimiliter habet et argumenta, et probationes ſuas: poſtea mandati actio eſt, vt quod obſeruet Dauus per mandata cognoſcat. Egreditur namque non aſpiciens dominum, cuius oratio talis fingitur, vt quaedam temere dicta proferat: quod lenitatem domini latentem, ſuam et demonſtrat calliditatem; quod miratus ſit, verbum ſibi a domino non eſſe factum, hoc eſt, ſecum non locutum, neque aegre dominum tuliſſe, quod audiſſet non dari vxorem. E.

Si ſic abiret] Vt Seneca Epiſt. 111. *Hoc abierit. Heri ſemper lenitas*] Diomedes lib. 1. cap. IV. *τὸ ſemper* non habet. L.

5 *Quorſum euaderet*] Ad quam partem erumperet. Et *euadere*, eſt per quamcunque difficultatem ad aliquid peruenire. D.

7 *Verbum fecit*] Non dixit litigium, aut rixam, ſed *verbum*. Iſtae exiguitates, aſſeuerationes (Mſ. Hulſt. *Iſtae exiguitatis aſſeuerationes*) dicuntur; et cum pronunciatione, vt intelligatur: ne verbum quidem. *Neque id aegre tulit*] Hoc eſt *ſemper lenitas*. D.

8 *Faciet*] Subaudiendum *verbum*. et eſt *faciet* perſona tertia, pro prima. *Faciet*] Id eſt, iraſcetur, denunciabit, loquetur. *Sine tuo magno malo*] Id eſt, comminabitur tibi, et minas contemnes, vt ad poenas peruenias. D.

At nunc faciet] Hoc eſt, at nunc tecum loquetur. E.

DAV. Id voluit, nos sic nec opinanteis duci falso gaudio,
Speranteis iam, amoto metu, inter oscitantes opprimi;
Ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.
Astute! SI. carnifex, quae loquitur? DAV. herus est, neque prouideram.

SI.

9 *Id voluit*] Aut absolute accipiendum *id*: aut *id*, quomodo *sic*, demonstratio est, vt magis gestu quam sensu intelligatur, vt supra diximus. *Nec opinantes*] ὑφὲν. *Duci*] *Ducere* est exspectatione longi temporis malum prolatare: Vel induci, vt ferae in retia. *Falso gaudio*] Velut ex ira, et vitae senis iracundia. D.

10 *Amoto metu*] Ista singula sunt. Et *amoto metu*, sic dixit, quasi metus sit corpus brutum, quod cum molimine mouetur. *Oscitantes*] *Oscitatio* est animi otium et securitas, dictum ab *ore ciendo*, id est, commouendo. *Oscitantes*, securi, id est, nihil prouidentes. D.

Lege *interea*. Nam *inter* repugnat melioribus codd. nocet metro, et turbat sensum propterea, quod praeter Dauum et Pamphilum non erant tum alii, qui oscitarent. B.

11 *Cogitandi ad disturbandas*] Miranda locutio: vt si dicas, *Cogitat ad dicendum*. *Astute*] Hoc et gestu, et vultu seruili, et cum agitatione capitis dixit. D.

Ne Trochaicus inter Iambicos veniat, corrige, *Vt ne esset spatium*. Sic Eunuch. v, 4, 20. B.

12 *Carnifex*] Aut excarnificans dominum, aut ipse dignus carnifice, vt caro fiat, id est, lanietur. Lucilius, *Carcer, vix carcere dignus*. *Neque Prouideram*] Prouidentia duplex est: aut enim animo, aut oculis prouidemus. *Hem*] Quasi correptio totius corporis. D.

Astute! carnifex, quae loquitur] Seru. Aeneid. XI. 704. *Dolos ingressus et astu*. L.

Prouideram h. e. porro videram, habent et Faerni libri omnes, et nostri, vno excepto, qui legit praeuideram. B.

Si. Daue. Dav. hem, quid eſt? Si. ehodum ad me. Dav. quid hic volt? Si. quid ais?
Dav. qua de re? Si. rogas?
Meum gnatum rumor eſt amare. Dav. id populus curat, ſcilicet!
Si. Hoccine agis, an non? Dav. ego vero iſtuc. Si. ſed nunc ea me exquirere,

13 *Ehodum*] Nutus eſt, intentionem animaduerſionemque depoſcens eius, cum quo vult loqui. *Ehodum*] *Dum*, παρέλκον eſt hoc loco. *Quid hic volt*] More ſeruili, et vernili geſtu. ſic enim vocati a dominis ſerui vultuoſe agunt (Lego *aiunt*). *Qua de re*] Negantis vim habet haec interrogatio. Plus enim eſt *qua de re*, quam *nihil. Rogas*] Hoc cum interrogatione indignantis. D.

14 *Meum gnatum rumor eſt amare*] Mire apud ſeruum diſſimulat id, quod iam probauit. *Meum gnatum rumor eſt amare*] Grauiter, conſtanterque ſenex nondum ſe fatetur credere, nec verum ſcire: ne amittat vim vindicaturi, ſi reſcierit. *Id populus curat, ſcilicet*] Quia rumigeratio populi eſt. ſed hoc auerſus ab illo, contumaciter. ſic Virgil. (Aen. IV, 379.) *Scilicet is ſuperis labor eſt. Scilicet*, ſemper cum εἰρωνεία ponitur. D.

Meum gnatum rumor eſt amare] Et haec omnis probatio eſt, an amet filius: ſed coniecturalis probatio a teſtibus. Vnum teſtimonii genus eſt rumor: hunc autem rumorem ex relatione Chremetis Simo tenet. quippe cum ſupra dixerit: *Poſtridie venit clamitans, indignum facinus, ſe comperiſſe. Id populus curat, ſcilicet*] Haec defenſio eſt contra rumorem: veriſimile non eſſe omnem populum de, neſcio cuius adoleſcentis, amore cogitare. E.

15 *Hoccine agis*] *Agis*, id eſt audis. Alibi ſic, *Hoc age, amabo*. Plautus, (Aſin. Prol. 1.) *Vos hoc agite*. Pronuncians ſimul demonſtratiue. veluti aurem ſuam tangens. *Iſtuc*] Deeſt *ago*, vel *audio*. D.

Hoccine agis an non?] Obſcurus ſenſus, et tamen talis eſt: curae tibi eſt quod populus loquatur? denique hoc intelligit ſeruus, et reſpondit domino, ſibi curae eſſe, cum diceret; *Ego vero iſtuc. Sed nunc ea me*] Hanc defenſionem, quam ſupra collocarat, et nunc memorat quod amare adoleſcentem criminis non ſit, maxime ante nuptias, ideo adiecit:

Iniqui patris eſt. Nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet:
Dum tempus ad eam rem tulit, ſini, animum vt expleret ſuum.
Nunc hic dies aliam vitam affert, alios mores poſtulat.

Dehinc

Nam quod ante haec fecit, nihil ad me attinet; dum tempus ad eam rem tulit, ſiui animum vt expleret] Deinde incipit mandata obliqua oratione proponere. E.

16 *Iniqui patris eſt*] Iniqui eſt, ſi nunc velim quaerere actus liberos adoleſcentis. *Nam quae antehac fecit*] Pro, *ante haec*, conſuetudine magis, quam ratione dicitur. *Nihil ad me*] Id agit, vt ſuperius conſilium ſe ſeruare oſtendat. D.

17 *Dum tempus ad eam rem tulit*] Deeſt *ſe*: vt ſit, Dum tempus ſe praebuit: quia ſupra dixit, *Tute his rebus finem praeſcripſiſti, pater. Ad eam rem tulit*] Abſolute, et deeſt *ſe*. *Sini, animum vt expleret ſuum*] Mira ratio cur ſiuerit, vt et hoc quod permiſit, ad bonam frugem permiſerit, non ad luxuriam, *Sini* autem diſtingue: eſt autem *ſini* modo, permiſi, ceſſaui. *Sini* antique. Aliter in Adelphis: *Non ſiuit egeſtas facere hoc nos.* D.

Sini animum] Ita Mſſ. quae lectio Diomedis auctoritate probari poteſt. lib. I. *Sino, ſini, ut Publius de vita ſua. Quod ſi me inuitum abire ſiniſſet. Item Scaurus: Praedium non ſini fieri. Melius tamen dicitur ſiui, ſicut Varro complexionum* VI. *Ad mortem non ſiui me producens*, et quae ſequuntur. L.

18 *Nunc hic dies aliam vitam affert*] Hoc eſt, recte, et ſeuere, et inexorabiliter denunciat. *Aliam vitam*] pro diuerſam et contrariam. ſic et Virgil. (Aen. II, 428.) *Dis aliter viſum eſt. Te oro, Daue*] Grauius illud fecit, nomen appellando. D.

Nunc hic dies] Vtitur hoc verſu Cicero lib. XII. Epiſt. XXV. ad Famil. Non abſimile prouerbium apud Zenob. Ἄλλος βίος, ἄλλη δίαιτα. L.

In lectione, *hic dies*, noſtri et Faerni conſentiunt codd. Sed numerus poſtulat, vt pro vulgari *affert*, cum Cicerone, Epiſt. Fam. XII, 25, legatur *defert*. B.

Dehinc postulo, siue aequum'st, te oro, Daue, vt redeat iam in viam.
DAV. Hoc quid sit? SI. omnes, qui amant, grauiter sibi dari vxorem ferunt.
DAV. Ita aiunt. SI. tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum,
Ipsum animum aegrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.
DAV. Non hercle intelligo. SI. non? hem. DAV. non: Dauus sum, non Oedipus.

SI.

19 *Vt redeat iam in viam*] *Iam* modo tarditatis est signum. et *in viam* dixit, quasi qui deuius sit, et errarit a recta via. *Vt redeat iam in viam*] Prouerbiale. *Siue aequum est*] ἐπανόρθωσις. D.

20 *Hoc quid sit*] ἔκλειψις. deest enim *quaeris*. (Si ita scripsit Donatus, videtur illa, *hoc quid sit*? Simoni tribuisse, aeque ac Dauo.) D.

21 *Ita aiunt*] Haec credunt et loquuntur vniuersi. et est trepida confessio, (Mſ. Hulst. Boend. et Lindenbr. *tepida consensio*) et quasi inuiti responsio. vt in Heautont. *Ita credo*: monente patre filium. *Tum si quis magistrum*] μεταφορικῶς. an quia et paedagogus est magister? vt Geta in Phormione, *Me filiis relinquunt quasi magistrum. Ad eam rem*] Id est, super eam rem; hoc est, super amorem. D.

Tum si quis etc.] *Magistrum* dicit monitorem. * (IMPROBVM) Hanc rem quia oblique dixerat, Dauus non intellexerat, itaque plane scire coepit. E.

22 *Animum aegrotum*] Pro *aegro*. Nam animus aeger, corpus aegrotum. D.

23 *Hem*] Interiectio est irascentis. *Dauus sum, non Oedipus*] Multiplex contumelia. potest enim senem quasi sphingem dixisse, id est, deformem monstrique similem, potest etiam inhumanum et ferum, vt sphinx. Potest etiam per Oedipum se vltorem promittere futurum, atque oppressorem sapientiae senis. *Dauus sum, non Oedipus*] Facete se negauit Oedipum, vt senem sphinga esse confirmet, non Oedipum. Imitationum duo sunt genera: quandam necessitas, quandam introducit voluntas. *Non Oedipus*] Si Latine pronuncies, genitiuus *Oedipi* faciet;

SI. Nempe ergo aperte vis, quae reſtant, me loqui? DAV. ſane quidem.

SI. Si ſenſero hodie quicquam in his te nuptiis
Fallaciae conari, quo fiant minus;
Aut velle in ea re oſtendi, quam ſis callidus:
Verberibus caeſum te, Daue, in piſtrinum dedam vſque ad necem,
Ea lege atque omine, vt, ſi te inde exemerim, ego pro te molam.

faciet: ſi Graece, *Oedipodis*. D.

Non? hem] In Mſ. R. τὸ *hem* deſideratur. L.

24 *Sane quidem*] *Sane*, valide: quia qui ſanus, et validus eſt. *Si ſenſero*] Comminatio. et fit pronunciatio, (lege *ſic pronunciatur*. *Sic* eſt in Mſ. Hulſt.) vt in ſingulis verbis ardeant minae. D.

25 *Hodie*] Non ad tempus non plenum, ſed ad comminationem refertur. vt Virgilius, (Aen. II, 670.) *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* Et (in vtroque cod. diſerte legitur *Sic*) *dies* pro nocte accipitur: vt hoc ipſum. *Nunquam omnes hodie moriemur inulti*. D.

Si ſenſero hodie quicquam in iſtis nuptiis] Deinde cum minis mandat et verberibus. E.

26 *Quo fiant minus*] *Quo minus*, hoc eſt, quo impeditius. D.

27 Vnus liber habet *oſtendere*, caeteri cum Faernianis recte legunt *oſtendi*. *B.*

28 *Verberibus caeſum te in piſtrinum Daue*] Vult in pronomine, et nomine exagitare comminatione ſeruum, ne quid relinquat (vterque cod. hic interſerit *inultum*) iracundiae. *Dedam*] *Dare*, eſt quod repetas: *Dedere*, eſt ad perpetuum. *Damus* et amicis: *Dedimus*, tantum hoſtibus. D.

Te caeſum, Daue, in piſtrinum dedam] Et omnis admonitio eſt quae ſequitur. E.

Verberibus caeſum te in piſtrinum] Lyſias in Apolog. περὶ τῦ Ἐρατόσθ. φόνυ, pag. 93. Μαστιγωθεῖσαν εἰς μύλωνα ἐμπεσεῖν. L.

Nomen *Daue* cum hic totum in depreſſione latitet, numeroſior efficitur oratio, ſi poſt *piſtrinum collocetur*. B.

29 *Ea lege atque omine*] *Lege*, ad homines: *omine*, ad rem diuinam refertur, id (lege *et*) eſt firmamentum, per humana et diuina. *Omen* autem eſt, quicquid ore dicitur. *Ea lege atque omine*] Bene *lege* atque *omi-*

Quid? hoc intellextin? an nondum etiam ne hoc quidem? DAV. imo callide:
Ita aperte ipſam rem modo locutus, nihil circuitione vſus es.
SI. Vbiuis facilius paſſus ſim, quam in hac re, me deludier.
DAV. Bona verba quaeſo. SI. irrides? nihil me fallis. ſed dico tibi,
Ne temere facias: neque tu haut dicas, tibi non praedictum. caue.

ACTVS

omine, quia leges auſpiciis ſeruatis (Mſ. Hulſt. *ſeruatitiis*, quod et Lindenbrog. inuenit, quem vide) ferebantur. Ergo ſic intellige, quaſi dixerit, ea lege et conditione. Et antiqui auſpicato omnia faciebant, quae rata eſſe vellent. D.

30 *An nondum etiam*] Quartum παρέλκον, quia abundat *etiam*. D.

31 *Ipſam rem*] Ipſam rem, id eſt, voluntatem ſuam, aut interminationem ſuam; hoc eſt, piſtrinum et poenas ſeruiles. *Nihil circuitione*] *Nihil*, pro non. *Circuitione*, periphraſi. *Vſus es*] Legitur et *vſor es*. D.

Circuitione vſus eſt] Mſ. *Circumitione*. L.

Lege *circum itione* ob fidem nonnullorum codd. qui habent *circumitione*, et inprimis ob vſum loquendi apud Plautum et Noſtrum, qui ſemper dicunt circumire. B.

32 *Vbiuis facilius*] Admonitio. *Vbiuis facilius*] Cicero, *Non eſt in hac cauſa peccandi locus vllus*. D.

33 *Bona verba quaeſo*] Hic in εἰρωνείᾳ eſt εὐφημισμός. quaſi dicat, meliora loquere, rogo te. ergo cum admonitione, Bona verba, inquit, rogo. *Nihil me fallis*] Non te ignoro, non me decipis. Sic Menander: νῦν δὲ ὐδὲν λέληθάς με ἄν. *Nihil me fallis*] Figura eſt ἑλληνισμός. a loco ὐδὲν με λανθάνοις ἄν. *Fallis*] Lates, vt ſit ὐδὲν με λέληθας. *Nihil me fallis*] *Nihil*, pro etiam nunc. D.

Recte vett. noſtri codd. *irrides* ſine interrogatione ponunt. Illud autem *ſed dico* cum in re tam graui nimis ſit tepidum, reponendum cenſeo *edico* h. e. denuntio. B.

34 *Neque tu haut dicas tibi non praedictum*] Duae negatiuae faciunt vnam affirmatiuam: tres negatiuae pro vna negatiua accipiuntur: vt

ACTVS PRIMI SCENA III.

DAVVS.

ENIMVERO, Daue, nihil loci 'ſt ſegnitiae neque ſocordiae,

Quan-

vt hic, *Neque haut non.* Salluſtius, *Haut impigre, neque inultus occiditur.* Vera ergo lectio eſt: *Neque tu haut dicas;* quod plurimi, non intelligentes, *hoc dicas* legunt. *Neque haut tu dicas*] Vera lectio, *Neque haut dicas.* eſt enim quintum παρέλκον. Plautus in Bacchid. (hodie non comparent haec. Forte exciderunt ex Act. IV. Sc. 9, vbi fit mentio ſaepe oppidi iocularis.) *Neque haut ſubditiua gloria oppidum arbitror.* D.

Tu haut dicas] Mſ. R. et V. C. *hoc ſic dices.* L.

Pro *dicas* recte cod. Vaticanus, et tres meliores e noſtris legunt *dices.* Non enim edicit Simo, ne Dauus *dicat* ſibi non praedictum: ipſe Dauus iam praemonitus non hoc *dicet*, nec dicere audebit. Caeterum pro lectione Vaticani *hoc* lege *haut*, ita vt *neque haut* accipiatur negatiue. B.

1 *Enimuero, Daue*] Hic breuis et comica deliberatio eſt, magna exſpectatione populum rerum imminentium commotura, (Mſ. Boend. *magna exſpectatione plurimaram rerum imminentium commotiua.* Illa autem, *plurimarum rerum,* etiam ſunt in ed. Du. B.), metu et cura aeſtuantis Daui conſideratione propoſita. *Enimuero, Daue*] Omnis perſona aut ab altero commendatur, aut ſe ipſam populo commendat, aut et ab altero (Mſ. Hulſt. addit *commendatur*) et a ſe ipſa; vt hic Daui, et per Simonem ſupra deſcripta eſt, vbi dicit, *Mala mens, malus animus*: et hic per ſe, dum hoc geſtu ac ſermone agit ac diſputat ſecum. *Enimuero, Daue*] *Enimuero* ſignificationem habet nimium permoti atque irritati animi. Cicero, (Verr. 1, 26. *Hic tum alius ex alia parte: Enimuero ferendum hoc non eſt: vocetur mulier. Segnitiae*] Ad agendum. *Socordiae*] Ad conſiderandum. D.

Haec ſcena deliberativae vim tenet. Nam teretrur a domino ſeniore Dauus; deliberat cui obtemperet; an adoleſcentis animo, an imperio ſenis ſatisfaciat. Habet igitur deliberatiuae exordium, in qua exhortatio eſt: *Enimuero, Daue, nihil loci eſt ſegnitiae*] *Segnitia* poſi-

Quantum intellexi modo ſenis ſententiam de nuptiis:
Quae ſi non aſtu prouidentur, me aut herum peſſumdabunt.
Nec, quid agam, certum 'ſt: Pamphilumne adiutem, an auſcultem ſeni.
Si illum relinquo, eius vitae timeo: ſin opitulor, huius minas;

Cui

poſitum eſt, vt ea quae inuenta ſunt, non praetereantur; *Socordia* vero, vt ea quae ſunt neceſſaria, corde inueniantur. quae ipſa exhortatio a periculis incitatur. illis ſcilicet, *Quae ſi non aſtu prouidentur, me aut herum peſſumdabunt*] *Herum* autem dixit Pamphilum. E.

2 *Quantum modo*] *Quantum*, pro in quantum. D.

3 *Quae ſi non aſtu*] Exhortatio a periculo. *Prouidentur*] Prouiſio rerum duas ſignificationes habet. *Prouidemus* enim nobis tam bonum, quam malum. Malum, ſicut ſi quis eminus veniens telum prouiderit atque ſic cauerit. Ergo hic *prouidentur*, cauentur, vitantur. Et nuptias velut vndam nauigio imminentem fecit. quod ſi quis vndam ex aduerſo venientem prora non exceperit, demerſus vndis in peſſum abit (Lego *peſſum abit*, ſine *in*). eſt ergo metaphora. *Me aut herum*] *Herum* hic, herilem filium. D.

Herum peſſumdabunt] Gloſſar. καταβυθίζω, *Demergo*, *Peſſumdo*. *Terentius Andria*: *Me aut herum peſſumdabunt*. L.

4 *Pamphilumne adiutem, an auſcultem ſeni*] Semper deliberatiua verba habent quendam ſonum, per quem exitus rei demonſtratur: vt hic oſtendit, ſe Pamphilum magis adiuturum, quam verbis ſenis obtemperaturum. D.

Nec quid agam certum eſt] Hinc incipit deliberatiua, cuius partes ſunt duae: *Pamphilumne adiutem*, *an auſcultem ſeni*. Deinde partium tractatus: *Si illum relinquo, eius vitae timeo*] *Eius vitae*, hoc dicit ne periclitetur. Scit enim amorem Pamphili ex alia parte. *Sin opitulor, huius minas*] Senis videlicet: et adiecit neceſſitatem. E.

5 *Si illum relinquo*] Partium tractatus, quae ſupra ſunt, Pamphilumne adiutem, an auſcultem ſeni. *Vitae eius timeo*] Vt alibi, *Syre, tibi timui male*.

Sin

Cui verba dare difficile eſt. primum iam de amore hoc comperit:
Me infenſus ſeruat, ne quam faciam nuptiis fallaciam.

Si

Sin opitulor] Opem ferre dicitur in malis rebus, et iis qui de ſalute dubii ſunt: vt, *Fer opem, ſerua me, obſecro. Opitulor* et *opitulatio* dicta ab opem tollendo, hoc eſt, ferendo. *Huius minas*] Subauditur, *timeo*. D.

6 *Cui verba dare*] *Verba dare*, fallacia eſt: et illud (Mſ. Hulſt. *ad illud*) ſpectat, *Nihil me fallis. Difficile eſt*] Non dicit, impoſſibile eſt. Ergo oſtendit partem ſe ſequi, quae pro Pamphilo eſt. *Primum iam*] Primo, inquit, iam infenſus eſt ſenex. deinde a Pamphilo grauida eſt Glycerium. *Primum iam*] ὑφὲν. eſt enim ἀναςροφή, pro iam primum. *De amore hoc*] *Hoc amore*, ſic, quaſi cum taedio et reprehenſione eius amoris loquatur. *Me infenſus*] Scilicet de amore filii, ſenex me ſeruat, et re vera timendus eſt. *Seruat*] φυλάττει. D.

Cui verba dare difficile eſt] Hic tractata eſt qualitas vtriuſque partis. Sed incidit coniectura, an falli ſenex poſſit. Hinc argumenta colliguntur, quod non poteſt: ideo, quia comperit iam de amore, quod infenſus me ſeruat, ne fallaciam ad nuptias faciam. Deinde ad qualitatem. quoniam etſi nihil ipſe fecerit fraudis ac doli, dominus circa ſeruum magnam habeat poteſtatem, vt ex nulla cauſa inferat poenas. Appoſuit etiam maiorem difficultatem, quod doceat, ſenem falli iam non poſſe, quod grauida eſt de Pamphilo iſta mulier: quod ita ſe inuicem diligunt, vt partus tollatur: quod etiam iam iſta fabula fingatur, vt ciuis eſſe doceatur. quibus rebus iam amica iſta ad nomen accedit vxoris. Quod ſi ita eſt, falli non poteſt ſenex. Atqui hac deliberatiua vtriuſque partis vnum tantummodo videtur inueniſſe Dauus, vt Pamphilo cuncta narraret. Hoc ſolum et non ſine periculo ſuo facit, ſi indicauerit patris filio voluptatem, vt conueniat Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat. E.

7 *Ne quam faciam*] Hoc ad illud ſpectat, *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum*. D.

Faciam nuptiis] Ita liber Regius. alii, *in nuptiis*. L.

Lectio

Si ſenſerit, perii: aut ſi lubitum fuerit, cauſam ceperit:
Quo iure, quaque iniuria praecipitem me in piſtrinum dabit.
Ad haec mala hoc mihi accidit etiam: haec Andria,
Siue iſta vxor, ſiue amica eſt, grauida e Pamphilo eſt.
Audireque eorum eſt operae pretium audaciam:
Nam inceptio 'ſt amentium, haut amantium.

Quic-

Lectio, *faciam* IN *nuptiis*, quae in duobus noſtris codd. et editionibus antiquis plerisque reperitur, placet, quod conuenit loco 1, 2, 25, et tollit ingratum homoeoteleuton, *faciam*, *fallaciam*. B.

8 Vt ſenſus conſtet, in verbo *ceperit* eſt finis antecedentis intelligendus. Igitur *perii* habet vim interiectionis; et pro *aut ſi* repone *aut quam*. B.

9 *Quo iure, quaque iniuria*] Prouerbiale hoc eſt: qualia ſunt, *fas et nefas*, *nolis velis*. D.

Etſi omnes codd. et libri conſentiunt in lectione vulgari: ſenſus tamen poſtulat, vt *Quo* mutes in *Qua*, et *quaque* in *qua me*, et deleas *me* poſt praecipitem. B.

10 *Ad haec*] In ipſa re maior eſt difficultas, quia grauida eſt Glycerium. D.

11 *Siue iſta vxor*] Et hoc cum quodam taedio et indignatione ſtomachi interrumpit. D.

Ne ſyllaba in verſu abundet, pro primo *Siue* lege *Si*; vt apud Plautum, Curc. 1, 1, 4. B.

12 *Operae pretium audaciam*] Dicitur de mirificis et laudabilibus. Nam et ea quae magna ſunt, etiam ſi mala, tamen miramur: quia libenter audiamus. et hoc pretium eſt operae, id eſt, audiendi. *Et audaciam*] proprie dixit: vt in Eunucho, *Audaciam meretricum ſpecta*. D.

13 *Nam inceptio eſt amentium, haut amantium*] Amabant veteres de proximo ſimilia dicere: vt Cicero, (Verr. VI, 27.) *Minus carum putauit fore de armario, quam quod de ſacrario fuiſſet ablatum.* Et quidem ſi in verbis ſunt, παρόμοιον dicitur: in nominibus, παρονομασία. D.

Ince-

Quicquid peperiſſet, decreuerunt tollere.
Et fingunt quandam inter ſe nunc fallaciam,
Ciuem Atticam eſſe hanc. fuit olim quidam ſenex,
Mercator: nauem is fregit apud Andrum inſulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc eiectam Chryſidis
Patrem

Inceptio eſt amentium] Iul. Rufin. Rhet. in Paronomaſia. L.

14 *Quicquid peperiſſet*] Maiorem reprehenſionem ſonat, quicquid peperiſſet. Paritur enim aut maſculus, aut femina: et ſolet iuſtior eſſe cauſa tollendi, ſi marem vxor peperit. ſed nimii amoris eſt, non exſpectare quid tollas. *Decreuerunt*] *Decernere* eſt de magnis rebus certam proferre ſententiam. vnde etiam *Senatus decretum*. D.

Decreuerunt tollere] Hoc ex ritu antiquo intelligendum, quo infans ſtatim atque in lucem editus, humi deponebatur. Idque voluit Soranus Epheſius cap. XVII. *Quare infans, dum tangit terram, vocem dat? eo quod inſuetam tangit terram, et tenuis ſpiritus a luce concutitur.* Eo pertinet Statii illud Syluar. I, 2, 109. *tellure cadentem Excepi gremioque foui.* Et Sueton. de Nerone cap. VI. *Natus . . tantum quod exoriente ſole, paene vt radiis prius, quam terra contingeretur.* In quam rem multa ab aliis notata. L.

15 *Et fingunt*] Argumenti partem narrat: et non credit futura (verbum *futura* omiſit Mſ. Boend.) eſſe quae dicit, vt ſuperſit locus errori. Et *fallaciam* et *quandam*, ne veriſimilis ſit ipſa fallacia totius contemtionis et vilitatis. (Verba obſcura et corrupta. Ed. Veneta 1490. *totius contentionis et vilitatis*. Nihilo melius. Veneta altera 1512. *contentionis et vtilitatis*, tantundem expedit. Malim: *totius commentae orationis vilitate*.) D.

16 *Fuit olim*] Modo totius ſummae argumentum populo narratur: ſed vt reſtet aliquid ad errorem, abrogatur fides. A διηγηματικῷ ad μιμητικὸν tranſit. D.

Poſt *olim* pone *hinc*, h. e. Athenis, ne ictus ſit in ſyllaba poſteriore, et vt ſenſui medearis. B.

18 *Is obiit mortem*] Plene dixit, quod nos *obiit* tantum. Virgil. (Aen. x, 641.) *Morte obita quales fama eſt volitare figuras.* *Recepiſſe orbam, paruam*] *Paruam* propterea adiecit, vt fiat veriſimile, non poſſe eam facile ſuos agnoſcere. D.

Patrem recepisse orbam, paruam. fabulae!
Mihi quidem hercle non fit verisimile; atque ipsis commentum placet.
Sed Mysis ab ea egreditur. at ego hinc me ad forum, vt
Conueniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

ACTVS PRIMI SCENA IV.

MYSIS.

AVDIVI, Archillis, iamdudum; Lesbiam adduci iubes.

Sane

19 *Fabulae*] redit ad narrationem. D.

20 *Atque ipsis*] *Atque* pro tamen. vt sit, tamen ipsis commentum placet; quod comminiscuntur, probant. D.

Atque ipsis commentum] Quidam libri scripti: *atqui ipsis*, sed editam lectionem retinet Donatus. L.

Tolle illud *hercle*, quod et versum et sententiam onerat. Atque pro *Mihi* repone *Mi*, et pro *atque* vsus antecedentis particulae *quidem* requirit *at*. B.

21 *Sed Mysis*] παρασκευὴ alterius scenae. *Mysis*] Semper autem nomina comicorum seruorum aut a nationibus sunt indita, vt Mysis, Syrus; aut ex accidentibus, vt Lesbia velut ebriosa, a Lesbo insula, quae est ferax suauissimi candidissimique vini; aut a moribus et vernilitate, vt Pseudolus; aut ex negotio, vt Chrysalus; aut ex qualitate corporis, vt Thylacus (verba *aut Chylacus*, quae in Ms. H. adduntur, non sunt ab Auctore. Significat ventriosum et vinarium); aut ex specie formae, vt Pinacium. *Ego hinc*] Nihil adhuc Dauus inuenit consilii, nisi vt quaerat Pamphilum, moneatque. *Ego hinc me ad forum*] Vultuose hoc pronunciatur: vt desit, pergam, aut ducam me. D.

1 *Audiui, Archillis*] Haec sunt inuentionis poeticae, vt ad οἰκονομίαν facetiae aliquid addant. Nam οἰκονομία est, vt arcessatur obstetrix, et conueniatur Pamphilus; facetia scribentis in his verbis est, quod Ar-

Sane pol illa temulenta eſt mulier et temeraria,
Nec ſatis digna, cui committas primo partu mulierem:

Tamen

Archillis compotricem potiſſimum adduci iubet. *Audiui Archillis*] Frequenter hoc modo Terentius compendium facit, vt egrediens loquatur perſona de eo, quod eſt geſtura: et ſimul doceat, quid ab altera geſtum ſit. *Audiui, Archillis, iamdudum*; *Leſbiam adduci iubes*] Vtrum *iamdudum audiui*, an *iamdudum iubes*, incerta diſtinctio eſt. Et ſunt qui *iamdudum*, iam primum intelligant: vt, *Iamdudum ſumite poenas*. (Virg. Aen. II, 103.). D.

Haec ſcena mandatum tenet. Mittitur namque ancilla Myſis, vt obſtetricem arceſſat. Paraturque habitus, vt Pamphilus terrentis patris orationem, qua adigere eum conatur ad nuptias, poſſit audire. E.

Etſi in omnibus codd. et Faernianis et noſtris legitur *Archilis*: tamen ob analogiam Theſtylis, Phidylis, Erotylis, hic quoque reſcribe *Archylis*. Atque pro praeterito ſenſus poſtulat *Audio*, vt infra Hec. III, 2, 1. B.

2 *Sane pol*] *Sane*, multum; alias, pro valide. Namque validus eſt, qui multum rerum neceſſariarum habet ad ſalutem. *Temulenta*] Producit primam ſyllabam *te*. *Temulenta*] Vinolenta, hoc eſt ebrioſa, quia *temetum* vinum dicitur. vnde *abſtemius*, ſobrius. Dictum autem *temetum* ab eo quia tentet mentem. (Sic vero tementum erat dicendum. Caeterum Mſ. Boend. habet, *quia tenet mentem*). *Temulenta*, vino: *Temeraria*, natura. D.

Temulenta] Ebrioſa. *Temetum* enim antiqui vinum dicebant. *Temulenta et temeraria*] Duo poſuit, vnum ad vitium accedens, aliud ad naturam. Nam temerarium naturae malum eſt, cui accedit, quod vino ſaepius obruatur. E.

3 *Nec ſatis digna, cui committas*] Bene in concluſione illa ſpecialiter probauit, dicendo non idoneam, cui committatur primus partus mulieris. Sed mire ſignateque dixit *committas*. Etenim committimus magna, et quae ſalutem in dubio habent. *Nec ſatis digna*] Duas res, nec parientem, nec primo partu. Figura δύο δι' ἑνός; vt Virgil. (Aen. III, 42.) *Non me tibi Troia Externum tulit*. Et (Aen. IX, 448.) *Dum domus Aeneae Capitoli immobile ſaxum Accolet*. D.

Tamen eam adducam. Importunitatem ſpectate aniculae;
Quia compotrix eius eſt. Di, date facultatem, obſecro,
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor quid ſiet.
Opperiar, vt ſciam, num quidnam haec turba triſtitiae afferat.

4 *Tamen eam adducam*] Redit ad illud, quod coacta (Mſ. Boend. *Reddit ad illud, quia vi coacta eſt*). *Importunitatem*] Importunitas neque loci, neque temporis habet commoditatem. *Aniculae*] Archillis ſcilicet. D.

Contextus iubet illud *adducam* mutari in *adduci*? vt ſit repetitio antecedentis *Leſbiam adduci iubes*, cum indignatione. B.

5 *Quia compotrix*] In vultu remanſit oratio. Deeſt enim per figuram ἔλλειψιν, ideo illam vult arceſſiri. D.

6 *In aliis*] Vtrum in aliis mulieribus, an in aliis rebus? D.

7 *Exanimatum*] *Exanimatus*, eſt perturbatus. Virg. (Aen. V, 805.) *Exanimata ſequens impingeret agmina muris. Exanimus* mortuus. Idem, (Aen. XI, 30.) *Corpus vbi exanimum poſitum Pallantis Aceſtes* (pro hoc verſu eſt in Mſ. Boend. ille Virg. Aen. I, 488. *Exanimumque auro corpus vendebat Achilles*). *Vereor quid ſiet*] *Quid*, ob quid, propter quid ſit exanimatus. Aut aliter: *quid ſiet*, id eſt, quid ſit negotii. Sed quidam putant *quid* pro quare: vt, (Aen. I, 522.) *Quid veniant*. Aut deeſt, *poteſt*: vt ſit, quid eſſe poteſt. D.

8 *Num quidnam*] Comicum eſt et Terentianum *Num quidnam*: quum, exemtis *num* et *nam*, ſufficere ad interrogationem potuiſſet *quid*. D.

Pro *nunc*, *quidnam* Donatus et vnus cod. legit *num quidnam*, recte. Deinde cum nondum turbam Myſis vidiſſet vllam; caetera reſtitue ita, *haec turbae triſtitia*. B.

ACTVS PRIMI SCENA V.

PAMPHILVS. MYSIS.

HOCCINE'ST humanum factum aut inceptum? hoccine'st officium patris?

MY.

1 *Hoccine est*] Hic inducitur adolescentis animus circa nuptias: vt ex magnitudine eius ingens gaudium comparetur in fine fabulae, cognita Glycerio; et simul id agitur, vt magis magisque per Mysidem Pamphilus excitetur ad resistendum patri nuptias indicenti. *Hoccine est*] Ab iracundia et dolore coepit. *Iracundia* descendit ex iniuria: *dolor* ex miseria. *Hoccine est humanum factum*] Quasi deliberatio est: in qua duae partes sunt: vna patris, altera amicae, pro suasore Mysis est. Principium ab inuectione: in qua primo vt hominem accusat, deinde vt patrem. *Hoccine est*] Hoc est dilatare orationem, ne diceret quod fecit; et est peruersa ἄυξησις, a maioribus descendens ad minora, per amplificationem accusationis. *Factum aut inceptum*] In aliis, *factu aut inceptu*, fuit. *Hoccine est officium*] *Officium* ab efficiendo, ab eo quod quaeritur, quid efficere in eo vnumquemque conueniat, pro conditione personae. D.

Hoccine est humanum factum aut inceptum] Haec scena deliberationem habet, quae talis est. Adolescens amans, qui promisit se eam ducturum vxorem, a patre cogitur vt alteram ducat: deliberat quid faciat. Hic omnis deliberatiuae partes sunt, et ab ipso, qui deliberat, percurruntur. Verum quoniam optima deliberatio est, cui alius persuasor accedit: idcirco Mysis ancilla praesens inuenitur, vt eius aspectu facile in vnam partem memoria dominae eius, et sui amoris, possit incumbere; quippe cum hic ex vna parte pater sit, cuius imperium filius debet implere: ex alia parte amor, qui vinculo sui animum adolescentis astringit. Saepissime autem exordium ab indignatione incipit. *Hoccine humanum factum aut inceptum*] Quam indignationem ita diuisit, vt accusaret primo homines, deinde patrem. Postea iungit propositionem ipsam iniuriae. E.

Ob lectionem a Donato indicatam, et sensus elegantiam lege, *Hocine est factu humanum aut inceptu?* B.

MY. Quid illud eſt? PAM. proh deum atque hominum fidem! quid eſt, ſi non haec contumelia'ſt?

Vxorem decrerat dare ſeſe mihi hodie: nonne oportuit

Praeſciſſe me ante? nonne prius communicatum oportuit?

5 MY.

2 *Quid eſt, ſi non hoc*] Sic dicimus de his, quae neceſſario hoc ſunt, quod dicimus. *Si non hoc*] *Hoc* cum ſtomacho dictum, quaſi aliquo contradicente, non eſſe contumeliam. Cicero, (Verr. I, 10.) *Quid eſt quaeſo, Metelle, iudicium corrumpere, ſi hoc non eſt?* D.

Illud *atque hominum* a codice primariae notae abeſt, nec in codd. aliis certum habet locum. Dele igitur, praeſertim cum ita in verſu II, oriatur incrementum. Porro *hoc* habet cod. Collegii Corporis Xſti, et Donatus. Recte. B.

3 *Vxorem decrerat*] *Decernere*, eſt de magnis certam proferre ſententiam. *Vxorem decrerat*] Propoſitio iniuriae. D.

Vxorem decreuerat ſe mihi dare hodie] In hoc adoleſcens collocat iniuriam, quod pater ſibi nuptias repente mandauerit. Non quod nubere iniuria ſit, quamquam eſſe videatur: verum intelligit, ſi ante mandaſſet pater, conſilium ſe facile aduerſum imperium patris inuenire potuiſſe. Ideo adiecit: *Nonne oportuit praeſciſſe me?*] Tangitur et illud, an patrum imperiis obſequi filii debeant. Conſtat enim circa nuptias eſſe filiis liberam voluntatem; ideo ſeruata ratione pietatis, communicatum oportuit. Sed cum animaduertit patrem cogere, vt ipſe ducat vxorem, credit et Chremetem mutaſſe ſententiam. E.

Decrerat, auctore Faerno, habet liber Victorianus; alii fere omnes, et Donatus, *decreuerat;* pauciſſimi iique recentiſſimi, *decreuit.* Duo tantum ex noſtris *decreuit;* alii magno numero *decrerat.* B.

4 *Nonne oportuit praeſciſſe me ante*] *Oportuit*, ſcil. ad patrem refert. Nam nec ſic conſentirem ad nuptias, ſed fac me velle, *Nonne oportuit praeſciſſe me ante?*] Dolet autem ſe ſpacium non habuiſſe conſilio. Et *ante* abundat, aut certe *prae*, cum ſufficiat *ſciſſe.* *Nonne prius conſultum oportuit*] Quam de ſtomacho repetitum

My. Miseram me! quod verbum audio?
Pam. Quid Chremes? qui denegarat se commissurum mihi
Gnatam suam vxorem; id mutauit, quia me immutatum videt.
Itane obstinate operam dat, vt me a Glycerio miserum abstrahat?

Quod

titum est *oportuit!* Et de more, *praescisse me ante. Praescisse* proprie ad eum refertur, hoc est, Pamphilum. *Communicatum*] Quod neque huius proprium est, neque illius. *Communicatum*] Quia nuptiarum non omnis potestas in patre est. D.

5 *Quod verbum*] *Verbum* pro ἀξίωμα more suo posuit, id est, vxorem dare quod ait. D.

6 *Quid Chremes?*] Transit a patre nunc, et ad socerum redit. τὸ *quid*, non ad Chremetem dicitur, sed ad illum transeuntis est, et non considerantis quid dicat. *Quid Chremes?*] Irascitur patri, quod cogat Chremetem, quod non neget vxorem. Noue dolet, non odio haberi, non repudiari. *Qui denegarat se commissurum*] Non latuerat Pamphilum, repudiasse (forte interferendum est *se*) Chremetem. Vnde et Dauus ait, *Qui posteaquam audierat, non datum iri filio vxorem suo. Commissurum*], Putauerat nuptias, et Chremetem mutare sententiam. (Edd. vett. *Parauerat nuptias.* R. Steph. primus, opinor, edidit *Putauerat* etc. Forte Donatus scripsit: *Putauerat veras nuptias: sed* etc.). D.

7 *Id mutauit*] Noue dixit *id.* τὸ *id* enim ad *denegarat. Id mutauit, quoniam me immutatum*] παρόμοιον. Nam quoties verba sunt, παρόμοιον dicitur. quoties nomina, παρονομασία. D.

Immutatum videt] Id est, mutatum. Nam motus species sunt, commutatio et immutatio. Et est illud circa quantitatem, istud circa qualitatem. vt cum quis ex magno paruus fit, commutatus: si quis ex nigro albus, immutatus dicitur. E.

Quia me immutatum] al. *quoniam.* L.

Quia, pro vulgari *quoniam*, comprobatur auctoritate codd. Malim *mutauit* accipi absolute, vt supra, 1, 1, 13, et *id* mutari in *is*, vt oppositio venustior efficiatur. B.

8 *Itane obstinate*] *Obstinate facere* est aliquid in alterius malum

Quod si fit, pereo funditus.
Adeon' hominem esse inuenustum aut infelicem quenquam, vt ego sum?

Proh

malum cum conatu facere perseueranter, et in alterius perniciem nimis niti. *Abstrabat?*] Magna vi verbi et proprietate vsus est. vnde illud est, (Aen. II, 434.) *Iphitus et Pelias mecum diuellimur inde. Abstrahat*] Magna indignatione vsus est: tanquam Chremes non tam filiae consultum velit, quam laesum Pamphilum. D.

Obstinate] Perseueranter, pertinaciter. *Vt me a Glycerio miserum*] Nominata ea quam diligebat, continuo in calamitatem praesentem dolore gemituque prosiluit. vt Virgil. (Aen. III, 311.) — *aut si lux alma recessit, Hector vbi est?* Et, (Aen. III, 312.) — *dixit lacrymasque refudit.* Ita nominata iam Glycerio, quasi propositio rursus alterius partis effecta est. Cumque duos senes, patrem et socerum, supra ad imperium potestatemque posuisset; hic aduersus tantam duorum propositionem, vnum amicae nomen reposuit. Deinde rursus reuertitur ad querelas. Intellexit enim se amori non posse obsistere; ideo subiungit: *Adeon hominem esse inuenustum aut infelicem*] Vt iterum sit exclamatio, quod Chremetis affinitatem non possit euitare. Hic iam coniecturalis tractatus interponitur, cum Chremes veluti repudiatus saepe, non discedat, et cum rursus promittat vxorem. E.

Pro *Itane* rescribe Ita. Nam sublata interrogatione, sententia melius procedet. B.

10 *Adeon hominem*] Alia exclamatio est aduersum socerum. Neminem putat esse in genere humano ita infelicem vt se: quod est commune omnium, qui in aliquo moerore consistunt. Itaque non se, sed conditionem humanam dolet: et queritur natum (Lege *non natum.* Edd. vett. *irascitur non natum* etc.) esse quenquam, qui possit esse tam miser vt ipse est: ac per hoc se (Ms. Hulst. et edd. Venett. *ac per hoc adeo se esse hominem infelicem*). *Adeon hominem*] Amatorie; amore nominato exiluit in gemitus. sic Virgil. (Aen. III, 311. *aut si lux alma recessit, Hector vbi est?* *Inuenustum aut infelicem*] *Inuenustus* est sine venere, id est, sine gratia, quem omnes respuant, repudientque pulchrae, et quem deformes appetant. *Inuenustum aut infelicem*] *Inuenustus*, cui displicens obiici-

Proh deum, atque hominum fidem!
Nullon' ego Chremetis pacto affinitatem effugere potero?
Quot modis contemtus, ſpretus? facta, tranſacta omnia. hem!
Repudiatus repetor. quamobrem? niſi ſi id eſt, quod ſuſpicor:
Aliquid monſtri alunt: ea quoniam nemini obtrudi poteſt,

Itur

tur: *Infelix*, cui placens negatur. *Aut infelicem quenquam vt ego ſum*] Adeo ſe miſerum dicit, quod ſibi repudiare non licet; vt propter ſe doleat humanum genus, in quo ſit aliquis tam miſer. Virgil. (Ecl. IX, 17.) *Heu cadit in quenquam tantum ſcelus? Vt ego ſum*] ἀνακόλουθον eſt *vt: quam* enim inferre debuit, non *vt*. D.

11 *Proh Deum*] Quam ferueat indignatione, hinc aſpice, quod frequenter exclamat. *Proh Deum*] alia exclamatio eſt aduerſus ſocerum. D.

Hic verſus non poſt octauum eſt collocandus ob codd. nouitios; antiqui ſunt audiendi. B.

12 *Effugere*] In totum fugere. D.

13 *Quot modis contemtus, ſpretus!*] Si Chremes ſpretus, intelligemus Pamphilum dicere, quod operam dederit, vt ſe repudiaret Chremes: vt ſupra dixit, *Mutauit, quia me immutatum videt. Quot modis contemtus*] Chremes an Pamphilus? *Facta, tranſacta omnia*] Prouerbiale eſt in id negotii, de quo nihil ſuperſit ad agendum. *Facta* autem a Pamphilo: *tranſacta* etiam a Chremete. D.

Quot modis contemtus, ſpretus?] Melius de Pamphilo intelligimus, *contemtus* et *ſpretus*. Denique ipſe adiungit; *Hem repudiatus repetor*. Deinde continuo coniecturae (addit) rationem; *Aliquid monſtri alunt*] Hoc eſt, fortaſſe aliquid monſtri inauditi nutriunt: quae res rapit auditorem ad diuerſa. *Obtrudi*] impingi, opponi. E.

14 *Repudiatus repetor*] Quaſi et haec iniuria ſit, repudiare et repetere. Et tale eſt in Eunucho, *Excluſit, reuocat. Niſi ſi id eſt*] Coniecturale argumentum. D.

15 *Aliquid monſtri alunt: ea*] Duplex contumelia, et *monſtri* et *aliquid*. Minus enim eſſet, *ali-*

Itur ad me. MY. oratio haec me miferam exanimauit metu.

PAM. Nam quid ego nunc dicam de patre? ah
Tantamne rem tam negligenter agere? praeteriens modo

Mihi

aliquod monftrum. Sic, *Quid hominis vxorem habes?* Et mutauit genus, dicendo *ea*: quoniam femina eft. Sic in Eunucho, *Taces, monftrum hominis? non dicturus es? Aliquid monftri alunt: ea*] Dum *monftrum* dixerat, *ea* fubiunxit, tanquam non verbis, fed fententiae feruiens. *Nemini obtrudi*] Mire *obtrudi*, quafi inuito. et totum cum iracundia. *Obtrudi*, infringi, impingi. D.

16 *Itur ad me*] Dotem amator non cogitat: et ad vilitatem trahit, quod vltro venit, et quod fe repetit Chremes. *Itur ad me*] Quafi ad hoftem. Plautus Pfeudolo, (1, 5, 38.) *Itur ad me.* Et Virg. (Aen. IX, 423.) — *fimul enfe relicto Ibat in Euryalum propere. Oratio haec*] Etiam pauca verba veteres *orationem* dicebant. D.

17 *Nam quid ego*] Quafi dicat, quid ego de patre dicam, qui alienum accufauerim Chremetem? *Nam quid ego*] Redit ad patrem, in quo noue hoc accufat, negligenter eum agere, quod nolit fieri. (Mf. Boend. et ed. Du B. *Quod voluit fieri*). D.

Nam quid ego dicam de patre?] Rurfus eft officium de fenibus mutuatus. Nam cum primo de patre, mox de focero dixiffet, interpofito Glycerii nomine, redit ad Chremetem. hinc de patre fuggerit. Queritur autem de focero per coniecturam, quod filiam fuam faepe polliceri cupiat repudiatam: de patre autem, quod fegniter et negligenter de filii nuptiis cogitare videatur. Ita quod de patre fupra generaliter dixerat, *nonne oportuit refciffe me ante*, nunc per fpeciem proponit. E.

Deleatur *nunc* cum codd. fide, tum metri caufa. Nam *quid* fub ictu ftare debet. B.

18 *Tantamne rem*] Summam voti ac nuptias. *Praeteriens modo*] Hic oftendit fpecialiter quid peccauerit. *Pater* (vett. edd *pater* recte referunt ad Donati verba antecedentia) *praeteriens modo mihi apud forum*] Vndique conflatur accufatio: ex facto, quod praeteriens: ex tempore, quod modo: ex loco, quia in foro: ex modo et ex verbis, Vxor tibi ducenda eft. D.

Mihi apud forum, Vxor tibi ducenda eſt, Pamphile, hodie, inquit, para;
Abi domum. Id mihi viſus 'ſt dicere, abi cito, et ſuſpende te.
Obſtipui: cenſen' me verbum potuiſſe vllum proloqui?
Aut vllam cauſam, ineptam ſaltem, falſam, iniquam? obmutui.
Quod ſi ego reſciſſem id prius; quid facerem, ſi quis nunc me roget?

Ali-

Praeteriens modo mihi apud forum; vxor tibi ducenda eſt, Pamphile. Quid facerem] Modo autem tempus reſpirandi non habet * tunc (forte, habens tum) patris imperio et praeſentia territus reſpondere non potuit. E.

Praeteriens modo] Priſcian. lib. XV. L.

Omitte *ne*, poſt tantam, cum cod. regio, vt verſus grauius ſonet. B.

19 *Ducenda*] Mire *ducenda*. Semper hoc genus declinationis neceſſitatem oſtendit. vt Virgil. (Aen. XI, 230.) *Et pacem Troiano ab rege petendum.* Salluſt. *Agendum, atque obuiam eundum eſt.* D.

20 *Abi cito, et ſuſpende te*] Ad *Hodie*, *Cito* retulit. ad *Vxor tibi ducenda eſt*, *Suſpende te.* D.

21 *Obſtipui*] al. *obſtupui.* L.

Obſtipui habent, auctore Faerno, Vaticanus, Decurtatus, alibi Bembinus, et apud Virgilium antiquiſſimus liber Romanus. B.

22 *Ineptam ſaltem, falſam*] Duo comparantur in defenſionem, aut vera, aut ad tempus accommodata. *Ineptum* eſt, quod a quouis reprehendi poteſt. *Falſum*, quod etiam prudentem poſſit fallere. D.

Rotundiores fluunt numeri, fide cod. Petrenſis, vbi *Aut* annectis antecedenti verſui, et *ſaltem* ponis, ante *ineptam.* B.

23 *Quod ſi ego reſciſſem*] Si mecum communicaſſet prius. *Quid facerem?*] Ipſe ſe reprehendit. *Quid facerem?*] ὑποφορά. D.

Quid facerem ſi aliquis me interroget?] Huic reſponſio datur: *Aliquid facerem vt hoc ne facerem.* E.

Sic:

Aliquid facerem, vt hoc ne facerem. ſed nunc quid primum exequar?
Tot me impediunt curae, quae meum animum diuorſe trahunt:
Amor, miſericordia huius, nuptiarum ſollicitatio:
Tum patris pudor, qui me tam leni paſſus eſt animo vſque adhuc,

Quae

Sic edidit Faernus conſentientibus codd. vetuſtis. At ne Arſes et Theſes ſe inconcinne habeant: repone, *Quod ſi ego ſciſſem id prius, quid facerem, ſi quis nunc me interroget.* B.

24 *Vt ne hoc facerem*] Tacerem. et nota, *facerem*, pro tacerem. *Sed nunc*] Deliberatio, et partes eius. D.

Sed quid nunc primum exequar?] Hic eſt propoſitio ipſius deliberatiuae per duas ſc. partes, an imperio obtemperet patris, an amori potius ſeruiat. E.

25 *Tot me impediunt curae*] Ab amoris parte haec ſunt argumenta: primum neceſſitas. Amor, inquit, deinde humanitas: miſericordia a parte patris, an imperio patris obtemperet. E.

26 *Amor, miſericordia*] Haec oratoria ſunt, cum vnum negotium in multas diſtrahimus partes. *Diuerſe trahunt*] Pro, in diuerſa trahunt. *Amor*] A neceſſario. *Miſericordia*] ἀπὸ τοῦ ἐλέους. (Mſ. Lindenbr. ἀπὸ τοῦ ὁσίου. In Mſ. Hulſt. deſideratur). *Miſericordia huius*] ἀμφιβολία *Nuptiarum ſollicitatio*] A perturbatione. Quibus colligit conſulere ſe non poſſe. *Sollicitudo* eſt, quae inhaeret mentibus. *Sollicitatio*, quae ab alio fit. D.

Nuptiarum, inquit, *ſollicitatio, tum patris pudor*] Hoc eſt, quod erubeſco ex patre; et adiecit non leues cauſas: primum quod pater, deinde quod bonus pater, obtemperare vtique deberet. Bonum autem ſic confirmat. *Qui me tam leni paſſus eſt animo vſque adhuc, quae meo cumque animo libitum eſt facere*] Hac parte inclinatam ſententiam declarauit: vnde rurſus oratio concluditur ob querelas. E.

27 *Tum patris pudor*] ἀμφιβολία. *Qui me tam*] Explanatio, in quo pudendum ſit ſibi apud patrem Et ad illud ſpectat, *Tute his rebus finem praeſcripſiſti pater. Qui me tam leni paſſus eſt animo*] Atqui accuſa-

Quae meo cunque animo lubitum'st, facere: ein' ego vt aduorser? hei mihi!
Incertum'st, quid agam. My. misera timeo, hoc incertum quorsum accidat.

Sed

cusabat eum. Sed amator est. *Eine ego*] Pronomen hoc vim qualitatis habet et est, An tali, tam bono? D.

Leni passus est] V. C. *liberali*. L.

Ne totum illud *animo* in Thesi, plane contra artem, lateat; transfer *est* post *animo*. B.

28 *Egone vt aduorser*] Videtur inclinasse, vt secundum patris animum consistat (vterque cod. *consisteret*): sed amore ad incerta iterum deuoluitur. D.

Eine ergo aduerser miser] Sed non iam electio consilii est, vt hoc facere velle videatur, verum obsistente amore rursus ad incertam sententiam deuolutus est. *Incertum est*, inquit, *quid agam*] Optimo loco Mysis sese interponit, vt in parte aliqua adolescens vel praesentia Mysidis, vel commemoratione Glycerii possit inuerti. Denique intercedit, et vt vtiliter tristis eum interrogaret, exponit Glycerium aegram esse, duabus de causis; ex dolore et sollicitudine. Hic dolor a partu ponitur: hoc enim dixit, laborat ex dolore. Maxima enim adolescenti efficitur concitatio, si se propter amorem intelligat pati. Deinde adiecit sollicitudinem, cuius causam ponit, quod olim constitutae sunt nuptiae, et vereatur, ne illam deserat Pamphilus. His rebus perfecta persuasio est, vt amori adolescens potius debeat obtemperare. Denique concitatus iam vnam elegit partem et proponit: *Egone istuc conari queam?*] Hic rationes narrat, quibus non sit verisimile, quod amicam sit deserturus. Primum, ne illa misera decipiatur, quae omnem vitam ei credidit, quam ille dilexerit, et pro vxore semper habuerit. hoc ab vtili est. Sequitur ab honesto; quoniam pudice eius doctum et eductum ingenium non debet necessitate immutari. Huic rei quaestio opponitur, an hoc facere possit adolescens, cum in patris sit positus potestate. E.

29 *Quorsum accidat*] Ad quam rem, quo versus. D.

Omnes mei et Faerni codd. habent *incertum hoc* recte. Deinde *quorsum* muta in *quorsus*, metri gratia. B.

Sed nunc peropus eſt, aut hunc cum ipſa, aut me aliquid de illa aduorſum hunc loqui.
Dum in dubio eſt animus, paulo momento huc vel illuc impellitur.
PAM. Quis hic loquitur? Myſis? ſalue. MY. o ſalue, Pamphile. PAM. quid agit? MY. rogas?
Laborat e dolore, atque ex hoc miſera ſollicita'ſt, diem

Quia

30 *Sed nunc peropus eſt*] Calliditati femineae et aſtutiae ſententia haec congruit. *Cum ipſa*] *Ipſa*, nunc domina mea. *Aduorſum hunc*] Apud hunc: vt alibi, *Et id gratum fuiſſe aduerſum te, habeo gratiam.* D.

Lege *peropu'ſt.* Noſtri codd. omnes hoc ordine, *aut aliquid de illa me.* Tolle *aliquid*, quod et incertae eſt ſedis, et repugnat ſenſui. B.

31 *Dum in dubio eſt animus*] Translatio haec eſt a mole alicuius ponderis, quae ante quam in loco ſederit, cum incerta pendet, facillime commouetur. D.

Dum in dubio eſt] V. C. *Cum in dubio.* L.

32 *Quis hic loquitur?*] Hoc ſecum. Deinde conuerſus, vt vidit, *Myſis ſalue. Salue*] Difficile eſt aliud inuenire verbum, quod ſic declinetur, *Salue* et *ſaluete.* quippe huius verbi per modos eſt rara declinatio. *Quis hic loquitur?*] Principium Terentianum in iungendis perſonis. *O ſalue*] O, interiectio optantis aduentum, aut repente perculſi. *Quid agit?*] Amatorie, et familiariter non addit quae. Virgilius, (Aen. IV, 479.) *Quae mihi reddat eum, vel eo me ſoluat, amantem, Rogas?*] Lenta quaedam et triſtis eſt reſponſio, et dolore plena. D.

33 *Laborat e dolore*] Duplicem laborem Glycerii eſſe dicit, vnum partitudinis, alterum curae et ſollicitudinis nuptiarum Pamphili. *Laborat e dolore*] Callide aggreditur iuuenem; nam vtraque (Mſ. H. et Lindenbr. *vtrumque*) propter illum perpetitur, et dolorem et ſollicitudinem. *Atque ex hoc*] Myſis, quae contra patrem ſuaſura eſt, incertum inueniens Pamphilum, facile ad ſe conuertit mentione dominae ſuae: et maxime quod addidit, cur illam aegram eſſe dicat. Quare ſtatim perfectum eſt, quod

Quia olim in hunc ſunt conſtitutae nuptiae. tum autem hoc timet,

Ne deſeras ſe. PAM. hem, egone iſtuc conari queam?

Ego propter me illam decipi miſeram ſinam?

Quae mihi ſuum animum, atque omnem vitam credidit?

Quam

quod volebat, vt dicat Pamphilus, *Egone iſtuc conari queam?* D.

Ex hoc miſera ſollicita eſt die, legit Weſterhou. Z.

34 *Conſtitutae*] Nec addit a patre: ſed inuidioſe, quaſi et a Pamphilo ſint conſtitutae. An timet in negotio? *In hunc diem*] Idem enim dies eſt, quo placuerant deſtinatae nuptiae, quamuis Chremes renunciauerat. et ſupra, *Hic nuptiis dictus eſt dies. Tum autem*] *Tum*, praeterea. *Sollicita eſt*] *Sollicitudo* rerum incertarum magis eſt. *Quod in hunc diem ſunt conſtitutae nuptiae*] Hic certior metus eſt, et grauior. D.

35 *Egone iſtuc conari*] Ideo ſic Pamphilus, quia illa inuidioſe non, Deſerere cogaris, dixit: ſed, deſeras. *Egone iſtuc conari*] Non perficere, ſed conari velle aliquid ad ſcelus, eſfectio eſt, etiam ſi non poteſt fieri. Hic enim voluntas, non factum damnatur. vt Virgilius, (Aen. VI, 624.) *Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti. Egone conari*] Leuius eſt conari, quam facere. D.

36 *Egone propter me*] Magna vis eſt in pronominibus. et diuerſa ſunt, et ſingula, et non praecipitantur, nec dicuntur vno ſpiritu: ſicut in Eunucho, *Egone illam, quae me, quae illum? Quae illum*, deeſt, amat: *quae me*, deeſt, non amat. *Egone*] Suadenter. ſubauditur, *vt fieri ſinam.* D.

Ego propter me] Mſ. *Egone propter.* L.

Omnes noſtri codd. *Egon' propter.* Recte; vt verſu praecedente *egone.* B.

37 *Quae mihi ſuum animum*] Ab eius beneficiis. *Suum animum*] Quantum ad amorem pertinet. *Atque omnem vitam*] Hoc eſt, vt maritum ſperaret. *Quae mihi ſuum animum, atque omnem vitam credidit*] Argumenta a conſequenti. Si eam deſerit, haec ſubiiciuntur. D.

Quam ego animo egregie caram pro vxore habuerim,
Bene et pudice eius doctum atque eductum, ſinam,
Coactum egeſtate ingenium immutarier?
Non faciam. MY. haut vereor, ſi in te ſolo ſit ſitum:
Sed vim vt queas ferre. PAM. adeon' me ignauum putas?

Ade-

38 *Quam ego animo egregie caram*] *Egregie*, praeter caeteras, id eſt, nimis. *Bene et pudice*] Hic illud ſoluitur, *Lana et tela victum quaeritans*: vt hoc praeſtruat, bene et pudice Glycerium eſſe educatam, *Lani et tela victum quaeritans.* Et non pertinet ad argumentum, niſi poſt vitam Glycerii intelligas. D.

39 *Bene et pudice*] Ab honeſto. *Bene et pudice eius doctum*] Hanc ſententiam quaſi de exemplo probat. Nam bene educata eſt a Chryſide, quae primo pudice vitam, parce, et duriter agebat. D.

40 *Coactum egeſtate*] Propterea quod Chryſis, inopia et cognatorum negligentia coacta. *Coactum egeſtate*] Non paupertate, ſed egeſtate. cui contrarium, *Inopia, et cognatorum negligentia.* D.

41 *Haut vereor*] Acuit animum adoleſcentis contra patrem, cuius etiam nomen graue eſt. D.

Haut verear, inquit, *ſi in te ſolo ſit ſitum*] Aduerſus iſtam propoſitionem argumentum rurſus ſupponitur, an fieri poſſit, quod coniecturale eſt, quod tali animo Pamphilus ſit, vt neque inhumanus, neque ferus ſit, nec amet, neque ſine pudore ſit. Quibus rebus per ſe nota omnia argumenta ſunt, vt facile poſſit noſci adoleſcentem, et contra imperium patris, in amore fidem poſſe ſeruare. Suggerit illa, quo magis adoleſcentem incendat, meritam eſſe Glycerium, vt eius Pamphilus memoriam contineret. E.

Haut vereor] Mſ. R. *Haut verear.* L.

Plerique ex noſtris *verear*, et duo, *in te ſit ſolo*, quam lectionem et ordinem praefero. B.

42 *Sed vim vt queas*] Hic, *vereor* ſubauditur. *vt*, pro *ne non* poſuit: vt ſit, Sed vereor ne non queas vim patris ferre. Et, ne non poſſis, non damna-

ti-

Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum?
Vt neque me consuetudo, neque amor, neque pudor
Commoueat, neque commoneat, vt seruem fidem?
MY. Vnum hoc scio, hanc meritam esse, vt memor esses sui.

PAM.

tio est, verum adolescentis prouocatio in contemtum patris. *Adeon' me ignauum*] A verisimili. *Ignauum*] Quod aduersum necessitatem proferendum fuit, id primum dixit, adesse sibi virtutem. 'Quae sequuntur, ad fidem pertinent. Ita pro tempore contemtum patris pro fortitudine habet. *Ignauum*] *Ignauus* est, qui vim non potest ferre, qui non est perseuerans. D.

Numeri gratia repone, *Sed vt vim queas ferre. Adeone me ignauom putas?* B.

43 *Adeon' porro ingratum*] *Porro*, coniunctio est expletiua, alias aduerbium temporis. *Ignauum et ingratum*] αὔξησις est; inhumanum aut ferum post subiecta dixit. *Adeon' porro ingratum, aut inhumanum*] Mira omnis conuersio. Non enim dixit, Adeon' me obsequentem patri existimas, adeo gratum, adeo pium, adeo mansuetum? Ita amatoris per omnia seruat conditiones, vt oratorie hoc cogatur scelus esse, si pareret nunc patri. D.

Lege, *Adeone porro ingratum, inhumanum, ferum?* ne accentus in repetito *Adeon'* varietur; et Asyndetorum celeritas a rei natura postulatur. B.

44 *Vt neque me consuetudo*] Non ordinem reddit. ferum enim reddit ad *mansuetum*, quod etiam ferae mansuescunt. *Neque amor*] Ad illud, *Inhumanum*. Amor namque vehementior est in homines. Virgilius, (Georg. III, 258.): *Quid iuuenis, magnum cui versat in ossibus ignem Durus amor? Pudor*] Ad *ingratum* retulit. *Vt neque me consuetudo, neque amor*] ἀπόδοσις ad superiora. *Consuetudo*, aduersus feritatem. *Amor*, aduersus inhumanitatem. *Pudor*, aduersus ingratum animum. D.

45 *Commoueat neque commoneat*] αὔξησις est ad maiora. *Vt seruem fidem*] Exquisite: non dixit, vt contemnam patrem. D.

46 *Vnum hoc scio*] In eodem haeret, vt excitet iuuenem: neque audire se fingit quod dicit. *Vnum hoc scio*] Vide quam callida sint, quae a Myside subiiciuntur, ad irritandam promissio-

PAM. Memor essem? o Mysis, Mysis, etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis

De

missionem Pamphili. *Vnum hoc scio*] Subiicit illa quae ardentem incendant magis. Nam dixit ille omnia, quibus cogitur seruare fidem: sed de merito eius aut nihil dixit, aut parum. *Vnum hoc scio*] Quasi hoc dicat, Quid tu facturus sis equidem nescio, sed vnum scio, *Vt memor esses sui*] Inuidiose, quasi oblito: adeo commouetur hoc dicto Pamphilus. *Vt memor esses sui*] Bene praeterito: quoniam quae praeterita sunt, in recordatione magis lacrymabilia (Mss. Hulst. addit *et miserabilia*) sunt. vt Virgilius, (Aen. III, 678). — *Cui paruus Iulus, Cui pater, et coniux, quondam tua dicta, relinquor?* Idem alibi, (Aen. IX, 300.) *Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat.* D.

Vnum hoc scio, meritam esse vt memor esses sui] Adiecit rursus adolescens suae memoriae: siquidem dicit, in animo se haec Chrysidis morientis et commemorantis Glycerium scripta verba pertenere. In qua re allocutionis sunt praecepta et potestates: hoc est, quibus verbis potuit, vt Chrysis moriens ei commendaret Glycerium. Sed quoniam hoc profecit ad affectum, vt exinde profiteatur adolescens, se Glycerium non deserturum, singula excutienda sunt. Nam primum quo tempore locuta sit, non sine affectu est. *Moriens eum*, inquit: quae res habet maximam pietatem, cum postrema vox est: quod soli sumus, et quod semotis omnibus: plus enim fidei meae dedit, quando testem adhibere neglexit. Deinde sequitur ipsa oratio, quae magnum affectum tenet. E.

Hanc meritam] In regio cod. τὸ *hanc* desideratur. L.

Hanc abest a melioribus codd. nec ancillae de Domina loquenti conuenit. Deinde *esse* pone ante *meritam*, qui ordo est in Donati Msto. Oxoniensi, vt meritam clare possit audiri. B.

47 *O Mysis, Mysis*] Primum vocandi, alterum increpandi est. D.

48 *Etiam nunc scripta*] Id argumentum est, quam viuae memor sit, qui etiam mortuae verborum meminerit Chrysidis de Glycerio. D.

Vt ambiguitas Genitiui tollatur, *dicta* pone post *animo*. B.

F

De Glycerio. iam ferme moriens me vocat:
Accessi; vos semotae: nos soli: incipit,
Mi Pamphile, huius formam atque aetatem vides.
Nec clam te est, quam illi nunc vtraeque inutiles,
Et

49 *Iam ferme*] *Ferme* aduerbium est festinantis. *Moriens me vocat*] Ex tempore probauit locutam vera esse, non ficta et simulata. Nam qui sani sunt, ipsi (adde, *sibi spe*, Z.) longioris vitae adulantur. Virg. (Aen. x, 782.) *Et dulceis moriens reminiscitur Argos.* D.

50 *Iam ferme moriens*] Affectus a tempore, quod postrema vox erat. *Accessi; vos semotae: nos soli*] Figurae propriae Terentianae, (lege *Terentio*), ἀσύνδετον καὶ ἔλλειψις. *Vos semotae*, deest *estis: nos soli*, deest *remansimus.* vt est illud, *Egone illam, quae illum, quae me? Vos semotae: nos soli*] Habuit fidem, quod soli fuimus, quod nemo testis. an timuit, ne hoc pater ante firmatum amorem cognosceret? *Incipit*] Deest *dicere.* Praeparatio, et quasi vestibulum orationis est. *Inceptio* dicitur orationis, quae longa taciturnitate, meditate grauiterque profertur. vt Virg. (Aen. x, 100.) *Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, Infit.* D.

51 *Mi Pamphile*] μίμησις per προσωποποιίαν. et principium a blandimento. *Mi Pamphile*] Vide redditam voci morientis densis interuallis interruptam orationem, vtpote lasso anhelitu interueniente. *Huius formam atque aetatem*] Amat compendium lassitudo. *Formam* enim dicendo pulchritudinem significat: *aetatem*, quod parua. *Huius formam atque aetatem*] Duplex causa commendationis, *forma* et *aetas*: vt supra, *Forte vnam aspicio adolescentulam, Forma*, etc. D.

Nam, mi Pamphile, inquit] Primo quod familiariter allocuta est, dicendo *mi*; deinde ipsa commendatio, quae duas ad misericordiam continet causas, formam atque aetatem: quam rem et Simo laudauerit dicendo supra, *Ibi aspicio vnam adolescentulam, forma &c.* Ex his enim rebus omnis causa pietatis est, et spes ad amorem. E.

52 *Vtraeque inutiles*] Legitur et *vtiles*. *Et ad pudicitiam*] Propter formam dixit. *Et ad rem tutandam*] Propter aetatem. ἀπόδοσις. D.

Illi nunc vtraeque inutiles] Sic ex Ms. R. editum, quod Priscianus in parte agnoscit, apud quem legimus lib. XIV.
Quam

Et ad pudicitiam, et ad rem tutandam ſient.
Quod ego te per hanc dextram oro, et ingenium tuum,
Per tuam fidem, perque huius ſolitudinem

F 2 Te

Quam illi nunc vtraeque res inutiles. L.

Codex Regius hoc ordine ponit, *Nec clam te eſt*, *quam illi vtraeque res nunc inutiles.* Repone *vtiles*, et verſus eſt ſaluus. cf. infra IV, 5, 16. B.

Res nunc vtiles. W.

53 *Ad pudicitiam et ad rem tutandam*] Ad pudicitiam, forma: ad rem tutandam, aetas. Sed melius vtrumque ad pudicitiam. Nam neque forma, neque aetas pudicitiam poterit cuſtodire: ad rem tutandam ſola aetas ſufficit. E.

Recte *rem* ante *tutandam* locum obtinet. B.

54 *Quod te per*] *Quod*, propter quod. vt, (Aen. II, 141.) *Quod te per ſuperos.* Et eſt ordo, propter quod te oro. *Per hanc dextram*] Tenet eum, vt apparet. *Per hanc dextram*] Fidei et foederis membrum. Ad manum fit conuentio. *Et ingenium*] Legitur et *genium.* D.

Quod ego te] Omnis allocutio has diuiſiones habet, quid velit et quid metuat. ita quod metuat ſupra poſitum eſt, *et aetate, et forma.* nunc quid velit. *Quod ego, inquit, nunc te per hanc dexteram oro.* Ipſum quod velit iungit cum precibus. Impetrabile enim fit, ſi quod volumus, in allocutione cum precibus collocemus. Vt, (Virg. Aen. IV, 314.) *Per has te lacrymas egomet dextramque tuam te; Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam Dulce meum* — Non potuit enim per partes impetrabile facere, quod rogabat. Hic autem vide, quod in iureiurando collocat primo dexteram, quam tenebat; quae ſemper fidei teſtis eſt. Nam inde etiam Tullius, *Per dexteram tuam te oro, non tam in praeliis et in bellis, quam in pace et fide firmiorem.* Et ingenium ſimul adiecit et fidem: tum etiam vt pietatem captet, ſolitudinem mulieris, et ipſum poſtremo deſiderium. E.

Et ingenium tuum] al. *et genium tuum.* L.

Lege, *Quod te ego per dextram hanc oro, et per genium tuum.* Duo codd. Palatini habent *Genium*, quod et ſententia ipſa flagitat. Deinde *per* repetendum eſt ante Genium, vt aequalitas conſtet. B.

55 *Per huius ſolitudinem*] Legitur et *ſollicitudinem.* D.

Te obteſtor, ne abs te hanc ſegreges, neu deſeras:

Si

56 *Obteſtor*] *Obteſtato* dicitur, quando eum adiuramus, quem rogamus. *Oramus* per eas res, propter quas rogamus. Virg. (Aen. x, 45.) — *per euerſae, genitor, fumantia Troiae Excidia obteſtor. Ne abs te hanc ſegreges, neu deſeras*] Ad fidem, *ne ſegreges*, retulit: *ad ſolitudinem*, ne deſeras: hoc eſt, ne aliam ducas, aut amare deſinas, etiamſi aliam ducas. *Ne abs te hanc ſegreges*] Quaſi ipſam manu tenens. *Hanc*, propter formam et aetatem. *Segreges*] Hoc verbum ſimplex fieri non poteſt. *Neu deſeras*] poſtremo. *Te obteſtor*] Sextum παρέλκον. dixit enim iam, *Quod ego te per hanc dextram oro.* D.

Ne abs te eam ſegreges, neu deſeras. Sunt autem duo, *ne abs te ſegreges*, ne non eam ducas vxorem: *neu deſeras*, neue non periclitantem defendas. Scit enim eſſe peregrinam ſecundum ſuſpicionem ſuam. Adiungit meritum ſuum dicendo, *Si te in germani fratris dilexi locum*] Quomodo Virg. (Aen. IV, 315.) *ſi bene quid de te merui.* Iungit autem meritum puellae: *Siue haec te ſolum ſemper fecit maximi: ſeu tibi morigera fuit in rebus omnibus*] *Tibi fuit morigera*, id eſt, tuis moribus inſeruiens. Et in merito puellae maximam vim declarauit, quod ſolum ſemper fecit maximi. Accepit a me beneficium, quod ſeruata ſit, quod viuat, et tamen te ſolum maximi fecit. Poteſt etiam dici, quod ſolum amauerit in domo meretricis. Allocutionem efficaciter concludit per mandatum et monitum. *Te iſti virum do*] Quod ſupra dictum, *abs te ne ſegreges. Amicum, tutorem, patrem*] Hoc ſupra dictum, *neu deſeras.* Adiungit et ab vtili; *bona noſtra haec tibi committo*] Poſt haec quo maior vis ad memoriam poſſit accreſcere, vt mandatorum verba in animo fixa remanerent, illud adiecit, *Hanc mihi in manum dat, mors continuo eam occupat*] *Continuo* inquit, tanquam vſque ad mandati creditam ſententiam vita ſuffecerit. Concludit deliberationis ſuae partem per electionem: *Accepi*, inquit, *acceptam ſeruabo*] Conſentit continuo et Myſis, et ipſe curam illius habendo, cum dixiſſet, *perge ad obſtetricem*, monetque ne aliquid dicat dominae de nuptiis. quod pulchre eſt collocatum. Nam nonnihil ex hoc fidem dat amoris, cui et miſeretur. Et vrbane, ne ei quam diligit ex aliquo nuncio aegritudo cumuletur, hoc poſuit: *Atque audin'? verbum vnum caue de nuptiis: ne ad morbum hoc etiam.* E.

Si te in germani fratris dilexi loco,
Siue te haec solum semper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem.
Bona nostra haec tibi permitto, et tuae mando fidei.
Hanc mihi in manum dat: mors continuo ipsam occupat.
Accepi: acceptam seruabo. My. ita spero quidem.

57 *Si te in germani*] Sic tunc dicimus, quando praestitimus aliquid, et tamen noluмus exprobare. vt Virg. (Aen. ix, 406. *Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris Dona tulit.* -- Et alibi, (Aen. iv, 317). *Si bene quid de te merui.* -- *In germani fratris*] Non fratris solum, sed etiam germani. D.

58 *Siue haec te solum*] Si aut te mihi praetulit, aut nullum alium nouerit amatorem in domo meretricis. D.

Siue haec te lege ex codd. nonnullis. *Te* enim, cum in ictu non sit, non potest non elidi. B.

59 *Morigera*] Hoc quasi amanti vtile fuit. Virg. (Aen. iv, 317.) *fuit aut tibi quicquam Dulce meum.* D.

60 *Te isti virum do*] Haec, vt diximus, et singula sunt, et non praecipitantur, nec dicuntur vno spiritu. *Te isti virum do*] Apparet quod iunctis dextris haec dicebat. ideo et, *Per hanc dextram te oro.* *Amicum*] Potest enim et maritus esse, et non amicus. Sed affectu mariti retulit amicum. *Virum*] Ne segreges. *Amicum*] Ne deseras. *Tutorem*] Quasi orbae. *Patrem*] Quasi paruae. *Patrem*] Ad illud quod ait, *Et ad pudicitiam.* D.

61 *Bona nostra tibi haec permitto, et tuae mando fidei*] Conclusio per mandatum et obtestationem efficax satis. *Bona nostra*] Haec verba quasi supellectilem suam ostendentis sunt. *Bona nostra*] Hoc est, Ad rem tutandam. (lege: Ad hoc, *Et* ad rem tutandam). D.

Tibi permitto] al. *committo.* L.

62 *Hanc mihi in manum dat*] Confirmatae sunt legitime nuptiae per in manum conuentionem. Et mire *hanc*: non, *huius manum.* *Mors continuo ipsam occupat*] Quo magis memorem esse oportet eorum, post quae illa nihil locuta est. D.

63 *Accepi*] Proprie, quasi vxorem. *Acceptam seruabo*] Conclusit partem deliberationis suae per electionem. D.

PAM. Sed cur tu abis ab illa? MY. obſtetricem arceſſo. PAM. propera.
Atque audin'? verbum vnum caue de nuptiis,
Ne ad morbum hoc etiam. MY. teneo.

ACTVS SECVNDI SCENA PRIMA.

CHARINVS. BYRRHIA. PAMPHILVS.

QVID ais, Byrrhia? daturne illa Pamphilo hodie nuptum? BY. ſic eſt.

CH.

64 *Sed cur tu*] Corripit, quod abeat ab illa. *Cur*, non interrogantis, ſed corripientis eſt et increpantis, quod Glycerium deſerat. *Obſtetricem*] Quae opem tulerit parienti, *obſtetrix* dicitur: vnde et parturientes, *Fer opem*, clamant. *Propera, atque audin?*] Et interrogatio quo eat, et reuocatio, ad argumentum magni amoris accedit. D.

Sed cur tu ab illa? Sic edidit Sandby. Z.

65 *Verbum vnum caue de nuptiis*] Deeſt *dicas*. figura ἔλλειψις. *De nuptiis*] Non quod hodie futuras neſcierit Glycerium, ſed quod illas hodie indixerit pater filio: cum ſupra et Pamphilo et Glycerio diſturbatae viderentur, Quia ſunt conſtitutae in hunc diem. *Caue*] Annotant quidam *caue* hic corripiendum eſſe. D.

Verba *Atque audin?* debent verſum antecedentem claudere. B.

66 *Ne ad morbum hoc etiam*] Iterum ἔλλειψις, deeſt enim, *accedat*. D.

I In hoc colloquio altera pars oſtenditur fabulae. Siquidem Andria ex duorum adoleſcentium pauoribus (Mſſ. Hulſt. et Dan. et Boend. *periculis*) gaudiiſque componitur, cum fere ſolam Hecyram Terentius ex vnius comoedia adoleſcentis effecerit. Has perſonas Terentius addidit fabulae. Nam non ſunt apud Menandrum, ne τραγικώτερον (nec hoc, nec illud ἀποθέατον. quod e Mſ. laudat Lindenbrog. agnoſcit Mſ. Hulſt.) fieret, Philumenam ſpretam relinquere ſine ſponſo, Pamphilo aliam ducente. *Quid ais, Byrrhia? daturne illa*] Ex verbis Charini apparet Byrrhiam nunciaſſe nuptias futuras cum Pamphilo: nec

CH. Qui ſcis? BY. apud forum modo de Dauo audiui. CH. vae miſero mihi!

Vt

nec adducitur tamen, vt ſtatim credat, et accommodet animum. Saepius ergo repetit interrogando. Et bene *illa*, velut amatorie de certa loqueretur perſona. Sic Virgilius, (Aen. IV, 421). — *ſolam nam perfidus ille Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus.* Ergo non Aeneas, ſed ille. Et item hic, non *Philumena*, ſed *illa* dixit. *Quid ais, Byrrhia?*] Miratur magis, quam interrogat, vel potius indignatur. *Sic eſt*] Hoc cum indignatione ſtomachi dixit. D.

Quid ais, Byrrhia? daturne illa hodie Pamphilo?] Charinus indignatur, quod ſibi nunciatum eſſet, Philumenam, quam diligebat, Pamphilo eſſe nupturam: vehementi dolore ſuccenſus, primo conqueritur, deinde deliberat, an Pamphilum conueniat, vt eam non ducat vxorem. Deliberatiuae formam in hac ſcena debemus animaduertere: ac primum, an verum ſit, quaerit. Ideo interrogat, quaſi verum audierit. Eſt et familiare timentibus, nolle audire quod inimicum ſit voluntati. Interrogat autem rem; *Quid ais, Byrrhia?* Deinde cum conſenſus eſt commodatus, ſic et perſonam quaerit, a quo audierit. E.

Hodie nuptum] In Mſ. R. τὸ *hodie* deeſt. L.

Etſi in omnibus codd. hic ordo verborum reperitur, *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* metri tamen gratia Faernus recte ita correxit. B.

2 *Qui ſcis?*] Non vult enim verum eſſe. *Qui*, quatenus, vnde hoc ſcis. *Apud forum modo de Dauo audiui*] *Apud forum*, de loco. De tempore, *modo*. De perſona, *de Dauo*. (ita verba collocauimus e Mſ. Hulſt. quem ordinem ſenſus exigit. Z.). Plurima dixit ad confirmandum Byrrhia, quando interrogatus eſt, a loco, a tempore, a perſona. *Vae miſero*] Tandem aliquando peruictus (Mſ. Boend. et ed. Du. B. *productus;* forte leg. *perductus*) eſt, vt crederet. *Vae*] interiectio in his rebus, quas execramur. D.

Qui ſcis] At vero nuncius compendium interrogationi faciens, et perſonam et locum dicit, vbi audierit. *Apud forum*, inquit, *modo de Dauo audiui*] Quare confirmatus in quaeſtione, continuo prorupit adoleſcens, qui dixit; *Vae miſero mihi*] Quod nunc certum periculum ſit, ante incertus fuiſſet inuentus (forte *euentus*): et ex diuerſis rebus fit argumen-

Vt animus in ſpe atque in timore vſque antehac attentus fuit;

Ita,

mentum a pari. Poſt Byrrhiae adhibet conſolationem. Quod genus orationis in materia oratoria raro verſatur. Hic autem poſita eſt, vt voluntas ab eo quod fieri non poteſt, conſolatione ſuſcepta, ad id quod fieri poteſt, conuertatur: quod vocatur diſſuaſio. At vero adoleſcens cupidus amoris ſui voluntatem perterritam continet. *Nihil*, inquit, *aliud volo niſi Philumenam.* Sed ſeruus conſolationem reddit, vt ſi fieri poſſit, adoleſcens aeſtus contrarii amoris excludat: et ipſum amorem loquendi dolore ſuſpendit. Huic reſpondit ſententiae naturaliter: quod omnes cum valemus, aliis dare conſilium poſſumus: at ſi in aegritudine ipſi ſimus, de eo, de quo conſilium dedimus, neceſſe eſt aliter ſentiamus. Viſo Pamphilo deliberat Charinus an adeat, et roget, vt nuptiis aliquot proferat dies, id eſt, protrahat; vt periculo iam certo ſpes aliqua dilatione pariatur. Ac deliberationem indicat ſeruo Byrrhiae, quid ſibi videatur. At ille diſſuadet ab inhoneſto et inutili, ſpem * eſt cadere Pamphilum, ſi nihil impetraret, ille continuo ſibi credat Charinum vxorem tollere. Hoc nam ſignificauit. Quid ni? ſi nihil impetres: vt ſit ſenſus, quod mihi videtur: *vt ille arbitretur paratum ſibi moechum, ſi tu nihil impetres.* Alii diſtinguunt ſic, vt ſimul dicant, non ſeparatim, *Quid ni, niſi.* qui vere nullus eſt ſenſus. Poteſt tamen dici *Quid ni?* id eſt, certe. Et poſt, *ſi nihil impetres*, ſc. reſtat, vt arbitretur tanquam ab eo impetraturus. (in Mſſ. lacunae ſignum nullum) * Vt defendat deliberatiuae vtitur partibus, id ſemper impetrationem eſſe docuimus, quae habet principium ad beneuolentiam conciliandam precibus. E.

Pro *modo de Dauo* recepimus lectionem Donati *modo e Dauo*, quam ipſi Faerno placere videmus. B.

Vſque ante hac] Id eſt, ante quam tua verba audirem. Et duas praepoſitiones poſuit, vt dicitur: ſed vna eſt tantum velut aduerbium, non iam praepoſitio. *Vſque antehac attentus fuit*] Nulla praepoſitio praepoſitioni adiungi ſeparatim poteſt. *Vſque*, eiuſmodi eſt, vt ſine aliqua praepoſitione raro inueniatur. *Attentus fuit*] Vt *attentus audire* dicitur. D.

Spe atque timore] Seneca Epiſtol. v. *Spem metus ſequitur: nec miror iſta ſic ire.*

Vtrum-

Ita, poſtquam ademta ſpes eſt, laſſus, cura confectus, ſtupet.
By. Quaeſo aedepol, Charine, quoniam non poteſt fieri, quod velis,
Id velis, quod poſſit. Ch. nihil volo aliud, niſi Philumenam.

By.

Vtrumque pendentis animi eſt, vtrumque futuri exſpectatione ſolliciti. Eleganter Achil. Tatius lib. v. τὴν ψυχὴν εἶχον ἐπὶ τρυτάνης ἐλπίδος καὶ φόβȣ. καὶ ἐφοβεῖτο μȣ̃ τὸ ἐλπίζον, καὶ ἤλπιζεν τὸ φοβȣ́μενον. Virgil. Aeneid. I. *Spemque metumque inter dubii.* L.

4 *Laſſus cura*] ex praeterita ſpe: nunc *Confectus*, id eſt, ſic vulneratus, aut percuſſus, vt ſanari non poſſit. *Laſſus*] ademta attentione. *Cura confectus*] confirmato timore. *Stupet*] abiecta ſpe. D.

5 Obiurgantis eſt *Quaeſo*, vel etiam rogantis. *Quoniam non poteſt*] Conſolatio ad id, quod fieri non poteſt, ſuadens, *Id velis quod poſſit.* Prouerbiale. D.

Quod vis non poteſt, velis id] Auguſtin. de Ciuit. lib. xiv. cap. xv. et xxv. *Viuat vt vult, quoniam extorſit ſibique imperauit non velle, quod non poteſt, atque hoc velle quod poteſt. Sicut ait Terentius. Quoniam non poteſt id fieri quod vis, id velis quod poſſis:* Idem de vita beata: *Etenim et illa eiuſdem Comici ſententia non minus vera eſt: Quoniam non poteſt id fieri quod vis; id velis &c.* L.

Pro *quoniam* Cod. Regius habet *quando*, ſic laudat quoque locum Donatus ad Aen. v, 704. et ſane melius conuenit ſenſui, vt infra iv, 5, 10. Caetera Faernus emendauit ita, *non poteſt id fieri, quod vis.* Recte. B.

6 *Nihil aliud*] Hoc magis gemitu amatorio, quam vt reſponderet Byrrhiae, dicit: quaſi magis Philumenam velit, quam vitam et lucem. Idem alibi, *In eo me oblecto: ſolum eſt carum mihi.* Non enim dixit, Nullam volo aliam, quam Philumenam: ſed nihil volo aliud: quod infinitum eſt. *Qui iſtum*] *Qui*, pro vt. D.

Niſi Philumenam] Auguſtinus de Ciuit. lib. xiv. cap. viii. *Apud Terentium flagitioſus adoleſcens inſana flagrans cupidine, Nihil volo aliud, inquit, niſi Philumenam. Quam voluntatem fuiſſe libidinem, reſponſio, quae ibi ſerui eius ſenioris inducitur, ſatis indicat; ait namque domino ſuo: Quanto ſatius te id*

BY. Ah! quanto ſatius eſt, te id dare operam, qui iſtum amorem ex animo amoueas tuo,
Quam id loqui, quo magis lubido fruſtra incendatur tua.
CH. Facile omnes, quum valemus, recta conſilia aegrotis damus!
Tu ſi hic ſis, aliter ſentias. BY. age, age, vt lubet. CH. ſed Pamphilum
Video. omnia experiri certum'ſt, prius quam pereo. BY. quid hic agit?

CH,

id dare operam, quo iſtum amorem ex animo amoueas tuo, quam id loqui, quo magis libido fruſtra accendatur tua. L.

7 *Ex animo dimoueas*] Legitur, *ex corde eiicias.* D.

Tuo omnino ſubdititium eſt. Pro *animo amoueas* Donatus monet etiam legi *corde eiicias.* Quae lectio perplacet propterea, quod *eiicere* maius eſt quam *amouere*, et *corde* conſuetudini auctoris magis conuenit; vid. Eun. II, 2, 16. Hec. III, 2, 12. Denique vt ex his duobus verſibus vnus tantum efficiatur trochaicus acatalecticus; cum Faerno primam ſyllabam, By. *Ah* in finem praecedentis reiiciendam puto. B.

9 *Facile omnes cum valemus*]. Menander: ῥᾷον παραινεῖν ἢ παθόντα καρτερεῖν. Philemo apud Stobaeum Serm. CCLXLIV. Τοὺς ἰατροὺς οἶδ' ἐγὼ ὑπὲρ ἐγκρατείας τοῖς νοσοῦσιν εὖ σφόδρα πάντας λαλοῦντας. L.

Menander: ὑγιὴς νοσοῦντα ῥᾷστα πᾶς τις νουθετεῖ. W.

10 *Tu ſi hic ſcis*] Hoc geſtu ſcenico melius commendatur. Nam haec magis ſpectatoribus, quam lectoribus ſcripta ſunt. *Hic* ergo ſe ipſum oſtendens, dicit. et eſt hic pronomen. *Sed Pamphilum*] *Sed*, inceptiuum, pro, atque eccum Pamphilum: vt Salluſtius, (in Fragmentis), *Sed Metellus in vulnere.* Hoc non diſcretiuum: vt ſi dicas, ſapiens, ſed miſer: hic enim diſcretiuum erit. *Sed Pamphilum video*] Haec per ἀποστροφὴν finguntur. *Age age vt lubet*] Aduerſus haec non habuit, quid loqueretur. et eſt permiſſio reprobantis ea, quae conſentit. D.

Hic ſign. meo loco. Pro *ſentias* ſenſus poſtulat *cenſeas.* cf. Adelph. V, 8, 5. B.

11 Idem alibi, *Omnia prius experire, quam armis, ſapientem decet.*

CH. Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum.
Credo, impetrabo, vt aliquot saltem nuptiis prodat dies;
Interea fiet aliquid, spero. BY. id aliquid nihil est. CH. Byrrhia,
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? BY. quidni? si nihil impetres,

Vt

decet. Virgilius, (Aen. IV, 415.) hanc quoque posuit sententiam, *Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.* D.

12 *Ipsum hunc*] Bene *ipsum*, quasi auctorem et principem. refertur etiam ad dignitatem. *Orabo: huic supplicabo*] *Oramus* quae bona sunt: *supplicamus* in aduersis magis, vel cum lacrymis. *Hunc orabo, huic supplicabo*] Prooemia sunt petitionis, quibus ostendit Poeta rationem, qua noua et improba res tamen petitur. *Amorem huic narrabo meum*] Non studium, aut voluntatem, sed amorem. Nec petam, sed *narrabo* dixit: totum magnifice. D.

13 *Vt aliquot saltem prodat dies*] *Saltem*, desperatis rebus solam petentes salutem, hoc verbo vtimur. *Prodat* vero, proferat, prolatet, differat. Lucilius in quinto, *An porro prodenda dies sit?* D.

14 *Interea fiet aliquid*] Tale est hoc, quale illud, *Interea aliquid accidet boni.* Sed nihil illum dixisse Poeta per seruum ostendit, dicendo; *Id aliquid nihil est. Fiet aliquid*] Vt supra, *Impetrabo.* D.

15 *Adeon' ad eum*] Consuetudine magis, quam ratione dicitur; vnum enim *ad* abundat. *Quidni, si nihil impetres*] Aut, *Quid, nisi nihil impetres. vt te.* etc. In vtroque idem sensus est: sed superior per εἰρωνείαν, inferior per simplicem explanationem soluitur, Et si *quidni* legitur, subaudiendum, adeas: vt sit, Quid ni adeas? vt si nihil impetres, te arbitretur paratum moechum, si illam duxerit. *Si nihil impetres*] *Impetres* per ὑστερολογίαν dictum videtur, pro *petas*, quoniam petitionem saepe impetratio sequitur. D.

Vnus cod. e nostris habet *Quid nisi? vt nihil impetres;* duo, *Quid nisi? nihil vt impetres.* Emenda igitur *Quid ni? nihil vt impetres.* Igitur *vt* signif. *etsi*, *quamuis.* B.

Vt te arbitretur ſibi paratum moechum, ſi illam duxerit?
CH. Abin' hinc in malam rem cum ſuſpicione iſtac, ſcelus?
PAM. Charinum video. ſalue. CH. o ſalue, Pamphile,
Ad te aduenio, ſpem, ſalutem, auxilium, conſilium expetens.

17 *Abin* recte legunt codd. praeter quatuor noſtros, vbi eſt *Abi.* In Vaticano et Victoriano *n* abraſum eſt. Nullus vero noſtrum habet *crucem.* Retine *rem.* B.

18 *Charinum video*] Non imperite Pamphilum priorem loqui fecit, ſed vt fiduciam det Charino loquendi: quod et Virgilius, (Aen. 1, 325.) eleganter, *Heus, inquit, iuuenes monſtrate, mearum Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum.* Ad hoc prior incipit Pamphilus, vt ad confeſſionem Charino minus clauſa prae pudore ſit via. *D.*

Alia orationis vis et virtus erit, ſi poſt *O ſalue* maiorem feceris interpunctionem. Nam elata voce pronunciandum eſt *Pamphile.* B.

19 *Salutem, auxilium, conſilium expetens*] Vt in petitionibus fieri ſolet, beneficium petens, vtitur partibus deliberatiuae. *Conſilium expetens*] Eleganter: quoniam demens et improbum eſt quod petit, nouiſſimum poſuit conſilium: vt ſi non poſſit concedi, vel conſilium expetat ad ſanandam dementiam. Cicero, (pro Lig. x.) *Tu da ſalutem, qui ſpem dediſti.* D.

Ad te venio ſpem, auxilium, ſalutem expetens] Pamphilus propter amorem ſuum iſtud aliter accipit, et reſpodet, *neque conſilii locum habeo, neque ad auxilium copias.* Interrogat tamen ille. quoniam pudoris fuerat dicere, *Vxorem tuam diligo*, prius interrogat an duceret vxorem: reſpondet Pamphilus quod in opinione eſt, non in eius voluntate. Adiungit Charinus ad impetrationem vitae ſuae periculum, *Si id facis, hodie poſtremum me vides*] Sed interrogatus a Pamphilo cur iſtud dixerit, pudore confunditur. Allegat ſeruum vt ipſe dicat. Seruus vero callidus, ne minus impetrabile, ſed certe contumelioſum eſſet ſi diceret, amat vxorem tuam, *ſpon-*

PAM. Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.

Sed

sponsam, inquit, *tuam amat.* hoc enim est, quod adhuc tibi vxor non sit. Vnde adulterii nulla suspicio est, quod illa sponsa est, hic amat tantum. Sed Pamphilus memor consilii sui et voluntatis, quaerit vtrum Charino aliqua consuetudo sit cum ea. Sed Charinus nesciens consilium, cur haec interrogauerit Pamphilus, simpliciter negat factum. Volebat autem Pamphilus causam simpliciter reperire, cur eam non duceret vxorem, quam nolebat. Quod vt ille intellexit, se ad preces vertit, et petit ex more postulantium, quo semper prima, quae maiora sunt, petimus: deinde ea quae volumus. Nam, vti supra dixit Charinus, nihil aliud a Pamphilo cupiens, nisi vt aliquot saltem nuptiis proferret dies. Hoc igitur cum desiderio sit, aliquid amplius primo postulat, sicut diximus. Quia moris est vt per partes primo, deinde quod volumus postulemus; vt si negatum fuerit, quod primo petitum sit, iam pudori sit a quo petitur denegare. Primo petit ne ducat, secundo si id non potest, *aut tibi nuptiae hae sunt cordi*, saltem aliquot proferat dies, dum proficiscatur aliquo. Hoc est quod fuerat petitum: similiter et Iuno ab Aeolo postulauit, primum quod magnum est. Virgil. (Aen. I, 73.) *Incute vim ventis, submersasque obrue puppes.* Ita secundo loco, quod volebat, petit: *Aut age diuersas, aut disiice corpora ponto.* Hoc namque desiderabat, Troiani ad Italiam ne venirent, ac propterea dispergerentur. Huic igitur petitioni respondet Pamphilus patienter, vt amici more, non quia petiuerit Charinus, sed quia ipse eam nolit ducere vxorem. E.

Auxilium pone post *consilium*. Nam vt spes minus est salute, ita consilium auxilio. Deinde commotius pronunciatur. Denique idem ordo est in responsione versus sequentis. B.

20 *Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam*] Apud amantem neque consilii facultas: apud inopem neque copia auxilii. His duobus ostendit etiam sese amatorem. Neque pol consilii locum habeo, quia amo: neque auxilii, quia sum miser. D.

Consilii locum neque auxilii] Plautus in Trucul. *Magisque adeo ei consiliarius hic amicus est, quam auxiliarius.* L.

Pro *consilii* lege *consili.* Nam veteres omnes in Substan-

Sed istuc quidnam'st? CH. hodie vxorem ducis? PAM. aiunt. CH. Pamphile,
Si id facis, hodie postremum me vides. PAM. quid ita? CH. hei mihi!
Vereor dicere: huic dic quaeso, Byrrhia. BY. ego dicam. PAM. quid est?
BY. Sponsam hic tuam amat. PAM. nae iste haut mecum sentit. ehodum dic mihi,
Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine? CH. ah, Pamphile,

Nihil.

stantiuis, exeuntibus in *ius* vel *ium*, semper Genitiuos, vt Vocatiuos, *i* simplici efferebant. Sub Augusti senescentis demum aetate mutatio Genitiuorum, qualis hodie est, facta est. cf. Gell. XIII, 24. Deinde Codd. Petrensis et Regius habent *neque ad auxiliandum copiam:* at Eugraphius, *neque ad auxilium copias.* Ego legendum esse censeo, *neque ad auxilium copiam.* B.

21 *Sed istuc quidnam est?*] Hoc si non adderet, locus confitendi amoris Charino nullus fuisset. *Hodie vxorem ducis?*] Vide miram interrogationem ante confessionem. *Aiunt*] De ea re dicimus, quam volumus esse falsam. D.

22 *Si id facis*] Nihil prius, quam se moriturum dixit, pudenda dicturus. Inde datum est (Lege, *inde natum*, aut, *inde factum est*), vt ille instantius quaereret causam. *Hodie postremum*] Plus dixit, quam si dixisset, *Morior hodie. Hodie postremum*] A necessario: quia viuere non potest. Et *postremum*, aduerbium est. D.

24 *Sponsam hic tuam*] Nulla cunctatione Byrrhia, sed facete, παῤῥησίᾳ seruili paratissime narrat. *Sponsam hic tuam amat*] Callide et *sponsam*, et *amat:* hoc est, nec adhuc vxor tua est, neque aliquid admisit, quia amat tantum. *Nae iste haut*] *Nae*, valde: vt et Cicero, Catil. II, 3.) *Nae illi vehementer errant.* Sensus hic est, Non id amat quod amo, nec id odio habet quod odi. Hoc est, valde iste, inquit, non mecum sentit: id amat quod ego odi. *Nae iste haut mecum sentit*] *Nae*, valde: aut vt quidam volunt, *o quam.* Lucilius in X, *Nae in arce bouem discerpsi magnifice*, inquit. D.

25 *Num quidnam amplius tibi cum illa fuit?*] Artificiose per-

Nihil. PAM. quam vellem! CH. nunc te per amicitiam, et per amorem obſecro,
Principio vt ne ducas. PAM. dabo equidem operam. CH. ſed ſi id non potes:
Aut tibi nuptiae hae ſunt cordi. PAM. cordi? CH. ſaltem aliquot dies
Profer, dum proficiſcor aliquo, ne videam. PAM. audi nunc iam:

perſonam expreſſit Terentius, nuptias recuſantem: et ſimul τὸ πρέπον virgini ſeruauit. D.

26 *Quam vellem*] Vtique vt eſſet cauſa recuſandae. (Mſ. Boend. et ed. Du B. *Vtique vitiata, vt eſſet cauſa recuſandae.* Vnde forte leg. *Vtique vitiatam, vt eſſet cauſa recuſandi*). *Per amicitiam*] Suam et Pamphili. *Et per amorem*] Suum tantum circa virginem. D.

Quam vellem] V. C. *Quantum vellem.* L.

27 *Vt ne ducas*] Sufficeret dixiſſe, *ne ducas.* *Dabo equidem operam*] Plus illi promiſit, quam ille popoſcit. *Dabo equidem operam*] Pronunciatione leuandum eſt. Plus enim dixit, *dabo operam*, quam ſi diceret, *non ducam.* *Non poteſt*] Deeſt *fieri*, et hoc ad patrem retulit. D.

Pro *potes*, quod non commodum efficit ſenſum, lege *poteſt*, h. e. poſſibile eſt. Poteſt habent quoque Editt. quaedam vett. et ipſe Donatus cum *fieri* deeſſe dicat, videtur ita legiſſe. B.

28 *Aut tibi nuptiae hae ſunt cordi*] Hoc ad Pamphilum pertinet. non enim vnum et idem eſt. Nam ſi idem eſſet: *nuptiae hae ſunt tibi cordi*, ſuperuacuum eſſet additum, *Cordi*] Animo: acute. *Saltem aliquot dies profer*] Primo quae maiora ſunt, petit: poſtremo quae ex his videntur minima: et hoc arte: vt, (Virg. Aen. 1, 69). *Incute vim ventis, ſubmerſaſque obrue puppes.* Et ad poſtremum, *Aut age diuerſas, et diſiice corpora ponto.* D.

Vt vitetur Homoeoteleuton, pro *hae* lege *haec*, vt alibi. B.

29 *Profer*] Prolata, produc, differ. *Aliquo ne videam*] *Aliquo* dixit, vt exilium eſſet incertum. *Audi nunc iam*] Correptio impatientis, qui non ſuſtineat audire de exilio. D

Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto,
Cum is nihil promereat, postulare id gratiae apponi sibi.

Nuptias

30 *Ego, Charine*] Sententiae, quae ex pronominibus incipiunt, fera semper, sed vera promittunt. Virgilius, (Aen. XII, 27). *Me natam nulli veterum sociare procorum Fas erat.* - *Ego Charine, neutiquam officium*] Sensus hic est: Non puto, inquit, hominem liberum, qui cum nihil praestet, haberi gratiam sibi poscat. ergo cum tibi nihil praestem, nolo mihi gratias agas. Non enim tui causa fugio, quod, prius quam me peteres, magis nolebam ducere, quam tu cupis. *Neutiquam*] Vna pars est orationis, pro nequaquam. Aut alio modo dicitur, cum is nihil promereat, id est praestet. vt Virg. (Aen. VI, 664). *Quique sui memores alios fecere merendo.* et, (Aen. IV, 334). — *nunquam, regina, negabo Promeritam.* E contrario laedit: *Quid commerui, aut peccaui, pater?* D.

Ego, Charine, neutiquam officium liberi hominis esse puto, cum is nihil mereatur &c.] Hic sensus maximam intentionem desiderat. *Mereatur* primum hic est instat: merendo enim praestatur. vnde Virgil. (Aen. IV, 333). — *Ego te, quae plurima fando Enumerare vales, nunquam, regina, negabo Promeritam* — Ergo hic erit sensus: Ego, Charine, non arbitror liberi hominis officium esse, vnde nihil praestet, sibi huius gratia debeatur. Ergo cum hoc tibi non praestem, nolo mihi debeas gratiam: quippe cum ego has nuptias velim fugere magis, quam tu adipisci. Quare vt coeperat Charinus gratias agit. Sed Pamphilus hortatur, vt et ipse Charinus et Byrrhia faciant, fingant aliquid, inueniant, efficiant, vt Charino detur: et ipse laborabit vt non ducat. Non enim sequebatur, vt, si Pamphilus eam non duceret, Charinus duceret. E.

Liberi esse hominis] Ita V. C. alii τὸ *hominis* non habent. Vid. Seru. Aeneid. 6. vers. *Quique sui memores.* L.

Homo liber non modo seruo opponitur, sed significat etiam eum, qui nobilitate et bona existimatione inter ciues suos censetur. Faernus apud B.

31 *Cum is nihil promereat*] *Mereri*, est aliquid mercedis pro labore sumere. Cum dicimus, *Nihil meretur*, hoc intelligitur, nihil mercedis dignus est

Nuptias effugere ego iſtas malo, quam tu adipiſcier.
CH. Reddidiſti animum. PAM. nunc ſi quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,
Facite, fingite, inuenite, efficite, qui detur tibi:
Ego id agam, mihi qui ne detur. CH. ſat habeo, PAM. Dauum optume

Video,

eſt accipere. *Cum is nihil promereat*] Laboret, vel mereatur, vel mercedis petere debeat. vt, *Quid meret Machaera?* Plautus in Pſeudolo, (IV, 7, 89.). *Id gratiae apponi ſibi*] Addi in gratiam ſuam, id eſt, ſibi gratiam merere. D.

Cum Iambicus hic inter tot Trochaicos non ſatis belle incedat: lege, *cum is nil mereat.* Sic quoque legiſſe videtur Donatus. B.

32 *Nuptias effugere*] Interpoſita diſtinctione, vultuoſe hoc dicitur, hoc eſt, cum geſtu. D.

33 *Reddidiſti animum*] Plus dici non potuit. *Aut tu, aut hic Byrrhia*] Hic δεικτικῶς quaſi efficaciorem oſtendit. ergo ad comparationem alterius refertur. D.

Reddidiſti male incipit a pede Cretico: corrige itaque *Redduxti*, praeſertim cum cod. Petrenſis habeat *Reddixti*, et vſus loquendi poſtulet. Nam *reddere animum* eſt in gratiam redire, quod alienum eſt ab hoc loco. Deinde *tu* ne elidatur, emenda *tute.* B.

34 *Facite, fingite, inuenite, efficite*] *Fit*, quod verum eſt. *Fingitur*, quod falſum eſt. *Inuenitur*, ne temere fiat. *Inuenite* ergo, agite dicit poſt cogitationem. *Efficite*] id eſt, in effectum perducite. Salluſtius (Catil. I.): *Nam et prius quam incipias, conſulto: et vbi conſulueris, mature facto opus eſt. Facite, fingite, inuenite*] Mire expreſſit Pamphili animum nuptias metuentis (Mſ. Boend. et ed. Du. B. *recuſantis*), cui quicquid dixerit, parum eſt. D.

35 *Ego id agam, mihi qui ne detur*] Non dixit, *ego non inſtabo vt ducam:* ſed quod eſt amplius. Et recte: vtriuſque opera opus. Non enim continuo ducet Charinus, ſi non duxerit Pamphilus. *Qui detur*] *Qui* pro quemadmodum. *Ne mihi*] Veteres frequenter *ne* pro *non* dicebant (Verba *Qui detur — dicebant*, abſunt a Mſ Hulſt. nec videntur eſſe Donati). *Sat habeo*] Sic antiqui

G pro

Video, cuius conſilio fretus ſum. Ch. at tu hercle
haut quicquam mihi;
Niſi ea, quae nihil opus ſunt ſcire. fugin' hinc?
By. ego vero, ac lubens.

ACTVS SECVNDI SCENA II.

DAVVS. CHARINVS. PAMPHILVS.

Di boni, boni quid porto! ſed vbi inueniam
Pamphilum?

Vt

pro ſufficit, *ſat habeo* dicebant. an vel abundat? D.

Vt *mihi* ſub ictum veniat; pone, *qui mihi ne detur*. B.

36 *At tu hercle*] (adde *haut quicquam*. Ita eſt recte in Mſ. Hulſt.) Deeſt, affers, dicis, nuncias. D.

37 *Niſi ea quae*] Hoc eſt, — *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* By. *ſic eſt.* Ch. *qui ſcis?* By. *apud forum modo de Dauo audiui.* Quod memor eſt Charinus, ſe non libenter audiſſe. *Fugin hinc*] Comminantis eſt, et abigentis a ſe. *Ego vero, ac lubens*] Nemo lubenter fugit, niſi coactus neceſſitate. Hic etiam *lubens* dixit, quod eſt, lubenter. D.

Vnus e noſtris, *opus eſt*. Certe alterutrum legendum eſt, aut *opus eſt ſcire*, aut opus ſunt *ſciri*. Poſterius placet. B.

1 Haec ſcena conſilium continet perſonarum, ad quas maxime pertinet argumentum. Et hic eſt locus, in quo, vt fieri ſolet, fortuna mixta rebus diſpoſitis, magnas turbas dat. *Di boni, boni quid porto*] Non mirum quod inſolentius Dauus exultat, qui, vt Simo dicebat, timidus fuit, vt ipſe Dauus, etiam deſperauit (lege, *tam timidus fuit et perturbatus*, *vt etiam deſperauerit*) ex nuptiarum terrore, quas nunc falſas comperit. *Di boni, boni quid porto*] Ex proximo repetiuit bis: ſed tamen alterum nominatiuo plurali, alterum genitiuo ſingulari dictum eſt. *Quid porto*] Non ſolum corpore, ſed etiam animo portamus tam bona, quam mala. Sic alibi, *Ne quid Andria apportet mali.* D.

Di boni, boni quid porto] Haec ſcena coniecturalem ſtatum tenet. Praeterea conqueritur, an Simo veras nuptias ſit hodie facturus. Huius rei argu-

Vt metum, in quo nunc eſt, adimam, atque expleam animum gaudio.
CH. Laetus eſt, neſcio quid. PAM. nihil eſt: nondum haec reſciuit mala.
DAV. Quem ego nunc credo, ſi iam audierit ſibi paratas nuptias,
CH. Audin' tu illum? DAV. toto me oppido exanimatum quaerere.
Sed vbi quaeram? aut quo nunc primum intendam? CH. ceſſas alloqui?

argumenta Dauus ſeruus callida arte collegit, probaturus falſas eſſe nuptias. Haec multis locis exprimemus. Ac primum generaliter gaudium ſuum proteſtatur, Pamphilum quaerendo. *Vt metum, in quo nunc eſt, adimam, atque expleam animum gaudio*] Ordinem et rationem poſuit. Prius enim id, quod malum eſt, debet excludi, vt id quod bonum eſt, melius faciliuſque teneatur. E.

2 *Vt metum, in quo nunc eſt, adimam, atque expleam animum gaudio*] Ordine locutus eſt. Prius enim metum adimere, ſic demum gaudio perfundere. Hic ordo etiam in laude ſeruatur. D.

Vt metum in quo nunc] Seruius Aeneid. I ad illum verſ. *Abolere Sichaeum.* L.

Ne *metum* in Theſi totum ſubſidat, ſed melius exaudiatur, pro *in quo*, repone *quo in.* B.

3 *Neſcio quid*] Deeſt *propter*: vt ſit, propter neſcio quid. *Quid*] aduerbiale.

Nihil eſt: nondum haec reſciuit mala] Nondum Pamphilus ſciebat Dauum ſcire, quod ſibi pararentur nuptiae. E.

4 *Quem ego nunc credo, ſi iam audierit ſibi paratas nuptias*] Hic intelligit Pamphilus Dauum ſcire, quod nuptiae praeparantur. E.

5 *Exanimatum*] Perterritum, perturbatum. D.

Toto me oppido exanimatum quaerere. Daue perii] Antequam aliquid audierit Pamphilus, indicat dolorem. Contra illi ſeruus, qui ſcit quid argumentis collegerit, reſpondet. E.

6 *Sed vbi quaeram?*] Nunc in omnes ſe partes verſat, quaerens quo dirigat curſum. D.

Aut quo nunc] Regius liber τὸ *aut* non habet. L.

Sex ex noſtris melioribus codd. non habent illud *aut.* B.

DAV. Abeo. CH. Daue: ades. reſiſte. DAV. quis homo'ſt, qui me? o Pamphile,
Te ipſum quaero: euge, Charine: ambo opportune. vos volo.
CH. Daue, perii. DAV. quin tu hoc audi. CH. interii. DAV. quid timeas ſcio,

7 *Habeo*] Videtur quaſi conſtitiſſe, deinde quaſi elegiſſe quo pergat. *Habeo* per *h* inueni. legitur et *abeo*: vti merito illi dicatur, *Reſiſte*. *Quis homo eſt qui me? o Pamphile*] Ante videt, quam compleat orationem. D.

Noſtri codd. quamquam legunt *Abeo*: praefero tamen *Habeo*. B.

8 *Euge Charine*] *Euge*, modo pro interiectione poſitum eſt. *Opportune*] Deeſt, *adeſtis*: non, opportune vos volo. D.

Ambo opportune] Seruius Aeneid. XII. verſ. *Sthenelumque dedit*. L.

9 *Daue, perii*] Proprium eſt dolentibus, praefeſtinare ad indicanda quae dolent. ἀπωλόμεθα! Habet nonnullum affectum, quod addidit, *Daue*. *Quin tu*] *Quin*, modo pro imo; alias, cur non? D.

Hoc audi] Illic ad calamitatis vocem redit ſeruus; ſcire ſe eius ſollicitudinem dicit. *Quid timeas ſcio*] Quoniam videtur ſeruum perſeuerare, Charinus adoleſcens ad pollicendam ſpem domino Pamphilo, continuo ipſe ſuam calamitatem confitetur: *Mea quidem certe hercle in dubio vita eſt*. Sed hic ſeruus repromittit, ac ſe dicit ſcire ipſius ſollicitudinem. Pamphilus autem, tanquam neſcio ſeruo et adhuc ignoranti, ingerit cauſſam calamitatis ſuae, cum dicit *Nuptiae mihi*. Sed eius orationem impleri non ſinit ſeruus, et continuo procedit dicens, *Et iſtuc ſcio*. Ille perſeuerat dicens, *Hodie*. Cuius orationem intercepit ſeruus, et vtriuſque ſollicitudinem narrat, dicens, *Tu paues ne ducas illam*] Hoc vtique Pamphilo; Charino autem, *Tu autem vt ducas*. E.

Etſi verba, *Daue perii -- interii*, Donatus adſcribit Charino: tamen ob conſenſum codd. et contexti rationem tribuenda ſunt Pamphilo. Nam abſurdum eſt non modo priores vel in amore vel metu partes Charino dare, ſed et Dauum prius alienum quam herilem filium compellare. B.

PAM. Mea quidem hercle certe in dubio vita'ſt.
DAV. et quid tu, ſcio.
PAM. Nuptiae mihi. DAV. et ſi ſcio. PAM. hodie. DAV. obtundis, tametſi intelligo.
Id paues, ne ducas tu illam: tu autem, vt ducas.
CH. rem tenes.
PAM. Iſtuc ipſum. DAV. atque iſtuc ipſum nihil pericli eſt: me vide.

PAM.

10 *Mea quidem hercle*] Videtur Charinus plus dixiſſe, *Perii*, quam Pamphilus, *Mea quidem hercle certe in dubio eſt vita*. Sed non eſt hoc; plus enim Pamphilus dixit. Nam qui viuit, non poteſt interiiſſe: is autem qui viuit, vitam poteſt in dubio habere. Ideo et iurauit *hercle*: et affirmans iusiurandum, *certe* addidit. Bene *certe*: quaſi illud *interii*, falſum ſit. Ita Pamphilus plus fecit periturum ſe eſſe dicendo, quam Charinus interiiſſe. *Et tu quid, ſcio*] Mira compendia, quae contrahit Poeta longitudine fabulae: nec tamen perdit affectus perſonarum. *Et tu quid*] Deeſt *timeas*. D.

Certe et *quid tu* Donatus habet, tres libri, quos vidit Faernus, et meliores ex noſtris. Recte. B.

11 *Et id ſcio*] Ἐν ὑποκρίσει. tanquam dicat, nihil eſt. *Et id ſcio*] Legitur, *et*, *etſi ſcio*. *Hodie*] Tempus addidit, tanquam rem ſciens. *Obtundis*] Saepe repetendo dicere, *obtundere* eſt. translatio a fabris, qui ſaepe repetunt tundendo aliquid malleo, et idem obtundunt et hebetant. *Obtundis, tametſi*] Poteſt eſſe ἀναστροφή: ſed ſincerius eſt et melius ſubdiſtinguere. D.

Plerique libri Faerni habent *et ſi ſcio*, noſtri partim *et id ſcio*, partim *etſi ſcio*. Poſteriorem lectionem requirit ſententia. B.

12 *Id paues*] Deeſt *ob*: vt ſit *ob id*. hoc autem Pamphilo dicit. *Tu autem, vt ducas*] Pro, ne non, vt poſuit. Hoc, Charino. D.

Id paues] Mſ. R. *pcaues*. L.

13 *Atque iſtuc ipſum*] Ἐν ὑποκρίσει. Ille enim hoc idem dixerat cum exclamatione: quod quaſi vanum contemnit. *Me vide*] Vtrum laetus ſum? an, me ſpecta fidei datorem? vt dici ſolet, *me habe*, *me reſpice*. D.

Iſtuc ipſum nihil pericli eſt] Irridentis eſt ita oratio. quia

PAM. Obſecro te, quam primum hoc me libera miſerum metu. DAV. hem!
Libero. vxorem tibi non dat iam Chremes. PAM. qui ſcis? DAV. ſcio.
Tuus pater modo me prehendit; ait, tibi vxorem dare ſeſe

Hodie:

ſupra dixerat Pamphilus *Iſthuc ipſum*, repetit tanquam vanum dictum. *Nihil pericli*] Rogat vt metu liberet dominum ſeruus, et ſummam collocat. Primum hanc rem ſemper facere debet orator, vti ante partium, quae longo genere narrandi explicabuntur, ſumma primitus collocetur: et hoc maxime in initio, vt facilius res comprehendi poſſit. Eſt igitur ſumma: *Vxorem non dat Chremes filiam ſuam Pamphilo.* eius caſu videatur iſta argumenta collegiſſe; aut ex euentu narrat cauſam, quemadmodum ad indicia veritatis peruenerit. Tunc paret cauſſae, quemadmodum malum praedixit, et deinde quae conſequuntur. Quibus in verſibus declarat ſibi maximam ſollicitudinem fuiſſe, poſteaquam patrem cognouerit Pamphilo nuptias non parare. E.

Atque iſtuc ipſum] Priſcian. lib. 2. *Atque hoc ipſum.* L.

14 *Obſecro te, quam primum hoc me libera miſerum metu*] Cum precibus et tempus admiſcuit. Et bene *libera.* perfecta enim ſecuritas, *liberatio* nominatur. *Hem*] Ecce: demonſtratio eſt facti. D.

15 *Vxorem tibi non dat iam Chremes*] Oratorie a ſumma coepit: cuius partes multis dicentur. *Iam non dat*] Bene *iam.* Quod ſi non dixiſſet, intelligeret Pamphilus, vel poſtea Chremetem filiam eſſe daturum. Sed addito *iam*, plena ſecuritas eſt. *Iam* enim renunciatio eſt perpetuitatis. *Scio*] Praeparatio eſt auditoris ad eam narrationem, quae oſtendit argumenta falſarum nuptiarum. D.

Vnus cod. ex Regiis locat numeroſius ita, *tibi vxorem non dat iam Chremes.* Deinde *ſcio* eſt inutile. non enim reſpondet interrogationi, quae non eſt, *an ſciret*, ſed *quomodo ſciret.* Praefero igitur lect. variam *ſcies*, quae eſt in margine cod. Colleg. Corp. Chr. B.

16 *Me prehendit*] Pro *prendit.* Addita aſpiratione geminauit ſyllabam. Et *prehendit* dixit, quaſi vitantem ac fugientem.

Hodie: item alia multa, quae nunc non eſt narrandi locus.

Continuo ad te properans percurro ad forum, vt dicam tibi haec.

Vbi te non inuenio, ibi aſcendo in quendam excelſum locum.

entem. *Ait tibi*] *Ait* proprie: quia contemnenda dicuntur. *Ait tibi vxorem dare ſe*] Coniecturam facit ex malis, quae praeceſſerunt. *Ait tibi vxorem dare ſe*] Dicit cur primo crediderit veras, dicturus ſubinde cur falſas. D.

Duo codd. rotundius et melius ponunt *me* ante *modo*. Omnes Faerni codd. habent *dare ſeſe;* vnus ex noſtris ponit *ſeſe dare;* alter primariae notae *ſeſe* non habet; quod cum in verſu redundet, lege *dari*, vt ſupra, 1, 2, 20. B.

17 *Item alia multa*] Bene diſtulit narrationem, ne, ſi audirent Charinus et Byrrhia, deſinant dolos ſtruere aduerſum vigilantiſſimum ſenem. *Item alia multa*] Commoda narratio a neceſſariis tantum. Minas autem ſenis praetermiſit, ne corrumperet bona, quae nunciabat. *Quae nunc non eſt narrandi locus*] Non vult dicere, quam minaciter ſecum egerit ſenex, quamque inſtet nuptiis, ne Charinum Byrrhiamque de ſpe deiiciat, quos vult ſecum adniti, ne vxorem Pamphilus ducat. *Quae nunc*] Argumentum eſt, quaerere potuiſſe eum qui ſit territus. Nam timor curam parit. *Narrandi locus*] Modo tempus, ſpatium. D.

18 *Properans percurro*] Vide quantum dixerit, *Properans*, et *percurro*, vt continuationem curſus oſtenderet. D.

19 *Vbi te non inuenio*] *Vbi*, modo non eſt aduerbium loci, ſed temporis, pro *poſtquam*. *Vbi te non inuenio, ibi*] A ſummo ad imum diuiſiones, quibus dicta et facta continentur: ſub quorum genere ſunt ſpecies nunc dictorum, nunc factorum, cum conſideratione rerum perſonarumque. D.

Ibi, quod a duobus noſtris abeſt, ego verſus gratia repono poſt quendam. Atque *aſcendo* muto in *eſcendo*, quod magis eſt e vet. conſuetudine, et reperitur in cod. vetere Guyeto viſo. B.

Circumſpicio; nuſquam. forte ibi huius video Byrrhiam;
Rogo: negat vidiſſe. mihi moleſtum. quid agam, cogito.
Redeunti interea ex ipſa re mihi incidit ſuſpicio: hem,
Paululum obſoni: ipſus triſtis: de improuiſo nuptiae:
Non cohaerent. PAM. quorſum nam iſtuc? DAV. ego me continuo ad Chremem.

Quum

20 *Nuſquam*] Deeſt, *vidi*. *Video Byrrhiam*] Deeſt *ſeruum*, et recte. dixerat enim, *Apud forum modo de Dauo audiui*. D.

Poſt *nuſquam* reponendum eſſe cenſeo *es*. Atque tres e noſtris recte collocant *ibi forte*. B.

21 *Rogo: negat vidiſſe*] Mira breuitas, et imitanda. D.

Quid agam, cogito] Incipiunt igitur argumenta, nuptiae ne ſint, ex hoc verſu: *Redeunti interea ex ipſa re incidit ſuſpicio*. Omnis coniectura a ſummo ad imum diuiſiones habet, quae diuiſio dicta et facta continet. Quanquam ſaepe et ex hoc coniectura colligi poſſit, quod non dictum nec factum ſit. Ergo hic vtrumque complexus eſt. Nam non fiunt nuptiae, quod paululum obſonatus eſt dominus, quod ipſe eſt triſtis. Deinde rurſus factis ſoceri volens argumenta colligere, quae diximus pertinere ad diuiſionem, quae a ſummo ad imum eſt, colligit ab his quae facta non ſunt. *Cum enim illo*, inquit, *veni: ſolitudo ante hoſtium*. Vtique frequentia eſſe debuit. Sed ne hoc parui temporis ſit, *Maneo*, inquit, *interea: nemo ingreſſus eſt*. Nulla matrona in aedibus fuit, nullus ornatus, tumultus nullus. Haec ab his ſunt, quae facta non ſunt, cum fieri denique debuerint. Quibus rebus certum eſt, nuptias non parari. E.

23 *Paululum obſoni*] Hinc eſt quod ait, *Nimium parce facere ſumtum*. *Ipſus triſtis: de improuiſo nuptiae*] Mire, et moraliter. Ex his enim, quae facta non ſunt, docet, quid feciſſe deberet. Et, *de improuiſo nuptiae*, pronunciandum. D.

24 *Ego me continuo*] Et bene *continuo* ad Chremem: vt ſi ab vtroque hoc fieret, eſſet

vera

Quum illoc aduenio: ſolitudo ante oſtium. iam id gaudeo.
CH. Recte dicis. PAM. perge. DAV. maneo: interea introire neminem
Video, exire neminem: matronam nullam. in aedibus
Nihil ornati, nihil tumulti. acceſſi: intro aſpexi. PAM. ſcio,
Magnum ſignum. DAV. num videntur conuenire haec nuptiis?

vera ſuſpicio Daui (lege ope Mſ. Hulſt. *Et bene*, continuo; *ne, ſi ab vtroque hoc fieret, eſſet vera ſuſpicio*). *Ego me continuo*] Deeſt, *duco*. Conſuetudine dictum eſt, ἐλλειπτικῶς. *Egomet*] Vna pars orationis eſt. *Chremem*] *Chremem* et *Chremetem*, vt *Darem* et *Daretem*. D.

Ego me continuo] Sic vett. omnes; tamen Priſcian. lib. VI. p. 62. *egomet continuo ad Chremem*. L.

25 *Solitudo ante oſtium*] Signa ab his quae ſunt, quae non eſſe deceret (Mſ. Hulſt. *decerent*). *Iam id gaudeo*] Quaſi aduerſum, et non conſentientem Pamphilum, excitat ad gaudium laetitia ſua. *Iam id gaudeo*] Sic Virgilius (Aen. I, 701), *Cum venit, aulaeis iam ſe regina ſuperbis*. D.

Pro *illoc*, quod eſt Donati, omnes codd. quos vidit Faernus, et priſcae editt. legunt *illo*. B.

26 *Recte dicis. perge*] Vultu enunciandum. Hoc dicit Pamphilus. *Maneo*] Ne, At parum temporis fuiſti (Mſ. H. et ed. Venet. 1490. *Ne temporis fieret dilatio*). *Interea*] Temporis longi ſignificatio. *Introire neminem*] A non factis. D.

27 *Exire neminem*] Quid ſi intus erant? ideo ait, *exire neminem*. D.

Omnes quidem ita diſtinguunt, ſed poſt *matronam nullam* interpunctionem tollendam cenſeo, et comma reſcribendum poſt *aedibus*. B.

28 *Nihil ornati*] ἀρχαϊσμός. Sic Salluſtius (in Fragmentis incertorum libb.), *Ergo Senati decreto ſeruiendum ne ſit*. D.

Nihil ornati] Chariſius lib. I. p. 15. L.

29 *Signum*] Proprie pro argumento. *Num videntur*] A conſequentibus argumentum. *Non opinor*] Ille opinionem

PAM. Non, opinor, Daue. DAV. opinor, narras? non recte accipis.
Certa res est. etiam puerum inde abiens conueni Chremis
Olera, et pisciculos minutos ferre obolo in coenam seni.

CH.

accommodat tantum, hic multum tribuit coniecturis. D.

Scio magnum signum] Proprie *magnum signum* dicitur in factis et dictis. Ad quaestionem argumentum collectum. E.

Magnum signum] V. C. *Magnum signum est hoc.* L.

30 *Non opinor*] Quoniam argumenta sunt et coniecturae, *opinor* dixit. Nam contra opinionem, certa res est; quae autem opinamur, putamus: quae putamus, incerta sunt. *Opinor narras?*] Bene a prima ad secundam personam. D.

Non opinor, Daue] Coniecturam perspiciens *opinor* dixit, id Dauus quasi iam collecta sit veritas, indignatus negat dici debuisse *opinor;* adiecitque, *Non recte accipis*, quia certa res. Alia argumenta atque ab ipsa diuisione factorum atque dictorum, quod puerum inuenerit Chremetis, *Holera, pisciculos minutos ferentem ad coenam seni.* Ne forte aliquis puer ferret in coenam seni. Ita coniectura firmata est a factis, vel persona Simonis, vel persona Chremetis, quae, sicut diximus, in diuisione consistunt. E.

31 *Etiam puerum*] *Etiam* pro praeterea. *Chremi*] Sic *Chremi*, vt *Vlyssi* et *Achilli*. D.

Conueni Chremis] Probus in Catholicis, Priscian. lib. VI. p. 62. L.

Illud *conueni* alienum ab hoc loco est. Itaque repone *conspexi.* Deinde etsi Valerius Probus ait, apud Terentium Chremis et Chremetis in Genitiuo dici: auctoritati tamen Donati parendum putamus, adeo vt legamus *Chremi.* B.

32 *Olera et pisciculos minutos*] Sufficeret diminutiue *pisciculos* dixisse, quod sic, *minutos* dixit: et pretium, obolo esse emtos: quae est vltima nummorum significatio. Sunt enim genera minutorum piscium, quae magno veneant. Hic ergo etiam ex pretio vilissimos pisces significauit. Et, quid si minutos, sed omnibus? *Seni* dixit, vt obsonationis ostenderet causam. *Olera et pisci-*

CH. Liberatus sum hodie, Daue, tua opera. DAV. ac nullus quidem.

CH.

pisciculos] Quod supra generaliter, *paululum obsoni*, hic specialiter dixit. *In coenam seni*] Mire *seni*, cuius est maior cura domi. D.

Ferre obolo in coenam] Id est, exiguo pretio: idque sic dictum, vt a Graecis ὀβόλου ἀγοράσαι. Antiphanes apud Athen. dipnos. lib. 7. pag. 309. ἥκω πολυτελῶς ἀγοράσας εἰς τοὺς γάμους λιβανωτὸν ὀβόλου τοῖς θεοῖς. Sic Plautus in Epidico p. 236. *nummo conducere*. Horat. Serm. 2. Saty. 5. *nummo addicere*. Scaeuola, *nummo transigere*. Cuius locum sic restituo ex scriptis membranis l. 3. §. 2 ff. de transactionibus: *Debitor, cuius pignus creditor distraxit, cum Maeuio, qui se legitimum creditoris heredem esse iactabat, nummo transegit*. Hanc emendationem confirmat Ecloga Basilicor. lib. 11. p. 134. ἐὰν ὁ λέγων ἑαυτὸν κληρόνομον, διαλυσάμενος λάβῃ χρήματα. L.

Ne, *obolo*, quod hic emphasin habere debet, totum in Thesi lateat: ordinem muta sic: *ferre in coenam obolo seni*. B.

Athenaeus ex Trophonio Menandri haec refert: A. Ξένου τὸ δεῖπνόν ἐστιν ὑποδοχῆς τινός. B. Ποδαποῦ; διαφέρει τῷ μαγείρῳ τοῦτο γάρ. Οἷον τὰ νησιωτικὰ ταυτὶ ξενύδρια Ἐν προσφάτοις ἰχθυδίοις τεθραμμένα, Καὶ παντοδαποῖς, τοῖς ἁλμίοις μὲν οὐ πάνυ Ἁλίσκετ', ἀλλ' οὕτως παρέργως ἅπτεται Et mox eodem loco: -- εἰ δέ τις τοὐναντίον Ἀρκαδικὸς ἔρχετ', ἤ τις ἀθάλασσος ξένος, Τοῖς ἐκ θαλάσσης λοπαδίοις ἁλίσκεται. Idem ex Menandri Ephesio: — ἐπ' ἀρίστῳ μὲν λαβὼν ὀψάριον. W.

33 *Nullus*] Pro, *non:* vt alibi, *Nullus dixeris*. D.

Ac nullus quidem] *Nullus*, pro non: vt sit sensus, non quidem liberatus es. Cui subiungitur: *Quid ita? nempe huic illam prorsus non dat. ridiculum caput*] Intellexit Dauus stultitiam Charini, qui dixit; *nempe huic illam prorsus non dat*. Secundum quod supra diximus. Non enim necesse illum illam continuo ducere, si hanc non duxerit Pamphilus. Et a possibili dicere debuisse innotuit. E.

Ac nullus quidem] Priscian. lib. 2. L.

Omnes codd. Faerni habent recte, *hodie Daue*, non *Daue hodie*, vti tres e nostris: atque *ac*, non *at*, vt Putschius edidit; nec *ab*, vti quidam perperam lusit. B.

CH. Quid ita? nempe huic prorſus illam non dat. DAV. ridiculum caput!
Quaſi neceſſe ſit, ſi huic non dat, te illam vxorem ducere:
Niſi vides, niſi ſenis amicos oras, ambis. CH. bene mones.
Ibo; etſi hercle ſaepe iam me ſpes fruſtrata eſt. Vale.

ACTVS SECVNDI SCENA III.

PAMPHILVS. DAVVS.

QVID igitur ſibi volt pater? cur ſimulat? DAV. ego dicam tibi.

Si

34 *Quid ita?*] Vna pars orationis. *Ridiculum caput*] Pro toto homine. nemo enim ore contemto, ex aliis membris hominem velit ſignificare. et eſt συνεκδοχὴ τρόπος. D.

35 *Quaſi neceſſe ſit, ſi huic non det, te illam vxorem ducere*] Oſtendit ἐνθύμημα vitioſum hoc eſſe, in quo, altero ſublato, non neceſſario alterum relinquatur. D.

36 *Niſi vides, niſi ſenis amicos oras, ambis*] Hoc laborat Dauus, quemadmodum Philumenam Charinus propriis laboribus promereatur vxorem. *Niſi vides, niſi ſenis amicos oras*] Artificioſe Dauus Charinum excitat, vt, ſi fieri poſſit, adiuuetur negotium Pamphili, dum ille ſibi prouidet. *Niſi vides*] Prouides. *Ambis*] Magnarum rerum deſiderium et appetitus, *ambitio* dicitur. Confirmata re a factis et a perſonis, deliberatiua naſcitur. D.

1 Haec ſcena deliberationem continet Daui et Pamphili. Et bene *igitur*. Si enim falſae ſunt nuptiae, quid cogitat? ſtomachoſe etiam hoc dixit *ſibi volt*. Virgilius (Aen. VI, 318.), *Quid vult concurſus ad amnem?* D.

Quid igitur ſibi vult pater? cur ſimulat?] Nunc quaeritur, cur falſae nuptiae fingantur a patre. Et hoc loco deliberatio eſt, in qua perſuaſio continetur. Deliberat namque an polliceatur patri Pamphilus, ſe

vxo-

Si id ſuccenſeat nunc, quia non dat tibi vxorem Chremes,
Ipſus ſibi eſſe iniurius videatur; neque id iniuria;
Prius quam tuum, vt ſeſe habeat, animum ad nuptias perſpexerit.
Sed ſi tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet.
Tum illae turbae fient. PAM. quid vis patiar? DAV. pater eſt, Pamphile.

Diffi-

vxorem eſſe ducturum. Perſuaſio, vt dixit, ex hoc colligitur: falſae ſunt nuptiae, nullus metus eſt polliceri. Sed huic rei argumenta hinc ſuſcipiuntur, quod cauſſam pater iraſcendi filio inuenire deſiderat. Sed enim hanc ſuſcipiat, ſi Chremes nolit dare filiam ſuam coniugem: ſi vero negauerit Pamphilus, illic culpae origo naſcetur: tum malum et ſeditio maxima inter patrem et filium poterit generari. E.

Quid igitur?] In vett. codd. nulla hoc loco diſtinctio eſt a priori ſcena, vt neque in Reg. exemplari. L.

2 *Si id*] *Id*, ob id, propter id. D.

Complures Faerni libri habent *dat:* noſtri omnes *det*, quod ad ſententiam eſt rectius. B.

3 *Neque id iniuria*] Id eſt, vſque adeo iniuſtus ſibi videbitur, vt ſe iniuſtitiae ipſe condemnet. D.

Ipſus ſibi iniurius] Gloſſ. *Iniurius* ἄδικος. Priſcian. lib. 13. p. 154. L.

4 *Perſpexerit*] *Perſpicere* eſt ad plenum et perfectum videre. D.

5 *Ibi culpam in te*] V. C. *culpam omnem in te*. L.

6 *Tum illae turbae*] τὸ *Illae* ad terrorem retulit. *Quid vis patiar?*] Hoc eſt patiarne vxorem ducere? *Quid vis patiar?*] Sunt qui *quid vis*, pro, quicquid euenerit, intelligant: quia dixerat, *Adeon' me ignauum putas?* Alii pronunciant, vt ſit ſenſus, Quid me vis facere? an vt hoc patiar, vxorem mihi dari? *Pater eſt, Pamphile*] Hoc vultuoſe pronunciandum eſt, et mire *pater* dixit: vt ipſo nomine videatur habere auctoritatem, et veluti dormitantem et oblitum poteſtatis paternae, his tribus excitat; Pater eſt Pamphile, difficile eſt, haec ſola eſt mulier. *Pater eſt*] A neceſſario argumentum. D.

Quid

Difficile eſt. tum haec ſola'ſt mulier: dictum ac factum inuenerit
Aliquam cauſam, quamobrem eiiciat oppido. PAM. eiiciat? DAV. cito.
PAM. Cedo igitur, quid faciam, Daue? DAV. dic te ducturum. PAM. hem! DAV. quid eſt?

Quid vis patiar] Senſus hic eſt: Noli perſuadere, quantum velit licet iraſcatur pater. Quaecunque per iracundiam fecerit, ſuſtinebo: hoc eſt, quodcunque patiar. Hic iam perſuaſio eſt, vt polliceatur, quae efficitur a terroris parte. E.

7 *Difficile eſt*] Hoc eſt, reſiſtere, contradicere, Pamphilo difficile, perniciofum Glycerio. *Difficile eſt*] Ἀποσιώπησις cum vultu. Deeſt *reſiſtere*. *Sola*] Sine auxilio, ac per hoc deſerta. *Sola* autem, ſine defenſoribus propriis. et *ſola* et *mulier* dixit. *Dictum ac factum*] Prouerbium celeritatis, id eſt, cito. *Inuenerit*] Pro inueniet. Coniunctiuo modo pro indicatiuo vſus eſt: et eſt honeſta locutio. D.

Pater eſt, inquit, *Pamphile*. An fieri poſſit, vt imperium ſentiat, adiecit, *difficile eſt*. Deinde ab vtili et honeſto: *Tum haec ſola eſt mulier*] Quae quidem res ad omnia proficit. Nam quae ſola eſt, facile iniuriam pati poteſt. Denique hoc adiunxit: *Dictum ac factum*] Aliquam cauſam, vt ſupra diximus; quoniam actus hominis in his duobus conſiſtit, vel dicto vel facto. Ideo complexio eſt: *Dictum ac factum, inuenerit aliquam cauſam quamobrem eiiciat oppido*] Triſtis adoleſcens iniuria, quod (*iniuriae*, *quae*) fieri amicae poſſit, continuo conſilium quaerit. E.

8 *Quamobrem eiiciat oppido*] Callide ad eius periculum ſe conuertit, cui plus amator timet, quam ſibi. Ideo vincitur ſtatim. Apparet autem Dauum male ſuadere: qui tum caueat Pamphilo, cum maxime formidat ſenem. *Oppido*] Ex ciuitate. *Eiiciat*] Miratur et ſtupet. *Cito*] Illo admirante, hic etiam confirmauit. addidit et tempus celeritatis. D.

Metri cauſa interſerendum eſt *eam* et legendum *eam oppido eiiciat*. Dein vſus loquendi ante *cito* poſtulat *ac*, quod a praecedente ſyllaba abſorptum eſt. B.

9 *Cedo*] Singularis tantum numeri eſt: caetera pluralis, vt

PAM. Egone dicam? DAV. cur non? PAM. nunquam faciam. DAV. ne nega.

PAM. Suadere noli. DAV. ex ea re quid fiat, vide.

PAM. Vt ab illa excludar, huc concludar. DAV. non ita est.

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:

Ducas

vt *Salue*, *saluete*. *Dic te dicturum*] Pronuncia, *dic:* quasi rem facilem, et nullius praeiudicii. *Dic te ducturum*] Hoc est, quod ab initio nitebatur. D.

Cedo igitur quid faciam, Daue?] Ipsa propositio persuasionis. *Dic te ducturum*] Repugnat contra Pamphilus. Persuasio sequitur continuo. Quid fieri habeat, (lege, debeat) si hoc fit, hoc est, si polliceatur se esse ducturum. E.

10 *Egone dicam?*] Τὸ *Ego*, ἔμφασιν habet: hoc est, vel quem non oporteat dicere, vel quem non conueniat fallere, atque mentiri. *Cur non?*] Non interrogat, sed facilitatem rei ostendit. *Nunquam*] Plus habet negationis, quam *non*. D.

11 *Ex ea re quid fiat vide*] ἀπὸ τῆς ἐμβάσεως. D.

12 *Vt ab illa excludar, hac concludar*] Mire hanc cum pronomine significat, dicens *ab illa*. Illi nec sexum seruauit, ne vxor esse videatur (lectionem corruptam sic restituo: *ab illa. Illinc. Huc. Nec sexum seruauit, ne vxor esse videatur*). Et ex ferarum translatione *concludar* dixit. vt alibi, *conclusam hic habeo vxorem saeuam. Vt ab illa excludar*] ἐν ὑποκρίσει: Nam aliud infert, atque intelligit Dauum dicere. D.

12 *Ab illa excludar, hac concludar*] Hic leui mutatione verbi fit figura paronomasia, vt a Glycerio excludatur, inquit, hic erit euentus: at ille contra, qui persuadebat, ostendit, quis euentus sit futurus, si polliceatur: et facile esse dicit. E.

13 *Nempe hoc sic esse*] Coniectura atque diuinatio, an hoc, an illud venturum sit. *Nempe hoc sic esse opinor*] Ab imitatione, μίμησις enim dicitur, deducitur. *Nempe hoc*] A possibili. D.

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem: ducas hodie volo vxorem; tu, ducam, inquies] Vt ostendat rem in verbis esse, post nihil futurum sermonis, adiungit: E.

Ducas volo hodie vxorem: tu, ducam, inquies.
Cedo, quid iurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quae nunc ſunt certa ei conſilia, incerta vt ſient,
Sine omni periclo. Nam hocce haut dubium eſt, quin Chremes
Tibi non det gnatam. nec tu ea cauſa minueris

Haec

15 *Cedo*] *Cedo* ſingulariter tantum: caetera pluraliter. *Cedo quid iurgabit?*] Ab vtili. *Hic reddes omnia*] *Hic* aduerbium loci non eſt, ſed aduerbium temporis. Vt Virgilius (Aen. IX, 246.): *Hic annis grauis atque animi maturus Alethes.* *Reddes*] Facies, reſtitues. D.

Cedo quid iurgabit tecum?] Ipſum deinde ponit dicentem: *Hic reddes omnia, quae nunc certa ſunt, conſilia, incerta vt ſient.* E.

16 *Incerta vt ſient*] Hic eſt euentus. D.

17 *Sine omni periculo*] Hoc eſt, ſine ducenda Philumena. D.

Ab vtili ſubiungitur: *Sine omni periculo*] Sed hoc tum demum conſilium bonum eſt polliceri patri, ſi Chremes filiam ſuam Pamphilo nolit tradere vxorem. Nam ſi velit tentare adoleſcentis animos ſenex, et continuo ad Chremetem pergere et petere filiam, periculoſum eſt. Ideo adiungit; fortaſſe poſſe aliqua mutari, vt Chremes quidem nunc nolit, tamen tradat aliquando. Aduerſus iſtud igitur, *Ne conſilium mutet Chremes*, nihil aliud conſilii datur. E.

Niſi legas *periclo* pro *periculo*, et ex *omni* elidas *m*; verſus eſt impeditus. Faernus apud B.

18 *Nec tu ea cauſa minueris*] Hoc eſt quod ſupra, *Id mutauit, quoniam me immutatum videt. Nec tu ea cauſa*] Quia promiſeris te eſſe ducturum. D.

Nec tu ea cauſa minueris haec quae facis, is ne mutet ſuam ſententiam] Hoc quidem obſcure dictum eſt, ſed eſt ſenſus: Vnde tu, ſententiam ſuam ne mutet Chremes, haec quae facis, mutare noli, vt ad amicam vadas. Redit rurſus ad conſilium, *Patri dic velle*: et concludit euentum: *Cum velit tibi iure iraſci, non queat.* Hic quaeſtio. Sed aliam pater poterit quaerere vxorem. Huic reſpondetur coniecturaliter. *Nam quod tu ſperas, propulſabo facile. His moribus dabit nemo*] *Speras*, id eſt, times,

ἀκυρο-

Haec quae facis, ne is mutet ſuam ſententiam.
Patri dic velle: vt, cum velit, tibi iure iraſci non queat.
Nam quod tu ſperes, propulſabo facile; Vxorem his moribus
Dabit nemo. inueniet inopem potius, quam te corrumpi ſinat.
Sed ſi te aequo animo ferre accipiet, negligentem feceris.

Alia

ἀκυρολογία: et *propulſabo*, id eſt, repellam: vnde abiectio et depulſio criminis. Si perſeueras in his moribus, nec Chremes nec alius dabit tibi filiam ſuam. Hic rurſus incidit alia quaeſtio. Sed qualemcumque inueniet pater, ne det his moribus (*ſi* Z.) perſeueres. E.

19 *Ne is*] Chremes ſcilicet. *Ne is mutet*] Ad conſilium redit, et coniungit euentum. D.

20 *Patri dic velle: vt, cum velit*] Scilicet ne ſecurus, quod non ſit Chremes daturus filiam ſuam, parui faciat iram patris, et neget vxorem ducere, vtpote fretus, neminem alium ſibi commiſſurum coniugem. D.

Patri dic velle] Mſ. *velle te.* L.

21 *Nam quod tu ſperes*] Sunt qui pro *ſperes*, *timeas* habeant: vt ſit, Nam quod tu timeas, ſcilicet, aliam daturum, *Propulſabo*] Hoc eſt, cauſam inanem eſſe monſtrabo, id eſt, oſtendam nihilominus, te eſſe ducturum aliam vxorem, etiamſi hanc non duxeris. *Propulſabo*] Eleganter, pro eo quod eſt *repellam*. *Vxorem his moribus dabit nemo*] Ne alteram quaerat. *His moribus*] Deeſt aliquid. vt ſit, his moribus agenti, aut his moribus praedito. D.

Pro vulgari *ſperas*, praeter Donatum, liber Vaticanus, quem Faernus inſpexit, et ex noſtris veterrimus, habent *ſperes*. Recte. B.

22 *Inueniet inopem*] ὑποφορὰ ἐφεκτικὸς (lege, ἐφεκτικῶς). Sed nec inopem quaerat. *Inueniet*] Sunt qui κατ' ἀνθυποφορὰν dici putent *Inueniet inopem*. D.

Inueniet inopem potius, quam te corrumpi ſinat] Hoc ergo proponit quaſi ex aduerſa parte: et eſt collatio duorum malorum, quorum alterum eligitur. E.

23 *Negligentem feceris*] Hoc eſt, etiam in paratis nuptiis. D.

Alia otiosus quaeret. interea aliquid acciderit boni.
PAM. Itan' credis? DAV. haut dubium quidem'st. PAM. vide quo me inducas. DAV. quin taces?
PAM. Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est:

Nam

24 *Aliam otiosus*] Ex otio, hoc est, securus. *Interea aliquid boni acciderit*] Scilicet ne quaerendo inueniat. *Interea aliquid*] Mortem patris adolescenti in delicto pro bono seruus ostentat. *Acciderit*] Et ad causam refertur: et certe quia mortem patris bonum denunciat. *Acciderit*] Nota *acciderit* etiam pro bono, et ab hoc, et apud veteres frequentatum. D.

Aliquid interea acciderit boni] Quoniam in rebus asperioribus, quae vitari non possunt, remedium est dilationis persuasio: talibus commotus adolescens vnam sollicitudinem, non iam ex amore, sed ex pietate supponit, quod metuat, ne natum sibi filium pater possit agnoscere. E.

Etsi omnes codd. quos ego et Faernus inspeximus, habent *Alia:* melius tamen videtur *Aliam*, sc. cum dote, non inopem. B.

Alia otiosus habet Sandby. Z.

25 *Haut dubium*] Plus intulit, quam est interrogatus. *Inducas*] In eadem translatione permansit, quia supra dixit, *Hac concludar*. Bona οἰκονομία, vt mox iuste Dauo succenseat Pamphilus. *Quin taces? dicam*] Cur non securus es? significat iam nunc *tacere*, securum esse, vt in Adelph. *Tace, egomet conueniam Pamphilum*. Et ideo ille, vt consentire dicenti *quin taces?* videretur, ait *dicam*. vt scias illum, non silentium, sed securitatem imperasse. *Quin taces?* Correptio est silentium praecipientis, de eo duntaxat, ne timeat de nuptiis. id est, esto securus. Nam tacere, securi est. D.

Vide quo me inducas] Est autem *inductio* oratio, quae rebus non dubiis captat assensionem eius, cum quo instituta est. E.

Bentl. cum West. tacite edidit *haut dubium id quidem'st*. Z.

26 *Puerum autem*] Videtur hoc illi contrarium esse, quod dixit, *Quicquid peperisset decreuerunt tollere*. Sic ergo soluitur: Quod ibi seruus cum stomacho dixit, hic tantum Pamphi-

Nam pollicitus sum suscepturum. DAV. o facinus audax! PAM. hanc fidem
Sibi, me obsecrauit, qui se sciret non deserturum, vt darem.
29 DAV. Curabitur. sed pater adest: caue, te esse tristem sentiat.

ACTVS SECVNDI SCENA IV.

SIMO. DAVVS. PAMPHILVS.

REVISO quid agant, aut quid captent consilii.

DAV.

philium verecunde locutum accipimus. *Puerum autem ne reciscat*] Aut diuinat, aut *puerum* pro quolibet sexu; sobolem, hoc est, foetum: vt, *Quicquid peperisset, decreuerunt tollere*. vt Graeci pueros παῖδας: Homerus (Il. ά. 255), πρίαμος πριάμοιό τε παῖδες. et Horatius (Carm. I, Od. XII, 25), *Dicam et Alciden, puerosque Laedae. Cautio est*] Cautione opus est, hoc est, cauendum est. D.

Vulgo legunt *ab illa*. Sed praeferendum *ex illa*, quod Faernus in multis libris, praesertim antiquioribus inuenit, et ego in omnibus meis. B.

27 *Nam pollicitus sum*] *Promissio et pollicitatio* eandem vim habent: sed *pollicitatio* maioris asseuerationis est. *Hanc fidem*] Ordo est, vt hanc fidem sibi darem, me obsecrauit, qui se sciret non deserturum. D.

Hanc fidem sibi] Priscian. lib. 13. L.

28 Pro *deserturum* recte legit vetus Mureti cod. *desertum iri*. B.

29 *Curabitur*] Non *curabo*, sed impersonaliter, cum difficultate: quod quasi arduum esset, et graue ostendit. D.

Caue te esse tristem sentiat] Hoc verbum, id est, *caue*, significat *vide ne*. Et hoc interdum. E.

Te esse tristem] Seru. Georg. I. ad illum versum, *nequicquam spectat Olympo*. L.

I *Reuiso*] Haec Scena nodum iniicit erroris fabulae, et periculum comicum. Facit etiam executionem consiliorum. *Reuiso quid agant, aut*

Dav. Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.
Venit meditatus alicunde ex ſolo loco:
Orationem ſperat inueniſſe ſe,
Qui differat te. proin tu fac, apud te vt ſies.

Pam.

quid captent conſilii] *Quid agant*, auribus opus eſt. πρὸς τὸ (lege e Mſ. Hulſt. *Quid agant*. πρὸς τὸ *quid agant*, auribus opus eſt) *quid captent conſilii*, prudentia et ſagacitate. et quod ſupra dixit, non poenituit idem repetere, *obſerues filium; quid agat, quid conſilii cum illo captet*. Quod enim prudenter dictum fuerit, non piget repetere. Actio tamen ex his tribus conſiſtit, cogitatione, dicendo, gerendo. *Reviſo*] Redeo, vt videam. *Quid agant*] Quid reſpondeant, quid dicant. D.

Reuiſo quid agant] Haec Scena euentum ſupra poſiti conſilii complectitur, vt temperet (*tetet*. Z.) filium pater, cui ex ſuaſione Daui filius promittit. E.

Pro *aut quid* numerus poſtulat et Terentii conſuetudo *quidue*. cf. Eun. II, 3, 12. it. infra IV, 4, 9. B.

2 *Hic nunc non dubitat*] Non dixit, ſenex, aut pater: ſed *Hic*, cum odio, quoniam animo aduerſo loquitur. D.

3 *Venit meditatus alicunde*] Terror obiurgaturi patris, hortatio eſt ad promittendum Pamphilo, quod iubetur. *Ex ſolo loco: orationem ſperat inueniſſe ſe*] *Solo*, deſerto, vbi meditari facilius poſſit. D.

Meditatus alicunde ex ſolo loco] *Meditatus* ἐσκεμμένος. Et bene *ſolo loco:* τῆς ψυχῆς γὰρ ἐρημούσης ἡ γνώμη τελειοῦται. In quam rem a Donato elegans Menandri verſus laudatur. Vid. Seru. ad Virgil. Aeneid. V. verſu *At procul in ſola*. et Aeneid. XI. verſ. *Solorum memoris*. L.

4 Et *orationem* dixit, quod quaſi ad plenum cogitari potuiſſet, quippe meditatus ex ſolo loco. Menander: ἑυρετικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες. D.

Orationem ſperat inueniſſe ſe, qui differat] Id eſt, increpet vel diſſipet te. Admonet rurſus adoleſcentem, quo facilius reſpondeat. E.

5 *Qua differat*] Diſturbet, et in diuerſum ferat. Virg. (Georg. III, 197.), *atque arida differt Nubila*. Et in Adelphis, *Miſeram me! differor doloribus*, hoc eſt, in diuerſum rapit, diſſipat (lege omnino, *in diuerſum rapior, diſſipor*).

Apud

PAM. Modo vt poſſim, Daue. DAV. crede, inquam, hoc mihi, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Vnum eſſe verbum, ſi te dices ducere.

Apud te vt ſies] Non, ne timeat, cauet Dauus: ſed ne amore a conſilio ſuo alienetur Pamphilus. *Apud te ſies*] Praeparatus ſis: cui contrarium eſt, *Non ſum apud me.* D.

Fac vt apud te ſis] Id eſt, conſilium tibi traditum mente contineas; quo facto, apud te eſſe poteris. E.

Qua differat] Mſ. *Qui differat.* L.

Libri Baſilicanus et Decurtatus habent *Qui differat*, et ita quoque in Victoriano et Vaticano eſt emendatum, ait Faernus. Duo tantum e noſtris *Qua*, caeteri *Qui*. B.

6 *Modo vt poſſim*] *Vt*, pro ne non. *Modo vt poſſim*] A poſſibili, Poſſim apud me eſſe. D.

Crede mihi] Quoniam Pamphilus veluti difficultatem poſuerat dicendo, *vt poſſim:* reſpondit rurſus ad euentum, quod pater verbum non commutaturus (alii, *commoturus*, male. Z.) ſit, ſi ſe dixerit ducturum. E.

Modo vt poſſim] Mſ. *Modo vt poſſim Daue.* L.

7 *Nunquam hodie*] Ab vtili euentu. *Nunquam*, plus aſſeuerationis habet, quam *non.* vt Virgilius (Aen. 11, 670.), *Nunquam omnes hodie moriemur inulti. Commutaturum patrem*] Iurgium habiturum; hoc eſt enim *verba mutare. Commutaturum verbum*] Altercaturum. Sic in Phormione, *Tria non commutabitis verba inter vos hodie*, hoc eſt, dabitis atque accipietis, id eſt, iurgabitis. Ego puto *commutare verba* hoc eſſe, pro bonis dictis mala ingerere: hoc eſt, iracundia in maledicta compelli. (Verba, *Ego puto — compelli*, non videntur eſſe Donati, et repugnant antecedentibus). D.

ACTVS SECVNDI SCENA V.

BYRRHIA. SIMO. DAVVS. PAMPHILVS.

HERVS me, relictis rebus, iussit Pamphilum
Hodie obseruare, vt, quid ageret de nuptiis,
Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.

Ipsum

1 *Herus me relictis rebus*] Vide quam mire, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur, et Simo, et Dauus, et Pamphilus, et Charinus, et ipse Byrrhia. *Herus me relictis*] Ad hoc venit Byrrhia, vt in errorem conciliet Charinum. Et in hac Scena quatuor personae sine implicatione intellectus loquuntur. *Herus me relictis rebus*] Imponitur manus rebus, cum perficitur id quod coeperis: vt Virgilius (Aen. VII, 573.), *Imponit regina manum.* Relinquuntur vero res, cum imperfectae relinquuntur. Item Virgilius (Georg. III, 519.), *Atque opere in medio defixa reliquit aratra. Relictis rebus*] Adeo praeposuit hoc negotii rebus omnibus. D.

Herus me relictis rebus] Haec Scena fortunae interponitur. Byrrhia seruus Charini, qui Philumenam vult ducere vxorem, quam quidem Pamphilus non vult, dum pater filio offert, interuenit, quo error facilius possit increscere. Apponitur eo tempore, quo Pamphilus ex suasione serui, falso quidem, non voluntate, promissurus est patri, se vxorem esse ducturum. E.

2 *Hodie obseruare*] Obseruatio duplex est, vel captionis, vel obsequii. D.

3 *Id propterea*] Necesse est aut alterum esse superuacuum, aut *Propterea* post accipiendum. D.

Pro *id* vnus e nostris habet *huc*, rectius. Sed totus versus est spurius. Nam Pamphilum, qui, ex quo Byrrhia fugere iussus est, nusquam pedem e Scena mouit, hic Byrrhia non dici potest sequi huc, h. e. in Scenam venientem. Interpolatio vero orta est ex antecedentibus, vbi vitiose omnibus in libris scriptum reperitur *obseruare*, *vt*, *quid* etc. Emenda sic, *obseruarem*, *quid ageret* etc. Ex *m* igitur natum est *vt*, quia *iussit* cum Infinitiuo est vsitatius. Sed cum Coniunct. apud nostrum quoque occurrit, Eun. IV, 4, 25. cf. And. I, 1, 142. B.

Ipſum adeo praeſto video cum Dauo. hoc agam.

SI. Vtrumque adeſſe video. DAV. hem! ſerua. SI. Pamphile.

DAV. Quaſi de improuiſo reſpice ad eum. PAM. ehem, pater.

DAV. Probe. SI. hodie vxorem ducas, vt dixi, volo.

BY. Nunc noſtrae timeo parti, quid hic reſpondeat.

PAM. Neque iſtic, neque alibi vſquam tibi erit in me mora. BY. hem!

4 *Hoc agam*] In geſtu eſt: nam eſt figura corporis, obſeruantis quid agatur. D.

5 *Vtrumque*] Et Dauum, et Pamphilum. D.

6 *Quaſi de improuiſo reſpice*] Intereſt eius qui repente aſpexerit: nam videbitur nihil doloſe locuturus: vt (Aen. XII, 671.), *Magnam reſpexit ad vrbem. De improuiſo*] ſcilicet, ne meditata intelligat eum habuiſſe conſilia. D.

7 *Hodie vxorem ducas, vt dixi, volo*] *Nolo et volo*, nimis imperioſa et ſuperba dictio eſt. vt alibi, *Piſces caeteros purga, Dromo, Congrum iſtum maximum in aqua ſinito ludere Pauliſper. vbi ego venero, exoſſabitur*: *Prius nolo*. D.

Hodie vxorem ducas] Supra enim Pamphilus ipſe dixit, *Praeteriens modo mihi apud forum, vxor tibi hodie ducenda eſt, Pamphile*. Merito ergo nunc, vt dixi. E.

8 *Nunc noſtrae timeo parti*] Hoc ex perſona Byrrhiae intelligendum, propter timorem domini, quem habet. E.

Ordo verborum, *noſtrae timeo parti* idem reperitur in omnibus codd. Faerni, et meis plerisque. B.

9 *Vſquam erit in me mora*] Recuſantis eſt magis, quam non volentis (Boeclero aſſentior, qui legit, *Non recuſantis eſt magis quam volentis*), conſenſio, ea ſegnis ac tepida, ſi penitus conſideres. *Hem*] Perculſus hoc dicto Byrrhia, interiectione magis, quam verbo exclamauit. D.

Omnes fere noſtri rotundius et metro conuenientius legunt, tibi erit vſquam. B.

DAV. Obmutuit. BY. quid dixit? SI. facis vt te decet,
Quum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
DAV. Sum verus? BY. herus, quantum audio, vxore excidit.
SI. I nunc iam intro, ne in mora, cum opus sit, sies.
PAM. Eo. BY. nullane in re esse homini cuiquam fidem!
Verum illud verbum'st, vulgo quod dici solet,
Omnes sibi malle melius esse, quam alteri.

Ego

10 *Quid dixit?*] Nota hic Byrrhiae personam quartam, sed non admixtam. D.

11 *Quum istuc, quod postulo, impetro*] Nimis consequenter (*obsequenter*) locutus est pater. Et *postulo*, pro iubeo: et *Impetro*, pro extorqueo. *Postulo*, iuste volo. Petimus enim precario, Poscimus imperiose, Postulamus iure. *Impetro*, pro cum impetrem. D.

12 *Sum verus?*] Id est veridicus: vt *falsus*, pro falsidicus. *Vxore excidit*] *Cadere spe* dicuntur, qui leuati animo, a summo ad inferiora labuntur. *Vxore*, hoc est, matrimonio ac nuptiis. *Vxore excidit*] Quod Graeci dicunt ἐξέπεσεν καὶ ἀπέτυχεν. D.

Sum verus] Id est, vera dico. Dauus hoc loquitur, quod secundum promissionem nullum verbum fecerit senex. E.

14 *Nullane in re esse homini cuiquam fidem?*] Non, in nullis terris, sed neque in terris, neque in persona. vt Virg. (Aen. IV, 373.), *Nusquam tuta fides.* cum in amore fracta esset ab eo (Aen. IV, 599.), *Quem subiisse humeris confectum aetate parentem audierat.* Alibi Terentius, *Cuius tu fidem in pecunia perspexeris, Verere ei verba credere? vbi quid mihi lucri est?* D.

Veteres quaedam Editt. *cuiquam hominum*: cod. Petrensis *cuique homini*, quod melius est, ne ictus in vltimam τοῦ *homini* perperam incidat. B.

15 *Illud verbum*] Id est, prouerbium et sententia. et sic veteres *verbum* pro sententia. D.

16 *Omnes sibi melius*] Sic alibi, *Proximus sum egomet mibi.* D.

Omnes

Ego illam vidi: virginem forma bona
Memini videre. quo aequior ſum Pamphilo,
Si ſe illam in ſomnis, quam illum, amplecti maluit.
Renunciabo, vt pro hoc malo mihi det malum.

Omnes ſibi malle] Saluian. Maſſil. ad Eccleſ. Cathol. lib. 3. *Etiam vulgo dictum eſt, omnes ſibi melius velle, quam alteri. Nouum hoc monſtri genus eſt, cuilibet quenquam velle conſulere, tantum ne ſibi.* Hegias apud Suidam: ἑκάστῳ γὰρ εἶναι τὴν ἔφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς ἑαυτὸν μᾶλλον, ἢ πρὸς ἕτερον. Menander: φιλεῖ ἑαυτοῦ πλεῖον οὐδεὶς οὐδένα. L.

Plerique libri cum Editt. priſcis collocant verſum: *Omnes ſibi eſſe melius malle quam alteri.* Vaticanus et Baſilicanus ita, *Omnes ſibi malle melius eſſe &c.* Ego repono ſententiae gratia, *Omnes ſibi eſſe bene mauelle, quam alteri.* B.

17 *Ego illam vidi*] Hic corrigitur a Poeta, quod per iracundiam dixit Pamphilus, *Aliquid monſtri alunt. Forma bona*] Diſtinguitur. D.

Lege, *Ego, cum illam vidi, virginem forma bona Memini videre.* B.

18 *Memini videre*] Aut memor ſum vidiſſe; aut *memini videre*, hoc eſt, intelligo, ſcio; aut memini quod viderim. *Memini videre*, pro vidiſſe. Ennius, *Memini me tum fieri pauum.* (Mſ. Hulſt. et ed. Venet. *memini me quam fieri pauidum.* it. Mſ. Boend. et ed. Du. B. Sed H. Iunius Animad. III, 11. tuetur *pauum.* cf. Perſ. Sat. VI, et Donat. ad Phorm. I, 2, 24.). Alibi ſic, *Memini videre*, non probare. (Ed. Venet. et vterque liber, Alibi: *Sic memini videre, noui probare*). *Quo aequior*] Hoc eſt, quare aequior Pamphilo, beneuolentior, non iratus, vel minus iniquus. D.

Memini videre] Hoc eſt, ſcio et intelligo quid videam. *Quo aequior ſum Pamphilo, ſi ſe illam in ſomnis*] Scio etenim videri quod ſit pulchra. Cognoſco et faueo Pamphilo, quod maluit illam ſe potius amplecti, quam alteram. E.

Memini videre] Seru. Georg. 4. ad verſ. *vidiſſe ſenem.* L.

19 *In ſomnis*] Per noctem. ait Virgilius (Georg. I, 208.), *Libra dies ſomnique pares vbi fecerit horas.* Plautus (Merc. II, 1, 1.), *Miris modis ludos faciunt hominibus, mirisque exemplis ſomnia in ſomnis.* Alii *inſomnis*, vigilans: ſed melius, per noctem. *Quam illum amplecti*] Dicit nunc quod vulgo dicitur, *cum illa manere, cum illa dormire.* D.

ACTVS SECVNDI SCENA VI.

DAVVS. SIMO.

Hic nunc me credit aliquam ſibi fallaciam
Portare, et ea me hic reſtitiſſe gratia.
SI. Quid Dauus narrat? DAV. aeque quicquam nunc quidem.

SI.

1 *Hic nunc me credit*] Haec Scena dolos continet vtriuſque perſonae, quibus vtraque capit, et capitur miro modo. *Hic nunc me credit aliquam ſibi fallaciam*] Dauus ita videtur loqui, vt nullus ſpectator audiat: ſed hoc ait (lege: *hoc agit*, h. e. id operam dat. Niſi locus, qui interpolatus eſſe videtur, ita eſt legendus: *Dauus ita loqui videtur, vt nolit audiri a ſene*), vt velit audiri a ſene. D.

Hic nunc me credit] Haec Scena dolos habet vtriuſque perſonae, ſenis et Daui. Namque ille inquirit, an filius aegre ferat, quod facturus eſt nuptias. Contra callide ſeruus reſpondet, non omnino negans, ne fidem perdat, ſed eſſe apud Pamphilum ſollicitudinem diem. Nam iam cognitum eſt, quod propterea * fuerat dimiſſet. (Mſ. alter: *Nam iam cognitionem qd poterit. id tum fuerat dimiſiſſe*: Alter: *Nam iam cognitionem qd praeteritum fuerat dimiſiſſe*). Et vt veriſimile faciat, quanto ſibi decori eſſe putauerit, quod amore meretricem dilexerit. Pamphilus cogitauit, et nimia temporis ratione compulſus, vult Glycerium vxorem. At Simo ſenex amici cogitatum metitur ex vultu, vt dicat pater filium aegre ferre, quod ſubtriſtis eſt viſus. Hic fiunt quaſi per coniecturam argumenta. Ille enim dicit, triſtem eſſe propter nuptias: hic ſupponit aliam cauſam. Et quandoquidem repentinum eſt, quod obiecit ſenex, diu quaerens Dauus multa promit. Ad poſtremum deriuationem cauſae hanc ponit, quod nimis parce pater faciat ſumtum, cum filio tradat vxorem. Addit cauſas, quod neminem ex amicis vocet ad coenam. Adiicit et ſeruus teſtimonium ſuum, quod vere parce ſenex praeparet coenam. E.

2 *Gratia*] *Gratia* veteres pro cauſa ponebant. D.

3 *Quid Dauus narrat?*] Videtur illi blandius locutus eſſe. *Aeque quicquam nunc quidem*] Bene

SI. Nihilne? hem! DAV. nihil prorſus. SI. atqui exſpectabam quidem.

DAV. Praeter ſpem euenit: ſentio: hoc male habet virum.

SI. Potin' es mihi verum dicere? DAV. nihil facilius.

SI. Num illi moleſtae quippiam hae ſunt nuptiae,
Propter huiuſce hoſpitae conſuetudinem?

DAV.

Bene *nunc quidem*: ſimiliter *nunc nihil*, vt paulo ante, cum dixit, *Id populus curat ſcilicet. Aeque quicquam nunc quidem*] Hoc eſt, nihil. D.

Etſi omnes codd. repugnant: legendam tamen puto, *Quid, Daue, narrat*, ſc. Pamphilus, qui ſuperiori Scena cum Dauo domum ibat. Igitur Dauus, quem Simo cum filio de nuptiis locutum aliquid putat, hic interrogatur. B.

4 *Hem*] interiectio eſt irati, aduerſum eum, qui neget ſe aliquid locutum eſſe. ſimul quid ſit *Aeque quicquam nunc quidem*, ſenex explicat, cum ait, *Nihil?* Et eſt εὐφημισμὸς antiquorum, pro nihil. *Nihil prorſus*] Id eſt, neque prorſus. *Nihil prorſus* dicitur, in quo nulla eſt ambiguitas. et eſt confirmatio negantis. *Atqui exſpectabam quidem*] *Exſpectamus* tam bona, quam mala: *Speramus* bona. D.

Bentleius ſemper fere pro *nihil* et *mihi* edidit *nil, mi*. Semel monuiſſe ſat erit. Z.

5 *Praeter ſpem euenit*] *Praeter*, pro contra: vt, *Praeter aetatem tuam. Hoc male habet virum*] Εἰρωνικῶς *virum* dixit defeſſum ſenem. modo enim *virum* ilocalariter dixit. *Virum*] Ad vituperationem cum ironia: ad laudem vero ſine ironia. D.

6 *Potin' es verum*] Integrum, *potiſne*, id eſt, potes. Vt Virgil. (Aen. III, 671.), *Nec potis Ionios fluctus aequare ſequendo*. Et deeſt illi *es*. Eſt enim nomen *potis*: et facit, *potis, potior, potiſſimus*. D.

Potin' es mihi verum dicere?] Menander: ἀεὶ κράτιστόν ἐστι τ' ἀληθῆ λέγειν. L.

Concinnitatis gratia ante *nihil* pone *ego*? vt Eun. I, 2, 21. B.

7 *Num illi moleſtae quippiam*] *Quippiam*, ſignificationem minimae rei habet. D.

Cod. vnus e Regiis habet *haec*. Vetuſte et vere. B.

8 *Propter hoſpitae huiuſce conſuetudinem*] Haec omnia pro-

DAV. Nihil hercle: aut, ſi adeo, bidui eſt, aut tridui
Haec ſollicitudo: noſti: deinde deſinet.
Etenim ipſus ſecum eam rem reputauit via.
SI. Laudo. DAV. dum licitum eſt ei, dumque aetas tulit,

Ama-

pronominibus bene mollita ſunt: etenim atrocia ſunt, ſi cum ſuis nominibus nuda ponantur. Et *huiuſce hoſpitae*, non meretricis: et *conſuetudinem*, non amorem dixit. ita omnia extenuat, vt Dauus audeat confiteri. D.

Etſi omnes codd. quos vidit Faernus, habent ordinem Donati: melior tamen eſt ordo: *Propter hoſpitae huiuſce*. Caeterum antiquius eſt *hoſpitai*. B.

9 *Aut, ſi adeo, bidui eſt aut tridui*] Bene, *aut ſi adeo:* ne ſi omnino negaret, *cur igitur triſtis eſt ille?* diceret. D.

10 *Sollicitudo*] Propter turbationem. *Noſtin'?*] In ſignificationem multorum, quae compendio facimus (malim *compendifacimus*), *Noſtin'* dicimus. D.

Bentleius poſt *noſti* poſuit ſignum interrogationis, quod non eſt opus. Z.

11 *Recta reputauit via*] *Reputauit*, retractauit: quia *putare*, purgare eſt. vnde et *arbores*, et *vites putare* dicimus. *Via*] Conſilio, ratione. D.

Eam rem reputauit] V. C. *eam ſecum ipſe rem recta reputauit via.* L.

Sic verſum legit in cod. Vaticano Faernus, cui conſentit vnus e noſtris vetuſtiſſimus. Sed nos delemus *ſecum* tanquam alienum, et poſt *rem* reponimus *recta*, quod Faernus vidit in codd. et conſuetudo Terentii et Plauti poſtulat. B.

12 *Laudo*] Senex inducitur, et credit. *Dum licitum eſt*] Deeſt, *per te*: hoc eſt, dum tu permiſiſti. Et mire hic vtitur verbis ſenis. Ipſe enim ſupra dixit, *Dum tempus ad eam rem tulit, ſini, animum vt expleret ſuum. Dum licitum eſt illi*] Sic veteres et *placitum*, et *puditum* dicebant: quae nos, *placuit, puduit*. *Dumque aetas tulit*] Dum eſſet aetas immatura nuptiis. *Tulit*, duo ſignificat: attulit, et abſtulit; paſſus eſt, et pertulit. D.

Bentleius metri cauſa ſcripſit *eii*. Z.

Amauit: tum id clam: cauit, ne vnquam infamiae
Ea res ſibi eſſet, vt virum fortem decet:
Nunc vxore opus eſt: animum ad vxorem appulit.
S I. Subtriſtis viſus eſt eſſe aliquantulum mihi.
D A V. Nihil propter hanc rem: ſed eſt, quod ſuccenſet tibi.

S I.

13 *Tum id clam*] Bene *clam*, quia nunc liquido apparet, Pamphilum voluntatem, propoſitumque mutaſſe. *Cauit, ne vnquam infamiae ea res ſibi eſſet*] Mire vtitur ſenis verbis. Ipſe enim dixerat, *Dum tempus ad eam rem tulit, ſiui, animum vt expleret ſuum.* (Verba *Mire vtitur ſenis* etc. inſcite ex verſu 12. hic ſunt repetita). D.

15 *Nunc vxore opus eſt*] Quaſi denunciatio eſt quaedam neceſſitatis ſeni impoſitae. *Animum ad vxorem appulit*] Et bene *appulit*, quaſi ab iactatione fluctuum, et marini aeſtus. has enim tempeſtates habet amor. Et ſic dixit, *Ad vxorem animum appulit*, vt ſupra, *Animum ad ſcribendum appulit.* D.

16 *Subtriſtis viſus eſt*] *Sub*, temperamentum eſt plenae pronunciationis: vt, *ſubtriſtis*, *ſubridet*, non ad plenum triſtis aut ridet: vt confeſſionem eliceret. *Subtriſtis viſus eſt aliquantulum mihi*] Mire ſeruatum eſt in adoleſcente libero τὸ πρέπον, et in amatore τὸ πιθανὸν. Nam et honeſto iuueni non congruebat verſipellis vultus: et in amatore abſurdum fuerat, ingenium celare triſtitiam. (Pro *ingenium* alii habent *ingenuum*. Lege vel *ingenuam*, vel *in amatore ingenuo abſurdum fuerat, celare triſtitiam*). Itaque nec ad plenum triſtis fuit, quia dixit *celanda res erat* (pro *celanda* Mſ. Hulſt. et ed. Venet. 1490. habet *occultanda*. Vtrumque videtur e margine irrepſiſſe. Haud dubie Donatus ſcripſit: *quia dixit*, SVBTRISTIS): nec gaudium fuerat, quia ingenium et amoris neceſſitas in triſtitiam retrahebat. D.

Pro *aliquantulum*, vt trochaeus euitetur, lego *aliquantillum*. B.

17 *Sed eſt, quod tibi ſuccenſeat*] Quod ille a ſummo ad imum oppoſuit (lege *propoſuit*), hic cauſae deriuationem oppoſuit. *Quod ſuccenſeat tibi*] *Succenſere*, potioris eſt. (Verba, *ſuccenſere potioris eſt*,

ab

SI. Quidnam'st? DAV. puerile'st. SI. quid est?
DAV. nihil. SI. quin dic, quid est?
DAV. Ait nimium parce facere sumtum. SI. mene? DAV. te.
Vix, inquit, drachmis est obsonatus decem.
Num filio videtur vxorem dare?
Quem, inquit, ad coenam vocabo meorum aequalium

Potis-

absunt a Ms. Hulst. Et sane videtur pro *succensere* hic aliud verbum reponendum esse. Etenim nec Pamphilus patre erat potior, nec semper potiores succensent. Nisi *potioris est* neutro genere dictum accipias pro *maioris est*, h. e. in re maiore et potiore adhiberi solitum. Sic mox explicat ipse Donatus. Placet Wielingio *Censere potioris est;* vel, *Sic censere potioris* est. Posse tamen putat illa, *Succensere potioris est*, esse a Donato, illa, *Succensere, in re graui et iusta irasci*, ab altero grammatico profecta. Neutrum autem satis accurate). *Succensere*, in re graui et iusta irasci. D.

Dele *rem*, vt *hanc* referatur ad hospitam, Glycerium. Antiquissimi libri habent *suscenset*. B.

18 *Puerile est*] Apparet Dauum nunc quaerere quid respondeat: et ad quam causam deriuet auersa suspicione tristitiam Pamphili, quam animaduertit senex. *Puerile est*] Vtrum magis ideo suspendit, vt senex audire desideret: an quia necdum commentus est causam, contra rependendam propositioni senis? (Posteriorem rationem probabiliorem esse, et theatro magis consentaneam, ait Dacieria. Z.). *Nihil est*] Videtur inuenire non posse. D.

Ante *nihil* repone *quid id est?* B.

19 *Ait nimium parce facere sumtum*] Mire (Ms. Hulst. recte, *mirum*), ipsum dicere veluti *fecit* et *nimium*, et *parce*. *Nimium parce facere*] Pepercit, ne diceret sordide. *Mene*] Perturbati indicium est, quia se ipsum pronomine ostendit. D.

20 Duo codd. primarii legunt *est obsonatum*. Recte. cf. Plaut. Bacc. 1, 2, 35. B.

22 *Meorum aequalium potissimum*] *Aequalium* aetate, *potissimum* dignitate: etenim *potis, potior, potissimus* facit. D.

Potiſſimum nunc? et, quod dicendum hic ſiet,
Tu quoque perparce nimium. non laudo. S I. tace.
D A V. Commoui. S I. ego iſtaec, recte vt fiant, videro.
Quidnam hoc rei eſt? quid hic volt veterator ſibi?

Nam

23 *Et quod dicendum hic ſiet*] Bene *hic*, vbi non ſit adoleſcens. D.

24 *Tu quoque perparce*] Bene *quoque*, quaſi dicat, cum ille peccet, quod pueriliter ſucccenſeat: tu quoque peccas, perparce nimium faciendo ſumtum. *Tu quoque perparce nimium*] Et *perparce*, et *nimium*, cum ſufficeret vnum. Et *nimium*, vituperatio eſt: vt, *Ne quid nimis. Non laudo*] Et quia *perparce*, et quia *nimium*. Nam parce agere, laudis: nimium, peccati. Et magna moderatione, *non laudo*, dixit potius, quam *vitupero*. D.

Tu quoque perparce] Priſc. lib. 15. L.

Lege *per parce nimium*, h. e. pernimium parce. Nam quod ſupra 19. *nimium parce* dixerat, id nunc amplificat. B.

25 *Commoui*] Ideo *commoui*, quia argumenta dixit ſeni, quibus proditur non eſſe veras nuptias. *Commoui*] Supra *ſollicitaui* dixit, modo *commoui*. Et *commoui* dicit apud ſe, vt ſpectator audiat, non ſenex. D.

26 *Quidnam hoc eſt rei?*] Verba ſunt ſecum cogitantis ſenis, aut de his quae nunc locutus eſt Dauus, aut de aduentu mulierum, quae in Scenam veniant. *Quidnam hoc eſt rei*] Pulſatus eſt ſenex argumento falſarum nuptiarum, *paululum obſonii:* tanquam ſe illuderet Dauus. *Quidnam hic volt veterator ſibi?*] *Veterator* eſt vetus in aſtutia, et qui in omni re callidus eſt. Et hi duo verſus oſtendunt, pulſatum eſſe ſenem argumento falſarum nuptiarum: illo argumento, quod ait, *paululum obſonii*: tanquam ſe illuderet Dauus. Sunt ergo verba, vt diximus, ſecum cogitantis ſenis, aut de his quae nunc Dauus locutus eſt, aut de aduentu mulierum, quae in ſcenam veniunt modo. D.

Quidnam hoc eſt rei?] Secum cogitat ſenex orationem Daui, et promiſſionem filii. Non vera omnia ſuſpicatur ex moribus ſerui, quem *veterato-*

rem

Nam si hic mali est quicquam, hem illic est huic rei caput.

ACTVS TERTII SCENA PRIMA.

MYSIS. SIMO. DAVVS. LESBIA. GLYCERIVM.

ITA POL quidem res est, vt dixti, Lesbia;

Fide-

rem appellat, hoc est, callidum et astutia vetusta roboratum. Concludit ergo: *si in hac re aliquid mali est, illic est huic rei caput.* Et illis inter se loquentibus, Simo vt agnoscat filium illam peregrinam amare, quo amplius incendatur ad nuptias, vt ei error omni ratione cumuletur, vel ex locutione mulieris, vel ex vocibus parturientis, credit in sua praesentia cuncta simulari. E.

Veterator] Mancipiorum vsualium duplex genus, nouitiorum et veteranorum. Ac plerumque nouitia mancipia intelliguntur, quae annum nondum seruierunt, et propterea rudia sunt ac simpliciora. Veterana autem, quae anno continuo in vrbe seruierunt, et id propter astuta et callida. Marcianus l. 16. §. 3. ff. de Publicanis. Vlpianus l. 37. ff. de aedil. edict. Hinc itaque versuti, et multa arte exercitati, *Veteratores* dicti sunt. Glossar. *Veterator.* παλαιομάλωψ, παλίντριψ, τρίβακος, ἀπατέων. Vid. Festus in Veterator. L.

Lege, *Quid hoc est reii.* B.

27 *Nam si hic est mali quicquam*] Si promissa non compleuerit Pamphilus. *Illic est huic rei caput*] *Caput* est origo et summa vniuscuiusque rei, vt Virgil. (Aen. XI, 361.), *O Latio caput horum et causa malorum.* D.

Illic est huic rei caput] Iterum Adelph. Act. 4. Sc. 2. *Sensit, quod ego, te esse huic rei caput.* Seruius Aeneid. XI. vers. *caput horum et causa malorum.* L.

Lege *mali'st*, ne *mali* totum in Thesi obscuretur. B.

1 *Ita pol quidem res est*] In hac Scena nouo modo cessante Dauo, fallitur Simo per nimiam sagacitatem suam. Simul in hac Scena id agit Poeta, vt ad nuptias faciendas magis accendatur Simo. Et quaedam industria, quaedam velut casu eueniunt: vt nunc suspicio senis. In multis enim οἰκονομία comi-

Fidelem haud ferme mulieri inuenias virum.

SI. Ab Andria'ſt ancilla haec. quid narras? DAV. ita'ſt.

MY. Sed hic Pamphilus. SI. quid dicit? MY. firmauit fidem. SI. hem!

DAV. Vtinam aut hic ſurdus, aut haec muta facta ſit.

MY.

comicorum poetarum ita ſe habet, vt caſu putet ſpectator veniſſe, quod conſilio ſcriptorum factum ſit. *Ita pol quidem res eſt, vt dixti*, *Leſbia*] Ex hoc ſermone, quem habent ingredientes, ſcenae apparet principium. Quod enim auditur, non quod incipitur, initium dicunt. *Ita pol quidem*] Productio eſt narratiua, ad explendum modo potius iuſiurandum. *Vt dixti*] Et *dixti*, et *dixiſti* legitur. D.

Duo tantum codd. habent *dixiſti*. Quae vera eſt lectio. Nam concinnius *res* in Arſi hic ponitur, quam illic in Theſi. B.

2 *Fidelem haut ferme*] *Fidelem* maluit, quam *fidum* dicere. *fidum* enim honeſtius dixiſſet. *Ferme* pro facile poſuit: et *ferme*, facilitatem ſignificat, quia ſunt aduerbia extenuationis. *Inuenias*] Secundam pro tertia perſona poſuit, pro *inueniat quis*, vel inuenire poſſit. vt Virgil. (Aen. IV, 401.), *Migrantes cernas*, *totaque ex vrbe ruentes*. D.

3 *Ab Andria eſt ancilla haec*] Simpliciter dixit *ab Andria eſt*, pro Andriae eſt: nam et vſu ſic dicere ſolemus. Ergo *ab Andria eſt*, hoc eſt, Andriae fauet, Andriae eſt. vt cum dicimus, *Ab illo eſt*, hoc ſignificamus, illi fauet, illi accommodat ſuffragium. D.

Ab Andria eſt?] Ex proprietate linguae agnouit illam. Secum igitur coniecturalibus argumentis cogitat, veriſimile non eſſe ſuſcipere velle liberos ex peregrina. Vnde confirmat mulierum calliditate fieri, vt nuptiae impediantur. E.

Verba ita diſtribuenda eſſe cenſeo, vt, *quid narras*, ſint Daui non interrogantis, ſed admirantis et quaſi negantis, vel grauate concedentis, vt Phorm. V, 7, 42. ſed *ita'ſt* ſint Simonis, rem confirmantis. B.

4 *Sed hic*] Semper *Sed* contrariae ſententiae ſignificatio eſt. Et bene *hic*, vt oſtendat de illo fuiſſe ſermonem. *Hem*] Interiectio eſt accipientis verba, et admirantis. D.

5 *Vtinam aut hic ſurdus, aut haec muta facta ſit*] Comice et

MY. Nam quod peperiſſet, iuſſit tolli. SI. o Iupiter!
Quid ego audio? actum'ſt, ſiquidem haec vera praedicat.
LES. Bonum ingenium narras adoleſcentis. MY. optumum.
Sed ſequere me intro, ne in mora illi ſis. LES. ſequor.
DAV. Quod remedium nunc huic malo inueniam? SI. quid hoc?
Adeone eſt demens? ex peregrina? iam ſcio, ah! Vix

facete. *Aut hic ſurdus*, qui audire non poſſit: *aut haec muta facta ſit*, ne poſſit dicere. *Aut hic ſurdus*, *aut haec muta facti ſit*] σύλληψις per genera. D.

6 *Iuſſit tolli*] Haec eſt fides: ſuſcipi filios legitimos faciunt parentes. (Pro *parentes* habet Mſ. Hulſt. et ed. Veneta vtraque *partus*. Forte legendum: *Haec eſt fides*, *ſuſcipi filios legitimos*, *quod faciunt parentes*. Sed poſtquam intellexi, in Mſ. Boend, et ed. Du B. pro *parentes* eſſe *partus*, conjicio; legendum eſſe, *ſuſcepti filii legitimos faciunt partus*). Et ſublatio matris eſt: patris, tollere. *Iupiter! quid ego audio?*] Bene rurſum adducitur ad deſperationem ſenex Myſidis verbis. D.

7 *Actum eſt*] In ſumma rerum deſperatione ponitur, *Actum eſt*, *Ilicet*, *Periiſti*. Haec res ſecundum ius ciuile dicitur: in quo cauetur, ne quis rem actam apud iudices repetat. Sic ipſe in Phormione, *Actum*, *aiunt*, *ne agas*. D.

8 *Bonum ingenium*] *Ingenium*, naturam. D.

10 *Quid hoc?*] Secum ſenex ἐλλειπτικῶς: deeſt enim, *rei eſt*. D.

11 *Adeone eſt demens? ex peregrina*] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, apta cogitanti. reliquum autem ſic pronunciat, quaſi reperto conſilio. Et bene *adeo*: quia tam demens eſt, quod amat ex peregrina, id eſt ex meretrice. (Corrupta lectio eſt iam inde ab ed. R. Steph. Vetuſtiores et Mſ. Hulſt ita: *Et bene* ADEO, *quia* demens eſt quod amat. EX PEREGRINA, *id eſt*, *ex meretrice*. Lege: *Et bene* ADEO, *quia* iam

Vix tandem ſenſi ſtolidus. DAV. quid hic ſenſiſſe ait?

SI. Haec primum affertur iam mihi ab hoc fallacia;

Hanc ſimulant parere, quo Chremetem abſterreant.

GL. Iuno Lucina, fer opem; ſerua me, obſecro.

SI.

iam demens eſt, quod amat. Cui quidem dementiae accedit altera, ſcilicet quod EX PEREGRINA, *id eſt ex meretrice,* ſub. velit tollere partum. Haec coniectura confirmatur cod. Boend. vbi eſt haec diuiſio: EX PEREGRINA. *Id eſt, ex meretrice* vid. Phorm. II, 3, 68.). Mulieres enim peregrinae, inhoneſtae ac meretrices habebantur. Sic ipſe alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et ſeruus, *poteſt taceri hoc quidem,* hoc eſt, meretricem habuiſſe te matrem, veriſimile eſt. *Ex peregrina*] ἀποσιώπησις. deeſt enim, *vt filium ſuſcipiat*? aut aliquid tale. D.

12 *Vix tandem ſenſi ſtolidus*] Pulchro colore inducto, poeta oſtendit non minus falli ſuſpicioſum, quam qui ſtultus eſt. Huic enim veritas fallacia videtur, dum nimis eſt acutus ac perſpicax. Et hoc eſt, quod ab euentu fingit poeta. Non enim in Dauo eſt, ſic errare nunc ſenem. *Vix tandem ſenſi ſtolidus*] Quinque ſunt ſenſus, quorum duos, viſum et auditum, magis ſenſibiles habemus, quam pecora. Vnde Cicero, (Eadem verba ex incerto libro laudat Nizolius, nec fragmentis leguntur inſerta), *Non ſolum videam, ſed etiam audiam, planeque ſentiam,* quaſi ad tactum retulit, quo etiam pecora impelluntur ad ſenſum. Duabus ergo rebus ſcimus: aut ratiocinatione, aut ſenſu: quibus maxime praeſtamus caeteris animalibus. Ergo ſenex ſe non ſenſu, non ratiocinatione ſenſiſſe, ſed veluti calcaribus et ſtimulis punctum. D.

13 *Haec primum*] Satis ſe ſagacem ſenex oſtendit, quando principia ipſa inceptioneſque comprehendit. *Haec primum*] Bene *primum:* quaſi ex multis, quas parauerat Dauus contra Chremetem. *Quo*] Quare. D.

14 *Hanc ſimulant parere*] Priſcian. lib. x. p. 124. L.

15 *Iuno Lucina, fer opem: ſerua me*] Iuno Lucina, Iunonis filia, Graece εἰλείθυια (Hinc ἀνειλείθυια dicitur ἄτοκος γυνή. cf. Lindenbr.), dicitur. Latine

SI. Hui, tam cito? ridiculum: poſtquam ante oſtium

Me

Iuno a iuuando dicta: Lucina ab eo quod in lucem producat. Et gemina vota ſunt, vt et partus, et pariens ſeruetur. Nam *fer opem*, propter partum: *ſerua me*, propter parientem dicitur. *Iuno Lucina fer opem: ſerua me obſecro*] Nota, hoc verſu totidem verbis vti omnes puerperas in Comoediis, nec alias induci loqui in proſcenio: nam haec vox poſt ſcenam tollitur. *Fer opem*] Propter quod Lucina eſt. inde *obſtetrix*, quod opem tulerit. *Serua me obſecro*] Hoc extra etiam hanc poteſtatem Iunoni attribuitur: quanquam illam Menander Dianam appellet, et hoc ſentiat in Bucolicis Virgil. (Ecl. IV, 10.). D.

Iuno Lucina] Duas poteſtates habet Iuno: eadem namque pronuba eſt, hoc eſt, nubentibus praeeſt. Vt eſt (Aen. IV, 59.), *Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia cura.* Eadem et Lucina, quod praeeſt parturientibus, et lucem naſcentibus dat. Hanc quidam tamen potius Dianam eſſe dixerunt: nam ita Menander ipſam vocat, cum dicit Artemin. quanquam et Virgilius eandem Lucinam, Dianam voluit. vnde eſt (Virg. IV, 10.), *Caſta faue, Lucina, tuus iam regnat Apollo.* E.

Iuno Lucina] In Regio exempl. vt et in aliis Mſ. ſic erat: *Intus, Iuno Lucina.* Sed τὸ *intus* ideo ab exſcriptore additum eſt, vt intelligamus haec poſt ſcenam fieri. vt in Adelph. Act. 3. Scen. 4. *Miſeram me, differor doloribus.* Nam et hic quoque vet. Cod. addit *intus.* Itaque huc pertinet verſus Horatii in arte. — *nec tamen intus Digna geri, promes in ſcenam.* Quod frequenter in comoediis occurrit. Plautus in Aſinaria, — *immo intus potius.* Caſina, *quod futurum eſt intus, hic memorabimus.* Ciſtellar. *intus conficient negotium.* Perſa, *I intro, amabo, ad coenam.* Terent. Andria, *intus deſpondebitur, intus tranſigetur.* et alibi non raro. Vid. Seru. Aeneid. VI. verſu *exin bella viro.* et Iun. Philarg. Georg. 3. L.

16 *Hui, tam cito?*] *Tam cito*, vt facilitatem partus oſtendat incredibilem. *Tam cito*, ad reprehenſionem. *Ridiculum*] Ad irriſionem. et inſpice, *ridiculum* aduerbium ſit, an nomen; vt ſit, *vide hominem ridiculum*, ſed aduerbium eſt magis. D.

Me audiuit ſtare, approperat. non ſat commode
Diuiſa ſunt temporibus tibi, Daue, haec. Dav. mihin'?
Si. Num immemor es diſcipuli? Dav. ego, quid narres, neſcio.

I 3

17 *Non ſat commode diuiſa ſunt*] Confuſa ſunt tibi omnia, inquit: nec vnumquodque ſuo tempore geritur. qua re proderis. *Non ſat*] non ſatis. *Diuiſa ſunt*, digeſta et compoſita, et diſtributa. *temporibus*] id eſt, per tempora. D.

Non ſat commode diuiſa ſunt] Non bene, inquit, haec diuiſiſtis, nec bene temporibus tradidiſtis. Quaſi Daui conſilio iſta completa ſunt, vt cum ſenex ante hoſtium ſtaret, tunc continuo pareret puella. E.

18 *Mihin'?*] Adhuc Dauus non percipit, et bene. quaſi dicat, cum ille loquatur, illae agant. D.

19 *Num immemores diſcipuli?*] Diſcipuli Myſis, Leſbia, et Pamphilus, omnes per quos agitur fallacia. Bene ergo diſcipulos imperitos oſtendit, et magiſtrum Dauum. quia ſupra dixit, *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum. Num immemor es diſcipuli?*] Alii hic Pamphilum ſignificari putant diſcipulum: quia Dauus magiſter. Nam nomina ad aliquid (intelligit Relata et Correlata Logicorum) ſunt, diſcipulus et magiſter. Et tunc *diſcipuli*, genitiuus eſt ſingularis caſus. Alii nominatiui pluralis putant: vt diſcipulos dixerit, omnes per quos agitur fallacia, ſecundum illud, *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum. Num immemor es diſcipuli*] Deeſt, *nunc*. Et bene *diſcipuli:* quia ipſum magiſtrum ſupra fecit. *Ego, quid narres, neſcio*] Quaſi fabulam. *Ego, quid narres, neſcio*] Semper ita reſpondet Dauus ſeni, tanquam non intelligat, quid loquatur. D.

Num immemor es diſcipuli] Supra enim dixerat, *Si quis magiſtrum ceperit ad eam rem improbum.* Atque ita eſt ſenſus hic: Num quidnam tu es immemor diſcipuli tui, hoc eſt, Pamphili. Et eſt argumentum a maiore ad minus. E.

Lego cum Donato *immemores.* Altera lectio, quam poſuit Donatus et expreſſit Faernus, *immemor es diſcipuli*, ſc. Pamphili, plane inepta eſt. B. *Immemores* edidit Sandby. Z.

SI. Hiccine me ſi imparatum in veris nuptiis
Adortus eſſet, quos mihi ludos redderet?
Nunc huius periclo fit: ego in portu nauigo.

ACTVS TERTII SCENA II.

LESBIA. SIMO. DAVVS.

ADHVC, Archillis, quae adſolent, quaeque oportet

Signa

20 *Hiccine me ſi imparatum*] Redit ad illam ſententiam, *Simul ſceleratus Dauus, ſi quid conſilii habet, vt conſumat nunc, cum nihil obſint doli.* D.

21 *Adortus eſſet*] *Adortus* dicitur, qui ex inſidiis repente inuadit. dictum ab eo, quod corpora aggredientium exſurgant ſubito atque increſcant. *Adortus*] aggreſſus. Omnia haec ex translatione (*tranquillitate*, Mſ. Boend. et ed. Du B.) maris dicta ſunt μεταφορικῶς. (Corrupta lectio et mutila. Excidit haud dubie nota Donati ad illa: *ego in portu nauigo*. Cuius notae haec eſt lacinia). D.

Adortus eſſet] *Adorior*, id eſt aliquam rem incipio, facit praeteritum *adortus ſum.* ſin vero ſignificat, loqui incipio, *adorſus ſum.* Ponuntur tamen pro ſe inuicem. E.

Lege, *quos* ME *ludos redderet?* vt Plautus ſaepe *ludos me facitis.* Sed *mihi ludos reddere,* ne latine quidem dici exiſtimo. B.

22 *In portu nauigo*] Mea, inquit, conſilia ita ſunt, quemadmodum nauis in portu. E.

1 *Adhuc Archillis*] In hac ſcena ſpecta, quam ſcite expreſſa ſit conſuetudo medici, vel medicae egredientis ex aegri domo. Nam veniens, de negotiis eius loquitur: abiens, de morbo. et haec ſunt praeter οἰκονομίαν, quae dicuntur εὑρήματα. *Adhuc Archillis*] Sic veteres ſcribebant *adhuc*, quando incerti futurarum rerum, ex praeſentibus firme nunciabant (Mſ. Hulſt. *firma intimabant.* Fortaſſe, *futura nunciabant*): quod eſt genus certiſſimae promiſſionis et cautae. *Adhuc Archillis, quae adſolent, quaeque oportet*] Medicina aut in ratione, aut in conſuetudine, aut in exemplis. *Adſolent* ergo, conſuetudinis eſt: *oportet*, rationis. D.

Ad-

Signa esse ad salutem, omnia huic esse video.
Nunc primum fac, istaec vt lauet: post deinde,

I 4 Quod

Adhuc, Archillis] Haec scena ad horrorem cumulandum videtur adiecta, vt Lesbia obstetrix domo egrederetur, et quae essent intus facienda, de via mandaret. Et quoniam in primo partu grauis semper dolor est, dicit puellam non debere esse sollicitam: quippe omnia signa, quae ad salutem esse possunt, integra permanere. E.

De orthographia *Archillis* v. supra I, 4, I. B.

2 *Signa ad salutem esse*] Deest haerentia, aut pertinentia. sic in Heautontimorumeno, *Atque haec sunt ad virtutem omnia.* Ergo absolute dixit, vt desit aliquid tale. vnde et nos dicimus, *Quid ad rem?* vel *Quid ad me?* D.

Signa esse ad salutem, Donatus, et omnes Faerni et mei habent libri. B.

3 *Nunc primum fac istaec vt lauet*] Imperitiae notantes Menandrum, aut Terentium, ipsi vltro imperiti inueniuntur: nam et ille λούσατε αὐτὴν dicens, a consuetudine non recessit. Cum lauisse, aut non lauisse dicimus, a parte totum significantes. Et Terentius propius ad significationem accessit, *istaec* dicendo, ne pudenda nominaret. Et sunt qui adhuc Archillis correptionem esse nimium sollicitae nutricis putent: quod ego non probo. *Fac istaec vt lauet*] *Istaec* quae ex puerperio sordebant. Quidam *istaec*, ipsam puerperam dicunt. sic enim et Menander λούσατε αὐτὴν ΥΤΙSA (τάχιστα legebat Is. Casaubonus. Alii ἥδιστα). sed imperitiae accusantur, quod non continuo solent post puerperium lauare, sed diebus omissis. D.

Nunc primum fac ista vt lauet] Ea quae peperit, medicinae ratione ad lauacrum compellitur, vt dolor desinat. Sed melior sensus est, *Nunc primum fac ista vt lauet*] Vt illa scilicet, quae immunda sunt sanguine parturientis, lauentur. Et puerum enim et puerperam, post partum statim aqua tepenti perfundi, placet physicis: puerumque genitali aluo profusum, si nimium frigus exceperit, vix ad vitam euadere. Cuius rei exempla sunt vitrea vasa, quae temperata mutatione fornacum frigus assuescunt: si statim refrixerint, franguntur. E.

Deleo *vt*, vt pes Creticus seruetur, aut si quis *vt* retinere malit; legat cum veterrimo cod. *fac ista vt.* B.

Quod iuſſi ei dare bibere, et quantum imperaui,
Date: mox ego huc reuertar.
Per ecaſtor ſcitus puer natus eſt Pamphilo.

Deos

4 *Quod iuſſi ei dare bibere, et quantum imperaui, date*] Conſuetudine magis, quam ratione dixit, pro, *Date ei potionem.* Lucilius in ſexto: *Date bibere ſummo* (Lindenbr. mauult, *date bibere e ſummo.* Douza ad Lucil. v, 21. *date bibere ab ſummo*). Nam duo verba actiua, nullam habent ſignificationem ſine nomine, aut pronomine: vt ſi dicas, *Dic facere. Quod iuſſi ei dare bibere, et quantum imperaui, date*] Et qualitatem, et modum rei dixit. D.

Quod iuſſi dari] Vtique hoc ad dolores continendos datur. et hic neſcio quid medicinae intelligitur. E.

Dare bibere] Rectius quod in Mſ. *dari bibere.* vt G. Fannius apud Chariſ. lib. 1. *Domina eius vbi ad villam venerat, iubebat bibere dari.* L.

Lectio *dari bibere*, quam in Vaticano et Decurtato reperit Faernus, et ego in ſeptem e noſtris, haut dubie, vt Bacchiacorum modi et leges ſeruentur, eſt praeferenda. B.

5 *Mox ego huc*] Vide vt auctoritatem et iactantiam medicorum imitetur, dicendo, quod iuſſi. et non ſufficiebat: ſed etiam, *imperaui* dixit. ſimul haec, quae ſolent medici promittere frequenter, *Mox ego huc reuertar.* D.

Donatus, nonnulli codd. Faerni, et ex noſtris meliores recte legunt *reuertor.* B.

6 *Per ecaſtor ſcitus puer natus eſt Pamphilo*] Per Caſtorem et Pollucem ornatiua ſunt iurandi, apta feminis. *Scitus*] elegans, pulcher, quem Graeci κόσμιον dicunt. Quod enim quis ſcit, hoc ſcitum et pulchrum. Et eſt διαίρεσις. Nam ordo eſt, *Perſcitus ecaſtor.* vt in Hecyra, *Per pol quam paucos reperias meretricibus fideles euenire amatores.* vt ſit, per quam paucos. Et, *natus eſt Pamphilo:* vt Virgilius (Aen. 1, 617.), *Quem Dardanio Anchiſae Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam. Scitus puer*] Satis obſtetrici eſt adhuc incertum aeui, et, vt ita dicam, a matre ſanguinolentum, non pulchrum, quod ipſum nimium videretur cito, dicere, ſed ſcitum pronunciat. Ideo ſubblanditur, vt operae pretium maius accipiat. D.

Per aecaſtor] Iuratio eſt per Caſtorem. *Scitus puer*] Id eſt, elegans et admodum ſuauis: vel *perſcitus*, id eſt, valde bonus. E.

Per-

Deos quaeso, vt sit superstes, quandoquidem ipse'st ingenio bono;
Cumque huic veritus est optumae adolescenti facere iniuriam.
SI. Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum? DAV. quidnam id est?
SI. Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperae:

Sed

Per ecastor scitus] Priscian. lib. XIV. L.

Percastor scitus puer est natus Pamphilo, habent omnes fere codd. Terentii et aliqui Donati, quos consuluit Faernus: sed Vaticanus, et omnes praeter vnum nostri *Perecastor*. Lege, Per ecastor. Nam *per* pertinet ad *scitus*, h. e. valde scitus. B.

7 *Deos quaeso vt sit superstes*] *Superstes* nunc saluus. alias *superstites* sunt senes et anus: quia aetate multis superstites, iam delirant. Vnde et *superstitiosi*, qui deos timent nimis. quod signum est deliramenti. *Vt sit superstes*] *Superstes*, nunc saluus. *Quandoquidem ipse est*] *Quando* et *Cum* interdum sunt coniunctiones causales. et *quando* pro quoniam, et pro quia intelligimus. *Quandoquidem ipse*] Transit a puero ad ipsum Pamphilum. D.

Quando quidem ille est ingenio bono] Vt mereatur filius superstes esse. E.

8 Lege ex cod. Petrensi *Cumque huic est veritus*, metri causa. B.

9 *Vel hoc quis non credat?*] Εἰρωνεία est. *Vel*, modo est disiunctiua coniunctio, sed pro etiam posita. vt apud Virgil. (Aen. XI, 259.), *Vel Priamo miseranda manus*. Et (Ecl. VIII, 69.), *Carmina vel coelo possunt deducere lunam*. Et bene, *vel hoc*, subaudias, exceptis illis quae reprehendit supra. *Abs te esse natum*] Et *ortum* legitur, vt sit, instructum, commentum, et compositum. D.

Nostri omnes et vett. Edd. *Qui te norit*. Recte. B.

10 *Non imperabat Coram*] *Coram*, ad certas personas refertur: *Palam* ad omnes. *Quid opus facto esset puerperae*] *Esset*, impersonatiue dicitur, *Opus facto esset*, (Lege, OPVS FACTO ESSET. *Impersonaliter dicitur*. Mox ἀπὸ κοινοῦ, PVERPERAE. *Datiuus casus est*), *Puerperae*] Datiuus casus est, vt sit, ipsi puerperae coram

 non

Sed poſtquam egreſſa'ſt, illis quae ſunt intus, clamat de via.
O Daue, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus
Tibi videor eſſe, quem tam aperte fallere incipias dolis?
Saltem accurate: vt metui videar certe, ſi reſciuerim.

non imperabat, quid facto opus eſſet ſcil. Sic enim dicimus, *Quid vis tibi faciam? Puerperae*] Omnis quae peperit, *puerpera:* πρωτοτόκος, quae primum. Et non quod puerum, ſed quod filium peperit, *puerpera* dicta eſt. Et apud veteres *puer puellus, puera puella.* D.

Non imperabat] Quod facto opus eſſet puerperae. Argumentum eſt quo doceat, ab Dauo iſta vniuerſa compleri. *Puerpera* autem dicitur, quae recens eſt partu: et a muliebris ſexus parte nomen impoſitum eſt. Nam vtique et puellam et puerum pariens dicitur *puerpera*, quanquam et antiqui *puellam*, *pueram* ſaepe dixerunt. E.

11 *Illis quae ſunt intus*] Argumentum ex eo quod non factum eſt, cum fieri potuerit: et ex eo quod factum eſt, cum fieri non oportuerit. *Clamat de via*] Mire *clamat*, quaſi dicat, maluit clamare, quam ſine labore intus imperare. D.

12 *Itane contemnor abs te?*] Hoc eſt, vſque adeone contemnor? valde contemnor? *Temnor* autem, Graecum eſt, id eſt *caedor* et *reiicior*, τὸ τέμνομαι. Nam veteres *temno* dicebant ſine propoſitione. *Itane tandem idoneus*] Indignatio eſt ad aeſtimationem reuocantis eius dicta vel facta, a quo contemnitur quis. *Idoneus*] Aptus et ei rei natus. D.

13 *Aperte fallere*] δύο δὲ ἑνός, et fallere, et aperte. D.

Ex conſenſu codd. lege. *Tibi videor eſſe*: alioqui non ſtaret octonarius. B.

14 *Saltem accurate*] Mire *ſaltem*: quod ponitur in deſperatione rerum. primo enim fuerat hortatus Dauum, vt non conaretur fallere. *Saltem accurate*] ζεῦγμα a ſuperiore, *fallere incipias.* aut certe σύλληψις *fallere incipias. Certe ſi reſciuerim*] Et vtrum pro cum reſciuerim: an quia ſtultum me putas? D.

DAV. Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haut ego. SI. edixin' tibi?
Interminatus sum, ne faceres: num veritus? quid retulit?
Credon' tibi hoc, nunc peperisse hanc e Pamphilo?
DAV. Teneo, quid erret: et quid agam habeo. SI. quid taces?
DAV. Quid credas? quasi non tibi renunciata sint haec, sic fore.

SI.

Saltem accurate] Ita me, inquit, dolis debes fallere, vt in omnibus actibus videar a te timeri. Et est figura antisagoge, proposita superius epimore. *Certe si resciuerim*] Scilicet, puniam te: quod per iram dicere non potuerit. E.

15 *Certe hercle nunc hic se*] Hoc ita dicitur, vt audiat spectator, non vt Simo. *Edixin' tibi?*] Hic illud reddit, *Edico tibi ne temere facias*. D.

Edixin' tibi?] Abhinc est ἐπιτροχασμός. E.

Lege *edixi tibi*, sine interrogatione B.

16 *Interminatus sum*] Pro minatus sum. Plautus in Aularia (III, 6, 22.), *praeterea tibicinam, quae mihi interbibere sola, si vino scateat, Corinthiensem fontem, et Pyrenaeum potest. Num veritus?*] *Veretur* liber, *metuit* seruus. et deest *es*: apta ellipsis irascenti. Alibi, *Non simultatem meam reuereri? Quid Retulit*] *Retulit*, profuit, vel interfuit: et producit *re* syllabam. et est sensus: Sic contemsisti, quasi tibi non comminatus sim. D.

Quid retulit] Hoc est, quid profuit me ante dixisse. supra enim: *Neue tu dicas tibi non praedictum, caue*. E.

Lege *veritu's*, h. e. veritus es. B.

17 Interpunge post *nunc*. B.

18 *Teneo quid erret*] Hoc dixit, non vt Simo, sed vt spectator audiat. hoc denique senex probat dicens Dauo, *Quid taces? Et quid ego agam, habeo*] Et quid respondeam scio. D.

Teneo quid erret] Intellexit Dauus mulierum consilium hoc senem suspicari, quod illae ad terrendas nuptias videantur ista simulare. Idcirco vult commendare consensum, quo domino suo error augeatur. E.

Aliorum *ego* ante *agam* est contra codd. B.

19 *Quid credas?*] Propter quid, aut propter quam rem, aut

S i. Mihine quiſquam? D a v. eho! an tute intellexti hoc aſſimulari? S i. irrideor.
D a v. Renunciatum'ſt: nam qui iſtaec tibi incidit ſuſpicio?
S i. Qui? quia te noram. D a v. quaſi tu dicas, factum id conſilio meo.
S i. Certe enim ſcio. D av. non ſatis me pernoſti etiam, qualis ſim, Simo.
S i. Egone te? D a v. ſed ſi quid narrare occepi, continuo dari

aut quo modo, aut propter quid. *Quid credas?*] Repetit verbum eius quod ait, *Credon'*? quare adiuuandum pronunciatione eſt. *Quaſi non tibi renunciata*] Nunciata: compoſitum pro ſimplici. D.

Lege *tibi ſiet renunciatum, haec ſic fore*, ob ſententiam et v. 21. B.

20 *Mihin' quiſquam?*] Fauet ſibi ſenex in eo, quod ſe vult perſpicaciorem videri. *Eho an tute*] *Eho* modo interiectio eſt admirantis, alias ad ſe vocantis, *Ehodum ad me.* D.

Aptius erit, ſi reponas, *Min' quicquam?* ſc. renunciatum eſt? B.

21 *Nam qui*] *Qui*, vnde. D.

Incidit ſuſpicio] Ita Mſ. et Priſcian. lib. 15. al. *ſuſpectio.* L.

Ne recipe *ſuſpectio* pro *ſuſpicio*, contra omnes codd. Nam verſus eſt ſaluus, dummodo pro *iſtaec tibi* reponas *tibi iſtaec.* B.

22 *Quaſi tu dicas*] *Dicas*, pro credas. Non enim dicimus, niſi quod credimus: ab eo quod ſequitur, id quod praecedit: figura μετάληψις, a poſterioribus ad priora. Idem alibi (Haec fruſtra in Terentio quaeſieris. Nec de comoedia deperdita fas eſt ſuſpicari. An ante haec verba exciderunt nomen et ſententia alterius auctoris? Neque id ſatis audacter dixerim. Quae enim ſequuntur, Terentiana ſunt. Phorm. III, 2, 8.), *Audacter dicito.* Et alibi, *Foeneratum iſtud beneficium pulchre tibi dices*, id eſt credes, ſcies, ſenties. D.

23 *Etiam qualis*] *Etiam* pro adhuc. vt Virgilius (Aen. VI. 485.), *Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.* D.

Rotundius et verius ſic: *non ſatis pernoſti me etiam.* B.

24 *Egone te?*] Duobus iſtis pronominibus oſtendit ſe ſenex

Tibi verba censes. SI. falso. DAV. itaque hercle nihil iam mutire audeo.
SI. Hoc ego scio vnum, neminem peperisse hic. DAV. intellexti?
Sed nihilo secius mox deferent puerum huc ante ostium.
Id ego iam nunc tibi renuncio, here, futurum, vt sis sciens.

Ne

nex scire omnia. *Sed si quid narrare occepi*] *Occepi* melius, quam *incepi*. dicitur ab occipio: est enim *occepi*, quasi caput rei instituti. D.

Metri et sententiae gratia lege *Ego non te*? Nam Dauus dixerat: NON *satis pernosti me*. Caeterum plane inutile est *tibi*, quod nostri codd. habent ante *narrare*. B.

25 *Falsò*] Potest et εἰρωνικῶς *falso* pronunciari: potest et, falso loqueris, dici. vt Sallustius (Iug. I.), *Falso queritur de natura sua humanum genus*. Et vocalitatis causa sic dixit, vt *sedulo*, *optato*, *certo*: quasi sedule, optate, certe. *Nihil iam mutire audeo*] Ennius, *Nec dico, nec facio*. Vnde et *mutos* dicimus. quod Graeci φθέγγεσθαι. D.

Illud *falso* quanquam omnes libri tribuunt Simoni: cum tamen persona hominis sit indignum, ipsi Dauo quoque adscribendum puto. cf. Heaut. II, 2, 27. Hec. V, 2, 11. B.

26 *Neminem peperisse hic*] *Neminem* dicendo, maiorem confirmationem fecit, non solum Glycerium non peperisse, sed etiam neminem. Et *hic* dicendo ostendit domum. Et est *neminem*, nullum hominem. Et nota in feminino genere etiam *neminem* positum. D.

Hoc ego scio] Priscian. lib. VI. L.

Bentleius *intellexti* sine interrogatione. Z.

27 *Mox deferent puerum*] Quasi dicat, *nobis*. D.

Nihilo secius] Pro, *nihilominus deferent huc puerum ante ostium*, quo facile et de praeterito Dauus admonuisse dominum declaret, et vt opinionem a se amoueat. E.

Ne *puerum* in Thesi absorbeatur, colloca *mox puerum huc deferent*. B.

28 *Id ego iam nunc tibi renuncio*] Fingit se prodere, quod ipse facturus est: vt non credat senex ab eo fieri, quod praedixerit fore. *Id ego iam*

nunc

Ne tu hoc mihi posterius dicas, Daui factum consilio, aut dolis.
Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.
SI. Vnde id scis? DAV. audiui, et credo, SI. multa concurrunt simul,

Qui

nunc tibi renuncio, here, futurum] *Re* syllaba, apud veteres interdum abundat: vt modo *renuncio*, pro nuncio. et Cicero, *Renunciatur mihi*. *Renuncio*] Quasi secretum consilium: vt supra, *Renunciatum est*. D.

Ordo codd. et vett. Edd. melior est, *tibi, here, renuncio*, adde *esse*, vt III, 5, 16. B.

29 *Daui factum consilio aut dolis*] Commodius, et magis cum inuidia dixit, *Daui*, quam si *meo* dixisset: vt Virg. (Aen. XII, 11.), cum Turnus incusaretur, dixit, *Nulla mora in Turno*. D.

Tolle *mihi* versus gratia. B.

30 *Prorsus a me*] *Prorsus*, quasi porro versus: quod Graeci μακρὰν dicunt. *Prorsus a me*] Quidam *prorsus*, pro quare positum putant. Ego pro eo quod est omnino. Sunt qui coniunctionem velint esse. *Opinionem hanc tuam*] *Hanc tuam*, cum taedio dixit, hoc est nimis molestam, nimis suspicacem, nimis accusatricem. Sic dixit *hanc tuam*, vt ille de apibus (Virg. Georg. IV, 22.), *Vere suo*. Et (Aen. VI, 641.), *Solemque suum, sua sidera norunt*. Et in Adelphis, *Iam vero omitte, Demea, tuam istam iracundiam*. D.

31 *Audiui, et credo*] Locus communis, an famae credendum sit. Et bene subiunxit, *credo*: non enim audisse, statim credere est. *Multa concurrunt simul*] Restat enim, vt multis concurrentibus signis, vna coniectura confletur. D.

Audiui, inquit, conscius non sum, qui auditu ista cognoui. Sed incipit quaestio per locum communem, an a me credendum sit: adiungit argumenta ex pluribus rebus, Et *credo. multa*, inquit, *concurrunt*. Quia argumenta colligit ex factis praecedentibus, et dictis, quod grauidam se mulier esse dixerat. Colligit tamen easdem hoc esse facturas, vt puerum ante ostium ponant, siquidem obstetrix iam videtur esse arcessita. Obiicitur rursus Dauo, cur non hoc, cum expositionem argumentis collegisset, continuo non dixerit Pamphilo.

Et

Qui coniecturam hanc nunc facio. iam primum haec ſe e Pamphilo
Grauidam dixit eſſe: inuentum'ſt falſum. nunc, poſtquam videt
Nuptias domi apparari, miſſa'ſt ancilla illico
Obſtetricem arceſſitum ad eam, et puerum vt afferret ſimul.
DAV. Hoc niſi fit, puerum vt tu videas, nihil mouentur nuptiae:
SI. Quid ais? cum intellexeras,
Id conſilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

DAV.

Et hic ſimiliter quaſi reus efficitur negligentiae. At hoc coniecturaliter refutatur, et vtitur teſtimoniis, poſt fit argumentum a perſona, quod ille eſt filius, ille ſeruus, vt de redhibendo fidem filio nihil reſtare autumet, niſi vt Chremetem oret. E.

Bentleius, Dacieria, Sandby et alii verba, *multa concurrunt — mouentur nuptiae*, tribuunt Dauo. Recte. Nam quae hic dicuntur, Simoni non conueniunt, et a contextu abhorrent. Z.

32 *Iam primum haec ſe e Pamphilo grauidam dixit eſſe: inuentum eſt falſum*] Secundum quod credit ſenex. Et a ſummo ad imum, et ex factis, et ex dictis, et ex rebus atque perſonis ſumit argumenta. D.

Iam primum haec] Mſſ. *Iam prius haec.* L.

34 *Poſtquam videt nuptias domi apparari.* Eleganter omiſit, in cuius domo. *Miſſa eſt ancilla illico*] Quod Graeci dicunt αὐτόθεν ἐπέμφθη. Nam loci ſignificatio eſt, etiam breuitatem temporis notans. D.

36 *Nihil mouentur nuptiae*] Non perturbantur nuptiae. *Mouentur*, differuntur. D.

Lege *Hoc ni'fit, tu puerum vt videas.* B.

37 *Quid ais? cum intellexeras id conſilii capere*] Quaqua ſe verteret Dauus, obuium infeſtumque inuenit ſenem: et tamen ita verſute it obuiam, vt etiam comprehenſus elabatur. D.

Vt ſit Dimeter Iambicus Acatalectus, lege, *Quid ais? vbi intellexeras.* B.

38 Cum Terentii aeuo et diu poſt *Conſili* dicerent: lego hic *conſilium.* Sic habent omnes noſtri codd. praeter vnum. B.

DAV. Quis igitur eum ab illa abſtraxit, niſi ego? nam omnes nos quidem
Scimus, quam miſere hanc amarit. nunc ſibi vxorem expetit.
Poſtremo id mihi da negoti: tu tamen has nuptias
Perge facere ita, vt facis: et id ſpero adiuturos deos.
SI. Imo abi intro: ibi me opperire, et, quod parato opus eſt, para.
Non impulit me, haec nunc omnino vt crederem.

39 *Quis igitur eum ab illa abſtraxit?*] Non frigide intulit, dixiſſe ſe: ſed cum magna aſſeueratione. et *abſtraxit* proprie, vt ſupra, *Me a Glycerio miſerum abſtrahat?* et (Virg. Aen. II, 434.), *Diuellimur inde Iphitus et Pelias mecum.* *Quis igitur eum*] Hoc ſic audiendum eſt (Mſ. Hulſt. et edd. vett. *Hoc ſubaudiendum eſt*), quaſi dicat, *Dixi.* D.

40 *Miſere hanc*] *Miſere*, valde, nimis. *Nunc ſibi vxorem expetit*] Oratorie, pro eo quod eſt, non recuſat, *expetit.* D.

Colloca verba ita: *Scimus, hanc quam miſere amarit.* vt Heaut. I, 2, 16. Adelph. IV, 5, 33. B.

41 *Id mihi da negotii*] De proiectione pueri pro foribus. *Id mihi da negotii*] Vt caueatur ab appoſitione pueri ante oſtium. *Tu tamen idem*] *Idem* abundat. Apud veteres, *Tamen idem*, integrum fuit. vnde apud nos, *Tandem*, et *tamen* natum eſt. ſic et *idem* et *eorundem* dictum. *Tu tamen idem*] *Tamen idem*, aut pro tamen poſitum eſt, aut pro tandem: vt ſit, *Tu tandem has nuptias perge facere, ita vt facis.* D.

Lege, *Poſtremo id da mihi negoti.* vt Prol. V, 2. B.

42 Recentes Faerni codd. et vnus tantum e noſtris habent *adiutores.* Male. B.

43 *Quod parato opus eſt*] Diſerte et Latine dixit, *Quod parato opus eſt* D.

44 *Non impulit me, haec nunc omnino vt crederem*] *Non impulit*, non perſuaſit, non perfecit, vt crederem Glycerium peperiſſe. Et cum dicit *omnino*, oſtendit quaedam ſe crediſſe, in quibuſdam iam (*tamen* vterque liber) eſſe circumuentum.

Atque haut ſcio, an, quae dixit, ſint vera omnia:
Sed parui pendo: illud mihi multo maximum'ſt,
Quod mihi pollicitus'ſt ipſus gnatus. nunc Chremem
Conueniam: orabo gnato vxorem: ſi impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitus'ſt, haut dubium'ſt mihi,
Si nolit, quin eum merito poſſim cogere.
Atque adeo in ipſo tempore eccum ipſum obuiam.

ACTVS

tum. Mire autem cautum capi inducit ſenem, vt crederet, quod Glycerium non peperiſſet. D.

45 *Quae dixit, ſint vera omnia*] Quae poſtea dixit Dauus. Et bene *omnia:* vt appareat ſenem multa credere vera eſſe, quae Dauus dixerit. D.

46 *Multo maximum*] *Multo* etiam comparatiuis (*Superlatiuis* Z.) antiqui adiunxerunt. D.

47 *Quod mihi pollicitus eſt*] *Pollicitatio*, multarum rerum promiſſio. D.

Pro *ipſus*, edidit Bentl. *ipſe*. Z.

48 *Gnato vxorem*] Subauditur, *vt det*. D.

Alia diſtinctio eſt in cod. vetuſto: *Conueniam: orabo: gnato vxorem ſi impetro*. Placet tamen Priſciani lectio, I D *ſi impetro*. B.

49 (*Quid*) *alias*] *Quid* pro cur: *alias*, alio tempore. D.

Quid alias malim?] Chariſius lib. 2. L.

Quid alias, h. e. cur alio tempore, repugnat ſenſui. Hoc enim non deliberandum eſt, ſed optandum. Rectiſſime legit Horatii Schol. Acron ad Serm. 1, 4, 63, *Quando alias* &c. B.

52 *In ipſo tempore*] In ipſa oportunitate, in ipſo articulo. *Eccum ipſum obuiam Chremetem*] (Recte Faernus, cui aſſentitur Bentleius, coniicit, a manu Donati eſſe *Chremem*. Nam alioqui ſequentia ſenſum commodum non habent. Z.). Continuo mutauit declinationem: vt, *Iubeo Chremetem*. D.

Pro *obuiam*, quod non modo ambiguum eſt, quia *ipſum* de Pamphilo accipi poteſt, ſed et a ſenſu alienum, quia Simo adhuc in ſcena ſtabat, necdum Chremem conuentum ierat, lege *Chremem*, quod nonnulli codd adiiciunt. B.

ACTVS TERTII SCENA III.

SIMO. CHREMES.

Ivbeo Chremetem. Ch. o! te ipsum quaerebam. Si. et ego te. Ch. optato aduenis.

Ali-

1 *Iubeo Chremetem*] Haec congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, vt id non videatur consilio, sed euentu posse vitari: qui euentus est Critonis praesentia. Nam nunc ex falsis fient verae nuptiae. *Iubeo Chremetem*] Firme aliquid iubere, velle est. *Iubeo* ergo, volo. et deest, *saluere*: quod exprimitur ab alterius personae interuentu. vt Virgil. (Aen. v, 386), *Reddique viro promissa iubebant*. Et μεταληπτικῶς: quia qui dicit salue, iubet. Volumus enim animo: iubemus, verbis. *O te ipsum quaerebam*] Placabilis et lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, vt cognitioni ad vltimum interesse possit. *Optato aduenis*] *Optato*, aduerbium est. vt Virgil. (Aen. x, 405.), *Ac velut optato ventis*. D.

Iubeo Chremetem] Haec scena petitionem habet: quippe Simo redit ad Chremetem, vt filiam suam det eius filio. Hic vtique qualitatis est et deliberatiuae forma: *Iubeo*, inquit, *Chremetem*, id est, volo. vt Virgil. (Aen. v, 386.)? — *reddique viro promissa iubebant*. Conuenit et Chremes, certa ratione compulsus: oportuerat enim Chremetem de Pamphilo esse sollicitum, quippe qui prior venerat, vt ei polliceretur nuptias. Non ergo sine coniectura esse debuerat, qui operam, quid ad Pamphilum pertineret, vel argumentis vel rumore cognosceret. Sed etiam nunc, cum Simo nuptias praepararet, falsas quidem, veri rumor fuit; quo debuit Chremes compelli. Sed ipse praeuenit: *Aliquot me*, inquit, *adierunt*. Vnde pulcherrimum argumentum dedit, vt non iam rumor sit, sed pene veritas, quam ab ipso Simone auditam esse dicebat: *Hodie*, inquit, *filiam meam nubere tuo nato*. Et indignationis partes exequendo ait: *Viso tun'*, *an illi insaniant*. Sed Simo petit audientiam: et principium deliberatiuae: *Ausculta*, inquit, *et quid egomet te velim, et tu quod quaeris scies*. Deinde incipit ipsa petitio; primo a precibus, *Per ego te deos oro et nostram amicitiam, Chreme*. Deinde ad ipsam petitionem; *vt nuptiae fuerant futu-*

Aliquot me adiere, ex te auditum qui aiebant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viso, tun', an illi insaniant.

SI. Ausculta! paucis, et quid ego te velim, et tu quod quaeris, scies.

CH. Ausculto: loquere quid velis.

SI. Per te deos oro, et nostram amicitiam, Chreme,

futurae, *fiant*. Et pulcherrime insinuatione vsus est, quod in admirabili genere causae turpitudo auditori persuasa fuerat. Hic responsio datur ab vtili: *Si in rem est vtrique*, *fiant*, *arcessi iube*. Quam quidem rem in quaestionis loco positam dissimilat, et fieri posse dicit: *Irae sunt inter Glycerium.* Vt contulisse videatur, tametsi inutiles nuptiae sint, tamen occasio est vt vtiles esse possint. E.

2 *Aliquot me adiere*] *Aliquot*, hoc est, nec multi, nec pauci. *Adiere*, non accesserunt: quia aditus arduus difficilisque est. Ergo *adiere*, quasi importune, et interpellantes adierunt. Sic alibi, *Byrrhia quid tibi videtur? adeon' ad eum? Ex te auditum*] Vt est, *De Dauo modo audiui. Ex te auditum*] Ergo non rumor, sed veritas. *Id viso*] Ob id viso. deest *te:* vt *viso*, ad videndum venio. D.

Adiere edidit Faernus. Sed omnes, quos vidi, codd. et edd. habent *adierunt*. Recte; vt illud *steteruntque comae*. B.

3 *Tune*, *an illi insaniant*] Tu insanis, si dixisti: illi insaniunt, si non audita referunt. D.

4 *Paucis*] Et *paucis*, et *pauca* legitur. *Et quid ego te velim*] A docilitate. D.

Vt Iambus quaternarius staret, veteres Magistri *pauca* substituerunt pro *paucis*. Sed nostri codd. omnes habent *paucis*. Totus versus sic constituendus est: *Ausculta*: *paucis et quid te ego velim et quod tu quaeris scies*. B.

6 *Per ego te deos oro*] Ordo est, te per deos oro. vt Virg. (Aen. XII, 56.), *Per ego te has lacrymas. Et nostram amicitiam, Chremes*] Legitur et *Chreme*. D.

Per te deos oro] Seru. Aeneid. XI, 537. L.

Quinque e nostris habent *Per* EGO *te deos*. repone *Per te ego deos*. B.

Quae incepta a paruis, cum aetate accreuit ſimul;
Perque vnicam gnatam tuam, et gnatum meum,
Cuius tibi poteſtas ſumma ſeruandi datur:
Vt me adiuues in hac re, atque ita, vt nuptiae
Fuerant futurae, fiant. CH. ah, ne me obſecra:
Quaſi hoc te orando a me impetrare oporteat.
Alium eſſe cenſes nunc me, atque olim, cum dabam?

Si

7 *Quae incepta a paruis cum aetate accreuit ſimul*] Mire autem, *incepta a paruis cum aetate*, vt oſtendat non nuper coitam amicitiam, ſed antiquam. vt (Aen. III, 82.), *Veterem Anchiſen agnouit amicum.* Idem alibi (Aen. XI, 537.), *neque enim nouus iſte Dianae Venit amor. Accreuit*] vt ſupra, *Accurate. Ad* praepoſitione vtitur familiariter. *Accreuit*] Hinc Virgil. (Ecl. X, 54.), *Creſcente illa, creſcetis amores.* D.

8 *Et gnatum meum*] Ineptum eſt ſic adiurare aliquem, *Per ſalutem filii mei, vt facias id quod te rogo.* Sed huic etiam ſubiungit: D.

9 *Cuius tibi poteſtas ſumma ſeruandi datur*] In tua eſt, inquit, poteſtate, et tuus eſt. Haec ergo *obteſtatio* dicitur, cum per eas res adiuramus aliquem, de quibus agitur cauſa. Vt (Aen. II, 431.), *Iliaci cineres, et flamma extrema meorum.* Idem alibi (Aen. X, 45.), — *per euerſae, genitor, fumantia Troiae Excidia, obteſtor.* D.

10 *Vt me adiuues in hac re*] Atque (in Mſ. Boend. et ed. Du B. *Atque* refertur ad textum) ipſam petitionem. D.

Lege cum cod. Regio, *atque ita vti.* B.

11 *Vti nuptiae fuerant futurae, fiant*] Breuiter et Latine. Et hoc genus compoſitionis veteres non mutabant. *Ne me obſecra*] * τω εληνιCμON Mh λιTANEK EMNMACOR * (Pithoeus et Lindenbr. legendum putant: τῶ ἑλληνισμῷ. μὴ λιτάνευε, μὴ μάχȣ) Pro, ne obſecres. D.

12 *Quaſi hoc te orando a me impetrare oporteat*] Haec plena vox eſt et caritatis et officii. Quod enim amicus ab amico petit, iuſtum eſſe debet: nec pro eo quod non eſt iuſtum, ſupplicare oportet. D.

13 *Alium eſſe cenſes nunc me atque olim, cum dabam?*] Non perſonae, ſed rei conditio eſt com-

Si in rem est vtrique, vt fiant, arcessi iube.
Sed si ex ea re plus mali'st quam commodi
Vtrique, id oro te, in commune vt consulas:
Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.
SI. Imo ita volo, itaque postulo, vt fiat, Chreme:
Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. CH. quid est?
SI. Irae sunt inter Glycerium et gnatum. CH. audio.

SI.

commutata. *Olim, cum dabam.*] Nos dicimus, *cum darem*, Virg. (Aen. IV, 597.), *Tum decuit, cum sceptra dabas. En dextra fidesque.* Et nota *olim* pro nuper. D.

14 *Si in rem est vtrique*] Τῷ δευτέρῳ συλλογισμῷ praue proposuit, vt recte replicaret. Hic syllogismus negatiuus dicitur. Nam in secundo λήμματι negat quod prius dixit: Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi. *Si in rem est vtrique*] Ab vtili argumentum. Vterque duobus constat. Bene *vtrique*, mihi et tibi: non, alteri vtile, alteri inutile. D.

Nonnulli libri cum Donato legunt *in re.* Sed placet lectio Eugraphii, *Si in rem est vtrique, fiant, arcessi iube.* B.

Scribe *arcessi*, ab antiquo *arcio.* v. Cellarii Orthogr. Z.

15 *Sed si ex ea re*] Id est, nuptiarum: mutauit numerum, ex plurali singularem, *Fiant*, et *Ex eā re.* D.

16 *In commune consule*] Id est, ex aequali prouide. D.

Ne lege cum plerisque codd. *id te oro*, ne suspendatur synaloepha. Donatus legit *in commune consule*, quod parum refert. B.

17 *Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater*] Nota suauissimam varietatem; non dicit, quasi tua sit, et ille meus. D.

Cod. Academicus: *Pamphiloque;* nescio an verius. B.

18 *Imo ita volo*] Quia vtile est, quia in rem est. *Itaque postulo*] *Itaque*, modo duae partes orationis sunt: vt in Hecyra, *Itaque nos vna inter nos aetatem agere liceat.* D.

19 *Neque postulem*] Quia postulo praetulit. D.

Vt medearis versui, lege cum codd. quibusdam NI *ipsa.* B.

20 *Irae sunt inter Glycerium et gnatum*] Hoc laeto vultu pronunciat Simo: et hoc a possi-

SI. Ita magnae, vt sperem posse auelli. **CH.** fabulae.

SI. Profecto sic est. **CH.** sic hercle, vt dicam tibi:

Amantium irae, amoris integratio'st.

SI. Hem! id te oro, vt ante eamus, dum tempus datur,

Dumque eius libido occlusa'st contumelis:

Prius quam harum scelera, et lacrumae confictae dolis,

Redu-

possibili est. loquitur enim apud eum, ex quo audiuerat, Pamphilum pro vxore habere hanc peregrinam. *Audio*] εἰρωνεία. *Mox fabulae*] Et hic paulo sapientior inducitur, et minus obnoxius dolis. D.

Audio hic vt saepe alias est negantis et aspernantis, vt mox, *Fabulae*. B.

22 *Profecto sic est*] *Profecto*, confirmatio est. D.

23 *Amantium irae amoris integratio est*] Sententia γνωμική, in qua a specie receditur, et in omnes aliquid dicitur: παροιμία est autem sine auctore sententia. *Integratio*] Instauratio. D.

Amantium irae] Hoc argumento vsus ex amore refutat superiora, dicens: quod amantes per iram reconciliati, nunquam se deserunt, si se ante perfecte amarunt. A consequenti quid fieri possit prouidens, procedere tentat, dicens: *Dum tempus est.* Et per χαρακτηρισμόν, id est, informationem futurorum, quid consequens sit, dicit ab vtili. *Chreme* autem vocatiuus Graecus est. E.

Amantium irae] Plautus Amphitr. III, 2, 60. *Irae si quae forte eueniunt huiusmodi, Inter eos rursum si reuentum in gratiam est, Bis tanto amici sunt inter se quam prius*. L.

Seruius et Acron habent *redintegratio*: Charisius *reintegratio*. Nostri codd. cum Donato, et antiquis Faerni libris *integratio*. Recte. Deinde venustius erit, si, deleto *est*, in fine versus ponas *hem*, quod vulgo principium sequentis occupat. B.

24 *Id te oro*] Deest *ob*, vt sit *ob id.* vt Virgil. (Aen. II, 141.) *Quod te per superos oro*. D.

26 *Prius quam harum*] Inuidiosus, *harum*, quum vna sit.

sic

Reducunt animum aegrotum ad miſericordiam,
Vxorem demus. ſpero conſuetudine et
Coniugio liberali deuinctum, Chreme,
Dein facile ex illis ſeſe emerſurum malis.
CH. Tibi ita hoc videtur: at ego non poſſe arbitror,
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.
SI. Qui ſcis ergo iſtuc, niſi periclum feceris?
CH. At iſtuc periclum in filia fieri, graue eſt.

ſic in Eunucho, *Non perpeti meretricum contumelias.* D.

27 *Animum aegrotum ad miſericordiam*] Hoc vt ſupra, *Ipſum animum aegrotum ad deteriorem partem applicat.* D.

Alii *reducant*, ſed noſtri omnes, et quidam antiqui Faerni habent *reducunt*. Recte. B.

28 *Vxorem demus*] ἠθικῶς: vt in Heautontim. *Quo modo nimio periculo id demus adoleſcentulo.* D.

29 *Deuictum Chreme*] Mſ. R. *diuinctum Chremes.* L.

Alii *deuictum*, ſed antiqua et melior lectio *deuinctum*. B.

30 *Dein facile*] al. *dehinc*. L.

Alii *Dehinc*, ſed aliquot libri Faerni, in his Vaticanus, et noſtri, Riuiique vnus habent *Dein*. Recte. B.

32 *Neque illum hanc perpetuo*] ἀμφιβολίαν de induſtria poſuit, aut vtrumque ſignificat. D.

33 *Niſi periculum feceris?*] *Periculum*, tentamentum. Cicero, *Tute melius periculum feceris.* Idem Terentius, *Fac periculum in literis.* D.

Qui ſcis ergo num periculum] *Periculum* eſt tentamentum. vt Cicero (Caec. VIII, *Quando tu tui periculum feciſti.* Item ipſe in Eunucho: *Fac periculum in litteris.* Et eſt παλιλογία, quae fit, quando nomen repetitum vehementius ſignificat. vt, *At iſtuc periculum in filia.* Nam iſtud nomen per metonymiam adiectum eſt: quia in periculis multa tentamus. E.

Non procedat oratio, niſi pro *ſcis* repoſueris *ſcias*, quod ſaepe apud noſtrum et Plautum eſt monoſyllabon. B.

34 *At iſtuc periculum in filia fieri, graue eſt*] Memorabile dictum, et id quod merito in prouerbium ceſſerit. D.

SI. Nempe incommoditas denique huc omnis redit:
Si eueniat, quod Di prohibeant, discessio.
At si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio, amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, et filiae inuenies virum.
CH. Quid istic? si ita istuc animum induxti esse vtile,
Nolo tibi vllum commodum in me claudier.
SI. Merito te semper maximi feci, Chreme.

CH.

36 *Quod di prohibeant*] παρένθεσις per εὐφημισμόν. D.

Si eueniat discessio] Id est, si fiat diuortium. Nam, *Quod Di prohibeant*, parenthesis est. E.

37 *At si corrigatur*] Alter est syllogismus per contraria λήμματα, et ipse negatiuus. D.

Quot commoditates] His partibus vtilitatis et honestatis compulsus Chremes, qui negauerat filiam Pamphilo traditurum, et amicitiae ratione et conditione vtilitatis impulsus, promittit filiam. E.

Sic vetustiores: alii *corrigatur*, vel *corrigetur*. Si Coniunctiuus placet, muta *At si* in *Sin*. B.

38 *Principio, amico filium*] *Principio*, nec intulit, secundo. *Restitueris, et filiae inuenies virum*] Ergo ἀνακόλουθον duplex. *Amico filium*] Ab honesto, *Amico filium*. D.

39 Vetustiores nostri, *inuenias*. Recte; ob antecedens *restitueris*. B.

40 *Quid istic*] Concedentis, et veluti victi verbum: tanquam si diceret, *quid?* et abundat *istuc*. Vel potius, *quid istuc*, significat hominem de loco ac de sententia decedere: vt e contrario, *perstare* ac *resistere* dicitur, qui aliquid negat. *Si istuc animum induxti*] Legitur et *animum induxisti*. sed illud plenum est: hoc per μεταπλασμοῦ συγκοπήν diminuitur. D.

Faerni libri antiqui et nostri omnes recte habent *Quid istic?* pro *Quid istuc?* B.

41 Pro *in me claudier* sensus postulat *intercludier* cf. Eun. 1, 2, 84. B.

42 *Semper maximi feci*] Hoc est, plurimum dilexi, et maximum habui. E.

CH. Sed quid ais? SI. quid? CH. qui ſcis eos nunc diſcordare inter ſe?

SI. Ipſus mihi Dauos, qui intimu'ſt eorum conſiliis, dixit.

Et is mihi ſuadet, nuptias, quantum queam, vt maturem.

Num cenſes faceret, filium niſi ſciret eadem haec velle?

Tute adeo iam eius verba audies. heus, euocate huc Dauom.

Atque eccum: video ipſum foras exire.

ACTVS TERTII SCENA IV.

DAVVS. SIMO. CHREMES.

AD TE ibam. SI. quidnam eſt?

DAV.

43 *Diſcordare inter ſe*] Hoc eſt diſcordes eſſe. Hanc rem quum quaeſiſſet, vt veroſimile diceret, potius dixit hoc ſeſe a Dauo audiſſe, qui eorum intimus videtur eſſe a conſiliis. Atque vt verum conſilium Chremeti poſſit oſtendere, et ipſum Dauum euocat foras. E.

44 *Ipſus mihi Dauus dixit*] Commendatio teſtis: vt, *In foro modo de Dauo audiui.* Ergo *ipſus*, quaſi qui maxime ſciat. D.

47 *Tute adeo*] παρέλκεται *adeo* modo, et abundat, vt Virg. (Georg. 1, 24.), *Tuque adeo, quem mox quae ſint habitura deorum Concilia, incertum.* D.

Verſus gratia Faernus cum Rob. Stephano, auctoritate vnius cod. recte *verba* poſtpoſuit τῷ *audies*: niſi pro *euocate* malueris legere *vocate.* B.

48 *Atque eccum*] *Eccum*, quaſi ecce eum. Veteres dixerunt, *eccum, eccuius, ellum;* quod apertius ſignificat *ecce illum*, et obſcurius *ellum.* D.

Video ipſum] τὸ *ipſum* in Mſ. R. non eſt. L.

1 *Ad te ibam*] *Dauus* vt recte ſcribatur, *Dauos* ſcribendum eſt: quia nulla littera vocalis geminata, vnam facit ſyllabam.

DAV. Cur vxor non arceſſitur? iam aduesperaſcit. SI. audin' tu illum?
Ego dudum nonnihil veritus ſum, Daue, abs te, ne faceres idem,

Quod

labam. Sed quia ambiguitas vitanda eſt nominatiui ſingularis et accuſatiui pluralis, neceſſario pro hac regula, digamma vtimur, *DaFus*, *ſerFus*, *Fulgus corFus*. *Ad te ibam*]. Locus eſt (Edd. vett. *Hic eſt locus*. Caeterum male huic loco παρακμὴν τῆς ἐπιτάσεως tribui a Donato, recte obſeruauit Boeclerus), in quo iam ad diſcrimen (*diſcretionem*. ed. Du B.) mali perducta comoedia, in meliorem partem iam incipit inclinare. D.

Ad te ibam] Haec ſcena gratiarum actionem tenet, quod ſeruus conſilia domini non fallat. Hic tantummodo qualitatis ſtatus eſt in omnibus gratiarum actionibus. Tunc et conſilium ſuum de nuptiis quid fuerit confitetur: *Non fuerant nuptiae*. Nam antea dixerat, quo corrigeret illum: *Timui ne faceres quod vulgus ſeruorum ſolet*. Siquidem *vulgus* dixit per multitudinem. *Vt me deluderes propterea quod amat filius*. Vbi pulcherrime αἰτιολογίαν expreſſit. *Egon' iſtuc?* qua grauitate pronunciationis, vt in εἰρωνείᾳ fieri ſolet, ille ſe abſoluit: vnde dominus ei iam credit. E.

2 Hic verſus diu vexauit interpretes, iam ab Eraſmi aetate. Sed tolle illud *tu illum*, et Iambicum Tetrametrum habebis, quales ſex priores. Atque *audin'?* abſolute poſitum eſt, vt ſupra 1, 5, 66. B.

Weſterh. *vxor* omiſit. Z.

3 *Ego dudum nonnihil veritus ſum, Daue, abs te*. Semper grauis inceptio orationis, quae exordium ſumit a pronomine *ego*: vt (Aen. IV, 333.), *Ego te quae plurima fando*. et, *Ego poſtquam te emi a paruulo*. *Ego dudum*] Aduerbia temporis, aut certa ſunt, vt hodie, cras: aut incerta, vt dudum, nuper. Itaque incertis certum additur tempus: vt iam dudum, nunc nuper. *Nonnihil veritus ſum, Daue, abs te*] Breuiter, pro, veritus ne quid abs te fieret. ſicut ſupra, *Heu metui a Chryſide*. Et Cicero (pro Mur. 1.), *Quod precatus ſum a diis immortalibus*, pro eo quod eſt, quae a diis petii, precatus eos. D.

Ego dudum] Priſcian. lib. 15. p. 141. L.

Ne *Daue* in Theſi pene ſit mutum, loca poſt *abs te*. B.

Quod vulgus ſeruorum ſolet, dolis ut me deluderes:
Propterea quod amat filius. DAV. egon' iſtuc facerem? SI. credidi:
Idque adeo metuens vos celaui, quod nunc dicam. DAV. quid? SI. ſcies:
Nam propemodum habeo tibi iam fidem. DAV. tandem cognoſti qui ſiem.
SI. Non fuerant nuptiae futurae. DAV. quid? non? SI. ſed ea gratia
Simulaui, vos vt pertentarem. DAV. quid ais? SI. ſic res eſt. DAV. vide,
Nunquam iſtuc quiui ego intelligere. vah! conſilium callidum.
SI. Hoc audi; vt hinc te introire iuſſi, opportune hic ſit mihi obuiam.

DAV.

4 *Quod volgus ſeruorum ſolet*] Totum cum extenuatione protulit, tanquam qui ſatisfactum voluerit Dauo, ob comprobatam fidem eius. D.

7 *Nam propemodum habeo iam tibi fidem*] Ridicula dilatio eius rei, quae iam dudum nota eſt auditori (Mſ. Boend. et ed. Du B. *Nota eſt audituro. Nam propemodum, i. admodum quandoque etiam ſignificat. iam hoc eſt propemodum, cuius actus eſt admodum*). *Nam propemodum habeo iam*] Hoc eſt *prope modum*, cuius accuſatiuus eſt a *modus*. D.

Illud *tibi*, quod verſum adeo deformat, non eſt cum Faerno e quibuſdam codd. euocandum. Caeterum cum *tandem* habeat ictum in ſecunda, lege cum interrogatione, *tandem cognoſti qui ſiem?* B.

8 *Sed ea gratia*] *Gratia*, pro cauſa poſuit, noue. D.

Sed ea gratia ſimulaui] Alii *ſic malui* (*diſſimulaui*). Siquidem *ſimulamus* ignota, *diſſimulamus* nota. Et exponit cauſam conſilii ſui; *vos vt pertentarem*. E.

9 *Sic eſt res*] Quod Graeci dicunt, οὕτως ἔχει. D.

10 *Numnam*] *Nam* παρέλκεται, vt in *quiſnam*. D.

Vah] Interiectio eſt ex affectu admirantis vel indignantis. E.

Vt ictus ſit in *ego*, pone cum vno cod. *iſtuc ego quiui*. B.

DAV. Hem! numnam periimus? SI. narro huic, quae tu dudum narrasti mihi.

DAV. Quidnam audio? SI. gnatam vt det oro, vixque id exoro. DAV. occidi.

SI. Hem! quid dixti? DAV. optume inquam factum! SI. nunc per hunc nulla'st mora.

CH. Domum modo ibo: vt apparentur, dicam: atque huc renuncio.

SI. Nunc te oro, Daue, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.

DAV.

12 *Numnam perimus*] Tunc primum intelligit Dauus se malum dedisse consilium Pamphilo, vt patri polliceretur se vxorem esse ducturum. E.

Versus gratia illud *Hem* priori versui appone. B.

13 *Quidnam audio?*] Legitur et *audiam*. Menander enim sic ait, τί δήποτ' ἀκούσω. D.

Lege *audiam* in futuro ob sensum. Nam Simo dixerat, *narro* etc. metuit igitur Dauus, quid *auditurus sit*, nempe exoratum esse Chremem. cf. Donatus, ad h. l. B.

14 *Occidi. optime*] Bene vsus est παρομοίῳ, *occidi* et *optime*, vt similitudine falleret audientem. *Per hunc*] Chremetem scilicet. D.

Optime inquam factum] Quoniam audito consilio senis, seruus dixerat *occidi*, interrogatus a sene rursus quid dixisset, *optime*, inquit, *factum*. Nam ab vna littera vtrumque incipit verbum. Nunciatis igitur veris nuptiis, subiungitur adhortatio, vt perseueret filium Dauus corrigere, ne adhuc animus amore meretricis impeditus facile nuptias et patris imperium contemnat. E.

Hem, quod dixti] τὸ *hem*, in Ms. R. deest. L.

Lege *Quid dixisti*, vti vnus cod. primariae notae habet; atque *Hem* priori versui appone. B.

15 *Ibo: atque huc renuncio*] Varie, *ibo* et *renuncio*. D.

Illud *apparentur* sc. *nuptiae* est ineptum, quia in domo Simonis, non Chremis erant parandae nuptiae. Repone igitur *apparetur*, impersonaliter, vt Eun. III, 5, 35, et Adel. V, 7, 2. B.

16 *Nunc te oro, Daue*] *Te*, id est, per quem stat summa negotii. Et modo magis vere rogat

DAV. Ego vero solus. SI. corrigere mihi gnatum porro enitere.
DAV. Faciam hercle sedulo. SI. potes nunc, dum animus irritatus est.
DAV. Quiescas. SI. age igitur, vbi nunc est ipsus? DAV. mirum, ni domi est.

gat, quam tunc cum ait, *Dehinc postulo, siue aequum est, te oro Daue.* ibi enim iracundia latet, cum dixit, *siue aequum est. Effecisti has nuptias*] Non fecisti: est enim *efficere*, perficere faciendo. Et bene *has:* quarum caussa laboro. D.

17 *Ego vero solus*] ΔΙΑΝΟΙΑ. Et hoc ad increpationem dicit, non ad confirmationem. *Solus*] Id est, cui non assentiebat Pamphilus. *Porro*] In futurum, deinceps: futuri temporis aduerbium: vel adhortantis: vt *Porro Quirites. Enitere*] Labora: quasi difficile sit, et conatu sit opus. D.

Ego vero solus] Hae interruptiones in Terentio saepius positae, ita sunt suspendendae, vt series orationis tenorem suum vsque ad vltimum seruet, sicut hic. E.

18 *Hercle sedulo*] Productiones sunt Comici stili, ad fucum orationis positae. *Potes nunc*] A possibili argumentum. *Dum animus irritatus est*] Quia dixerat, *Irae sunt inter Glycerium et gnatum. Irritatus est*, commotus, ira prouocatus: vt in Phormione, irritor. Ducitur autem verbum a canibus, qui restrictis dentibus hanc litteram R imitantur (*iterant*, Ed. Du B.). D.

Irritatus] Iniuriis prouocatus. E.

19 *Quiescas*] Id est, conquiesce: imperatiui modi, ne iniuriosum videretur. *Quiescas*] Pro quiesce. aut deest volo, aut facito. *Age igitur*] *Age*, dic: vt est, *Egi atque oraui tecum:* aut aduerbium est hortandi. *Mirum ni domi est*] Existimationem intulit, incertum fugiens: et est compositum, quasi miror. *Mirum ni domi est*] Compositum est, quasi hoc est mirum, ni domi est. Caute seruus callidam interrogationem senis paratus excepit. Memor simulatae discordiae cum amica, fingit non se alibi eum esse suspicari, quam domi. D.

Mi-

20 Si. Ibo ad eum, atque eadem haec, quae tibi dixi, dicam itidem illi. Dav. nullus sum.

Quid causae est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?

Nihil est preci loci relictum; iam perturbaui omnia:

Herum

Mirum ni domi] Ex hoc declarat non esse illum apud meretricem, ideo mirandum est, si non domi est. E.

20 *Dicam eadem illi*] In aliis *itidem* scriptum est: quod si est, pro item accipiamus. An ergo *idem* pro item? *Nullus sum*] Plus est *nullum esse*, quam *periisse*. Nam qui perit, vel corpus habet reliquum: qui vero nullus est, ita non est, ac si natus non sit. D.

Dicam itidem] Adsimiliter, et est aduerbium qualitatis. Remansit seruus cognito consilio domini, et secum loquitur, se iam esse periturum, quod euentus aliter ceciderit, quam ipse consilium non recta calliditate susceperit. Ita secum loquitur haec: et est oblocutio habens quid metuat, et quid velit. Nam quid metuat hoc est: Nihil est preci loci relictum, iam perturbaui omnia: nihil ergo causae est, quin in pistrinum recta proficiscar via. E.

Dicam eadem illi] Mf. R. *dicam idem illi.* L.

Vt *tibi* et *illi* sit in ictu, praeferenda est lectio vnius cod. *tibi, quae dixi, dicam itidem illi.* B.

21 *Hinc*] Id est, ex hoc loco. *Recta proficiscar via?*] Bene *recta*, vt corporis impulsionem lucrifaciam. aut *recta*, vt non eam ad precatorem, aut ad Pamphilum. Et bene *proficiscar. Proficisci* enim in rem aegram ac difficilem dicimus. Et *recta via*, plana dixit, non tantum recta. D.

22 *Nihil est preci loci relictum*] Subiungit ergo causas cur proficiscatur in pistrinum. *Nihil est preci*] Quod praedixit senex. *Iam perturbaui omnia*] Allocutio, in qua quid metuat, quid velit, manifestum est. D.

Preci] Antiqui declinabant *prex precis*: vnde remansit in vsu accusatiuus et ablatiuus in singularitate, *astutia*, *scelus*, *malum*, et reliqua alia, interiectines sunt dolentis aut irascentis, quando ita ponuntur. E.

Herum fefelli: in nuptias conieci herilem filium:
Feci hodie vt fierent, insperante hoc, atque inuito Pamphilo. hem
Astutias! quod si quiessem, nihil euenisset mali.
Sed eccum video ipsum: occidi.
Vtinam mihi esset aliquid hic, quo me nunc praecipitem darem.

ACTVS TERTII SCENA V.

PAMPHILVS. DAVVS.

VBI illic est scelus, qui me perdidit? DAV. perii. PAM. atque hoc confiteor,

Iure

23 *Herum fefelli*] Haec enumeratio caussarum est, qua magnifice (*mirifice* Ms. Boend. et Ed. Du B.) exaggerauit errores suos. *Conieci*] Nec immisi, sed *conieci*: quod impetum et iniuriam significat. *Herilem filium*] τὸν τρόφιμον. D.

24 *Feci hodie*] Nec solum *feci*, verum etiam addidit tempus, *hodie*: vt ne diecula quidem eius sit, quod fecerat, mali. *Insperante hoc, atque inuito*] *Insperante* et *inuito*, duplex offensio. D.

25 *Hem astutias*] Bona εἰρωνεία. Pluraliter dixit *astutias*, quasi is, qui abundet astutiis, vt ei vna non sufficeret. D.

Hem astutias] Ms. R. *Hem astutia*. L.

27 *Vtinam mihi esset aliquid*] Non dixit gladium, aut laqueum: ne esset tragicum. Ergo expressit bene, dicens, *Quo me nunc praecipitem darem*. D.

1 *Vbi illic est scelus*] Haec scena, cuius perturbationis esse debeat, etiam supra poeta praestruxit, quum ad consentiendum Daui consilio tardum Pamphilum faceret. *Vbi illic est scelus*] Accusatio. *Vbi illic est scelus*] Nimium terribile est, saeuire ante quam videas eum, contra quem irasceris. *Vbi illic est scelus, qui me perdidit?*] Ad intellectum, non ad verba redegit (adde *genus* Z.), et est figura σύλληψις per genera. Virg. (Aen. 1, 216), *Pars in frusta secant*. Sed hic figura est per numeros: nam quia scelus, scelestus intel-

Iure mihi obtigisse, quando quidem tam iners, tam nulli consilii
Sum. seruon' fortunas meas me commisisse futili?
Ergo pretium ob stultitiam fero: sed inultum nunquam id auferet.

Dav.

intelligitur, modo *qui* subiunxit, non *quod*. D.

Vbi illic est scelus] Haec scena controuersiam tenet talem: Dauus arbitratus falsas nuptias, consilium dedit domino vt annueret patri. Vnde ille exorauit socerum, qui se promisit filiam daturum. Fit reus Dauus, quod decepit dominum. Hic status est qualitatis venialis, in qua etsi de praeterito tempore videtur esse deceptus, docet nihilominus se ad futurum posse prouidere. Est igitur accusatio haec: *Vbi illic est scelus, qui me perdidit*] Quamquam conquestio in principio collocata auget crimen, quod dicit, iure sibi ista obtigisse, quod serui consilio vsus in periculo sit, et non sua sibi sententia ingenioque subuenerit. E.

Multi codd. addunt *hodie*, quod postea librarii, vt metro consulerent, eiecerunt, et interpolarunt *perdidit*; quod si abest, fit aposiopesis, quae iracundo conuenit: vt illud, *Quos ego*. Deinde *perii* non est Daui, sed ipsius Pamphili. Denique illud *Iure* appone huic ipsi versui primo. Igitur lege, *Vbi illic est? scelus, qui me hodie. perii. atque hoc confiteor iure.* B.

2 *Tam iners*] Sine arte, id est, sine ἀρετῇ. *Tam nulli consilii*] Vna pars orationis est, *nulli consilii*. nos, *nullius* et *solius*: recte autem veteres, *nullo nulli*, *solo soli* (lege ex Ms. Hulst. *Nullus nulli, solus soli*), declinabant. D.

Tam nulli consilii] Charisius lib. II. p. 127. Priscian. lib. 13. p. 151. L.

3 *Me commisisse*] Non commendasse: sed, *commisisse*. *Committimus* enim quae cum magno periculo volumus esse seruata (vid. ad Phorm. V, I, 19.). *Futili*] Leui. Nam a vase, quod *futile* dicitur, quod non deponunt ministri sacrorum, quod est acuto fundo, et patulo ore, eoque instabile est. (Virg. (Aen. XI, 339.), *Consiliis habitus non futilis auctor*. D.

Fortunas meas commisisse futili?] Id est, leui et vano seruo. E.

4 *Ego pretium ob stultitiam fero*] Ergo pretium et praemium

DAV. Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si hoc deuito malum.

PAM. Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo

Qui

mium generaliter pro bene aut male facto redditur. sed discernitur ita. Nam pretium pro stultitia, est poena: pretium (*praemium* Ms. Boend. et ed. Du B.) pro virtute, honor est et lucrum. *Pretium ob stultitiam*] Sic Plautus (Leguntur verba in Argumento Asinariae. Creduntur autem Argumenta Fabularum Plauti esse a Prisciano. Igitur cum Donatus duobus fere seculis Prisciano sit antiquior, vel noster locus est interpolatus, quod vero mihi non est verisimile, tam scitum locum inscito interpolatori venisse in mentem, vel aetate Donati Plautum ipsum creditum esse Argumentorum auctorem) locutus est, *Pretium ob Asinos:* pro, asinorum pretium. Virg. (Aen. IX, 232.), *Rem magnam, pretiumque morae fore.* Et alibi, (Aen. XII, 351.), *Illum Tydides alio pro talibus ausis Affecit pretio.* et est figura ἔκλειψις. vt apud Virg. (Aen. XI, 269.), *Inuidisse deos patriis vt redditus oris.* D.

Praemium ob stultitiam] Hoc est, meritum atque poenam. Virgil. (Aen. IX, 232.), — *Rem magnam, pretiumque morae.* Et (Aen. XII, 351.), *Illum Tydides alio pro talibus ausis Affecit pretio.* — *Inultum id nunquam*] Impune nunquam feret, id est, poenam sustinebit. E.

Pretium ob stultitiam] Seru. Aeneid. IX. vers. *Pretiumque morae*, et Aeneid. XII. vers. *Affecit pretio.* L.

Lege ex vett. Edd. et vno cod. Regio, *sed inultum id nunquam a me auferet.* B.

5 *Posthac incolumem sat scio fore me*] Sic dicere solemus in magno periculo positi: nunquam nos periclitaturos, si illud periculum potuerimus euadere. *Posthac*] Audacter se incolumem in futurum promittit fore, cum vita hominis tam variis multisque sit periculis conferta: Sed hoc dicit: Sic, inquit, periclitor; si hoc euasero, scio me non postea periclitaturum. Menander sic ἄν Θεὸς ΦΕΥΓΕΙ ΟΥΚ ΑΝΑΠΟΛΥΜΠΠΕ * (Is. Casaub. ita restituit: Ενδεν ἀποφεύγων, ὐκ ἄν ἀπολοίμην ποτέ), et est sensus, Tam difficile est hinc euadere, vt qui hinc euaserit, videatur immortalis futurus. D.

Posthac incolumem] Facile me intelligo, inquit, incolumem esse futuro tempore, si hoc malum, quod praesens est, euitauero. E.

6 *Dicam patri*] Bene *patri*, non Simoni: vt de auctoritate

L huius

Qui ſum pollicitus, ducere? qua fiducia id facere audeam?
Nec, quid me nunc faciam, ſcio. DAV. nec quidem me: atque id ago ſedulo.
Dicam aliquid iam inuenturum, vt huic malo aliquam producam moram.
PAM. Ohe. DAV. Viſus ſum. PAM. ehodum, bone vir, quid ais? viden' me conſiliis tuis
Miſe-

huius nominis ſummus terror exſurgat. *Modo qui ſum pollicitus*] *Modo*, mire. etenim maiorem vim habent recentiora promiſſa. D.

Quid ego nunc dicam?] Pamphilus modo deliberationis quaerit quid faciat, an neget id, quod iam promiſerat. Sed eſt forma non plenae deliberatiuae, et propterea diuiſiones integras non habet. At poſtquam Dauum conſpexit, continuo proponit quaeſtionem et crimen intendit. E.

7 *Modo qui ſum pollicitus*] Oratorie melius *pollicitus* ſum dixit, quam ſi *promiſi* diceret. *Qua fiducia*] *Qua fiducia*, ad perſonam ſuam retulit. et *fiducia* modo impudentiam ſignificat. D.

8 *Nec quid me nunc faciam, ſcio*] Nos, *quid faciam*, veteres autem *me* addebant. Et nota *faciam*, cum ablatiuo caſu. Ablatiuus caſus, *me*. *Atque id ago ſedulo*] Id quaero, hoc eſt, vt inueniam quid faciam. D.

Quid me nunc] Priſcian. lib. XIII, p. 151. L.

Lege *nec quid me a. i.* Venuſtas a repetitione tota eſt. B. *Nec de me equidem.* SANDBY.

9 *Aliquam producam moram*] *Producſem* legitur et *producam*. Significat autem differam, protendam, prolatem. D.

Dicam aliquid iam] Mſ. R. *Dicam, aliquid me inuent.* L.

Pro *iam* habent *me* Vaticanus, Baſilicanus, et duo e noſtris veterrimi. Recte. B.

10 *Ehodum bone vir*] Grauis interrogatio, et minantis cum iracundia. Et hoc εἰρωνείᾳ proſequitur, cum omne genus contumeliae leue in eum dicimus (lege e Mſ. Hulſt. *ducimus*), in quem ferimur iracundia. *Viden' me?*] Hoc eſt, numquid negare potes? D.

Eho bone vir] *Bone* ἀντίφρασις eſt. Et eſt hic accuſatio tota. At contra ille nec defendit ſe, nec purgat; ſed ſpem tantummodo pollicetur. E.

Pro *ohe* ſcribe *oh*, atque *agis*, quod duo codd. habent, pro *ais*, vt *quid agis?* ſit ipſa ironia, ſicut *bone vir*. K.

Miserum impeditum esse? DAV. at iam expediam. PAM. expedies? DAV. certe, Pamphile.
PAM. Nempe vt modo. DAV. imo melius, spero. PAM. oh, tibi ego vt credam, furcifer?
Tu rem impeditam et perditam restituas? hem! quo fretus siem,
Qui me hodie ex tranquillissima re coniecisti in nuptias.
An non dixi hoc esse futurum? DAV. dixti. PAM. quid meritus? DAV. crucem.

Sed

11 *Impeditum esse?*] *Impeditus* est proprie, qui ita pedes habet illigatos, vt progredi non possit. Sed hic ad negotium retulit. *At iam expediam*] Non se defendit, sed emendaturum promittit. et bene ad impeditum, *expediam* retulit. duo promisit simul, et tempus cum celeritate, et effectum. D.

At iam expediam] Vbi est paronomasia. scilicet impeditum soluam. E.

12 *Imo melius spero*] Bene *melius* comparatiuo est vsus, quasi hoc bonum sit, illud melius. *Furcifer?*] *Furciferi* dicebantur, qui ob leue delictum cogebantur a dominis, ignominiae magis, quam supplicii causa, circa vicinos furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, et praedicare peccatum suum, simulque summonere caeteros, ne quid simile admittant. Itaque et Cicero (pro Deiot. IX) de seruo, *Quid inde furcifer? quo progreditur?* D.

Furcifer] In seruos istud saepe conuicium dicitur: quod cum addicuntur poenae, furcam ex materia qualibet factam, ligatam collo sustinent. Vt Cicero (pro Deiot. 9), *Quid deinde furcifer, quo progreditur?* E.

13 *Tu impeditam et perditam restituas*] Multum progressus est, *impeditam* dicere (lege *dicens*): modo *perditam* dixit. Sensus hic est, Integram perdidisti, et perditam restituas? *Tu*] hoc est, qui integram expeditamque turbasti. *Quo fretus siem*] Est memor se ante dixisse, Dauum video, cuius consilio fretus sum. D.

Versus exigit *sim* pro *siem*. B.

15 *Hoc esse futurum*] Vt ab illa excludar, hac concludar.

et

Sed ſine paululum ad me redeam: iam aliquid diſpiciam. PAM. hei mihi!
Cum non habeo ſpatium, vt de te ſumam ſupplicium, vt volo?
Namque hoc tempus, praecauere mihi me, haut te vlciſci, ſinit.

ACTVS

er, vide quo me inducas. *Crucem*] Plena ſatisfactio eſt confeſſio peccati ſine recuſatione poenarum. Nam mitiores eos reddimus, quibus vultu (Lindenbr. recte *vltro*. Wielingius coniicit, veram lectionem eſſe; *quibus vltro poenam meritam pro delictis noſtris offerimus*.) operae pretium pro delictis noſtris offerimus. Virg. (Aen. XII, 931.), *Equidem merui, nec deprecor, inquit*. D.

An non dixi hoc?] Vbi ait, *vt ab illa excludar, hac concludar*. *Quid meritus? crucem*] Semper pietas commouetur iratis, ſi illi qui in crimine conſtituti ſunt, ſe poenam meritos eſſe fateantur. idcirco adiecit ſeruus, *crucem*. Et ab Athenienſibus haec lex fuerat conſtituta, vti damnatis poenae proponerentur, vt eligerent quam vellent: et ſi leuiorem eligerent, grauiore afficiebantur. E.

Quid meritus?] Seru Aeneid. I, 519. L.

Scribendum eſt *meritu's*, vt *es* cum *meritus* coaleſcat. B.

16 *Ad me vt redeam*] *Redire ad ſe* dicitur, qui animum recipit, et ſedem mentis. Virg. (Georg. IV, 443.), *Victus redit ad ſe*. et hic de corpore dixit. Ad ſe autem redit, qui amens eſſe deſiſtit. *Diſpiciam*] *Diſpicere* eſt diſquirere conſilium: *Deſpicere* deorſum aſpicere. D.

17 *Cur non habeo ſpatium*] οἰκονομία. D.

Vnus e noſtris recentior CVR *non habeo*. Retineri poteſt vulgare *Cum*. B.

18 *Namque hoc tempus praecauere*] Sic Virgil. (Aen. I, 139.), *Sed motos praeſtat componere fluctus*. et eſt σύλληψις: illud enim cogit, hoc ſinit. D.

Namque hoc tempus] In periculis poſito prior eſt cura proſpiciendi, quam vindicandi. Vnde etiam Neptunus, cum mare cerneret eſſe turbatum, (Aen. I, 139.), — *ſed motos praeſtat componere fluctus: Poſt mihi non ſimili poena commiſſa luetis*. E.

Sinit cum turbet ſenſum, audacter repone *monet*. B.

ACTVS QVARTI SCENA PRIMA.

CHARINVS. PAMPHILVS. DAVVS.

HOCCIN' EST credibile, aut memorabile,

L 3 Tanta

1 *Hoccine credibile eſt?*] Elegans perturbatio, in qua inter ſe Simo, Pamphilus, Dauus, Charinus, Byrrhia, Chremes, omnes omnibus redduntur offenſi. *Hoccine credibile eſt?*] Et incredibile eſt, inquit, et neſandum. E contrario enim ab interrogatione quadam incipiunt, qui nimis iraſcuntur. vt et illud, *Hoccine humanum factum?* Et totum hoc in pronunciatione eſt. hoc enim genus interrogationis vim negandi exprimit. *Hoccine credibile eſt?*] A generalitate incipit, vt Cicero (Verr. II, 22.), *Quam facile ſerpat iniuria et peccandi conſuetudo, quam non facile reprimatur*, *videte iudices.* D.

Hoccin' eſt credibile?] Haec ſcena accuſationem tenet, quod Pamphilus non ſeruauerit fidem: quippe qui dixerat, ſe non eſſe vxorem ducturum eam, quam amabat Charinus. Sed huic accuſationi reſpondet Pamphilus, ſe potius eſſe deceptum, neque quod fecerit, hoc feciſſe propria voluntate; vt venialis ſtatus ſit. Accuſatio igitur generaliter coepit, quod multi homines mali de incommodis alterius gaudeant. Accuſatoris ſemper eſt, generalitate propoſita ad ſpeciem crimen adiungere. Vt eſt illud: *Nihil enim eſt, vitae res poſcere eum, qui non poſſit ſuae reddere.* Deinde ſubiungitur de Caecilio: *Hic ego, Caecili, de te non dicam.* Ita et hic ſubiungitur ſpecies de Pamphilo, quod ipſe malo alterius videatur gaudere. Et eſt ſenſus: Numquid credi poteſt, quod ſit alicui tanta malitia inſita, vt non compatiatur alterius miſeriis ſed potius gaudeat: et nunquam ſe felicem credat, niſi ſit cui comparatus inſultet (*niſi ſibi compararit, cui inſ.* Z.). Et definit qui ſit inuidus. De quo Martialis (I, 41, 2.): *Omnibus inuideas, inuide, nemo tibi.* E.

Hoccin' eſt credibile?] Priſc. lib. XII. L.

Vt verſus conſtet totus e Dactylis, legi debet *Hoccine credibile, aut memorabile*, quae lectio reperitur in Cod. Academico Priſciani 900 annorum. B.

Tanta vecordia innata cuiquam vt ſiet,
Vt malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius ſua comparent vt commoda? ah!
Idne eſt verum? imo id eſt genus hominum peſſimum,

In

2 *Cuiquam vt ſiet*] Singulari et plurali numero reſpondet. *Cuiquam vt ſiet, vt malis gaudeant*] Cum dixiſſet *cuiquam*, intulit numerum pluralem. vt alibi, *Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis Quamplurimis, et minime multos laedere: In his Poeta hic nomen profitetur ſuum.* D.

3 *Vt malis gaudeant*] Legitur et *gaudeat.* D.

Malis gaudeant] Mſ. R. *gaudeat. Ex incommodis alterius*] Cicero 3. De officiis, *Detrahere igitur alteri aliquid, et hominem hominis incommodo ſuum commodum augere, magis eſt contra naturam, quam mors.* L.

Donatus, Vaticanus liber, Baſilicanus, et vnus e noſtris habent recte *gaudeant, comparent.* Alii *gaudeat, comparet.* B.

Menander apud Stobaeum: Ταῖς ἀτυχίαις μήποτ' ἐπίχαιρε τῶν πέλας. W.

4 *Atque ex incommodis alterius, ſua comparent vt commoda?*] Hoc eſt, non intelligunt commoda ſua, niſi ex alterius incommodis ea aeſtimauerint. *Ex incommodis alterius*] Et hic *gaudeant*, ſubauditur. *Sua comparent*] Hoc eſt, acquirant, vel aeſtiment (*metiantur* adiectum habet ed. Weſt. Z.). D.

Sua comparent] Mſ. R. *vt comparet comm.* L.

5 *Idne eſt verum? imo id genus*] Alii ſic, Verum eſt, hoc genus hominum e (pro *e*, Weſt. edidit *hominem*. Non male. Z.) ſe probauit eſſe, cum malus ſit: et (*ſed* Z.) ſic contra hoc, Imo non hominem, ſed peſſimum hominem ſe probauit. *Idne eſt verum? imo id genus*] Parum accuſauerat, dicens, Idne eſt verum hominum genus? et ideo addidit, Imo id genus hominum eſt peſſimum. vt hoc facere, non hominis modo ſit, ſed peſſimi hominis. D.

Peſſimum hominum genus] Senſus eſt: Hominum genus ſemper intelligitur peſſimum, qui ſemper fraudibus vivunt. At ne quaſi contra opinionem omnium iſtam ſententiam videatur dixiſſe, quod dixerat, *verum hominum genus*, intelligens malos homines, adiecit deinde peſſimum hominum genus. E.

In denegando modo quis pudor paululum adeſt.
Poſt, vbi tempus eſt promiſſa iam perfici,
Tum coacti, neceſſario ſe aperiunt, et timent;
Et tamen res cogit denegare.
Ibi tum eorum impudentiſſima oratio eſt;
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi?
Heus, Proximus ſum egomet mihi. Attamen, vbi fides?

Si

6 *In denegando modo*] *Modo*; pro tantummodo. *Quis pudor paululum adeſt*] Adeſt pudor, ne denegent: non adeſt, vt et praeſtent. D.

Cod. Petrenſis recte legit *paulum adeſt*, vt Creticus fiat. Atque *In* appone ſuperiori verſui. B.

7 *Poſt vbi tempus*] Deeſt *eſt*: vt ſit, *tempus eſt*. D.

Antiqui libri, cum quibus Donatus concordat, omittunt *eſt*. B.

8 *Neceſſario ſe aperiunt*] Mire ait *neceſſario*, quia natura ſunt tales: neceſſitas autem in natura eſt conſtituta, *Aperiunt*] Mire, *aperiunt*: quoniam tunc cum promittebant, mali erant: ſed latebat malitia intra pectoris altitudinem (vterque cod. *in pectoris altitudine*). D.

Bentleius illud *et timent* ſequenti praepoſuit verſui. Z.

9 *Et timent, et tamen res cogit denegare*] Bis numero ſubauditur *denegare*. Et melius *timent*, quam ſi diceret, *pudet vos*. Nam timor eſt etiam malorum: pudor, tantum bonorum. *Res*] Malitia ſcilicet, tanquam mali ſint ad rem, quam praeſtare non poſſunt. D.

Res cogit] Mſ. R. *premit*: vt et in aliis vett. L.

Faernus in cod. Victoriano pro *cogit* inuenit *premit*: quod recepit Bentleius, conſentientibus ſuis. Z.

11 *Quis tu es? quis mihi es?*] *Quis tu es*, ad dignitatem refertur: *quis mihi es*, ad neceſſitudinem, id eſt, frater, aut cognatus? Et haec verba mollia ſunt dictu, ſed animo aſpera. *Cur meam tibi?*] ἔκλειψις. D.

Poſt *tu* pone *homo*, et poſt *cur* deſiderat verſus *ego*. B.

12 *Heus, proximus ſum*] *Heus* ſignificatio eſt modo nominis, ad intentionem conſiderationemque reuocandi. *Proximus ſum egomet mihi*] Id eſt, carior mihimet ipſi ſum, quam quiſquam alienus. *Proximus*] Carus, beneuolus. et hoc eſt quod ait ſupra, *Quo aequior ſum Pamphilo, ſi ſe illam in ſomnis, quam illum amplecti maluit.* Inde *proximi* et *propinqui*

Si roges, nihil pudet. hic, vbi opus eſt,
Non verentur: illic, vbi nihil opus eſt, ibi verentur.
Sed quid agam? adeamne ad eum, et cum eo iniuriam hanc expoſtulem?

Inge-

qui dicuntur, qui nobis cari eſſe debent. D.

Proximus ſum egomet] Hoc eſt, mihi potius debeo conſulere, cum maior vtilitas nobis noſtra eſt, quam aliena. *Vbi fides eſt*] Ac ſi interroges, vbi ſunt quae promiſſa ſunt, hoc eſt, vbi fides maneat. E.

Heus pertinet ad finem antecedentis. B.

13 *Si roges*] Abundat, *ſi roges*: ſed ἠθικῶς additum eſt. *Nihil pudet*] *Pudor* eſt mali facti: *verecundia* recti et honeſti. Ergo mire poſuit. *Hic vbi opus eſt*] Saluo pudore. *Hic*] Vbi promiſerant. D.

Nihil pudet hic vbi opus, illuc vbi opus eſt, ibi non verentur] *Hic vbi opus eſt*: hoc eſt, cum iam debeant complere promiſſa * (Mſ. alter: *Complere promiſſa. Vbi enim opus quo ipſa promiſſio eſt.* Alter multa omittit). E.

Nihil pudet hic] Plaut. Epidico II, I, I. *Plerique homines, quos, cum nihil refert, pudet: vbi pudendum eſt, ibi eos deſerit pudor, quum vſus eſt vt pudeat.* L.

Scribe *pudent*, quod eſt antiquum. Conſtitue verſum ſic, *Si roges, nil pudent hic, vbi opuſt: illic vbi.* B.

14 *Illic, vbi nihil opus eſt, ibi*] *Illic* et *ibi*, aptum iraſcenti repetitionis genus. *Illic*] Legitur et *illi*. *Vbi nihil opus eſt*] Vbi nondum promiſerunt, ibi verentur; quod ait ſupra, *In denegando modo quis pudor eſt paulum.* D.

Non verentur illic] In Mſ. R. *τά non verentur*, non erant: quae neque in Eugraphio. L.

Illud *non verentur*, quod in perantiquo noſtro, in Regio apud Lindenbrogium, et apud Eugraphium abeſt, dele, adeo vt verſus efficiatur hic: *Nil opuſt, ibi verentur.* B.

15 *Adeamne ad eum*] Hic locus deliberationis eſt: an adeat ad Pamphilum. et vnum *ad* abundat, et moraliter verba Charini ſunt poſita. *Iniuriam*] Pro, de iniuria. *Expoſtulem*] *Expoſtulatio* eſt aduerſus eum, quem incuſamus: nam *expoſtulare*, eſt querelam apud eum ipſum deponere (Excidit, *et*. Z.) de eo ipſo qui fecit iniuriam: *Poſtulare* autem, querelam dicere de altero apud alterum. D.

Et cum eo iniuriam] Cum

eo

Ingeram mala multa? atque aliquis dicat, Nihil promoueris.

Multum. moleſtus certe ei fuero; atque animo morem geſſero.

PAM. Charine, et me et te imprudens, niſi quid Di reſpiciunt, perdidi.

CH.

eo conquerar de hac iniuria: hoc enim ſignificat *expoſtulatio*, cum iniuria ei afficitur cum aliquo quaeſtio * E.

16 *Ingeram mala multa*] Quaſi tela, ita ſe dicit ingeſturum mala. *Atque aliquis dicat, nihil promoueris*] Hoc dicit, Et ſi exiſtat aliquis qui mihi dicat, Quid profeceris? reſpondebo, Multum. D.

Nihil promoueris] (Mſ. alter: *Atque aliquis dicat: nihil promoueris*): Haec quaſi per interrogationem ponuntur. Cum ſit enim hoc conſilium Charini, vt accuſationem ingerat in Pamphilum, proponit ſibi in irritum accuſationem euenturam. Itaque quaſi aliquis dicat, fruſtra accuſaturum eſſe Pamphilum. *Si quis ergo eſt qui dicat, nihil promoueris*: tanquam reſponſio ſubiungitur verbum illud quod ſequitur, *Multum:* hoc eſt, multum promouero, dum meam compleam voluntatem. E.

Ingeram mala multa] Plaut. Pſeudol. Act. 1, 2, 125. *Ingere mala multa.* Ps. *Iam ego te differam dictis meis.* L.

17 *Multum*] Non ſubiunxit, quomodo multum? ſed illud faciam. *Multum*] Subauditur, *promoueo. Moleſtus certe ei fuero*] Tranſitum fecit dicendo, *Moleſtus certe ei fuero.* hoc eſt, ſi nihil aliud promouero, certe ei moleſtus fuero. *Atque animo morem geſſero*] Erit fructus iracundiae ex vindicta. Et per iracundiam atque turbationem non inuenit, quod ſit multum: aliud ergo inuenit, moleſtus certe ei fuero. D.

Ne temere Trochaicos duo Iambicus excipiat, mutetur *Multum* in *Nil*? vt Eun. IV, 2, 10. B.

18 *Charine, et me, et te*] Mire et artificioſe fecit, Pamphilum priorem alloqui, ad perfringendam iracundiam Charini. alioquin ſi prior vociferari potuiſſet, tragica exclamatione vſus fuiſſet. *Imprudens*] Defenſio ab imprudentia. etenim niſi bonae eſſet conſcientiae, nunquam diceret *te perdidi*, purgaturus. D.

Charine, et me, et te] Hic incipit defenſio, et ſimul ſtatus venialis per imprudentiam. At Charinus perſeuerat in accuſatione,

CH. Itane, imprudens? tandem inuenta'ſt cauſa. ſoluiſti fidem.

PAM. Quid tandem? CH. etiam nunc me ducere iſtis dictis poſtulas.

PAM. Quid iſtuc eſt? CH. poſtquam me amare dixi, complacita'ſt tibi.

Heu me miſerum! qui tuum animum ex animo ſpectaui meo.

PAM. Falſus es. CH. nonne tibi ſatis eſſe hoc viſum ſolidum'ſt gaudium,

Niſi

tione, per palilogiam, repetendo *imprudentiam.* Cumque Pamphilus fidem apud amicum perdidiſſet, qui ſe et a dictis et a factis nimis inſipienter egiſſe in antecedentibus reprehendit, adhibet teſtem Dauum, cuius conſilio iſta fecit. E.

Di reſpiciunt] Ex formula in notis vett. DEVS RESPICE NOS. Plaut. Bacchidibus IV, 3, 24. *Tace modo, Deus reſpiciet nos aliquis.* L.

19 *Itane imprudens?*] *Imprudens*, diſtingue. et attende hoc illum repetere, quod indignatur magis, quaſi audierit imprudens, et non audierit reliqua. *Itane imprudens*] Quia articulus omnis defenſionis per conceſſiuam qualitatem hoc dicto eſt conſtitutus: idcirco hoc ipſum Charinus per infirmationem repetit, hoc cupiens eripere Pamphilo, quo ille maxime nititur. D.

20 *Ducere iſtis dictis*] *Ducere* hic, vt Graecis ἄγειν. Lucian. in dialog. Iouis et Iunon. καὶ ἄγει σὲ καὶ φέρει, τῆς ῥινὸς, φασὶν, ἕλκων. Idem in dialogo Hermotimi et Philopſeuſt. Cui ſimile eſt illud Nicetae: οὐχ᾽ ὥσπερ ἀπὸ ῥινὸς, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν ὤτων εἷλκε τὸν αὐτοκράτορα. L.

Codd. recentes, auctore Faerno, habent *ſeducere*, antiqui vero, *ducere*, ſc. *falſa ſpe*, quod placet. Caeterum verſus gratia lego, *Quid ita tandem? etiam me dictis ducere iſtis poſtulas?* B.

22 *Qui tuum animum*] Legitur et *cum.* D.

23 *Falſus es*] Modo participium eſt, id eſt falleris: ſi Pamphilum dicit (forte leg. *Sic Pamphilus id dicit*). Si vero coniungitur, pro *fallax* accipitur (legerim, *Si vero* ES *iungitur*, *pro falſidicus accipitur*). *Hoc ſolidum*] *Solidum*, plenum, idoneum, integrum. D.

Ne

Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres?
Habeas. PAM. habeam? ah! nescis, quantis in malis verser miser,
Quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines,
Meus carnifex. CH. quid istuc tam mirum'st, de te si exemplum capit?

PAM.

Ne sit versus impeditus et inconcinnus, sublata interrogatione, lege — *non satis tibi esse hoc solidum visum'st gaudium.* B.

24 *Nisi me lactasses*] Produxisses, oblectasses, induxisses. quae significatio frustrationem ostendit. *Lactare*, est inducere in aliquam voluptatem, *a lactando*, vnde et *oblectare* dicitur. D.

25 *Habeas*] Permissio animi irati. *Habeam*] Vt supra, *Aut si tibi hae nuptiae sunt cordi.* P. *cordi! Quantis in malis verser miser, quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines*] Εἰρωνεία, vt supra, *Cuius consilio fretus sum.* Et cum *verser* protulerit, *conficiat* debuit inferre. est ergo ἀνακόλουθον. aut (recte Ms. Hulst. omittit *aut*. Certe enim non diuersum quid narrat, sed ἀνακολούθου exemplum laudat) vt illud, *Principio, amico filium restitues, tibi generum firmum, et filiae inuenies virum.* D.

Habeas] Σύγχυσις (συγχώρησις Z.) est, quae fit, quando concedimus mala importune desiderantibus: vt est etiam illud, *Habeat, valeat, viuat cum illa.* E.

26 *Confecit*] Legitur et *conflauit. Sollicitudines*] Perturbationes. D.

Libri omnes legunt *confecit.* B.

27 *Meus carnifex*] Id est, in me carnifex, qui me torserit. vt alibi, *Deo irato meo*: hoc est, in me irato deo. *Si de te exemplum capit?*] Vtrum, si te imitatur: an, si de te exigit poenas? vt ipse alibi, *Vterque exempla in te edent.* sed melius, te imitatur, accipimus. D.

Quid istuc tam mirum] Ista, inquit, stultitia, et malis moribus viuis, vt iuste de te poenas captet seruus, hoc est, *exemplum capit:* ponitur enim hoc ex poena atque supplicio: vt ipse Terentius alio loco dicit, *Vterque in te exemplum edent.* E.

Tolle *est*, quod idem Eugraphius nescit. B.

PAM. Haut iſtuc dicas, ſi cognoris vel me, vel amorem meum.
CH. Scio. cum patre altercaſti dudum: et is nunc propterea tibi
Succenſet: nec te quiuit hodie cogere, illam vt duceres.
PAM. Imo etiam, quo tu minus ſcis aerumnas meas:
Hae nuptiae non apparabantur mihi,
Nec poſtulabat nunc quiſquam vxorem dare.
CH. Scio: tu coactus tua voluntate es. PAM. mane:

28 *Haut iſtuc dicas, ſi cognoris*] Noſti enim: ſed *ſi cognoris*, non ita dicas. D.

29 *Cum patre altercaſti*] Ab iis quae facta ſunt, ad ea quae facta non ſunt. *Cum patre altercaſti*] Legitur et *altercatus es.* non enim *alterco* dicimus. D.

Altercaſti] Contendiſti, diutiſſime diſputaſti. E.

Altercaſti dudum] Priſcian. lib. 8. L.

30 *Nec te quiuit hodie cogere*] Hoc argumentum attulit ex iis, quae non ſunt facta, cum fieri debuerint. D.

Succenſet] Iraſcitur. E.

31 *Imo etiam*] Propterea (lege *Praeterea*) et amplius. *Imo etiam*] Deeſt, *audi. Quo tu minus ſcis aerumnas meas: hae nuptiae non apparabantur mihi*] *Quo*, id eſt quod, et deeſt, *audi*, vel *accipe:* vt ſit, quod, vel quoniam minus ſcis. Vel *quo*, id eſt, ex quo, aut qua re. Aut certe erit ſenſus, cum huiuſmodi tamen ſubauditione, Imo etiam quo tu minus ſcis aerumnas meas, eo magis audi. Aut, Imo etiam hae nuptiae non parabantur mihi, quo ipſo minus tu ſcis aerumnas meas: id eſt, falſae nuptiae erant: quae res te fallit magis, iraſcique mihi cogit merito (Lege *immerito*). D.

Aerumnas meas] Miſerias et labores. E.

32 *Hae nuptiae*] Legitur et *haec nuptiae.* ſic enim veteres dixerunt. *Non apparabantur*] *Apparari* cum datiuo caſu ſemper cladem et perniciem ſignificat. vt Virgil. (Aen. 11, 132.), *Mihi ſacra parari.* D.

Haec apud Donatum, recte, more veterum. B.

34 *Coactus tua voluntate*] Haec eſt accuſatio. ille enim excu-

Nondum ſcis. CH. ſcio equidem illam ductūrum eſſe te.
PAM. Cur me enicas? hoc audi: nunquam deſtitit
Inſtare, vt dicerem me eſſe ducturum patri;
Suadere, orare, vſque adeo donec perpulit.
CH. Quis homo iſtuc? PAM. Dauos. CH. Dauos? PAM. interturbat. CH. quamobrem? PAM. neſcio.

excuſat per imprudentiam: hic arguit voluntatem. hoc ergo dixit, Eo grauius, quo nullo cogente peccaſti. D.

Coactus tua voluntate] Quia eſt neceſſitas naturalis, eſt etiam neceſſitas cum voluntate, eſt et ſine voluntate. Sed poſtpoſita naturali, de duabus reliquis hic agitur. Ait enim, quia non pater te coegit, ſed tu coactus tua voluntate. E.

35 Cod. Palatinus ſ. Romanus apud G. Fabricium *Nondum etiam ſcis*. Recte. Illud *illam* verſus quoque reſpuit. B.

36 *Cur me enecas?*] Excrucias. D.

Cur me enecas?] Cur his dictis crucias. E.

37 *Inſtare, ſuadere, orare*] Quia dixit, *inſtare, ſuadere, orare*, non plus dicere poſſet, quando nihil poteſt eſſe (Mſ. Hulſt. *Quare nihil poteſt eſſe*. Vnde ſuſpicor legendum, *Quartum nihil poteſt eſſe*. Dicit *quartum*, quia tria praeceſſerunt *inſtare, ſuadere, orare*. Ed Venet. 1490. legit *quarto*: ſimiliter Mſ. Boend. et ed. Du B. Wielingius tuetur *quando*, quod hic valeat, *quia*). D.

Cum verſus hic iuſto ſit longior, alii *me* eiiciunt, ego deleo *eſſe*. B.

38 *Donec perpulit*] Id eſt, perſuaſit. E.

39 *Dauus?*] *Dauus*, cum admiratione pronunciandum. *Interturbat*] Deerat et hic, vt Dauus diceret: ſed plus intulit, *interturbat*. Et *inter*, modo non mediocriter ſignificat (Mſ. Hulſt. *Et* INTER *modo non pro mediocri ſignificatione eſt*. Varie autem haec eduntur. Sed ſi verum eſt, quod Faernus exiſtimat, τὸ *interturbat* ex annotatione irrepſiſſe, poſſit etiam haec animaduerſio non eſſe a Donato, ita ſibi parum conſtat): eſt enim adauctiua particula. vt *interfectus, interemtus*. Modo *poſt* vt (Virg. Aen. VII, 30.): — *hunc inter fluuio Tyberinus amoeno Verticibus rapidis, et multa flauus arena In mare prorumpit.* — *Neſcio*] Quia iraſcitur Dauo, dixit *Neſcio*: alioquin ſcit. D.

Dele

Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos, qui ei auscultauerim.
CH. Factum hoc est, Daue? DAV. factum. CH. hem! quid ais, scelus?
At tibi Di dignum factis exitium duint.
Eho, dic mihi, si omnes hunc coniectum in nuptias
Inimici vellent: quod, nisi hoc, consilium darent?
DAV. Deceptus sum, at non defetigatus. CH. scio.

DAV.

Dele *interturbat* tanquam glossema. B.

40 *Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos*] Deest, *quia*: vt sit, *nisi quia*. D.

Satis scio] elegantius abest, et *ei* abundat. B.

41 *Factum est hoc*] Non, quod non credat, interrogat: sed quod increpet. D.

Qui auscultauerim] Qui consensum huius persuasionibus commodauerim. E.

Libb. antiquiores omnes, *Factum est hoc*; et mox pro *factum*; Petrensis *factum est*. Vtrumque recte. B.

42 *At tibi di*] *At*, principium increpationi aptum. vt Virg. (Aen. II, 535.) *At tibi pro scelere*. Et Horatius (Epod. V, 1.), *At o deorum quisquis in coelo regis Terras, et humanum genus*. D.

At tibi] Mss. *Vt tibi Di*. L.

43 *Eho, dic mihi*] *Eho*, interiectio est intentionem audientis exposcens. *Dic mihi*] Semper τὸ *dic mihi*, iniuriosum est. vt Virgil. (Ecl. III, 1.), *Dic mihi, Damoeta, cuium pecus?* D.

44 *Quod, nisi hoc consilium, darent?*] Cum odio *hoc* pronunciandum est. ideo *coniectum* dixit. D.

Eho dic mihi] Stultum admodum, Daue, et contrarium domino dedisti consilium: namque si inimici Pamphilum vellent vxorem ducere, non aliud consilium darent, quam quod tu dedisti: vti cum videres eum alterius amore retineri, cogeres tamen vt promitteret patri vxorem esse ducturum. E.

Inimici eius vellent] Ita ex Ms. editum. tamen in Reg. exempl. et aliis τὸ *eius* non habetur. L.

Ne versus duriter incedat, pro *quod, nisi* lege *quidni*. B.

45 *Deceptus sum*] Concessio. *Scio*] τὸ Scio, non ad deceptionem, sed ad defatigationem reddit. ergo cum εἰρωνείᾳ sonandum. D.

Defetigatus] Mss. *Delassatus*. L.

DAV. Hac non ſucceſſit, alia aggrediemur via.
Niſi id putas, quia primo proceſſit parum,
Non poſſe iam ad ſalutem conuerti hoc malum.
PAM. Imo etiam. Nam ſatis credo, ſi aduigilaueris,
Ex vnis geminas mihi conficies nuptias.
DAV. Ego, Pamphile, hoc tibi pro ſeruitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesque et dies,
Capitis periclum adire, dum proſim tibi.

Tuum'ſt,

Deceptus ſum] Cum non habeat purgationem ſeruus, confitetur de peccato: tamen promittit aliquid ſpei, vt periculum poſſit euadere. E.

46 *Hac non ſucceſſit*] Deeſt, *quod conabamur*: et proprie de bono ſic dicitur. *Alia aggrediemur via*] Vel *adoriemur*, id eſt enitemur. *Adoriri* proprie dicitur repente ex inſidiis aliquem inuadere. D.

Codd. ſuperſtites omnes, *aggrediemur*. B.

Hac non ſucceſſit] *Succedere* dicitur, cum bene aliquid prouenit. E.

47 Lege, *Niſi* SI *id putas*. B.

Niſi id putas] Niſi credis, inquit, exinde iam ne (forte, *me*) bonum conſilium reperiri (*reperire*) non poſſe, quia primum contrarius decepit euentus. E.

48 Lege numeroſe magis, *Non iam ad ſalutem poſſe* etc. B.

Menander in Conizomenis apud Stobaeum: Ὥστε μηδεὶς πρὸς Θεῶν. Πράττων κακῶς λίαν ἀθυμήσῃ ποτέ. Ἴσως γὰρ ἀγαθοῦ τοῦτο πρόφασις γίνεται. W.

49 *Credo ſi aduigilaueris*] Colligit Pamphilus conſilia Daui ad hoc proficere poſſe, vt mala duplicata geminentur. et eſt σαρκασμός. E.

51 *Hoc tibi pro ſeruitio debeo*] Μεταληπτικῶς vel μετωνυμικῶς *ſeruitium* pro ſeruitute poſuit: vt (Virg. Aen. III, 327.), *Seruitio enixe tulimus*. D.

Pro ſeruitio debeo] Vt corpus quod in ſeruitio eſt, debeat ſeruientis officium: animus vero nunquam a ſeruo quaeri debeat: ita conſilium quod dedi parum ſi prouenit, debes ignoſcere. Hoc cum dominus audiſſet, petit vt ſibi praeterita fortuna reſtituatur. E.

52 *Conari manibus, pedibus, noctesque et dies*] Ad id intulit, quod ait ſupra, *Quem ego credo manibus, pedibusque obnixe omnia facturum*. Et accuſatiuo caſu ſine intermiſſione ſignificat, *Noctes et dies*. *Manibus, pedibus*, ὑπερβολικῶς. D.

Tuum'ſt, ſiquid praeter ſpem euenit, mihi ignoſcere.
Parum ſuccedit quod ago? at facio ſedulo.
Vel melius tute reperi: me miſſum face.
PAM. Cupio. reſtitue, quem a me accepiſti, locum.
DAV. Faciam. PAM. at iam hoc opus eſt. DAV.
hem! ſt, mane: concrepuit a Glycerio oſtium.
PAM.

54 *Praeter ſpem euenit*] *Euenit*, productum magis: quia hoc perpetuo non vult Pamphilo accidere. Ergo *cuénit*, non autem *éuenit* media correpta. D.

Metri ratio *éuenit*, non *euénit*, efflagitat. B.

Menander in Δεισιδαίμονι, apud Stobaeum: ὀυ δεῖ γὰρ ἀδικεῖν οἰκέτας· ἄλλως τε καὶ ὅταν ᾖ πονηρῶς, ἀλλὰ μετ' ἐυνοίας τινὸς Πταίσωσιν· ἀισχρὸν τῦτο γὰρ πέλεται πάνυ. W.

55 *Parum ſuccedit quod ago*] Si noſtrum eſt, officia praebere: at noſtrum non eſt, fortunam poſſe praeſtare. Et bene *ſuccedit*, vt; quod agimus, oſtendat ſucceſſus eſſe fortunae. *Parum ſuccedit quod ago*] Vtilis ſententia pro ſapiente contra fortunam. *Sedulo*] Id eſt, ex animo, et ſine dolo. *Me miſſum face*] Id eſt, noli vti opera mea. D.

Victorianus et alii antiqui codd. *ſuccedit*, recte, non *ſucceſſit*. B.

56 Omnes Faerni et noſtri, *tute*, recte; plerique etiam addunt *aliud*, male. B.

57 *Reſtitue, in quem me accepiſti locum*] Senſus hic eſt, Omnia mihi integra et ſalua redde, qualia tibi tradidi conſulturo (Mſ. Hulſt. *conſulto*. Forte *conſulturus;* vt notetur ipſe Pamphilus), vel quum nihil promiſiſſem patri. D.

Reſtitue quem a me accepiſti locum] Quoniam ſeruus dixerat: ſi conſilium meum bonum non eſt, *tute aliud reperi*: Dominus dicit ſe vtile ſibi eſſe reperturum, ſi modo in eo loco ſit, vbi fuit ante quam promiſiſſet patri. Tunc enim tuta erant omnia, neque quadam neceſſitate tenebatur; vt vxorem duceret. Nunc autem quia coactus a ſeruo eſt, non poterit iam negare, quod pollicitus eſt. E.

Recentiores *in quem*, ſed vetuſtiores recte omittunt *in*. B.

58 *Hem: ſed mane*] Hoc quaſi incipientis demonſtrantiſque, aliquid noui ſe inueniſſe. D.

Crepuit a Glycerio oſtium] Cur totiens in antiquorum fabulis haec verba legantur, *fores crepuere*, vel *pulſabo fores*, Plutarchus nos docet in Publicola: κόπτυσι καὶ ψοφοῦσι τὰς ἑαυτῶν θύρας ἔσωθεν, οι προϊέναι μέλλοντες,

PAM. Nihil ad te. DAV. quaero. PAM. hem! nuncine demum? DAV. at iam hoc tibi inuentum dabo.

ACTVS

μέλλοντες, ὅπως αἴσθησις ἔξω γένοιτο τοῖς παρερχομένοις, ἢ προεστῶσι, καὶ μὴ καταλαμβάνοιντο προϊούσαις ταῖς κλειάσιν εἰς τὸν στενωπόν. Optime Helladius in excerptis apud Photium, Biblioth. pag. 875. ὅτι, φησί, τούτου χάριν κόπτουσι παρὰ τοῖς κωμικοῖς οἱ ἐξιόντες τὰς θύρας, διότι οὐχ', ὡς παρ' ἡμῖν νυνὶ, τὸ παλαιὸν ἀνεώγνυντο αἱ θύραι, ἀλλ' ἐναντίῳ τρόπῳ. ἔξοθεν γὰρ αὐτὰς ἀνατρέποντες, ἔνδοθεν ἐξήεσαν. πρότερον δὲ τῇ χειρὶ ψόφον ἐποίουν κρούοντες, ἐπὶ τὸ γνῶναι τοὺς ἐπὶ τῶν θυρῶν, καὶ φυλάξασθαι μὴ πληγεὶς ἐστὼς λάθῃ, τῶν θυρῶν ὠθουμενῶν ἄφνω. Videlicet domus ita aedificatae fuere, in publicum vt aperirentur: fed publicae tantum vel nobilium. Coniecturam fic facere licet ex Arift. cum de Hippia fcribit οἰκονομικῶν lib. 2. cap. 2. Ἱππίας ὁ ἀθηναῖος τὰ ὑπερέχοντα τῶν ὑπερῴων εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς, καὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, καὶ τὰ προφράγματα, καὶ τὰς θύρας τὰς ἀνεῳγμένας ἔξω, ἐπώλησεν. Nam hic differitatis caufa, τὰς ἔξω ἀνεῳγμένας opponit ταῖς ἔσω. Plutarchus in commune de omnibus id fcribit: τὰς δὲ ἑλληνικὰς (θύρας) πρότερον οὕτως ἔχειν ἁπάσας λέγουσιν etc. fed comoediis cum rem probare vult, comicum hoc plane teftimonium: nifi quod lenonum fiue meretricum aedes hoc modo legantur apertae, quia et ipfae quafi publicae. Falluntur vero qui pulfandi fores, et ftrependi difcrimen confundunt. quod nobis dilucide explicat Scholiaft. Ariftophan. in Nubib. οὐχὶ κόπτω τὴν θύραν.] παρατηρητέον ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἔξωθεν κρουόντων, κόπτειν λέγουσιν. ἐπὶ δὲ τῶν ἔσω, ἐψόφηκε τὴν θύραν ἐξιών. Ergo κόπτουσι fiue pulfant ianuam intraturi, ψοφοῦσι fiue ftrepunt qui exituri. Vid. Scholiaft. Euripid. in Oreftem p. 129. Phot. in Biblioth. p. 875. Thom. Magiftrum in κόπτει τὴν θύραν. L.

Omnes codd. *hem fed.* Igitur ne *fed* elegans pereat, et verfui confulatur, fublatis *hem* et *mane*, fubftituimus *hinc*. Omnes fores, quae in fabulis memorantur, intra Scenam erant, et eam verfus aperiebantur. Lege igitur, *fed concrepuit hinc*, etc. B.

59 *Nihil ad te*] Haec enim ad cogitantem nihil pertinere oportuit. *Nuncine demum?*] Pro denique. *At iam hoc tibi inuentum dabo*] Confilium fcilicet, quo in priftinum locum reftituaris. D.

Nihil ad te] Hic diu inquirentem feruum, et vana fibi colligen-

ACTVS QVARTI SCENA SECVNDA.

MYSIS. PAMPHILVS. CHARINVS. DAVVS.

IAM, vbi vbi erit, inuentum tibi curabo, et mecum adductum
Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te macerare.
PAM. Mysis, quid est? MY. hem, Pamphile, optume te mihi offers. PAM. Quid est?
MY.

ligentem castigat adolescens. *Inuentum dabo*] Hoc quod quaeris iam inueniam, et consilio tibi eum locum restituam, quem antea tenebas. E.

Cod. insignis, *hem nuncne demum*. Recte. B.

1 *Iam, vbi vbi erit*] In scena hac, instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus est enim exhortari rursus adolescentem, ne sub patris oppressione frangatur. *Iam, vbi vbi erit*] Opportune rursus, aestuante Pamphilo, amicae mentio obiicitur per Mysidem, ne succumbat ad nuptias patri, quamuis promiserit patri se ducturum coniugem. aduersus quam difficultatem, quia ipsius persona non sufficit, id agit, vt ad Glycerium modo adducat Pamphilum: cuius affectum excitat, non ex eo solum, quod eum puella vocat: sed etiam, quod desiderat eum videre. *Vbi vbi erit*] *Vbi vbi*, in prima parte vim suam tenet, in posteriore productionem: et est quemadmodum *vt vt*, *qua qua*, *vnde vnde*: pro vbicunque, vtcunque, quacunque, vndecunque. *Iam, vbi vbi erit, inuentum tibi curabo.* Non solum se adducturam promisit, sed et tempus addidit. Et bene *tibi*, quasi amanti. D.

Iam, vbi vbi] Oportune in hac scena incerto adolescenti et anxio plane quod agat, interponitur Mysis ancilla, cuius aspectu et commemoratione facile animus in amorem inclinatus incubat (forte, *incumbat* Z.), quemadmodum et supra diximus. E.

2 *Anime mi*] Mollis oratio et feminea, multis implicata blandimentis. Ait enim, *Tu modo, anime mi. Mi*, pro (forte, *παρὰ τὸ.* Z.) *meus*. D.

Anime mi] Comicum nomen blandientis. E.

Colloca *modo tu*, et versus saluus erit. B.

3 Pone *P. Mysis*. M. QVIS *est? ehem, Pamphile*, OPPORTVNE *te mihi offers*. Deletis

MY. Orare iuſſit, ſi ſe ames, hera, iam vt ad ſeſe venias:
Videre ait te cupere. PAM. vah! perii: hoc malum integraſcit.
Siccine me, atque illam opera tua nunc miſeros ſollicitarier.
Nam idcirco arceſſor, nuptias quod mihi apparari ſenſit.
CH. Quibus quidem quam facile potuerat quieſci, ſi hic quieſſet?

DAV.

tis vltimis, *quid eſt?* Nam *quis* habet vnus cod. cf ſupra II, 2, 7. *ehem* monoſyllabon praefer τῷ *hem*, quod eſt indignantis vel conturbati: *opportune*, vt Adel. III, 2, 24, quod ſaepe permutatur cum *optume*, ob ſimilitudinem, *optune* et *optume*. Denique *Quid eſt*, a Correctoribus ortum eſt ad verſum ſupplendum, poſtquam vitioſe legerunt *optume*. B.

4 *Orare iuſſit*] παρέλλειψις. cum praetermittentes quaedam nihilominus dicimus. Nam praetermiſſo nomine Glycerii ait, *Orare iuſſit*, quia ſuperfluum eſſet, ſi nominaret eam. E.

Orare iuſſit] Priſcian libb. 2. et 6. L.

5 *Hoc malum*] Amor meus, aut Glycerii ſollicitudo, quam neſcire oportuit nuptias. *Integraſcit*] *Integratur*, quod ad integrum redit, quod repetitur, quod inſtauratur. Virgil. (Georg. IV, 514.) *ramoque ſedens miſerabile carmen Integrat.* D.

Videre ait te cupere] Hoc per affectus neceſſitatem. Hoc vtique Myſis egit, vti adoleſcens amore rurſus incitatus exiſteret. *Integraſcit*] Renouatur. E.

Hoc malum integraſcit] Ariſtophan. in Veſpis, prope finem: τȣτὶ καὶ δὴ χωρεῖ τὸ κακόν. L.

6 *Sollicitarier*] Perturbari. D.

Lege, vt verſus poſtulat, *ſollicitari.* B.

7 *Quod mihi apparari*] *Apparari*, ad horrorem et timorem refertur: et datiuo caſus ſubiunctum, cladem et perniciem ſignificat. vt Virgilius, (Aen. II, 132.) *Mihi ſacra parari.* D.

8 *Potuerat quieſci*] Charini perſona iſtud dicit, quam facile quieſci potuerat, in nuptiis, ſi Dauus non tale domino tradiſſet conſilium, vt ducturum ſe promitteret? E.

DAV. Age, ſi hic non inſanit ſatis ſua ſponte, inſtiga. MY. atque edepol
Ea res eſt; proptereaque nunc miſera in moerore eſt. PAM. Myſis,
Per omnes tibi adiuro deos, nunquam eam me deſerturum:

Non,

Antiqui codd. pro *poterat* recte *potuerat*, verſu ipſo poſtulante. B.

9 *Age, ſi hic non inſanit ſatis*] Hic excitus (Mſ. Hulſt. et R. Steph. habent ita. Sed edd. vett. *Hic exitus*. Ed. Pariſ. 1552. totam hanc notam omiſit. Vtraque vero lectio mendo laborat. Malim: HIC, *cerritus. Comprimit Charinum.* Certe quidem *cerritus* pro *inſano* adhibetur. Niſi *excitus* ſit iratus.) comprimit Charinum, ne fomenta iracundiae Pamphilo praebeat. Aut, ſi poenitet te, quantum hic ſua ſponte inſanit. *Si hic non inſanit ſatis*] εἰρωνεία eſt, aut laus ad mitigandum (*irritandum*. Mſ. Boend. et ed. Du B.) Pamphilum. D.

Age ſi hic non inſanit] Si dominus meus, inquit, ſua ſponte non iraſcitur, tu, Charine, impelle et coge. *Aedepol ea res*] Myſis reſpondet ad id, quod Pamphilus fuerat ſuſpicatus; quod Glycerium idcirco ſe aduocet, quod nuptias futuras eſſe audiuit. *Ea*, inquit, *res eſt.* Haec cauſa eſt miſerae ad dolorem (*quae miſerae adfert dolorem.* Z.). E.

Translata eſſe videntur e Menandri Perinthia; in qua ſunt haec: ὅϛις παραλαβὼν δεσπότην ἀπράγμονα, Καὶ κȣφὸν ἐξαπατᾷ θεράπων, ȣ̓κ οἶδ' ὅτι Αὐτὸς μεγαλεῖον ἐϛι διαπεπραγμένος, Ἀπαβελτερώσας τὸν τὸ πρόσθ' ἀβέλτερον. W.

10 *Ea res eſt*] Id eſt, nuptias apparari ſenſit. *Myſis*] Aſſeueratio eſt, ſi a nomine eius incipias, cum quo loqueris. D.

11 *Per omnes tibi adiuro deos*] *Ad*, auctiua (*adauctiua* recte eſt in Mſ. Boend.) particula eſt: *vt*, *admirabiliter*, valde mirabiliter: *adiuro*] Et hoc ſupereſt, amiſſa fide vt adiurandum ſit. D.

Per omnes tibi adiuro] Sic ſemper hi, apud quos iam periit fides, cum argumenta deficiunt, per iuſiurandum ſibi in probationem ſuccurrunt: vt eſt Sinon apud Troianos, qui cum ſibi ex captiuitate parum credi intelligeret, iuſiurandum adhibuit (Virg. Aen. II, 154.): *Vos, aeterni ignes, et non violabile*

Non, ſi capiundos mihi ſciam eſſe inimicos omnes homines.
Hanc mihi expetiui, contigit: conueniunt mores. valeant,
Qui inter nos diſcidium volunt. hanc, niſi mors, mihi adimet nemo.
CH. Reſipiſco. PAM. non Apollinis magis verum, atque hoc, reſponſum eſt.

Si

labile veſtrum Teſtor numen, ait. E.

Dele *tibi*, vt redundans. B.

12 *Omnes homines*] Mira verecundia: *omnes homines* maluit dicere, vt in his quoque parentes ſignificaret, quam aperte dicere patrem, cuius metu promiſit nuptias. et eſt contra illud, *Sed vim vt queas ferre.* *Omnes homines*] Ita dixit de vno, hoc eſt patre, *omnes homines*: vt idem alibi, *O coelum, o terra, o maria Neptuni.* Nunquid et coelum Neptuni eſt? non vtique: ſed omnia haec maria voluit eſſe. vt Virg. (Ecl. VIII, 58.) *Omnia vel medium fiant mare.* D.

Non ſi capiundos] Hoc ex generalitate concluſit. E.

13 *Contigit*] Quod vix euenit, *contigiſſe* dicitur. *Conueniunt mores*] Recte: et id quod matrimonium firmat. *Valeant*] Hoc eſt, abeant, recedant: quia et diſcedentibus et mortuis, *vale* dicitur. vt Virg. (Aen. XI, 97.) *ſalue aeternum mihi, maxime Palla, Aeternumque vale.* vel potius τῷ ἐυφημισμῷ, cum male optaturus eſſet, conſiderato patre παραδόξως locutus eſt: et non dixit, quod intenderat, pereant. Et attende quam moderate pluraliter dixerit, cum ſignificaret patrem. *Valeant*] Renunciationis et imprecationis eſt verbum. D.

Valeant] ἀκυρολογία, id eſt, pereant. E.

Valeant qui inter nos] Seru. Aeneid. XI, 97. L.

14 *Hanc niſi mors, mihi adimet nemo*] Etſi valeant, hanc, niſi mors, nemo adimet. Conceſſio hic eſt, hoc enim per conceſſionem dicitur. *Hanc, niſi mors, mihi adimet nemo*] Perſeuerat, ne dicat, pater: pro, Non adimet pater. D.

Qui inter nos diſſidium] Id eſt, diuortium. E.

Recte Faernus pro *diſſidium* ponit *diſcidium*, conſentientibus noſtris vetuſtis libris. Nam venit a *diſcindere*, vt *excidium* ab *excindere*. B.

15 *Reſipiſco*] Spiritum reuocat ſenſus (lego: *ſpiritum* *reuo-*

Si poterit fieri, vt ne pater per me ſtetiſſe credat,
Quo minus hae fierent nuptiae, volo: ſed ſi id non poterit,
Id faciam, in procliui quod eſt, per me ſtetiſſe vt credat.
Quis videor? CH. miſer aeque atque ego. PAM. conſilium quaero. CH. fortis.

reuocat ſenſim). *Magis verum*] Aut *magis verum*, aut *verius* dicimus. D.

Non Apollinis] παραβολή: ſiquidem eſt rerum genere diſſimilium. E.

Pro *reſipiſco*, cod. C. C. *reſpiro*. Vtrumque recte. Caeterum hoc verbum ipſi Myſidi tribue. B.

16 *Vt ne pater*] *Vt ne*, pro ne non. *Per me ſtetiſſe*] *Stetiſſe*, hoc eſt, factum eſſe. vt Virgil. (Aen. VIII, 191.) — *deſertaque montis Stat domus.* Aliter, plenum eſt; vt idem, (Ecl. VII, 53.) *Stant et iuniperi, et caſtaneae hirſutae.* Aliter horret; vt (Aen. VI, 300.) *Stant lumina flamma.* Et Lucilius, *Stat ſentibus fundus. Per me ſtetiſſe*] Hoc eſt, per me factum eſſe, ne fierent nuptiae. D.

19 *Miſer aeque, atque ego*] Bene, *atque ego*: quia hic amore vexatur. Et intulit παράδοξον (lege, ἀπροσδόκητον. Nihil enim minus παράδοξον, quam binos amatores pariter eſſe miſeros. W. Inepte plane corrigitur hoc, quod idem valet. Z.). Nam volebat Pamphilus ſibi dici, et fortis (τὸ *et* ſenſum turbat. Id vult Donatus, Pamphilum, vbi rogaſſet, *Quis videor?* exſpectaſſe, vt Charinus diceret, *Fortis.* Mihi aliter videtur. Illa enim, *Quis videor?* dolentis potius ſunt, quam laudari volentis. W. Pro *dici* leg. *videri.* Z.): quod illi tamen mox dicetur. Hic igitur aliter reſpondet, atque interrogat Pamphilus, ideo quod videat impoſſibile eſſe, palam reſiſtere parenti. D.

Quis videor? miſer] Quoniam ſecundum conſilium, quod Pamphilus poſuit, tale eſt, vt dixerit patrem ſe non timere, ſi intellexerit quod ipſe fecit, ne nuptiae fierent. Idcirco et quaeſiuit ipſe qualis futurus eſſet ex hoc conſilio, et reſponſum eſt ei, *miſer aeque atque ego.* E.

Aeque, atque ego] Poſtremae duae voces in Mſ. non erant. L.

Conſilium quaero dicit Dauus: lege *forti's;* haec Charinus non Pamphilo, ſed Dauo dicit: ſequentia *Scio quid conere*, emenda *ſi quid conere*, et tribue ipſi Charino. Nam nondum poteſt iratus Pamph. blande loqui cum Dauo. B.

PAM. Scio quid conere. DAV. hoc ego tibi profecto effectum reddam.
PAM. Iam hoc opus eſt. DAV. quin iam habeo. CH. quid eſt? DAV. huic, non tibi, habeo, ne erres.
CH. Sat habeo. PAM. quid facies? cedo. DAV. dies mihi hic vt ſit ſatis vereor
Ad agendum; ne vacuum eſſe me nunc ad narrandum credas. Pro-

20 *Scio quid conere*] Senſus eſt, Scio quidem quid coneris: ſed an efficere poſſis, neſcio. *Scio quid conere*] Si Pamphili eſt perſona, cum εἰρωνείᾳ dicitur: ſi Charini, ſimplex laudatio eſt. ſed ſi Pamphili eſt, hoc ſignificat quod ſupra, *Ex vnis geminas mihi conficies nuptias.* Sed non eſſe perſonam Pamphili, ex ſubiectis oſtenditur. (Atqui non eſſe perſonam Charini, ex reſponſo Daui patet, *Hoc ego tibi profecto effectum reddam*, quod ſane Pamphilo dictum, vt illa, *huic, non tibi habeo*, dicuntur Charino). D.

Hoc ego tibi] Quia ſpem habere poſſe cognoſcitur, quod ipſius opera futurum ſit, nuptiae ne fiant: ideo dixit, *conſilium quaero.* E.

21 *Huic, non tibi habeo, ne erres*] Deterret etiam nunc Charinum, vt et ipſe adiuuet Dauum, ne Pamphilo nubat Philumena. Et eodem ſenſu vtitur Dauus aduerſum Charinum, quo ſupra: quaſi neceſſe ſit, ſi huic non dat, te illam vxorem ducere. *Huic, non tibi habeo, ne erres*] Velut etiam pro ſe Charinus ſentiat, hoc dicit (Lege et diſtinque: *Velut etiam pro ſe Charinus ſentiat hoc dici*): vel vt ſolent ſerui contumaciores aduerſum amicum domini, quia nuper a Charino accuſatus eſt: vel quia, et quid dicat non habet, et videt tacendum non eſſe. D.

Non tibi habeo, ne erres] In Mſ. τὸ *habeo* deeſt. L.

22 *Sat habeo*] Quia dilatio facta eſt. *Vt ſit ſatis*] *Vt* pro ne non. D.

Dies hic mihi] Dauus ſeruus cum conſilium quaereret, vt proferat, ipſe ſibi reperit argumenta, vt dicat diem ſibi vix poſſe ſufficere, vt compleat de narratione conſilium. *Vereor* autem eſt, timeo: et tali verbo iunctum pro *ne* accipitur. E.

Colloca e libris Faerni *Dies mi hic vt ſatis ſit.* Metri cauſa. B.

23 *Ne vacuum eſſe me*] *Ne*, pro nedum. aut aduerbium eſt pro-

Proinde hinc vos amolimini: nam mihi impedimento eſtis.

PAM. Ego hanc viſam. DAV. quid tu? quo hinc te agis? CH. verum vis dicam? DAV. imo etiam:

Narrationis incipit mihi initium. CH. quid me fiet?

DAV.

prohibentis: vt ſit *ne non.* Salluſt. (in Fragm.) ſecundo libro, *Ne illa tauro paria ſint,* pro nedum. D.

24 *Proinde hinc vos amolimini*] *Amoliri* dicuntur ea, quae cum magna difficultate et molimine ſummouentur, et tolluntur e medio. ſic dixit quaſi odioſo et moleſto (lege, *odioſis et moleſtis*, vti mox, *impedientibus*). *Diſcedere* dicitur, qui facile abit e medio: *Amolitur*, qui vix recedit. *Proinde hinc vos amolimini*] Moleſtum impedimentum ex rei magnitudine iacentis in medio, et ideo impedientibus ſe dixit, *Amolimini hinc*, non abite. *Proinde hinc vos amolimini?*] Spe iniecta, etiam domino imperat ſeruus callidus. *Nam mihi impedimento eſtis*] Vtrum hoc vere dicit, an fingit, qui adhuc conſilium non inuenit, quod narrare poſſit? D.

Amolimini] Diſcedite. Nam *molior* eſt conor vel excogito: vnde *amolior* et *demolior*. *Molo* vero, eſt molam verto. E.

25 *Hanc*] Glycerium ſcilicet. et cum miſeratione puellae, *hanc*. *Quo hinc te agis?*] Vt tarditatem diſcedentis oſtendat. *Agere ſe* enim et tardi et triſtes dicuntur. ſic Virgil. (Aen. v, 271.): *Amiſſis remis atque ordine debilis vno, Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.* Idem alibi (Aen. vi, 337.) *Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat.* *Quo hinc te agis?*] Admonitio diſcedentis, vt ſolet. Nam a quo diſcedere deſideramus, admonemus eum vbi vadat, vel quo eat. Id facere per interrogationem, admonet Dauus Charinum, vt ipſe abſcedat Charinus, qui nunc vltimus remanet. *Verum vis dicam*] Pro initio ſedulae narrationis hoc ſumimus. Ac ſic reſpondet Charinus, tanquam qui intelligat, non dicere (ſenſus poſtulat vel *dici*, vel *ſcire*, vel *diſcere*. Ed. Du B. *dici*. Mſ. Boend. *dici ſibi*. quae vera lectio videtur) velle Dauum quo eat: ſed id agere, vt abſcedat. D.

26 *Narrationis incipit mihi initium*] Narrationis ſcilicet, quo eat. quia, *Verum vis dicam*, velut prooemium narraturi eſt. *Quid me fiet?*] Quid igitur, inquit, quid de me fiet?

ab

DAV. Eho tu impudens, non ſatis habes, quod tibi dieculam addo,

Quantum huic promoueo nuptias? CH. Daue, attamen. DAV. quid ergo?

CH.

ab eo hoc, quaſi a iocante, pronunciandum eſt. Nam ſic illi imprudens reſpondet, *Quid me fiet?* de Philumena ducenda. D.

Narrationis incipit] Dauus volens (Mſ. alter: *Dauus ſeruus domino diſcedente cum animaduerteret Charinum etiamnunc ſtantem, volens eum depellere.* Mox lacunae ſignum nullum. Alter, vt edidit Lindenbr. niſi quod omittit illa: *ſed tantum impedimentum. a. i. d.*) Charinum depellere, quo celerius quae eſſent agenda compleret, aſtute interrogauit, cum omnes irent, *quid tu? quo hinc te agis?* non enim vere audire voluerat, ſed tantum impedimentum ad interrogationem diſcederet * At ille tanquam interrogari ſe credens, coeperat neſcio quid narrare, cum dixit: *Verum vis dicam?* Vnde iratus vehementer Dauus, quod ſibi neſcio quid narrare vellet, cum hoc aſtute dictum fuerat, vt diſcederet. *Immo narrationis mihi incipit initium.* Cum iam enim diſceſſionem tuam complere debueris, neſcio quid narrare coepiſti. E.

27 *Eho tu impudens*] Proprie Charino dixit *impudens*, quaſi inſolita et multa poſcenti. quippe qui et ſponſam alienam petere auſus ſit: et non ſatis habeat, per Dauum ſibi moram praeſtitam Pamphili nuptiarum. *Quod tibi dieculam addo*] *Dieculam*, horam. et eſt ὑποκόρισμα. *Dieculam*, hoc eſt tempuſculum: et ſumitur ab eo, quod eſt *haec dies*. *Diecula*, mora, et quaſi parua diēs. et *dieculam*, in qua ſcilicet ambias, quantum poteris, ad ducendam Philumenam. Vult enim ſe Dauus adiuuari per Charinum et Byrrhiam. D.

Tu impudens non ſatis] Scit Dauus quid petierit Charinus a Pamphilo, et idcirco impudentem appellat, quod amplius petat quam ante deſiderauit, *Saltim aliquot dies profer, dum proficiſcar aliquo ne videam.* Veruntamen ſtat Charinus conſilium expetens, non tantum vt differat nuptias, ſed vt ipſe ducat vxorem. Hinc ſequuntur interruptiones quam plurimae. E.

Non ſatis habes] Priſcian. lib. v. *Eho impudens, non ſat habes. Dieculam addo*] Chariſius libro I. *Quid ſi tibi addo dieculam.* L.

28 *Promoueo*] Differo. *Promoueo nuptias*] Memoriter Dauus.

CH. Vt ducam. DAV. ridiculum. CH. huc face
ad me vt venias, ſi quid poteris.
DAV. Quid veniam? nihil habeo. CH. attamen,
ſi quid. DAV. age, veniam. CH. ſi quid,
Domi ero. DAV. tu, Myſis, dum exeo, parumper opperire me hic.
MY. Quapropter? DAV. ita facto eſt opus. MY.
matura. DAV. iam, inquam, hic adero.

ACTVS QVARTI SCENA III.

MYSIS. DAVVS.

NIHILNE eſſe proprium cuiquam? Di voſtram
fidem!

Sum-

uus. ſcit enim illum his verbis petiſſe, *Saltem aliquot dies profer, dum proficiſcar aliquo, ne videam.* Cuius rei oblitus Charinus, etiam vt ducat vxorem, petit. D.

29 *Ridiculum*] Deeſt, *hominem.* D.

Duo e noſtris vetuſtiſſimi, *ad me venias,* omiſſo *vt;* concinnius. B.

30 *Age veniam*] Vix concedentis, vix conſentientis eſt, *Age veniam.* D.

31 *Dum exeo*] A Glycerio ſcilicet. D.

Deleto *me*, metri leges ſaluae erunt. B.

1 *Nihilne eſſe proprium cuiquam?*] Haec ſcena adminiſtrationem doli habet, quo fit vt deterreatur Chremes, filiam ſuam Pamphilo dare. Et vide non minimas partes in hac comoedia Myſidi attribui, hoc eſt, perſonae femineae: ſiue haec perſonatis viris agitur, vt apud veteres: ſiue per mulierem, vt nunc videmus. *Nihil ne*] *Ne*, aduerbium percunctantis. *Nihilne eſſe proprium cuiquam?*] Omne quod habemus, aut mutuum eſt, aut proprium. Ergo *proprium*, perpetuum. vt Virg. (Aen. VI, 872.) *Propria haec ſi dona fuiſſent.* Ergo nihil nobis proprium eſſe poteſt. quod enim non fuit, nec eſſe quidem poteſt; aut quod eripi poteſt, non eſt noſtrum: niſi illa quae eripi non poſſunt, vt ſapientia, iuſtitia, prudentia: quae fortuna neque dare, neque eripere cui-
quam

Summum bonum esse herae putaui hunc Pamphilum,
Amicum, amatorem, virum in quouis loco
Para-

quam potest. Et simul hoc ipsum et a re, et a persona hic ostendit. A re, *Nihilne esse proprium?* A persona, *Cuiquam. Proprium*] perpetuum, non temporale ac (*aut*, Mss. Boend. et ed. Du B.) mutuum. *Di vostram fidem*] Admirantis aduerbium cum exclamatione. *Fidem* dixit opem et auxilium: vt, *Tyrrhenamque fidem* (Aen. x, 71.). D.

Nihilne esse] Haec scena compositionem doli habet, quem Dauus domino futurum esse praedixerat: scilicet a mulieribus puerum ante ostium collocandum, quo viso Chremes Pamphilo filiam suam non daret. Ac primo conqueritur Mysis, quod Pamphilus, qui promiserat se ducturum Glycerium, iam incertam habeat voluntatem. *Proprium* dixit perpetuum et fixum, vt Virgilius, (Aen. IV, 126.) — *propriamque dicabo.* Et (Aen. III, 85.) — *da propriam, Tymbraee, domum.* E.

Quae nunc vna est scena, in vulgatis diuisa erat: sed quicquid huius factum, vett. codd. fide factum, quos hic secuti sumus auctores: quamuis Donatus priorem editionem agnoscere videatur. *Nihilne esse proprium*] Menander: Βέβαιον οὐδὲν ἐν βίῳ δοκεῖ πέλειν. Diphilus: Βέβαιον οὐδὲν ἐστιν ἐν θνητῷ βίῳ. Quod imitatur Lucilius apud Nonium: *Nihil esse in vita proprium mortali datum.* L.

2 *Summum bonum esse*] Mire, pro pleno (Corrige, *proprio.* Z.). Et neutro extulit, *summum bonum.* D.

Summum bonum] Hoc est; summum et bonum amicum et amatorem. E.

Quinque codd. cum Edd. vett. *putabam.* Non male. Verum ne pes tertius vno verbo *herae* constet, repone *deputabam*, vt Hec. IV, 1, 9. B.

3 *Amicum, amatorem, virum*] *Amicus*, animi est: *Amator* vero, corporis. non enim continuo amor est, qui bene vult. vt, Dido amauit quidem Aeneam: sed non et amica fuit, quae ait (Aen. IV, 600.), *Non potui auulsum diuellere corpus, et vndis Spargere.* Et item Catullus (LXX, 8.) *Cogit amare magis, sed bene velle minus.* et est hic officium et blandimentum, *amatorem et virum*, et dixit ad discretionem, vt per ea quae enumerat, maritum ostenderet. *In quovis loco paratum*] *Paratum* dixit ad omnes affectus, quicunque de proximo esse possunt, et maxima

Paratum: verum ex eo nunc miſera quem capit
Dolorem? facile hic plus mali eſt, quam illic boni.
Sed Dauus exit. mi homo, quid iſtuc obſecro'ſt?
Quo portas puerum? DAV. Myſis, nunc opus eſt tua
Mihi

me ad Homericam ſententiam reſpexit, (Il. Z, 429.), Ἕκτορ, ἀτὰρ σύ μοι ἐσσὶ πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ, Ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης. D.

Virum in quouis loco] τὸ *virum* in Mſ. deeſt. L.

Pro *amatorem*, quod et minus eſt quam *amicum*, et contra fabulae argumentum, ne Glycerium meretrix videatur, lege *tutorem*. cf. ſupra 1, 5, 6. B.

4 *Verum ex eo*] Id eſt, Pamphilo. *Nunc miſera quem capit dolorem?*] Cum admiratione pronunciat *quem*, et cum exclamatione quadam. D.

Ex eo nunc miſera] Ἀντονομασία eſt, quod dixit *hera* et *miſera* ab animo et extrinſecus. Vbi eſt argumentum a minore ad maius. vnde ſequitur: *Facile hic plus mali eſt, quam illic boni*, ſcilicet in relinquendo, quam in amando. *Laborem* vero pro dolore; ſicut *periculum* pro tentamento. E.

Miſera quem capit dolorem] al. *Laborem quem capit.* L.

5 *Dolorem*] *Dolorem* (Weſterh. hic vbique edidit *Laborem.* Z.) diſtinxit probe: et poſt intulit ſeparatim quod ſequitur, *Facile hic plus mali eſt*, in dolore et metu ſcilicet amittendi, quam in voluntate retinendi. *Facile hic plus mali eſt, quam illic boni*] *Facile*, aduerbium confirmantis eſt, id eſt liquido et manifeſto. Veteres dicebant *facile*, pro certo. Vt Cicero, *Illius ciuitatis facile princeps. Facile hic plus mali eſt*] *Plus mali*, in dolore et metu, vt diximus. *Quam illic boni*] In ſummo bono. Dicit enim, ex bonis quae bona exiſtimamus, plus nos mali capere, cum aut amiſſuros nos credimus, aut amittimus, quam boni, cum habemus. *Quam illic boni*] Id eſt, in amico, amatore, et viro. D.

Plures codd. Faerni et noſtri iique antiqui pro *Dolorem* habent *Laborem*, cf. Eugraphius. B.

6 *Mi homo, quid iſtuc obſecro eſt?*] Ex Myſidis verbis, quid Dauus faciat, demonſtratur. *Quid iſtud obſecro eſt?*] Inuolutum puerum portabat Dauus: et ideo dicit mulier, *Quid iſtuc obſecro eſt?* Tum ille euoluit puerum, et profert. quem poſtquam expediuit, tum illa dixit, *Quo portas puerum?* D.

7 *Myſis, nunc opus eſt*] Haec ſcena actuoſa eſt. magis enim

Mihi ad hanc rem expromta memoria atque aſtutia.
My. Quidnam incepturus? Dav. accipe a me hunc ocius,
Atque ante noſtram ianuam appone. My. obſecro, Humine? Dav. ex ara hinc ſume verbenas tibi,
Atque

enim in geſtu, quam in oratione eſt conſtituta. *Myſis, nunc opus eſt*] Properantis et impenſe agentis Daui verba monſtrantur. D.

8 *Expromta*] In medium prolata. *Memoria atque aſtutia*] *Memoria*, vt praecepta Daui retineat. *Aſtutia*, ad agendum ſtrenue quae imperet. *Memoria*] Simpliciter magis, vt memor ſit Daui praeceptorum. Et *memoria*, modo pro intelligentia. vt Virg. (Aen. II, 244.) *Inſtamus tamen immemores*. D.

Expromta malitia] Id eſt, manifeſta calliditate opus eſt et aſtutia. E.

Expromta memoria] V. C. *malitia*. L.

Pro *memoria* Vaticanus liber, Baſilicanus, et aliqui alii, quos inſpexit Faernus, it. Eugraphius legunt *malitia*, recte, h. e, calliditas, vafrities. In quibusdam corrupte legitur *militia*. B.

11 *Ex ara hinc ſume verbenas tibi*] *Ex ara*, ſcilicet Apollinis (vid. infra Lindenbr. Caeterum pro δήλιον Mſ. Boend. et ed. Du B. legit *Caſſion.*), quem δήλιον Menander vocat, aut quod Apollini comoedia dicata eſt: in cuius honorem aram conſtituebant, comoediam celebrantes. Apollini ergo comoedia, Libero patri tragoedia. *Sume verbenas tibi*] *Verbenae* quaſi *herbenae*, redimicula ſunt ararum. *Tibi*] τὸ *tibi*, quaſi geſtum quendam et motum ſtomachantis habet: vt alibi, *Quid vis tibi?* Et, *tibi ſume*, dixit: non, *tibi ſubſterne*. *Ex ara ſume verbenas*] *Verbenae* ſunt omnes herbae frondeſque feſtae ad aras coronandas: vel omnes herbae frondeſque ex aliquo loco puro decerptae. *Verbenae* autem dictae, quaſi *berbenae*. ſic Menander * ΚΟΔΕξΙΑC CΥΜΥΡΡΥΝΑC ΧΧΗCΔΙCΤΡΙΝΡ * (Io. Clericus reſtituere locum corruptum ita eſt conatus: σκολύψασα σὺ μυῤῥίνας τῇδε ἔκτεινε, h. e. *euulſos myrteos ramos hac extende*. Propius ad veſtigia vetera, opinor, ἀπὸ δ' ἑστίας σύ μυῤῥίνας, ἐὰν ἔχῃς, διατεῖνε. Phileleuterus Lipſienſis poſtquam Clericum ex gitauit, ita locum reſtituere Menandri tentauit: ἀπὸ δεξιᾶς σοι μυῤῥίνας κλάδους λάβε. Philargyrius Cantabrigienſis Clerici agens cauſam

Atque eas substerne. My. quamobrem id tute non
facis?
Dav. Quia si forte opus sit ad herum iurandum mihi
Non apposuisse, vt liquido possim. My. intelligo:
Noua nunc religio in te istaec incessit, cedo?

Dav.

sam haec reponit:. *ἀπὸ δ' ἑστίας, σὺ Μυῤῥίνα, σχῆς δυσγενεῖ.* At vero nisi hic *arae* et *verbenarum* fiat mentio, verba Menandri sunt aliena. Si Μυῤῥίνα feceris nomen proprium, pereunt herbae sacrae. Verbi δυσγενεῖ nulla hic reperiuntur vestigia. Atque κλάδους λάβε licet senarium iuuent, nullam Menandri praeferunt auctoritatem). D.

Ex ara hinc] Romanis omnibus mos est in atrio, hoc est in vestibulo, habere Vestam, quippe cum inde *vestibulum* nominarint, cui sacrificium quotidie facerent. Illic ei fuerat collocata ara; idcirco dictum est, *Ex ara sume hinc verbenas tibi.* E.

12 *Quamobrem id tute non facis?*] *Tute* tunc dicitur, cum pronomen ad eam reuocatur personam, a qua sumitur: vt verbi gratia, cum dicimus, *Tu lege:* ille nobis respondeat, *Cur tute non legis?* D.

Ob numeros meliores *id* pone post *tute.* B.

13 *Quia, si forte opus sit ad herum iurandum mihi*] Sic locutus est, vt explicari atque intelligi non possit. aut enim deest *ius*, vt sit *iurandum* pro *iusiurandum:* aut, vt vulgo dicitur, *iuramentum.* Et, *opus est illam rem:* non, *opus est illa re.* D.

Iurandum mihi] Ms. R. *Iusiurandum mihi.* L.

Iurandum est vox nihili. Omnes, quos vidi codd. habent *iusiurandum*, praeter vnum Academicum, vbi est *iureiurando.* Nos vt versui medeamur, legendum censemus *iurato*, quod eodem dicitur modo, quo infra *transcurso*, Hec. III, 4, 17. B.

14 *Vt liquido possim*] *Liquido*, pure et manifeste. Nam quae sunt pura et defaecata, liquida sunt. D.

Vt liquido possim] Vt pure, inquit, et manifeste possim iusiurandum adhibere, me puerum non exposuisse. E.

15 *Noua nunc religio*] Bene; iusiurandum metuere seruum, monstri simile est. *Noua religio*] In seruo, et (*est.* Z.) subita. *Noua nunc religio*] Seruum nolle mentiri, noua religio est. *Cedo*] Porrigentis est manum. *Porro intelligas*] *Porro*, modo aduerbium est ordinis: alias temporis. D.

Noua nunc religio] Subito, inquit,

DAV. Moue ocius te, vt, quid agam, porro intelligas.
Pro Iupiter! MY. quid eſt? DAV. ſponſae pater interuenit.
Repudio quod conſilium primum intenderam.
MY. Neſcio quid narres. DAV. ego quoque hinc ab dextera
Venire me aſſimulabo: tu, vt ſubſeruias
Orationi, vtcunque opus ſit, verbis, vide.
MY. Ego, quid agas, nihil intelligo. ſed, ſi quid eſt,
Quod mea opera opus ſit vobis, aut tu plus vides,

24

inquit, religioſus effectus es. et eſt σαρκασμός. E.

Noua nunc religio] Gloſſ. Lat. *Religiones*, *ſuperſtitiones*. B. Auguſtinus lib 1. cap. 3. de ordine, *Nihilne mihi*, *inquit*, *vel tu qui compuliſti*, *ad iſta reſpondes? Cui ego: Noua nunc religio iſthaec in te inceſſit. cedo? inquam &c.* L.

Dele *in*, quod repugnat vſui inceſſere. B.

17 *Sponſae pater interuenit*] Mire, non dixit, *Chremes*: ne, quum dixiſſet, quis Chremes? rurſus hic reſponderet, ſponſae pater. Et non temere hoc facit Poeta: nam promiſerat ſe rediturum domum Chremes, *Domum modo ibo: vt apparentur, dicam: atque huc renuncio.* D.

Quid eſt recte habent omnes codd. B.

18 *Quod primum intenderam*] Verbum a venatoribus translatum, qui retia intendunt ad feras captandas. Quia ergo parat Chremem et Simonem fallere, *intenderam* dixit. Vel a ſagittis atque arcu. D.

19 *Neſcio quid narres*] Bene *narres*. *Narrare* enim aliena, et quae nobis non ſunt neceſſaria, dicimus. *Ego quoque*] Bene ait *quoque*; quia et Chremes veniebat. D.

20 *Tu vt ſubſeruias*] Recte, *vt ſubſeruias*, dixit. non enim tantum loquitur Myſis, quantum Dauus. D.

21 *Orationi, vtcumque opus ſit verbis*] Tuis verbis orationi meae. plura enim loquetur Dauus, inde *orationi* dixit. illa ſubſequetur, ideo *verbis*. *Vide*] Cauta eſto, intellige, ſpecta. D.

Opus in Theſi totum occultatur. Lege, *opu'ſt*. B.

23 *Aut tu plus vides*] Si ſapis, intelligis. D.

24 Manebo, ne quod voſtrum remorer commodum.

ACTVS QVARTI SCENA IV.

CHREMES. MYSIS. DAVVS.

REVERTOR, poſtquam, quae opus fuere ad nuptias
Gnatae, paraui, vt iubeam arceſſi. ſed quid hoc?
Puer hercle'ſt. mulier, tun' appoſuiſti hunc? MY. vbi illic eſt?
CH. Non mihi reſpondes? MY. nuſquam eſt. vae miſerae mihi!

5 Re-

Pro *aut* lege cum Guyeto *vt*, h. e. quia. Etenim dubium non eſt, Myſide Dauum eſſe longe callidiorem. B.

24 *Remorer commodum*] *Remorer*, retardem, retineam. *Remorari* a remora piſce minutiſſimo, qui naues retinet: nam Graece ἐχενηΐς vocatur. D.

1 *Reuertor*] Adeſt nunc ipſe Chremes, cuius cauſa ſcena fraudibus inſtructa eſt, ne promiſſas compleat nuptias. *Vt iubeam arceſſi*] Recte *iubeam*: quia ſumma poteſtas nuptiarum in patre puellae eſt. D.

Reuertor poſtquam] Haec ſcena dolum complet, et habet ſubtilem cauſam et orationem, in qua aliud dicit, aliud intelligi vult. Quippe Dauus in hoc toto conſilio conſtitutus eſt, vti prodat Chremeti, quod Pamphilus ita Glycerium diligit, vt eam pro vxore habeat. Siquidem ex ea ſuſceperit filium. Qua re cognita, a nuptiis Chremes poſſit abſcedere. E.

2 *Sed quid hoc?*] Non interrogantis, ſed mirantis et non intelligentis eſt. et apparet eum non oculis prius, quam corporis offenſu puerum ſenſiſſe latentem. D.

3 *Puer hercle eſt*] Ornatiua particula eſt *Hercle*. *Mulier*] Magis quam Myſis. *Vbi illic eſt?*] Dauum quaerit, qui nunc abſceſſit, vt et ipſe de foro venire videatur. D.

Vbi illic eſt?] Cum vidiſſet Chremetem venire, diſceſſit prope, repentinum ſimulaturus aduentum. Ideo nunc interrogata mulier quaerit vbi ſit. E.

Tun' appoſuiſti] Mſ. *Tun poſuiſti*. L.

Ne verſus ſit iuſto longior, aut dele *hunc*, aut ſcribe *tu*, vt edd. vett. habent. B.

4 *Non mihi reſpondes?*] Bene, *non reſpondes*. Se enim

memor

Reliquit me homo, atque abiit. DAV. Di voſtram fidem!
Quid turbae eſt apud forum? quid illic hominum litigant?
Tum annona cara'ſt. quid dicam aliud? neſcio.
MY. Cur tu, obſecro, hic me ſolam? DAV. quae eſt haec fabula?
Eho, Myſis, puer hic vnde eſt? quisue huc attulit?
MY. Satin' ſanus es, qui me id rogites? DAV. quem ego igitur rogem?

Qui

memor eſt vetitam quidquam dicere, niſi ſubſeruiat orationi Daui. D.

5 *Reliquit homo me*] Mire *hominem*, non *Dauum* dixit: vt, etiam ſi audiat Chremes, incertam perſonam hominis audiat, non Dauum. *Di voſtram fidem*] Aduerbium admirantis cum exclamatione. D.

Di voſtram fidem] Quaſi nunc Dauus veniat, aliam orationem fingit, de multitudine populi apud forum litigantis, quod cara annona ſit; et iucunde ſubiungit, *Quid dicam aliud neſcio*. Haec enim repentina vox ſuſcepta eſt, qui aduentus ſimularetur. E.

6 *Quid turbae eſt apud forum?*] Haec verba ſunt venientis de foro. *Quid illic hominum litigant?*] Legitur et *litigat*. D.

Ne verſus vltra menſuram excurrat, placet Guyeti ratio, *Quid turbae apud forum'ſt*. B.

7 *Tum annona cara eſt*] Comminiſcentis eſt potius, quam alicui referentis. *Quid dicam aliud?*] Hoc poſt ſpectatores. D.

8 *Cur tu obſecro hic me ſolam?*] Ἀποσιώπησις tertia. *Fabula*] Fabulam ſe dicit audire, qui rei principium, rationemque ignorat. D.

Plures et meliores codd. concinnius, HEM, *quae haec eſt fabula?* B.

9 *Eho*] *Eho* interiectio eſt, vel principium (Dele *principium*, quod ex antecedentibus hic temere eſt repetitum. Z.) animaduerſionem in ſe poſcentis, aut repente cernentis. D.

Au Myſis puer hic] Diſſimulat omnia, vt et Chremetem non videre videatur. *Au*, interiectio eſt iraſcentis. E.

10 *Satin ſanus es*] In Mſ. R. τὸ *es*, deſideratur. L.

Quamuis contra omnes codd. repone tamen *Satin ſánu's, mé qui id rógites? Quém igitúr rogem?* Vel ictus ipſi ſatis hoc probant. B.

Qui hic neminem alium videam? Ch. miror, vnde ſit.
Dav. Dicturan' es quod rogo? My. au. Dav. concede ad dexteram.
My. Deliras: non tute ipſe? Dav. verbum ſi mihi
Vnum, praeterquam quod te rogo, faxis, caue.

11 *Hic neminem alium video*] Callide affirmat non ſibi viſum Chremem, cum et praeuiderit venientem, et praeſentem videat. *Miror vnde ſit*] *Miror* veteres cum *vnde*, pro neſcio ponebant. Nam admiratio ab ignorantia deſcendit. Plautus, (Aul. Prol. 1.) *Ne quis miretur qui ſim, paucis eloquar.* D.

Omnes Faerni et noſtri libri habent *videam*, non *video*. B.

12 *Au*] Interiectio conſternatae mulieris. *Concede ad dexteram*] Et bene *dexteram*. ſiniſtra enim venit Chremes: et non vult proximum ei Chremetem, ſed iuxta. Supra enim dixit, *Ego quoque hinc ab dextera venire me aſſimulabo.* D.

Concede ad dexteram] Id eſt, tranſi. Leui hoc voce pronunciandum eſt. E.

Au. concede] Priſcian. lib. xv. L.

Lege *Dictura es.* B.

13 *Deliras, non tute ipſe?*] Deeſt, eum mihi dediſti. Sed et ſupra, et nunc interturbat Dauus: ne mulier totum dicat. *Non tute ipſe?*] ſubmiſſa voce. *Verbum ſi mihi vnum*] Accommodate comminatur Dauus: pene enim Myſis vniuerſa narrabat, D.

Deliras] Ideo haec Myſidis praeciſa oratio eſt, quia iam coeperat indicare, quod ipſe Dauus puerum attuliſſet. Pro quo ſtatim Dauus interpoſuit orationem, comminans, *Verbum ſi mihi vnum, praeterquam quod te rogo faxis, caue*] *Si* pro ſiquidem: *Caue* autem, pro vide ne. Et quia illa ſenſit indignationem, ait, *Maledicis.* E.

Dele *ſi*, quod eſt contra leges linguae, et transfer e verſu ſequenti *vnum* in locum illius. B.

14 *Praeterquam quod te rogo*] Hoc eſt ſenſim, et vt ſenex ſentiat, pronunciari poteſt. (Verba corrupta. R. Steph. aliquanto melius: *Hoc et ſenſim, et vt ſenex ſentiat, pronunciari poteſt.* Mſ. Hulſt. et edd. Venet. vett. *Hoc, vt et ſenex ſentiat, pronunciari poteſt.* Haut dubie ſcripſit Donatus: *Hoc ſenſim, et ne ſenex ſentiat, pronunciari patet.* Mſ. Boend.

MY. Male dicis. DAV. vnde'ſt? dic clare. MY. a nobis. DAV. ha ha he.
Mirum vero, impudenter mulier ſi facit meretrix.
CH. Ab Andria eſt ancilla haec, quantum intelligo.

Boend. et ed. Du B. *Hoc vt ſenex ſentiat, pronunciari poteſt*). *Faxis caue?*] Geſtu comminantis eſt et vultu: vt ſuſpenderet comminationem, deinde inferret geſtum. Ordo, *Caue faxis.* D.

Lege cum libris noſtris *Praeterea quam*, h. e. praeterquam, vt *poſteaquam.* B.

15 *Male dicis*] Cum contemtu loqueris, conuicium facis. Apparet ergo *Male dicis* lentius eſſe dictum, quum ſubiungit, *Dic clare.* *Male dicis*] Noue *Male dicis* pro comminatione poſuit, quum pro conuicio ſoleat poni. Niſi forte, quia contumeliae genus eſt comminatio. Quidam putant eſſe vnam perſonam, Daui ſcilicet, dictum ſuperius Myſidis, non ſatis manifeſtum Chremi, in maledicti ſimilitudinem deriuantis. *Unde eſt dic clare*] Hic expreſſius dixit. D.

V*nde eſt dic clare*] Vt ſenex poſſit audire. *A nobis*] Obſcura reſponſio. et metuit Dauus, ne (pro *ne* leg. aut, *vt*, aut, *ne non* Z.) ſenex ſciat, vnde ſit illa mulier, quae dixit *a nobis.* Idcirco ipſe cum indignatione ridens, qua manifeſtior fieret, adiecit: *Mirum ſi impudenter mulier facit meretrix.* Argumentum eſt a cauſa ductum, per ironiam, vt indicaret hanc eſſe meretricis. Id quod continuo Chremes agnouit, et ſubiecit. *Ab Andria eſt ancilla haec quantum intelligo*, hoc eſt, a Glycerio, quae Andria eſt. E.

Vt ſenſus et verſus ſit ſaluus, lege, *Quin dicis*, *vndeſt, clare?* MY. *a nobis.* D. *attate.* Nam non modo ridendi locus hic non eſt, ſed codd. quoque habent, *ahahe.* Legimus igitur *attate*, quod eſt admirantis et conterriti. B.

16 *A vobis*] Quia *a vobis* parum intelligebatur, hic addit morem meretricis, vt vel ſic intelligat ſenex (Hoc ſcholium omne non ad *a vobis*, ſed ad, *Mirum vero*, pertinet. Z.). *Mirum vero*] Saepe ad εἰρωνείαν refertur. *Impudenter mulier ſi facit*] (adde *meretrix.* Nam hoc quoque nomen explicat) Bono ordine locutus eſt. primo enim, cauſa impudentiae natura eſt: deinde conditio. D.

Ne verſus ſit longior, *meretrix* praepone ſequenti. B.

17 *Ab Andria eſt ancilla haec*] Effecit quod volebat Dauus. Nam intellexit Chremes, ex qua ſit Pamphilo natus puer. D.

Dele *ancilla*, quae poterat e veſtitu cognoſci. B.

DAV. Adeon' videmur vobis esse idonei,
In quibus sic illudatis? CH. veni in tempore.
DAV. Propera adeo puerum tollere hinc ab ianua.
Mane; caue quoquam ex istoc excessis loco.
MY. Di te eradicent: ita me miseram territas.
DAV. Tibi ego dico, an non? MY. quid vis?
DAV. at etiam rogas?
Cedo, cuium puerum hic apposuisti? dic mihi.

18 *Adeone videmur vobis esse idonei*] *Idoneus* est aptus ad omnia, et bona, et mala. *Adeon'*] Adeone, an adeone ad eum? (verba *adeone ad eum?* sunt absurda, nec Donato digna. Vnde absunt a Mſ. Hulst. et plerisque edd. vett. nisi legas: *adeon'*] Adone, an adeo; *ne* enim est *an*). D.

Adeon' videmur vobis?] Fingit Dauus iracundiam et accusationem, noua sane locutione, *in quibus sic illudatis*. E.

19 *In quibus sic illudatis?*] Et *illudo in te*, septimo casu: et *illudo te*, accusatiuo dicimus. sed in primo superuacuum est (Sensus postulat: *Sed* IN *in primo superuacuum est*): vt sit, quibus illudatis. *Veni in tempore*] Cum prouisus sit, interuenisse putat. *Veni in tempore*] Opportune. nos sine praepositione dicimus, *tempore* et *tempori*. D.

20 *Propera adeo puerum tollere*] Hic versus clare dicitur: sequens, ne senex audiat, presse. D.

Propera adeo puerum] Imperat, vti ab ianua puer, qui ibi positus, auferatur. Veruntamen post, submissa voce, ne Chremes audiat, imperat Mysidi, vt maneat, nec e loco recedat. Nondum enim fuerant Chremeti cuncta patefacta. Quia puerum esse ante aedes a meretrice positum, solum fuerat indicatum, necdum, quod is puer Pamphili filius esset. E.

21 *Caue quoquam ex istoc excessis loco*] Necessario Dauus retinet Mysidem. nondum enim omnia audiuit Chremes, nondum comperit vnde sit mulier, et puer de quo susceptus sit. *Excessis*, pro excedas: vt *faxis*, pro facias. D.

23 *At etiam rogas?*] Rursum iurgium repetit, et turbulentam orationem. D.

Venustius edd. vett. *Tibi dico ego annon?*

24 *Cedo*] *Cedo* idem significat quod dic, et da mihi. Ergo repetitionem significat, non superuacuam orationem. et est dictum cum quadam fiducia,

et

MY. Tu nescis? DAV. mitte id, quod scio: dic, quod rogo.
MY. Vestri. DAV. cuius? nostri? MY. Pamphili. DAV. hem! quid? Pamphili?
MY. Eho, annon est? CH. recte ego semper fugi has nuptias.
DAV. O facinus animaduertendum! MY. quid clamitas?
DAV. Quemne ego heri vidi ad vos afferrri vesperi?

et contemtu eius, cum quo sermo est, interrogantis aliquid. D.

Denique praeparat illam rursus interrogationem, *Cuius vero puerum hic apposuisti, dic mihi. Mitte id quod scio*] Quia obscuro responderat interrogata Mysis, cuius puer esset *tu nescis:* vt facilius Chremes audiret, respondet Dauus, *Omitte quod scio: quod rogo dic.* E.

25 *Mitte id quod scio*] Hoc lentius et summisse. D.

Denique cogit ad apertiorem expositionem. Nam cum illa dixisset *vestri*, et nunc interrogat, cuius, *nostri?* vt ad nomen proprium veniretur, quod illa continuo dixit: *Pamphili?* Post iratus Dauus quasi et nomen repetit, vt duplicatio vocis Chremeti plenius rem indicaret. E.

26 *Hem! quid? Pamphili?*] Apparet mulierem *vestri* et *Pamphili* lentius pronunciasse quam Dauus vellet: et ideo nunc repetisse nomen *nostri* et *Pamphili. Hem! quid? Pamphili?*] Duas res operatur Dauus simul, et vt ignarissimum se ostendat, et vt Pamphilus nominetur. Et argute repetit nomen Pamphili: quasi per indignationem, vt soceri auribus adolescentis nomen inculcet. metuit enim, ne non audiat velut senex. D.

27 *Recte ego semper fugi has nuptias*] Et hic efficit quod voluit Dauus, vt Pamphili Chremes puerum esse cognoscat, et recuset generum. *Has*] Id est, huiusmodi. D.

Quomodo *semper* fugit, qui I, I, 73 vltro ad Simonem venit? repone igitur *nempe.* Deinde *has* pone ante *fugi*, auctoritate vnius codicis. B.

28 *O facinus animaduertendum*] ἀποσιώπησις quarta. *Quid clamitas?*] Clamauit enim Dauus, vt puerum (lege, *vtpote verum* Z.) audiret Chremes. D.

29 *Quemne ego heri vidi ad vos afferri vesperi?*] Vult negando irritare mulierem ad confirmanda quae vult. D.

MY. O hominem audacem! DAV. verum, vidi Cantharam

Suffar-

Ego heri vidi ad vos] Aſtute et callide Dauus mendacium eſſe dicit, quod puer a meretrice ſit ſuppoſitus. E.

Afferri veſperi] Priſcian. lib. xv. L.

30 *O hominem audacem*] Exclamatio Myſidis teſtimonium veritatis eſt. *Verum vidi Cantharam ſuffarcinatam*] Vide infirmum argumentum prius, *vidi puerum afferri*, dixit: poſt, non puerum, ſed *Cantharam ſuffarcinatam. Canthara*, nomen eſt anus. Et hoc dicit, vt leuiter redarguat Myſidem, non vt vincatur. hoc enim vidiſſe ſe innuit, *Cantharam ſuffarcinatam*, non, puerum portantem. *Suffarcinatam*] Proprium eſt anibus ſuffarcinatas eſſe. vt Perſius (IV, 21.), *pannucia Baucis.* Et Plautus (Pſeud. II, 2, 64.) *Doliarem, claudam, craſſam.* D.

Cantharam ſuffarcinatam] *Suffarcinari* dicitur, quaſi farcina aliqua fulciri. Siquidem *farcio farſi, et farcinor fartus:* vnde *ſuffarcinor* facit. Et *cantharam ſuffarcinatam* dixit, quaſi corbem ſupponendo puero repletum. E.

Cantharam ſuffarcinatam] More ſiue lege potius Athenis receptum fuit, cum quid natum, quod natum nollent, vt morti id darent, vel alienae miſericordiae exponerent. Ariſtotel. lib. VII. Polit. cap. XVI. περὶ δὲ ἀποθέσεος καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων, ἔσω νόμος, μηδὲν πεπηρομένων τρέφειν. Iſtae expoſitiones ἐν χύτραις fiebant, vnde χυτρίζειν: et obſtetrices, quae hoc munus obibant, ἐγχυτρίστριαι dictae. Etymolog. magnum: Ariſtophan. Scholiaſt. in Ranis. Vel etiam in corbibus vel vannis exponebantur infantes, vt Eugraphius obſeruauit: nam et quos tollere volebant, in illis ponebant. Scholiaſt. Callimach. Hymn. in Iouem: ἐν λίκνοις τὸ παλαιὸν κατεκοίμιζον τὰ βρέφη, πλοῦτον καὶ καρποὺς οἰωνιζόμενοι. Hinc ergo interpretatio huius loci petenda eſt. Caeterum vt impium hoc conſilium tanti philoſophi, inhumanaque ſapientis populi lex: ſic meliore iure Thebani vſi; apud quos capitale erat, partum expoſuiſſe. Aelian. Variar. lib. II. cap. VII. Νόμος Θηβαϊκὸς, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ἀνδρὶ Θηβαίῳ ἐκθεῖναι παιδίον, οὐδὲ εἰς ἐρημίαν αὐτὸ ῥῖψαι, θάνατον αὐτοῦ καταψηφισάμενος etc. Vt et apud Romanos L. 4. ff. de agnoſcend. lib. L. 2. et final. C. de infantib. exponend. Vnde non minus grauiter quam diſerte in eos, qui ſecius faciunt, invehitur Philo Iudaeus lib. I. περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων, qui locus dignus

Suffarcinatam. MY. Dis pol habeo gratias,
Cum in pariundo aliquot affuerunt liberae.
DAV. Nae illa illum haut nouit, cuius caufa haec incipit.
Chremes, fi pofitum puerum ante aedes viderit,

dignus vt cum his conferatur. *Suffarcinatam*] Plaut. Curcul. II, 3, 9. *Qui incedunt fuffarcinati cum libris, cum fportulis.* L.

Recte a Wefterh. repudiatur ratio P. Nannii, qui in Mifcell. Lib. I, legendum putat *cantharum fuffarcinatum*, et intelligit χύτραν, h. e. vas fictile, quo Athenienfes in exponendis pueris fint vfi. Nam primum repugnant omnes codices. Deinde commodum efficit fenfum vulgaris lectio, qua fignificatur *fufferta onere*, quod fub axillis geftatur et vefte tegitur. Cf. locus Plauti ante laudatus. Z.

31 Duo e noftris *gratiam*, recte, cf. Eun. I, 2. Hec. III, 2, 11. B.

32 *Cum in pariundo aliquot affuerunt liberae*] Indicium fecuta confirmatio eft, quam expreffit Daui refutatio. Supereft etiam vt et concludatur effectus doli, negante Chremete fe daturum filiam: quod fubinde efficit Dauus dolo. *Aliquot liberae*] Nec paucae, nec multae. *Liberae*] Teftimonia libera contra feruum. Et hoc proprium Terentii eft. Nam de Romano more hoc dixit. D.

In parturiendo aliquot adfuerunt] Sic enim confirmatur partus, cum liberae praefentes funt, quae poffint dicere teftimonium. E.

Aliquot adfuerunt liberae] Vt hic, fic et in l. 2. §. 10. de ventr. infpic. l. 3. §. 5. ff. de Carbonian. edicto muliebre teftimonium fufficit, quoniam virorum propter pudorem non admittitur. Vid. Synopf. Attaliat. xv. Harmenopul. lib. I. Tit. 6. §. 14. et 52. 53. Vbi Scholiaft. Graecus: ἐπὶ μέντοιγε τοκετῷ, αἱ τὸν τῆς σεμνότητος τρόπον φυλάττουσαι, δύνανται μαρτυρεῖν. Nam quae integrae famae non eft, aut palam corpore quaeftum facit feceritue, non admittitur. l. 3. §. 5. ff. de teftib. L.

33 *Nae illa illum*] *Nae*, valde. Cic. (Cat. II, 3.), Nae illi vehementer errant. *Nae illa illum*] Chremetem fcilicet. D.

Ne illa] Pro valde illa. vel *illa ne*, id eft, nunquid illa? per foloecifmum, immutato ordine. E.

34 *Chremes, fi pofitum puerum*] ἐν ὑποκρίσει. Et eft μίμησις:

Suam gnatam non dabit: tanto hercle magis dabit.
CH. Non hercle faciet. DAV. nunc adeo, vt tu ſis ſciens,
Niſi puerum tollis, iam ego hunc in mediam viam
Prouoluam, teque ibidem peruoluam in luto.
MY. Tu pol, homo, non es ſobrius. DAV. fallacia
Alia aliam trudit. iam ſuſurrari audio,
Ciuem Atticam eſſe hanc. CH. Eho! DAV. coactus legibus

Eam

μησις: tranſit enim a mixto ad imitatiuum characterem. *Chremes, ſi poſitum puerum*] μίμησις, quando aliqua verba ſic pronunciamus, vt vana videantur. D.

Lege *appoſitum*. B.

36 *Non hercle faciet*] Bene enim de ſe tertiam perſonam fecit, vt ſupra, *At nunc faciet. Vt tu ſis ſciens*] Eloquenter; ſic enim veteres pro *ſcias* dixere. D.

Nunc adeo vt tu ſis ſciens] Quoniam omnia quae indicanda fuerant, patefacta ſunt Chremeti, vere imperat et minatur, vt puerum ab aedibus auferat. Sed haec omnis oratio ſuperior illud egit, vt ad diſturbandas nuptias Pamphili pater doceretur, et amor commendaretur tantummodo; non tamen, vt omnino Chremes ſe crederet expulſum. E.

37 *In mediam viam prouoluam*] Bene *in mediam viam:* quia ante fores poſitus iacebat. D.

38 *Teque ibidem peruoluam in luto*] De proximo παρόμοιον repetit. Et quando nomina ſunt, παρονομασία; quando verba, παρόμοιον (*dicitur*, recte addit Weſt. *Z.*). *Peruoluam*] Id eſt, porro voluam. Et dolo quidem minatur, quod facturus non eſt: verum ſedulo id agit, vt iam puer tollatur e medio: ſimul eum ſeruat Chremeti, vt ipſe recuſet generum, non vt a quoquam paſſus videatur iniuriam. D.

39 *Tu pol homo non es ſobrius*] *Sobrius*, eſt ſanae mentis, quaſi *ſebrius*, hoc eſt, ab ebrio ſeparatus, ſecretus, ſeparatus ab iis qui diſcernuntur (Mſ. Hulſt. et edd. vett. Venetae melius: *hoc eſt, ab ebrio ſeparatus. vt* ſecretus, *ab iis, quae diſcernuntur*). D.

40 *Fallacia alia aliam trudit*] Prouerbium, cui ſubiacet, *memorem mendacem eſſe oportere.* D.

41 *Ciuem atticam eſſe hanc*] Tranſit ad imitationem. *Eho*] Interiectio eſt conturbatae mulieris. D.

Eam vxorem ducet. My. au! obſecro, an non ciuis eſt?
Ch. Iocularium in malum inſciens pene incidi.
Dav. Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus aduenis:
Auſculta. Ch. audiui iam omnia. Dav. ah, ne tu omnia.
Ch. Audiui, inquam, a principio. Dav. audiſtin' obſecro?
Hem ſcelera! hanc iam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic eſt ille: non te credas Dauom ludere.

My.

42 Omnes noſtri libri *eho obſecro*, recte. B.

43 *Iocularium in malum*] E contrario pro graui, et moleſto, ac nimio. *Iocularium* igitur κατ' ἀντίφρασιν. D.

Iocularium in malum] Vt in Phormion. *Iocularis audacia.* Gloſſar. *Iocularis* γελοιώδης. Cicero de Fato: Amm. Marcel. lib. xx. *Ioculares caſus.* L.

44 *Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus aduenis*] Principium loquendi Dauus Chremeti dat, perfecturus quae ipſe conatus eſt. *Per tempus aduenis*] Idem eſt, *per tempus*, quod in tempore, aut certe *per tempus*, tempeſtiue. *O Chreme, per tempus aduenis*] Aſtute, quaſi eum nunc primum viderit. D.

45 *Ah, ne tu omnia*] Aut *ne* (verba corrupta: lege, *Aut*, ANNE *pro* AN *legitur*, *aut*, AH, NE TV OMNIA) pro non legitur. aut *ne tu omnia*, vt *ne* producatur, et accipiatur pro non. *Tu omnia*] Audiſti, ſubauditur. D.

An ne tu omnia] Mſ. R. *an haec tu omnia.* L.

In omnibus noſtris deeſt *iam*, male. Caeterum plures et meliores, *an haec tu omnia.* Lego, *anne haec tu omnia?* B.

46 *Audiſtin' obſecro? hem*] Exſultans Dauus infert, et inculcat frequenter repetendo, *Audiſtin' obſecro? hem*] Difficile credendo, affirmat ſe non ſciuiſſe praeſentem Chremetem, vt hac confirmatione nihil illum de ſe faciat ſuſpicari. D.

47 *In cruciatum*] Non in in crucem, ſed cruciatum. D.

Hem apponi debet ſuperiori. B.

48 *Hic ille eſt*] Cum ἐμφάσει, quaſi vir magnus. ſed hoc,

MY. Me miseram! nihil pol falſi dixi, mi ſenex.
CH. Noui rem omnem. eſt Simo intus? DAV. eſt.
MY. Ne me attingas, ſceleſte: ſi pol Glycerio non
omnia haec.
DAV. Eho, inepta, neſcis quid ſit actum? MY.
quid ſciam?
DAV. Hic ſocer eſt. alio pacto haut poterat fieri,
Vt ſciret haec, quae volumus. MY. praediceres.
DAV. Paulum intereſſe cenſes, ex animo omnia,

Vt

Chremetem oſtendens, dicit cum εἰρωνείᾳ. *Non te credas Dauum ludere*] Virg. (Aen. x, 581.) *Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis.* D.

Plerique noſtri habent, *Hic eſt ille.* B.

49 *Mi ſenex*] Bene *ſenex*, quia quaſi alienior eſt, et ignotus Myſidi. *Mi*, ſuppalpatio muliebris. D.

50 Ne inter Senarios male Dimeter et Tetrameter locum occupent, dudum Guyetus et alii verſum effecerunt vnum: *Noui omnem rem. eſt Simo intus? D. eſt. M. ne me attigas.* Plautinum eſt *attigas.* Epid. v, 2, 58. Hinc intelligitur, Dauum Myſidi oſculum obtuliſſe. B.

51 *Ne me attingas*] Quaedam oſtenduntur aperte in comoediis: quaedam ex aliis perſonis intelliguntur. *Si pol Glycerio non omnia haec*] ἀποσιώπησις tertia, quod alienae perſonae interuentu reticeatur. Fiunt autem ἀποσιωπήσεις, id eſt, reticentiae, tribus modis. Aut enim tacet per ſe ipſum, et ad alium tranſit: et eſt prima. aut tacet, nec vltra aliquid dicet: et eſt ſecunda. aut alterius interuentu perſonae ſilet: et eſt tertia. D.

Ne me attingas] Turpilius apud Nonium, in Attingas. L.

52 *Neſcis quid ſit actum*] *Neſcis*, plerumque dicitur ei, non quem volumus redarguere imperitiae aut ignorantiae, ſed quem facere volumus vt velit libenter audire. D.

Pauci codd. habent *quid ſciam?* Caeteri noſtri, et Faerni omnes, *qui ſciam?* B.

54 Faernus e codd. ſuis legit *volumus*: nos *voluimus*, fide codicis 900 annorum. B.

55 *Paulum intereſſe*] Noue, pro multum. Et eſt ταπείνωσις σχῆμα. *Ex animo omnia, vt fert natura, facias*] Figura ἐπεξήγησις. Nam quid eſt *ex animo*, niſi, vt fert natura? Et

haec

Vt fert natura, facias, an de induſtria?

ACTVS QVARTI SCENA V.

CRITO. MYSIS. DAVVS.

In hac habitaſſe platea dictum eſt Chryſidem:

Quae

haec ſententia a Terentio ἐρωτηματικῶς prolata eſt, quam Menander ἐπιδεικτικῶς poſuit. D.

Paulum ſi cum Donato per *multum* explicas, ſenſus loci quidem patitur, ſed repugnat vſus loquendi. Legendum eſſe cenſemus *Hilum*, quod eſt Lucret. III, 881. B.

56 *Vt fert natura*] Hoc eſt, naturalis et ingenita actio. *An de induſtria?*] Id eſt, ſcientia et prouidentia. ea enim quae diſcimus et ſcimus, operatione genita et induſtria quadam ſcimus (lege: *ope rationis, et induſtria quadam ſcimus*). vt Virg. (Georg. II, 204.) *Et cui putre ſolum, namque hoc imitamur arando*. D.

1 *In hac habitaſſe platea*] In hoc loco perſona ad cataſtrophen machinata, nunc loquitur. Nam hic Crito nihil argumento debet, niſi abſolutionem erroris eius. Simul ex verbis ſuis, quam grauis, quam modeſtus, quamque iuſtus ſit, oſtendit. *In hac habitaſſe*] Non *habitare*: ſed quia mortua eſt, *habitaſſe* dicit. *Platea*] Graeci πλατεῖαν dixerunt, quam nos *plateam* dicimus. Secundum formam eiuſmodi, Μηδεῖαν et *Medeam*, σπονδεῖον et *ſpondeum* ſcribimus. D.

In hac habitaſſe] Haec ſcena percontationem tenet, vbi Chryſis habitet. Habet tamen deliberatiuae formam. Nam Crito ſobrinus eſt Chryſidis, qua mortua, ad eum lege hereditas pertinebat. Deliberat ergo, an ad eandem hereditatem aſpiret, maxime cum ſciat, Glycerium, ſororis loco, habitam eſſe: eamque eſſe iam adoleſcentulam. Haec igitur deliberatiua in eo, quod audierit mortuam Chryſidem, puellam vero et nunc necdum parentes ſuos hic cognouiſſe, quam conſtat eſſe Atticam ciuem. Continuo tractat articulos honeſti et vtilis, dicendo: *Haut auſpicato huc me appuli.* Hoc eſt, non recte neque bono omine huc veni. Siquidem quae ſoror dicta eſt Chryſidis, et nunc parentes ſuos non repperit: vnde non poſſum petere hereditatem. Nam ab vtili ſatis pro ipſo eſt, cum dicit, *Nunc me hoſpitem lites ſequi.* Huc

Quae ſeſe inhoneſte optauit parare hic diuitias
Potius, quam in patria honeſte pauper viuere.
Eius morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter, video. ſaluete. MY. obſecro
Quem

Huc accedit quod iam illi eſt defenſor aliquis vel amicus, vel maritus, contra quem peregrinum hominem litigare videtur eſſe difficile. Concluſit ab honeſto: *ipſam* praeterea *deſpoliare non licet* (*libet*). Boni viri perſonam merito ſuſtinet et honeſti hominis. Sed quoniam meretricis affinis eſt, ne aliquid criminis in ſe redundet, in eo quod ſibi iuncta eſt ſanguine, accuſat illam, quod *inhoneſte optauit parare* (*parere*) *hic. diuitias.* E.

2 *Quae ſe inhoneſte optauit*] *Optare*, eſt vnum de duobus eligere. Virg. (Aen. 1, 425.) *Pars optare locum tecto. Parare hic diuitias potius*] Animo heredis dixit *parare diuitias.* D.

Vt *pauper* ſequentis verſus poſſit caſum nominatiuum obtinere, ſequor lectionem cod. vbi pro *ſeſe parare* reperitur *ſibi parere.* Praeſertim cum omnes Faerni habeant *parere.* B.

3 *Quam in patria*] Primum dolet Crito, quod meretrix fuit Chryſis. ſecundo progreſſus, queritur quod mortua eſt. Et nota quod tria dixit Crito, contemſiſſe Chryſidem patriam, honeſtatem, et paupertatem. Τὸ πρέπον etiam ſeruatum eſt graui viro, quum illum ſobrinae pudet. Simul hic oſtenditur eius generis fuiſſe Chryſidem, vt quae probe viuere potuerit, niſi, vt ait, neceſſitas cogeret. *Quam in patria honeſte*] ἀντίθετον primum. *In patria honeſte pauper viuere*] His verbis a Poeta iam honeſtus inducitur Crito, et dignus cui credi oporteat. *Pauper viuere*] Ad illud reddidit, *Sed inopia, et cognatorum negligentia coacta.* D.

Honeſte pauper viuere] Ita plerique Mſſ. et Priſcian. lib. v. p. 41. tamen in Mſ. R. *viueret*, erat. L.

Ordo *honeſte in patria* et efficit ſuauiores numeros, et comprobatur meis et Faerni libris, ſed recentioribus. Deinde lego cum codd. duobus Bodleianis *viueret*, cf. infra Adel. I, 2, 28. B.

Menander: Πενίαν τ' ἄλυπον μᾶλλον, ἢ πλοῦτον πικρόν. W.

4 *Ea ad me lege redierunt bona*] Hic ius tractauit dicendo *Redierunt*: quia in familiam redeunt, ſi non eſt heres de proximo, aut ex teſtamento. D.

5 *Perconter*] Interrogatio eſt, cui neceſſario reſpondetur, aut *etiam*, aut *non.* Percontatio, cui nihil horum. Vt ſi quis dicat. Vbi habitabat Chryſis,

Quem video? eſtne hic Crito, ſobrinus Chryſidis?
Is eſt. Cr. o Myſis, ſalue. My. ſaluos ſis, Crito.
Cr. Itane Chryſis? hem! My. nos quidem pol
miſeras perdidit.
Cr. Quid vos? quo pacto hic? ſatin recte? My.
noſne? ſic
Vt quimus, aiunt; quando, vt volumus, non licet.
Cr.

ſis, dicatur, Ecce hic. *Percontatio*, vt ſi quis dicat, Cur adulterium commiſiſti (lege: *Vt ſi quis dicat, Vbi habitat Chryſis? dicatur, Ecce hic, percontatio eſt. Aut ſi quis dicat, Cur adulterium commiſiſti?* ſub. ſimiliter *percontatio erit*)? Simul etiam modeſte et mature, et de ſe nihil interrogaturus, coepit a blandimentis. D.

Sed quos perconter?] *Percontatio* namque eſt apud Dialecticos inquiſitio, cui reſpondetur aliter, quam eſt illa reſponſio: vbi aut *eſt* ponimus, aut *non*. Haec enim interrogatio dicitur: Vidiſti hominem? neceſſario reſpondemus, aut vidi, aut non. At vero percontatio eſt: Vbi habitat Chryſis? huic reſponderi non poteſt aut Eſt, aut Non; ſed Hic, Illic. E.

6 *Eſtne hic Crito ſobrinus Chryſidis?* *Sobrini* ſunt conſobrinorum filii: nam ſic dicit Menander. verum vt alii putant, de ſororibus nati, vt ſint *ſobrini*, quaſi ſororini. D.

7 *Saluus ſis Crito*] *Saluus*, affeueratio ſalutantis eſt, non quaſi reſponſio. D.

8 *Itane Chryſis? hem*] Non nunc interrogat, ſed commiſeratur: et ita ſequebatur vt diceret, periit. ſed magis gemitus (lege, *gemitu*) ſignificat, quod minus dixerat. *Nos quidem pol miſeras perdidit*] Hic intelligitur, ſupra ſubaudiendum, periit. Nam pro *periit*, haec repoſuit *perdidit*. D.

Itan' Chryſis?] Breuiter interrogationem de Chryſidis morte effecit cum dolore: et recte et ordine requiſiuit, an Glycerium cognouerit ſuum patrem. Nam honeſte peteret hereditatem, ſi illa iam ciuis cognita videatur. E.

Lege, *nos pol quidem*, vt III, I, I. B.

9 *Quid vos? quo pacto hic?*] Progreſſio loquentis ad interrogandum. Id eſt puto, inquit, quod illa periit: vos autem quo modo? *Quo pacto hic?*] Significatio eſt peregrinantis. D.

Ratio verſus exigit, vt *ſatine* legatur. B.

10 *Noſne? ſic vt quimus, aiunt, quando vt volumus, non licet*] Et ad praeſentis, et ad prae-

CR. Quid Glycerium? iam hic suos parentes repperit?

MY. Vtinam! CR. an nondum etiam? haut auspicato huc me appuli.

Nam pol, si id scissem, nunquam huc tetulissem pedem.

Semper enim dicta est eius haec atque habita est soror.

praeteritae vitae excusationem pertinet ista responsio, qua purgatur voluntas Chrysidis in quaestu meretricio. Caecilius in Plocio, *Viuas vt possis, quando nequis vt velis*. D.

Vt quimus aiunt] Apud Zenobium: ζῶμεν γὰρ, ὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. Horat. Carm. lib. I. od. 24. *Leuius fit patientia, Quicquid corrigere est nefas*. Vbi vet. Scholiast. hunc Terentii locum laudat. L.

11 *Quid Glycerium? iam hic suos*] Conuenit hereditatem petenti, conuenit iudici (*indici*. Cod. Boend. et ed. Du B.) futuro, de pluribus indagare. Ergo recte et ordine quaesiuit, Quid Chrysis? quid vos? quid Glycerium? D.

12 *Vtinam*] Nouo genere exoptationem pro negatione intulit. *Haut auspicato huc me appuli*] Id est, inauspicatus, quod non esset auspicatus. Et vsitatum veteribus sic dicere, si quid aliquando aliter euenisset, quam vellent. D.

Vnus e nostris bonae notae, *attuli* pro *appuli*. Recte. vt Plaut. Amph. III, 4, 6. B.

13 *Nunquam huc tetulissem pedem*] Virg. (Aen. II, 657.) *Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto Sperasti?* Et (Georg. I, II,), *Ferre simul Faunique pedem, Dryadesque puellae*. Sed Critici adnotant, alienius esse a charactere comico, *tetulissem pedem*. D.

Nunquam tetulissem pedem] Id est, nunquam venissem. et *tetulissem* dixit per prothesin. est enim *ferre*, ire et proficisci. vt Virgil. (Aen. II, 657.) *Mene efferre pedem, genitor*. E.

Tetulissem pedem] Ita Diomedes lib I. ac Mss. L.

14 *Semper enim eius dicta est haec, atque habita est soror*] Aut veris credendum est, aut etiam falsis, quae tamen inueterauerint. Hinc Cicero, *Ita habeantur, itaque dicantur. Habita* ergo plus est, quam *credita*. *Semper eius*] A possibili et vtili. D.

Semper eius dicta est haec] Quo magis difficile esse ostendat

Quae illius fuerunt, poſſidet. nunc me hoſpitem
Lites ſequi, quam hic mihi ſit facile atque vtile,
Aliorum exempla commonent. ſimul arbitror,
Iam aliquem eſſe amicum et defenſorem ei. nam fere
Grandiuſcula iam profecta'ſt illinc. clamitent,
Me ſycophantam hereditates perſequi,

Men-

dat hereditatem petere, adiecit, quod haec *ſoror et dicta eſt et habita*: vnde iure in hereditate Chryſidi ſuccederet. E.

Dicta eſt eius haec] Variant hic ſcripti codices: *eius dicta eſſe haec*. ſed melius quod in Mſ. R. *Semper enim dicta eius haec, atque habita eſt ſoror*. L.

Vaticanus et Baſilicanus ſic: *Semper enim dicta eſt eſſe haec, atque habita eſt ſoror*. Reliqui omnes Faerni, *Semper* EIVS etc. Lege, *Semper* EI *dicta eſt eſſe haec atque &c.* Senſus eſt grauior per aſyndeta, ſublato *enim*. cf. Heaut. II, 3, 29. B.

15 *Nunc me hoſpitem lites ſequi*] Mire dicit *me*, (lege e Mſ. Hulſt. *Et* ME *et* HOSPITEM *et* LITES SEQVI, *mire dicit et cum* ἐμφάσει. ME, *id eſt, ſenem et remotum a litibus*), cum ἐμφάσει, id eſt ſenem et remotum a litibus. *Hoſpitem*, id eſt, peregrinum. *Lites ſequi*, id eſt, pauperem. totum per ἔμφασιν (Verba *lites ſequi* — *emphaſin* forte ita ſunt ſananda: LITES SEQVI, *id eſt, hereditatem perſequi*). D.

16 *Quam hic mihi ſit facile atque vtile*] Id eſt difficile et inutile. et eſt comicum. D.

Facile atque vtile] Hic et an fieri poſſit tractabat, et an expediat: quod vtique deliberatiuae e partibus dicitur. E.

Pro *hic* lego *id*, ob fidem quatuor codd. antiquorum, et ob ſenſum. Nam cum *aliorum exempla* dicat, non ſolas Athenas vult intelligi, ſed quamuis ciuitatem. B.

18 *Defenſorem ei*] V. C. *eius*. L.

Concinnius erit, ſi cum quatuor codd. et editione vet. colloces: *Iam eſſe aliquem* etc. B.

19 *Grandiuſcula iam*] Ad partem aetatis refertur grandis, id eſt, grandis natu eſt. Maior autem generaliter, et ad ſummam aetatis refertur, et ad comparationem aetatis pariter (Mſ. Hulſt. *pariliter*. ſed Mſ. Boend. et ed. Du B. *pertinet, et comparatiue, et ſimilitudinarie*) poſitum eſt. D.

Grandiuſcula] Argumentum eſt ab aetate. E.

Profecta'ſt illinc] Mſ. R. *profecta'ſt illinc clam: clamitent*, etc. L.

20 *Sycophantam*] Hoc eſt, quum in me conueniunt lites (forte, *quam in me conueniant lites*

Mendicum. tum, ipſam deſpoliare non licet,
M Y. Optume hoſpes, pol, Crito, antiquum obtines.
C R. Duc me ad eam: quando huc veni, vt videam. M Y. maxume,
D A V. Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat ſenex.

ACTVS

lites. Reſpicit verſum 15). *Sycophantam*] Bene, *ſycophantam*: quia bonam cauſam habet, nihil aliud timens quam conuicia. Et *ſycophantam* ſubdiſtingue: et ſic infer ſequentia. D.

Codd. omnes, *hereditatem*, ſc. hanc Chryſidis. Melius. Caeterum cum Donato poſt *ſycophantam* interpungendum puto. B.

21 *Tum ipſam deſpoliare non licet*] (forte a manu Donati eſt, *lubet* Z.) Ab honeſto. et bene, quia nihil ſuum habet, niſi Chryſidis. D.

Codd. duo perantiqui, et totidem apud Riuium habent *lubet*: quod perſona Critonis eſt dignius. B.

Mendicum et Sycophantam idem valere, patet e Menandri Γεωργῷ ap. Stob. Tit. 96. Εὐκαταφρόνητόν ἐστι, Γοργία, πένης, Κἂν πάνυ λέγῃ δίκαια, τοῦτο γὰρ λέγειν Ἕνεκα μόνου νομίζεσθ' οὗτος τοῦ λαβεῖν, Καὶ Συκοφάντης εὐθὺς ὁ τὸ τριβώνιον Ἔχων καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος τύχῃ. W.

22 *Antiquum obtines*] *Antiquum* abſolute dixit, vt *aequum* aut *bonum*, quod antiqui ſolebant: aut certe per ἔλλειψιν, id eſt, morem et ingenium. D.

Perpol, antiquum obtines] Scilicet morem; id eſt, ſine dubio ſic loqueris, quemadmodum antiquorum hominum mores ſunt. *Pol* autem, iuratio eſt per Pollucem, quomodo, *Hercle*, *Aecaſtor*. E.

Duo e noſtris, *O optume*. Recte. B.

23 *Duc me ad eam, quando huc veni, vt videam*] Vel hoc inquit, vt videam. cur autem vt videam? quia timet. Et eſt ordo, *Duc me ad eam, vt videam, quando huc veni.* D.

24 *Videat ſenex*] Bene *ſenex*. Simo enim cum Chremete eſt. Propter hoc videri non vult, ne eius vtatur apud ſocerum teſtimonio, rem eſſe Pamphilo aduerſus Glycerium: et rurſus nuptiae confirmentur. D.

ACTVS QVINTI SCENA PRIMA.

CHREMES. SIMO.

Satis iam, ſatis, Simo, ſpectata erga te amicitia'ſt mea:
Satis pericli coepi adire: orandi iam finem face.
Dum ſtudeo obſequi tibi, pene illuſi vitam filiae.
S i. Imo enim nunc quam maxime abs te poſtulo, atque oro, Chreme,

Vt

1 *Satis iam, ſatis Simo*] Haec Scena officiorum diſceptationem continet, patrum inter ſe de officio amicorum, et paterna pietate tractantium. *Satis iam, ſatis*] Haec veluti quaedam controuerſia eſt: namque iniuriarum reus fit Simo. Contradicitur per coniecturam, falſum eſſe quod intendit: cum Pamphilus neque amet, neque ex eo natus ſit filius. et adhibetur deriuatio cauſae, qua dicitur meretricem iſta omnia eſſe molitam, ad diſturbandas nuptias. *Satis iam, ſatis*] Bene, negaturus filiam, purgat prius officium ſuum de fide promiſſi (*promiſſa* Mſ. Boend. et ed. Du B.): et vltro accuſat ipſum. *Spectata*] Probata. vt Virgil. (Aen. VIII, 151.) ait, *Rebus ſpectata iuuentus.* D.

Satis iam, ſatis] Chremes Simonem reum iniuriarum facit, quod eo vſque perſuaſione duxerit animum eius, vt ad periculum deueniret: quippe qui coegerit ſe filiam dare ei adoleſcentulo, qui non ſolum amicam haberet, verum et peregrinam neſcio quam pro vxore retineret, et ex ea filium ſuſcepiſſet. Huic reſponſio fit et ſtatus coniecturalis, falſo iſtud eſſe, neque adoleſcentem habere illam pro vxore, neque talem illum eſſe filium: ſed meretricem ad diſturbandas nuptias iſta cogitaſſe. *Spectata iam ſatis amicitia*] Probata, inquit. olim eſt amicitia mea, iam deſiſte amplius calamitatis imponere, vſque ad periculum, cuſtodita familiaritate, perueni. E.

2 Lege cum codd. noſtris et edd. vett. *incepi*, quod plus eſt quam coepi, et ſuauior fit verſus per eliſionem. B.

3 *Dum ſtudeo obſequi tibi*] Haec omnis accuſatio eſt. Dum obſequor, inquit, tibi, iam et filia mea periclitari coepit. E.

Dum ſtudeo] C.V. *ſtudui.* L.

4 *Imo enim nunc quam maxime abs te poſtulo*] Renunciare affinitati Chremetem, aut parum

Vt beneficium verbis initum dudum, nunc re comprobes.
CH. Vide, quam iniquus ſis prae ſtudio, dum id efficias quod cupis.
Neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas.
Nam ſi cogites, remittas iam me onerare iniuriis,
SI. Quibus? CH. ah! rogitas? perpuliſti me, vt homini adoleſcentulo,

parum adhuc intelligit Simo, aut ſubtiliter diſſimulat, vt ad fidem promiſſi (*promiſſam*, Mſ. Boend. et ed. Du B.) hominem compellat. *Imo enim*] *Enim* παρέλκον eſt figura. D.

Immo enim nunc maxime] Generalem enim ſupra poſitam accuſationem parum intellexerat Simo: et idcirco ſe conuertit ad preces, vt hic Chremes potius in promiſſionibus perſeueret, et quod verbis ante dixerat, ipſa compleat veritate. E.

Donatus et Eugraphius, auctore Faerno, recte legunt *cum maxime*. B.

5 *Initum*] Coeptum, ab ineundo: vnde et *initia* quoque dicta. D.

6 *Quod cupis*] Quod velis. Legitur et, *quod iubes*. D.

Vide, quam iniquus ſis] Supra generaliter Chremes accuſauerat, nunc deſcendit ad ſpeciem: *Vide quam iniquus ſis prae ſtudio, dum id facias quod velis, neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas.* Cupiditatis, inquit, ſtudio, et ardore nimio voluntatis, non animaduertis benignitatis modum: vel, quod poſtulas, diligenter intelligis ac cogitas. E.

Prae ſtudio] Priſcian. lib. XV. L.

Interpunge ſic, *Vide quam iniquus ſis prae ſtudio: dum id efficias quod cupis, Neque modum* etc. B.

7 *Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas*] Id eſt, non cogitas, aut quantum de benignitate amoris exigendum, aut praeſumendum ſit: aut quam ſit impoſſibile, quod petis. D.

8 *Remittas iam*] *Remittas*, pro mittas. D.

Onerare iniuriis] Plaut. Pſeud. Scen. Pſeudole non audis: *Aſſiſte altrinſecus, atque onera hunc maledictis*. L.

9 *Perpuliſti me, vt homini adoleſcentulo*] Haec eſt tota accuſatio. *Homini adoleſcentulo*] Sic Salluſtius (B. Iug. 12.), *Occultans ſe tugurio mulieris ancillae*. D.

Per-

In alio occupato amore, abhorrenti ab re vxoria,
Filiam darem in seditionem, atque incertas nuptias;
Eius labore, atque eius dolore, gnato vt medicarer tuo.
Impetrasti: incepi, dum res tetulit. nunc non fert; feras.

Perpulisti me] Hic est omnis aperta illa accusatio, quae summam continet omnium factorum: et est συνθυασμὸς, qui fit, cum bona malis conferimus. *Adolescentulo*] Cui lubrica aetas varium dat ingenium. E.

Lege cum nostris *at rogitas*? vt Hec. IV, I, II: et, *homini vt*. B.

10 *In alio occupato amore*] Qui amet alteram. *Abhorrenti ab re vxoria*] Qui vxorem nolit ducere. E.

11 *Filiam darem*] Inuidiose; non, promitterem, inquit, sed darem, quantum in te est. D.

Filiam vt darem] Huic adolescenti amanti, inuito vxorem vt darem coegisti filiam: cum futurae seditiones essent, cum incertae nuptiae. quippe ille amore meretricis quotidie seditiones faceret, et neque certas nuptias perimpleret. Exsequitur deinde, quanta calamitas filiae esse potuisset, si adolescenti amanti illa traderetur. Verum haec quoniam sciens ante promiserat Simoni, leuia sunt. Haec est omnis accusasatio, quod iam idem adolescens ex meretrice suscepit filium. Vnde omnino fieri non potest, vt ei filiam suam Chremes tradat vxorem. E.

Cum plerisqueFaerni lege versus causa, IN *incertas*. B.

13 *Dum res tetulit*] Compositum pro simplici est *tetulit*. et altius quam decet comicum characterem, dictum videtur (videtur aliter legisse Donatus. Certe quidem in Ms. Hulst. est *detulit*. Si vero *tetulit* legit, qui compositum vocat? qui porro *altius quam decet comicum characterem*? quod et monuit supra ad IV, 5, 13. Plautus certe Amph. II, 2, 84. *Mi vir, et manum prehendi, et osculum tetuli tibi*. Et alibi saepe). D.

Impetrasti, incepi] Vt darem filiam amanti filio tuo *impetrasti*, et, *coepi*, dum res passa est. *Nunc non fert. feras*] Quidam sic distinguunt, vt dicant: *nunc non fert*, scilicet res ipsa iam non sustinet: ex persona Simonis. subiungitur *feras*, quasi dicat, sustineas. Cui respondet, quod iam omnino ferri non potest, quod illa ciuis dicatur, quod filius natus. E.

Illam hinc ciuem esse aiunt: puer est natus: nos missos face.
SI. Per ego te deos oro, vt ne illis animum inducas credere,
Quibus id maxime vtile'st, illum esse quam deterrimum.
Nuptiarum gratia haec sunt ficta atque incepta omnia.
Vbi ea causa, quamobrem haec faciunt, erit ademta his: desinent.
CH. Erras. cum Dauo egomet vidi iurgantem ancillam. SI. scio.

15 *Per ego te deos oro*] Defensio per coniecturam. et est ordo, *Per deos oro te ego*. D.

Per ego te deos oro] Hic incipit defensio secundum coniecturalia argumenta, vti falso esse doceat ea, quae ad accusandum sunt collocata: *Vt ne illis animum inducas credere*. Facit autem argumentum a persona, quippe cum meretrix sit. Deinde a causa: quod illis vtile est, Pamphilum *esse quam deterrimum*, et per ἐπιτροχασμὸν exsequitur, cur id fiat. E.

16 *Quibus id maxime vtile est*] Argumentum a persona. *Quibus id maxime vtile est*] A causa ratiocinatiua. D.

17 *Haec sunt ficta, atque inuenta*] Quae causa si auferatur, cum duxerit Pamphilus vxorem, dimittet haec omnia, et a proposito desistet. E.

Tres codd. habent *facta* pro *ficta*. Recte. Nam sequitur statim *faciunt*, non *fingunt*. B.

18 *Vbi ea causa, quamobrem haec faciunt*] Ἀνακόλουθον. Nam non intulit, *ob quam causam*: cum supra dixerit *ea causa*, sed quasi dixerit, *Vbi ea res*, intulit, quamobrem haec faciunt. *Vbi ea causa, quamobrem haec faciunt*] Aut *rem* abundat, aut *causa*. D.

19 *Erras*] Iam hic probatio est, vera esse illa, quae Simo dixerat falsa, quod viderit Dauum iurgantem cum ancilla. Et ne simulatio esset, adiecit, *vero se voltu* vidisse. Et ne vultus ad veritatem fuerit compositus, adiecit: *Cum, ibi me adesse, neuter dum praesenserat*. Cum, inquit, neque Dauus, neque Mysis sciret me esse praesentem. E.

Lege numerosius, *vidi ancillam iurgantem*. B.

CH. At vero voltu; cum, ibi me adeſſe, neuter tum praeſenſerat.

SI. Credo: et id facturas, Dauos dudum praedixit mihi:

Et neſcio quid tibi ſum oblitus hodie, ac volui, dicere.

ACTVS QVINTI SCENA II.

DAVVS. CHREMES. SIMO. DROMO.

ANIMO nunc iam otioſo eſſe impero. CH. hem Dauom tibi.

SI.

20 *Vero voltu*] Quaſi dixerit Simo, *ſimulabat ancilla. Cum, ibi me adeſſe, neuter tum praeſenſerat*] Credit (Edd. Venett. *Creditur.* Mſ. Hulſt. *Queritur:* Lego audacter: *Quaeritur: Quid ſi viſus a Myſide erat. Tamen ignorabatur eſſe Chremes.* Niſi τὸ credit e ſeq. verſu irrepſiſſe, et delendum ſtatuas, quod ſuſpicatur Wielingius. Sed ſuperiorem noſtram coniecturam comprobat Mſ. Boend vbi interrogationis nota eſt addita). aut etſi viſus a Myſide erat, tamen ignorabatur eſſe Chremes, donec diceret Dauus, *Hic ille eſt. non te credas Dauum ludere. Cum ibi me adeſſe*] *Tum* deeſt, vt ſit integrum, *Tum, cum.* D.

Tolle *At*, quod obeſt verſui. Lolgius legit *neuter dum*, h. e. *neuter adhuc.* Sed omnes codd. *tum*, quod plane idem valet. B.

21 *Dauus dudum praedixit mihi*] Hic oſtenditur quod vidit callidus Dauus, vt praediceret futurum ſeni id, quod ipſe erat facturus. D.

Credo] Redit rurſus vt neget vera, quae erant dolo ficta. E.

Pro *facturas*, quod alienum eſt, repone *futurum.* cf. ſupra III, 2, 27. B.

22 *Neſcio quid*] Deeſt *Propter:* vt ſit, Propter neſcio quid, aut *neſcio* pro (*cur*, Z.) quare: vt ſit aduerbiale. *Ac volui*] *Ac*, pro contra quam. D.

Lege, *Et neſcio* QVI, i. e. quomodo. Pro *ac*, quod Donatus male retuliſſe videtur ad *oblitus*, repone *vt*, et refer ad dicere. cf. ſupra IV, 5, 10. Phorm. V, 1, 32. B.

1 *Animo iam nunc otioſo eſſe impero*] Haec ſcena principium indicii, et iracundiam ſenis continet: atque in ea vehementer exprimitur conſuetudo patris ac domini offenſi, et indignan-

SI. Vnde egreditur? DAV. meo praesidio atque hospitis. SI. quid illud mali est?

DAV. Ego commodiorem hominem, aduentum, tempus, non vidi, SI. scelus,

Quemnam hic laudat? DAV. Omnis res est iam in vado. SI. cesso alloqui?

5 DAV.

dignantis. *Animo iam nunc otioso*] Exsultans egreditur Dauus, nuncians prona esse omnia ad securitatem. Et *otioso*, securo: quia negotium, sollicitudo est. *Impero*] pro volo. an vt statim fiat (Forte leg. NVNC IAM. *Vt statim fiat t. i. q. i.* Z.), tanquam illud quod imperatur? Et *impero*, superbe dixit. summum enim indicium securitatis est superbia. D.

Animo nunc iam] Dauus egrediens de domo Glycerii, gaudet quod laeta sint omnia suo praesidio, et eius hospitis Critonis, qui aduenit: cuius indicio scit illam ciuem esse Atheniensem. Verum haec Scena tantummodo iram continet domini commoti; quod Dauus, de domo Glycerii exiens, continuo in pistrinum mittitur. Hoc enim ei futurum ante promiserat, cum dixit, *in pistrinum, Daue, te dedam ad necem; si sensero quicquam in hisce nuptiis fallaciae conari.* E.

2 *Vnde egreditur*] Hic non interrogat: sed cum admiratione, vel magis cum indignatione dicit. *Meo praesidio atque hospitis*] Id est, Animo iam nunc otioso esse impero. *Atque hospitis*] scilicet Critonis. D.

3 *Ego commodiorem hominem*] Hic Dauus admiratur, quod in ipso articulo periculi superuenerit Crito. *Ego commodiorem hominem, aduentum, tempus non vidi*] Potest enim et commodus esse quis, et alieno tempore superuenire potest, et commodum in homine est. sed et opportunus malum etiam aduentum habere potest. Nam (ante hoc verbum legitur in vtroque cod. *potest et* commodum *esse in homine, sed opportunum malum et aduentum habere potest*) *commodum*, in homine est: *aduentus*, in facto eius: *tempus* in opportunitate facti. *Commodiorem hominem, aduentum, tempus*] σύλληψις. D.

Aduentum tempus] Pro, ad tempus ventum, id est, venisse. et singula sunt pronuncianda. E.

Aduentum tempus] Ms. R. *aduentum ad tempus.* L.

4 *Scelus, quemnam hic laudat?*] Non est *hic* soloecismus: ad sensum enim, non ad verba respe-

DAV. Herus est: quid agam? SI. o, salue, bone vir! DAV. chem Simo! o noster Chreme!
Omnia apparata iam sunt intus. SI. curasti probe.
DAV. Vbi voles, arcesse. SI. bene sane: id enim vero hinc nunc abest.
Etiam tu hoc respondes? quid istic tibi negotii'st?
DAV. mihin'?

SI.

respexit. etenim propter sensus, verba sunt: non propter verba sensus. *Omnis res est iam in vado*] *In vado*, in securitate. Nam vt in profundo periculum est: ita in vado securitas est. Prouerbiale, *In vado*, in tuto. D.

Res in vado] Hoc est, in tuto sunt iam vniuersa. *Vada* enim sunt loca humilia * (in Ms. lacuna nulla, inquit West. Sed mihi videtur excidisse, *maris*, seu, *fluuii*. Z.). E.

5 *Quid agam?*] Plus est dicere, *quid agam?* quam cogitare de fuga. *Salue bone vir*] εἰρωνεία maior est, quam increpatio. Quum enim omne genus criminis aliquis superauerit (Melius Ms. Hulst. *spreuerit*): tunc exclusi (lege *elusi*), εἰρωνεία laudamus. *Hem*] Interiectio perturbati est. *O noster Chreme*] *Noster* dicendo, latenter significat Glycerium filiam Chremetis esse inuentam. D.

6 *Omnia apparata iam sunt intus*] Quia infecta sunt de paratis. *Curasti probe*] *Probe*, memoriter vt solet. supra enim dixerat senex, *Imo abi intro; ibi me opperire: et quod parato opus est, para.* D.

Omnia iam parata] Dissimulat seruus domino viso, et dicit ad nuptias cuncta disposita esse. E.

Iam sunt intus] Ms. R. τὸ *iam* deest. L.

7 *Vbi voles, arcesse*] *Vbi*, pro quando. non est enim loci, sed temporis aduerbium. *Bene sane*] Valide: quia qui sanus est, idem et validus. *Adest*] Pro *deest*. D.

Bene sane, id enimuero] Recte, inquit, dicis: hoc enim solum iam deest, vt ipsa puella debeat euocari. E.

Id enimuero] Ms. R. *Is enimuero*. L.

Tres ex nostris, IS *enimuero*. Male. Faernus et vnus cod. e nostris HIC *nunc*. Frustra. B.

8 *Etiam tu hoc respondes*] Deest, *an non*. (Ob *annon* haud dubie legit A. *respondes*. Sed ex sequenti explicatione τῦ *etiam* auctorem legisse *responde*, patet. Quae repugnantia interpolationem indicare videtur. Z.) *Etiam*

SI. Ita. DAV. Mihine? SI. tibi ergo. DAV. modo introii. SI. quasi ego, quam dudum, rogem.

DAV. Cum tuo gnato vna. SI. anne est intus Pamphilus? crucior miser.

Eho, non tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?

DAV. Sunt. SI. cur igitur hic est? CH. quid illum censes? cum illa litigat.

DAV.

tu hoc respondes?] *Etiam*, aut hortatio est aut coniunctio. Et vide quanta dixerit, et *quid*, et *istic*, et *tibi*. D.

Quid istic tibi?] Interrogatus Dauus quare domum Glycerii intrasset, non cur, sed quando respondet. E.

Lege *responde*, ob auctoritatem omnium codd. nostrorum, praeter vnum, et Seruii ad Aen. XI, 373. vbi ait *etiam* esse hortantis aduerbium. B.

9 *Mihine?*] Quando non sumus parati ad respondendum, ducendo tempus eludimus. *Mihine?*] Apparet ita turbari Dauum modo consilio Poetae, vt omnes amittat fallacias: et oppressus prodat Pamphilum, dum malum cominus perhorrescit; totumque hoc ex argumento est. Vult enim iam Poeta catastrophen fieri. *Modo introii*] Hoc signum, perturbatum induci ob conscientiam Dauum. D.

Modo introii] Ideo Simo adiecit: *quasi ego, quam dudum, rogem*] Quasi ego interrogem, quam dudum sis ingressus. E.

Quam dudum, rogem] V. C. *quam dudum id rogem.* L.

Codex C. C. C *introiui.* Apud nostrum *introire* cum semper in medio Synaloepham faciat, tanquam bina fuerint verba: versum totum, vbi *Ita* superiori apposueris, restitue sic: *Mihi? Tibi ergo. Modo ego introiui.* etc. B.

10 *Cum tuo gnato vna*] Serui excusatio, filii accusatio est. et hoc quasi a perturbato dicitur seruo: sed consilio Poetae ad exitum festinantis et resolutionem fabulae. *Anne est intus Pamphilus?*] Causa irae vehementior (*vehementioris* Z.) inuenta est. D.

Cum duo nato vna] Conturbatus seruus, quoniam se defendere non potuit, a domino constringitur. E.

12 *Sunt*] Nulla ratione dicit, *sunt:* sed ne nihil respondeat. Nam turbatus est, vtpote oppressus. *Quid illum censes?*] Deest, *propter:* vt sit, pro-

DAV. Immo vero indignum, Chremes, iam facinus faxo ex me audias.
Nescio quis senex modo venit. ellum, confidens, catus:

propter quid illum esse censes? *Cum illa litigat*] Chremeti conuenit hic sermo: hic enim irridet: qui et supra dixit, *Amantium irae, amoris integratio est.* Et sic hoc dicit, vt alibi, *Credo, vt fit, misera prae amore exclusit hunc foras.* *Cum illa litigat*] Irridet Simonem Chremes, quia dixerat, *Irae sunt inter Glycerium et gnatum.* D.

13 *Imo vero indignum, Chreme*] Bene ad eum loquitur, qui est a nuptiis deterrendus: vel qui non interturbet orationem suam: vel quem etiam sibi precatorem destinet. Ita loquitur quasi haec sit caussa, cur sit Pamphilus ingressus: quod quasi ei lis intendatur a Critone hospite ducendae vxoris, quam (*quum* Z) ciuem Atticam vitiauerit. (Argutiae mihi videntur. Dauus hic, vt Simonis animum, ioco Chremetis ridentis commotum leniret, quasi refellere conatus est sententiam Chremetis. Dicit enim, *Immo vero*, h. e. illud non est, sed Z.) D.

Lege *Chreme* cum vno ex nostris; et cum quatuor *audies*. ob vsum τῦ *faxo* apud Terentium. B.

14 *Nescio quis senex modo venit*] Bene, *nescio quis.* etenim si notus esset, videretur gratificari, id est, gratiosus esse testis et minus verus. *Ellum*] Veteres quod nos *illum* dicimus, vel *ellum*, vel *ollum* dicebant. quamuis *ellum*, quidam *ecce illum*, velint intelligi: tanquam pro ipso domum (Ms. Hulst. *pro ipsa domo*, h. e. ante ipsam domum) Glycerii ostendat Dauus, dicens, *Ellum*, quasi *en illum.* est enim, vt alii volunt, pronomen: vt (*at* Z.) alii, aduerbium demonstrantis: nam pronomen huiusmodi veteres sic proferebant, *ille, ellus, ollus.* Sed, vt diximus, aduerbium compositum ex pronomine videri potest: vt sit, *en*, vel *ecce illum.* *Confidens*] *Confidentem* hic pro constanti, non mala significatione, posuit. *Catus*] Callidus, doctus, ardens: παρὰ τὸ καίειν, vnde *Cato* dictus: ingeniorum etenim igneus vigor esse videtur (Ms. H. *ingeniorum etenim ingenuus vigor est.* Et refert illud *videtur* at sequentia, *esse quantiuis pretii.* Hoc recte, illud minus). D.

In antiquo Decurtato Faerni, et vno e nostris est, *Nescio qui.* Recte. B.

Cum faciem videas, videtur esse quantiuis pretii.
Tristis seueritas inest in voltu, atque in verbis fides.
SI. Quidnam apportas? DAV. nihil equidem, nisi quod illum audiui dicere.
SI. Quid ait tandem? DAV. Glycerium se scire ciuem esse Atticam.
SI. Hem, Dromo, Dromo. DR. quid est? SI. Dromo. DAV. audi. SI. verbum si addideris. Dromo.
DAV. Audi obsecro. DR. quid vis? SI. sublimem hunc intro rape, quantum potes.

DR.

15 *Quantiuis pretii*] Ad magnitudinem refertur *quantiuis*, non ad paruitatem pretii (Mſ. Hulſt. *ad grauitatem*, PRETII, omiſſo *non*). Et totum oratorie. ſcite enim locutus eſt. Sed intereſt inter *quamuis* et *quantiuis*. Nam alterum contemtionis, alterum laudis. D.

Videtur eſſe] Mſ. *Videtur quantiuis p.* eſt autem Plautina imitatio, in Pſeudol. 1, 2, 9. *At faciem cum aſpicias eorum, haut mali videntur, opera fallunt.* L.

16 *Triſtis*] Ad laudem interdum ſumitur, non ad amaritudinem, *triſtis*. Cicero (Act. 1. in Verr. 10.), *Iudex triſtis et integer*. D.

Triſtis ſeueritas] Thraſea apud Tacit. Seru. Georg. 3. ad verſ. 37. — *amnemque ſeuerum.* et Aeneid. x, 612. *tua triſtia dicta.* L.

18 *Glycerium ſe ſcire ciuem eſſe Atticam*] Bene: conſtanter et ea quae locutus eſt, *ſcire* ſe dixit. D.

19 *Dromo, Dromo*] Commotus ira et dolore nihil dixit, niſi quod lorarium repetendo ſaepius vocat. *Verbum ſi addideris*] Bene, qui omnia, praeſente ſocero, contra nuptias loquitur. D.

Hem appone antecedenti. B.

20 *Audi obſecro*] Plerumque a verberandis, vel mora (R. Steph. quia ſenſum nullum putabat in vulgari lectione, poſt *verberandis*, interſeruit *vel indulgentia loquitur.* Id autem velle videtur Donatus: quia Dauus ſupplicii metu dixerit, *audi, obſecro*, ſperaſſe, ſe mora impetraturum indulgentiam, quod nempe vel indulgentia, vel mora loquatur a verberandis. Idem igitur Donato eſt loqui ab aliquo, quod, ſtare

DR. Quem? SI. Dauom. DAV. quamobrem? SI. quia lubet. rape, inquam. DAV. quid feci? SI. rape.

DAV. Si quicquam inuenies me mentitum, occidito. SI. nihil audio.

Ego iam te commotum reddam. DAV. tamen etſi hoc verum eſt. SI. tamen

Cura aſſeruandum vinctum; atque audin'? quadrupedem conſtringito.

ſtare ab aliquo. Niſi pro *loquitur*, legendum ſit, ſeu *rogatur*, ſeu *quaeritur*, ſeu potius *captatur*). *Sublimem*] Id eſt in ſublime, per altum. *Quantum potes*] Hoc eſt, celerrime: quia ſegniores ſe oſtendunt ſerui ad puniendos collibertos (lege *conſeruos*), ſcilicet mora veniam captantes indignantium Dominorum. D.

21 *Quia lubet*] Hoc ſenſu et ſupra dictum eſt: *Aut ſi libitum fuerit, cauſam ceperit, quo iure, quaque iniuria. Quia lubet*] Dauo dicit. *Rape, inquam*] Hoc Dromoni. D.

22 *Si quicquam mentitum inuenies, occidito*] Hic plus dixit. Vbi enim *verbera* ſupra dixit: nunc *occidito* (Atqui Dauus in tota fabula id non dixit. Igitur memoria lapſus Donatus videtur, niſi animo obuerſatae ſunt Simonis minae, ſupra I, 2, 28.). D.

23 *Commotum*] Citum, celerem (Donato indignam explicationem hanc cenſet Daceria, cum *commotum reddere* hic ſit, *commouere*, διακινεῖν, ſeu *verberibus caedere*. Z.). D.

Tamenetſi hoc verum. S. Tamen] in vett. libb. *tamenetſi hoc verum eſt. S. audin'? quadrupedem.* L.

Poſt *tamen* in fine eſt diſtinguendum, vt ad Daui interrogationem referatur. B.

24 *Quadrupedem*] Vtrum ligaturae genus ſic dicitur, *quadrupes*? an quadrupedem, vt feram? an quadrupedem, id eſt cum pedibus et manibus? an quadrupedem, pro ceruo ac fugitiuo poſuit? Sic Virgil. (Aen. VII, 500.) *Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit. Conſtringito*] Mire. ne quid fiat tragicum in comoedia, vſque ad vincula ira progreditur: nec quicquam tentat vlterius (Vterque liber legit: *nec quicquam tentat, ne quoquam tendat vlterius*). D.

[*Quadrupedem conſtringito*] Hoc eſt, ita eum (et nodis), et vinculis colligato, vt quadrupedem

Age nunc iam; ego pol hodie, ſi viuo, tibi
Oſtendam, herum quid ſit pericli fallere;
Et illi, patrem. CH. ah, ne ſaeui tantopere. SI.
o Chreme,
Pictatem gnati! nonne te miſeret mei?
Tantum laborem capere ob talem filium?
Age Pamphile, exi Pamphile, ecquid te pudet?

ACTVS QVINTI SCENA III.

PAMPHILVS. SIMO. CHREMES.

QVIS me volt? perii, pater eſt. SI. quid ais, omnium? CH. ah,

Rem

dem (facias) cum eius manus retrouertens compedum ligaturis efficias, quaſi quadrupedem. Quidam hoc aliter: quaſi dominus iracundiam ſuam deriuauerit, et leni voce dixerit, vt non ipſum, ſed iumentum aliquod alliget. Et confirmant ex eo, quod conquerenti Pamphilo, non recte Dauum vinctum, reſpondit Simo: *haut ita iuſſi*, ſed ſuperior ſenſus eſt melior. E.

25 *Si viuo*] Qui certa minari volunt, incertam faciunt vitam ſuam. D.

26 *Herum quid ſit pericli fallere*] Herum et patrem cum ingenti pronunciatione dixit. Et alibi, *Nam qui mentiri, aut fallere inſuerit patrem, aut Audebit, tanto magis audebit caeteros*. D.

Lege commodiore ordine, *Oſtendam, quid herum ſit* etc. B.

27 *Ne ſaeui tantopere*] *Ne*, imperatiuo magis quam coniunctiuo adiungitur. vt Virg. (Aen. VI, 544.) *Ne ſaeui, magna Sacerdos*. D.

Ah ne ſaeui] Priſcian. libr. VII. Plaut. Bacchid. III, 2, 4. *Leniter qui ſaeuiunt, ſapiunt magis*. Seruius in Aeneid. VI, 544. — *ne ſaeui, magna Sacerdos*. L.

28 *Pietatem gnati*] ἔλλειψις. deeſt enim *vides*, aut quid tale. Et eſt εἰρωνεία, pro impietate. Et vide inuidiam, quaſi parricidam accuſantis. non enim pudorem dixit, ſed pietatem, D.

29 *Tantum laborem capere*] σύλληψις. aſſumendum eſt enim extrinſecus *me* (Weſterhouius addita habet, ſed neſcio vnde; *Labor, pro moleſtia* Z.). D.

1 *Quis me volt? perii*] Hic accuſatio eſt: quae ſoluitur defen-

Rem potius ipsam dic, ac mitte male loqui.
Si. Quasi quicquam in hunc iam grauius dici possiet.
Ain' tandem? ciuis Glycerium'st? Pam. ita praedicant.
Si. Ita praedicant? o ingentem confidentiam!
Num

fensione, in eo quod ad amorem pertinet, per concessionem; in eo quod ad Critonis personam, per coniecturam. *Quid ais omnium?*] Ἀποσιώπησις tertia: et est ad deformationem personae. Et est irato familiaris ἀποσιώπησις, quum, pro dignitate peccati, non inueniat conuicium. *Quid ais*] Non interrogantis, sed inuehentis; et est ἔλλειψις, multa significans, in eo quod ait, *omnium.* D.

Quis me volt?] Haec Scena venialem statum habet. Accusatur enim (excidit, *filius* Z.) a dictis, a factis, ab habitu faciei: quod peregrinam meretricem velit vxorem ducere. Sed purgat se, vt necessitate compelli possit. Nam inserit, vt noscatur, quod Crito dicat se scire, ciuem esse Atticam Glycerium. *Quid ais, omnium?*] Iracundiae familiare hoc esse, saepe dictum. Hic intercessit Chremes et dixit: *Rem potius ipsam dicito*, omissis maledictis. Tantum filio crimen intentat (forte, *intenta*, deleto puncto post maledictis). Accusatio incipit: *Num cogitat quod dicat? num facti pudet?* Deinde defensio a precibus: *Me miserum!* Tota rursus accusatio supponitur factis praeteritis, quod diu amauerit meretricem: a praesentibus, quod iam vxor sit, quod susceptus filius. Deinde concluditur accusatio per σύγχυσιν (lege, συγχώρησιν Z.), *Imo valeat; habeat; viuat cum illa.* E.

3 *Quasi quicquam in hunc iam grauius dici possiet*] Quam quod fecit, quam quod peccauit. D.

4 *Ain' tandem?*] Quaerit Probus, *ain'* quae pars orationis sit: et an vna sit. Est autem *ain'* quasi *aisne.* Et mire, quasi ipse dicat, quod Dauus dixerit. Ergo *ain'*, percontatiuum verbum est. *Tandem*] Pro tamen. *Praedicant*] Artificiose pro *dicunt* posuit, adeo in hac re vehementer commotus senex hoc ipsum repetit, *Ita praedicant*, per iracundiam. Et. *ita*, est ἐν ἤθει, vt repetantur verba, in quibus arguitur impudentia. D.

5 *O ingentem confidentiam!*] Et *confidentia* modo pro audacia est cum improbitate. vt in Phor-

Num cogitat quid dicat? num facti piget?
Num eius color pudoris ſignum vſquam indicat?
Adeon' impotenti eſſe animo, vt praeter ciuium
Morem atque legem, et ſui voluntatem patris,
Tamen hanc habere ſtudeat cum ſummo probro?

PAM.

Phormione, *Homo confidens.* Aliter hic (Excidit *quam*, ſeu, *ac* Z.) ſupra *confidens*, pro conſtanti et graui. Ergo confidentia interdum in bona ſignificatione, interdum in mala ponitur: ſed fiducia ſemper in bona. D.

6 *Num cogitat quid dicat? num facti piget?*] Amens eſt qui neſciat quid dicat: amentior, quem non poeniteat facti ſui. *Num cogitat quid dicat:*] Quia iniuriarum ſe alligat. *Num facti piget?*] Quia dicit *praedicant*, non *dicunt*. Et, vt ſolent iraſcentes, auertit orationem a ſecunda ad tertiam perſonam: ab ea, cum qua loquebatur, ad aliam. D.

7 *Num eius color pudoris ſignum vſquam indicat?*] *Signum*, eſt parua quaedam ſignificatio, indicans totius rei qualitatem. *Num eius color pudoris ſignum vſquam indicat?*] paterno animo dicit. Namque patribus velle erubeſcere filios, pudenteſque eſſe, familiare eſt: cui contrarium eſt, *Erubuit, ſalua res eſt.* Hoc ergo dicit: Nec timet, inquit, nec enim (Mſ. Boend. cum edit. Du B. habet *eum*) poenitet, nec pudet. D.

Color pudoris ſignum] Alexand. Aphrodiſ. problemat. lib. I. Διὰ τὶ αἰδούμενοι ἐρυθριῶσι. Ariſtophan. in Equitib. ὥς δὲ πρὸς πᾶν ἀναιδεύεται καὶ μεθίστησι τοῦ χρώματος τοῦ παρεστηκότος. L.

Faernus legit, VIDE *num eius* etc. et omnes vbique codd. Ego legendum puto, *Numnam eius* etc. ne verſui quid deſit. B.

8 *Impotenti*] Nimis potenti. vel certe debili et deuicto. D.

Ne fugiendum ſit cum Faerno ad Synizeſin, ad Pyrrichium efficiendum, pro *Adeon'* lege *Adeo.* B.

9 *Ciuium morem atque legem, et ſui voluntatem patris*] Tria contemta ſunt, mos, lex, imperium patris. *Praeter ciuium morem*] *Praeter*, contra nunc ſignificat. D.

10 *Tamen*] Quum non dixerit *quamuis*, ſubiecit *tamen:* et figura eſt ἀνακόλουθον. D.

Cum ſummo probro?] In Mſ. R. ſic legitur: *Tamen habere cupiat cum ſummo probro.* L.

Pro *ſtudeat* in Edit. Sandbyenſi legitur *cupiat;* quod ſane Simoni irato aptius videtur. Z.

PAM. Me miserum! SI. hem! modone id demum sensti, Pamphile?
Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi;
Eodem die istuc verbum vere in te accidit,
Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectutem huius sollicito amentia?
An vt pro huius peccatis ego supplicium sufferam?
Imo habeat, valeat, viuat cum illa. PAM. mi pater.

SI.

11 *Me miserum*] Initium defensionis et deploratio calamitatis et miseriae: quia in Amorem culpam remouet a voluntate sua, quum pater, quod amat filius, vitium mentis dicat esse, non impulsum Dei. (Mſ. Hulst. *Vitio mentis dicat quasi esse impulsum.* Vereor, vt ex mente Donati, cui Amor Deus est. Vid. infra verſ. 25.) *Modone id demum sensti, Pamphile?*] Comprobatione ostendit eum esse miserum. *Demum* autem, signum est tarditatis. Et *sentire* dicitur, qui vix colligit se, vixque animaduertit: vt alibi, *Vix tandem sensi stolidus.* D.

12 *Olim istuc olim*] Obiurgatio est, quod dictum est *olim.* Confirmationem autem per repetitionem ostendit. Vt Virgil. (Aen. II, 602.) — *diuum inclementia, diuum, Has euertit opes.* D.

13 *Aliquo pacto*] Quoquo modo. D.

14 *Accidit*] euenit, fuit. D.

15 *Sed quid ego?*] Proprium est parentibus indignatione velut abiicere curam filiorum, quum destomachati fuerint. *Sed quid ego?*] ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν. D.

Cod. Academicus: *Sed quid ego me autem? cur excrucio?* etc. Recte, dummodo deleueris *cur.* B.

16 *Sollicito*] Sollicitam reddo, id est, contristo et perturbo. *Cur meam senectutem*] Non *me*, sed meam senectutem: quod plus est, et miserabilius dicit. D.

18 *Imo habeat, valeat*] Non irascitur vt pater, sed dissimulat vt alienus: quia vehementer dolet. Et *habeat*, subauditur *illam.* *Mi pater*] *Mi*, meus. Et principium factum a conciliatione personae. D.

Mi pater] Ex nomine beneuolentiam comparat. Deinde petitur audientia. Post subiungitur narratio, in qua est venialis status: *Ego me amare hanc confiteor.* E.

SI. Quid mi pater? quasi tu huius indigeas patris.
Domus, vxor, liberi inuenti; inuito patre.
Adducti, qui illam ciuem hinc dicant: viceris.
PAM. Pater, licetne pauca? SI. quid dices mihi?
CH. Tamen, Simo, audi. SI. ego audiam? quid ego audiam,
Chreme? CH. at tandem dicat sine. SI. age, dicat: sino.
PAM. Ego me amare hanc fateor; si id peccare'st, fateor id quoque.

Tibi,

19 *Quasi tu huius indigeas patris*] *Huius*, ostendens se dixit. vt Virg. (Aen. IX, 205.) *Est hic, est animus lucis contemtor.* D.

20 *Domus, vxor, liberi inuenti*] Mira grauitate sensus elatus est. nec de Menandro, sed proprium Terentii. Et *liberi inuenti* dicit, quum vnus esset: sed inuidiosius *liberi*. Et *inuenti*: non *geniti*, secundum illud, *Hoc ego scio, neminem peperisse hic. Domus* addidit, non lupanar. Et oratorie de vno pluraliter loquimur. D.

Domus, vxor, liberi] Haec ergo causarum vna est, cur filii familias sine consensu paterno matrimonium contrahere nequeant: ne videlicet inuito patri suus heres agnoscatur. Inftit. Tit. de nupt. l. 35. ff. de rit. nupt. l. 12. Cod. eod. Quapropter in emancipatis haec sollemnitas non obseruatur. l. 25. ff. eod. L.

21 *Viceris*] Verbum est eius, qui vix sibi extorquet, vt abiiciat curam. Et proprium patribus, ac familiare iratis. D.

22 *Pater, licetne pauca?*] Titubans et balbutiens oratio pudore et conscientia. D.

23 *Tamen, Simo*] Mf. R. *Tandem, Simo.* L.

Faerni liber Bembinus, et Basilicanus, *Tamen, Simo, audi.* Recte. Sed lege EGON' *audiam?* B.

24 *Age dicat: sino*] Hoc totum non ex animo permittentis, sed cum stomacho patientis est. D.

Pro *at tandem*, quod tres codd. vetustiores habent, ne duplici ictu sit inuenustum, lege *at tamen.* vt supra IV, 2, 28. B.

25 *Ego me amare hanc, fateor*] ἀμφιβολία τῆς ἐρωμένης. *Hanc fateor*] Et bene *hanc* dicit, non *Glycerium*, cuius nomine offenditur senex: nec *peregrinam*, ignominiam scilicet vitans. *Si id peccare est, fateor id quoque*] Noli, inquit, me accusare quia (*quod* Z.) amo. aman-

Tibi, pater, me dedo. quiduis oneris impone, impera.
Vis me vxorem ducere? hanc vis amittere? vt potero, feram.
Hoc modo te obsecro, vt ne credas a me allegatum hunc senem.
Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. SI. adducas! PAM. sine, pater.
CH. Aequum postulat; da veniam. PAM. sine te hoc exorem. SI. sino.

Quid-

amantem enim nemo accusat, vt febricitantem nemo accusare potest cur febricitet. Sed amare, inquit, si putas esse peccatum, fateor etiam me hoc peccasse. Mire igitur et subdefendit (forte, *subdole defendit Z.*) culpam: et assensus irato est. *Si id peccare est*] *Peccare* dicit: quia amor deus est, non voluntas. *Fateor id quoque*] Peccare me scilicet. D.

Quamquam incidit veluti diffinitiuus status. *Id peccatum est.* Quaeritur enim, an amor crimen sit? Petit veniam sic: *Tibi me, pater, dedo.* E.

26 *Tibi pater me dedo*] Bene *dedo*, quasi hostilia et contraria volenti. Nam deditio in hoste fieri solet. *Quiduis oneris impone: impera*] Exsecutus est translationem oneris, dicendo *impone, vt potero, feram.* D.

27 *Vis me vxorem ducere? Hanc vis amittere?*] Et (*Ex eo* Z.) quod vnum est, duo fecit: vt ostendat se non posse ferre. *Vt potero, feram*] Obsequium sine voluntate ostendit: et multum valet sub Chremetis praesentia haec confessio, ad recusandas nuptias. D.

Exponuntur duae partes: vna ex voluntate, altera citra voluntatem: *Vis me vxorem hanc ducere? vis amittere?* Concluditur cum affectu, *vt potero, feram.* Hic enim ostendit, se nihil aliud velle, nisi vt eam vxorem ducat. Insinuatur et illud, quod supra diximus, vt, Crito quod nunciat, audiatur. E.

Faernus recte *mittere* pro *amittere*, et metri et sensus caussa. Nam *amittitur* vxor iam domum ducta; *mittitur*, quae nondum ducta est. B.

28 *Vt ne*] Pro, vt non. *Allegatum*] Adhibitum. *Hunc senem*] Critonem scilicet. Et non Critonem, sed senem dicit: vt de hac appellatione pondus adiiceret testimonio. D.

30 *Aequum postulat. da veniam*] Artificiose interponit loquentem Chremetem: quem

volens

Quiduis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.

CH. Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.

ACTVS QVINTI SCENA IV.

CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILVS.

MITTE orare. vna harum quaeuis causa me, vt faciam, monet:

Vel

volens vsque ad cognitionem filiae suae retinere, non facit irasci Pamphilo ob contemtum filiae suae, et post hoc abire de medio. *Da veniam*] Concede, indulge. *Sine te hoc exorem*] Id est, vt me purgem, non (Pro *non* Mſ. Hulſt. habet *hunc:* rectius: vtrumque enim rogauerat Pamphilus) adducam. D.

31 *Ab hoc me falli comperiar*] O paterna pietas! ipse accusator est, et redargui se cupit. D.

Quid vis cupio, ne ab hoc me falli comperiar, Chreme] Pati omnia volo, dummodo non cognoscar, ab hoc me falli. E.

32 *Paulum supplicii*] *Supplicium* dicit ipsam accusationem. D.

Paululum supplicii] Aduerbia frequenter fiunt nomina . . accipiuntur (*et casui adiunguntur* Z.). vt *paululum* et *satis*. Horatius (I, 2, I.) *Iam satis nimis misit pater.* Et est diffinitio a causa, id est, a filio, cui semper indulgere conuenit. (Haec tota nota abest a Mſ. vtroque). E.

Etsi libri antiqui habent *paululum*: versus tamen exigit, vt cum recentioribus quibusdam libris sequamur *paulum*. B.

I *Mitte orare*] Hic in Scenam progreditur Crito: in cuius verbis non modo quod ipse promittit, sed etiam quod et Pamphilus dixerit, demonstratur. Et hic omnis error aperietur fabulae. *Mitte orare. vna harum quaeuis causa*] Pamphilo dicit. et dicendo *vna harum*, ostendit multas esse causas: etiam pares magnitudine esse, dicendo *quaeuis*. D.

Mitte orare] (Initium huius Scena in Mſ. altero lacerum: in altero eaedem lacunae, quae in editis). Haec Scena cognitionem habet puellae, quod ciuis Atheniensium sit, vt omnis error in comoedia solui possit. Senes igitur duo sunt, Chre-

Vel tu, vel quod verum eſt, vel quod ipſi cupio Glycerio.

CH. Andrium ego Critonem video? certe is eſt. CR. ſaluos ſis, Chreme.

CH. Quid tu Athenas inſolens? CR. euenit. ſed hicine'ſt Simo?

Chremes et Simo . . . . etiam Pamphilus et Crito egreditur, ... Pamphilo vt diceret Athenienſem ciuem . . . . dicit autem iuſtum eſſe ac propterea . . . . ride eo quod verum eſt, et quid mereatur . . . . iam Glycerium digna ſit. Ita ſe. . . . . pelli vt iſtuc faciat vnde . . . . rogari (Forte ſic locus eſt reſtituendus: Senes igitur duo ſunt, Chremes et Simo, *quorum intereſt nodum ſolui. Red*it iam Pamphilus, et Crito egreditur *vna*, *qui oratus eſt* Pamphilo, vt diceret Athenienſem ciuem *eſſe Glycerium. Hic* dicit autem iuſtum eſſe, ac propterea, *vt faciat*, *ſe mone*ri de eo, quod verum *ſit*, et *quod mereatur eius virtus*, *et quod dudum* iam Glycerium digna ſit. Ita ſe *vna harum quauis cauſa im*pelli, vt iſtuc faciat: vnde *opus non eſſe ab illo* rogari Z.). E.

3 *Andrium ego*, *Critonem video?*] Bonum initium agnituri filiam. Itaque compendii cauſa, non laborat de agnitione perſonae Critonis, vt ab eo facile doceri poſſit. *Saluus ſis Crito*] Ne laboret ad perſuadendum: miro compendio Poetae, iam Crito notus eſt Chremi. D.

Lege *is certe eſt*. B.

4 *Quid tu Athenas inſolens?*] *Inſolens*, inſolitus, inſuetus. Cicero (pro Deiot. 2.), *Moueor etiam loci inſolentia*. Salluſtius (in Fragmentis), *Inſolens vera accipiendi*. *Inſolens* et arrogans intelligitur. Qui praeter legem agit humanam et naturalem, *inſolens* dicitur. Cicero (pro Marcello 3), *In victoria*, *quae natura inſolens et ſuperba eſt*. *Euenit*] Pudet fateri propter hereditatem veniſſe. Et vide ipſum eſſe, qui dixerit ſupra, *Clamitent me ſycophantam*, *hereditatem perſequi*. D.

Athenas inſolens] Id eſt, non ſolitus venire Athenas. Vnde Cicero (pro R. Deiot. 2.): *Moueret et loci inſolentia*. Alioquin *inſolens*, ſuperbus dicitur. E.

Quid tu Athenas inſolens? Cr. *euenit*] Priſcian. lib. XV. pag. 168. L.

CH. Hic. SI. men' quaeris? eho, tu Glycerium hinc ciuem esse ais?
CR. Tu negas? SI. itane huc paratus aduenis? CR. qua de re? SI. rogas?
Tune impune haec facias? tune hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?
Sollicitando et pollicitando eorum animos lactans? CR. sanusne es?

5 Vt metro consulatur, amplector lectionem duorum codd. meliorum, qui pro *men' quaeris?* habent, *Simo*, *men' quaeris?* tribuuntque Critoni. B.

In edit. Sandby. est *Hic est.* Z.

6 *Paratus aduenis?*] Hoc est, subornatus, et compositus dolo (Mſ. Hulst. forte rectius, *compositor doli:* nisi id voluit interpres, illud *paratus* valere et ab aliis subornatum, et vltro compositum ad fraudem). D.

Pro *qua de re* duo codd. habent *qua re.* Recte. Nam ita trochaicus stare potest. B.

7 *Tune impune hoc facias?*] Mire. acriter Critonem aggressus (Mſ. Boend. *Nunc acriter Critonem aggressus*), dilatauit incusationem, et generale (lege vel *grauem*, vel *grauiter.* Nam haec est illa δεινότης) fecit virtute oratoria, quae δεινότης dicitur. *Tune hic*] Id est Athenis, vbi delicta vindicantur. D,

Tun' homines] Hoc versu antitheton est, id est, compositum ex contrariis. E.

Antiqui libri pro *hoc* legunt recte *haec*: quod inuidiosius esse iudicat Faernus. B.

8 *In fraudem illicis?*] Illigas. vnde Virgil. (Ecl. VIII, 73.) *Terna tibi haec primum triplici circumdata filo Licia circumdo. Licia* enim dicta sunt, quasi ligia. D.

Imperitos rerum] Hoc est, in rebus imperitos tuis dolis in persuasionem deducis. E.

9 *Eorum animos lactans?*] Hinc etiam *oblectatio* dicitur. *Lactans*] Quasi teneros animos. *Lactare*, est dulcedine aliqua tenere, ad persuasionem inducere (*ac persuasione inducere.* Wieling.): vnde et *delectare* et *oblectare* dicimus. D.

Eorum animos lactas?] Eorum ingenia fallis et decipis: hoc est enim *lactare*, quasi confuso nutrimento decipere. Vel *iactas*, per hypallagen, id est, in iactationem et superbiam mittis. E.

Pro *lactans* lego *lactas*, atque distinguo ita: *in fraudem illicis Sollicitando, et pollicitando e. a. lactas?* Postea ne essent litterae superuacuae, edidi, *sanun es?* B.

SI. Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?
PAM. Perii. metuo vt subſtet hoſpes. CH. ſi, Simo, hunc noris ſatis,
Non ita arbitrere: bonus eſt hic vir. SI. hic vir ſit bonus?
Itane adtemperate venit hodie in ipſis nuptiis,
Vt veniret antehac nunquam? eſt vero huic credendum, Chreme?
PAM. Ni metuam patrem, habeo pro illa re, illum quod moneam probe.

10 *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?*] Vide oratorie agi, vt grauius Critonem accuſet Simo, nunc defendit filium, quem dudum increpauerat. *Ac meretricios amores*] Peius lenocinio crimen ingeſſit: non amicam facere de meretrice, ſed coniugem. *Nuptiis conglutinas*] Hoc grauius eſt lenocinio. D.

Meretricios amores] Efficis vt meretrices fiant vxores. E.

11 *Metuo vt ſubſtet hoſpes*] *Vt*, ne non. Lucilius, *Tuum vt memoriam retineas.* Et bene *hoſpes* ait, non *homo*, vel *Crito.* eſt enim (*in* Z.) ipſo nomine cauſa diffidentiae. D.

Metuo, vt ſubſtet hoſpes] Vereor, inquit, Pamphilus, ne patris ſermone hoſpes Crito territus, non poſſit reſiſtere fortiter. E.

12 *Non ita arbitrere*] Id eſt, non arbitreris. *Bonus hic vir eſt*] Cum pondere et diſtinctione inferendum. *Hic vir ſit bonus*] Hic, per εἰρωνείαν nec virum, nec bonum eſſe dixit. *Hic vir ſit bonus*] Mire poeta, cum oportuerit Critonem inimiciorem Chremi eſſe quam Simoni, ſic rem inducit, vt notior ei ſit contra quem maxime venerat, atque ab eo defendatur, magis vt res progredi ad cataſtrophen poſſit. D.

13 *In ipſis nuptiis*] In ipſo articulo nuptiarum. D.

Itane adtemperate] Mſ. R. *Ita adtemp.* L.

Plures codd. *euenit*, vt ante 4, quod hic Simo iratus repetit. Caeterum diſtingue ſic: *Itane a. euenit, h. i. i. nuptiis. Ut veniret, a. n.? e. v. h. c. C.* vltima effer, ſine interrogatione, per ironiam. B.

14 *Vt veniret antehac nunquam?*] Plerumque caſus imitatur induſtriam: et hoc ſaepe fit, vt etiam ſedulo facta, ſint ſuſpecta. D.

SI. Sycophanta, CR. hem! CH. ſic, Crito, eſt hic: mitte. CR. videat, qui ſiet.
Si mihi pergit, quae volt, dicere: ea, quae non volt, audiet.
Ego iſtaec moueo, aut curo? non tu tuum malum aequo animo feres?

Nam,

16 *Sycophanta*] Hoc eſt, quod minime voluit ſibi dici Crito. Nam ita loquutus eſt ſupra, *Clamitent me ſycophantam, hereditates perſequi. Hem*] Principium iracundiae. audiuit enim quod maxime vitabat: nam vt ſupra, *Clamitent me ſycophantam. Sic, Crito, eſt hic: mitte*] Hic Chremes traducit illum ab iracundia, dicendo *ſic eum eſſe*. Menander: ὗτος αὐτος ἐςὶν * (ὕτως αὐτός ἐςιν, ed. Weſterh. Forte pro ἐςιν leg. πέφυκε. Z.). Et recte: quia naturae ignoſcitur, voluntati non item. D.

Sycophanta] Calumniator. Hoc verbum eſt ab his, qui apud Athenienſ. accuſabant eos, qui cum ficu frumenta extra ciuitatem ferebant. E.

17 *Si mihi pergit, quae volt, dicere*] Grauiter et mature. D.

Si mihi pergit] Alexis: Τὸ κακῶς λέγειν γὰρ ἀρχὴ γίγνεται. ἂν δὲ εἴπῃς ἅπαξ, Εὐθύς ἀντήκουσας ἤδη, λοιδορεῖσθαι λείπεται. L.

Pro *pergit* codd. et edd. vett. recte habent *perget*, vt *audiet*. B.

18 *Ego iſtaec moueo, aut curo?*] Eſt enim ſycophantae perturbare rem bonam, et curare malam. Hoc igitur dicit cum ὑποκρίσει, Ego haec turbo, aut cogito quemadmodum tu dicis, Simo? *Non tu tuum malum aequo animo feres?*] Non filium, ſed amorem in filium (Mſ. Hulſt. et ed. Venet. 1490. melius, *amorem filii*) ſignificat. An quia iratus eſt? Et quaeritur, an conueniant haec verba Pamphilo veniente (Mſ. H. *Pamphilo venienti:* Ed. Venet. *pro Pamphilo veniente.* Haut dubie legendum: *Pamphilo praeſente.* Neque enim veniebat Pamphilus, ſed praeſens adſtabat. Niſi *Pamphilo* vel *pro Pamphilo veniente*, notet, Pamphilo aduocati inſtar aduenienti). Imo enim conueniunt: nam quanto magis diſſimulat fauorem, tanto plus acquirit fidei ad ea quae loquitur. D.

Moueo et curo?] Hoc eſt, iſta facile contemno. *Tuum malum aequo*] Calamitatem tuam, Simo, et quodcunque tibi accidit, aequo animo ferre debes, neque alteri maledicere. E.

Ego iſthaec moueo] Mſſ. *metuo*, al. *moneo*. L.

Nam, ego quae dico, vera an falſa audieris, iam ſciri poteſt.

Atticus quidam olim, naui fracta, apud Andrum eiectus eſt,

Et iſtaec vna parua virgo. tum ille egens, forte applicat

Primum ad Chryſidis patrem ſe. SI. fabulam inceptat. CH. ſine.

CR. Itane vero obturbat? CH. perge. CR. tum is mihi cognatus fuit,

Qui eum recepit. ibi ego audiui ex illo, ſeſe eſſe Atticum.

19 *Iam ſciri poteſt*] Addidit et temporis celeritatem. et magna maturitate dixit. D.

Liber Bembinus et Collegii C. C. cod. recte legunt *audierim* ſc. ex Phania. cf. v. 28. B.

20 *Atticus quidam olim*] Haec pars argumenti eſt: quae et ſupra iam dicta. D.

Atticus quidam fuit] Narratio incipit ad cognitionem. E.

Olim naui fracta] Priſcian. lib. IIX. L.

Liber Bembinus recte legit *ad Andrum*. B.

21 *Forte applicat*] *Applicat*, proprie de naufrago in litus eiecto atque egenti. D.

22 *Primum ad Chryſidis patrem*] Quid eſt, *primum?* an quia poſtea mortuus eſt? *Fabulam inceptat*] Aut ad comoediam retulit *fabulam*: quia *fabula* comoedia: et quia argumentum quaſi fabulae narratur. aut certe ad irriſionem narrationis dicit. etenim *olim* fabulae proprium, vt Horatius (Serm. II, 6, 70.) — *olim Ruſticus vrbanum murem mus paupere fertur Accepiſſe cauo, veterem vetus hoſpes amicum.* D.

23 *Itane vero obturbat?*] Si ſubdiſtinguit (*ſubdiſtinguis* Z.), *interſtrepit* accipe: ſi non diſtinguit (*diſtinguis* Z.), *euertit* intelligas. *Itane vero obturbat?*] Poteſt, *itane vero*, ſubdiſtingui: et ſic cum comminatione inferri, *obturbat*. D.

Ita vero obturbat?] Ita ſcilicet interloquitur? E.

Pro *tum*, quod prorſus ineptum eſt, corrige *tu*, et refer ad *perge*. B.

24 *Ibi ego audiui ex illo*] Magna confirmatio veritatis eſt. D.

Menander in τῷ πωλουμένῳ. apud Athenaeum VI: — —

Is ibi mortuus eſt. CH. eius nomen? CR. nomen tam cito tibi? Phania.
CH. Hem, perii. CR. verum hercle opinor fuiſſe Phaniam; hoc certo ſcio,
Rhamnuſium ſe aiebat eſſe. CH. o Iupiter! CR. eadem haec, Chreme,
Multi alii in Andro tum audiuere. CH. vtinam id ſit, quod ſpero. eho, dic mihi,

Quid

τάλας Ἕστηκας ἔτι πρὸς ταῖς θύραις, τὸ φορτίον θεὶς. σιτόκουρον, ἄθλιον εἰς τὴν οἰκίαν Ἐιλήφαμεν. W.

25 *Nomen tam cito tibi?*] Non negantis eſt; ſed difficile ſe dicturum oſtendit. *Phania*] Hoc ita dicit Crito, vt nemo audiret: ſcilicet adhuc dubitans, an ipſe ſit. D.

Fallitur Donatus, qui putat illud *Phania* ſummiſſe dictum a Critone. Nam Chremem audiuiſſe, patet ex proxime ſequentibus. Nos pro *tibi*, quod in codd. quibusdam perantiquis abeſt, reponimus PAM. Nam olim iam fuiſſe, qui illud *Phania* tribuerent Pamphilo, patet ex Donato. B.

26 *Hem*] Sunt qui putent Simonem dicere, iraſcentem filio, Critonem ſubmonenti. *Perii*] Hoc Pamphilus poſt iracundiam patris. An Chremis eſt dolentis, vel ad eius mentionem, vel quod in filiam pene peccarat? *Verum hercle opinor*] Hoc adhuc cunctanter eſt dictum: et ideo indiget confirmatione. D.

Hem appone ſuperiori, vt ſemper. B.

27 *Rhamnuſium ſe*] Piraeus et Rhamnus, et caetera huiuſcemodi maritima Atticae oppida intelligenda ſunt. *Rhamnus*, pagus Atticae eſt. D.

Rhamnuſium ſe aiebat] Locus eſt prope Athenas. E.

Lege *Rhamnuſium ſeſe aibat eſſe*. B.

28 *Multi alii in Andro*] Hoc *teſtimonium caecum* dicitur. Teſtimoniorum enim modus duplex eſt: *manifeſtus* et *caecus*. *Manifeſtus* eſt, qui certos teſtes et praeſentes habet. *Caecus*, in quo multitudinem, aut ciuitatem dicimus ſcire: vt Cicero, (pro Leg. Man. II.), *Teſtis eſt tota Sicilia*. quod tamen audientem conſternat. Eſt etiam in caeco iusiurandum, tabulae, abſenteſque perſonae. D.

Alii in Andro] Ne parum ſibi fides haberetur, alios id cognouiſſe aſſerit. *Vtinam id ſit*] Chremes poſteaquam audiuit nomen fratris ſui, qui Phania fuit, ſuſpicatus eam puellam

Quid eam tum? ſuámne eſſe aiebat? Cr. non
Ch. Cuiam igitur? Cr. fratris filiam.

Ch. Certe mea eſt. Cr. quid ais? Si. quid tu ais? Pam. arrige aures Pamphile.

Si. Qui credis? Ch. Phania ille, frater meus fuit. Si. noram, et ſcio.

Ch. Is hinc bellum fugiens, meque in Aſiam perſequens, proficiſcitur.

Tum illam relinquere hic eſt veritus; poſtillà nunc primum audio,

ellam, quae cum illo nauigauerat, filiam ſuam, ideo dicit: *Vtinam hoc ſit*, inquit, *quod ſpero*. Et interrogat an ille Phania filiam ſuam diceret. Quod cum audiſſet, confirmauit dicendo, *certe mea eſt*. E.

Dele *tum*, quod abeſt a cod. Petrenſi, nihil confert ſententiae, et metro repugnat. B.

29 *Cuiam igitur?*] Vetuſte, *cuiam*. quod omnibus generibus et caſibus ſeruit. D.

Lege *aibat* ob metrum. B.

30 *Arrige auris, Pamphile*] Translatio a pecudibus, quibus verbis intendit, accipiendam eſſe vocem (An, *arripiendam*? W. At haut dubie leg. *quibus aures intenduntur ad accipiendam vocem*. Z.). *Arrige auris, Pamphile*] Hoc Simo videtur dicere. Vt alii putant, ipſe ſibi Pamphilus. D.

Arrige aures] κακέμφατον eſt. Significat tamen, intende auditum: votiua enim ſunt quae nunciantur. E.

Arrige auris] Plautus Rudent. v, 2, 61. *Suo mihi hic ſermone arrexit auris*. huius locutionis illud Salluſt. apud Diomed. *arrexit animos militum*. L.

31 *Noram, et ſcio*] *Noram* Phaniam, *ſcio* fratrem fuiſſe. Ergo et ad perſonam, et ad rem retulit. D.

Ille, frater meus] Implet quod errorem fecerat, vt doceat filiam ſuam. E.

32 *Meque in Aſiam perſequens, proficiſcitur*] Bene in Aſiam, vbi bellum non erat, ſed in Graecia. Et *perſequens* dicit, perſeuerationem ſequentis oſtendens. *Perſequitur* enim qui non deſinit ſequi. Virgilius (Aen. IX, 217.), *Quae te ſola, puer, multis e matribus, auſa Perſequitur*. D.

33 Lege hoc ordine: *Tum illam hic relinquere veritus eſt*. B.

Quid illo ſit factum. PAM. vix ſum apud me, ita animus commotu'ſt metu,
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
SI. Nae iſtam multimodis tuam inueniri gaudeo.
PAM. credo, pater.

CH.

34 *Vix ſum apud me*] Hoc eſt argumentum, ſapientibus laetitiam vehementem in bonis moderandam: cum vnuſquiſque gaudens ita perturbetur, vt apud ſeipſum iam non ſit. *Vix ſum apud me*] *Non ſum apud me*, magis conſuetudine quam ratione dicitur. Aut forte ſic dicit, quaſi abierit animus, et rurſus redierit. *Ita animus commotus eſt metu*] Duo carnifices futurarum rerum ſunt, ſpes et metus. Dolor enim et gaudium, praeſentium rerum ſunt. Virg. (Aen. VI, 733.) *Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque: nec auras Reſpiciunt.* Sed dolorem hic in laetitia non poſuit. et mire ordinem ſeruauit. ſic enim ſe haec inuicem ſequuntur. Et ἀσυνδέτως diſtinguendum eſt, *ſpe*, *gaudio*, vt ſeparatim inferantur. D.

Commotus metu] Metum de praeterito intelligimus, qui tamen adhuc manet. Denique ordine fecit. Nam poſt metum ſpes collocata eſt, quae boni imminentis eſt ſemper. Deinde adiecit confirmatum bonum quod dixit, *gaudio*. ipſumque totum ſuppoſuit: *Mirando hoc tanto, tam repentino bono.* E.

35 *Mirando*] *Mirando*, dum miror. Et eſt participium. D.

36 *Nae iſtam multis modis tuam*] Non, *multis modis inueniri gaudeo*: ſed, *tuam inueniri*. Alii, *multis modis tuam inueniri gaudeo:* non, *inueniri gaudeo.* Hic iam redit in gratiam Simo cum filio: niſi forte patrem ſocerum appellat. vt Turnus apud Virgilium (Aen. XII, 50.), *Et nos tela pater, ferrumque haud debile dextra Spargimus* (vt ſenſus conſtet, verba *niſi forte — Spargimus*, transponenda ſunt poſt verba quae mox ſequuntur, *quamuis Pamphilus reſpondeat*). Sed quomodo infra dicit, *Quid reſtat pater?* an *reſtat* ideo, quia haec iam maior pars reconciliationis eſt? *Nae iſtam*] *Nae*, nimis. Cicero (Catil. II, 3.), *Nae iſti vehementer errant.* Salluſtius (B. Cat. 52.), *Nae iſta nobis manſuetudo et miſericordia. Gaudeo*] *gaudemus* noſtris: *gratulamur* alienis. Vt Salluſtius, *Et ei voce magna vehementer gratulabantur. Credo, pater*] Incertum vtrum, cui gratulatur, Simo ſit, quamuis Pamphilus

philus

Ch. At mihi vnus ſcrupulus etiam reſtat, qui me male habet. Pam. dignus es,
Cum tua religione, odium. Nodum in ſcirpo quaeris. Cr. quid iſtuc'ſt?

Ch.

philus teſpondeat. poteſt enim Chremes et pater videri. *Credo pater*] Sic reſponderi ſolet dicenti, *gaudeo*. D.

Nae iſtam multimodis] *Nae*, id eſt, valde. vt, *Faciunt, nae intelligendo, vt nihil intelligant*. E.

Nae iſtam multimodis] V. C. *Sane iſtam multis modis*. L.

Pro *tuam inueniri*, cum non Chremeti, ſed Pamphilo dicantur, repone *ciuem inuentam*. vt Eun. v, 5, 10. v, 9, 6. B.

37 *At mihi vnus ſcrupulus etiam reſtat*] *At*, diſcretiuum eſt ſuperiorum dictorum. *Scrupulus* a ſcrupo lapide dictus, lapillus minimus. Nam nimis moleſtae ſunt pedibus ſcrupuloſae viae. vt Virg. (Aen. vi, 238.) *Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris*. *Etiam*] Pro adhuc. D.

Scrupulus etiam] Sollicitudo et quaſi quiddam quod animum compungat. *Scrupuli* dicuntur lapilli admodum leues et parui. Vnde *ſcrupeam ſpeluncam* Virgil. (Aen. vi, 237.) dixit, hoc eſt, lapillis aſperam. Ponitur ergo *ſcrupulus* pro dubietate, per metaphoram. *Dignus cum illa tua*] σαρκασμός. E.

Dignus cum tua religione odio] Ita Nonius Marcell. al. *odium*. Plaut. Trucul. ii, i, i. *Haha, hercle quieuit, quia introiuit, odium*. L.

38 *Dignus*] *es cum tua religione odium*] Aut accuſatiuus pro ablatiuo caſu eſt poſitus, pro odio. aut ſeparatim *odium* legendum eſt, vt ſit, dignus qui male habearis. *Nodum in ſcirpo quaeris*] *Scirpus*, paluſtris res et leuiſſima. Lucilius in primo, *Nodum in ſcirpo inſane facere vulgus*. Eſt autem *ſcirpus* ſine nodo, et leuis iunci ſpecies. Alibi ipſe, *Reddunt curatura iunceas*. Plautus (Aul. iv, i, 9.) *Scirpea inducitur ratis*. D.

Nodum in ſcirpo] *Scirpum* dicimus herbae genus, vt eſt iuncus, qui omni leui corpore, longitudinem ſuam aequali parte cuſtodit. vt dixit in Eunuch. *Reddunt curatura iunceas*. Ergo hoc dixit: Rem, quae omnino eſſe non poteſt, nimia ſollicitudine et cura inquiris. E.

Nodum in ſcirpo] Iſidor. Orig. 17. cap. 9. *Qui inimicus eſt, etiam in ſcirpo nodum quaerit*. Ennodius Epiſc. Ticin. libell. Apol. pag. 350. *Nunquam bene nodus in ſcirpo quaeritur*. Vid. Feſtum in *ſcirpus*. L.

Odium habet, praeter Donatum, liber Bembinus, Vatic. et noſter veterrimus. B.

CH. Nomen non conuenit. CR. fuit hercle huic aliud paruae. CH. quod, Crito?
Numquid meministi? CR. id quaero. PAM. egone huius memoriam patiar meae
Voluptati obstare, cum ego possim in hac re medicari mihi?
Non patiar: heus, Chreme, quod quaeris, Pasibula'st. CR. ipsa'st. CH. ea'st.
PAM. Ex ipsa millies audiui. SI. omnes nos gaudere hoc, Chreme,
Te credo, credere. CH. ita me Di ament, credo. PAM. quid restat, pater?
SI. Iamdudum res reduxit me ipsa in gratiam. PAM. o lepidum patrem!

De

40 *Id quaero*] Rursus Crito obliuiosus est, vtpote alienarum rerum. D.

Egone huius memoriam] Pamphilus scit nunc quod quaeritur. Nam ab ipsa Glycerio frequenter audiuit, quali nomine vocaretur. Idcirco ait, non pati se Critonis memoriam voluptati suae obstare. cum sibi ipse auxilium ferre possit, nomen suggerendo, quod audierat. E.

41 *Voluptati obstare*] Nunc laetitiae et gaudio. D.

Pro *ego* tres codd. cum edd. vett. recte habent *égomet*. B.

42 *Heus, Chreme*] *Heus* dicendum erat, quia Chremes Critonem intuebatur. D.

Scribe simpliciter metri caussa, *Pasibúla*. Caeterum *ipsa'st* dicit Chremes, et *ea'st*, Crito. B.

43 *Ex ipsa audiui millies*] Duas res ostendit Pamphilus, et quod verum sit quod ex ipsa saepe audierit: et quod sit Glycerium. *Omnes nos gaudere hoc, Chreme*] Aut *hoc* correpte, aut *hoc* producte: vt sit, hac re gaudere. Et *gaudere*, nostris est, vt supra adnotauimus: alienis vero, *gratulari*. Sallustius, *Et ei voce magna vehementer gratulabantur*. Plus est ergo gaudere, quam laetari. D.

Nos gaudere] Prisc. VII. L.

44 *Quid restat, pater?*] Hoc est, ne irascaris. D.

Quid restat, pater?] Illud significat vt eam ducat vxorem, et sibi hoc permittat pater. E.

45 *O lepidum patrem*] In quo

De vxore, ita vt poſſedi, nihil mutat Chremes. CH. cauſa optuma'ſt:
Niſi quid pater ait aliud. PAM. nempe. SI. id ſcilicet. CH. dos, Pamphile, eſt
Decem talenta. PAM. accipio. CH. propero ad filiam. eho mecum, Crito:

Nam

quo leporis eſt plurimum, *lepidus* dicitur. Nam *lepos* eſt venuſtas. D.

46 *Nil mutat Chremes*] Vt neque conditionem nouam ferat, et omnia quae eius fuerunt, habeat. E.

47 *Nempe ſcilicet*] *Nempe*, et *Scilicet*, dicentes, manu vel vultu dotem ſignificant. quod mox intelligit Chremes. Alii ἀπὸ τῦ *ſcilicet*, Chremetis perſonam faciunt (Dacieria contendit *nempe* et *ſcilicet* habere vim aſſentiendi et comprobandi, et haec ſimul a filio et parente pronunciari. Z.) *Dos, Pamphile, eſt*] id eſt, Pamphilo pro vxore dabuntur decem talenta. D.

Niſi quid pater] (Hic intelligi vult Chremes, nihil ſe de bonis Glycerii ablaturum, ſed quaerere ne amplius quid velit *). Nempe hoc verbo indicat (dotem, et quaſi manu *) . . . veſtis tangatur, ita intelligi debet, vt dotem expetere videatur. Ideo adiecit ſcilicet, poſtquam (*plusquam*, lege) intellexit * Nam antiquitus dos dabatur a patre puellae. Eſt q . . (autem *) dos quo ſe coniuges . . . an (ſine *an* et ſigno lacunae poſuit Weſterhouius) more antiquo . . (coemunt *) qua coemtione materfamilias dicitur *. E.

Dos eſt decem talenta] Alluſit ad hunc locum Sidon. Apollin. lib. II. Ep. XI. *Namque vt familiae ſuperiori per filiam ſaltem, quamquam honeſtiſſimam iungeretur, contra rigorem ciuici moris, ſplendidam vt ferunt, dotem Chremes noſter Pamphilo ſuo dixerat.* L.

Lege *Niſi ſi quid*, et *id* tribue ipſi Pamphilo loquenti *nempe*. B

48 *Accipio*] Ille niſi dixiſſet, *accipio*, dos non eſſet. datio enim ab acceptione confirmatur: nec poteſt videri datum id, quod non ſit acceptum. *Eho*] *Eho* hic admiratio eſt intentionis (lege, *admonitio eſt attentionis*. ſed Wieling. emendat; EHO *hic aduocationis eſt interiectio*), ad id quod dicturi ſumus. D.

(*Decem Talenta*] Talentum eſt magnum pondus, cuiuslibet metalli *.) E.

Cod. Academ. *propere*. Male. B.

Nam illam me credo haut noſſe. SI. cur non illam huc transferri iubes?
PAM. Recte admones. Dauo ego iſtuc dedam iam negoti. SI. non poteſt.
PAM. Qui? SI. quia habet aliud magis ex ſeſe, et maius. PAM. quidnam? SI. vinctus eſt.
PAM. Pater, non recte vinctus'ſt. SI. haut ita iuſſi. PAM. iube ſolui, obſecro.
SI. Age fiat. PAM. at matura. SI. eo intro. PAM. o fauſtum et felicem hunc diem!

ACTVS

50 *Dedam iam*] Addidit et temporis celeritatem. D.

Omnes libri, vetuſti imprimis, poſt *Dauo* habent *ego*. B.

51 *Qui?*] Quamobrem. D.

Qui?] V. C. vt et Regium exempl. *Qui non poteſt?* L.

52 *Non recte vinctus eſt*] Id eſt, non iuſte. Sed hic ad cauſam retulit *Non recte*: ſenex vero, ad rem retulit. *Haut ita iuſſi*] Quia quadrupedem ſtringi iuſſerat, quaſi recte ac diligenter. Et hoc ipſum non vacat. Nam iam ioculariter loqui, et minus iraſcentis eſt, et placabilis animi. *Haut ita iuſſi*] Eleganter luſit ad ἀμφιβολίαν, et ſimul oſtendit, quam propitius ſit Pamphilo pater, et quam facile veniam Dauo impetrare poſſit ab eo: quippe qui iam etiam iocetur. Pamphilus autem dixerat non iuſte: ille ſic reſpondit, quaſi dixerit, non diligenter vinctus eſt. Et *haut ita iuſſi*, ſic enim praeceperat, *Quadrupedem conſtringito*). Non male coniicit Bentleius ex hac explicatione patere, Donatum, pro *haut*, legiſſe, *at*. Z.) D.

Non recte vinctus] Probatum eſt Dauum non eſſe mentitum: qui neſcio quem dixerat veniſſe, qui ſciret Glycerium ciuem eſſe Atticam. Ideo dixit Dauum non recte vinctum, quia non falſa nunciauerit. *Haut ita iuſſi*] Hoc eſt, non vehementer ligari iuſſi. E.

Pro *haut*, quod alienum eſt, recte cod. Acad. habet *at*. Iocatur enim Senex ex ambiguo verbi *recte*: iuſſi nempe, vt recte vinciretur. B.

53 *Mature* T. Faber recte repoſuit. Deinde *hunc* abeſt in Bembino et aliis; et ex conſuetudine loquendi abeſſe poſſe, recte vidit Faernus. B.

ACTVS QVINTI SCENA V.

CHARINVS. PAMPHILVS.

PROVISO quid agat Pamphilus: atque eccum. PAM. aliquis forsan me putet
Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.
Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror,
Quod

1 *Prouiso quid agat Pamphilus*] Haec Scena alterum generum Chremeti comparat: ne aut Charinus tristis recedat, aut non prouisum videatur Philumenae. *Prouiso quid agat*] Hoc colloquium post (pro *post* lege *per*. cf. Donatus ad v, 6, 5, et 8.) compendium fabulae inducitur: vt vna narratione etiam negotium Charini transigi possit. *Prouiso quid agat*] Dupliciter res ab oculis spectatorum mouentur: aut enim futura promittuntur, aut facta narrantur. *Prouiso*, duo significat: et prouideo et procedo. D.

Prouiso quid agat] Haec Scena Charini aduentum tenet, vt et ipsi laetitia generari possit ex cognitione. Si enim Pamphilo Glycerium datur, dari potest ipsi Philumena quam diligebat, quae Pamphilo offerebatur. *Aliquis forsitan*] Laetitiae plenus Pamphilus, forsitan, inquit, putet alius me hoc, quod mihi contigit, verum non credere. At vero sic esse, ego hoc vero credo et gaudeo, *vt deorum vitam propterea credam sempiternam, quod eorum voluptates propriae sunt.* Ergo quemadmodum intelligo, hoc verum *vt immortalitas parata sit, si nulla gaudio aegritudo intercesserit.* E.

Forsan me putet] Ms. R. et V. C. *forsitan*. L.

2 *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet*] Sic delicate pronunciandum est, et separatim distinguendum. *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet*] Sensus hic est, alii putent, vt volunt: ego autem verum esse confirmo, quod mihi lubet verum credere. D.

Nunc sic esse] τὸ *sic* in Ms. deest. L.

Illud *lubet* cum alienum efficiat sensum, muta in *liquet*, h. e. constat, certum est. Cod. Academicus habet *licet*. B.

3 *Ego deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror*] Omne

Quod voluptates eorum propriae ſunt. Nam mihi immortalitas
Parta'ſt, ſi nulla aegritudo huic gaudio interceſſerit.
Sed quem ego mihi potiſſimum optem nunc, cui haec narrem, dari?
CH. Quid illud gaudi eſt? PAM. Dauom video. nemo'ſt, quem mallem, omnium.

Nam

Omne quod habemus aut mutuum eſt, aut proprium. *Mutuum* eſt quicquid ad tempus habemus, nec poſtmodum noſtrum futurum eſt, vt vxor, domus, villa, ſerui, et caetera in hunc modum: *Proprium*, vt virtus animi, et bonum ſempiternum, quod proprie de diis dicitur: non enim aliunde venerunt, ſed apud ſe ipſos ſunt ſemper. Et Epicurum ſecutus hoc dixit: Proprie ergo de diis *ſempiternum* dicitur. Nam inter *ſempiternum* et *perpetuum* hoc intereſt: quod *ſempiternum* ad deos, *perpetuum* proprie ad homines pertinet. *Ego deorum vitam propterea*] Hanc ſententiam totam Menandri de Eunucho tranſtulit. et hoc eſt quod dicitur, *Contaminari non decere fabulas*. *Ego deorum vitam*] Non dixit, quod ſcit (*ſit* Z.): ſed quod verum putet. Et eſt δόγμα ἐπικούρειον, quod a caeteris philoſophis repudiatur, de otio deorum ac perenni voluptate. D.

Deorum vitam] Apollodorus: οὐ τοῦτο τὸ ζῆν ἐςί τὸ καλούμενον Θεῶν ἀληθῶς βιόν. in Heautont. *Deorum vitam apti*. L.

Lege metri gratia *ea propter*; ſic laudat locum Seruius. B.

4 *Propriae ſunt*] Perpetuae, ſempiternae, quae non ſunt accommodatae ad tempus, ac mutuae. ſic et ſupra, *Nihilne eſſe proprium cuiquam*? D.

5 *Si nulla aegritudo huic gaudio*] Scilicet ſecundum ſupra dictam ſententiam, Si propria, inquit, haec fuerit voluptas, deus ſum. D.

Parta eſt] V. C. *Parata eſt*. L.

6 *Sed quem ego*] Adoleſcentum iſte affectus eſt, velle indicare gaudium. Vnde in Eunucho Chaerea: *Sed neminemne curioſum interuenire nunc mihi*? E.

Faerni libri habent, *Sed quem ego mihi potiſſimum exoptem nunc*, etc. niſi quod Bembinus legit *optem*. Sed, ne verſus laboret, pono cum duobus codd. *cui nunc*. B.

7 *Quid illud gaudi eſt*?] In aliis, Daui perſona infertur. D.

Nam hunc ſcio mea ſolide ſolum gauiſurum gaudia.

ACTVS QVINTI SCENA VI.

DAVVS. PAMPHILVS. CHARINVS.

PAMPHILVS vbinam hic eſt? PAM. Daue. DAV. quis homo'ſt? PAM. ego ſum. DAV. o Pamphile.

PAM. Neſcis quid mihi obtigerit. DAV. certe: ſed quid mihi obtigerit, ſcio.

PAM. Et quidem ego. DAV. more hominum euenit, vt, quod ſim nactus mali,

Prius

8 *Nam hunc ſcio mea ſolide ſolum gauiſurum gaudia*] Ἀρχαϊσμός. *Solide ſolum*] Figura παρόμοιον. D.

1 *Pamphilus vbinam hic eſt?*] In hoc Actu mira arte ea quae reſtant de Comoedia breuiter explicantur, et deſignantur duarum ſororum (vulgo *duorum ſociorum.* Legerim *duorum procorum*) binae nuptiae. *Pamphilus vbinam hic eſt? P. Daue. D. Quisnam homo eſt?*] In affectu gaudentis Pamphili, et Daui gratulatione cognitionem rerum Charino praebuit: cuius perſona parce vtitur poſt (*propter* Z.) compendium. D.

Eandem lectionem ipſe Faernus expreſſit. Sed duo codd. *vbinam eſt:* et cod. Acad. *ego ſum Pamphilus.* Recte. Nam illa exclamatio, cum nil aliud addatur, prorſus inepta putanda eſt. B.

2 *Sed quid mihi obtigerit, ſcio*] *Scio*, id eſt, perſenſi. D.

Neſcis quid mihi obtigerit] Quo gaudium melius nunciet, primo generaliter interrogationem proponit. *Neſcis*, inquit, *quid obtigerit.* Sed Dauus, qui vinctus fuerat, aliquid accepit, ac reſpondet: *Certe neſcio quidem quid obtigerit, ſed quid mihi obtigerit ſcio*: quod in piſtrinum miſſus, et vinctus eſt. E.

3 *More hominum*] *Hominum* abundat. *More hominum euenit, vt id quod ſim nactus mali*] Quia fama mali celerior, quam boni: id eſt, vt facilius mala, quam bona nuncientur. Ad hoc ergo dixit, quod ille prior ſcierit quod eſſet vinctus, quam ipſe cognitam Glycerium cognoſceret. D.

Et quidem ego] Quod tu paſſus ſis, Daue, ſcio. *More*

 homi-

Prius reſciſceres tu, quàm ego illud, quod tibi euenit boni.
PAM. Mea Glycerium ſuos parentes repperit. DAV. factum bene! CH. hem!
PAM. Pater amicus ſummus nobis. DAV. quis? PAM. Chremes. DAV. narras probe.
PAM. Nec mora vlla eſt, quin eam vxorem ducam. CH. num ille ſomniat
Ea, quae vigilans voluit? PAM. tum de puero, Daue? DAV. ah, deſine.
Solus eſt, quem diligant Di. CH. ſaluus ſum, ſi haec vera ſunt,

hominum] Famam malorum celerem nuncium omnes dixerunt: idcirco *hominum more hoc contigit*, *vt*, *mali quid ego paſſus eſſem*, *prius ſcires*, *quam ego*, *quid tibi contigiſſet*. E.

Poſt *ſim* interſere *ego*. B.

4 Omnes codd. praeter cod. Palat. quidem habent *illud*, ſed male: vt ex oppoſitione conſtat. Atque pro *quod tibi* repone *tibi quod*. B.

5 *Mea Glycerium ſuos parentes reperit*] Haec ita narrantur Dauo, vt eadem opera etiam Charinus audiat. D.

6 *Pater amicus ſummus*] Haec omnia, vt diximus, propter Charinum dicuntur, vt audiat. *Amicus ſummus*] Deeſt *eius*. D.

7 *Num ille ſomniat ea*, *quae vigilans voluit*?] Hinc Virgil. (Ecl. VIII, 108.) *Credimus? an*, *qui amant*, *ipſi ſibi ſomnia fingunt*? D.

Somniat ea] Argumentum a repugnantibus. Nam vigilare repugnat ſomniare, ſicut nigrum pallido. Charinus ergo non credit iſta omnia contigiſſe, quae Pamphilus narrat. E.

Quin eam vxorem] Mſ. R. *Quin iam*. L.

Duo veterrimi habent *quin* IAM *vxorem*. Recte, vt Adel. IV, 5, 66. B.

8 *Deſine*] Compendium attulit. D.

9 Duo libri cum edd. vett. recte habent *Solus es*, quia hoc non tam infanti conuenit, quam patri. Atque pro *diligant* lege cum Faerno *diligunt*. vt et in gr. prouerbio: ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος. B.

Colloquar. PAM. quis homo'ſt? o Charine, in tempore ipſo mihi aduenis.

CH. Bene factum. PAM. audiſtin'? CH. omnia: age, me in tuis ſecundis reſpice.

Tuus eſt nunc Chremes: facturum, quae voles, ſcio eſſe omnia.

10 *Colloquar*] Mſ. R. *Adibo et colloquar.* L.

Deleatur illud *o* ante *Charine*, tanquam inutile. B.

11 *Bene factum*] A gratulatione coepit. *Omnia*] Compendium. *Age, me in tuis ſecundis rebus reſpice*] Haec ſunt quae abſolute dicuntur: et eſt commonitio. Sunt enim qui felicitate elati, ne reſpicere quidem velint amicos. Et *reſpicere*, eſt proprie retro aſpicere. Id eſt, quem praecedis felicitate, non obliuiſcaris. D.

Age, me in tuis ſecundis] Exhortatur Charinus Pamphilum, vt auxilium ſibi praebeat. *In ſecundis*, inquit, *rebus tuis reſpice me*, habes in poteſtatem (*poteſtate* Z.) Chremetem, omnia poteſt facere ille, quae tu voles. Poſt hunc verſus ſequuntur continentes illam ſententiam, quemadmodum itum eſt ad Chremetem, quemadmodum exóratus Charino promiſerit filiam. Sed hos tollendos verſus eſſe perſuadet, quod ſequitur: *Memini. atque adeo longum eſt exſpectare, dum exeat.* Si enim acta ſunt iſta omnia in publico, quomodo dici poteſt, maxime cum ſequatur, *Ne exſpectetis, ne exeant huc: intus deſpondebitur: Intus transigetur, ſi quid eſt quod reſtat.* Ergo cum legerimus primum, *Tuus nunc Chremes: facturum, quae voles, ſcio eſſe omnia*, continuo debemus ſubiungere, *Atque adeo longum illum exſpectare, dum huc exeat.* Ita enim integritas fiet ſenſus, ſublatis verſibus, qui intus geſta retinebant. Quod vero ſequitur ω. *Plaudite*, verba ſunt Calliopii eius recitatoris, qui cum fabulam terminaſſet, eleuabat aulaeum Scenae, et alloquebatur populum, *Vos valete, vos plaudite*, ſiue, fauete. E.

Me in tuis ſecundis reſpice] Sophocles Oedip. Colon. Εὐδαίμονες γένοισθαι, κἆτ' ἐυπραξίᾳ Μέμνησθαι μου. L.

Pro *hem audiſtin'?*] repone ſimpliciter *audiſti?* B.

12 *Tuus eſt nunc Chremes*] Lucilius in ſecundo, (Mſ. Hulſt. et Lindenbr. *in ſeptimo*). *Nunc praetor tuus eſt, meus ſi diſceſſerit horno Gentilis.* D.

PAM. Memini: atque adeo longum'ſt, nos illum exſpectare, dum exeat.
Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. tu, Daue, abi domum:
Propera, arceſſe, hinc qui auferant eam. quid ſtas? quid ceſſas? DAV. eo.
Ne exſpectetis, dum exeant huc: intus deſpondebitur:

Intus

13 *Atque adeo longum eſt nos illum exſpectare*] Quia et audacter et artificioſe binos amores duorum adoleſcentium, et binas nuptias in vna fabula machinatus eſt: et id extra praeſcriptum Menandri, cuius Comoediam transferebat: idcirco aliud in proſcenio, aliud poſt ſcenam retulit: ne vel iuſto longior fieret, vel in eandem propter rerum ſimilitudinem cogerentur. D.

14 *Sequere hac me intus: ad Glycerium*] Iam poſt ſcenam itur: quia vlterius in proſcenio nihil agitur. *Tu Daue abi Domum*] Hi verſus, vſque ad illum, *Gnatam tibi meam Philumenam vxorem*, negantur Terentii eſſe: adeo vt in pluribus exemplaribus bonis non inferantur (Mſ. Hulſt. *ferantur.* rectius; niſi malis, *inueniantur.* Wielingius mauult, *inſerantur.* Citat hos verſus ſeptemdecim, quos Donatus et Eugraphius recte ſpurios iudicant, Guyetus e quibusdam codd. quos vidit. In decem codd. quibus ſum vſus, eos non inueni. Vt autem lector non ignoret, quid iſte auctor de Charini ſomniauerit nuptiis, ex Guyeto verſus iſtos infra adſcribere lubet). D.

Abi domum: propera] Mſ. R. *abi domum propere.* Vt Heautont. Act. 2. Scen. 2. *Abi obuiam propere.* et *traduce huc ad nos propere.* Hecyr. Act. 5. Scen. 3. 10. *propere curre ad Pamphilum.* L.

Bembinus cod. *ad Glycerium;* Donatus apud Faernum, *apud Glycerium.* Noſtri omnes, *nunc eſt*, quod verſus ipſe poſtulat. Lege et diſtingue: *Sequere hac me. intus apud Gl. nunc eſt.* B.

15 Meliores et plures libb. *Propere arceſſe.* B.

16 *Ne exſpectetis*] Mire dicit, latenter ſe laudans: quo verbo auidum adhuc audiendi populum, adeoque cupidum et intentum oſtendit, vt finem Comoediae eueniſſe non ſenſerit. D.

Intus transfigetur, si quid est, quod restet. Ω. Plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

17 *Intus transfigetur, si quid est quod restet*] Artificiose poeta hereditatis iustam petitionem ex Critonis persona praetermisit, quae ei, Glycerio cognita, iure tribuebatur: ne vel paruo rei Critonis tractatu, aut defraudatione Glycerii infuscaretur finis fabulae, ad laetum exitum spectans. *Si quid est quod restet*] Quia narratione dignum non est, quod Charinus rogat. D.

Ω. *Plaudite*] Haec nota in omnibus vett. codd. vt et in Regio exemplari habetur. L.

Alii aliter de *plaudite* et nota ω, quae praeposita est, sentiunt. Ego ex Horat. Art. Poet. 154, *Cantorem* puto significari, cuius, vbi Actores omnes e Scena exierunt, fuit, depositis ex ore tibiis illis dextris et sinistris, *plaudite* sonare. Igitur huius Cantoris nota in libris olim fuit CA. quae postea vel ex ignoratione, vel compendii causa in formam ei similem ω degenerauit. B.

Calliopius] In quibusdam libb. *Calliopus*. De Calliopio quaedam Eugraphius. Sed ne amplius nugemur, criticum eum fuisse, mea quidem fert opinio, qui hasce fabulas ad prisca exemplaria correxit. Sic Vettius Agerius Basilius Horatium recensuit, vt testantur vetusti codd. in quibus ita scriptum: *Vettius Agerius Basilius Mauortius* V. C. et INL. ex commen. Dom. Exconf. ord. legi et vt potui emendaui: Nicomachus Dexter et Victorianus V. V. C. C. Titum Liuium: Iulius Celsus Constantinus V. C. et Flauius Licerius Firminus Lupicinus Ephemerin Iulii Caesaris: Flaccus Theodorus Memorialis sacri scrinii epistolarum, et adiutor viri magni Quaestoris Sacri palatii Priscianum: Securus Melior Felix Asper Com. consist. rhetor vrb. R. Martianum Capellam. vti haec nomina in vetustissimis scriptis codicibus adnotantur. Sic Apuleii Milesiarum libros et Apologeticum Crispus Sallustius quidam legit, emendauit, et recognouit: ita enim in antiquissimis codicibus legitur, qui Florentiae in bibliotheca Magni Ducis Hetruriae asseruantur. Ad horum ergo exemplum Calliopius nomen quoque suum, siue verum fictumue hoc sit, fabulis a se recensitis adscripsit. L.

AELII DONATI V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE COMMENT. IN TERENTI ANDRIAM EXPLICIT.

Mſ. Hulſt. ita: *Donati in Andriam Commentum explicit feliciter.* In aliis aliter. Caeterum multis exemplis confirmatur, quod ſcribit Hieronymus ad Marcellam, Epiſt. 138: *Scire debemus, apud Ebraeos in fine librorum vnum e tribus ſolere ſubnecti, vt aut* Amen *ſcribant, aut* Sela *aut* Salom, *quod exprimit pacem, vnde et Salomon, pacificus dicitur: vt ſolemus nos completis opuſculis, ad diſtinctionem rei alterius ſequentis, medium interponere* Explicit, *aut* Feliciter, *aut aliquid iſtius modi.* Vt autem de aliis taceam, eſt in fine vnius cod. Lugduno-Batavi, *P. Terentii Afri Comoedia Phormio Calliopio bono Scholaſtico explicit feliciter.* Alius additum habet: *Calliopius recenſui. P. Terentii Afri Comoedia Phormionis explicit. Amen.* Alius habet: *Finito Libro ſit laus et gloria Chriſto.* Mſ. Bodl. praeter *Explicit* nihil ſubiungit, idque ter; ſub finem Eunuchi, Adelphorum et Hecyrae. De cuius vocis origine Euer. Otto in Diatr. de Papiniano cap. XII, 6. *Locutio*, inquit, *deſumta eſt a vetuſto voluminum euoluendorum more: quae demtis loris, vnciſque relaxatis* explicabantur, *adeoque lectoribus ad finem vſque patebant.* Martial. XI, 108.

Explicitum nobis vſque ad ſua cornua librum,
Et quaſi perlectum, Septiciane, refers.

Inde profecta antiquorum conſuetudo, vt completo libro vocem Explicitus, *dein poſterioribus ſeculis curtius* Explicit *ſubiicerent, ſtatimque ſcriptionem continuarent.* W.

APPENDIX SPVRIA.

P. Te exſpectabam. eſt de tua re, quod agere ego tecum volo.
Dedi operam, ne me eſſe oblitum dicas tuae gnatae alterae.
Tibi me opinor reperiſſe dignum te atque illa virum.
CHAR. Daue, ah perii. de meo amore ac vita nunc ſors tollitur.

CHR.

CHR. Non noua iſtaec mihi conditio eſt, ſi voluiſſem, Pamphile.

CH. Occidi, Daue, perii! CHR. Sed id quamobrem non volui, eloquar.

Non idcirco, quod eum affinem mihi nollem. P. Hem, tace.

CHR. Sed amicitia noſtra, quae eſt a patribus noſtris tradita,

Non aliquam partem ſtudii adductam tradi liberis,

Nunc cum copia atque fortuna vtrique vt obſequeretur, dedit, detur. P. bene

Factum: abi, atque age gratias homini. CHA. Salues, Chremes amicorum

Meorum omnium mihi cariſſime, quod mihi commodum eſt, gaudio,

Quam id, quod a te expeto, me reperiſſe, vt habitus antehac fui

Tibi animum, quo adeumque applicaris ſtudium exinde vt erit,

Tute exiſtimaueris id ita eſſe facere ex me coniecturam ex me licet.

Alienus abs te tamen quis tu eſſes, noueras, ita res eſt. CHR. Gnatam tibi meam

Philumenam vxorem, et dotis ſex talenta ſpondeo.

FRIDERICI LINDENBROGI

OBSERVATIONES IN AELII DONATI. V. C. COMMENT. IN ANDRIAM.

Commentarium hunc, qui Aelio Donato, oratori vrbis Romae adscribitur, sic quidem illius esse censeo, vt integriorem multo eum olim extitisse, mea quidem opinio sit: qualem autem nunc habeamus, collectanea potius siue excerpta dicenda esse, quam ipsissimum Donati opus. Id quod arguere videntur frequentes asterisci; et quod toties eadem repetantur, nonnulla etiam parum dilucide explicentur. Quin etiam Hieronymus Comment. in Eccles. cap. 1. attestatur, Donatum praeceptorem suum, cum versiculum illum, *Nihil est dictum, quod non sit dictum prius*, interpretaretur, *pereat*, dixisse, *qui ante nos nostra dixerunt*. Quae sane verba in hisce commentariis nunc minime leguntur. Dein, quae ex Probo et aliis hic afferuntur, quis negaret ea collectoris potius studio, quam Donati iudicio inserta esse. Praeter hunc enim et alios plures certum est in Terentium commentaria edidisse: Euanthium puta, Aruntium Celsum, Flauium Caprum, Helenium Acronem, Asprum, Probum, Nigidium, et si vera lectio, Adesionem. De Euanthio Rufinus Grammaticus de metris Terentianis: *Euanthius in commentario Terentii de fabula, hoc est, de comoedia, sic dicit.* Reliquos Charisius Sosipater, et Donatus ipse in hisce commentariis laudant. At quicquid sit, contenti simus hoc Catone, qui ex tantorum naufragio solus periculum qualiter qualiter euasit.

Aelii Donati] Ita expressim libb. Pithaeor. et P. Danielis, quos hic auctores sequor. Quamuis in Commentariis Virgilianis, quae et illa Donato attribuuntur; et quidem ab antiquis, CL. TIBERIVS vocetur. Etiam in vetustissimo Mf. Cod. quem Florentiae in Bibliotheca Ducis Hetruriae vidi, Donatus nomen Africanum est. B. Augustin. Epist. 163. *Quamquam enim Donati nomen Afrum esse soleat, non tamen repugnaret a vero, vt vel partium illarum aliquis vocaretur nomine Afro.* Inde Donatus Proconsul Africae, ad quem scribit Augustin. Epist. 127; et Donatus iste Carthagini-

giniensis, qui postea sectae suae nomen dedit; et Donatus Bagaiensis, et alii, qui hic minime sunt recensendi.

IN ARGVMENTVM ANDRIAE.

Haec prima acta] Vet. cod. Petr. Danielis: *Haec prima facta est, acta ludis.*

M. Fuluio et] al. *M. Fuluio aedile, et M. Glabrione. Q. Minucio Valerio curulibus.*

Diuerbiis authenticis] Sic quidem omnes scripti libri; sed non dubito quin vera sit emendatio haec: *Diuerbiis aut canticis.* Tertullian. de Spectacul. *Si scenicae doctrinae delectant, satis nobis literarum est, satis versuum est, satis sententiarum, satis etiam canticorum.* Vitruuius de architect. lib. 5. praefat. *Comici interponentes e choro canticum, diuiserunt spacia fabularum, ita partes cubica ratione facientes, inter capedinibus leuant actorum pronunciationes.* Vid. Tit. Liuium Decad. 1. lib. 7. Diomed. lib. 3. et prolegom.

Post scenam fieri] Vid. quae notaui ad Andr. Act. III, Sc. I.

Sibi exhibeat] Excerpta Mſ. R. *sibi exhibiturus.*

Hunc enim orbem] Ita Mſ. R. al. *ordinem.*

Poeticae virtutis] al. *poeticae artis et virtutis.*

IN PROLOGVM.

1 *Minimeque errantem*] Mſ. R. Dan. *minimeque errati.*

Lucio Lannino] Dan. *Luscio Laninino.* al. *Luscio Lanuino.* Hieronym. Quaest. Hebraic. *Qui in principiis librorum debebam sequuturi operis argumenta proponere, cogor respondere maledictis: Terentii quippiam sustinens, qui comoediarum prologos in defensionem sui scenis dabat. Vrgebat enim eum Luscius Lauinius nostro Luscio similis, et quasi publici aerarii furem poetam criminabatur.* Vid. Sarisber. Policrat.

5 *Quae ab amantibus saluo*] Vitiosus hic locus. liber Daniel. *quae amantibus saluo.* Excerpta Reg. *quae a manentibus.*

7 *Quasi rancidi*] Mſ. *rancioli.*

8 *An nunc vitio*] Mſ. *non nunc vitio dent?*

12 *Prolata oratione*] Mſ. *in probata oratione.*

In poemate] Excerpta Reg. et Dan. *Et poema.*

22 *Nam quiescere illi*] Rectius puto quod in Mſ. R. et Dan. *Nam* QVIESCE *illi dicitur. Ante denuntio*] Mſ. Dan. *praedico, admoneo.*

ACT. I. SC. I.

1 *Properanter discernit*] Mſſ. *properat et discernit.*

2 *Figura ellipsis*] Excerpta Reg. *figura syllepsis.*

3 *Medicinae famulatrix*] Mſ. *adulatrix.*

4 *Generales sunt partes*] Mſ. R. *species.*

Et temperantia] Mſ. R. *Patientia.* Hieronym. ad Pammach.

mach. *Quatuor virtutes ſcribunt Stoici ita ſibi inuicem nexas, et mutuo cohaerentes, vt qui vnam non habuerit, omnibus careat: prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam.* Vid. Martian. Capell. de nupt. Philol. lib. 2. pag. 33.

Perfectionem deſignat] R. *deſiderat.*

9 *Moderata, aequalis*] R. *moderata qualitas.*

Patres plebem] Ita Mſ. al. P. C. locus eſt lib. 1. Hiſtor. cap. 2.

10 *Ad aliquid dicitur*] Ita Excerpta Reg. al. *ad aliquem.*

12 *Beneficium erogatum*] R. *beneficiis prorogatum.*

13 *Secundum ius*] l. 6. §. 1. π. de alend. et agnoſ. lib. l. 5. π. de iur. patronat. l. 2. C. de libert. et eor. lib. Legum Burgund. Tit. 40. de manumiſſ. Ambroſ. de Iacob et beata vita.

Admirabiliter] Mſſ. et excerpta Reg. *aduerbialiter.*

22 *Quod praecedit*] Reg. excerpta: *quod ſequitur, id quod praecedit.*

Incipit mala ibi] Mſ. *I. m. ab.*

28 *Plerique παρέλκον*] A. Gell. lib. 8. cap. 12.

Omnes ſubiguntur] al. *ſubiungunt.*

34 *Vt ne quid nimis*] Conuenit cum hoc loco quod Seruius notat in Virgil. Aeneid. x. verſ. 861. *Phoebe, diu. Terentius ſeruis dat plerumque ſententias prudentiſſimas quidem, ſed quae per naturam ſe offerunt cunctis, vt* NE QVID NIMIS.

41 *Obſequium primum*] Quinct. lib. 8. c. 3.

43 *Huc loci vel huc locorum*] Reg. excerpta. *vt huic locorum.*

45 *Neque addendum iam ſit*] Ariſtot. ad Nicomach. lib. 2. cap. 6.

48 *Victus, in paruis arduiſque*] Plaut. Capt. Act. 1, 2, 85. — *Aſper meus victus ſane eſt.* Ibidem Act. III, 1, 37.

Redibo huc ad ſenem, ad coenam aſperam.

52 *Conditio eſt pactio*] Vt Plaut. Capt. 1, 2, 78.

Quaſi fundum vendens meis me addicam legibus.

56 *Habet, qui letaliter*] Ita Prudent. in Pſychomach. Virgil. et alii. (Ad illuſtrandum locum Terentii et ſententiam Donati confirmandam valet locus Anacreontis XLV, 13, vbi Ἔλαβεν βέλεμνον Ἄρης, non ſignificat *Mars telum manu apprehendit*, quae eſt vulgaris opinio, ſed ſatis inepta; ſed *telo vulneratus eſt.* Z.).

Mane aduerb.] Mſ. *Vtrum Pamphilum an aduerbialiter.*

58 *Vt ſis, ſi vis. nam delirat*, etc.] Haec eſt lectio vett. codd. Apparet autem fuiſſe tam acute fatuos nonnullos qui hariolarentur, *Sodes* Graecam eſſe vocem, ἀντὶ τοῦ ζῶος ζῇς, *ita viuas*, quae eſt vſitata obteſtandi formula, ad verbum: *Ita ſaluus atque incolumis viuas.*

Peregrinae mulieri] Mſſ. *peregrinis meretricibus.*

61 *Et quidem*] Mſ. *Et quod tacitum.*

80 *Frequens vt miles*] A. Gell. libr. 16. cap. 4.

81 *Noctu efferebantur propter celebration.*] Seruius ad Virgil. Aeneid. XI. verſu 143. *Funereas rapuere faces.*

82 *Alienis lacrumis ſuas commodabat*] Hoc non protriti ſermonis eſt. Zeno Veronenſis Epiſcopus, Serm. de continentia: *Cui magis lacrumas commodabis? mortuone, an morienti?* Et quouis pacto contendere auſim, ſic Petron. Arbitrum c. 3. ſcripſiſſe: *Adſidebat aegrae fidiſſima ancilla, ſimulque et lacrumas commodabat lugenti, et quotiens defecerat, poſitum in monumento lumen renouabat.* vbi vulgo legitur *commendabat lugenti*, male.

88 *Funes et * in genu*] Ita in Mſ. Pith. at in P. Daniel. *Funes et ingenium cerei f.* aeque corrupte. Sed vitioſam ſcripturam exprimere malui, quam ex ingenio parum feliciter quid ſubſtituere. Nam quod in vulg. legitur: *delibuti funes et cerei fomites*, dubito an pro vero accipiendum ſit. De hiſce autem funalibus Seru. XI. 143. Aeneid. *Funera alii a funalibus candelis, ſebo et cera circumdatis dicta, quod his praelucentibus noctu efferrentur mortui.* Iſidorus Orig. libb. XX. cap. 10 *Funalia ſunt quae intra ceram ſunt, dicta a funibus, quos ante vſum papyri cera circumdatos habuere maiores, vnde et funera dicuntur. Funalia autem Graecis ſcolaces dicuntur, quod ſint ſcolicae, hoc eſt, intortae. Hos Romani funes et funalia nominabant*, etc. Vid. Seru. Aeneid. I 727. *Flammis funalia vincunt.* Vbi etiam de papyro additur. vti et apud Pont. Paulin. in natali Felicis: *Limina ceratis adorentur odora papyris.* Ennodius Epiſc. in benedict. cerei: *ceram pauit nectareis partubus foeta virginitas, papyrum ad alimenta ignium lympha tranſmiſit, lumen adhibetur e coelo.* Antipater Epigramm. lib. VI.

Λαμπάδα κηροχίτωνα χρόνῳ τυφήρεα λύχνον,
Σχοίνῳ καὶ λεπτῇ σφιγγόμενον πάπυρῳ.

92 *Forma immobilis*] Iſidor. libr. different.

100 *Poſt ipſam morituri*] Referri huc commode poteſt, quod Seruius notat Aeneid. III, 60. *magna ſupremum voce ciemus. Hoc loco dicimus more ſolemni, id eſt, tertio Vale; nos te ordine, quo natura permiſerit, cuncti ſequemur.* Plane vt in vet. inſcript. Hiſpan.

VALE. ET. SALVE. ANIMA.
Ͻ. OPPIANAE. FELICIS.
NOS. EO. ORD. QVO. NATVRA.
PERMISERIT. TE. SEQVEMVR.

101 *Sepulchrum κατ' ἀντίφρασιν dicimus*] Ita Mſ. alii, *Vt diximus*, quod tamen iam non dixerat: itaque mutila haec

eſſe

esse commentaria, vel hinc etiam colligere licet.

115 *Per ratiocinationem*] Ita Ms. Alii, *Per rationem.*

118 *Appareat verum*] Ms. *euersum.*

134 *Omnibus membris*] Ms. R. Pith. Dan. *omnibus verbis.* fortassis an fuit *neruis*?

136 *Nulla causa*] Ms. *vlla causa.*

ACT. I. SC. 2.

1 *Narratione iam habita*] Ms. *narratione peracta.*

2 *DaFus, SerFus*] Vid. Quinctil. libr. 1. cap. 4. de litteris.

4 *Florentis Homeri*] Haec vera est lectio in lib. Dan. Alii codices male, *Florentis honoris.* Locus Lucretii extat lib. 1, 125.

11 *Miranda locutio*] Reg. excerpt. *Imitanda locutio.*

13 *Vultuose agunt*] Excerpt. R. *Inuidiose agunt.*

15 *Spectat pronuncians*]. Ni tardius ad manus meas peruenisset Ms. cod. Danielis, sic ex eo edi debuisset: *Vos hoc agite, spectatores, nunc iam. Pronuncians* etc. quae vera est lectio. Locus Plauti extat Prolog. Asinar.

21 *Trepida confessio*] Ms. *tepida consensio.*

29 *Auspiciis seruatis*] Reg. excerpt. et Dan. *Auspiciis seruatitiis.* de hoc autem ritu, quo leges auspicato rogabantur, vid. Ciceron. Philipp. V.

34 *Vnam affirmatiuam*] Mss. *confessiuam.*

ACT. I. SC. 3.

1 *Metu et cura aestuantis*] Ita excerpta Reg. quibuscum in parte consentiunt Mss. reliqui.

13 Παρόμοιον *dicitur*] Reg. *Paromonea.* Dan. ΠΑΡωΝΟΜΑCΙΑΙ.

21 *Nomina comicorum seruor.*] Bene de his seruorum nominib. Helladius in biblioth. Photii. cuius locum integre adscribam: ὅτι οἱ κωμικοὶ τοὺς οἰκέτας τὸ μὲν πλέον ἀπὸ τοῦ γένους ἐκάλουν, οἷον Σῦρον, Καρίωνα, Μίδαν, Γέταν, καὶ ὅμοια. ἐκάλουν δὲ τὰ ἐξ ἐπιθέτων, ὡς ἀπὸ τοῦ χρώματος μὲν Πυῤῥίαν καὶ Ξανθίαν: ἀπὸ τοῦ τρόπου δὲ Παρμένονα, καὶ Πιστὸν, καὶ Δρόμωνα; ἐκάλουν δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ ὠνήσαντο τὸν οἰκέτην, ἐξ οὗ καὶ τοὺς Νουμενίας ὠνόμαζον. Vid. Aristophan. in Ranis, et quae notat Donat. ad Act. 1. Scen. 1. vers. 1. Adelph. Illud porro antiquitus obseruabatur, vt comica nomina duarum syllabarum, tragica vero plurium essent. Athenaeus id docet, lib. XIV, c. 1. φιλόγελως δὲ ἦν καὶ Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς, ὥς φησι Φύλαρχος ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἱστοριῶν, ὅς γε τὴν Λυσιμάχου ἀρχὴν κωμικῆς σκηνῆς οὐδὲν διαφέρειν ἔλεγεν. ἐξιέναι γὰρ ἀπ᾽ αὐτῆς πάντας δισυλλάβους. De tragicis ibidem mox additur.

In comoedia frequentissimus Dauus. Philostrat. lib. 1. Icon. χρῆται γὰρ αὐτῇ (ἀλώπεκι) ὁ Αἴσωπος διακόνῳ τῶν πλείστων ὑποθέσεων, ὥσπερ ἡ κωμῳδία τῷ Δάῳ.

Horat.

Horat. de arte, 114. *Intererit multum, Dauus loquatur, an heros.* Ex eodem libro 237.

Vt nihil intersit, Dauusne loquatur, et audax
Pythias, emuncto lucrata Simone talentum.

Dio Chrysostom. πρὸς Ἀλέξανδρ. Lucian. περὶ ὀρχήσεως. At minus recte a patria Dauum dici autumo: verius vero a Glossario scriptum, *Dauus* ἄφρων, ἄπειρος. indeque interpretandum illud, *Dauus sum, non Oedipus.* Sic Getae nomen non raro frequentabatur. Arrian. in Epict. lib. III, cap. 26. πρῶτον μὲν ἐξελήλυθε νυκτὸς, ὅτε ὁ Γέτας ὁ τολμᾷ ἐξελθεῖν. Cael. Sedulius in opere Pasch. *Siue clamoribus cothurnatae tragoediae, seu ridiculi Getae comica foeditate.* Quod Caracallae temporibus adeo odiosum fuit, vt si quis illud vel scripsisset, vel verbo tenus protulisset, statim is de vita periclitaretur. ὅθεν οὐδὲ ἐν ταῖς κωμωδίαις οἱ ποιηταὶ ἔτι ἐχρῶντο. Xiphilinus in Caracalla. De Phormione Cicero pro Cecinna 10, et ex eo Quinct. libr. VI, cap. 4. *Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio.* Auf. Ep. 22. *Canus, comosus, hispidus, trux, attubus, Terentianus Phormio.* Parmenonem et Syrum, praeter Terentium, Plautus inducit Bacchidibus IV, 4, 7. *Non mihi isti placent Parmenones, Syri, qui duas aut tres minas Auferunt heris.* Parmeno παρμένων, τουτέστι παραμένων. Dio Chrysost. Rhodiac. p. 219. ἀνδράποδον μὲν τὶς ὠνούμενος, εἴ ποτε ἀπέδρα σκόπει, καὶ εἰ μὴ παρέμενεν τῷ πρώτῳ δεσπότῃ. Igitur Parmeno, qui non fugitiuus: neque de quo dici potest illud Horat. l. 2. Ep. 2. v. 14. — *semel hic cessauit, et, vt fit, In scalis latuit* — Vbi sic Porphyr. *Iam nunc verba sunt quibus mango vtitur, vt monstret cessatorem esse quem vendidit, hoc est, fugitiuum.* Atque haec vera nominis ratio.

Vt Thylacus] Sic ex Reg. excerptis restituimus, cum antea corrupte legeretur *Chylacus.* Est autem hic *Thylacus*, vt in Pandecte *Saccus.* l. 44. de manum. testam. *Saccus seruus meus, et Eutychia, et Hirena ancillae meae.* Quo quidem nomine ventriosi et vinarii potissimum vocabantur. Antiphanes vetus Comicus apud Athen. Dipn. l. XII, c. 13. — τοῦτον οὖν Δι' οἰνοφλυγίαν καὶ πάχος τοῦ σώματος Ἀσκὸν καλοῦσι πάντες οἱ ἐπιχώριοι. Vt et Alexis quodam in loco testatur: cuius verba in notis ad Theophrast. notauit vir doctissimus Isaac. Casaubonus.

ACT. I. SC. 4.

2 *Abstemius, sobrius*] Quinct. I, 7. Aul. Gell. x, 23. Ouid. Metam. xv, 322. *Clitorio quicunque sitim de fonte leuarit, Vina fugit, gaudetque, meris abstemius, vndis.*

ACT. I. SC. 5.

2 *Cum stomacho dictum*] Ms. *cum stom.* δεικτικόν.

15 *Infringi, impingi*] Ms. *Infligi, impingi.*

18 *Conflatur excusatio*] Ms. *accusatio.*

26 Ἀπὸ τȣ̃ αἰσίȣ] Mſ. ἀπὸ τȣ̃ δσίȣ.

33 *Nam vtraque*] Mſ. *nam vtrumque.*

35 *Voluntas non factum damnatur*] Punitur videlicet voluntas in grauioribus delictis. l. 1. ff. ad Leg. Iul. Maieſt. l. 1. ff. ad. l. Corn. de ſicar. l. 1. π. De leg. Pomp. de Parricid. l. 16. §. 8. ff. de poenis. l. 1. init. ff. de extraord. At quod l. 18. ff. de poenis habetur, *cogitationis poenam nemo patitur*, id de leuioribus culpis intelligendum eſt. vt recte in Synopſi Attaliat. Tit. 78. pag. 69. ὑπὲρ ψιλῆς ἐννοίας ȣ̓δεὶς ὑφίςαται ποινήν.

60 *Iunctis dextris*] Mſ. *iungens dextras.*

62 *In manum conuention.*] Cicero et Boetius in Topicis.

ACT. II. SC. I.

1 *Pauoribus, gaudiiſque*] Dan. Mſ. *periculis gaudiiſque.*

Ne τραγικώτερον *fieret*] Mſ. *Ne* ΑΠΟΘΕΑΤΟΝ. Quae vox ſi proba ſatis eſſet, non male iſti loco aptari poſſet, pro re quam inuiti ſpectant ſpectatores; vel aliena a theatro, id eſt, contra artem et legem ſcenicam. Sed non facile in animum induco, eſſe id verbi δόκιμον. Itaque vulgatam lectionem retinere ſatius eſt.

ACT. II. SC. 5.

18 *Tum fieri pauum*] Haec veriſſima lectio eſt, quam Mſſ. debemus. antea nimis quam inepte, *tum fieri pauidum.* Tertull. de anima cap. 33. *Pauum ſe meminit Homerus, Ennio ſomniante: ſed poetis nec vigilantibus credam, et ſi pulcherrimus pauus, et quo velit colore cultiſſimus*, etc. Cornutus in Perſium; Hor. l. II, Ep. I. et ibid. Acro.

ACT. II. SC. 6.

1 *Nullus ſpectator*] Mſ. *ſpectator non ſenex.* et poſt. *hoc agit*, non *ait.*

ACT. III. SC. I.

1 *Peregrinae, inhoneſtae*] Vide quae notat Iſ. Caſaubonus ad Theophr. Charact.

12 *Praeſtamus caeteris animalib.*] Salluſtianum eſt.

15 *Iuno Lucina*] Reſtitui hic locus in melius poteſt ex ſcripto cod. Daniel. hoc modo: *Iuno Lucina Iunonis filia, Graece* εἰλήθυια, *Latini nixos dicunt. Iuno a iuuando dicta; Lucina ab eo*, etc. Phornut. δοκεῖ δὲ καὶ πλείςοις ἡ αὐτὴ εἶναι καὶ εἰλήθυια, ἀπαύςως εἰλȣμένη καὶ θέȣσα περὶ τὴν γῆν. ἣν εὔχονται ἐλθεῖν αὐταῖς ἠπίαν καὶ λυσίζωνον αἱ ὠδίνȣσαι. De *Nixis* Nonius in voce ENIXAE. et Feſtus: *Nixi dii appellantur tria ſigna in Capitolio ante cellam Mineruae genibus nixa, velut praeſidentes parturientium nixibus.* Vt in illo verſu. Ouid. l IX Metam. 294. *Lucinam Nixoſque pares clamore vocabam* Et *nixus* ſunt ὠδῖνες. Virg. IV, 199. Georgicor. Et Rufinus in expoſitione Symboli: *Apes neſcire coniugia, nec foetus nixibus edere omnibus palam eſt.* Gloſſ. Philox. *Nixae*, ὠδῖνες.

ACT. III. SC. 2.

1 *Firme nunciabant*] Mſ. *firme intimabant.*

3 Λȣ́σατε αὐτὴν YTISA*] Haec eſt ſcriptura Mſſ. codd. Palam vero legi debet vel ἥδιςα, vel, quod Iſ. Caſaubono placebat, τάχι-

τάχιτα, vel quid tale. In verſu Lucilii, *Date bibere ſummo*, diuiſim legendum cenſeo: *Date biber e ſummo. Biber* τὸ πίνειν, vt notauit Chariſ. l. 1. Dein, *e ſummo*; vt Plautus Aſinar. v, 2, 41. *Da, puere, ab ſummo.* Confer. vero cum hoc loco Donati Quinctilian. lib. 9. et Seru. ad illud Virgil. Aen. 1, 319. *comam diffundere ventis.*

4 *Duo verba actiua*] Mſ. *duo verba iniuncta.*

6 *A matre ſanguinolentum*] Iuuenal. Satyr. VII, 196. *Et adhuc a matre rubentem.* Mar. Vict. in Geneſ. III, 547. *Iuſſus pueros a matre recentes.* De Sanguinolentis in Rubr. cod. De infantibus expoſit. et l. 1. Cod. Theod. eod. tit. l. 2. C. De patrib. qui filios ſuos diſtrax. Lactant. lib. VI, 20.

11 *Fieri potuerit*] Mſ. *oportuerit.*

25 *Nec dico, nec facio*] Sine dubio legend. *Nec dico, nec facio mu. Vnde et mutire dicimus,* etc. vid. Chariſ. lib. 2.

ACT. III. SC. 3.

11 Τω ελληνιCμON] Vitioſam ſcripturam reliquimus, vt cuiuis emendandi liberum eſſet arbitrium. Non multum autem a vero abeſſe cenſeo, ſi legatur τῷ ἐλληνισμῷ. Μὴ λιτάνευε, μὴ μάχου. Vt etiam Pithoeus ſuo codici adſcripſerat.

ACT. III. SC. 4.

13 τί δήποτ' ἀκούσω] Mſ. ΠΡΟΤΟΝΚΥΜΕ.

ACT. III. SC. 5.

5 ἌΝ ΘΕΟC ΦΕΤΓΕΙ. etc.] In Dan. lib. ſic erat: ΑΝΘΕΟC ΘΕΤhΘΚΑΝΑ ΠΟΛΕΙΜτπe. aeque corrupte: tamen Iſaaco Caſaubono ſic legendum videbatur, ἔνθεν ἀποφεύγων, οὐκ ἂν ἀπο. οἴμην ποτέ. vel, ἐντεῦθεν φεύγων, etc.

15 *Quibus vultu*] Nihil hic variant ſcripti codd. rectius tamen opinor eſſe: *quibus vltro operae pretium.*

ACT. IV. SC. 2.

23 *Ne illa tauro paria ſint*] al. *parita.* Sed alterum minus vitioſum; quod intelligi de Phalaridis tauro poteſt. Senec. Controuerſ. 8. libr. 5. *Siciliae dicitur fuiſſe dominus, qui incluſos aeneis tauris homines ſubiectis vrebat ignibus, vt mugitum ederent.* Tertul. de Pall. *Incluſus in Phalaridis tauro hanc vocem emittat* Iuuenal. VIII, 82. — *admoto dictet periuria tauro.* Lactant. III, 26. *Iam cruces, et ignes, et Phalaridis taurum contemnet.*

ACT. IV. SC. 3.

1 *Fortuna neque dare, neque*] Salluſtianum hoc eſt.

11 *Ex ara Apollinis*, etc] Suid. ἐστι δὲ μετὰ τὴν ὀρχήστραν βωμὸς τοῦ Διονύσου, ὃς καλεῖται θυμέλη, παρὰ τὸ θύειν. Iſid. Orig. lib. XVIII, cap. 47. *Pulpitum quod thymele vocatur.* Iuſtinian. Nouel. 5. — *et thymeles delectatione.* Vidd. Plutarch. Quaeſt. Rom. Sueton. in Calig. cap. 54. Vitruu. Architect. v, 6.

Libero patri tragoedia] Olympiodorus non ſolum tragoediae ſed etiam comoediae praeſidem facit Dionyſum. Eius haec verba ſunt in Platonis Phaedone: ἔφορος γὰρ πάσης βακχείας (Dionyſus ſcil. nam de illo

illo hic ſermo) διὸ ὐ μόνων κωμικῶν ἔφορός ἐςιν, ὡς περὶ ἡδονὰς καταγινομένων, ἀλλὰ καὶ τραγικῶν, περὶ λύπας καὶ θρήνους καταγινομένων, ὡς τὸ εἰκός. Huius opinionis et alii videntur eſſe.

Herbenae ridimicula] Horat. Carm. IV, II, 6. — *ara caſtis*
Vincta verbenis, auet immolato
Spargier agno.

Verbenae ſunt omnes herbae frondeſq.] Seruius in Aeneid. lib. XII, 120. *Abuſiue verbenas vocamus omnes frondes ſacratas, vt eſt laurus, oliua, vel myrtus. Terentius: Ex ara ſume hinc verbenas: Nam myrtum fuiſſe Menander teſtatur, de quo Terentius tranſtulit.* Vera Seruium dicere, corruptus apud Donatum Menandri locus indicat.

ACT. IV. SC. 4.

15 *Contumeliae genus eſt*] Vlpian. l. 15. §. 3. ff. de iniur. et fam.

40 *Memorem mendacem*] Apul. Apologet. *Saepe audiui non de nihilo dici: Mendacem memorem eſſe oportere.* Hieronym. aduerſ. Rufin. *Interim in te dum aliud agis, crimen fortiſſimum prodidiſti, et oblitus es veteris prouerbii, Mendaces memores eſſe debere.* Optat. Mileuit. lib. 2. pag. 23. *Vulgo dicitur: Memoriam cuſtodem habere oportet mendacem.* Inde Quinctilian. *Mendacia plerumque confutari ſolent inconſtantia ſermonis.*

ACT. IV. SC. 5.

4 *In familiam redeunt*] Inſtitutt. Iuſtin. lib. 3. Tit. 11.

15 *Totum per ἔμφασιν*] ἐμφάσεως.

19 *Pariter poſitum eſt*] Mſ. *pariliter.*

ACT. V. SC. 3.

4 *Et an vna*] Mſ. *Et an vnde ſit.*

5 *Sed fiducia*] *Sed fidentia.*

25 Τῆς ἐρωμένης] al. τῆς ἐραμένης.

ACT. V. SC. 4.

18 *Amorem in filium*] Mſ. *filio.*

28 *Caecum teſtimonium*] Graecis ἐκμαρτυρία. Val. Harpocration. ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων: vt Donatus, *in caeco abſentes perſonae.* Ariſtid. πρὸς Πλάτωνα. pag. 116. οἶμαι γὰρ ἡμῖν ὥσπερ ἀπόντος ἐκμαρτυρίαν εἶναι. Ita Latini inter *teſtes* et *teſtimonia* diſtinguunt. In reſcripto D. Hadriani ad Iunium Rufinum. l. 3. §. 3. π. de teſtib. Hoc autem probationis genus Graeci πίςιν ἄτεχνον vocant. Mar. Victorin. in Ciceron. Rhetor. 2. pag. 199.

48 *Nec poteſt videri datum*] l. 69. ff. de reg. iur. l. 19. §. 2. ff. de donat.

ACT. V. SC. 6.

1 *Duarum ſororum*] V. C. *duorum ſociorum.*

12 *Lucilius in ſecundo*] Mſ. *in ſeptimo.*

C. SVL-

C. SVLPITII APOLLIN.
PERIOCHA IN TERENT.
EVNVCHVM.

SORORE M falſo dictitatam Thaidis,
Id ipſum ignorans, miles aduexit Thraſo,
Ipſique donat. erat haec ciuis Attica.
Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi iubet
Thaidis amator Phaedria, ac rus ipſe abit,
Thraſoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phaedriae, puellulam
Cum deperiret, dono miſſam Thaidi,
Ornatu Eunuchi induitur: ſuadet Parmeno:
Introiit: vitiat virginem. ſed Atticus
Ciuis repertus frater eius collocat
Vitiatam ephebo; Phaedriam exorat Thraſo.

AELII DONATI V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE PRAEFATIO IN EVNVCHVM TERENTII.

Haec maſculini generis nomine nuncupata fabula eſt, EVNVCHVS: et eſt Palliata Menandri vetus: quam ille auctor de facto adoleſcentis, qui ſe pro Eunucho deduci ad meretricem paſſus eſt, nominauit. Itaque ex magna parte motoria eſt. Atque in hac Comoedia qui perſonam Parmenonis actor ſuſtinet, primas habet partes Secundae ſunt Chaereae, Tertiae ad Phaedriam ſpectant. Huius Prologus ſane eſt concitatior. Nam et obiicit crimina aduerſantibus: et comminatur in poſterum: et accuſatorie narrat iniuriam Terentio factam: et ad vltimum tumultuoſe, et cum magna inuidia defendit Poetam. Haec et πρότασιν et ἐπίτασιν, et καταστροφὴν ita aequales

 habet,

habet, vt nufquam dicas longitudine operis Terentium delaffatum dormitaffe. Actus fane implicatiores funt in ea, et qui non facile a parum doctis diftingui poffint: ideo quia tenendi fpectatoris caufa vult Poeta nofter omnes quinque actus velut vnum fieri, ne refpiret quodammodo: atque diftincta alicubi continuatione fuccedentium rerum, ante aulaea fublata faftidiofus fpectator exfurgat. Acta plane eft Ludis Megalenfibus, L. Pofthumio, L. Cornelio Aedilibus curulibus: etiam tunc perfonatis L. Numidio Pofthumio, L. Ambiuio Turpione: item modulante Flacco Claudio tibiis dextra et finiftra ob iocularia, multa permixta grauitate. Et acta eft tanto fucceffu ac plaufu atque fuffragio, vt rurfus effet vendita, et ageretur iterum pro noua: proque ea pretium, quod nulli ante ipfam fabulam contigit, octo millibus feftertium numerarent Poetae. Prouerbia (Legendum arbitror, *diuerbia*. Vid. fupra ad argument. Andr. pag. 249. L.) multa faepe pronunciata, et cantica faepe mutatis modis exhibita funt. Προτατικὸν πρόσωπον nufquam habet: fed fuis tantum perfonis vtitur. In hac Terentius delectat facetiis, prodeft exemplis, et vitia hominum paulo mordacius, quam in caeteris, carpit. Exempla autem morum hic tria praecipua proponuntur, vrbani fcilicet, parafiti, et militaris. Haec edita tertium eft: et pronunciata, TERENTII EVNVCHVS: quippe iam adulta commendatione Poetae, ac meritis ingenii notioribus populo. Facta autem ex duabus Graecis vna eft Latina. Nam ex EVNVCHO et COLACE, MENANDRI fabulis, haec Eunuchus Terentiana fcripta eft, non fine crimine, quod multa in hanc translata fint ex multis Poetis Latinis. quod totum, per Prologum purgat atque defendit.

ARGVMENTVM.

RAPTA quaedam ex Attica virgo nobilis, atque abducta eft Rhodum; ibique matri Thaidis meretricis ab amico dono data eft, et educata velut foror, vna cum filia Thaide. Sed Thais, relicta matre, Rhodo cum amatore quodam Athenas fe contulit: ab eoque heres inftituta mortuo, mox a milite Thrafone diligebatur nimis. Qui cum Athenis profectus matrem Thaidis mortuam Rhodi comperiffet, et eam virginem, quam diximus, ab heredibus mortuae animaduertiffet venum effe propofitam: quamuis ignarus rerum omnium, emit tamen, et dono amatae Thaidi vexit Athenas. Verum poftquam adueniens riualem Phaedriam apud amicam reperit, quem per eius abfentiam fibi meretrix conciliarat: affirmauit, fe non ante daturum promiffam virginem, quam Thais foras aemulum pepuliffet.

Illa

Illa igitur, etsi amaret Phaedriam, cupiditate tamen recuperandae virginis et ciuis Atticae, et quam a paruula vt sororem dilexerat, excludit Phaedriam Hinc ille primo irascitur: post accepta facti ratione, a Thaide lenitur: et in bidui spatium sponte concedens militi, rus proficiscitur: statimque ne ab aemulo muneribus superaretur, Eunuchum et puellam Parmenoni iubet abiens ad Thaidem deducere. Verum Chaerea frater Phaedriae tunc ephebus, visa in via virgine, inflammatur amore eius; atque eo euasit vehementi ardore, vt pro Eunucho ipse deducetur ad Thaidem. Hac occasione vitiata virgo, et mox ciuis, et nobilis cognita, datur vxor Chaereae. Phaedria vero et miles riuales, ambo concordes per parasitum redditi, communi amica sine certamine potiuntur. In *primo* actu Phaedria exclusus a Thaide, et secum primo, et mox cum Parmenone conqueritur fortunas suas: et ad postremum coram accusat Thaidem. Rursus permulcetur ab eadem, et voluntate digrediens, rus sese concessurum in spatium bidui esse promittit. *Secundus* actus, profectionem Phaedriae continet, delegantis seruo deductionem Eunuchi et puellae ad Thaidem; tum parasitum loquentem, per quem virgo a milite dono amicae missa est; tum interuentum Chaereae amantis virginem, eiusdemque cum Parmenone consilium de eadem potienda per fallaciam: quia pro Eunucho ipse supponitur Thaidi. *Tertius* actus characterem exprimit militis et parasiti per ridiculum colloquium: tum inuitationem ad coenam Thaidis: tum oblationem velut Eunuchi Chaereae et puellae ex Aethiopia per Parmenonem factam; tum verba Chremetis ad Thaidem venientis, perductique ad militem: Antiphonis Chaereaeque colloquium de vitiata per dolum virgine. In *quarto* actu Dorias nunciat iurgium inter militem et Thaidem: tum reditum habet ex villa Phaedriae, et querelam Pythiae de vitiata virgine apud Phaedriam: et eundem stupentem quod audiebat: errorem ebrii Chremetis: et verba petulantia Thaidis aduersum militem, et militis aduersum Thaidem: parata praelia, ridiculeque deposita. *Quintus* actus haec continet, querelam Thaidis de vitiata virgine, primo cum Pythia, postea cum ipso Chaerea: tum interuentum Chremetis atque nutricis: tum perturbationem Parmenonis per dolum Pythiae; atque eius indicio per senem, qui rure tunc aduenerat, confirmatas nuptias: et ad vltimum reditum in gratiam militis cum Phaedria et Chaerea.

FABVLAE INTERLOCVTORES.

ANTIPHO *adolescens.*
CHAEREA *adolescens.*
CHREMES *adolescens rusticus.*
DORIAS *ancilla.*
DORVS *eunuchus.*
GNATHO *parasitus.*
LACHES *senex.*
PARMENO *seruus.*
PHAEDRIA *adolescens.*
PYTHIAS *ancilla.*
SANGA *lixa.*
SOPHRONA *nutrix.*
THAIS *meretrix.*
THRASO *miles.*

IDIOMATA PERSONARVM.

Antipho, *quod obuius appareat.* Chaerea, *a gaudio: ephebus ad quiduis audax, incogitans, et impotenter amans.* Chremes, *adolescens ruri educatus, eoque ciuilium blanditiarum insolens, et artium imperitus.* Dorias, *ab hasta, quod in bello capta sit.* Dorus, *quod dono mittatur Thaidi.* Gnatho, *a mandibula, vt edax. Fingitur assentator et callidus.* Laches, *a sortiendo siue ab intendendo actionem iniuriarum, pius in filios et vehementi ingenio.* Parmeno, *quod sedulo adsit domino suo, callidus et osor meretricum.* Phaedria, *ab hilaritate morum, cordatus adolescens, et cum morbo suo pugnans.* Pythias, *ob calliditatem, aut quod omnia percontetur.* Sanga, *a σάττω, hoc est, a componendis sarcinis dictus videtur. Fingitur liber ac domini contemtor, quales fere coqui.* Sophrona, *a temperantia et morum frugalitate.* Thais, *a pauone videtur dicta, addita aspiratione. Inducitur cordata et ciuilis, et inter meretrices probis moribus.* Thraso, *a confidentia. Fingitur stolidus et arrogans.*

P. TE-

P. TERENTII EVNVCHVS.

ACTA LVDIS MEGALENSIB. L. POSTVMIO ALBINO L. CORNELIO MERVLA AEDILIB. CVRVLIB. EGERE L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS, TIBIIS DVABVS DEXTRIS. GRAECA MENANDRV ACTA II. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI M. VALERIO, C. FANNIO COSS.

PROLOGVS.

Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis

Quam

Modos fecit] Vett. fere omnes et Mſ. R. *Modulauit.* Poſtea, *Flac. Claudi tibiis duabus dextris* etc. Et ſane alieniore loco in vulg. libb. poſita videntur. L.

Caio Fannio] Sic melioris notae exemplaria: in quibuſdam tamen Mſſ. erat, *G. Mummio Fannio.* L.

1 *Si quiſquam eſt, qui placere,* etc.] Attendenda Poetae copia, quod in tot prologis de eadem cauſa iiſdem fere ſententiis, variis verbis vtitur. D.

Si quiſquam eſt] Hic prologus habet controuerſias: vnam ex accuſatoris perſona, aliam ex defenſoris. Nam et Terentius obiicit crimen, et obiectum purgat. In eo, quod obiicit, talis eſt controuerſia: Comoedias dedit aduerſarius, in his vnam, qua priori loco cauſam dicit, a quo petitur, non ille qui petit. Hoc ita quod (forte, *itaque*) crimen ſtultitiae eſt et imprudentiae. Ita ſtatus eſt qualitas. Alia controuerſia eſt, qua obiicitur Terentio, quae talis eſt: Graecam Commoediam in Latinam transferre licet (videtur excidiſſe: *ſed Latinam in Latinam transferre non licet.* Z.). Eunuchum Terentius dedit comoediam, paraſiti et militis. Quod Plautus in ſua comoedia habuerit, nunc Terentius in Eunucho poſuit. Reus eſt quod contra legem fecerit. Hic ſtatus primo qualitas abſoluta ex iuris ratione, deinde qualitas venialis per ignorantiam. Nunc iam ſingulas, vt propoſuimus, explicemus. *Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis*] Controuerſiae principium ſemper eſt ad beneuolentiam captandam auditorum, aut a noſtra perſona, aut ab audito-

Quam plurimis, et minime multos laedere:
In his poeta hic nomen profitetur ſuum.
Tum ſi quis eſt, qui dictum in ſe inclementius
Exiſtimauit eſſe: ſic exiſtimet,
Reſponſum, non dictum eſſe, quia laeſit prius,
Qui

ditorum, aut a iudicum, aut a rebus ipſis. Hic nunc vtrumque complectitur, et a noſtra perſona, et ab auditorum. A noſtra ſic: *ſi eſt aliquis, qui placere ſe ſtudeat bonis, et minime multos laedere, in his poeta nomen profitetur ſuum.* Ab aduerſariorum: *tum ſi quis eſt, qui dictum in ſe inclementius exiſtimauit eſſe ſic exiſtimet. Bonis quam plurimis*] Quidam intelligunt, *quam plurimis bonis*. Nos intelligamus extrinſecus *plurimos*, nihil aliud poſuiſſe niſi malos: boni enim admodum pauci ſunt: ita quod dixit in numero, *plurimis*, qualitatem potius declarauit. E.

Niſi pro *ſtudeat* legeris *ſtudeant*, verba *in his* inepta videntur. cf. And IV, 1, 3. vnde intelligitur, ipſum Donatum hic ſic legiſſe. B.

2 *Bonis quam plurimis*] Commendat perſonam. *Et minime multos laedere*] Ἀντίθετον πρῶτον. D.

Et minime multos laedere] Duo praecepta poſuit, *placere bonis, nec multos laedere*: haec et hic tenuit in cauſis iudiciisque publicis. ita ſit verſatus, vt defenderit multos, laeſerit neminem. E.

3 *In his poeta hic nomen profitetur ſuum*] Cum dixiſſet *quiſquam*, intulit *in his*. Et, (lege, *vt*) alibi, *Cuius mos maxime eſt conſimilis veſtrum, hi ſe ad vos applicant.* D.

4 *Tum ſi quis*] Bene *ſi quis*: cum L. Lauinium ſignificet, ne vel ipſum a ſe laeſum fateretur. Et *Tum*, praeterea: vt (Virg. Ecl. VI, 61.), *Tum canit Heſperidum. Inclementius*] Pro *inclementer*. vt (Aen. VI, 304.), *Iam ſenior, ſed cruda deo, viridiſque ſenectus.* D.

Inclementius] Id eſt, iniuſtius, acerbius. E.

Dictum in ſe inclementius] Sic Plautus paſſim *Inclementer loqui.* Graeci μὴ δικαίως λέγειν. Dio Pruſaeus περὶ βασιλείας. Plautus in Bachid. *Ne recte.* L.

5 *Exiſtimet*] Pro *exiſtimauit* (Bentleius corrigit *exiſtimarit*; ſed Weſterh. *exiſtimabit* Z.). D.

Plures e noſtris habent *exiſtimauit;* vnus *exiſtimabit.* Et ſane ſenſus poſtulat futurum; lege *exiſtimarit*, ob verſum 1. B.

6 *Reſponſum, non dictum eſſe*] Deeſt *ei*, vt in Phormione, *Si quis quid reddit, magna habenda*

Qui bene vertendo, et eaſdem ſcribendo male,
Ex Graecis bonis Latinas fecit non bonas:
Idem Menandri Phaſma nunc nuper dedit.

benda eſt gratia. Non dictum eſſe] Superius *dictum*, participium eſt: inferius, nomen. A quo etiam *dicaces* dicuntur; qui iocoſis ſalibus maledicunt. *Reſponſum, non dictum eſſe*] Figura πλοκή. Nam *dictum* modo bis numero poſitum, ſupra nomen ſignificat, infra participium. vt in Heautont. (v, 1, 3.) *In quem quiduis harum rerum conuenit, quae ſunt dicta in ſtultum.* D.

Reſponſum, non dictum eſſe, quia laeſit prior] Ne videatur (*videretur* Z.) Terentius improbam continuo maledici ſubiiſſe perſonam, quod prior laederet, dixit, reſpondiſſe potius, non maledixiſſe: hoc enim eſt quod poſitum eſt, *non dictum. Dictum* enim Cicero de Oratore maledictum ponit, hoc eſt, maledicere, *dicta dicere* (Omittendum cenſeo *maledicere*. Forte enim reſpexit locum Cic. de Orat. II, 60. *Ne, quotieſcunque potuerit* dictum *dici, neceſſe habeamus* dicere). Sequitur controuerſia ipſa, et criminatio a parte accuſatoris; *Qui bene vertendo et eaſdem deſcribendo male*] Bene vertit de Graeco in Latinum: male ſcribit, male verba componit. E.

Noſtri libri habent *prius*, ſed *prior*, quod in Bembino, Vaticano et apud Eugraphium reperitur, Faerno recte probatur. B.

7 *Qui bene vertendo*] *Bene*, pro valde. *Et vertendo*, in linguam Latinam transferendo. Plautus, *Vertit barbare* (lege, *Plautus: Plautus vortit barbare.* Trin. Prol. 19.). Aut *vertendo*, corrumpendo. D.

Bene vertere eſt fideliter vertere, verbum verbo reddere e Graeco; id ipſum vero, ob vtriuſque ſermonis diuerſitatem eſt *male ſcribere Latine.* Talem anxie fidum interpretem egerat Lauinius Luſcius. B.

8 *Ex Graecis bonis*] Hieron. in lib. Didymi de S. S. *Iuxta Comici ſententiam, ex Graecis bonis Latina vidi non bona.* L.

Illud *Ex* priori appone verſui. B.

9 *Idem Menandri Phaſma nunc nuper dedit*] τὸ αὐτὸ (Eraſmus reſtituit, ἐμφατικῶς) apparet pronunciatum, quaſi hoc ipſo admonuerit ſpectatorem, quam turpiter et imperite haec fabula ſcripta ſit. Et bene, *nunc nuper:* vt ex vicinitate facti oſtendat nihil eſſe dicendum, quam diſplicuerit haec comoedia L. Lauinii: propterea quod res recens ſit, et omnes meminerint. *Phaſma* autem nomen eſt fabulae Menandri: in qua

Atque a Thesauro scripsit, causam dicere
Prius,

nouerca superducta adolescenti, virginem, quam ex vicino quodam conceperat, furtim eductam, cum haberet in latebris apud vicinum proximum, hoc modo secum habebat assidue nullo conscio: parietem, qui medius inter domum mariti ac vicini fuerat, ita perfodit, vt in ipso transitu sacrum locum esse simularet. Cumque transitum intenderet (*obtenderet* Z.) sertis ac fronde felici, rem diuinam saepe faciens, euocabat ad se virginem. Quod cum animaduertisset adolescens, primum aspectu pulchrae virginis, velut numinis visu perculsus, exhorruit: vnde *Phasma* est nomen fabulae. deinde paulatim re cognita, exarsit in amorem puellae ita vt remedium tantae cupiditatis, nisi ex nuptiis, non reperiretur. Ita ex commodo matris ac virginis, et ex voto amatoris, consensuque patris, nuptiarum celebratione finem accipit fabula. Vtrum ergo hoc dicat, quod, totam fabulam transferendo, laeserit L. Lauinius: an hoc tantum, de quo reprehendat (Mf. Hulst. Boend et ed. Venet. 1490. *ac non hoc, de quo tantum reprehendat.* Forte locum corruptum sic restitueris: *an hoc tantum dicat, non quo reprehendat, sed his signis velit ostendere, quam dicat vitiose* etc.). sed his signis velit ostendere, quem dicat vitiose thesaurum composuisse: vt in thesauro sit culpa, non in phasmate? *Nunc nuper dedit*] *Nuper*, ex illis verbis est, quae veteres propter ambiguitatem cum adiectione proferebant. Nam nisi adderet *nunc*: hoc *nuper*, olim, pridem, et iam significasset. *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit*] (verba sequentia non sunt Donati) Hanc fabulam totam damnat, vt apparet, silentio: Thesaurum vero, non totum, sed ex vno loco. (In Donati Msto reperi additum, *Item, id est, similiter.* B.) D.

Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit] Aliter *fana*. nomen fabulae *Fana* est. Et bene addidit *nunc nuper*, vt crimen istud, quod obiicit, non longi temporis, sed vt recens memoria videatur peccati esse. E.

Ne totus versus instar arenae sine calce sit, lege, *Item vt* etc. h. e *similiter ac*. B.

10 *Atque in Thensauro scripsit causam dicere*] *Thensaurum* Latini veteres secundum Graecos, sine *n* litera proferebant. *Atque in Thensauro scripsit causam dicere*] Arguit Terentius quod Luscius contra consuetudinem litigantium, defensionem ante accusationem induxerit;

xerit; huiusmodi enim est Luscii argumentum: Adolescens, qui rem familiarem ad nequitiam prodegerat, seruum mittit ad patris monumentum, quod senex sibi viuus magnis opibus apparauerat, vt id aperiret, illaturus epulas, quas pater post annum decimum cauerat sibi inferri. sed eum agrum, in quo monumentum erat, senex quidam auarus ab adolescente emerat. Seruus ad aperiendum monumentum auxilio vsus senis, thesaurum cum epistola ibidem reperit. Senex thesaurum tanquam a se per tumultum hostilem illic defossum retinet, et sibi vindicat. Adolescens iudicem capit: apud quem prior senex, qui aurum retinet, causam suam sic agit: *Athenienses, bellum cum Rhodiensibus Quod fuerit, quid ego hic praedicem?* (Haec verba notata, esse duo versus ipsius Luscii, primus deprehendit Bentleius. Z.) et caetera, quae contra naturam iurisque consuetudinem posita argumenta notat Terentius: quod ille ordo potior erat, vt adolescens prior proponeret causam, qui petitor inducitur. D.

Scripsit, causam dicere] In Comoedia sua hoc argumentum est: Quidam agrum vendidit: illic habuit patrium monimentum, in quo thesauros emtor inuenit: comperit emtor (venditor Z.): in iudicium venitur. Vtique ex ratione et ex consuetudine prior loqui debet ille, qui petit. Petitor autem hic venditor est: vt secundo loco respondeat, a quo petitur, hoc est, emtor. At contra Luscius Lanuinus fecit, vt prior loqueretur, vnde petitur, quam ille, qui petit. Ergo propositio criminis collocata est: incipit enim eius causae quaestio. Ac primo praescriptionis est status, potestque dicere Luscius Lanuinus, reprehendi non possum. Placuit in hac comoedia hanc praescriptionem solui sic: *Ne frustretur ipse se, aut sic cogitet: Defunctus iam sum, nihil est quod dicat mihi.* Sed hanc praescriptionem donat, et admonet, ne peccet; quam rem subtili accusatione composuit. Ex hoc enim plus accusatur: siquidem de praeteritis se donare promittit crimen, et monet quasi iterum peccaturum. Simul et alia multa crimina se donare dicit; nunc nolle, et nihilominus postea nolle (lege, *velle*) maledicere, si tum laedat inimicus: quibus rebus et personam suam commendat, et aduersarium ad confirmandam impudentiam iniecit. E.

Atque a Thensauro] Ita plurimi vett. in Regio tamen exemplari, *atque a thesauro.* Sed *Thensaurus, Formonsus*, aliaque similia olim dicebant, vt in Pandecte Florentino, Cod. Theodos. Schol. Iuuen. et alibi legitur. *Thesaurum* Menander scripserat et Philemo: eamque Plautus vertit, vt ipse inquit, *Trinummum* vocans. L.

Prius, vnde petitur, aurum quare ſit ſuum,
Quam ille qui petit, vnde is ſit theſaurus ſibi,
Aut vnde in patrium monumentum peruenerit.
Dehinc,

Vulgo legunt, *in theſauro.* Daciería dicit, valde errare, qui *Theſaurum* nomen Comoediae, a Phantaſmate diuerſae putent, cum ſit locus eiuſdem fabulae, vbi de theſauro reperto agatur. *In* igitur hic ſignificare *ob*, vti in Prologo Andr. 15. *in eo diſputant.* Z.

11 *Prius, vnde petitur aurum*] *Vnde*, a quo. Virg. (Aen. I, 6.) *Genus vnde Latinum.* Nam poſſeſſorem fecit priorem agere, quam petitorem: quod abhorret a conſuetudine et iuris et litium. D.

12 *Quam ille qui petit*] Deeſt *dicat*. *Qui petit*] Id eſt, petitor. *Quam ille qui petit*] Eſſet recta locutio ſi diceret, *quam petitorem:* aut *quam illum qui petit.* Sed *quam ille*, maluit: vt ſubaudiamus *cauſam dicat*, per ζεῦγμα a ſuperiore figuratum. D.

Liber Bemb. Vaticanus, Donatus, et tres e noſtris *ille*, multi *illi*, vnus *illum*. Nos recepimus *illic* e tribus codd. Riuii, Fabricii et Lindenbrogii. B.

13 *In patrium monumentum*] Mos priſci ſeculi, theſauros in monumentis ſepelire: cuius exemplum nobis exhibet hiſtoria Cyri, quam affatim deſcripſit Arrianus περὶ Ἀλεξάνδρου ἀναβάσεως lib. VI. In illius monumento inuenta fuerunt, vt pauca e plurimis referam, καὶ στρεπτοὶ, καὶ ἀκινάκαι, καὶ ἐνώτια, χρυσοῦ τε καὶ λίθων κολλητά. Quin etiam ex iis, quae Hyrcanus atque Herodes e monumento Dauidis abſtulerunt, abunde apparet, quantis cum diuitiis is ſepultus fuerit. Ioſephus enim Antiquit. lib. XVI. cap. II. enumerat: ἀργυρίου τρισχίλια τάλαντα, κόσμον δὲ χρυσοῦ καὶ κειμηλίων πολύν. Romanis vero legibus interdictum eſt, ne pecunia ſepeliatur. l. 4. §. 6. ff. ad L. Iul. pecul. Neue etiam aurum vel ornamenta cum corporibus condantur. l. 14. §. 5. ff. de religioſ. Et in fragmentis XII. Tabb. Quod tamen a ſimplicioribus fieri, Vlpianus d. l. notat. Hinc apud Scaeuolam Iuriſconſult. in l. fin. ff. de auro, arg. *In teſtamento matronae cuiuſdam ita cautum fuerat: Funerari me arbitrio viri mei volo, et inferri mihi quaecunque ſepulturae meae cauſa feram, ex ornamentis lineas duas ex margaritis, et viriolas ex Smaragdis.* Vid. l. 113. §. 5. de leg. I. Dein, iuris quaeſtio olim fuit, theſaurus inuentus cuius eſſet? Apud Philoſtratum lib. 2. Apollonii ſententia obtinuit, vt totus cederet inuentori, ἐκράτησεν ἡ τοῦ

Ἀπολ-

Dehinc, ne fruſtretur ipſe ſe, aut ſic cogitet;
Defunctus iam ſum, nihil eſt quod dicat mihi.
Is ne erret, moneo, et deſinat laceſſere.
Habeo alia multa, quae nunc condonabitur;

Quae

Ἀπολλωνίου γνώμη, καὶ ἀπῆλθεν ὁ χρυσὸς, ὡς παρὰ τῶν θεῶν ταῦτα ἔχων. quaſi Dei munus, vt loquitur Tryphonianus l. 63. §. 1. ff. de acquir. et omit. poſſ. l. 2, C. Theod. de Theſaur. Liban. Sophiſta declam. XI, pag. 379. θησαυρῷ τις περιπέπτωκε, θεοῦ τὸ δῶρον ἀντικρὺς. At iure ciuili aliter ſancitum: Inſtitut. Tit. de diuiſ. rer. l. 63. ff. de acquir. et omit. poſſeſſ. Eratque ſiue lege ſiue conſuetudine receptum, vt quicunque theſaurum inueniſſet, in ſuo aut in alieno, Imperatori eius indicium vt faceret; vt videmus apud Corn. Tacitum vltimo Annal. vbi Caeſellius Baſſus Neroni expromit, repertum in agro ſuo ſpecum altitudine immenſa, quo magna vis auri contineretur. Et Philoſtrat. in vita Attici, cuius haec ad Neruam Imp. verba referuntur: Θησαυρὸν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὕρηκα. τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις; quem locum Zonaras in Nerua transſcripſit, et Photius in biblioth. Sed id poſtea mandatu D. Hadriani immutatum. Spartian. in Hadrian. et Inſtit. d. loc. Quamuis Calliſtratus l. 3. §. 10. ff. de iur. fiſc. diuis fratribus hoc tribuat, quorum conſtitutionibus, quod tunc dubii, nunc certi atque explorati iuris eſt. Vid. Nouell. Leon. LI. L.

14 *Dehinc*] Si loquatur. *Ne fruſtretur ipſe ſe*] παρὰ προσδοκίαν dicitur: ſed poſt addit, *Aut ſic cogitet*] Si taceat. D.

Ne fruſtretur ipſe] Mſ. R. *Fruſtret*, in aliis *fraudet*. L.

15 *Defunctus iam ſum*] Σχῆμα διανοίας, ἠθοποιΐα, id eſt, omni labore liberatus ſum, auctoritate iam confirmata et inuiolabili. *Defunctus iam ſum*] Id eſt, iam egi fabulas meas: aut iam deſtiti periclitari in edendis comoediis: aut certe, iam edidi quam tu reprehendis fabulam. *Defunctus iam ſum: nihil eſt quod dicat mihi*] Non ſit, inquit, de ſuis vitiis ſecurus propter vetuſtatem, nihilominus enim a me reprehendetur. D.

16 *Is ne erret, moneo*] Σχῆμα, ἐπιείκεια. D.

Deſinat laceſſere] Mſ. R. *Ceſſet laceſſere*. L.

17 *Quae nunc condonabitur*] Sic in Phormione, *Argentum quod habes, condonamus te.* Nam et *dono*, ablatiuo caſui iungebant veteres: *condono* vero accuſatiuo. D.

Egregie cod. C. C. collocat *nunc quae*. B.

Quae proferentur poſt, ſi perget laedere
Ita, vt facere inſtituit. Quam nunc acturi ſumus

19 *Nunc quam acturi ſumus*] Obliqua narratio facti eſt, ſecundum caſum accuſatiuum. D.

Ita, vt facere inſtituit] Omni enim genere laborare debemus, vt aduerſarios aut in odium, aut in contemtionem, aut in inuidiam ducamus. Ita enim in odium adduxit, quod dixit, *ſi perget laedere, ita vt facere inſtituit*; in contemtionem, quod dixit, *eſſe tali ingenio, vt ignorauerit qui prior loqui in actione deberet.* Subiungit deinde alteram controuerſiam: *Quam nunc acturi ſumus Menandri Eunuchum, poſtquam aediles emerunt*] Hic a narratione incipit, quia ſupra exordium collocatum. Ergo haec tota narratio vſque ad propoſitionem criminis et quaeſtionis, quae incipit ex hoc verſu; *Exclamat, furem, non poetam, fabulam dediſſe, et nihil dediſſe verborum*] Pulchre primo generaliter propoſuit illam ex aduerſarii perſona: ita enim oportet, vt ſpecies ſic ſubiiciatur, quae qualitatis eſt, vt diximus ſupra, de Latino in Latinum transferri non licere. Haec quaeſtio ſic proponitur: *Colacem eſſe Naeuii et Plauti veterem fabulam: paraſiti perſonam inde ablatam et militis*] *Perſonam* autem hic intelligo non nomina, quod poſtea declarabo. Subiungit reſponſionem, primo quaſi quodam ſtatu finitiuo, quae ſic iungit: *Si id eſt peccatum, peccatum hoc eſt*] An hoc peccatum ſit verum donat (Haec videntur orta eſſe **ex** ſcriptura *v. Donat.* h. e. Vide Donatum). hoc ad qualitatem ipſam deſcendit venialem, quam ſic proponit: *peccatum imprudentia eſt Poetae.* Venia enim tribus modis fit, vi, caſu, ignorantia. Cum autem *imprudentia* vel vna de tribus fuerit, coniectura erit, nec aliquid animus faciet. Adiunxit ergo Terentius: *Non quod furtum facere ſtuduerit.* Haec tantum verba repromiſſionem argumentorum tenent, non veritatem. Ergo adiungit: *Id ita eſſe, vos iam iudicare poteritis.* Quoniam diximus illa lege, ex Graeco in Latinum transferre liceat. Hoc namque dico, quod *Colax Menandri eſt.* In ea eſt fabula de paraſito Colace et glorioſo milite. *Paraſitus* autem *Colax*, id eſt, adulator: hoc enim ſignificat et *miles glorioſus*, apud Latinos, quod *Colax* apud Graecos. Sicut igitur ſupra diximus, inde eſt ablata perſona paraſiti et militis. Ergo hae perſonae in Menandri comoedia ſunt: quod concludit. Eas ſe perſonas non negat tranſtuliſſe in Eunuchum ſuam ex Grae-

Menandri Eunuchum, poſtquam Aediles emerunt,
Perfecit, ſibi vt inſpiciundi eſſet copia.
Magiſtratus cum ibi adeſſet, occepta'ſt agi.
Exclamat, furem, non Poetam, fabulam

De-

Graeca. Ergo iam non contra legem fecit, quod ex Graeca tranſtulit, quoniam et Latinae comoediae ſunt. Redit ad venialem ſtatum, vt neſciſſe ſe dicat; *Sed eas fabulas factas prius Latinas ſciſſe ſe, vero id pernegat*] Sic iungitur qualitas abſoluta de iuris ratione, quod licitum eſt ex neceſſitate rerum, vt nota ſimilitudo perſonas ſingulas reſeruet. Hoc eſt enim quod dicit: *Quod ſi perſonis iiſdem aliis non licet vti*] Haec enim ſemper neceſſitate naturali ſunt apta et inligata perſonis. Ita fit vt quicumque perſonam aliquam collocat, eius debeat mores exprimere: quam rem concludit: *Denique nullum dictum eſt, quod non dictum ſit*] Sed hic res intelligamus, non verba; haec quae dicunt Graeci πράγματα, naturaliter ſunt omnibus ſemper aequalia. At *dicta*, verba ſunt. Sed haec controuerſia eſt. Sequitur iam ratio prologi, quam in Andriam praecepi, vt audientiam a populo petat, concludens ſimul cum veniali ſtatu prologum: *Quare aequum eſt, vos cognoſcere atque ignoſcere*] Vt hic eſt abſoluta qualitas per exempla, cum tacita ſit: deinde ſic audientia petitur: *Et cum ſilentio animaduertite, vt pernoſcatis, quid ſibi velit*] Hic iam comoediae ipſius res poteſtatemque noſcimus. E.

20 *Poſtquam aediles emerunt*] Mire; cum ordo melior videretur, ſi ſic diceret: Poſtquam aediles emerunt, quam nunc acturi ſumus, perfecit ſibi vt inſpiciundi eſſet copia. *Emerunt* autem, mediam corripe. vt (Virg. Ecl. IV, 61), *Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes*. D.

Aediles emerunt] Diomed. lib. I. L.

21 *Perfecit*] Mire, quaſi difficile et illicitum. D.

22 Magiſtratus hic cum ſint Aediles, recte tres codd. vett. *adeſſent*. B.

23 *Exclamat, furem, non poetam*] Mire reprehendit ante vitium, quam de cauſa maledicti dicat. *Exclamat, furem, non poetam*] Adhuc nulla reprehenſio eſt: ſi quidem licet transferre de Graeco in Latinum. D.

Eſt Luſcti iocus in Terentium, paulo obſcurior. *Fabulam dare* eſt ipſum quodam modo verba dare, ſeu fallere: et *verba*

tamen

Dediſſe. et nihil dediſſe verborum tamen:
Colacem eſſe Naeui et Plauti veterem fabulam:
Paraſiti perſonam inde ablatam, et militis.
Si id eſt peccatum, peccatum imprudentia'ſt
Poetae; non quo furtum facere ſtuduerit.
Id ita eſſe, vos iam iudicare poteritis.
Colax Menandri eſt: in ea eſt paraſitus Colax,
Et miles glorioſus: eas ſe non negat
Perſonas tranſtuliſſe in Eunuchum ſuam

Ex

tamen non dediſſe nempe Luſcio, quo minus deprehenderet furtum factum ex Colace Plauti. B.

24 *Et nihil dediſſe verborum tamen*] Aut, neminem fefelliſſe: aut, nihil appoſuiſſe de ſuo. *Et nihil dediſſe verborum tamen*] Aut neminem fefelliſſe: *dare* enim *verba*, decipere eſt; quia qui rem exſpectat, et nihil praeter verba inuenit, deceptus eſt. vnde alibi, *Verba iſtaec ſunt.* Et e contrario, *Rem cum videas, cenſeas.* Aut aliter: nihil addidiſſe de ſtilo ſuo Terentium. D.

25 Naeuii Colax nuſquam memoratur. Deinde Luſcius ita non accuſat Terentium, ſed excuſat, quia ipſe Plautus perſonam paraſiti et militis a Naeuio ſit furatus. Forte pro *Naeui et*, legi debet *nempe*. B.

26 *Paraſiti perſonam inde ablatam*] Et hoc mire: non verſus (Immo quam maxime cum perſona Paraſiti et Militis in integros eorum loquentium verſus. Si aliter accipias, ridicula erit calumnia, ne dicam, pudenda Vnde haec nota vix Donato digna) obiicit, ſed per perſonam eſſe translatam. quid ſtultius, aut calumnioſius dici poteſt? D.

27 *Peccatum imprudentia eſt*] Id eſt, ignorantia: vt, *imprudens harum rerum* (ſunt verba Terentii Eun. 1, 2, 56.). non enim ſtultitia. *Si id eſt peccatum, peccatum imprudentia eſt Poetae*] Primo negat peccatum, deinde concedit et purgat. *Imprudentia*] Ignorantia, non imperitia. *Si id eſt peccatum* πλοκή. Nam *peccatum* ſuperius, nomen eſt: et ſequens, participium. Et primo negat peccatum. deinde ſi peccatum eſt, purgat id ipſum veniali qualitate ab imprudentiae partibus. D.

28 Pro *qui* antiquiſſimi libb. recte *quo*. B.

31 Lege *eas ſe* HIC *non negat*. B.

32 *In Eunuchum ſuam*] Ad

fabu-

Ex Graeca. ſed eas fabulas factas prius
Latinas, ſciſſe ſeſe, id vero pernegat.
Quod ſi perſonis iisdem vti aliis non licet:
Qui magis licet currentes ſeruos ſcribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Paraſitum edacem, glorioſum militem,
Puerum ſupponi, falli per ſeruum ſenem,
Amare, odiſſe, ſuſpicari? denique
Nullum eſt iam dictum, quod non dictum ſit prius.
Quare

fabulam, non ad hominem retulit. vt Virg. (Aen. v, 122.) *Centauro inuebitur magna*. D.

33 Per *eas fabulas* intelligit Menandri Colacem et Eunuchum. B.

34 Metri gratia recte habent *ſeſe* omnes noſtri codd. et Faerni, praeter Bembinum, vbi *ſe*, deleto altero *ſe*, reperitur. B.

36 *Currentes ſeruos*] Mſ. R. *diſcurrentes*. L.

Placet vulgaris lectio prae Bembiniana, vbi eſt *currentem ſeruum*. Nam ſequitur *Matronas*. B.

Menander Ἐφεσίῳ: Ἐγὼ μὲν ἤδη μοι δοκῶ, νὴ τὺς θεὺς, Ἐν τοῖς κύκλοις ἐμαυτὸν ἐκδεδυκότα Ὁρᾷν κύκλῳ τρέχοντα καὶ πωλύμενον. W.

37 *Bonas matronas*] Vt Nauſiſtratam. *Meretrices malas*] Vt Thaidem atque Bacchidem. Sic eſt in Heautont. *Scortari crebro nolunt, nolunt crebro conuiuarier*. Et artificioſe oſtendit omnem materiam Comicorum. D.

Meretrices malas] Plaut. Captiu. Prol. 57. *Hic neque periurus leno eſt, nec meretrix mala, Neque miles glorioſus*. Marius Victorin. in Cicer. Rhetor. lib. I. *Terentius meretrices malas, auaros lenones, triſtes ſenes, edaces paraſitos eſſe commemorauit*. L.

38 *Paraſitum*] Vt Gnathonem. *Glorioſum militem*] Vt Thraſonem. *Glorioſum militem*] Facere ſubauditur. D.

39 *Falli per ſeruum ſenem*] Vt Demeam et Simonem. D.

40 *Amare, odiſſe, ſuſpicari?*] Mire a perſonis ad geſta cum varietate tranſitum fecit. Omne enim quod in orationem venit, vel perſona, vel factum eſt. *Odiſſe*] Quia *odere*, non eſt latinum (Mſ. Boend. et ed. Du B. addunt, *in infinitiuo modo*). D.

41 *Nullum eſt iam dictum, quod non dictum ſit*] Σχῆμα λόγυ, πλοκή. Nam *dictum*, bis poſitum, vt ſuperius *peccatum*, diuerſa ſignificat. D.

Nul-

Quare aequum eſt vos cognoſcere, atque ignoſcere,
Quae veteres factitarunt, ſi faciunt noui.
Date operam, et cum ſilentio animaduertite,
Vt pernoſcatis, quid ſibi Eunuchus velit.

ACTVS PRIMI SCENA PRIMA.

PHAEDRIA. PARMENO.

QVID igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,

Cum

Nullum eſt iam dictum quod] Hunc locum Terentii laudat Hieronym. in Eccleſiaſt. cap. I. ad illa verba: *Quid eſt, quod fuit? ipſum quod erit. Huic quid ſimile ſententiae et Comicus ait: Nihil eſt dictum, quod non ſit dictum prius. Vnde praeceptor meus Donatus, cum ipſum verſiculum exponeret; Pereant, inquit, qui ante nos noſtra dixerunt* etc. L.

Credo a Poeta eſſe, *dictum quod non ſit prius*, vt ſupra v. 27. B.

42 *Vos cognoſcere, atque ignoſcere*] Σχῆμα λόγȣ, παρόμοιον. D.

43 *Quae veteres factitarunt ſi faciunt noui*] Et varie dixit, *factitarunt* et *faciunt*, et cum magna defenſione Terentii, ſemel facientis id, quod ſaepe veteres. D.

44 *Animaduertite*] (Donatus apud Terentium legit haut dubie ANIMVM ADVERTITE. Z.) Nos ἐλλειπτικῶς dicimus *aduertite*, quod veteres plene, *animum aduertite*. D.

Cum ſilentio animaduertite] Mſ. R. *animum attendite*. L.

Bembinus, Baſilicanus Faerni, et tres e noſtris pro *animaduertite* recte legunt *animum attendite*. B.

45 *Quid ſibi Eunuchus velit*] Ἀρχαϊσμὸς *velit ſibi*. vt alibi, *Nam proh deum atque hominum fidem, quid vis tibi, aut quid quaeris?* D.

I *Quid igitur faciam?*] In hac προτάσει exemplum proponitur, quam non ſuae poteſtatis ſit, qui amat: (Excidit *et*, ſ. *ac* Z.) quam ſapiat, qui non amat, neque aliter affectus eſt (Forte, *neque amore meretricum captus eſt.* Niſi malis, iſta verba a Sciolo quodam Stoicae ſectae addicto eſſe interpolata. Z.). *Quid igitur faciam?*] διαλογισμὸς, σχῆμα διανοίας. Apparet et multa tacitum cogitaſſe adoleſcentem, et tandem in haec verba prorupiſſe. *Igitur*,

pro

Cum arcessor vltro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Exclu-

pro deinde: vt Plautus in Amphitryone (1, 1, 54.) *Sin aliter sient animati, neque dent quae petat, Sese igitur summa vi, virisque eorum oppidum expugnassere.* *Quid igitur faciam?*] Menander, εἶτα τί ποιήσω; Sic Virgil. (Aen. IV, 534.) *Heu quid agam?* Et est διαλογισμὸς perditae mentis, post multam frustra cogitationem. *Non eam, ne nunc quidem*] Hoc videtur non esse contrarium: sed est. Nam dubitat vtrum meretricis satisfactionem exspectet: an illam omnino non quaerat. *Non eam, ne nunc quidem*] *Non eam*, Probus distinguit. Iungunt qui secundum Menandri exemplum legunt. D.

Quid igitur faciam?] Prima Scena deliberatiuam integram tenet, quae talis est: deliberat adolescens, an expulsus a meretrice, cui munera missurus est, rursus rogatus vt redeat, reuertatur. Haec igitur deliberatiua duas partes in propositione deliberantis continet (excidit *et* Z.), ex vtraque parte argumenta. Sed ea hic seruus accedet (*Sed eo*, seu, *et huc seruus accedit*) Z.), vt possit partem alteram persuadere. Deliberatiua vtique ab honesto est, et ab vtili; et ab eo, an fieri possit, et an necesse sit, semper diuiditur. Haec igitur an seruata sint, considerare debemus. Ac propositio est primo, *Quid igitur faciam?* quae communis est ad vtramque partem. Deinde incipit vna pars, *Non eam?* Adiecit caussam cur ire debeat, *Ne nunc quidem, cum vltro arcessor?* Deinde alterius partis est propositio, *An potius ita me comparem?* Ab honesto diuisio ponitur, *non perpeti meretricum contumelias?* E.

Quid igitur faciam?] Cicer. III, 29. de Nat. deor. Quinctilian. lib. II. cap. vlt. Horatius Satyr. lib. II. Ecl. 3, 259. — *amator Exclusus qui distat? agit vbi secum, eat, an non, Quo rediturus erat non arcessitus: et haeret Inuisis foribus; nec nunc, cum me vocet vltro, Accedam? an potius mediter finire dolores? Exclusit, reuocat.* et quae sequuntur. Persius Saty. V, 172. *Quidnam igitur faciam? ne nunc, cum arcessat, et vltro Supplicet, accedam?* L.

2 *Comparem*] Constituam: vt, *Quam inique comparatum est.* D.

3 *Non perpeti meretricum contumelias?*] Sic in Andria, *Priusquam harum scelera et lacrumae confictae dolis.* Cum vni sit iratus, de omnibus queritur. D.

Non

Exclusit: reuocat: redeam? non, si me obsecret.
PAR. Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius:
Verum si incipies, neque pertendes nauiter:

Atque,

Non perpeti] Aeneid. 2. ad vers. 155. *vestrum testor numen.* L.

4 *Exclusit, reuocat*] Vtrumque iniuriam fecit ex verbo, dicendo *Exclusit* potius, quam *non admisit.* et *reuocat* potius, quam *petit vt redeam*, quod erat moderatius. *Redeam? non, si me obsecret*] Vides ergo superiorem partem dubitationis in eo fuisse, vt rogatus rediret (lege: *An rogatus rediret.* Et mox, *An ne rogatus quidem*): inferiorem, vt ne rogatus quidem. *Non, si me obsecret*] Bene de ea, quae, totum proterue agens, *exclusit* et *reuocat:* non, petat, nec, roget, nec, oret, sed, *obsecret*, inquit: quod horum omnium in maiorem partem est vltimum. D.

Exclusit: reuocat] Rursus diuisio illa in alteram partem, ex diuisione illa, an fieri possit, vt amator contemnat quam diligit. E.

5 *Si quidem hercle possis*] (videtur Donatus etiam haec verba tribuere Phaedriae) διαλογισμὸς quasi ad alterum: vt (Virg. Aen. IV, 541.) — *nescis heu, perdita, necdum Laomedonteae sentis periuria gentis.* *Nihil prius, neque fortius*] Deest, *est.* vt (Aen. I, 3.), *Multum ille et terris iactatus et alto.* Et *prius* modo ad laudem, non ad ordinem pertinet: vt Sallustius (Iug. 41), *Quae prima mortales ducunt.* Et ipse in Heautont. *Et suauia quae essent, prima habere.* D.

Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius] Et quasi afferit fieri non posse. Deinde adiungit ab honesto, quod *vltro ad eam veniat.* Atque hic adiungit et ab inutili, quod confessus fuerit. Consideratis partibus adolescens concludit ad ipsam rursus deliberationem, *Proin tu, dum est tempus.* Hic iam persuasio accidit, quoniam cogitatio superior ex vtraque parte concepta, ad integrum aequali cogitationum ratione prorupit. E.

Secundum Donatum Phaedria haec secum loquitur. Hinc Faernus inductus esse videtur, vt, contra omnes, quos viderim codd. Phaedriae tribueret omnia vsque ad v. 12. Male. Etenim ab hoc versu 5. vsque ad 25, esse *perpetuam* Parmenonis *consulentis* orationem recte olim vidit Muretus. B.

6 *Nauiter*] A naui ductum, a qua in alto nullum diuersorium est. D.

Neque pertendes] Charis. lib.

II.

Atque, vbi pati non poteris, cum nemo expetet,
Infecta pace, vltro ad eam venies, indicans
Te amare, et ferre non poſſe: actum'ſt. illicet.
Periſti. eludet, vbi te victum ſenſerit.
PH. Proin tu, dum eſt tempus, etiam atque etiam cogita.
PAR. Here, quae res in ſe neque conſilium, neque modum

Habet

11. *Neque pol tendes nauiter.* L.

Noſtri, *perficies*, ſed Chariſius p. 185, Seruius ad Aen. 1, 41, atque in Bembino et aliis Faerni antiquis codd. antiquius et melius, *pertendes.* B.

8 *Infecta pace*] ἔμφασις per μεταφοράν. *Indicans te amare*] Non verbis indicans (lege omnino: *Re, non verbis indicans.* Etenim re excidit vel ob ſyllabam praecedentem, vel vetus ſcripturae compendium, AMARE, h. e. *amare re*). vt alibi, *Ibi tum exanimatus Pamphilus Bene diſſimulatum amorem, et celatum indicat.* D.

9 *Actum eſt: ilicet: periſti*] De iure translatum. *Actum eſt*, ad *Vltro ad eam venies*, relatum eſt: *Ilicet*, ad *Indicans te amare: Periſti*, ad *Ferre non poſſe. Ilicet*] Semper in fine tranſactae rei ponitur. *Periſti*, ὑπερβολή. *Ilicet*] De iudicio. D.

Actum'ſt ilicet!] Chariſ. lib. II. L.

10 *Periſti*] De ſupplicio. *Eludet*] *Eludere* proprie gladiatorum eſt, cum vicerint. Cicero (Catil. 1, 1.), *Quam diu etiam furor iſte tuus eludet? Eludere* (lege *Et eludere.* Syllaba praecedens *et* abſorpſit), eſt finem ludo imponere. D.

11 *Proin tu*] Vt *exin* et *exinde*, ſic *proin* et *proinde* dicitur. D.

Lege *etiam atque etiam* HOC *cogita.* B.

12 *Here, quae res, &c.*] Conceſſum eſt in palliata Poetis comicis ſeruos dominis ſapientiores fingere: quod idem in togata non ferre (Lindenbr. *fere:* melius. ſed optime Mſ. Boend. edd. Du B. et Veneta *facere.* Nam ex ire, quod ſignificat *facere*, ortum eſt partim *fere*, partim *ferre*) licet. D.

Here, quae res] Perſuadet Parmeno, vt reuertatur ad meretricem, ab eo quod fieri non poſſit, vt non reuertatur. Reſpondet autem, ſe iniuriam paſſum. Verum quaeſtioni opponit illud, quod ſemper amantium iſta ſit conſuetudo. Ergo

Habet vllum, eam consilio regere non potes.
In amore haec omnia insunt vitia: iniuriae,
Suspiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rursum. incerta haec si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,

Quam

go primo, an possit repugnare, proponit. *Quae res*, inquit. Aduersus iniuriam, quam passus est, opponitur consuetudo, vbi sic assumitur: *Haec omnia vitia sunt*; *iniuria*, *suspiciones*. Et post ita concludit: *Incerta igitur haec*] Sensus est hic; si ea, quae in amore semper varia contigerunt, ac propterea videntur incerta, tu volueris ratione corrigere, vt certa perficias, tale erit, inquit, vt *si operam des*, *vt cum ratione insanias*. Subiungit deinde orationem irascentis amatoris exclusi; in qua exprimitur ira, quae nunquam verba (forte, *verbis*) complet, quod cogitat mens. Ita posuit, *Egone illam*? scil. puniam. *quae illum*? sc. amat, et me exclusit. sic enim iram exprimimus. Haec igitur molesta iungit. Tu vero ea vitia noli cumulare, ne sollicitudo geminetur. E.

Neque consilium, *neque modum*] Cicero IV. Tuscul. *qui modum vitae quaerit*. Seneca Controu. *Facilius in amore finem impetres*, *quam modum*. Tacitus Annal. 13. *In amore et ira*, *iurgia*, *preces*, *exprobratio*, *satisfactio*. Sed vnus omnium elegantissime expressit hunc locum Horat. lib. II Satyr. 3. L.

13 *Eam consilio regere non potes*] Nunc domino seruus est sapientior: quia nec amator, nec amans (*animo aegrotus* Z.). Vt idem in Andria, *Facile omnes cum valemus*, *recta consilia aaegrotis damus*. D.

Lege *eam* REM c. r. n. p. Vetuste. Ita ex laxo densior fit versus et solidior. B.

E Menandri Consobrinis: — φύσει γὰρ ἐςʼ ἔρως τοῦ νουθετοῦντος κωφὸν, ἅμα δʼ οὐ ῥᾴδιον Νεότητα νικᾶν ἐςι, καὶ θεὸν λόγῳ. W.

14 *In amore haec omnia insunt vitia*] Duae praepositiones, *in amore insunt*. D.

15 *Induciae*] *Induciae*, sunt pax in paucos dies, vel quod in diem dentur, vel quod in dies otium praebeant. D.

16 *Pax rursum*] Bene, vt consolaretur, vltimam partem (*pacem* postulat sensus) posuit. *Haec si tu postules*] Id est, si velis, vel coneris. D.

17 *Nihilo plus agas*] Id est, nihil agas. D.

Certa est] Accusatiuus plur. cf. Horatius Sermon. II, 3, 270. B.

Quam ſi des operam, vt cum ratione inſanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? quae illum? quae me? quae non? ſine modo,
Mori me malim: ſentiet qui vir ſiem.
Haec verba, vna mehercle falſa lacrymula,
Quam, oculos terendo, miſera vix vi expreſſerit,

19 *Et quod nunc*] Pro, *quae*: vt ſit conſequens, *haec verba.* ſic in Andria, *Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, Horum ille nihil egregie.* D.

20 *Egone illam? quae illum? quae me?* Familiaris ἔλλειψις iraſcentibus; nam ſingula ſic complentur, *Egone illam* NON VLCISCAR? *quae illum* RECEPIT? *quae* EXCLVSIT *me? quae non* ADMISIT? Etenim (excidit, *nec*, aut muta in *Nec enim* Z.) neceſſe habet, nec poteſt complere orationem, qui et ſecum loquitur, et dolore vexatur. Nam amat ἀποσιώπησιν nimia indignatio. vt Virg. (Aen. I, 135.), *Quos ego. ſed motos praeſtat componere fluctus.* D.

Egone illam] Chariſ. libr. II. L.

22 *Haec verba*] *Verba* ἐμφατικῶς dixit, quae ſcilicet nihil effectura ſint. *Me hercle vna falſa lacrymula, quam oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit*] Expreſſio ad αὔξησιν ducens. et non *vera*, ſed *falſa*: et non *lacryma*, ſed *lacrymula*: et non *vltro flens*, ſed *oculos terendo*: et non *facile*, ſed *vi*: et non, *exſtillauerit*, ſed *expreſſerit.* ſic Virg. (Aen. II, 196.) *Captique dolis lacrymiſque coactis.* D.

Falſa lacrymula] Verum nimirum, quod ait Publ. Syrus in Mimis: *Didicere flere feminae in mendacium.* Vid. Ouid. Petron. et Scholiaſt. Iuuenal. Satyr. XIII, 133. *Vexare oculos humore coacto.* Seru. Aeneid. II. verſ. 196. *Lacrimiſque coactis.* Vbi hic Terentii locus laudatur. L.

Et verſui et ſententiae gratificaberis, ſi ante *vna* interſeras *ea*, h. e. Thais. B.

23 *Quam oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit*] Totum ſenſum verbis ſignificantibus protulit: vt (Virg. Ecl. III, 27.), *Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen.* et (Aen. IV, 95: *Vnde dolo diuum ſi femina victa duorum eſt.* D.

Etſi Seruius ad Aen. II, 196, et Chariſ. p. 184. habent *miſere*, h. e. male: legendum tamen eſt *miſera.* B.

Reſtinguet: et te vltro accuſabit: et dabis ei
Vltro ſupplicium. PH. o indignum facinus! nunc ego
Et illam ſceleſtam eſſe, et me miſerum ſentio:
Et taedet: et amore ardeo: et prudens, ſciens,
Viuus, videnſque pereo: nec, quid agam, ſcio.
PAR. Quid agas? niſi vt te redimas captum quam queas

24 Pro *accuſabis* in libris Faerni et noſtris recte legitur *accuſabit.* Caeterum *ei* ponendum puto ante *ſupplicium* ſequentis. *Ultro* Faernus explicat per *inſuper.* B.

25 *Nunc ego et illam*] *Nunc,* id eſt, ſero. vt Virg (Ecl. VIII, 43.) *Nunc ſcio quid ſit amor.* Et (Aen. IV, 376): — *nunc augur Apollo, Nunc Lyciae ſortes.* D.

O indignum facinus!] Ex his quae amori accidunt, et ſe et illam eſſe aliter aſſerit: *ſe miſerum, illam ſceleſtam* dicens. Cui ſeruus perſuadet, vt *ſe ab ea redimat, quam minimo queat pretio.* Quam etiam Bacchidem longius ſupra translatione definit quid ſit, ſcilicet *calamitas noſtri fundi,* id eſt, miſeria, per ὑπαλλαγὴν, quod miſeros facit. Et quoniam ſerui perſuaſio parum profecerat circa adoleſcentis dolentis animum, quod erat excluſus; optima ratione ſubiungitur Scena, in qua meretrix ipſa eſt, cuius praeſentia, et oratio, et vultus perſuadere poſſint, vt amator iniuriam ignoſcat. E.

27 *Et prudens, ſciens*] *Prudens* eſt, qui intelligentia ſua aliquid ſentit. *Sciens,* qui alicuius indicio rem cognoſcit. Ergo *prudens,* per ſeſe: *ſciens,* per alios. D.

28 *Viuus, videnſque pereo*] Mire et noue, *viuus pereo:* et propterea ſic dixit, vt intelligamus *occidor:* et *viuus,* quaſi ſapiens et ſentiens. *Viuus, videnſque pereo*] Bene addidit *videns*; nam *viuus* perit, qui etiam dormiens opprimitur: *videns* autem, qui vigilans vim patitur et perit. Nam *videre,* pro vigilare poſuit. vt etiam Virgilius (Ecl. VI, 21.), quum de ſilentio dicit, — *iamque videnti Sanguineis frontem moris et tempora pingit.* Ergo *viuus,* non mortuus: *videns,* non dormiens. D.

29 *Captum*] Salluſtius (B. I, 1.), *Sin captus prauis cupidinibus. Quam queas minimo?*] Perſeuerauit in translatione, quam iamdudum ſumſit a bello (Reſpicit verſus 8. 10. 14. 15. 16.). D.

Minimo: ſi nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. Ph. itane ſuades? Par. ſi ſapis;
Neque, praeterquam quas ipſe amor moleſtias
Habet, addas: et illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipſa egreditur, noſtri fundi calamitas.
Nam quod nos capere oportet; haec intercipit.

ACTVS PRIMI SCENA II.

THAIS. PHAEDRIA. PARMENO.

Miseram me! vereor ne illud grauius Phaedria
Tulerit,

31 *Si ſapis*] Id eſt, ſi ſapias ad inferiora iungendum eſt: nam aliter non intelligitur. D.

32 Haec leui immutatione ex Eunucho Menandri ſunt expreſſa; Μὴ θεομάχει, μηδὲ προσάγε τῷ πράγματι χειμῶνας ἑτέρους, τοὺς ἀναγκαίους φέρε. W.

34 *Noſtri fundi calamitas*] Proprie *calamitatem* ruſtici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc eſt, culmum ac ſegetem. D.

Lege cum omnibus codd. *Sed ecca ipſa egreditur*, ita vt *ec* corripiatur. Vulgaris igitur lectio *Sed ipſa egreditur* non eſt neceſſaria. B.

35 *Intercipit*] Proprie, quaſi totum capit (imo *intercipi* proprie dicitur, quod capitur ante quam ad locum deſtinatum peruenerit. Sic litterae intercipi dicuntur). Plautus in Aulularia (III, 6, 22.), *Quae mihi interbibere ſola ſi vino ſcateat, Corinthienſem fontem et Pyrenaeum poteſt.* D.

1 *Miſeram me*, &c. *neue aliorſum*] *Aliorſum*, in aliam partem: vt *ſeorſum, retrorſum* dicitur. D.

Miſeram me!] In hac Scena primo controuerſia eſt: dein deliberatiua. Controuerſia talis eſt: Adoleſcens amator miſſurus munera fuerat, quae eadem meretrix poſtulauerat, et multa alia. cui alter amator promiſerat quandam virginem, quae aliquando eius meretricis ſoror dicebatur. Sed aberrauerat, a praedonibus rapta et venundata. Hunc, inquam, amator alius cum promiſiſſet, meretrix adoleſcentem amatorem a ſe excluſit. Rea fit iniuriarum. Haec controuerſia venialem ſtatum continet: confitetur enim ſe feciſſe

Tulerit, neue aliorsum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromissus non est. PH. totus, Parmeno,
Tremo, horreoque, postquam aspexi hanc. PAR. bono animo es:
Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis.
TH.

cisse iniuriam. Verum dicit necessitate, quod velit eam puellam a milite recipere, quae sibi soror antea fuerat. Et quoniam semper venialis status sub qualibet purgatione coniecturam tractat, an hoc animo fecerit siue necessitate, siue alia qualibet causa. Hic erit tractata etiam coniectura similiter, quam quidem rem breuiter percurrit ipse dicens: *Non, quo quendam plus diligam, eo feci: sed ita erat res, faciendum fuit.* Haec controuersia accusationem habet et defensionem. Sed defensio perseuerat vsque ad deliberatiuam orationem. Nam peritura est meretrix aliquot dies, et pollicetur haberi deinceps se a Phaedria adolescente suo amatore. Omnis autem petitio deliberatiuam tenet. Ergo secundum ordinem ad singula reuertamur. Egreditur meretrix primo: ex hoc declarat, se quod fecerit, necessario fecisse, dicens, *Vereor ne illud grauius Phaedria tulerit, neue aliorsum, atque ego feci, acceperit*] Duo posuit, ne factum meum aliter acceperit Phaedria, quam a me factum est. Propositionem iniuriae tenuauit, non quod quasi minus est ab excluso (corrige sic: *tenuauit eo, quod quasi minus est excluso,* seu *ab aedibus exclusione* Z.). Non enim dixit, quod exclusus est, sed *quod intromissus non est.* E.

3 *Quod heri intromissus non est*] Haec leuius, vt de facto suo loquens. At Phaedria, *Exclusit, reuocat,* inquit, *redeam? non, si me obsecret.* D.

4 *Tremo horreoque*] Ex amore nimio. Nimius ignis effectum frigoris reddit: et ex frigore nimio effectus ignis existit: secundum illud quod Physici aiunt. hinc et Virg. (Georg 1, 93.) *Aut Boreae penetrabile frigus adurat. Tremo horreoque, postquam aspexi hanc*] Natura magni caloris etiam horrorem incutit, vt nimiae febres. D.

Tremo, horreoque] Charis. lib. 2. L.

5 *Accede ad ignem hunc*] Potius (*Aptius.* Ms. Boend. et ed. Du B.) *ignem* meretricem accipimus, quam aram Apollinis: vel quia amator vritur, vt

TH. Quis hic loquitur? hem, tun' hic eras, mi Phaedria?
Quid hic ſtabas? cur non recta introibas? PAR. caeterum
De excluſione verbum nullum. TH. quid taces? PH.

vt Virgil. (Ecl. III, 66.) *At mihi ſeſe offert vltro meus ignis Amyntas:* vel quia auida et auara eſt, vt ignis alimentorum. *Iam caleſces plus ſatis*] Noue, ſed intelligitur *quam*, id eſt, plus aequo. vt alibi, *Quam ne quid in illum iratus plus ſatis faxit pater.* *Iam caleſces plus ſatis*] Noue: ſed intelligitur, *plus quam ſatis.* Hoc quidam putant; at mihi de his videtur eſſe, quae a veteribus geminabantur: vt, *plerique omnes*, hoc eſt, omnes: et, *pleraque omnia*, id eſt, omnia. ſic et, *plus ſatis*, pro ſatis. D.

Accede ad ignem] Quidam intelligunt, *ad ignem*, ad amorem, hoc eſt, ad ipſam meretricem. Sed melius eſt illud, quod quidem Menander aperte dixit, Meretrices iuxta domum ſuam vel in atrio ſolitas habere aram Veneris vulgariae, cui quotidie ſacrificarent. Vt hoc ſit, *accede ad ignem*, hoc eſt ad aram. vt iocatus ſeruus ſit Parmeno dicens; *iam caleſces plus ſatis.* E.

Accede ad ignem] Apul. Mileſ. 2. *Quam procul a meo foculo diſcede. Nam ſi te vel modice meus igniculus afflauerit, vreris intime.* *Plus ſatis*] Quinctilian. IX, 3. Priſcian. lib. XV. L.

Οὐδὲν οὕτως τὰ σώματα θερμαίνει, ὥσπερ πῦρ καὶ γυνή. Artemidor. II, 8. W.

6 *Quis hic loquitur?*] Non imperite intelligunt, qui exiſtimant meretricem etiam hoc ſimulare, quod non prouiderit Phaedriam. Nam et perſonae, et dictis eius caeteris hoc conuenit: et tunc erunt gratiora omnia, quae ſupra dixit. D.

Tun' hic eras?] Optimum principium ſumſit meretrix. Cum rea ipſa ſit facti, adoleſcentem coepit arguere, quod non ingreſſus eſt. E.

7 *Cur non recta introibas?*] Quaſi parum fuerit *introibas:* ſatis mire additum *recta.* D.

Caeterum de excluſione] Hoc ſeruus dicit, quod meretrix callide loquitur. Dicit tantum de iniuria; vnde (forte, *id inde* Z.) intelligi licet, quod hic *excluſionem* poſuit; quia ſeruus accuſatoris animo dicit ad illa ſupra, *quod intromiſſus non eſt.* E.

8 *De excluſione verbum nullum*] Plus admirationis eſt, nec

PH. Sane, quia vero hae mihi patent semper fores:
Aut quia sum apud te primus. TH. missa istaec face.
PH. Quid, missa? o Thais, Thais, vtinam esset mihi

Pars

accusationi, nec satisfactioni locum reliquisse meretricem, callide dissimulata iniuria. *Quid taces?*] Et hoc callide, quasi innocens ne suspicetur quidem, quid (*quod* Ms. Boend.) succenseat adolescens. D.

9 *Sane quia vero semper, &c.*] Tolle *sane* et *vero*, et pronunciandi adiumenta vultumque dicentis: et in verbis non negatio, sed confessio esse credatur (Locum scabrum ope Ms. H. et edd. vett. ita restituendum puto: *Tolle* SANE. *Et* VERO *ad pronunciandi adiumentum, vultumque dicentis illatum est: vt in verbis non negatio, sed confessio esse credatur*). Nam *vero*, ironiae conuenit. vt Virgil. (Aen, IV, 93.) *Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis.* D.

Sane quia hae] Accusatio hic sumit exordium; quod quanto (forte *magno* Z.) temperamento dictum est: quod non semper fores meretricis amatori pateant: quod riualis sibi praeponatur. Hoc enim dixit: *quia sum apud te primus.* Et cum meretrix dissimularet totum impetum, rursus adolescens accusationes effudit. E.

10 *Aut quia sum apud te primus*] Duo dixit quae doleat: et quia clausae fores, et quia posterior habetur, praelato milite. *Aut quia sum apud te primus*] Subauditur, *Non recta introiui. Missa istaec face*] Alia dissimulatio, et durior post admonitionem. Sed bene intelligit, qui hoc a meretrice ridente molliter, et osculum porrigente dici accipit. D.

11 *Quid missa?*] Magna virtus Poetae est, non sententias solum de consuetudine ac de medio tollere, et ponere in comoedia: verum etiam verba quaedam ex communi sermone; quale est quod ait nunc, *Quid missa?* D.

O Thais, Thais] Iteratio nominis accusantis ostendit iracundiam. *Vtinam esset mihi*] Sensus hic est: Vtinam et tu amatoris et partem mecum amoris habuisses. Si enim hoc fuisset, posset contingere, vt in hac iniuria aut tibi doleret, vt mihi dolet: aut mihi non doleret, vt tibi non dolet. Hoc enim dixit: *Ego istuc abs te factum*] Hoc est, factum tuum contemnerem. E.

Pars aequa amoris tecum, ac pariter fieret,
Vt aut hoc tibi doleret itidem, vt mihi dolet;
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.
TH. Ne crucia te, obsecro, anime mi, Phaedria.

Non

12 *Vtinam esset mihi pars aequa amoris tecum*] Vel amandi, vel non amandi scilicet (*Amandi et non amandi* habet ed. Argentina. Vtrumque vero, quod memorat, fieri optat Phaedria, cuius geminum *aut* non facit dilemma, sed copulat. Esto igitur sensus alterius versus: vt ego istuc factum abs te aequo animo ferrem, si scirem, illud itidem dolere tibi, vt mihi dolet). *Ac pariter fieret*] *Pariter*, similiter. Sallustius (in Fragmentis), *Cui nisi pariter obuiam iretur.* D.

Pars aequa amoris] Io. Sarisber. Polycr. IIX. cap. 5. L.

Ει μὲν ἐπ' ἀμφοτέροισιν Ἔρως ἶσα τόξα τιταίνεις, Ἐι θεός· ει δὲ ῥέπεις πρὸς μέρος, οὐ θεὸς εἶ. Anthol. VII, 139. W.

13 *Vt aut hoc tibi doleret itidem, vt mihi dolet*] Si ambo amaremus. D.

14 Cod. Academicus, *vili penderem.* B.

15 *Ne crucia te, obsecro, anime mi*] *Mi*, vocatiuus est, ab eo quod est *meus.* Vide quam familiariter hoc idem repetit blandimentum. Vult enim Terentius velut peculiare verbum hoc esse Thaidis. ideo totiens dictum est, *Tune hic eras, mi Phaedriae? Ne crucia te, obsecro, anime mi, Phaedria. Ne crucia te*] Haec nisi amplectens adolescentem mulier dixerit, videbitur *ne crucia*, sine affectu dicere. Sed sic dicet, *ne crucia te*, eo gestu, quasi in eo etiam ipsa crucietur: nam ideo subiecit, *anime mi*, hoc est, animus meus. D.

Ne crucia te, obsecro] Incipit defensio, quae optimum principium tenuit, vt irascentis primum animus temperaretur. Deinde consilio generaliter subiungit argumentum meretrix, sed coniecturale: quod non hoc animo fecerit, quo alium apud se videatur habere potiorem. Hoc enim dixit: *Non pol quo quemquam plus amem, aut plus diligam, eo feci.* Similiter subiungit generale aliud argumentum, status venialis ex necessitate: *Sed ita erat res.* Post meretrix conturbata oratione serui, petit audientiam, vt plenior origo narretur. Non tantum exclusionem ipsius narrare debet, sed et causam. Post principia petit audientiam: qua concessa, narratio incipit. E.

Lege, *anime mi, mi Phaedria.* B.

Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam,
Eo feci: ſed ita erat res: faciundum fuit.
PAR. Credo, vt fit, miſera prae amore excluſti hunc foras.
TH. Siccine ais, Parmeno? age. ſed, huc qua gratia
Te arceſſi iuſſi, auſculta. PH. fiat. TH. dic mihi
Hoc primum, potin' eſt hic tacere? PAR. egone? optume.

Verum

16 *Non pol quo quemquam plus amem*] Hoc totum nimis blande, et cum contractione (*contrectatione* Z.) adoleſcentis dicit meretrix. D.

17 *Faciundum fuit*] Legendum, faciendum, ſcribendum, totum hoc ſemper neceſſitati adiungitur. Virgilius (Aen. XI, 230.), *Aut pacem Troiano ab rege petendum.* Et alibi (Aen. VIII, 441.), *Arma acri facienda viro.* D.

18 *Credo, vt fit, miſera prae amore excluſit hunc foras*] Oratorie ac facete additum, *miſera.* Et cum illa a deriuatione cauſae argumentetur, mire a Parmenone correpta eſt, veriſimile non eſſe, vt quis, quem amet, eundem poſſit excludere. *Excluſit hunc foras*] παρὰ προσδοκίαν intulit intuens puellam, et ei oſtendens Phaedriam: vt oſtendat quam falſa et repugnantia loquatur meretrix. D.

Antiqui libri Faerni habent *excluſit*, etiam mei, praeter duo, qui cum Faerni Donato et recentibus libris legunt *excluſiſti.* Ego cum Faerno legendum arbitror, *excluſti.* B.

E Menandri Prologo Thaidis haec laudat Plutarchus, de audiendis Poetis: Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην, θεὰ Θρασεῖαν, ὡραίαν δὲ καὶ πιθανὴν ἅμα, Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνὰ, Μηδενὸς ὀρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεὶ. W.

19 *Age*] Corripientis eſt modo *age*, non hortantis aduerbium. D.

Age: ſed huc] In Mſ. alterius lectionis veſtigia extant, *age ſis huc* etc. quod verius arbitror. L.

Faerni libb. antiqui quinque, et omnes fere noſtri habent *agis.* B.

20 *Te arceſſi iuſſi*] Hoc eſt, quod ſupra ait, *Non eam, ne nunc quidem, cum arceſſor vltro? Dic mihi*] Meretricia calliditate commendat, quae dictura eſt. D.

21 *Egone? optume*] Bene, non exſpectauit ſeruus, vt pro ſe dominus reſponderet Thaidi. D.

Verum heus tu, hac lege tibi meam astringo fidem:
Quae vera audiui, taceo, et contineo optume;
Sin falsum, aut vanum, aut fictum'st, continuo palam'st.
Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.

Proin'

22 *Verum heus tu*] Astute seruus reponit Thaidi vicem. Nam illa vt magnum voluit exspectari, quod dictura est (*erat* Z.), iste vt falsum contemnit. *Meam astringo fidem*] Fidem promitto: quia *vincula fidei* dicuntur. D.

23 *Quae vera audiui, taceo*] Mire vicem Parmeno reddidit meretrici. Nam vt seruum difficile est tacere commissa: ita meretricem rarum est vera dicere. *Quae vera audiui*] Figura παρασκευή. *Contineo optume*] Proprie a metaphora vasorum transtulit verba. D.

24 *Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est*] *Falsum* est, quod tegitur id quod factum est. *Vanum*, quod fieri non potest. *Fictum*, quod non est factum, et (*sed* Z.) fieri potuit. Vel *falsum*, est fictum mendacium simile veritati. *Vanum*, nec possibile nec verisimile. *Fictum*, totum sine vero, sed verisimile. *Falsum* loqui, mendacis est: *Fictum*, callidi: *Vanum*, stulti. *Falsum* loqui, culpae est: *Fictum*, virtutis: *Vanum*, vecordiae. *Falsis* decipimur: *Fictis* delectamur: *Vana* contemnimus. D.

Continuo palam] Priscian. lib. XIV. L.

Pro *vanum* cod. Acad. *varium*, Regius *vacuum*. Verum cum non videam, qua ratione illa tria *falsum, vanum, fictum*, satis distingui possint; ego legendum puto, *Sin falsum* AVDIERIM AC *fictum, continuo p.* B.

25 *Plenus rimarum sum*] Vilis atque abiecta translatio, et apta ad meretricem loquenti (Quin ἀλληγορεῖ seruus, qui modo dicerat eadem metaphora *contineo optime*. In quibus sane nihil est, quod ad meretricem spectet): translata autem est ab aquario vase fictili. *Hac atque illac perfluo*] Contra, *Contineo optume*. D.

Plenus rimarum] Paschasius P. P. ad Placidium: *Illo vt vtar Comici, quia plenus rimarum, veritatem sciens silere noluit.* Vid. Scholiast. Horat. lib. II. Satyr. 6. L.

Sensus postulat *perpluo*. Nam liquor in vase quidem *perfluit*, sed vas ipsum siue domus *perpluit*. Quinct. Inst. VI, 3, Plaut. Trin. II, 2, 41. Most. I, 2, 30. B.

Proin' tu, taceri si vis, vera dicito.

TH. Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.

PAR.

26 *Proin', taceri si vis, vera dicito*] Vtrum te taceri, aut tuum dictum? an impersonaliter, et infinito modo? D.

27 *Samia mihi mater fuit*] Puduit dicere Thaidem, *Meretrix mihi mater fuit;* quod tamen significauit, dicendo aliunde ciuem alibi habitasse. Nam ideo meretrices, *peregrinae* dictae sunt in comoediis; vt in Andria, *Adeone est demens? ex peregrina?* D.

Samia mihi mater] Breuitas semper in narratione seruanda est, et in dictione aperta verba. Ita hic et nomen, et affectum, et locum posuimus (forte, *posuit primum* Z.) habitationis: narrat matri suae datam puellam dono, a quodam mercatore, ab Atheniensi ciuitate sublatam. At se ignorare dicit, vtrumne ipsa ciuis Atheniensium fuisset:(excidit, *an* Z.) tantum de ciuitate sublata sit. Adiecit illud, quod *nomen matris et patris dicebat.* Ipsum hoc proficit ad causam eius rei, quam petitura est. Scimus enim in narratione rationem futuris quaestionibus collocari. Quoniam ergo dictura est: concedi sibi debere aliquot dies, vt puellam recipiat, et hanc adiungit causam, vt suis parentibus reddat. *Volo enim,* inquit, *amicos sic parare beneficio meo.* Ideo praemisit matris nomen et patris, vt verisimile sit, posse hinc parentes sciri, si nomina iam tenentur. Denique adiecit et alia signa: sibi cognitam (forte, *cognita*) esse: quia *mercator ex praedonibus, vnde emerat, se vidisse dixerit, abreptam esse e Sunio.* Sunio (lege *Sunium*) autem intelligit locum prope Athenas, iuxta mare collocatum. Redit rursus ad affectum, quod dicit, sibi carissimam esse puellam, cum mater sic eam educauerit, vt opinione populi filia (*soror* Z.) diceretur. Inde narrat discessum suum. Excitat enim, quod cum hospite Athenas venerit, quae sibi haec omnia, quae habebat meretrix, dereliquit (deleto τῷ *Meretrix*, leg. *quae haberet, dereliquerit* Z.). Quam rem quidem illa non sine causa videtur adiecisse: sed vt ostenderet, quanta semper mercede dilecta sit, vt adolescens intelligat (*intelligeret* Z.), non se maximum munus dedisse, cum videat, tantum donari meretrici. Hoc quidem seruus negat factum, dicens et dominum multa donasse. E.

Samia mihi mater] Sidon. Apollin. lib. II. Epist. I. L.

PAR. Poteſt taceri hoc. TH. ibi tum matri paruolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. PAR. ciuemne? TH. arbitror,
Certum non ſcimus: matris nomen et patris
Dicebat ipſa: patriam et ſigna caetera
Neque ſciebat, neque per aetatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, e praedonibus,
Vnde emerat, ſe audiſſe, abreptam e Sunio.
Mater vbi accepit, coepit ſtudioſe omnia

Do-

28 *Poteſt taceri hoc*] Id eſt, veriſimile eſt. Nec hoc ad laudem proficit, ſed ad dedecus meretricis. *Poteſt taceri hoc*] *Hoc*, peregrinam naſci meretricem; et ideo poteſt verum videri. D.

29 *Puellam dono quidam*] Aetas et ſexus amoris cauſa ſunt, cur eam Thais puellam diligat. *Puellam dono quidam mercator dedit*] Propter hoc oſtendit meretricem fuiſſe matrem: et dono ideo accipere puellam potuiſſe. D.

30 *Ex Attica hinc abreptam*] Quia Athenis eſt conſtituta ſcena. *Arbitror*] Bene *arbitror*, et nihil certi. Quando (lege, *Quomodo*) enim auſurus eſſet Parmeno adornare Chaeream ad vitiandum hanc virginem, ſi praeſciſſet ciuem eſſe? D.

31 *Matris nomen et patris dicebat ipſa*] Quae infantis memoriae proxima ſunt. Nam quid prius aetas illa, quam patrem matremque cognoſcit? D.

32 *Et ſigna caetera neque ſciebat*] Id eſt, domum patris, regionemque eius (in Mſ. Boend. et ed. Du B. eſt, *domum, patriam, regionem*). D.

33 *Neque per aetatem etiam potuerat*] Hoc ideo addidit, ne eſſet minus elegans, quae neſciret. D.

Verſus cauſa corrige, *ſcibat*, et, ne *potuerat* peccet tempore, lege *potis erat*. B.

34 *Hoc addebat*] Ad matris ſcilicet nomen et patris, quod puella dicebat. D.

35 *Vnde*] Id eſt, a quibus: vt Virg. (Aen. I, 6.) *Genus vnde Latinum*. Et (praecedit in edd. antt. *Quomodo*: E DAVO AVDIVI), *Cauſam dicere prius, vnde petitur aurum*. *E Sunio*] *Sunium*, promontorium eſt Athenienſium, et in eo forum rerum venalium, ἐμπόριον. D.

36 *Mater vbi accepit*] Haec figura in narrationibus βάσις dicitur, cum omnia pedetenſim

Docere, educare, ita vt si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quocum tum vno rem habebam, hospite,
Abii huc: qui mihi reliquit haec, quae habeo, omnia.
PAR. Vtrumque hoc falsum est: effluet. TH. qui istuc? PAR. quia
Neque tu vno eras contenta, neque solus dedit.
Nam

tim dicuntur insinuandi gratia. vt nunc, *Matri mercator dono dedit. Mater vbi accepit.* Et simul conuenit mulieri loquenti huiuscemodi mora. *Mater vbi accepit*] *Accepit*, simpliciter; aut (*an* habent edd. vett.) audiuit ingenuam: vt *Capiendi et c. a. t.* (Mſ. H. *capiendi, et c. a. t. o*, sed pro *o* edd. Venetae habent *b*. Citatio est verborum incerti auctoris, seu potius verba otiosa). Sed melius prius. *Coepit studiose omnia docere*] Mire: nam non docuit, sed *coepit docere*. Τῷ μελλησμῷ. Et vide quam satis muliebriter. D.

37 *Ita vt si esset filia*] Ergo velut soror habenda est Thaidi, et ideo sequitur, *Sororem plerique esse credebant meam.* Et oratorie cumulat dignitatem et amorem puellae, vt eius comparatione leniatur iniuria facta Phaedriae. D.

Etsi omnes codd. habent *educare:* corrige tamen cum edd. melioribus EDVCERE, *ita* VTI. B.

39 *Ego cum illo, quo cum vno tunc rem habebam, hospite*] Totum dixit et quod hospitem, et quod rem habebat. Et bene *tunc*, et non *nunc*. Nam nunc, cum duobus. *Quo cum vno tunc rem habebam*] Id est, consuetudinem, amorem. *Hospite*] Id est, Attico. D.

Ne toties illud *o* aurem vulneret, pro *quo cum* repone *qui cum*, B.

40 *Abii huc*] Rhodo Athenas scilicet. *Qui mihi reliquit haec, quae habeo, omnia*] Hoc ideo, ne tantundem obsequii exigat Phaedria. Ideo contra Parmeno. D.

41 *Vtrumque hoc falsum est: effluet*] Ipse exponit *hoc vtrumque* quid dicat. et contradicendum est, quia praesens amator grauatur hoc dicto. D.

42 *Neque tu vno eras contenta*] Quippe quae admiseris militem. *Neque solus dedit*] Quippe quia non omnia tua illius fuere mortui (Leg. haut dubie, *militis*. Z.). D.

Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te attulit.

TH. Ita'ſt: ſed ſine me peruenire, quo volo.

Interea miles, qui me amare occeperat,

In Cariam eſt profectus: te interea loci

Cogno-

43 *Nam hic quoque*] Δεικτικῶς. non Phaedria, ſed *hic* dixit, tangens illum, et quaſi inuito illo hoc (*huic* Z.) exprobrat. *Bonam magnamque partem ad te attulit*] Haec dicuntur ἰσοδυναμοῦντα: vt, *Abs te petere et poſcere.* An potius *bonam* ſpecie, *magnam* quantitate? et nunc diſcretiue dictum eſt: nam alias *bonam* pro magna et multa accipimus. D.

44 *Ita eſt*] Non erat negandum, quod dixit Parmeno meretrici ſatisfacere cupienti, et non tacenti culpam in conſcientia eſſe. D.

Contendit mulier ad narrationem, rediens dicit, profectum militem amatorem adoleſcentis Phaedriae notitiam, ſed hunc (forte, *ad ſe nunc.* W. At haut dubie locus reſtituendas eſt ita: *poſt profectum militem, amatorem, in adoleſcentis Phaedriae notitiam ſe demum perueniſſe.* Z.) perueniſſe. Qua in re commendat animum, cum dicit: *Tute ſcis, poſt illa quam intimum habeam te; et mea conſilia vt tibi credam omnia.* Pergit igitur narrationis partes vniuerſas complere, quod, mortua matre, frater materna bona inuaſerit, virginem venumdederit, et ſpecioſam et peritam artis, quod fidibus ſciret. Deinde quod eam ille amator ſuus emerit miles, quod venerit, et iraſcatur, quod meretrix coeperit alium amatorem habere. Hic intelligendum acriter illud eſt, quod ſupra dixit miles, te amatorem (forte, *militem amatorem*). E.

46 *Te interea loci cognoui*] Oratorie priorem amatorem facit militem, quam Phaedriam. Nam poſterius dicit hunc cognitum per abſentiam militis. Ergo cum militi Phaedria riualis ſuperductus ſit, conſequens eſt, vt miles queri debuerit, non Phaedria: et propterea nihil peccatum, ſi ordine ſeruato miles antepoſitus fuerit amatori poſtmodum cognito et hoc ſine puella (*puellae*, Mſ. H.), et munerum cauſa, multum pro milite contra Phaedriam valet. Sed vide meretricem, quia rem dixit perurentem, quot et qualia blandimenta ſubiicit, dicendo, *Tute ſcis poſt illa, quam intimum habeam te*, et caetera. D.

Interea loci te cognoui] Vt ideo miles puellam tanto pre-

Cognoui tute ſcis, poſt illa quam intumum
Habeam te, et mea conſilia vt tibi credam omnia.
PH. Ne hoc quidem tacebit Parmeno. PAR. o
dubiumne id eſt?
TH. Hoc agite, amabo. mater mea illic mortua'ſt
Nuper: eius frater aliquantum ad rem eſt auidior.
Is, vbi hanc forma vidit honeſta virginem,

Et

tio emerit, quod ſciret ſe tantum amari a meretrice; quippe cum eam ſic reliquiſſet, cum adhuc haberet nullum amatorem. Ergo conſequenter hodie iraſci miles, poſteaquam inuenit meretricem cum hoc amatore. Hoc ergo adiungit: *Fingit cauſas, ne det, ſedulo.* Et hoc temperate oſtendit, hoc militem velle, vt praeponatur alteri amatori. Quare acceptaſſe pollicetur munus, miles quod comparauerat donaturus (Mſ. alter lacunam agnoſcit nullam, alter: *Quare conceſſiſſe pollicetur munus miles, quod comparauerat donaturum*). E.

Interea loci cognoui] Chariſ. lib. 2. L.

47 *Cognoui*] Proprie *cognoui. Tute ſcis poſt illa, &c.*] Ἐπιπλοκὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet. D.

48 *Et mea conſilia vt tibi credam omnia*] Ex praeſenti actu ſumſit argumentum, quod eum nunc tanquam conſultorem adhibuerit. Et bene *Credam,* ſecundum illud, *Potin' eſt hic tacere?* D.

49 *Ne hoc quidem*] Id eſt, hoc quoque falſum eſt. *Dubiumne id eſt?*] Me non taciturum ſcilicet. D.

Metri cauſa mihi placet Vaticani lectio, *Neque hoc tacebit Parmeno.* B.

50 *Hoc agite*] Pro aduerbio corripientis eſt poſitum: aut certe pro adhortatione audientiae praebendae. Sic Plautus (Aſin. Prol. 1.), *Hoc agite, ſultis, ſpectatores.* Et conuenit velut nutu audientiam ſignificantis, et geſtu hoc ipſum adiuuari. *Hoc agite*, id eſt, illud deſinite, et hoc attendite. D.

51 *Nuper*] Vt adhuc amor flagrare videatur, addidit *nuper. Aliquantulum ad rem eſt auidior*] Vultu accommodato ad reprehenſionem pronunciandum eſt. *Ad rem auidior*] Proprie *auidior.* Et *rem* pecuniam modo dicit. D.

52 *Is hanc vbi forma*] Ex aliena perſona vult oſtendere praeter affectum, quanti ſibi aeſtimanda ſit: et quanto munere miles Phaedriae meruerat (lege, *meruerit*) anteponi. D.

Senſus et verſus poſtulant, *Is, vbi eſſe hanc forma videt honeſta virginem.* B.

Et fidibus ſcire, pretium ſperans, illico
Producit, vendit. forte fortuna affuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,
Imprudens harum rerum ignaruſque omnium.
Is venit: poſtquam ſenſit me tecum quoque
Rem habere, fingit cauſas, ne det, ſedulo:
Ait, ſi fidem habeat, ſe iri praepoſitum tibi

53 *Et fidibus ſcire*] Vetuſta ἔλλειψις. *Pretium ſperans*] Deeſt *magnum*. vt (Virg. Georg. III, 184.), *et ſtabulo frenos audire ſonantes*. D.

54 *Producit: vendit*] Proprie. Nam *produci* res venales dicuntur. *Producit: vendit*] Haec celeritas vendibilem indicat mercem. *Forte fortuna*] Id eſt, bona fortuna. D.

55 *Hic meus amicus*] Quia locus eſt meritorum, non iam *miles*, ſed *meus amicus*. Vide enim quid ſequatur. *Emit*, inquit, *eam dono mihi*, *imprudens harum rerum*. Hic oſtenditur quam auidus id faceret, ſi rem penitus noſſet. ſimul etiam oſtenditur, quanta ſecreta dicat Phaedriae: vtpote quae riualis neſciat. D.

56 *Imprudens harum rerum, ignaruſque omnium*] *Prudentia*, naturalis eſt: *gnaritas*, extrinſecus venit. *Imprudens*, per ſe, *Ignarus*, per alios; hoc eſt, qui nec ſuſpicatus ſit, neque ex aliquo audierit. D.

57 *Poſtquam ſenſit me tecum quoque rem habere*] (excidit *ſenſit*) Non dictum, ſed quaſi celatum. *Senſit me tecum quoque rem habere*] Magno pondere dixit, *tecum quoque:* tanquam iraſcendi iuſta magis ſit cauſa militi, quam Phaedriae. Nam *ſenſit*, et *tecum*, et *quoque*, hoc ſignificat. *Rem habere*] Sic dixit, vt honeſte res impura dicatur. D.

58 *Ne det, ſedulo*] *Sedulo*, ſine dolo, hoc eſt, impenſe. D.

59 *Ait*] Semper *ait* dicimus, quum vel inuiſa nobis et audientibus, vel vana dicta narramus alicuius. *Si fidem habeat*] Hoc eſt, ſi faciam aliqua, vnde credat ſe tibi praeponi. *Si fidem habeat*] Si credere rogatur, id eſt, ſi credat: vnde *fideiuſſor* dicitur, hoc eſt, auctor credendi. *Se iri praepoſitum tibi apud me*] ἀναστροφή in verbo, *praepoſitum iri*, ac neceſſaria implicatio in his, quae dura dictu ſunt. D.

Si fidem habeat, *ſe iri praepoſitum tibi*] Hoc eſt, ſi accipiat fidem, me praepoſuiſſe (*praepoſuiſſe ſe* Z.) tibi. E.

Apud me, ac non id metuat, ne, vbi acceperim,
Sese relinquam: velle se illam mihi dare:
Verum id vereri, sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adiecit. PH. etiamne amplius?
TH. Nihil: nam quaesiui. nunc ego eam, mi Phaedria,
Multae sunt causae, quamobrem cupiam abducere.
Pri-

60 *Apud me, ac non id metuat*] Duo sunt, si fidem habeat, et si non metuat. Quid autem non metuat? *Ne, vbi acceperim, sese relinquam*] Hic iam causas petitionis ostendit. Hoc autem petitura est meretrix, vt paucos interim dies, quousque puella dono detur, miles apud meretricem in amore praeponatur. E.

Alii legunt *vbi* EAM *acceperim*. B.

62 *Sed ego quantum suspicor*] Alta et acuta inuentio. Scit meretrix hoc solo amatores inimicos esse, quod idem diligunt. Magnifice igitur, vt riualis odium deliniret (*declinet*, Mſ. Boend. hanc lectionem leges linguae postulant), vult persuadere Phaedriae, non se amari, sed virginem. D.

Finita narratione concludit a suspicione, nescio quem exitum narrantis, quod idem miles, iam amisso amore meretricis, nunc virginem diligat. Hoc enim dixit. E.

63 *Ad virginem animum adiecit*] Cur hoc inferat? vt vel laedendi militis causa, Phaedria patiatur eum, quam amet, et nolit virginem dono dare (Varia haec leguntur. Sensus videtur esse hic: *eum* [militem] *dono dare virginem, quam amet, et* [dare] *nolit*. Nisi si fortasse *nolit* ἀντὶ τοῦ *colat*. Aut, *Ei, quam amet et colat, virginem dono dari*). *Etiamne amplius?*] Mundat Terentius, vt solet, res huiusmodi per ἔλλειψιν suam. D.

64 *Nihil? nam quaesiui. nunc ego eam, mi Phaedria*] Optime purgauit Terentius, quod mox liberalibus nuptiis fuerat obfuturum, si vitiatam virginem duceret Chaerea. Necessario ergo defenditur, tanquam quae honeste nuptura est. D.

65 *Multae sunt causae*] Non indiligenter considerauerunt hanc meretricis orationem, qui illam instar controuersiae retulerunt. Nam et principium est, *Me miseram, vereor ne illud grauius Phaedria tulerit*. Et narratio, *Samia mihi mater fuit*. Et partitio cum confirmatio-

Primum, quod soror est dicta: praeterea, vt suis
Restituam ac reddam. sola sum: habeo hic neminem,

matione: vt, *Nunc ego eam, mi Phaedria, multae sunt caussae, quamobrem cupio abducere. primum quod soror est dicta*, et caetera. Reprehensio quoque, *Egone id timeo?* et, *Egone non ex animo misera dico?* Et conclusio per conquestionem: vt, *Quam ioco rem voluisti a me tandem, quin perfeceris? Ego impetrare neque hoc abs te, biduum saltem vt concedas solum. Quamobrem cupio abducere*] Etiam hoc verbo gratificatur Phaedriae: non enim *accipere*, vt ab amico remunerante: sed *abducere*, vt ab stulto, et experte. D.

Petit rursus Phaedriam, vt paucos dies sibi commodet, quibus prior apud se miles esse possit. Dicit causas, *quod soror dicta est, quod velit parare amicos beneficio suo*. Sed post haec iratus adolescens redit ad accusationem vehementer, quo eam declarare possit ingratam: enumerans quae beneficia sua, vel quae praestiterit, vel quae parauerit. Quibus accusationibus meretrix victa, quo facilius adolescenti persuadere possit, quod antea postulauerat, dicit se ei ad omnem voluptatem commodare consensum, ne eum aliquo offendat. Quare victus adolescens omnia se, meretrix quae vellet, facturum esse promittit: et monet, vt memoriam sui nominis teneat, * quicquid insciderit (Barbare scriptum, pro, *inciderit*): et ita secum loquitur (Restituo: *Ita Thais secum loquitur*), quod vehementer diligat Phaedriam, neque aliquid callide fecerit, sed cuncta ratione complerit. E.

Donatus et recentes libri *cupio*, sed meliores nostri et Faerni recte habent *cupiam*. B.

67 *Vt suis restituam, ac reddam*] *Restituimur* (*restituimus* Mf. Boend. et ed. Du B.) iis, quibus nos volumus: *Reddimur* (*reddimus*, ibid.) iis, qui nos volunt. Ergo restituimus volentem (*volentes*, ibid.), reddimus volentibus. Sed in hac vtrumque est. *Sola sum: habeo hic neminem*] *Sola sum*, ad familiarium refertur absentiam. *Habeo hic neminem*, ad alienorum amicitiam. Potest enim sola domi esse, habere tamen aliquem foris. Et, *Habeo hic neminem*, plus sonat, quam, *Neminem hic habeo*. Et, *Sola sum*, ab iis quos natura conciliat per se. *Habeo neminem*, eorum qui voluntate iunguntur. D.

Neque amicum, neque cognatum. quamobrem, Phaedria,
Cupio aliquos parere amicos beneficio meo.
Id, amabo, adiuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores partes hosce aliquot dies
Apud me habere. nihil respondes? PH. pessuma,
Egon' quicquam cum istis factis tibi respondeam?
PAR.

68 *Neque amicus*] Bene hoc apud amatorem: quia est aliud *amator*, aliud *amicus*. *Amator*, qui ad tempus, *Amicus*, qui perpetuo amat. An quia in patris potestate est Phaedria? *Quamobrem, Phaedria*] In necessariis (forte leg. *in rebus seriis*. Ms. Boend. et edd. vett. *Ne in necessariis inopem videretur innecessariis interponi non licet audientis nomen*) interponi nomen licet audientis. D.

Cum statim versu proximo occurrat *amicos*, hic pro *amicum* legendum esse censeo *notum*, vt Phorm. 1, 2, 48. B.

69 *Cupio aliquos parare amicos beneficio meo*] Hic ostendit specialiter, cuiusmodi amicos quaerat, ne Phaedriam contemnere videatur. *Parare amicos beneficio meo*] Quia parantur et suo (*alieno*, edd. Venett.) sed minus diligunt. D.

Donatus et omnes codd. habent *parare*, sed, ne versus impediatur, amplectendum est Bembini cod. *parere*. Caeterum *beneficio meo* spondei et dactyli spatium metiuntur. B.

70 *Id amabo adiuta me, quo id fiat facilius*] παρέλκον. bis *id* posuit. *Adiuta me*] Mira coactio, pro patere excludi, *adiuta me*, dixit. D.

71 *Sine illum*] Blande *sine illum*, tanquam in manu eius sit iniuriam non pati, et excludi militem. Non enim dixit *fer*, aut *patere*, sed, *sine*. *Priores partes hosce aliquot dies*] Honeste circumloquitur et oratorie, ne dicat, Abi foras, atque excludi te patere. D.

72 *Nihil respondes?*] Iam silentium accusat, quia scit nihil responsurum contrarium (Leg. *nihil respondentem contrariari*, siue, *contrarium esse* Z.). Et satis blande, *Nihil respondes* dixit: tanquam qui debeas amoris vicem (Omnino leg. *Et satis blande*, MIHI, *dixit*, *tanquam cui debeas a. v.* Etsi integer Senarius τὸ MIHI videtur respuere: Donatum tamen ita legisse certum est. Idem *mihi* exhibent Mss. Mark. quatuor Pall. et edd. vett). D.

73 *Ego quicquam*] Facete exprimitur illud, *Amantium irae amoris integratio est*. D.

PAR. Eu noſter! laudo: tandem perdoluit: vir es.
PH. Haut ego neſciebam, quorſum tu ires? paruola
Hinc eſt abrepta: eduxit mater pro ſua:
Soror dicta'ſt: cupio abducere, vt reddam ſuis:
Nempe omnia haec nunc verba huc redeunt denique:
Ego excludor, ille recipitur. qua gratia?
Niſi illum plus amas, quam me: et iſtam nunc times,
Quae aduecta'ſt, ne illum talem praeripiat tibi.

74 *Tandem perdoluit*] Nimis doluit, id eſt, perſenſit dolorem. Et *tandem*, quaſi qui nimis patiens fuit. *Tandem perdoluit: vir es*] Eleganter variauit perſonam ſecundam, et tertiam. *Vir es*] Non puer, ſed iam vir, qui meretricem contemnis. D.

Bembinus liber et alii antiqui non *heu* ſed *eu* ſine reſpiratione habent. B.

75 *Paruula hinc eſt abrepta: eduxit mater pro ſua*] Vide μίμησιν cum odio inductam, et deprauatam pronunciatione: ita vt et ὁμοιοτέλευτα non vitarentur de induſtria: *Paruula hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua, ſoror eſt dicta.* D.

Haud ego neſciebam] Quinctilian. lib. IX. cap. 2. *At ego neſciebam.* L.

Tres antiquiſſimi codd. Faerni *Aut ego*, alii eiusdem, *Haut ego.* Sed melius tres noſtri cum edd. vett. *At ego*, quod ipſum expreſſit Quinct. Inſt. IX, 2. Caeterum lege *neſciebam.* B.

77 Ne lege *Soror eſt dicta*, ſed, *Soror dicta eſt.* B.

78 *Haec nunc verba*] Id eſt, falſa dicta. *Huc redeunt*] Vt excludar. D.

80 *Niſi illum plus amas, quam me*] Repudiatis cauſis, quas illa attulerat, per deriuationem cauſae: hic aliud dicit eſſe cur repellatur. *Et iſtam nunc times, quae aduecta eſt*] Adeo, inquit, amas militem, vt etiam inuideas, ſi quam amauerit. D.

Verſum ſatis inconcinnum adiuuant codd. nonnulli, qui habent, *Niſi* SI *illum*, Caetera, vt *me* ſit in ictu, colloca, *plus quam me amas.* B.

81 *Talem praeripiat tibi*] Εἰρωνεία ſtomachantis amatoris. D.

Th. Egon' id timeo? Ph. quid te ergo aliud ſollicitat? cedo,
Num ſolus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem ſenſiſti in te claudier?
Nonne, vbi mihi dixti cupere te ex Aethiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,

Quae-

82 *Quid te ergo aliud ſollicitat?*] Quid eſt, inquit, ſi hoc non eſt? D.

Ne verſus ſyllaba ſit hypermeter, repone *Ego* ſine *ne*. B.

83 *Num ſolus ille dona dat?*] Iam quaſi quaeſtiones tractantur: ſed ille munus aduexit. *Nuncubi meam benignitatem*] Poſſunt enim dona dari, ſed exigua, aut minus liberaliter: et ideo mentionem benignitatis adiecit. *Nuncubi meam benignitatem*] Sed ille benignus eſt. *Nuncubi*, numquid alicubi. Aut ſi, *nunc vbi*, legimus (Haud dubie ſcripſerat Donatus, NVNC VBI, *numquid alicubi.* Poſtea vero ſeu Aſper, ſeu Cornutus, ſeu quicunque alius interpres legens NON VBI, quod in quibuſdam libris reperitur, ipſe addidit verba *Aut ſi — qua in re)*, erit aduerbium temporis: vt ſit vbi, quo in loco, qua in re. *Nuncubi meam benignitatem*] Intelligit ſe et dona obtuliſſe, et id benigne ſaepe feciſſe. Nam plerumque ingrata dona ſunt, in quibus benignitas non apparet: quae aut in quantitate rerum eſt, aut in facilitate praeſtantis. D.

Nuncubi, quod eſt in pluribus codd. nuſquam alibi, opinor, inuenitur, et verſus ipſe repudiat. Bembinus et alii, *num vbi.* Lege *num tibi.* Deinde in verſu ſeq. pro *in te claudier* lege *intercludier.* cf. Andr. III, 3, 41. B.

84 *Claudier?*] *Claudi*, aut claudicare. Salluſtius (in Fragmentis), *Neque enim ignorantia claudit res.* et, *Nihil ſocordia claudebat.* D.

In te claudier] Mſ. R. et vett. codd. *interclaudier.* L.

85 *Nonne vbi mihi dixti cupere te*] Plus dixit, *vbi dixti cupere te*: quam ſi diceret, feciſti vt emerem. Plus eſt enim id praeſtitiſſe, quod qui (*quae*, edd. Venett.) acceperit, non auſus fuerit poſtulare. *Cupere te*] Vult rem parui (*quantiuis*, poſtulat ſenſus) pretii, ex illius cupiditate et ſuo labore perpendi. *Ex Aethiopia*] Non Aethiopiſſam: ſed honeſtius *ex Aethiopia.* D.

86 *Relictis rebus omnibus, quaeſiui*] Haec iam omnia in beneficiis conſiderari ſolent. D.

Quaesiui? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia solae vtuntur his reginae; repperi.

T 5 Heri

87 *Quaesiui?*] Vide quemadmodum exhibeat, atque aerumnas sibi difficilium munerum dicat imposuisse meretricem (Edd. vett. ita: *Vide, vt exhibeat, aerumnas sibi difficilium munerum imposuisse meretricem*). *Ex Aethiopia ancillulam*, inquit, *dixti te cupere*. Quid ego feci in re coeli, et solis, ac pene orbis alterius? *quaesiui*. non enim in promtu erat. Deinde, non *petisti*: sed *dixisti*: nec velle te, sed cupere: non nigram, sed ex Aethiopia: nec dedi, sed relictis rebus omnibus quaesiui. Quid hic non exquisitum? quid non ita expressum, vt nihil addi possit? *Eunuchum porro velle*] Eunuchos a Persis institutos putant ex captiuis. A Babyloniis enim Hellanicus auctor est id habuisse. *Eunuchum porro dixti velle te*] Vide quemadmodum, vt maius faciat quod praestitit, non semel imputat duo mancipia: sed primo *puellam*, deinde *Eunuchum*. *Eunuchum*] Εὐνοῦχος εἴρηται, ὡς εὐνὴν ἔχων, τοῦτ᾽ ἔστι, φυλάττων OCOCEIN ΓΥΝΕΝ ΚΕΚΑΝΔΡΟC.* (Wielingius opinatur, scripsisse interpretem: ὁ σώζων εὐνὴν γυναικῶν, καὶ ἀνδρός. En meam symbolam: ὅσα ἐν εὐνῇ γυνῆς τε καὶ ἀνδρός. W. Forte, ὅσα ἐστι κοινὰ γυναικός τε καὶ ἀνδρός. Siue, ὅπως μὴ ἄλλου ἡ γυνὴ κεκοινώνηκε ἀνδρός. Z.). *Porro*] Deinde, vel postea, vel multo post. D.

88 *Quia solae vtuntur his reginae*] Illam, quia ex Aethiopia. hunc, quia solae his reginae vtuntur. Quid tale Thaidi riualis dedit? *Quia solae vtuntur his reginae*] Varie Eunuchum dixit, et intulit *His*. vt, *Si quisquam est, qui placere se studeat bonis Quam plurimis, et minime multos laedere: In his Poeta hic nomen profitetur suum*. *Reginae*] Id est diuites. sed ἐμφατικώτερον est. *Quia solae vtuntur his reginae*] Nota, quum Eunuchum in singulari numero praeposuerit, *his* subiunxisse. sed *his* non ad Eunuchum retulit, sed ad delicias, aut quid tale: quia solae vtuntur huiusmodi deliciis seruitiisque reginae. Et oratorie hic subdidit, quod in ancillula praetermisit. quia nulla Aethiopissa honesta dici potuit. *Et reginas* modo diuites dicit. vt in Phormione, *Regem me esse oportuit*. *Reperi*] Plus est quam *emi*. Et vide quam propriis et amplissimis verbis vsus est. quia et ancillam ex Aethiopia, et Eunuchum, quo solae vtuntur reginae. illam quaesiui, et hunc repperi: neutrum enim horum facile (forte, *frustra* Z.) positum erat. D.

Heri minas viginti pro ambobus dedi.
Tamen contemtus abs te, haec habui in memoria,
Ob haec facta abs te spernor. TH. quid istic, Phaedria?
Quamquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror

Id

89 *Heri minas decem* (scripsit Donatus vel *viginti*, vel, quod verosimilius videtur, *triginta*. Nam paulo post *viginti* minis solum Eunuchum emtum esse ait Z.) *pro ambobus dedi*] Recentiora beneficia, grauiora aduersum ingratos sunt. Ergo a tempore inducitur exprobratio. *Pro ambobus dedi*] Melius amborum pretium dixit, quam vt separatim diceret, quanto emerit ancillulam nigram: de qua mox dicetur, *Hic sunt tres minae*. Nam constat Eunuchum solum emtum esse minis viginti; vt ipse Parmeno confitebitur seni. D.

Magis magnificum sonat, quod cod. C. C. habet, *Heri minas pro ambobus viginti dedi*. Atque auctor solet *viginti* illud ponere in sede quinta. B.

90 *Tamen contemtus abs te*] Et hoc seruatur in beneficiis. Nam maiora sunt, cessantibus meritis eorum, quibus praestantur. D.

91 *Ob haec facta abs te spernor*] Sic Virg. (Aen. IV, 217.) *— nos munera templis Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem*. Et, *Vel quas tulit*, cum interrogatione aut cum increpatione proferri potest. *Ob haec facta abs te spernor*] Hic duplex est pronunciatio: vel per inuidiosam prolationem (lege ex ed. Venet. et Argent. *exprobrationem*), vel per interrogationem. Et melius hoc modo, quam interrogatiue profertur: hic enim est multo grauior illo. *Quid istic?*] Hoc aduerbium consentire incipientis est. et est ἔλλειψις: deest enim *remoramur*, aut quid tale. D.

92 *Cupio abducere*] *Abducere* dixit, tanquam ab stulto: nec per verum meritum, sed per fraudem. Cicero (Verr. III, 34.), *Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine*. *Atque hac re arbitror*] Non dicit qua, hoc est, ex te (Edd. Venett. *Non dicit, quia hoc est ex te*. Videtur legendum: *Non dicit qua, quia hoc est ex re*. Nempe non erat *ex re* Thaidis, speciatim dicere coram exulcerato Phaedria, *qua re* id quod cupiebat fieri posset maxime, sc. Phaedria excludendo, Thrasone admittendo. Nisi legas:

HAC

Id fieri posse maxume: verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam vt iusseris.
Ph. Vtinam istuc verbum ex animo ac vere diceres,
Potius quam te inimicum habeam. si istuc crederem
Sincere dici, quiduis possem perpeti.
Par. Labascit, victus vno verbo, quam cito!

Th.

hac re. *Non dicit qua hoc est ex re*). Veruntamen scit meretrix, contentione quaedam negari (Lege: verum tamen] *Scit meretrix concessione quaedam leuari.* Quam lectionem, opinor, firmant sequentia). Ergo fingit se vinci, vt adolescentem molliat: et ipsa cedit, vt et ille remittat pertinaciam. D.

93 Suauius sonat, *Id posse fieri*, vt infra IV, 7, 9. B.

94 *Potius quam te inimicum habeam, faciam vt iusseris*] Hoc totum loquitur, tanquam magis ipsa amet Phaedriam, quam ab illo ametur. *Te inimicum habeam*] Huic contrarium est, *Vt te amicum habeam. Faciam vt iusseris*] Nec voluntate, nec vultu consentientis hoc meretrix agit (lege, *ait.* Nec enim agit, nec actura est, sed se facturam ait)· sed callide tentat omnia. Nam quia persistendo non perficit quod exspectabat, docet Phaedriam etiam ipsum negligentius negare quod poscitur. et adeo hoc subtile est, vt statim impetrauerit. Peruulgatum est enim, Quod summa vi defenderis, quum extorqueretur, hoc idem postmodum remitte remittenti. D.

95 *Vtinam istuc verbum*] Et *istuc verbum*, pro tota sententia. *Verbum* pro dicto. Sed proprie ἀξίωμα, id est, sententia vel enunciatio, quae vno ligatur et astringitur verbo, *verbum* a veteribus dicebatur. *Ex animo, ac vere diceres*] Certe: quia est qui ex animo dicat, fallat tamen. D.

96 *Potius quam te inimicum habeam*] Tantum in animum Phaedriae hoc descendit, vt etiam repetat, quod amica dixerat adulando. D.

97 *Sincere dici, quiduis possem perpeti*] *Sincerum*, purum, sine fuco, et simplex: vt mel sine cera. Bene ergo vt mel, blandimentum meretricis dulce fatetur, sed negat esse sincerum. D.

Sincere dici] Charis. lib. I. et 2. L.

98 *Labascit*] Omnia inchoatiua trisyllaba fere media producta enunciantur. *Victus vno verbo. quam cito?*] *Quam cito* ait, qui illum falsa lacrymula vinci crediderat posse. Plus factum est: vno victus est verbo,

TH. Ego non ex animo misera dico? quam ioco
Rem voluisti a me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem vt concedas solum. PH. siquidem biduum:
Verum ne fiant isti viginti dies.

TH.

bo, et cito. *Victus vno verbo*] *Vtinam istuc verbum.* Et *vno verbo*, vt diximus, sic accipe: vt verbum dictum intelligas, quod verbo complectitur (Edd. Venett. *amplectitur.* Sensus constabit, si iunctim legas, *quod verbo complectitur completae* etc.), et completae sententiae pronunciationem, quod ἀξίωμα nominabatur. D.

Labascit] Diomed. lib. I. L.

Melius, opinor, sic: *Labascit, victu'st, vno verbo, quam cito.* B.

99 *Ego non ex animo misera dico?*] Quod sensit multum valuisse, hoc Thais inculcat animo amici sui. Et *ego*, vide quanta significet. Conuenit hoc pronomen blande multa exprobranti: vt Virgil. (Aen. IV, 314) *Mene fugis?* D.

100 *Quam ioco rem voluisti*] Contra illud refertur, quod ait Phaedria, *Nonne vbi mihi dixti cupere te ex Aethiopia ancillulam, relictis rebus omnibus, quaesiui?* Sed hoc vehementius et disertius, *Quam ioco rem voluisti.* Non munus, inquit, sed quod plus est, *rem;* et non serio, sed *ioco*, a facilitate praestantis. Et *voluisti*, non etiam dixisti. Mirandum obsequium, ex voto animi pendens. Non exspectat imperium: ne voluptati mora sit, dum iubetur. Tum illud, quod ait, *perfeceris:* nonne pondus hoc verbi et potentiam Phaedriae circa amicam, et illius obsequium vehemens, et rerum difficultatem quae extortae sint, monstrat, atque omnem obterit querelam Phaedriae? D.

101 *Ego impetrare nequeo hoc abs te*] Tu et ioco, et non petisti, cum perfeceris tamen. at ego hoc impetrare non possum. D.

102 *Saltem vt concedas solum*] Argute additum *saltem* et *solum.* Et bene, *concedas*, vt voluntatis sit: sic enim dixit supra, *Sine illum priores partes hosce aliquot dies apud me obtinere* (Ex memoria laudauit versum 71. lege, *habere*). D.

103 *Verum ne fiant isti viginti dies*] Facete biduum decuplauit: et simul quia ex eadem ratione sunt viginti, ex qua duo; et ex qua viginti, ducenti, duo millia, et sic deinceps. D.

TH. Profecto non plus biduum, aut. PH. aut? nihil moror.
TH. Non fiet: hoc modo fine te exorem. PH. fcilicet,
Faciundum'ſt quod vis. TH. merito amo te. PH. bene facis.
Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum'ſt: mos gerundu'ſt Thaidi.
Tu, Parmeno, huc fac illi adducantur. PAR. maxume.
PH. In hoc biduum, Thais, vale. TH. mi Phaedria,

Et

104 *Profecto non plus biduum, aut*] Ἀποσιώπησις fecunda. D.

105 *Hoc, modo fine te exorem*] Noue nunc, non *de te exorem*: fed *te exorem*. *Hoc* abfolute. D.

106 *Faciundum eſt quod vis*] Non *quod oportet*, fed *quod vis* dicendo, multum addidit obfequio fuo. *Merito amo te*] Bene amoris mentionem ad auferendam fufpicionem contemtus Phaedriae fecit. *Bene facis*] In confuetudinem venit: *Bene facit*, et *bene feciſti*, non iudicantis eſſe, fed gratias agentis. D.

Verba *bene facis* ipfi Thaidi eſſe tribuenda, praeter cod. G. Fabricii, duo e noſtris veterrimi confirmant. B.

107 *Rus ibo*] Et hoc amatorium eſt, odiſſe vrbem fine amica. Nec dixit, *Ibi ero:* fed, *Ibi hoc me macerabo biduum*] Pronunciandum eſt *biduum*, ac fi dixiſſet biennio. D.

108 *Ita facere certum eſt*] Ex his apparet verbis, quam fibi amator hoc aegre imperet. *Mos gerundus eſt Thaidi*] Cum pronunciatione et geſtu: vt oſtendat, quae vis amoris fit, vt Thaidi mos geratur. D.

109 *Huc fac illi adducantur*] Eunuchus et ancilla figurate *Illi:* fed praeualet genus mafculinum. *Adducantur*, pro adducito eos. Et bene adiectum eſt, ne dilatis ob retentionem muneribus (Lego: *aut retentis muneribus*), non procederet actus fabulae. et fimul quia abfentia Phaedriae opus eſt, dum per Chaeream ludificatur meretrix. D.

110 *In hoc biduum Thais vale*] Nunc *vale* abfceſſum fignificat, non falutationem:

nam

Et tu. numquid vis aliud? PH. egone quid velim?
Cum milite isto praesens, absens vt sies:
Dies noctesque me ames: me desideres:
Me somnies: me exspectes: de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:

Meus

nam si mera salutatio est, biduo solum amicam valere optat. Sed praescribere conatur, quanto tempore absuturus sit: et simul ostendit, quam inuitus abscedat. *In hoc biduum Thais vale*] Accusatiuo vtens casu expressit amatoris impatientiam: *Biduum* dicens, praescripsit de tempore. Et *vale*, maiorem vim habet ex dolore discedentis, quam obsequio salutantis. D.

111 *Et tu. numquid vis aliud?*] *Vale* subaudiendum salutatorium. Et subintelligendum est post osculum dici, *Numquid vis aliud?* quasi recte factum. D.

112 *Cum milite isto*] *Isto* bene additum, quasi odioso, vt alibi, *Iam vero mitte, Demea, tuam istam iracundiam.* Et Virg. (Aen. IX, 94.) *Aut quid petis istis?* Haec enim pronomina spernentis sunt, odiumque monstrantis. *Praesens, absens*] κακόζηλον. D.

113 *Me desideres*] Αὔξησις; quia plus est amore desiderium. D.

Mutato ordine, numeri meliores fiunt, *Noctes diesque*, vt V, 9, 49. Andr. IV, 1, 53. B.

114 *Me somnies, me exspectes*] Ἐπαναφορά prima. Cum amare et desiderare sit voluntatis atque etiamnum obsequii (*voluntatis, atque animi et obsequii.* Ms. Boend. et ed. Du Du B.): *somniare*, satis amatorie dictum est. D.

115 *Me speres?*] Cum, *me exspectes*, iam dixerit: quid sibi vult iterum *me speres?* Inter spem et exspectationem hoc interest: quia *exspectatio*, certorum est: *spes* vero, incertorum. Et *exspectatio*, propinquarum rerum: *Spes*, longinquarum. Et *exspectatio*, destinat tempus: *Spes*, non destinat. An, *me speres idem facere*? id est, de te cogitare: vt sit *speres*, credas: vt statim in subditis inuenies. *Nam eius fratrem spero iam propemodum reperisse. Me te oblectes*] Septimus casus *me*. *Mecum tota sis*] Toto animo. Nam illam nunc animum vult esse, non (*nunc*, malim. In edd. vett. *dixit esse*) corpus. et simul quod ipse ab eius corpore patitur: id vult militi eius mente contingere, tanquam penitus excluso ab amica. D.

Meus fac ſis poſtremo animus, quando ego ſum tuus.
TH. Me miſeram! forſitan hic mihi paruam habeat fidem,
Atque ex aliarum ingeniis nunc me iudicet.
Ego pol, quae mihi ſum conſcia, hoc certo ſcio,
Neque me finxiſſe falſi quicquam, neque meo
Cordi eſſe quemquam cariorem hoc Phaedria.
Et quicquid huius feci, cauſa virginis
Feci: nam me eius ſpero fratrem propemodum

Iam

116 *Quando ego ſum tuus*] Animus ſcilicet. D.

117 *Me miſeram! forſitan hic mihi*] Recte Thais nunc partem argumenti exſequitur tacitam (Cum non probabile ſit, Phaedriam et Parm. reſtitiſſe in Scena: pro *tacitam* forte Don. ſcripſit, *quam tacuit ante* Z.) apud Phaedriam, propter praeſentiam ſerui: quem Poeta vult ita neſcire, vt audeat ad vitiandam virginem ſubornare Chaeream. D.

Lege *forſan paruam hic habeat mihi fidem.* B.

118 *Atque ex aliarum ingeniis nunc me iudicet*] Hic Terentius oſtendit virtutis ſuae hoc eſſe, vt peruulgatas perſonas noue inducat: et tamen a conſuetudine non recedat: vt puta, meretricem bonam cum facit, capiat tamen et delectet animum ſpectatoris. D.

120 *Neque me finxiſſe falſi quicquam*] Aut, *dixiſſe*, debuit dicere: aut abundat *falſi*: aut ideo quia et vanum aliquid fingi potuit, vt ſupra, *Si vanum, aut falſum, aut fictum eſt.* D.

121 *Eſſe quemquam cariorem*] Melius, *quemquam*, quam ſi dixiſſet, *militem quemquam cariorem.* *Quemquam cariorem*] Quaſi meretrix, non carum alterum, ſed cariorem negat. D.

122 *Et quicquid huius feci*] *Huius* abſolute; aut per ἔλλειψιν, vt deſit *rei*. In Hecyra, *Ne quid ſit huius oro*. In Heautontimorumeno, *Nihil me iſtius facturum patri.* Virgil. (Aen. IX, 94.) — *aut quid petis iſtis? Quicquid huius*] *Rei* ſubaudiendum eſt, quod eum excluſi foras. D.

123 *Spero propemodum*] Noue *ſpero*, pro credo vel confido. *Propemodum* ideo, quia hominem quidem nouit, ſed fratrem eſſe virginis nondum probauit. D.

Iam reperisse, adolescentem adeo nobilem:
Et is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intro, atque exspectabo, dum venit.

ACTVS SECVNDI SCENA PRIMA.

PHAEDRIA. PARMENO.

FAC, ita vt iussi, deducantur isti. PAR. faciam. PH. at diligenter.
PAR. Fiet. PH. at mature. PAR. fiet. PH. satin' hoc mandatum'st tibi? PAR. Ah!
Rogitare? quasi difficile sit.

Vtinam

124 *Adeo nobilem*] *Adeo*, pro nimis positum est, aut pro expletiua particula. D.

Adeo nobilem] Seru. Aeneid. IV. ad illum vers. 96. *Nec me adeo fallit.* L.

125 Tres codd. cum edd. vett. habent *Et is* SE *hodie* etc. vt Hec. I, 2, 120. B.

126 *Atque exspectabo dum venit*] Futurum actum promittere voluit: non quo aliquis gestus sit exspectantis (Scriptura corrupta, cui a libris nullis quicquam medelae. Legendum opinor: *Venturum actutum promittere noluit: neque aliquis gestus est exspectantis*). D.

1 *Fac ita vt iussi*] Iam amatorium multiloquium et vaniloquium continet ista actio: nam et repetit quod iam dictum est: et id facit magis et odiose nimis (lege: *et id facete magis, et odiose minus*). D.

Fac ita vt iussi] Haec Scena tenet prima parte mandata serui, ducantur ad meretricem illa dona, quae ante comparauit. E.

Fac ita vt iussi] Diomed. lib. I. cap. 4. L.

2 *Satin' hoc mandatum*] Aperte, inquit, dicta sunt ista tibi. E.

3 *Ah, rogitare? quasi difficile sit*] Deest *vis*, vel *pergis*: vt sit, rogitare pergis? Vel *te*, si ipsum respicit: vel *hunc*, si aduersus (imo *auersus*, a Phaedria scilicet ad spectatores. Idem vidit Lindenbr.) hoc dicit: vt sit, Ah, rogitare te? aut, rogitare hunc? Et distinctione interposita, inferendum vultuose, quasi difficile sit id quod mandat (Malim, *mandas*, vel, *mandatur*). Ita et ineptiam nimiam circa hoc sollicitii amatoris expressit; et ostendit nihil

Vtinam tam aliquid inuenire facile poſſis, Phaedria,
Quam hoc peribit. PH. ego quoque vna pereo, quod mihi eſt carius.
Ne iſtuc tam iniquo patiare animo. PAR. minime: quin effectum dabo.
Sed numquid aliud imperas?
PH. Munus noſtrum ornato verbis, quod poteris: et iſtum aemulum,

Quod

nihil eſſe facilius, quam deducere ad meretricem munera: cum contra illud ſit difficillimum, poſcenti aliquid non dare. *Rogitare?*] Subauditur *te*. Vt ſit, *mirum eſt te rogitare; quaſi ſit difficile complere quod iubes.* D.

Rogitare? quaſi] Senſus: quaſi ſi quid me fugit, ſic interrogas. *Difficile ſit. vtinam aliquid*] Senſus: tam facile vtinam lucri aliquid inuenias, quam facile iſtud amittas. E.

In edit. Sandby. et Dacier. verſum vnum conſtituunt haec: *Ah, rogitare? quaſi difficile ſiet. vtinam.* Z.

4 *Aliquid inuenire facile poſſis*] *Inuenire*, acquirere. Sic in Heautont. *Non quaeris patri quomodo obſequare: et, vt ſerues quod labore inuenerit.* Nam ideo a praecedenti etiam *quaeſtus* dicitur. D.

5 *Quam hoc peribit*] Deeſt *facile*: vt ſit, *Facile hoc peribit. Quod mihi eſt carius*] Pro, qui mihi ſum carior. Sed *ego* dixit abſolute, occurrens huic pronomini *quod* (*Qui*, edd. vett. Mſ. Boend. et ed. Du B.). D.

6 *Quin effectum dabo*] *Quin* pro imo. vt in Heautont. *Quin nolo mentiare.* D.

Faernus hunc et tres ſeqq. verſus ſic quoque ordinauit, haut dubie e libris ſuis. Caeterum vt ſit trochaicus tetrameter, pro *effectum* corrige *factum*. B.

7 *Sed numquid aliud imperas?*] In his ſeruus nihil vult, niſi coactus facere, propter maiorem dominum. ſic et alibi, *Iubeſne?* inquit reſponderet ei Chaerea (R. Steph. *reſpondere Chaerea*. Lege et diſtingue: IVBESNE? inquit. *Reſpondet ei Chaerea.* Vel cum Mſ. Hulſt. et ed. Du B. *Reſpondente Chaerea.* W. At ſi ante *reſponderet* interſeris *vt*, omnia ſalua habebis Z.), *Cogo atque impero* D.

Aemulum, quod poteris] Mandat adoleſcens ſeruo, vt munus ſuum verbis ornet, et militem meretricis ab amore diſcludat. E.

8 *Munus noſtrum ornato verbis*] Ἠθικῶς, non dixit *meum*, quaſi et Parmenonis ſit. *Et*

iſtum]

Quod poteris, ab ea pellito.
PAR. Memini, tametsi nullus moneas. PH. ego rus ibo, atque ibi manebo.
PAR. Censeo. PH. sed heus tu. PAR. quid vis? PH. censen' posse me obfirmare
Et perpeti, ne redeam interea? PAR. te ne? non hercle arbitror.
Nam aut iam reuertere, aut mox noctu te adigent horsum insomnia.

PH.

istum] Id est, molestum et odiosum: nam hoc significat *istum*. D.

Munus nostrum ornato] Charis. lib. 2. L.

9 *Ab ea pellito*] *Ab ea*, ab eius animo. et non, *pelli facito:* sed, *pellito*. D.

Illud *Au*, quod in codd. et edd. vett. versum 10. orditur, mutatum in *ab* apponatur nostro. B.

10 *Tametsi nullus moneas*] Properat seruus carpere vaniloquium domini. Et *nullus*, pro non. sic in Hecyra, *Nullus dixeris*. Plautus in Trinummo (III, I, 5.), *Nullus credas*. *Ego rus ibo*] Et hoc iam dictum est: sed ostendit, quam moleste id incipiat Phaedria. D.

Nullus moneas] Hoc est, etsi non moneas; quod alio in loco ait: *nullus dixeris*; *alias vti possim causa hac integra*. E.

Memini, tametsi] Ms. *Au*! *memini*. L.

11 *Censen' posse me obfirmare, et perpeti*] Arbitraris: vt *Censores*, qui morum alienorum habent summum arbitrium. Et ideo hunc putant non censere, quia ipse desiderat fieri. *Posse obfirmare, et perpeti*] Verba sunt desperantis: non firmare, sed obfirmare: non pati, sed perpeti. D.

Censeo est ironice negantis se censere, vt audio, et similia. B.

12 *Te ne?*] *Te* quod ait, hanc vim habet, vt significet perditum amore Phaedriam esse. D.

Et appone priori. B.

13 *Nam aut iam reuertere*] Modo *iam*, pro statim. *Te adigent horsum*] Hoc est, ad vrbem agent. *Insomnia*] Vigiliae. Legitur et *adiget*, vt sit *insomnia* numeri singularis. D.

Vnus cod. Faerni, et Donatus recte *adiget*. Nam *insomnia* in gen. fem. vsi sunt Ennius, Pacuuius, Caecilius, Sallustius, Suetonius, Gellius. B.

PH. Opus faciam, vt defatiger vſque, ingratiis vt dormiam.

PAR. Vigilabis laſſus: hoc plus facies: PH. ah, nihil dicis, Parmeno.

Eiiciunda hercle haec eſt mollities animi: nimis me indulgeo.

Tandem non ego illa caream, ſi ſit opus, vel totum triduum? PAR. hui!

Vniuorſum triduum? vide quid agas. PH. ſtat ſententia.

14 *Vt defatiger vſque*] Ordo eſt, vſque vt defatiger. *Ingratiis vt dormiam*] Id eſt, etiam inuitus et coactus. Nam *ingratiis*, non vltro ſignificat. quia vltronea grata ſunt: ingrata, quae ab inimicis (lege, *inuitis*) fiunt, ac recuſantibus. D.

Opus faciam, vt defatiger] Alexand. Aphrod. lib. 2. Problem. Διὰ τί ὁ κόπος ποιεῖ ὕπνον &c. L.

Antiqui libri recte habent *defetiger*. Pro vulgari illo *ingratus*, et Donati, Bembinique *ingratis*, corrige *ingratiis*. B.

16 *Nimis me indulgeo*] *Me* ſic veteres, quod nos *mihi* dicimus Alibi, *Te indulgebant, tibi dabant*. D.

Nimis me indulgeo] Mſ. R. *nimis mihi*. L.

Melior ordo eſt in cod. Regio aliquo, *eſt haec*. B.

17 *Tandem non ego illa caream, ſi ſit opus, vel totum triduum?*] Sic coepit tanquam aliquid foret dicturus magnificum: non autem eſt παρὰ προσδοκίαν, ſed vere amator magnum hoc putat. *Vel totum triduum?*] Magna profeſſio virtutis, cum biduo ſit opus, triduo poſſe durare. Et *totum triduum*, dicit *vniuerſum triduum* (excidit *ſeruus* Z.) εἰρωνικῶς: quaſi ſit triduum in multo numero. D.

Ego illa eſt anapaeſtus. B.

18 *Vide quid agas*] Sic dicitur magna aggredientibus. *Stat ſententia*] Et vultu et geſtu magis ſpectabile quod dixit *ſtat ſententia*: vel maxime eo, quod tanto ſonitu haec de ſe promittat Phaedria continuo rediturus, vel potius non acceſſurus ad villam. Tantum autem aberit, quantum temporis opus eſt ad vitiandam virginem. D.

Par. Di boni! quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier
Ex amore, vt non cognoscas eundem esse? hoc nemo fuit
Minus ineptus, magis seuerus quisquam, nec magis continens.
Sed quis hic est, qui huc pergit? attat! hic quidem est parasitus Gnatho
Militis: ducit secum vna virginem dono huic. papae!
Facie honesta: mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo

19 *Quid hoc morbi est?*] Excusatio amoris, quando non culpa, sed morbus est. *Adeon' homines immutarier ex amore, vt non cognoscas eundem esse?*] More suo a plurali numero ad singularem se conuertit. D.

Di boni quid hoc?] Seruus confirmatus dat consilium domino, vt rus pergat, quia meretrici antea promisit. Secum colloquitur, conquerens fortunas domini: quae est allocutio sola continens dolorem. Generaliter tractat tamen, cum non tam de domino, quam de amore conqueritur. E.

20 *Vt non cognoscas eundem esse?*] Non solent stulti induci adolescentes: et ideo ad amorem retulit stultitiam Phaedriae. D.

21 *Minus ineptus, magis seuerus*] Nisi enim hoc esset, quid esset quod illum mulier praeferret militi? aut quid relinqueretur proprium personae militis, si et hic stolidus est (esset)? *Magis seuerus quisquam, nec magis continens*] Animaduerte vt amet Terentius *magis* addere positiuo, potius quam comparatiuum facere. Nam neque *seuerior*, neque *continentior*, tam valuit (edd. vett. recte, *voluit*) dicere, quam *magis seuerus*, et *magis continens*. D.

Minus ineptus, magis seuerus] Priscian. lib. III. L.

22 *Hic quidem est parasitus Gnatho*] Haec apud Menandrum in Eunucho non sunt, vt ipse professus est, parasiti persona et militis (cum laudet verba Prologi, legi debet: *Parasiti personam inde ablatam et militis*): sed de Colace translatae sunt. D.

Non *quidem* in vnam syllabam contrahitur, qui est error Faerni, sed *hic* corripitur. B.

24 *Facie honesta*] Οἰκονομία, qua ostenditur amaturus Chaerea:

Cum meo decrepito hoc Eunucho. haec ſuperat ipſam Thaidem.

ACTVS SECVNDI SCENA II.

GNATHO. PARMENO.

DI IMMORTALES! homini homo quid praeſtat! ſtulto intelligens

Quid

rea: ſiquidem hanc Parmeno ipſe miratur. *Facie honeſta*] Sic Virg. (Aen. I, 591.) *Et laetos oculis afflarat honores.* Et mox idem: *Ita me Di ament, honeſtus. Ni ego me turpiter hodie hic dabo*] *Ni dabo*, pro dedero. Virg. (Aen. V, 542.) *Quamvis ſolus auem coelo deiecit ab alto.* D.

Mirum, ni ego] Mirum eſt, inquit, ni turpiter ego hic accipiar. E.

25 *Cum meo decrepito hoc Eunucho*] Facete *meo* ad paraſitum retulit, cum pulchro munere venientem. Et praepa… ratio eſt ad ducendum Chaeream potius, quam deformem Eunuchum. *Decrepito hoc Eunucho*] *Decrepiti* ſunt dicti, quorum crepitu et plangore familiae fuerant iam conclamata funera (vid. Donat. ad Adelph. II, 3, 11.). *Haec ſuperat ipſam Thaidem*] Hoc ſic accipias, non vituperari Thaidem, ſed tanquam ὑπερβολικῶς dici. Ideo addidit *ipſam*, quaſi nimiae pulchritudinis. Et bene *ipſam*, propter quam datur. D.

Cum decrepito Eunucho] *Decrepiti* dicuntur magis ſenes; ſiquidem longa ſenectute vix loqui poſſunt, et tantummodo fractis vocibus loquuntur, ac ſunt quaſi quaedam crepitacula. E.

Haec ſuperat ipſam] Priſcian. lib. XV. *Papae! haec ſuperat ipſam.* L.

1 *Di immortales homini homo quid praeſtat*] In hac Scena non ſtans, ſed quaſi ambulans perſona inducitur. Conſtitit tamen aliquantulum, intuens ſpectatores, dum ſecum loquitur. Exprimit autem paraſitum, et ſub eius verbis corruptos mores in aſſentationem oſtendit: prorſus vt honeſtae quoque perſonae in huiuſmodi culpa inuentae ſint. vt alibi, *Obſequium amicos, veritas odium parit.* *Di immortales*] Hoc iam mire, et pro ſeculi ac temporum reprehenſione ſatyrice Terentius, quod apud eum ſtul-

Quid intereſt! hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi.
Conueni hodie adueniens quendam mei loci hinc atque ordinis,
Hominem haut impurum, itidem patria qui abligurierat bona.
Vi-

ſtultum vocat ſimplicem paraſitus, et (*ſe* interſerunt edd. vett.) *intelligentem* malum. *Di immortales*] Admirantis exclamatio eſt, cum paraſiti geſticulatione. *Di immortales homini homo quid praeſtat?*] Morata narratio a ſententia incipi ſolet, quae dicitur προμύθιον. *Homini homo quid praeſtat?*] Alii diſtingunt, *Quid praeſtat ſtulto intelligens?* Alii, *Stulto intelligens quid intereſt?* quia ſic veteres loquebantur. D.

Di immortales!] Haec Scena exſultationem continet, in qua nihilominus paraſitus loquitur, cuius de moribus et perſona . . . . (Mſ. alter lacunam non habet. Alter: addit, *collocauit*. W. Forte leg. *cuius de moribus et perſona ſupra, quam nouam hic collocauit ex Menandro, apud quem dicitur* c. Z.) cum dixit colax, id eſt, adulator. Nam cum paraſitorum perſonae antea his moribus eſſent, vti plagis atque verberibus riſum dominis concitarent, hic nouo more artem exerceri monſtratur; vt omnia omnibus conſentiendo, hoc genus artis exerceat. Ita enim dixit, hanc nouam perſonam de Graeco eſſe translatam. Ergo hic mores exprimit ſuos. Et fit comparatio per qualitatem, quae melior ars in paraſito eſſe videatur: vtrum illa quae plagis ac verberibus vitam turpiter continebat (lege, *contineat* Z.), an haec quae aſſentando et arridendo ipſa potius habere videatur in poteſtate dominos. *Homini homo quid praeſtat*] Senſus eſt: homini ſtulto homo non (Weſterh. omittit *non* Z.) intelligens quid praeſtat, id eſt, praecellit. Hoc ad Salluſtianum (Catil. I.) accedit: *Omnis homines, qui ſeſe ſtudent praeſtare caeteris animalibus.* E.

Homo homini] Symmach. lib. IV. Epiſt. 56. Antiphanes: Ἀνδρὸς διαφέρει τῦτ᾽ ἀνήρ. L.

2 *Quid intereſt?*] Hoc admirantis eſt, et ideo ſic pronunciandum. D.

3 *Conueni hominem*] *Conueniſſe*, non vidiſſe tantum, ſed etiam collocutum fuiſſe ſignificat. *Mei loci atque ordinis*] *Loci*, ingenium: *ordinis*, pauperem. Illud natalium, hoc fortunae eſt. D.

Mei loci atque ordinis] *Mei loci* pauperem dicit, *ordinis* paraſitum. E.

4 *Hominem haut impurum*] Non

Video sentum, squalidum, aegrum, pannis annisque obsitum.

Quid

Non dixit prodigum: quia hoc ipsum probat: sed non auarum, non improbum. Et sic laudamus eos, in quibus nihil est quod magnopere efferamus. *Itidem patria qui abligurierat bona*] Hoc ioculari vultu dicitur. Et eleganter ex persona parasiti non culpatur quod comederit bona. *Abligurierat*] Suauibus escis consumserat. Nam ἀπὸ τοῦ λιγυροῦ est *ligurire*. et λιγυρόν Graeci suaue appellant. D.

Haut impurum] Non malum. *Impuros* enim crudeles ac saeuos appellant; vnde et *spurcos* dicebant saeuissimos. vt Tullius in Gallia * (Mss. neuter lacunam habet. Alter, *In Galia*. quomodo legi in aliis, prior supra scriptum habet) *aqua spurce dictum commemorarent, in libera ciuitate. Patria abligurierat*] *Abligurire* est, leuiter cibos suspensis quodammodo digitis tangere. Vt idem Terentius dixit de meretricibus: *quae foris cum coenant, liguriunt*. Ita adiecta praepositione, *abligurire*, plurimum consumere significat. E.

Abligurierat bona] Glossar. *Abligurio* καταλιχνεύω. Et *obliguritores* Iul. Firmic. lib. V. cap. 5. L.

5 *Video sentum*] Quam bene *Video*, postquam dixit *conueni*. et tempus mutauit et verbum. *Sentum*] Horridum. *Sentum*] Ad horrorem retulit. *Squalidum*] Ad sordes. *Aegrum*] Ad maciem. *Pannis annisque obsitum*] Ad vestitum et ad tristitiam. Sed *pannis et annis*, μωρολογίαι parasitorum sunt. *Pannis annisque obsitum*] Vel parasitica vernilitate καθ' ὁμοιοτέλευτον dictum: vel quia Homerus (Od. τ', 360.) dixit, αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι; et est miseriae senium deditum. Vnde huic magis tristitia grauitasque displicuit, aliena semper ab omnibus parasitis. *Annisque obsitum*] Bene addidit *annis*: quia vt quisque miserior est, ita senior videtur. *Obsitum*] Vt sentum dixit obsitum. μεταφορὰ ab agro. D.

Video sentum] Miserorum expressio his modis semper impletur, vultu, habitu corporis, atque vestitu. Ita vestitus est, quod dixit, *sentum et pannis obsitum*. Corporis habitus est, *squalidum annisque obsitum*. Vultus, *aegrum*. Sic Virg. (Aen. III, 593.) *Respicimus, dira illuuies immissaque barba, Consertum tegmen spinis.* — Et supra (Aen. III, 591.), *memo-*

ran-

Quid iſtuc, inquam, ornati eſt? Quoniam miſer, quod habui, perdidi. hem!

Quo redactus ſum! omnes noti me atque amici deſerunt.

Hic ego illum contemſi prae me. Quid homo, inquam, ignauiſſime?

Itan'

randaque cultu, Procedit. Pannis annisque obſitum] Obtectum intelligimus *obſitum*, vnde intellectus verbi ipſius efficitur: *pannis obſitum, et annis obſitum.* E.

Video ſentum] Apul. Florid. I. *Vultu ferino trux, hiſpidus, illutibarbus. ſpinis et pilis obſitus.* Vid. Seruium lib. III. Aeneid. ad illum verſ. 594. *Conſertum tegmen ſpinis. Annis panniſque*] Hieronym. Epiſt. ad Euſtoch. *Anus quaedam annis panniſque obſita procucurrit.* Iul. Firmic. lib. IV. *pannis obſitos et pauperes.* Lib. V. cap. IX. *Erunt pauperes, deſpecti, veſtibus et pannis obſiti.* Ammian. Marcellin lib. XV. *fruſtis ſquallere pannorum.* et alibi apud alios. L.

6 *Quid iſtuc ornati inquam?*] Scire nos conuenit, cum recto caſu profertur interrogatio, non eſſe contumelioſum: vt ſi dicas, *Quis hic homo eſt?* Si autem in obliquo, contemtum ſignificari. vt, *Quid hoc eſt hominis? quid mulieris? quid ornatus? Quid iſtuc ornati, inquam?*] *Ornatus*, τῶν μέσων eſt, ad dedecus (*decus* recte habet Mſ. Boend.) et ad turpitudinem. Vel ſimpliciter hoc accipe, vel εἰρωνικῶς. Et *ornati*, vt *ſenati*, antiquus genitiuus. *Quod habui, perdidi*] Non dixit, id quod erat comedi, aut conſumſi. D.

Quid iſtuc ornati?] Ornamenta et in malis dicimus, non ſolum in pulchris et melioribus. Cum ſupra de deterioribus dixerit, ſubiecit: *Quid*, inquam, *ornati eſt?* ipſe ſimiliter paulo poſt, cum Eunuchum mutata veſte veſtitum videret indecore: vt, *ita iam adornabat fugam.* Alibi: *ornatus eſſes ex tuis virtutibus.* E.

Pro *hem* in cod. C. C. ſingularis notae reperitur *en*, vt Virg. Ecl. I, 72. *En quo diſcordia ciues produxit miſeros!* B.

7 *Hem, quo redactus ſum?*] Vel habitum ſuum, vel corpus oſtendens hoc dicit. Nec quicquam hic, niſi ex media conſuetudine collocatum eſt. *Omnes noti me, atque amici deſerunt*] Sententioſe atque mordaciter in mores. D.

8 *Hic ego illum contemſi prae me*] Hoc eſt illud, *Homo homini*

Itan' paraſti te, vt ſpes nulla relliqua in te eſſet tibi?
Simul conſilium cum re amiſti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, veſtitus? quae habitudo eſt corporis?

Omnia

mini quid praeſtat? ſtulto intelligens? D.

Hic ego illum contemſi] Hoc eſt, me conſiderans, illum miſerum dixi. E.

Hic ego illum] Priſcian. lib. XIV. et XV. L.

9 *Itane te paraſti*] Quam obiurganter? tanquam in illo ſit, quod miſer eſt. Et alibi, *Nam nemo illorum quiſquam, ſcito, ad te venit, Quin ita paret ſe, abs te vt blanditiis ſuis, Quam minimo pretio, ſuam voluptatem expleat.* Et hoc proprie verbum ad exprimendam inhumanitatem et ignauiam factum eſt. *Vt ſpes nulla reliqua in te ſiet tibi?*] Sententioſe, ad illud quod et Virgilius (Aen. XI, 309.) ait, *Ponite; ſpes ſibi quiſque. Vt ſpes nulla reliqua in te ſiet tibi?*] Bene, quaſi qui rem a fortuna acceperit. D.

Eſſet probatur a Faerno, quod non modo ſit in cod. Bemb. ſed et habeat ſenſum elegantiorem. Ego probo *ſit*, cum ſermo ſit de praeſenti tempore. *Siet*, quod, tribus exceptis, noſtri habent, nihili facio, quia id ipſum pronunciandum erit *ſit*. B.

10 *Simul conſilium cum re amiſti?*] Virg. (Aen. II, 79.) — *nec ſi miſerum fortuna Sinonem Finxit: vanum etiam, mendacemque improba finget.* Et Salluſtius (Iug. 1.), *Neque fortuna eget: quippe quae probitatem, induſtriam, aliaſque bonas artes neque dare, neque eripere cuiquam poteſt.* Ergo haec interrogatio, increpantis eſt: nec deſiderat reſponſionem. Nam *conſilium* in bonis animi: *res* in poteſtate fortunae. *Ex eodem ortum loco?*] Ex eadem fortuna. D.

Ex eodem ortum loco?] Scilicet, quia ſupra dixit: *quendam mei loci atque ordinis.* E.

11 *Qui color, nitor, veſtitus, quae habitudo eſt corporis?*] Hoc contra illud, *Video ſentum, ſqualidum, aegrum, pannis anniſque obſitum.* *Color* ergo ad *ſentum*: *Nitor* ad *ſqualidum*: *Veſtitus* ad *pannis anniſque obſitum*: *Habitudo* corporis, ad *aegrum* refertur. *Quae habitudo eſt corporis?*] Plautus in Epidico (1, 1, 8.), *Corpulentior hercle, atque habitior.* D.

Qui color] Hoc eſt quod ſupra poſitum, *video aegrum. Nitor, veſtitus*] Quod ſupra dixerat, *ſentum. Quae habitudo*] Id eſt, annis obſitum, cum contra Virgilius dixiſſet (Aen. III, 590.). — *macie confecta ſu-*

V 5 *pre-*

Omnia habeo, neque quicquam habeo: nihil cum est, nihil deſit tamen.

At ego infelix neque ridiculus eſſe, neque plagas pati

Poſſum

prema. Hic interrogatus ille neſcio qui, cur tali habitu et miſeria eſſet ornatus, docet illam quae in paraſitis antea fuerat * ideo (In neutro Mſ. lacuna eſt. W. Forte ſenſus loci reſtitui poteſt ita: *docet vitam, quae in p. a f. et ideo ſubiicit* Z.) ſubiecit: *At ego infelix, neque ridiculus eſſe, neque plagas pati poſſum.* Itaque vtrumque quod in diſciplina fuerat, breui reſponſione concludit, quod et *ridiculus* antea fuerit et *verberatus.* At contra Colax paraſitus, quod nunc melius artis genus paraſitorum eſſe videatur, idque dicit a ſe primum inſtitutum. propterea quod eſt hominum genus, qui omnium rerum ſibi vindicant principatum, quos, ſectando et conſenſum his commodando, facile in amorem tuum poſſis inducere. Exinde natum dicit paraſitorum hoc genus, vt colaces ſint. E.

Diſtingue et lege ſic: *Qui color, qui nitor veſtitus.* Paraſiti enim, vt ſtatim agnoſcerentur, in ſcenam prodibant ἐσθῆτι μελαίνῃ ἢ φαιᾷ, veſte atra vel pulla. v. Poll. IV, 18. Igitur *color* et *nitor* ad veſtitum pertinent. Gnatho ſuum veſtitum nitidum opponit pallio ſordido et obſoleto popularis. *Habitudo* eſt corpulentia. cf. infra II, 3, 23. B.

12 *Omnia habeo*] Ad *quod habui, perdidi. Neque quicquam habeo*] Ad *mei loci atque ordinis hominem. Omnia habeo*, ad induſtriam retulit. *Neque quicquam habeo*, ad fortunae culpam. Et item denuo, fortunae crimen, *Cum nihil eſt*, ad ſuam laudem, *Nihil deſit tamen. Omnia habeo, neque quicquam habeo*] Alterum horum neutrumue poteſt cuiuis accidere: vtrumque nulli. *Nihil cum eſt, nihil deſit tamen*] Figura ὀξύμωρον. Vt apud Virg. (Aen. XI, 695.) *Sequiturque ſequentem.* Et Cicero (Catil. I, 8.), *Cum tacent, clamant.* D.

Omnia habeo, neque quicquam] Libanius Declam. XI. in Paraſito: ἐπλούτουν οὐδὲν κεκτημένος, ἐτρύφων οὐδὲν ἀναλίσκων. *Nihil deſit*] Priſcian. lib. V. L.

13 *At ego infelix*] Iam tranſit ἀπὸ τοῦ μιμητικοῦ πρὸς τὸ πρακτικόν. *At ego infelix neque ridiculus*] Vehementer inuectus eſt in tempora et mores Poeta, ſub hac perſona: in qua hominem ita inducit poenitere probitatis ſuae, vt ſe infelicem, non

Possum. Quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.

Olim isti fuit generi quondam quaestus apud seclum prius.

Hoc nouum est aucupium: ego adeo hanc primus inueni viam.

Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt;

Nec sunt: hos consector: hisce ego non paro me vt rideant;

Sed

non honestum dicat. Et non, *nolo:* sed *non possum.* D.

Neque ridiculus] Gloss. Latinae. *Scur, qui res ridiculas dicit et facit. Scurra, parasitus, bucellarius.* Plaut. in Captiuis III, I, 10. *Miser homo est.* Nicolaus apud Stobaeum Serm. LXIV. δεῖ σκοπτόμενον ἐφ' ἑαυτῷ γελᾷν. Liban. Declam. XI. in parasito: ἐπιτήδειος δὲ σκώμματα εἰπεῖν καὶ ᾆσαι μέλος, καὶ ὀρχήσασθαι ὡς ὀλίγοι, καὶ μιμήσασθαι, καὶ τοιοῦτος ὢν ἔσχον ἃ ἐβουλόμην. Vid. Athen. dipnos. lib. VI. *Neque plagas pati*] Axionicus apud Athen. dipnos. lib. VI. c. 9. πληγὰς ὑπομένων κονδυλίων καὶ τρυβλίων ὀστῶν τε. Nicolaus apud Stobaeum Serm. LXIV. γνάθον ἀκάματον, εὐθὺς δυναμένην πληγὰς φέρειν. Plaut. Captiuis I, I, 20. — *Qui colaphos perpeti Potis parasitus, frangique aulas in caput.* Vid. Sidon. Apollin. Epist. 13. lib. III. L.

14 *Quid? tu his rebus credis fieri?*] Dum quis ridetur, aut vapulat. *Tota erras via*] παρόμοιον per μεταφορὰν. D.

15 *Apud seclum prius*] Scilicet cum essent tempora meliora. D.

16 *Hoc nouum est aucupium*] Vide quid intersit, cum illud *quaestum* dicat, hoc *aucupium:* illud de sapientibus, hoc de stultis. *Inueni viam*] Adeo nouum est aucupium. D.

17 *Est genus hominum*] Quia multi sunt huiusmodi, non dixit, *homines sunt*, sed, *est genus hominum.* D.

Qui se primos omnium] Omnium rerum primos: in omnibus primos. E.

18 *Hisce ego non paro me vt rideant*] Quia ille dixerat, *Ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.* D.

Sed his vltro arrideo, et eorum ingenia admiror ſimul.

Quicquid dicunt, laudo: id rurſum ſi negant, laudo id quoque.

Negat quis, nego: ait, aio. poſtremo, imperaui egomet mihi,

Omnia

19 *Sed his vltro arrideo*] Quid eſt, *his arrideo?* aut veluti pareo, id eſt, obſequor: aut veluti dictis delector. Atque *arrideo*, non ſicut in paraſitis fieri ſolet, vt his arrideatur a regibus, quum potius ipſi dictis, factiſque rideant alienis, hic eſſe intelligendum, etiam res ipſa indicat ex contrario. Nam quod ait ſupra, *His ego non paro me vt rideant*, hoc e contrario oſtendit, quod ſubiiciatur ex dictis, *Sed his vltro arrideo*] *Vltro*, verſa vice, an prior? an etiam inſuper, hoc eſt vltra? *Admiror ſimul*] Plus intulit, quam ſi *laudo* dixiſſet. D.

Pro *his* repone *eis*, verſus gratia. B.

20 *Quicquid dicunt*] Non, *quod dicunt:* ſed, *quicquid dicunt*, id eſt, bene vel male. ne vel (*veluti* Z.) ſi interclusa fuiſſet aſſentatio, ſe impediat, quod contrarium laudauerit. *Id rurſum ſi negant, laudo id quoque*] Praeclare Terentius, quod a Satyrico de aliis diceretur, id hic de ſe dicentem inducit, facetius multo, quam ſi aliter feciſſet: ſcilicet καθαπτόμενος mores temporum iam tum vitiatos per aſſentationem, quod fere in pleriſque fabulis monſtrat. Vt etiam in Andria: *Nam hoc tempore obſequium amicos, veritas odium parit.* Et in Adelphis: — *quod te iſti facilem et feſtiuum putant, Id non fieri ex vera vita: neque adeo ex aequo et bono: Sed ex aſſentando, indulgendo, et largiendo.* D.

Quicquid dicunt laudo] Eupolis apud Athen. dipnoſoph. — ἐπειδὰν Κατίδω τιν' ἄνδρ' ἠλίθιον, πλουτοῦντα, δ' εὐθὺς περὶ τοῦτον εἰμὶ. Κἄν τι τύχῃ λέγων δ πλούταξ, πάνυ τοῦτ' ἐπαινῶ καὶ καταπλήττομαι, Δοκῶν τοῖσι λόγοισι χαίρειν. Inde apud Quinctilian. declam. 296. *Quid enim eſt paraſitus? Comes vitiorum, turpiſſimi cuiuſque facti laudator.* Vid. Ioh. Sarisberienſ. Polycrat. lib. III. cap. 4. lib. IIX. cap. 3. L.

21 *Negat quis? nego*] Bene ſic dixit: *negat* et *ait* contraria ſunt. Vt Plautus in Rudente (V, II, 44.) *Vel tu ais, vel tu negas.* D.

Negat quis? nego] Cicero de Amicitia. *Quid poteſt eſſe tam flexibile, tam deuium, quam ani-*

Omnia aſſentari. is quaeſtus nunc eſt multo vberrimus.

PAR. Scitum hercle hominem! hic homines prorſum ex ſtultis inſanos facit.

GN. Dum haec loquimur, interea loci ad macellum vbi aduenimus;

animus eius, qui ad alterius non modo ſenſum ac voluntatem, ſed etiam vultum atque nutum conuertitur? Negat quis? nego. ait? aio. poſtremo imperaui egomet mihi omnia aſſentari, vt ait idem Terentius, ſed ille ſub Gnathonis perſona. Vid. Caſſiodor. de amicit. cap. 14. L.

22 *Is quaeſtus nunc eſt multo vberrimus*] Quam ille apud ſeculum prius fuerat. Et vide, quemadmodum illiberalem vitam honeſtiore nomine primo *aucupium*, poſt etiam *quaeſtum* nominauerit. ΡΟΠΟΚΑΡΗC * hic inducens. (Edd. Venett. non habent vocem Graecam. Forte legi debet: ΡΥΠΑΡΟΝ ΚΕΡΔΟC *ſic inducens.* Sane enim illiberalem vitam honeſtiore nomine tegens *ſordidum quaeſtum* inducit, h. e. tegit, obliterat). D.

His quaeſtus nunc eſt] Et concludit, hanc paraſitorum ſectam omnibus eſſe potiorem. E.

Is quaeſtus nunc eſt multo vberrimus] Menander: ὁ βίος μάλιστα τοῖς πονηροῖς ἥδεται. Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων· Δεύτερος ὁ συκοφάντης, ὁ κακοήθης τρίτος. L.

Menander, citante G. Fabricio, ita: Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων. W.

23 *Scitum hercle hominem*] Mire Terentius longae orationi interloquia quaedam adhibet, vt faſtidium prolixitatis euitet; velut nunc Parmeno procul audiens Gnathonem, haec loquitur. D.

Scitum hercle hominem] *Scitum* inquit, id eſt elegantem; εἰρωνεία. Quod autem dixit, hunc facile ex *ſtultis* reddere *inſanos*, certa ratione concludit, quod ſemper inſanos faciat praua laudatio. Vt Salluſt. E.

24 *Interea loci*] Duae partes orationis cum coniunctae vnam fecerint, mutant accentum. D.

Interea loci vbi ad macellum] Significat iam *interea loci*, nihil aliud tenere niſi interim: vt *loci* adiectio ſit, nihil ſignificans. E.

In Bembino, et, teſte Riuio, in aliis codd. eſt *aduentamus*. Sed vera lectio eſt *aduenimus* praeſentis temporis. Nam non modo conſenſu codd. ſed et conſuetudine Terentii comprobatur. B.

Concurrunt laeti mi obuiam cupedinarii omnes:
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piſcatores,

Qui-

25 *Concurrunt laeti mi obuiam*] Et multos, et properos vno verbo oſtendit, et ex aduerſo ad ſe feſtinantes. *Cupedinarii*] Varro humanarum rerum: *Numerius Equitius Cupes*, inquit, *et Romanius Macellus, ſingulari latrocinio multa loca habuerunt infeſta. His in exilium actis publicata ſunt bona, et aedes, vbi habitabant, dirutae: eque ea pecunia ſcalae deum penatium aedificatae ſunt. Vbi habitabant, locus vbi venirent, ea quae veſcendi cauſa in vrbem erant allata. Itaque ab altero Macellum, ab altero forum Cupedinis appellatum eſt. Cupedinarii*] Omnes qui eſculenta et poculenta vendunt, a rebus Cupedinis ob alimentum *cupedinarii* appellantur. Et ipſe ſubiecit, qui accipiendi ſunt (lege *ſint* ex cod. Boend. et ed. Du B.) cupedinarii. D.

Cupedinarii omnes] *Cupedinarii* ſunt qui cupiditatibus populi ſeruiunt, quos omnes enumerat. E.

Libri quidem hic *cuppedinarii* habent; ſed cum a *cuppediis* originem habeat, analogiae lege ſcribe *cuppediarii*. B.

26 *Lanii*] Qui laniant pecora: vnde et *laniſtae* dicti, qui laniendis praeſunt gladiatoribus. Sic et *Macellum* a mactandis pecoribus dictum. *Piſcatores*] Qui recentem piſcem praebent. *Fartores*] Qui inſitia et farcimina faciunt (Feſto *Fartores* etiam dicuntur *Nomenclatores*, quod clam velut infarcirent nomina ſalutatorum in aurem candidati). *Cetarii*] Qui cete, id eſt magnos piſces venditant, et bolonas (h. e. vniuerſos retis iactus ſimul vendunt. βόλος iactus) exercent. *Cetarii, Lanii, Coqui, Fartores*] ἁμάρτημα comicum: in palliata Romanas res loquitur (Negat Dacieria haec poſteriora verba eſſe Donati, qui non videatur ignoraſſe hoc genus hominum Athenis aeque ac Romae fuiſſe. Id quod non ſolum patere ex Ariſtophane, ſed et ex Plauto, qui in Trin. II, 4, 6, eosdem commemoret cupedinarios *Z.*). D.

Cetarii ſunt, qui ſalſamenta vendunt: nam *Cetariae* dicuntur bolonae. *Cete* genere neutro piſces ſunt, qui ad ſalſamenta proficiunt. *Lanii*, *coqui*, *fartores*, *piſcatores*, *aucupes*] *Aucupes* ſunt cupedinarii omnes. *Fartores* dicimus qui farciunt, vt in meliorem ſagena (leg. *ſaginam*) pingueſcant. E.

Nonnulli verſui addunt *aucupes*; quod vero cum nec Donatus, nec Bembinus cod. nec Cicero de Offic. I. habeat, delendum eſt verſui inutile. B.

Quibus, et re ſalua, et perdita, profueram, et proſum ſaepe:
Salutant; ad coenam vocant: aduentum gratulantur.
Ille vbi miſer famelicus videt me tanto honore,

27 *Quibus et re ſalua*] Cum de meo impenderem. *Et perdita profueram*] Cum de alieno nanſciſcor et expendo (Liber vterque habet *manticinor et impendo*. Illud, quod etiam in edd. Venett. reperitur, videtur ſignif. *clam argento emungere, ſuppilare;* a *mantica*. cf. Plaut. Capt. IV, 2, 116. Eaedem edd. ipſum habent *impendo*). *Saepe*] Expletiuae ſignificationis eſt. D.

Quibus et re ſalua, et perdita] Supra dixerat hic paraſitus de alio, *itidem patria qui abligurierat bona*. Vnde et ſe bona quoque patria conſumſiſſe. Ergo ſenſus hic eſt: Quibus cupedinariis et de meo patrimonio demens ad victum neceſſaria profueram, et de alieno cum aliis obſonaram. Hoc enim dixit: *quibus et re ſalua*, cum integrum patrimonium haberem, cum de meo emerem: et *perdita*, cum conſumto patrimonio de aliena re mercarer. E.

28 *Ad coenam vocant*] Vtrum ad emendam coenam? an ad conuiuium? *Aduentum gratulantur*] Accuſatiuum caſum pro datiuo, pro *aduentui gratulantur*. Et *aduentus* proprie exſpectatorum, neceſſariorumque dicitur. D.

Salutant, ad coenam vocant] Quidam intelligunt *ad coenam vocant*, inuitant. Solet enim aduenientibus coena promitti. Plautus in multis comoediis: — *aduenienti quid tibi coenae dabitur*? Sed melior ſenſus eſt, *Ad coenam vocant*, hoc eſt, ad emenda quae in coena ſunt neceſſaria. Hoc eſt veriſimile, quod qui aliquid vendat, lucrum potius velit ab eo, quam ad ſe venire, aut quiddam per obſequium velle. E.

29 *Ille vbi miſer famelicus videt me*] Hic oſtendit, quae res coegerit ad diſcendum: et ſimul vide ſecundum vulgi opinionem loqui paraſitum, *miſerum* et *famelicum*, hominem honeſtis moribus praeditum. *Ille vbi miſer famelicus videt me*] Vide vt ſententioſe demonſtret malos ex bonis contagione fieri, exemplis in prauum praeualentibus. Videt, mihi hoc prodeſſe, et diſcere optat, quod negabat ſe poſſe. *In tanto honore*] Quia concurrunt, ſalutant. *Famelicus* a fame et edendo dictus eſt, quaſi famedicus. D.

Me

Et tam facile victum quaerere: ibi homo coepit me obsecrare,
Vt sibi liceret discere id de me. sectari iussi,
Si potis est, tanquam philosophorum habent disciplinae ex ipsis

Voca-

Me tanto honore] Al. *me esse in tantum honorem.* L.

Bembinus habet *videt mihi esse tantum honorem.* Sed caeteri Faerni et nostri libri cum edd. vett. recte sic: *videt me esse tanto honore.* B.

30 *Tam facile victum quaerere*] Quia ad coenam vocant. *Ibi*] Pro tunc. *Homo*] Mire addidit *homo.* aut additum superuacue *homo.* Vt, *Donat habere viro, decus et tutamen in armis* (Aen. v, 262.). D.

Facile victum quaerere] Hic vere quasi quidam intellectus superior ille explicatur, quod dixit *ad coenam vocant*; vt inde intellexerit ille nescio qui, facile quaerat victum (Lego: *quam facile quaerat victum*). Quamquam et, si ad coenam emendam intelligat, nihilominus poterit cognoscere, facile sibi parasitos victum quaerere. E.

Et appone superiori. B.

31 *Vt sibi liceret discere*] Quasi disciplinam, aut artem. Tantum auctoritatis criminum felicitas sumsit! *Discere id de me*] Magis, *de illo*, et *de me*, veteres dicebant. quam vt nos dicimus, *a me*, aut, *ab illo*. *Sectari iussi*] Proprie. nam et *sectae* philosophorum ab eo dictae sunt. D.

32 *Ex ipsis*] Philosophis scilicet. *Ex ipsis vocabula*] Vt Pythagorica, Platonica (sc. *disciplina*: nisi malis cum Wielingio corrigere, *Pythagorici*, *Platonici*). Hoc igitur non est consequens ad illud, quod vult dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis posuerit. D.

Tanquam philosophorum] Nomina disciplinae apud Philosophos saepe ab auditoribus (forte, *auctoribus*) videntur imposita, vt a Platone Platonici, ab Epicuro Epicurei. Ita hic parasitus exsultans, nouamque disciplinam parasitorum cum adulatione complens, dicit suum nomen imponi, quod ipse eam primus inuenerit; si quis se parasitus huic nationi et actui voluerit applicare, vt Gnathonicus esse dicatur. E.

Lectio Bembini *disciplinam* est inepta. Sed duo Regii habent *discipuli*. Bene. Nam ita viri viris opponuntur, discipulis parasiti. B.

Vocabula, parasiti item vt Gnathonici vocentur.
PAR. Viden' otium, et cibus quid faciat alienus?
GN. sed ego cesso
Ad Thaidem hanc deducere, et rogitare ad coenam vt veniat?
Sed Parmenonem ante ostium Thaidis tristem video,
Riua-

13 *Parasiti item vt Gnathonici vocentur*] Non hoc intulit, quod coeperat dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis accipimus. D.

Nec *ita* cum Bembino, nec *itidem* cum aliis codd. sed *item* versus exigit. Faernus apud B.

34 *Viden' otium et cibus quid faciat alienus?*] Rursus Parmeno et facetias dicit, et distinguit longiloquium parasiti. *Quid faciat*] Legitur et, *quid facit*: vt sit figura per modos, pro, *quid faciat*. D.

Viden', otium, et cibus] Duo ad detrectationem posuit. *Otium*, cum neque animus, neque corpus excitus curationem humanitatemue cognoscit. Verum istud parum est, adiecit; *Cibus alienus*, vt et deuinctus sit iam nulla cogitatione. E.

Viden', otium, et cibus] Dionysius P. P. Epistol. ad Seuerum: *Vos otiosi vultis comedere alienum cibum, videte ne in vos illud conueniat: Vide quid faciat otium et alienus cibus.* In Mſ. R. ἀντὶ τοῦ *faciat*, *facit* erat: vt et postea *rogare*, pro *rogitare*. L.

Recte *facit* habent libri plerique, vt et versus ratio exposcit. B.

35 *Hunc deducere*] Proprie. Nam *ducitur* quis ad supplicium: *Deducitur* ad laetitiam (Aut haec a Donato non sunt, aut ea sunt spuria, quae notantur infra II, 3, 85. *Abducimur*, *vnde volumus; ducimur*, *quo volumus*. Et sane promiscue vsurpantur *ducendi*, *abducendi et deducendi* verba. Sic supra II, 1, 23. et mox versu 51.). *Et rogitare ad coenam*] Vide parasitum magis optare ad coenam Thaidem vocari, quam munus capere. D.

Omnes codd. Faerni et nostri habent *rogare*. B.

36 *Thaidis*] Legitur et *Thais*. D.

Versui claudicanti alii aliter mederi conantur. Pro *Thaidis* Faernus vult *Thaeidis*; Muretus, *meretricis*; alius, *mulieris*; alii, satis imperite, post Thaidis inferciunt *ego*. Ego pro *Thaidis* reponendum puto *opperiri*. B.

Riualis seruum. salua res est. nimirum homines frigent.
Nebulonem hunc certum'st ludere. PAR. hice hoc munere arbitrantur
Suam Thaidem esse. GN. plurima salute Parmenonem
Summum suum impertit Gnatho, quid agitur? PAR. statur. GN. video.

Num-

37 *Salua res est*] Quia et ante ostium et tristem video, *salua res est.* Nec hoc valet ad laetitiam, quod Parmeno est, sed quod riualis seruus. *Salua res est*] Prouerbialiter. D.

Riualis seruum] *Riuales* dicuntur qui vnam amant, vel meretricem, vel amicam. quod quasi vno riuo amoris vtantur. *Salua res est*] Hic sensus est: Integra nobis sunt omnia, siquidem aduersarii ante ostium stantes, propterea frigide agunt. E.

Post *nimirum* versus gratia repono *hice.* B.

38 *Nebulonem*] Vel furem, quia nebulas obiiciat: vel mollem, vt nebulam: vel inanem et vanum, vt nebula est. *Hice*] Pro *hi*, vetuste. Virg. (Ecl. III, 102.) *His certe neque amor causa est; vix ossibus haerent:* quia *hisce* debebat dicere. *Hice hoc munere arbitrantur*] Non immerito Gnathonem deridet Parmeno, qui penitus nouerit meretricis consilium. D.

Nebulonem] Vel vanum, vt nebula est: neque enim aliquod corpus vel vlla soliditas: vel *nebulonem* furem. quoniam nebula semper vtuntur. Homerus (Il. γ', 11.), κλέπτῃ δέ τε νυκτὸς ἀμείνω. *Hicce hoc munere*] *Hicce* nominatiuus pluralis; quo hi credunt exinde suam Thaidem esse, quod tale munus adducit. E.

Hice hoc munere] Priscian. lib. XII. L.

Etsi alii malunt legi *hisce*, adeo vt *s*, auctore Prisciano, euphoniae causa sit insertum; ego tamen malo sequi analogiam et cum tribus codd. legere *hice.* B.

40 *Summum suum*] ἔλλειψις. *Summum suum impartit Gnatho*] Haec tota locutio parasiticae elegantiae, et simul εἰρωνείας plena est. Nam et plurimam dicit ei salutem, quem ne exiguam quidem velit continere (leg. *retinere*, f. *consequi re.* Z.): et summum dicit eum, qui nec leuis amicus sit sibi: et *Parmenonem Gnatho*, non *ego te.* *Summum suum*] Quam venuste, quod

Numquidnam, quod nolis, vides? PAR. te. GN. credo. at numquid aliud?

PAR. Qui dum? GN. quia tristis es. PAR. nihil equidem. GN. ne sis: sed quid videtur

Hoc tibi mancipium? PAR. non malum hercle. GN. vro hominem. PAR. vt falsus animi est!

GN.

quod summum amicum non resalutet Parmeno. *Quid agitur?*] Pro blandimento, non pro interrogatione nunc ponitur, vt, *O noster, quid fit? quid agitur? Quid agitur? statur*] Pro, *quid agis? sto.* Et facete: nam stat, cui ingredi non licet (Lego: *statur, cum ingredi non libet.* Cuius lectionis vestigia sunt in edd. vett. Atque quia ex mente Donati facete dixit Parmeno, *statur*, ea vox explicanda erat, et ratio, cur facete dictum videretur, addenda. Et quidni liceret Parmenoni ingredi, iusso dona deducere ad Thaidem). D.

Impertit] Participem facit. E.

Summum suum impertit] Priscian. lib. IIX. L.

41 *At numquid aliud?*] Cum iurgio hic de illo respondit; et ideo repetit dictum Gnatho. D.

Num quidnam hic, quod nolis?] Hoc dicit Parmenoni obiiciens virginem in aspectum. quod cum videre se Parmeno frequenter dissimulasset, etiam frequenter obiectum parasitus interrogare maluit. *Sed quid videtur tibi hoc mancipium?* vt tam pulchra virgo mancipium diceretur. Deinde nunciat irridens seruum, hoc munus Thaidi mitti: quod quidem ille cognoscit; idcirco dicit, quod dominus suus intelligatur exclusus. E.

Nostri omnes, praeter vnum, ante *quod* habent *hic*, vti sensus postulat. B.

42 *Qui dum?*] Interrogat interrogantem, ne ipse respondeat. *Nihil equidem*] Dicens *nihil*, mutauit vultum Parmeno in laetitiam. Ideo illi facete Gnatho agenti hoc ipsum, *ne sis*, dixit: vt probaret tristem fuisse. *Nihil equidem*] Pro *non*: vt infra, *Nihil dixit vt sequerer se* (lege, *sequerere sese.* Verba Pythiae ad Chremetem: IV, 5, 9.). D.

Versus postulat *tristi 's*, et, *nil quidem.* B.

43 *Hoc tibi mancipium?*] Ταπείνωσις. *mancipium* dicit puellam, aut virginem. *Non malum hercle*] Inimica laudatio. *Vro hominem*] Sibi hoc gestu et vultu parasitico dicit. et pro eo quod est, dolere cogo (Edd. Venett. et Ms. Boend. *Et* VRO

GN. Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare esse? PAR. hoc nunc dicis,
Eiectos hinc nos: Omnium rerum, heus, vicissitudo est.
GN. Sex ego te totos, Parmeno, hos menses quietum reddam:
Ne sursum, deorsum cursites, neue vsque ad lucem vigiles.

Ecquid

pro *eo, quod est, dolore angor.* Lege *ango*, et habebis scripturam Donati: nisi malis cum Fr. Iureto, cuius emendationem laudat Barthius ad Stat. Theb. II, 300. legere *coquo*). *Vt falsus animi est?*] Similiter et Parmeno secum gestu seruili. et *animi* pro animo, ἀντίπτωσις veterum, qui, *ingens es virium*, et *diues es opum*, amabant dicere. *Vt falsus animi est?*] Ex hoc falsus animi est, quod putat, huiusmodi munere capi posse Thaidem. D.

Omnes codd. *animo.* Illud *animi* Donato debetur. Tres egregii recte legunt *es.* B.

44 *Quam hoc munus gratum Thaidi?*] Mire insultat Gnatho. Quanto enim magis munus gratum fuerit, tanto erit riualis exclusior. D.

Omnes nostri *dices.* Minus recte. B.

45 *Omnium rerum heus vicissitudo est*] Vide locum in quo erumpere dolor Parmenonis potuit, nisi commissa seruaret, et celaret Thaidis consilium. D.

Omnium rerum, heus, vicissitudo] Vbique seruis Terentius vehementes grauesque sententias applicauit, vt in Andria Sosia dixit: *Vt ne quid nimis.* Est enim astutum seruorum genus, et satis ad intelligendum mente versutum. Sensus est: nihil in proprio statu perpetuo permanere, sed verso ordine in diuersas vices cuncta mutari. E.

46 *Sex ego te totos, &c.*] Quid est *totos?* an diebus et noctibus? vtpote amatoris seruum: ac per hoc sine vlla cessatione et intermissione (Forte ita: *an de diebus et n? v. a. s. qui percurrebat huc illuc sine v. c. et i.* Z.). *Hos menses*] *Hos,* qui nunc aguntur, id est, hoc tempore. *Quietum reddam*] Facete; quasi hoc ipse fecerit. et hoc est quod ait, *Plurima salute Parmenonem summum suum impartit Gnatho:* tanquam amico consulat. D.

Sex ego te totos] Familiare Terentio *sex menses* dicere: est enim dimidia anni pars; vnde non paululum tempus sic alibi, *Ac non prius sex mensibus olfecissem?* E.

47 *Ne sursum, deorsum cursites*] Quod est laboris. *Neue vsque ad lucem vigiles*] Quod est exitii. D.

Ecquid beo te? PAR. men? papae! GN. sic soleo amicos. PAR. laudo.
GN. Detineo te: fortasse tu profectus alio fueras.
PAR. Nusquam. GN. tum tu igitur paululum da mihi operae; fac vt admittar
Ad illam. PAR. age modo, nunc tibi patent fores hae, quia istam ducis.
GN. Num quem euocari hinc vis foras? PAR. sine biduum hoc praetereat.

48 *Sic soleo amicos*] Hoc εἰρωνικῶς. D.

Ecquid beo te?] Hoc est, beatum te reddo. E.

49 *Detineo te*] Valde teneo. *Fortasse tu profectus alio fueras*] Vult exprimere confessionem, quod ad Thaidem venerit, sed intrare non possit. D.

Profectus alio fueras] In multis scriptis libris additur, *si te non detinuissem.* Sed illud emblema est manus sinistrae. L.

50 *Paulum da mihi operae*] Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicitur. *Paulum da mihi operae*] Proprie sic dicitur, *adiuua me.* Sic in Adelphis, *Haec opera vt data sit.* D.

Tum tu igitur paululum] Pulchra parasiti illusio, vt cum ipse adducat munus, nunciari ab aduersario seruo velit. Cum (Lego: *Quam*) enim stultum est, cum aduersarius aduersarium nunciat dona esse missurum. E.

51 *Nunc tibi patent fores hae*] Ex eo quantum licere oportuit ostendit, * quam misere nihil illi liceat Parmenoni (In edd. vett. sine lacunae signo, *nihil ille liceat.* Legerim: *Ex eo, quantum licere oporteat, at quam misero sibi nihil liceat, ostendit Parmeno*). *Quia istam ducis*] Hoc quasi ad Gnathonem: sed lente, ac sub lingua murmurat. D.

Metro vt consulas, lege, *patet foris haec.* B.

52 *Num quem euocari hinc vis foras?*] Quia ipse intrare non potest. *Sine, biduum hoc praetereat*] Et hoc lentius. Nam si aliter pronunciaueris, secreta produntur. D.

Nunc quem euocari] Et haec arte tractata sunt. Nam cum parasitus domum fuisset ingressus, Parmenoni dicit, an aliquem sibi velit *euocari*, tanquam ipse ingrediendi iam non habeat potestatem. *Sine, biduum hoc*] Scit enim dominum affuturum; et ita cum meretrici absentiam promisisse. E.

Qui mihi nunc vno digitulo fores aperis fortunatus,
Nae tu iſtas, faxo, calcibus saepe inſultabis fruſtra.
GN. Etiam nunc hic ſtas, Parmeno? eho! numnam hic relictus cuſtos,
Ne quis forte internuncius clam a milite ad iſtam curſet?
PAR. Facete dictum. mira vero, militi quae placeant.

Sed

53 *Qui mihi*] *Mihi* τῷ ἀττικισμῷ dictum eſt. *Fortunatus*] Vt ipſe videris tibi. D.

Lege hic quoque in ſing. num. *forem*, et verſu ſequente pro *iſtas* repone *iſtanc*. B.

54 *Nae tu*] *Nae* valde. *Nae tu iſtas, faxo, calcibus*] Mira eloquentia, in qua vtraque ὑπερβολὴ expreſſiſſima eſt. Nam neque *vno digitulo* minus aliquid dici poteſt: neque *calcibus ſaepe inſultabis*, aut amplius, aut ingentius. *Inſultabis fores*] Salluſtius (in Fragmentis), *Multos tamen ab adoleſcentia bonos inſultauit*. D.

Calcibus ſaepe] Fruſtra in fores exſultabis calcibus, hoc eſt, inſilies. E.

55 *Numnam*] Hic *nam* abundat: vt *quidnam*. *Relictus cuſtos*] Bene *relictus*: quaſi ab excluſo. D.

Etiam nunc hic] Per ſilentium intelligimus paraſitum iam ingreſſum eſſe ad meretricem, et dona tradidiſſe, non ingredi Parmenonem, et nunc ſtare ante oſtium. E.

Lege *Etiamne tu hic ſtas*, vti habet vnus cod. cum edd. vett. ſed omiſſo *ne*. B.

56 *Ne quis forte internuncius*] Proprie, *internuncius*. *Ne quis forte internuncius*] Ex his verbis datur intelligi, paraſitum e domo meretricia egredi. *Ne quis forte internuncius clam a milite ad iſtam curſitet?*] Et hoc facete: quaſi ipſe ſibi Thaidem totam vindicauerit, quod miles facit. D.

Male codd. *curſitet*, verſu poſtulante *cur*, *ſed*. B.

57 *Facete dictum*] Εἰρωνικῶς, quia inficete. *Mira vero militi quae placeant*] *Mira*, pro mirum. Virg. (Aen. 1, 669.) *Nota tibi*. Et eſt εἰρωνεία. Quid mirum eſt, inquit, facete loqui eum, qui militi placeat? Poteſt tamen et pluraliter intelligi. D.

Facete dictum] Suaue, iucunde. E.

Militi quae placeant] Seru. Aeneid. 1. verſ. 669. *Nota tibi et noſtro*. L.

Sed video herilem filium minorem huc aduenire.
Miror, quid ex Piraeo abierit: nam ibi custos publice est nunc.
Non temere est; et properans venit: nescio quid circumspectat.

ACTVS SECVNDI SCENA III.

CHAEREA. PARMENO.

Occidi.

Neque

58 *Sed video herilem filium*] Non potest Terentius τρόφιμον proprie dicere: ideo *herilem filium* dicit. D.

Sed video] Ms. *Sed videon.* L.

59 *Miror quid ex Piraeo abierit*] Hic causa ostenditur, cur potest ignotus esse vicinis, et pro Eunucho fingi. *Miror*] Pro nescio. *Miror quid ex Piraeo abierit*] Vt ex Piraeo discederet, symbola amicorum: vt huc perueniret, omisso negotio, aspectus virginis fecit. *Nam ibi custos publice*] Aduersus praedonum incursus illic excubabat iuentus Attica. *Piraeum*, vt *Sunium*, est maritima et accessu littoris, pars clementior. *Publice est nunc*] *Nunc* ambigua distinctione positum est. D.

59 *Ex Piraeo*] Locus est mari vicinus iuxta Athenas, aptus ad voluptatem. Denique commemorat postea adolescens, illic sibi conuiuium praeparasse. Quibus Chaerea est . . . . . praepositus coenam contubernalibus praeparet (Ms. vterque: *Quibus Chaerea praepositus coenam contubernalibus praeparat.* W. Eugraphius hic recensere voluit causas, cur aduentus Chaereae Parmenoni mirabilis sit visus; nempe loci *amoenitatem*, conuiuii *apparatum et custodiam* publicam. Z.) Ideo adiecit, *nam ibi custos publice est nunc.* E.

60 *Non temere est*] Vt Virg. (Aen. IX, 375.) *Haut temere est visum. Et properans venit*] Mire locuturum ante formauit, vt gestus verba praecedant, verba habitum consequantur. D.

Non temere] Non passim, non sine causa. E.

1 *Occidi*] In hac Scena nouus amor adhuc Ephebi, et consilium potiundae virginis demonstratur: tanta virtute Poetae comici, vt hoc commentum non quaesitum esse, sed occur-

Neque virgo eſt vſquam: neque ego, qui illam e conſpectu amiſi meo.

Vbi quaeram? vbi inueſtigem? quem percontér? quam inſiſtam viam?

Incer-

occurriſſe ſua ſponte videatur. *Occidi: neque virgo eſt vſquam*] Non habuit quid dicere debeat aliud, properans et circumſpiciens, niſi *occidi*. *Occidi*] Produc mediam ſyllabam verbi huius, et contrarium ſignificat. D.

Occidi] Haec Scena prima parte quaeſtionem tenet, quod impeditus ſit, cum virginem ſequeretur, in cuius amorem inciderat, quo minus eam deduceret, et, vbi habitaret, agnoſceret. Poſt cognitionem fit agnitio, vbi maneat, ſeruo indicante. Efficitur deliberatio, an ad eam pro Eunucho ire debeat. Illae diuiſiones plenae ſunt ſuaſoriis verbis, ab vtili, ab honeſto, ab eo quod fieri poteſt: quas, vt aequum eſt, ſuo loco per ordinem tractabimus. Nunc ad conqueſtionem reuertamur. E.

2 *Neque ego, qui illam e conſpectu amiſi meo*] Amatorie, dum illam non inuenit, et ſe perdidit. D.

3 *Vbi quaeram?*] Hoc circumſpectantis eſt. *Vbi inueſtigem?*] Plus intulit. *Quem percontér?*] Hoc tertium plus intulit. Nam vbi nec veſtigia reperiuntur, ſupereſt interrogatio. *Quam inſiſtam viam?*] Si nec, qui interrogetur, apparet. *Quam inſiſtam viam?*] Et, *qua via*, legitur. D.

Vbi quaeram] *Quaerere* eſt, alicubi rem repoſitam perſequi, inueſtigare, ſuſpicione aliquid, vbi lateat, inquirere. D.

Quem percontér?] Quem interrogem? Inter percontationem et interrogationem hoc intereſt, quod percontatio reſponſionem habet, non aut * (In Mſ. neutro eſt lacuna. Lego: *non autem*) ex ſcientia confirmante, vel ex narratione. cum dicimus vbi habitat, hic enim hoc neſcire ſe dicit reſponſurus * eſt in via (Ita Mſ. vterque, ſed ſine lacuna), vel aliquid tale. Interrogatio vero eſt cui reſpondetur; velut, feciſti quod iuſſeram? cui neceſſario de duobus ſuperioribus afficitur ab eo qui interrogatus eſt. Reſponſio ergo hic eſt: *Quem percontér?*] Vides vtique quia de habitatione futura fuerat interrogatio. Ita et in Andria, cum Crito quaereret, vbi habitaret, et Chryſis dixiſſet (Legendum omnino: *vbi habitaſſet Chryſis, et dixiſſet*. Vid. Andr. IV, 5, 5.), *quos percontér, video*. E.

Ne

Incertus ſum: vna haec ſpes eſt, vbi vbi eſt, diu celari non poteſt,

O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres.

Taedet quotidianarum harum formarum. Par. ecce autem alterum.

Neſcio quid de amore loquitur. o infortunatum ſenem!

Hic vero eſt, qui ſi occeperit, ludum iocumque dicet

Fuiſſe

Ne illud *am*, ter repetitum, ingratum pariat ſonum, lege cum Donat. duobus codd. et edd vett. *qua-via*. Caeterum tolle illas interrogationes, *incertus ſum, vbi quaeram*, etc. B.

4 *Vbi vbi ſt, diu celari non poteſt*] Ob nimiam ſcilicet formae gratiam. D.

5 *O faciem pulchram?*] *Faciem* modo non partem corporis dicit, ſed totam ſpeciem, quae apparet et cernitur: Virgil (Aen. v, 767.). — *quibus aſpera quondam Viſa maris facies*. *Deleo omnes dehinc ex animo mulieres*] πρὸς τὸ πιθανὸν argumentatus eſt, vt oſtenderet hunc grandem iam ephebum, etiam amoris expertem non fuiſſe. Sic et alibi, *Cum me ipſum noris, quam elegans formarum ſpectator ſiem, In hac commotus ſum*. D.

6 *Quotidianarum*] Hoc eſt, leuium et vſitatarum: eſt quippe huic contrarium, *Noua figura oris*. *papae! Ecce autem alterum*] Sic dicimus, cum propter alterum de altero venit in mentem. D.

Taedet quotidianarum] Iam, inquit, me poenitet videre mulieres quotidianas et aſſueta forma. E.

7 *Neſcio quid de amore loquitur*] Vt iamdudum Phaedria loquebatur. *O infortunatum ſenem!*] Hoc dictum praeſtruxit ad exitum fabulae ac Cataſtrophen. Nam perturbatus ad Thaidem ingreditur (forte, *ingredietur*. Nam ſequitur mox, *firmabuntur*, et *ducet*) hic ſenex, per fallaciam Pythiae, et indicium Parmenonis: atque ita firmabuntur nuptiae virginis, quam ducet Chaerea. D.

8 *Hic vero eſt*] Vtrum ſenex, an Chaerea (Indigna haec ſunt Donato. Nam manifeſte de Chaerea eſt ſermo)? ſed ſenex potius. *Hic vero eſt*] *Senex qui*. ſcilicet Chaerea. D.

Hic vero eſt] Senſus eſt: *Hic adoleſcens ſi amare coeperit, fratrem eius Phaedriam dices ludum et iocum fuiſſe*, hoc eſt, non amaſ-

Fuiſſe illum alterum, praeut huius rabies quae dabit.
CH. Vt illum di, deaeque ſenium perdant, qui me hodie remoratus eſt:

Meque

amaſſe: ita enim hic inſaniuit in amore. E.

Ne ad hiatum, qui videtur, tollendum, cum aliis verba *ſat ſcio*, contra libros, interpolanda putemus; duo dimetros et vnum trimetrum ſtatuo ita: *Hic vero eſt, qui ſi occeperit, Ludum iocumque dicas fuiſſe illum alterum, Praeut huius rabies quae dabit.* Pro *dicet*, aut *dices*, quod in codd. reperitur, leges linguae poſtulant *dicas*. B.

9 *Praeut huius rabies quae dabit*] *Prae* (lege, Prae, *et comparationem ſignificat.* Mox: *prae illis, vt illa ſunt*), ex comparatione ſignificat. Ergo proprie: et eſt integra locutio. et ordo eſt, Praeut illa ſunt, quae huius rabies dabit. Et bene *dabit*, quaſi de re violenta. Vt (Aen. XII, 453.), — *dabit ille ruinam Arboribus. Praeut huius rabies quae dabit*] Hic ex parte characteris inſcius quidem eſt perſonae Chaereae, quem motibus coniicit ſeruus ardentiorem in amorem fieri poſſe, ſimulac coeperit. *Praeut huius rabies quae dabit*] Et hic oſtenditur, iampridem motum in res Venereas Chaeream. Et magna Poetae cura eſt, ne incredibile videatur, adoleſcentulum, qui pro Eunucho deduci potuerit, tam expedite virginem vitiaſſe. Quocirca artifex ſummus, quod aetati non poteſt, naturae attribuit Chaereae: vt calidior ingenio, et ante annos amator, non libidinem in ſeſe, ſed quandam rabiem deſignauerit in Venereos appetitus. D.

Praeut huius rabies] Priſc. lib. XIV. L.

10 *Vt illum*] Pro vtinam. *Di deaeque ſenium perdant*] Plus dixit *ſenium*, quam *ſenem*. Nec mireris, poſt *ſenium*, *qui* additum: ideo quia declinationem ad intellectum retulit. vt alibi, *In Eunuchum ſuam*, Et *ſenex*, ad aetatem refertur: *Senium*, ad conuicium. ſic Lucilius ait, *At quidem te ſenium, atque inſulſe ſophiſta* (Douſa legit, *At te Di ſenium*, ſubaudiens *perdant*. Sed Franciſcus filius: *At Di te perdant, ſenium atque inſulſe Poeta*). *Remoratus eſt*] A remora piſciculo, qui et ἐχενηΐς vocatur, *remoratio* et *remoratus* dicitur. D.

Vt illum di deaeque] Hic incipit conqueſtio. E.

Senium perdant] V. C. *Senem omnes perdant.* L.

Senem habent omnes noſtri. *Dii deae omnes* cod. Acad. et

qui

Meque adeo, qui reſtiterim: tum autem, qui illum flocci fecerim.
Sed eccum Parmenonem. ſalue. PAR. quid tu es triſtis? quidue es alacris?
Vnde is? CH. egone? neſcio hercule, neque vnde eam, neque quorſum eam.
Ita prorſum oblitus ſum mei.

qui bodie me, Regius. Repone, *Vt illum* Di, *Deae omnes ſenium perdant, qui bodie me remoratus ſit.* B.

11 *Tum autem, qui illum floccifecerim*] *Tum autem* pro, *et.* Duas vult enim cauſas eſſe, cur ſeipſum di perdant: vnam, quod reſtiterit: alteram, quod ſenem peruerit diu remanſerit a perſequenda virgine. Et nota *floccifecerim*, et contemnere et non contemnere ſignificare: vt nunc, *Qui illum floccifecerim*, deeſt *vel:* vt ſit, vel floccifecerim. D.

12 *Quid tu es triſtis? quidue es alacris?*] Prouerbiale eſt, in hominem perturbatum et incerti vultus. Aut laetus es. Nam *alacris*, L litera pro D poſita, non triſtis, id eſt ἄδακρυς intelligitur. *Quidue es alacris?*] Et *alacer* et *alacris* dicitur: vt habes apud Virg. (Aen. v, 380.) *Ergo alacris, cunctoſque putans excedere pugna.* *Quidue es alacris?*] *Alacritas* eſt mutatio quaedam vultus geſtientis in ſpem aliquam. D.

Quid tu es triſtis?] Dicitur cum quodam gaudio idem *triſtis.* Nam ex hoc quod vidiſſe ſe pulchram virginem dicit, quadam laetitia contractus eſt; quod eandem tamen ex aſpectu perdidit, triſtis es. vt debes non ſolum in fine, verum et in principio ſignificare. E.

Quidue es alacris?] Chariſ. lib. I. Priſcian. lib. III. L.

13 *Vnde is?*] Modo *ad quid venis* ſignificat: ſed *eo*, de loco ad locum veteres dicebant: quod mox in ſubiectis probabitur. *Quorſum eam*] Bene: quia proxime dixerat, *vbi quaeram? vbi inueſtigem? quem percontor? quam inſiſtam viam? incertus ſum.* *Quorſum eam*] Hinc, vt diximus, manifeſtum eſt, *ire* et aduentum ſignificare. D.

Vnde is?] Vnde aduenis? E.

Pro *hercule* lege *hercle*, cuius vltima corripitur. B.

14 *Ita prorſum oblitus ſum mei*] Huic contrarium, *dum memor ipſe mei* (Aen. IV, 336.). Ergo *oblitus mei*, inſanus. *Ita prorſum ſum oblitus mei*] *Prorſum,*

PAR. Qui, quaeso? CH. amo. PAR. hem! CH. nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.
Scis te mihi saepe pollicitum esse; Chaerea, aliquid inueni
Modo quod ames: in ea re vtilitatem ego faciam vt cognoscas meam:
Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.

PAR.

sum, recta, id est, omnino: nam *prorsum* est porro versum, id est, ante versum. hinc et *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena. D.

15 *Hem*] Si cum *h*, Parmeno: si leniter, Chaerea (Promiscue autem in libb. vett. scriptum reperias *hem* et *em*. Quamquam veteres, Festo auctore, *em* etiam pro *eum* dixerunt; non tamen Donatus videtur id voluisse. Placet igitur ratio Wielingii, qui emendauit; *Si* EN *legitur*). *Ostendes qui vir sies:* Non, *si vir sies*, sed, *qui vir sies:* quod est ἐμφατικώτερον. Si quaesisset quidem, qui vir sies, an debeat praestare, qui virum se sic monstraturus est? Et *vir* modo, non ad sexum, nec ad aetatem dicitur, sed ad laudem. *Qui vir sies*] In veteribus inuenitur. D.

Pro *ostendes* versus gratia lege vel *ostende sis*, vel, quod melius videtur, *ostenderis*. B.

16 *Saepe pollicitum esse*] *Pollicitum*, quod promittentem vltro significat, dixit. et *saepe pollicitum se*, an necesse sit praestare eum, qui promiserit (lego: SAEPE POLLICITVM ESSE, *vt necesse sit praestare ea, quae promiserit*. Ed. Arg. SAEPE. *Necesse est eum praestare, qui promisit: magis necessarium, qui* saepe *promisit*). *Chaerea aliquid inueni*] Induxit μίμησιν pragmatice, more suo, non contentus dicere quid (Alii, *qui;* editt. vett. Mſ. Boend. et ed. Du B. *quod*) pollicitus sit tantum, sed quo modo etiam, et quibus verbis. D.

17 *Modo quod ames*] Tantummodo. quasi haec mora sit promissis complendis. *In ea re vtilitatem ego faciam vt cognoscas meam*] An possit, qui posse se affirmauit? plus est probasse quod promiserit, quam ostendere quod possit. D.

Lege cum Donato MSto, vett. edd. et tribus nostris codd. *vtilitatem in ea re faciam vt cognoscas meam*. Sublato tantum illo *ego*, quod abundat. B.

18 *Cum in cellulam*] Sic dicit anus * quae et acceperit beneficium (Edd. vett. non habent

PAR. Age, inepte. CH. hoc hercle factum'st.
fac sis nunc promissa appareant:
Siue adeo digna res est, vbi tu neruos intendas tuos.

Haut

bent lacunae signum. Ms. H. *Sic an is qui* etc. Forte, *Sic dicit, annuens ei, qui acceperat beneficium.* Quam lectionem adiuuare videntur libb. vett. CVM IN CELLVLAM AD TE). *Patris penum omne*] Ipsum penum: non ex eo aliquid, ὑπερβολικῶς. Et hoc *penu*, et hic *penus*, et haec *penus* veteres dixerunt. Ergo et *omnem* et *omne* legitur. *Congerebam clanculum*] λάθρα ἢ κρύφα. D.

Cum in cellulam] Hoc in loco persuadet seruo, vt auxilium sibi et consilium accommodet; et repetit gratiam, quam dicit se ante praestitisse. Vt in Andria: *Si te in germani fratris dilexi loco, seu tibi morigera fui in rebus omnibus. In cellulam ad te patris penum*] Apte, se ante beneficium praestitisse, quod conueniret personae, dixit, cum seruulis de cellula patris omnem penum sit solitus transferre. *Penum* autem intelligimus omne quicquid ad victum est. Quidam enim tantummodo pulmentaria hoc sermone significata voluerunt. Vt Virgil. (Aen. 1, 708.) — — *quibus ordine longo Cura penum struere, et flammis adolere penates.* E.

Cum in cellulam] Hieronym. aduers. Rufin. lib. I. L.

Tres tantum e nostris habent *omne* pro *omnem.* Male. B.

19 *Age, inepte!*] Qui dubites de promissis: an (*aut* Z.) qui exprobres te multa esse largitum? *Hoc hercle factum est*] Inueni quod amem. hoc, quod dicebas, inquit, morae esse (*de amore esse*, Liber vterque. W. Lege, *Hoc, quod dicebas*, inueni modo quod ames, *iam factum est; amo* Z.), iam factum est; amo. *Promissa appareant*] Vtilitatem vt cognoscam tuam. D.

Age, inepte!] *Ineptum* prorsus est, quod non aptum est, ideo *age inepte.* E.

Pro *fac sis* liber Bembinus Faerni, et vnus e nostris habet admodum inepte *faxis.* B.

20 *Siue adeo digna res est*] Si persona Parmenonis est, *siue* abundat: et pro expletiua coniunctione modo est. In quibusdam omnino non legitur. *Adeo* autem abundat, aut *nimis* significat, vel *satis.* Si Chaerea dicit, hic ordo et sensus est: Fac si vis nunc, siue adeo digna res est, vbi tu neruos intendas tuos, vt promissa appareant.

Haut ſimilis virgo'ſt virginum noſtrarum, quas matres ſtudent
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, vt graciles ſient;

Si

reant; vt ſit *ſis*, ſi vis: et addatur *vt*, quod deeſt. Fac vt promiſſa appareant (Lege: *quod deeſt et in illo*, fac ſis nunc promiſſa appareant. Z.). *Vbi tu neruos intendas tuos*] Vtrum obſcene hoc, vt ſeruus? an μεταφορικῶς, vbi laborare ac periclitari debeas? Sed melius legunt, qui hoc totum ad perſonam applicant Chaereae; et melius, quam qui Parmenonem hoc putant loqui. *Siue adeo digna res eſt, vbi neruos intendas tuos.* D.

Siue adeo digna] Senſus eſt: ſi talis res eſt haec, vbi omnes tuas cogitationes poſſis intendere, et plurimum laborare. Denique *digna res eſt*, vbi laborandum ſit. Continuo ſubiungit: *Haut ſimilis virgo eſt, quas matres ſtudent demiſſis humeris eſſe*] Non cibo in tota aliqua pinguedine ſubleuatis. E.

Codd. noſtri male hunc verſum tribuunt Parmenoni. B.

21 *Haut ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum*] Ciuium ſcilicet, id eſt, terrae ac patriae noſtrae. vt Virg. (Georg. II, 89.) *Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris.* Et Salluſtius, *Noſtri foeda fuga*, etc. *Quas matres ſtudent*] Hoc verbo oſtendit cultum induſtriae, non pulchritudinem naturalem. D.

22 *Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore*] Antiqui enim Graeci etiam virginibus ſuis praebebant palaeſtram, ad componenda corpora. Vel *demiſſis humeris eſſe*, liquide et molliter deductis, neque extantibus, alae in modum (*athletico modo*. Mſ. H.). *Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore*] Non accipiendum eſt quaſi hoc dicat, Ad hoc illas ſtudent matres demiſſis humeris eſſe, et vincto pectore, vt graciles ſient: quaſi haec duo propter vnum illud fiant. ſed varie tria dixit, ne diceret * aut ſtudent illas demiſſis humeris, et vinctum pectus, vt graciles ſient (Verba, *ne diceret* — *ſient*, abſunt ab ed. Argent. Et parum ſani habent). *Vincto pectore*] Caſtigato ac tenui, et velut vincto. Deeſt ergo *velut*. *Vt graciles ſient*] A ſingulari *gracilis* (Quis id neſcit. Cum vero Donatus notare ſoleat, quae rarius occurrunt; crediderim, eum legiſſe GRACILAE, et ſcripſiſſe, *A ſingulari* GRACILA *venit* etc. Coniecturam firmant teſtimonia Probi et

Non.

Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt; deducunt cibum.
Tametsi bona est natura, reddunt curatura iunceas.

Non. Marcelli) venit haec declinatio. D.

Vincto pectore] Macie ita deductae, vt vinctae esse videantur. *Graciles sient*] Legitur et *gracilae*, vt declinauerit Terentius *haec gracila.* E.

Vincto pectore] Vet. cod. *Vincto corpore.* Hieronymus de vitanda suspicione: *Papillae fasciolis comprimuntur, et crispanti cingulo angustius pectus arctatur.* Inde apud Festum: *Cingulos appellabant homines, qui in his locis, vbi cingi solet, satis sunt tenues. Vt graciles sient*] Ita Ausonius quoque: sed Probus Gramm. *Vt gracilae sient.* L.

Donatus, inquit Faernus, legit *gracilae*, dicens a singulari *gracila* venire hanc declinationem. Nos legendum esse censemus *gracilae*, quia Val. Probus p. 1466. ait, Terentium noue dixisse in sing. *haec gracila.* B.

23 *Si qua habitior paulo*] Vnde et *habitudo* dicitur: vt, *Quae habitudo est corporis?* nam *habilior*, aptior intelligitur. vt (Aen. I. 318.), *Namque humeris de more habilem suspenderat arcum.* Ergo *habitior* legendum est. *Pugilem esse aiunt*] Laus in virginem (Imo vituperium, ex sententia matrum). *Deducunt cibum*] Mire vituperauit formam, quam accurauerit fames. Et proprie *deducunt.* D.

Si qua est habitior paulo] Si est aliqua corpulentior. *Deducunt cibum*] Minus cibi dant. E.

Habitior] Plaut. Epidico I, I, 8. *Corpulentior videre atque habitior.* L.

24 *Tametsi bona est natura*] *Bona*, id est plena, magna, et pinguis. *Reddunt*] Exhibent, perficiunt. *Curatura*] *Cura*, mentis est: *Curatio*, medicinae: *Curatura*, diligentiae. *Iunceas*] Tenues et pallidas. D.

Reddunt curatura iunceas] Per hanc operam ita instituendi et ita cibos dandi, reddunt virgines iunco similes, quod herbae genus est ita in longitudinem aequali modo porrectum, vt nulla per corpus appareat vel nodo affecta pinguedo. E.

Tametsi bona] Mss. *Tamen etsi. Iunceas*] Ausonius Epist. 4. — *plana sic iunceus aluo.* Prudentius in Eulalia, 131. — *carnifices gemini Iuncea pectora dilacerant.* Cassiod. lib. VII. Var. XV. *Columnarum iunceam proceritatem.* Inde et

Itaque ergo amantur. PAR. quid tua istaec? CH. noua figura oris. PAR. papae!
CH. Color verus, corpus solidum, et succi plenum.
PAR. anni? CH. anni? sedecim.

PAR.

et *Eiuncidum* ἐκλεπτωθέν. Glossar. et Varro de re rust. lib. I. cap. 31. Terentii locum imitari voluit Luitprandus Histor. lib. VI. cap. 6. *Testes sunt non solum iuncearum formarum curatura, sed et quotidianarum formarum mulieres.* L.

Lindenbrogii codd. et vnus e nostris vett. *Tamenetsi.* Vt igitur *bona* sub ictu collocetur, repone *est* post *natura.* B.

25 *Itaque ergo amantur*] Itaque, inquit, nemo illas amat. εἰρωνεία est. aut (*haut* Z.) vere amantur: vt eo magis haec amanda sit, quae naturae beneficio, non factis comtibus, aut industria est pulchra. *Itaque ergo amantur*] Atque ita fit, vt amentur: non naturae merito, sed industria. *Quid tua istaec?*] Recte: sic enim ipse dicet, *At nihil ad nostram hanc. Quid tua istaec?*] Deest, *qualis est, dic.* *Noua figura oris*] Laudis genus est, *noua*: quia dixerat, *Taedet quotidianarum harum formarum.* *Papae!*] Interiectio mira subito accipientis. D.

Noua figura oris] Et in Andria diximus formam esse laudandam. Ibi, *Video adolescentulam forma, &c.* E.

26 *Color verus*] Quia non de cura est ac de fuco, id est, naturalis, non fucatus. *Corpus solidum*] Quia non vitiatum. *Corpus solidum*] Plenum et forte, id est non flaccidum. *Succi plenum*] Quia nemo deduxit cibum. Nam succus est humor in corpore, quo abundant bene valentes. Virg. (Ecl. III, 6) *Et succus pecori, et lac subducitur agnis.* *Succus* proprie, quasi *sugus*, quem sibi ex alimentis membra sugunt, vt se repleant. *Succi plenum*] *Succus* est interior pinguedo membrorum. *Anni sedecim*] Vide quemadmodum aetatem virginis maturae Poeta ex occasione demonstrauerit. D.

Color verus] Et hoc quoque ad pulchritudinem proficit, vt apud Virgil. (Aen. I, 594.) — *lumenque iuuentae Purpureum*, in quo et anni declarati sunt, quod *iuuentae*: ita et hic anni indicati sunt plurimi, id est, *flos ipse.* E.

Corpus solidum et succi plenum] Ouidius Metamorph. III, 397. de Echo: — *Et in aera succus Corporis omnis abit.* In Priapaeis: *Quae succo caret, atque patris pumex.* Hilar. in

vita

PAR. Flos ipse. CH. hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario
Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modo.

PAR.

vita Honorati: *speciosa facies, et prius succi plena sit plena grauitatis.* Apuleius Apolog. I. *Facies eius decora et succi palaestrici plena.* Sic enim locus ille ex vetustiss. codicibus legendus. *Succum* eleganter vocant hac in re Latini, quem Graeci τὴν ὑγρότητα; nec minus scite Arnob. *liquoris feminei laxitatem.* Et Martial. *Et placido fulget viuus in ore liquor.* Hunc totum vero Terentii locum optime expressit Ausonius epistola ad Hesperium: *Si qua tibi in his versiculis videbuntur, nam vereor vt multa sint, fucatius concinnata quam verius, et plus coloris quam succi habere, ipse sciens fluere permisi; venustula vt essent magis, quam forticula: instar virginum, quas matres student demissis humeris esse, vincto pectore, vt graciles sient. nosti caetera.* Hieronym. Epistola ad Paulum Concordiensem: *Dentes candidi, vox sonora, corpus solidum et succi plenum.* L.

Ex *color* elide *r*, vt in prima sede sit anapaestus, quod maxime in primo pede fieri notissimum est. B.

27 *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario*] Haec tria sunt, quibus non rite res agitur, vel vi, vel clam, vel precario: sine pretii mentione: vel quia virgo, non meretrix: vel quia nulla ephebo spes est fallendi senis. *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario fac tradas*] Secundum ius locutus est: nam his tribus mala fide aliquid possidetur: vi, clam, precario. *Vi*, quia virgo. *clam*, quia custoditur. *precario*, quia pretium non habet Chaerea. D.

Vel vi, vel clam] Petitio a maioribus ad inferiora descendit, sicut semper diximus in petitione esse faciendum. E.

Clam, vel vi, vel precario] Vid. Cicero in Topicis. Iustin. Instit. de interdict. L.

Verba *Flos ipse* cum nec versus admittat, nec sensus probet, delenda puto. Nam de sola formae commendatione nusquam flos dicitur. De aetate vero non potest, quia et Chaerea ipse, et multae aliae puellae Athenis huius erant aetatis. B.

28 *Mea nihil refert, dum potiar modo*] Non hoc personae attribuendum est, sed affectui. Non enim, quia Chaerea est, sed quia amator, de se cupit facere (*temere eum cupit facere* Z.) quemadmodum potiatur. D.

PAR. Quid? virgo cuia'ſt? CH. neſcio hercle. PAR. vnde'ſt? CH. tantundem. PAR. vbi habitat?

CH. Ne id quidem. PAR. vbi vidiſti? CH. in via. PAR. qua ratione amiſti?

CH. Id equidem aduenieus mecum ſtomachabar modo:

Nec quenquam eſſe ego hominem arbitror, cui magis bonae

Feli-

Dum potiar] Quaelibet cauſa ſit, dummodo ad hoc perueniam, vt poſſim potiri. E.

29 *Quid virgo, cuia eſt?*] Vtrum ſerua, an filia? D.

Quid virgo, cuia?] Hic iam quaeritur an fieri poſſit a facultate, quam rem interrogatus adoleſcens redit ad conqueſtionem, quod ſic eam de conſpectu impeditus amiſerit. E.

30 *Ne id quidem*] Pulchra varietas, *Neſcio*, *Tantundem*, *ne id quidem*. *Qua ratione amiſti?*] Figura συγκοπή, pro *amiſiſti*. *Qua ratione amiſti?*] Si non remanſiſſet Chaerea, ſed conſecutus virginem, vidiſſet, quo deducta eſſet prius, quam Parmenonem conueniret: non ita procederet fabula, vt nunc procedit. Irruiſſet enim in cognitionem meretricis importune Chaerea, nec pro Eunucho adduceretur vlterius. D.

Ratio verſus, ait Faernus, qui eſt Iambicus tetrameter catalecticus, exigit *amiſiſti*, vti eſt in Bembino et aliis omnibus. Nobis vero videtur olim fuiſſe ILLAM *amiſti*. B.

31 *Id equidem*] Deeſt *ob*, aut *propter:* vt ſit, *ob id*, aut *propter id*. *Mecum ſtomachabar*] Bene *mecum:* quia acriorem dolorem ſuſtinet, qui ipſe ſibi iraſci cogitur. *Mecum* ergo, pro *apud me*, vel *mihi*. D.

32 *Hominem eſſe arbitror*] Deeſt, *quam me* (lege, *tanquam me*; aut, *praeterquam me* Z.). *Cui magis bonae felicitates*] *Bonae*, magnae. Noue autem dixit, magnas felicitates ſibi aduerſari, eo quod virginem tantae pulchritudinis ex oculis amiſerit. Nam vidiſſe eam, felicitatis iudicat: ſed amiſiſſe, aduerſae felicitatis. Et quod *bonae* dixit, vel magnae, vel nimiae intelliguntur, vel ἐπίθετον eſt proprium et perpetuum felicitatum. *Felicitates*] *Felicitas* aduerſa eſt, cum ex proſperitate, quod laedat, naſcitur. *Bonae felicitates*] ἔμφασις eſt, eo quod *felicitates* plurali-

Felicitates omnes aduerſae ſient.
PAR. Quid hoc eſt ſceleris? CH. perii. PAR. quid factum'ſt? CH. rogas?
Patris cognatum, atque aequalem, Archidemidem
Nouiſtin'? PAR. quid ni? CH. is, dum ſequor hanc, fit mihi obuiam.

Y 2 PAR.

raliter poſuit. Ἐπίθετα autem de tribus cauſis nominibus adduntur: diſcretionis, proprietatis, ornatus. Diſcretionis: vt (Aen. III, 6.) *Phrygiae molimur montibus Idae.* Proprietatis: vt (Aen. VII, 667.) *Terribili impexum ſeta et dentibus atris.* Ornatus: vt (Aen. I, 618.) *Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam.* D.

Vt in vtrumque verbum, in *hominem* et *quenquam* cadat accentus, pone, *Neque quénquam ego hóminem eſſe arbitror.* B.

33 Cum *bonae felicitates aduerſae* ſibi repugnent: legi debet *auerſae*, h. e. quae me fugiunt, nunquam ad me veniant. Sic dicuntur ſaepe *Dii auerſi.* B.

34 *Quid hoc eſt ſceleris?*] Propter hoc quod patior, inquit. Nunc enim ſcelus dicit a ſene commiſſum (Videtur Donatus illa, *Quid hoc eſt ſceleris?* tribuiſſe Chaereae, et ad ea notaſſe: *propter quod hoc patior, inquit. Non enim,* etc.). D.

Verba, *Quid hoc eſt ſceleris,* ipſi Chaereae ſunt tribuenda. Nam Parmeno, qui totam hanc feruidi adoleſcentis orationem tepidus et lentus audiit, non debet repente ab illo more deflectere. Deinde Donatus, quamquam *ſcelus*, quod hic eſt infortunium, male interpretatur: tamen recte tribuit haec verba, vti nos, Chaereae. Sic *Scelus* occurrit Plaut. Capt. III, 5, 104. B.

35 *Archidemidem noſtin'?*] Hoc ſic pronunciandum eſt, vt appareat ex ipſo nomine ſtatim, odioſum neſcio quem occurriſſe ac permoleſtum. D.

36 *Quid ni?*] Correptio eſt ab ſe manifeſta inquirentis. eſt enim ſenſus, Quid niſi, aut cur non nouerim? eſt enim *quid ni,* aut quid niſi, aut cur non: quia veteres *ni* pro *ne* ponebant, et *ne* pro *non.* Vt Plautus (Menaech. I, 2, I.), *Nè ſtulta ſis,* pro ne. Et *ne vult,* pro non vult. D.

Partim ob codd. partim ob verſum recte Faernus legit: *Noſtine? P. quidni? C. is, dum hánc ſequor, fit mi óbuiam.* B.

PAR. Incommode hercle. CH. imo enimuero
infeliciter:
Nam incommoda alia ſunt dicenda, Parmeno.
Illum, liquet mihi deierare, his menſibus
Sex, ſeptem, prorſum non vidiſſe proximis,

Niſi

37 *Imo enimuero infeliciter*] Bene hoc interponit, quod incredibile eſt, tardiorem futurum amatorem inceſſu virginis (Edd. vett. *quod incredibile eſt* παράδοξον, *tardiorem amorem fuiſſe in inceſſu virginis*). D.

Imo enim vero] Recte adoleſcens reprehendit ſeruum dicentem, *incommode.* Incommodum eſt enim, cum nos nobis cauſa ſumus, vt aliquid damni ſentiamus. At vero hic parum feliciter geſta res eſt, vel infeliciter potius, cum ex euentu et ex fortuna quidam occurreret ſenex, vt impedimento eſſet. Et certe mihi videtur idcirco mutaſſe genus calamitatis, vt infelicitatem potius quam incommodum diceret. quod incommodum iam malum eſt quod euenerit: infelicitas vero id malum eſt, quod peruerſa fortuna contingit: quod tamen conſilio et virtute corrigi et ſuſtineri poteſt. E.

38 *Nam incommoda alia ſunt dicenda*] Quae minora ſunt ſcilicet, aut ſimilia. D.

39 *Illum liquet mihi deierare*] Liquidum eſt conſtans, et manifeſtum, et certum. Et ſic *liquet*, pro liquidum eſt: vt *claudit*, pro claudum eſt. Vt apud Salluſtium (in Fragm.), *Nihil ſocordia claudebat.* Et eſt *liquet* verbum iuris, quo vtebantur iudices, quum AMPLIVS pronunciabant, obſcuritate commoti cauſae magis, quam negotii ſimplicitate (forte, *implicitate*, h. e. implicatione). *Deierare*, valde iurare: vt *demiror*, et *deamo te, Syre*, ſi *de* producte legeris; ſi correpte, deos iurare intelligitur. D.

Liquet mihi deierare] Manifeſte, inquit, poſſum iurare. *Liquet* enim, hoc eſt, clarum et manifeſtum eſt. Vt Cicero Cluentio (28 et 38.). *Quidam ſibi iudices non liquere dixerunt. Deierare* eſt ſancte iurare. E.

40 *Prorſum non vidiſſe proximis*] Quia non vidiſſe dixit *proximis*, praeteritis intelligimus. Proxima enim nobis aut praeterita, aut futura ſunt: nam praeſentia ea ſunt, in quibus nunc ſumus. D.

Lege *prorſus*, quod non modo quinque codd. cum edd. vett. et Priſc. p. 1200. habent, ſed et concinnius eſt, quia praeced. vox *m* terminatur. B.

Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque opus
fuit.
Eho! nonne hoc monstri simile'st? quid ais? PAR. maxume.
CH. Continuo accurrit ad me, quam longe quidem,
Incuruus, tremulus, labiis demissis, gemens:

41 *Nisi nunc quum minime vellem*] Quia semper nolui, ideo nunc minime, vtpote adolescens senem. *Minimeque opus fuit*] Saepe enim nolumus tantum, nunc etiam opus non est. D.

43 *Quam longe quidem*] Bene *longe* dixit: quia *a longe* non potuit dicere: an subauditur *erat*, vt sit, *quam longe erat*? D.

Accurrit ad me] Hic in omnibus exprimenda est tarditas, quod impedimentum non parui temporis possit ostendere. Nam licet *accurrit* dixerit, tamen certum est istam properationem in senem (*sene*) fuisse tardissimam. Deinde adiecit et locum, quod dixit: *quam longe quidem*. Isti corporis qualitatem subiungit *tremens*, deinde *labris dimissis*. Haec iam ad impedimenta loquendi videntur apposita, et quod dixit *tremens*: scimus enim retortis ad hiatum labris, sed praeminentioribus, minus facile sonus exprimi. Adiecit tamen *gemens*, quod tardius in gemitu naturae * (*natura* Z.) senectutis expresso sono aliquid locutura prorumpat. Deinde congeminat quasi reuocationem et salutationem, *Heus, Heus, inquit*] Ostenditur tarditas, simulque istud declaratur, quod vere vox ista ab eo coeperit sono, qui et vocem et gemitum declararet. E.

44 *Incuruus, tremulus, labiis demissis, gemens*] Vt omnia ostendat in contrarium sibi versa esse, etiam cursum attribuit seni (Hoc scholion explicat tantum verba, *Continuo accurrit*, quae exciderunt. Z.). *Labra*, sunt superiora: *labia*, inferiora. *Labra* asinorum (*simorum* legendum putat Bynkershoekius. Flaccus, teste Charisio, ita distinguit: modica esse *Labra*, *Labia* immodica, et inde *Labeones* dici) proprie dicuntur. *Gemens* autem, ob continuam tussim. Sic Lucillius: *Ante fores autem, et triclini limina quidam Perditus Tiresia tussi grandaeuus gemebat.* *Incuruus*, valde curuus. Sic Virg. (Aen. XII, I.) *Turnus vt infractos aduerso Marte Latinos Defecisse videt.* — *Infractos* enim valde fractos significat. Nam *in* praepositio nunc auget, nunc minu-

45 Heus, heus, tibi dico, Chaerea, inquit. restiti:
Scin' quid ego te volebam? dic. cras est mihi
Iudi-

minuit dictionem. Recte etiam deformitatem describit senis, qui praeter (*propter* Z.) aetatem, post pulchram virginem, foedior videbatur. Et quam importune omnia? pro puella, senex occurrit: pro virgine, incuruus, tremulus: pro pulchra. labiis demissis, gemens: et cum amator sit, inaniter adolescenti ipse iudicium loquitur: dum festinandum sit, remoratur. *Labiis demissis*] Maiora labra, vnde *labeones*. Alii *labia* inferiora, et *labra* superiora. D.

45 *Heus, heus, tibi dico Chaerea*] *Tibi dico Chaerea*, non adderet, nisi videret Chaeream dissimulantem praeterire. *Inquit*] Aliter *inquit* pronunciandum est. hoc est, concitate. Nam senis verba aliter proferenda sunt. D.

Tibi dico] Et hic quam stulte, vt, cum iam reuocauerit, adiiceret *tibi dico*. sed inde subiunxit, cum vtique paratus esset adolescens ad audiendum, *Scin' quid ego te volebam?* Quam enim stultum est, vt cum ante debeat dicere, veluti interroget ac dicat, *Scis quid ego te volebam*? Ita coactus est adolescens respondere vt diceret *Dic*. Inter vices vocum magna tarditas declaratur. Contra respondet ille, *Cras est mihi iudicium.* Et hoc stultum est, quod ait; quod cras fuerat futurum, pridie nunciauit. Deinde tarda narratio est, quod dicit. *Est mihi iudicium.* Denique dolor adolescentis et hac narratione exprimitur, quod dicit, *Quid tum?* Atque ille verba pene non necessaria adiecit, cum respondet, *Vt diligenter nuncies patri, aduocatus mane mihi esse vt meminerit.* Denique istac sic expressa et hoc intelligi datur cum adiunxit, *Dum haec dicit, abiit hora.* Atque iniecit, *rogo numquid velit*. Quod quidem fortasse verisimile videatur esse, eum qui properaret tacente eo qui retinebat, amplius interrogare voluisse. Verum hoc ad festinantem magis pertinet. Cui (*Qui*) enim dixit, *Rogo ne* (*num*) *quid velit*, metuebat, ne forte discedentem rursus senex reuocaret. Denique cum ille respondisset, *recte*; tunc dicit adolescens *abeo*. *Cum huc respicio ad virginem.* Post locutionem diu habitam *respicio*, inquit, ad eam quam sequebar virginem. E.

46 *Scin' quid ego te volebam?*] Hic ostenditur odiosa tarditas senis, apud festinantem Chaeream. Nam non dicit, sed promittit se dicturum. *Cras est mihi iudicium*] Huic morae

Iudicium. quid tum? vt diligenter nuncies
Patri, aduocatus mane mihi esse vt meminerit.
Dum haec dicit, abiit hora: rogo, numquid velit?
Recte, inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodum huc aduorterat
In hanc nostram plateam. PAR. mirum, ni hanc dicit, modo
Huic quae data'st dono. CH. huc cum aduenio, nulla erat.
PAR. Comites secuti scilicet sunt virginem?

morae etiam illud additum, quod, quum debeat dicere quid velit, prius dicit quod non est necessarium, quare velit. D.

47 *Vt diligenter nuncies*] *Diligenter* nihil tam abundanter, nihil tam moraliter (h. e. *ad moram faciendam apte* Z.) dici potuit. D.

48 *Esse vt meminerit*] Non *vt sit*: sed, *vt esse meminerit*. O prolixitas! D.

49 *Dum haec dicit*] Dat tempus verbis: quae non potuit, quamuis imitaretur, exprimere. *Rogo numquid velit?*] Hoc est, significo me abire. Nam abituri, ne id dure facerent, *Numquid vis* dicebant his, quibuscum constitissent. *Quid* est ergo. *Rogo numquid velit?*] Hoc est, dico quod abeuntes solent. D.

Dum haec dicit] Mss. R. et V. C. *Dum haec loquitur*. L.

Recte Nostri omnes, praeter vnum satis recentem, habent *loquitur*, pro vulgari *dicit*. Vt supra II, 2, 24. B.

50 *Recte inquit*] Pro eo quod est nihil: et moraliter, τῷ ἀττικισμῷ. *Cum huc respicio ad virginem, illa sese, &c.*] In hanc partem scilicet, qua meretrix habitabat. D.

51 *Interea commodum*] Tantum quod, vel ipso eodemque tempore. *Interea commodum*] Vna. Et hoc significat: vt si dicas, Eodem tempore quo hoc agebatur. Nam *interea*, nunc coniunctio accipienda est: non, vt alias, pro aduerbio ponitur. D.

52 *In hanc nostram plateam*] Recte, quia vicina est illis Thais, ad quam deducitur. D.

Mirum, ni hanc dicit] Hic cognitio efficitur eius, quae quaerebatur. E.

53 *Nulla erat*] Etenim ingressa iam fuerat. D.

Dono totum in Thesi occultatur. Repone, *Huic quaé data dóno'st*. B.

54 *Comites secuti scilicet sunt virginem*] Interrogatiue qui-

CH. Verum: paraſitus cum ancilla. PAR. ipſa'ſt: ilicet.
Deſine: iam conclamatum'ſt. CH. alias res agis.
PAR. Iſtuc ago quidem. CH. noſtin' quae ſit? dic mihi:

Aut

quidem: ſed ſic, vt ſcire videatur id quod quaerit: ſed ad hoc quaerere (*quaerit* Z.), vt, quod ſcit, confirmet. D.

Comites ſecuti] Interrogat ſigna, quo facilius, quam ſuſpicatur, eam virginem eſſe cognoſcat. E.

Non interrogat hic verſus, vti Donatus opinatur, ſed conieƈtat; quia Chaerea reſpondet, *Verum*. B.

55 *Verum paraſitus*] *Verum*, modo inceptiua eſt, non relatiua particula. vt in Andria, *Verum vidi Canthatam ſuffarcinatam*. D.

Ipſa eſt, ilicet] Quoties cauſa ab oratoribus finiebatur, et a iudice ſententia ferri habuerat (*deſierat*. Niſi cum Weſterh. malis, *ferenda lata erat* Z.), ſemper conclamabatur *ilicet*, hoc eſt, ire licet. Signum ergo finis et cognitionis plenae. E.

56 *Iam conclamatum eſt*] Tranſaƈtum ac finitum. vt conclamata corpora nihil reliqui iam habent ad vitae officia. *Conclamatum eſt*] Manifeſtum ſignificat, ipſam idem * (*eandem*) eſſe, vel pulchram eſſe. quia et ipſe dixerat (lege, *vel puellam eſſe, de qua ipſe dixerat*, vid. ſupra II, I, 25. Niſi ma uis, *pulchram eſſe, quia de ipſa dixerat*. Vel, *quia et ipſe dixerat*): *Haec ſuperat ipſam Thaidem*. vt in conclamatis funeribus nulla dilatio eſt doloris et luƈtus, vnde Lucanus ait (II, 23.): — *corpora nondum Conclamata iacent*. Aut *conclamatum*, ſatis deploratum, ſatiſque vociferatum eſt: quia dixerat, *O infortunatum ſenem! ſi et hic amare coeperit*. Tanquam dicat, Iam occiſum patrem tandem ſcimus, iamque deflemus. *Alias res agis*] Recte, quia dixit ille, *Iam conclamatum eſt*. *Alias res agis*] Aut non attendis ad id quod dico, ſignificat, vt nulla ſit in eo attentio. Nam hinc natum eſt, *Agite amabo*. Aut nugatorias res agis, hoc eſt, iocaris: quaſi dicat, vanas res agis. D.

Conclamatum] Seruius Aeneid. VI, 218. *Pars calidos latices*. L.

57 *Iſtuc*] Illud ſcilicet, *Deſine, conclamatum eſt*. E.

Bene Cod. C. C. C. legit, *Iſtuc ago equidem*. C. *noſtin' quaeſo dic mihi, aut Vidiſtin'?* Nam *quaeſo* locum habet in interrogatione, et Parmeno reſpondet abſolute, *vidi, noui*. B.

Aut vidiſtin'? PAR. vidi, noui, ſcio, quo abducta ſit.
CH. Eho, Parmeno mi, noſtin'? PAR. noui. CH. et ſcis, vbi ſiet?
PAR. Huc deducta'ſt ad meretricem Thaidem: ei dono data'ſt.
CH. Quis is eſt tam potens cum tanto munere hoc? PAR. miles Thraſo,
Phaedriae riualis. CH. duras fratris partes praedicas.

58 *Scio, quo abducta ſit*] Plus dixit, quam interrogabatur: credo, taedio interrogantis. nam properat, vt dicturus eſt (Edd. Ven. *at ducturus* eſt. Lege: *et iturus eſt*. Vid. Donat. ad verſ. 60.), ad deducendum Eunuchum ad Thaidem cum ancilla ex Aethiopia. *Scio quo abducta ſit*] Secunda ἀποσιώπησις. D.

59 *Eho, Parmeno mi, noſtin'? et ſcis vbi ſiet?*] Amatorie ſatis repetuntur, quae ſemel dicta ſuffecerant. D.

Syllaba vltra metrum redundat: niſi *Parmeno* dactylum feceris, quod vero non licet. Igitur, ſublato illo *Noui*, et totum verſum tribue Chaereae. Vti eſt apud Donatum. B.

60 *Huc deducta eſt ad meretricem*] Et hoc confundit ſemel, (*ſimul* Z.) quum aceruatim dicit, velut odio interrogantis ſaepius et feſtinatione ad mandata Phaedriae peragenda. D.

62 *Phaedriae riualis*] Cum pronunciatione addendum, quo magis doleat Phaedriae riualis. (Forte leg. *Hic molliori pronunciatione eſt vtendum*, quod malum dolebat Phaed. riu. Z.). *Duras fratris partes praedicas*] Scilicet contra aemulum et diuitem et largiſſimum. Et *partes duras*, μεταφορικῶς ab actoribus ſcenicis. D.

Duras fratris partes] Si enim eum riualem habet frater, cum ipſe ſit pauper. Et bene huius comparatione lapſus eſt ſermo ad id, quod neceſſarium fieri poſſit ad conſilium (forte, *fieri debebat ad conſilium, vt* Z.), reſponderet ſeruus, *Immo enim ſi ſcias quod donum huic dono contra comparet.* Indicat enim Eunuchum mitti: ex quo conſilium naſcitur, vt ipſe pro Eunucho ad meretricem pergat. E.

PAR. Immo enim, si scias, quod donum huic dono contra comparet:
Tum magis id dicas. CH. quodnam, quaeso hercle? PAR. Eunuchum. CH. illumne, obsecro,
Inhonestum hominem, quem mercatus est here, senem, mulierem?

PAR.

63 *Comparet*] Hic iam ostenditur miles illustrior, per riualis dona, quam per sua. Et est qualitas comparatiua. *Comparet* pro emat, aut comparandum putet. D.

Immo enim recte codd. praeter duo, qui *enim* omittunt, habent, et vett. edd. Deinde repone *donum dono huic c. c.* quod, vt *omnia omnes* et similia, ad Terentianas Veneres pertinet. B.

64 *Tum magis id dicas*] Duras partes fratris esse. *Quodnam quaeso hercle?*] Curiositatem addidit (Ms. Boend. adiectum habet *ita.* Postea est lacuna. Et sane vulgaris lectio incommodum efficit sensum), παρελκόντων *Quaeso* et *Hercle.* Et vide quam molliter, et sine intellectu spectatoris ad argumenti spectati ordinem Poeta perueniat; vt de Eunucho facta mentione consilium nascatur supponendi Chaereae. *Eunuchum*] Mire Terentius primo simpliciter Eunucho nomen posuit, huic quoque detracturus (Quid haec sibi velint, non video. Wielingius putat, subaudiri oportere, *nomen Chaereae, vbi ad Thaidem ducturus est.* W. Aut leg. *huic omnem moram detracturus.* Z.). D.

Faernus *id* delet, quia sedem certam in libris non habeat, et versui incommodet. Ego vero malo *Tum* deleri, vt *Magis* sit in ictu. B.

65 *Inhonestum*] Foedum: vt (*et* Z.) contra, *facie honesta.* vt apud Virgil. (Aen. I, 591.) *Et laetos oculis afflarat honores. Hominem*] Opportune *hominem* dixit, tanquam incerti sexus. *Senem mulierem?*] Non communi genere dixit *senem?* quippe qui alibi (Hec. IV, 3, 15.) separauerit, dicendo, *senex atque anus:* sed subdistinguendum est, vt sit duplex vituperatio: vna ab aetate, quod ait *senem:* altera a membrorum mollitie, quod ait *mulierem.* D.

Inhonestum hominem] Quod contra est, vt ipse dixit, *facies honesta ac liberalis. Senem mulierem*] Singula sunt, vt aetatis indicium sit, quod *senex; mulier*, quod sexus amare videatur alienus. E.

Ob codd. legendum puto *heri.* Deinde *senem mulierem* cum

PAR. Istunc ipsum. CH. homo quatietur certe cum dono foras.
Sed istam Thaidem non sciui nobis vicinam. PAR. haut-diu'st.
CH. Perii, nunquamne etiam me illam vidisse? ehodum dic mihi,
Estne, vt fertur, forma? PAR. sane. CH. at nihil ad nostram hanc. PAR. alia res.

cum Donato non distinguendum censeo, quia *senex* apud Catullum et Tibullum quoque de muliere dicitur. Sic etiam occurrit *mulier meretrix*. B.

66 *Quatietur certe cum dono foras*] Mire *cum dono:* tanquam illi repulsae causa donum futurum sit. Tum deinde non reiicietur, sed *quatietur*. Vide quam contumeliosius dictum sit, *quatietur foras:* vel verberibus impellitur foras, non expulsione, sed detrusione: vel sic dixit, *foras quatietur*, vt desit *versum:* vt sit, foras versum verberabitur: vt verberetur et fugetur foras. Nam et peruulgatae consuetudinis dictum est, *Feri canem foras*: hoc est, feriendo canem foras eiice (Sic apud Anacr. XXXIII, 19. Ἔρωτας ἐκβοῆσαι est, clamando eiicere foras. Z.). D.

67 *Sed istam Thaidem non sciui nobis vicinam*] Quomodo n. pro Eunucho veniet, si aut nouit, aut notus est? Et si mulierem adolescens ne nouit quidem, ipse multo maxime nescietur. *Sed istam Thaidem non sciui nobis vicinam*] οἰκονομία contra illud, quod meretrix vicina erat. *Haut diu est*] Vicina scilicet. Et est causa, an (forte, *vt* W. *cur* Z.) verisimile sit nescire potuisse vicinam. Et nota apud Terentium vicinas poni saepius adolescentibus meretrices, vt haec sit prima amoris illecebra. D.

68 *Nunquamne etiam me illam vidisse?*] Artificiose inculcat Poeta τὸ πιθανόν. D.

69 *Estne, vt refertur, forma?*] Hoc propter (*probat* Z.) illud, quod supra diximus. Sed nimio lepore Terentiano iam illud agitur. Nam hic ostenditur, verisimile esse pro Eunucho creditum apud vicinam meretricem Chaeream, qui adeo ignotus sit mulieri, vt nec ipse eam nouerit: quod erat facilius et promtius. Et additur color (*Est igitur causa* Z.), quod et illa non diu vicina est, et quod adolescens plurimum in Piraeo commoratus est. *Nihil ad nostram hanc*] Moraliter *nostram* dixit, pro meam. *Alia res*

CH. Obſecro hercle, Parmeno, fac vt potiar. PAR. faciam ſedulo, ac

Dabo operam, adiuuabo. numquid me aliud? CH. quo nunc is? PAR. domum,

Vt mancipia haec, ita vt iuſſit frater, ducam ad Thaidem.

CH. O fortunatum iſtum Eunuchum, qui quidem in hanc detur domum!

PAR.

res eſt] Non potuit melius ſuam vtrique gratiam reſeruare. Nam et illa, et haec amantur. D.

70 *Faciam ſedulo*] Mire in promiſſis poſterioribus difficultas rei oſtenditur: quum primo *faciam* dixerit. D.

Obſecro hercle] Res redit ad preces, quam quidem ſe effecturum ſeruus pollicetur, et fingit ſe diſceſſurum, ſed tenetur a domino: et dum laudantur fortunae Eunuchi, quod ad eam iturus eſt domum, vbi virgo pulcherrima eſt, ſic ſubit ratio, vt ipſe debeat pergere. quam rem prouidus ſeruus agnouit. E.

Ac dele, vt per aſyndeta fortius incedat oratio. B.

71 *Numquid me aliud vis?*] Hoc dicere abeuntes ſolent. Et bene, *Numquid me aliud vis?* quia feſtinat. Et ſimul quia hinc noſcitur (*naſcitur*, edidit Weſterhofius tacite Z.). dolus fallendae meretricis. D.

Leg. *adiutabo*, quia Noſter ſic ſolet, et Spondeus in hac ſede Trochaeo eſt melior. B.

72 *Vt mancipia haec, ita vt iuſſit frater, deducam ad Thaidem*] Vide Terentium (videtur ſcriptum fuiſſe: *Vide T. artificium*, h. e. *Terentii artificium*), vt non quaeſita eſſe haec fallacia, ſed ipſa ſe obtuliſſe videatur. D.

Ducam, non *deducam*, probatur a verſu et codd. B.

73 *O fortunatum iſtum Eunuchum*] *Iſtum*, ſaepe annotauimus, aut ad contemtum, aut ad odium referri. vt Virgilius (Aen. IX, 94.), *Aut quid petis iſtis?* et (Aen. XII, 808.), *Iſta quidem quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter.* *Qui quidem in hanc detur domum*] Quid facilius, quam imitari velle, quod laudes? nec quiſquam, niſi qui cupit, eligitur pro Eunucho, qui Eunuchum putat eſſe beatum. Vide, quam molli deſcenſu ad hoc conſilium peruenitur. Res enim hoc ſuggerit potius, quam Parmeno: ideo quia, ſeruum hoc ſuadere Chaereae, nimis temerarium fuit. D.

PAR. Quid ita? CH. rogitas? ſumma forma ſemper conſeruam domi

Videbit: colloquetur: aderit vna in vnis aedibus:

Cibum nonnunquam capiet cum ea: interdum propter dormiet.

PAR. Quid? ſi nunc tute fortunatus fias? CH. qua re, Parmeno?

Re-

74 *Quid ita?*] Potuit intelligere ſtatim ſeruus; ſed ad hoc interrogat, vt doceatur ſpectator (Potius, quia haec eſt conſuetudo popularis ſermonis. Z.). D.

Dum videbit, colloquetur] Achill. Tatius Amor. libr. I. *αὐτήν σοι δέδωκε τὴν ἐρωμένην ἡ Τύχη, καὶ φέρουσα ἔνδον ἵδρυσεν.* et paulo poſt: *σὺ δὲ βλέπεις ἀεὶ, καὶ ἀκούεις ἀεὶ, καὶ συνδειπνεῖς, καὶ συμπίνεις.* Et Catullus Lesbiae amicae ita adblanditur: *Ille mi par eſſe Deo videtur, Qui ſedens aduerſus identidem te Spectat, et audit Dulce ridentem.* L.

75 *Videbit: colloquetur: aderit vna, &c*] Amatorie nimis, quinque lineas amoris exſecutus eſt: adeoque diligenter, vt etiam ordinem cuſtodierit. *Videbit: colloquetur: aderit vna in vnis aedibus*] Mire amator non ſimul effudit hoc bonum, ſed particulatim digeſſit: vt maior voluptas futura eſſe noſcatur. *Videbit: colloquetur: aderit, &c.*] Iſtae enim ſunt amoris lineae: etſi eas non omnes eſt perſecutus. D.

Antholog. VII, 135. *Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε· τρισόλβιος ὅστις ἀκούει· Ἡμίθεος δ' ὁ φιλῶν· ἀθάνατος δ' ὁ συνών.* W.

77 *Quid ſi nunc tute fortunatus fias?*] Sic videtur Parmeno dicere, potius vt iocetur, quam vt fieri credat poſſe. D.

Quid ſi nunc tute fortunatus fias?] An fieri poſſit vt dixit (Verba, *An — dixit*, ſunt aliena, et forte ex ſequentibus huc retracta Z.) deliberatiuae praecepta percurrit a facultate: *Capias tu illius veſtem, pro illo te ducam, te illum eſſe dicam.* Deinde ab vtili: *tu illius fruere commodis, quibus tu illum dicebas modo;* et reliqua. Deinde an fieri poſſit: *quandoquidem illarum neque te quiſquam nouit, neque ſcit qui ſies. Praeterea forma atque aetas ipſa eſt, facile vt pro Eunucho probes.* Hoc quidem ioco dicebat ſeruus; ſed rem inuentam pulchre cogit fieri adoleſcens. Cumque diu repugnaret et adterrendum eum, *periculum futurum eſt*, ait, *ne in domo meretricia tanquam adulter teneatur.*

Hic

Reſponde. PAR. capias tu illius veſtem. CH. veſtem? quid tum poſtea?
PAR. Pro illo te ducam. CH. audio. PAR. te eſſe illum dicam. CH. intelligo.
PAR. Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modo:
Cibum vna capias, adſis, tangas, ludas, propter dormias:
Quandoquidem illarum neque te quiſquam nouit, neque ſcit qui ſies.

Prae-

Hic ille reſpondet: *adulterum in domo meretricis eſſe non poſſe*, per ſtatum finitiuum. E.

78 *Capias tu illius veſtem*] Non ſemel oſtenditur, quod futurum ſit (Lege: *Non ſimul oſtenditur, quid f. ſ.* Sic enim ad verſ. 75. *Non* ſimul *effudit hoc bonum*): quia particulatim poteſt etiam quod turpe eſt, tamen mitti ad perſuaſionem. Simul in geſtum reſpicitur. Ergo non dixit, ibis pro Eunucho: ſed primo, *Capias illius veſtem:* tum deinde, hoc ipſum non aſpernante domino, pergit ſeruus ad caetera, quae audaciora ſunt. *Veſtem?*] Quam libenter audiat, repetitio dictorum per interrogationem oſtendit. D.

79 *Audio*] Id eſt, libenter hoc admitto, et conſentio. Vt in Phormione, *Audio et fateor*. et contra. *Non audio. Intelligo*] *Audio* et *intelligo* vim modo non vſitatam exprimunt, ſcilicet conſentientis immodicum affectum. D.

Omnes codd. noſtri, praeter duo, habent *deducam*, quod ipſe verſus comprobat. B.

80 In verbis, *quibus tu illum*, *Tu* recte abeſt in cod. Patrenſi. B.

81 *Cibum vna capias*] Bene ſeruus interturbauit ſupra dictas amandi lineas, et ordinem voluptatum: quippe qui amare non nouerit. *Cibum vna capias, adſis, tangas, ludas, propter dormias*] Etſi ſatis erat ſuperior verſus, tamen incentiua ſunt amoris, etiam ſigillatim haec enumerata, quae vna ſententia ſuperior verſus oſtenderat. D.

82 *Quandoquidem illarum quiſquam*] Pro, *ex illis*. *Quiſquam*] Quia *quaequam* dicere, abſurdum eſt. *Illarum quiſquam*] *Quiſquam*, multis exemplis probatur etiam feminino genere veteres protuliſſe; ita

vt

Praeterea forma, et aetas ipsa'st, facile vt pro Eunucho probes.

CH. Dixti pulchre: nunquam vidi melius consilium dari.

Age, eamus intro: nunc iam orna me; abduc, duc, quantum potes.

PAR. Quid agis? iocabar equidem. CH. garris. PAR. perii, quid ego egi miser?

Quo trudis? perculeris iam tu me. tibi equidem dico, mane.

CH.

vt in numeris et generibus haec pronomina infinita sint. *Neque scit qui sies*] Hoc est, quod supra callide Poeta praestruxit. D.

Neque scit] V. C. *sciet*. L.

83 *Forma, aetas ipsa est*] Deest, *in te*. *Facile vt pro Eunucho probes*] Formam scilicet et aetatem. *Formam*, quia pulcher es: *aetatem*, quia ephebus. *Facile vt pro Eunucho probes*] *Probes*, fingas, atque persuadeas: vt in consuetudine dicimus, *Homo sacrilegus pro innocente se probauit*. Et Cicero, *Hoc tu his probabis?* Itaque deest *te*, quod subaudiamus. vt sit, *pro Eunucho te probes*. *Probes*] Vt (Aen. IV, 401.), *Migrantes cernas*. Aut *probes*, persuadeas. Et simul honeste, non dixit, quod erat rectum, vt Eunuchum probes, sed pro Eunucho: ne esset contumeliosum in Chaeream. D.

In cod. C. C. reperitur *aetas ipsa es*. Hinc emendandum puto, *aetate ipse es*; vt And. I, I, 95. *Erat forma honesta et liberali*. B.

85 *Nunc iam orna me*] Hortatiue (Forte leg. *ornatiue* Z.) *orna* dixit: non despolia, aut exue me. *Abduc*] Abducimur vnde volumus: Ducimur quo volumus (Vid. supra ad II, 2, 35.). *Quantum potes*] Deest, *cito* (Lege: *Id est*, *cito*: vel, *deest tantum*). D.

Quantum potes] V. C. *potest*. L.

Lege et distingue, *Age eamus intro nunc iam: orna me, abduc, duc, quantum potest*. Vett. enim codd. Fabricii, Bembinus et Noster passim habent *potest*. B.

86 *Quid agis?*] Callide seruus non vult se auctorem videri tanti facinoris. D.

87 *Quo trudis?*] Comici semper ea ostendunt fieri ab altero verbis alterius personae, quae ostendi per se ipsa non pote-

CH. Eamus. PAR. Pergin'? CH. certum'st.
PAR. vide ne nimium calidum hoc sit modo.
CH. Non est profecto: sine. PAR. at enim i-
stacc in me cudetur faba: CH. ah!
PAR. Flagitium facimus. CH. an id flagitium'st,
si in domum meretriciam

Dedu-

poterant: vt nunc manu agere Chaeream (intersere, *Parmenonem*) Parmenone ipso dicente cognoscimus. *Quo trudis?*] Praebet se vi cogendum domino, quem compulit dictis. *Percuteris iam tu me*] Peruerteris. vnde prouerbium, *Bene plaustrum perculit. Tibi equidem dico, mane*] Sigillatim ista pronuncianda sunt: ex quibus intelligatur, non cessare Chaeream, quin adhuc impellat et trudat. D.

88 *Pergin'?*] Quasi vero ioco dixerit, non serio. *Ne nimium calidum*] Periculosum. Sed melius *callidum* legitur. *Nimium*] Aduerbiale: quia *nimium* propria vox est. D.

Callidum plerique codd. habent. Sed *calidum* et versus et sensus postulant. B.

89 *At enim istaec in me cudetur faba*] Id est, in me hoc malum recidet, in me haec vindicabitur culpa: vt laborat solum, in quo cuditur, id est batuitur faba. quum siliquis exuitur tunsa (*inter tunsa*, Ms. Boend.) fustibus: vt in areis more rusticorum fit. Vel quod quidam male coactam fabam, et quae non maduerit, sed dura permanserit, supra caput coqui, velut ipsi fabae irati saxo comminuunt, tum vniuersum malum, et omnis dolor ad coquum peruenit. Simile et alibi a pulmento prouerbium est, *Tute hoc intristi, tibi hoc est exedendum; accingere.* D.

In me cudetur faba] Ex prouerbio. Nam dicunt quendam auarum rusticum, cum fabam coxisset, et cum socio inuaderet, partem sibi depoposcisse, vt cum socio inuaderet in eodem vasculo: et aquam adiecisse parti suae, quae corrupta et alteram quoque corrupit: vnde communis faba corrupta, et in eum qui hoc fecerat tota conuersa est. Igitur prouerbium, vt qui malefacit, in eum recidat quod fecit. E.

90 *Flagitium facimus*] *Flagitium* more militari dicitur, res flagitatione, hoc est, increpatione digna. Nam *flagitatio* a strepitu dicitur: vnde *flamma* (*flagella*, additum habet edit. Westerh. Z.), et *flagitare*, id est, personare intelligimus dici. Nam haec omnia sine sonitu crepituque non sunt.

An

Deducar, et illis crucibus, quae nos, noſtramque adoleſcentiam
Habent deſpicatam, et quae nos ſemper omnibus cruciant modis,
Nunc referam gratiam; atque eas itidem fallam, vt ab illis fallimur?
An potius haec patri aequum eſt fieri, vt a me ludatur dolis?

An id flagitium eſt?] An liceat? an deceat? Et prius, quia licet. *An id flagitium eſt?*] Terentius laudat argumentum huius fabulae: in quo exemplum promitur (*promittitur*, Mſ. Boend.), quod proſit parentibus, obſit meretricibus: et ſimul deliberationibus tractans id faciendum (Ed. Du B. *tractans id faciendum, vt ad domum meretriciam deducatur.* Alii, *ad faciendum*). *Si in domum meretriciam deducar*] Hoc tale eſt; nulla lex prohibeat, et defendatur vt licitum (Ed. Du B. *vt defendatur quod licitum eſt*). D.

91 *Et illis crucibus*] Hoc iam ad illud pertinet, vt oſtendatur decere; et primo a perſona eius fit (Vterque liber, *eius, cui fit*). D.

Nos noſtramque adoleſcentiam] Quaſi incertam, et ad ſe quadam diuiſione pendentem; quale eſt illud (Virg. Ge. I, 292.), — *ferroque faces inſpicat acuto.* E.

92 *Habent deſpicatam*] Contemtam atque deſpectam. Et ita eſt ἐπένθεσις et μεταπλασμός. Vel certe alterius verbi declinatio, ab eo quod eſt *deſpicor*, vt *conſpicor*. Salluſtius (B. Iug. 49.), *Quum interea Metellus monte digrediens cum exercitu conſpicatur, primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet.* D.

Deſpectam habet Bembinus. Sed ego legendum eſſe cenſeo *deſpicatu*, vetuſte, pro *deſpicatui*. Sic Heautont. II, 3, 116. *neglectu* eſt pro *neglectui*. Atque *habere deſpicatui* reperitur Plaut. Menaech. IV, 3, 19. B.

93 *Nunc referam gratiam*] Non eas, inquit, laceſſam: ſed quod iuſtum eſt, vicem reddam: quaſi ipſe in aliis laeſus ſit. *Vt ab illis fallimur?*] Non dixit, *alii falluntur.* D.

94 *An potius haec pati, aequum eſt fieri?*] Illic viciſſitudo extat in *Pati dolos.* *Vt a me ludatur dolis*] σύλληψις: ſubauditur *pati* (*Patri* ſcripſiſſe Donatum putat Faernus. Sed forte, *Pater* Z.). D.

Quod, qui reſcierint, culpent: illud merito factum omnes putent.
PAR. Quid iſtic? ſi certum'ſt facere, facias. verum ne poſt conferas
Culpam in me. CH. non faciam. PAR. iubeſne? CH. iubeo, cogo, atque impero.
Nunquam defugiam auctoritatem: ſequere. PAR. Di vortant bene.

ACTVS

An potius haec patri?] Melius eſt, inquit, in domum meretriciam (*ſi*, Z.) deducar (*vt*, Z.) referam gratiam, quam patrem fallam. E.

Noſtri omnes, *An potius haec pati?* Sed vnus vet. a manu prima habet *patri*. Ego, cum verbum *haec* intelligi non poſſit, quia *in domum meretr. deduci, crucibus illis gratiam referre*, non poſſunt *fieri patri;* legendum puto, *An potius par atque aequum eſt, pater vt a me*. B.

95 *Quod qui reſcierint*] Ex conſequentibus argumentum: nam illud factum vituperatio ſequitur, hoc approbatio. *Illud merito factum omnes putent*] Bene, non *iudicent:* quia et hoc ipſum non ſatis probum eſt, vel meretricem fallere. D.

96 *Quid iſtic?*] Aduerbium eſt aegre concedentis. *Facias*] Pro facito. *Verum, ne poſt conferas*] Si *ne* prohibentis eſt, nihil deeſt: ſi percontantis, vt ſit *ne forte*, deeſt timeo. *Verum, ne poſt conferas culpam in me*] In hoc negotio non auctor vult intereſſe, ſed ſeruus. *Verum*] Deeſt, *vide*. D.

97 *Cogo atque impero*] Euidenter oſtendit, plus eſſe *imperare*, quam *iubere*. *Nunquam*] Pro non. *Vt, nunquam omnes hodie moriemur inulti*. D.

Iubeo, cogo, atque impero] Cum neceſſitate ſunt. E.

Iubeo, cogo] Mſ. R. *Iubeo, imo cogo*. L.

Omnes noſtri cum vett. edd. habent *Iubeo immo cogo*. Igitur aut legi debet, *Iuben?* CH. *Iubeo? Immo cogo* &c. aut, quod melius, retinenda eſt Lindenbrogii lectio. B.

98 *Nunquam defugiam auctoritatem*] Non, inquit, recuſabo facere, dum tu tamen auctor ſis facti. D.

Verbum *ſequere* Bentleius Parmenoni, qui loquitur *Di vortant bene*, tribuit. Quod praeferendum videtur, ne verba poſtrema ſimpliciter, et ambigue ſint poſita. Caeterum verba, *nunquam defugiam auctoritatem*, ſignificant, *nullo tempore negabo, me tibi auctorem huius rei extitiſſe*. Z.

ACTVS TERTII SCENA PRIMA.

THRASO. GNATHO. PARMENO.

MAGNAS vero agere gratias Thais mihi?
GN. Ingentes. TH. ain' tu? laeta'ſt? GN. non tam ipſo quidem
Dono, quam abs te datum eſſe: id vero ſerio
Triumphat. PAR. huc prouiſo, vt, vbi tempus ſiet,
Deducam. ſed eccum militem. TH. eſt iſtuc datum

1 *Magnas vero agere gratias*] Hic ſermo ſic prodit, vt poſt ſcenam inchoatus eſſe videatur. Continet autem aſſentationem paraſiticam, et ſtultitiam glorioſi militis. *Agere*] Plus ſonat infinitus modus finito. D.

Magnas vero] Haec Scena glorioſi militis tenet iactationem exſultationis, quae narratio breuiſſime agitur: primo cum nunciatum fuiſſet, meretricem libenter miſſa dona ſumſiſſe, parum credidit, niſi iterum diceretur. Itaque interrogat: *Magnas vero agere gratias?* E.

2 *Ingentis*] Vide quantum adiiciat paraſitus. Ille, *magnas* dixit, hic reſpondit, *ingenteis*: ille, *laeta eſt*, hic, *triumphat*. D.

Ingentes] Hic perſona Colacis paraſiti cuſtoditur. Nam cum ille dixiſſet *magnas*: hic adiecit, *ingentes*. Ita cum ipſe quaeſiſſet, *laeta eſt?* adiecit paraſitus, *non tam ipſo quidem vero dono, quam abs te quod datum eſt, ſerio triumphat*. E.

3 *Quam abs te datum eſſe*] Maioris eſt gratiae, tantum potuiſſe amorem militis, vt meretrix minus laetaretur ob lucrum. *Id vero ſerio*] *Id*, ob id: vt, *Id, amabo, adiuta me*. Alias παρέλκεται, id eſt, productionis locus eſt (Si hanc vulgarem lectionem retines; verba *id — eſt*, a recentiori manu ſunt inſerta. At edd. Venett. plane aliam exhibent lectionem, SERIO. *Alias παρέλκον, at nunc productionis locus eſt*). D.

4 *Triumphat*] Vt (*Nunc*, liber vterque) militaribus dictis tangit militem paraſitus. *Huc prouiſo*] Tertia perſona venit in ſcenam: ſed ſeparatim loquitur et ſecum. D.

5 *Sed eccum militem*] Iniurioſe *militem*. Honorifice proprio nomine dicitur: vt in ſubiectis, *Audire vocem viſa ſum*

Profecto, vt grata mihi ſint, quae facio, omnia.
GN. Aduorti hercle animum. TH. vel rex ſemper maximas
Mihi agebat, quicquid feceram: aliis non item.
GN. Labore alieno magnam partam gloriam
Verbis ſaepe in ſe tranſmouet, qui habet ſalem,

Quod

modo militis. *Eſt iſtuc datum*] Fato decretoque conceſſum: vt (Aen. VII, 313.), *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis.* D.

Eſt iſtuc datum] Haec oratio glorioſi eſt militis, nimiam ſibi gloriam vindicantis: quippe cum dicat ſibi fato, vel quadam natura eſſe conceſſum, vti cuncta, quae faciat, grata ſint omnibus. E.

6 *Vt grata mihi ſint, quae facio, omnia*] Gratae nobis ſunt aut res, aut perſonae: ſed nunc res dicit. *Quae facio, omnia*] ἔλλειψις vel σύλληψις. D.

Grata mihi ſint quae] Cicero apud Ammian. Marcell. lib. XXVII. *Cum nihil ad gratiam faceret, omnia tamen grata viderentur, quae faciebat.* L.

Grata mihi, h. e. gratiam hominum mihi concilient. Z.

7 *Aduorti hercle animum*] Approbat dictum et hoc, *Ait, aio.* *Vel rex ſemper maximas mihi agebat*] Quam intempeſtiue miles ad Regem tranſitum fecit, cum de meretrice agatur. *Vel rex*] Vt in Hecyra, *Vel hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi, quam ſancte.* *Vel rex ſemper maximas*] Subauditur *gratias:* ab eo quod ſupra dixit, *Magnas vero agere gratias Thais mihi.* D.

Vel rex mihi] *Vel*, et ſignificat. Vt (Virg. Ecl. VIII, 69.), *Carmina vel coelo poſſunt deducere Lunam.* Eſt ſenſus: Et rex mihi maximas agebat gratias, et quaecunque feceram. E.

Daceria negat, intelligi Regem aliquem Perſarum propterea, quod in hac ipſa fabula Pyrrhi, qui recentiori aetate vixerit, fiat mentio. Igitur hic eſſe intelligendum Seleucum, Regem Aſiae. Z.

8 *Aliis non item*, pulchre adiecit, ne natura regis talis eſſe videretur, vt maximas gratias omnibus ageret. E.

9 *Partam gloriam*] Id eſt, quae paritur. vt, *Vectus equo ſpumante Saces* (Aen. XII, 651.). D.

Labore alieno] Senſus: ex alieno labore gloriam praeparatam ſolo ſermone in ſe transferre poteſt, quicunque inſtructus eſt corde. E.

10 *Verbis in ſe ſaepe transmouet, qui habet ſalem*] Mire adulator hoc attribuit militi, quod

Quod in te eſt, TH. habes. GN. rex te ergo in oculis. TH. ſcilicet.

GN. Geſtire. TH. vero; credere omnem exercitum,

Con-

quod minime habet, vel *verba*, vel *ſalem*. *Qui habet ſalem*] *Sal* neutraliter, condimentum eſt: maſculini, ſapientia (Feſtus, qui laudat hunc Ter. locum, *maſculini generis eſt*, inquit, *non neutri, nec ab hoc accuſatiuo nominatiuus eſſe poteſt, hoc ſale*. Maſculino tamen gen. etiam pro *condimento* vſurpatur. Scripſit autem Donatus *maſculine*, non *maſculini*). D.

Qui habet ſalem] Priſcian. lib. v. L.

Ob verſum, et ob ſequens *quod* lege *ſal;* praeſertim cum Priſcianus p. 664. teſtetur, inueniri quoſdam vetuſtiſſimos libros, qui etiam neutro genere *Sal* protulerint. B.

11 *Quod in te eſt*] Quod tu habes. *Habes*] Intelligis. Quod enim tenemus corpore, habemus animo: quodque item animo habemus, intelligimus. *Habes*] Pro intelligis. Sic dicitur *accipe*, et *da*, *Habes* etiam; id eſt, dicis. vt Salluſtius (in Fragm.): *Tarteſſum Hiſpaniae ciuitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gadirum habent. Rex te ergo in oculis. ſcilicet. geſtire. verum*] Vide inconditam properationem laudari ſe cupientis, adeo vt non ſinat verba impleri, quin praefeſtinet *ſcilicet* et *verum* dicere. D.

Quod in te eſt] Acro in Horat. Epod. Od. II. L.

12 *Credere omnem exercitum*] Magis ridebis, ſi conſideres militem motum eſſe. qui * (Alii pro *motum* legunt *notum*. Et quia ſenſum abſolutum non videbant in his verbis, lacunae notam adiecerunt, quae nulla apparet in libb. vett. Mihi Donatus nihil addidiſſe videtur, ſed rem dictu turpem ſuppreſſiſſe, quam et Gnatho mox tangit verſu 15. Cum vero in quibuſdam impreſſis ſit *motum*, et mox ſequatur, *ſub obtentu militis*, Wielingius coniicit legendum, *militum morem*. De quo ſupra ad II, 3, 90.) *Credere omnem exercitum, conſilia*] Sub obtentu militis, ea ſtultitia, deſcripſit breuiter comitem regium, acceptumque imperatori (Forte ſic: *Sub obtentu militis eius, aliorum ſtultitiam deſcripſit breuiter per com. reg. acceptumque imperatorem* Z.). Nam qui nunc (*quicunque* Z.) credit exercitum, credit et conſilia: Virgil. (Aen. IX, 278.): *Nulla meis ſine te*

quae-

Consilia. Gn. mirum. Th. tum sicubi eum satietas
Hominum, aut negoti si quando odium ceperat:
Requiescere vbi volebat, quasi: nostin? Gn. scio:
Quasi vbi illam exspueret miseriam ex animo. Th. tenes.
Tum me conuiuam solum abducebat sibi. Gn. hui!

Regem

quaeretur gloria rebus, Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum, Verborumque fides. — D.

Faernus ait, omnes codd. habere *gestire*, i. e. gaudere ex conuictu tuo. Verum cum cod. Bembi, et duo ex nostris vett. habeant *gestare*, non est quod quis de hac lectione dubitet. Deinde pro *vero*, quod Faernus auctoritate Bembini probat, nostri omnes habent recte, *verum:* vt supra II, 3, 35. B.

13 *Consilia*] Αὔξησις. Plus enim est consilia, quam totus exercitus. *Mirum*] Melius per εἰρωνείαν pronunciamus *mirum;* quasi dicat, Quis non crederet tali viro? sed potest etiam simpliciter pro admirantis gestu accipi. D.

14 *Vbi satietas hominum, aut negoti si quando odium ceperat*] Reipub. princeps duas res patitur, homines et negotia, id est, personas et res hominum. *Satietas hominum, aut negoti si quando odium ceperat*] Proprie reddidit et decenter, *hominum satietas, negotii odium.* Non enim par erat, Reipub. principem hominum odio laborare. D.

15 *Requiescere vbi volebat*] Bono verbo vsus est. Nam *cessat* desidiosus, *requiescit* defessus. *Quasi; nostin'*] Grate expressit stulti infantiam militis (*Grauiter e. s. insaniam m.* Wielingius legi vult), qui ante vult intelligi quod sentit, quam ipse dicat. Et proprie hoc morale est stolidi, siue ruditer loquentis. *Quasi; nostin'*] ἀποσιώπησις, pro *habes hoc?* hoc est, quod supra, *Intelligis?* D.

16 *Quasi vbi illam exspueret miseriam*] *Vbi* pro quando, et in his, et supra, *Exspueret*] *Exspuere* est cum fastidio aliquid reiicere et expellere. Nam *exspuere*, est extra pus mittere, id est, foras. Nam *pus* est omnis humor corpori onerosus. D.

Exspueret miseriam] Vt posset curam et sollicitudinem ex animo remouere. E.

17 *Tum me conuiuam solum abducebat sibi*] Hoc supererat, vt, qui esset minister magnarum

rerum,

Regem elegantem narras. Th. imo ſic homo'ſt
Perpaucorum hominum. Gn. imo nullorum arbitror,
Si tecum viuit. Th. inuidere omnes mihi:
Mordere clanculum: ego non flocci pendere:
Illi inuidere miſere. verum vnus tamen

Im-

rerum, id eſt, conſiliarius, voluptatum quoque regis particeps eſſet. Et vide quo ſignificatu dicatur, *Me*, et *Conuiuam*, et *Solum*, et *Abducebat:* nam non vocabat. Et *Sibi*, quaſi non propter me, ſed, vt ſibi bene eſſet. *Tum me conuiuam*] Id eſt, quum ſatietas hominum eſſet, cum odiſſet negotia. *Conuiuam ſolum abducebat*] Vt (Aen. IV, 421.), — *ſolam nam perfidus ille Te colere.* Significat autem, ſaepiuſcule factum. D.

18 *Regem elegantem narras*] Qui eligere ſciat, aut qui ipſe ſit eligendus. D.

Sic homo eſt perpaucorum] Talis eſt, inquit, vt cum paucis eſſe velit. Denique hoc intellexit et Parmeno cum dixit: Immo nullorum arbitror, ſi tecum viuit. E.

Verſus gratia lege et diſtingue, *immo ſic homo'ſt: Perpaucorum hominum'ſt.* Sic ſimpliciter ponitur Horat. Serm. I, 9, 44. *Maecenas quomodo tecum, Hinc repetit, paucorum hominum, et mentis bene ſanae?* B.

19 *Perpaucorum hominum*] Aut qui paucis vtitur; aut qui de paucis eſt: aut qui paucis placet: hoc eſt, bonis et ſapientibus, qui fere pauci ſunt. *Imo nullorum arbitror, ſi tecum viuit*] Hoc auerſus, ne miles audiat. Poteſt tamen et aliter intelligi, maxime cum milite (Ne verba langueant, lege, *illo milite.* Hinc *notum* militem ad verſ. 12. dixit). D.

Perpaucorum hominum] πάνυ παυρῶν ἀνθρώπων. Chariſ. lib. II. L.

20 *Inuidere omnes mihi*] Plus poteſt, ad ſignificandum, infinitum tempus, quam finitum. D.

21 *Ego non flocci pendere*] Quod morderent clanculum, vel quod inuiderent. D.

Ego flocci pendere] Contemnere ac nullius momenti ducere. E.

Ego non flocci] Mſ. R. *non* omittit. L.

22 *Illi inuidere miſere*] *Miſer* enim eſt, cui animae miſeria ineſt. *Verum vnus*] Proprie *vnus.* Nam *vnus* ex multis dicitur. Et mire eſt facta nullius ponderis repetitio, ad inertiam loquentis exprimendam. Nam poſtquam dixit,

 Inui-

Impense, elephantis quem Indicis praefecerat:
Is vbi molestus magis est, quaeso, inquam, Strato,
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?
GN. Pulchre mehercle dictum et sapienter: papae!

Iugu-

Inuidere omnes mihi: repetit, *Illi inuidere misere.* Quin et *impense* et *misere* idem significant: et mox tamen sine vllo actu addidit, *Verum vnus tamen impense.* Aut plus est *misere*, quam *impense* (Sensus postulat, *Aut plus est impense, quam misere*). D.

23 *Elephantis quem Indicis praefecerat*] Et hoc stulte: cum hoc ad dignitatem sumit, et sic pronunciat, vt magna esse praefectura videatur haec ipsa. Et hoc a stolido milite sic profertur, tanquam magnum hominem velit esse, qui sibi inuideret. Et *Indicis* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Maurorum, qui et mitiores (*maiores*, lib. vterque) sunt. D.

Elephantis quem] Quem praeposuerat elephantis, qui sunt ex India. E.

Elephantis quem Indicis] Elephantorum praestantissimorum Indici: Achill. Tatius lib. IV, ἀλλ' ἐστὶν, ὡς εἰπεῖν, ἐλέφας Αἰγύπτιος. καὶ γὰρ δεύτερος φαίνεται εἰς ἀλκὴν ἐλέφαντος Ἰνδοῦ. Philostrat. de vita Apollon. II. ὅσον δὲ ἵππου Νισαίου μείζων ὁ Λιβυκὸς ἐλέφας, τοσοῦτον τῶν ἐκ Λιβύης οἱ Ἰνδοὶ μείζους. Vid. quae notat Donat. et Seruius Georg. I. ad versum 57. *India mittit ebur.* vbi hic Terentii locus laudatur. L.

24 *Is vbi molestus magis est*] More suo *Magis* addidit, ne diceret molestior. *Quaeso, inquam, Strato*] *Strato*, nomen accommodatum militiae. D.

25 *Eone es ferox*] Causale est, *ideone* significans. *Quia habes imperium in belluas?*] Mire extulit, *Imperium in belluas.* Sic Virgil. (Aen. I, 140.) — — *illa se iactet in aula Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.* D.

Eone es ferox] Aristot. Politicor. I, 5. ἀεὶ βελτίων ἡ ἀρχὴ, ἡ τῶν βελτιόνων ἀρχομένων: οἷον ἀνθρώπου ἢ θηρίου. L.

26 *Pulchre mehercle dictum*] Immodica laudatione vertit (Scripserat Donatus: PVLCHRE MEHERCLE DICTVM, ET SAPIENTER. PAPAE! *immodica laudatione euertit.* Nam nisi illa adiiciantur, immodica laus dicenda non est. Tum *e* in *euertit* videtur absorptum per compendium scribendi, LAVDATIONE, cuius vocis posterior littera valet geminum E.), etiamsi quid face-

Iugularas hominem. quid ille? Th. mutus ilico.
Gn. Quidni esset? Par. Di vestram fidem! hominem perditum
Miserumque, et illum sacrilegum. Th. quid illud, Gnatho,
Quo pacto Rhodium tetigerim in conuiuio,
Nunquam tibi dixi? Gn. nunquam: sed narra, obsecro.
Plus milies audiui. Th. vna in conuiuio

Erat

facete dictum est. Sufficeret enim *pulchre*, quod est *sapienter*. D.

27 *Iugularas hominem*] Pulchre tangit militem *Iugularas* dicendo, non, *occideras*: quasi gladio, non verbo vsus sit. *Mutus ilico*] Tam hoc stultum est, quam si diceret, statim nihil. Recte autem diceret, *Ex illo mutus fuit*. Tale est et illud, *Tacere festinat*. D.

28 *Quidni esset*] Hoc est, vt posset esse, iugularas. *Hominem perditum*] Deest, *o*: vt sit, o hominem! sed sic melius sonat: maioris enim stuporis est, hoc modo pronunciatum. *Hominem perditum miserumque et sacrilegum*] Vide quantum addiderit, qui non hominem simpliciter, sed *perditum*, et *miserum illum*: nec malum, sed *sacrilegum* dixerit. D.

Quidni esset?] Dubium non est, quin mutus exifteret. E.

29 *Miserumque et illum sacrilegum*] *Miserum* dixit militem: *sacrilegum*, parasitum, quia is laudabat militem. *Mehercule*] Quod vtique falso iurauit. E.

30 *Tetigerim*] Luserim, fatigauerim. Nam *Tangere*, cum multa, tum etiam hoc significat. D.

Rhodium tetigerim] Hoc est, quemadmodum per iocum male tractauerim atque pulsauerim. E.

Rhodum tetigerim] Turpilius: *Quia te talento argenti tetigi*. Plaut. Pseud. IV, 8, I. *Bene ego illum tetigi*. L.

31 *Nunquam, sed narra, obsecro*] Callide parasitus intelligit ad hoc se interrogatum, vt audire postulet. D.

Nunquam tibi recte habent omnes Faerni et nostri libri, praeter tres, qui habent *Numquid tibi*. B.

32 *Plus millies iam audiui*] Ὑπερβολή. aut superfutura * vt aequatur: aut subiacet, vt tantum non millies conuenit stultum eundem et immemorem esse, qua et intelligentia est

Erat hic, quem dico, Rhodius adoleſcentulus:
Forte habui ſcortum: coepit ad id alludere,
Et me irridere. Quid ais, inquam, homo impudens?
Lepus tute es, et pulpamentum quaeris. GN. ha, ha, he.

TH.

(Locus corruptus forte ſic eſt corrigendus: ὑπερβολῇ *haut ſuperflua vtitur, vt ſenſus ſit, tantum non millies. Et conuenit ſtultum eundem et immemorem eſſe, cui intelligentia non eſt.* Certe poſtrema illa: *cui int. n. e.* leguntur in Venetis et Argentina, quae nullum lacunae ſignum habent). D.

Omnes noſtri codd. et edd. vett. habent, *Plus milies iam audiui.* Nec adeo cum Faerno illud *iam* ob Donatum et Bembinum cod. eiiciendum eſt. B.

34 *Forte habui ſcortum*] Vide quemadmodum miles, dum multa ad dictum ſuum peruenire fateatur, interim quam contemtus ſit atque deriſus (Reſtituo audacter: *Dum vult ad dictum ſuum peruenire, fateatur interim, quam contemtus ſit atque deriſus*). Abdomen in corpore feminarum, patiens iniuriae coitus, *ſcortum* dicitur: ideo quia *ſcorta* ſunt dura coria. A parte ergo ſui meretrices *ſcorta* dicuntur: vel ἀπὸ τοῦ σκαίρειν, quod Graece palpitare intelligitur: quod illae faciunt ſaltando aſſidue: vel potius criſſando, vt Lucretius (Douſa legendum putat, *Lucilius*, cuius verba ſunt Lib. XI: *Criſſabit, vt ſi frumentum clunibu' vannat.* Scriptum forte fuerat, L. vel *Luc.*) ait, ob eam cauſam, vt concinniorem Venerem exhibeant viris, aut ſibi abigant cenceptum, quod in vuluam feminae, in ipſo coitu non ſe mouentis, incidit. D.

Coepit ad id ludere] Ad id ſcortum ludere. E.

35 Cum *alludere* ſit adblandiri, oſculari, manum in ſcorti ſinum inſerere, ad euitandam tautologiam pro *irridere* legi debet *irritare.* Deinde leg. *Quid agis, homini inquam, impudens?* Nam *agis* comprobatur recentiorum codd. fide, et ſerie orationis, quia miles facta, non verba caſtigat. Atque *homini* habet cod. Bembi. B.

36 *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris?*] *Lepus* pro infamia multa ponitur (Mſ. H. *ob multa.* Malim: *Lepus pro infami ob multa ponitur*): vel quod magis a poſteriori parte, hoc eſt, armis, pulpamentum de ſe praebeat, cum in conuiuio carpitur appoſitus. vt Horatius

TH. Quid eſt? GN. facete, lepide, laute, nihil ſupra.
Tuumne, obſecro te, hoc dictum erat? vetus credidi.

TH.

ratius ait, *Foecundi leporis ſapiens ſectabitur armos*: vel quod venantur illum, et perſectantur canes, quos pro amatoribus ἀλληγορικῶς intelligimus: vt ipſe Terentius ait, *Ceruam videre fugere, ſectari canes*: vel quod illum ſic fugiant omnes, conſtituat vt hunc libido effeminata (Forte leg. *vel quod, ſi illum liguriunt homines, concipiatur tunc libido effeminata*): vel quod a phyſicis dicatur incerti ſexus, ac eſſe modo mas, modo femina. *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris*] Quod in te habes, hoc quaeris in altero. Et eſt τρόπος ἀλληγορία. *Ha ha he*] Paraſitus hic interiectionem riſus addidit: quo magis nunc primum hoc audiſſe credatur. D.

Lepus tute es] Hic eſt ſenſus; cum tute ipſe praeda ſis, praedam quaeris. Quidam intelligunt, *Lepus tute es*, quod natura leporis talis eſt, vt inceſto ſexu viuat. Iterum ergo hic quaſi tactus adoleſcens. E.

Lepus tute es, et pulpamentum] Liuii Andronici hoc dictum, vt Fl. Vopiſcus auctor eſt in Numeriano: *Ipſi denique Comici plerumque ſic milites inducunt, vt eos faciant vetera dicta vſurpare. Nam et, Lepus tute es, et pulpamentum quaeris, Liuii Andronici dictum eſt: multaque alia, quae Plautus Caeciliusque poſuerunt.* L.

Ne accentus inuenuſte cadant, pro *pulpamentum* repone *pulmentum*; aut, *pulpamen*; aut *Lepus tute, pulpamentum* etc. Caeterum verſum per interrogationem profer. B.

37 *Quid eſt?*] Haec interrogatio geſtum vultumque continet cuiuſdam alacris et certi, quod laudandus ſit. *Facete*] *Facetus* eſt, qui facit verbis quod vult. *Lepide*] *Lepidus*, qui politus eſt, vt λεπὶς, id eſt, lamina. *Laute*] *Lautus*, qui mundus et ſplendidus eſt. D.

38 *Tuum obſecrone hoc dictum erat?*] Et dicta, et prouerbia, et adagiones, quod rem agant, facetis hominibus aſcribuntur: et hoc laudis genus eſt, ad potiores referre, quod alter probatur dixiſſe. *Vetus credidi*] Quia omnia vetera, magna ſunt. D.

Placet vett. edd. lectio, *Tuum obſecro ne hoc dictum erat?* h. e. per Tmeſin, pro *Tuumne obſecro*. Sic Eun. IV, 4, 53. Adel. III, 4, 19. Plaut. Truc. II, 7, 42. B.

TH. Audieras? GN. saepe; et fertur in primis.
TH. meum'st.
GN. Dolet dictum imprudenti adolescenti, et libero.
PAR. At te Dii perdant. GN. quid ille, quaeso?
TH. perditus.
Risu omnes, qui aderant, emoriri: denique

Metu-

39 *Saepe*] Non ex ipso: nam esset contrarium superiori. *Meum est*] Non sensu tantummodo, sed verbis quoque ipsis agreste est, quod nunc dicit, *Meum est.* D.

Et fertur in primis] V. C. *effertur in primis.* L.

40 *Dolet dictum imprudenti adolescenti et libero*] Deest *mihi*, vt sit, *Dolet mihi.* Et *dictum*, participium est, id est, quod dixisti. Addidit enim parasitus, quo grauius sit dictum, commiserationem eius in quem dictum est, vtpote imprudentem adolescentem et liberum. Scit enim homines stultos, malos videri velle. Et vide parasitum in iisdem versari, cum ait supra, *Iugularas*, hic, *Dolet dictum. Imprudenti*] Scilicet qui minime crederet, tali se percuti posse conuicio: aut cum tali viro sibi rem futuram. Et sic laudat militem, vt miseratione iam dignus sit adolescens. Tam festiue * vt etiam misereri inimicorum vacet (Edd. vett. *Eum nec non infestat.* Locus corruptus forte ita restitui potest: LIBERO. *Tam non incessit, vt etiam misereri inimicorum vacet.* Quin enim τὸ *libero* non minus quam *imprudenti* interpretatus sit, dubium non est. Tum poterat videri Gnatho incessere Rhodium illum adolescentulum, vocando *liberum*, i. e. procacem: id vero tantum abesse ait Donatus, vt etiam misereatur). D.

Imprudens hic in laude ponitur, vt And. v, 4, 8. Gnathonis verba sunt, ex intimo adulatoriae artis penu petita. B.

41 *At te Dii perdant*] Noue Parmeno, non ipsi, sed de ipso loquitur, non audiente eo: εἰρωνικῶς. Parmeno hic male facit (Lege, *male dicit*, vel *male dicens.* Nisi verba illa εἰρωνικῶς. *P. h. m. f.* loco suo mota statuas. Certe quidem optime adduntur Notae Donati ad III, 2, 10.): *At te Dii perdant*, inquit. D.

42 *Risu omnes, qui aderant, emoriri*] Disciplina est Comicis, vt stultas sententias, ita etiam vitiosa verba, adscribere ridiculis imperitisque personis.

Vt

Metuebant omnes iam me. GN. non iniuria.
TH. Sed heus tu, purgon' ego me de iſtac Thaidi,
Quod eam me amare ſuſpicata'ſt? GN. nihil minus.
Imo auge magis ſuſpicionem. TH. cur? GN. rogas?
Scin, ſi quando illa mentionem Phaedriae
Facit, aut ſi laudat, te vt male vrat? TH. ſentio.

GN.

Vt Plautus (Mil. I, I, 74.), *Latronibus ego denumerem ſtipendium*, inquit ex perſona militis. Itaque hic *Emoriri* dixit. At vero Atticus adoleſcens in Heautont. *Emori cupio.* Vide igitur, poetam, pro loco ac tempore ſcire quid dicat. D.

Emoriri] Comice tantum dicitur; nam (*non* Z.) *emori* facit. E.

43 *Metuebant omnes iam me*] Ne cui dicerem, *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris.* Aut, *Eone es ferox, quia habes imperium in belluas? Non iniuria*] Hoc ſic pronuncia, quemadmodum illud ſupra, *Quidni eſſet.* D.

Verba, *non iniuria*, ambigua putat Daceria: militem enim illa accepiſſe de laude, cum tamen Gnatho dixerit de ſtultis hominibus, qui metuendi ſint omnibus. Z.

44 *Purgon' ego me de iſtac Thaidi?*] Οἰκονομία ad litem futuram inter militem et Thaidem. D.

Heus tu, purgon'] Hic quaſi conſilium petitur, an purget ſeſe miles apud Thaidem, quod Thais credit, militem iam virginem amare. Sicuti etiam ipſa ſupra dixit: *Sed ego quantum ſuſpicor, ad virginem animum adiecit.* Dat autem conſilium paraſitus, vt magis augeat ſuſpicionem: et huius argumentum profert, quod proſit: *vt ſi quando illa mentionem Phaedriae fecerit, miles contra Pamphilam nominet.* Et ſic inuicem iniuriae Thaidis parem gratiam referat. hoc enim dixit, *Par pro pari referto, quod eam mordeat.* E.

45 *Quod eam me amare ſuſpicatur*] Quia (*Hinc* Z.) apparet, illam militi quoque κατὰ τὸ σεσιωπωμένον oſtendiſſe, quod dixit Phaedriae. D.

46 *Imo auge magis ſuſpicionem*] Haec erit cauſa reiiciendi militis. D.

Non *ſuſpicatur*, quae eſt nonnullarum edd. lectio, ſed *ſuſpicata'ſt* omnes Faerni codd, et noſtri plerique recte habent. B.

47 *Scin'*] Monentis eſt dicere *ſcin'*, vel *ſcito. Si quando illa mentionem*] *Si quando* et prima ſyllaba acui poteſt, et media: tamen variat ſententiam. D.

GN. Id vt ne fiat, haec res ſola'ſt remedio:
Vbi nominabit Phaedriam, tu Pamphilam
Continuo: ſi quando illa dicet, Phaedriam
Intromittamus commiſſatum: tu Pamphilam
Cantatum prouocemus. ſi laudabit haec
Illius formam: tu huius contra. denique
Par pro pari referto, quod eam mordeat.

TH.

49 *Id vt ne fiat*] Modo *Ne*, non, ſignificat. *Haec res ſola eſt remedio*] Si te ſuſpicetur amare Pamphilam. D.

50 *Vbi nominabit*] Et locum et tempus ſignificat *Vbi*. D.

Vbi nominabit] Cicero lib. I. Ep. 9. ad Familiar. L.

51 *Tu Pamphilam continuo*] Hic magna οἰκονομία eſt, qua Terentius praeparat, quemadmodum iurgium inter Thaidem militemque, et Gnathonem, per duas partes ſerpat fabulae. Et bene *continuo:* vt intelligat meretrix, non tam Pamphilam amari, quam ſibi vicem dari. D.

52 *Pamphilam cantatum prouocemus*] Eleganter, quia ille foris eſt, haec intus: *illum intromittamus*, *hanc prouocemus*. Haec eſt in verbis Poetae germana proprietas. D.

Commiſſatio eſt, inquit Faernus, *proprie conuiuium meretricum et adoleſcentulorum*. Illud *tu*, cum et vltra metrum excurrat, et a vett. edd. abſit, delendum puto. B.

53 Lege, *Cantum, tu, prouocemus*. Nam in hac re proprium eſt *canere*, non *cantare*. Sic Cic. Tuſc. I, 2. Epaminondas fidibus praeclare *ceciniſſe* dicitur. B.

54 *Tu huius contra*] Hic *contra* vicem ſignificat. D.

55 *Quod eam mordeat*] *Quod* par. aut abſolute *Quod*, quae res. D.

Par pro pari referto] Prouerbium vulgi ore ſatis tritum, et quod interpretationem non requirit: cuius tamen occaſione Siculum adagium annotabo, cuius ignoratione non leues in veteribus libris errores ſubnati. Quod igitur Latini *Par pari*, hoc Siculi Μοῖτον ἀντὶ μοίτυ dicunt: et μοῖτον illis *mutuum* eſt. Varro de L. L. lib. IV. pag. 42. *Si datur, quod reddatur, mutuum; quod Siculi* μοῖτον. *Ita ſcribit Sophron* μοῖτον ἀνατίθημον. Omnino legendum: *Sophron*, μοῖτον ἀντὶ μοίτυ. Siculam vocem etiam Heſychius agnoſcit, ſed pariter ac Varro mendoſus: Μοιτοὶ, ἕντοιμοι, παροιμία Σικελοῖς. ἡ γὰρ χάρις μοιτὸν οἰνόχαριν.

TH. Si quidem me amaret, tum istuc prodesset, Gnatho.

GN. Quando illud, quod tu das, exspectat atque amat:

Iam

ειν. Quae verba sic restituenda: μοῖτοι ἀντὶ μοίτων, παροιμία Σικελοῖς, ἡ γὰρ χάρις μοῖτος. Μοῖτον, οἰνόχαριν. Aliter haec Scaliger ad Varron. lib. IV. emendare tentat, sed meo iudicio, irrito conatu. Itaque Lucianus in Imaginibus pag. 562. Μῦθον ἀντὶ μύθου ἀμείψαι, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, φασὶν, ἢ καὶ λώϊον. *Sermonem pensabis ipsa mensura, quod aiunt, aut etiam cumulatius:* dubio procul Μοῖτον ἀντὶ μοίτου ἀμείψαι, id est, *Par pari referre*, et quae sequuntur, scripsit. L.

Particulam *pro*, cum a quatuor codd. absit, et locus sine illa a Seruio ad Aen. I, 265. et Cicerone, laudetur, delemus, et ad versum fulciendum illius loco *tu* reponimus. B.

56 *Si quidem me amaret: tum istuc prodesset, Gnatho*] His versiculis personam militis et Gnathonis continentibus, οἰκονομία inducitur, quod verisimile sit, facile militem ferre posse, anteponi sibi Phaedriam, qui se semper intellexerit non amari. Nam si hoc tollas, aut excludendus est Phaedria, aut ex dolore militis in hac fabula fit exitus tragicus. Et hoc miles, vt sapiens, locutus est. Ergo meminisse conuenit, ridiculas personas non omnino stultas et excordes induci a Poetis comicis. Nam nulla delectatio est, vbi omnino, qui deluditur, nihil sapit. Stultitia autem est in his quatuor modis: aut non venire in mentem, quod oportet: aut si venerit, non tenere: aut bonum consilium amittere: aut malum admittere. Vide ergo, vt hoc quod commode miles viderat, non tenuerit, totumque amiserit. Hoc autem idcirco interposuit Poeta, vt ostenderet, quid veneni haberet assentatio: per quam non modo errantes decipiuntur, ac praecipites eunt: verum etiam sapientes interdum, sanique euertuntur. D.

Siquidem me amaret] Bona questio, contemsisse (qua contemni se Z.) doleat. Non, inquit, diligit. Hic respondet parasitus, probans quia diligit, ex his argumentis, *quando illud quod dat miles, meretrix spectat atque amat. Ergo vtile est consilium quod tibi dedi.* E.

57 *Quando illud, quod tu das, exspectat*] Hac sententia tollitur militi (Putabam τὸ *tollitur* valere, aufertur, eripitur. Sed sollicitat lectionem Wielingius, et substituit vel, *Haec*

sen

Iam dudum te amat: iam dudum illi facile ſit,
Quod doleat: metuit ſemper, quem ipſa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu alio conferas.
Th. Bene dixti: ac mihi iſtuc non in mentem venerat.
Gn. Ridiculum; non enim cogitaras: caeterum
Idem hoc tute melius quanto inueniſſes, Thraſo!

ACTVS TERTII SCENA II.

THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

Avdire vocem viſa ſum modo militis:

Atque

ſententia tollitur militi, h. e. fertur; vel, *Hac ſententia tollitur miles*, h. e. laudatur, vel intumeſcit), quod recte ſenſerat: nec perſuadetur tamen, quod ametur ab amica. D.

58 *Iam dudum amat te*] Vel nimium et valde, vel iampridem. D.

Iam tutum te amat] Seruius Aeneid. IV. ad illum verſum 1, *Iam dudum ſaucia cura*. L.

59 *Quod doleat*] Hoc ad illud refertur, quod ſupra dixit, *Par pro pari referto, quod eam mordeat*. D.

Etſi noſtri codd. *metuet* habent, vulgare tamen retinendum eſſe cenſeo. B.

60 *Ne quando iratus tu alio conferas*] Et hic locum pro perſona poſuit: vt ne diceret, *ad aliam*. D.

61 *At mihi iſtuc non in mentem venerat*] Sic pronunciandum eſt, quaſi militi monſtri ſimile videatur, ſapiens dictum alii prius veniſſe in mentem, quam ſibi. D.

62 *Ridiculum*] Vel hominem, vel dictum ſignificamus. D.

Ridicule: non enim cogitaras] Paraſitus tametſi bonum conſilium inuenerit, tamen, quoniam Colax eſt, dicit, ipſum militem ſi cogitaſſet, melius inuenire potuiſſe. E.

Verbum *Ridiculum* ipſi Thraſoni, magnifice de ingenio ſuo ſentienti, tribuendum Daceria putat. Z.

63 *Caeterum hoc tute melius quanto inueniſſes, Thraſo!*] Scilicet, ſi cogitaſſes. D.

Si *Idem* eſt, quomodo *melius* dici poteſt? Igitur repono, *Idem hoc aut melius tute inueniſſes, Thraſo.* Cf. And. IV, 1, 57. et Phorm. I, 4, 50. B.

1 *Audire vocem viſa ſum modo militis*] Hic inducitur multiplex

Atque eccum. salue, mi Thraso. THR. o Thais mea,
Meum suauium, quid agitur? ecquid nos amas

De

tiplex concursus dissimilium personarum, et tamen virtute et consilio Poetae discretarum, vt confusio nulla sit facta sermonis: simul etiam pro se cuique accommodata mire repraesentatur oratio. *Audire vocem visa sum modo militis*] Omnes sensus *visa* dicuntur, ab eo quod est certissimum oculorum (Wieling. putat leg. *qui est certissimus, oculorum*, sc. sensus, Cic. de Orat. III, 41. *Facilius ad ea, quae* visa, *quam ad illa, quae audita sunt, mentis oculi feruntur*). Ergo *visa sum*, sensi. vt Virgilius (Aen. VI, 257.) — — *visaeque canes vlulare per vmbram, Aduentante Dea.* D.

Audire vocem] Haec Scena sublationem munerum tenet, quippe Parmeno oblaturus Aethiopissam et Eunuchum, quos, vt oportet, secundum praeceptum domini laudauit. Igitur demonstratiuum genus causae, vbi laus erit. Sed quoniam praesens est miles et eius parasitus, erit et vituperatio. quae omnia ex oratoriae artis partibus tractabuntur. Quippe cum omnis laus vel vituperatio homines taxat, diuidatur ex animi bonis vel malis. Haec omnia exsequentur suo loco. Ac primum miles meretricem conuenit, et ab ea petit vt dicat, quemadmodum donum susceperit. *Audire vocem visa sum*] Pulchre factum vt meretrix intus posita, *vocem militis audire* se dixerit. Est enim consuetudo hominum, vt ob recens munus omnia officia et obsequia praebeamus. Superba illa meretrix et in amatores suos, quae et Phaedriam paulo ante excluserat domo venientem, nunc post munus acceptum egreditur, et *audire* se *vocem militis* dicit. E.

2 *Salue, mi Thraso*] Quia secum, *militis*: quia apud illum, *Thraso* (Lectio satis proba. Edd. tamen vett. *Quasi nomen* MILITIS *apud illum non honestum sit*, THRASO. Caeterum cf. Donat. ad Adelph. II, 2, 3.). Est quaedam actio, cuius nomen honestum est; sicut orator, philosophus: est quaedam, cuius nomen offensum est, vt miles, lanarius. D.

Thais mea] Priscian. lib. XIII. L.

3 *Meum suauium*] Tria sunt osculandi genera, *osculum* scilicet, *basium*, et *suauium*. *Oscula* officiorum sunt: *Basia*, pudicorum affectuum: *Suauia*, libidinum vel amorum. *Meum suauium*] Cum oscularetur, dixit. *Quid agitur*?] Et hoc blandimenti genus est post oscu-

De fidicina istac? PAR. quam venuste! quod dedit
Principium adueniens! THA. plurimum merito tuo.
GN. Eamus ergo ad coenam: quid stas? PAR. hem alterum;

Ex

osculum; sed duri est et agrestis: infert (*Inferre* Donato valet *subiungere.* Sic Andr. v, 6, 14.) enim, *Ecquid nos amas?* Et *Ecquid*, aliquantulumne significat: et ideo illa *plurimum* recitat. Cicero in Catilinam (I, 8.), *Quid est, Catilina? ecquid attendis? ecquid animaduertis horum silentium?* D.

4 *De fidicina istac?*] *De*, propter: vt sit, propter fidicinam. Et vide non puellam, sed *fidicinam*, quasi ab amatore dictam, et eo amatore, qui quasi memor sit artis, qua delectatur: et quia puella sit aemula meretricis; nam meretricum est fidicinam esse. *Quam venuste! quod dedit principium adueniens!*] Bene reprehendit Parmeno. Nam in beneficiis debet obliuisci qui dedit, et meminisse qui accepit. Et est grauis εἰρωνεία, *Quam venuste!* D.

Fidicina isthac?] Quae fidibus scit, hoc est, citharam nouit. E.

5 *Plurimum merito tuo*] Facete meretrix amorem suum non ad auaritiam retulit, sed ad officium. Et cum de fidicina, inquit, te amem (*tum*, vterque cod.) praecipue merito tuo. Alii sic respondere intelligunt, vt ipsa de fidicina gratias agat. Nam cum ille dixerit, *Ecquid nos amas?* illa respondit, *Plurimum.* Quod autem *de fidicina hac* dixit ille, subiecit haec, *Merito tuo*, id est, quoniam mereris, dando eam. Sed melius est, vt praeter munus *Meritum* dixerit: quamquam multi *munus, meritum* intelligant: vt est illud Virgilii (Aen. VI, 664.): *Quique sui memores alios fecere merendo:* id est, gratos sibi reddidere munerando. D.

Plurimum merito] Astuta meretrix, ne muneris gratia diceret se amare militem, respondit, amo te, sed, *merito tuo.* E.

6 *Eamus ergo ad coenam*] Decuit parasitum de coena etiam importune admonere, cum quadam ἐμφάσει velut magnae rei. *Hem alterum*] Bene *alterum*, quia duo sunt. *Hem alterum*] Si hic reprehendatur miles, *alterum dictum:* si parasitus, *alterum hominem.* Vult enim Parmeno et parasito esse versutior, et debet esse (Edd. Venet. *qui et debet esse*), cum peioris conditionis sit. *Hem alte-*

Ex homine hunc natum dicas. THA. vbi vis, non moror.
PAR. Adibo, atque aſſimulabo, quaſi nunc exeam.
Ituran', Thais, quopiam es? THA. ehem! Parmeno,
Bene feciſti: hodie itura? PAR. quo? THA. quid? hunc non vides?

PAR.

alterum] *Alterum*, non reſpectiue, ſed abſolute; ac ſi dixiſſet, aliud dictum, vel alterum ſtultum. D.

7 *Ex homine hunc natum dicas*] Recte reprehendit Parmeno duos, quorum vnus beneficium Thaidi exprobrat, alter pro beneficio coenam oſtendit, tanquam ad eam currendum ſit: nam hoc ſignificat, *Quid ſtas*? quaſi ſit cauſa properandi. *Vbi vis, non moror*] Ad *Eamus ad coenam, Vbi vis* retulit (*ad*, recte inſertum eſt in edit. Weſterh. Z.): *Quid ſtas*? *Non moror*. D.

Vbi vis, non moror?] *Non moror*, non impedimento ſum. E.

Si, *ex homine hunc natum dicas*, ſine interrogatione accipis; ſenſus eſt, vtrumque ſtultitia eſſe parem. Sin cum interrogatione: eandem habent vim, quam illa apud Noſtrum, *Nonne hoc monſtri ſimile eſt? Monſtrum hominis! Quod iſtucnam monſtrum eſt*? Sed admodum ingenioſa eſt Bentleii coniectura, *Abdomini hunc natum dicas*. Nam paraſitus ante dixerat, *Eamus ad coenam: quid ſtas*? Deinde eadem phraſis occurrit Cic. in Piſ. 17. *Ille gurges atque heluo: natus abdomini ſuo, non laudi et gloriae*. Z.

8 *Quaſi nunc exeam*] Mire, *Nunc exeam*, quippe qui iamdudum procul ſteterit (Vterque liber addit, *ibi videlicet*). D.

9 *Iturane, Thais, quopiam es*?] Vt experiatur Thaidis animum, fingit neſcire quo eat. *Hem! Parmeno*] Vide deprehenſam meretricem velle blandimentis ſatisfacere Parmenoni. D.

Ituran' Thais?] Interrogat Parmeno, an aliquo itura ſit. E.

10 *Bene feciſti*] Quid bene fecit Parmeno? An quaſi perturbata haec loquitur, etiam de nihilo blandiens, vtpote meretrix et faceta? An quod illuſerit conuicio? *Hodie*] Dulciter additum *hodie*, quaſi cum exceptione: quo ſe ſignificat, non perpetuo obſecuturam militi: et vt quae (*Sed ut quoque*; aut, *ſed id quod* Z.) promiſe-

 mile-

Par. Video, et me taedet. vbi vis, dona adſunt tibi
A Phaedria. Thr. quid ſtamus? cur non imus hinc?
Par. Quaeſo hercle vt liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quae volumus, conuenire et colloqui.

miſerit, biduum tantum abſuturum Phaedriam. *Quid? hunc non vides?*] Si dixerit (forte, *dicat*) *militem*, laedit praeſentem: ſi *amicum*, laedit Parmenonem. Mire igitur pronomen inuenit. D.

Bene feciſti] Mſ. R. *Bene pol feciſti*. L.

Lectionem codd. et edd. *Bene pol feciſti* verſus non admittit, niſi quoque legas *fecſti*: quod eſt durum. B.

11 *Video, et me taedet*] Opportune Parmeno fatetur odium militis, vt retundat ab eo (Lege vel, *repellat ab eo;* vel, *retundat adeo* Z.) amorem Thaidis. *Vbi vis, dona adſunt tibi a Phaedria*] Nil potuit exitioſius militi contingere, quam vt continuo riualis mitteret munus, et poſterior, et coram ipſo. *Dona adſunt tibi a Phaedria*] Cum illa ſub pronomine celauerit nomen militis, ex arte Parmeno pronunciauit *a Phaedria*. D.

12 *Quid ſtamus?*] *Quid ſtamus*, ad moram refertur. *Quid ſtamus?*] His verbis miles inſulſus dolere ſe indicat. *Cur non imus hinc?*] Vbi ſeruus riualis eſt Parmeno. D.

Quid ſtamus?] Miles, poſteaquam riualis ſeruum videt afferre dona, properat vt diſcedat meretrix, ne cogatur ea accipere. E.

13 *Pace quod fiat tua*] *Pace*, aut gratia, aut voluntate: et deeſt *cum*. Et ſic locutus eſt, quaſi bellum his verbis omnibus indixerit. *Pace quod fiat tua, dare huic quae volumus, conuenire et colloqui*] Proprie: quia *pax*, *datio*, *deditio*, *conuentio*, *colloquium*, militiae verba ſunt: et inuidioſe ſic ait, quaſi per eum non accipere liceat Thaidem. Et ſic pronunciandum, vt ſubaudiatur *vel:* vt ſit, vel dare, vel conuenire. Et colloqui: vt inter hoſtes ſolet. Salluſtius (vterque locus in Fragm.): *Quae pacta in conuentione non praeſtitiſſent*, Et alibi, *Cuius ad verba voluntate, colloquio militibus promiſſo, corruptio facta paucorum, et exercitus Syllae datus eſt*. D.

Quaeſo hercle vt liceat] Bene tanquam cum milite, *pace quod fiat tua*. E.

14 *Dare huic quae volumus*] Haec ſingula cum inuidia pronuncianda ſunt. *Conuenire et collo-*

THR. Perpulchra credo dona, haut noſtris ſimilia.
PAR. Res indicabit. heus iubete iſtos foras
Exire, quos iuſſi, ocius. procede tu huc.
Ex Aethiopia eſt vſque haec. THR. hic ſunt tres minae.

GN.

colloqui] Sic pronunciandum eſt, vt quaſi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hoſtes, et in bello licet. D.

15 *Perpulchra credo dona*] Εἰρωνεία de fiducia pulchrae virginis. *Noſtris ſimilia*] Et *his ſimilia*, et *horum ſimilia*, dicimus. D.

Perpulchra credo] Vituperationis exordium ſumitur: generale tamen, et a corporeis bonis vel malis, quippe ſua dona per comparatiuam qualitatem ab donis corporis collaudauit. Hoc ſcilicet donis detrahens riualis ſui. E.

Perpulchra credo dona] Priſcian. libr. XIV. *Perpulchra credo munera*. L.

Recte Faernus pro *haut* edidit *aut*. Nam ironia debet continuari. B.

16 *Res indicabit*] Scit Eunuchi nomen poſſe contemni: et ideo videri vult potius, quam ſperari munera ſua, id eſt, Chaeream. *Iubes te iſtos foras exire, quos iuſſi ocius*] Cum fiducia et alto vultu pronunciat: et feſtinat, ne occupet miles prius abire, quam videat. Et eſt ordo, *ocius exire*. D.

17 *Procede tu huc*] Bene *procede* dixit, non *accede*, aut *veni*: vt appareat dignitas in inceſſu. Et callide ab inferiore incipit munere, hoc eſt, a puella, ad Chaeream venturus, ſimul vt a vero mancipio incipiens, ad falſum ſine ſuſpicione tranſiret. D.

18 *Ex Aethiopia eſt vſque haec*] Quod Thais cupiebat. Nam ſupra, *Nonne vbi dixti cupere te ex Aethiopia ancillulam. Vſque* additum, vt longinquitas monſtraretur. Et hoc eſt quod facit (Edd. vett. addunt *ſupra*. Wielingio placet, *Huc eſt quod facit*. Lego, *Et hoc eſt, quod Phaedria ait ſupra*. Nam ex *Ph. ait* natum eſt *facit*): *Munus noſtrum ornato verbis, quod poteris. Ex Aethiopia eſt vſque*] Hic oſtendit quid ſit ex Aethiopia, addendo *vſque:* vt ex longinquitate dignitas muneris ponderetur. Et quid erit iam criminis in colore, quando ipſe dicere gloriatur vnde ſit? Et mire ab inferiore coepit, vt αὔξησιν doni faceret in Chaerea: et turpi praecedente lenocinium (*Et turpem praecedentem, more lenonum* Z.) comparat ſecuturo pulchro. *Vſque*

GN. Vix. PAR. vbi tu es, Dore? accede huc. hem Eunuchum tibi.
Quam liberali facie, quam aetate integra!

THA.

modo aduerbium de loco est: vt, *Siculo prospexit ab vsque Pachinno* (Aen. VII, 289.). *Hic sunt tres minae*] Callide munus ad pretium reuocauit, vt ad auaritiam conuerteret meretricem; ne officio donantis et gratia leniretur. Et ideo non dixit, *tribus minis valet*, sed, *hic sunt tres minae*: quasi iam vendenda sit. D.

Ex Aethiopia] Hic quoniam supra aduersarius dixerat, *perpulchra dona, haut nostris similia*, quam Aegyptus produxerat, a corporis bonis laudare non potuit, laudauit extrinsecus, scilicet ex loco et caeteris partibus: vt ex longinquitate regionis gratiam muneri praepararet. *Hic sunt tres minae*] Hic vituperatio rursus extrinsecus facta est ab opinione, ab existimatione, a proprii (*pretii*, vterque Ms.) qualitate. Vbi totum donum * callide a Parmenone factum (in Mss. lacunam repperit nullam Westerh. Vt laboranti loco medearis, pro *factum*, lege, *exhibitum*, seu, *ornatum* Z.): vti primum (forte, *nimirum* Z.) ea quae in corpore non placebat, primo promitteretur: post Eunuchus, qui vtique erat pulcherrimus, quia adolescens Chaerea. Hic omnis laus a corpore, quod dixit, *Eunuchum tibi*! *quam liberali facie, quam aetate integra*! Haec quidem aetas naturalis est: et Eunuchus equidem naturae datur. Sed haec omnia personae sunt attributa. E.

Ex Aethiopia est] Seruius Aeneid. I, 647. *Iliacis erepta ruinis*. Iunius Phylarg. IV, 293. Georg. *vsque coloratis*. L.

19 *Vix*] Aut *difficile* significat, aut *non*; vt sit, *nec hoc*. Lucilius: *Carcer vix carcere dignus*] *Vbi tu es, Dore*? Tanquam quaerat eum, vt nomen indicet: quo audito magis dissimulet Chaeream. *Accede huc*] Vultu eo dicitur, quo debuit dicere, et dicto aemulorum laesus, et confidentia destitutus, velut in eo duntaxat conspectu Chaereae confidens. *Hem Eunuchum tibi*] Mire: postquam dixit, — *Eunuchum porro dixti velle te, Quia solae vtuntur his reginae; repperi* (Leg. ex vett. vestigiis: *Mire, postquam* EVNVCHVM *dixit*, TIBI *intulit*, *q. d. Eunuchum dixti velle te*, *Eunuchum tibi repperi*). D.

20 *Quam liberali facie?*] Non narratiue laudat, sed per interrogationem, quae maior fiducia est. *Quam aetate integra?*] Id est, qua florent puberes; vt Virgilius (Aen. IX, 255.): *atque integer aeui Ascanius*. D.

THA. Ita me Di ament, honeſtus eſt. PAR. quid tu ais, Gnatho?
Numquid habes, quod contemnas? quid tu autem, Thraſo?
Tacent: ſatis laudant. fac periculum in literis,
Fac

21 *Ita me Di ament*] Iurauit ideo, vt non amore Phaedriae, ſed veritate cogi ad laudandum videatur (*videretur* Z.) coram milite. *Honeſtus*] Pulcher. Virgilius (Aen. 1, 591.), *Et laetos oculis afflarat honores. Honeſtus*] Hic ſubdidit, quod in ancilla praetermiſit, quia Aethiopiſſa honeſta dici non potuit. D.

Quid tu ais, Gnatho?] Hic exſultat (*inſultat*, vterque Mſ.) Parmeno, quoniam pulcherrimum donum a meretrice iam probatum eſt. Et concludit ex eo, quod non audeat (*audeant* Z.) vituperare: et conticeſcant potius, quam (*quod* Z.) ſatis laudent. E.

22 *Numquid habes*] *Habes* pro inueniſti. *Quod contemnas?*] Plus eſt *contemnas*, quam vituperes, et deeſt, *in hoc*: vt ſit, *numquid habes, quod in hoc contemnas?* D.

23 *Tacent*: *ſatis laudant*] Taciturnitas confeſſionis genus eſt, praeſertim contra aduerſarii interrogationem. Ideo tacere hoc, vel quaſi laudis argumentum eſt; quia ſupra tacere vituperauit: ideo et ipſe ſic ait, *Quid tu ais, Gnatho? numquid habes, quod contemnas? Tacent: ſatis laudant*] Et, *Quid tu Thraſo?* quia ſupra contemſerat puellam. *Fac periculum in litteris, fac in palaeſtra, in muſicis*] Si totum ſingulariter diceret, eſſet ὁμοιοτέλευτον, *Litera, palaeſtra, muſica*. D.

Adiecit ab animi bonis laudem, *Fac periculum*, inquit, *in litteris, fac in palaeſtra, in muſicis*; *quae liberum ſcire aequum eſt adoleſcentem ſollertem dabo*] Artes et diſciplinas animi bona nos tradimus, et liberos adoleſcentes aequum eſt iſta cognoſcere. Sunt autem *litterae*, *palaeſtra*, *muſica*, et praecipua duo *palaeſtra* et *muſica*, alia corporis, alia animi ſcientia. De quibus et Plato de Republica loquitur, dicitque omnes ciues in adoleſcentia his artibus operam debere tradere, vt omnia . . . more adoleſcenti * robur ad virtutis indolem ſuſcitetur (Mſ. alter: *vt omnia onere aduleſcenti Robur ad virtutis indulem ſuſcitet*. Alter: *vt oma bonore aduleſcenti Robur ad virtutis indolem*

Fac in palaeſtra, in muſicis: quae liberum
Scire aequum eſt adoleſcentem, ſollertem dabo.
THR. Ego illum Eunuchum, ſi opus ſit, vel ſobrius.

PAR.

dolem ſuſcitetur. W. Forte, *vt omnium bonore* [τιμῇ] *a. r. a. v. i. ſuſcitetur.* Z.). Et hoc igitur contra militem eſt. Nam his rebus dicit Plato milites et viros fortes poſſe exiſtere meliores. Vnde Achilles ab Homero inducitur, vir fortiſſimus ac arte doctiſſimus, vt reliqui, qui in palaeſtra plurimum valent. Idcirco adiecit, *quae liberum ſcire aequum eſt adoleſcentem, ſollertem dabo*, id eſt, peritiſſimum exhibebo. E.

Stobaeus e Menandro Tit. 77. Θυγάτηρ ἐπίγαμος κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ, Διὰ τῦ σιωπᾷν πλεῖϛα περὶ ἀυτῆς λέγει. W.

24 *Quae liberum ſcire aequum eſt*] Quondam liberi pueri his artibus erudiebantur. Et eſt figura ἔλλειψις: deeſt enim, *His* (Quae de ellipſi *bis*, ſeu potius, *in bis*, dicuntur, pertinent ad ſequens *ſollertem dabo* Z.). D.

In muſicis] Lucian. in amoribus, κἂν εἰς μυσικῦ δέοι φοιτᾷν, ἐυμελὴς λύρα et quae ſequuntur. *Quae liberum ſcire*] Lucian. in amoribus τὸ σῶμα ταῖς ἐλευθερίοις ἀσκήσεσιν ἐκπονεῖ. quin imo vid. totus locus; nam huc commode facit. L.

25 *Sollertem*] Id eſt, diſertum. Vtrum haec *ſollertem*, vt Horatius, *Docte ſermones vtriuſque linguae* (Carm. III, 8, 5.). An aſſumendum eſt *His* extrinſecus? *Sollertem*] Deeſt, *His*. *Solers*, quaſi totus ex arte conſiſtens, vt ὅλος ἀρετῇ, quod Latinis verbis, quaſi *ſolus in arte* ſit. Huic *iners* contrarium. Nam *ſolers*, quaſi ὅλος ἀρετῇ dictus. ὅλον *ſolum.* vt ἕξ *ſex*, et ὗς *ſus* dicimus. D.

26 *Ego illum Eunuchum, ſi ſiet opus, vel ſobrius*] Hoc vt militare eſt, ita importunum praeſente Thaide: extra quam miles, ſi ſaperet, nihil amatorie contemplari debuit. Sed et hoc accedit ad eius odium: praeterquam quod iam in ſuſpicione eſt amicae ſuae, quod fidicinam magis diligat; et hoc mire, quod nemo prior Eunuchum eſſe Chaeream, quam miles, credidit: adeo ſtultus etiam nomine ipſo appellauit. Sed ſtatim ſtulte miles, primo quidem conuicium ipſi Eunucho facit: in quo poteſt iam laedere amicam. Deinde atteſtatur hoc dicto pulchritudinem huius muneris. Quid igitur proficit? Satis autem ioculare eſt, ſi cogites Chaeream eſſe, qui haec de ſe audiat, et tacere

PAR. Atque haec qui miſit, non ſibi ſoli poſtulat
Te viuere, et ſua cauſa excludi caeteros.
Neque pugnas narrat, neque cicatrices ſuas
Oſtentat; neque tibi obſtat, quod quidam facit:
Verum vbi moleſtum non erit, vbi tu voles,

Vbi

tacere cogatur. *Vel ſobrius*] Honeſta ἔλλειψις, propter mulieris praeſentiam. vt Virgilius (Ecl. III, 8.), *Nouimus et qui te.* Et ipſe in Heautont. *Qui ſe vidente amicam patiatur ſuam.* Hoc tamen miles coactus a Parmenone dicit, quia reprehenſus eſt tacuiſſe. D.

Ego illum Eunuchum] Pulcherrimum Eunuchum quoniam negare non poteſt miles, detractionem repperit, quod in Eunucho ad turpitudinem libidinis pulchritudo verti poteſt. Et quoniam ſine Cerere et Libero friget Venus, dixit, *hunc iam ſobrium Eunuchum, ſi opus ſit.* intelligitur autem quod conſequatur. E.

Pro, *ſit*, cum Faerno lege *ſiet*, quod poſcit verſus. B.

27 *Atque haec qui miſit*] Id eſt, tanta munera; hoc enim *haec* ſignificat. *Non ſibi ſoli poſtulat*] Hoc eſt, *Iſtum aemulum, quod potes, ab ipſa pellito.* D.

Atque haec qui miſit] Memor eſt mandatorum. Nam quoniam dominus dixerat, *munus noſtrum ornato verbis, quod poteris*, hoc ſupra factum eſt. Et quia adiecerat dominus, *et iſtum aemulum, quod poteris, ab ea pellito*: nunc hoc exſequitur, cum dicit, *dominus meus neque pugnas narrat, neque cicatrices oſtentat ſuas.* E.

28 *Sua cauſa excludi caeteros*] Nihil potuit dici inuidioſius. Non enim dixit *Phaedriam*, ſed *caeteros*, quaſi futuri amatores fuiſſent, niſi metueretur exemplum Phaedriae. D.

29 *Neque pugnas narrat*] Deſcriptio militis, tantum excepto nomine. *Neque cicatrices*] Inſigne foeditatis. Nam apud meretricem quid aliud cicatrices valent? Nam cicatrices etſi ſemper glorioſae ſint, non tamen etiam apud meretrices, quibus poſt pretium forma placet; vt Salluſtius quoque fatetur, *Haec ſunt virtutis inſignia: dehoneſtamento tamen eſſe corpori, maxime lactabatur.* D.

30 *Neque tibi obſtat*] Qui a te repellat amatores tuos. *Quod quidam facit*] Quidam recte. Nam et figuratum et aptum ſententiae eſt, et contemtum indicat hoc verbum. D.

31 *Vbi moleſtum non erit*] Ad ſuperiora retulit, quod nunc dicit: ſcilicet ad, *Non ſibi ſoli poſtulat te viuere, et ſua cauſa excludi caeteros; neque pugnas*

Vbi tempus tibi erit, ſat habet, ſi tum recipitur.
THR. Apparet ſeruum hunc eſſe domini pauperis
Miſerique. GN. nam hercle nemo poſſet, ſat ſcio,
Qui haberet, qui pararet alium, hunc perpeti.
PAR. Tace tu, quem ego eſſe infra infimos omnis puto
Homi-

narrat, etc. *Vbi moleſtum non erit, vbi tu voles*, ad *Neque tibi obſtat*: *Vbi tempus tibi erit*. Et mire occupat animum meretricis, cum illam huius impulſu inducit facere, quicquid dure fecit excludendo Phaedriam. Hic igitur qui ſcit praecepta de beneficiis aeſtimandis, intelligit oratorie in vtramque partem dicta omnia. *Verum vbi moleſtum*] Vtrum tibi moleſtum, an aliis? ſed aliis, quia illaturus eſt (Adde, *vbi tu voles*. Z.). D.

32 *Vbi tempus tibi erit*] Non amatori. Et *vbi tu voles*: non vt nunc in milite pateris. *Vbi tempus tibi erit, ſat habet, ſi tum recipitur*] His dictis et militem repulit ab animo meretricis, et commendauit adoleſcentem, et perfecit ne iniuria videatur apud Thaidem, quod ſponte ſuſceperit Phaedriam. D.

33 *Apparet ſeruum hunc eſſe domini pauperis*] Triſtiores enim ſunt ſerui pauperum, et ob hoc ipſum nequiores. et hoc melius erat: quamuis illud aliter paraſitus exponat. *Domini pauperis miſerique*] Bene additum *miſeri*: quia non continuo pauper etiam miſer eſt. D.

34 *Nam hercle nemo poſſet*] Secundum illud, *Ait, aio*, approbat paraſitus quod miles dixit. Et eſt ordo, *Nam hercle ſatis ſcio, nemo poſſet hunc perpeti, qui haberet, qui pararet alium ſeruum. Nam hercle nemo poſſet*] Aliam cauſam ſubtiliorem aſſignat paraſitus, quam quam dixerat miles. D.

Hercle nemo poſſet] Iſtum enim ſeruum, quod malus ſit, nemo poſſet, inquit, perpeti, ſi haberet tantum vnde alium compararet: vt oſtendatur dominus pauper. Haec propter malitiam, qui neque nudare ſe poſſet, vt alius compararetur. E.

Illud *nam* refertur ad id, quod eleganter omiſſum eſt, ſc. *Recte*. Z.

35 *Qui haberet, qui pararet*] Prius *Qui*, pronomen: ſequens aduerbium eſt. D.

36 *Quem ego eſſe puto infra omnis infimos homines*] Multum dixit, *infra infimos omnis homines*. Nam hac ſententia vult, illum hominem ſeruis etiam eſſe peiorem: quia et ſeruus, homo; vt in Phormione, *Seruum hominem cauſam orare leges non ſinunt*. D.

Infra

Homines: nam qui huic animum assentari induxeris,
E flamma petere te cibum posse arbitror.
THR. Iamne imus? THA. hos prius introducam, et, quae volo,
Simul imperabo: post continuo exeo.
THR. Ego hinc abeo, tu istanc opperire. PAR. haut conuenit
Vna ire cum amica imperatorem in via.

THR.

Infra omnes infimos] Prisc. lib. XIV. Plaut. Stich. III, 2, 37. *infimatum infimus*. L.

Vt *infra* sub ictum veniat, cum Donato leg. *infra esse*. B.

37 *Qui huic animum assentari induxeris*] Proprie: nam *animus inducitur* aduersum obiectas difficultates. D.

Versus gratia cum duobus codd. et edd. vett. lege, *huic assentari animum induxeris*. B.

38 *E flamma te petere cibum posse arbitror*] Vnde sine damno aut malo nihil potest auferri. *E flamma*] Hoc intelligit, non ex foco, sed ex medio igni, vel incendio flammae. Nam antiquum verbum est, *Petere cibum e flamma*. mordetque vtrumque simul: vt nescias quem peius vituperauerit, huiusne famem, an illius immanitatem, vel voraginem. Et simul vide conuicium redditum, vnde coniectum est; id est, de paupertate et egestate. D.

E flamma cibum] Homerus apud Sueton. in Tiberio. cap. XXI. Lucilius apud Nonium Marc. in MORDICVS. *Mordicus petere aurum ex flamma expediat, e coeno cibum*. L.

39 *Iamne imus?*] Odium Parmenonis, et stomachum militis ista indicat festinatio; et, *Iam*, increpatio morae est.

40 *Post huc continuo exeo*] Legitur et *postea*, vt sit *post* pro *postea* ΔΠΟΡΩΤΙΗDΕ * (Sensus postulat, vt legatur, *ἀποκοπὴ τῦ ea*) quomodo pro postremo *post*. D.

Cum in *Continuo* non possit non fieri synaloepha, pro *post* cum codd. lego *postea*. B.

41 *Ego hinc abeo*] Consequens erat vt offenderetur miles, tam diligenter riualis munus suscipiente meretrice. D.

Haut conuenit] Mss. R. *non conuenit*. L.

42 *Vna ire cum amica, imperatorem in via*] Vide *προπαρασκευὴν* futurae litis inter Thaidem et militem. *Cum amica*] Mirifice *amicam* dixit, non meretricem. *Imperatorem in via*] Congrue in militem: quasi ipse

THR. Quid tibi ego multa dicam? domini ſimilis es.
GN. Ha, ha, he. THR. quid rides? GN. iſtuc quod dixti modo:
Et illud de Rhodio dictum cum in mentem venit.
Sed Thais exit. THR. abi prae, curre, vt ſint domi
Parata. GN. fiat. THA. diligenter, Pythias,

Fac

ipſe ſit, ſub quo eſt (Adde, *Thais* Z.). et hic ſeruat Parmeno, quod ſibi mandatum eſt, *Et iſtum aemulum, quod poteris, ab ea pellito.* Et bene mutat nomina, hinc ad honorem, hinc ad inuidiam. Hanc, non *meretricem*, ſed *amicam* dixit: hunc, non *militem*, ſed *imperatorem*. D.

43 *Quid tibi ego multa dicam?*] Non habuit aliud miles ſtultus, et redit ad illa quae ſupra dixit, *Domini pauperis miſerique. Domini ſimilis es*] Ineptus iocus, in quo ſeruus, iniuriae vice, domino comparatur. D.

Similis, cum nihil vituperii contineat, mutandum eſt in *Simia.* Nam praeterquam quod ita turpitudo faciei exprimitur, vſus loquendi quoque comprobat: πιθηκίζειν enim eſt *imitari* et *adulari.* Cf. Plin. Epiſt. I, 5. et Plaut. Moſt. IV, 2, 4. B.

44 *Quid rides?*] Et hoc eo vultu dicitur, quaſi ſibi conſcius ſit miles facete dicti conuicii. Nam non quod neſciat cauſam riſus, eo interrogat *quid riſerit*, ſed ideo, vt denuo laudetur. D.

Iſtuc quod dixti] Colax paraſitus ſuum vbique implet officium. Nam cum leuiter locutus miles fuiſſet, qui dixerat Parmenoni, *Domini ſimilis es*, continuo riſum ſibi commouet ex commemoratione illius dicti, quod *Rhodium adoleſcentulum* miles dixerat, ſeſe ridere coepiſſe. E.

45 *Et illud de Rhodio dictum*] Hoc eſt illud, *Eorum ingenia admiror ſimul.* Et huic, vt apparet, fit amicior: ideo facilius ab amica, quam a paraſito ſeparabitur. D.

Illud *cum*, quod ab noſtris abeſt, pone poſt *mentem.* B.

46 *Abi prae, curre, vt ſint domi parata omnia*] Non dixit *quae* (Forte, *atque* Z.): quia intelligitur. *Domi vt ſint parata omnia*] ἔλλειψις ἠθική, in qua plus vultu ſignificatur, quam verbis. D.

Pro *curre* Palmerius egregie correxit *cura.* Cf. Adel. II, I, 13. B.

47 *Fiat*] Faciam, vel *fiet*, diceret ſeruus: liber vero, *fiat*: tanquam et ipſe iubeat ſibi. D.

Fac cures, si Chremes huc forte aduenerit,
Vt ores, primum vt maneat: si id non commodum'st,
Vt redeat: si id non poterit, ad me adducito.
PY. Ita faciam. THA. quid? quid aliud volui dicere?
Ehem, curate istam diligenter virginem:
Domi adsitis, facite. THR. eamus. THA. vos me sequimini.

ACTVS

48 *Si Chremes huc forte ad me venerit*] Οἰκονομία ad litem futuram, et exitum fabulae. Et hoc non audit miles; nam si audiret, nimis irasceretur. D.

Si Chremes huc] Hic est Chremes frater puellae, quae a milite Thaidi donata est: hunc fratrem esse eiusdem et meretricis suspicatur. Hanc caussam (Corrige, *meretrix suspicatur. Hanc ob caussam* Z.) mandat ancillae, vt si venerit, maneat. Et vide, quemadmodum, quae mandat, tria praecepta sunt, quae scilicet secundum gradus petitionis ad minora descendunt. Primo enim, quod maius est, petimus: hoc dixit, *vt maneat:* deinde quod minus est, *si commodum non est, vt redeat.* Tertio quod vltimum ex necessitate, *si id non poterit, ad me deducito.* quae tria seruabit ancilla. E.

Melius duo codd. cum edd. vett. et Donato collocant, *Si forte huc Chremes aduenerit.* B.

49 Inuerso ordine pone *redeat,* pro *maneat:* atque *maneat* pro *redeat.* Hunc ordinem Pythias ipsa in Scena seq. approbat. B.

50 *Ad me adducito*] Modo vbi sum (Corrige, AD ME *vbi sum* Z.) significat. D.

51 *Quid? quid aliud volui dicere?*] Pro, *quid aliud?* hinc est illud Ciceronis (Verr. IV, 3.), *Quem, quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant.* D.

Quid? quid aliud] Expressit morem domo proficiscentium. Vt (excidit, *si* Z.) in properatione mandare aliquid cupiamus, et in obliuionem veniat, post memoria repetatur. E.

52 *Curate istam diligenter virginem*] Haec res est, quae faciet virginem claudi, in lectulo collocari, et obdormire. *Curate istam diligenter virginem*] Ridiculum, quum contra euenturum sit. D.

53 *Vos me sequimini*] κωφὰ πρόσωπα sunt puellae, quae sequuntur. D.

Domi adsitis] Mss. R. *Domi vt assitis.* L.

Pro *adsitis* consuetudo Terentiana postulat *vt sitis.* B.

ACTVS TERTII SCENA III.

CHREMES. PYTHIAS.

PROFECTO quanto magis magisque cogito,
Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum:
Ita

1 *Profecto quanto magis magisque cogito*] Haec persona apud Menandrum adolescentis rustici est, et in consequens (*inconueniens*, Ed. Argent.) oratio est. Sed conceditur secum loquentibus multa transcendere, quae taciti intelligunt: est enim integrum hoc modo, *Profecto quanto magis magisque cogito, nimirum intelligo vel inuenio, quod dabit haec Thais mihi magnum malum.* Potest autem *nimirum* et pro confirmatione accipi; vt sit *nimirum*, sine dubio, pro certo. D.

Profecto quanto] Haec Scena suspicionem habet adolescentis, quod sibi meretrix insidias praeparet, quo facilius se ad amorem possit adducere; vnde sic ad coniecturam argumenta sumuntur: ac primo ipsa summa est: *Profecto quanto magis magisque cogito, nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum.* Deinde incipiunt argumenta a dictis, *quod me arcessiri iussit.* deinde a factis, *quod cum venissem, causam, vt ibi manerem repperit.* Rursus a dictis, quod ait, *rem diuinam fecisse se, et rem seriam velle agere.* A factis, quod *ipsa accumbere mecum, mihi sese dare, sermonem quaerere.* Deinde a dictis, quod quaesiuit, *quam pridem mihi mater et pater mortui essent. Rus Sunii ecquod nunc mihi sit.* Haec a summo ad imum argumenta dicuntur, quorum quidem causae denudatio manifesta est. Nam haec omnia fecit meretrix, non vt adolescentem in amorem possit inducere, sed vt de puella quod quaerit, agnoscat. haec omnia ex deriuatione causae. Explicabimus singula: namque quaesiuit, *rus Sunii ecquod?* quia supra in narratione dictum est, *abreptam puellam e Sunio.* Quaesitum est *quam longe a mari?* propterea quod puella a praedonibus rapta est: deinde reliqua, quae consequuntur, aperto hanc indicant causam, de puella scilicet quod adiecit, *Ecqua inde parua perisset soror? ecquis cum ea vna? quid habuisset, cum periit?* E.

2 *Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum*] Solue *nimirum;* et fac, non est mirum: et

Ita me video ab ea aſtute labefactarier.
Iam tum cum primum iuſſit me ad ſe arceſſier:
Roget quis, quid tibi cum illa? ne noram quidem.
Vbi veni, cauſam, vt ibi manerem, repperit:
Ait, rem diuinam feciſſe, et rem ſeriam
Velle agere mecum. Iam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo haec fieri omnia. ipſa accumbere

et ſtatim conſequens erit per ἀσύνδετον tota ſententia, quaſi dixerit, non eſt mirum: et ſubdiſtinctione interpoſita mox intulerit, *dabit haec Thais mihi magnum malum.* Nam *Ni*, ne ſignificat: et *Ne*, non. Ni pro ne: Virg. (Aen. III, 685.) — — *laeti diſcrimine paruo Ni teneant.* *Ne* pro non: Plautus (Epid. IV, 2, 16.) *Ne vult* inquit, pro non vult. *Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum*] His verbis intelligitur, ſe ſentire paulatim labi in amorem meretricis, quamuis inuitum, et adhuc retinentem mentem. D.

Dabit haec T. mihi magnum malum] Menand. κακόν τί μοι μέγα δώσει. L.

3 Quinque modis ordo horum verborum in codd. variatur; ſed ſenſui aurium maxime conuenit, et plurium auctoritate comprobatur hic: *Ita me ab ea aſtute video labef.* B.

5 *Roget quis, quid tibi cum illa?*] Prius intulit, quam interrogauit. D

Roget quis] Si quis interroget, quid mihi cum meretrice ſit: reſpondebo, *ne noram quidem.* E.

Roget quis] Mſ. R. *Si roget quis.* L.

Omnes codd. praeter vnum, recte habent *cum ea.* Eſt Anapaeſtus, abſque ſynaloepha. B.

6 *Vt ibi manerem*] *Manerem* modo, non dormirem, ſed remanerem ſignificat. D.

7 *Et rem ſeriam velle agere mecum*] Scilicet, quae non poſſet nunc agi, cum operetur. An rem ſeriam magis agendam tunc putabat, cum rem diuinam feciſſet? D.

Rem diuinam feciſſe] Hoc eſt, ſacrificium feciſſe. E.

Rem diuinam feciſſe] Mſ. R. *feciſſe ſe.* L.

8 *Rem ſeriam velle agere*] Et cum rem neceſſariam et grauem mecum loqui fingeret, vbi oratio deficit, et, quod agat, non haberet, *huc euaſit*] eouſque conſcendit et exiuit. Vt (Aen. II, 458.), *Euado ſummi faſtigia culminis.* E.

Verſus poſtulat hunc ordinem, *Iam erat tum ſuſp.* B.

9 *Dolo malo haec fieri omnia*] *Dolus* a laedendo dictus,

Mecum; mihi sese dare; sermonem quaerere.
Vbi friget, huc euasit: quam pridem pater
Mihi et mater mortui essent. dico, iam diu.
Rus Sunii ecquid haberem, et quam longe a mari?
Credo ei placere hoc: sperat se a me auellere.
Postremo, ecqua inde parua periisset soror:

Ecquis

ctus, id est, a dolando, id est, minuendo. Nam et δόλος Graece laesio dicitur; et *dolones*, tela quaedam bellica: et *dolare* fabri, lignum est ascia caedere (Edd. Venet. et Ms. Boend. *scindere*. Et pro *lignum* Arg. legit *lignarii*. W. Lege, *Dolare Fabris est lignum* etc. Z.). Quod autem addidit *malo:* aut ἀρχαϊσμὸς est, quia sic in duodecim tabulis a veteribus scriptum est: aut ἐπίθετον *doli* est perpetuum: aut diastole est, quia est et *bonus*, quo a medentibus falli aegros, non tameo decipi, Lucretius Poeta testatur (IV, 11.). *Accumbere mecum*] *Mecum*, penes me significat. D.

10 *Mihi sese dare*] Non potest magis significari profusa petulantia. *Sermonem quaerere*] *Sermonem quaerimus*, quando non solum quod dicamus quaerimus, verum etiam quomodo alter nobis respondeat et obloquatur: puta cum, deficientibus sermocinandi caussis, *quota sit hora*? et, *satis recte quis valuerit*? percontamur. D.

11 *Huc euasit*] Tanquam impudenter contenderit ad hanc inquisitionem. *Quam pridem pater mihi et mater mortui essent*] Hoc propter aetatem puellae inquisitum est. D.

12 *Iamdiu*] Iam olim. D.

13 *Et quam longe a mari?*] Hoc ideo meretrix inquisiuit, vt sciret, vtrum rapina praedonibus fuisset, quippe ad mediterraneum locum qui accessus esse potuit piratis? Sed tamen non abhorret a suspicione huius meretricis, quod et scire vellet, cuius pretii fundum habeat Chremes: hoc est, quam amoenum, vel quam maritimum. D.

Etsi Faerni omnes vett. codd. habent, *et quod haberem:* nostri tamen recte *habeam*, quia et rus et dominus adhuc supersunt. Deinde *Sunio* lege: non enim oppidum, sed regionem hic notat. Lege igitur, *Rus Sunio ecquod habeam.* B.

14 *Sperat se a me auellere*] Bono vsus est verbo *auellere*, tanquam a pertinaciter retinente. D.

Sperat se a me] V. C. *Sperat se postea a me.* L.

Ecquis cum ea vna? quid habuisset, cum perit?
Ecquis eam posset noscere? Haec cur quaeritet?
Nisi sit illa forte, quae olim periit paruula,
Soror, hanc se intendit esse, vt est audacia.
Verum ea si viuit, annos nata'st sedecim:
Non maior: Thais, quam ego sum, maiuscula'st.
Misit porro orare, vt venirem, serio.
Aut dicat quod volt, aut molesta ne siet:

Non

16 *Quid habuisset, cum perit*] *Cum*, pro quando: aut, cum periret. D.

Lege, vt caetera, *Ecquid habuisset.* B.

17 *Haec cur quaeritet?*] In gestu ac vultu id quod restat ostenditur. Nam deest, *nescio.* D.

18 Liber Bemb. et nostri fere omnes recte habent, *Nisi si illa forte.* B.

19 *Hanc se intendit esse*] Proprie *intendere* est crimen in aduersarium iacere. D.

Eam sese intendit esse, vt est fallacia] Hanc sese mihi obiicit, et intendit, et probare cupit, vt est audacia. E.

Lectio Eugraphii, *Eam sese intendit*, est praeferenda. Certe enim *Soror* putide hic repetitur. B.

20 *Annos nata'st sedecim*] Certos adolescens dixit annos sororis suae: quod et nuper adolescens Phaedriae indicauerat, cum dixit, *anni sedecim sunt.* Et ita vt nos diximus, optimus sensus est, quod *annos nata sedecim* sit, *non maior.* post inferatur: *Thais, quam ego sum, maiuscula est.* E.

21 *Maiuscula est*] Diminutiue dixit, vt ostenderet vtramque esse primaeuam (Si id credidit Donatus, et sororem Chremetis, et Thaidem esse maiorem natu ipso Chremete, videtur errare. Lege igitur, *vtcunque esse primaeuam.* Ms. H. corrupte, *vtraque esse primae*). D.

Maiuscula est] Priscian. lib. III. L.

Prisc. p. 609. *est paruo maior quam ego.* B.

22 *Misit porro orare*] *Porro*, pro postea. *Vt venirem serio*] Vtrum, vt venirem serio, an orare serio? D.

23 *Aut dicat quid volt*] Pro *quid velit.* In Hecyra, *Ac vide, quam immerito aegritudo haec oritur mihi abs te, Sostrata. Aut molesta ne siet*] *Aut* hic moraliter; nam cui hoc imperat? aut cum quo hoc agit? D.

Quatuor codd. cum edd. ver:

Non hercle veniam tertio. Heus, heus. PY. Ecquis hic?
CH. Ego ſum Chremes. PY. o capitulum lepidiſſimum!
CH. Dico ego mihi inſidias fieri. PY. Thais maximo
Te orabat opere, vt cras redires. CH. rus eo.
PY. Fac amabo. CH. non poſſum, inquam. PY. at tu apud nos hic mane,

Dum

vett. recte, *Quid volt.* vt And. II, 6, 18. Nam *Quod* locum habet, vbi pracedit *Quid.* vt And. I, 1, 18. *Dic quid eſt quod me velis.* B.

24 *Heus heus, hic quis eſt?*] Haec ſeparatim pronuncianda ſunt. Nam apparet, inter haec verba pulſatam ianuam perſonare. D.

Ecquis hic] Mſ. R. *Ecquis hic eſt.* L.

Verba *Ecquis hic?* ipſi Chremeti ſunt tribuenda, ob Donati auctoritatem, et vſum Plauti, Amphit. IV, 1, 12. et Bacc. IV, 1, 10. *Heus ecquis hic eſt? ecquis hoc aperit oſtium?* B.

25 *Ego ſum Chremes*] Vide quantum diſtet, ac varia ſit huius ruſticitas, *Ego ſum Chremes,* a faceta meretricis diſciplina, *O capitulum lepidiſſimum*] Nam ruſticum eſſe, ſtatim magis apparebit, vbi dixerit, *Rus eo* (Locus ne lacuna laboret, adde; et, *Dico ego mihi inſidias fieri.* *O Capitulum lepidiſſimum*] ὑποκορίσματα σὺν ποππυσμῷ), et ὑποκορίσματα σὺν ΠΟΝΙCΜΩ. D.

O Capitulum] Impetratura primum praebet obſequium, deinde mandata exſequitur tria illa, quae ſupra dixit (*dixi* Z.). Nam primum, *Thais maximo te orabat opere, vt cras redires.* At cum hoc nollet, offerre (*offert* Z.) aliud: *at tu apud nos hic mane.* quod vtique ordinem bene vertit (Forte legi debet, *ſeruat*, aut, *tenet* Z.). Poſt infert, *ſi iſtuc ſatis certum eſt, te amabo, vt illac tranſeas, vbi illa eſt.* E.

26 *Dico ego mihi inſidias fieri*] Blandimentum ruſticus inſidias putat. D.

Inſidias fieri] Menandri dictum forſan in mente habuit: τότε τὰς γυναῖκας δεδιέναι μάλιστα δεῖ, ὅταν περιπλάττωσι τοῖς χρηστοῖς λόγοις. L.

27 *Rus eo*] Pro potiore negotio rus poſuit. Et maior negatio eſt, quam ſi diceret, *Non huc venio.* D.

28 *Non poſſum, inquam*] Plus eſt, quam *nolo.* D.

Dum redeat ipſa. CH. nihil minus. PY. cur, mi Chremes?
CH. Malam rem hinc ibis? PY. ſi iſtuc ita certum'ſt tibi,
Amabo, vt illuc tranſeas, vbi illa'ſt. CH. eo.
PY. Abi, Dorias, cito hunc deduce ad militem.

ACTVS TERTII SCENA IV.

ANTIPHO.

HERI aliquot adoleſcentuli coimus in Piraeo,

In

29 *Dum redeas ipſa*] *Ipſa*, vel domina, vel ipſa de qua agitur. *Nihil minus*] Deeſt *faciam*. D.

30 *Malam rem hinc ibis?*] Hoc aduerbialiter dixit: quemadmodum dicimus, *Domum ibis*. Et apparet illum manu tactum eſſe, qui ſic iraſcitur, quia dixit Pythias, *Cur, mi Chremes?* quaſi dicat, Cur meus ſic indignatus eſt adoleſcens? nam ab eo quod eſt *meus*, vocatiuus *mi* facit. D.

Contra verſum, Bembinus cod. et Donatus Faerni habet *abis*. B.

31 *Amabo, vt illuc tranſeas, vbi illa eſt*] Vide non eſſe otioſum, quod omnia praetenta ſunt potius, quam res importuna fieret, vt ad Militis domum Chremes deduceretur. Neque enim hoc conueniebat in perſonae Bacchiali (*Bacchanali*, edd. vett.): quoniam aut infacetum, et praeter vſum, aut importunum: ideo hoc ipſum Doriae praecepit. *Vt illuc tranſeas vbi illa eſt*] Vt breuem viam demonſtraret, non *eas*, ſed *tranſeas*, dixit. *Amabo*] Interiectio eſt amantis: ſic verbum ſonat. D.

32 *Deduce ad militem*] Mſ. R. *Deduc ad militem*. L.

Recte noſtri libb. omnes cum edd. vett. *deduc*. vt alibi, *abduc*. B.

1 *Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piraeo*] In hoc proloquio inſinuatio perſonae eius eſt, cui narraturus eſt Chaerea, quae a ſe poſt Scenam facta ſunt. Fit autem hoc populi cauſa, vt ſpectator auribus accipiat, quod ſubiicere oculis Poeta non potuit. *Heri aliquot adoleſcentuli*] Bene inuenta perſona eſt, cui narret

In hunc diem vt de ſymbolis eſſemus. Chaeream ei rei
Praefecimus: dati annuli: locus, tempus conſtitutum'ſt.

Prae-

Chaerea, ne vnus diu loquatur: vt apud Menandrum. *Coimus*] *Coimus*, conſenſimus, ac pepigimus: ne ſit ſoloeciſmus. *In Piraeo*] Pro in Piraeum. D.

Heri aliquot] Hic adoleſcens vnus ex illis eſt, qui in Piraeo conuiuium ſibi praepararunt. Cui praeparando praepoſitus Chaerea, qui in amorem pro Eunucho nunc ſuppoſitus, ad meretricis domum deductus eſt. Quaerit igitur hic adoleſcens conuiuii praepoſitum. E.

Coimus Piraeo] Ideo nempe in Piraeo, vt rectius, quae ad conuiuium neceſſaria, praeſtinarentur: quandoquidem rerum ibi venalium magnus prouentus, ac velut δεῖγμα. Schol. Ariſtoph. in Equitib. Plaut. Bacchid. II, 3, 1. *Ibo in Piraeum, viſam ecqua aduenerit In portum ex Epheſo nauis mercatoria.* Idem in Moſtellar. I, 1, 63. *Ego ire in Piraeum volo, In veſperum parare piſcatum mihi.* L.

Recte tres codd. habent *coiimus*, vt III, 5, 45. *Iit, lauit. rediit.* Etſi Cic. ad Attic. VII, 3, legitur *Piraeum:* lectio tamen hic, *Piraeo*, conſenſu omnium codd. et contexto comprobatur. Adoleſcentuli enim non ex vrbe *in Piraeum*, ſed *in Piraeo*, vbi cuſtodes erant publice, *coierunt, conuenerunt, conſenſerunt, pepigerunt.* B.

2 *Vt de ſymbolis eſſemus*] Plautus in Menaechmis (III, 2, 20.), *Minore nunquam fui diſpendio.* Sed melius *Eſſemus*, producta e litera.

De ſymbolis] De collationibus. *Vt eſſemus*] Hoc eſt, cibum ſumeremus. E.

De ſymbolis eſſemus] Vt Graeci ἀπὸ συμβολῆς δειπνεῖν. Euſtat. in Homer. Vid. Zonar. in Canon. LV. Laodic. p. 359. L.

3 *Praefecimus*] Id eſt συμποσίαρχον fecimus. *Dati annuli*] Nihil interim de ſcorto. Apparet enim ephebos eſſe. D.

Dati annuli] In ſponſionibus annuli olim dati. Plinius lib. XXXIII. cap. I. *ad ſponſiones etiamnunc annulo proſiliente. l.* 17. §. 5. ff. de praeſcr. verb. l. II. §. 6. ff. de act. emt. et vend. l. 5. §. 15. ff. de inſtit. action. Sic Athenis Atticis, qui iudicio ſe prouocabant, annulos inuicem deponebant. Demoſth. πρὸς Πανταίνετον: παρακαλῶμαι σὲ ταυτί, δέχομαι. φέρε τὸν δακτύλιον: λάβε. τίς δ' ἐγγυητής; L.

Praeteriit tempus: quo in loco dictum'ſt, parati nihil eſt.
Homo ipſe nuſquam'ſt: neque ſcio quid dicam, aut quid coniectem.
Nunc mihi hoc negoti caeteri dedere, vt illum quaeram:
Idque adeo viſam, ſi domi'ſt. Quiſnam hinc a Thaide exit?
Is eſt, an non eſt? ipſus eſt. quid hoc hominis? qui hic ornatus eſt?

4 *Praeteriit tempus*] Quia tempus conſtitutum eſt. *Quo in loco*] Quia locus conſtitutus eſt. D.

5 *Homo ipſe*] Quia Chaeream ei rei praefecimus. D.

Quid coniectem] Quid ſuſpicer. E.

6 *Caeteri dedere*] *Caeteri*, exceptis me atque illo. D.

7 *Quiſnam hinc a Thaide*] Cauſa ſciſcitandi eſt admiratio de habitu commutato, et vix agnitus Chaerea. D.

Quiſnam hinc] Quoniam ſupra dixerat Chaerea, *neſcivi Thaidem nobis vicinam*. Pergens e vicina domo meretricis exeuntem Chaeream videt, in habitu Eunuchi: idcirco dicit, *Quiſnam hinc exit*? E.

Idque adeo viſam] Mſ. R. *Ibo ad eum*, *viſam*. *Quiſnam hinc*] Mſ. R. *Sed quis nam*. L.

Pro *Idque adeo* noſtri omnes cum edd. vett. habent *Ibo ad eum*. Male. Verum legendum cenſeo cum codd. et edd. vett. *Sed quiſnam a Thaide exit?* deleto *Hinc*, quod verſus reſpuit, et a cod. quodam eſt. Cf. And. IV, 1, 59. Heaut. I, 1, 122. B.

8 *Is eſt, an non eſt? ipſus eſt*] Vide an potuerit meretricem ignotam hoc habitu atque ornatu fallere, qui ab Antiphone vix agnoſcitur. *Quid hoc hominis!*] Vide an longam narrationem poſſit audire, qui nondum amico narrat (*cui nondum amicus narrat*, corrigit Wielingius), et iam affectus pendet. *Quid hoc hominis!*] Quod a Thaide ephebus exit. *Qui hic ornatus eſt?*] Quia Eunuchi veſte indutus eſt. D.

Aliquot e noſtris, *Quid hoc ornati'ſt?* Recte. vt ſupra II, 2, 6. ad quem locum vide Donatum. B.

Quid illud mali est? nequeo satis mirari, neque coniicere.
Nisi quicquid est, procul hinc lubet prius, quid sit, sciscitari.

ACTVS TERTII SCENA V.

CHAEREA. ANTIPHO.

NVMQVIS hic est? nemo est. numquis hinc me sequitur? nemo homo'st.
Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Iupiter!

Nunc

9 *Quid illud mali est?*] Quod timidus egreditur. D.

10 *Quid sit, sciscitari*] *Sciscitari*, est occulta magis et secretiora rimari, ac velle cognoscere. vt, *Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi Mittimus* (Aen. II, 114.). D.

Sciscitari] Prisc. lib. IIX. L.

1 *Numquis hic est? nemo est*] In hac Scena, verba gestum vultumque indicant exeuntis: cui obuia persona obiicitur, sub cuius occasione spectatoribus gesta narrabuntur. *Numquis hic est? nemo est. Numquis hinc me sequitur?*] Duo metuit, ne quis obuius comprehensor occurrat, et ne quis sui persecutor existat. *Nemo homo est*] Quamuis per *nemo*, homo intelligatur: tamen addidit *homo*, vt veteres solent, τῷ ἀρχαϊσμῷ. D.

Numquis hic est?] Haec Scena allocutionem tenet exsultantis et laetantis, quam breui tempore amoris voluptatem compleuerit. *Numquis hic est?*] Ita inquirere videtur adolescens, non tanquam metuat, ne aliquis superueniat, aut vt possit euadere; quam rem (*sed aliam ob rem, quam.* seu, *quam ob rem, cons* Z.) consequenti versu significat, quippe cum dixit: *Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium?* Sed quod sequitur, repugnat, *Sed neminem hic curiosum interuenire nunc mihi, qui me sequatur; quoquo eam, interrogando obtundat.* E.

2 *Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium*] *Erumpere*, quasi actiuum verbum posuit, pro neutrali: vt sit, *Licetne mihi erumpere hoc gaudium?* Aut *erumpere* quasi exire. *Mihi*, pro a me. *Erumpere*] Vtrumne

erum-

Nunc eſt profecto, interfici cum perpeti me poſſum,
Ne hoc gaudium contaminet vita aegritudine aliqua.
Sed neminemne curioſum interuenire nunc mihi,

erumpere, pro emittere poſuit? An *erumpere* pro exclamare? vt, *erumpere vocem* dicitur, qui exclamat. Nam, *Pro Iupiter*, dicturus eſt. D.

Repono, *Iamne rumpere hoc mihi licet? pro ſupreme Iuppiter!* Nam *rumpere* legit Nonius, qui explicat, *retentum proferre, diu tacita dicere.* Sic Virgilius, *Rumpere ſilentia, voces, quaeſtus.* Atque, *mihi licet*, habet Bemb. cod. C. C. et alter ex Meadianis. Recte. Nam ita *mihi* eſt in Arſi. Deinde *gaudium*, cum idem nomen paulo poſt occurrat, tanquam gloſſema eſt eiiciendum, et reſtituendum *ſupreme.* vt Adel. II, I, 42. et apud Plautum aliquoties. B.

3 *Nunc eſt profecto*] Ordo et ſenſus hic eſt, *Nunc eſt profecto tempus, cum perpeti me poſſum interfici.* Hoc autem cur ipſe dixerit, ſtatim ſubiicit cauſam. *Cum perpeti me poſſum*] Animaduertendum eſt, quod, ſi *cum* coniuncte legeris, *quando* ſignificat: ſi ſeparatim, *dum* ſignificat. *Nunc eſt profecto*] Figurate, ac coniuncte lege ſine diſiunctione. D.

Nunc eſt profecto] Modo eſt, inquit, omne tempus, *cum pati me poſſum necari.* Ideo ſcilicet, *ne gaudium meum aliqua turpitudine vita contaminet.* E.

Daceria et alii interſerunt *tempus* poſt *profecto.* Sed haut dubie eſt gloſſema. Z.

4 *Contaminet vita aegritudine aliqua*] Mire vitae crimen (Lege *diſcrimen*) oſtendit: veluti ipſa ſit campus, poſſeſſioque fortunae inſtabilis variorum. D.

5 *Sed neminem curioſum, &c.*] Apparatus ad intentionem futurae narrationis dicitur (In vtroque cod. et edd. Venet. *dicit.* Forte, *ducitur*, aut, *ducit*). D.

Sed neminem hic curioſum] Ad aetatem adoleſcentiae et animos eorum, qui in re venerea amoris ſui effectum, cum tenuerunt * pertinet hoc, quod volunt indicare ſemper (Vt oratio conſtet, deleatur *cum*, quod haut dubie ex praecedenti ſyllaba ortum eſt: praeſertim cum in neutro cod. lacunae vllum deprehenderit veſtigium Weſterhouius. Z.). Nam integrum et honeſtum gaudium magis ſilentio creſcit. Vt hoc apud Terentium eſt, *Sed vt tacita mecum gaudeam.* Apud Virgilium (Aen. I, 506.), *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.* E.

Qui me ſequatur: quoquo eam, rogitando obtundat, enecet:
Quid geſtiam, aut quid laetus ſim, quo pergam, vnde emergam, vbi ſiem
Veſtitum hunc nactus, quid mihi quaeram, ſanus ſim, anne inſaniam?
AN. Adibo, atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo.

6 *Qui me ſequatur*] Id cupit gaudens, quod triſtibus moleſtum eſt. Nam contra Menedemus grauatur narrare quae dolet. *Obtundat*] Odioſe inſtet ac repetat, moleſtus et odioſus ſit. *Enecet*] εὐφωνότερον quam *enicet*. D.

Illud *Quoquo eam* ex cod. Bemb. eſt, et Eugraphio. Noſtri minus recte, *Quique iam.* Caeterum verba *Quoquo eam* ad praecedentia ſunt referenda. Si enim ad *rogitando* refers, efficitur tautologia; quia ſequitur Quo pergam. B.

7 *Quid geſtiam*] Deeſt *quaerens:* vt ſit, rogitando obtundat et enecet, quaerens quid geſtiam. *Geſtire*, eſt motu corporis monſtrare quid ſentias. Conſtat autem, a pecudibus ad homines eſſe translatum. *Quid geſtiam*] *Geſtire* proprie eſt, ſenſum corporis geſtu indicare: quod magis brutorum eſt animalium. Virgilius, *Et ſtudio incaſſum videas geſtire lauandi* (Georg. I, 387.). *Aut quid laetus ſim*] Propter quid. *Vnde emergam*] Proprie dixit *Emergam*, vt ex luſtris atque inhoneſtis locis, vtpote meretricis domo. Cicero, *At ne tu quidem emerſiſti, lutulente Caeſoni, ex miſerrimis naturae tuae ſordibus* (in Piſon. 12.). D.

8 *Veſtitum hunc nactus*] Bene *Nactus* dixit: vt qui non ſumeret, niſi ſuaſiſſet haec occaſio. D.

9 *Adibo, atque ab eo gratiam, &c.*] Senſus et ordo hic eſt, Adibo, atque ab eo gratiam hanc inibo. *Gratiam inire*, eſt dare beneficium, ac per hoc alicuius inire gratiam, id eſt, amicitiam. Sed haec eſt elocutio, *Gratiam ab eo inibo*, pro, eius gratiam merebor. Nam *ab eo*, amat Terentius pro *eius* ponere: vt in Andria, *Haec primum animaduertenda ab eo iniuria eſt*, id eſt, eius iniuria. *Inire* autem *gratiam* eſt mereri gratiam. Plautus *Iniet tamen ſolidam et grandem gratiam* (Curc. III, 35.). D.

Chaerea, quid est, quod sic gestis? quid sibi hic vestitus quaerit?
Quid est, quod laetus sis? quid tibi vis? satine sanus? quid me aspectas?
Quid taces? CH. o festus dies hominis! amice, salue.
Nemo'st hominum, quem ego nunc magis cuperem videre, quam te.

10 *Quid est, quod sic gestis?*] Facete repetit verba eius interrogationis, vt sciat se iampridem esse praesentem. *Quidue sibi hic vestitus quaerit?*] Facete et figurate dictum est. Sic et alibi, *Vt pernoscatis quid sibi Eunuchus velit.* D.

Chaerea, quid est] Ea omnia, quae adolescentem velle cognouerat, interrogata sunt. et tanquam non cito respondentem, rursus: *Quid me aspectas? Quid taces? O festus dies hominis!* Quid est, *Festus dies hominis?* E.

Quod sibi] V. C. *Aut quid sibi.* L.

11 *Quid est, quod laetus sis?*] Vide aliud esse *gestire*, aliud *laetum esse. Quid tibi vis?*] πρὸς τὸ Quid mihi velim. *Satine sanus?*] πρὸς τὸ Sanus sim, an insaniam? *Quid me aspectas? quid taces?*] His duabus interrogatiunculis descripsit vultum dicturi. D.

Lege, *Laetus es*, quia praecedit *Gestis*. Deinde scribe *Sanu's*. B.

12 *O festus dies hominis! amice! salue*] Decet a salutatione incipere luculente dicturum. Illud (*Illum* Z.) autem verisimile est, et percussum re noua, et audiendi cupidum, immemorem extitisse salutandi. *O festus dies!*] Vtrum quia caussa est festi ac laeti diei? an quia ipse tantus sit, quantus festus dies? *O festus dies hominis!*] Pro, *homo festi diei.* Sic dicitur etiam *scelus homo.* Ennius, *O pietas animi!* D.

Lege *Quid dices? C. o festus dies! o meus amicus! salue.* Nam vulgare *Taces* efficit versum claudicantem; atque ipse Donatus videtur legisse *Dices.* Deinde *Festus dies hominis*, cum, quid sit, plane intelligi nequeat, *hominis* mutandum est in *o meus.* Sic *meus festus dies* occurrit Plaut. Cas. I, 1, 49. et est blandientis dictum. B.

13 *Quem ego magis nunc*] Bene additum *Magis;* vt his amicis se antepositum intelligat;

AN. Narra istuc, quaeso, quid siet. CH. imo ego te obsecro hercle vt audias.
Nostin' hanc, quam amat frater? AN. noui, nempe, opinor, Thaidem.

CH.

gat: quos cum optet videre Chaerea, tamen eum magis; adeo vt aliis amicis antepositum neminem cupiat. D.

Nemo'st hominum] Mss. R. *Nemo'st omnium*. L.

Versus gratia colloca, *Nemo omnium'st, q. c. n. m. videre cuperem, q. t.* Certe *omnium* probatur a Donato, et septem codd. nostris, et sensu. Nam Chaerea non tam *hominibus* vniuersim suam rem cupit exponere, quam *omnibus* sc. amicis et notis. B.

14 *Imo ego te obsecro hercle vt audias*] Bonum compendium, ne multa diceret ad commendandum, vt solet, narrationem futuram. *Imo te obsecro hercle vt audias*] Bene contulit verba, vt ex his appareat, quid agere velit. Ille dixit *Quaeso*, hic *Obsecro*. D.

Obsecro hercle vt me] Expressit morem laetantium, vt dixi, maxime eorum, qui rem veneream compleuerunt. Ipsi enim magis cupiunt indicare. E.

Quid sit recte vett. edd. et cod. vnus e nostris. B.

15 *Nostin' hanc, quam amat frater?*] Quaeritur an verisimile sit Antiphoni notam esse Thaidem, quam frater ipse nesciuerit. Sed intelligere debemus, modo notitiam non vultus, sed famae positam esse: quam famam potuit ex Phaedria et Antipho scire. At vero aliam notitiam negauerat Chaerea sibi fuisse cum Thaide, hoc est, visus, vultus, oris, et corporis. *Noui, nempe, opinor, Thaidem*] Verisimile est haec scire Antiphonem, qui adeo sit familiaris Chaereae. Et est ordo hic, Noui, nempe opinor, Thaidem. *Opinor Thaidem*] Optime et ab illo tacitum, et ab hoc nomen ablatum (*oblatum*, recte habent cod. vterque et edd. vett.) est; vt appareat quam nouerit, et quam possit assequi quae dicentur. D.

Nostin' hanc] Hinc est narratio, cum exordium a meretrice cepit: Virginem ei missam dono, dicit: simul et laudat, et de amore confitetur: indicat etiam, quod frater meretrici dare praeparasset Eunuchum: quod consilium serui, quia ipse pro Eunucho ad meretricem deductus sit. Et, ne stultum videretur, adiecit caussas, quas et supra posuerat: *vt viderem*, inqnit, *audirem, essem vna, cum qua cupiebam*. E.

Lege, *Nostine hanc*. Nam *Nostin* secundum corripit. B.

CH. Iſtam ipſam. AN. ſic commemineram. CH. quaedam hodie eſt ei dono data
Virgo: quid ego eius tibi nunc faciem praedicem, aut laudem, Antipho:
Cum ipſum me noris, quam elegans formarum ſpectator ſiem?
In hac commotus ſum. AN. ain' tu? CH. primam dices, ſcio, ſi videris.
Quid multa verba? amare coepi. forte fortunae domi
Erat quidam Eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:

Neque

16 Melior numerus efficitur, ſi cum codd. noſtris, et edd. vett. collocas, *Hodie quaedam.* B.

17 *Quid ego eius tibi*] Ordo hic eſſe debet, *Quid ego eius tibi nunc faciem praedicem, aut laudem, Antipho? in hac commotus ſum: cum me ipſum noris, quam elegans formarum ſpectator ſiem*, vt ſit ſenſus, *in hac commotus ſum:* ille ſcilicet, qui, vt ſcis, formas ſolet eligere, ac faſtidire pro merito. *Faciem praedicem, aut laudem*] *Praedicamus*, vt res ſunt: *Laudamus* extollendo. Vel *praedicamus* voce: *Laudamus* argumentis. D.

Ne *Quid* in Theſi latitet, ponatur, *Eius quid ego.* B.

18 *Quam elegans formarum ſpectator ſiem?*] Elegans ſpectator eſt, qui ſit cunctantis et faſtidioſi iudicii: cui non quid placet facile. *Spectator*] Probator: vt pecuniae *ſpectatores* dicuntur. D.

Omnes noſtri cum edd. vett. *Cum me ipſum noris.* Sed Auctor ſcripſit *Ipſe.* B.

19 *In hac commotus ſum*] Non eſt conſequens: eſſet autem, ſi diceretur, *In hac commotum me ſcias.* Erit ergo ordo, et ſenſus qui ſupra. *Primam dices, ſcio*] O fiduciam elegantiae, et de alienis oculis iudicare. D.

20 *Quid multa verba? amare coepi*] Ordine egit. Nam prius eſt, commoueri, inde amare. Et bene non ante dicit, quid aggreſſus fuerit, niſi amoris mentione praelata: quo cogente nihil eſt infectum cupientibus. D.

21 Ob codd. et morem Terentii colloca *mercatus frater fuerat.* B.

Neque is deductus etiam dum ad eam. submonuit me Parmeno
Ibi seruus, quod ego arripui. AN. quid id est? CH. tacitus citius audies;
Vt vestem cum eo mutem, et pro illo iubeam me illoc deducier.
AN. Pro Eunuchon'? CH. sic est. AN. quid ex ea re tandem vt caperes commodi?
CH. Rogas? viderem, audirem, essem vna, quacum cupiebam, Antipho.
Num parua causa, aut parua ratio'st? traditus sum mulieri.

Illa

22 *Submonuit*] Leuiter monuit; et recte, quia *arripui* dicturus est. Et totum optime: nam vt non erat boni adolescentis, hanc technam reperire: sic ab illo repertam, fuit plane veri amatoris arripere. D.

Etsi *etiam dum* in cod. Bemb. reperitur: cum tamen in re praesenti dici soleat, praeferendum puto *etiam tum*, quod in re praeterita dicitur. B.

23 *Tacitus, citius audies*] In oratione solemus corripere extra ordinem percontantes. Et bene celeritatem promisit, qua facile tenetur auditor. Et mire, tanquam sola interrogatio morae sit. D.

Tacitus, citius] V. C. *Tacitus sis, citus.* L.

24 *Et pro illo iubeam me illuc ducier*] *Iubeam* amico dixit, tanquam inter honesta sit, quod vile (*vtile* ed, Westerh. sed cur, nescio Z.) sit. Et turpe factum plerumque perseuerante impudentia releuatur. D.

Cum eo mutem] Mſ. R. *Cum illo mutem.* L.

Omnes codd. nostri, et edd. vett. *Cum illo:* recte. Deinde pro *deducier* versus postulat *ducier*. B.

25 *Quidnam ex ea re tandem*] Transit a reprehensione facti ad causam ipsius facti. D.

A vett. edd. et nouem codd. abest *vt:* ergo olim sedem habuit post *quid*. B.

26 Lege, *quicum*. Cf. Adel. IV, 7, 33. Phorm. V, I, 32. B.

27 *Num parua causa, aut parua ratio est?*] Sic illata interrogatio est, quasi ad hanc annuere, et vultu consentire Antipho sit coactus. D.

Traditus sum mulieri] Persequitur, quemadmodum ad effe-

Illa ilico vbi me accepit, laeta vero ad ſe abducit domum:
Commendat virginem. A N. cui? tibine? C H. mihi. A N. ſatis tuto tamen.
C H. Edicit, ne vir quiſquam ad eam adeat: et mihi, ne abſcedam, imperat:
In interiore parte vt maneam ſolus cum ſola. annuo,
Terram intuens modeſte. A N. miſer! C H. ego, inquit, ad coenam hinc eo.

Abdu-

effectum ſuae cupiditatis peruenerit. E.

Lege cum Palmerio, *praua ratio'ſt.* B.

28 *Laeta vero ad ſe abducit domum: commendat virginem*] Omnia mire, quod *laeta*, quod *abducit*, quod *domum*, quod *commendat virginem.* Specta ſingula, et mirare (*Specta ſingularem et miram*, vterque lib. et edd. Venet.) virtutem Poetae. Hic enim commendandus eſt locus, erroris initium continens apud Thaidem conuicium (R. Steph. ante *conuicium* lacunae ſignum expreſſit. Fortaſſe leg. *et occaſionem vitii.* Certe Donatus ad verſ. 33. quaſi iam mentione facta de occaſione vitii, dicit: *quae ſub vitii huius occaſione* n. e. Niſi cum Wielingio ponas *et*, ante *apud*). D.

29 *Tibine?*] Non interrogat, ſed miratur. *Satis tuto tamen*] Quid hic facit *tamen?* Vtrum hoc, etſi meretrix, tamen ſatis tuto agit? An, etſi Chaerea, ſatis tuto tamen: quia nullus accedet alius? D.

Satis tuto tamen] In amicos (*inimice*, Z.) dictum. E.

30 *Edicit*] *Edicimus*, iubemus, vel iure dicimus. *Edicta* enim Imperatoris ſunt (Ita legendum cenſeo: *Edicimus, cum iubemus vel iura dicimus. Edicta enim Praetoris ſunt*). *Et mihi ne abſcedam, imperat*] Certe nullus vir accedit. D.

31 *Maneam ſolus*] Remaneam, perſeueremque in loco, ac per hoc ſim miſer, vtpote dono datus, et ſeruiens meretrici. Et eſt εἰρωνεία. D.

32 *Ego, inquit, ad coenam hinc eo*] Μίμησις ad imprudentiam mulieris exprimendam, quae hoc die erit ſecura de cuſtode Eunucho. D.

Terram intuens] Pudoris hoc ſignum et verecundiae. Alexandr. Trallian. lib. 1. Problem.

Abducit ſecum ancillas: paucae, quae circum illam eſſent, manent,
Nouitiae, puellae. continuo haec adornant, vt lauet.
Adhortor, properent. dum apparatur, virgo in conclaui ſedet,
Suſpectans tabulam quandam pictam, vbi inerat pictura haec: Iouem

Quo

blem. Achill. Tatius lib. IIX. καὶ ἡ Λευκίππη δὲ τὰ πολλὰ εἰς γῆν ἔβλεπεν etc. L.

33 *Abducit ſecum ancillas*] Memoriter: nam dixerat abiens, *Vos me ſequimini. Paucae, quae circa illam eſſent*] Relictae nonnullae, vt lauari poſſit ea virgo, quae ſub vitii (*officii*, Wieling.) huius occaſione nuptura eſt. Hoc enim totum ſic inducit Poeta, vt non abhorreat a legitimis nuptiis, in ea praeſertim, quae vxor futura eſt. *Manent*] Pro remanent, ἀφαίρεσις. D.

Abducit ſecum ancillas] Quod ipſa meretrix deſcendit (*deſcenderit* Z.) ad coenam, quod paucae circa virginem remanebant; eaedem nouitiae puellae, ita vt et morem propter nouitatem neſciant, et propter aetatem nihil valeant ſuſpicari. E.

34 *Nouitiae puellae*] Αὔξησις *nouitiae*, et *puellae*. *Continuo haec adornant, vt lauet*] *Haec* pluraliter, pro *hae*. vt in Phormione, *Haec illae erant itiones*. *Adornant* autem, ex medio ſignificatu, pro apparant. D.

Haec adornant, vt lauet] Vid. Iunius Philarg. Georg. III, 305. L.

35 *Dum apparatur, virgo in conclaui ſedet*] Imperſonaliter dixit. Et *dum apparatur*, pro *dum apparetur*; et *ſedet*, pro *ſedebat*. *Virgo in conclaui ſedet*] *Conclaue* eſt ſeparatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa et cubicula clauſa ſint adhaerentia triclinio. D.

Virgo in conclaui] *Conclaue* dicimus locum, quem * (excidit forte, *oſtia*) multa patefaciunt. E.

36 *Suſpectans tabulam quandam pictam*] Bene: accedit repente pictura ad hortamenta aggrediendae virginis: ideo quia non ad hoc venerat Chaerea, vt continuo vitiaret puellam, ſed vt videret, audiret, eſſetque vna; cum nihil amplius cogitaret, auſus incitatuſque, dum picturam cerneret. *Iouem quo pacto*] Mira inuentio,

qua

Quo pacto Danae misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum.
Egomet quoque id spectare coepi. et quia consimilem luserat

Iam

qua haec pictura domui tribuitur meretricis, aduersus omnium pudicitiam amorum (Lege, *morum.* Vitium ortum est ex scripturae compendio, *pudicitiaM orum*), contra parsimoniam, contra dignitatem, contra pudicitiam. D.

Iouem quo pacto Danae] Haec pictura, inquit, erat in tabula, quomodo Iupiter Danae imbrem aureum misit, sed in gremium. E.

Suspectans tabulam] Augustin. Hipp. Epist. 202. *Reuera Terentianus ille adolescens, qui spectans tabulam pictam in pariete, vbi pictura inerat de adulterio regis Deorum, libidinem, qua rapiebatur, stimulis etiam tantae auctoritatis accendit: nullo modo in illud flagitium concupiscendo laberetur, vel perpetrando immergeretur, si Catonem maluisset imitari, quam Iouem.* Idem Terentii hunc locum in eandem rem laudat Confession. lib. I. c. 16. et de Ciuit. Dei lib. II. c. 7. L.

37 *Misisse aiunt*] Bene *Aiunt*: et quia fabula est, et quia tam turpis Ioui, quam apta meretrici. *Quo pacto Danae misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum*] Quae aptior pictura domui meretricis ad amatorum illecebras, quam haec, quae exemplum continet puellae, et amoris puellae, et amoris ad Iouem pertinentis: et amoris non gratuiti, nec parui proposita (*paruo propositi*, liber vterque et edd. vett. Bene: nisi malis, *parui pretii*, vel, *paruo pretio*), sed auro in gremium fluente venalis. Tum quod in gremium Danae etiam ipse Iuppiter, vt splendidus imber illabitur: nonne videtur meretrix dicere adolescentulis, illam corporis partem auctore Ioue velut inauratam fuisse? *Imbrem aureum*] Non rorem vel pluuiam, sed *imbrem* addiderat. o auaritiam meretricis! D.

Quo pacto Danae misisse] Ita omnes scripti ac vulgati libri: nec aliter ab Augustino adducitur hic locus, lib. VII. c. 2 de ciuit. Dei. Fabula nemini veterum Mythistoricorum praetermissa. Vid. Zenob. in prouerb. Ἄιδος κυνῆ. Georg. Cedren. p. 17. L.

38 *Egomet quoque id spectare coepi*] Moris est ad id oculos vertere, quod videmus: et eum quem aspicimus, intueri. D.

Quia consimilem luserat] Quia, inquit, Iupiter et ipse pro-

Iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi,
Deum ſeſe in hominem conuertiſſe, atque in alienas tegulas
Veniſſe clanculum per impluuium, fucum factum mulieri.

At

propter amoris flammas conuerſus in imbrem aureum ſeſe commutauerat ad fraudem, et *ſimilem luſum luſerat*, vt ego pro Eunucho ad virginem veneram. E.

Luſerat iam olim] Nequiore ſignificatu hic τὸ *ludere* ſumitur, vt et in illo, *ede, bibe, lude* etc. Sic Graeci παίζειν: Arrian. lib. I. Alexand. ἀναβάσεως: τὸ παίζε ῥαδιουργότερον ἐγγεγράφθαι ἔφασαν τῷ Ἀσσυρίῳ ὀνόματι. L.

39 *Iam olim ille ludum*] Bene, non ſcelus, ſed *ludum* dixit. *Impendio*] Id eſt, magis magiſque luſerat. et *luſerat ludum*, vt (Aen. XII, 680.) *Hunc oro ſine me furere ante furorem.* Figura ἀρχαισμός. D.

Impendio magis] Amplius ex hac re, quod Iupiter fecerat, mihi gaudebat animus. E.

40 *Deum ſeſe in hominem conuertiſſe*] Philoſophice nunc Terentius demonſtrauit, quam cladem moribus hominum, et ciuitatibus afferant figmenta Poetarum, cum exempla ſcelerum afferant peccaturis. *Deum ſeſe in hominem conuertiſſe*] Vtrum quia Iupiter humana forma aurum infundens pictus erat in tabulis, non (Lege ex edd. vett. *an*) pro Ioue aurum? An *in hominem*, id eſt, hominis audaciam atque flagitia? *Atque per alienas tegulas*] Hic apparet, Iouem ſeparatim, ſeparatim aurum fuiſſe pictum. *In alienas tegulas*] Satis comico charactere locutus eſt, et preſſo ſtilo. D.

Deum ſeſe in hominem conuertiſſe] Vtique intelligimus Iouem veniſſe humana figura. Deinde *per impluuium, per alienas tegulas clanculum deſcendiſſe, fucum factum mulieri*, fraudem ſcilicet; ſunt enim cum fraude, quae fuco videntur infecta. E.

Atque in alienas] Mſ. R. *Et in alienas.* L.

Cum Iupiter in ipſo coelo fingatur alias forma eſſe humana, et in aurum ſe conuertiſſe: pro *hominem* lege vel *aurum*, vel *metallum*, vel cum Horat. Carm. III, 16. *pretium.* Deinde pro *atque in alienas*, noſtri melius, *et per alienas.* B.

41 *Veniſſe clanculum per impluuium*] Haec omnia non vt difficilia factu, ſed vt humilia,

et

At quem Deum? qui templa coeli ſumma ſonitu concutit.

Ego homuncio hoc non facerem? ego illud vero ita feci, ac lubens.

Dum

et Ioue indigna proferuntur, vt merito ſequatur, *Ego homuncio hoc non facerem*, quod non ſolum non Ioui, ſed ne homini quidem, niſi furi, aptum erat? *Fucum factum mulieri*] Id eſt, *vt fucum faceret*, hoc eſt, inſidias et fraudem. *Fucum*, aſtutam fraudem: et *mulieri*, pro, *feminae*. D.

Fucum factum] Sic vett. et Acro ad Horat. lib. II. Sat. 2. Placidus Lactant. tamen in Stat. legit *Furtum factum*: quod pro vero nolim probare: licet nihil frequentius, quam *furtum* amoris gaudia illicita vocare. Petron. c. 100. *Ergo amor furtum potius, quam praemium erit?* Statius in Achill. I, 640. — *denſa noctis gauiſus in vmbra Tempeſtiua ſuis torpere ſilentia furtis.* L.

Lege, *Veniſſe clanculum: per pluuiam fucum* etc. Nam cum Impluuium ſit locus intra aedes cauus, a ſolo ad coelum vſque patulus, vt lucem admittat, et aqua de tecto collecta illuc impluat: Iupiter ſi per illud decidiſſet, non proprior Danaae cubiculo fuiſſet, quam ſi foris in via eſſet. Sed ex noſtra emendatione Imber aureus per tegulas in virginis cubiculum perfluxit. B.

42 *Qui templa coeli ſumma ſonitu concutit*] Ab auctoritate perſonae, vt ſit in exemplis. *Sonitu concutit*] Παρῳδία de Ennio. *Templa coeli*] Sententia tragica: ſed de induſtria, non errore. D.

Etſi hic nihil mutandum cenſeo, praeſertim cum Lucretius VI, 386. eodem modo de Iouis potentia loquatur: tamen elegantius eſſet *nutu*, quam *ſonitu*, quia maiorem indicaret potentiam: vti Homerus finxit, Ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων, — — μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον. B.

Menander in τῷ Ἥρωι apud Stob. Δέσποιν' Ἔρωτος ὐδὲν ἰσχύει πλέον. Οὐδ' αὐτὸς ὁ κρατῶν ἐν ὐρανῷ Θεῶν Ζεὺς, ἀλλ' ἐκείνῳ πάντ' ἀναγκασθεὶς ποιεῖ. W.

43 *Ego homuncio hoc non facerem?*] Oratorie: vt Iouem extulit, ita detraxit ſibi: vtputa, Ille eſt deus, et magnus: ego non homo, ſed homuncio. D.

Ego homuncio hoc non facerem?] Elegans locus Ariſtophan. in Nubib. 1075. Μοιχὸς γὰρ ἢν τύχῃς ἁλὺς, τάδε ἀντερεῖς πρὸς αὐτὸν, Ὡς ὐδὲν ἠδίκηκας: εἶτ' εἰς τὸν Δί' ἐπανενεγκεῖν: Κᾀκεῖνος ὡς ἥττων ἔρωτός ἐςι, καὶ γυναικῶν. Καί τοι σὺ θνητὸς ὢν,

Dum haec mecum reputo, arceſſitur lauatum interea virgo:

It, lauit, redit. deinde eam in lectum illac collocarunt.

Sto

Θεȣ̃ πῶς μεῖζον ἂν δύναιο; Atque hoc eſt quod Dionyſ. Halicarn. II, 20. ſcribit, Deos Graecorum malis hominibus occaſionem ſaepe praebere turpiter nequiterque faciendi. Eius verba prudentiae non minus, quam elegantiae plena haec ſunt: ὁ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος ἐπὶ τὰ χείρω λαμβάνειν φιλεῖ τȣ̀ς περὶ αὐτῶν [θεῶν] λόγȣς· καὶ πάσχειν δυοῖν θάτερον, ἢ καταφρονεῖν τῶν θεῶν, ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινδȣμένων, ἢ τῶν αἰσχίϛων τε καὶ παρανομωτάτων ȣ̓δενὸς ἀπέχεσθαι, θεοῖς αὐτὰ προσκείμενα ὁρῶν. Ion. apud Euripid. — — ȣ̓κ ἔτι ἀνθρώπȣς κακῶς Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ Μιμȣ́μεθ᾽ ἀλλὰ τȣ̀ς διδάσκοντας τάδε. Vnde Seneca de breuit. vitae cap. XVI. *Quid aliud eſt vitia noſtra incendere, quam auctores illis inſcribere deos, et dare morbo, exemplo diuinitatis, excuſatam licentiam?* Videndus idem de beata vita, cap. 26. L.

Legendum cenſeo, *Ego homuncio hoc non fecerim? ego vero illud fecerim ac lubens.* Nam *feci* non modo ineptum eſt, quia nihil tum fecerat, ſed et verſum efficit claudum. Igitur Faber legi vult, *Ita faciam;* alius, *Ita fecerim.* Sed *ita* recte abeſt a cod. Petrenſi, quia non eſt, ad quod referatur. B.

44 *Dum haec mecum reputo, arceſſitur lauatum*] Seruauit ordinem nuptiarum: et proprio verbo, quaſi de nuptura dixit, *Arceſſitur.* Vt alibi, *Quam mox virginem arceſſant?* Nam ipſe illam eſt habiturus vxorem.

Dum haec mecum reputo] Hic oſtendit, non ſibi primum haec nunc in mentem veniſſe, ſed tunc etiam cogitata, cum eſſet in domo meretricis. D.

Dum haec mecum reputo] De Iouis facto cogito. E.

Arceſſitur lauatum] Priſcian. lib. IX. L.

45 *It, lauit, redit*] Συντομίᾳ, qua ſolet, vtitur. *Deinde illam in lecto illae collocant*] Vide an aliquid deeſt legitimis nuptiis: nam et ipſum verbum *collocant* proprium eſt, et adſcribitur pronubis. D.

It, lauit, redit] Apta narrationi oratio eſt, vbi facta multa breuiter explicantur. Sicuti ipſe in Phormione quaedam breuiter explicat. E.

It, lauit] Mſ. R. *Iit, lauit.* L.

Lege cum noſtris codd. *Iit, lauit, rediit.* B.

Sto exſpectans, ſi quid mihi imperent. venit vna, heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellum, ventulum huic ſic facito, dum lauamus:
Vbi nos lauerimus, ſi voles, lauato. accipio triſtis.
AN. Tum equidem iſtuc os tuum impudens videre nimium vellem:
Qui eſſet ſtatus, flabellum tenere te aſinum tantum.
CH.

46 *Sto exſpectans, ſi quid mihi imperent*] Ἐνέργεια. Non enim dixit *ſtabam. Exſpectans*] deſiderans. Et mire omne tempus exſecutus eſt ſalua veritate, in qua Virgilius negligens inuenitur: cum poſt occiſum Mezentium, non facta noctis mentione, ſtatim intulit, *Oceanum interea ſurgens aurora reliquit* (Aen. XI, 1.). D.

47 *Cape hoc flabellum*] Praeclare non ſenſum, ſed verba ipſa per μίμησιν induxit, per quam puellaris error exprimitur. *Cape hoc flabellum, et ventulum huic ſic facito*] Quam particulatim, cum qua diligentia et δεικτικῶς iubet, quaſi nouitio et imperito? *Ventulum huic ſic facito, dum lauamur*] Demonſtratiuum, et geſtu explicandum. D.

Retine *Et* ante *ventulum*, quod eſt in noſtris codd. et edd. vett. ne bis in *lum* verba contigua exeant. Deinde recte Faernus legit *lauamur*, ob Donat. Bemb. et Victor. B.

48 *Vbi nos lauerimus*] Vide vſum verbi tam cito variatum, *Dum lauamur*: et, *Vbi lauerimus. Si voles, lauato*] Quaſi ſatisfacientis eſt (Wieling. vult legi, *Quaſi ſatisfacientes*. Poteſt tamen retineri vulgaris lectio, ſi pro *relinquant* ſubſtituas *relinquat*, quod eſt in edd. Venet.), cum ſolum illum relinquant cum virgine. *Accipio triſtis*] Id eſt, triſti ſimilis: vt (Aen. II, 67.), *Namque vt conſpectu in medio turbatus inermis Conſtitit. Accipio triſtis*] Bene *Triſtis*, tanquam aliud magis vellet, hoc eſt, lauare, aut ludere: metuit enim ne, quod cupit, prodatur gaudio. D.

49 *Os tuum impudens*] Licet iocanti et amico conuicium (*officium* male edidit Weſterh. Z.) iocunde facere. D.

50 *Quis eſſet ſtatus*] *Statura* corpori adſcribitur: *Status* ad habitum refertur. Ergo *ſtatus* eſt σχῆμα: *Statura*, longitudo corporis. *Te aſinum tantum*] Quia hoc miniſterium delicatorum ſeruorum eſt. D.

CH. Vix elocuta'ſt hoc, foras ſimul omnes proruunt ſe;
Abeunt lauatum; perſtrepunt; ita vt fit, domini vbi abſunt.
Interea ſomnus virginem opprimit: ego limis ſpecto,
Sic

Flabellum tenere te] Vehementer, inquit, vellem te videre, tantum aſinum flabellum tenentem. *Qui eſſet ſtatus*] Hoc eſt, quae forma, qui habitus in te erat, cum flabellum tantus aſinus contineres. Hic turpiter quidam legunt potius * quam tantum, vt ſit aſinum tantum (ope alterius Mſ. reſtituo: TENTVM, *potius quam* TANTVM, *vt ſit*, ASINVM TENTVM): quod in Scena eſſe dictum, ob indignitatem, Terentianae comoediae minime conueniebat. E.

Niſi legas *flabellulum*, verſus ſtare non poteſt. B.

51 *Omnes proruunt ſe*] Verbo neutrali quaſi actiuo vſus eſt. D.

Omnes proruunt ſe] Se foras ſimul proferunt. E.

52 *Vbi abſunt*] *Vbi*, et temporis et loci poteſt eſſe. *Interea ſomnus virginem opprimit*] Vtpote compreſſam ſomno, et oblectatam flabello, atque ab Eunucho nihil metuentem. *Ego limis ſpecto*] *Limis*, ſi nominatiuus ſingularis eſt, *tranſverſus* ſignificat: ſi ſeptimus pluralis, deeſt *oculis*. Nam *limis*, eſt tranſuerſus: vnde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibuſque tranſuerſum eſt. Quum igitur diſſimulant homines ſe videre quod vident, et non recta facie, ſed tranſuerſa intuentur, *limis* dicuntur *aſpicere*. *Limis ſpecto*] Cum *limi* dicantur obliqui generaliter: hoc tamen proprie de oculis dicitur. D.

53 *Ego limis ſpecto*] Quidam intelligunt *limis*, obliquis, quod limen cum ambulamus, itineri noſtro obliquum eſt. Alii intelligunt *limis oculis*, paululum tortis. Alii *limis*, coniunctis ad flabellum: vt Plautus dixit (Poen. 1, 2, 79.) *Nunquam cum ea limaui caput*, id eſt, coniunxi. E.

Limis ſpecto ſic] Limi oculi proprie amatorum. Quinctilian. lib. XI. cap. 3. *Quadam voluptate ſuffuſi, aut limi, et, vt ſic dicam, Venerei.* Vetus Poeta: *Non laudo os: namque eſt vaniloquum et fatuum. Non oculos; etenim ſunt luſci oculi atque patrantes.* Adamant. lib. I. cap. vlt. ἔνιοι δὲ τὰ μέσα τῶν βλεφάρων καθέλκουσι, τὰ δὲ ἑκατέρωθεν ἀνασπῶσι, καὶ ἅμα ἰλλώπτουσιν, οὓς καὶ αὐτοὺς μοιχικοὺς λέγων, οὐκ ἂν ἁμάρτοις. Apuleius Mileſ.

Sic per flabellum clanculum: simul alia circumspecto,
Satin' explorata sint. video esse: pessulum ostio obdo.
AN. Quid tum? CH. quid? quid tum? fatue. AN. fateor. CH. an ego occasionem
Mihi ostentatam, tantam, tam breuem, tam optatam, tam insperatam,

Milesf. 2. de Photide. *Ad me conuersa limis et morsicantibus oculis.* Hinc Varro apud Nonium in voce STRABONES: *Multi enim qui limina intrarunt integris oculis, strabones sunt facti; habet quiddam ἑλκυστικὸν prouincialis formosula vxor.* Et Venus ipsa straba fingitur, in dissertatione Hadriani et Secundi Philosophi, siue Epicteti: *Quare Venus straba est?* Ep. *Quia prauus est amor.* L.

Contra versum et probatos libros nonnulli edunt *aspecto*, pro *specto*. B.

54 *Sic per flabellum clanculum*] *Sic* δεικτικὸν est, et necessario additum. Nam et *limis* et per *flabellum*, sine demonstratione parum intelligitur. D.

55 *Pessulum ostio obdo*] Scilicet vt amoueret, arceretque auxilium virginis. D.

Pessulum ostio obdo] Id est, obduco. E.

56 *Quid tum fatue?*] Quid enim praeter vitium superest, vbi amator est adolescens, et virgo dormiens et inclusa? Grate explicata narratio est, quam audientis curiositas finit, et cuius in extrema parte maior attentio est. *Fateor*] Me fatuum, qui hoc quaesierim, subauditur. D.

Quid tum? fatue] Seruius Aeneid. lib. IV. ad vers. 166. L.

Natura repetitionis postulat hunc ordinem: *Quid tum?* C. *quid tum? quid, fatue?* B.

57 *An ego occasionem mihi ostentatam, tantam, tam breuem, tam optatam, tam insperatam, amitterem?*] Vide quanta dixerit: non voluntatem, sed *occasionem*: non animaduersam, sed *ostentatam*: non hanc, sed *tantam*: non angustam, sed *breuem*: non appetitam, sed *optatam*: non repentinam, sed *insperatam*. Et bene *insperatam*: aliud enim sibi promiserat, vt supra diximus, non quod pictura occasioque persuasit. D.

Cum Faerno legendum est *Mi ostentam, tantam* etc. Nam *ostentam* versus exigit, et idem occurrit Phorm. V, 4, 7. et Seruius ad Georg. I, 248. ait, ab Ostendor veteres participium formasse Ostentus, non Ostensus. B.

Amitterem? tum pol ego is essem vere, qui simulabar.

AN. Sane hercle vt dicis. Sed interim de symbolis quid actum'st?

CH. Paratum'st. AN. frugi es: vbi? domin'? CH. immo apud libertum Discum.

AN. Perlonge'st: sed tanto ocius properemus. muta vestem.

CH. Vbi mutem? perii; nam domo exulo nunc: metuo fratrem,

Ne

58 *Tum pol ego is essem*] Eunuchus scilicet. D.

Tum pol ego is] Si enim occasionem istam praetermitterem, vere Eunuchus essem, quem me esse fingebam. Postea adolescens hortatur, vt pergat propter id, quod sibi mandatum est: deinde vt vestem mutet; et hanc mutationem in domo patris metuit, vel propter fratrem, vel propter ipsum patrem. Exiit vt ad amici domum pergat; illic mutet; illic consilium capiat, rursus ad meretricem quemadmodum reuertatur. E.

Cum Faerno et libro Bemb. leg. *is essem vero:* vt in Heaut. *mihi illaec vero ad rastros res redit.* Tum pro *simulabar* lego *adsimulabar.* Nam et codd. nostrorum auctoritate, et vsu Terentii Plautique comprobatur. B.

59 *Sane hercle vt dicis*] Deest, *ita est. Sed interim de symbolis quid actum est*] Bene memor est personae, quam induxit Poeta, per hanc interrogationem. *Sed interim de symbolis*] παροιμιῶδες, ἀλλὰ περὶ τῦ χοιριδίυ. D.

60 *Frugi es*] Vtilis et necessarius, vt fruges humano generi. *Frugi* est ergo, in quo est aliquid quo fruamur, id est, vtamur. *Discum*] Nomen est proprium *Discum.* D.

61 *Sed tanto ocius properemus*] *Properemus* dixit pro ambulemus. *Muta vestem*] Haec οἰκονομία est ad id, quod in domum Thaidis rediturus est Chaerea. D.

Bentleius verba, *Sed tanto ocius properemus,* Chaereae tribuit, caetera Antiphoni. Non male. Nam et Antiphonis querela, et Chaereae alacritas, illam rationem confirmare videtur. Z.

62 *Vbi mutem?*] Vultu ostendit, quod subaudiatur *nescio. Nam domo exulo*] Deest *Prope,*

aut

Ne intus sit: porro autem, pater ne rure redierit iam.

AN. Eamus ad me: ibi proximum'st, vbi mutes. CH. recte dicis.

Eamus: et de istac simul, quo pacto porro possim
Potiri, consilium volo capere vna tecum. AN. fiat.

ACTVS QVARTI SCENA I.

DORIAS.

ITA me Di bene ament, quantum ego illum vidi, nonnihil timeo misera,

Ne

aut *Veluti:* vt sit, Prope iam exulo. *Exulo* duobus modis dicitur: et de loco in quo exul est, et de loco ex quo eiectus est. *Nunc metuo fratrem*] Caussas ostendit, cur domo penitus veluti exulet. D.

Domo, quod emphasin hic habet, ne in Thesi prematur, repono, *Nam éxulo domó nunc.* B.

63 *Pater ne rure redierit*] Praeparatur iam interuentus senis: et est ζεῦγμα ad superiora. Nam et hic *metuo* est subaudiendum. D.

Cum antea dixerit *Fratrem*, hic legendum esse arbitror, *Porro autem patrem, ne* &c. B.

64 *Ibi proximum est*] Hoc est, domus mea. *Recte dicis. eamus*] Ipsa verba quodammodo festinationem sonant. D.

65 *Quo pacto porro*] *Porro*, postea, deinceps. D.

1 *Ita me Di bene ament*] Ea persona quaesita est, quae terribilem credat militem: et eo magis (*vt eo magis*, Ms. H.) in experiendo vanus ac ridiculus esse possit. *Ita me Di bene ament*] Hoc loco quid post scenam gestum sit, hoc est, in conuiuio militis, ancilla demonstrat: vt iam quae in proscenio agantur, ex his possimus agnoscere. D.

Ita me Di ament] Haec Scena allocutionem ancillae tenet, quae coniecturali statu argumenta colligit, militem cum meretrice litem parare. Ita prior propositio est, quod timere se dicit, ne ipse insanus hodie turbas faciat cum Thaide. Deinde incipit narratio: *Nam postquam iste aduenit Chremes adolescens, frater virginis.* Deinde in narratione argumenta praeiaciuntur, quae veniant ad

quae-

Ne quam ille hodie inſanus turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam poſtquam iſte aduenit Chremes adoleſcens, frater virginis,
Militem rogat, vt illum admitti iubeat. ille continuo iraſci:
Neque negare audere. Thais porro inſtare, vt hominem inuitet.

Id

quaeſtionem; ideo adiecit, *continuo iraſci.* Deinde expurgat Thaidem: *Id faciebat*, inquit, *retinendi illius cauſa, quia illa, quae cupiebat, de ſorore eius indicare, ad eam rem tempus non erat.* Concludit quaeſtionem: *Miles vero putare ſibi adductum ante oculos aemulum.* Et quoniam in coniectura facta vel dicta ſunt, ex quibus ſuſpicio colligitur, facta ſic ponit: *Voluit facere contra huic aegre.* Deinde dicit; *Heus*, inquit, *puer, Pamphilam arceſſe, vt delectet hic nos.* Memor eſt miles praeceptorum paraſiti, cum dixiſſet, *Purgon' me de iſthac Thaidi, quod eam me amare ſuſpicatur?* reſpondet militi: *Imo auge magis ſuſpicionem; ſi laudabit haec illius formam, tu huius contra.* Concluditur: Quod negat meretrix, ipſe perſeuerat. *Inde ad iurgium*, inquit, hoc eſt, ad litem. E.

Particulam, *bene*, eiiciendam puto, quia a tribus noſtris codd. abeſt et edd. vett. itemque a Bemb. et pleriſque Faerni libris Terentii et Donati. B.

2 *Ne quam ille hodie inſanus*] *Illum*, et *Ille inſanus*, ſic effertur, vt omnibus (*omnino* Z.) inſuauis miles eſſe noſcatur. D.

3 *Nam poſtquam iſte aduenit*] Inſtanter (i. e. pluribus verbis. Niſi malis legere, *incidenter*) admonet, qui ſcilicet ſit Chremes. D.

Nomen, *Chremes*, exulet, quod a codd. quibuſdam abeſt, et ſententia non requirit. Tum pro *aduenit* verſus poſtulat *aduenerat.* B.

4 *Militem rogat*] Et hoc quaſi de odioſo (*Et hic quoque ſatis odioſe* Z.) *Militem* dixit, non *Thraſonem.* *Continuo iraſci*] Vt riuali. D.

5 *Neque negare audere*] Vt amicae poſcenti. *Inſtare, vt hominem inuitet*] Vide impudentiam meretricis. Primum petit vt iubeat eum admitti: poſtea vt inuitet, quod eſt maius. D.

Id faciebat retinendi illius cauſa: quia illa, quae cupiebat
De ſorore eius indicare, ad eam rem tempus non erat.
Inuitat triſtis: manſit. ibi illa cum illo ſermonem occipit:
Miles vero ſibi putare adductum ante oculos aemulum,

6 *Id faciebat retinendi illius cauſa*] Admonet ſpectatorem, ne exiſtimet alteri riuali iniuriam fieri Phaedriae. Et ſimul eſt hic (Mſ. Boend. et ed. Du B. *Et ſimul eſt hic relictus locus*) προπαρασκευὴ virginis agnoſcendae. D.

8 *Inuitat triſtis*] *Triſtis*, inuitus, non libenter. Vt e contrario Virg. (Aen. v, 236.) *Vobis laetus ego hunc candentem in littore taurum Conſtituam ante aras, voti reus.* Et, *Accipio triſtis*, eodem modo. *Manſit ibi*] Adoleſcens ſcilicet. Et *Manſit*, pro remoratus eſt, id eſt accubuit; nec receſſit, *manſit* ſignificat. Simile eſt, *Manſit*, paſſus eſt. Sic *Chremes manſit*, immoratus eſt, conuiua neceſſitate diſceſſit, accipiendus eſt (Forte leg. *Simul et* MANSIT, *paſſus eſt ſe retineri.* MANSIT, *i. e. moratus eſt, nec ſtatim diſceſſit conuiua accipiendus.* Sed Wieling. coniicit, *Immoratus eſt conuiuio, nec ſtatim diſceſſit.* Sed Mſ. H. et edd. Venet. omittunt). *Sermonem occipit*] *Sermonem*, colloquium dicit. D.

Sermonem occipit] V. C. *incipit.* L.

Omnes libri noſtri et Faerni habent *incipit*, praeter Bembinum, Donatum, editt. vett. et codicem vnum e noſtris, vbi eſt *occipit.* Vtrumque probe, nec hilum intereſt. At pro *Inuitat triſtis*, leg. *Inuitatu'ſt*, non modo verſus, ſed et ſententiae gratia. Nam durum eſt in *Inuitat* intelligere *Thraſo*, et in *manſit* ſtatim *Chremes.* B.

9 *Adductum aemulum*] Plus dixit *Adductum*, quam *Admiſſum*: et ſimul quia videbat furibundum Chremem, et (edd. Venet. recte omittunt *et*) totum crimen reuocat ad Thaidem. Et haec eſt cauſa, cur a milite in eius domo nullam rixam patiatur Chremes. D.

Putare muta in *putans*, quia ſequitur *voluit*, niſi malis, quod non eſt opus, corrigere *voluiſſe.* B.

Voluit facere contra huic aegre. heus, inquit, puer, Pamphilam
Arcesse, vt delectet hic nos. illa exclamat, minime gentium:
In conuiuium illam? miles tendere inde ad iurgium.
Interea aurum sibi clam mulier demit: dat mihi vt auferam.

Hoc

10 *Huic aegre*] Huic Thaidi, non Adducto. *Heus, inquit, puer*] Hic ostenditur, quod supra apparatum est. *Pamphilam arcesse*] Non prouoca, sed *arcesse*: quia non est aptum militi (Lege, *quia non est apud militem*. Forte scriptum erat: *quia non est aput mil.*). D.

Versus gratia Bentleius legi vult, *Heus, inquit, puer, i, Pamphilam*. Non male. Nam *i* imitatur Gr. ἴθι cum seq. imperatiuo; vt Plat. Phaed. 65. ἀλλ' ἴθι, πείθου. et alibi. Z.

11 *Vt delectet hic nos*] Quasi dicat, quod haec non facit. Sed *delectare* fidicinae est: quia supra de illa dixerat, *Et fidibus scire*. Et bene *hic*, quasi insuauiter nunc tractemur. *Illa exclamat*] Non respondet inquit; sed exclamat. *Minime gentium*] Hoc magis mirum, *minime gentium*, quam *nusquam gentium*. D.

Hic versus syllabam vltimam sequenti versui commodat a vocali incipienti; vt illi apud Virgilium versus, *Decoquit humorem; Viuaque sulphura: Arbutus horrida*. B.

12 *In conuiuium illam?*] (Forte Donatus legit *Tun' in conuiuium illam?* quae lectio in libris Ter. quibusdam est: adeo vt ad *Tun'* pertineat sequens Z.) ἐμφατικῶς. vt (Virg. Ecl. III, 25.), *Cantando tu illum? Illam?*] Deest, arcessas: et est figura ἀποσιώπησις. *Miles tendere*] Proprie dixit *tendere*, quod significat pertinacem contentionem. Virgilius, *Vasto certamine tendunt* (Aen. XII, 553.). *Inde ad iurgium*] Subauditur, *ventum est*. D.

In conuiuium illam?] Apud Graecos enim mulier honesta in conuiuium non adhibebatur, nisi propinquorum. Corn. in Praef. Hinc Philodamus apud Cic. Verr. I, 26. negauit, moris esse Graecorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres, sc. honestae. Z.

13 *Interea aurum sibi clam mulier demit*] Ne aurum pro virgine, quod (*quam* legendum putat

Hoc est signi, vbi primum poterit, se illinc subducet, scio.

ACTVS QVARTI SCENA II.

PHAEDRIA.

Dum rus eo, coepi egomet mecum inter vias,
Ita vt fit, vbi quid in animo est molestiae,
Aliam rem ex alia cogitare, et ea omnia in Peio-

putat Wieling. Sed forte leg. *Ne aurum per iurgium, quod renuebat, amitteret*) retinebat, amitteret: vel *aurum* demit, vt esset ad fugam expeditior, vel ad rixam. Et opportune *mulierem* dixit, non *Thaidem;* vt ostenderet malitiam sexus (Scholion de muliere Donato indignum. Z.). D.

14 *Hoc est signi, vbi primum poterit*] Ad quam rem *signi*? Vtrum hoc est signi, *Quamobrem metuam, ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi*? an hoc est signi, *Vnde scio quod vbi primum poterit, se illinc subducet*? Erit igitur subaudiendum sic, *vnde* et *quod:* vt sit, Vnde scio, quod vbi primum poterit. D.

Daceria duabus de caussis opinatur Thaidem sibi aurum demsisse; primum ne forte miles auferret: deinde quod meretricibus in publicum auro ornatis prodire non licitum fuerit. Z.

1 *Dum rus eo, coepi egomet*] Hic nunc causa narratur, cur statim in vrbem redeat Phaedria, qui discesserat abfuturus biduum, ad tollendum iurgium militis, et (*sed* est in vtroque cod. et edd. Venet.) importune redit. *Dum rus eo*] Iam tempus est reuocandi in scenam Phaedriam, postquam acta sunt omnia, quae illius absentiam desiderabant. *Coepi egomet mecum*] Ordo, Coepi aliam rem ex alia re cogitare. *Inter vias*] Figurate et noue *inter vias*. D.

Dum rus eo] Haec Scena quaestionem habet adolescentis, quod nimio amore multa officia non integra mente compleuerit. E.

Dum rus eo] Seruius ad VII. Virgil. vers. 30. L.

3 *Et ea omnia in peiorem partem*] Vtrum subaudiatur, *cogitare*? an, *ibant*, aut *vergebant*, aut quid tale? *Dum haec puto*] Id est, existimo. vt Virgilius,

Peiorem partem. quid opus eſt verbis? dum haec puto,
Praeterii imprudens villam. longe iam abieram,
Cum ſenſi. redeo rurſum, male vero me habens.
Vbi ad ipſum veni diuerticulum, conſtiti.
Occepi mecum cogitare: Hem! biduum hic
Manendum'ſt ſoli ſine illa? quid tum poſtea?
Nihil eſt? quid? nihil? ſi non tangendi copia eſt,
Eho, ne videndi quidem erit? ſi illud non licet,
Saltem

lius, *Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam* (Aen. VI, 332.). Et eſt ἀφαίρεσις pro *reputo*. *Putamus* enim inſtantia: *Reputamus* praeterita. D.

Magis ex Terentii eſt conſuetudine, ſi ſic refingis: *et ea omnia Peiorem in partem*. B.

4 *Dum haec puto*] Mſ. R. *reputo*. L.

6 Melius ex Regiis vnus, *Male me vero habens*. B.

7 *Vbi ad ipſum veni diuerticulum*] *Diuerticulum* eſt, vbi iter de via flectitur. Et proprie *diuerticula* dicuntur in via domicilia, ad quae de itinere diuertendum ſit. *Conſtiti*] Plus eſt nunc ſcientem ſtetiſſe, quam praeteriiſſe neſcientem. D.

Ad ipſum veni diuerticulum] Ad ipſum locum, ex quo diuerti ad villam deberet. E.

Ad ipſum veni diuerticulum] Gloſſarium. vet. καταγωγεῖον, *diuerſorium, diuerticulum*. L.

Tres vett. libri Faerni recte habent *deuerticulum*. Tum verſus ſit ſuauior, ſi cum cod. Regio legimus *venio*, vt prius *redeo*. B.

8 *Hem! biduum hic manendum eſt*] *Hem* interiectio laborantis animi. *Biduum* ſic pronuncia, vt longum nimiumque tempus. Tum deinde *hic*, tanquam in loco ſolo atque triſti. D.

9 *Soli ſine illa*? Aut ſine alio oblectamento? *Sine illa*?] Satis amatorie. *Sine illa*?] Iam cauſa eſt, cum (*cur* eſt apud Weſterh. Z.) biduum grauetur loco triſti, cur ſolatium conquirendum. Sunt autem qui idem putent *ſoli* eſſe, et *ſine illa*: vt *ſine illa* ἐξήγησις eius ſit, quod dixerat, *Soli*. D.

10 *Nihil eſt: quid? nihil*?] Amantium diſputationes intermiſcent quaedam conſilia ſanae mentis, quae tamen ſtatim reſurgentis amoris ſaeuitia deuincuntur. D.

11 *Eho, ne videndi quidem erit?*] *Eho*, ridicule additum: tanquam omnino non ſecum loquatur, ſed cum altero. *Si illud*

Saltem hoc licebit: certe extrema linea
Amare haut nihil eſt. villam praetereo ſciens.
Sed quid hoc, quod timida ſubito egreditur Py-
thias?

ACTVS

illud non licet, ſaltem hoc licebit] Bene bis dictum *licet*, *licebit:* quaſi de re magna loquatur. Totum ergo amatorie. D.

12 *Certe extremea linea*] Et hoc recte: quia quinque lineae perfectae ſunt ad amorem: prima, viſus; ſecunda, loqui; tertia, tactus; quarta, oſculari; quinta, coitus. An ſic dixit *extrema linea*, quemadmodum dicitur *longis lineis quid fieri?* id eſt, de longinquo. D.

Extrema linea] Quinque lineae eſſe dicuntur amoris: videre, accedere, colloqui, oſculari, concumbere. Veluti enim poſtremam diximus rem atque vſum, prior fit poſtrema illa, quam nos collocauimus: videre ſcilicet. Ergo ita concludit: *Si non tangendi eſt copia, nec videndi quippe erit?* E.

Extrema linea] Chariſ. lib. II. L.

Extrema linea amare eſſe ſolo puellae, quam amas, aſpectu frui, cum ex hoc loco patet, tum ex Lutatio ad Stat. Theb. III, 283, vbi eſt: *puellam extrema amoris linea diligens, ſatis animo ſolo faciebat aſpectu.* Vnde vero haec metaphora ſit ducta, non ſatis conuenit. Forte ad popularem rationem propius accedunt, qui de linea alba in circo, ſeu calce, originem ducunt. Z.

13 *Amare, haut nihil eſt*] *Amare* modo frui amore dicit. Plautus in Bacchidibus, *Prius hic adero, quam te amare deſinam* (I, 2, 67.). Et, *Sine te amem. Villam praetereo ſciens*] Sciens quidem, ſed non minus amator, quam prius. D.

14 *Sed quid hoc, quod timida ſubito egreditur Pythias?*] Ex his verbis perſona in ſcenam veniens, et locutura deſcribitur. Et, *Timida*, modo aegra, turbata, commota. Plautus, *Manum ex mari, timide.* Et hic ipſe, *Vxorem*, inquit, *Philumenam pauitare, neſcio quid, dixerunt.* Timidum aliud naturale, aliud euentu eſt: vt (Virg. Ecl. VI, 20.), *Addit ſe ſociam, timidiſque ſuperuenit Aegle.* D.

ACTVS QVARTI SCENA III.

PYTHIAS. PHAEDRIA. DORIAS.

VBI ego illum ſcelcroſum, miſera, atque impium inueniam? aut vbi quaeram?
Hoccine tam audax facinus facere eſſe auſum? PH. perii! hoc quid ſit vereor.
PY. Quin etiam inſuper ſcelus, poſtquam ludificatus eſt virginem,

Veſtem

1 *Vbi ego illum*] In hac Scena operae pretium delectationis eſt (*delectatio eſt, quae oritur* Z.) ſpectatoribus ex querela ancillae Thaidis, atque errore Phaedriae. *Vbi ego illum*] Hoc initio oſtenditur, tanquam perſequentem fugientem, progreſſam eſſe perſonam. *Sceleroſum*] *Sceleroſus* eſt multorum: *Sceleſtus* vel vnius. *Sceleroſus* proprie auctor eſt ſceleris: *Sceleratus*, in quo ſcelus ſit conſtitutum vel commiſſum. *Sceleroſum atque impium*] *Sceleroſum* in Thaidem, *Impium* in virginem. D.

Vbi ego illum] Haec Scena controuerſiam tenet talem: Munera meretrici amator miſit, in his Eunuchum: qui commendatam virginem ſciſſa veſte laniauit, et fugit. Reus eſt iniuriarum, qui dona miſit. Hic primo qualitas: deinde coniectura, an hoc animo miſerit, vt iniuriam faceret. Rurſus alia coniectura, an Eunuchus vitiauerit virginem, vel vitiare potuerit. Haec per verſus ſuos plenius explicabimus. Primo propoſitio fit ſummae, per conqueſtionem: *Hoccine*, inquit, *tam audax facinus facere eſſe auſum*? Deinde quaſi teſtimonii genus adiicit: *Quin etiam inſuper ſcelus, poſtquam ludificatus eſt virginem, veſtem omnem miſerae diſcidit*. E.

Hic et ſubſequens verſus trochaicus eſt, tetrameter acatalecticus. B.

2 *Audax facinus facere*] *Facinus facere*, figura ἀρχαϊσμός. *Hoc quid ſit vereor*] Pro duobus vnum dixit, ſcilicet *vereor*, pro, et neſcio et vereor. D.

Perii cum libris fere omnibus et edd. vett. Pythiae tribuendum eſt. Vid. And. III, 5, 1. B.

3 *Quinetiam inſuper*] Accuſatio facti. *Scelus*] αὔξησις. Plus enim eſt *ſcelus*, quam *ſceleſtus*. Vt Lucilius, *Carcer*, vix

Veſtem omnem miſere diſcidit: tum ipſam capillo conſcidit.
Ph. Hem! Py. qui nunc ſi detur mihi;
Vt ego vnguibus facile illi in oculos inuolem veneſico!

Ph.

vix carcere dignus. Poſtquam ludificatus eſt virginem] Argumentum ab his quae ſunt poſt negotium (*proſcenium* Z.) geſta. Et mire, *Poſtquam ludificatus eſt*, *Diſcidit* dixit: cum ille videlicet, dum virgo reluctatur, hoc fecerit. Et mire expreſſit vitium illatum virgini ab eo quidem, qui vitiare iam poſſet: ſed tamen eiuſmodi adoleſcentulo, cuius propter teneras adhuc vires ad explendam venerem, longiore noxa (lege, vel *mora*, vel *rixa*, vel *lucta*) aduerſus virginem vtendum fuit. Nam ideo praeter occaſionem familiae diſcedentis, tempus, locus, et caetera attributa negotio, etiam ſomnus virginem opprimens, adiuuat Chaeream. Et mire *Ludificatus* potius, quam, complexus eſt, aut tale aliquid, quod amorem indicaret. D.

Ludificatus eſt] Per ludum et iocum irriſit. E.

Ludificatus eſt virginem] Priſcian. lib. IIX. L.

4 *Veſtem omnem miſere diſcidit*] Adeo vt non amore fecerit, ſed iniuria. Et vide, vt ex his appareat, multum virginem reluctatam eſſe. *Tum ipſam capillo conſcidit*] Multo melius, quam ſi diceret, *Capillum illi conſcidit.* D.

Bentleius edidit, *miſerae;* quod minus placet: quia *Ipſa* in membro ſequente opponitur *Veſti omni.* Vid. cl. Erneſti ad Il. ά, 4, vbi diſputatur de vi pronominis αὐτός. Z.

6 *Vti ego vnguibus facile illi in oculos inuolem*] Nonne credis Pythiam id comminari, quod a virgine minus factum ſit? quod, quia puella, non potuit. *Vnguibus*] Quibus armatur hic ſexus. *In oculos*] Quaſi amatori. *Veneſico*] Mutanti homines (Boeclerus recte acumen hoc Grammaticale ineptias vocat. Melius Eugraphius), et ex virginibus mulieres facienti. An *veneſico* amatori? quia amor venenum occultum eſt. vt Virg. (Aen. I, 688.) *Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.* Et (Aen. I, 749.), *Longumque bibebat amorem.* D.

Vt ego vnguibus facile] In eius oculos vnguibus meis inuolem. *Veneſico*] Scelerato, malo. E.

Ph. Nescio quid profecto absente nobis turbatum'st domi.
Adibo. Quid istuc? quid festinas? aut quem quaeris, Pythias?
Py. Ehem, Phaedria, ego quem quaeram? i hinc, quo dignus, cum donis tuis
Tam lepidis. Ph. quid istuc est rei?
Py. Rogas me? Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!

Vir-

7 *Absente nobis turbatum est domi*] Aut subdistinguendum est, et subaudiendum *me*; aut ἀρχαϊσμὸς figura est, *absente nobis*, pro nobis absentibus. Pomponius, *Sine ergo istuc, praesente amicis inter coenam.* Varro in Marcellum, *Id praesente legatis omnibus, exercitu, pronunciat.* *Absente nobis*] Cum sic dicit, pro praepositione ponit *Absente:* ac si diceret, Coram(*clam*: nisi malis hoc scholium referre ad locum Pomponii Z.) amicis. D.

Profecto absente nobis] Me absente. E.

8 *Quid festinas?*] Properas, turbaris, et trepidas? Sallustius, *Festinantibus in summa inopia patribus.* D.

9 *Egon' quem quaeram?*] Deest *rogas*. D.

Ehem, Phaedria] Hinc incipit accusatio. Deinde narratio: *Cum donis tuis.* Simul propositio: *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit! virginem, quam herae miles dono dederat, vitiauit.* E.

Alii libri habent, *abi hinc*; alii, *ii hinc.* Sed Bembinus et Vatic. *in' hinc*; h. e. *isne hinc?* Recte. B.

10 Alii perperam, *inlepidis.* B.

11 *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit*] Aut ἀντίπτωσις, vt (Aen. 1, 573.), *Vrbem quam statuo, vestra est;* aut *quem* cum interrogatione pronunciandum, vt sit, *qualem.* *Eunuchum quem dedisti*] Quidam volunt *quem* distinguere, quasi dicat *qualem:* sed nesciunt, hac figura multum veteres vsos esse. *Eunuchum* enim ad *dedisti* verbum retulit. Nunc ergo addit propter aliud ἀξίωμα assumendum extrinsecus, is Eunuchus. Nam quoties vno nomine, aut pronomine diuersae declinationis enunciationes comprehenduntur, necesse est, quod alteri accommodatum fuerit, ab altero discrepare. *Quem dedisti, quas turbas*] Et *quem* et *quas* sic accipe, quasi dixerit, *qualem* Eunuchum, et *quales* turbas. D.

Quas

Virginem, quam herae dono dederat miles, vitiauit. PH. quid ais?

PY. Perii! PH. temulenta es. PY. vtinam sic sint, qui mihi male volunt!

DO. Au obsecro, mea Pythias, quid istuc nam monstri fuit?

Quas turbas dedit] Id est, quantas seditiones fecit! Deinde negatio: *Temulenta es*, inquit, quae stuto * obices (Locus, quem Westerh. vt desperatum deseruit, sanandus sic: *Atque statim obiectiones* Z.) adiungit. E.

Cod. Petrensis *Rogasne*? Repone *Rógan?* vt cum duobus seqq. Trochaicus sit, et acrior fiat increpatio, celeritate ipsa. B.

12 *Quid ais*] Hoc admirantis est magis, quam interrogantis. D.

Etsi in Bemb. et Basil. est *Dono dederat*; tamen sonus ipse commendat ordinem, *Dederat dono*. B.

13 *Temulenta es*] Ebria, a *temeto*, quo nomine antiqui graue vinum appellabant, eo quod tentaret mentem, id est, labefactaret Virg — *tenuisque Lageos Tentatura pedes olim, vincturaque linguam* (Ge. II, 93.). *Vtinam sic sint qui mihi male volunt*] Bene. non ebriam esse, in maledictum vertit: quasi vero temulentam esse, felicitatis sit. An (*Ac* Z.) non negat se esse ebriam, sed non vino, verum malo ebriam vult intelligi? (Edd. Venet. *Bene se non ebriam esse in maledictum verbum probat: quasi vero temulenta esse infelicitatis sit procul dubio: quia non negat, se esse ebriam: sed non vino, verum malo ebriam vult intelligi.* Wielingius coniicit, *Bene. Nam ebriam e. i. m. v. q v. non temulentam esse*, f. f.). D.

Ordo melior hic: *Mihi qui male volunt.* B.

14 *Mea Pythias*] *Mea*, et *mea tu*, et *amabo*, et alia huiuscemodi, mulieribus apta sunt blandimenta. *Quid istucnam monstri fuit?*] Quippe *monstrum* est omne contra naturam. Si igitur Eunuchus est, et vitiauit virginem, contra rerum naturam factum est, et recte monstrum est. Et ordo est, Quid istucnam monstri fuit? (*Quidnam istuc monstri fuit.* Edd. Ven. recte). D.

Bembinus, Basilic. et duo ex nostris vett. recte, *quod istuc nam monstrum fuit?* Caeteri, *quid monstri.* B.

PH. Insanis: qui istuc facere Eunuchus potuit? PY. ego illum nescio
Quid fuerit: hoc, quod fecit, res ipsa indicat.
Virgo ipsa lacrumat; neque, cum rogites, quid sit, audet dicere.
Ille autem bonus vir nusquam apparet: etiam hoc misera suspicor,
Aliquid domo abeuntem abstulisse. PH. nequeo mirari satis,

15 *Qui istuc facere* ***Eunuchus potuit?***] *Istuc facere*, honestius apud puellam, quam si *Vitiare* dixisset: et potest videri aliquid nutu significare. *Ego illum nescio qui fuerit*] σύλληψις. Bene vitauit Eunuchi nomen, vt vitiasse virginem,, obtinere possit. D.

Insanis; qui istuc facere potuit Eunuchus?] Hic iam quaestiones sunt et argumentum a defensore, an verisimile sit Eunuchum adulterium facere potuisse. Sumsit argumentum ergo a persona; sed contra argumentum personae accusatur: *Ego illum nescio qui fuit; hoc, quod fecit, res ipsa indicat.* Deinde supponit de summo ad imum: *Virgo ipsa lacrumat, neque, cum rogites quid sit, audet dicere.* Deinde a testimonio: *ille autem bonus vir nusquam apparet.* E.

Vulgo in versu seq. *Qui fuerit.* Ego vt versus sit Dimeter Iambicus, repono, *Ego illum nescio: hoc Quod fecit, res ipsa indicat.* B.

17 *Virgo ipsa lacrumat*] Nunc ostendit quid fecerit, et ostendit argumentis. *Neque, cum rogites, quid sit, audet dicere*] Quid? si verberata esset? sed non puderet queri. Haec autem iniuria apud virginem non habet nomen. D.

18 *Bonus vir*] Εἰρωνικῶς. Non enim iam Eunuchus. *Bonus vir*] Bene *vir:* quia hoc illum esse contendit. *Nusquam apparet*] Nescias vtrum fuga eius queratur an culpa (Lege c. Wieling. *N. v. fugam e. q. a. culpam*). Sed constat, haec argumenta esse, quod ipse virginem vitiauerit. *Etiam hoc misera suspicor*] Bene *etiam*: quia et hoc suspicatur, virginem vitiatam. D.

19 *Neque mirari satis*] Bene hic omnes suspiciones ad Eunuchum, quem nouit, reuocat: nescit Chaeream siquidem (*sic quidem Z.*) hunc esse. Et mira locutio, pro eo quod est, *nescio.* D.

Quo ille abire ignauos poſſit longius; niſi ſi domum
Forte ad nos rediit. PY. viſe amabo, num ſit. PH. iam faxo ſcies.
DO. Perii! obſecro, tam infandum facinus, mea tu, ne audiui quidem.
PY. At pol ego amatores mulierum eſſe audieram eos maximos:
Sed nihil poteſſe. verum miſerae non in mentem venerat:

20 Lege verſus cauſa, *Quo hinc ille abire.* B.

21 *Viſe, amabo, num ſit*] *Domi* ſubaudiendum eſt; aut, *Num ſit quod dicis.* D.

Viſe amabo] Interponitur comica dictione. *Num*] *Ne* hic ſignificat. E.

Redierit, quod quidam habent, corrumpit verſum. B.

22 *Tam infandum facinus*] Hoc eſt, tam infandum facinus non ſolum geſtum non vidi, ſed ne audiui quidem. E.

Ne audiui quidem] V. C. *audiſti.* L.

23 *At pol ego amatores*] Hic non credunt virginem eſſe vitiatam; ſed Eunuchum incitatum ad vitiandam virginem, vt ei vellet facere, quod non poſſet implere. Ideo ait, *Eunuchos audieram maximos eſſe amatores, tametſi nihil poſſent.* E.

Amatores mulierum eſſe] Inde Hieronym. ad Demetriad. de Eunuchis, *Truncatorum corporum violentam pudicitiam*, dixit. Et Pet. Chryſolog. Serm. LVI, *inuitam caſtitatem.* Bene autem hanc ſalacitatem Eunuchorum deſcribit Arnob. aduerſ. gent. lib. v. *Quaſi vero affecti corporalibus his damnis fiant languidioris audaciae, et non quotidie videamus eos, qui ſibi demeſſuerint has partes, maioris petulantiae fieri, atque omnibus poſtpoſitis pudoris et verecundiae frenis, in obſcoenam prorumpere vilitatem flagitiorum confeſſione vulgata.* L.

Hic ordo, qui et in Bemb. eſt, habet duo vitia; quod *Mulierum* ſecundam acuit, quod *Audieram* tertiam. Repone ex edd. vett. et noſtris codd. omnibus, *At pol ego amatores audieram mulierum eſſe eos m.* B.

24 *Sed nihil poſſe*] Vt voluntatis rei ſint, non etiam facti. *Verum miſerae non in mentem venerat*] Non, *nihil poſſe eos*, ſed, *amatores eſſe maximos.* Ad partem enim ſententiae pertinet quod dicit, *Non in mentem venerat:* non ad totum quod audiuiſſet dudum (forte, *quod audiuiſſe ſe dicit*). Etiam niſi penitus nega-

Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

ACTVS

tiue consideraueris, controuersia inerit: Si enim nihil posse audieras, quid est quod in mentem non venerit vt vitares? vtrum igitur amatores mulierum esse maximos audieras? quod ipsum vitandum fuit. Neque enim hoc satis est ad pudicitiam, stuprum vitasse, cum impudica fieri vel solo osculo possit, quam omnino integram et illibatam velis. An *Verum*, non erit coniunctio, sed nomen? vt illud quasi falsum audierit: hoc autem, quod verum inuentum est, non ipsa suspicata sit. Nam *in mentem venire*, non reminisci tantum, sed etiam cogitare significat. Sic Cicero (pro Rosc. Amer. 21.), *In mentem tibi non venit, causam publicam sustinere*, id est, non cogitas, non suspicaris. *Verum miserae*] Si *verum* pro coniunctione accipimus, subaudiendum erit, *amatores mulierum eos esse maximos. In mentem non venerat*] Non, quod audieram: sed, quod hic fecit. An non aliud in mentem venerat? non, scilicet facturum fuisse quod fecit. *Non in mentem venerat*] Aut, non erat cogitatum: aut, non eram recordata. D.

Sed nihil posse] Alexand. Aphrod. Problem. libi I. de Eunuchis: ὅιτινες φαντάζονται μὲν τὴν χρῆσιν, ὐκ ἐνεργοῦσι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν. Aristaenet. libr. I. Epist. 21. καθάπερ ἐυνοῦχος τὰ ἐρωτικὰ περιεργαζόμενος καὶ λιχνεύων. Ecclesiast. cap. 30. *Quasi spado complectens virginem et suspirans.* Vnde apud Sopatrum in Hermogen. quaeritur pag. 93. 223. Eunuchus si cum muliere rem habeat, adulteriumne committat: πῶς γὰρ ἄν ἐυνοῦχος μοιχεύσειεν, ὁ μὴ χρῆσθαι δυνάμενος, μηδὲ τὸ γένος ἀμφίβολον τῇ συνουσίᾳ ποιῶν. Sed voluntatis reos esse, non etiam facti, Donati sententia est: Μηδὲν διαφέρει πρὸς τὸ εἶναι αὐτὸν μοιχὸν, εἴτε δυνατὸς χρήσασθαι, εἴτε μὴ. τὴν γὰρ προαίρεσιν ἐξετάζειν δεῖ. Augustini Episc. locus huc pertinet lib. VI. contra Iulian. Pelag. cap. 5. *Vti concupiscere viuentis sentientisque naturae est, ita vt non desit concupiscentia, quam spadonum quoque castitas frenat, minus quidem laboriosa: quia vbi materiam, de qua operetur, non inuenit, minus aduersus eam libido consurgit. Est tamen pudiceque comprimitur, ne concumbendi quamuis irritus ipse conatus in eam turpitudinem veniat, propter quam Calligonum Valentiniani iunioris Eunuchum gladio nouimus vltore punitum, meretricis confessione conuictum.* L.

Nostri omnes, *Potesse*. B.

25 *Nam illum aliquo conclusissem*] Mire *Conclusissem* dixit,

ACTVS QVARTI SCENA IV.

PHAEDRIA. DORVS. PYTHIAS. DORIAS.

Exi foras, ſceleſte: at etiam reſtitas,
Fugitiue? prodi, male conciliate. Do. obſecro.
Ph. oh!
Illud vide, os vt ſibi diſtorſit carnufex!
Quid huc reditio'ſt? quid veſtis mutatio?
Quid

xit, vt ſaeuam feram. Sic alibi: *Concluſam hic habeo vxorem ſaeuam. Neque illi commiſiſſem virginem*] Si vel amatorem tantum meminiſſem. D.

1 *Exi foras, ſceleſte*] Iucundus error, in quo non (Senſus poſtulat, *Non tantum non*) dubitet Phaedria, ipſum eſſe qui quaeritur: verum inſuper ſic aggreditur, tanquam ſit ipſe. *Sceleſte!*] Quale eſt ſceleſtum appellari, qui nihil ſciat. *Reſtitas?*] Neceſſario reſtitat, qui miratur ſe protrahi. D.

Exi foras] Haec Scena adhuc ſuperioris controuerſiae vim tenet: quippe hoc confirmat, quod vitiata virgo eſt. quod vtique diximus eſſe coniecturae, vt ex hoc concluderet, quod Phaedria iniuriam amicae fecerit, cui talia miſerit dono. Cognoſcit Chaeream fratrem Phaedriae (*Phaedria* Z.) pro Eunucho ad meretricem mutata veſte veniſſe, et ſic vitiaſſe virginem. E.

2 *Fugitiue*] Et ſceleſtum et fugitiuum increpat, in hunc crimen transferens Chaereae. *Male conciliate*] Oportune adoleſcens hic exprobrat munus magno emtum. *Male*, magno ſignificat, vt Plautus in Amphitryone I, I, 132.), *Haec nox ſcita eſt exercendo ſcorto conducto male.* Ergo *Male conciliate*, magno emte ſignificat. Nam omnis conuentio, *conciliatio* nominatur. *Conciliatum* ergo, magno emtum. D.

Male conciliate] Male emte. Nam *concilium* nundinas dicimus. E.

3 *Os vt ſibi diſtorſit*] Et hic memor adoleſcens inſinuandi muneris, dicit illum ſibi os diſtorſiſſe, qui natura ſit pulcher. *Os* autem dicimus illi *diſtorquere*, quem natura pulchrum, deturpamus. D.

Lege ex vno codd. *Illuc vide*. Cf. Adel. II, 2, 20. B.

4 *Quid huc reditio eſt?*] Eleganter ei reditio obiicitur, qui reuera loco ſe non mouerit. *Quid veſtis mutatio eſt?*] Sic veteres. Plautus in Trinummo (III, 2, 83.), *Quid tibi* inter-

Quid narras? paululum ſi ceſſaſſem, Pythias,
Domi non offendiſſem: ita iam ornarat fugam.
Py. Habeſne hominem, amabo? Ph. quidni habeam? Py. factum bene!
Do. Iſtuc pol vero bene. Py. vbi eſt? Ph. rogitas? non vides?

Py.

interpellatio, aut in conſilium huc acceſſio eſt? Caecilius ἁρπαζομένῃ, *Quid tibi aucupatio eſt argumentum, aut de meo amore verbificatio eſt patri? Quid veſtis mutatio eſt?*] Nam liberi veſtem habebat, vtpote Chaereae: ſerui vero atque Eunuchi depoſuerat. D.

Lege *Quid huc tibi reditio'ſt? veſtis quid mutatio'ſt?* Nam *tibi* et in Donato Faerni et Bembino libro eſt. Dein *mutatio eſt* extat in Bemb. B.

5 *Paululum ſi ceſſaſſem, Pythia*] Familiare eſt iratis, auertere ſe ad aliam perſonam ab ea, in quam commoueantur (Exempla vide And. v, 3, 5, Phorm. v, 8, 22.). D.

Paulum edidit Bentleius, et alii. Z.

6 *Ita iam ornarat (adornarat Z.) fugam*] Vt ſupra, *Adornant, vt lauet.* D.

Domi non offendiſſem] Domi non inueniſſem. *Ita iam adornarat*] Veſte mutata ſe ad fugam praepararat. Vt ſupra diximus, ornamenta ponit ad vtramque partem, et ad diuitias, et ad miſeriam. Quomodo paraſito dictum, *quid iſtuc ornati eſt?* E.

Ornarat fugam] V. C. *adornabat.* L.

Vulgo *ornabat;* alii *adornabat*, Bemb. *ornarat.* Sed Baſilic. et noſtri plerique recte, *adornarat;* vt, *ita*, ſit in Arſi, et *Domi* corripiatur. B.

7 *Habesne hominem, amabo?*] Haec omnia Pythias, cernens Eunuchum, loquitur. Id enim erit iucundum, vt quaerat illum quem videt. *Quid ni habeam?*] *Quid ni*, quid niſi? hoc eſt, cur non habeam? D.

Ex metri ratione lege, *Haben'*. Dein cum codd. noſtris et edd. vett. *O factum bene!* vt eliqueſcat vltima in *Habeam.* B.

8 *Vbi eſt?*] Dorum contemplata dicit, *Vbi eſt?* quia non ipſum, ſed alterum nouit. *Rogitas? non vides?*] Stomachatur vterque errans mirifice: illa, quod Eunuchum credidit, Chaeream videns: hic, quod Eunucho obiecit, quod commiſit Chaerea. D.

PY. Videam? obſecro, quem? PH. hunc ſcilicet. PY. quis hic eſt homo?
PH. Qui ad vos deductus hodie'ſt. PY. hunc oculis ſuis
Noſtrarum nunquam quiſquam vidit, Phaedria.
PH. Non vidit? PY. an tu hunc credidiſti eſſe, obſecro,
Ad nos deductum? PH. nam quem? alium habui neminem. PY. au!
Nec comparandus hic quidem ad illum'ſt: ille erat
Honeſta facie et liberali. PH. ita viſus eſt

Dudum,

9 *Hunc ſcilicet*] Hoc iam, tangens Eunuchum, dicit Phaedria. D.

10 *Hunc oculis ſuis noſtrarum nunquam quiſquam vidit*] Ἀρχαϊσμὸς eſt figura, pro *noſtrum.* vel *noſtrarum*, id eſt, quae familiae noſtrae ſunt: vt parum ſit, non vidiſſe Thaidem, niſi addatur, ne familiarium quidem vllam eſſe, quae hunc viderit. D.

11 *Quiſquam*] Antiqua locutio eſt. D.

Apud Priſcian.' 960. abeſt, *nunquam*. At Cledonius pag. 1907. *Nemo*, inquit, *feminino genere lectum eſt apud Terentium; vt, Illum nemo noſtrarum quiſquam vidit.* Sed hodie codd. omnes, *nunquam quiſquam*. Vtrumuis probe. B.

12 *Non vidit?*] Totidem, iiſdemque verbis repetit. Et interrogatio ſtuporem admirantis oſtendit, et iam veluti conſentientis. D.

13 *Namque alium habui neminem*] Bene ad illud quod ait, *An tu hunc:* quaſi ex multis. D.

Au! ne comparandus] Priſc. lib. 15. L.

Namque pro vulgari *Nam quem?* praeter Bembinum, etiam ex noſtris veterrimus recte habet. B.

14 *Au! ne comparandus hic quidem eſt*] *Au*, interiectio eſt conturbatae feminae, nec conſtantis ſibi. D.

Ne *comparandus is*] Sic diſtinguendum, vt ſit ſenſus, *ad illum, qui ad nos venit, hic Eunuchus ne comparandus quidem.* E.

Nec pro *ne*, auctoritate Bembini male edidit Faernus. Nam praeterquam quod *ne quidem* centies apud alios occurrit, etiam noſtri omnes habent *ne*. B.

15 *Ille erat honeſta facie et*

 libe-

Dudum, quia varia veſte exornatus fuit:
Nunc tibi videtur foedus, quia illam non habet.
PY. Tace obſecro; quaſi vero paulum interſiet.
Ad nos deductus hodie adoleſcentulus,
Quem tu videre vero velles, Phaedria.

Hic

liberali] Τῷ ἰδιωτισμῷ *erat*, quaſi de mortuo, aut qui non eſt, ſcilicet Thaidi (*non eſt in domo Thaidis*. Lib. vterque), quia fugit. *Honeſta facie et liberali*] Commode deſcriptus eſt Chaerea. D.

16 *Varia veſte exornatus*] Eunuchi veſte vtebantur verſicolore, vt multis coloribus texta fulgerent. E.

17 *Nunc eo tibi videtur foedus*] Facete, *foedus videtur*. Non eſt enim. D.

Lege, *Nunc eo videtur foedus*. Nam *eo tibi* codd fere omnes. Sed duo vett. *tibi* non habent. Deinde non ſoli Pythiadi, ſed cuique alii foedus videbatur. B.

18 *Tace obſecro*] Apte dictum eſt *Tace*, femineo ſtomacho, quaſi impudenter aſſiſtenti formae improbae, et argumenta inaniter pertinaciterque inuocanti. *Tace obſecro*] De conſuetudine dictum eſt *Tace*. et bene additur *Obſecro*, ne *Tace* ipſum videatur iniuria. D.

Quaſi vero paululum] Veſtis adiectio aliquid formae adiicit vel detrahit, non tamen nouam efficit. E.

19 *Hodie eſt* edidit Bentl. Z.

20 *Quem tu vero videre velles, Phaedria*] Commota aduerſus Phaedriam, cogitur eum laudare, cui irata eſt: et ideo totum callide. *Quem tu vero videre*] Facete, quaſi nec hunc, nec ipſum qui miſit, conſpectum velit. *Quem tu*] *Quem*, talem. Et breuiter eius forma laudata eſt: cum prolixius illius ſit deſcribenda deformitas. *Quem tu vero videre*] *Vero*, pulchre. Pulcher enim eſt, cuius forma nec odium, nec conuicium commeruit. Lucilius in Satyra Athymnidis * *ex facie florem delegeris* (Varie haec leguntur: Mſ. H. *Athymidi facti*. Ed. Ven. 1490: *Lucil. in Saty. Athinidi facci ex f. f. t. delegeris* Ed. altera 1512: *Luci. in Satii. Attinidi Sacri ex facie delegeris*. Douza ex incerto Satyrarum libro verſ 128. ex Mſ. Rod. Snellii laudat: *Ex facie florem delegens*. Mſ. Boend. *Athimudi facci*. Forte ſcripſit Lucilius, *Acthymini ſucci ex facie florem delegeris*). *Quem tu videre*] Quare *tu*? an quia iſte iam non velit videre, iratus ſcilicet ob vitiatam virginem? an *tu*, quaſi ſpectator elegans formarum, et qui amator ſis Thaidis? D.

Hic eſt vietus, vetus, veternoſus, ſenex,
Colore muſtellino. PH. hem, quae haec eſt fabula?

Eo

21 *Hic eſt vetus, vietus, veternoſus, ſenex*] Sic hoc totum pronunciandum, quaſi iraſcatur huic, propter quem laudauerit Chaeream. *Vietus*] Mollis, flaccidusque, et flexibilis corpore. vnde et *vimina*, et *vimenta*, et *vites*, et *vietores* dicuntur; et *viere*, religare dicitur: quia *vietis* virgis magis religare poſſumus quidlibet. Lucretius (III, 384.) *araneae* dixit *vietam veſtem*, id eſt, putri mollitia praeditam. *Vetus*] Ad vituperationem modo, non ad laudem ponitur: vt, *Veteris poetae maledictis reſpondeat*. *Vetus* eſt, cuius diminutiuum eſt *vetulus*. *Veternoſus*] Morbo vetere confectus, id eſt, veterno: quales ſunt qui hydropem patiuntur. Et recte. Nam ſaepe Eunuchi in ſenecta veternoſi fiunt, et cito hoc laborant morbo. *Senex*] Ex morbo aegritudineque rugoſus. *Senex*] Vtrum (adde, *vere*) ſenex? an quia ita videtur ob deformitatem? D.

Vietus, vetus, veternoſus] Vietus ac turpitudine (Weſterh. *ac* mutat in *a*. Sed leg. *Veterno ac turpitudine* Z.) oppreſſus. Vt Virg. (Ge. I, 124.) *Nec torpere graui paſſus ſua regna veterno*. E.

Vietus, vetus] Vid. Feſt. et Porph. ad Hor. Oden XII. L.

22 *Colore muſtellino*] Errauit Terentius, non intelligens Menandricum illud, *αὐτόσε ἐϛὶν γαλεώτης γέρων* (R. Steph. edidit: *γαλεώτης ἐϛὶ τὸ χρῶμα*. Sed pro *αὐτόσε* lege *αὐτὸς δὲ*. Z.). Ait autem *Stellionem*, animal quod lacertae non diſſimile eſt, maculoſo corio: namque ad id genus coloris facies exprimitur Eunuchorum corporis; (*corporis* dele, aut muta in *corpore* Z.), quia plerique lentiginoſi ſunt. Hinc ergo errauit ideo, quia *γαλῆ* *Muſtela* dicitur, *γαλεώτης* *Stellio*. *ὡς παρ' Ἀριϛοφάνει ἐν νεφέλαις. ἤσθην γαλεώτῃ καταχέσαντι Σωκράτους* (Verſ. 174.). Ego Adeſionem ſequor, qui recte intellexit, Terentium ſcientem, *muſtelino colore* Eunuchum dixiſſe coloratum, velut ſubliuido: quia vere Eunuchi aut ex candidiſſimis lentiginoſi fiunt, vt ex Gallis, et huiuſmodi Occidentalibus: aut ex fuſcis ſubliuidi, vt ex Armeniis, et aliis Orientalibus. D.

Colore muſtelino] Nigro ſcilicet, qui color eſt in muſtelis, ſupra domorum tecta currentibus. E.

Quae haec eſt] In Mſ. R. *eſt* deſideratur. L.

Terentium nego ſcripſiſſe Mu-

Eo redigis me, vt, quid egerim, egomet nesciam.
Eho tu! emin' ego te? DO. emisti. PY. iube, mihi denuo
Respondeat. PH. roga. PY. venistin' hodie ad nos? negat.
At ille alter venit, annos natus sedecim,
Quem secum adduxit Parmeno. PH. agedum, hoc mihi expedi

Pri-

Mustelino colore, quia vt equo, aut cani non vnus est color, ita nec mustelae, quae fere in dorso et lateribus est rutila, raro subfulua, in gutture semper candida, et interdum tota candida reperitur. Menander igitur, cum, auctore Donato, Eunuchum hunc γαλεώτην, Stellionem, vocauit, significauit, eum fuisse facie maculosa, lentiginosa. Quapropter Terentius scripsit *Colore stellionino*, quia stellioni talis est color. Ouid. Met. v, 460. *aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.* Caeterum vt a leone formatur *leoninus*, a pauone, *pauoninus*, ita a stellione *stellioninus*. B.

23 *Vt, quid egerim, egomet nesciam*] Pro, non meminerim, vel, non agnoscam. D.

Egomet nesciam] Ms. R. *ego nesciam.* L.

Lege, *Eo rediges me, vt, quid emerim egomet, nesciam?* Nam *rediges* habet Bemb. et *emerim*, Donatus. Cic. ad Att. I, 19. *Metellus est Consul sane bonus, et nos admodum diligit; ille alter ita nihil est, vt plane quid emerit nesciat.* B.

24 *Eho tu! emin' ego te?*] Miro stomacho, quod ipse fecit, id ex alio conatur audire: et donec haec audiat, an hoc fecerit, dubitat. *Sine, mihi denuo respondeat*] Hoc est, quod in Rhetoricis Cicero ait, *Contra firmam argumentationem, aliam aeque firmam aut firmiorem opponimus.* Haec est autem aeque firma. *Denuo* autem ad *respondeat* pertinet, non ad *iube*. *Denuo respondeat*] *Iube vero, mihi denuo respondeat*, intelligendum est. D.

25 *Roga*] Mire vtriusque fiducia confertur, et apud vtrumque est veritas, cum vterque fallatur. D.

Lege, versus gratia, cum tribus codd. *venisti.* B.

26 *At ille alter venit*] Bene instat, quasi ex parte iam obtinuerit Pythias. D.

Melior numerus est in tribus codd. *natus annos sed.* B.

27 *Agedum, hoc mihi expedi*] Haec Plautina sunt, cum in iis-

Primum: iſtam, quam habes, vnde habes veſtem? taces?
Monſtrum hominis! non dicturu's? Do. venit Chaerea.
Ph. Fraterne? Do. ita. Ph. quando? Do. hodie. Ph. quam dudum? Do. modo.
Ph. Quicum? Do. cum Parmenone. Ph. noraſne eum prius?
Do. Non. nec, quis eſſet, vnquam audieram dicier.

Ph.

iiſdem longa ſit diſputatio: ſed mire a Terentio proferuntur ad eius exemplum; et quod eſt plus, carent Plautinis nugis. *Agedum*] *Dum*, παρέλκον eſt, et adiuuat ex animo loquentem. D.

Cognoſcitur deinde quod hic Eunuchus non venerit ad meretricis domum, ideo efficitur interrogatio a domino, *Agedum hoc nunc mihi expedi, primum iſtam, quam habes, vnde habes veſtem*] Quam rem interrogatus narrat Eunuchus, veniſſe Chaeream, ſuam accepiſſe veſtem, hanc quam habet ſibi dediſſe; deinde cum Parmenone continuo egreſſum foras. Quare confirmata accuſantis concluſio efficitur, *Iam ſatis credis ſobriam eſſe me, et nihil mentitam tibi?*] *Sobriam*, quia ſupra illi adoleſcens dixerat, *Temulenta es.* Adiungit enim terminationis ſummam, *Iam ſatis certum eſt, virginem vitiatam eſſe.* E.

28 *Taces?*] Et recte tacet: quia metuit Chaeream. D.

29 *Monſtrum hominis!*] Bene Eunucho dictum eſt *Monſtrum hominis:* hoc eſt, nec mas, nec femina exiſtens. Sic et ſupra, *ſenem mulierem* dixit. D.

30 *Modo*] Nota *modo* aperte pro praeterito tempore dictum eſſe, id eſt, iamdudum. Nam qui vitiauerat virginem, non *modo*, ſed *longe ante* veſtem mutauit cum Eunucho Phaedria. D.

Fraterne ita] Priſcian. lib. xv. L.

Lege', *Meus fráterne?* ne, *ita*, in Theſi lateat, et, *quando*, ſit ſine ſynaloepha. B.

31 *Quicum?*] Praepoſitio, *cum*, his dictionibus ſupponitur, *quicum*, *nobiſcum*, *vobiſcum*. Caeteris vero, ita vt ipſum nomen praeſcribit, praeponitur: vt, *Cum amicis*, *cum exercitu*, *cum aduocatis*. D.

32 Pro binis vnum verſum habent Bemb. Baſilic. et noſter Academicus: D. *Non.* Ph. *vnde igitur fratrem meum eſſe* ſci-

PH. Vnde igitur fratrem meum esse sciebas? DO. Parmeno
Dicebat eum esse: is dedit mihi hanc. PH. occidi.
DO. Meam ipse induit: post vna ambo abierunt foras.
PY. Iam satis credis sobriam esse me, et nihil mentitam tibi?
Iam satis certum'st, virginem vitiatam esse? PH. age nunc, bellua,

Credis

scibas? D. *Parmeno.* Recte, dunmodo, versus causa, cum cod. C. C. eieceris *igitur.* B.

33 *Vnde igitur fratrem meum esse sciebas?*] Vtpote nouitius: et eum qui ex Piraeo raro discesserit: et longo interuallo εἰς τὸ ἄϛυ venerit. Et haec sunt obliquae interrogationes, quibus vti oratores videmus, cum deriuare testimonium nituntur. Et ideo sic ait Phaedria, vt frustretur omnia, quae confessus' est Dorus. Vult enim fratri esse consultum. D.

34 *Parmeno dicebat eum esse*] Prope infirmatum testimonium est. Quod enim sic ait, *Parmeno dicebat eum esse*, falsum esse potest. Et mire sic ait: vt, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat* (Aen. III, 183.). Sic autem dicimus, quando non semel, quod factum fuerit, sed saepius demonstramus. D.

Omnes libri, excepto Bembino, habent *vestem.* Lege igitur, *is mi hanc dedit vestem.* B.

36 *Iam satis credis me esse sobriam*] Quia supra dixit, *Temulenta es*: et quasi grauem iniuriam hoc dicto passa sit, memoriter dictum retulit. vt, *En ego victa situ* (Aen. VII, 452.). et, *Pulsus ego?* (Aen. XI, 392.). D.

37 *Iam satis certum est virginem vitiatam esse?*] Ordine ait, quum primum de se, tum de aduersario loquitur. D.

Hic conclusionibus nihilominus pugnat adolescens, dicens Eunucho non esse credendum: *Age nunc belua*] Illa varius (forte *apertius* Z.), quae accusabat a persona, rem ad facta deducit. Conuictus adolescens, etiam cum tacito interrogasset Eunuchum, ne vereatur iniuriam fecisse meretrici, monet vt, quod dixerat, neget. E.

Credis huic quod dicat? Py. quid iſti credam? res ipſa indicat.
Ph. Concede iſtuc paululum: audin'? etiam nunc paululum. ſat eſt.
Dic dum hoc rurſum: Chaerea tuam veſtem detraxit tibi?
Do. Factum. Ph. et ea'ſt indutus? Do. factum. Ph. et pro te huc deductus'ſt? Do. ita.
Ph. Iuppiter magne! o ſceleſtum atque audacem hominem! Py. vae mihi!
Etiam nunc non credis, indignis nos eſſe irriſas modis?
Ph. Mirum, ni tu credas quod iſte dicat. quid agam neſcio.

38 *Credas huic quod dicat?*] A perſonae qualitate derogat fidem. Nam quid credendum eſt ſeruo Eunucho fugitiuo? *Quid iſti credam? res ipſa indicat*] Hic a perſona, quae conuincebatur, oratorie ad factum ſe retulit. D.

39 *Concede iſtuc paululum*] Ad ſe verſum dicit *iſtuc* (forte, *Ad ſe verſo dicit iſtuc*, W. Aut, *Ad ſeruum auerſus* etc. ſeu, *Adeo auerſus* etc. Z.), vt longe ſit a Pythia. Eunucho enim dicit Phaedria. D.

Ne verſui ſyllaba ſuperſit, lege, *etiam nunc paulum*. B.

41 Lego cum noſtris, vno excepto, omnibus, et cum edd. vett. *Et eam eſt indutus.* Nempe hoc intereſt: *Indutus eſt eam*, perinde eſt ac ipſe ſe ea induit; at, *indutus eſt ea*, perinde ac alius eum veſte induit tanquam mancum aut mortuum. B.

42 *O ſceleſtum, atque audacem hominem*] Chaeream ſcilicet vel Parmenonem. Sed ſic pronunciandum eſt, vt putet ancilla de Eunucho dici, hoc ipſo quod praeſto eſt (Edd. Venett. *de Eunucho dici hoc ipſum, qui p. e.*). Ideo illa infert, *Vae mihi! etiam nunc non credis, indignis nos eſſe irriſas modis? Vae mihi!*] Hoc totum, *Vae mihi*, quidam a Pythia, vſque ad *irriſas modis*, dici exiſtimant. D.

43 In duobus noſtris deeſt, *nunc*, in vno, *non*. Repone verſus cauſa, *Etiam nunc credes indignis*. B.

44 *Mirum, ni tu credas, quod*

Heus! negato rurſum: poſſumne ego hodie ex te exſculpere
Verum? vidiſtin' fratrem Chaeream? Do. non. Ph. non poteſt ſine
Malo fateri, video: ſequere hac: modo ait, modo negat.
Ora me. Do. obſecro te vero, Phaedria. Ph. in' intro nunc iam? Do. oi, ei.

Ph.

quod iſte dicat] Vtrum an ſerua, quod ſeruus? an ſtulta, quod ſtultus? an femina, quod Eunuchus? *Mirum ni tu*] Clare dicit. Quidam preſſius putant. D.

Lege ex duobus noſtris, et vno Fabricii, *Mirum ni tu credis;* quia noſter cum Indicatiuo ſemper. vt, *mirum ni domi eſt: mirum ni dabo* etc. B.

45 *Heus! tu negato rurſum*] *Rurſum*, non ad negationem pertinet, ſed ad interrogationem: vt ſit, rurſus interrogatus. *Rurſus*, retro, id eſt, contrario: ac per hoc contrarium ſuperioribus dicito. D.

Poſſumne hodie ex te] (adde, *exſculpere* Z.) Hoc eſt, producere et formare: quemadmodum formas reddunt illi, qui exſculpunt gemmas. E.

Lege, *Heús negato rúrſus. poſſumne bódie ego ex te exſcúlpere.* B.

46 *Non poteſt ſine malo fateri, video*] Ampliatio et dilatio quaeſtionis argumento eſt, nihil conſtitiſſe. Adde, quod poenam minatur, non tanquam iam incerto, ſed falſo teſti. Deinde ipſum, *fateri*, conſideremus quale ſit. Non eſt teſtis fateri, ſed rei. Hic igitur, vt in illum culpam transferat vniuerſam, *fateri* dixit, non *indicare:* vt ipſe reus, non alieni facti teſtis eſſe dicatur. *Non poteſt ſine malo*] Quaſi nec haec fuerit, nec illa confeſſio, in quibus nulla (*vlla* Z.) veritas ſit. D.

In Bemb. et noſtris plerisque recte eſt, *vidiſtine*, et dictio, *ſine*, ſequenti verſui adſcribitur, vt ſint trochaici, vt caeteri. B.

47 *Sequere hac*] Quaſi ad tormenta. *Modo ait, modo negat*] Teſtis aut ab aduerſario conuincitur falſitatis: aut a ſe ipſo, ſi vitiauerit dicta. Ergo, priora quia non potuere conuinci, ab inconſtantia teſtis praeſidium defenſionis inquiſitum eſt. D.

Modo ait, modo negat] Priſcian. lib. xv. L.

48 *Ora me*] Hoc lentius: vt ſit cauſa non ſaeuiendi. *Obſecro*

PH. Alio pacto honeste quo modo hinc abeam nescio:
Actum'st siquidem. tu me hic etiam, nebulo, ludificabere?

PY. Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me viuere.

secro te vero, Phaedria] Bene *vero*. Nam quia ille dixerat, vt simularet preces: hic annixus (*anxius* Z.) *vero* addidit, ostendens serio se rogare, et ex animo: non, vt ille iubebat, dolo. *I intro*] Terribiliter, dummodo eum summoueat. *Intro*] Vtrum *intro* domum ad Phaedriam? an ad Thaidem? sed non oportet ad Thaidem intelligi, ne celandarum rerum index teneatur. *Oi, ei*] Bene, *oi, ei*, σχετλιασμὸν rusticum posuit, vtpote et serui et nouitii. Et est deploratio ab eis (forte, *Atticis*, seu, *a miseris*, quia σχέτλιος primo miserum significat. W. Forte pro *eis* leg. ἰού, seu, οἴμοι, s. *eiulatu* Z.) sic dicta. D.

Faernus probat lectionem Bembini, *in*, h. e. isne, *intro nunc iam?* Nos vero legimus, *i intro*. D. *eoi ei*. Nam, *nunc iam*, ab omnibus caeteris libris abest: et, *eoi ei*, reperitur in cod. Acad. notae optimae. B.

49 *Alio pacto honeste*] Contra officium fuit, mentiri docuisse seruum, et assuisse mendacio liberalem adolescentulum. Sed vide quemadmodum defendatur, dum se mentiri coactum dicit, dum consulit honestati. Hanc autem causam longae sermocinationis ad hoc induxit artifex Poeta, vt apud omnes iam certum sit, a Chaerea vitiatam virginem, ne vllo errore impediantur vlterius nuptiae, vel finis fabulae differatur. *Alio pacto honeste*] *Nullo alio* scilicet, nisi per hanc fallaciam. D.

Alio pacto honeste] Quoniam, inquit, constat de iniuria, nullo pacto me hinc liberare possim, nisi dum neganti Eunucho vehementer irascor. Haec autem secum loquitur. E.

50 *Actum est siquidem*] Hoc rursus clare. Et sic dicit tanquam adhuc iratus Eunucho suo. D.

Actum est, si tu etiam me hic nebulo ludificabere] Actum est, inquit, si etiam me tu illudis, *Nebulo*, hoc est, fraudator et pessimus. E.

51 *Quam me viuere*] Deest *magis*: vt sit, *Magis scio, quam me viuere*. D.

Hanc technam] Hanc fraudem. E.

DO. Sic eſt. PY. inueniam pol hodie, parem vbi referam gratiam.
Sed nunc quid faciendum cenſes, Dorias? DO. de iſtac rogas
Virgine? PY. ita; vtrum taceamne, an praedicem? DO. tu pol, ſi ſapis,

52 *Inueniam hodie pol*] Haec eſt προοικονομία ad futurum exitum fabulae. Nam dum ſe vlciſcitur Pythias, fit indicium patri Chaereae, et confirmantur nuptiae. D.

53 *Sed nunc quid*] Hic ſecum ancilla deliberat, an indicandum ſit Dominae, virginem eſſe vitiatam. Quod breui argumento percurritur. Primum ſic poſitum eſt, *Taceam an vero dicam?* Suadet autem vt taceat, ab vtili, *Tu pol ſi ſapis, quod ſcias neſcis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis.* E.

Cenſes, Dorias?] V. C. *ſuades, Dorias?* L.

Cenſes reperitur in edd. vett. et vno ex noſtris: in caeteris, *ſuades*. Vtrumque probe. B.

54 *Vtrum taceamne, an praedicem?*] Tertium παρέλκον: abundat enim aut *vtrum*, aut *ne*: aut certe hoc fit, vt ſit figura τμῆσις. *Tu pol, ſi ſapis, quod ſcis neſcis*] Non poſſumus neſcire quod ſcimus. Sed ita, vt, *Concordia diſcors*. et Virgilius (Aen. XI, 695.), *Sequiturque ſequentem*. *Tu pol, ſi ſapis, quod ſcis, neſcis*] Videamus, cur nolit Poeta de vitio virginis continuo ſcire Thaidem: vtrum, ne improuiſo malo vehementius commoueatur, ac doleat: an, vt ex eiuſdem virginis habitu, vultuque iſta cognoſcat? quod eſt actuoſius: an, quod proximum vero eſt, vt illam et Thais, et frater, ignorantes vitiatam, animoſius aduerſus militem defendant, repetitum eam venientem, cum tanto ſtrepitu ac minis? Nam quo ore praeterea diceret Thais Chremeti, de ſororis pudore ſollicito, *Educta eſt ita, vti teque illaque dignum eſt*, ſi ſciret, eam virginem non eſſe? D.

Si, *praedicem*, retines, laborat verſus, qui trochaicus eſt; ſin cum Vaticano legis, *praedicam*, repugnat ſententia. Igitur muta ordinem, *vtrum praedicemne an taceam?* Praeſertim cum in deliberando conſilium melius poſterius fere ponatur: vt Heaut. III, 2, 38. B.

Quod scis, nescis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis:
Hac re et te omni turba euolues, et illi gratum feceris.
Id modo dic, abisse Dorum. Py. ita faciam. Do. sed videon' Chremem?
Thais iam aderit. Py. quid ita? Do. quia, cum inde abeo, iam tum inceperat
Turba inter eos. Py. aufer aurum hoc: ego scibo ex hoc, quid fiet.

ACTVS

55 *Quod scis, nescis*] Vnde in Heautont. *Nescias quod scis, si sapis.* Et hoc est quod κακόζηλον dicitur. *Quod scis, nescis*] Prouerbiale est, et multum apud Dialecticos tractatum: vt, *Facio, et non facio*: et, *Amicus sum, et non sum*: et, *Audio, et non audio*, et caetera huiusmodi. *De Eunucho*] Quid fuerit. *De Eunucho*] Quod Chaerea sit, non Eunuchus. *De vitio virginis*] Quod iam mulier facta sit. D.

Quod scis, nescis] V. C. *Quod scias.* Sic in Heautont. IV, 4, 26. *Tu nescis id, quod scis.* Plautus in Milite II, 6, 88. *Nae tu hercle, si te Dii ament, linguam comprimes Posthac: etiam illud, quod scies, nescieris, Ne videris, quod videris.* Io Sarisber Epist. 186. *Comicum illud fere in omnium voluerctur animis, Quod scio, nescio.* L.

56 *Hac re te omni turba euolues*] Causa quaesita, cur ante iurgium cum milite Thais nesciat vitiatam virginem. *Et illi gratum feceris*] Cui, nisi virgini? cuius crimen, vt supra, silentio texeris, praesertim tacentis iniuriam suam, et sic dolentis amissam virginitatem, vt nec confessionem suae calamitatis subire possit (Daceria recte, *illi*, retulit ad Thaidem. Etenim serua potius Heram curare videtur, quam alienam. Z.). D.

57 *Id modo dic*] *Id* pro *hoc*, subiunctiuum pro praepositiuo. D.

58 *Thais iam aderit*] Bene dixit, *Aderit*. huic enim aderit Thais. *Quia cum inde abeo*] Aliam causam ex alia supposuit: quasi diceret, *Video causam.* D.

59 *Tu fer aurum*] Mſ. R. et V. C. *Tu aufer aurum.* L.

ACTVS QVARTI SCENA V.

CHREMES. PYTHIAS.

ATAT! data hercle verba mihi ſunt: vicit vinum quod bibi.

Ac dum accubabam, quam videbar mihi eſſe pulchre ſobrius!

Poſtquam ſurrexi, neque pes, neque mens ſatis ſuum officium facit.

PY. Chremes! CH. quis eſt? ehem Pythias: vah! quanto nunc formoſior

Vi-

1 *Atat! data hercle verba mihi ſunt*] Hic ſemigrauis inducitur vino Chremes priorum memor, titubans in praeſentibus, vt fere adpoti ſolent. *Atat!*] Interiectio eſt paulatim percepti atque intellecti mali. *Data verba*] Fraus facta. *Data hercle verba*] A milite, an a meretrice, cuius iampridem dolum malum in omni re ſuſpicatus eſt? an magis a vino, quaſi captioſo aliquo, data verba ſunt? quia bibere dulce eſt: ebrium fieri, turpiſſimum. adeo his quae ſequuntur, quaſi ſubtilem fraudem ebrietatis inducit. Plautus de vino (Pſeud. V, I, 6.), *Pedes captat primo, luctator doloſus.* Virgil. de vua (Ge. II, 94.), *Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.* D.

Atat! data] Haec Scena adoleſcentis narrationem habet, quod ſit illuſus. E.

2 *Ac dum accubabam*] Hic verba data ſunt. *Quam videbar mihi eſſe pulchre ſobrius!*] Nihil elegantius. Non dixit, videbar mihi tunc eſſe ſobrius: ſed, vt hoc ipſum iam erroris eſſet ac vinolentiae accumulatio, *Videbar*, inquit, *mihi nimium ſobrius*. *Pulchre*] Fortiter ac nimis. D.

3 *Neque pes*] Ad inceſſum. *Neque mens*] Ad facta ac dicta. *Satis ſuum officium facit*] Bene: non enim, omnino non facit, nam hoc inſani eſt: ſed, non ſatis facit, quod eſt ebrietatis. D.

Neque mens, neque pes] Impedita omnia ſunt vino, vt membra ſe ad actus ſuos explicare non poſſint. *Verbum hercle hoc*] Hoc prouerbium in aetate ſempiternum. E.

Apud Menandrum in Ἀῤῥηφόροις, auctore Athenaeo, ebrius ita: Ἀνίσταμαι γοῦν τέσσαρας κεφαλὰς ἔχων. W.

4 *Quis eſt? ehem Pythias*] Γνω-

Videre mihi, quam dudum! Py. certe tu quidem pol multo hilarior.

Ch. Verbum hercle hoc verum eſt, ſine Cerere et Libero friget Venus. Sed

γνωμικῶς et ſatis miro exemplo, mutatam credit, poſtquam ipſe mutatus eſt. *Quanto nunc formoſior videre mihi, quam dudum!*] Hoc multum Academicos iuuat, qui aiunt: Prout habiti fuerimus atque affecti, ita nobis aliud atque aliud videri: et ideo nihil certi comprehendi poſſe. D.

Cod. plerique, *Chreme.* B.

5 *Certe tu quidem pol*] Et *Certe* et *Pol*, haec dixit, vt appareret hanc vere loqui, quae ſobria eſt: illum vero ex vino falli. Et honorifice, atque vt ſobria, non dixit temulentior, aut laſciuior, ſed *alacrior.* D.

Pol multo hilarior] Ita omnes libri ſcripti: Donatus tamen, *alacrior*, legiſſe videtur. L.

Certo habet Bemb. Sed omnes noſtri, *certe:* quod rectum eſt. B.

6 *Verbum hercle hoc*] *Verbum*, prouerbium. vt idem in Andria, *Verbum illud verum eſt, vulgo quod dici ſolet. Sine Cerere et Libero friget Venus*] Hoc ſi ad ſententiam reuoces, non conueniet ebrio: ſi ad petulantiam, quam * ſic ante dictum eſt (*perquam ad rem apte dictum eſt.* Z.). Nam et improbior factus eſt. Et quum tropice locutus ſit, tamen ordinem naturalem ſeruauit: nam primum cibus, deinde potus, poſtremo libido Venerea. *Friget* autem, quia omnis eiuſmodi voluptas in calore ſanguinis conſtituta eſt, qui his rebus alitur. Et *Friget* proprie, non, adhaeret. Translatum enim hoc prouerbium a picatione vaſorum, quae frigida, (*frigidam*, vterque lib. Caeterum hanc interpretationem recte Eraſmus in Adag. dicit frigidam) picem non tenent: quum alia multa (*multo*, edd Venet.) meliora ſint ad vſum frigida, vt ferrum, argentum, aurum, et caetera huiuſmodi. Nam ſic alibi, *Vbi friget, huc euaſit.* Et vide tres μετωνυμίας, Cererem, Liberum, Venerem. D.

Sine Cerere et Libero] Cicero de Natur. deor. II, 23, *Fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum; ex quo illud Terentii*, ſine Cerere et Libero friget Venus. Minutius in Octauio. 21. *Comicus ſermo eſt*, Venerem ſine Libero et Cerere frigere. Hieron. Epiſt. ad Furiam: *Etiam Comicus, cuius finis eſt, humanos mores noſſe atque deſcribere, dixerit:* Sine Cerere et Libero friget Venus. Theo in Arat. καὶ ὀρθῶς Διόνυσος καὶ Ἀφροδίτη λέγονται μετ' ἀλλήλων εἶναι etc. Euripid. Οἴνε δὲ

Sed Thais multo ante venit? PY. an abiit iam a milite?

CH. Iamdudum: aetatem. lites ſunt inter eos factae maxumae.

PY. Nihil dixit, vt ſequerere ſeſe? CH. Nihil, niſi abiens mihi innuit.

μηκέτ' ὄντος, ȣ̓κ ἔϛιν Κύπρις. Achaeus apud Athenaeum lib. VI, 20. Ἐν τῇ κενῇ γὰρ γαϛρὶ τῶν καλῶν ἔρως Οὐκ ἔϛι· πεινῶσι γὰρ ἡ Κύπρις πικρά. Achilles Tatius Amor. lib. 2. Οἶνος γὰρ ἔρωτος τροφή. Pulchre Apuleius Mileſ. lib. 2. *Veneris hortator et armiger Liber aduenit vltro; vinum illud ſorbeamus hodie omne, quod nobis reſtinguat pudoris ignauiam, et alacrem vigorem incutiat: hac enim ſitarchia nauigium Veneris indiget ſola.* Vid. Fulgent. Mythol. lib. 2. Seru. Aeneid. I. L.

Omnes noſtri habent, *eſt*, vt Andr. II, 5, 15. *Verum illud verbum eſt.* Sed optimi libri Faerni, *erit;* quo verbo antiqui etiam praeſentia et praeterita ſignificabant. Igitur, *erit*, retinendum putamus. B.

7 *Sed Thais multo ante venit?*] Interrogatiue pronunciandum hoc. Et ſcias de his interrogationibus hanc ipſam eſſe, in quibus ita quaerimus, vt, qui interrogantur, reſponſuri nobis ſe (*quid reſponſuri nobis ſint* Z.) neſcire videantur. D.

An abiit?] V. C. *anne abiit?* L.

Lege, *Sed Thais multo me anteuenit?* P. *anne abiit* etc. Nam, *anne abiit*, codd. plerique. *Abiit* hic eſt diſyllabon. B.

8 *Iamdudum, aetatem*] Quia, *iam dudum*, infinitae morae eſt: addit *aetatem*, vt oſtendat multum abiiſſe temporis, vt factum eſt. *Iamdudum, aetatem*] Pro longinquo tempore; Lucilius, *Vt multos menſeſque dieſque: Non tamen aetatem. Aetatem*] Diu, longinquoque tempore ac prolixo, vt eſt aetas. Nam ſic dicimus de die et *dieculam*, aliquantulam moram. D.

Ex omnibus codd. colloca, *lites factae ſunt inter eos m.* B.

9 *Nihil dixit tum, vt ſequerere ſeſe?*] *Nihil*, pro non. Virgilius (Aen. v, 751.): *Deponunt animos nil magnae laudis egentes. Nihil, niſi abiens mihi innuit*] Apparet quaſi iratam diſceſſiſſe Thaidem a milite, et tamen ſic iratam, vt illi ira conſilium non ademerit. *Innuit*, inquit, *quum abiret*. D.

Abiens mihi innuit] Inter ſigna, quibus meretrices ſuis ſe ama-

PY. Eho nonne id ſat erat? CH. at neſciebam id dicere illam, niſi quia
Correxit miles, quod intellexi minus: nam me extruſit foras.

Sed

amatoribus approbare nituntur, oculorum hi nutus, quos νεύματα δόλια Cyrillus vocat, maxime obſeruantur. Naeuius apud Iſidor. Origin. lib. I. c. 25. *Alium tenet, alii adnictat, alibi manus Eſt occupata.* Id propter non neglexit Plautinus Diabolus, dum amicae leges praeſcribit, in Aſinaria IV, I, 39. *Neque illa vlli homini nutet, nictet, annuat.* Sic amatorium erat, os alicui ad ſuauiandum formare, Apuleius in Mileſ. vel in conuiuio extrema parte potionis communicare: ſiue, vt ait Sophocles in Aiace, ὁμιλεῖν βαθεῖαν τέρψιν κυλίκων. apud Plaut. et Petr. Arbitr. Vnde apud Fortunatianum, *Meretrix ex tribus amatoribus alium oſculata eſt, alii reſiduum poculi dedit, alium coronauit. Contendunt quem magis diligat.* Quod ipſum Photius ex Iamblichi ἐρωτικοῖς refert Biblioth. p. 133. καὶ ἔρις τριῶν ἐραςῶν γίνεται . . * . . ὅτι τῷ μὲν ἡ Μεσοποταμία τὴν φίαλην, ἐξ ἧς ἔπινεν, ἔδωκε· τῷ δὲ τὸν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐξ ἀνθέων ἀφελομένη ςέφανον περιέθηκε· τὸν δὲ ἐφίλησε. De coronis ſimiliter cauit adoleſcens in Aſinaria IV, I, 58. *Tum ſi coronas, ſerta, vnguenta iuſſerit Ancillam ferre ſuam Veneri aut Cupidini, Tuus ſeruus ſeruet, Venerine eas det, an viro.* Haec ergo ſub Veneris ſigno militantium velut παρασυνθήματα Chremes, vt ſimplex ac ruſticus, minime ſe intellexiſſe fatetur, ideo a Strationico ςρατιωτικῶς etiam tractatur. L.

Lege, *Nil dixit, tu vt ſequerere ſeſe?* Nam, *tu*, et in Bemb. duobus aliis vett. reperitur, et ſuam hic habet emphaſin. Vulgo legitur, *tum.* B.

10 *Eho nonne id ſat erat?*] Adeo ſimplex hic inducitur adoleſcens, vt a Pythia reprehendi poſſit. Nam quid opus fuit dicere, ſi innuit? (*nil niſi innuit* Z.). *At neſciebam id dicere illam*] *Dicere* pro velle, vel ſignificare. Sic alibi, *Quaſi tu dicas id factum conſilio meo* (Sic φημὶ Graecis dicitur. Z.). *Niſi quia correxit miles, quod intellexi minus*] Hoc videtur facetius et ſapientius, quam dici ab ebrio, ruſtico, et adoleſcente debuiſſet. Hoc vitium tunc fit, quum Poetae ingenium ſuum in perſonas conferunt. D.

11 *Quod intellexi minus*] Veriſimile, hunc tantum extruſum

Sed eccam ipſam: miror vbi ego huic anteuerterim.

ACTVS QVARTI SCENA VI.

THAIS. CHREMES. PYTHIAS.

CREDO equidem illum iam adfuturum eſſe, vt illam a me eripiat: ſine veniat!

Atqui ſi illam digito attigerit vno, oculi illico effodientur.

Vſque

ſum fuiſſe, non etiam vapulaſſe: quia miles Thaidi magis, quam huic iraſcitur. D.

12 *Miror, vbi ego huic anteuerterim*] Id eſt, hanc praeceſſerim. *Vbi*, in qua parte viae. D.

Vbi anteuerterim] Vbi ergo iam (lege, *ego eam*) anteceſſerim E.

Sed eccam ipſam] Mſ. R. *Sed eccam ipſam video. Vbi ego huic*] V. C. *Vbi ego hinc*. L.

1 *Credo equidem illum iam adfuturum eſſe, vt illam a me eripiat*] Vides vt ex ipſis appareat verbis, quam concita (*concitata*. Edd. vett.) et recens a litigio veniat Thais. Itaque nec nominat militem, nec virginem: ſed pronomine vtrumque ſignificat, quaſi in medio conſtituta negotio. *Adfuturum eſſe*] Id eſt, aduenturum: vt (Ae. x,143.) *Aſſuit et Mneſtheus*. *Sine vt veniat*] Quaſi dicat, ſine * (Forte leg. *ſine, nil eſt*. Aut, *ſine, video minas illius*. Aut, vt Wieling. coniicit, *minis terreor nullis*) nullis; et comminantis eſt: vt, *Sine modo*. D.

Credo equidem] Haec Scena repetit puellae accuſationem, quod noluerit meretrix pacta ſeruare. Verum anteponitur adoleſcens, qui aduerſus militem poſſit obſiſtere, ne conturbata (forte, *conturbatus* Z.), cum ſuam puellam duxerit (corrige, *repetierit*, ſc. miles. vide Noſtrum Sc. ſeq. 1. Z.) cedat, ſed hanc audacter ſuam ſororem eſſe dicat. E.

Dele, *eſſe*, cum vett. edd. Nam ita, *illam*, in Arſi habebis; alioquin in Theſi. B.

2 *Atque ſi illam digito adtigerit vno*] Moris comminantium eſt, ad exiguum reuocare commiſſa, quae ſe vlturos praedicent. *Oculi illico effodientur*] Et femineae minae ſunt, et in libidinoſos quam maxime: nam hunc ſuſpicatur amato-

Vsque adeo ego illius ferre possum ineptias, et magnifica verba,
Verba dum sint: verum enim si ad rem conferentur, vapulabit.
CH. Thais, ego iam dudum hic adsum. TH. o mi Chremes, te ipsum exspectabam.
Scin' tu, turbam hanc propter te esse factam? et adeo ad te attinere hanc

matorem esse virginis. Sic et alibi, *Vt ego vnguibus facile illi in oculos inuolem venefico.* In oculos autem maxime saeuire feminas, et tragoediae fere omnes, et comoediae protestantur. D.

Lege, *'Atqui f. i. d. a. óculi illi illico éffodientur.* Nam, *vno*, non est opus, et, *illi*, absorptum erat a vicinis litteris, et postea ad versum sustentandum *vno* addiderunt. B.

3 *Vsque adeo ego illius ferre possum ineptias, et magnifica verba*] Non dixit, Vsque adeo illum possum amare: sed, quam insuauis iam diu sit, ostendit, dicendo, *Ferre possum.* Et cito ostendit, quae sit amicitia militis. *Ineptias*, inquit, et *magnifica verba.* D.

Eiice illud *ego;* quod versui obest, et a Donato abest in edd. vett. B.

4 *Verba dum sint*] Hoc est, quae vim non admisceant rerum. *Verum enim si ad rem conferentur, vapulabit*] Si discesserit a verbis, et rem experiri coeperit, vapulabit. Et bona locutio: vt si dicas, Verba ad rem contulit, hoc est, agere, quod dicebat, aggressus est. D.

Illud, *enim*, quod versum grauat, recte abest a Donati Msto et in edd. vett. B.

5 *Te ipsum exspectabam*] MS. R. *Te ipsum expecto.* L.

In omnibus nostris codd. est, *exspecto;* pro quo legendum puto, *expeto.* Nam alibi saepe illa duo verba a librariis sunt permutata. Dein Thais, quae ante et post in Tetrametris plenis debacchatur, in hoc versu, viso Chremete, vbi deferuet paulum ira, Catalectico vtitur. Denique sensus ipse postulat, *expeto.* Quomodo enim *exspectat*, qui ipse quaeritat? Et quomodo Thais Chremen hic exspectabat, quem apud Thrasonem ipsa discedens reliquerat? B.

6 *Turbam hanc*] Turbationem. E.

Omnem rem? CH. ad me? qui? quaſi iſtuc. TH. quia, dum tibi ſororem ſtudeo
Reddere et reſtituere, haec atque huiuſmodi ſum multa paſſa.
CH. Vbi ea eſt? TH. domi apud me. CH. hem! quid eſt?
TH. Educta ita, vti teque illaque dignum'ſt. CH. quid ais? TH. id quod res eſt:
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa quicquam abs te pretii.

CH.

7 *Ad me? qui? quaſi iſtuc*] Et ruſticus, et timidus, et pudens commotus eſt meretriculae dicto. D.

7 Pro, *qui? quaſi iſtuc*, Cod. Reg. Chartaceus, de optimo quodam tranſcriptus, et a manu ſecunda Academicus recte habet, *qui quaeſo iſtuc?* B.

8 *Haec atque huiuſmodi ſum multa paſſa*] Mulier facunda meretrix, haec imputat (*inculcat repetendo* Z.) adoleſcenti quae vidit, et alia quibus (addunt, *non*, codd. vett.) interfuit. *Reddere et reſtituere*] Proprie *redditur* cupientibus, vt domino ſeruus: *Reſtituitur* cupiens, vt patriae ciuis: *Redditur* et *reſtituitur*, cupiens cupientibus, vt parenti filius. Ergo in hac vtrumque eſt, et reddi et reſtitui. D.

Haec atque huiuſmodi] Commendat hic munus, cum maximas ſe iniurias paſſam dicit. E.

9 *Hem!*] Extimuit adoleſcens, cum ſororem ſuam in domo meretricis eſſe audiuit: cui rei ſtatim occurrit Thais. D.

Vt hic ſit Trochaicus, qui ſuccedat Tetrametris plenis, vt ſemper, pronuncia ſic: *'Vbi e-a'ſt? Dómi apud me. Hém. Quid eſt?* B.

10 *Educta*] Subauditur *eſt*. *Vti teque illaque dignum eſt*] Bene purgauit, quod ex faſtu meretricio exſpectabatur (ope codd. vett. reſtituo, *Quod ex aſtu meretricio ſpectatur*): non inquit, vt me dignum eſt, apud me eſt. *Quid ais?*] Recte: quia mirum, apud meretricem liberaliter educatam. D.

Quid ais?] Vehementer miratus adoleſcens, quod (*quum* Z.) apud meretricem educta ſit ſoror, quemadmodum dictum, *ita vti teque illaque dignum eſt.* E.

11 *Hanc tibi dono do*] Melius dixit (Weſterh. inſeruit *quam*, male Z.), *Dono*: vt do-

num

CH. Et habetur, et refertur, Thais, a me, ita vti merita es, gratia.

TH. At enim caue, ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme.

Nam haec ea'ſt, quam miles a me vi nunc ereptum venit.

Abi tu, ciſtellam, Pythias, domo effer cum monumentis.

CH.

num placidius videatur et praeſtantius. *Neque repeto pro illa abs te quicquam pretii*] Ex eo quod potuit iure facere, beneficium demonſtrauit, oratorie dicens ſerio non (*rem ſe* Z.) eſſe facturam. D.

12 *Et habetur et refertur a me Thais*] Qui habet apud ſe gratiam, nondum retulit. *Retulit*, qui deſtitit habere. Multum ergo hic dixit, et *habetur gratia* et *refertur.* Quem ſenſum tranſtulit Salluſtius in bellum Iugurthinum (c. 110.), *Arma, pecuniam, ſume, vtere: et quoad vixeris, nunquam redditam tibi gratiam putaris* (*imputaris* Edd. Ven.) *ſemper apud me integra erit.* D.

Faernus recte ex Bemb. et aliis libris vett. et ſenſu vult legi, *referetur.* Nam *referre gratiam* in praeſentia non poterat, ſed pollicetur ſe relaturum. B.

13 *Ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme*] Hoc in comoedia licet more vulgi dicere. Caeterum non poteſt amitti, quod nondum acceptum ſit. An quia iam dudum ſumtum ſit? (Verba *An* — *ſit*, Guido Iuuenalis omiſit, forte, quod aliunde aſſuta viderentur). D.

14 *Nam haec ea eſt, quam miles a me vi nunc ereptum venit*] Non ad deterrendum, ſed ad praeparandum animum adoleſcentis haec dicit, quem audacem putat, aliter ac res ipſa eſt. Nam mox Thais mutabit orationem, et dicet, *Quicum res tibi eſt, peregrinus eſt: Minus potens quam tu, minus notus, amicorum hic habens minus.* D.

15 *Cum monumentis*] *Monumenta* ſunt, quae Graeci dicunt γνωρίσματα καὶ σπάργανα (vtraque Veneta, λείψανα σπάργανα). D.

Abi tu, ciſtellam] Soliti fuerant ſemper, quos exponebant, aliquid dare monumentorum pueris, vt ex his monumentis fieret poſtero tempore cognitio. Haec igitur monumenta petit, vti de ciſtella deferantur: quo facilius Chremes in-

CH. Viden' tu illum, Thais? PY. vbi ſita'ſt?
TH. in riſco. odioſa ceſſas?

CH.

ter locutus (*inſtructus* coniicit Weſt. Sed melius, *intrepidus*, ſ. *interlocuturus* Z.) ſit, quod militem venire videat. illa (*ancilla*) intercedit, tamen, interrogans vbi ciſtella. E.

Cum Monumentis] Infantes antiquitus, cum alienae miſericordiae exponebantur, moris erat ἐπισήμοις quibuſdam donis muneratos, relinquere: quae Graeci γνωρίσματα, Latini Crepundia vel monumenta vocant. Plaut. Rudent. IV, 4. Velut Apul. in Apol. *Crepundia ſacrorum* dixit, quae ibidem *monumenta*, *ſigna*, et *memoracula ſacrorum* vocat. Idcirco vero dabantur, vt eſſent ſigna, quibus meliori tempore agnoſcerentur. quod nemini ignotum eſſe poteſt, qui antiquorum fabulas legit, et Heliodorum, Longum, Parthenium, Phleg. Trallianum, Neronis Troica apud Seruium Aeneid. V. Sic Fauſtulus, vt monumentum aliquod exhiberet agnitionis Remi et Romuli, τὸ γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως τῶν βρεφῶν τὴν σκάφην ἀναλαβὼν ἐδίωκεν εἰς τὴν πόλιν. Dionyſ. Halicar. libr. I. p. 69. At vero non ſic tantum cum munuſculis, immo etiam inuſti in cute notis ſaepiſſim[illegible]e-bantur, agnitioni[illegible] indicium praebituris. velut de Oedipo legimus apud Mythologos, et Trogi Iuſtinum libr. 64, 4. de Habiſd. *Tunc et lineamentorum ſimilitudine, et notis corporis, quae inuſtae paruulo fuerant, nepos agnitus.* Quod ideo monendum puto, quia ab omnibus, qui hac de re ſcripſerunt, id neglectum video. Caeterum quibuscum pueri iudunt, crepundia, Graecis σπάργανα ſunt: vt etiam in Actis Concilii Chalcedon. καὶ ἡ μὲν νηπιότης τȣ̃ βρέφȣς διὰ τὴν τῶν σπαργάνων εὐτέλειαν ἐπιγινώσκεται; eaque perinde ac nunc quoque, e collo pueris pendere ſolebant. Plaut. Milite V, 6. *Faciam quaſi puero e collo pendeant crepundia.* Adhelmus de Virginitate: *Crepundia collo gemmiferis lunulis pendentia.* L.

16 *Viden' tu illum, Thais?*] Longe videre, timoris eſt indicium. *Vbi ſita eſt?*] Trepidantes perſonas immiſcuit. *In riſco*] Ciſta pelle contecta: nomen Phrygium. D.

In riſco] *Riſcum* ciſtellae genus de vimine factum, et tectum corio, intelligimus. E.

In riſco] Gloſſar. Λάρναξ, *Arca, Riſcus.* Gloſſae Lat. *Scrinium, riſcus.* L.

C h. Militem secum ad te quantas copias adducere!
Atat! T h. num formidolosus, obsecro, es, mi homo? C h. apagesis,
Ego formidolosus? nemo'st hominum, qui viuat, minus.
T h. Atque ita opus'st. C h, hau! metuo, qualem tu me esse hominem existumes.
T h. Imo hoc cogitato; quicum res tibi est, peregrinus est.
Minus potens quam tu, minus notus, minus amicorum hic habens.
C h. Scio istuc. Sed tu quod cauere possis, stultum admittere'st.

Malo

17 *Quantas copias*] Proprie dixit *Copias:* nam sic dicuntur legiones in vnum collectae. Conuenit tamen rudi et rustico adolescenti, sex homines *copias* dicere: Militem scilicet, Parasitum, Donacem, Syriscum, Simalionem, Sangam. D.

18 *Num formidolosus obsecro es, mi homo?*] *Formidolosus*, et terribilis, et timidus intelligitur. *Apagesis*] Plautus in Trinummo, *Apage amor* (II, I, 25.). D.

Apagesis] Hoc est, timidus ego? discede, non sum. E.

19 *Egon'* omnes Faerni codd. et nostri, vno excepto. B.

20 *Atque ita opus est*] Vt minus formidolosus sis. *Metuo, qualem tu me esse hominem existumes*] Videtur ebrius factus hic Chremes iam etiam displicere nolle mulieri. Nam idcirco fatetur, se timere malam opinionem Thaidis de se. Et, *metuo qualem tu me existimes*, noue dixit, pro, *Metuo ne ignara sis*. D.

Omnes nostri, *hau*, vel, *au*. Sed Faerni fere omnes, *ah*. Recte. B.

21 *Peregrinus est, minus potens quam tu*] Quam * post quam tamen ipsa non eloquitur, quid efficiatur: ex eo quod ait, *Peregrinus est, minus potens quam tu:* bene sic dixit (locum ita ordino; *Post* QVAM TV *ipsa non eloquitur, quid efficiatur ex eo quod ait:* PEREGRINVS EST; MINVS POTENS QVAM TV. *Tamen bene sic dixit*): quia tardum fuit dicere, *Ille impotens, tu potens*, et caetera. D.

23 *Sed tu, quod cauere possis, &c.*] Ostendere vult Teren-

Malo ego nos profpicere, quam hunc vlcifci, accepta iniuria.
Tu abi, atque obfera oftium intus, dum ego hinc transcurro ad forum.
Volo ego adeffe hic aduocatos nobis in turba hac.
Th. mane.

rentius, plures fententias ad timiditatem congruere, quam ad audaciam. Nam et mox dicturus eft, *Omnia prius experiri, quam armis, fapientem decet.* Quia ex prouidentia timor, ex audacia temeritas prouenit. *Admittere eft*] Fieri finere. Et melius dixit, quam *Pati*: hoc generale eft. Nam nunc *admittere*, pati fieri fignificat. D.

Tu quod cauere poffis] Menander apud Stobaeum: Εὐήθειά μοι φαίνεται δηλȣμένη, τὸ νοεῖν μὲν ὅσα δεῖ, μὴ φυλάτ]εσθαι δ' ἃ δεῖ. Auguftin. de vita beata: *Veriffima eft illa fententia: Nam tu quod vitare poffis, ftultum admittere eft.* L.

Σωφρονέϛερον δ' οἶμαι τȣ̃ μετὰ τὸ παθεῖν ἐγκαλεῖν τὸ πρὶν. παθεῖν φυλάξασθαι το μὴ παθεῖν. Menander apud Stob. W. Plato, νήπιον παθόντα γνῶναι. Z.

24 *Malo ego, nos profpicere*] Prouidere ne fiat: id eft, profpicere et cauere ab eo quod praecedit, id quod fequitur. *Accepta iniuria*] Hic caufa oftenditur, cur illud malit. D.

25 *Oftium obfera intus*] Pauidi confilium nihil aliud continet poft (*quam* Z.) clauftra et fugam. Nam *fera* eft clauftrum ianuae. *Transcurro ad forum*] *Transcurro* dixit, non, *Curro*: vt proximitatem fori oftenderet. D.

Obfera oftium] *Serare* eft claudere. Ita compofitum *obferare.* contrarium eft vero, *referare*, quod eft aperire. E.

Transcurro ad forum] In foro nimirum caufidici obambulabant, exfpectantes cui aduocationem linguaeque venale feruitium venderent. De hifce forenfibus Cerberis Ammian. Marcell. lib. xxx. *Videre eft per eos omnes tractus violenta et capaciffima genera hominum, per fora omnia volitantium* &c. Iuftinian. Conft. de nouo Cod. fac. et alibi paffim. Atque inde etiam ἀγοραῖοι vocantur, licet Oecumenius παρὰ τὸ ἀγορεύειν, ὅ ἐϛὶ δημηγορεῖν, eos dictos velit. In Act. Apoftolor. cap. κθ. pag. 87. L.

26 *Volo ego*] Quafi minus timeat: *cupio* non inquit, fed *volo.* *In turba hac*] Vide timidum *turbam* appellare, quam mulier non timet. D.

Nobis in turba hac] Mf. R. *aduocatos nobis.* T. *mane, mane.* L.

CH. Melius est. TH. mane. CH. omitte, iam adero. TH. nihil opus est istis, Chreme:
Hoc modo dic, sororem illam tuam esse, et te paruam virginem
Amisisse; nunc cognosse. signa ostende. PY. adsunt. TH. cape.
Si vim faciet, in ius ducito hominem: intellextin'? CH. probe.
TH. Fac animo haec vt praesenti dicas. CH. faciam. TH. attolle pallium.
Perii!

27 *Melius est*] Fugae (*Fugiendi*, libb. vett.) occasionem hic cupit dari. *Mane*] Hoc, gestu iam adiuuatur. *Omitte, iam adero*] Ex huius (forte, *hisce*) verbis apparet, etiam manu comprehensum esse adolescentem. *Omitte, iam istic adero*] Quia caussam probari non videt, celeritatem redeundi pollicetur. *Nihil opus est istis*] *Istis*, vtrum aduocatis, an istis omnibus quae dixisti? (Dubium non est, quin sit sermo de aduocatis). Virgilius, *Aut quid petis istis?* (Aen. IX, 94). D.

28 *Hoc dic modo, sororem illam tuam esse*] Ordine est exsecutus: primo vtrum personam habeat, *Dic sororem*, inquit, *illam tuam esse*. Vtrum negotium habeat, *Et te paruam virginem amisisse*. Cur hodie agat, *Nunc cognosse*. Et vnde probet, *Signa ostende*. Haec omnia sic pronuncianda sunt, vt et iusta et factu facilia demonstrentur. D.

Nostri collocant, *Sororem esse illam tuam*. Recte. Nam, *illám tuam esse*, male acuit vltimam. B.

30 *Si vim faciet, in ius ducito hominem*] Et recte: quia violento ciuiliter resisti solet. D.

In ius ducito] Ad forum in iudicium. E.

31 *Fac animo haec vt praesenti dicas*] Haec non dicerentur a Thaide, nisi in illius vultu pauor nimius appareret. *Faciam*] Adiuuandum pronunciatione: *Faciam* enim, timide dictum est. *Attolle pallium*] His verbis Chremetis (*Chremes*, legunt edd. Ven. Sed lege, *Thais*. Nam pro TH. librarii legerunt CH. Hactenus *West*. Sed forte Donatus scr. *Chremes*; et verba, *attolle pallium*, tribuit ipsi Chremeti Z.) demonstrauit, nimium liberaliter (forte *illiberaliter*) pauidi

Perii! huic ipsi est opus patrono, quem defensorem paro.

ACTVS QVARTI SCENA VII.

THRASO. GNATHO. SANGA. CHREMES. THAIS.

HANCINE ego vt contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?

Mori

pauidi adolescentuli animum. *Attolle pallium*] Vel quia simplex est, vel quia ebrius, pallium trahit Chremes (vel quia ante detractum erat a Thaide retinente, vel vt ad fugam aut pugnam esset expeditior, si verba sunt Chremetis. Z.) D.

Attolle pallium] Quoniam comoedia Athenienses personas habet, idcirco *pallium* dixit. Sunt enim comoediae quae *togatae* dicuntur, quae personas Romanas habent. E.

Lege cum edd. vett. *Fac animo haec praesenti vt dicas.* B.

32 *Perii! huic ipsi est opus patrono,* &c.] Haec meretricis querela, rudem adolescentulum magis et honeste natum, quam culpandum esse demonstrat. D.

Ipsi est opus patrono] Hic, inquit, qui mihi defensor paratur, ita timet, vt ei potius patronus adhibendus sit. E.

1 *Hancine ego contumeliam*] Hic rursus inepti vanitas militis demonstratur, ad amicam tanquam ad hostilem exercitum pergentis irritato animo, concitato cursu, inclinata (*Vndanti*, Edd. Ven. Mf. Boend. et ed. Du B. Recte. Nam ita notatur militis corpus succussantis, et ridicule fastuosi, et truculenti ingressus. De eiusmodi quoque milite Plaut. Epid. III, 3, 54. *Sed hic quis est, quem huc aduenientem conspicor, Suam qui* vndantem chlamydem *quassando facit?*) chlamyde, trepidi et quatientis caput. Et haec verba pro hortatu imperatoris accipienda sunt: quandoquidem omnia de exercitu transferuntur. *Contumeliam* vero proprie, et vt miles (Contumeliam. *Proprie, non vt miles, sed vt nequam.* (Edd. Venet. Mf. B. et ed. Du B. Recte). Sallustius, *Ne qua contumelia* etc. *Contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?*] Apparet Gnathonem et dehortatorem esse certaminis, et ad pocula militem prouocare: maxime cum videat persuasisse ista consilia, vt hoc certamen moueretur. *Tam insi-*

Mori me satius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini.

Pri-

insignem] *Insignem*, vt miles dixit, quia *insignia* armorum sunt. D.

Hancine ego] Repetiturus, vt diximus, puellam, aduenit miles extemplo; sic enim supra etiam Thais ipsa dixerat: *velle se illam mihi dare, verum id vereri, ne vbi acceperim, sese relinquam.* Et alio loco; *fidem habeat, se iri praepositum tibi apud me.* Nunc vero cum de Chaerea (*Phaedria* Z.) pactum sit vt praeponatur ille, et hodie introduxerit Chremetem, quem miles suspicatur amatorem, dicit contra pactum esse hoc factum. vnde istum credit repetiturum esse, quod dono dedit. Et vide militis gloriosi stultitiam, quasi aciem et praelium ante disponit. et eo (*ei* Z.) consensum commodat parasitus, quem Colacem in hac comoedia intelleximus. E.

Particula, *vt*, inprimis cum adiuncta particula, *ne*, seruit interrogantibus ad indignationem exprimendam; vt, And. I, 5, 28. *Eine ego vt aduorser?* h. e. plane indignum est ei aduersari. Horat. Sat. II, 5, 16. *Vt ne tegam Spurco Damae latus?* Homerus ad hanc rem significandam, fere vtitur illo νεμεσσητόν. Cf. Drakenb. ad Liu. IV, 2. Z.

2 *Mori me satius est*] Ridicula praesumtio: tanquam aduersus meretricem iurgia nunquam Thraso sumere ausus esset, nisi morte proposita. Ergo velut mortis contemtu opus est ad tale praelium. *Mori me satius est*] Tanquam aliter miles aduersus mulierem audere non posset, vel quia nihil (Lege ἀπὸ κοινοῦ, MORI ME SATIVS EST. *Vel quia miles*), vel quia amator. *Mori me satius est*] Quasi ille sibi dicat vel molestum esse certamen, vel amicam non esse laedendam. *Simalio*] Et (*Et* abest ab edd. Ven.) hoc concitate pronunciandum est. *Sequimini*] Huiusmodi militia per tumultum repente suscipitur, et dicitur *Euocatio:* vbi dux alloquitur ciues, *Qui rem publicam saluam vultis, me sequimini.* Vnde Virgilius sic ait (Aen. VII, 693.), — *desuetaque bello Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.* (Aen. VII, 614.) *Ipse vocat pugnas; sequitur tum caetera pubes.* D.

Simalio, Donax] Mss. R. et vett. libb. *Dorax:* vt et in scriptis exemplaribus Priscian. libr. VII. pag. 766. L.

Bentleius edidit, *satiu'st*. Z. Menander apud Stobaeum simile quid dicit: Ἄπλουν γάρ ἦν, τὸν μὴ δυνάμενον ζῆν ἀλύπως, ἀποθανεῖν. W.

Primum aedeis expugnabo. GN. recte. THR. virginem eripiam. GN. probe.
THR. Male mulctabo ipsam. GN. pulchre. THR. in medium huc agmen cum vecti, Donax:
Tu,

3 *Primum aedes expugnabo*] Debet hic esse vociferatio vana ad hoc, et verbum militis cum quodam motu ingenti, et per immanes minas, sine vlla vi rerum. Vanaque comminatio est, velle aedes expugnare, cum foris sit meretrix (Locum ope codd. ita restituo: *Debet hic esse vociferatio vana, ad hoc, vt verbo miles cum quodam metu ingenti, et per immanes minas, sine vlla vi rerum, vanaque comminatione velle videatur aedes expugnare, cum foris sit meretrix*). D.

Recte, probe, pulchre] Vid. Io. Sarisberiens. Polycrat. lib. VI. cap. 30. L.

4 *Male mulctabo ipsam*] Vide ordinem belli. Primo expugnatio moenium; tum recuperatio captarum rerum; demum poena praedonum. *Pulchre*] Postquam non obtinuit, quod volebat Gnatho, assentatur ad omnia. Vide autem manifestam irrisionem ex ipso genere laudandi. Nam quid est in *aedium expugnatione* recti? quid in *virginis ereptione* probitatis? quid in *male mulctanda muliere* pulchritudinis? Sed hoc est, quod ait supra de se ipso parasitus, *Quicquid dicunt, laudo*. *In medium huc agmen cum vecti, Donax*] Mire composita ad contemtum nomina legionariorum sunt. Nam *Donax* ab arundine, veluti sit inanis et fragilis, nomen sortitus est (Pollux IV, 9. Καὶ Δόνακα δέ τινα ὑπολύριον οἱ κωμικοὶ ὠνόμαζον, ὡς πάλαι ἀντὶ κεράτων ὑποτιθέμενον ταῖς λύραις). *In medium huc*] Ridicule satis. Armaturas leues non putat aduersus Thaidem idoneas: et ideo agmen (Donacem) cum vecti vult venire in medium (adde, *agmen*). An ideo cum vecti, quia ad expugnationem venitur aedium? D.

In medium huc agmen cum vecte. manipulus furum] *Manipuli* dicuntur in legione, certi et collecti milites; quemadmodum turma est, ita et manipulus. Et hic miles manipulum se habere dicit furum. E.

Recte a Bentleio est editum, *mulcabo*. Nam *mulctare*, quod saepe a librariis pro *mulcare* positum esse ostendit Taubmann. ad Plaut. Most. IV, 2, 23. et Burmann. ad Phaed. I, 3, 9. de poena primum pecuniaria, deinde alia adhibetur; sed *mulcare* est verberare, nimis mulcere, acerbe commitigare,
vt

Tu, Simalio, in ſiniſtrum cornu: tu, Syriſce, in dexterum.

Cedo alios: vbi centurio'ſt Sanga, et manipulus furum? SA. eccum adeſt.

THR. Quid, ignaue, peniculon' pugnare, qui iſtuc huc portes, cogitas?

SA.

vt Omphale Herculem commitigauit Sandalio, aut, vt graculus ſuperbus *male mulcatus* eſt a pauonibus. Phaed. l. I. Z.

5 *Simalio*] A ſimio, vel a ſimia deriuatum eſt, ob foeditatem oris vel naſi. *Syriſce*] Iam diminutiuum eſt a Syro. *Tu Simalio in ſiniſtrum cornu: tu Syriſce in dexterum*] Hic agmen inſtruitur. Facetum autem eſt, cum a rebus magnis res ridiculae deriuantur. D.

6 *Cedo alios*] Non *reliquos* dixit, ſed *alios*, quaſi multi ſint. *Sanga*] Nec ſangarius, ſaltem vt nomen eſſet? *Manipulus furum?*] *Manipulus* proprie eſt militis. Cum Romani et Latini ſub vno Centurione bellum aggreſſuri deputabantur, ſibi ſertum vel coronam ex manipulo herbae vel huiuſmodi conficiebant, quem pro ſigno ſequebantur. Merito ergo centurionem videns, *manipulum* deſiderauit: hoc eſt, coquum videns, conuiuas deſiderat: qui apparauerat, quotiens locus affuit, id eſt, conuiuium eſt conſtitutum (Mſ. B. *vel quotiens conuiuium eſt inſtitutum*. Aut leg. *Quotiens et locus dictus, et tempus conuiuio conſtitutum affuit*). Alii *manipulum furum*, coci diſcipulos dici putant. *Eccum adeſt*] Pro ſe ac pro diſcipulis Sanga. D.

7 *Quid? ignaue*] Apparet, coquum ad repentinum ſtrepitum ſic exiſſe, vt ad artem ſuam fuerat expeditus. D.

Quid, ignaue, peniculon'?] Intelligimus Sangam coquum cum peniculo egreſſum, ac propterea militem interrogare cum (*cur*) peniculum portet. Sed quoniam et familiae, et domini mores nouit, perite reſpondit: *Egone? imperatoris virtutem noueram et vim militum*. E.

Peniculone pugnare] Gloſſar. *Peniculum* σπογγεῖον, σπογγάριον: quo quidem ad vulnera ſiue abſtergenda, ſiue obliganda vti ſolere, ex Medicorum libris ſatis notum. Apuleius Meleſ. I. *Quod vulnus, qua maxime patebat, ſpongia affulciens*. Auſon. Idyll. IX. *Impingas ſpongiam*. Et apud Plautum Menech. I, I, I. paraſitus *Peniculum* ſe vocari dicit, *quod menſam, quando edit, detergeat*. Arrian. Epict.

SA. Egone? imperatoris virtutem noueram, et vim militum,
Sine ſanguine hoc fieri non poſſe, qui abſtergerem vulnera.
THR. Vbi alii? SA. qui, malum, alii? ſolus Sannio ſeruat domum.

THR.

lib. VII. cap. 26. ἆρον τὰς τραπέζας, σπόγγισον. Vlpian. l. 12. §. 22. ff. de inſtr. er inſtrum. *Perticae, quibus araneae detergantur: item ſpongiae, quibus columnae, pauimenta, podia extergantur.* Hic ergo primus vſus ſpongiarum. Dein, certa quadam arte coactis, καρδιοφύλακος loco illis vtebantur. Ariſtophanes Ranis: οἶσε μοὶ πρὸς τὴν καρδίαν σπογγιὰν. Ridicularia ſunt quae ſequuntur, et nimia vt hic perſcribantur. Quae vero ex Liuio, Tertulliano, Ariſtaeneto, aliis addi poſſent, iam pro compertis habentur. L.

Omnes codd. noſtri, *iſtunc huc*, praeter Petrenſem, vbi recte, *iſtum huc.* Feſtus enim; *Peniculi, ſpongiae longae propter ſimilitudinem caudarum appellatae.* B.

8 Eg*one*?] Haec cauſa eſt. *Imperatoris virtutem noueram, et vim militum*] Hoc plus habebit ſalis, ſi ſic intellectum fuerit, vt Sanga vno eodemque tempore et quaerat quid dicat, ſimulque reſpondeat, *Hoc noueram, ſine ſanguine fieri non poſſe*, ſcilicet: ἀπροσδοκήτως. Quid igitur, ſi hoc ſciebat? D.

9 *Qui abſtergerem vulnera?*] Quaſi hoc fuerit auxilii genus. Quid hoc eſt? vnde vulnera? quorum vulnera? vtrum vtriuſque partis? An, quod magis ridiculum eſt, ſuorum? D.

Abſtergerem vulnera] Priſcian. lib. IX. L.

Noſtri omnes cum edd. vett. et Priſciano, longe numeroſius, *Sine ſanguine hoc non poſſe fieri.* In Bemb. et Victor. eſt, *volnera.* Caeterum octonarius ſtat producta penultima in *abſtergerem.* B.

10 *Qui malum*] *Malum*, per παρένθεσιν ſuauiter infertur. Plautus in Epidico, *Quae, malum, haec imprudentia eſt?* Et non interponitur *malum*, niſi oculis conuerſis ad eum, qui id, quod reprehendimus, dixerit. *Malum* nunc interiectio eſt. *Solus Sannio ſeruat domum*] Haec figura παρόμοιον dicitur. *Solus Sannio ſeruat domum*] Vt (Aen. III, 183.), *Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.* *Seruat domum*] Pro remanet vt obſeruet. Nam *ſeruat domum*, rectum erat: non, *ſeruat domi*, ſi *cuſtodit* intelligeretur. Vel *Seruat*, pro ſedet: ab eo quod ſequi-

THR. Tu hoſce inſtrue: hic ego ero poſt principia: inde omnibus ſignum dabo.

GN. Illuc eſt ſapere! vt hoſce inſtruxit, ipſus ſibi cauit loco.

THR. Idem hoc iam Pyrrhus factitauit. CH. viden' tu, Thais, quam hic rem agit?

Nimi-

ſequitur, id quod praecedit. Nam non ſeruat, niſi qui prius in eo loco ſederit. D.

Solus Sannio ſeruat domi] Aut abſolute dictum *ſeruat domi:* aut, *ſeruat ea, quae domi ſunt.* E.

Solus Sannio ſeruat] Ammian. Marcell. lib. XIV. *Ne Sannione quidem, vt ait Comicus, domi relicto.* L.

Bentl. edidit, *domi.* Recte. Nam ſic *ſeruare*, h. e. obſeruare diligenter, et cuſtodire, occurrit Plaut. Moſt. II, 2, 21. *Natus nemo in aedibus ſeruat.* et alibi. Z.

11 *Poſt principia*] Magnifice ad riſum commouendum: nam dicere debuit, *poſt vos.* Et hunc locum ſibi optimum elegit, vt timidus. *Poſt principia*] Militare dictum eſt. Et ambigunt multi, an in extremo agmine ſit hic locus, an in medio. *Inde omnibus ſignum dabo*] Tanquam non omnibus dari poſſit, ſi aliunde detur. D.

Ego poſt principia] *Principia* dicuntur acies et frons prima exercitus. Ita *poſt principia*, eſt poſtrema aciei pars. Denique intelligens paraſitus, prudentem appellat militem, quod ſibi in periculoſo loco cauerit. E.

Dele, *hic*, cum cod. Petrenſi: quod fruſtra verſum onerat et impedit. B.

12 *Ipſus ſibi cauit loco*] An *Loco* ſimpliciter, quia poſt principia? an *Loco*, in loco, opportune et ἐνκαίρως? Terentius in Adelphis, *Pecuniam in loco negligere, interdum maximum eſt lucrum.* An pro *de loco?* D.

13 *Idem hoc iam Pyrrhus factitauit*] Irridet quidem Poeta: veruntamen oſtendit officium imperatoris hoc eſſe, ne ſe in periculum proiiciat. Sic Salluſtius, *Et in praeliis actu promtus.* Et hoc totum, quaſi in Palliata: ſed conceſſum poetis fuit. Pyrrhus autem peritiſſimus ſtratagematon fuit: primuſque, quemadmodum ea diſciplina per calculos in tabula traderetur, oſtendit. D

Verba, *Idem hoc iam P. f.* plerique libri tribuunt Gnathoni; quod non eſt opus. B. Temere Daceria vult legi, *factitat.* Nam etiamſi Menander, cuius temporibus vixit Pyrrhus, vſus ſit fortaſſis tem-

pore

Nimirum consilium illud rectum'st de occludendis aedibus.

THA. Sane, quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est;

Ne metuas. THR. quid videtur? GN. fundam tibi nunc nimis vellem dari, Vt

pore praesenti: Terentius tamen et potuit, et debuit praeterito vti tempore. Z.

14 *Nimirum consilium illud rectum est*] Illud *rectum est*, et noua locutio, et superiori similis, *Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum* (excidit, NIMIRVM RECTVM EST Z.): pro, sine dubio rectum est. D.

15 *Sane, quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est: ne metuas*] Figurata locutio, et praeterea ὑπέρβατον intermixtum. Nam hic ordo est, *Sane hic nebulo est, ne metuas*. An hic erit ordo et sensus, vt sit dictum, *Ne metuas: sane qui tibi vir videtur esse, hic nebulo magnus est*. Et recte: nam obterretur adolescens et aetate militis, quod iam vir est: et magnitudine, quod magnus corpore: quae vtraque in illo vana esse, meretrix, vt experta, denunciat. *Nebulo* autem, vel inanis, vel vanus, aut mollis, vt est nebula, dicitur (Forte excidit, SANE, ad quod sequens pertineat Scholion. Z.). Et hoc εἰρωνικῶς dictum est. Meretrix, frustra metuentem corripiens Chremerem, *Sane*, inquit, *quod tibi nunc vir videatur esse*. et deest, *non' est;* vt sit, non est quod tibi nunc vir videatur esse: hic nebulo magnus est. Sic et alibi, *Si in platea hac te offendero post vnquam, nihil quod dicas mihi, Alium quaerebam: iter hac habui: peristi*. Vt sit, Non est, quod dicas mihi. D.

Quod tibi nunc vir videatur esse hic, nebulo magnus] Glossarii auctor hunc locum in mente habuit: qui sic interpretatur: Μάταιος, *inanis, cassus, vanus, nebulo*. Terentius Eunucho: *Sane quod tibi nunc vir videatur esse, hic nebulo magnus est*. L.

Vt perspicuitati et linguae legibus consulatur, leg. cum edd. vett. et Donato Msto, et sex nostris codd. *Sane, qui t. n. v. videtur* etc. B.

16 *Quid videtur?*] Non diceret miles, si staret in sententia: sed iam videtur timore mutatus. *Quid videtur?*] Dubitandi (Edd. vett. *Dubitandum*. Ms. H. *Dubitantis*. Malim, *Dubitant, a quo dictum sit*) est quod dictum sit, *Quid videtur*? Ego sane hoc militem puto dicere, quem pausatim

Vt tu illos procul hinc ex occulto caederes: facerent fugam.

THR. Sed eccam Thaidem ipsam video. GN. quam mox irruimus? THR. mane:

Ff 3 Omnia

tim a violentis atque acribus principiis ad terrorem desidiamque perducit timor. Nam primo ipse praecedit, vtpote qui dicat, *Sequimini*. Dum denique propius deuentum est, *post principia* refert pedem. Post iam nihil ipse audet, sed quaerit consilium parasiti. Denique, vbi cominus res gerenda est, dixit *Mane*, et continet irruentes. Ad postremum diffisus, nescit quid agat: ad parasitum spectans, *Quid agimus?* inquit. *Fundam tibi nunc*] Mire parasitus hoc ait: vel quia militem nolle videt, vel quia (*non* inseruit Westerh. Forte leg. *Vel quia militem nolle impugnare videt, vel quia eum audet ab impugnando auocare* Z.) audet impugnare, consilium formidolosum et aptum metuenti dedit, subtiliter tamen: nam *funda* pugnant, qui cominus non possunt: et *ex occulto*, qui non audent palam. Sed honesta causa, non, quia timeas, inquit, sed *vt fugiant*: tanquam nisi hostes fugerint, non sit tutum accedere. *Fundam tibi*] Non dixit hastam, aut lanceam: sed sagittam, *fundam*, quae nimirum longe iactatur (*Sed satis mire*, fundam, *qua nimirum lapis longe iactatur* Z.); vt ex hoc interuallo pauorem ostenderet non audentis accedere. Et mire *tibi*: tanquam ipse parasitus nec hoc audeat. Sunt autem qui putent haec a Thaide ad Chremetem dici; sed male. Non enim conueniunt ista meretricis dictis superioribus: nisi quia mouet me, quod *ex occulto* dicit: quasi constet ei iamdudum videri militem, et ipsum non vidisse, cum qua pugnaturus sit. D.

17 *Vt tu illos*] Meretricem scilicet cum suis; vt alibi, *Nos prius introducant* (Lege, *Hos prius introducam*. Eun. III, 2, 39.). *Vt caederes*] Pro, caedendo cogeres vt facerent fugam. *Facerent fugam*] Deest rursus *vt*, sic, *Vt facerent fugam*, vel ἀσυνδέτως illatum est. *Facerent fugam*] Desiderat coniunctionem *enim*: vt sit, *Facerent enim fugam*. D.

18 *Sed eccam Thaidem ipsam*] *Eccam* et *ipsam*, figura ἔμφασις: quasi *eccam* principem belli: et *ipsam*, contra quam pugnaturus est. *Quam mox irruimus*] Hoc parasitus irridens militem dixit. Et *irruere* proprie dicuntur, qui cum furore praelium ineunt. D.

Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet.
Qui ſcis, an quae iubeam, ſine vi faciat? GN. Di veſtram fidem,
Quanti eſt ſapere! nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.

THR.

19 *Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet*] Animaduerte quantam vim habeant ad delectandum in Comoediis ſeuerae ſententiae, cum a ridiculis perſonis proferuntur: quale eſt apud Plautum (Mil. I, I, 68.), vbi miles ſuam formam admirans, ait, *Nimia eſt miſeria nimis pulchrum eſſe hominem*. *Quam armis*] ἀνακόλουθον: pro, *quam arma*. Aut ἔλλειψις eſt, ſi ſubaudiamus *agere*. Et mire non dixit *Me*, ſed *Sapientem*. quod magis ridiculum eſt. D.

Omnia prius] V. C. *Omnia prorſus*. Simile vero dictum Dionyſii in Eclog. Legat. II. pag. 295. μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων, πρὶν ἢ πειρασθῆναι τῶν λόγων. Menelaus apud Libanium Sophiſt. p. 196. πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾷν ἀνθρωπινώτερον δήπουθεν. L.

Vt verſui et ſenſui conſulatur, pro *armis*, repone, *arma*. Certe cod. Acad. egregius 900 annorum habet, *armas ſapientem*. B.

20 *An quae iubeam*] Et mire non *velim*, ſed *iubeam* dixit. *Iubeam* pro *velim*: vt, *Iubeo Chremetem*. *Di veſtram fidem*] Bona ἀναλογία: qui leuiora laudauerat, hic exclamare iam debet. Et hoc eſt quod ſupra ait, *Id rurſum ſi negant, laudo id quoque*. Nam negat rurſum male (*militi* Z.) pugnandum eſſe, qui ſuperius retineri non poterat, quin in praelium vel moriturus irrueret. D.

21 *Di veſtram fidem, quanti eſt ſapere? nunquam accedo quin abs te abeam doctior*] Mire egit perſonam admirantis, per trinam ἀποστροφήν. Ad deos, vt *Dii veſtram fidem*: ad ſeipſum, *Quanti eſt ſapere*: ad militem, *Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior*. Et ridicule paraſitus, *Nunquam accedo ad te*, dixit, qui nunquam recedit. *Quin abs te abeam doctior*] Nimis impudens aſſentatio, ſe fieri doctiorem ex militis ſapientia. D.

Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior] Symm. lib. IX. Ep. 79. *Quod ait noſter Comicus*, Nunquam te adeo, quin abs te doctior abeam, *id ego de epiſtolis tuis iure memorauerim, quae multis ſalibus, nonnunquam ſententiarum, plerumque verſuum farciuntur*. L.

Thr. Thais, primum hoc mihi reſponde; cum tibi do iſtam virginem,
Dixtin' hos mihi dies ſoli dare te? **Tha.** quid tum poſtea?
Thr. Rogitas? quae mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum;
Tha. Quid cum illo agas? **Thr.** et cum eo clam te ſubduxti mihi?

22 *Thais, primum hoc mihi reſponde*] Omiſſa contentione repetendae virginis. Non enim iam puellam, ſed pactum exigit, vt amator. *Cum tibi do*] Pro, *cum tibi darem.* D.

Thais, primum mihi] Hic propoſitio eſt pactorum: vnde arguit, quod ſibi non ſint pacta ſeruata. Deinde proponit, quemadmodum ſeruata non ſint: *quae mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum. qui cum illo agas.* Scit amatorem ſuum non eſſe, et ideo omnia militi permittit, vt nullum (*tumultum*) faciat, quem credit amatorem. E.

Thais, primum hoc mihi] Vid. Io. Sarisber. Polycr. l. IIX. c. 3. L.

23 *Quid tum poſtea?*] Aut, *dixi,* reſpondendum erat: aut, *Non dixi.* Sed vide contumaciam meretricis, in contemtionem perſonae militis, interrogantem interrogare maluit, quam per inductionem capi (Vid. Donat. ad II, 2, 42.). D.

Verſus gratia lego, *Dixtin' hoſce mihi dies* etc. vt, *dies,* ſicut paſſim, ſit monoſyllabon. B.

24 *Rogitas?*] Contentionis genus interrogatiuae. *Quae mihi ante oculos coram*] Vtrum (*Idem vtrumque* Z.) ſignificat inepti militis dictum? An, *Ante oculos,* minus eſt quam *Coram?* *Ante oculos coram*] Poteſt *ante oculos,* et longe tamen (*de longo tempore* Z.) intelligi: *coram* proximitatem ſignificat. D.

25 *Quid cum illo agas?*] Omnino meretrix non putat illum idoneum, cui reddenda ſit ratio, cuique ſe purget: adeo apud (*nunc* Z.) illam amicitiae eius pertaeſum eſt. Nam errant qui dicunt, eam ſe velle militi reconciliari. *Et cum eo clam ſubduxti te mihi*] Inuidioſe, *Et cum eo:* nam vt ſupra legimus, excluſit Chremem. *Subduxti te mihi?*] Furtim ſubtraxiſti mihi. Virgil. (Aen. VI, 524.) — *Et fidum capiti ſubduxerat enſem.* D.

Trochaicus poſtulat lectionem vett. codd *illoc.* Caeterum totus verſus ipſi quoque tribui debet Thraſoni. B.

THA. Lubuit. THR. Pamphilam ergo huc redde, niſi vi mauis eripi.
CH. Tibi illam reddat? aut tu illam tangas? omnium! GN. ah, quid ais? tace.
THR. Quid tu tibi vis? ego non tangam meam? CH. tuam autem, furcifer?
GN. Caue ſis: neſcis cui nunc maledicas viro. CH. non tu hinc abis?

26 *Lubuit*] Superbum eſt, et meretricium verbum. Sic de Chelidone Cicero (Verr. I. 52.) ait, *Libenter ait ſe facturam.* *Huc redde*] Idioma eſt, pro contumelia (*per contumeliam*) repoſcentis. ſic et in Hecyra, *Renumeret dotem huc: eat.* *Niſi vi mauis eripi*] Vtrum *niſi* pro non et ſi: vt ſit, *Si tibi illam mauis eripi.* D.

Pamphilam ergo huc] Quoniam meretrix dixit *libuit*, ideo Pamphilam nunc repetit. E.

Meliores codd. habent, *Niſi ſi vi mauis:* quorum alterutrum cum ſit inutile, eiicio, *vi*, quod in Theſi locum non habere poteſt. Vt taceam, in ipſo *Eripi*, praeſentibus militibus, *Vim* ſatis intelligi. B.

27 *Tibi illam reddat?*] Se primum interponit Chremes, vt adoleſcentulus potuit iam fracto milite. *Aut tu illam tangas? omnium*] Ait vtrumque Chremes. Nam quia dixit, *Niſi ſi tibi mauis eripi.* ait, *Tu illam tangas?* et addidit *Omnium.* Et eſt ἀποσιώπησις ſecunda. Sic autem loqui ſolent plus geſtu, quam verbis conciti. *Tibi eam reddat? aut tu eam tangas, omnium?*] Magna vis in pronominibus et ſignificatio eſt. vt *Cantando tu illum?* (Virg. Ecl. III, 25.). D.

Tu illam tangas?] Tandem excitatus Chremes intercedit, et furentis more verba non exprimit, quippe cum intercedat paraſitus, iam intelligens futurum iurgium, quod dicit, *Ha! quis ais? tace.* E.

Lege, *aut tu eam tangas?* et pro *ais*, repone, *agis.* Nam omnes noſtri, praeter vnum, habent *eam*, quod verſus probat. Deinde, *agis*, firmatur pleriſque noſtris libris. B.

28 *Quid tu tibi vis?*] Recte. cum Thaide enim loquebatur, non cum hoc. *Ego non tangam meam?*] Bene addidit *Meam.* Hinc enim probatur iniuſte dictum, *Tu illam tangas? Tuam autem? furcifer!*] Incongrue, vt imperitus adoleſcens, liberum ſeruilibus conuiciis exagitat. D.

Verba, *Quid tu tibi vis?* male codd. aſſignant Chremeti. B.

29 *Caue ſis, neſcis cui maledicas*

Scin' tu, vt tibi res ſe habeat? ſi quicquam hodie hic turbae coeperis,
Faciam vt huius loci, dieique, meique ſemper memineris.
GN. Miſeret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.
CH. Diminuam ego caput tuum hodie, niſi abis. GN. ain' vero, canis?

dicas nunc viro] Animaduerte, paraſitum neque tacere omnino, ne defuiſſe patrono videatur; neque in aliena cauſa rixam in ſe transferre. *Caue ſis*] Quia imperatiua ſunt contumelioſa, addebant veteres, *ſis*: quod ſignificat *ſi vis*. D.

Bentl. edidit, *Neſcis cui maledicas nunc viro*. Z.

30 *Non tu hinc abis? ſcin' tu, vt tibi res ſe habeat?*] Hoc paraſito, illud militi Chremes. *Scin' tu*] Non paraſito, ſed militi dicit. D.

Scin' tu, vt tibi res?] Vis, inquit, ſcire, quemadmodum res iſtae ſint? Si aliquid hodie hic turbaueris aut litis feceris, perficiam vt verberibus diei locique huius, et mei ſemper memineris. E.

31 *Faciam vt huius loci, dieique, meique ſemper memineris*] Moris eſt magnas eſſe minas hominum meticuloſorum. Specta ergo quam acriter timidus comminetur. *Huius loci, dieique, meique*] *Loci*, in quo laeſus. *Diei*, quo caeſus. *Mei*, a quo caeſus. D.

32 *Miſeret tui me*] Hic paraſitus nunc quaſi monitor Chremeti reſpondet. *Qui hunc tantum hominem inimicum facias tibi*] Ne nunc quidem paraſitus a militis aſſentatione diſcedit. D.

Miſeret tui me] Paraſitus quantum poteſt, refregit audaciam Chremetis, et miſerere ſe dicit, quod talem inimicum militem faciat, cum (*cui* Z.) repugnare non poſſit. E.

33 *Diminuam ego caput tuum hodie, niſi abis*] Ruſticius dixit, *Caput tuum diminuam*, quam ſi diceret, *Diminuam tibi caput*. *Ain' vero, canis?*] Hoc verbo impudentibus inimicis conuicium fieri ſolet. Nam militare dictum eſt in hoſtem, *canis*: et apud Homerum (Il. *ά*, 159.) pro graui contumelia in aduerſarium dicitur, velut in illo loco, τὶ μὴν ἀρνύμενοι Μενελάῳ σοίτε, κυνῶπα. D.

Siccine agis? THR. quis tu homo es? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?

CH. Scibis: principio eam esse dico liberam. THR. hem! CH. ciuem Atticam. THR. hui!

CH. Meam sororem. THR. os durum! CH. miles, nunc adeo edico tibi,

Ne

34 *Quis tu homo es? quid tibi vis?*] Ἐπιτροχασμὸς (περιπλοκασμὸς, edd. Venet.) figura est, vbi multa terribiliter interrogantur: vt (Aen. IX, 376.), *State viri, quae causa viae? quiue estis in armis? Quoue tenetis iter?* D.

Siccine agis? Mſ. R. *Sic agis?* L.

35 *Scibis*] Non obsequenter, sed figurate dicitur ab irato. *Scibis*] Et *scies*, et *scibis* dicitur post productionem (*pro productione*, edd. Venet.) tertiae coniugationis. *Principio eam esse dico liberam*] Quo tollitur, *Tuam videri*. *Principio*] In tria diuisit officium defensionis suae: in assertoris, *Principio eam esse dico liberam*: in cognitoris, *Ciuem Atticam*: in fratris, *Meam sororem*. Et bonus est ordo, *Libera*, *ciuis*, *nobilis*. *Ciuem Atticam*] Quo etiam negotium potest ei fieri, qui se pro domino gessit in ciuem. *Hui*] *Hui*, *hem*, et caetera huiusmodi generis, sannae sunt aduersus eos, quibus irascimur. D.

Eam dico esse liberam] Hic iam respondetur militi repetenti puellam, et primum ponitur *libertas*, deinde quod *ciuis* est, tertio quod nobilissimi adolescentis *soror*: postremo edicitur militi, *ne vim faciat* in Thaidem. E.

36 *Meam sororem*] Quo constat, praesto esse defensionem puellae. *Os durum*] Quasi ex omnibus hoc sit impudentius, quod et sororem suam dicat. *Os durum*] Os impudens: vt contra, *mollis frontis* dicuntur, qui sunt reuerentes. *Nunc adeo edico tibi*] Vt superbe, quasi militi. Nam *edictum*, Praetoris dicitur et Imperatoris. *Miles, nunc adeo tibi*] *Miles*, contumeliose dixit. De iis enim est officiis, quae suo nomine contumeliosa censentur. sicut in Adelphis, *Delibera hoc, dum ego redeo, leno*. D.

Os durum, Daceria intelligit de osse, vt sit exclamatio vehementer dolentis, quae grauitate superet priores, *hem* et *hui*. At vsus loquendi repugnat; nec vsquam aliter, nisi de impudentia, occurrit. Sic apud Ciceronem *ore durissimo* dicitur esse, qui plane impudens reperitur. Et Ouid. Metam. V, 451. *Duri puer oris et audax*. Z.

Ne vim facias vllam in illam. Thais, ego eo ad Sophronam
Nutricem, vt eam adducam, et ſigna oſtendam haec. Thr. tun' me prohibeas,
Meam ne tangam? Ch. prohibeo, inquam. Gn. audin' tu? hic furti ſe alligat.
Satis hoc tibi eſt. Thr. idem hoc tu ais, Thais? Tha. quaere qui reſpondeat.

Thr.

37 *Ne vim facias vllam in illam*] Seruauit praecepta meretricis: adeo vt meminerit, *Si vim faciet, in ius ducito hominem.* *Ego eo ad Sophronam*] Hoc lentius a Thaide Chremeti (Melius in Mſ. B. et edd. Venet. *ad Thaidem Chremes*). D.

39 *Prohibeo, inquam*] Non ſatis exercitate adoleſcens totidem verbis dictum repetit militis. *Audin' tu? hic furti te alligat*] Gnatho occaſionem finiendi litigii iamdudum quaerit, ob deſiderium menſae et cibi: et ideo quaſi de iure conſilium ſuggerit, hunc reum militis eſſe poſſe, qui paratus eſt alienam rem ſuam dicere, et id in iure profiteri, hoc eſt, apud Praetorem. Ergo *furti te alligat*, i. e. reum te efficit fraudis. Nam μεταληπτικῶς *furtum* pro omni fraude et dolo accipimus et iniuria. *Alligat*] Aſtringit, illaqueat, et obnoxium facit. Omne igitur quod fraude fit, furtum eſt. Sic Virgilius (Aen. XI, 515.), *Furta paro belli*, id eſt, inſidias. et (Georg. IV, 346.) *Dulcia furta*, id eſt, adulteria. Omne malum factum (Aen. VI, 568.), *Quae quis apud ſuperos furto laetatus inani, Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.* *Furtum* duobus modis dicitur: vno, cum omne maleficium generaliter ſignificatur: altero, cum res ſurrepta demonſtratur. Nunc ergo *furtum*, maleficium eſt. D.

Audin' tu? hic furti ſe alligat] Dum hoc proponitur, furti tibi crimen intenditur. E.

Omnes Faerni libri antiqui, et tres ex noſtris vett. habent in futuro, *prohibebo*: caeteri *prohibeo.* Vtrumuis probe. B.

40 *Satis hoc eſt tibi?*] Ad repetendam ſcilicet virginem, ſumendamque iniuriae vindictam. *Idem hoc tu ais*] Id eſt, hoc quod Chremes, et tanquam Chremes. Et ipſam circumuenturus interrogat, quod illa intelligens malitioſe ait, *Quaere qui reſpondeat.* ſatis contumelioſe; illud enim quaeritur,

quod

THR. Quid nunc agimus? GN. quin redeamus: iam haec tibi aderit ſupplicans
Vltro. THR. credin'? GN. imo certe. noui ingenium mulierum:
Nolunt, vbi velis: vbi nolis, cupiunt vltro. THR. bene putas.
GN. Iam dimitto exercitum? THR. vbi vis. GN. Sanga, vt fortis decet

quod difficile reperitur. Ergo non modo indignus es, inquit, cui ego reſpondeam: ſed vix inuenies, qui te dignum reſponſo iudicet. *Quaere qui reſpondeat*] Et contemſit interrogantem: et indixit inimicitias profeſſione iracundiae, cum dixit indignum militem. D.

Per interrogationem, et deleto *hoc*, vt trochaicus conſtet, legendum puto, *Satis tibi eſt?* Sed Faernus probat Donati lectionem et rationem. B.

41 *Quid nunc agimus?*] Vide vt euanuerit actio militis. Primo dixit, *Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet*: poſt, *Idem hoc tu ais, Thais?* et poſtremo, *Quid nunc agimus?* Et, *Quid nunc agimus?* conſilium quaerentis eſt. *Quid nunc agimus?*] Languidi atque defeſſi eſt. *Quid nunc agimus?*] Vbi eſt illud quod ait, *Primum aedes expugnabo*, et caetera. Sed vani impetus hunc exitum ſemper accipiunt. *Quin redeamus*] *Quin*, modo imo. Non, abeamus inquit, ſed *redeamus*: vt irritos conatus vno verbo oſtenderet. D.

Pro *redeamus*, leg. *redimus.* Nam ſic legitur in cod. Acad. a manu prima. Et, *quin*, ſi ſententiam inchoat; ſemper apud noſtrum, Indicatiuo iungitur, vt, *Quin taces? Quin accipis? Quin abeo.* B.

42 *Credin'?*] Ex parte conſentit, qui ſic interrogat. *Credin'?*] *Credere*, dubitantis eſt: *Certum eſſe*, fidentis. D.

43 *Vbi nolit, cupiunt vltro*] Plus intulit ſpei, non reuocando verbum quod exſpectabatur, hoc eſt, *volunt*: ſed *cupiunt.* Ergo variauit: non enim intulit, *Volunt vltro.* *Bene putas*] Hoc eſt, recte putas, ſapis, vel intelligis. Virgilius (VI, 332.), *Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.* Vel coniicis. Vel *putas*, diſputas. Vel *putas*, cogitas. D.

Nolunt, vbi velis] Acro ad Horat. lib. II. Od. 12. L.

44 *Iam dimitto exercitum?*] *Dimitti exercitus* dicitur, vel pace

Milites, domi, focique fac viciſſim vt memineris.
SA. Iamdudum animus eſt in patinis. GN. frugi es. THR. vos me hac ſequimini.

ACTVS

pace facta, vel vexatis hoſtibus. Ridicula ergo magnificentia verborum eſt, cum ſint facta deformia. D.

Vt fortes decet milites] Quoniam pro labore ſatis (Forte, *pro tempore laboris ſatis* Z.) exactum eſt, viciſſim id agit, vt procuret milites. E.

45 *Sanga, vti fortes decet milites, domi focique fac viciſſim vt memineris*] Vt mire in coquum, qui focum curat in domo (*domi*, edd. Venet.) quia milites hi (*vix*) fortiter pugnant, qui ſunt memores domorum. Vide ergo quam vtrumque comicum. Ad ineundum praelium, reſque bellicas Donax primus eſt: ad res domeſticas Sanga, qui coquus (In vtroque libro eſt: *Dorax enim primus eſt ad res domeſticas. Sanga vero coquus, qui viciſſim domi focique miniſterium ſatagebat*). *Domi focique*] *Domi* et *Foci*, genitiui ſunt. Caecilius, *Decora domi*. Plautus (Trin. IV, 1, 22.), *Quanquam domi cupio, opperiar tamen*. D.

Foci et domi] Ad cibos ſcilicet praeparandos. E.

Domi focique] Priſcian. lib. VI. L.

Non male ait Daceria, verbum, *memineris*, eſſe ipſum militare, quo Dux hortatus ſit ad fortiter pugnandum. Vt apud Homerum, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς. Z.

46 *Iamdudum animus eſt in patinis*] Hic aperuit cauſam Poeta, cur et inuitus Gnatho iret ad litem, et libens domum redeat. *Frugi es*] Vtilis et neceſſarius: a frugibus, quae quod his fruamur, dictae ſunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem eſt veſci, a frumine, quae eſt ſumma pars gulae: a qua re, etiam his, quae nec cibo nec poculo ſunt, *frui* dicimur, καταχρηστικῶς: vtpote rebus venereis, et delectatione odoris, viſus, auditus, et caeteris. D.

Animus eſt in patinis] Alexis apud Athen. Dipnoſ. lib. I. ὁ νοῦς γάρ ἐστι τῆς τραπέζης πλησίον. L.

Omnes noſtri, praeter tres, Sangae tribuunt verba, *Vos me h. ſ.* Male, opinor: nam et Thraſo exit, et par eſt, eum praecedere. B.

ACTVS QVINTI SCENA I.

THAIS. PYTHIAS.

PERGIN', ſceleſta, mecum perplexe loqui?
Scio; neſcio; abiit; audiui; ego non affui.
Non tu iſtuc mihi dictura aperte es, quicquid eſt?
Virgo conſciſſa veſte lacrumans obticet;
Eunuchus abiit: quamobrem? quid factum'ſt? taces?

PY.

1 *Pergin' ſceleſta mecum perplexe loqui?*] Nunc demum virgo vitiata eſſe cognoſcitur a Thaide, oportune; poſtquam magnopere et defenſa eſt, et retenta. Nam ſtatim conſequentur nuptiae eius et Chaereae, qui illam vitiauit. *Perplexe loqui?*] Ideo *Perplexe*, quia ſtatuerat crimen virginis celare. D.

Pergin'] Et haec coniecturali modo accuſat. quippe conqueritur, an virgo vitiata ſit: denique argumenta colligit: *Virgo conſciſſa veſte lacrumans obticet.* Satis plenum eſt. Nam ſi iniuria fuerat, facile loqueretur: nunc vero tacet, quae eſt pudoris amiſſio. E.

Perplexe loqui] Gloſſar. *Perplexe* σπουδαίως, περιπλεγμένως, σκολίως. Plautus Sticho. I, 2, 18. *Vtrum ego perplexim laceſſam oratione.* Et in Aſinaria IV, I, 47. *Perplexabile verbum.* it. Perſ. IV, 6, 26. *Cortortiplicata oratio.* Gloſſar. *Tortiloquium* συνεστραμμένη ὁμιλία. L.

2 *Scio; neſcio; abiit; audiui*] Mire ex dictis omnibus pauca decerpit; et oſtendit quid perplexe dixerit: et ſtomachum ſaeuientis expreſſit. *Scio*] Flere puellam. *Neſcio*] Vitiatam. *Abiit*] Eunuchus. *Audiui*] Domi hoc admiſſum. *Ego non affui*] Cum haec fierent. Acriter iratorum eſt, ea repetere, quae proxime dixerint, quibus iraſcuntur. vt (Aen. VII, 452.), *En ego victa ſitu, verique effoeta ſenectus.* D.

3 *Non tu iſtuc, &c.*] *Non*, eſt hic interrogatio. D.

4 *Virgo conſciſſa veſte lacrumans obticet*] Haec omnia rixam eſſe (*fuiſſe*, vel, *rixatam eſſe*, vel, *vitiatam eſſe*) ſignificant. *Virgo obticet*] *Tacemus* conſilia: vt (Aen. II, 94.), *Nec tacui demens.* *Reticemus* dolores: vt, *Ne verere, ne retice.* *Obticemus* quorum nos pudet: vt in Phormione, *Heu quidnam obtices?* D.

5 *Eunuchus abiit*] Non *Chaerea*, ſed *Eunuchus*: non *fugit*, ſed

Py. Quid tibi ego dicam misera? illum Eunuchum negant
Fuisse. Th. quis fuit igitur? Py. iste Chaerea.
Th. Qui Chaerea? Py. iste ephebus frater Phaedriae.
Th. Quid ais, venefica? Py. atqui certo comperi.
Th. Quid is obsecro ad nos? quamobrem adductus est? Py. nescio;
Nisi amasse credo Pamphilam. Th. hem! misera occidi;
Infelix, si quidem tu istaec vera praedicas.
Num id lacrumat virgo? Py. id opinor. Th. quid ais, sacrilega?

Istuc-

sed *abiit* dixit. *Quamobrem? quid factum est? taces?*] Haec ἀσύνδετα instantis dominae vultum habitumque demonstrant. D.

7 *Quis fuit igitur?*] Haec cunctatiue (*minatiue.* ex codd. vett.) pronuncianda sunt: aut quia inuita indicat, aut dubitat de nomine ignoti: aut trepidat per timorem: aut, vt non videatur affuisse, cum fuerit actum: aut quia non libenter dicat eius nomen, cui irascitur. Sed ego agnosco ancillarum consuetudinem, quae obliuiosae sunt. D.

8 *Iste Ephebus*] *Ephebus* nomen ad aetatem retulit, non ad facinus commissum. *Ephebus*] Cito ostendit, cur iste Eunuchus creditur. D.

9 *Quid ais, venefica?*] Redit rursum ad iracundiam, aptum conuicium et comicum in ancillas, *venefica*, *lupa*, *vipera*, et *sacrilega*, et caetera (an *excetra?* Certe Plautus hoc conuicio vtitur Pseud. 1, 2, 82.). D.

10 *Quid is obsecro ad nos?*] Non rogantis est *obsecro*, sed dolentis. D.

Corrige, *Quid is obsecro ad me, aut quamobrem adductu'st?* etc. Nam, *me*, postulatur a sensu, quia Thais aedium domina est sola. Tum, *aut*, reperitur in omnibus nostris codd. praeter vnum, vbi, vt in Bembino, abest. Denique versus caussa, *adductu'st*, vti habet ipse Bemb. B.

11 *Nisi amasse credo Pamphilam*] Deest *quod*: vt sit, *nisi quod.* D.

13 *Num id lacrumat virgo?*] Vt supra, *Id vero serio triumphas*

Istucine interminata sum hinc abiens tibi?
PY. Quid facerem? ita vt tu iusti, soli credita'st.
TH. Scelesta, lupo ouem commisisti. dispudet,
Sic mihi data esse verba. quid illic hominis est?

PY.

phat: pro, ob id. *Id opinor*] Callide Pythias *Opinor* dixit, cum sciat. *Quid ais, sacrilega?*] αὔξησις. Nam primo *scelesta*, deinde *venefica*, postremo *sacrilega*. D.

Quid ais, sacrilega? istuccine?] Quasi intendat crimen, quod neque custodierit virginem. At illa praecepto se paruisse respondet: *Quid facerem? ita vti iusti, soli credita'st.* E.

14 *Istucine interminata sum*] Satis moraliter, *Istucine interminata sum*: pro, *Num istuc tibi comminata sum? Istucine interminata sum, hinc abiens tibi?*] Apparet haec post Scenam esse mandata. Nam supra non meminit (Cur non? Vide III, 2, 52.): sed dixerat tantum, *Hos prius introducam: et quae volo simul imperabo: postea continuo exeo.* D.

15 *Ita vt tu iusti, soli credita est*] Dixerat enim prius Chaerea, *Edicit ne vir quisquam ad eam adeat, et mihi, ne abscedam, imperat. Iusti*] συγκοπὴ καὶ μεταπλασμὸς, pro *iussisti*. D.

Vt tu iusti] Msf. R. *iussisti*. L.

16 *Scelesta, ouem lupo commisisti*] Bene dilatum tot occasionibus prouerbium, personae Thaidis adscriptum est; continet enim femineam reuerentiam et meretricium sensum, reditque rursus ad minora conuicia: quia videt se esse conuictam. Et est prouerbium, *Ouem lupo commisisti.* D.

Ouem lupo commisisti] Praedam, inquit, praedatori dedisti. *Dispudet*] Valde ego hic et vehementer erubesco. E.

Scelesta] Isidorus Different. pag. 771. *Lupo ouem*] Herodot. lib. IV. τοιγαροῦν ἔφη αὐτὸν καταλείψειν οἶν ἐν λύκοισι. Plaut. Pseudolo I, 2, 8. *Mauelis lupos apud oues linquere, quam hos domi custodes.* L.

Omnes quidem libri, Nonius, et Acron ad Horat. Carm. I, 3, habent *commisisti.* Sed vt versus sit saluus; leg. *commisi.* Nimirum Thais commisit iubendo, vt Pythias parendo. Hinc sequitur *mihi*, non, *tibi.* Atque se *Scelestam* ipsa dicit, vt Heaut. V, 2, 17. Syrus: *Scelestus quantas turbas conciui insciens.* Deinde colloca, *Ouém lupó;* vt sit vtrumque in Arsi, et in pronunciatione fiat mora. B.

17 *Sic mihi data esse verba*] Videtur plura fuisse dictura, nisi superuenisset Chaerea.

Quid

PY. Hera mea, tace; tace obsecro, saluae sumus:
Habemus hominem ipsum. TH. vbi is est? PY. hem ad sinistram,
Videsne? TH. video. PY. comprehendi iube, quantum potest.
TH. Quid illo faciemus, stulta? PY. quid facias, rogas?
Vide amabo, si non, quum aspicias, os impudens

Vide-

Quid hominis illic est?] Per genitiuum casum iniuriose dicitur: per nominatiuum, honorifice. *Quid hominis illic est?*] Non continuo agnoscit hunc hominem meretrix. Quia etsi adhuc Eunuchi veste indutus est, attamen exuit spadonis incessum: vultum, habitumque mutauit: et praeter vestem, totus in Chaeream rediit. D.

Sic mihi data esse verba] Sic me esse deceptam. *Quid illic hominis est?*] Hic intelligitur, reuerti Chaeream, adhuc Eunuchi veste indutum, sicuti post cognoscitur, et ideo miraculum fit: *Hera mea, tace obsecro, saluae sumus.* E.

Recte Faernus pro *illic* probat *illuc* ob fidem cod. Bemb. et Victor. B.

18 *Hera mea tace; tace obsecro*] Blande ac puellariter arridet. *Tace*] Non silentium indicentis est, sed securam facientis: vt, *Tace, egomet conueniam ipsum.* D.

19 *Habemus hominem*] Mire *hominem* dixit, vt reum. D. Versus gratia leg. *Sinisteram*. B.

20 *Iube comprehendi*] Pro *comprehende.* *Iubere* enim *velle* significat. *Quantum potest*] Deest (*Hoc est* Z.) *cito.* D.

Cum omnibus fere nostris lego, *Viden?* B.

21 *Quid illo faciemus, stulta?*] Subauditur *comprehenso.* *Quid facias, rogas?*] Moraliter expressit puellae (Forte, *Poeta* Z.) stupentis verba, et non habentis quid respondeat ad ea, quae dicta sunt. D.

Illo, praeter Donat. et Bemb. habet vnus veterrimus, et Priscianus p. 1101. Caeteri, *Illi*; nescio an rectius. Nam Scen. seq. 10. occurrit, *facies mihi.* B.

22 *Vide amabo! si non, cum aspicias, os impudens videtur*] Mire ab eo quod respondere coeperat, ad aliud transit, mirata confidentiam Chaereae. Non, est impudens, inquit; non est, nisi similis impudenti. Sic alibi, *Seueritas inest in vultu, atque in verbis fides.* D.

Vide amabo! si non, cum aspicias, os impudens] *Amabo* dixit,

Videtur. non est? tum quae eius confidentia'st!

ACTVS QVINTI SCENA II.

CHAEREA. THAIS. PYTHIAS.

APVD Antiphonem vterque, mater et pater,
Quasi dedita opera, domi erant, vt nullo modo
Introire possem, quin viderent me: interim
Dum ante ostium sto, notus mihi quidam obuiam
Ve-

dixit, quod semper inter Poetas nulla significatione est. Sensus autem talis: vide impudentiam, vide aspectum, quemadmodum incedit. *Os* ergo *impudens* videtur, *cum aspicias* venire. Et quasi aliquid meretrix dixerit, ita subiungit, *Non est*? quasi, negas esse, quod dico? Et, hoc vt confirmet, adiungit, *Cur igitur tanta confidentia fretus incedit*? E.

23 Faerni libri omnia tribuunt Pythiae, sed plurimi nostri verba, *Non est*, Thaidi. Hanc rationem sequendam puto, sed deleto, *est*, vt intelligatur, *videtur*. Nam supra Thais *honestum* dixerat. B.

1 *Apud Antiphonem vterque*] Rediens in viciniam suam, caussam reddit Chaerea, cur non mutauerit vestem. Oportuit autem, et de necessitate argumenti fuit, Chaeream non mutasse vestem: vt cum meretrix virginem a Chaerea vitiatam audiret, et eum cum turpi habitu incedentem intueretur, eum reum vitiatae virginis putaret. *Apud Antiphonem* dixit, pro in domo eius. *Vterque, mater et pater*] Non, vterque pater, et vtraque mater, sed *vterque parens*: quia (*qui est* Z.) pater et mater. D.

Apud Antiphonem] Haec Scena iniuriarum actionem tenet. reum facit Chaeream meretrix iniuriae. at ille se veniali statu purgat dicens, se, quod fecerit, amore fecisse. At primo quidem loquitur, cur non mutata veste nunc venerit. E.

2 *Quasi dedita opera domi erant*] Non tam mirum, si domi erant: sed illud magis mirum, quod in ea domus parte, qua in aedes introeundum erat adolescentulo. D.

3 *Vt nullo modo introire possem*] Superius causa continetur, cur non mutauerit vestem: inferius autem, cur huc redierit. *Quin viderent me*] *Quin* modo, pro quo minus. D.

4 *Dum ante ostium sto*] Antipho-

Venit: vbi vidi, egomed in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam desertum: inde item
In aliud, inde in aliud: ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret.
Sed estne haec Thais, quam video? ipsa'st: haereo,
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?
TH. Adeamus. bone vir Dore, salue: dic mihi,
Aufu-

tiphonis scilicet. *Notus mihi quidam obuiam venit*] An notus, qui me posset agnoscere? an qui me nouerit, id est, amicus? D.

5 *Quantum queo*] Deest (*Id est* Z.) *velociter*. D.

Omnes libri vett. vitiose, *Egomet*, pro, *Ego me*. Nec magis probanda est Lolgii lectio Plautina, *Egomed*. Nam hiatus hic est nullus. B.

6 *In angiportum*] Vide illum non vitasse sub vna clausula bis *in* dicere, *in pedes*, *in angiportum*. *Angiportum* dicebant vicum non peruium, viam publicam (*Angiportus ergo est via publica*, edd. Ven. cum Ms. H. Sed forte, *Angiportum dicebant vicum peruium, vel viam non publicam*). *In angiportum quoddam desertum*] Deest, fugiens. D.

In angiportum quoddam] *Angiportum* dicimus et angustum et tortuosum * (In neutro Msto lacuna. Forte exciderunt verba; *Quasi anguiportum*). Nam anguis modo flectitur. E.

7 *Ita miserrimus fui fugitando*] Id est, fatigatus, lassus, et languidus sum, dum fugio. Et honesta locutio est: vt, *Miser amando, miser currendo*. D.

8 *Ne quis me cognosceret*] Nota improprie dictum, pro *Agnosceret*. D.

9 *Sed estne haec Thais, quam video?*] Iampridem ipse visus, nunc primum videt. *Haereo*] Incertus remaneo atque defigor. Primus metus adimit consilium: sed recognitio (*recogitatio*) reddit confidentiam. D.

10 *Quid mea autem?*] Colligit se rursus ad impudentiam Chaerea. Et vide, si non eadem est audacia in Chaerea, quae in suscipiendo facinore fuit. Et ἐλλειπτικῶς, *quid mea autem? Quid faciet mihi?*] Opportune se confirmauit, quia si extimuisset et fugisset, nihil nuptiae promouerentur. D.

11 *Bone vir, Dore*] Hoc totum figurate dixit, vt meretrix, et subtiliter. Nam scit Chaeream esse quem alloquitur, non Eunuchum. Et hic magna oc-

 casio

Aufugistin'? CH. Hera, factum. TH. satin' id tibi placet?
CH. Non. TH. credin' te impune habiturum? CH. vnam hanc noxiam
Omitte: si aliam admisero vnquam, occidito.
TH. Num meam saeuitiam veritus? CH. non. TH. quid igitur?
CH. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.

TH.

casio datur meretrici adeundi adolescentis, qui habitum non mutauit: et adhuc quasi Eunuchus et seruus est. *Bone vir, Dore, salue*] Maior obiurgatio est, per hanc dissimulationem Thaidis aduersus Chaeream, quam si illum id, quod est, appellet. D.

Bone vir, Dore] Fingit adhuc meretrix illum Eunuchum esse: vti (*vt in* Z.) sic salutatum facilius tanquam subiectum et sibi deditum inuehi possit. E.

12 *Hera, factum*] Non potuit subtilius respondere Chaerea, quam accommodare se interroganti. *Satin' id tibi placet?*] Hoc potest et non figurate dici, sed aperte. D.

13 *Vnam hanc noxiam mitte*] Trisyllabo nomine *Noxiam* dixit, quasi noxam. Alibi aliter (Heaut. II, 3, 57.), *Dominum* dixit *extra noxam*. D.

Lectio, *impune abiturum*, a melioribus libris repudiatur. B.

14 *Si aliam admisero vnquam, occidito*] Verba seruorum, quibus nihil horribile est post praesentes plagas. Et non *Caedito*, sed *Occidito*: et non *alias* dixit (excidit, *sed aliam*), quasi illa Chaereae dixerit, *at hic irrisor est vt fugitiuus* (*Adhuc irrisor es* Ms. H. et Venet. Sed Wieling. putat, verba *Quasi* — *fugitiuus*, reiicienda ad finem versus 21.). D.

Si aliam admisero] Cicero pro Q. Ligario 10. *Ignoscite, iudices, errauit, lapsus est, non putauit; si vnquam posthac. ad parentem sic agi solet* &c. L.

Pro, *Omitte*, in plerisque nostris et Faerni libris est, *Amitte*. Recte. B.

15 *Num meam saeuitiam veritus es?*] Vt fugeres. D.

Versus causa leg. *Num meám saeuitiam véritu's?* CH. *non.* TH. *non? quid igitur?* Hoc pacto responsum Chaereae in ictu exauditur. B.

16 *Hanc metui, ne me criminaretur tibi*] Perfecte imitatus est verba fugitiuorum, quae apud dominos faciunt comprehensi. D.

Hanc

Th. Quid feceras? Ch. paululum quiddam. Th. eho paululum, impudens?
An paulum hoc eſſe tibi videtur, virginem
Vitiare ciuem? Ch. conſeruam eſſe credidi.
Py. Conſeruam? vix me contineo, quin inuolem in
Capillum: monſtrum; etiam vltro deriſum aduenit.
Th. Abin hinc, inſana? Py. quid ita vero abeam?

Hanc metui, ne] Hanc, inquit, Pythiam timui, ne me reum apud te faceret. E.

17 *Eho! paululum, impudens?*] *An paululum hoc eſſe tibi videtur, virginem vitiare ciuem?* Hic iam intelligimus, quod non Eunuchum credat eſſe, cum quo loquitur meretrix. Verum adhuc latet, quis iſte ſit. Ita quamuis ille conuictus eſt de vitiata virgine, adhuc tanquam ſeruus proponit vt dicat, *conſeruam eſſe credidi.* E.

Ex Bemb. vno noſtrum, et ratione verſus pro *paululum* leg. *paulum.* Et pro *quiddam* corrige, *quid*; vt *Paulum* acuat vltimam; veluti Gr. μικρόν τι. B.

19 *Vitiare ciuem?*] Bene intulit *Ciuem:* quod plus eſt, quam *virginem vitiare.* αὔξησις gradatim facta. *Conſeruam eſſe credidi*] Locus erat vt diceret, *Seruam eſſe credidi*, ſed admirabiliter *Conſeruam* dixit. Et hoc ipſum miſerabiliter pronunciandum eſt: tanquam miſerabiliter crediderit conſeruam eſſe, quae ciuis erat, atque eam quaſi conſeruam vitiare debuerit. D.

Ne, *Conſeruam*, in repetitione variet accentum; deleto, *eſſe*, corrige, *meám conſéruam crédidi.* B.

20 *Conſeruam!*] Oportune ſtomachabatur Pythias, facta mentione conſeruae. *Vix me contineo, quin inuolem in capillum*] Minae iſtae proprie feminarum ſunt, et in ſe, et in alios vnguibus ſaeuientium: vt (Aen. IV, 673.), *Vnguibus ora ſoror foedans, et pectora pugnis.* Sed *inuolem*, ab auibus tractum eſt: vt apud Virgilium (Aen. III, 233.), *Praedam pedibus circumuolat vncis.* Ergo hoc geſtu, et dicto, et corporis motu, eſt adiuuandum. D.

21 *Inuolem in capillum*] Apparet more veterum intonſum eſſe. *Etiam vltro deriſum aduenit*] Mire nunc addidit accuſationem, quod non ſaltem fugeret. D.

22 Bentl. cum Faerno legit et diſtinguit: *Quid ita? vero debeam.* Z.

Credo isti quicquam furcifero, si id fecerim:
Praesertim cum se seruum fateatur tuum.
TH. Missa haec faciamus. non te dignum, Chaerea,
Fecisti. nam si ego digna hac contumelia

Sum

23 *Debeam, credo, isti quicquam furcifero*] Subauditur *vero*, aut εἰρωνικῶς pronunciandum est (Leg. QVID ITA VERO? Abeam, subauditur. VERO autem εἰρ. etc.). Sane debere dicimur poenas pro iniuria ei, cui iniuriam fecerimus: quas se non debituram Chaereae vt furcifero dicit Pythias, si illi caedem intulerit in seruili habitu constituo. *Si id fecerim*] Si innolauerim in capillum eius. D.

24 *Praesertim cum se seruum*] Nihil est, inquit, quod metuam, si iniuste, aut per iniuriam aliquid fecero, *maxime cum hic seruum tuum fateatur se esse.* E.

25 *Missa haec faciamus*] Haec scilicet iocularia et futilia. *Non te dignum, Chaerea, fecisti*] Artificiose meretrix ab eo quod licuit, ad id quod oportuit, transit: nec tractat quid sit legitimum (*licitum*), sed quid honestum. Itaque totam illam partem facti accusandi omittit, et ab accidentibus (*succedentibus*, edd. Ven.) personae adolescentis obiurgat. Scit enim, vno verbo obstari posse, *Licuit mihi*, in domo meretricia scilicet: ne videatur irrationabilis, audacia illa ingenui a Poeta inducta est. *Non te dignum*] *Dignum*, pro digne. aut deest *facinus*: vt sit, *non te dignum facinus fecisti.* Mira accusatio mixta laudi et blandimento. D.

Missa haec faciamus] Hic iam meretrix, sublata simulatione, accusat adolescentem iniuriarum, dicens, quod non dignum factum adeo fecerit, etsi digna pati potuerit ipsa. Exprimit deinde quid incommodi sibi euenerit ex vitiata virgine, quod non possit suis illam, vti decreuerat, reddere, et maximum beneficium et perpetuam gratiam collocare. E.

26 *Nam si ego digna hac contumelia sum*] Deest, *et*, vt sit ordo: *Nam etsi maxime.* Et bene additum est *Maxime*, vt appareat, quod etsi digna pati sit meretrix, non tamen maxime digna pati Thais est (Leg. *Quod, etsi maxime digna pati sit, vt meretrix, non tamen pati digna a tali*). D.

Si ego digna hac] Hieronym. aduers. Rufin. *Nonne etiamsi ille dignus esset contumeliis, tu facere non deberes?* L.

Sum maxume, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque aedepol, quid nunc confilii capiam, fcio
De virgine iftac: ita conturbafti mihi
Rationes omnes: vt eam non poffim fuis,
Ita vt aequom fuerat, atque vt ftudui, tradere:
Vt folidum parerem hoc mihi beneficium, Chaerea.
CH. At nunc dehinc fpero aeternam inter nos gratiam
Fore, Thais: faepe ex huiufmodi re quapiam, et

27 *At tu indignus qui faceres tamen*] Recte dixit. Quatuor enim funt modi in huiufmodi rebus: ita vt aut vterque indignus fit: aut alter dignus, alter indignus: aut contra. D.

28 *Neque aedepol, quid nunc confilii capiam fcio de virgine iftac*] Intelligit Thais amari virginem ab hoc: et ideo fic ait, vt conciliet nuptias. Nam fatis figni eft, quod Eunuchi habitum propter hanc fumfit. Et vide quemadmodum ad captionem nuptiarum res eant: quod tamen dicere non audet Thais: fed oftendit (*Tranfeat; vt, quod dicere non audet Thais, oftendat* etc. edd. Venet.) adolefcenti coniecturis, quem tentat, fciens amantem virginem: et viam oftendit petendae fibi vxoris. D.

30 Pro *non*, repone *ne*, ob auctoritatem fex codd. vett. B.

31 Pro *atque* leg. *itaque*. Nam, *ita itaque*, faepius. And. III, 3, 18. B.

32 *Hoc mihi beneficium, Chaerea*] Blande nomen repetitum eft, Chaerea. D.

33 *At nunc dehinc fpero*] Nunc iam Chaerea vera veris aequiparans, recedit a iocularibus. D.

At nunc dehinc] Defenfionem adolefcens fub promiffione inchoat: dicit enim *aeternam ex hac re futuram gratiam*. Hoc enim intelligi vult, quod illam fit ducturus vxorem. Denique adiecit: *Saepe ex huiufmodi re quapiam, et malo principio magna familiaritas conflata eft.* Frequenter, inquit, ex tali re aliqua et initio non bono, ad familiaritatem maximam concordiamque peruentum eft. *Huiufmodi re quapiam*] Comico loquendi ftilo *quapiam*, aliquam intelligimus. E.

34 *Saepe ex huiufmodi re*] Hoc eft, turbulenta. *Quapiam*] Quacunque, vel aliqua. D.

Malo principio magna familiaritas
Conflata'st. quid si hoc quispiam voluit Deus?
TH. Equidem pol in eam partem accipioque, et volo.
CH. Imo ita quaeso. vnum hoc scito: contumeliae
Non me fecisse causa, sed amoris. TH. scio.
Et pol propterea magis nunc ignosco tibi.
Non adeo inhumano ingenio sum, Chaerea,

Neque

35 Etsi sex codd. habent, *Ex malo*, tamen leg. *Malo ex.* quia apud Terent. liquescunt saepe vocales vltimae, praesertim cum eaedem geminantur. B.

36 *Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Pleraque repentinis impulsionibus nata, mirisque prouentibus, deo adscribi solent: vt (Aen. II, 632.), *Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostes Expedior.* Et (Aen. III, 715.), *Hinc me digressum vestris deus appulit oris.* Et Sallustius, *Vt tanta repente mutatio non sine deo videretur.* *Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Vult Amorem intelligi deum. D.

Quid si hoc quispiam voluit Deus?] Libanius progymnasm. contra homicid. pag. 41. κάλλους τὶς ἡττηθεὶς ἀδικεῖ μὲν, ἀλλ' ἔχει παραίτησιν· ἐβιάσθη γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ πρὸς τὸν Ἔρωτα δυναστείαν ἀνταίρειν οὐκ εὔπορον. Plautus Aulul. IV, 10, 7. *Deus mihi impulsor fuit, is me ad illam illexit.* L.

37 *Equidem pol in eam partem accipioque et volo*] Vt aeterna inter vos sit gratia, et ex malo principio compleatur magna familiaritas. *Et volo*] Euenire subauditur: et est σύλληψις tertia. D.

Equidem pol in eam] Intelligit meretrix quid sibi ab adolescente dictum sit, et ideo adiecit, hoc quidem accipio ex dictis tuis, quod vehementer desidero. E.

38 *Imo ita quaeso*] Vtrum meretricem, an deos quaeso? vtrumque enim accipi potest. *Vnum hoc scito*] Vnde hoc sciat Thais, inepte quaeritur, quum ipsa res clamet, nunquam hanc conditionem subiturum Chaeream, vt pro Eunucho etiam seruo, se fingeret sine amoris impulsu. D.

Vnum hoc scito] Hic illa defensio, quam venialem supra diximus. E.

40 *Nunc ignosco tibi*] Quod culpa non sit hominis, sed amoris. D.

41 *Non adeo inhumano ingenio sum Chaerea*] Hoc est, immitis non sum, quantum putas (*Tam im. n. s. quam tu p.*): vt,

Neque ita imperita, vt quid amor valeat, nesciam.
C H. Te quoque iam, Thais, ita me Di bene ament, amo.
P Y. Tum pol tibi ab istoc, hera, cauendum intelligo.
C H. Non ausim. P Y. nihil tibi quicquam credo, T H. desinas.
C H. Nunc ego te in hac re mihi oro vt adiutrix sies;
Ego me tuae commendo et committo fidei;

vt, *Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni* (Aen. 1, 567.). D.

Non adeo inhumano] Quoniam meretrices ab amatoribus suis quasi quasdam exigant poenas, ideo se purgat, vt dicat, non tam inhumano ingenio se esse, vt, amor quid sit, ignoret. E.

Cum plerique codd. habeant, *Sum ingenio*, reponendum censeo, *N. a. i. égo sum ing.* B.

42 *Neque tam imperita*] Id est, non experta. *Vt quid amor valeat, nesciam*] Non *inhumana*, quia homo; non *imperita*, quia meretrix. Et *neque tam imperita* inquit: quasi dicat, Neque tam pudica sum, vt, quid amor valeat, nesciam. D.

43 *Te quoque iam, Thais*] Bene *quoque:* non enim iam hanc ita amat, vt negligat illam: sed hanc illius causa. D.

44 *Pol tibi ab istoc, hera, cauendum*] Facete. tanquam qui soleat capillum et vestem eius conscindere, quam amauerit. D.

Tres codd. vett. recte habent, *Tum pol ab istoc tibi, hera, cau.* etc. B.

45 *Non ausim*] Pro, *non audebo:* et est verbum huius temporis tantum. *Non ausim*] Vtrum propter aetatem? an propter fratrem suum Phaedriam potius? *Nihil tibi quicquam*] παρέλκον quartum. aut *nihil*, pro *non*. *Desinas*] Pro eo quod est, *desine.* aut deest *fac:* vt sit, *fac desinas.* D.

Non ausim] Quoniam Pythias dixerat, timendum esse dominae Chaeream, hoc est, ne quam vim pateretur, respondit ille, non audeo. scit enim fratris amicam esse. E.

47 *Ego me tuae commendo et committo fidei*] Satis amatorie, vt appareat nunc maxime captum Chaeream, ac mancipatum virgini. *Commendamus* nos cognitis: *Committimus* ignotis. Ergo αὔξησις est maioris officii, fideique circa Thaidem. D.

Te mihi patronam capio, Thais; te obſecro;
Emoriar, ſi non hanc vxorem duxero.
TH. Tamen ſi pater. CH. quid? ah volet, certo ſcio:
Ciuis modo haec ſit. TH. paululum opperirier
Si vis: iam frater ipſe hic aderit virginis:
Nutricem arceſſitum iit, quae illam aluit paruolam:
In cognoſcendo tute ipſe aderis, Chaerea.
CH. Ego vero maneo. TH. vin' interea, dum is venit,

Domi

48 *Te mihi patronam capio*] *Te* adiectum, vim habet, et ex animo ſupplicantis habitum adoleſcentis oſtendit. D.

In quibuſdam libris Donati eſt *cupio*; ſed cum *capio* in omnibus Terentii codd. reperiatur, id retinendum cenſemus. B.

49 *Emoriar, ſi non hanc vxorem duxero*] Vide amatorem adoleſcentulum, cui in ipſo flore nihil dulcius vita eſt, ipſam deſpicere, ſi ſibi vxor non datur. D.

50 *Tamen ſi pater*] ἔλλειψις, aut ἀποσιώπησις ſecunda. *Quid? ah volet, certo ſcio*] *Quid?* deeſt *dicat*. Sed iſta omnia ad confirmationem valent. D.

Tamen ſi pater] Pendens haec oratio ſenſum plenum habet: tamen ſi voluerit pater. Sed continuo cum hoc intellexiſſet adoleſcens, reſpondit, *quid? volet, ſcio; ciuis modo haec ſiet.* Apud Athenas (*Athenienſes* Z.) dedecoris maximi erat, non ciuem ducere vxorem. Vnde et in Andria Simo ita loquitur: *Adeon' eſt demens? ex peregrina?* E.

Diſtingue ita: *Tamen ſi pater quid.* CH. *ah volet, c. ſ.* vt And. V, 4, 47. *Patér* vltimam acuit, ob ſequens Encliticon *Quid.* B.

51 *Ciuis modo haec ſit*] Mire hic in votum conuerſum eſt, quod timere potuit, non ducturus vxorem. D.

Paululum opperirier] Exſpectare. E.

52 *Paululum opperirier ſi vis, iam frater ipſe hic aderit virginis*] Adeo cito probari poteſt. D.

55 *Ego vero maneo*] Modo *vero* conſentientis eſt aduerbium, alias confirmantis, alias coniunctio, alias particula ironiam iuuans: vt (Aen. IV, 93.), *Egregiam vero laudem et ſpolia ampla refertis Tuque puerque tuus.* D.

Alii

Domi opperiamur potius, quam hic ante oſtium?
Ch. Immo percupio. Py. quam tu rem actura, obſecro, es?
Th. Nam quid ita? Py. rogitas? hunc tu in aedis cogitas
Recipere poſthac? Th. cur non? Py. crede hoc meae fidei,
Dabit hic aliquam pugnam denuo. Th. au, tace obſecro. Py.

Alii libri cum habeant, *dum is venit*, alii, *dum venit is;* nos cum Faerno ſequimur lectionem Bemb. vbi, *is*, plane abeſt. Caeterum *viſne* melius putamus, quam *vin*. B.

56 *Domi opperiamur potius, quam hic ante oſtium?*] Non ignara illecebrarum meretrix, non ſolum Chaeream retinet: verum etiam vocat, vbi virgo eſt. Et ſatis callide interrogat an velit: quaſi neſciat velle. D.

57 *Immo percupio*] Amatorie, non *Volo*: ſed *Percupio*. D.

Immo percupio] Cupit adoleſcens vt ingredi velit domum, quoniam illic ea puella eſt, quam videre deſiderat. Sed hoc intellexit Pythias et propugnat dicens, *Quam tu rem actura, obſecro, es?* E.

58 *Hunc tu in aedes*] Pronomen in his plus valet, quam accuſatio (*appellatio* Z.). *Hunc tu in aedes cogitas?*] Mire: cum illa iam velit, *Cogitas* dixit, volens vt recogitet. *In aedes cogitas recipere poſthac?*] Per ancillae verba vult oſtendere (Forte, *Poeta oſtendit* Z.), quam ſit tractandorum adoleſcentium perita meretrix. D.

59 *Poſthac?*] Poſt hoc factum, poſt hanc audaciam. *Crede hoc meae fidei*] Puellariter dixit, *Meae fidei*. D.

60 *Dabit hic aliquam pugnam denuo*] Pro ſtupro: vt (Aen. XI, 736.), *At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella.* Vt, *Vereturque bella et ingens facinus.* Vt Lucilius, *Vicimus, o ſocii, et magnam pugnauimu' pugnam.* *Dabit*] Autem proprie pro inducet: vt (Aen. XII, 453.) *magnam dabit ille ruinam.* *Au, tace obſecro*] *Au* interiectio eſt perturbate mulieris: vt apud Graecos ἰὼ. D.

Dabit hic aliquam pugnam] Proprium verbum eſt, et familiare ad exprimendum ſemper, (*celere* Z.) cum aliquid fieri dicitur. Vt (Virg. Ge. III, 265.), *imbelles dant praelia cerui.* et hic, *dabit aliquam pugnam.* E.

Dabit hic aliquam pugnam] Plaut. Bacchid. II, 3, 39. L.

Bentl. collocat ita: *Dabit hic pugnam aliquam* etc. Z.

PY. Parum perſpexiſſe eius videre audaciam.
CH. Non faciam, Pythias. PY. non pol credo, Chaerea,
Niſi ſi commiſſum non erit. CH. quin, Pythias,
Tu me ſeruato. PY. neque pol ſeruandum tibi
Quicquam dare auſim, neque te ſeruare: apage te.
TH. Adeſt optume ipſe frater. CH. perii hercle; obſecro,
Abeamus intro, Thais: nolo me in via
Cum hac veſte videat. TH. quamobrem tandem? an quia pudet?

CH.

61 *Parum perſpexiſſe eius videre audaciam*] *Parum* εἰρωνεία eſt. Et non *Senſiſſe*, ſed *Perſpexiſſe* dixit: vt iam non ſit experienda illius audacia, quae ſit perfecte cognita. D.

Lege, *Parum perſpexe eius mihi v. a.* Sic enim Plaut. Mil. 1, 6, 72. vbi eſt, *deſpexe*, et ita *reſpexis* aliquoties occurrit. B.

62 *Non faciam, Pythias*] Bene et moraliter appoſitum, *Pythias*. D.

Non pol credo] Verbis talibus fidem non habeo, neque, quod dicit, fieri credo, niſi fuerit factum. E.

63 *Non pol credo, Chaerea, niſi ſi commiſſum non erit*] Iocalariter, vt ille, *Pythias* dicit: ita haec *Chaerea*. *Quin, Pythias*] Iterum nomen vultuoſe eſt additum. *Quin*, pro imo. D.

64 *Neque pol ſeruandum tibi quicquam dare auſim*] Totum garrule et geſticuloſe, vt puellam cum adoleſcentulo fabulari videas. D.

66 *Adeſt optume ipſe frater*] *Optume*, oportune. Et non eſt additum, cuius frater: vtpote in re manifeſta. D.

Perii hercle] Ex (*Et* Z.) hoc exprimitur quod ſupra dixit, *Immo percupio*. Viſo enim Chremete noto et nobili viro, vehementer erubeſcit, quod cum Eunuchi veſte ſit. E.

67 *Nolo me in via cum hac veſte videat*] Subtiliter adoleſcens, quia nihil profecerat dicendo, *Percupio*, inuenit cauſam, qua tandem ingredi poſſit. D.

68 *Quamobrem tandem?*] Pro *tamen*. Interrogatio haec increpationem continet impudentiſſimi facti. *An quia pudet?*] Haec interrogatio irriſionis plena eſt in eum, quem nihil pudet. D.

CH. Id ipsum. PY. id ipsum? virgo vero. TH. i prae, sequor.
Tu istic mane, vt Chremem introducas, Pythias.

ACTVS QVINTI SCENA III.

PYTHIAS. CHREMES. SOPHRONA.

QVID? quid venire in mentem nunc possit mihi?

Quid

69 *Id ipsum?*] Hoc veluti molesto (forte, *moesto*) vultu dicitur: adeo vt imitetur dictum, vultumque eius Pythias. *Virgo vero!*] *Vero* εἰρωνικῶς: nam εἰρωνεία est, vt (Aen. IV, 93.), *Egregiam vero laudem. Virgo*] Quasi qui minime pudicitiae statum ac verecundiae virginalis veneretur. *I prae, sequor*] Manifestum est, cur meretrix docta capiendorum iuuenum, praeire velit Chaeream, et in consequendo ipsa sit tardior. Vult enim liberum sine arbitris cum puella esse colloquium, et licitum amorem. Nisi forte putamus Terentium haec sine causa fecisse, qui sit (*fuit*, vterque cod.) artificiosissimus Poeta. Nam neque ipsa ingreditur cum Chaerea, neque ingredi simul permittit Phaedriam (*Pythiam*, recte in edd. vett.). D.

Id ipsum? virgo] Quidam intelligunt, confusus es quasi virgo: erubescis ex veste, et confusionem pateris, quam virgo patiatur, quam vitiasti. Et rursus est quasi admonitio, vt et pudori non sit, quod ista veste indutus est; siquidem vitiauit virginem. *I prae, sequor*] Antecede, ego te sequar. E.

Pro, *sequar*, leg. *sequor*, ob codd. et quod Thais vna cum Chaerea egreditur e Scena. B.

70 *Tu istic mane, vt Chremem introducas*] Relicta est Pythias ob multas causas: et in primis, vt possit per eam delusus Parmeno pauore suo senem compellere, ingredi ad meretricem, et praesentem fieri ad confirmandas nuptias. D.

1 *Quid? quid venire in mentem*] In hoc loco cogitantis disputatio est apud seipsam Pythiae, quatenus Parmenonem dolo possit vlcisci. D.

Quid? quid venire] Haec Scena consilium quaerentis ancillae tenet, quemadmodum se possit vlcisci. Deinde admonitionem, vt Chremes cum nutrice ingrediatur. E.

Quidnam? qui referam illi ſacrilego gratiam,
Qui hunc ſuppoſuit nobis? CH. moue vero ocius
Te, nutrix. SO. moueo. CH. video, ſed nihil
promoues.
PY. Iamne oſtendiſti ſigna nutrici? CH. omnia.
PY. Amabo, quid ait? cognoſcitne? CH. ac
memoriter.

PY.

2 *Quidnam?*] Sic Cicero (Verr. IV, 3.), *Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum eſſe dicebant.* *Qui referam*] *Qui*, quomodo, vel vt. D.

Omnes fere codd. collocant, *referam ſacrilego illi.* B.

3 *Qui hunc ſuppoſuit nobis?*] Proprie *ſuppoſuit.* Nam vt *ſubduci* dicuntur, quae nolumus amittere, ita *ſupponi* quae non deſideramus. Sic Plautus (Caſin. Grex verſu 7.), *Ei pro ſcorto ſupponetur hircus vnctus nautea.* *Moue vero ocius te, nutrix*] *Vero*, pro interiectione poſuit ſtomachantis. D.

Qui hunc ſuppoſuit] Frequentes huiuſmodi ſuppoſitiones ab antiquis introducuntur: ſed frequentiores in Comoediis, quam Tragoediis. Vlpianus ad illum Demoſthenis locum κατὰ Μειδίυ. Τὰς ἀποῤῥήτυς ὥσπερ ἐν τραγῳδίᾳ, τὰς τύτυ γονάς] πλείυς, inquit, εἰσὶν ἐν ταῖς κωμῳδίαις ὑποβολιμαῖοι, ἤπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις. Itaque ſic in Plauti Truculento meretrix alienos dolores ſibi ſuppoſuerat, Stratophanem militem dolis vt ductaret. In Capteiuis. Cateru. 2. — *neque vlla amatio, nec pueri ſuppoſitio.* *Moue vero ocius*] Sic κινεῖν apud Theocrit. Idyll. xv, verſ. 29. — κινεῦ δὴ, φέρε θᾶσσον ὕδωρ. L.

Lege, *ſuppoſiuit*, verſus gratia. Plautus ſaepe, *expoſiuit, depoſiuit.* B.

4 *Video, ſed nihil promoues*] Hinc eſt illud Virgilianum (Aen. IV, 641.), *Illa gradum celerans ſtudio properabat anili.* Scilicet non re celerat, ſed ſtudio. *Promoues*] Proficis. D.

Nihil promoues] Expreſſit tardos gradus ancillae ambulantis. Motum, inquit, corporis video, ſed itineris nulla progreſſio eſt. E.

Te, nutrix] Mſ. R. *moue vero ocyus, Genetrix.* L.

6 *Amabo, quid ait? cognoſcitne?*] Exhibitum ſpectatori eſt, quid poſt Scenam geratur, id eſt, agnitio puellae. *Ac memoriter*] Plus intulit quam interrogabatur: nam magna ſunt ſigna, in quibus anilis memoria non errat. *Ac memoriter*]

Py. Bene aedepol narras: nam illi faueo virgini.
Ite intro: iamdudum hera vos exfpectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere
Video. vide vt otiofus it, fi Dis placet!
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione vt certum fciam:
Poft exibo, atque hunc perterrebo facrilegum.

ACTVS

ter] Refponfionis breuitas attulit compendium perquirenti, ne plura interrogaret. D.

7 *Nam illi faueo virgini*] Quafi dicat, illi faueo, non Chaereae. et fimul caufa eft, cur illum vlcifci cupiat: quia fcilicet multum illi fauet. D.

9 *Virum bonum*] Εἰρωνεία. *Eccum Parmenonem incedere video*] Res odio dignior, nouitate fcilicet inceffus. D.

10 *Vide vt otiofus it*] Inuidet illi fecuritatem, quem follicitum reddituta eft: non enim vlla alia erit vindicta poft, praeter iftam. *Vide vt otiofus it*] Vultu dicit, et geftu eum effe fecurum. Et mire Poeta laetum defcribit, vt repente oftendat effe commotum. *Si Dis placet!*] Proprium eft exclamantis propter indignitatem alicuius rei. D.

Vide vt otiofus] Attende, inquit, vt fecurus Parmeno ambulat, et otiofus. E.

11 *Spero me habere*] Pro *habituram*. aut *fpero* pro *credo*, more fuo. *Meo modo*] Id eft, vt volo. D.

Spero me habere] Credo iam me repperiffe confilium, quemadmodum iftum tormentis afficiam, et cruciem pro mea voluntate. E.

Vt *meo* in ictu acuatur, fequor ordinem, *qui húnc excruciem meó modo*, qui reperitur in cod. vet. Prifciani pag. 1143. B.

12 *Ibo intro, de cognitione vt certum fciam*] Eleganter, defatigare Parmenonem non neceffarium putat, fed ex occafione. Nam poft eum (*Nam prius*, ed. Argent.) dicit fe ire intro: exitura autem, vt ipfum in timorem coniiciat. D.

Ibo intro] Pergam intro, vt cognofcam an puella cognofcatur. E.

De cognitione] Cognitiones fiue agnitiones crebrae in Comoediis: quod Placid. Lactantius obferuauit in Stat. Theb. libr. v, 718. *Mire*, inquit, *Comoediae contigit agnitio filiorum*. Vidend. Ariftoteles περὶ ποιητικῆς. L.

13 Cum Faerno reponendum puto, *Poft exeo*, vt fupra III, 2. *Simul imperabo. poftea continuo exeo*. B.

ACTVS QVINTI SCENA IV.

PARMENO. PYTHIAS.

Reviso, quidnam Chaerea hic rerum gerat.
Quod ſi aſtu rem tractauit, Di voſtram fidem!
Quantum, et quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam vt mittam, quod ei amorem difficillimum, et
Cariſſimum ab meretrice auara: virginem

Quam

1 *Reuiſo quidnam Chaerea, &c.*] *Aſtu*, pro *aſtute*, modo aduerbium eſt; alias nomen: vt, *An in Aſtu venit?* D.

Reuiſo, quidnam] Haec Scena allocutionem tenet ſerui gloriantis, quod conſilio tantum beneficium dederit, vti amorem ei difficillimum explicauerit. cuius partes enumerat, quod *eum confecit ſine moleſtia*, *ſine ſumtu*, *ſine diſpendio.* Illud maxime prouidiſſe gloriatur, *vt adoleſcens meretricum ingenia moreſque cognoſceret*, *vt, cum cognouiſſet*, *ſemper odiſſet.* E.

2 *Di voſtram fidem*] Modo non inuocantis eſt, ſed admirantis; et eſt figura ἐπιμονὴ per ἐκφώνησιν facta. D.

Quod ſi aſtu] Seruius in Virgil. Aeneid. XII, 694. L.

4 *Nam vt omittam, quod et amorem difficillimum et cariſſimum*] Quum dicere deberet, *quod ei amorem et difficillimum et cariſſimum confeci:* primo quaſi oblitus dicti ſuperioris, tranſit ad virginem: deinde addit cauſam ex abundanti. Quod ſi dixiſſet, *amorem confeci*: poſſet intelligi *confeci*, expediui, perfeci. At vero *virginem confeci*, quid intelligemus, niſi hoc vnum, quod inſultat Parmeno confectam virginem: quaſi dicat ſuperatam atque deuictam? Nam proprie hoc verbum conuenit gladiatoribus iis, qui grauiſſimis vulneribus occubuerunt. Sic Cicero in Catilinam (II, II.) *Gladiatori illi confecto et ſaucio.* Conuenit ergo ſeruilibus verbis, et velut iocoſe verniliterque iactanti, rem confectam eſſe in puella virgine, et non exhibere Chaereae damnum vel negotium. D.

Pro *omittam* recte Bemb. et duo vett. e noſtris habent *mittam.* B.

5 *Ab meretrice auara: virginem quam amabat*] Ἀποσιώπησις ſecunda. *Difficillimum*, quia virginem quam amabat: *Cariſſimum*, quia a meretrice

auara

Quam amabat, eam confeci ſine moleſtia,
Sine ſumtu, ſine diſpendio. tum hoc alterum,
Id vero'ſt quod ego mihi puto palmarium,
Me reperiſſe, quo modo adoleſcentulus
Meretricum ingenia et mores poſſet noſcere:
Mature vt quum cognorit, perpetuo oderit.
Quae dum foris ſunt, nihil videtur mundius,
Nec magis compoſitum quicquam, nec magis elegans:
Quae, cum amatore ſuo quum coenant, liguriunt.

auara (Leg. Difficillimum, *quia a meret. auara.* Cariſſimum, *quia virginem quam amabat*). D.

Hunc et ſeq. verſum emenda ita: *Cariſſimum, a meretrice auara virginem Quo amabat, eum confeci* etc. Nam ita habes, quod Donatus de verbo, *confeci*, poſtulauit. Deinde Eugraphius quoque legit *eum*. B.

8 *Id vero eſt*] *Vero*, niſi ornatiuum eſſet, nihil ſignificaret (cur non? nam ſignif. *haut dubie, nimirum,* et omnino habet vim affirmandi. Z.) *Palmarium*] Palma dignum. D.

Puto eſſe palmarium] Hoc eſt, quod ego arbitror mihi eſſe glorioſum, ibi palmam debere ſumi. E.

Puto palmarium] Gloſſar. *Palmarium* ἀξιονικόν. Priſcian. lib. 2. L.

10 *Meretricum ingenia*] Optime, non *meretricis* dixit, ſed potius *meretricum*. D.

11 *Mature*] Cito et ante tempus. *Vt cum cognorit*] Suauiter non, *Nouerit*, ſed *Cognorit*, dixit: quod eſt plenae perſpicaciae. *Mature vt cum cognorit*] Bene addidit *Mature*. Fere enim cito cognouiſſe obfuit: ſed id ad illecebram fuit quod * cognitus eſt cito (Forte, *Fere enim ſero cogn. obfuit; quippe id ad ill. fuit, quod nimis cognitum eſt ſero* Z.). D.

12 *Quae dum foris ſunt*] Apud amantes ſcilicet. *Nihil videtur mundius*] Bene *Videtur*: non enim ſunt. D.

13 *Nec magis compoſitum quicquam*] Bona varietas. Nam haec omnia per *magis* aduerbium profert: nec omnia per comparatiuum gradum. *Nec magis elegans*] More ſuo, ne diceret compoſitius aut elegantius: vt ſupra, *Hoc nemo fuit minus ineptus, magis ſeuerus*. D.

14 *Quae cum amatore ſuo quum coenant*] Vnum *Cum*, prae-

Harum videre illuuiem, ſordes, inopiam,
Quam inhoneſtae ſolae ſint domi, atque auidae cibi:
Quo pacto ex iure heſterno panem atrum vorent.
Noſſe

praepoſitio eſt: alterum coniunctio. et dicitur haec figura λειπτότης. *Liguriunt*] ἀπὸ τȣ̃ λιγυροῦ, quod ſecundum Graecos ſuaue intelligitur. *Ligurire* dicitur, qui eleganter et more ſenum multo faſtidio ſuauiora quaeque deguſtat. D.

Ligurriunt] Vt ſupra dixi, leuiter cibos tangunt. cui contrarium *abligurrire*, quod ſignificat abſumere. E.

Cum amatore ſuo quum coenant, liguriunt] V. C. *Cum amatores ſuos vocant*, *lig.* quae lectio non mala. *Liguriunt*, λιγνεύȣσι. Et *Ligurius*, *guloſus*, *catillo* λίχνος. Gloſſ. L.

Illud *ſuo*, recte Faernus eiecit. Sed verſum totum eſſe ſpurium multis de cauſis exiſtimo. Primum enim *Ligurrire* ſemper ſecundam producit, nec poteſt, qui eſt error Donati, proficiſci a gr. λιγυρὸν, quod de ſuauitate ſoni tantum dicitur, nunquam de ſapore. Deinde *ligurrire* ſignificat, edacem eſſe, cibi auidum; quod vero a ſenſu huius loci abhorret. Tum *coenant* hic acuit vltimam, ſatis inuenuſte. Adde, quod *Amatore ſuo*, ſtulte ſit dictum pro *Amatoribus ſuis:* illud enim de vna dicitur, non de pluribus. B.

Meretricis foris coenantis mores egregie expreſſit Lucianus in loco, quem dudum laudauit Daceria, in Dial. Crobylae et Corinnae: Ἦν δέ ποτε καὶ ἀπέλθῃ ἐπὶ δεῖπνον λαβȣ̃σα μίσθωμα, ȣ̓́τε μεθύσκεται, καταγέλαστον γὰρ, καὶ μισȣ̃σιν οἱ ἄνδρες τὰς τοιαύτας, ȣ̓́τε ὑπερεμφορεῖται τȣ̃ ὄψȣ ἀπειροκάλως, ἀλλὰ προσάπτεται μὲν ἄκροις τοῖς δακτύλοις, σιωπῇ δὲ τὰς ἐνθέσεις ȣ̓κ ἐπ' ἀμφοτέρας παραβύεται τὰς γνάθȣς· πίνει δὲ ἠρέμα, ȣ̓ χανδὸν, ἀλλ' ἀναπαυομένη. Cf. Heaut. III, I, 48. Z.

15 *Harum videre ingluuiem*] Ordo erat, *Harum videre ingluuiem*, *ſordes*, *inopiam*, *quam inhoneſtae ſolae ſint domi:* id eſt, cum ſolae ſint, vt inhoneſtae, atque auidae cibi: quae quum foris ſunt, coenant ſcilicet. D.

Pro, *ingluuiem*, i. e. cibi auiditatem, legi debere *illuuiem*, ſeu, *inluuiem*, et codd. bonorum auctoritas, et ſenſus ratio ſuadet. Nam non modo *illuuies* et *munditiies* ſibi ſolent opponi, ſed et cum ſequatur *auidae cibi*, ad vitandam tautologiam, praeferendum eſt *illuuies*. B.

17 *Quo pacto ex iure*] *Ex* pro *cum* poſitum eſt, a[illegible] deeſt *madidum*, aut *maceratum*, aut *emollitum*. Nam apparet et ſordidum eſſe, et quaſi atrum durumque panem, qui ex iure heſter-

Noſſe omnia haec, ſalus eſt adoleſcentulis.
PY. Ego pol te pro iſtis dictis et factis, ſcelus,
Vlciſcar: vt ne impune in nos illuſeris.
Proh fidem deum! facinus foedum. o infelicem adoleſcentulum!

O ſce-

heſterno ſit comedendus. Cui contrarium Salluſtius (Iug. 44.) poſuit, de deliciis militum loquens, *Panes enim in dies mercari*, inquit. *Ex iure heſterno panem atrum vorent*] Hoc eſt, vt quidam volunt, ex antiquitate mucidum: quaſi dicat, panem mucidum heſterno iure accipientes deglutiunt. D.

Quo pacto ex iure] Expreſſit meretricum ſordes. Si quidem praeter caetera et *ius* dixit *heſternum*, (quod ſignificat aquam pinguem) quod ab amatore tulerunt; aut domi fuerit ac remanſerit, quod foris coenauerint. E.

18 Lege, *ſaluti eſt*, vti ſuauitas ſoni, et linguae ratio poſtulat. B.

19 *Ego pol te pro iſtis dictis et factis, ſcelus, vlciſcar*] Miro artificio Poetae, et ab initio non placatur Pythias, nec in gratiam redit Chaereae. Et inſuper nunc mire a Parmenone irritatur magis: vt per eam Parmeno terreatur, et per Parmenonem ingredi ad Thaidem cogatur ſenex: et demum per ſenem nuptiae confirmentur. Haec ergo artificibus et eruditis, caetera ſpectatoribus Poeta exhibet. D.

20 *Ne impune in nos*] Ne ſine poena nobis iniuriam feceris. E.

Dele, *in*, cum duobus codd. Sic enim *illudere* occurrit Heaut. IV, 4, 19. et Phorm. V, 8, 22. B.

21 *Proh fidem deum*] Vim magnam oſtendit, deorum implorans fidem: quaſi in hoc negotio nihil poſſit (*proſit*, cod. vterque) humanum conſilium. *Proh fidem deum*] Simulata perturbatione ſui, Parmenonem terret Pythias. *Proh fidem deum*] Haec ſingula pronunciĭanda ſunt pauido et attonito vultu. *Foedum*] Crudele. Salluſtius (Catil. 15.), *Foedi oculi*. *O infelicem adoleſcentulum*] Plus eſt, miſeriam adoleſcentis dicere (*Plus eſt, miſereri iam adoleſcentis*, Mſ. H. Si quid mutandum eſt, lege; *P. e. de miſeria* etc. Z.) Pythiam, quam iraſci ei. D.

Pro deum fidem!] Dum progreditur Pythias, fingit adoleſcentem Chaeream intus captum, et pro moecho deprehenſum, quo facilius Parmeno terreatur. E.

Omnes libri, excepto Bembino, collocant, *Proh deum fidem*.

O ſceleſtum Parmenonem! qui iſtum huc adduxit, Par. quid eſt?
Py. Miſeret me: itaque vt ne viderem, miſera huc effugi foras.
Quae futura exempla dicunt in eum indigna? Par. o Iuppiter,
Quae illaec turba'ſt? numnam ego perii? adibo. quid iſtuc, Pythias?
Quid ais? in quem exempla fient? Py. rogitas, audaciſſime?
Perdidiſti iſtum, quem adduxti pro Eunucho adoleſcentulum,

Dum

dem. recte. Seruius ad Aen. II, 502. ſic laudat; *Proh deum atque hominum fidem.* B.

Ab hoc verſu nouam exorſa eſt ſcenam Daceria. Z.

22 *O ſceleſtum Parmenonem*] Vt verba ſunt, periit profecto miſer adoleſcens, quum in eodem peccato iraſcitur Parmenoni Pythias, non Chaereae. D.

23 *Miſeret me*] Haec omnia quaſi ſecum loquitur: et fingit ſe neſcire, quod aſſiſtat Parmeno. D.

24 *Quae futura exempla dicunt in eum indigna?*] Graues poenae, quae poſſunt caeteris documento eſſe, *exempla* dicuntur. *In eum indigna?*] Modo per *indigna*, foeda, crudeliaque ſignificat. Vt Virg. (VI, 162.) — *atque illi Miſenum in littore ſicco, Vt venere, vident indigna morte peremtum.* D.

Exempla] *Exemplum* dicit grauem poenam, ſcilicet quae caeteris eſſe poſſit ad exemplum: nam alias dicit, *vterque in te exempla edent.* E.

25 *Quae illic turba eſt?*] Quae loquitur: aut quam oſtentat ex vultu ac dictis (*An, quam loquitur? an, quam oſtentat ex vultu?* Mſ. H.), ſed apparet, vultum (*ex vultu*, Mſ. B.) Pythiae turbam dicere. vt in Andria, *Sed quid Pamphilum exanimatum video? Vereor quid fiet: operiar, vt ſciam nunc, quidnam haec turba triſtitiae adferat.* D.

26 *Rogitas, audaciſſime?*] Totum hoc terribile eſt in geſtu ac vultu Pythiae, et nimis vſitatum et femineum. D.

27 *Perdidiſti iſtum, quem adduxti,* &c.] Artificioſe non accuſat, quid peccauerit aduerſus Thaidem, quaſi ex poena adoleſcentis plus doleat, quam iraſcatur Parmenoni. D.

Dum ſtudes dare verba nobis. PAR. quid ita? aut quid factum'ſt? cedo.
PY. Dicam: virginem iſtam, Thaidi quae hodie dono data'ſt,
Scis eam hinc ciuem eſſe, et fratrem eius eſſe apprime nobilem?
PAR. Neſcio. PY. atqui ſic inuenta'ſt: eam iſte vitiauit miſer.
Ille vbi reſciuit factum frater violentiſſimus.
PAR. Quidnam fecit? PY. colligauit primum eum miſeris modis. PAR. hem!

Colli-

28 *Dum ſtudes dare verba nobis*] Bene, *Studes dare:* neque enim dediſti. *Quid ita?*] Deeſt *dicis*: vt ſit, *Quid ita dicis?* D.

29 Collocatio, *hodie quae*, codicibus probatur, et gratiorem efficit verſum. B.

30 *Scis eam hinc ciuem eſſe*] *Eam*, abundat: quemadmodum ſupra, *Quam amabat virginem, eam confeci ſine moleſtia.* *Et eius fratrem apprime nobilem?*] Haec ad terrorem et gratiam aucta ſunt. Nam primo *virginem* poſuit, poſt *ciuem*, ad vltimum *nobilis ſororem.* D.

Scis iſtam ciuem] Vt vitiatori crimen increſcat, dicit *virginem eſſe ciuem*, et eius fratrem *adoleſcentem nobilem*, qui facile poſſit conſurgere. Praeterea dixit eſſe *violentiſſimum.* E.

Verſus gratia repone, *Scis eam ciuem hinc eſſe?* Atque pro, *eius*, ſenſus poſcit, *eii*, quia Parmenoni, qui ne ipſam puellam quidem, quae eſſet, ſciret, frater eius notus eſſe non potuit. B.

31 *Neſcio*] Perturbatus Parmeno nec negare potuit, nec conſentire voluit, ſed quaſi defenſionis loco dixit, *neſcio.* *Atqui ſic inuenta eſt*] Facile eſt vt credat, qui dicit *neſcio.* Ergo Pythias non laborat, vt ſuadeat ciuem eſſe. *Atqui ſic inuenta eſt*] Magnum horrorem incutit audienti, non accuſando, ſed miſerando Chaeream. D.

32 *Frater violentiſſimus*] Hoc inuentum eſt, quod daretur ad nobilem(*quo declararetur* Adeo nobilem. Vide. ſupra 1, 2, 124.). D.

Omnes codd. praeter Bemb. et vnum e Regiis, *Ille vbi id reſciuit.* B.

33 *Colligauit primum eum*] Mira tarditas, ad torquendum Parmenonem: ſimul etiam relictus

Colligauit? PY. atque equidem orante, vt ne id faceret, Thaide.

PAR. Quid ais? PY. nunc minatur porro ſeſe id, quod moechis ſolet:

Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. PAR. qua audacia

Tantum facinus audet? PY. quid ita tantum? PAR. annon tibi hoc maximum eſt?

Quis homo pro moecho vnquam vidit in domo meretricia

Prae-

lictus ad ſuccurrendum locus. D.

Illud *hem* a codd. vett. recte abeſt. B.

34 *Atque equidem orante, vt ne id faceret, Thaide!*] Adeo violentiſſimus. Et recte hoc additum, ne ſperet auxilium a Thaide. D.

Lege verſus et ſenſus cauſa, *et quidem*. Nam, *equidem*, in priſcis ſcriptoribus ſemper eſt primae perſonae. B.

35 *Nunc minatur*] *Minatur* vt ſuccurri poſſit ei, qui non ſit paſſus. *Minatur porro ſeſe*] Deeſt *facturum*. *Quod moechis ſolet*] Deeſt *fieri*. D.

Id quod moechis ſolet] Hinc intelligimus quaedam in moechos eſſe ſupplicia, vel ſpadari, vel aliud quidlibet ad crudelitatem ſiue turpitudinem. Haec Pythias reticet. E.

Quod moechis ſolet] Puta abdomen adimere. Plautus Mil. Scen. vlt. Horat. lib. 2. Sat. 2, 45. *Teſtes caudamque ſalacem Demeteret ferro.* Qua poena affici poſtea κτηνοβάται ſoliti. Matt. Blaſtares Hieromonach. ὁ μέντοι πολιτικὸς νόμος, οἱ ἀλογευόμενοι, φησὶ, ἤτοι κτηνοβάται καυλοκοπείσθωσαν. Soliti etiam moechi παρατίλλεσθαι. Scholiaſt. Ariſtoph. in Plutum. Horat. lib. 1. Saty. 2, 132. *Diſcincta tunica fugiendum eſt, ac pede nudo; Ne nummi pereant, aut pyga, aut denique fama.* Vid. obſeruationes Catullian. L.

37 *Quid ita tantum?*] Nimis (*Minus*, edd. vett.) callide Pythias hunc dicit violentum: et tamen iniuſtum, audacemque dici non patitur, ſed defendit, vt magis terreat Parmenonem. D.

38 *Quis homo pro moecho vnquam*] Cauſa finalis (*ſit talis*), virginem ciuem apud meretricem vitiauit: mercedem offert: petitur ad ſupplicium. D.

Quis

Praehendi quemquam? Py. nescio. Par. anne hoc nesciatis? Pythias:

Quis homo pro moecho] Et supra isto consilio vsi sunt, vt impunitatis spem sibi in domo meretricis pollicerentur; ita et nunc arguit Parmeno, quod *pro moecho in domo deprehensus sit meretricia adolescens.* E.

Pro moecho vnquam vidit] Ergo cum eiusmodi lupis impune erat voluptatem capere. Vid. Augustin. de Ciuit. Dei XIV, 17. Lactantius diuin. instit. VI, 23. *Ne quis esset, qui poenarum metu abstineret alieno, lupanaria quoque constituit, et pudorem infelicium mulierum publicauit.* Asterius Episc. Amaseae Homil. *An liceat homini dimittere vxorem*, pag. 73. *οἱ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες, ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τοῖς ἀνδράσι τὴν ἐξουσίαν.* Hieronym. in Epitaphio Fabiolae: *Aliae sunt leges Caesarum, aliae Christi: aliud Papinianus, aliud Paulus noster praecipit. Apud illos viris impudicitiae frena laxantur, et, solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria atque ancillulas libido permittitur.* Elegans hac de re locus Zenonis Episc. Veron. Homil. de Pudicitia: *Lubrici mariti humanarum legum iniqua impunitate decepti, iustitiam veram nec ex sua ipsa voluntate noscentes, quod pati nolunt, libenter efficiunt; qui profanae libidinis detestabili furto distracti, turpibus iam non contenti satibulis, aliquotiens, proh nefas! sub ipsis obtutibus matronarum vesana congressione desudant.* Hinc apud Quinctilian. VII, 4. quaeritur, an deprehensus in lupanari cum alterius vxore adulter sit: quia non de appellatione, sed de vi facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Inter haec autem scorta, cauponae quoque mulieres, ministraeque earum numerantur: L. fin. C. Si mancip. ita ven. et sane meretrices inter instrumenta cauponae referuntur. l. 49. §. 9. ff. de ritu nuptiar. ideoque ab istis feminis pudicitiae ratio non requiritur, quas vitae vilitas dignas legum obseruatione non credidit. Imp. Constant. l. 29. C. ad L. Iul. de adult. Vlpian. l. 13. §. 2. ff. eod. Eclog. Basil. lib. LX. Tit. 37. L.

Ne, *pró*, acuatur, et, *Moecho*, in Thesi deprimatur, repone, *Quís homo vnquam pro moécho vidit* etc. B.

39 *Nescio*] Quam astute dixit *Nescio*: ne laborans ad contradicendum, amitteret fidem supplicis (*simplicis*, Mſ. B.) personae, ac vera dicentis. Vult enim magis nuncii officio fungi, quam persuadentis. D.

Dico, edico vobis, noſtrum eſſe illum herilem filium. Py. hem,
Obſecro, an is eſt? Par. ne quam in illum Thais vim fieri ſinat.
Atque adeo autem cur non egomet intro eo? Py. vide, Parmeno,
Quid agas, ne neque illi proſis, et tu pereas. nam hoc putant,
Quicquid factum'ſt, ex te eſſe ortum. Par. quid igitur faciam miſer?

Pro *Prehendi*, quod in probatis reperitur libris, verſus gratia cum Faerno repono, *Prendi*. Deinde legendum eſt, *at ne hoc neſc.* B.

40 *Dico, edico vobis*] Αὔξησις, vt ſupra, *Vbi quaeram, vbi inueſtigem? Dico*] Tibi, Pythias. *Edico*] Omnibus tuis. Ergo ad vniuerſos vtrumque refertur, et *Dico* et *edico*. D.

Dico. edico] Vti iracundiam vel meretrix, vel quilibet alius temperare poſſit, maluit (*mauult* Z.), qui ille adoleſcens ſit, confiteri, ne propter nobilitatem in eum aliquid conſtituatur. E.

41 *Obſecro, an is eſt?*] Inſultantis. vt in Phormione (v, 7, 52.), *Hicine eras?* Nam ſciebat eum eſſe. *Ne quam in illum Thais vim fieri ſinat*] Quam bene prouidet Pythias! (Forte, quantum ex litteris q. e. o. n. n. ſ. i. t. quae in quibuſdam libris ſunt, coniicere licet, addenda ſunt haec: *Quae equidem omnia narrat, ne ſeruus irrumpat ad Thaidem.* Z.). D.

Ne quam in eum Thais] Bene adiecit *Thais*, quae eius fratrem habet amatorem. E.

42 *Atque adeo autem cur non egomet intro eo*] Pythias, *Vide, Parmeno, quid agas, ne neque illi proſis, et tu pereas.* Totum hoc ad id addidit, vt ſenex intromittatur ad confirmandas nuptias: ſed Poeta hoc agit, perſonae neſciunt. D.

Cur non ego] Credit iam ſe non (*nunc*) poſſe ſuccurrere. Verum quoniam Pythias mentitur, metuit ne ingreſſus Parmeno aliud inueniat, ideo obſiſtit et prohibet ne ingredi vellet, quod illi potius iraſcuntur, quod credunt ipſius conſilio cuncta perfecta. E.

44 Noſtri fere omnes, *a te eſſe.* Recte: vt And. III, 2, 9. et II, 1, 35. B.

Quidue incipiam? ecce autem video rure redeuntem ſenem:
Dicam huic, an non? dicam hercle: etſi mihi magnum malum
Scio paratum: ſed neceſſe eſt: huic vt ſubueniat. P Y. ſapis.
Ego abeo intro: tu iſti narra omnem rem ordine, vt factum ſiet.

45 *Quidue incipiam?*] *Facimus* mediocria, *Incipimus* ingentia. *Ecce autem video rure redeuntem ſenem*] Choragii eſt adminiſtratio, vt opportune in proſcenium (Leg. *Choragi ſit artificio, vt opportune in proſc. veniat ſenex*). D.

Ecce autem video] Supponit deliberatiuae ſpeciem, vtrum indicet domino an non; vt oportuit, celeri conſultatione, quid faciendum eſſet, elegit, dicens: *neceſſitatem eſſe dicendi.* Ita et honeſtum, et vtile ſemper vincitur, ſi modo neceſſitas ſit, ob quam aliter quam cogitur, fieri non poteſt. E.

46 *Dicam huic, an non?*] Hoc non eſſet veriſimile, niſi dubitaſſet. Quid enim ad Chaeream pertinet, dubitat. (Leg. DICAM H. A. N. DICAM HERCLE. *Hoc non eſſet veriſimile, niſi dubitaſſet. Quod ad Chaeream pertinet, non dubitat: quod ad ſe ipſum pertinet, dubitat*). D.

Ne verſus, qui, vt caeteri, tetrameter eſſe debet, toto pede ſit breuior, leg. *Dicam huic, annon dicam? dicam hercle: etſi* etc. B.

47 *Scio paratum: ſed neceſſe eſt*] Haec cauſa dubitandi fuit: quod hinc Parmenonis, illinc adoleſcentis periculum cernitur. *Sed neceſſe eſt*] *Dicere*, ſubaudiendum eſt: vt ſit, *Sed neceſſe eſt dicere*, et ἀσυνδέτως inferendum eſt quod ſequitur. Deeſt enim *propterea*, vel quid tale. *Sapis*] *Sapis* dicit, non videns quid futurum ſit: ſed tantum deriſiſſe contenta. D.

48 *Vt factum ſiet*] Mſ. R. *ſit*. L.

Pro *Omnem rem*, cum vno cod. Faernus recte legit, *Omne*. Nam ita et verſui et ſenſui conſulitur. B.

ACTVS QVINTI SCENA V.

LACHES. PARMENO.

Ex meo propinquo rure hoc capio commodi:
Neque agri, neque vrbis odium me vnquam percipit.
Vbi ſatias coepit fieri, commuto locum.
Sed

1 *Ex meo propinquo rure hoc capio commodi*] Annotandum, quod huius ſenis nomen apud Terentium non eſt: apud Menandrum Simon dicitur. *Ex meo propinquo rure hoc capio commodi*] Firmatur (*formatur* Z.) ſtatus trepidantis ſenis, vt appareat, quam inopinato malo amens fieri poſſit: quod ipſum ſuperius et in Parmenone ſeruatum eſt. Imparatis enim mentibus mala maiora ſunt. Ergo nunc tam otioſus incedit ſenex, vt neque mores increpet, nec quicquam ſuſpicetur mali, ſed agat (*aiat* Z.) gratias proximae villae: cuius beneficio non ſcit, quid in vrbe agerent filii. Et nunc adeſt, vbi opus eſt Poetae. Et vide hanc cauſam fuiſſe, cur non ad villam diuerterit. Omnes villas comicas ſurburbanas eſſe (Ordo debet eſſe hic: *Et vide, omnes villas c. ſ. eſſe, et hanc cauſam fuiſſe, cur* etc.), commoditatem ipſam nunc explicat et oſtendit. D.

Ex meo propinquo] Haec Scena narrationem continet, quemadmodum filius eius (*Senis* Z.) in domo meretricis pro Eunucho captus: ſimul cum defenſione et adoleſcentis qui captus eſt, et ipſius qui narrat, ne videatur ipſe ſuis ad periculum conſiliis dominum impuliſſe. *Ex meo propinquo*] Ex ſolo et vicino agro. E.

Ex meo propinquo rure] Chariſ. libr. I. L.

2 *Neque agri, neque vrbis*] Tragicus apparatus. Delicias memorat, qui pericula cogniturus eſt. *Odium me vnquam percipit*] Faſtidium ex abundantia eſt (Hoc Scholio *Satias* explicatur. Z.). D.

3 *Vbi ſatias coepit fieri*] Suffecerant ad hanc ſententiam duo ſuperiores ii verſus: ſed ἐνέργεια eſt ſenilis eloquii, faceti et garruli ſimul. *Commuto locum*] Mira breuitate duas res explicuit ſimul. *Vbi ſatietas eſt*, deeſt *Nam:* vt ſit, *Nam vbi ſatietas coepit fieri.* Et *coepit*, pro *coeperit. Satietas*, odium: ab eo quod praecedit, id quod ſequitur. D.

Sed estne ille noster Parmeno? et certe ipsus est.
Quem praestolare, Parmeno, hic ante ostium?
PAR. Quis homo est? ehem, saluum te aduenire, here, gaudeo.
LA. Quem praestolare? PAR. perii: lingua haeret metu.
LA. Hem! quid est, quid trepidas? satine salue? dic mihi.

PAR.

4 *Sed estne ille noster Parmeno? et certe ipsus est*] Et dubitauit, et firmauit postea: vtpote senex, visu iam languido, atque oculis aetate defessis. D.

Estne ille noster Parmeno] In Ms R. *est* omittitur. L.

5 *Quem praestolare, Parmeno, hic ante ostium?*] Noue (*Antique.* Nam apud Plautum idem occurrit Z.): non, *Cui praestolare*: sed, *Quem* dixit. Aliter Tullius in Catilinam (I, 9.) *Qui tibi ad forum Aurelium praestolarentur.* *Praestolari*, est praesto esse et apparere, hoc est, obsequi. D.

Quem praestolare] Notandum quod hic per accusatiuum protulit, *quem praestolare.* At vero Cicero per datiuum (Catil. I, 9.): *Qui tibi ad forum Aurelium praestolentur armati?* E.

Quem praestolare] Priscian. lib. IIX. L.

6 *Quis homo est?*] Quare, *Quis homo*, quum prouiderit venientem: vtrum non vult videri prouidisse, ne quid fallaciae parasse videatur? Sic et in Andria, *Quasi de improuiso respice ad eum.* Vel quia perturbatur exanimatus, qui dum quid apud Thaidem geratur, auscultat, non videt senem propius accedere, quem longe viderat? An vero idcirco hoc fingit, quia quod parabat dicere de Chaerea, postquam cominus ventum est, non audet loqui? D.

Aduenisse recte habent omnes nostri, vno excepto. Deinde dele, *Here*, quod a tribus probatis abest, praesertim cum idem nomen paulo post occurrat. B.

7 *Lingua haeret metu*] Virgilius (Aen. II, 774.), *Et vox faucibus haesit.* D.

8 *Quid est, quod trepidas?*] Instandum est seni ad audienda, quae de facili nunquam fateretur Parmeno. *Satisne salue?*] *Salue*, integre, recte, commode. Plautus in Trinummo (V, 2, 53.), *Beneuolens tuus atque amicu'st.* LE. *satin' salue? Satisne salue?*] Nunc aduerbium est: producta est e litera.

PAR. Here, primum te arbitrari, quod res eſt, velim:
Quicquid huius factum'ſt, culpa non factum'ſt mea.
LA. Quid? PAR. recte ſane interrogaſti: oportuit
Rem praenarraſſe me. Emit quendam Phaedria
Eunu-

litera. Salluſtius, *Inde ortus ſermo, percontantibus vtrimque, ſatin' ſalue* (*ſaluae* ſc. res) *quam grati ducibus ſuis, quantis familiaribus copiis agerentur* (augerentur). D.

Appone *Hem* verſui priori: et in ſequenti lege, *Quid eſt, quod tu trepidas?* Nam, *tu*, habent noſtri plerique. B.

9 *Here, primum te arbitrari, quod res eſt, velim*] Quod ante narrationem confirmatio inducitur, contra morem et praecepta eſt: ſed merito, quia perturbatus eſt, licet ſimul * vt non poſſit dicere (*quia pert. eſt ita, licet ſimulet, vt* etc.). D.

Primum te arbitrari] Antequam crimen vel admiſſum aliquod facinus narraret, prius voluit, quod factum eſſet a ſe remouere. *Ne me*, inquit, *ſpectes*, hoc eſt, ne de me eſſe credas. Sed hoc ſtulte factum, niſi crimen vel facinus dixiſſet, purgare non debuit perſonam ſuam. Ideo ſenex interrogat *quid factum ſit.* Et Parmeno, *Recte*, inquit, *oportuit rem praenarraſſe me.* Hoc eſt, crimen, quod eſt admiſſum, prius oportuit dicere, et ſic adhiberi in omnibus purgationem. E.

Plerique codd. *id quod res eſt*: vt ſupra IV, 6, 10. B.

10 *Quicquid huius factum eſt*] Abſolute vt ſupra, *Et quicquid huius feci, cauſa virginis feci.* Aut deeſt *rei:* vt ſit, *huius rei.* Stomachoſe. D.

11 *Quid?*] *Quid*, interrogat. quis enim ante, crimen, quam obiiciatur, aut proponatur, neget. *Recte ſane*] Docte Terentius ipſe ſe reprehendit. Nam ordine factum non eſt prae timore et conſcientia. D.

12 *Emit quendam Phaedria Eunuchum*] Vide narrationem a neceſſariis et vrgentibus coeptam, non in ſe continere, niſi quod rei conditio cogit fateri. *Emit*, inquit, *quendam Eunuchum, quem dono huic daret*] Non dixit, Cui dono daret; aliter ab amoris mentione coepiſſet. Deinde τὸ *quendam* ἐξουθενισμὸν ſignificat, et εὐτέλειαν ἀνδρός. D.

Emit quendam Phaedria Eunuchum] Cum Aethiopiſſam etiam, tamen de Eunucho tantum narrat, quia ipſe pertinet ad cauſam, et ne dominum in muneribus onerare videatur. E.

Eunuchum, quem dono huic daret. L A. cui? P A R. Thaidi.
L A. Emit? perii hercle! quanti? P A R. viginti minis.
L A. Actum'ſt. P A R. tum quandam fidicinam amat hic Chaerea.
L A. Hem, quid? amat? an ſcit iam ille quid meretrix ſiet?

An

13 *Huic*] *Huic* more ſuo dixit potius, quam *meretrici.* Quinetiam interrogatus, *Thaidi* potius dicturus eſt, quam vt nomen dicat, quo offenditur ſenex. *Eunuchi* autem ſolius mentio neceſſaria eſt; quia dicturus eſt, *pro Eunucho deductum Chaeream.* D.

15 *Actum eſt*] Deſperantis verbum. *Tum quandam fidicinam amat hic Chaerea*] Mire et neceſſario variauit: ille *Emit*, vt Eunuchum mittat ad Thaidem: hic *Amat*, vt deduci ſe pro Eunucho velit. *Quandam fidicinam*] Extenuatio criminis eſt: non (excidit, *dicens*, Z.) quod virginem, quod ciuem vitiauerit. D.

Pro *Hic*, repone *Hinc*, h. e. eadem Thaidis domo. Sic occurrit, *amat a meretrice*, *a lenone.* Vide ad v, 4, 5. B.

16 *Hem, quid? amat?*] Haec ſingula pronuncianda ſunt, vt ſtuporem nimiae indignationis oſtendant. *An ſcit iam ille quid meretrix ſiet?*] Quia fidicina, meretrix eſt. D.

Hem! quid? amat? an ſcit iam] Licet breuiter ſupra Parmeno vtrumque narrauerit, vel ipſum emiſſe * (Etſi Weſterhouius negat, ſe in Mſſ. lacunam inueniſſe: nomen tamen, *Phaedriam*, excidiſſe videtur Z.) meretrici, vel Chaeream amare coepiſſe; tamen vtriuſque calamitatis ſenſus (Lege *ſenſu*, vel *ſenſu perturbatus* Z.), ſenex grauiter indignatus conqueritur; *ſcit iam ille, quid meretrix?* Sed ita non adoleſcenti crimen inſtituit, quod vir ſit; ſed quod *ſcit*, *quid meretrix ſiet.* An quia (*Aut cuiuſdam iam* Z.) quodam aſtu et calliditate, mala haec mihi ingeminata ſunt, vt *aliud malum ex alio* naſceretur. Aliud enim malum computat Eunuchum; aliud, quod minor filius coeperit amare meretricem. E.

Ne, *amat*, quod in repetitione acui debet, in Theſi lateat, illud *Hem* appone priori verſui. Deinde colloca, *an iam ſcit ille* etc. B.

An in Aſtu venit? aliud ex alio malum!
PAR. Here, ne me ſpectes: me impulſore haec non facit.
LA. Omitte de te dicere: ego te, furcifer,
Si viuo. ſed iſtuc quicquid eſt, primum expedi.
PAR. Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus eſt.
LA. Pro Eunuchon'? PAR. ſic eſt. hunc pro moecho poſtea

Com-

17 *An in Aſtu venit*] *In Aſtu*, in vrbem de Piraeo. Sic Athenienſes vocabant vrbem ſuam: vnde ipſi incolae ἀςοὶ vocantur. *Aliud ex alio malum*] Hoc ſeparatim dixit ſenex, fixis in Parmenonem oculis. D.

An in Aſtu venit?] Aſconius Pedian. in II. Verr. Priſcian. lib. XV. Acro ad XIV. Epiſt. Horat. Stephan. de Vrbib. ἐλέγετο δὲ κατ' ἐξοχὴν πόλις (Alexandria) καὶ πολῖται ἐξ αὐτῆς· ὡς ἄςυ αἱ Ἀθῆναι, καὶ ἀςοὶ, καὶ ἀςικοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς καὶ ἐπὶ Ῥώμης λέγεται ὕρψ. L.

18 *Me impulſore haec non facit*] Ipſum accuſat conſcientia: non enim quod leuius eſt, dixit, *me ſciente:* quum (*ſed quo* Z.) plus inſerat, *me impulſore*. D.

Here, ne me ſpectes] Narratio cauſae redit ad defenſionem ſuam, quam ſupra dimiſerat. E.

19 *Ego te, furcifer, ſi viuo*] Modo omnis ſaeuitia comica aut in comminatione eſt, aut in apparatu verborum. D.

20 *Si viuo!*] ἀποσιώπησις, *te vlciſcar;* quia neceſſario ſequitur. *Sed iſtuc quicquid eſt*] Inuenta cauſa, cur ſupplicia differantur, donec vxorem ducat Chaerea, et ipſe purget Parmenonem: ſecundum argumenta, quae ſibi ipſe proſpexit, iuſſu coactuque feciſſe, et imperio herilis filii ſui, Chaereae ſcilicet. D.

21 *Ad Thaidem deductus eſt*] Vnde ductor ipſe ſceleratus (*Bene, deductor ipſe ſiletur.* Edd. vett. recte). D.

Pro vulgari illo, *Thaidem hanc*, lege, *Thaidem huc;* vt ſupra II, 3, 60. Namque et hic et illic Parmeno ante Thaidis ſtat oſtium. B.

22 *Pro Eunuchon'*] Non interrogat, ſed exhorreſcit. *Hunc pro moecho poſtea*] Bene ſtuduit Terentius *pro* bis numero dicere: et *pro* Eunucho, et *pro* moecho. *Pro moecho* autem quaſi excuſans dixit. Nam vere in virginem Atticam, non *pro moecho*, ſed moechus eſt. *Hunc pro moecho poſtea*] Bene

vtrum-

Comprehendere intus, et constrinxere. La. occidi!
Par. Audaciam meretricum specta. La. numquid est
Aliud mali damniue, quod non dixeris,
Reliquom? Par. tantum est. La. cesso huc introrumpere?

Par.

vtrumque *pro*: quia neque Eunuchus est, qui vitiauit virginem: neque moechus, qui in domo meretricia Et specta quam oratorie transtulerit mentionem vitiatae virginis. *Pro moecho*, inquit, vt culpam Chaereae sub meretricis accusatione celaret. *Hunc pro moecho*] Bene totum *pro*: quia neque Eunuchus, qui ephebus: neque adulter, qui amator. D.

Hunc pro moecho] Bene ita *pro moecho* dixit, quia in domo meretricis moechi crimen nullum est. E.

23 *Comprehendere intus, et constrinxere*] Quo dicto vim ingentem inferri significat Chaereae. *Comprehendere*, significat strictim (Lege, *strictum*, ob codd. et edd. vett.) aliquem in facinore deprehensum. D.

Et constrinxerunt] Hoc est, vinculis alligarunt. E.

24 *Audaciam meretricum specta*] Maior ἔμφασις accusationis est per pluralem numerum, quam singularem. Sic alibi: — *an potius ita me comparem, Non perpeti meretricum contumelias? Audaciam meretricum*] Oratorie auertit iram senis a se, et a Chaerea: atque deriuat in meretricem. D.

Audaciam meretricum] Iam seruus meretrices accusare coeperat, et audaces dicere, vt exinde a crimine suo per accusationem (Excidit *aliorum* Z.) auocet dominum. E.

25 *Numquid est aliud mali, damniue?*] Bene interrogat: quia omnia inuitus seruus dicere videbatur. Et cum damnum, malum sit, de proximo collatum discernitur: et *damnum* ad emtionem Eunuchi, *malum* ad comprehensum pertinet et constrictum Chaeream. D.

Num quid est aliud mali damniue] *Mali* pertinet ad hoc, quod Chaereas pro moecho intus est deprehensus et ligatus: *Damni* ad illud, quod est a Phaedria emtus Eunuchus. E.

26 *Cesso huc introrumpere?*] In tantam formidinem coniectus est senex, vt non miremur, quod tam cito nuptias firmet ephebi et virginis: et (*vt* Z.) quamuis non honeste, tamen quia ex (*est in* Z.) ingenti metu, vel indigno matrimonio filii vitam pacisci velit. D.

Vt versus stet, lege *Reliqüom*, vt quadrisyllabon. B.

PAR. Non dubium eſt, quin mihi magnum ex hac re ſit malum:
Niſi quia neceſſe fuit hoc facere. id gaudeo,
Propter me hiſce aliquid eſſe euenturum mali:
Nam iam diu aliquam cauſam quaerebat ſenex,
Quamobrem inſigne aliquid faceret iis: nunc repperit.

ACTVS QVINTI SCENA VI.

PYTHIAS. PARMENO.

NVNQVAM aedepol quicquam iam diu, quod magis vellem euenire,

Mihi

27 *Non dubium eſt, quin mihi magnum ex hac re ſit malum*] Suaue eſt, neſcire perſonas, quid agat Poeta. Ita non (Lege, *Nam non:* aut, *Annon ſit*, deleto puncto Z.) periclitaturus Parmeno. D.

28 *Niſi quia neceſſe fuit*] *Neceſſe*, eſt nomen. Nam *neceſſus*, *neceſſis*, et *neceſſitas*, et *neceſſum*, lectum eſt. *Id gaudeo*] Scilicet, vt ſuccurratur Chaereae periclitanti. D.

In Bemb. eſt, *neceſſus*. Praefero equidem, *neceſſum*, quod ſaepenumero apud Plautum occurrit. B.

29 *Propter me*] Plus dixit, quam ſi *per me* diceret. *Hiſce aliquid*] Meretricibus, non adoleſcentibus. Et item pluraliter ſuo more: vt, *Audaciam meretricum ſpecta*. Et, *Non perpeti meretricum contumelias*. D.

30 *Nam iam diu aliquam cauſam quaerebat ſenex*] Nota *cauſam*, pro occaſione. D.

31 *Quamobrem inſigne aliquid faceret*] Manifeſtius hoc Menander explicat, iampridem infeſtum meretrici ſenem, poſt corruptum ab ea Phaedriam: nunc demum ſe inuenta occaſione vindicaturum. *Quamobrem*] Quamuis dixiſſet *cauſam*, intulit *quamobrem*. *Inſigne aliquid*] Magnum et nobile facinus. *Faceret*] ἰδιωτικῶς dixit. D.

Cum ordo verborum in alio cod. alius ſit, et, *aliquid mali inſigne*, ſatis latine dici nequeat; repone, *Quamobrem aliquid aegre fac*: vt ſupra IV, I, 10. et Plaut. Caſ. III, 4, 17. vbi *aegre facere alicui* occurrit. B.

I *Nunquam aedepol quicquam iam diu*] Pythias egreditur

Mihi euenit, quam quod modo senex intro ad nos venit errans.
Mihi solae ridiculo fuit, quae, quid timeret, sciebam.
PAR. Quid hoc autem est? PY. nunc id prodeo, vt conueniam Parmenonem.
Sed vbi obsecro est? PAR. me quaerit haec? PY. atque eccum video: adibo.
PAR. Quid est, inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'? PY. perii,

Defessa

ditur veluti irrisura Parmenonem, vt ipsa putat. Egredi autem a Poeta cogitur, vt doceat populum, quid intus egerit senex. Ergo persona cachinnans inducitur, quaerens Parmenonem: aspectuque eius, ob nimium risum, vix loqui posse (*potest*). *Nunquam aedepol quicquam*] Rarum est euenire quod velis: et quod maxime velis, id rarum magis. D.

Nunquam aedepol] Haec Scena continet insultationem, quod cum ingressus esset senex in domum Thaidis, quasi timidus et sollicitus de filii poena, inuenerit eum indutum veste Eunuchi, quod se Pythias per dolum fecisse laudat, vt Parmeno deciperetur, ac metu territus domino indicaret, quod celare debuerat. Pulchre autem factum, quod metu quodam compulsus senex ingressus est in domum meretricis, vt filio subueniret; et sic, dum illic Chremes est, frater quoque vitiatae virginis adest, et Chaereae promissio ad nuptias completur. E.

2 *Intro ad nos venit errans*] Non gressu errans, nec via: sed animo et opinione. D.

3 *Mihi solae ridiculo fuit*] *Soli* regulariter dicitur: *solae* non recte, sed antique. vt alibi, *Hoc ipsa in itinere alterae dum narrat, forte audiui.* D.

Etsi *solae* olim dictum est: non tamen vnquam *solo* in mascul. pro *soli.* Caeterum *scibam* placet, pro *sciebam.* B.

4 *Quid hoc autem est?*] Ridentem miratur Parmeno. *Nunc id prodeo*] Propter id. D.

5 In vett. libris Faerni et nostris verba, *me quaerit haec,* affirmatiue leguntur. B.

6 *Quid rides? pergin'?*] Ex huius verbis ostendit (*ostenditur*), quam multum rideat petulans puella. *Perii*] Proprie hic (*hoc*) verbum est aptum, quasi sit lassa ridendo. D.

Ne claudicet versus, lege, *quid tibi est*; vt Creticus efficiatur. B.

Defessa iam sum misera te ridendo. PAR. quid ita? PY. rogitas?
Nunquam pol hominem stultiorem vidi, nec videbo: ah,
Non possum satis narrare, quos ludos praebueris intus:
At etiam primo callidum et disertum credidi hominem.
Quid? iliconc credere ea, quae dixi, oportuit te?
An poenitebat flagitii, te auctore quod fecisset
Ado-

8 *Nunquam aedepol hominem stultiorem vidi*] Postquam *rogas* dixerat, quasi narratura videbatur: et (*sed*) redit ad insultationem. D.

9 *Quos ludos praebueris intus*] Ex errore et metu nimio senis, credentis constrictum filium se offensurum in domo meretricis. D.

Non possum satis narrare] Ms. R. *Non pote satis narrari.* L.

Lege, ordine paulum immutato, *Non p. s. n. quos praebueris ludos intus.* B.

10 *At etiam primo callidum ac disertum credidi hominem*] Haec omnia sic in Scena pronunciata sunt, vt risu interrumpi verba puellae viderentur. Maiorisque insultationis est, si is qui fatigat alterum (adde e codd. *risu*), dicat se ante de illo multo aliter sensisse. D.

Callidum ac, codd, et edd. vett. B.

11 *Ilicone credere*] Non ideo hoc dicit, quod personae suae fidem deroget: sed quod res incredibilis fuerit, quam illi persuaserit; aut certe si credendum fuerit, non statim, neque exanimata, neque facta rei cognitione. *Ilicone credere*] Obiurgatio de tempore. D.

Quid? illicone] Accusat Parmenonem stultitiae, primum quod credit ea, quae sibi ab ancilla, et ab amata (*amara* W. *alienata*, seu *acerbata*, seu, quod exquisitius est, *animata* Z.) dicerentur. Deinde quod ea, quae celare debuerat, indicauerit domino. E.

Quidam, *Quid?* tribuunt Parmenoni, sed contra codd. vett. B.

12 *An poenitebat flagitii*] Illud quod supra, a stulto: hoc quod nunc dicit, a malo fieri potuit. Illud, ab imprudente: hoc quod peius est, a sciente. *An poenitebat flagitii*]
Par-

Adolefcens, ni miferum infuper etiam patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuiffe, vbi veftem vidit
Illam effe eum indutum pater? quid eft? iam fcis te periiffe.
PAR. Hem, quid dixti, peffuma? an mentita es? etiam rides?

Itan'

Paruum videbatur. Ipfe alibi (Heaut. I, I, 20.), *Quantum hic operae fiat, poenitet.* Plautus in Truculento, *Poenitetne te, quod ancillas iam?* (Locus integer Plauti II, 6, 52. eft: *Poenitetne te? quot ancillae funt iam?*) Nimis erumpere * (*Nifi nimirum erumperes* Z.). D.

An poenitebat] An, inquit, te poenitebat eius flagitii, quod factum effet ab adolefcente * indicare patri et prodere (*ab adolefcente, ni miferum infuper etiam indicares patri, et proderes* Z.), quo eius facinus publicaretur? E.

13 *Ni miferum infuper etiam patri indicares?*] Duo obiicit: vnum, quod male confuluerit; alterum, quod male prodiderit confilia fua. Et bene *Indicares.* Nam *indicium* dicitur eius, qui vna peccauerit (Donato conuenit Afconius in diuin. cap. II. *Index eft*, inquit, *qui facinoris, cuius ipfe eft confcius, latebras indicat, impunitate propofita*). *Ni miferum infuper etiam patri indicares?*] Ad inuidiam Parmenonis, miferum dicit adolefcentem: eo modo quo Iuno accufans Venerem, ait (Aen. x, 89.) — *an miferos qui Troas Achiuis Obiecit?* Sic enim agimus, quum ab his, qui falfo rei funt, in auctores culpam fceleris remouemus. D.

14 *Nam quid illi*] Adolefcenti fcilicet. D.

Quid illi credis animi] Qualem, inquit, credis adolefcenti fuiffe animum eo tempore, quo fe vifum vidit a patre, quod Eunuchi vefte effet indutus? E.

Ne verfus iuguletur, repone, *Nam quid illi credis tum animi.* B.

15 *Quid eft? iam fcis te periiffe*] Hoc non ftupentibus, ac culpam patientibus dicitur (*Hoc obftupentibus ac culpam fatentibus*, recte legit Guido Iuuen.). D.

Lege *Quid? iam fcis.* vt v. II. *Quid? illicone.* B.

16 *Hem, quid dixti peffuma?*] Nunc demum intelligit Parmeno, fe effe delufum. *Etiam rides?*] Apparet eam ex huius

Itan' lepidum tibi viſum eſt, ſcelus, nos irridere? Py. nimium.
Par. Siquidem iſtuc impune habueris. Py. verum! Par. reddam hercle. Py. credo.
Sed in diem iſtuc, Parmeno, eſt fortaſſe, quod minitare.
Tu iam pendebis, qui ſtultum adoleſcentulum nobilitas

Fla-

huius ſtomacho vehementius cachinnare. D.

Vt verſus ſtet, aut *Hem* appone priori verſui, aut cum Faerno, ex quibuſdam libris, lege, *dixiſti.* B.

17 *Nos irridere?*] *Nos* ſuperbius dixit, quam ſi diceret *Me.* D.

Nos irridere, ſcelus] *Tu ſcelus*, hoc eſt, ſceleratus. ſic enim res ipſa ponitur pro perſona. Vt Salluſtius in Iugurthino (*In Catil.* 14.), *Ad hoc facinorum circum ſe, tanquam ſtipatorum, catervas habebat.* E.

18 *Siquidem iſtud impune habueris*] Subauditur, *Tum nimium* (Forte, *Tuum Nimium*, aut, *Tuum nimirum.* Nam videtur pro *nimium* Donatus legiſſe *nimirum*, quod etiamnum in libris quibuſdam Terentii eſſe fertur. Z.). *Verum?*] Irridentis interrogatio. D.

19 *Sed in diem iſtuc*] In longam dilationem. vnde *dilatio* eſt dicta, diei prolatio. D.

In diem iſthuc] Videlicet, quod mihi minitaris ſupplicium, adhuc imminet et impendet: at tu iam punieris. E.

Faerni libri vett. et noſtri plerique, *minare.* B.

20 *Tu iam pendebis*] *Iam*, nimiam velocitatem ſignificat. D.

Qui ſtultum adoleſcentem nobilitas] Hoc eſt, peccatis notum omnibus reddis: eundem indicas. E.

Vt numeris et ſententiae conſulas, repone hunc et ſeq. ita: *Tu iám pendebis, ſtúlte, qui adoleſcéntulum nobilitas Flagítiis, et patri índicas: vtérque exempla in te édent.* Nam cur Chaeream vocet ſtultum, nulla ſubeſt ratio, quem intus ipſa nouerat rem bene gerere. Tum duo codd. *Et eundem patri indicas:* vnde vox aduena domeſticam expulit. Deinde niſi *Patri* retineas, *vterque* eſt alienum. Denique omnes codd. et edd. vett. *Exempla in te.* B.

Flagitiis, et eundem indicas: vterque in te exempla edent.

PAR. Nullus ſum. PY. hic pro illo munere tibi honos eſt habitus: abeo.

PAR. Egomet meo indicio miſer, quaſi ſorex, hodie perii.

21 *Nobilitas flagitiis, et eundem indicas*] Duas res ſignificat ſimul: et cogis flagitia facere, et facientem indicas. *Vterque in te exempla edent*] Noua ac mira tormenta, quae pro exemplis narrentur; aut quae documenta ſint caeteris, ne delinquant, *exempla* dicuntur. Et *edent*, et *edet* legitur. Si *edent*, figuratum eſt: ſi *edet*, recte. Et plus eſt *Edet*, quam *dabit*. D.

Vterque exempla in te edent] Adoleſcens qui nobilitatus eſt flagitiis, et pater cui hoc eſt indicatum. E.

22 *Nullus ſum*] Hoc ſecum Parmeno. *Hic pro illo munere tibi honos eſt habitus: abeo*] εἰρωνικῶς et μεταφορικῶς, *pro munere*. Et honos rumigerulis (*Munerigerulis*, recte coniicit Bentl. vt apud Plaut. Pſeud. I, 2, 48. *Honos habetur, cum ei qui munus dat, tum et ei qui portat* Z.) haberi ſolet. D.

23 *Egomet meo indicio miſer, quaſi ſorex, hodie perii*] Proprium ſoricum eſt, vel ſtridere clarius quam mures, vel ſtrepere magis, quum obrodunt friuola: ad quam vocem multi ſe intendentes, quamuis per tenebras noctis, transfigunt eos. Plautus (Bacch. IV, 8, 46.), *Confoſſiorem te faciam ſoricina naenia. Egomet meo indicio*] Prouerbium in eos, qui ipſi ſe produnt. quia ſorex non facile caperetur, niſi emitteret vocem noctu. *Quaſi ſorex hodie perii*] Quia latere potuit, nec occidi, ſi taceret. D.

Meo indicio miſer] Auſonius Symmacho: *Latebat inter nugas meas libellus ignobilis; vtinamque latuiſſet, neque indicio ſuo tanquam ſorex periret.* Hieronym. aduerſ. Pelagian. *Suo quaſi mus prodetur indicio, ampliora in vero certamine vulnera ſuſcepturus.* Auguſtinus Epiſc. de Ordine I, 3. *Egomet meo indicio quaſi ſorex* (inquit) *non dictum eſt commodius apud Terentium, quam nunc dici a me de me poteſt. Sed ſane illud vltimum fortaſſe in contrarium vertetur. Quod enim ait* HODIE PERII, *ego hodie forte inueniar.* L.

ACTVS QVINTI SCENA VII.

GNATHO. THRASO.

QVID nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas, Thraso?

THR. Egone? vt Thaidi me dedam, et faciam quod iubeat. GN. quid est?

THR.

1 *Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus*] Reminiscere hunc esse, qui supra militi dixerat de Thaide, *Iamdudum te amat.* et rursus, *Iam tibi haec aderit supplicans vltro.* Et hinc videbis, quos exitus habeat assentatio. Nam idem militi auctor est summae desperationis. Et animaduerte, quod semper a mensa Gnatho inuitus abstrahatur: nam et supra, quum ad litem venitur, ex verbis Thrasonis manifestum est, et Gnathonem inuitum sequi, vbi dicit, *Hancine ego vt contumeliam tantam? tam insignem in me accipiam, Gnatho? Mori me satius est.* Et bene, *Qua spe*, et *Quo consilio*: tanquam omnia expertus, et nec muneribus gratus, nec terroribus metuendus. *Quid nunc? qua spe*] Parasitus intelligit (Pro, *Qua spe Paras.* etc. leg. *Non quasi minus parasitus intelligat* Z.) quid agat miles: sed ad hoc inducitur interrogare (Forte, *interrogans* Z.) ipsum militem, vt populus audiat, quo consilio veniat ad Thaidem. *Quid nunc? qua spe*] Summa desperatio est apud militem reconciliandae amicae ad hoc (*adeo* Z.) vt aequo animo ferat admitti Phaedriam dum ipse quoque recipiatur. Nam non in fine fabulae contristandus est. *Quid inceptas, Thraso?*] *Incipere*, magnorum facinorum est, et audaciae. D.

Quid nunc?] Inducitur in hac Scena miles Thraso ad Thaidem reuerti velle vt recipiatur, quoniam se intelligit exclusum esse. Eius autem posterior vis est, quamquam hoc dissuadet parasitus. Sed quoniam colax est, dat consensum. E.

Pro *inceptas*, Bentl. edidit *coeptas.* Z.

2 *Vt Thaidi me dedam*] Post indictionem belli, et instructionem pugnae quid sequatur, nisi deditio superatorum? *Et faciam quod iubeat*] Proprie: nam in deditione victores iubent, victi obsequuntur. D.

Pro, *est?* malim *ais?* nam est admirantis: *ais* monosyllabon, vt passim. B.

THR. Qui minus, quam Hercules seruiuit Omphale? GN. exemplum placet!
Vtinam tibi commitigari videam sandalio caput!

5 Sed

3 *Qui minus, quam Hercules seruiuit Omphale?*] Hic Terentius exprimit consuetudinem, in qua ignauis rationes criminum, et exempla suppeditant: nam sic et supra de Pyrrho. Omphale Lydiae regina fuit, quae Herculem sibi seruientem etiam ad lanificium compulit: quum ipsa (*ipsi*, sc. Herculi corrigit Barthius ad Stat.) calathum, et colum, cultusque femineos, sagittis (*cum sagittis* codd.) et claua, leonisque tegmine mutasset. *Hercules seruiuit Omphale?*] Subauditur; *et ego seruiam Thaidi?* D.

Qui minus, quam Hercules] Omphalen dicitur Hercules amasse vehementer, ita vt indutus muliebri habitu, opera quoque feminea faceret, et habitum suum amicae eidem daret. Ergo miles, quoniam seruiturum se esse meretrici dicere volebat, ne turpe videretur quod miles esset, et vir meretrici se subiiceret, exemplum ab Hercule suscepit. Ita enim gloriosi faciunt vt peccent, et peccandi tamen se habere profiteantur exempla. E.

Hercules seruiuit Omphale] Quinctilian. lib. 3. c. 10. *Quaedam vero etiam in defensionis speciem cadent, vt, si in laude Herculis permutatum cum regina Lydiae habitum, et imperata, vt traditur, pensa orator excuset.* Vid. Apollodorus de Diis, et reliqui Mythologi. L.

4 *Vtinam tibi commitigari videam sandalio caput*] *Commitigari*, est tundendo deprimi atque deponi. *Sandalio caput*] Plus dixit *Caput*, quam si aliam partem corporis diceret verberari. Et mire, calceamento caput verberari. D.

Commitigari videam sandalio caput] *Sandalium* genus calceamenti est. Vtinam tibi comminui et percuti videam caput, vt vere seruire videaris. Hoc quidem paululum summissiore voce parasitus dixit. E.

Commitigari videam sandalio] Lucian. in dialogo de histor. scribenda: παιόμενον ὑπὸ τῆς ὀμφάλης τῷ σανδάλῳ. Locum Terentii imitatus est Augustin. Episc. contra Iulian. Pelagian. III, 5. *Timetis, ne capita vestra sandaliis mulierum commitigentur.* Σάνδαλον *galla* est: vt in illo dicto, *Gallam subigo*: et σανδάλιον *gallicula*. in vett. glossis. Sic interpretatur Rufinus Iosephum Antiq. IV, 8. ὑπολύσασα δ' αὐτὸν ἡ γυνὴ τ' ἀδελφοῦ τὰ σάνδαλα, καὶ πτύσασα αὐτοῦ εἰς τὸ πρόσωπον: *soluens vxor fratris gallicalas illius viri, et exspuens in faciem.* Qui

Sed fores crepuere ab ea. THR. Perii! quid hoc autem'st mali?
Hunc ego nunquam videram: et iam hic quidnam properans prosiliit?

ACTVS QVINTI SCENA VIII.

CHAEREA. PARMENO. PHAEDRIA. GNATHO. THRASO.

O POPVLARES, ecquis me viuit hodie fortunatior?

Nemo

locus facit, vt alius eiusd. auctoris restituatur, v, 11. hactenus sic legitur: ἐκέλευσε τῇ γυναικὶ ὑπολύσαι αὐτόν προσελθοῦσαν κατὰ τὸν νόμον, καὶ τύπτειν εἰς τὸ πρόσωπον. sed scribendum, καὶ πτύειν εἰς τὸ πρ. in facili est agnoscere: neque aliter Rufinus. L.

5 *Perii, quid hoc autem est mali?*] Eunuchi habitu Chaerea, sed virili confidentia prosilit, et militem velut noui riualis terret aspectu. D.

Omnes libri *crepuerunt.* Ita versus, qui trochaicus est, constat, eliso ex *quid, d.* B.

6 *Hunc ego nunquam videram*] Ideo Chaeream miratur. D.

Interpunge post *etiam*: h. e. adhuc: vt infra v, 8, 62. Reliqua lege, *Quidnam hic properans prosilit?* Pro *Hic* alii malunt *Hinc*, alii, *Huc*. Male. Iam *hic* est pronomen. B.

1 *O populares! ecquis me viuit hodie fortunatior?*] Hic persona Chaereae est feruens gaudio, vt adolescentuli est in prosperis rebus. *O populares*] Non mirum, si insane exsultat nuptiis, qui iamdudum ob id solum, quod vitiauerat virginem, laetabatur. D.

O populares] Exsultationem haec Scena habet, quod Chaerea consilium complere potuerit suum: est ergo hic allocutio gaudentis. Laudat ergo Parmenonem, se, atque fortunam. Parmenonem, quod consilium dederit; (excidit *se*) quod aggressus est; fortunam, quae cuncta compleuit. Mox ea quae istic acta sunt narrat, et sibi esse sponsam, et illam cognitam ciuem: et meretricem tantum fratris esse Phaedriae, et militem exclusum. Idcirco Parmeno adiecit, *Fratris igitur Thais tota'st?* Hoc cum miles

Nemo hercle quiſquam: nam in me plane Di poteſtatem ſuam
Omnem oſtendere; cui tam ſubito tot contigerint commoda.
PAR. Quid hic laetus eſt? CH. o Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium
Inuentor, inceptor, perfector: ſcin' me in quibus ſim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inuentam ciuem? PAR. audiui CH. ſcis ſponſam mihi?
PAR. Bene, ita me Di ament, factum. GN. audin' tu illum quid ait? CH. tum autem Phaedriae

miles audiſſet, vehementer in amoris flammas incenſus deliberat, quid facere debeat. Sumit conſilium, vt hos roget. Ac primum allocutio. Rurſus interponitur Phaedria, qui exſultationem gaudii ſui exprimit, et de ſuis facultatibus gaudet: gratias agit patri, quod feſtiue et iocunde interueniens cuncta compleuerit. E.

Lege cum codd. noſtris, *me hodie viuit fort* B.

2 *Nemo hercle quiſquam*] Et interrogauit, et reſpondit ſibi. *Nemo hercle quiſquam*] παρέλκον tertium. D.

3 *Cui tam ſubito tot contigerint commoda*] *Tam* qualitatis, *Tot* quantitatis eſt. D.

4 *Quid hic laetus eſt?*] Inuenta perſona eſt, ad quam geſta haec narret Chaerea, vt populus et miles inſtruatur, quid intus geſtum ſit. D.

5 *Inuentor, inceptor*] *Inuenire*, ſapientis eſt: *incipere*, audacis: *perficere*, conſtantis. Ergo plena laudatio eſt; et conſtat, hoc Chaeream laudatiue dicere. Nam in ſubditis ſolum conſilium attributurus eſt Parmenoni. *Scin' me in quibus ſim gaudiis?* σύλληψις. Et nota, *Scin' me:* quum ſufficeret *ſcin'*. Ergo *me* abundat: et eſt figura ἀρχαϊσμός. D.

6 *Scis Pamphilam meam*] Amatorie dixit *meam*: vel potius ſponſam meam, vel quam amo. *Inuentam*] Cognitam. *Ciuem*] Deeſt *eſſe*. *Scis ſponſam mihi?*] Deeſt et *eſſe*. et eſt *ſponſa* nunc participium. D.

7 *Audin' tu illum, quid ait?*] Hoc vultu mutato et turbato dicitur. D.

Lege ex codd. omnibus Faerni et noſtris, *audin' tu hic quid ait?* B.

Meo fratri gaudeo amorem esse omnem in tranquillo: vna'st domus.
Thais patri se commendauit in clientelam et fidem:
Nobis dedit se. PAR. fratris igitur Thais tota'st? CH. scilicet.
PAR. Iam hoc aliud est quod gaudeamus: miles pellitur foras.
CH. Tu, frater vbi vbi est, fac quam primum haec audiat. PAR. visam domum.
TH. Numquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim?

GN.

8 *Amorem esse omnem in tranquillo*] Bene, *in tranquillo*, quia mari et tempestatibus amicae mobilitas et instabilitas comparatur. Sic Horat. (Carm. 1, 5, 5.) *Simplex munditiis? heu quoties fidem Mutatosque deos flebit: et aspera Nigris aequora ventis Emirabitur insolens, Qui te fruitur credulus aurea*, &c. *Vna est domus*] Post Pamphilae nuptias. D.

Faerni libri et nostri comprobant hunc ordinem, *esse amorem omnem*. B.

9 *Thais patri se commendauit*] Hoc est quod profuit Phaedriae. *In clientelam et fidem*] *Clientelam*, vt ametur: *in fidem*, vt defendatur. D.

Primum nostri codd. omnes, praeter vnum, habent, *Thais se patri:* recte; vt vel ipso accentu personae dignitas intelligatur. Deinde interpunge, *commendauit: in clientelam et fidem Nobis. d. s.* B.

10 *Fratris igitur Thais tota est?*] Bene *Tota:* vt ne ex parte quidem sit militis. D.

11 *Miles pellitur foras*] Sunt gaudia ex nostris bonis: sunt gaudia ex aliorum malis, hostium aut inimicorum. Ergo vtrumque genus gaudiorum complexus est. D.

Miles pellitur foras] Ms. R. *pelletur*. L.

Pelletur omnes codd. praeter quatuor, habent; satis concinne, et ad sensum numerosque apte. B.

12 *Visam domum*] Bene domi quaeritur amator exclusus: nam neque ruri, neque in foro est. D.

13 *Perpetuo perierim*] Quia illud *periisse* supra, temporale videbatur. *Quin ego nunc perpetuo perierim*] Hic iam militi neque seruiendi amicae, vt apparet, praebetur locus. D.

Solus Bembinus post *Gnatho* recte habet *tu*. B.

GN. Sine dubio, opinor. CH. quid commemorem primum? aut laudem maxume?
Illumne qui mihi dedit consilium, vt facerem: an me, qui ausus sim
Incipere? an fortunam collaudem, quae gubernatrix fuit;
Quae tot res, tantas, tam oportune in vnum conclusit diem?
An mei patris festiuitatem et facilitatem? o Iuppiter,

Serua

14 *Sine dubio opinor*] Quia non quis dicitur perpetuo periisse. Quid enim opus hac exceptione est, quando nemo ita perit, vt temporaliter pereat, et postea fiat non perditus? Correxit parasitus stulti dictum militis: non illum *perpetuo*, sed *sine dubio* periisse (adde, *se*) *opinari* respondens. Non est enim contrarium *Opinor te periisse sine dubio*, pro certo periisse. Confirmatur periisse miles, vt post tanta munera ex desperato supplex, ex supplice patiens riualis existat. *Quid commemorem primum?*] Διαπόρησις oratoria familiaris laudantibus. Cicero, *Vnde igitur potius incipiam?* Hoc autem fit, vbi omnia et magna videntur et paria. D.

15 *Illumne, qui mihi dedit consilium*] Attribuuntur personis consilia, facta, casus, et orationes. Ergo hic laudatur consilium Parmenonis, factum Chaereae. casus fortunae, id est, euentus, oratio senis. *Illum, qui mihi dedit consilium*] Tria sunt in vita hominum, consilia, facta, successus. Consilium, animi est: Factum, corporis: Successus, fortunae. *Illum*] Parmenonem scilicet. D.

Ne versus hiet, repone, *qui id ausus sum.* Certe *sum*, quod habet vnus cod. requiritur ab Indicatiuis *dedit, fuit.* B.

17 *Quae tot res*] Bene, *Tot res:* quasi dicat, Eunuchum pro quo duceretur, commendationem virginis, absentiam meretricis, occasionem vitii inferendi, patris interuentum in nuptias. D.

18 *An mei patris festiuitatem?*] Etiam patri laus impartienda est: nam non erat transeundum *Festiuitatem*, qua et festiuus amatori non obstitit, quod ignouit vt facilis: vnde *festiuitas* in dictis, *facilitas* vero in animo et factis. *Festiuitatem*] Laetitiam: vt, *Festiuus dies est.* D.

Serua, obſecro, haec nobis bona. PH. Di veſtram fidem! incredibilia
Parmeno modo quae narrauit. ſed vbi eſt frater? CH. praeſto adeſt.
PH. Gaudeo. CH. ſatis credo. nihil eſt Thaide hac tua, frater, dignius
Quod ametur: ita noſtrae eſt omni fautrix familiae.
PH. Mihi illam laudas? THR. perii! quanto minus ſpei eſt, tanto magis amo.

Obſe-

19 *Di veſtram fidem*] Cito interuenit Phaedria, vtpote qui domi erat. D.

Di voſtram fidem!] Ingreſſus Parmeno Phaedriae narrauit vniuerſa, quae dixerat frater: ita cum fratrem continuo vidiſſet, nihil aliud dixit, quam gaudium et laetitiam ſe habere. Nam oſtendit, ſe cuncta a Parmenone cognouiſſe. E.

Faerni codd. et noſtri, *haec bona nobis*. B.

A verbis Phaedriae Scenam decimam orditur Daceria. Z.

20 *Quae narrauit*] Nimius affectus in vtramque partem defectus orationis amat: eſt ergo ἔλλειψις: deeſt enim *Gaudeo* (Leg. *audio*. et illud *gaudeo* refer ad ſequens Scholion). D.

21 *Satis credo*] Sic dici nota agentibus (*aientibus*) ſolet. Recte igitur huic dicitur, cui fiunt nuptiae, *gaudeo*: et ille ſic reſpondet, vt amicis gratulantibus decet, *Satis credo*. *Credo*] autem ideo, quia multi ſe fingunt gratulari, quum inuideant: gaudere, quum doleant. D.

Nihil eſt Thaide hac tua, frater, dignius, quod ametur] Melius nihil quod amari poſſit. E.

Conſenſu codd. repone, *hac, frater, tua*. Tum vt omnes Trochaici fiant, *dignius* praepone ſequenti. B.

22 Bemb. et vnus e noſtris habent *omnis*: minus recte. Tum colloca, *omni eſt:* atque auctoritate codd. et edd. et ſenſus fini appone, PH. *hui*. B.

23 *Mihi illam laudas?*] Scilicet amatori eius. Et *mihi* pronunciatione iuuandum eſt. *Perii! quanto minus ſpei eſt, tanto magis amo*] Hic vero eſt ardor inſaniſſimus: vt Virg. (Ecl. II, I.) *Formoſum paſtor Corydon ardebat Alexin, Delicias domini*. Et profecto ſic eſt, Sapientes ſpe (forte, *ratione*) maxime ad amorem coguntur: ſtulti forma tantum. D.

Mihi Thaidem illam laudas?] Vtique cum ſcias me amatorem,

Obſecro, Gnatho, in te ſpes eſt. GN. quid vis faciam? THR. perfice hoc
Precibus, pretio, vt haeream in parte aliqua tandem apud Thaidem.
GN. Difficile eſt. THR. ſi quid collibuit, noui te. hoc ſi effeceris,

Quod-

rem, quodammodo ſuperuacuum eſt, mihi illam quod laudas. *Perii! quanto minus ſpei*] Amorem etiam (*et minus* Z.) concitari manifeſtum eſt, et rurſus, vt hic Terentius dixit, deſperatione incendi. verum illa deſperationis quadam ſpe ducatur * quod peruenire poſſit amor, minus incenditur. Denique hoc (*Primum enim illa deſperatione, qua nulla plane ſpe ducatur eius, ad quod peruenire poſſit, amor minus incenditur. Denique hic* Z) miles, quoniam recipi ſe in partem ſperat, idcirco *quanto minus ſpei eſt*, inquit, *tanto magis amo*. E.

24 *Obſecro, Gnatho, in te ſpes eſt*] Mire, quaſi deſperatis omnibus auxiliis, abiecta nimis ſupplicatio inducitur. Nam et, *obſecro*, et, *Gnatho*, id ſignificant, et, *in te ſpes eſt*. *Quid vis faciam?*] Non eſt hoc interrogantis, ſed oſtendentis, non eſſe quid faciat. D.

Perfice hoc precibus] Hic perſuadet Parmenoni (*Paraſito* Z.), vt, quocunque pacto hoc compleatur, ad meretricem poſſit admitti. E.

25 *Precibus, pretio*] Nihil militi ſupereſt praeter precem, vt victo: et pretium, vt diuiti. Nihil aliud optat, quam ſic res eant, vt perſona Thaidis conueniri poſſit. *Precibus, pretio*] Ἀσύνδετα, velut afflicta et laſſa (Forte, *ab afflicto et laſſo*) pronuncianda ſunt. *Pretio*] Varie: quia alibi dixit, *precario*. *Vt haeream*] τὸ *haeream* vltimum genus beneficii eſt. *In parte aliqua*] Non enim *Parte* dixit, vt aequa (*ſed*, aliqua, *vt non aequa* Z.) intelligatur. *Tandem*] Et deſperantis eſt, et difficulter credentis. *Tandem*, non eſt aduerbium temporis: ſed nunc *Saltem* ſignificat. D.

26 *Difficile eſt*] Vultu et pronunciatione (excidit forte, *ſine* Z.) aſſeueratione firmandum eſt. *Si quid collibuit*] Ἔλλειψις: pro, Si quid collibitum eſt, efficis. *Noui te*] Deeſt *Perficis*. Sed vbique plura geſtu ſignificat miles, vtpote infantiſſimus. D.

Si quid conlibuit, noui te] Εἰρωνεία eſt: quicquid conlibitum eſt. E.

Repone *Conlibitum'ſt*. Nam in Bemb. et Donati cod. et edd. vett. eſt *collibitum*. B.

Quoduis donum et praemium a me optato: id optatum feres.

GN. Itane? THR. ſic erit. GN. ſi efficio hoc, poſtulo vt mihi tua domus,

Te

27 *Quodvis donum, et praemium a me optato*] *Donum*, praemium eſt: et *munus*, praemium. Sed *donum*, praemium diis datur: *munus*, praemium hominibus. Nam ſeparatim, donum deorum eſt: praemium virorum eſt fortium: munus hominum. Et donum munuſque, tam ante factum, quam poſt factum datur: praemium non niſi poſt factum eſt. Donum, voluntarium: praemium, debetur. Alii ergo ἀσυνδέτως pronunciant, primo *donum*, et ſic *praemium*, quaſi vnam partem orationis. *Quoduis donum et praemium*] *Donum*, vt a largo homine: *praemium*, vt a praeclaro facinore. *Quoduis donum, et praemium a me optato, id optatum feres*] Donum optato, ob quod praemium accipias. *Praemium a me optato*] Totum militariter. Nam et *optio* dicitur, et *optari* a militibus; vt alibi (excidit locus, et nomen auctoris), *Vir fortis optet quod volet praemium.* D.

Quoduis donum, praemium] Noui te. ſi hoc effeceris, quod vis donum praemio donaſſe (*donari* Z.), hoc, inquam, a me poſcito: id cum optaueris, accipies. Atque vltra merita ſunt *dona; praemium* vero eſt, quod quaſi ob meritum datur. Proprium enim verbum eſt, vt: optet praemium vir fortis, quod volet. E.

Bentleius, *et*, omiſit. Z.

Menander: Εὖξαι τὶ βύλει, πάντα σοὶ γενήσεται. W.

28 *Si hoc efficio, poſtulo vt mihi tua domus te praeſente abſente pateat*] Prouerbiale eſt *Praeſente abſente*, vt, *ſurſum deorſum, vltro citro*, et caetera huiuſmodi: *fanda nefanda, iuſta iniuſta, digna indigna, velit nolit.* D.

Si efficio hoc, poſtulo] Varia diſtinctio: quidam enim ſic dicunt, ſic diſtingunt (*eſſe diſtinguendum* Z.): *Si efficio hoc*, vt poſtea ſubiungant, *Poſtulo vt mihi tua domus te praeſente, abſente, pateat.* Paraſitus nil aliud deſiderat praemii loco, niſi vt ſibi cibus ſuppeditari poſſit: et ſiue praeſens miles, ſiue abſens ſit, nunquam vocatus, ſemper tamen ad coenam veniat. E.

Multi codd. *vt tua mihi domus*, concinnius, vt *Mihi* ſit in Arſi. B.

Te praeſente abſente, pateat: inuocato vt ſit locus
Semper. Thr. do fidem futurum. Gn. accingar. Ph. quem hic ego audio?
O Thraſo. Thr. ſaluete. Ph. tu fortaſſe quae facta hic ſint neſcis?
Thr. Scio. Ph. cur ergo in his ego te conſpicor regionibus?
Thr. Vobis fretus. Ph. ſcin' quam fretus? miles, edico tibi,

Si

29 *Inuocato vt ſit locus ſemper*] *Inuocato*, non vocato ſignificat. *In* etenim auget et minuit dictionem. *Inuocato*] Male intelligitur precibus vocato, quum ſit αὐτομάτῳ, id eſt, etiam non inuitando, quin vltro venire debeat ſuam domum. D.

Inuocato vt ſit locus) Plaut. in Capt. 1, 1, 2. *Inuocatus ſemper adeſſe ſoleo in conuiuio.* L.

30 *Do fidem*] Iuro, confirmo, ſpondeo. *Accingar*] Non quia facile eſt, quod negauit ſupra, ſed ſuis votis paraſitus adductus eſt ad coenandum (*conandum*): ideo et *Accingar* dixit: ſic enim dicimus in magnis rebus ſuſcipiendis. vt (Aen. II, 235.), *Accingunt omnes operi.* D.

Do fidem futurum] Iam fidem promitto, ſpondeo. E.

Omnibus Faerni et noſtris libris comprobatur ordo, *quem ego hic audio*? Recte. Nam *Quem*, in principio Anapaeſti eſt in ictu. B.

31 *Saluete*] Supplex ſine gratia et ſine timore (*honore*), modo inimicus et infeſtus. *Tu fortaſſe, quae facta hic ſint, neſcis?*] Hoc totum ſuperbe ac minaciter inquit adoleſcens. D.

Faernus hunc et ſequentem verſum ex auctoritate codd. et conſenſu reſtituit ita: *O Thraſo. T. ſaluete. P. tu fortaſſe quae facta hic ſient Neſcis. T. ſcio. P. cur te ergo in his ego conſp.* etc. B.

32 *Scio*] Compendium Poetae: ne rurſus eadem dicerentur. *Conſpicor*] Commune verbum eſt *conſpicor*, D.

Cur ergo in his] Mſ. R. et V. C. *Cur te ergo in his ego conſpicio reg.* L.

33 *Vobis fretus*] Et hoc ſtulte: quis enim et riualibus et inimicis fretum ſe eſſe dicat? Deinde ἀνακόλουθον, et vitioſa reſponſio eſt: niſi enim addideris *Sum*, erit ſoloeciſmus conueniens loquenti, impolito homini et militi. *Scin' quam fretus?*] Eſt ab * ea ſubaudiendum

Si te in platea offendero hac post vnquam, quod dicas mihi,
Alium quaerebam: iter hac habui: periisti. GN. eia, haut sic decet.
PH. Dictum'st. GN. non cognosco vostrum tam superbum. PH. sic erit.

GN.

dum est (*Esse debeas, subaudiendum est*). *Miles edico tibi*] Hoc contumeliose, et proprie vt militi: *Miles*, inquit, *edico tibi*. D.

Scin' quam fretus?] Etsi praesumis, inquit, de nobis, praedico, vt scias istam nos habere sententiam: quod, si te in hac platea aliquando inuenerimus, ita accipieris, vt nunquam tibi subuenire possit ista defensio, quod alium quaerebas, aut iter quod hac te habere dicas. E.

Fortasse leg. *Vobis fretum. Scin' quam fretum?* Nisi cum Donato soloecismum statuas. B.

34 *Si te in platea offendero hac*] Hoc est, Si vel casu inuenero. Et in *platea*, inquit, non circa meretricis fores. *Nihil quod dicas*] *Nihil*, pro non: vt sit, non est quod dicas mihi: id est, nihil est quod dicas, pro, vt dicas mihi. vt sit, *quod*, pro *vt*: (excidit, *aut Quod* Z.) pro quid dicas mihi. Certum est autem, sic veteres locutos esse. D.

35 *Alium quaerebam*] Aut *Alium* pro *Quendam* posuit: vt sit, *quendam quaerebam*, id est, aliquem. aut *alium*, hoc est, non quem tu putas: hoc est, alium, non Thaidem. Sed si *aliam* diceret, neque commode, neque ἐμφώνως (forte εὐφώνως, aut εὐφυῶς Z.) loqueretur; praeualet enim masculinum genus. *Periisti*] Ordo est, postquam in platea hac te offendero, periisti. *Eia*] Interdum hortantis est; ergo nunc *eia*, correctionem significat. D.

36 *Non cognosco vestrum tam superbum*] Locutio annotanda: mire laudauit, vt persuadere potuisset. *Vestrum tam superbum*] Non, *vestrum superbum*. *Vestrum superbum*] Absolute: vt, *Pol, Crito, antiquum obtines*. Ergo subaudiamus vel *ingenium*, vel *animum*, vel *morem*, vel *institutum*. D.

Non cognosco vestrum] Hoc quod respondisti, est *superbum*. Nam *vestrum* esse non cognosco, nec credo. E.

Non cognosco vestrum tam sup. h. e. non solebatis esse tam superbi; hoc tam superbum, non vestrum est, non vestri moris. Vt Plaut. Trin. II, 4, 44. *Haut nosco tuum* etc. B.

GN. Prius audite paucis: quod quum dixero, si placuerit,
Facitote. PH. audiamus. GN. tu concede paululum istuc, Thraso.
Principio ego vos credere ambos hoc mihi vehementer velim,

37 *Prius audite paucis*] Mira insinuatione agit: qui non, vt consentiant, sed vt audiant, paucis petit. Et bene *Prius*, quasi non obstet, quo minus faciant quod velint. Tum deinde quo attentiores existant, addidit *paucis;* deinde, *si placuerit.* facilius enim flectitur, cum quo non pugnamus, vt consentiat. *Prius audite*] Fiduciam ostentat persuasoriam rem dicturi. D.

Prius audite paucis] Hoc deliberatiuae species est. Deliberat Phaedria an riualem in partem meretricis recipiat. Est ergo principium ab . . . . (*ira* W. Forte, *a concessione sumtum* Z.) collocatum, cum dixit, *si placuerit, facitote.* E.

38 *Audiamus*] Bene: non *Faciamus*, sed *Audiamus* dixit: nam prima oratoris impetratio in mala causa est, audiri meruisse. *Tu concede paululum istuc, Thraso*] Thraso hoc in bonam partem accepit; et ideo paret. putat enim vel turpe esse, si humiliter precetur suo nomine, seque audiente, parasitus: vel incongruum sibi, si in os praesens a Gnathone laudetur. *Istuc, Thraso*] Non ad se vocat: sed locum ostendit, quo abeat atque concedat. D.

Lege, *Paulum istuc.* B.

39 *Principio, ego vos*] Videt neque se odio haberi, neque (*Videt non adeo se odio haberi, sed* Z.) offendi animos audientum in militis nomine. Hoc ergo oratorie: pro eo homine in quo offenditur, eum in quo non offenditur, posuit. D.

Principio ego vos ambos &c.] In hoc principio rursus Gnatho, quoniam scit odio, sum (*odiose hunc* Z.) militem interponi, se vtilitatis causa id facere confitetur. Verum ne sibi consulere intelligatur tantum, cum vtique alienus sit qui (*quod vtique alienum est, si quis* Z.) cupiat persuadere, adiecit, *Verum si id vobis prodest, vos non facere inscitia'st.* Exemplum deinde apponit ipsius sententiae, per propositionem, *Militem ego riualem recipiendum censeo*] Primum hoc deliberatiuum est, vt qui suadet, aliquam sententiam dicat: quemadmo-

Me huius quicquid facio, id facere maxume caussa mea.
Verum si idem vobis prodest, vos non facere inscitia'st.
PH. Quid est? GN. militem ego riualem recipiendum censeo. PH. hem,

Reci-

admodum in Philippicis; *Quare ita censeo.* E.

Vehementer velim] Msf.R. et vett. libb. *vehementer volo.* L.

Pro *velim* codd. habent *volo.* B.

40 *Me huius quicquid facio, id facere maxime causa mea*] Deest *rei*, aut *est*: vt sit, *Me huius quicquid est quod facio, id facere maxime causa mea.* Hic a persona discessit: et rem non odiosam pro odiosa posuit, id est, parasiticam, pro aemuli amore et commodo. D.

Quicquid facio] V. C. *q. faciam.* L.

Libri omnes cum edd. vett. *Faciam.* B.

41 *Verum idem si vobis prodest*] Multum attulit ad persuadendum: non esse commodum militi admitti, et suum commodum ipsorum esse commodum. *Vos non facere, inscitia est*] Oratorie, et secundum insinuationis praecepta sic dixit. Nam remittendo et dubitando, magis flectit animos, quam si aperte ac pertinaciter asseueret. D.

42 *Militem ego riualem recipiendum censeo*] Artificiose satis, semel intulit omne quod durum dictu ad persuadendum erat. Nam quod *militem* et *riualem* dixit, ad eam rem valet, vt magis admittendus sit, quam excludendus: et simul fiducia dicentis parat animos ad audienda quae dicet. *Militem ego riualem recipiendum censeo*] *Riuales* dicuntur aemuli de mulieribus, facta translatione nominis a feris bestiis: quae sitientes cum ex eodem riuulo haustum petunt, in praelium contra se inuicem concitantur. Sic Cicero pro Caelio (cap. 8.) *Sin erit ex illo fonte riualis*, inquit. *Militem riualem ego*] Considera quo vultu hoc dicendum sit: et intelliges et *militem*, et *riualem*, et *recipiendum*, et *ego censeo*, quanta significent. Non enim dixit *Thrasonem*, sed *militem:* quod nomen ad stultitiam valet. Non *socium*, sed *riualem*: quo ostendit, quandoquidem riualis in meretrice capiendus est, hunc potius eligendum. Nec (dele *nec* Z.) non *Excludendum*, sed *Recipiendum* dixit: vt ostenderet adeo prodesse, vt etiam de industria retinendus sit. Non, *volo* aut *rogo*, sed *censeo:* vt consilia.

Recipiendum! Gn. cogita modo. tu hercle cum illa, Phaedria,
Et libenter viuis: etenim bene libenter victitas.
Quod des, paululum est: et necesse est multum accipere Thaidem,
Vt tuo amori suppeditare possit sine sumtu tuo.
Ad omnia haec magis opportunus, nec magis ex vsu tuo

Nemo

siliarius, non parasitus, videatur loqui. Nam quod *ego* addidit, eo dicto vsus est, quo vti solent qui plus in negotio vident. Nam sic in Phormione Iurisconsulti, *Ego, quae in rem tuam fuerint, ea velim facias. Ego sedulo hunc dixisse credo. Ego amplius deliberandum censeo. Censeo*] Vide virtutem Poetae. non enim dixit *Peto*, sed *Censeo*: tanquam illis modo consulat, neque pro milite agat. D.

Quid id est, recte codd. quinque cum edd. vett. B.

43 *Cogita modo*] *Modo*, aut tantummodo significat: aut temporis est aduerbium. Et simul incerta distinctio est. D.

Cogita modo, tu hercle] Post sententiae propositionem subnectit ea quae vtilia sunt Phaedriae, vt (excidit, *cum* Z.) libenter capiat victum, ipsum quidem non plurima dare, Thaidem contra plurima velle accipere. E.

Recte Faernus ait, *Recipiundum* tribui debere Chaereae: Et, *Hem*, solum Phaedriae; qui prae indignatione nihil respondeat, sed vultu consilium spernat. B.

44 *Et libenter viuis*] Id est, bonorum ciborum edax es. D.

Leg. et dist. *Vt libenter viuis (et enim bene libenter victitas)*. Nam, *vt*, quod reperitur in cod. Reg. signif. *prout*. Vt tu laute, sumtuose, cum ea viuis quotidie, necesse est vt illa multum accipiat; tibi vero paulum est quod des. cf. Heaut. I, 1, 116. B.

45 Tres codd. recte *paulum*, pro *paululum*. B.

46 *Suppeditare possit sine sumtu tuo.* Aut *suppeditare*, pro *suppeditari*: aut deest *se*. Vt (Aen. II, 235.), *Accingunt omnes operi*. D.

47 *Ad omnia haec magis oportunus, nec magis ex vsu tuo nemo est*] Locutio est ex negatiuis tertia: vt, *Agrum in his regionibus meliorem nemo habet. Magis ex vsu*] Pro vtilior. et *Magis oportunus*, pro oportunior. *Nemo est*] Hoc est oportunus. D.

Nemo eſt: principio et habet quod det; et dat nemo largius.

Fatuus eſt, inſulſus, tardus, ſtertit noctesque et dies:

Nec magis ex vſu tuo] Hoc eſt, nec eſt aliquis qui magis ſit ex tua vtilitate, quia *habet quod det, et largius nemo dat.* Sed ne incidat quaeſtio, (adde *ſi*, vel, *an* Z.) forte datorem amare incipiat meretrix, ſubiunxit: *Fatuus eſt, inſulſus, tardus, ſtertit noctes et dies*: *Neque iſtum metuas, ne amet mulier*: *facile pellas, vbi velis.* Ad iſta omni genere aptus eſt miles; vel vt dona det, vel vt facile contemni poſſit. E.

Ne ex Trochaico fiat Iambicus, priorem verſum et hunc lege, *Vt tuo amori ſuppeditare poſſint ſine ſumtu tuo Omnia haec; magis* etc. Nam *ſuppeditare* hic eſt ſuppetere. Niſi malis cum duobus codd. legere *ſuppeditari.* B.

48 *Habet quod det*] Vt diues. *Et dat nemo largius*] Vt liberalis. D.

49 *Fatuus*] Inepta loquens. A fando *fatuus* dicitur: inde *Fauni*, *Fatui*: et Nymphae *Fatuae* dictae ſunt. *Fatuus eſt*] Hoc ex vſu tuo. *Inſulſus*] Sine ſale et ſapientia: aut ſine ſaltu et facilitate. *Fatuus eſt, inſulſus*] *Fatui* ſunt, qui verbis et dictis fatui ſunt: *Inſulſi* vero, corde et animo. *Fatuus eſt, inſulſus*] Sunt qui *fatuum*, animo putant: *Inſulſum*, dictis. ſed male. Nam *Fatui* quoque Dii ſunt, qui et *Fauni* dicuntur: et non ſtulti, ſed multum fantes, id eſt, loquentes. *Fatuus eſt, inſulſus*] Haec quae nunc addidit, non ex ſuperioribus pendent: ſed cum ſuperiora valeant plurimum: nam quia diues et liberalis, potuit obeſſe riualibus: haec omnia bona in milite corrumpuntur, quod fatuus, quod inſulſus, et caetera, quae ipſe perſequitur. *Fatuus eſt, inſulſus*] Haec bene adduntur: quia dixit, *Et habet quod det, et dat nemo largius.* Ad rem eam valebat, vt amaretur miles a meretrice, et praeponendus omnibus eſſet: ſed ingrata ſunt mulieribus, maximeque laſciuis, haec omnia quae ſubiicit. *Fatuus eſt, inſulſus*] Hoc pro aceruo vitiorum, cum quadam vultus improbitate prolatum (*pronunciandum* Mſ. B.) eſt, quo magis res in medio poſita eſſe videatur. *Tardus*] In Venerem ſcilicet. *Tardus*] Corpore et membris: quamquam et intellectu *tardos* vocamus, qui ſtulti ſunt. Sed melius eſt ſic intelligi, vt ea vitia videatur dicere, quae inamabilem faciant etiam diuitem, largumque amatorem. Nam aut verba commendant: vt (Aen. IV, 79.), *Pendetque*

n-

Neque iſtum metuas, ne amet mulier: facile pellas, vbi velis.

PH. Quid agimus? GN. praeterea hoc etiam, quod ego vel primum puto,

Accipit hominem nemo melius prorſus, neque prolixius.

iterum narrantis ab ore. Hic fatuus. Aut ſapientia gratum facit: vt (Aen. IV, 3.), *Multa viri virtus animo.* Hic inſulſus eſt. Sed mihi videtur *fatuum* dicere, qui tantum glorietur, et blandiri amicae neſciat. *Inſulſum*, qui non ſit ſalax, et cupidus coitus. *Tardum*, qui non facile explicet Venerem: quae res meretricibus odioſa eſt. *Stertit*] Plus dixit quam *dormit.* *Noctesque et dies*] Plus ſignificat quam ſi diceret, *diebus et noctibus:* vt hoc ipſo nomine conſiliarii auctoritas ineſſe videatur. D.

Noctesque et dies] Mſ. R. *Noctes et dies.* L.

Pro *tardus*, quod minoris eſt contumeliae, quam aut *Fatuus* aut *Inſulſus*, repone *bardus*, h. e. ſecundum Gloſſas vett. ἀναίσθητος, βραδὺς, ἄφρων, ἀφυὴς, βλάξ. Deinde probati codd. non habent, *que.* B.

50 *Vbi velis*] Quando, vel quum. D.

51 *Quid agimus?*] Initium conſenſionis, dubitatio eſt eius qui negauerit. *Hoc etiam*] Deeſt vel *abeſt* (*Deeſt*, ei eſt, *vel* habet). *Quod ego*] Paraſitus ſcilicet. *Primum puto*] *Primum puto*, quaſi paraſitus. D.

Praeterea hoc etiam] Poſt ea, quae ſupra commoda narrauerat, adiungit quod etiam ſibi maxime neceſſarium eſt, quod nemo melius accipiat, quam miles. *Accipit* autem paſcit. Virgil. (Aen. III, 353.) *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* E.

Verba, *Quid agimus?* ſunt Chaereae, quippe qui, cum Thaidis amore non teneretur, prior ad conſentiendum erat. B.

52 *Accipit hominem*] *Accipit*, paſcit, inuitat: vt (Aen. III, 353.), *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* *Nemo melius prorſus, neque prolixius*] Horum alterum apparatum indicat, alterum copiam. D.

Accipit homo nemo] Seru. Aeneid. III, 353. *Rex accipiebat in amplis.* L.

Lege, *homo nemo*, e fide codd. quorundam. Deinde vt ingratus euitetur ſibilus, lege, *prorſum.* B.

PH. Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opu'st.
CH. idem ego arbitror.
GN. Recte facitis. vnum etiam hoc vos oro, vt me in vostrum gregem
Recipiatis: satis diu hoc iam saxum voluo. PH. recipimus.

CH.

53 *Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est*] Facete dixit adolescens rei parcus, et qui putet amorem sine damno esse oportere, quique fefellerit meretricem: non solum eiiciendum non esse militem, sed etiam quouis modo sustinendum ac perferendum. *Mirum, ni illoc homine*] Obtinuit parasitus iam quod negabatur. Primo deliberatum: vt, *Quid agimus?* post concessum: vt, *Mirum ni illoc homine quoque pacto opus est. Mirum, ni illoc*] Hic, inquit, eiusmodi est, vt etiam cum mala conditione patiendus sit. *Idem ego arbitror*] Sane opus fuit consensione, praecipue Phaedriae, cuius res agitur: nam ita et seruata persona est tarde consentientis amatoris. D.

Mirum, ni illoc homine] Siue quia *nemo melius accipiat, neque prolixius*, id est, abundantius· siue quoniam multa dona meretrici donare potest. Ad quaecunque hic homo necessarius est. E.

Muta personarum vicem, et prius da Chaereae, posterius Phaedriae, qui, vt Thaidis amator, tardior ad consensum esse debet. Haec ipsa videtur esse Donati sententia. B.

54 *Recte facitis*] Gratiarum actio est. *Vnum etiam hoc vos oro*] Subtiliter etiam parasitus hic se adiungit, suasque partes circa hos agit. *Vt me in vestrum gregem*] Iam hos laudat: et nimis parasitus est, si recorderis eundem dixisse, *Facete, lepide, laute, nihil supra*. D.

Vt me in vestrem gregem] Etiam de se persuadere voluit, vt non excludatur, sed pariter cum his possit viuere, etiam horum auxilio. E.

Me in vostrum gregem] Seru. Aeneid. XI, 352. *Vnum etiam donis*. L.

Ab omnibus codd. nostris et edd. vett. recte abest, *hoc*. B.

55 *Satis diu hoc iam saxum voluo*] Vide quemadmodum serpat paulatim etiam in eorum assentationem ex vituperatione militis. *Hoc saxum voluo*] Prouerbium in eos, qui inextricabili labore afflicti sunt. Et bene *Saxum* de stulto milite ait: et se ipsum Sisyphum fecit. *Hoc saxum voluo*] Velut Sisyphus apud inferos. D.

Diu

CH. Ac libenter. GN. at ego pro istoc, Phaedria, et tu, Chaerea,
Hunc comedendum et deridendum vobis propino. CH. placet.
PH. Dignus est. GN. Thraso, vbi vis accede. TH. obsecro te, quid agimus?

Diu hoc iam saxum] Olim cum isto milite laboro: quem silicem ob stultitiam appellauit, vt (Aen. VI, 471.) *Quasi dura silex, aut stet Marpesia cautes.* Vbicunque enim quaedam (forte, *magna* Z.) stupiditas silici comparatur. E.

Concinnior est lectio codd. nostrorum, *satis diu iam hoc;* vt *Diu* in Arii sit et in mora. B.

56 *At ego pro istoc, Phaedria*] Subaudiamus *et sum hic* (*Subaudi, assum, elixum*): aliter non, vt parasitus ait (*Sic militem nunc, vt paras. ait* Z.). *Phaedria, et tu Chaerea*] Ambos nominat, quasi legibus paciscantur. D.

57 *Hunc comedendum*] Cum caeteris rebus, summus Poeta etiam fidem ostendit amicitiae parasiticae, exemplo Gnathonis de milite loquentis hoc modo. *Propino*] Facete sic dixit, vt parasitus, et vt qui de conuiuio loqueretur. D.

Deridendum vobis propino] Ms. R. *praebebo.* Sed *propino* in plerisque libb. Sic Spartian. in Antonino Philos. *Venenatam partem fratri edendam propinans.* Graeci προπίνειν ἀντὶ τοῦ χαρίζεσθαι. Scholiast. Pindari Olymp. Od. VII. Philostr. de vita Apollonii libr. 3. προπίνω σοι, Ἴαρχος, ἄνδρα Ἕλληνα. Marcellinus in Hermogen. τοῖς πολεμίοις τὰ κοινὰ προπίνειν προαιρούμενος. L.

Propino recte Bemb. et codd. vett. pro *praebeo.* Deinde pro *deridendum* leg. *ebibendum.* Nam qualis propinatio, vbi nulla potus est mentio? et qualis vtilitas in stulto homine *deridendo?* Vt taceam, *deridere* a vita parasitica esse alienum. Ad nostram correctionem commendandam facit Nonius v. Propinare: *Terentius Eunucho: Hunc vobis comedendum et bibendum et deridendum propino.* B.

58 *Dignus est*] Haec verba vltima longi sermonis, eiusmodi sunt, vt miles haec audiens, laudatum se esse, et approbatum existimet. *Vbi vis*] Honorifice reuocat ablegatum cum iniuria, dicendo *Vbi vis:* quia *accede* imperatiuum erat: et *vbi*, nisi *quando* intellexeris, vitium est. D.

GN. Quid? iſti te ignorabant: poſtquam eis mores oſtendi tuos,

Et collaudaui ſecundum facta et virtutes tuas,

Impetraui. THR. bene feciſti: gratiam habeo maximam.

Nunquam etiam fui vſquam, quin me omnes amarent plurimum.

GN. Dixin' ego in hoc eſſe vobis Atticam eloquentiam?

PH.

59 *Iſti te ignorabant*] Figura ἀκυρολογία (Διλογία. Mſ. B.). Ad vtrunque enim pertinet (forte excidit TE Z.), et ad laudem, et ad mores. Et hoc ambiguum. D.

60 *Secundum facta et virtutes tuas*] Et hoc ἀμφίβολον. Nam *virtutes* εἰρωνικῶς pro vitiis poſuit: vt, *Neſcis qui vir ſiet:* et, *Ornatus eſſes ex tuis virtutibus. Facta et virtutes*] Proprie *facta* militibus adſcribuntur. *Facta et virtutes*] Amarior eſt εἰρωνεία in vitioſos homines, quam veritas. D.

61 Repone, *bene feciſtis*. Nam non coram Phaedria et Chaerea poteſt gratias agere Gnathoni. B.

62 *Nunquam etiam fui vſquam*] *Nunquam* et locum, et tempus ſignificat: *Vſquam*, locum magis. *Nunquam*, pro non. Et *nunquam vſquam*, τῷ ἀρχαϊσμῷ, pro *non vſquam*, id eſt, nuſquam. *Quin me omnes amarent plurimum*] Contrarium ſuperiori. Quid eſt enim quod bene non fecerit quicquam, ſi in illo eſt, vt ametur? D.

Leg. *amarint*, fide codd. B.

63 *Atticam eloquentiam*] Et hoc εἰρωνικῶς, vt illa quae ſupra. *Atticam* dicit veram atque germanam; quia excultior eloquentia, dicitur *Attica:* et ſummi oratores, *Attici* appellati ſunt. D.

Dixin ego in hoc] Quidam intelligunt hoc verſu de Terentio dici, qui et Comoediam ſcribit, vt is in ſe habeat *Atticam*, hoc eſt, Menandri *eloquentiam*, qui fuit Atticus. Quidam de milite, vt per εἰρωνείαν dictum ſit, quaſi ad praeſentem, vt credat ſe eſſe laudatum. Dixin ego quod miles habeat in ſe eloquentiam Atticorum? ſiquidem modo dixerat, *Nunquam etiam fui vſquam, quin me omnes amarent plurimum.* Ita vſque ad extremum melius ſeruata eſt militis glorioſi oratio. E.

Faerni libri vett. recte, *elegantiam*, h. e. leporem ſermonis Attici. B.

PH. Nihil praeter promissum est; ite hac. Ω. Vos valete, et plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

64 *Praetermissum*] Et hoc anceps est, intellectu gemino ad vtrumque. *Ite hac*] Quo vocat parasitus? an ad meretricem? an ad coenam militis, vt promisit? *Hunc ego comedendum et deridendum vobis propino. Ite hac*] Comessatum ad militem, vel ad Thaidem. Si coenae interfuit meretrix: quomodo post acta sunt omnia, cum mentio noctis non facta sit? Omnia post coenam gesta sunt: et non completa per rixam coena, superfuit plurimum temporis ad agendum. D.

Nihil praetermissum] Omnia quae dixisti inuenimus in milite: an (*aut* Z.) omnia quae promisimus tibi implebuntur, et nihil est, vel erit, praeter id quod diximus. E.

Faernus verborum, *Nihil praeter p. e.* sensum ait esse hunc, qui expressus sit in glossemate libri Victorii, in margine: *Omnia promisso tuo respondent, et nihil extra illud est*. B.

AELII DONATI V. C. ORATORIS VRBIS ROMAE COMMENT. IN TERENTI EVNVCHVM EXPLICIT.

FRIDERICI LINDENBROGI

OBSERVATIONES

IN AELII DONATI. V. C. COMMENT. IN EVNVCHVM.

ACT. I. SC. 2.

4 *Ignis effectum frig.*] Vid. Alexandr. προβλήμ.

87 *Hellanicus auctor*] Laudatur non semel Hellanicus hic ab antiquis. Val. Maxim. lib. 8. cap. 13. Val. Harpocrat. in ἀλόπη, et alibi. Existimem vero hunc locum ex eius historia Persica desumtum esse, in qua et de rebus Babylonicis egit, vt apud Stephanum de vrbib. videmus.

ACT. II. SC. 2.

25 *Romanius Macellus*] Ita Mss. codd. Al. *Nomanius*. Vid. Varron. de Ling. Lat. lib. 4.

Forum cupedinis] Apul. lib. 1. Miles.

26 *Bolonas exercent*] Arnob. libr. 2. *Quid bigarios, salinatores, bolonas, vnguentarios*. Gloss. *Bolonae*, μεταπράται, παλινκάπηλοι. Gloss. Isidori: *Bolonae ipsi cetarii, qui diuersa genera piscium emunt*. Papias: *Bolona, redemtor cetariarum tabernarum, in quibus salsamenta conduntur, quas tabernas vulgo cetarias vocant*.

Qui insitia] *Isicia* ἰσικόν. Alexandr. Trallian. lib. 7. Alex. Aphrod. προβλημάτων lib. 1. Macrob. Saturn. 7. cap. 8.

ACT. II. SC. 3.

22 *Antiqui enim Graeci*] Tale quid apud Apollon. Rhodium videre est, lib. IV.

A singulari gracilis] Videtur corrigendum *a singulari gracila*. Sic enim in Terentio legit Val. Probus Institut. libr. 2. idque vt nouum hoc loco Donatum annotare voluisse puto. Ausonius tamen vulgatam lectionem imitatur.

39 *Liquet, verbum iuris*] Vid. Ascon. Pedian. contra Verrem. III. pag. 74.

85 *Ducimur quo volumus*] Vid. supra notata ad II, 2, 35.

87 *Plaustrum perculit*] Festus in voce *Plancae*.

ACT. III. SC. I.

11 *Gadirum habent*] Ms. *Gandirum*. Sed *Gadir* rectum est, atque ita Priscian. libr. V. hunc ipsum Sallustii locum laudat. Festus Auien. in orbis terrae descr p. 610. *Gadir prima fretum solita supereminet arce, Attollitque caput geminis inserta columnis. Haec Cotinussa prius fuerat sub nomine prisco, Tartessumque dehinc Tyrii dixere coloni. Barbara quin etiam Gades hanc lingua frequentat. Poenus quippe locum Gadir vacat vndique*

que septum Aggere praeducto. Idem in ora maritima: *Hic Gadir vrbs est, dicta Tartessus prius.*

34 *Crissando, vt Lucret.*] Locus Lucretii extat, lib. 4, 1265.

36 *A physicis dicatur*] Aristot. Animal. l. 7. c. 33. Cl. Aelian. de animal. l. 13. c. 11. Philostratus Icon. de Amoribus, οἶσθα γάρ πε τὸ περὶ τῦ λαγὼ λεγόμενον, ὡς πολὺ τῆς Ἀφροδίτης μέτεστιν αὐτῷ· λέγεται ἦν περὶ μὲν τῦ θήλεος, θηλάζειν τε αὐτὸν ἃ ἔτεκε, καὶ ἀποτίκτειν πάλιν ἐπὶ ταὐτῷ γάλακτι· καὶ ἐπικυΐσκειν δὲ, καὶ ἐδὲ εἷς χρόνος αὐτῷ τῦ τόκε κενός· τὸ δὲ ἄῤῥεν, σπείρει τε ὡς φύσις ἀῤῥένων, καὶ ἀποκυΐσκει, παρ' ὃ πέφυκεν.

ACT. III. SC. 3.

9 *In duodecim tab.*] l. 1. §. 3. ff. de dolo malo. Vid. Gell. et Fest.

Lucretius poeta] Locus, quem notat, est initio lib. 4, 11. Cui similis alius apud Themist. orat. ζ. et Auson. Epist. 17. ad Symmach. *Absynthium meum resipit; et circumlita melle tuo pocula deprebendo.*

19 *Intendere, est crimen*] Plaut. Mil. II, 4, 47. *Pergin', scelefte, intendere, atque hanc arguere?* Eodem modo *intrahere*, contumeliam intorquere. Fest.

ACT. III. SC. 5.

18 *Pecuniae spectatores*] *Pecuniae spectatores* non sunt, qui alias III. viri monetales aeris, argenti, auri. l. 2. §. 30. de orig. iur. et Inscript. vett. quorum diligentiae erat inspicere, ne quis pecunias publicas conflaturarum adulterinis artificiis imitaretur: vt ait Iul. Firmic. Astr. l. 6. c. 31. Sed sunt nummularii, ad quos nummi probandi deferebantur. l. 39. ff. de solut. Apul. Milef. l. 10. *Ne forte aliquis istorum, quos offers, aureorum, nequam vel adulter reperiatur; in hoc ipso sacculo conditos eos annulo tuo praenota, donec altera die, nummulario praesente, comprobentur.* Ipsum illud in Graecia fuit obseruatum. vnde Menander: Ἀλλ' ἐπὶ τράπεζαν μὲν φέρειν τὴν προῖχ', ἵνα, Εἴτ' ἀργύριον καλόν ἐστι, δοκιμαστὴς ἴδῃ.

ACT. IV. SC. 2.

12 *Quinque lineae*] Lucianus copiose περὶ ἔρωτος. Ouidius: *Visus et alloquium, tactus, post oscula factum.* Vetus poeta in Anthologia: Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε· τρισόλβιος ὅστις ἀκέει, Ἡμίθεος δ' ὁ φιλῶν, ἀθάνατος δ' ὁ συνών.

ACT. IV. SC. 3.

24 *Impudica fieri vel solo osculo*] Velut Phaedromus ait apud Plaut. Curcul. Act. 1. Sc. 1. Verf. 51. *Tam a me pudica est, quasi soror mea sit; nisi si est osculando quippiam impudicior.* Cui non absimile multum illud Achil. Tatii lib. 4. ἔτι μένει παρθένος, μέχρι μόνων τῶν φιλημάτων ἐστὶ μῦ γυνή. Quod bene animaduertens seuerus ille pudicitiae custos Pub. Maenius tristi exemplo, quod in liberto statuit, puellis omnibus praecepit, non solum virginitatem illibatam, sed etiam oscula ad virum sincera perferenda. Val. Max. lib. 6. cap. 1.

ACT. IV. SC. 4.

20 *Lucillius in Satyra Athymnidis* *] Ita Mf. in Pith. cod. adnotatum erat; *in Satyra Atti. dili-*

diligens ex f. Lucillianorum fragmentorum collectores obseruarunt, in vett. codd. legi, *Athimudi facci ex facie f.* Vnde tamen nil boni extricarunt.

22 *Adesionem sequor*] Mſ. *Edesionium.*

Vt ex gallis] Ammian. Marcelt lib. xv. cap, 22. *Celsioris staturae et candidi pene Galli.* Vid. Petr. Arbit. 102. Adamant. Sophiſta l. 2. Iſidor. xix, 23.

ACT. IV. SC. 5.

6 *Tres μετωνυμίας, Cererem*] Quinctil. lib. 8. cap. 6. *Liberum et Cererem pro vino et pane licentius, quam vt fori seueritas ferat.* Naeuius apud Feſtum: *Coquus inquit, dedit Neptunum, Venerem, Cererem. significans per Cererem panem, per Neptunum pisces, per Venerem holera.*

ACT. IV. SC. 6.

30 *Violento ciuiliter*] Vlpian. l. 1. §. 2. ff. Quod vi aut clam.

ACT. IV. SC. 7.

2 *Dicitur euocatio*] Duplex *Euocationis*, vel *Euocatorum* genus. De queis hic agitur, ii proprie erant, qui ſubita aliqua neceſſitate vrgente euocabantur. vt Donatus docet, et ex eo Seruius tribus locis. l. 2. Aen. 157. ad illum verſum —*sacrata resoluere iura.* lib. 7, 614. —*ipse vocat pugnae.* et initio lib. 8. vbi haec dilucide explicantur. Altera Euocatorum notio de iis intelligenda eſt, qui ſemel miſſione impetrata, denuo ad nomen reſpondere cogebantur. Dio lib. 45. τὸ τῶν Ἠουκάτων ἢ Ουοκάτων σύστημα (οὓς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας, ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν, ὀνομάσειεν) ἐνομίσθη. Salluſt. in Cat. 59. prope finem. *Centuriones omnes lectos, euocatos, &c.* Falluntur ergo qui haec confundunt.

6 *Manipulum furum, coqui*] Coqui pro furibus olim habiti. Plautus Aulular. III, 6, 15. *Mihi omnis angulos Furum impleuisti in aedibus misero mihi: Qui mihi intromisisti in aedes quingentos coquos.* Idem in Pſeud. III, 2, 1. *Forum coquinum qui vocant, stulte vocant: Nam non coquinum, verum furinum est forum.*

39 *Alienam rem suam dicere*] Puta ſi nullam cauſam vel titulum poſſeſſionis ſuae dixerit. l. 12. l. 13. ff. de heredit. petit.

44 *Memores domorum*] Vnde haec exhortatio apud Nicetam Choniat. p. 170. Ναὶ ἄνδρες, ναὶ συστρατιῶται, οὕτω τέκνα καὶ συλλέκτρους ἴδητε.

ACT. V. SC. 2.

7 *Honesta locutio est*] Sic in Hecyrae Prolog. 9. *Honesta figura.* et in Phorm. Act. II, Sc. 1, 40. *Honesta locutio.* atque ita apud Seruium, et Non. Marcel.

ACT. V. SC. 5.

9 *Licet semel * vti non possit dicere*] Mſ. *quidem simul vti possit dicere.*

ACT. V. SC. 8.

27 *Vir fortis optet quod volet*] Saepe hoc apud Senecam in Controuerſ. Quinct. et Calpurnium in Declamationibus, et Scholiaſt. Hermogen.

49 *Fatui sunt*] Vid. Martian. Capell.

C. SVL-

C. SVLPITII APOLLIN. PERIOCHA IN TERENT. HEAVTONTIMORVMENON.

In militiam proficisci gnatum Cliniam
Amantem Antiphilam compulit durus pater:
Animique sese angebat, facti poenitens.
Mox vt reuersus est, clam patrem diuortitur
Ad Clitiphonem; is amabat scortum Bacchidem.
Cum arcesseret cupitam Antiphilam Clinia,
Vt eius Bacchis venit amica, ac seruolae
Habitum gerens Antiphila, factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho: hic technis Syri,
Decem minas meretriculae aufert a sene.
Antiphila Clitiphonis reperitur soror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho vxorem accipit.

IO. CALPVRNII BRIXIENSIS VIRI CLARISSIMI IN P. SEXTI TERENTII HEAVTONTIMORVMENON PROLEGOMENA.

Haec fabula, Menandri Graeca: quae facta a Terentio Latina, nomen idem obseruauit, ne Graeci nominis euphoniam perderet: quod Terentius minus laudis existimauit propria scribere, quam Graeca transferre. Nomen habet a sene se ipsum excruciante ob filii absentiam: quem amantem, duritia sua in militiam proficisci compulerat: ἑαυτὸν τιμωρούμενος, Latine, se ipsum excrucians interpretatur. Illud animaduertendum, omnes Terentianas fabulas ex vtroque genere mistas, praeter hanc. Nam Comoediae aut *motoriae* sunt, aut *statariae*, aut *mistae*. Motoriae, turbulentae: Statariae, quietiores: Mistae, ex vtroque actu consistentes. In hac, quae plurimum delectat

lectat et actu et ſtilo, primae partes ſunt Menedemi et Chremetis: ſecundae Cliniae et Clitiphonis: tertiae Syri: et ſic deinceps. Haec etiam, vt caeterae, quinque actus habet, Prologum concitatum. Nam et ſe purgat, et in laedendis aduerſariis eſt occupatus. Argumentum quoque non ſimplicis negotii habet, nec vnius adoleſcentis, vt in Hecyra: ſed duorum, vt in caeteris fabulis.

ARGVMENTVM EIVSDEM.

CHREMES grauidae vxori olim interminatus, ſi puellam pareret, nolle tolli. At illa clam anui Corinthiae nutriendam dedit. Hanc adultam Clinia, inuito patre, amare coepit; cuius duritia et aſſiduis iurgiis in militiam proficiſci compulſus eſt. Poſtea facti patrem Menedemum adeo poenituit, vt omnia venderet, et agrum emeret, in eoque ſe exerceret: vt ſic filii iniuriam vlciſceretur. Paulo poſt reuertitur Clinia, et clam patre deuertitur apud Clitiphonem, qui et ipſe amabat ſcortum Bacchidem. Mittit arceſſitum cupitam Antiphilam Clinia: cum qua et Bacchis vna venit. Hanc adoleſcentes Cliniae amicae ſimulant Syri technis. Antiphila ad matrem deducitur: cuius occaſione Syrus decem minas meretriculae aufert a Chremete. Dehinc Antiphila Clitiphonis ſoror reperitur, et Cliniae in vxorem datur. Chremes Bacchidem a Clitiphone amari animaduertit: iraſcitur: minitatur: ſed, et Menedemo adhortante, filio ignoſcit: et aliam illi dat coniugem. In *primo* Actu agitur de coniunctione ſenum, ſcilicet Menedemi et Chremetis; ſimul et de amicitia et familiaritate adoleſcentium; in qua Clitipho ardentiſſimus oſtenditur. *Secundus* Actus continet, quemadmodum adoleſcentes amicas receperint; ſimul et Syri callidum conſilium. *Tertius* Actus exprimit Syri fallaciam in Chremem, vt Bacchidem credat Cliniae eſſe amicam, et Antiphilam arrhaboni Bacchidi relictam eſſe putet pro argento, quod anum Corinthiam meretrici debere finxit. In *quarto* Actu agitur de recognitione Antiphilae, et de extorſione argenti, quod Bacchidi Clitipho promiſerat. *Quintus* Actus continet omnium rerum conuerſionem ad iucundos exitus, patefacta cunctis cognitione geſtorum: et quemadmodum Antiphilam vxorem Clinia duxerit: Clitipho vero, dimiſſa Bacchide, aliam acceperit.

FABV-

FABVLAE INTERLOCVTORES.

ANTIPHILA *meretrix.*
BACCHIS *meretrix.*
CHREMES *ſenex.*
CLINIA *adoleſcens.*
CLITIPHO *adoleſcens.*
DROMO *ſeruus.*
MENEDEMVS *ſenex.*
NVTRIX.
PHRYGIA *ancilla.*
SOSTRATA *matrona.*
SYRVS *ſeruus.*

Ex ſententia Daceriae Scena eſt in pago ſuburbano. Quam ſi ſequeris, multa loca lucem aliquam in hac fabula inde accipiunt. Veluti Act. I, Sc. 2, 17. Clitipho dicit Patri ſe ſeruulum miſiſſe in Vrbem: Syrus III, 3, 26. Clitiphoni ait, *Vah*, *quaſi deſit locus*, *abi ſane iſthac*, *iſtorſum*, *quo vis*: Et IV, 4, 9. occurrit *villa*, quae dicitur proxima *fundo huic*, vbi Bacchis erat, etc. Z.

P. TE-

P. TERENTII HEAVTONTIMORVMENOS.

ACTA LVDIS MEGALENSIB. L. CORNELIO LENTVLO, L. VALERIO FLACCO AEDILIB. CVRVLIB. EGERE L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATTILIVS PRAENESTINVS. MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI. GRAECA EST MENANDRV. ACTA PRIMVM TIBIIS IMPARIBVS, DEINDE DVABVS DEXTRIS. ACTA TERTIA, M. IVVENTIO, M. SEMPRONIO COSS.

PROLOGVS.

NE CVI ſit voſtrum mirum, cur partis ſeni

Poeta

1 *Ne cui ſit veſtrum mirum*] Prologus concitatus: nam et ſe purgat, et aduerſarium acriter terret. Actor quoque, ex commodo ſuo, cur hanc Comoediae actionem ſuſceperit, cauſas affert. *Partes ſeni*] Bene dixit, *Partes:* nam quum Comoedia quinque Actus habeat, erat, vt inquit Pedianus, perſona primarum Partium, erat et ſecundarum, et ſic reliquarum. Cic. in Diuinat. (cap. 15.) *Vt in Actoribus Graecis fieri videmus, ſaepe illum, qui eſt ſecundarum aut tertiarum partium.* Erant igitur partes ſenum, erant adoleſcentum. Hinc tractum eſt, vt dicatur, meae partes ſunt, tuae partes ſunt. *Seni*] Per *ſenem* intelligit ſe ipſum, qui iam ſenio ſit confectus. C.

Omnes hae Comoediae de Graeco tranſlatae ſunt, a Menandro quidem quatuor, duae ab Apollodoro. Heautontimorumenos Menandri eſt; cuius prologus partitionem tenet, in qua docet, quid in quaeſtione ſit, id ipſum ne populus miraretur, diſſoluere. *Ne cui ſit veſtrum mirum, cur partes ſeni Poeta dederit, quae ſunt adoleſcentium*] Duas partes proponit, vnam quod contra conſuetudinem Senex Prologus proceſſit in publicum: ſolet enim iſtud officium adoleſcentibus dari. Ergo quoniam contra conſuetudinem in Prologum perſona proceſſit ſenex, idcirco hanc primam populo vult ſoluere quaeſtionem. E.

Contra morem hic Terentius Prologi partes Ambiuio ipſi,

Poeta dederit, quae ſunt adoleſcentium,
Id primum dicam: deinde, quod veni, eloquar.
Ex integra Graeca, integram comoediam

5 Ho-

ipſi, totius gregis domino et iam ſeni dedit. Etenim ex Ad. Prol. 22. et Plaut. Trin. Prol. 16. colligitur, Prologos ab aliis eſſe pronunciatos, non ab Actoribus, qui primi in Scenam veniant, primaſque agant partes. B.

3 *Quod veni*] Deeſt, propter. C.

Deinde, quod veni, eloquar] Altera haec pars eſt. Simile autem mihi videtur huic eſſe principium Diuinationis (cap. I.). Namque et illic, quod ſubito mutata voluntate ad accuſandum deſcenderat, mirum dixit videri, vel iudicibus, vel circumſtantibus: ac propterea ſe primum id velle diſſoluere. *Si quis veſtrum, iudices, aut eorum qui adſunt, forte miratur.* Vides hic verbum *nouerit* ſemper (*mirum ab Cicerone* Z.) apponi: ita enim et hic dixit, *ne cui ſit veſtrum mirum.* Hanc igitur partitionem ſoluit, vti dicat, *cur partes ſeni Poeta dederit, quae ſunt adoleſcentium.* Quod primo propoſuerat, primo ſoluit: *Oratorem me eſſe voluit, non Prologum. Veſtrum iudicium fecit, me actorem dedit.* Quod autem dixit, *quod veni, eloquar*, illud eſt: *nam quod rumores diſtulerunt maliuoli, multas contaminaſſe Graecas, dum facit paucas Latinas, id eſſe factum hic non negat.* Ergo vt propoſitio collocata eſt, ita etiam ſolutionis eſt ordo ſeruatus. Sed nunc ad interpretationem ſuperiorum reuertamur. E.

Errant Palmerius et Guyetus, qui, vt ſenſui conſulatur, ordinem hic inuertunt, *Id dicam deinde; primum quod veni eloquar.* Nam hic Prologus non, vt alias, e Scena abit, ſed ſtatim Chremetis partes agit. Itaque ſenſus eſt: *Id primum dicam*] ſc. cur Poeta mihi, non iuueni actori, partes Prologi commiſerit. *Deinde quod veni eloquar*] h. e. Fabulam ipſam, ad quam agendam huc veni, poſt Prologi recitationem, peragam. B.

4 *Ex integra Graeca*] Terentius Hecyram et Phormionem ab Apollodoro tranſtulit, reliquas quatuor a Menandro. C.

Ex integra Graeca integram comoediam ſum hodie acturus] Quoniam Andria ex duabus comoediis videtur eſſe confecta, quippe illic et Perinthia, et Andria continentur; quod quidem criminis loco aduerſarius dederat. Ideo hic *ex integra*, inquit, *comoedia integram comoediam acturus ſum;* ne vi-

 dea-

Hodie ſum acturus Heautontimorumenon:
Duplex quae ex argumento facta eſt ſimplici.
Nouam eſſe oſtendi, et quae eſſet: nunc qui ſcripſerit,
Et cuia Graeca ſit, ni partem maximam
Exiſti-

deatur ab altero tacta, aut ipſe alteram tetigiſſe, ſed vnam comoediam et integram ad Latinum ſermonem interpretatione mutaſſe. Denique ideo adiecit: *Duplex, quae ex argumento facta eſt ſimplici:* vt ſimplex argumentum ſit, duplex comoedia: dum et Latina eadem et Graeca eſt. E.

Ex integra Graeca] Gloſſar. *Integra, id eſt, a nullo tractata Latinorum.* *Heautontimorumenon*] Horat. lib. I. Saty. 2, 18. — — *vix credere poſſis Quam ſibi non ſit amicus: ita vt pater ille Terenti, Fabula quem miſerum nato vixiſſe fugato Inducit, non ſe peius cruciauerit, atque hic.* L.

In libri Bembini margine cum per alias comoedias gloſſemata e Donato adſcripta ſunt, tum paſſim in Heautont. multa viſuntur, quae ſpeciem ſcholiorum Donati prae ſe ferunt: quorum aliqua ponere non grauabimur; vt ad h. l. EX INTEGRA GRAECA, *a nullo tacta.* FAERNVS.

6 In libro Bemb. a manu prima fuit *duplici*, quod poſtea mutatum eſt in *ſimplici.* Quae lectio quamquam eſt caeterorum codd. legendum eſt tamen *Simplex quae ex argumento facta eſt duplici,* h. e. vna fabula, ſed argumentum duplex: ſenes duo, adoleſcentes duo, amicae duae: varii prorſus affectus et euentus, qui tamen arte Poetae ſic copulantur, vt vna et ſimplex exiſtat fabula. B.

7 *Et quae eſſet*] Id eſt, quo nomine vocaretur. C.

Nouam eſſe oſtendi] Propterea, cum a Graeco tantum dicta eſt, et Latine nunc acta eſt. Nunc primum in Scenam procedit, idcirco dicitur *noua*, et, quae eſſet, ſupra dixit, *Heautontimorumenon.* E.

Qui ſcripſerit] Sc. latine, Terentius. *Cuia Graeca*] Sc. Menandri. Nam etiam Latini ſcriptores nomen in Prologo interdum dicebant: quem alioqui pars magna ſpectatorum ignorauerit. B.

8 *Cuia Graeca ſit*] Antique dictum. C.

Et cuia Graeca ſit, ni partem maximam exiſtimarem ſcire veſtrum, id dicerem] Duplex hic pronunciatio (*propoſitio* Z.) eſt, *qui ſcripſerit, et cuia Graeca ſit, ni partem maximam exiſtimarem ſcire, id:* vt poſt inferatur, *Nunc quamobrem has partes didicerim paucis dabo.* Illud

Exiſtimarem ſcire voſtrum, id dicerem.
Nunc, quamobrem has partis didicerim, paucis dabo:
Oratorem eſſe voluit me, non prologum:
Voſtrum iudicium fecit: me actorem dedit.
Sed hic actor tantum poterit a facundia,

Quan-

lud quod ſupra poſitum eſt, videtur adiectum. Nunc redit ad partitionem ſupra collatam, cur *partes adoleſcentium ſenex ſumſerit.* E.

10 *Has partes didicerim*] Docet Poeta, diſcit Actor, edunt Magiſtri. C.

11 *Oratorem voluit eſſe me, non Prologum*] Officium *Prologi* ante narrationem rei ſemper eſt: verum tamen et poſt principium fabulae inducitur, vt apud Plautum in Milite glorioſo, et apud caeteros magnae auctoritatis veteres Poetas. *Oratorem*] Sic in Prologo Hecyrae: *Orator ad vos venis cum ornatu Prologi.* *Oratorem*] *Oratorem* audire oportere ius gentium eſt. *Oratorem* non licet iniuriam pati. Ne igitur patiatur iniuriam, non ſe *Prologum*, ſed *Oratorem* nominat. Et *Orator* eſt qui rogat: *Exorator*, qui impetrat. Alibi Terent. *Orator ad vos venio, ſinite exorator ſiem.* Et *orator* eſt, cui cauſa defendenda mandatur. C.

Oratorem me eſſe voluit, non Prologum] Vt apud vos agerem cauſam potius, non officio fungerer Prologorum. Prologi enim, ſicuti iam dictum, aut argumentum narrant, aut Poetae perſonam commendant, aut audientiam poſtulant: nunc autem ego apud vos acturus ſum cauſam, et defendam, ſi quod fuerit forte in Terentium ab aduerſario, loco criminis intentatum. Ideo enim dixit, *voſtrum iudicium fecit: me actorem dedit. Sed hic actor tantum poterit a facundia, quantum ille potuit cogitare commode, qui orationem hanc ſcripſit, quam dicturus ſum.* Poeta, inquit, *me actorem* eſſe voluit, qui tantum in facundia excellit, et praeualet ingenio, quantum et ego qui eandem Comoediam acturus ſum, in agendo praeualeo: ita *hic actor*, hoc eſt, ego, *tantum potero a facundia*, hoc eſt, non degenerabo ab eo qui cogitauit. E.

13 *Tantum*] Quaſi dicat: Actor facundia tantum valebit ſeu poterit, quantum Poeta inuentione commoda. *A facundia*] Bene *Facundia*, non, *Eloquentia*. *Facundus* dicitur, qui bene fari poteſt. *Eloquens*, qui et inuenit, et dicit. C.

Vt vanitas tollatur, quae ab officio Prologi abhorret, pro

Sed

Quantum ille potuit cogitare commode,
Qui orationem hanc ſcripſit, quam dicturus ſum.
Nam quod rumores diſtulerunt maleuoli,
Multas contaminaſſe Graecas, dum fecit
Paucas Latinas: factum hic eſſe id non negat,
Neque ſe pigere: et deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum: quo exemplo ſibi
Licere

Sed reponendum cenſeo *Si*, vt ſit ſenſus; Dummodo mea facundia, h. e. vox, pronunciatio, geſtus Poetae virtutem et induſtriam poſſit aequare, quae expreſſa eſt in oratione Chremetis, quam ego poſtea ſum recitaturus. B.

16 *Nam quod rumores diſtulerunt*] Id quod maleuoli vitio dant ſibi, ſibi laudi aſcribit: ſeque exemplo praeſtantiſſimorum Poetarum defendit, qui idem factitauerunt. *Diſtulerunt*, diuulgauerunt. C.

Nam quod rumores maliuoli] Hic iam incipit cauſam dicere cur venerit, ſicut ſupra diximus, vt purget quaeſtiones ipſas, et obiecta ab aduerſariis ſoluat. *Maliuoli* autem, quod dixit, vel numero plurali, vt maliuoli rumores ipſi: vel ſingulari, vt ſit huius maliuoli, hoc eſt, Luſcii Lanuini. *Diſtulerunt*, id eſt, in diuerſum diſſeminarunt. E.

17 *Multas contaminaſſe*] Hoc eſt illud quod diximus, quando hic praelocutus eſt, vt diceret, *ex integra Graeca integram Comoediam ſum acturus hodie:* ita et hic, hoc ſibi crimen dicit obiectum, quod Terentius multas Graecas contaminauerit Comoedias, dum paucas Latinas facit. Hoc autem crimen Terentius *non negat factum*, ſed *ſibi licere* demonſtrat, et licere ſcilicet per aliorum exempla. Quemadmodum Tullius dixit: (Diuin. cap. 2.) *Adductus ſum, iudices, fide, miſericordia, multorum exemplo bonorum.* Et hic, *habet bonorum exemplum.* E.

Senſus videtur commendare lectionem Faerni, quam Bentleius quoque ſecutus eſt, *facit*, pro *fecit*. Z.

18 *Factum hic eſſe id*] Mſ. R. *id eſſe factum hic.* L.

Lege cum omnibus noſtris, et edd. vett. *Id eſſe factum hic non negat.* B.

19 *Autumat*] Opinatur, dicit, cenſet. C.

Facturum autumat] Facturum dicit et profitetur. E.

Pro *facturum*, corrige *factum iri.* B.

20 *Habet bonorum exemplum*] videlicet Plauti, Naeuii, Ennii,
quos

Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quod maleuolus vetus Poeta dictitat;
Repente ad ſtudium hunc ſe applicaſſe muſicum,
Amicum ingenio fretum, haut natura ſua:
Arbitrium veſtrum, veſtra exiſtumatio

Vale-

quos auctores Terentius habebat, vt in Prologo Andriae fatetur: *Qui cum hunc accuſant, Naeuium, Plautum, Ennium Accuſant: quos hic noſter auctores habet.* C.

22 *Tum quod maleuolus vetus Poeta*] A natura, *maleuolus*: a tempore vel inuidia, *vetus*: a ſigno aemulationis, *Poeta*. *Vetus*, plerumque ad laudem refertur, interdum ad vituperationem. *Vetus*, id eſt, carioſus, et quaſi rancidus. *Maleuolus*, non criminibus, ſed maledictis. C.

Nam quod maliuolus vetus dicit] Aliud crimen eſt, quod obiectum nunc proponit. quoniam Luſcius Lanuinus dicit, Terentium non peritum artis muſicae, ad Comoedias ſcribendas acceſſiſſe, praeſumente potius ingenio amicorum, non ſuo. E.

23 *Hunc muſicum*] Videlicet Poetam elegantem. *Muſicus*, Latine dicitur elegans; ἄμουσος vero Graece, inelegans. *Muſicum*] Quinctilianus (Inſtit. Orat. 1, 10.): *Nam quis ignorat, Muſicen, vt de hac primum loquar, tantum illis iam antiquis temporibus non ſtudii modo, verum etiam venerationis habuiſſe, vt iidem Muſici et vates et ſapientes iudicarentur.* Et ille apud Ariſtophanem (ἱππ. 188.) dicit, ſe *Muſicam* neſcire, praeter literas. *Muſicam* appellat orbem doctrinae, literas, prima elementa. C.

24 *Amicum ingenio fretum*] Hoc idem refellit in Prologo Adelphorum: *Nam quod iſti dicunt maleuoli, homines nobiles Eum adiutare, aſſidueque vna ſcribere; Quod illi maledictum vehemens eſſe exiſtimant, Eam laudem hic ducit maximam, quum illis placet, Qui vobis vniuerſis et populo placent.* *Amicum*] Pro amicorum, videlicet Laelii et Scipionis, quorum amicitia Terentius familiariſſime vſus eſt. C.

Lege cum omnibus fere noſtris, et edd. vett. *Repénte ad ſtudium ſe ápplicaſſe hunc múſicum.* B.

25 *Arbitrium veſtrum*] Bene *Arbitrium.* Nam *arbiter* dicitur iudex, qui totius rei habet arbitrium et facultatem. horum enim arbitrio et iudicio Comoedia commendari poterat. C.

Arbitrium veſtrum, veſtra exi-

Valebit. quamobrem omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquum poſſit, quam aequum oratio.
Facite aequi ſitis: date creſcendi copiam,
Nouarum qui ſpectandi faciunt copiam,
Sine vitiis: ne ille pro ſe dictum exiſtumet,
Qui nuper fecit ſeruo currenti in via

Deceſſe

exiſtimatio valebit] Hoc locutionis genus ſatis mirum eſt, cum dicit, de hac re vos iudicare poteritis, an id quod obiicitur nobis, verum ſit, vt Terentius non natura ſua fretus, neque ingenio, ſed amicorum potius, ad ſcribendas Comoedias acceſſerit. Eſt namque rumor, quod (excidit, *quia* Z.) Terentius cum Scipione Africano familiariſſimus fuit, ſemper iſtas Comoedias cogitarit (*compilarit* Z.): hoc igitur Prologus nititur ſoluere. Et quoniam non eſt erubeſcendum, tali viro fuiſſe coniunctum, idcirco minus curat hoc crimen diſſoluere: dicit tantummodo, *veſtrum iudicium eſt, et veſtra exiſtimatio.* E.

26 *Quare vos omnes oratos volo*] Hic iam ſequitur officium Prologi, vt beniuolentiam petat: quae beniuolentia et in aduerſarios odium concitat. quod adiecit: *Ne plus iniquum poſſit quam aequum oratio. date creſcendi copiam nouarum rerum, qui ſpectandi faciunt copiam ſine vitiis*] Quoniam petitio generaliter fuerat collocata, vti nouis Poetis fauerent auditores: adiecit *nouis.* ſed qui ſine vitiis Comoedias dant, illis Luſcius Lanuinus nouas Comoedias profert, ſed cum vitio (*conuicio*) adiecit, *Ne ille pro ſe dictum exiſtimet*] Et ne Luſcius Lanuinus etiam pro ſe petitum arbitretur. E.

Valebit] Priſc. lib. VII. L.

Pro *Quamobrem*, Bemb. et noſtri libri vetuſtiores recte habent *Quare.* B.

27 *Ne plus iniquum poſſit*] Iuſtam rem petit: quae quidem, niſi ab iniuſtis, conceditur. C.

31 *Qui nuper fecit ſeruo currenti*] In hoc notatur aduerſarius, qui decorum perſonae non ſeruauerit. Quid enim magis praeter ſerui decorum, quam vt illi *populus in via decedat, et inſano ſeruiat?* C.

Qui nuper fecit ſeruo currenti in via deceſſe populum] Proponit vitium quod admiſerit Poeta Luſcius Lanuinus: quippe cum omnis Comoedia aut errorem teneat ex amatoribus, aut iniuriam meretricum, aut ſuppoſitionem filiorum, aut aliquid tale, quod ad moralitatem videtur eſſe coniunctum. Quod

tale

Decesse populum: cur insano seruiat?
De illius peccatis plura dicet, quum dabit
Alias nouas, nisi finem maledictis facit.
Adeste aequo animo: date potestatem mihi
Stata-

tale hic est, cum seruus currit, cum populus decedit, quod domino insano obediat seruus: ne potius aliena a Comoediis sint, aperte ait ac breuiter ea, quae sunt Comoediarum, explicemus. Omnis Comoedia aut amoris habet agnitionem, aut suppositionem amoris (*liberorum* Z.) habet, vt ex Andria, quam quidem in (*vt Andria, in qua quidem* Z.) agnitionem esse cognoscimus: nam cognoscitur Glycerium quia (*cuia*) ciuis sit. Suppositionem habet, vt apud Plautum qui est Truculentus: militi enim supponitur filius, vt exinde in meretricis affectum arctius et strictius colligetur. Ergo cum videamus haec esse necessaria in Comoediis teneri, vehementer errauit Lanuinus, qui extra haec Comoediam instituit: et seruum currere, populum per viam discedere, quod insano seruiat domino. Vnde apertissimum vitium in Comoedia reprehendit Terentius. E.

Seruo currenti in via] Velut Plautus Amphit. III, 4. Idem Curculion. II, 3. Proprie autem seruilis ingenii character, per vias currere. Plautus Poenul. III, 1, 19. *Liberos homines per vrbem modico magis par est gradu Ire: seruile esse duco, festinantem currere.* Alexis apud Athenaeum. Dipnos. l. 1. Ἐν γὰρ νομίζω τοῦτο τῶν ἀνελευθέρων Εἶναι, τὸ βαδίζειν ἀῤῥύθμως ἐν ταῖς ὁδοῖς. Dio Chrysost. ad Alexandr. pag. 377. Ῥοδίους ἐγγὺς οὕτως ὑμῶν ζῶντας ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ μετὰ πάσης ἀδείας, ἀλλὰ παρ᾽ ἐκείνοις οὐδὲ τὸ δραμεῖν ἐν τῇ πόλει δοκεῖ μέτριον, ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων ἐπιπλήττουσι τοῖς εἰκῇ βαδίζουσι. Inde Seueri Imp. dictum: *Ingenuum currere, nisi in sacro certamine, non debere.* Aelius Lamprid. in Seuero. L.

32 Forte pro *Decesse* leg. *Dixisse*, vt hoc Lauinio vitio vertatur, quod Populum in Scenam induxerit, cum seruo loquentem. Etsi enim in Fabulis seruus populum alloquatur, seu actor spectatores: nihil tamen ab illis responsi ferunt. B.

35 *Adeste*] *Adeste*, id est, intenti estote, et auxilium ferte, more aduocati, qui clienti adest. *Date potestatem, mihi statariam agere*] Vt liceat ad exitum vsque fabulae perpetuo stare, ne videlicet aliqua turba fiat: vt fieri solet, aut ludis funambuli, aut gladiatorum. tunc enim necesse est relinquere

Statariam agere vt liceat per ſilentium;
Ne ſemper ſeruos currens, iratus ſenex,
Edax paraſitus, ſycophanta autem impudens,
Auarus leno, aſſidue agendi ſint mihi,
Clamore ſummo, cum labore maxumo.
Mea cauſa cauſam hanc iuſtam eſſe animum inducite:

Vt

Comoediae actionem. Et bene dixit *Statariam*. *Agi* enim dicitur fabula, cum recitatur. *Stare* cum placet. Eſt etiam Comoediae quae dicitur *Stataria* aut *motoria*, a ſtatariis actibus vel motoriis. C.

36 *Statariam agere, vt liceat per ſilentium*] Quidam *ſtatariam* genus eſſe putant Comoediae: alii, in quibus ſtantes, vnde hanc *ſtatariam* nominant. Mihi enim (*autem* Z.) videtur, *ſtatariam agere vt liceat per ſilentium*, ideo dixiſſe, vt perpetuo et ſtabiliter agatur haec Comoedia, neque populi aduerſis ſuffragiis foras pellatur. Ideo adiecit, *vt liceat per ſilentium*, et ſubiungit: Ne *ſemper ſeruus currens, iratus ſenex*, &c. *aſſidue agendi ſint mihi, Clamore ſummo, cum labore maximo.* Haec autem, quae nunc nominantur, propria videntur eſſe perſonarum. Nam ſerui officium eſt *currere*, ſenis *iraſci*: paraſitus autem *edax* eſt, *impudens* ſycophanta, leno *auarus* eſt. ergo ſunt haec propria ſermonis, quae neceſſe habeo ex neceſſitate perſonarum complere. Debetis mihi potius fauere, quam aduerſo ſuffragio conatus facere. E.

Statariam agere] ſc. fabulam, in qua non ſunt magni labores, vehementiores commotiones. Nam ratione commotionum, ſeu τῶν παθῶν, Comoedia, auctore Donato, dicitur vel *ſtataria*, vbi ſedati et leniores dominantur affectus, vel *motoria*, quae vehementioribus aſſurgit motibus, vel *mixta*, in qua vtrumque illud temperatum eſt genus. Z.

37 *Ne ſemper ſeruus currens*] Exprimit varias perſonas, quae in Comoediis introducuntur, quibus ars comica valde nobilitatur. Inducitur autem *leno periurus*, *amator feruidus*, *ſeruus callidus*, *et amica illudens*, *et vxor inhibens*, *et mater indulgens*, *et patruus obiurgator*, *et ſodalis opitulator*, *et miles praeliator*, *paraſiti edaces*, *parentes tenaces*, *et meretrices procaces*. C.

41 *Mea cauſa cauſam hanc iuſtam*] Παρονομασία. C.

Mea cauſa cauſam hanc iuſtam in animum inducite, *Vt aliqua pars laboris minuatur mihi*] Quantum ad eum, qui Comoe-

Vt aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc nouas qui ſcribunt, nihil parcunt ſeni :
Si quae laborioſa eſt, ad me curritur:
Sin lenis eſt, ad alium defertur gregem.
In hac eſt pura oratio. experimini,
In vtramque partem ingenium quid poſſit meum.
Si nunquam auare pretium ſtatui arti meae,
Et cum eſſe quaeſtum in animum induxi maxumum,

moediam ſcribit, pertinet: potuit enim ſecundum morem ingenio vniuerſa complere. Ergo quia haec pronunciaturus ſum, neceſſe habeo ſilentium. Ideo, inquit, propter me hanc mihi operam exhibete, vt cum ſilentio attendatis. E.

44 *Si qua laborioſa'ſt*] Iuſtum etenim eſt ſeni in re laborioſa fauorem praeſtare. C.

Si quae, quod eſt in Bembino, exigitur a verſu. Vulgo habent *Si qua*. B.

45 *Ad alium gregem*] *Gregem* cum contemtu dixit, alios actores parui faciens. *Gregem* appellat ſcenicorum turbam. Plautus in Prologo Aſinariae (verſu 2.), *Quae quidem mihi atque vobis res vertat bene, Atque huic gregi.* C.

Si lenis, habent Bembinus et alii. B.

46 *Eſt pura oratio*] Hoc eſt, nitida, quae facile aſſenſum auditorum ineat. C.

In hac pura eſt oratio] Quoniam ſicut (*ſupra* Z.) dixerat, laborioſas potius Comoedias ad ſe deferri, leues ad alium: ne praeiudicium huic Comoediae feciſſe videretur, quod ipſe dicit illa aut exinde iam a ſuperiori populo iudicare poſſet (*dicit laborioſam, et vt exinde iam a ſuperioribus populus diiudicare p.* Z.) adiecit, *in hac pura eſt oratio : experimini in vtramque partem ingenium quid poſſit meum.* Non omnia aequalitas, modo vtrumque poſſunt (*Non omnia aequabiliter ; modo vtrumque poſſum* Z.): et leuia perferre, et grauia complere. Ita ait *in vtramque partem*: quoniam ſemper in aſperioribus comprobaſtis ; nunc quoque leuioribus noſſe (*fauere* Z.) debetis. E.

48 *Si nunquam auare pretium ſtatui*] Per haec verba Terentius demonſtrat, quam grauis auctor ſit, qui ſuas Comoedias probet. Sic *Horat.* (L. II, epiſtol. 1, 81.) *Et cum reſpondere coneris, Quae grauis Aeſopus, quae doctus Roſcius egit.* C.

49 *Et eum eſſe quaeſtum*] Nonnunquam ſubauditur, *ſi*, vt ſit, *et ſi eum quaeſtum.* C.

Quam maxume ſeruire veſtris commodis:
Exemplum ſtatuite in me, vt adoleſcentuli
Vobis placere ſtudeant potius, quam ſibi.

ACTVS PRIMI SCENA PRIMA.

CHREMES. MENEDEMVS.

QVAMQVAM haec inter nos nuper notitia admodum'ſt,

Inde

50 *Seruire veſtris commodis*] Plus dixit *commodis*, quam ſi diceret *voluptatibus*. C.

51 *Vt adoleſcentuli vobis placere ſtudeant potius quam ſibi*] Si mihi nunc honorem per ſilentium dederitis, facile eos (*eo* Z.) adoleſcentes compelletis, vt vobis placere potius velint, quam ſibi: quoniam officium Prologorum adoleſcentes ſumunt, multa in Comoediis ipſi acturi ſunt, ita (*vt, ita* Z.) factum cum mihi ex hac actione eſſe cognouerint, facile ipſi laborem hunc capere poſſint, vt vobis placeant. E.

52 *Vobis placere ſtudeant potius, quam ſibi*] *Sibi placens* αὐθάδης, αὐταίρετος. Vt Petron. cap. 126. *Nolo tibi tam valde placeas.* Martial. v, 57. *Noli tibi, Cinna, placere.* Sic apud Querol. *Sibi ſufficiens*, αὐτάρκης. L.

1 *Quamquam haec inter nos*] Bene ex arte comica ſenex opitulator inducitur, qui et miſeria et triſtitia alterius valde commoueatur. Simul amborum ſenum coniunctio et familiaritas, ad id quod ſecuturum eſt, non parum accommoda futura eſt. Simul exprimitur a Poeta mutua miſeratio, quae inter ſenes eſſe ſolet, et oratio ſenilis prolixa. *Quamquam haec inter nos*] Exordium eſt, et Oratori congruum. Quod enim exigua notitia, aut nuper incepta, vel nulla conſuetudo anteactae vitae facere prohibet, id vel virtus, vel propinquitas cogit. C.

Quanquam haec inter nos] Haec Scena continet iniuſtam accuſationem, quod grauis ſenex de ſe exigat poenas, defenſionemque continet iuſtam: memorat quippe ita ſe meritum, vt ipſe de ſe exigat poenas. Quare qualitatis eſſe intelligimus ſtatus; et non tam eſſe accuſationem, quam obiurgationem. Huiuſmodi etenim in auctoribus, qui non apud iudicem controuerſiam dicunt, vim debemus potius intelligere,

Inde adeo quod agrum in proximo hic mercatus es;
Nec rei fere ſane amplius quicquam fuit:
Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,
Quod ego in propinqua parte amicitiae puto,

Facit,

gere, quam controuerſiam: non enim iudices praeſunt. Sed quoniam talis eſt actio, vt videatur vim controuerſiae continere, idcirco ſtatus hic eſt, et ſecundum iſtum cuncta dicuntur. Ergo in hac Scena ſtatus qualitatis eſt abſolutae, vtrum iuſte fecerit, vel faciat, quod de ſe ſenex exigat poenas. Quam rem docet iuſte fieri, ex eo quod ſe meritum dicit, propterea quia ipſe filium ſuum, amantem adoleſcentum more, miſerit in militiam duram, ſaepius accuſando; inde ſibi iuſte imponi has ipſas, quas implet, grauiſſimas poenas. *Quamquam haec*] Chremes vicinus, cum conſpiceret ſenem, eundemque olim diuitem, grauiter laborare, ac tota die in opere conſiſtere vehementer, accedit interrogans: et, vt oportet apud ignotum, longa vtitur oratione, ſimulque ſibi etiam quaeſtionem facit, et quaſi ipſe ſibi reſpondet. Quo pacto vim oſtendit eius qui interrogat, cum ſit ignotus. Aliter enim ſenem in dolore poſitum, et calamitatibus preſſum, ad loc* (*utionem edet fabulas.* Sic ex Mſ. lacunam Lindenbrogii ſuppleuit Weſt. qui recte pro *edet* corrigit, *et ad* Z.) prouocare non poſſet, niſi ſecum in ſe interrogans illud ita loqueretur, vti adiiceret quae ipſe reſpondere potuiſſet. Ac primo purgat perſonam; quamuis antea familiaritas nulla fuerit, audeat tamen hodie accedere, et eum alloqui; dicit ergo, quod nimius labor, quem ipſe de ſe exigat ille qui ſenex et diues eſt, in ſe taciturnitatem eſſe non permiſerit, ſed potius compulerit ad interrogandum; etiamſi parua amicitia fuiſſet atque notitia, ex hoc quod vicinum agrum non longe ante mercatus eſt. E.

3 *Nec rei ſane amplius*] Nec aliquid inter nos fuit rei, ex quo facilius iungeremur. E.

4 *Vicinitas*] *Vicinia* non tam homines, qui eundem incolunt vicum, ſignificat, quam qui prope domum tuam habitant. *Vicinitas* autem non homines, ſed propinquitatem proprie vicinorum. C.

Vel virtus tua me] Quam honeſto verbo vſus: laborem et calamitatem virtutem potius nominauit * (adde, *quam miſeriam et ſordes.* Z.). E.

Vel vicinitas] Seru. Eclog. III, 53. L.

5 *In propinqua parte*] Vicinitas agrorum et domorum, quaſi

Facit, vt te audacter moneam et familiariter;
Quod mihi videre praeter aetatem tuam
Facere, et praeterquam res te adhortatur tua.
Nam pro deum atque hominum fidem, quid vis tibi?
Quid quaeris? annos ſexaginta natus es,
Aut plus eo, vt coniicio. agrum in his regionibus

Melio-

quaſi quaedam pars amicitiae eſt. E.

Siue *Amicitiae* in genitiuo accipias, ſiue datiuo, commodum ſenſum non efficies. Igitur corrigendum puto locum ita: *Quod ego eſſe in aliqua parte a. p.* Certe Eugraphius videtur *aliqua* legiſſe. B.

Non putauerim emendatione opus, cum commodus efficiatur ſenſus, ſi *Quod* ad vtrumque et virtutem et vicinitatem retuleris, adeo vt hic contineatur cauſa, cur ob virtutem Menedemi et vicinitatem ſuſtineat facere id, quod alias munus amicitiae ac familiaritatis ſoleat eſſe. Itaque *propinqua pars amicitiae* videtur eſſe res, ſeu munus, quod proxime accedit ad vim, naturam, et officium amicitiae; res, quae vicem ſeu locum tenet amicitiae. Sic certe Graeci dicunt ἐν μέρει τιθέναι. Z.

6 *Audacter moneam et familiariter*] *Audacter*, quod quaedam dicturus eſt, veluti accuſans: *Familiariter*, quod ita accedit, quaſi ex notitia praeterita. E.

7 *Quod mihi videre, &c.*] Ipſe partitionem ſuam perſequitur: nam propter aetatem ſic ſubiungit: *Annos ſexaginta natus es, aut plus eo, vt coniicio; agrum in his regionibus meliorem, neque pretii maioris, nemo habet.* *Meliorem* ad vſum refert: *pretii maioris*, ad opinionem populi de ipſo agro. E.

9 *Nam pro Deum atque hominum fidem!*] Exclamatio vehemens eſt in eum, qui et ſenex et diues continuo ſe labore defatiget, et eo magis Chremes admiratur huius laborem, nondum intellecta cauſa. C.

Coniunctio *aut*, poſt *fidem*, abeſt a melioribus libris. B.

11 *Vt coniicio*] Id eſt, coniecturam capio. Hinc coniectura dicta eſt a *coniectu*, id eſt, a directione quadam rationis ad veritatem. Vnde etiam ſomniorum atque ominum interpretes, *conjectores* vocamus. C.

Agrum in his regionibus] Seruius Aeneid. 2. L.

Deleo, *eo*, et lege, *Aut plus, vt coniicio.* B.

Meliorem, neque preti maioris nemo habet;
Seruos complureis: proinde quasi nemo siet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi
Domum reuertor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre: denique
Nul-

12 *Nemo*] Pro quisquam. C.

13 Lege vel cum Guyeto, *Serui complures*, vel *Seruos non plures*, vt adeo particula *non* eodem dicatur modo, quo ante *neque*. Certe vulgaris lectio locum non habet, quia *complures* vim gradus comparatiui non habet, qui a sensu exigitur. B.

14 *Tute illorum officia fungere*] Nunc dicimus *officiis fungeris*. *Fungor* idem est quod officium munusque ago: vt, *Fungor magistratu*, *fungor legatione*. C.

Omnes nostri male, *Ita attente tute*. B.

15 *Nunquam*] Deest Nam. *Tam mane*] Modo aduerbium: alibi nomen videtur: vt (Virg. Georg. III, 325.), *Iam mane nouum*. (Pers. Sat. III, I.) *Iam clarum mane fenestras intrat*. C.

Nunquam tam mane, &c.] Hic est labor ille qui fit plurimus, quo cotidie . . . (*in alio*, addit Ms.) labore constitutus, quod *aut fodere* inuenitur, *aut aliquid facere*. E.

16 *Quin te in fundo conspicer*] *Quin*, pro quod non, hoc in loco: alias pro cur non, pro etiam, pro quare, ponitur. *In fundo*] Superius dixit, *Agrum in proximo hic mercatus es*. *Fundus* enim ab agro continetur. De quo Cicero in quodam ioculari libello, *Fundum vero* (Leg. *Varro*) *vocat, quem possit mittere funda, Ni lapis exciderit, qua caua funda patet*. C.

17 *Denique nullum remittis*] *Nullum remittis*, ad illud pertinet quod dicit, *nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi domum reuertor*. E.

Fodere aut arare] Sic Varro de re Rustica lib. I. cap. 31. *Vineas nouellas fodere aut arare*. Tangit autem hunc locum Terentii Cicero de Finib. initio lib. I. *Etenim si delectamur, cum scribimus; quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienae modum statuat industriae? nam, vt Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum vicinum non vult fodere, aut arare, aut aliquid facere denique. Non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis iniucundus labor*. Vid. Priscian. lib. IIX. L.

Etsi

Nullum remittis tempus; neque te reſpicis.
Haec non voluptati tibi eſſe, ſatis certo ſcio:
At enim dices, quantum hic operis fiat, poenitet.
Quod in opere faciundo operae conſumis tuae,

Si

Etſi Bentleius lectionem *aut aliquid facere denique*, quam reperit in vno cod. et vett. edd. et quae a Donato ad Phorm. I, 2, 71. eſt expreſſa, ſenſus gratia praeferendam putat: vulgaris tamen lectio, cum et Ciceronis auctoritate de Fin. I, I. et ſenſus praeſtantia comprobetur, haut dubie retineri debet. Nam ferre aliquid, ſeu geſtare laboribus ruſticis probe conuenit. Caeterum poſt *denique* interpungendum eſt. Nam Terentius hanc particulam ſolet in fine ſententiae ponere, vt Phorm. l. l. et Eun. I, 2, 78. Z.

18 *Remittis, neque te reſpicis*] Nihil ſignificantius de eo qui nihil ſibi parcit, nec ſui miſeretur. Nam qui aliis *remittit* aliquid, id eſt condonat, is eſt facilis et mitis naturae. C.

Neque te reſpicis] Ad illud, vel quod ſenex eſt, vel quod diues. E.

20 *At enim dices*] Anthypophorae reſpondet. *Poenitet*] Id eſt, parum videtur. *Poenitet* enim eum qui parum putat. Alibi Terent. *Noſtri noſmet poenitet.* Virgil. in Bucol. (II, 34.) *Nec te poeniteat calamo triuiſſe labellum.* Cicero ad filium (Off. I, I.), *Quoad te, quantum proficias, non poenitebit.* C.

At enim dices] Optima, vt diximus, ratione, ipſe ſibi quaeſtionem facit, et vtitur reſpondentis ratione, vt eum prouocare poſſit ad loquendum, qui frequenter preſſus dolore conticeſcit. *Sed dices mihi*, inquit, *poenitet me, quantum hic operis fiat:* cui reſpondet, tanquam hoc ſibi propoſitum ſit: *Sed in opere faciendo quod conſumis, ſi id conſumas in exercendis ſeruis, plus agas.* E.

Lege cum Mureto *At enim me, quantum hic operis fiat, poenitet.* Nam praeterquam quod *dices* ſenſum turbat, et in codd. incertam habet ſedem, nec Seruius ad Eclog. II, 34. et Aen. I, 552, vbi *poenitet* explicatur per *parum videtur*, illud verbum legit. B.

21 *Quod in opere faciundo*] *Opera* eſt actio, et perſona ipſa quae opus peragit. *Opus*, finis eſt et fructus operae. Nonnunquam *opus* pro *opera* videtur accipi. Virgil. (Aen. VIII, 415.) *Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.* C.

Si ſumas in illis exercendis, plus agas.
MEN. Chreme, tantumne eſt ab re tua otii tibi,
Aliena vt cures; eaque, nihil quae ad te attinent?
CH. Homo ſum: humani nihil a me alienum puto.
Vel

22 *In illis exercendis*] Qui aliis praeeſt, vt paterſamilias, aut imperator, plus efficit ſua adhortatione quam opera. C.

23 *Tantumne eſt ab re tua otii tibi*] *Difficilis*, vt inquit Cicero (Officiis 1, 9.), *eſt cura rerum alienarum. Nam ea magis percipimus atque ſentimus, quae nobis ipſis, aut proſpera, aut aduerſa eueniunt, quam illa, quae caeteris: quae quaſi longo interuallo interiecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. Ab re tua*] Id eſt, a negotiis tuis familiaribus. Dicitur etiam *ab re tua*, contra vtilitatem tuam. ſicut *e re tua*, et *e republica:* id eſt pro re tua, et pro republica. C.

Tantumne eſt ab re] Bene tanquam alienum alloquitur Menedemus, vt illi et otium eſſe dicat, et tantum otium a rebus ſuis, *vt aliena curet, et ea quae ad ſe nihil attinent.* E.

Tantumne eſt ab re tua] Auguſtin. Epiſt. 51. *Hinc et ille Comicus, (ſicut luculentis ingeniis non deſit reſplendentia veritatis) cum ab vno ſene alteri ſeni dictum componeret: Tantumne ab re tua eſt otii tibi, aliena vt cures, eaque quae nibil ad te attinent?*] *Reſponſum ab altero reddidit: Homo ſum, humani nihil a me alienum puto. Cui ſententiae ferunt etiam theatra tota, plena ſtultis indoctiſque, applauſiſſe.* L.

Colloca, *ab re tua'ſt.* Nam ſic eſt non modo apud Cic. lib. XII, ad Atticum, ſed et in Bemb. et aliis codd. B.

24 *Eaque nibil quae*] V. C. *Ea quae nibil ad te.* Menander: ἃ μὴ προσήκει, μήτ' ἄκουε, μήτ' ὅρα. L.

Omnes noſtri cum edd. vett. habent, *ea quae nibil ad te adtinent.* B.

25 *Homo ſum: humani a me nihil alienum puto*] Hoc ex Platonis ſententia, qui inquit: *Ortus noſtri partem patriam vendicare, partem amicos.* Et vt Stoicis placet, *quae in terris gignuntur, ad vſum hominum omnia creantur.* Homines autem hominum cauſa generantur, vt ipſi inter ſe alii aliis prodeſſe poſſint. C.

Homo ſum; humani] Cicero lib. 1. de Legib. *Quod ſi quomodo eſt natura, ſic iudicio homines humani, vt ait Poeta, nihil a ſe alienum putarent.* Idem lib. de Officiis 1, 9. *Difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes*

Vel me monere hoc, vel percontari puta.
Rectum'ſt, ego vt faciam: non eſt, te vt deterream.
MEN. Mihi ſic eſt vſus: tibi vt opus facto'ſt, face.
CH. An cuiquam eſt vſus homini, ſe vt cruciet?
MEN. mihi.

mes humani nihil a ſe alienum putat. Seneca Epiſt. 95. *Iſte verſus et in pectore et in ore ſit,* Homo ſum, humani nihil a me alienum puto. Ambroſius de Officiis lib. 3. cap. 7. *Homo nihil alienum a ſe debet credere, quicquid humanum eſt.* Pontius Paulin. epiſt. 31. *Non enim ſibi habentes habebant, ſed nemo quicquam dicebat ſuum, et humani nihil a ſe alienum putabant.* Iohan. Sarisber. Epiſt. 197. *Amentis eſt, non amantis, ſe et ſua curare duntaxat, quae aliorum ſunt ducere aliena. Humanum, teſte Comico, nihil caritas a ſe reputat alienum.* Idem Epiſt. 229. L.

Humanum hic non ad errores et peccata eſſe detorquendum, qui eſt error vulgaris, ſed de ſenſu, qui vel ex malo vel bono quod alteri euenit, percipiatur, et omnino de cura alienarum rerum, intelligendum, quae eſt vera Ciceronis interpretatio, dudum oſtendit Lindenbrogius. Caeterum Daceria ex loco quodam Auguſtini commemorat, hunc verſum, cum recitaretur, ſpectatoribus tantopere placuiſſe, vt vniuerſum theatrum plauderet. Z.

26 *Percontari*] Id eſt interrogare. *Percontari* ſuapte natura ad finem ſpectat coarguendi. Interrogamus, noſcendi gratia: *Percontamur* vero, arguendi: quamuis tamen vtroque indifferenter vtamur. C.

Vel me monere hoc, vel percontari] *Monere*, ſi ſciam quod faciat (*facias* Z.): *percontari* ſi neſcit (*neſciam* Z.). E.

27 *Rectum'ſt, ego vt faciam*] Ad ſuperiora pertinet ſenſus, vt intelligi poſſit: *vel percontari puta, ſi rectum eſt;* ideo quaero vt faciam; ſi non eſt rectum, vt te deterream. E.

Per interrogationem pronuncia; *Rectum'ſt? ego vt faciam. non eſt? te* etc. Hoc enim eſt, quod *percontari* dixit. B.

28 *Vſus*] Modo opus ſignificat: alias vtile: vt, opus eſt facto, pro facere. Sic Salluſt. (Bello Catil. 1.) *Nam et priuſquam incipias, conſulto, et vbi conſulueris, mature facto opus eſt.* Ponitur igitur hic ablatiuus participii praeteriti temporis pro infinitiuo; ſicut ibi *conſulto;* i. e. conſulere, et *facto*, i. e. facere. C.

Mihi eſt vſus] Mihi ſic expedit. E.

29 *Mihi*] Non repugnat ſententiae Chremetis, ſed ſe ſolum meruiſſe dicit vt cruciëtur. C.

CH. Si quid laboris est, nollem: sed quid istuc mali est,
Quaeso? quid de te tantum meruisti? MEN. eheu.
CH. Ne lacruma; atque istuc, quicquid est, fac me vt sciam:
Ne retice: ne verere: crede, inquam, mihi,
Aut consolando, aut consilio, aut re iuuero.
MEN. Scire hoc vis? CH. hac quidem causa, qua dixi tibi.

MEN.

30 Etsi versus, vti in omnibus codd. reperitur, laborat metro: is tamen cum Guyeto non tanquam spurius et Terentio indignus est expungendus. Sed emenda vel, *Si quid labori est*: vel, quod magis placet, *Si quid laboris, nollem* etc. Nam sequitur, *Quid mali*. B.

31 *De te meruisti*] Dicimus autem *mereo* et *mereor*. *Mereor de te*, est aliquid in te confero vel bonum, vel malum. C.

Vt hianti versui succurras, pro *eheu* corrige *oieï*. Vide ad Eun. IV, 4, 47. B.

33 *Ne retice*] Bene *retice*: nam *reticemus* dolores: *obticemus* pudenda: *tacemus* secreta. vt (Aen. II, 94.), *Nec tacui demens*. In Eunucho, *Virgo conscissa veste lacrumans obticet*. C.

Post *crede mihi*, h. e. comitte mihi id secretum, quod retices, interpunctione maiori est opus. B.

34 *Aut consolando, aut consilio, aut re iuuero*] His tribus adhibitis, quid amplius in vera amicitia exoptandum? C.

Aut consolando, aut consilio, &c.] Apponit causas, cur aliena incommoda queri (*quaerere* Z.) videatur. Hoc enim quod interrogo, proderit tibi * (Supple e Ms. *Aut enim grande malum, et consolatione te adiuuero, si subueniri potest.* RE ADIVVERO) Ita boni amici ordinem custodiuit, vt crederet se aliquo modo prodesse. * (Quae hinc sequuntur vsque ad vers. 47. hausta sunt e cod. quo Westerh. est vsus. Z.). E.

35 *Hac quidem causa, qua dixi tibi*] Quum Menedemus tantum illud posuerat, vti diceret, *Scire hoc vis?* ille continuo repudiaret ad (*repudiauit hanc* Z.) causam, vti diceret, Non rem scire cupio, sed hac causa scire cupio, qua dixi, vt aut consolari te possim, aut consilio, aut re adiuuare possim. E.

MEN. Dicetur. CH. iſtos raſtros interea tamen
Adpone: ne labora. MEN. minime. CH. quam
rem agis?
MEN. Sine, vaciuom tempus ne quod dem mihi
Laboris. CH. non ſinam, inquam. MEN. ah,
non aequom facis.
CH. Hui, tam grauis hos, quaeſo? MEN. ſic
meritum'ſt meum.

CH.

36 *At iſtos raſtros*] Dicimus *Raſtrum* in ſingulari et *Raſtri* in plurali. Dicti autem ſunt a *radendo*, quod terram radant. C.

Iſtos] V. C. et Mſ. R. *at iſtos*. L.

Omnium Faerni et noſtrorum codd. conſenſu leg. *At iſtos raſtros*. Deinde in verſu ſequenti meliores codd. habent *adpone*, h. e. *depone*, quod in quibuſdam reperitur. B.

37 *Depone*] In tempore. *Ne labora*] Id eſt, noli te vexare, aut te ita labore conficere. Interdum *ne labora* ſignificat, ne cura, noli curare. C.

Vulgo, inprimis ob verbum *labora*, opinantur, Menedemum raſtris opus feciſſe in praeſentia. Sed valde placet Daceriae ſententia, quae ait, illum ex agro redeuntem veſperi hic raſtros humeris geſtare. Nam praeter picturam, quae in cod. reg. Menedemum geſtantem exhibet, ſequentia quoque illam ſententiam comprobant. Nam Menedemus quamquam negat, ſe laborem fugere et ſibi parcere poſſe, tamen non pergit *opus facere*, ſed *ire*, vt Chremes ſolus relinquatur. *Laborare*, vt Gr. πονεῖν, ſign. ſibi non parcere, ſe non reſpicere, dolere animo, aut duriter ſe habere. Certe *labor* in verſu 30. non de opere faciendo intelligi debet, ſed de aegritudine, ſeu de cauſa ſummae aegritudinis. Denique Chremes in verſu 17. dicens *ferre*, videtur hos ipſos raſtros ſignificare. Z.

38 *Sine, vaciuom*] Mſ. R. *Sine me, vac*. L.

Leg. *Sine me, vaciuom* etc. Certe *vacuum*, quod vulgo legunt, repugnat verſui. B.

39 *Non ſinam, inquam*] Haec magis geſtu exprimuntur. C.

40 *Hui, tam graues*] Apoſiopeſis: et admiratio ponderis raſtrorum, quibus ſenex vtitur. *Hui*] Miſerantis exclamatio eſt. C.

CH. Nunc loquere. MEN. filium vnicum adolescentulum
Habeo. ah, quid dixi, habere me? imo habui, Chreme:
Nunc habeam, necne, incertum'st. CH. quid ita istuc? MEN. scies.
Est e Corintho hic aduena anus paupercula:
Eius filiam ille amare coepit perdite,
Prope iam vt pro vxore haberet: haec clam me omnia.
Vbi rem resciui; coepi non humanitus,
Neque vt animum decuit aegrotum adolescentuli,

Tra-

41 *Filium ego adolescentulum habeo*] Hic narratio incipit, cur se senex puniat. E.

44 *Est e Corintho hic aduena anus paupercula*] Et haec narratio est ad personam declarandam eius mulieris, quae puellam tulit illam, quae Chremetis filia est. Quae nunc posita narratio ad illam superiorem coniungitur et adnectitur? E.

45 *Perdite*] Bene *perdite*. Nam *perditus* est, qui in omne scelus est traditus. *Perdite*] Aduerbium, i. e. misere et nimis vehementer, et in perditionem morum suorum. C.

Coepit perdite] Ms. R. *Virginem*. L.

Pro *perdite*, probanda est lectio codd. quorundam, *virginem*. Certe est nomen honestius, et tollit suspicionem vitae meretriciae. B.

47 *Coepi non humanitus*] Hic iam se arguit, quod iuste de se exigat poenas: siquidem, cum animaduertisset filium amare mulierem, non humano modo, neque vti decuit, adolescentuli animum sic tractauit, sed aperte vi et more patrum cotidie accusauit. Subiungit deinde allocutionem, qua vsus est cum accusaret filium: *Ego te meum tantisper dici volo, Dum quod te dignum est facies*. Dici te filium meum tam diu volo, quam diu facis quod te dignum est. Sin autem non feceris, ego inueniam quod in te dignum sit facere. E.

Vbi rem] Ms. R. *vbi id*. *Humanitus*] φιλανθρώπως. Diomed. libr. I. L.

Plerique nostri, *Vbi id resciui*. B.

48 *Animum aegrotum*] Pro *aegro* dixit. Nam animus, *ae-*

Tractare: sed vi, et via peruolgata patrum.
Quotidie accusabam; hem, tibine haec diutius
Licere speras facere me viuo patre,
Amicam vt habeas prope iam in vxoris loco?
Erras, si id credis, et me ignoras, Clinia.
Ego te meum esse dici tantisper volo,
Dum, quod te dignum'st, facies: sed si id non facis,
Ego, quod me in te sit facere dignum, inuenero.
Nulla adeo ex re istuc fit, nisi ex nimio otio.
Ego istuc aetatis, non amori operam dabam,

Sed

ger: corpus vero, *aegrotum* dicitur. Non tamen inconuenienter id quod corpori appropriatur, attribuit animo. prouenit enim menti vel animo aegritudo ex carnis lasciuia. C.

49 *Et via peruolgata patrum*] Patres bonis institutis, aliorum exemplis, nonnunquam minis, filios ad virtutem adhortantur. C.

Via hic est monosyllabon, vt Hec. 1, 1, 16. B.

50 *Hem tibine haec*] Interiectio indignantis. C.

54 *Tantisper volo*] *Tantisper* postulat post se *Dum*, pro donec siue quamdiu. Cicero (de Inuent. II, 50.), *In carcere ductus, vt ibi esset tantisper, dum culeus, in quem deiectus deferretur, compararetur.* Sunt qui accipiant *tantisper*, pro tantummodo: sunt qui pro interea. Liuius lib. 1, 3. ab vrb. cond. *Tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit, tantisper tutela muliebri.* Et *Tantisper* sine *Dum* vsus est. C.

Ego te meum esse] Multa hic efficta ad Plaut. Mercatorem 1, 1, 49. vt illud, — *interdum mihi se colloqui, Abnuere, negitare adeo me natum suum.* Et mox post vers. 62. *Non, vt ego, amori neque desidiae in otio Operam dedisse.* Quod geminum cum illo Terentii, *Ego istuc aetatis* etc. L.

57 *Otio*] Id est, cessatione et requie ab operibus. *Diuturna quies vitiis alimenta ministrat.* C.

Ne *nimio*, quod praecipuam emphasin habere oportet, in Thesi occultetur, repone, *nisi nimio ex otio.* B.

58 *Ego istuc aetatis*] Id est, cum essem ea aetate, qua tu es. Dicit eodem modo Cicero in epistolis, *id aetatis*, pro, ea aetate. *Non amori operam dabam*] Bene senex iuxta Hora-

tii

Sed in Aſiam hinc abii propter pauperiem; atque ibi
Simul rem, et gloriam armis belli repperi.
Poſtremo adeo res rediit: adoleſcentulus
Saepe eadem, et grauiter audiendo, victus eſt.
Putauit me et aetate, et beneuolentia
Plus ſcire et prouidere, quam ſe ipſum ſibi:
In Aſiam ad Regem militatum abiit, Chreme.

Ch.

tii praeceptum (Art. Poet. 173.) *laudator temporis acti* inducitur. C.

59 *In Aſiam*] Quae eſt tertia pars orbis, et prouincia in ea parte eiuſdem nominis. *Propter pauperiem*] Quia vnuſquiſque cupit pauperiem fugere, tanquam magnum malum, vt inquit Horatius. *Propter pauperiem*] *Paupertas* eſt mediocrium, *pauperies* mendicorum. C.

60 *Rem et gloriam*] Haec duo potiſſimum a militibus ſtrenuis comparantur. *Res* tria notat, imperium ſiue diuitas, litem, et Venerem. *Armis repperi*] Alii Codices non habent cum armis belli, et tunc armis belli intelligatur, i. e. per praeclara geſta, quae geſſi in bello. C.

Simul et rem, et gloriam] Vt vno tempore militiae labore proprio, et fortunas reperirem et dignitates. E.

62 *Audiendo*] Scilicet ſaepe eadem conuicia et probra. *Victus eſt*] A propoſito malo amoris deflexus. Et ita laudat filium, qui in malo non fuerit pertinax, vt multi ſunt. *Victus eſt*] Non ceſſit aut paruit, ſed, quod eſt oppreſſi, victus eſt. C.

Saepe eadem, et grauiter] His onerat cauſam ſuam, quod frequenter dixerit, et grauiter. Tandem adoleſcens victus diſceſſerit in militiam. E.

63 *Putauit me*] Clementiſſimus pater filium laudat, quod non pertinax in malis, vt multi, fuerit. C.

Etſi Bembinus videtur habere *ſapientia:* tamen et codd. fide, et ſenſu probatur *beneuolentia.* Nam vt *plus ſcire* refertur ad *aetatem*, ita *prouidere* ad *beneuolentiam.* B.

65 *In Aſiam ad Regem militatum*] Singula in pronunciatione ſunt collocanda (eleuanda Z.). Nam *in Aſiam*, quod dixit, intelligere debemus in longinquum locum. *Ad Regem* vero hoc eſt, quaſi ad ſeruitutem. *In militia u*, vbi ſcilicet durus labor et periculum eſt. E.

In Aſiam ad Regem] Etiamſi Daceriae concedamus, Menan-

CH. Quid ais? MEN. clam me eſt profectus; menſis tris abeſt.
CH. Ambo accuſandi: et ſi illud inceptum, tamen
Animi eſt pudentis ſignum, et non inſtrenui.
MEN. Vbi comperi ex iis, qui ei fuere conſcii,
Domum reuertor moeſtus, atque animo fere
Perturbato, atque incerto prae aegritudine:
Aſſido; accurrunt ſerui; ſoccos detrahunt:
Video

drum vixiſſe temporibus Seleuci Regis: non tamen reprehendi poſſunt, qui ob vſum loquendi, Regem Perſarum intelligunt. Nam ſaepe argumentum fabularum petitur ex hiſtoria antiquiori. Z.

66 *Clam me eſt profectus*] Hic curauit quod facile illi poterat opponi: cur ergo non, cum eum videres proficiſci, * (adde, *retinuiſti*?). *Menſes tres abeſt*] Hic dolorem ſuum exprimit, temporis longinquitate. E.

Magis animus paternus et affectus exprimitur, ſi legeris, *eſt profectus*: quam ſi cum Faerno deleueris *eſt*. B.

67 *Ambo accuſandi*] Nec dum tota expoſita eſt (deeſt, *cauſa* Z.) idcirco aequalem partem accuſationis ſuae poſuit Chremes, quod dixit, *ambo accuſandi*. Quamquam inclinauit vt adoleſcentem defendere videatur, cum inquit, *etſi illud inceptum* videtur eſſe *prudentis animi ſignum*, et non minus obſequentis. Hoc eſt enim quod dixit, *non inſtrenui*. E.

69 *Vbi comperi*] Haec oratio tota pathetica eſt. Et bene *comperi*, compertum eſt mihi, et exploratum; idem eſt quod ſcio per inueſtigationem. C.

Noſtri omnes, *qui fuere ei conſcii*. Recte. Quippe Trochaeus in illa ſede ne Graecis quidem ipſis placet. B.

71 *Atque incerto*] Fracto, vt dicimus. Certo animo, id eſt, forti et firmo. C.

Omnes noſtri, praeter vnum, habent *Conturbato*, quod plus eſt quam *Perturbato*, Deinde cum, *incertus prae aegritudine*, h. e. dubius, quid faciat, vtrum aegritudini ſe dedat, an irae potius indulgeat ac vindictae, non ſatis commodum efficiat ſenſum: forte leg. *inerti*, h. e. omnis conſilii experti, ſtupenti. Praeſertim cum in cod. C. C. C. a manu prima ita legatur, et in vet. cod. Acad. *incerti* inueniatur. B.

72 *Aſſideo*] Id eſt, iuxta aliquid

Video alios feſtinare, lectos ſternere,
Coenam apparare: pro ſe quiſque ſedulo
Faciebat, quo illam mihi lenirent miſeriam.
Vbi video haec, coepi cogitare: Hem, tot mea

Solius

quid ſedeo. Nam componitur ex *ad*, quod eſt, iuxta, et *ſedeo*. Vel compoſitum pro ſimplici. *Aſſideo*] *Sedemus* deſidia. vt (Virg. Aen. XII, 15.), *Sedeant ſpectentque Latini*. *Reſidemus* otio. vt (Virg. Aen. I, 722.), *Iam pridem reſides animos*. *Praeſidemus* rei commiſſae, vt prouinciae. *Aſſidemus* in re, quam frequenter agitamus. *Accurrunt ſerui*] Tale illud in Andria, *Accurrit: mediam mulierem amplectitur*. *Soccos detrahunt*] *Soccus* calcei genus eſt, dictus, vt aliqui volunt, quaſi *ſaccus*, quia calcationi ſit facilis, quas pedithecas vocant. Eo autem calceamento Comoediarum Actores vtebantur, quemadmodum *cothurno* Tragoedi. Vſque adeo, vt pro ſtilo Comico poni poſſit, quemadmodum cothurnus pro ſtilo Tragico. C.

Soccos detrahunt] Dixi iam Comoedias iſtas eſſe palliatas, hoc eſt, ibi (*vbi*) perſonae ſunt Graecae. Ideo ergo dixit, *ſoccos detrahunt* (Scholia, quae inde vſque ad verſ. 89. ſequuntur, Weſterh. ſuppleuit ex codd. Z.). E.

Soccos detrahunt] Diomed. libr. I. L.

73 *Lectos ſternere*] Ex conſuetudine antiqua. lectulis enim ſtratis antiqui coenitabant. Vnde triclinium a tribus lectis dictum. Horat. (Serm. I, 4.) *Saepe tribus lectis videas coenare quaternos*. Terent. in Adelph. *Lectulos iligneos dedit faciendos in ſole, vbi potetis vos*. C.

Si *Videt*, cur verſu abhinc tertio narrat, *Vbi video*? Itaque pro *video* reponendum eſſe cenſeo *Inde*. B.

74 *Coenam apparare*] Nihil ſignificantius de ſene dicere potuit, qui voluptates et commoda, quae aſpernatus gratia filii narrat. Nam *apparare* eſt ad dignitatem quandam ac verius pompam. *Praeparare* vero, eſt quae vtilia ſunt, aut fore creduntur. C.

Pro ſe quiſque] Plautus Amphitr. I, I, 76. *Pro ſe quiſque, id quod quiſque poteſt ac valet, edit, ferit*. Ouid. Metam. III, 642. *Pro ſe quiſque timet*. quomodo etiam Liuius loqui amat. L.

75 Cum mox ſequatur *lenirent*, leges linguae poſtulant *Faciebant*. B.

76 Diſtingue, *Vbi video, haec coepi*. B.

Solius ſolliciti ſunt cauſa, vt me vnum expleant?
Ancillae tot me veſtiant? ſumtus domi
Tantos ego ſolus faciam? ſed gnatum vnicum,
Quem pariter vti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa aetas magis ad haec vtenda idonea'ſt,
Eum ego hinc ieci miſerum iniuſtitia mea.
Malo quidem me dignum quouis deputem,
Si id faciam. nam vſque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas iniurias,
Interea vſque illi de me ſupplicium dabo,
Laborans, quaerens, parcens, illi ſeruiens.
Ita facio prorſus: nihil relinquo in aedibus,

Nec

77 Leg. *ſolliciti ſint*, propterea quod ſequitur, *Veſtiant*, *Faciam*. B.

79 *Sed gnatum vnicum, quem pariter vti illis decuit, aut etiam amplius, eum ego eieci hinc iniuſtitia mea*] Quem oportuit his rebus vti, ita vti ego vtor, pari modo, aut vero amplius, quod illa aetas magis ad haec idonea ſit. E.

Pro, *ſed*, ſententia poſtulat, *qui*, quia praecedit *faciam*, et ſequitur *eieci*. B.

82 *Eum ego eieci*] *Eum* abundat. C.

83 *Malo quidem me dignum quouis deputem, ſi id faciam*] Si hoc faciam, vti vtar ſolus bonis meis, quouis malo me arbitrer dignum. E.

84 *Nam vſquedum ille vitam illam colet inopem*] Quamdiu ille in militia poſitus habebit vitam iſtam ſine ope, patria carens propter iniurias meas, tamdiu de me illi dabo ſupplicium, ſic laborans et ſeruiens. E.

85 Ne, *Patria*, ſine vllo accentu tranſmittatur, forte leg. *Inops, carenſque patria*. B.

86 *Illi de me ſupplicium dabo*] *Dare alicui de ſe ſupplicium* ſignificat, punire ſe ipſum illius vice. C.

87 *Parcens*] Id eſt, coarctans et conſtringens ſolitum victum, et tanquam parcus fortunis parcendo, et eas reſeruando. *Illi ſeruiens*] Deſeruiendo, conquirendo et conduplicando vndique illi diuitias more boni ſerui. Haec ſunt illa, quae ſenex ſibi facienda decreuit. C.

88 *Ita facio*] Nunc oſtendit, ad rem verba acceſſiſſe, ſeu eſſe collata. C.

Nec vas, nec veſtimentum: corraſi omnia.
Ancillas, ſeruos, niſi eos, qui opere ruſtico
Faciundo facile ſumtum exercerent ſuum,
Omnis produxi ac vendidi: inſcripſi ilico
Aedis mercede, quaſi talenta ad quindecim

Coe-

89 *Corraſi omnia*] Omnia compilaui, vendidi. Huic contrarium eſt, *abradere:* et eſt per vim aliquid auferre. Cum autem dicere volumus, aliquem nihil omnino tam paruum reliquiſſe ex rebus ſuis, quod non alienauerit, recte dicemus, *omnia corraſit*, quaſi etiam raſerit parietem etc. Si ex illis radendis aliquid commodi potuerit conſequi. Interdum *corradere* ſignificat difficulter comparare. Terent. in Adelph. *Minas decem corradet.* C.

Conraſi omnia] Hoc eſt, collegi vniuerſa quae venderem. E.

Nec vas nec veſtimentum] Probus in Catholicis. L.

90 *Opere faciundo facile ſumtum*] Seruos vniuerſos produxit et vendidit, exceptis his qui ſuo opere ſuos ſumtus tolerare poſſent. E.

91 *Sumtum exercent*] Virgil. Aen. VIII, 424. *ferrum exercebant.* L.

Legendum eſſe, *ſumtum exſercirent*, h. e. qui laboris ſui fructu alimenta ſua compenſarent, qui opere ſuo impenſas domini penſarent et reſarcirent, recte primus vidit Palmerius. Nam *ſumtum exercere* intelligi nequit. Deinde in cod. Colon. apud Palmerium eſt a manu prima, *exercirent*, et in altero, *exerciunt*: in margine cod. Bemb. eſt, *exercerent, reſarcirent:* et Paulus in Epitoma Feſti: *Exercirent*, *ſarcirent*, id quod ex Terentii loco ſumtum eſſe videtur. B.

92 *Produxi ac vendidi*] Bene *produxi*: nam *producere*, foras ducere ſignificat. M. T. in Frumentaria, *Nemo tuorum amicorum abs te productus, nemo interrogatus.* Hinc *productores* dicuntur, qui virgines abducunt, et eas ad quaeſtum exponunt. C.

Inſcripſi illico aedes] Hoc eſt, aedes meas locaui. E.

93 *Talenta ad quindecim coegi*] Congeſſi, coadunaui. Hinc *coactores* argentariorum dicuntur, qui pecunias cogunt. Talentum Athenienſe paruum conſtat ex LX. minis ſeu libris. Talentum vero magnum conſtat ex octoginta tribus, et quatuor vnciis. C.

Verba *inſcripſi ilico aedes mercede* Bentleius cum Eugraphio recte accipit de locandis

 aedi-

Coegi: agrum hunc mercatus ſum: hic me exerceo.
Decreui tantiſper me minus iniuriae,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miſer:
Nec fas eſſe, vlla me voluptate hic frui,
Niſi vbi ille huc ſaluos redierit meus particeps.
Ch. Ingenio te eſſe in liberos leni puto,

aedibus, non vendendis. Nam Cuperus in Obſeruatt. I, 17. oſtendit, *Mercedem* non eſſe pretium rerum venditarum, ſed quicquid ex agris locatis, pecunia ſub vſura credita, et aliis rebus, quarum proprietas ad nos, vſus ad alios pertineat, redigamus. Huc accedere, quod pretium rei vendendae nunquam in tabula propoſitum fuerit. Cf. locus Digeſt. XIX, 2. Locati et conducti, quem Bentl. laudat. Z.

94 *Hic me exerceo*] Non hic ad voluptatem poſitum *exerceo*, ſed ad laborem; quemadmodum Virgil. (Aen. III, 182.) —— *nate Iliacis exercite fatis.* E.

Non male Daceria ait, imaginem Menedemi ſenis ſe ob abſentiam filii cruciantis formatam eſſe ex Odyſſ. ά, 189. ſeqq. vbi Laërtes ruri ſolus degit, miſeram trahens vitam, ob Vlyſſem abſentem. Z.

95 *Decreui*] Plus eſt *decernere* quam conſtituere. Et eſt proprie *decernere* de rebus magnis certam proferre ſententiam. C.

Decreui tantiſper me] Hoc enim iudicaui me non tantam iniuriam facere meo filio quem expuli, ſi et ipſe miſer ſim. E.

Decreui tantiſper] Cicero V, 10. de Finib. et Tuſcul. III, 27. L.

97 *Voluptate frui*] Si parentes pro filiis elaborant, quis clementior hoc ſene, qui omnia commoda abſente filio aſpernatur? *Frui* proprie eſt delectationem capere ex vſu. C.

98 *Meus particeps*] Id eſt, heres meus, quaſi nunc partem capiens bonorum meorum, vel etiam *particeps*, cui debeam credere omnia conſilia mea. C.

99 *Ingenio te eſſe leni in liberos puto*] *Liberos* multitudinis numero dixit, cum Menedemus vnicum haberet filium. Conſtat enim antiquos Oratores, hiſtoriaeque, aut carminum Scriptores, etiam vnum filium filiamue, *liberos* multitudinis numero appellaſſe. In Hecyra *liberos* in ſignificatione vnius filiae dixit, *Qui illum decreuerunt dignum, ſuos cui liberos committerent.* Sic Cicero, *En cui tuos liberos committas.* C.

Et illum obſequentem, ſi quis recte aut commode
Tractaret: verum nec tu illum ſatis noueras,
Nec te ille. hocque fit, vbi non vere viuitur.
Tu illum nunquam oſtendiſti quanti penderes,
Nec tibi ille'ſt credere auſus, quae eſt aequom patri.
Quod ſi eſſet factum, haec nunquam eueniſſent tibi.
Men. Ita res eſt, fateor: peccatum a me maximum'ſt.

Ch.

100 *Si quis recte aut commode*] Supra accuſauerat vtrumque, cum diceret, *ambo accuſandi:* modo vtrumque defendit, quod hunc *ingenio leui* (*leni*) dicit, et illum *obſequentem*, ſi minus aliquid (*ſi modo aliquis*) recte et commode tractaret. alterum nam hoc factum eſſe dicit, quod neuter ſe nouerit (Weſterh. e cod. addidit, VERVM NEC. Hoc factum eſſe dicit, quod neuter alterum ſatis nouerit. Z.). E.

101 Plerique codd. *Neque tu illum.* Igitur vt *Ille* et *Tu* accentu eleuentur, repone, *Vnum néque illum tú ſatis* etc. B.

102 *Vbi non vere viuitur*] Vbi non integre vita oſtenditur, vbi non nudatur, vt quis qualis ſit, agnoſci queat. E.

Hocque fit, quod et in Bemb. reperitur, efficit verſum claudum. Alii codd. *Hoc qui fit;* quidam, *Hoc ibi fit.* Repone, *Hoc quod fit*, h. e. id quod fieri ſolet, vbi non *vere*, h. e. recte, et ratione viuitur. Cf. Adel. V, 9, 31. B.

103 *Quanti penderes*] Quanti illum faceres. Tractum ab antiquis, qui ante ſignatam pecuniam, aes et argentum *pendebant.* Inde *pendere poenas* dicimus, id eſt, dare ſeu luere poenas. Nam antiquorum poenae erant pecuniariae. Inde *pendere* dicimus aeſtimare ſeu liceri. Inde nihili pendere, id eſt, nihili facere. Inde parui pendere, flocci pendere, magni pendere. C.

Quanti penderes] Quantum diligeres. E.

104 *Nec tibi credere auſus*] Adoleſcentibus glorioſum eſt, ſi modeſtia vtuntur et pietate in parentes, vt nihil dicant aut faciant niſi conſilio parentum. C.

105 *Quod ſi eſſet factum, hoc nunquam*] Si autem tu mores tuos, aut ille tibi qualis eſſet, oſtenderet, facile ad hoc calamitatis genus non perueniretis. E.

106 *Ita res eſt*] Quoniam vtrumque quodammodo accuſauerat Chremes, quod neuter

ibi

CH. Menedeme, at porro recte ſpero, et illum tibi
Saluom adfuturum eſſe hic, confido, propediem.
MEN. Vtinam ita Di faxint. CH. facient: nunc ſi commodum'ſt,
Dionyſia hic ſunt: hodie apud me ſis volo.
MEN. Non poſſum. CH. cur non? quaeſo, tandem aliquantulum

Tibi

ibi (*ſibi*, aut, *ſuos*, aut, *alteri Z*) mores oſtendiſſet, omne crimen potius deriuat (addo, *in ſe Z.*) ſenex ac dicit, *fateor, peccatum a me maximum eſt.* E.

Peccatum a me] V. C. *Peccatum meum.* L.

Bemb. Vatic. et omnes fere noſtri habent *maxumum,* praeter cod. Victor. vbi, *maxime,* reperitur. B.

107 *Porro recte ſpero*] *Porro*, eiuſdem ſignificationis, cuius *vero* et *autem:* pro quibus *tamen* ponere non poſſis. Significat etiam apud *Poetas longe, certe, poſtea, vltro. Spero* pro credo, vſitatum eſt: ſiue de praeſenti loquamur, ſiue de praeterito. Similiter *confido* pro credo, tum in praeterito, tum in praeſenti, tum in futuro. C.

Menedeme] Ad perſonam. hoc ex illis quae ſupra promiſit, inueniet quid adferat, ſcilicet conſolationem. ſiquidem dicit: *filium adfuturum hic confido propediem. Confido*, hoc eſt, fiduciam gero. E.

Menedeme, at porro] Rectius videtur, ſi ſic diſtinguatur: *Menedeme, at porro recte ſpera; illum tibi Saluum adfuturum eſſe hic confido propediem.* L.

109 *Vtinam Dii faxint*] *Faxo*, futurum tempus tantum: vel, vt alii, promiſſiuum modum oſtendit. C.

Omnes fere noſtri, *Nunc ſi eſt commodum*: magis ex more auctoris. B.

110 *Dionyſia hic ſunt*] Hoc eſt Bacchanalia. *Dionyſii* autem, qui et Bacchus dicitur, ſacra, a pleriſque Graeciae vrbibus triennio quoque celebrabantur. C.

Dionyſia hic ſunt] Optume factum, vt poſt narratam calamitatem, cui quidem praeter conſolationem ſubuenire non poterat; tamen in eo quod ex ipſo auxilio eſſe potuiſſet, vult eum ad coenam vocare; quia dicit, *hodie Dionyſia ſunt*, quae ſunt ſacra Liberi patris apud Athenas (*Athenienſ.* Z.). E.

Praua diſtinctio ſic eſt refingenda, *Dionyſia hic ſunt hodie*: *apud* etc. B.

111 *Quaeſo*] Primam perſonam indicatiui habet duntaxat.

Tibi parce: idem abſens facere te hoc volt filius.
MEN. Non conuenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipſum fugere. CH. ſicine eſt ſententia?
MEN. Sic. CH. bene vale. MEN. et tu. CH. lacrumas excuſſit mihi,
Miſeretque me eius. ſed vt diei tempus eſt,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad coenam vt veniat: ibo, viſam ſi domi eſt.

Nihil

xat. Licet *quaeſere* lectum ſit apud Salluſtium. cf. Priſcianus Inſtit. Gram. x. et Tullium ad Fam. xi, 3. *Tandem*] Id eſt, vno verbo, quod tantam vim apud te habere velim, quantam, ſi diu interrogaſſem, et illud foret vltimum. hoc eſt, quod poſtulat Chremes. C.

Ne verſus claudicaret, Faernus edidit *impellerim.* At ne tam deformem admittamus medicinam, reponamus, *qui illum ad laborem hinc pepulerim.* B.

115 *Lacrimas excuſſit*] Id eſt, lacrimas in ſinubus oculorum meorum oboriri fecit, quae ex oculis manarunt, ac ſi forent excuſſae. Nam *excutere* ſignificat commouendo aliquid eiicere. Vt, *excute te puluere*, id eſt, te mouendo vehementer deiice a te puluerem. C.

Daceria, quae fere ſolet nouas exordiri Scenas, vbi vel noua perſona in Scenam prodit, vel quae adhuc fuit, inde abit, a verbis hic, *Lacrumas excuſſit*, ſecundam vult eſſe Scenam. Z.

116 *Vt diei tempus eſt*] *Tempus* ſupra horam ſignificat. *Diei* archaiſmo abundat. C.

117 *Monere oportet*] In omnibus vett. codd. deeſt *oportet.* L.

Cum illud *oportet*, ab omnibus noſtris libris, praeter duo recentiſſimos, et caeteris antiquis, teſte Lindenbrogio, abſit; excidit haut dubie *tempuſt*, adeo vt leg. *Tempu'ſt monere me hunc vicinum Phaniam.* Sic *tempus eſt concedere* occurrit Hec. IV, 2, 21. B.

118 Daceria opinatur, verbis *ibo*, *viſam* etc. indicari, Chremetem accedere ad fores Phaniae vicini, ſed ſtatim, vbi a ſeruo quodam obuio certior fuerit factus, Phaniam iam domi adeſſe, rediiſſe et dixiſſe, *Nil opus fuit monitore.* Non male. Nam ita Scena non deſerta relinquitur. Z.

Nihil opus fuit monitore: iam dudum domi
Praeſto apud me eſſe aiunt: egomet conuiuas moror.
Ibo adeo hinc intro. ſed quid crepuerunt fores
Hinc a me? quiſnam egreditur? huc conceſſero.

ACTVS PRIMI SCENA II.

CLITIPHO. CHREMES.

NIHIL adhuc eſt, quod vereare, Clinia: hautquaquam etiam ceſſant:

Et

119 *Nihil opus fuit monitore*] Hoc eſt, vocatore. Nam vocatores proprie dicebantur, qui ad coenas vocabant. C.

Nihil opus fuit monitore] Iam in domo inuentus eſt ille, atque mire: cupiebat illum vocare ad coenam. *monitore* ergo *opus*, inquit, *non fuit*, nuncia (*nunciant*) illum in domo eſſe. E.

120 *Praeſto ſum*] Idem eſt quod adſum; nec alteri fere verbo cohaeret, niſi verbo ſubſtantiuo et huic ſimplici. Nam *praeſto adſum*, magis Poeticum eſt. *Egomet conuiuas moror*] Hoc eſt, in mora detineo. A quibuſdam, *morari* pro exſpectare exponitur, ſed mea ſententia, magis Poetice quam Oratorie. C.

I *Nihil adhuc eſt, quod vereare*] Hic Cliniae, qui ex Aſia redierat, ingens de amica ſollicitudo exprimitur. Accedit et ſodalis opitulator Clitipho, qui aduentum amici mira voluptate patri narrat. *Nihil adhuc eſt, quod vereare*] Clinia miſerat arceſſitum Antiphilam: diſcruciabatur quod non rediret. *Hautquaquam etiam ceſſant*] Id eſt, nondum differunt aduentum. C.

Nihil adhuc] Haec Scena habet Cliniae adoleſcentis ſuſpicionem, quod amica ſua, ſe abſente, corrupta eſt. Sumit igitur per coniecturam argumenta, quae ſuo loco plenius apertiuſque narrabimus. Ac primum quaſi quoddam argumentum, ſeruum qui miſſus ſit non redire, cui iam multum temporis videatur aſſumtum. Vnde efficitur conſolatio a Clitiphone amico, cum dicit: *Nihil quod videaris eſſe ſolicitus, hautquaquam ceſſant*, hoc eſt, non diutiſſime tardant. Verum cum intus poſitum Cliniam allocutus eſſet, Clitipho egreditur, patrem proſpicit, ei commen-

Et illam ſimul cum nuncio tibi hic ego adfuturam hodie ſcio.
Proin tu ſollicitudinem iſtam falſam, quae te excruciat, mittas.
Ch. Quicum loquitur filius?
Cl. Pater adeſt, quem volui: adibo. Pater, oportune aduenis.
Ch. Quid id eſt? Cl. hunc Menedemum noſtin' noſtrum vicinum? Ch. probe.
Cl. Huic filium ſcis eſſe? Ch. audiui eſſe in Aſia. Cl. non eſt, pater:
Apud nos eſt. Ch. quid ais? Cl. aduenientem, e naui egredientem, ilico

Addu-

mendat officium ſuum, ne videatur neſcio quem adoleſcentulum recepiſſe, vt merito hoc effeciſſe declaret. Sumit igitur exordium, quod commendat adoleſcentem ſibi olim iam fuiſſe cognitum, ac ſe coactum amicitia eum recepiſſe: ideo adiecit, *Nam mihi cum eo magna ex pueritia familiaritas.* E.

Verſus eſt trochaicus tetrameter acatalecticus. B.

2 *Tibi hic ego affuturam*] In V. C. omittuntur iſta, *Hic ego.* L.

Verba, *Hic ego*, cum verſum perturbent, et abſint a cod. Reg. et vetere Lindenbrogii, delenda eſſe cenſeo. B.

3 *Sollicitudinem iſtam*] Bene *ſollicitudinem* dixit: nam *ſollicitudo* eſt quae inhaeret mentibus: *ſollicitatio*, quae ab alio fit. C.

Mittas, pro *omittas*, comprobatur conſenſu codd. et verſus hic ſimilis primo efficitur. B.

4 Verſus trochaicus dimeter catalecticus. B.

6 Verſus et codd. probant *Quid id eſt?* pro *Quid eſt?* B.

7 *Audiui, in Aſia eſſe*] Recta eiuſcemodi eſt oratio per infinitum. Nam non Latine dicitur, *Audiui quod in Aſia eſt.* C.

Diſtingue, *audiui eſſe: in Aſia.* Praeſertim cum in libris vett. Faerni *eſſe*, ponatur poſt *Aſia.* B.

8 *Apud nos eſt*] Recte, et non *penes nos.* Nam *penes nos eſt* quicquid a nobis poſſidetur, et in noſtra poteſtate eſt, vt, *penes Principem ſalus noſtra eſt*, id eſt, in eius poteſtate. *Quid ais?*] Interrogat id quod audiuit admirabundus, neque facile

cile

Adduxi ad coenam: nam mihi magna cum eo iam inde vſque a pueritia
Fuit ſemper familiaritas. Ch. Voluptatem magnam nuncias.
Quam vellem Menedemum inuitatum, vt nobiſcum eſſet hodie amplius;
Vt hanc laetitiam nec opinanti primus ei obiicerem domi!
Atque etiam nunc tempus eſt. Cl. caue faxis; non eſt opus, pater.

Ch.

cile credens. Non eſt interrogantis, ſed admirantis. C.

Quid ais?] V. C. Quid vis? *Aduenientem e naui*] Priſcian. lib. VII. L.

9 Leg. *Abduxi*, quod probatur cod. Bemb. et aliis. Tum, vt verſui conſulatur, dele verbum, *magna*, quod abeſt a codd. noſtris vett. nec a ſententia poſtulatur. B.

10 *Voluptatem magnam nuncias*] Vt Cicero in Epiſtolis (ad Diu. II, 9.): *Voluptatem habui nimiam.* C.

Voluptatem magnam] Scit enim Chremes vehementer patrem eſſe ſollicitum. Quod audit ergo reuerſum adoleſcentem, dicit ſibi natam magnam voluptatem. Denique huius voluptatis cauſam in animo habens ſubiunxit: *Quam vellem Menedemum inuitatum amplius, vt hanc laetitiam nec opinanti prius obiicerem domi.* Vti non ſuſpicanti, amplius etiam quam ſperet, hanc laetitiam domi obiiceret. E.

11 *Hodie* et a melioribus codd. abeſt, et verſum turbat. B.

12 *Nec opinanti*] Inſperatum enim gaudium maius eſſe ſolet: quemadmodum et dolor acerbior, ſi non *opinanti* obiicitur. C.

Ordo, *primus obiicerem ei domi*, conſenſu codd. comprobatur. B.

13 *Atque*] Hoc eſt, vt aliquando prius diximus, extra Donati ſententiam. *Caue faxis*] Volebat Chremes nunciare Menedemo rediiſſe filium: ſed Clitipho prohibuit, quod Cliniae nondum patris voluntas eſſet perſpecta. C.

Caue faxis] Caue facias; nec enim neceſſe eſt. Neſcit namque a patre filium deſiderari, ideo prohibet patrem ſuum aliquid facere, quo vindicetur adoleſcens reuerſus. E.

Leg.

Cʜ. Quapropter? Cʟ. quia enim incertum'ſt etiam, quid ſe faciat: modo venit.

Timet omnia, patris iram, et animum amicae ſe erga vt ſiet ſuae;

Eam miſere amat: propter eam haec turba atque abitio euenit. Cʜ. ſcio.

Cʟ. Nunc ſeruolum ad eam in vrbem miſit, et ego noſtrum vna Syrum.

Cʜ. Quid narrat? Cʟ. quid ille? ſe miſerum eſſe, Cʜ. miſerum? quem minus credere eſt?

Quid

Leg. *Satis tempori eſt*, h. e. ſat tempeſtiue, mature: vt Plaut. Captiu. I, 2, 80 et 88. Nam, *ſatis tempus eſt*, ſignificat *ſatis ſero*, vt Hec. IV, 2, 21. Horat. Ep. II, 2, 215. Senſus autem hic poſcit *ſatis cito*. B.

15 *Animum amicae*] Id eſt, timet, ne amica eum poſtergauerit, ac ne ex eius animo effluxerit. C.

16 *Scio*] Scilicet, propter eam diſceſſiſſe et id patri moleſtum eſſe. C.

Atque abitio] Hoc eſt, diſceſſio. E.

18 *Miſerum! quem minus credere'ſt?*] *Minus*, hoc loco pro *non*, ponitur. Non eſt, inquit, credendum Cliniam eſſe miſerum. Hoc ad ſequentia reſpicit, ſcilicet, *Quid reliqui eſt, quin habeat, quae quidem in homine eſſe dicuntur bona? Minus credere'ſt?*] Pro, non credendum eſt. Virg. (Eclog. x, 46.) *Nec ſit mihi credere tantum.* Huiuſmodi locutio parum Latinis vſui eſt. C.

Miſerum! quem minimum] Quoniam ille dixit, *miſerum eſſe* adoleſcentem; vel quod ipſe ſe adoleſcens miſerum putet; negat eſſe hic miſerum, ſi quidem omnia habet, quae quidem in homine dicuntur bona. Et ſubiungit: *Atque haec perinde ſunt, vt illius animus eſt, qui ea poſſidet*] Atque haec talia ſunt, qualis animus illius eſt, qui haec tenet. Nam qui ſcit vti his omnibus, bona ſunt; illi vero qui non vtitur recte, vtique mala ſunt. Simul et diſiectionem collocauimus, et intellectum didicimus, *Ne quid in illum plus ſatis faxit pater*] Hoc amplius vereor, ne aliquid amplius habeat. Quicquid ſatis eſt faciat pater (*vereor, ne quid amplius prae ira, quam quod ſatis eſt, faciat p.* Z.), ideo iniuſtum eſt patri

 oſten-

Quid reliqui est, quin habeat quae quidem in homine dicuntur bona?
Parentis, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, diuitias?
Atque haec perinde sunt, vt illius animus, qui ea possidet:
Qui vti scit, ei bona: illi, qui non vtitur recte, mala.
Cl. Immo ille fuit senex importunus semper: et nunc nihil magis
Vereor, quam ne quid in illum iratus plus satis faxit, pater.
Ch. Illene? sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est vtile.

Cl.

ostendere. Siquidem Poeta negat esse contemtum * eacus ad hunc (*contemtum patris, sed meum*, *quo* Z.) laboret filius. E.

In sermone lex et mos est, vt verbum repetitum eodem, quo ante, accentu proferatur. Recte igitur codd. quos vidi, omnes collocant, *miserum se esse*. B.

19 *Quae quidem in homine dicuntur bona?*] Scilicet a vulgo. Quum tantum *animi bona*, secundum Philosophos, appellanda sint. Et hoc, illud quod supra dixit Chremes, affirmat, scilicet *Cliniam non esse miserum*. C.

In homine dicuntur] Msf. R. *Esse in homine dicuntur*. L.

Bentleius edidit *Quid reliqui'st*. Z.

20 *Parentes, patriam*] Priscian. lib. VII. L.

23 *Senex importunus*] Quod dici solet, male generosus. quasi non opportunus. C.

Contracto *nihil* in vnam syllabam, octonarius optime stat. B.

24 *Pater*] Vel hic *pater* est nominatiui casus, et sic refertur ad Menedemum, vel est vocatiui casus, et refertur ad Chremetem. C.

25 *Ille ne?*] Chremes sermonem, quem coeperat, repressit: vt exemplo Cliniae filius terreretur. *Illene?*] Hoc clara voce pronunciandum. *Illene?*] Id est, dicis, te timere, ne ille senex faciat aliquid in illum? Deinde Chremes se repressit per ἀποσιώπησιν, ne confirmaret Cliniam, videns bonum esse, vt in timore foueatur.

Cl. Quid tute tecum? Ch. dicam: vt vt erat, manſum tamen oportuit.
Fortaſſe aliquantum iniquior erat praeter eius lubidinem:
Pateretur. nam quem ferret, ſi parentem non ferret ſuum?
Huncine erat aequom ex illius more, an illum ex huius viuere?
Et quod illum inſimulat durum, id non eſt. nam parentum iniuriae

Vniuſ-

tur. *Sed reprimam me*] Scilicet, non oſtendendo eius patris teneritudinem in eum. *Sed reprimam me*] Haec ſubmiſſa voce protulit, ne audiret filius. C.

Illene?] Hoc vtique intelligitur propterea dictum, quia ſcit Chremes animum Menedemi. Haec ne proderet repreſſit ſe, et reliqua verba contexuit, dicens hanc cauſam, quod, in metu eſſe filium, patri vehementer eſt vtile. E.

26 *Quid tute*] Quia dixerat Chremes *reprimam me*, ſubmiſſa voce et apud ſe, interrogat filius. *Vt vt erat*] Quam bene tuetur patrum partes, qui omnino a filiis tolerandi ſunt. *Manſum*] *Manſum* pro infinitiuo. Vt, *curabo adductum Pamphilum*, pro adducere, vt prius viſum eſt. C.

Vtut erat, manſum] Qualiſcunque, inquit, fuit, tamen oportuit patrem ſuſtinere. E.

27 *Praeter eius libidinem*] Vult cauſam Cliniae videri deteriorem: vt oſtendat parentes filiis, ob vitia eorum, aſperiores eſſe. C.

Alii legunt *aliquanto*, alii, *aliquando*. Sed recte Bemb. *aliquantum;* quia in huiuſmodi formula Comparatiuus non auget, ſed minuit. Cf. Eun. 1, 2, 51. vbi eſt, *aliquantum auidior*. B.

28 *Pateretur*] Id eſt, pati debebat, vel pati debuiſſet. Vt, Faceres ſaepe, pro, facere debuiſſes. Niſi mauis ad patrem referre, q. d. debebat pater eius pati libidinem? Sed ſuperior ſententia melior, propter id, quod ſequitur, *Nam quem ferret, ſi*. *Nam quem ferret, ſi parentem non ferret ſuum?*] Tale eſt illud, *Cuius ſaluti conſulet, qui ſuam negligit?* C.

29 *Hunc*] Scilicet Cliniam. *Erat aequum*] Ab aequo ſuſcipit paternam defenſionem. C.

30 *Quod illum inſimulat du-*

 rum,

Vniuſmodi ſunt ferme: paulo qui eſt homo tolerabilis,
Scortari crebro nolunt; nolunt crebro conuiuarier;
Praebent exigue ſumtum; atque haec ſunt tamen ad virtutem omnia.
Verum vbi animus ſemel ſe cupiditate deuinxit mala,
Neceſſe eſt, Clitipho, conſilia conſequi conſimilia.
Sci-

rum, id non eſt] Aliud obiectum refellit: et a ſtatu definitiuo cenſet patrem non eſſe appellandum durum, qui filios a vitiis ſua ſeueritate deterret. *Inſimulat*] *Inſimulare* ſignificat incuſare, id eſt, mores malos reprehendere. Vt, *inſimulo illum ſuperbiae*, id eſt, incuſo. C.

Nam parentum iniuriae, &c.] Praeter hunc, morem qui eſt innatus parentibus, hic, *ferme paulo eſt tolerabilis*, *praebent exigue ſumtum et modice*. E.

Bembi codex dicitur habuiſſe *inſimulant*. Recte; nempe non ſolum Clinia, ſed et Clitipho. v. 23. B.

31 *Paulo qui eſt homo tolerabilis*] In libro Bemb. haec interpretatio adſcripta eſt, *Aut ei ſubauditur, aut* eum: *ſi* ei, *ſic intelligimus, vniuſmodi ſunt ei, qui eſt homo tolerabilis. aut eum ſcortari crebro nolunt, vt ſit, filium, qui ſit tolerabilis. aut ſingularem numerum pro plurali poſuit, id eſt, qui ſunt tolerabiles.* Poſteriorem rationem praeferendam puto. B.

32 *Scortari*] Eſt frequenter ſcorta ductitare. *Scortari*] Id eſt, ductitare. *Scortari* enim, vt Varro inquit, eſt *ſaepius meretriculam ducere*, quae meretrix a pelle *ſcortum* appellatur, quod vt pellicula ſubigatur. *Scortes* enim pelles ſunt arietinae; et *ſcortea*, vt Feſtus inquit, et ſimiliter Varro, appellantur omnia ex pellibus facta ſeu coriis. *Conuiuarier*] *Conuiuor* deponens verbum aut ſignificat celebrare conuiuium, aut ad conuiuium inuitare, aut etiam frequentare conuiuia. Nonius etiam dicit inueniri *conuiuo* pro *conuiuor*, pro eo, quod eſt ad conuiuium inuito. Pomponius Munda: *Si Calendis conuiuant, Idibus coenant foris.* C.

34 *Verum vbi animus*] Demoſth. Olynth. III. ὁποῖ' ἄττα ἂν τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν ἀνθρώπων ᾖ, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ φρόνημα ἔχειν. L.

Multo venuſtius eſt, quod codd. multi, *Verum animus vbi*. B.

35 *Conſequi conſimilia*] Nam cuius animus in re mala ſemel cor-

Scitum'ſt, periculum ex aliis facere, tibi quod ex vſu ſiet.

CL. Ita credo. CH. ego ibo hinc intro, vt videam nobis quid coenae ſiet.

Tu, vt tempus eſt diei, vide ſis ne quo hinc abeas longius.

ACTVS SECVNDI SCENA I.

CLITIPHO.

QVAM iniqui ſunt patres in omnis adoleſcentis iudices! Qui

corruptus eſt, indies fit peior. C.

Hoc ſcitum eſt] Optima occaſione ſenex, dum aliorum mores et facta demonſtrat, occaſionem filii corrigendi repperit, vt moneret. *Scitum eſt*, inquit, et perelegans *ex aliis periculum facere*, hoc eſt, tentamentum, quod tibi vehementer expediat. E.

Bentleius in fine addidit *Hoc*. Vnde, neſcio. Z.

36 *Periculum ex aliis facere*] Aliquando videtur pro conſilio capio. Cicero ad Trebatium (VII, 8.): *Cornelio nihil audeo dicere, cuius periculo tu ſtultus es.* C.

Verſus cauſa lege, *periclum;* et pro *quod* cum codd. reg. *quid.* Nam *quod* ad ipſum illud periclum modo reſpicit, *quid* ad alia ſimilia, atque etiam contraria. B.

37 *Nobis quid coenae*] Minus dixit, quam ſi dixiſſet, *quae coena.* Sic illud (Eunuch. III, 4, 8.), *Quid hoc hominis eſt?* aliter exprimitur quam ſi diceremus, quis hic homo eſt? C.

Si retines *quid coenae*, eſt genitiuus; ſin cum noſtris libris praeſers *nobis coenae quid ſiet*, eſt datiuus. Sic Plaut. Truc. III, I, 2. *Vt bubus glandem prandio depromerem.* B.

38 *Tu, vt tempus eſt diei*] *Tempus* non ſolum ſummum eſt, ſed et pars partis eſt; ſicuti hic poſuit, *diei tempus*, cum temporis dies eſſe videatur. E.

Quaeritur, cur Chremes non ſtatim ſecum Clitiphonem ad coenam abduxerit, cuius tempus ſub Scenae ſuperioris finem adeſſe, iam dixerat? Daceria haut male coniicit, cum ante coenam hanc fuerint ſacra quaedam facienda, et forte etiam cum conuiuis aequalibus confabulandum, patrem noluiſſe his rebus intereſſe filium. Z.

1 *Quam iniqui ſunt patres*] Solus Clitipho promanſit, qui de

Qui aequom eſſe cenſent, nos iam a pueris ilico naſci ſenes:
Neque illarum affines eſſe rerum, quas fert adoleſcentia.
Ex ſua libidine moderantur, nunc quae eſt, non quae olim fuit.
Mihi ſi vnquam filius erit, nae ille facili me vtetur patre:
Nam et cognoſcendi et ignoſcendi dabitur peccatis locus;

Non

de patre conqueritur, vt mos eſt adoleſcentium, qui paterna praecepta moleſte ferunt. C.

Quam iniqui] Remanſit ſolus Clitipho, et ſecum conqueritur de patris hortatione. Ordo eſt: Quam iniqui ſunt iudices patres in omnes adoleſcentes! E.

Quam iniqui] Ita in omnibus ſcriptis codd. hi Actus diſtinguuntur: quod tamen aliis diſplicuiſſe video. *Iniqui ſunt patres*] Plutarch. in Puer. educatione. L.

2 *Iam a pueris*] Pro aduerbio ponitur, i. e. a pueritia, vel ab ineunte aetate, vel ſtatim vt pueri ſumus, aut cum primum pueri euadimus. C.

Nos a pueris ilico] Qui arbitrantur iuſtum eſſe in pueritia moribus ſenum naſci. E.

Etſi *iam* a Bemb et aliis Faerni libris abeſt: tamen idem et codd noſtrorum conſenſu, et ſententiae ratione ſatis comprobatur. B.

3 *Quas fert adoleſcentia*] Mſ. R. *Quas adoleſcentia ſinit.* L.

4 *Ex ſua libidine*] *Libido* eſt quaeque voluntas temere ſuſcepta. Apud Salluſtium in Catil. (c. 7.) tamen in bonam partem capitur, *Magiſque in decoris armis, et militaribus equis, quam in ſcortis et conuiuiis libidinem habebant.* *Nunc quae eſt*] Huic illud contrarium, *Sed nunc ea me exquirere, Iniqui patris eſt. Nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet. Dum tempus ad eam rem tulit, ſiui animum vt expleret ſuum.* C.

Ex ſua libidine, &c.] Modum imponunt adoleſcentibus de moribus ſuis, quos nunc habent in ſenectute, non quos in adoleſcentia habuerunt. E.

5 *Mihi ſi vnquam filius*] Si aliquando mihi filius contingat. *Facili me vtetur patre*] Id eſt, valde me vtetur bono et facili patre. F.

6 *Cognoſcendi et ignoſcendi*] Ex affectu eorum loquitur, qui

Non vt meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiam.
Perii! is mihi, vbi adbibit plus paulo, sua quae narrat facinora!
Nunc ait, periculum ex aliis facito, tibi quod ex vsu fiet.
Astutus: nae ille haut scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam.
Magis nunc me amicae dicta stimulant, Da mihi, atque affer mihi:
Cui quid respondeam, nihil habeo; neque me quisquam est miserior.

Nam

qui cum alicui obnoxii sint, alium habent animum quam haberent, si liberi essent. *Dabitur*] Nam qui alias errauerit, ignoscere errantibus non renuit, et eorum errata excusare. C.

Nam et cognoscendi, &c.] Facile, inquit, filio meo hanc facultatem dabo, vt vniuersa eius facta cognoscam; tamen si peccarit, ignoscam. E.

Pro *peccatis*, leg. *peccati*. Sic Plaut. Amph. I, 1, 100. *Ignoscamus peccatum suum.* B.

7 *Per alium ostendit suam sententiam*] Superius, *Sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est vtile.* C.

8 *Vbi adbibit*] Id est, bibit. Nihil plus significat, nisi aliquatenus augeat praepositio, vti dicit Donatus. Quam petulans sit filius in parentem, ostenditur: cuius praecepta contemnit. C.

Vbi adbibit plus paullo] Plutarch. de sui laudat. Ambros. de Ieiunio cap. 13. *Ibi vnusquisque pugnas narrat suas, ibi fortia facta praedicat, narrat trophaea. Vino madidi et somnolenti nesciunt mente, quid lingua proferat.* L.

9 Lege, vt Scena superiori 36. B.

10 *Nae ille*] *Nae* pro certe ponitur. *Fabulam*] Nam Fabulae loco habeo eius sermonem. C.

Surdo narret] Hieronym. de vitand. suspecto contuber. Aristen. 1, Epist. 28. Παρὰ κωφὸν ᾄδειν. L.

11 *Da mihi atque affer*] Verba sunt amicae, quae magis Clitiphonem stimulant, quam patris praecepta. C.

12 *Cui quod respondeam*] Expressit inopiam; siquidem non solum dixit, cui quidem nihil habeo, verum ad respondendum verba desunt. E.

Nam hic Clinia, etſi is quoque ſuarum rerum ſatagit, attamen
Habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciae.
Mea'ſt potens, procax, magnifica, ſumtuoſa, nobilis.
Tum quod dem ei, recte'ſt. nam nihil eſſe mihi, religio'ſt dicere.

Hoc

Nec me quiſquam] Chariſ. lib. II. L.

Pro *quid* leg. cum libris aliquot, *quod*. B.

13 *Satagit*] Genitiuo iungitur. *Satagit*, id eſt, anxius eſt et curioſus ſuarum rerum. C.

Suarum rerum ſatagit] Etſi is quoque de ſuis rebus plurimum cogitat. E.

Pro *ſatagit attamen* olim lectum eſſe *ſat agitat tamen*, patet e Chariſio p. 193. *Satis*, inquit, *pro intente; Cato dierum dictarum de Conſulatu ſuo: Iam apud vallum noſtri ſatis agebant. Terentius in Heaut. Etſi ſuarum rerum ſatis agitat, tamen habet bene et pudice eductam.* Rectiſſime. Nam ſic Plaut. Bacch. IV, 3, 23. *Nunc agitas ſat tute tuarum rerum.* Deinde poſt *etſi* nunquam ſequitur *attamen*, ſed *tamen*. B.

14 *Pudice eductam*] Quod nos *educare* dicimus, antiqui *educere* dixerunt. C.

Vix ferre poſſum *Artis* poſteriorem hic acuere, cum prior ſit longa. Quare inducor vt credam ab Auctore eſſe *rei meretriciae*, adeo vt *res* omnes meretricum comprehendat artes. B.

15 *Procax*] Inſtans in petendo. Virg (Aen. I, 536.) *procacibus auſtris*, i. e. improbis et importune flantibus. *Procare*, vt Pompeius inquit, poſcere eſt. Vnde *procaces meretrices*, ab aſſidue poſcendo. Et *Proci*, vxorem poſcentes in matrimonium. Itaque *Procax*, id eſt, petax, diſpoliatrix. *Magnifica*] *Magnifice* inſtructa ſupellectili, *magnifice* induta, *magnifice* epulans, et lauta quaerens conuiuia. Quae omnia magnum auri pondus poſcunt. *Sumtuoſa*] Multa impendens, et propterea multa petens. *Nobilis*] Id eſt, inſignis, in malam partem, id eſt, multis nota, quia videlicet frequentes habeat amatores. C.

Mea eſt potens] Ad hoc poſitum, vt ex nobilitate plurimum audeat poſtulare. *Procax* a petendo dictum eſt; vnde et *proci* dicuntur nuptiarum petitores. *Sumtuoſa*] Vt et neceſſitatem ſibi petendi propter

ſuos

Hoc ego mali non pridem inueni: neque etiamdum ſcit pater.

ACTVS SECVNDI SCENA II.

CLINIA. CLITIPHO.

Si mihi ſecundae res de amore meo eſſent, iam dudum, ſcio,

Veniſ-

ſuos ſumtus faciat. *Nobilis*] Ab omnibus nota. E.

Pro *potens* repone *petax*. Nam primum *potens* male a *magnifica* et *nobili* ſeparatur, et procax alienae ſignificationis interuenit. Deinde idem verbum in Atticam meretriculam, quae non eſt iſta Lais Corinthia, non cadit. Denique Donatus ad Hec. I, 2, 84. ex noſtro loco *petax* ſumſit, qui ait, *Procax, deſpoliatrix, et petax.* Fulgentius Mythol. II, I. *Vita ornatus petax, habendi inſatiata*, et 3. *Omnis vita potentiae petax.* B.

16 *Religio*] Metus vel ſollicitudo. Terent. in Andria, *Dignus cum tua iſtac religione es odio.* Inde *dies religioſi*, infames vel infauſti dicti: quos ex contraria cauſa propter hominis diritatem relinquam. C.

Nam nihil eſſe mihi religio eſt] Dicere, me hoc non habere, maxima mihi religio eſt. Vt Virgil. (Aen. II, 715.) *Religio eſt patrum multos ſeruata per annos.* E.

Religio eſt] A. Gellius IV, 9. L.

Recte'ſt] Haec forma vtuntur ſtudioſi vrbanitatis, ſi palam negare non audent. Z.

I *Si mihi*] Hic mira amantis ſollicitudo exprimitur, cui exſpectanti hora, dies, annus videtur. *Si mihi*] Amor res eſt ſuſpicionis plena. Torquetur igitur Clinia mora et dilatione amicae Antiphilae. C.

Si mihi ſecundae] Hic illud eſt, quod ſupra diximus, quod per coniecturam Clinia credit, amicam ſe abſente corruptam. Ac primum argumentum fecit ex eo, quod miſſus ſeruus nondum redit. Deinde proponit ipſam ſuſpicionem: *Sed vereor ne me abſente hic corrupta ſit.* Adiungit et opiniones et argumenta a tempore, quod eſt *occaſio*: occaſionem autem hic intelligimus, quod abſens fuit ipſe. Deinde ponit *locum* Athenas, vbi magna hominum multitudo eſt et ciuium, variis moribus viuentium. Adiungitur *aetas*, hoc eſt a perſona, et

Venissent: sed vereor, ne mulier me absente hic corrupta sit.

Concurrunt multae opiniones, quae mihi animum exaugeant:

Occasio, locus, aetas, mater, cuius sub imperio'st, mala:

Cui

et a tempore, quod adolescentula; ac propterea varia ingenio. Deinde addidit, *Mater.* Hoc nomen parum est; nam adderetur (*nisi addatur* Z.) *mala.* Sed ne rursus suae voluntatis et iudicii . . (adde, *esset mulier* Z.): ideo adiecit, *Cuius sub imperio est: Cui nihil iam praeter pretium dulce est.* E.

2 *Venissent*] Mulier et seruus. *Sed vereor, ne mulier*] Bene amantis exprimit affectum: qui semper omnia in deterius suspicatur. *Vereor*] *Vereri* dicitur, qui rationabiliter terretur; formidare, qui sine ratione. C.

Pro *venissent* repone *venisset:* vt infra v. 9. *adesset.* B.

3 *Mihi animum exaugeant*] *Augeri* dicitur *animus*, quando multa concurrunt, quibus flectitur in eam partem, in quam inclinatur. C.

In margine Bemb. Faernus hoc scholion reperit: *Quae mihi animum exaugeant, quae me terreant. animum autem dicit, quam illi praesens efficit metus sollicitam cogitationem.* Versum ego ita reponendum esse aestimo: *Concúrrunt multa, opínionem hanc quáe mihi animo exaúgeant.* Cum *exaugere animum*, αὔξειν, non aegritudini, sed gaudio conueniat, Palmerius et alii dudum emendarunt *exaugeant.* Sed melius est legere *animo.* Nam latine dicitur, augere damno, commodis, honoribus, laetitia etc. Deinde mutatio τοῦ *opiniones* propterea est necessaria, quod quae sequuntur ad opinionis rationem non possunt recte referri. *Augere suspicionem* occurrit Eun. III, 1, 46. B.

4 *Locus, occasio, aetas*] Hi loci ex arte Rhetorica etiam ad maioris rei confirmationem valerent. *Locus, occasio, aetas, mater*] Argumenta deducuntur aut a rebus aut a personis. Haec enim, causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, et caetera rerum accidentia, a personis deducuntur hoc modo. Nam similes parentibus aut maioribus suis filii plerumque creduntur: et nonnunquam ad honeste turpiterque viuendum. Similiter a natione quoque, patria, aetate, educatione et disciplina sumuntur. *Locus, occasio, aetas, mater,*

Cui nil iam praeter pretium dulce'st. CLIT. Clinia. CLIN. ei misero mihi!
CLIT. Etiam caues, ne videat forte hinc te a patre aliquis exiens?
CLIN. Faciam: sed nescio quid profecto mihi animus praesagit mali.
CLIT. Pergin' istuc prius diiudicare, quam scis, quid veri siet?
CLIN. Si nil mali esset, iam hic adessent. CLIT. iam aderunt. CLIN. quando istuc erit?

ter, cuius sub imperio est, mala] Subdit ea, quae augent animum, ad id credendum, videlicet, *locus*, quia scilicet est in in eo loco, vbi aliae sunt petulantes, et ideo contagione facilis lapsus est. *Occasio*, vt corrumpatur, quia formosa, et multis forte iuuenibus placens ac nota. *Aetas*, quia iuuenilis et flore iuuentutis nitens, quae plerumque lubrica est. *Mater, cuius sub imperio est, mala.* Iuuenal. (Sat. VI, 240.) *Scilicet exspectes, vt tradat mater honestos, Aut alios mores, quam quos habet? vtile porro Filiolam turpi vetulae producere turpem.* C.

5 *Hei mihi*] *Hei*, datiuo iungitur. Vt Virg. (Aen. II, 274.) *Hei mihi, qualis erat.* *Heu* vero, accusatiuo: vt alibi Terentius, *Heu me miserum.* C.

6 Pro *hinc* omnes codd. et edd. vett. recte habent *hic*. Nam *a patre* non est a meo, sed tuo, Menedemo. B.

7 *Mihi animus praesagit mali*] Sic fieri consueuit, vt, quoties aliquid exspectamus, ea occurrant potius quae mentem nostram ad cogitandum aliquid mali trahant. C.

8 *Pergin' istuc prius*] Perseueras ante hoc quasi certo iudicio tenere, quam scias quid in vero sit. E.

Pro *scis* leg. cum nostris et edd. vett. *scias*. Hinc, vt versus poscit, *veri* muta in *rei*. Cf. infra IV, 7, 2. B.

9 *Quando istuc erit?*] Non potest credere ex nimia suspicione venturam amicam. C.

Si nihil mali esset] Ad consequentiam argumentum cepit ex eo, quod non redit missus seruus. Certa mihi, inquit, suspicio est, illam esse corruptam: nam hic adessent. *Quando istuc erit?*] Illud enim quod dixit, *Iam aderunt*, hoc amanti tardum est: ideo adiecit, *Quando istuc erit?* E.

Iam

CLIT. Non cogitas, hinc longule esse? et nosti mores mulierum:
Dum moliuntur, dum conantur, annus est. CLIN. o Clitipho,
Timeo. CLIT. respira: eccum Dromonem cum Syro, vna adsunt tibi.

ACTVS

Iam hic adessent] Ms. R. et V. C. *adesset*. CLIT. *Iam aderit*. L.

Lege ex nostris pene omnibus cum edd. vett. *Adesset, Aderit*. De amica enim sola sollicitus est, non de seruulis. Corrige quoque *Quando istuc iam erit?* B.

10 *Non cogitas hinc longius abesse?*] Clitipho remouet suspicionem ex animo Cliniae, et locorum interuallo, et ex cultu mulierum, quae maiorem temporis partem in se ornando conterunt. C.

Etsi vulgo habent *longius*: tamen Bembini *longule* est praeferendum, h. e. aliquantum longe. B.

11 *Dum molliuntur*] Molles carnes amantur. Quare consuetum mulieribus erat, se ad tactum vnguentis praeparare. *Annus est*] Scilicet integer, et plus exspectanti ex affectu. Vel numerus determinatus pro indeterminato ponitur. *Clitipho timeo*] Vide nulla re arceri posse suspicionem ex pectore amantis. C.

Dum conantur] Ita potissima scriptorum codd. pars: in Regio tamen exemplari *comantur* erat. Sed alterum rectius puto, ad moram mulierum notandum. Alii libri: *Dum moliuntur, dum comuntur annus est*. Vid. Seruius Aeneid. IV. vers. 133. *Reginam thalamo cunctantem*. L.

Alii *comuntur*, pauci *comantur*, Seruius ad Aen. IV, 133. videtur legisse *cunctantur*. Sed Bemb. Basilic. Victor. et optimi quique *conantur*. Satis eleganter: Dum iturae sunt, et non eunt: dum mouent, sed nil promouent. B.

12 *Eccum Dromonem cum Syro*] Δεικτικῶς: et cum gestu nimiae laetitiae pronunciandum est. C.

Distingue ita: *cum Syro vna: adsunt tibi*. B.

ACTVS SECVNDI SCENA III.

SYRVS. DROMO. CLITIPHO. CLINIA.

AIN' tu? DR. ſic eſt. SY. verum interea dum ſermones caedimus,

Illae

1 *Ain' tu?*] Haec Scena plena eſt timoris et ſuſpicionis: ſed perſona ſeruilis vtrique ſuccurrit. Serui autem in fronte Scenae ex abrupto colloquuntur, tanquam pergentes in incepto colloquio, quod vltro citroque in via conferebant. *Ain' tu?*] Hoc ſic lege, vt intelligas multa verba praeceſſiſſe. Περιγραφὴ dicitur, quando Poeta ſignificat, ſermonem alterius perſonae praeceſſiſſe. Quid autem dixerit Dromo, non eſt curandum: nam iſte eſt abruptus ſermo ex communi viae colloquio. *Sermones caedimus*] *Caedere*, vt vult Nonius, vltra caeteras ſignificationes interdum ſignificat commiſcere, allegatque Lucilium dicentem: *Tineae omnia caedunt*, i. e. commiſcent, vt ipſe interpretatur. Noſtro autem hic propoſito maxime conuenit. C.

Ain' tu?] Haec Scena exſoluit illam ſuſpicionem, quam Clinia habuit. Et haec coniectura deinde rurſus habet aliam cauſam, quod amicam Clitiphonis adduxerit ſeruus, ita vt in domo patris eſſe poſſit. Quae res an fieri poſſit, deliberationis vim tenet. Ita prior cauſa in controuerſia eſt, ſecunda in deliberatiua. aut controuerſia eſt ex coniectura. Ergo partibus tractabitur, hoc eſt, vti dicta et affectus, quod πάθος Graece dicunt, ſuggerant argumenta: ſicut ſuis locis explanabimus. *Dum ſermones caedimus*] *Caedere ſermones* dicitur, qui frequenter et plurimum loquitur. E.

Dum ſermones caedimus] Vel *Serimus*. Vid. Seruius Aeneid. VI. verſ. 169. *Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant*. L.

Bentleius verba *Verum — relictae* ipſi quoque Dromoni tribuit. Sane idem mihi videtur. Nam primum alienum eſt, Syrum interrogantem, *ain' tu?* repente interrumpere reſpondentis orationem. Deinde Dromo vel taedio narrandi, vel cura amicae herilis melius illa proferre putandus eſt. Vt taceam ſequentem reſponſionem Syri, *minime mirum* etc. Z.

Illae ſunt relictae. Clit. mulier tibi adeſt; audin', Clinia?
Clin. Ego vero audio nunc demum, et video, et valeo, Clitipho.
Sy. Minime mirum; adeo impeditae ſunt; ancillarum gregem
Ducunt ſecum. Clin. perii! vnde illi ſunt ancillae? Clit. men' rogas?

Sy.

2 *Mulier*] Non *Antiphila*, aut *amica:* ſed ſic dixit, quaſi illi qui deſperauerat redituram. C.

Mulier tibi adeſt] Quia ita locutio ſerui fuerat, vt diceret, *relictae mulieres.* E.

3 *Ego vero audio*] Verba ſunt reſpirantis, et ad ſe redeuntis. *Ego vero audio nunc demum*] Cum prius languerem prae timore, et conſternatus eſſem, mei ſenſus non recte ſua exercebant officia. C.

Pro *video* repone *viuo*. Nam non modo nondum Antiphilam, pone relictam, viderat, ſed et *viuit* et *valet* ſaepenumero apud Plautum coniunguntur. Cf. noſtrum infra III, 1, 21. B.

4 *Minime mirum*] Serui non videntes adoleſcentes pergunt in ſermone incepto. Mulieres a natura tardae in inceſſu ſunt: ſed hic additur cauſa tarditatis, ſcilicet *ancillarum gregem ducunt ſecum*, ac ſi duceretur vnus grex ouium. *Minime mirum*] Scilicet ſi relictae ſunt. C.

Minime mirum: adeo impeditae] Mirandum non eſt, quod impeditae ſunt mulieres, quae et *ancillarum gregem ducunt ſecum*, et plurima comportant. E.

Ancillarum greges] Sic οἰκέτων ἀγέλας dixit Chryſoſtom. in Paul. ad Epheſ. cap. 5. Hom. 20. Indecorum nimirum iam olim viſum matronis, ſine comite in publicum prodire. Quae res in tantum luxum excreuit, vt parum eſſet, niſi (vt loquitur Ammian. Marcell. libr. XIV.) familiarum agmina, tanquam praedatorios globos poſt terga trahentes, conſpicerentur. Vidend. Plautus Mercator. II, 3. l. 1. §. 2. l. 15. ff. de iniur. et famoſ. Ariſtenaet. lib. I. Epiſt. 9. Sed hac de re alibi fuſius. L.

5 *Perii*] Cliniae ſuſpicio, quod amica corrupta ſit, ab ancillarum grege oritur. Has enim ab aliis amatoribus eſſe putat. C.

Perii! vnde illae ſunt?] Creſcit error Cliniae, vt magis credat eſſe corruptam, quod *ancillas* habeat et *aurum*. Haec

omnia

Sʏ. Non oportuit relictas: portant quid rerum? Cʟɪɴ. ei mihi!
Sʏ. Aurum, veſtem: et veſperaſcit, et non nouerunt viam.
Factum a nobis ſtulte eſt. abi dum tu, Dromo, illis obuiam:
Propera: quid ſtas? Cʟɪɴ. vae miſero mihi, quanta de ſpe decidi!
Cʟɪᴛ. Quid iſtuc? quae res te ſollicitat autem? Cʟɪɴ. rogitas quid ſiet?
Viden' tu? ancillas, aurum, veſtem? quam ego cum vna ancillula
Hic reliqui: vnde eſſe cenſes? Cʟɪᴛ. vah! nunc demum intellego.
Sʏ. Di boni, quid turbae'ſt? aedes noſtrae vix capient, ſcio.

Quid

omnia meretricis, non illius mulieris ſunt. Sed adhuc ignorat adoleſcens. E.

6 *Portant quid rerum?*] Ob hoc non eſt ſecurus Syrus, quod mulieres relictae ſint. C.

7 *Et veſperaſcit, et non nouerunt viam*] Cauſa cur non oportuit relictas. Quis enim tutus, ſi quid portat, et in nocte, et in incerto itinere? C.

Et veſperaſcit] Hoc eſt, nox fit: a *veſpere* factum verbum eſt. E.

8 *Abi dum*] *Dum* παρέλκον. C.

9 *Vae miſero mihi*] Magis ſuſpicatur Clinia quod a Syro aurum et veſtem audierit. C.

Noſtri plerique omnes, et Victor. et Faerni aliquot recte habent *Propere*. B.

10 Lege *Qui iſtuc?* vt Eun. IV, 6, 7. et alibi. B.

12 *Vnde ea eſſe cenſes?*] Vnde eſſent iſta, tanquam notum eſſet, non explicuit. C.

13 *Quid turbae eſt?*] Perſona ſeruilis, vtpote fidelis heri impenſis timet. *Quid turbae eſt?*] *Turba* primum perturbationem ſignificat; inde *turbo turbas, perturbo, deturbo*. Dehinc multitudinem, quae fere turbatione non vacat. *Capient*] Alias deligent ſignificat. Virgil. (Aen. I, 396.) *Aut capere, aut captas iam deſpectare videntur.* C.

Quid comedent? quid ebibent? quid ſene noſtro erit miſerius?
Sed video eccos, quos volebam. CLIN. o Iuppiter! vbinam eſt fides?
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Collocupletaſti te, Antiphila, et me in his deſeruiſti malis:
Propter quam in ſumma infamia ſum, et meo patri minus ſum obſequens:
Cuius nunc pudet me et miſeret, qui harum mores cantabat mihi,

14 Pro *Seni*, omnes noſtri et Faerni habent Sene. Colloca *Quid ſene erit noſtro miſerius?* B.

15 *Eccos quos volebam*] Eceum eccam, eccos eccas, ellum ellam, ellos ellas, ab ecce compoſita ſunt: et per aduerbia reſoluuntur, non per nomina. *Eccum*, ecce hic: ſubintellige *virum* de quo agebamus. *Eccam*, ecce hic: ſubintellige feminam. Ita ellum, intellige, ecce illic virum etc. O *Iupiter!*] Sic exclamat, dum putat ab amica eſſe ſe deceptum. C.

O Iupiter! vbinam eſt fides?] Nec dum ſoluta ſibi ſuſpicione, quaerit (*queritur* Z.) adoleſcens, ſe eſſe deſertum, . . . (excidit, *et Antiphilam*) omiſſo amore amatoris ſui in meretricios mores eſſe delapſam. E.

Lege ordine inuerſo, *Sed eccos video quos vol.* ob conſuetudinem Terentii. B.

16 *Propter te*] Quia tua cauſa a patre ſum excluſus verborum increpationibus. *Errans*] Hinc *errones* dicuntur. C.

Interea loci] In libro Bemb. adſcriptum eſt: *Loci* παρέλκον: *nam* loci *omni ſignificationi addi ſolet. Ennius:* Flamma loci poſtquam concluſaſt turbine ſaeuo. FAERN.

17 *Collocupletaſti*] Diuitem feciſti. E.

Male in prima ſyllaba acuitur *Antiphila*. Ergo ex omnibus fere noſtris leg. *Collocupletaſti, Antiphila, te et me.* B.

18 *In ſumma*] In querela amatoria conſueuerunt amatores ab amica decepti commemorare, quae aduerſa cauſa illius acciderint. C.

Omnes noſtri, deleto *ſum*, habent *minus obſequens*. Male. B.

19 *Pudet me, et miſeret*] Recte: quia poſt pudorem ſolet conſequi miſericordia. *Pudet,*

Monuiſſe fruſtra: neque potuiſſe eum vnquam ab hac me expellere:
Quod tamen nunc faciam: tum, quum gratum mihi eſſe potuit, nolui.
Nemo eſt miſerior me. SY. hic de noſtris verbis errat videlicet,
Quae hic ſumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque eſt, accipis:

Nam

det, verecundiae eſt. *Piget*, poenitentiae. Terent. in Adelphis, *Fratris me quidem pudet*, *pigetque*. Et bene *pudet*, de filio in patrem. In Andria, *Tum patris pudor*. *Cantabat*] Hoc eſt, frequenter dicebat. Et ſignificantius dixit *cantabat*. Et antiqui *canere* pro *eloqui* dixerunt. C.

Cuius nunc me pudet] Patris me pudet et miſeret, qui frequenter harum mores dixit mihi, et fruſtra monuit. E.

Mores cantabat mihi] Plautus Trin. II, 2, 10. *Hoc tibi quotidie canto vt caueas*. L.

20 *Ab hac*] Sic dixit, quia nondum appulerat: et ſi ſuperius, *Me deſeruiſti*, dixerit. C.

Monuiſſe fruſtra] Mſ. R. et V. C. *Monuiſſe fruſtra*, *dolet*. L.

Recte, ob verſum, omnes collocant, *neque eum potuiſſe vnquam*. Tum *expellere* e loco, domo, vrbe, finibus, quidem recte dicitur; at nunquam, ab amica. Ergo corrige *aſpellere*, h. e. abigere, arcere, vt Plaut. Trin. III, 2, 46. Merc. I, 2, 5. et alibi. Gloſſarium vetus, *Aſpellit*, ἀπωθεῖ. B.

21 *Tum, cum gratum mihi eſſe potuit*] Quia tunc fuiſſem patri obſecutus, et eius morem geſſiſſem voluntati. C.

22 *Hic de noſtris verbis*] Superius, *Portant quid rerum, et aurum et veſtem* dixit. *Videlicet*] *Scilicet* et *videlicet* idem ſignificare videntur quod *certe*: ſed habent vſum ſuum per amaritudinem cum deriſu permixtam. Virg. (Aen. IV, 379.) *Scilicet hic ſuperis labor eſt*. Quintil. *Hoc videlicet exſpectaſti*. C.

24 *Nam et vita'ſt*] Prima propoſitione volens ſeruus ſoluere errorem ſuſpicionis Cliniae dicit, *et vita eſt eadem amicae*, *et animus ille qui circa te fuit*. Verum meminiſſe debemus duas res eſſe propoſitas, vt et *vita eadem* probetur, et *idem animus*. Potuit enim in eadem muliere caſtitas perſeuerare, vt eſſet eadem vita, non tamen idem animus:

Nam et vita'ſt eadem, et animus te erga idem ac fuit;
Quantum ex ipſa re coniecturam cepimus.
CLIN. Quid eſt obſecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium'ſt,
Quod malim, quam me hoc falſo ſuſpicarier.
SY. Hoc primum, vt ne quid huius rerum ignores; anus
Quae eſt dicta mater eſſe ei antehac, non fuit:
Ea obiit mortem: hoc ipſa in itinere alterae
Dum narrat, forte audiui. CLIT. quaenam'ſt altera?
SY. Mane: hoc quod coepi, primum enarrem, Clitipho:

Poſt,

potuit namque obliuiſci amatoris ſui, et non eum deſiderare. Ideo adiecit: *et animus te erga idem, ac fuit.* E.

25 *Ex ipſa re*] Ex ſignis quae dicturus eſt. C.

Solus Bembinus pro *cepimus* recte legit *fecimus*. Nam *coniecturam facere* ſaepe apud noſtrum et Plautum occurrit. B.

28 *Anus quae dicta eſt mater*] Hoc contra illud eſt quod ſupra dictum a Clinia, *Mater, ſub imperio cuius eſt, mala.* C.

Ne quid huius rerum] Quod nunciet ſeruus anum periiſſe, quae ei mater eſſe dicebatur, ad cauſam minime pertinebat. Ideo adiecit: *Hoc primum tibi dico, ne aliquid harum rerum ignores.* E.

30 *Ea obiit mortem*] Hoc dictum ne ab illa corruptam amicam ſuſpicetur. *Alterae dum narrat*] Antiquum eſt. nos *alteri* dicimus. C.

Alterae dum narrat] Hic iam praemiſſio alterius narrationis effecta eſt. Nata eſt ſuſpicio vt quaereretur, quae ſit altera: cuius narrationem differt. Prior enim eſt de amica Cliniae narratio. E.

Hoc ipſa in itinere] Priſcian. lib. VI. *Haec ipſa in itinere.* L.

Lege, *ex ipſa in itere hoc, alterae.* Nam vulgare *itinere* ab metrum habet in ſecunda accentum: quod eſt contra morem veterum, apud quos quadriſyllaba eaque breuia fere primam acuunt. Igitur hic et Phorm. III, 3, 63. Terentius poſuit *itere*, ab *iter*. Alii veteres a nom. *itiner* dixerunt in gen. *itineris*. B.

31 *Quaenam eſt altera?*] Interrogat: quia nondum intellexerat amicam aduentare. C.

82 *Mane: hoc quod*] V. C. *Sine.* L.

Poſt, iſtuc veniam. Clit. propera. Sy. iam primum omnium,
Vbi ventum ad aedis eſt, Dromo pultat fores:
Anus quaedam prodit: haec vbi aperuit oſtium,
Con-

33 *Propera*] *Properat* qui feſtinanter aliquid ait vel dicit. Virg. (Georg. I, 260.) *Multa, forent quae mox coelo properanda ſereno, Maturare datur. Iam primum omnium*] Sic incipit, vt multa pudicitiae ſigna narraturus. Liuius in primo ab Vrbe cond. (c. I.) *Iam primum omnium ſatis conſtat.* Hic *iam primum omnium* eſt in primis vel in principio. Nam principium eſt primum omnium. Vel ſic intelligas, *iam primum omnium*, i. e. ecce primum omnium, quod ſequitur. C.

34 *Vbi ventum ad aedis*] Hic ergo breuiter omnia argumenta, quae a ſummo ad imum ſunt, colligamus. Ac primum collocetur: Caſta eſt mulier, et eadem quae fuit ante, perſeuerat: quod *anus proceſſit:* quod *oſtium aperuit:* quod *continuo ingreſſus eſt ſeruus:* quod, poſtquam ingreſſus, ſtatim *anus peſſulum* rurſus *foribus obdit:* quod *ad lanam redit:* quod *texentem telam ſtudioſe ipſam inuenerit:* quod *mediocriter veſtitam;* quod *ſine auro:* quod *ita ornatam, quemadmodum ſibi ornatur;* quod *nulla mala re expolitam muliebri:* quod *capillus ab ea reiectus circum caput fuerat negligenter:* quod *cum ancilla ea texebat, pannis ipſa contexta.* Haec ſunt quae vitam probant. Rurſus ſubiungitur, an idem animus circa Cliniam perſeueret. Ideo interrogauit: *Quid ait, vbi me nominas?* Subiungit ille: *Vbi dicimus rediſſe te, &c.* Ergo et hic coniectura eſt, an idem animus perſeueret. Probamus autem quod perſeueret ex eo, quod vbi te nominauimus, *mulier telam deſerit continuo, et lacrumis opplet os totum ſibi, vt facile ſcires, deſiderio id fieri tuo.* Completa igitur omni re, ad alteram narrationem neceſſario cito deuoluitur, vt oſtendat quae illa altera ſit mulier, de qua ante dixerat. E.

35 *Anus quaedam prodit*] In Eunucho de viliſſima perſona, *Prodi foras, male conciliate.* C.

Anus quaedam prodit] Solitae inter reliquum famulitium ancillae quaedam in aetate grauiores eſſe: quarum officium erat, de capillamento dominae in conſilium ire, vt recte diſponeretur, ac de forma eius iudicare. Lucian. in Amoribus, γρᾶες δὲ καὶ θεραπαινίδων ὁ σύμ-
μος-

Continuo hic ſe coniecit intro: ego conſequor.
Anus foribus obdit peſſulum: ad lanam redit.
Hinc ſciri potuit, aut nuſquam alibi, Clinia,
Quo ſtudio vitam ſuam te abſente exegerit,
Vbi de improuiſo eſt interuentum mulieri:
Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam
Cotidianae vitae conſuetudinem;
Quae, cuiuſque ingenium vt ſit, declarat maxume.
Texentem telam ſtudioſe ipſam offendimus;

μορφος ὄχλος ἐν κύκλῳ παρεστᾶσι, ποικίλοις φαρμάκοις καταφαρμακεύουσαι τὰ δυστυχῆ πρόσωπα. Iuuenal. Satyr. VI, 497. *Eſt in conſilio matrona, admotaque lanis, Emerita quae ceſſat acu: ſententia prima Huius erit: poſt hanc aetate atque arte minores.* Ergo in Bacchidis quoque familia anus eſt, qua illa ſiue pro coſmeta vtebatur, ſiue pro ſcortationum ſequeſtra et internuncia; vel vt illa eſt, de qua Apuleius Mileſ. IX. L.

36 Verſus gratia leg. *hic ſe intro coniicit*, et priori verſu leg. *aperit.* B.

37 *Ad lanam redit*] Haec ſigna ſunt pudice vitam agentis. Sic in Andria, *Primum haec pudice vitam, parce, ac duriter agebat, lana et tela victum quaeritans.* C.

38 Pro *Hinc* Bemb. et alii recte *Hic.* Nam ſequitur *alibi.* Pro *aut nuſquam*, quod vnus tantum e noſtris habet, duo *haut nuſquam*: caeteri ſat multi *haut vſquam.* B.

39 *Vitam exegerit*] Aliter dicitur *exigere vitam*, *exigere fabulam, et exigere opus.* ſignificat enim traducere, expellere, et finire. Exemplum primi eſt hic; ſecundi vt in Andria, *An exigendae ſint vobis prius*; tertium eſt operis, i. e. finire opus inceptum. C.

41 *Exiſtimandi copiam*] Iudicandi. *Aeſtimare* enim eſt conſiderare, *Exiſtimare* vero, iudicare. Nam prius conſideramus ea quae iudicanda ſunt. C.

Meliores numeri efficiuntur, ſi cum cod. Reg. leg. *Nam ea tùm res dédit exiſtumandi.* B.

43 *Quae cuiuſque ingenium*] In Andria, *Nam qui cum ingeniis conflictatur eiuſmodi &c.* C.

44 *Telam*] *Tela* dicitur omnis pannus tam laneus, quam lineus. *Offendimus*] Reperimus. *Offendere* fere idem eſt quod reperire. C.

Victorius Var. Lect. IX, 15. ex Politiano laudat verſum Menandri: Ἐξ ἱστορίου ἐκρέματο φιλοπόνως πάνυ. W.

Mediocriter veſtitam veſte lugubri,
Eius anuis cauſa, opinor, quae erat mortua:
Sine auro tum ornatam, ita vti quae ornantur ſibi:
Nulla mala re eſſe expolitam muliebri:
Capil-

46 *Eius anuis cauſa*] M. Varronem, et P. Nigidium viros Romani generis doctiſſimos conſtat non aliter locutos eſſe et ſcripſiſſe, quam *ſenatuis* et *domuis*, qui eſt primus caſus ab eo, quod eſt ſenatus et domus. C.

Eius anuis] A. Gellius Noct. Attic. IV, 16. Probus in Catholicis. Chariſ. lib. I. Priſcian. libb VI. et VII. *Quae erat*] V. C. *Quae tum erat*. L.

47 *Ornantur ſibi*] Non vt placeant amatoribus. Honeſtae enim mulieres reiiciunt veſtium ſordes, honeſteque ſibi veſtiri cupiunt. C.

Ornantur ſibi] V. C. *Formantur*. Hieronym. ad Gaudent. φιλόκοσμον *genus feminarum eſt, multaſque etiam inſignis pudicitiae quamuis nulli virorum, tamen ſibi ſcimus libenter ornari*. Ideo nimius mundus et cultus meretrici potius, quam caſtae conuenit. Marcellinus in Hermogen. τὸ μὲν γὰρ ἁπλῶς καλλωπίζεσθαι, οὔπω σημεῖον πορνείας· ἡ δὲ συνέχεια ποιεῖ τὴν ὑποψίαν. L.

48 *Nulla mala re expolitam*] Hoc eſt, non fucatam. *Mala* enim a ſimilitudine mali, hoc eſt, pomi, nomen aſſumſit. Nam id eſt, quod praeeminet inter naſum, oculos et buccam, quod rotundum eſt, et in ſpeciem mali. *Muliebri*] *Res muliebris* eſt fucus, quo mulieres molles vtuntur ad expurgandam cutem, ne rugeſcat, ſeu ſoluatur in rugas, quod ſeneſcentibus contingit. C.

Nulla mala re] Plerique omnes, quos vidi, ſcripti codd. *Nulla malam re* etc. atque explicatur *mala*, id eſt, *maxilla*. Plaut. Moſtel. I, 3, 101. *Quid ceruſſa opus eſt?* PH. *nam qui malas oblinam*. Ergo genuina erat Antiphilae, non fucata aut purpuriſſo lita facies. *Res muliebres* vocat pigmenta et reliquas offucias, quibus mulieres ſeſe vngere conſueuerunt, vt pulchriores videantur. Nam vt ait Pomponius IC. l. 21. §. 1. *Etiam quo elegantiores ſint et mundiores, vnguntur feminae:* Zeno Veron. Sermone de Continentia, *Colorem de pyxide mutuantur* etc. Ideoque inter mundum muliebrem referuntur vnguenta, vaſa vnguentaria, et ſi quae ſimilia. Vlpian. l. 25. §. 10. ff. de auro, argento. Lucianus in Amoribus, καθάπερ ἐκ φαρμακοπώλου πυξίδων ὄχλον, ἀγγεῖα μεστὰ πολλῆς κακοδαιμονίας·

Capillus paſſus, prolixus, circum caput
Reiectus negligenter, CLIN. Syre mi obſecro.
Ne me in laetitiam fruſtra coniicias. SY. anus

Sub-

νίας· ἐν οἷς ὀδόντων σμηκτικαὶ δυνάμεις, ἢ βλέφαρα μελαίνουσα τέχνη θησαυρίζεται. Videndus totus locus: nam vnus omnium rectiſſime hanc muliebris formae interpolationem deſcribit: et Zeno Veronenſ. Serm. de pudicitia, de Spiritu et corpore. Hieronym. Epiſt. ad Paulin. pag. 118. L.

Sex ex vetuſtioribus *Malam:* duo cum edd. vett. omittunt *Eſſe.* Guyetus delendum vt ſpurium, verſum putabat; nos, corrigendum ita: *Nulla mala re interpolatam muliebri.* Per *malam rem muliebrem* intelliguntur pigmenta, vt ceruſſa, ſtibium, purpuriſſum etc. vid. Ouid. Rem. A. 351. Lucret. IV, 1168. Plaut. Trin. II, 4, 153. *Interpolare* autem, auctore Nonio, eſt nouam formam e vetere fingere. Hoc verbum apud Plautum de pigmentis adhibetur. Moſt. I, 3, 105. et 116. Cf. Plaut. Ampli. I, I, 161. Vbi eſt: *Illic homo me interpolabit, meumque os finget denuo.* B.

49 *Capillus*] *Capillum* dicit more ſuo crinem incultum. *Capillus paſſus*] Id eſt, ſparſus. Virg. (Aen. I, 484.) *Crinibus Iliades paſſis.* Sunt quaedam verba, quae a diuerſo veniunt praeſenti: ſed in praeterito confunduntur: ſicuti a patior, ita a pando paſſus deſcendit. Ideo legendum eſt in Paſſione Chriſti: *Qui expaſſis manibus,* non *expanſis.* C.

Pro *Paſſus* leg. *ſparſus*, quod non modo aliquot codd. habent, ſed et auctoritate Auſonii Idyll. XII, firmatur: *Totum opus*, ait, *hoc ſparſum*, *crinis velut Antiphilae: Pax.* Et Propert. II. I. *Seu vidi ad frontem ſparſos errare capillos.* Tum pro *Prolixus* rep. *promiſſus.* Vid. Feſtus in *Promiſſus Capillus*, et Nonius v. Promittere. B.

50 *Pax!*] Aduerbium Graecum, vt ait Priſcianus. C.

Reiectus negligenter] Priſcianus *Reiectus negligenter; pax!* quae vera eſt lectio: vt hinc ſcire poſſimus, cur Auſonius in Technopaegnio dixerit: *Totum opus hoc ſparſum, crinis velut Antiphilae; pax!* ad hunc enim Terentii locum omnino reſpexit. L.

Leg. *Reiectus negligenter, pax.* Dictioni *Pax* in Bemb. margine hoc ſcholion adſcriptum eſt: *Tranquillantis, admirantis et ſollicitudinem admittentis.* Male. Nam pax eſt ſilentium imponentis. B.

Subtemen nebat. praeterea vna ancillula
Erat; ea texebat vna, pannis obſita,
Neglecta, immunda illuuie. CLIT. ſi haec ſunt, Clinia,
Vera, ita vti credo, quis te eſt fortunatior?
Scin' hanc, quam dicit ſordidatam et ſordidam?
Magnum hoc quoque ſignum'ſt, dominam eſſe extra noxiam;
Quum eius tam negleguntur internuncii:

52 *Subtegmen*] i. e. filum, quod in tela texenda ſtamen intercurrit. C.

Pro *Subtegmen* libri antiqui recte habent *Subtemen;* quod in Scholio Bemb. explicatur, *ſubtemen dictum ab eo quod ſubeat ſtamen.* B.

Terentius fere ad verbum expreſſit hic illud Menandri, quod laudat Victorius V. L. IX, 15. Καὶ θεραπαινὶς ἦν μία· Αὕτη συνύφαινεν, ῥυπαρῶς διακειμένη. W.

53 *Pannis obſita*] Sic in Eunucho, *Pannis annisque obſitum.* Ita *pannis obſita* dicitur, vt ager obſitus ſpinis. C.

54 *Immunda illuuie*] *Proluuies et illuuies* ſignificantiam habent parem, et immunditia eſt. Virg. (Aen. III, 216.) *Foediſſima ventris Illuuies.* C.

55 *Ita vti credo*] V. C. *Ita vt hic dicit.* L.

56 *Sordidatam et ſordidam*] *Sordidus* a natura dicitur. *Sordidatus* vero fit vrgente neceſſitate. Vel habitu *ſordidatam* et veſte, corpore *ſordidam* et illuuie *ſordidatam*, refertur ad illud, *pannis obſita. Sordidam,* ad illud, *neglecta, immunda illuuie.* C.

Scin' hanc] Mſ. R. *Scin' tu hanc.* L.

57 *Extra noxam*] Hoc eſt culpam. *Noxa* etiam ſignificat damnum. Sueton. in Caeſare (cap. 81.), *Spurinamque irridens, et vt falſum arguens, quod ſine vlla ſua noxa Idus Martiae eſſent.* C.

58 *Internuncii*] *Internuncii*, qui nuncia ferunt ad amatores, et referunt ad amatas. Quos aliqui gymaegogos dicunt a ducendis mulieribus. Vtrum bene, nec ne, ipſi viderint. C.

Scholiaſtes Bembini, *Internuncios pro ſeruis poſuit, ſed ſententia haec ita eſt, qui non negligerentur, ſi eſſent internuncii.* Caeterum omnes noſtri, praeter vnum, ita verba collocant: *Cum tam negliguntur eius internuncii.* Corrige, *negligitur eius internuncia.* Nam ſeruos nullos habuit Domina. B.

Nam diſciplina eſt eiſdem, munerarier
Ancillas primum, ad dominas qui affectant viam.
CLIN. Perge, obſecro te, et caue ne falſam gratiam
Studeas inire. quid ait, vbi me nominas?
SY. Vbi dicimus rediſſe te, et rogare vti
Veniret ad te: mulier telam deſerit
Continuo, et lacrumis opplet os totum ſibi:
Vt facile ſcires deſiderio id fieri tuo.
CLIN. Prae gaudio, ita me Di ament, vbi ſim neſcio.
Ita timui. CLIT. at ego nihil eſſe ſciebam, Clinia.
Age-

59 *Nam diſciplina eſt*] Praeceptum in Arte Amandi (I, 351.), vt amatores prius ancillas corrumpant. C.

Dubitant interpretes de *Iiſdem*. Forte leg. *Nam diſciplina eſt ſecta*. Gellius XX, I. *Scies enim me pro diſciplina ſectae quam colo, inquirere potius, quam decernere.* B.

60 *Affectant*] *Affectare* eſt pronum animum ad faciendum habere. Vt dicit Feſtus. Laurentius dicit, *affectare* eſſe affectu et conatu alterius virtutem aemulari, quam aſſequi nequeas, refragante natura. Seruius autem hic interpretatur *affectant*, viam praeparant; quemadmodum et illud Virgilianum, Georg. IV, 562. *viamque affectat Olympo*, interpretatur, ille praeparat ſibi diuinos honores, ſeu diſponit. C.

Ancillas primum] Hieronym. ad Gaudent. *Solent laſciui comtuli iuuenes blandimentis, affabilitate, munuſculis aditum ſibi per nutrices ad alumnas quaerere.* Vid. Ouid. de arte amandi. Lyſias in Apol. *Qui affectant*] Seruius Aeneid. III, 670. Iunius Philarg. Georg. IV, 562. L.

61 *Falſam gratiam*] Scilicet mentiendo. Nam ipſo reſcito gratia inita fruſtaberis. C.

64 Placet cum Bemb. legere *deſinit* pro vulgari *deſerit*. Nam *deſerere telam* eſt abire, aufugere a tela; ſed *deſinere* eſt intermittere. B.

65 *Opplet os*] Nam ex nimio gaudio interdum lacrymae prouenire ſolent. Apuleius (Metam. I.): *Tunc ego ſenſi naturaliter quoſdam affectus in contrarium prouenire. Nam vt lacrymae ſaepicule de gaudio prodeunt; ita et in illo nimio pauore riſum nequiui continere.* C.

66 Ne ſyllaba huic verſui ſuperſit, corrige *ſcias*, et pronuncia, vt monoſyllabon. B.

68 Verbum *ſciebam* Scholiaſtes Bemb. interpretatur, *Quod timebas*. FAERN.

Agedum viciſſim, Syre, dic quae illa'ſt altera.
Sy. Adducimus tuam Bacchidem. Clit. hem! quid, Bacchidem?
Eho ſceleſte, quo illam ducis? Sy. quo ego illam? ad nos ſcilicet.
Clit. Ad patremne? Sy. ad eum ipſum. Clit. o hominis impudentem audaciam! Sy. heus,
Non fit ſine periclo facinus magnum et memorabile.
Clit.

69 *Agedum*] *Age* ſingularem numerum deſiderat: *Agite* pluralem: *Agedum* vero vtrumque. *Quae eſt illa altera?*] Interrogat non immemor verborum Syri, *O Clitipho: poſt iſtuc veniam.* C.

70 *Hem! quid?*] *Hem* interiectio eſt nouas res nec opine audientis. C.

Adducimus tuam] Quo facilius blandiri adoleſcenti poſſit, adiicit *Tuam.* E.

Etſi Donatus ad Adel. IV, 4, hic legit *Abducimus*: tamen ob conſenſum codd. retinendum putamus *Adducimus.* B

71 *Eho*] Interiectio admonentis attentionem, et vt ſiſtatur gradus, poſcentis. *Quo illam ducis?*] Hoc cum timore pronunciandum. Timet ne pater illius amicam cognoſcat. C.

Quo illam ducis?] V.C. *abducis.* L.

72 *O impudentem audaciam!*] Bene *audaciam:* quae proprie eſt temeritas. C.

Vt verſus quadratus et plenus ſit, leg. cum codd. omnibus noſtris et edd. vett. ſub finem, *Heus tu!* B.

73 *Heus tu! non fit ſine periculo facinus*] Sententia generalis, quae et ſeruis conuenit. C.

Heus! non fit ſine periculo] Quoniam interrogatus ſeruus, quo duceret Bacchidem, reſpondit, *ad patrem.* Quod aegre ferens adoleſcens, cum indignatione audacem ſeruum pronunciauit: continuo ille reſpondit, *Facinus magnum et memorabile fieri nunquam poſſe, ſine aliquo periculo.* Ita in hoc quoque periculum eſt, cum, patre praeſente, in domo futura ſit meretrix. Tamen ſtudet, vt nihilominus celari poſſit. E.

Non fit ſine periculo] Contra Iuuenal. Satyr. XIV, 224, *Nullus enim magni ſceleris labor.* Vbi Scholiaſtes hunc Terentii locum laudat. L.

Pro *memorabile* leg. *commemorabile;* quia in codd. quibuſdam legitur *nec memorabile.* Nam olim *Com* et *Con* vna litterula, C nempe inuerſa ſcribeba-

CLIT. Hoc vide; in mea vita tu tibi laudem is quaesitum, scelus:
Vbi si paululum modo quid tete fugerit, ego perierim.
Quid illo facias? SY. at enim. CLIT. quid enim? SY. si sinas dicam. CLIN. sine.
CLIT. Sino. SY. ita res est haec nunc, quasi cum. CLIT. quas, malum, ambages mihi
Nar-

bebatur. Igitur facile potuit excidere. Caeterum huc pertinet illud Menandri apud Gellium II, 23. *Μέγα καὶ περιβόητον ἔργον.* B.

74 *Hoc vide!*] Sic dicere solemus his, qui res maximas aggrediuntur. C.

Hoc vide; in mea vita] Scelus, quam astutus ad gloriam. Siquidem meo periculo tu tibi comparare vis laudem! E.

Post *scelus* signum interrogandi figendum est. B.

75 *Vbi si paululum*] Verba proprie alicuius committentis alteri cum periculo vel res suas vel salutem. C.

Parum modo fugerit] In quo negotio si te fefellerit aliqua consilii pars, ego continuo perierim. E.

Pro *tete* Bentleius edidit *te*. Z.

76 *At enim*] Aliquid supplendum. Syrus dicere volebat, aut in ea re non esse periculum: aut se effecturum quod intendit. Sed illius sermonem Clitipho interrupit. C.

Quid illo facias?] Quid deinde facturus es? *At enim*] Pendens oratio hac intercessione efficitur adolescentis: qui non patitur eum ambagibus circuire. Ideo enim dicit, *Quid enim?* E.

Lege *Quid illa facias?* h. e. Bacchide. Quid cum meretrice agas in domo patris? Tum leg. *si sinis, dico.* Duo codd. enim habent *Dico.* B.

77 *Ita res est haec nunc, quasi cum*] Haec oratio imperfecta est: vtpote a Clitiphone, qui impatiens audiendi est, interrupta. Recusat enim Clitipho pericula: et vult amica sine his potiri, quod Syrus fieri posse negat: quia necesse est, si amare vult, vt admittat pericula. Ergo subintelligendum est, quod hic velit compos esse voti sui sine periculo: quemadmodum si aliquis sine belli periculo velit consequi victoriam, aut aliquid tale: vt sit prouerbium vsitatum in ignauos, qui sine labore consequi volunt quod optant. *Ita res haec*]
Aut

Narrare occipit? CLIN. Syre, verum hic dicit; mitte: ad rem redi.
SY. Enimuero reticere nequeo: multimodis iniurius,
Clitipho, neque ferri potis est. CLIN. audiendum hercle est: tace.
SY. Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici:
Tuum

Aut comparationem quandam voluit inducere, et non patitur Clitipho, qui negotium audire et rem solum vult; aut, quia simile quaerebat, et extra rem est, ideo ille ambages dicit; aut quia hoc secus ac contemnens dicit. *Haec*] An Bacchis, an Antiphila, incertum. Est enim hic oratio imperfecta a Clitiphone interrupta. Nunc *quasi* quid velit dicere, nescitur, interruptione impediente. Et ideo liberum est vnicuique subintelligere, quod placeat. *Malum*] Aduerbium est interpositae indignationis. C.

Ita res est] Hic nunc voluit seruus quasi quandam similitudinem dare, vt sic ostenderet, quale sit illud consilium quod ipse dispofuit. Sed quoniam similitudo cum datur, quidam est in oratione circuitus, idcirco adiecit (adde, *Clitipho*, aut, *adolescens* Z.). *Quas, malum, mihi ambages narrare occipit*? Denique et alter adolescens hoc intellexit, vnde adiecit: *Syre, verum hic dicit, mitte ista quaeso*. Scilicet externa et per similitudinem translata. Vnde admonuit eum, quod dixit, *atque ad rem redi*. E.

78 *Mitte; ad rem*] V. C. *Mitte ista: atque ad*. L.

79 *Enimuero reticere nequeo: multimodis iniuriosus, Clitipho, es*] Vnde iam tacere non possum. Bene indignationem suam seruus extulit, quo facilius sibi adolescentem per suam iracundiam praepararet. E.

Scribe *iniuriu's*. B.

80 *Neque ferri potis est*] Pro, non potest. C.

Audiendum hercle est: tace] Mf. R. *audiendum hercle'st, tace*. CLIT. *Quid est, vis*. fors fuat an legendum: *Quid est, vis amare* etc. E.

Post *Tace* nostri omnes addunt. CLIT. *Quid est?* nisi quod vnus id habeat loco τῦ *Tace*. Sed vulgaris lectio est retinenda. Nam Clinia, qui ex vultu videt Clitiphonem esse interpellaturum, silentium praeberi iubet. B.

81 *Vis potiri*] *Potior* a potis descendit: ideo illi in significatione est simillimum. Dicitur enim, sum *compos animi, aut rationis*, quod haec habeo. *Vis, quod des illi, effici*] Pro inuenire positum. C.

Tuum eſſe in potiundo periculum non vis: haut
ſtulte ſapis:
Siquidem id ſapere'ſt, velle te id, quod non poteſt,
contingere.
Aut haec cum illis ſunt habenda, aut illa cum his
amittenda ſunt.
Harum duarum conditionum nunc vtram malis, vide:
Etſi conſilium, quod cepi, rectum eſſe et tutum ſcio.
Nam

82 *Haut ſtulte ſapis*] Εἰρωνικῶς. Id enim velle ſine periculo, quod fieri non poteſt, eſt inſipientis. C.

Haut ſtulte ſapis] Non ſtulte, inquit, ſapis, et cum ames, et potiri deſideres, et pecuniam dari, interea tu nullum periculum velis ſuſtinere. Hoc autem ſtultitia eſt protinus *velle id, quod non poteſt, contingere.* E.

84 *Aut haec*] Scilicet pericula. *Cum illis*] Inuidioſe *illis*, cum in vna ſit. Sic in Eunucho, *Non perpeti meretricum contumelias.* C.

Aut haec cum illis ſunt] Aut enim debent fructum et potiundi vtilitatem cum periculo ſuſtinere: aut pariter et commoditas omittenda eſt, ſi periculum deuitatur. E.

Verſus probat lectionem Bembini, *Mittenda* pro vulgari *Amittenda.* B.

85 *Harum duarum conditionum*] Hoc ſic infert Syrus, vt tandem velit conſilium ſuum anteferri. *Harum duarum conditionum*] Aut velle pericula cum amica, aut amittere eam vna cum periculis. *Condictio*, eſt actio in aliquem, vel denunciatio. *condicere* enim priſca lingua, eſt denunciare. *Conditio* vero ſine *c*, vt hic eſt legendum, eſt conuentio certam legem in ſe continens. Alibi Terent. *Accepit conditionem, dehinc quaeſtum occipit.* Dicitur etiam *bonae conditionis:* ita vt referas ad fortunas, non ad mores, id eſt, diues eſt. Eſt enim *conditio* inter plura eligenda, ſortis oblata electio. *Conditionum*, id eſt, optionum, electionum. C.

Harum duarum nunc] De duabus illis propoſitis conditionibus aut periculum, aut fructum capiat, aut ſi periculum fugiat, vtilitatem etiam pariter contemnat. Ex his, inquit, quamlibet conditionem eligat. E.

86 *Scio hoc conſilium*] Incitare adoleſcentem cupit, ne fruſtra operam perdiderit, quod meretricem adduxit, itaque oſten-

Nam apud patrem tua amica tecum ſine metu vt ſit, copia'ſt.
Tum, quod illi argentum es pollicitus, eadem hac inueniam via:
Quod vt efficerem, orando ſurdas iam auris reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? CLIT. ſiquidem hoc fit. SY. ſiquidem, experiundo ſcies.
CLIT. Age age, cedo iſtu: tuum conſilium: quid id eſt? SY. adſimulabimus,
Tuam amicam huius eſſe. CLIT. pulchre: cedo quid hic faciet ſua?

An

oſtendit tutum conſilium eſſe, quod ſuſcepit: *vt apud patrem amica ſit ſine metu*, et argentum, quod promiſſum eſt, inueniri poſſit. E.

Noſtri, *Etſi hoc conſilium.* Sed vt *Conſilium* ſyllaba vltima cum *Hoc* coaleſcat, repone *Etſi conſilium hoc, quod* etc. B.

89 *Quod vt efficerem*] Superius, *Vis, quod des illi, effici.* Id *efficimus*, quod cum magno conatu et molimine facimus: vixque per nos finem accipit. C.

90 *Siquidem*] Syrus repetit verbum Clitiphonis quod per id eum dubitare videat. C.

Siquidem hoc fit] Quam cito eſt motus adoleſcens, quando vtrumque eſt (*eſſe ſeruus*) dixit praeparatum, et vt amica in domo patris ſine metu ſit, et argentum ei quod debitum eſt, reddi poſſit. *Experiundo ſcies*] Ipſa actione expertus agnoſces. E.

Ne *Siquidem* in repetitione diuerſo accentu proferatur, repone, *Quid alid tibi vis? Síquidem hoc fiet. Síquidem experiundó ſcies.* Nam *Alis* pro *Alius* vetuſte dictum vett. Grammatici docent omnes: *Alis* in Catullo occurrit: *Alid* pro *Aliud* ſaepe in Lucretio. Tum *fiet* ſenſu ipſo comprobatur. B.

91 *Adſimulabimus tuam amicam*] Callide Clitiphonis amica, Cliniae eſſe ſimulatur, vt Antiphila ad Soſtratam deducatur, quae poſtea agnoſcetur filia Chremetis: qua cognita, et altero conſilio inuento a Syro, extorquebitur argentum a Chremete, quod Clitipho Bacchidi promiſerat. C.

An ea quoque dicetur huius, si vna haec dedecori est parum?
Sy. Imo ad tuam matrem abducetur. Clit. quid eo? Sy. longum'st, Clitipho,
Si tibi narrem, quamobrem id faciam: vera causa est. Clit. fabulae:
Nihil satis firmi video, quamobrem accipere hunc mihi expediat metum.
Sy. Mane, habeo aliud, si istud metuis: quod ambo confiteamini
Sine periclo esse. Clit. huiusmodi, obsecro, aliquid repperi. Sy. maxume.
Ibo obuiam hinc: dicam, vt reuortantur domum. Clit. hem!

93 *Dedecori est parum?*] Turpe est habere vnam amicam, nedum duas. C.

94 *Quid eo?*] Cum interrogatione: quasi dicat, Quid tum, si ad matrem deducetur? C.

Lege cum codd. *deducetur*. B.

95 *Fabulae!*] Recte *fabulae*: quia neque verae sunt, neque verisimiles. C.

96 *Nihil satis firmi*] Nullam rationem video firmitatis in consilio, vt debeam talem metum suscipere, vt apud patrem amica mea sit. E.

97 *Mane. habeo aliud*] Hoc irridens dicit; vult enim obuius ire meretrici, et dicere vt domum reuertatur (*reuertantur*. Ed. Leidensis). Aliter enim incitari adolescentis animus non potest, qui fastidiosus coepit esse per copiam, nisi id quod cupit denegetur. E.

Versus et sententiae gratia repone: *Mánc, habeo aliud, si iste est métus, quod a.* B.

98 *Huiusmodi, obsecro, aliquid*] Quam stulte amans inducitur credere Syrum, qui iocatur, iam habere aliquid, quo potiatur amica sine periculo. C.

Huiusmodi obsecro] V. C. *Istiusmodi*. L.

99 Pro *Hinc*, quod est ineptum, rescribe, *Huic*, h. e. Bacchidi. Sic quoque extat in cod. Meadino. Tum lege *Reuortatur*. Nam Antiphila non potest vna intelligi; alioqui Clinia non tacuisset. B.

Quid dixti? Sy. ademtum tibi iam faxo omnem metum;
In aurem vtramuis otiose vt dormias.
Clit. Quid ago nunc? Clin. tune? quid boni est. Clit. Syre, dic modo
Verum. Sy. age modo: hodie sero, ac nequicquam voles.
Clin. Datur: fruare dum licet: nam nescias
Eius sit potestas posthac, an nunquam, tibi.
Clit. Syre, inquam. Sy. perge porro, tamen istuc ago.

Clit.

101 *In aurem vtramuis*] Loco prouerbii, in eos, qui securi et otiosi vitam ducunt. Talis sententia et apud Menandrum, quae Latine sic exprimitur: *In aurem vtramque, quum quidem dotata est, cubet.* Per aurem dextram dextrum latus designat, per sinistram vero latus sinistrum. C.

In aurem vtramuis] Basilius Magnus πρὸς τὺς νέυς· ἐπ' ἄμφω καθεύδυσι. Plaut. Pseudol. I, I, 121. *De isthac re in oculum vtrumuis conquiescito.* Ca. *Oculum vtrum, anne aurem?* Ps. *At hoc peruulgatum est minus.* L.

Menander apud Gellium II, 23. Ἐπ' ἀμφοτέραν ἴν' ἐπίκλινης ἤ, μέλλων καθευδήσειν. Ita nos locum corruptum emendandum censemus. Z.

102 *Quid ago nunc?*] Dubius et circa pericula, et circa amicam, quaerit consilium. *Quod boni est*] Nam boni est velle abscedere lascivas mulieres. Et hoc totum dicit ridendo eum. C.

Tune? quid boni] Praecisa haec oratio ordine tali: *Tune? quod boni est, fruare, dum licet.* Rursus alia praecisa: *Nam nescias*] Cuius ordo est; *eius sit potestas, posthac nunquam.* E.

103 *Age modo*] Sic pronunciandum est, vt Syrus discedat, et dicat amicae Clitiphonis, vt domum reuertatur. *Ac nequicquam*] Id est, frustra voles, quoniam statim reuocabis voluntatem, et impedies, quo minus dicam verum, vt prius fecisti. Vel si *ne* et *quicquam* sint duo verba, tunc sic construe, *Ac ne*, i. e. non voles, non permittes, *quicquam* scilicet dici a me. Nam impedies, vt prius. C.

106 *Syre, inquam*] Interea Syrus ad mulieres se conferebat, quem abeuntem Clitipho primo

CLIT. Verum hercle istuc est: Syre, Syre, inquam, heus heus Syre.
SY. Concaluit. quid vis? CLIT. redi, redi. SY. adsum, dic quid est?
Iam hoc quoque negabis tibi placere. CLIT. imo, Syre,
Et me, et meum amorem, et famam permitto tibi.
Tu es iudex: ne quid accusandus sis, vide.

SY.

primo paululum reuocat; deinde ipso calescente magis ac magis amore, et Syro pergente, vehementissime reuocat. *Syre inquam*] Trepide Syrum reuocat iam decedentem. *Tamen istuc ago*] Quod coepi, scilicet vt dicam amicae, vt domum redeat. C.

107 *Verum hercle istuc est*] Verba creduli et trepidi amantis et concedere nolentis Syro, vt quod constituerit peragat. C.

Totus locus sic est constituendus inde a versu 102. *Clit.* Quid ago nunc? *Clin.* tune? quod boni — — *Clit.* Syre, dic modo Verum. *Syr.* Age modo: hodie sero ac nequicquam voles. *Clin.* Di dant, fruare, dum licet: nam nescias — — *Clit.* Syre, inquam. *Syr.* perge porro, tamen istuc ago. *Clin.* Eius sit potestas posthac, an nunquam tibi. *Clit.* Verum hercle istuc est. Syve, Syre, inquam, heus heus Syre. Addidi notam — vt verba Cliniae interrumpi indicarem, totamque ei orationem sic oportere continuari: *Quod boni Di dant, fruare dum licet: nam nescias, eius sit potestas posthac an nunquam tibi.* B.

108 *Concaluit*] Bene de amore *concaluit*. In Eunucho, *Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis. Concaluit*] Id est, amoris igne ardescit, quapropter me sic reuocauit. *Adsum*] Hoc dicit, postquam paululum rediit, ac prope Cliriphonem fuit. C.

Concaluit] Calore subito concitatus est. E.

111 *Ne quid accusandus*] *Ne quid*, deest *ob* vel *propter*. Et est admonitio aliquid alicui trepide committentis. C.

Cum intelligi nequeat, quomodo Syrus sit *iudex*, aut cur *videat, ne accusandus sit;* quis enim accusare solet iudicem suum? pro *iudex* reponendum esse existimo *inlex*, h. e. tu me in hoc periculum illicis; caue ne accusandus sis, neue quid praeter opinionem accidat. Sic Plaut. Asin. 1, 3, 68. *Esca est meretrix, lectus inlex est, amatores aues.* B.

SY. Ridiculum eſt, te iſtuc me admonere, Clitipho;
Quaſi iſtic minor mea res agatur, quam tua.
Hic ſi quid nobis forte aduerſi euenerit,
Tibi erunt parata verba: huic homini verbera.
Quapropter haec res neutiquam neglectu'ſt mihi:
Sed iſtunc exora, vt ſuam eſſe aſſimulet. CLIN. ſcilicet
Facturum me eſſe: in eum iam res rediit locum,
Vt

113 *Quaſi iſtic minor mea res agatur*] Securius committimus his ad quos non minus pertinet quod agendum, quam ad nos. *Quaſi*] Quaſi dicat, videris ita admonendo me putare, quod minus mihi ex ea re impendeat periculum quam tibi. Vel quod minus ad me ſpectet, quam ad te, id caute fieri. Nam cum Horatius (ep. l. I, XVIII, 84.) inquit, *Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet*, intelligitur ſic, tibi imminet periculum proxime ardente te vicino pariete; vel negotium de incendio parietis vicini ad te pertinet. Nam *res* in eo dicendi genere capitur pro negotio. Praeterea haec particula *quaſi* hic capitur ironice, vt ſaepe, praecipue cum iungitur cum *vero*, etiam ſine *vero*. Exemplorum plena ſunt omnia. C.

Quaſi iſta minor] In hoc conſilio magis mihi periculum propoſitum eſt, quam tibi. *Nam ſi aliquid aduerſi contigerit, tibi verba ſunt praeparata, mihi vero verbera.* Vnde hanc rem negligere omnino non poſſum. E.

Repone, *Quaſi iſtic méa res minor agatur*. B.

115 *Huic homini verbera*] Amabant veteres de proximo ſimilia dicere. Cic. (in Verrem IV, 12.), *Minus carum putauit fore quod de armario, quam quod de ſacrario fuiſſet ablatum.* *Homini huic*] δεικτικῶς haec dixit, ſe ipſum oſtendens. *Homini huic*] Id eſt, mihi. Nam *hic* dicitur de perſona loquentis; *iſte* de perſona audientis; *ille* de perſona remota ab vtroque. C.

116 *Haec res*] Immo eſt maxime mihi curae; nam res mea agitur, et in ea periculum mihi commune tecum impendet. C.

Neglectu'ſt mihi] Mſ. R. *neglectui*. L.

118 *In eum iam res rediit*] Intelligit Clinia, cum apud illum ſit hoſpes, neceſſitatem ſibi impoſitam, vti hoc quod ab ea petitur, negare (excidit *non* Z.)

Vt ſit neceſſe. CLIT. merito te amo, Clinia.
CLIN. Verum illa ne quid titubet. SY. Perdo-
cta'ſt probe.
CLIT. At hoc demiror, qui tam facile potueris
Perſuadere illi, quae ſolet quos ſpernere!
SY. In tempore ad eam veni, quod rerum omnium'ſt
Primum: nam quendam miſere offendi militem

poſſit, vt aſſimulet amicam ſuam eſſe meretricem. E.

In ordine verborum variant codd. Sed vnus recte habet, *in eum res rediit iam locum.* B.

Menander: Τρία γάρ ἐστι δέσποτα, δι᾽ ὧν ἅπαντα γίγνεται, Ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε τρίτον ἔθει τινί. W.

119 Pro vulgari *Neceſſe*, Bembinus habet *neceſſus*. Igitur, quia in illa ſede ſpondaeus trochaeo eſt potior, repono *Neceſſum*. B.

120 *Ne illa quid titubet*] Subaudi timeo. *Titubare* proprie eſt pedibus non valentis inſiſtere, quales ſunt ebrii. Ad animum quoque transfertur quoties ab animo verba diſſentiunt. Veretur igitur Clitipho, ne quid temere effundat quo ſe indicet. *Perdocta'ſt probe*] Aut *per* poetice abundat, aut *probe*. C.

122 *Quae ſolet quos ſpernere!*] *Quos*, id eſt, quales amatores. Virg. (Aen. IV, 536.) *Quos ego ſum toties iam dedignata maritos.* C.

123 *In tempore ad eam*] In occaſione. Vt (Aen. IV, 423.) *Sola viri molles aditus et tempora noras.* E.

In tempore ad eam] Auſon. in Pittaco: *Romana ſic eſt vox, Venito in tempore: Veſter quoque ille Comicus Terentius Rerum omnium primum eſſe tempus autumat, Ad Antiphilam quo venerat ſeruus Dromo. Nullo impeditam, temporis ſeruans vicem.* Dromoni attribuit partes Auſonius, quae Syri ſunt, memoriae, vt puto, lapſu. L.

124 *Miſerum quendam offendi*] Recte *miſerum* dixit, vt oſtenderet non admiſſum, arte, ſcilicet meretricis. C.

Quendam offendi militem] Haec fuit occaſio, quod voluit miſerum militem de negatione ſua in amorem amplius ſuſcitare. E.

Miſere offendi] Mſ. R. *miſerum offendi ibi militem.* L.

Scholiaſtes Bemb. *Miſere*, explicat, *nimis*: *quia omne nimium non bonum. Alibi: Eam miſere amat.* FAERN. Equidem legendum puto; *Nam miſerum quendam offendi ibi militem,*

Eius noctem orantem: haec arte tractabat virum,
Vt illius animum cupidum inopia incenderet:
Eademque vt eſſet apud te hoc quam gratiſſima.
Sed heus tu, vide ſis, ne quid imprudens ruas:
Patrem nouiſti, ad has res quam ſit perſpicax:
Ego te autem noui, quam eſſe ſoleas impotens:
Inuerſa verba, euerſas ceruices tuas,

Gemi-

tem. Nam omnes noſtri ſic legunt, ſed ſine *Ibi*, quod tamen reperitur in aliis, vbi *miſere* eſt. Certe *Miſerum*, h. e. parcum, tenacem, vt infra III, 2, 15. ſenſus poſtulat. Niſi enim parcus eſſet, cur *arte* tractaret? Si prodigus, meretrix ſtatim noctem dediſſet. B.

126 *Inopia*] Scilicet ſui. Ouidius (Amor. III, 4, 17.) *Nitimur in vetitum ſemper, cupimusque negata.* C.

127 Recte Faernus probat Bembini *gratiſſimum* pro vulgari *gratiſſima.* Cui *eadem* aduerbialiter ſumendum videtur, vti quoque a Scholiaſte Bemb. explicetur, *Eademque, antique poſuit pro vna.* Sic Scaurus apud Chariſium tradit, *eadem* apud veteres ſine adiectione *τῦ via* eſſe adhibitum. B.

128 *Heus!*] Hic *heus* admonentis. C.

130 *Impotens*] *Impotens* eſt ſuorum appetituum minime moderator. Nam is *impotens* dicitur, qui ſuis affectibus ac animi paſſionibus non poteſt modum adhibere, ac eas cohibere, ſed ab illis victus trahitur quocunque ferant et rapiant eum. C.

131 *Inuerſa verba*] Omnia ponit quae ab amante vecorde fieri ſolent. *Inuerſa verba*] Id eſt verba praepoſtere et in contrarium pronunciata. Eſt enim *inuertere*, quaſi in contrarium vertere et praepoſtere verba pronunciare: vt pro lauo vola. *Euerſas ceruices*] *Ceruix* ſeu *ceruices* poſterior pars colli, vbi origo eſt omnibus neruis. vnde homo *durae ceruicis* dicitur, quaſi indomabilis, et quaſi duri capitis, et durae mentis. *Euerſas ceruices*] Contrarium eſt, *erectas ceruices.* Et ſignificat illum flecti et domari ab amica. *Ceruices* numero multitudinis dixit. Quinctilianus (Inſtit. Or. VIII, 3.): *Ceruicem videtur Hortenſius primus dixiſſe. Nam veteres pluraliter appellant. Euerſas*] Ceruix enim eſt poſterior pars colli. Ponitur pro ſuperbia ſeu contumacia quadam ac rigore mentis, vt, vir *durae ceruicis*, i. e. indomabilis, et mentis rigorem

Gemitus, ſcreatus, tuſſis, riſus abſtine.
CLIT. Laudabis. SY. videſis. CLIT. tutemet mirabere.
SY. Sed quam cito ſunt conſecutae mulieres!
CLIT. Vbi ſunt? cur retines? SY. iam nunc haec non eſt tua.
CLIT. Scio, apud patrem: at nunc interim. SY. nihilo magis.

CLIT.

gorem prae ſe ferens, tanquam nemini caput inclinare velit. *Euertere* interdum ſignificat deſtruere, vt, euertere vrbem, i. e. deſtruere et eam demoliri ac diſſipare, ac etiam ſubuertere. Interdum euertere ſignificat proſternere, et facere, vt, quod ſtabat, nunc proſtratum iaceat. Et ab hac ſignificatione manauit praecedens; nam euertitur vrbs, cum moenia, quae prius ſtabant, diruuntur. Item mulier quaerens drachmam euertit totam domum, i. e. inquirendo illam omnia quae in domo ſunt, iacit huc et illuc, et a ſuo ordine dimouet. Item in iure ſaepe dicitur. C.

Euerſas ceruices] Quod iactantis et ſuperbi eſt penitus. E.

Inuerſa Scholiaſtes Bemb. explicat, *antiqua*, *figurata*. Et *Euerſas*, *deiectas*. FAERN.

132 *Screatus*] A ſcreo, as, are, quod ſignificat ſcreatus pectoris et praecordiorum eiicere ex ore. *Tuſſis*] Id eſt, tuſſes, hoc eſt, contuſiones. C.

Gemitus, *ſcreatus*] Haec omnia adoleſcentuli faciunt, quotieſcunque videre, aut videri volunt ab his, quas deſiderant; ita ſub quodam metu, vt quaſi, dum aliud neceſſitate conficiunt, ſic impleant voluntatem (Faernus ſic edidit: *Haec adoleſcentuli faciunt*, *quotieſcunque amicam ſuam videre et ab ea videri volunt; vt per haec ſigna, quae res neceſſitatis ſunt, impleant voluntatem.* Z.). E.

133 *Vide ſis!*] Vultuoſe pronunciandum eſt. C.

135 *Cur retines?*] Impatientia amantis oſtenditur. Nam viſa amica, Clitipho verba Syri obliuioni tradiderat. C.

136 *Apud patrem*] Obſeruabo id quod me admonuiſti. *At nunc interim*] Ἀποσιώπησις amantis: vt ſit, ſine interim pauliſper cum amica ludere. *Nihilo magis*] Vult Syrus eum perpetuo modeſtum, ne ſi inceperit, non poſſit ſe abſtinere, etiam patre vidente. C.

CLIT. Sine. SY. non finam, inquam. CLIT. quaeso paulisper. SY. veto.

CLIT. Saltem salutare. SY. abeas, si sapis. CLIT. eo.

139 Quid istic? SY. manebit. CLIT. o hominem felicem! SY. ambula.

ACTVS SECVNDI SCENA IV.

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRVS.

AEDEPOL te, mea Antiphila, laudo et fortunatam iudico:

Id

138 In duobus antiquissimis libris Faerni, Bembino et Vaticano est *sapias*, quod versui bene conuenit. Nostri omnes mendose *Sapis*. B.

139 *Quid istic?*] *Istic* pro iste. C.

1 *Aedepol te mea Antiphila*] Non potuit melius conditionem meretriciam exprimere, quam per eam quae meretrix esset: quae tamen nomini meretricio fauet, cum alibi reprehendantur meretrices, nihil aliud ex amore adolescentium quaerere, quam pecuniae extorsionem, hic quoque iocunda amantium congressio signantissime exprimitur. *Aedepol*] Per Castorem, et Pollucem, ornatiua sunt iurandi, apta feminis. C.

Aedepol te, mea] Haec Scena comparationem continet earum mulierum quae amicae sunt, ita vt vni seruiant, et earum quae plurimis sui corporis exhibent potestatem. Et ne videantur meretrices iniustae, defensio est, et quasi forma quaedam hic controuersiae continetur. Res (*reae* Z.) enim fiunt meretricis (*meretrices* Z.) quum iniustae sunt amatoribus suis et aduersae, dum plurimum petant. Quam rem purgans meretrix, dicit se hoc, quod faciunt, facere necessitate, ne, cum aetas abierit, et senectute extincta pulchritudo discesserit, inopia maneat, nisi antea quaesiuerint lucrum, quo possint sustentare decrepitam ac miseram senectutem. *Laudo, et fortunatam iudico*] Vehementer te beatam felicemque iudico, cum id egisti, vt mores tuae formae conuenirent. Vt oportuit, iam defensionem suam videtur meretrix exorsa; siqui-

Id quum ſtuduiſti, iſti formae vt mores conſimiles forent:
Minimeque, ita me Di ament, miror ſi te ſibi quiſque expetit.
Nam mihi quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.
Et quum egomet nunc mecum in animo vitam tuam conſidero,

Omnium-

ſiquidem ſcit quod oporteat fieri, et laudat eam, quae cum pulchritudine tenet integram caſtitatem. E.

2 *Formae vt mores conſimiles forent*] *Mores* enim pudici, gratiores eſſe ſolent in pulchro corpore. Virgil. (Aen. V, 344.), *Gratior et pulchro veniens e corpore virtus.* C.

3 *Sibi quiſque expetit*] Recte *expetit;* cum eam a pudicitia commendet. *Expetimus* enim tantum ea, quae honeſta ſunt, et plane bona. Vnde de rebus *expetendis* a Philoſophis ſcriptum: quae ſcilicet peti debent. C.

Minimeque, ita me Di] Etenim non valde miror, ſi, cum his moribus et hac ſis pulchritudine, ne (dele *ne* Z.) non ſit aliquis qui te diligat, et te ſibi petat. E.

4 *Oratio*] Quod dixeris, cum vno velle aetatem traducere. Antiqui etiam pauca verba orationem dixerunt. C.

Nam mihi, quale] Namque mores tuos mihi ſermonibus indicaſti. E.

5 *Et cum egomet*] Hic iam reparat accuſationis defenſionem, quae in ſe eſſe poſſit; dicitque merito, huiuſmodi mulieres, quae vni ſeruiunt, hoc eſt, quae ſe ſeparant a vulgo, recte ſcilicet et bene facere: nec minus mirabile eſſe, quod meretrices malae ſunt. Hoc enim dixit: *Et vos eſſe iſtiuſmodi, et nos non eſſe, haut mirabile eſt.* Vobis enim cum ſit voluntas cum vno viro ſemper eſſe, debetis ſeruare bonitatem: nos autem bonas eſſe non ſinunt hi, cum quibus rem habemus. Nam propter pulchritudinem noſtram amatores eſſe volunt, qui continuo mutant voluntatem, ſi fuerit forma mutata. Ergo, niſi proſpectum ante fuerit, *deſertae* et cum inopia in ſenectute *viuimus.* Vnde ſic purgatum, quod male audire potuiſſet, non iuſte malas eſſe meretrices. E.

Omniumque adeo voſtrarum, volgus quae ab ſe ſegregant:
Et vos eſſe iſtiuſmodi, et nos non eſſe, haut mirabile eſt.
Nam expedit bonas eſſe vobis: nos, quibuſcum eſt res, non ſinunt:
Quippe forma impulſi noſtra nos amatores colunt.
Haec vbi imminuta eſt, illi ſuum animum alio conferunt.
Niſi ſi proſpectum interea aliquid eſt, deſertae viuimus:
Vobis cum vno ſemel vbi aetatem agere decretum'ſt viro,

Cuius

6 *Volgus quae abs ſe ſegregant*] Hoc eſt, neque promiſcue quoſque recipiunt. C.

8 *Nam expedit bonas eſſe vobis*] Quia cum ſolo viuitis. Nec poteſt eſſe verus amor, niſi inter duos qui ſibi inuicem fidem ſeruent: iuxta illud (Seneca in Agam. v, 259.): *Nec regna nec taedae ſocium pati valent.* Vbi notanda eſt haec ſtructura: *mihi expedit eſſe bonum, et, mihi expedit eſſe bono.* C.

Quamquam omnes libri habent *bonas*: conſuetudo tamen linguae requirit *bonis*, vt Phorm. v, 2, 1. B.

9 *Quippe forma impulſi*] Et hic amor eſt gratia voluptatis tantum. Et bene *impulſi*: Nam haec omnia nox, vinum, amor, adoleſcentia, ab *impulſionis* parte dicuntur, non a ratiocinationis. *Amatores colunt*] Bene *amatores*. *Amator* fingere poteſt: *Amans* vere amat. *Colunt*] *Colere* eſt inferioris perſonae ad ſuperiorem: nonnunquam ſuperioris ad inferiorem. Virg. (Aen. 1, 16.) *Poſthabita coluiſſe Samo*. C.

10 *Imminuta* habet Bemb. Sed omnes noſtri *immutata*. Recte; quia in tali ſede Spondeus Trochaeo eſt melior. B.

11 *Niſi ſi proſpectum*] *Proſpicimus* futura: *Diiudicamus* praeſentia. *Deſertae viuimus*] Ab his, qui ob amorem frequentes erant. C.

Lege, *Niſi proſpectum interea a nobis eſt, deſ. v.* Nam *ſi* abeſt a plurimis: et pro *aliquid*, quod hic plane ineptum eſt, repone *a nobis*, quod reperitur in quibuſdam libris. B.

12 Pro vulgari *ſimul* reſcribe *ſemel*. Tum poſt *viro* inter-

Cuius mos maxume'ſt conſimilis voſtrum, hi ſe ad vos applicant:
Hoc beneficio vtrique ab vtriſque vero deuincimini,
Vt nunquam vlla amori veſtro incidere poſſit calamitas.
ANT. Neſcio alias: me quidem ſemper ſcio feciſſe ſedulo,
Vt ex illius commodo meum compararem commodum. CL. ah!

Ergo,

terpunge. Nam hic eſt ſenſus; vbi decreuiſtis in matrimonio vos victuras, non in quaeſtu meretricio, hi ſe ad vos applicant, cuius (ſiue quorum) mos eſt conſimilis. Mutatio eſt numeri; vt Eun. Prol. *Si quiſquam eſt — — in his:* notante et ibi hoc laudante Donato. B.

13 *Conſimilis voſtrum*] Moribus veſtrum, pro, moribus veſtris. Sic enim antiquis loqui placuit, mores veſtrum, pro, mores veſtri, vt recentioribus placet. C.

Cuius mos maxime'ſt] Verum his moribus ſe ſociant vobis, qui habent hunc morem et ſimilem voluntatem. E.

14 *Hoc beneficio vtrique ab vtriſque vero deuincimini*] Quaſi diceret, ſic ambo obligatis vos mutuo beneficio intemeratae fidei ſeruandae. Et hoc dictum eſt illi ſimile: *Vterque vtrique ſunt cordi.* Vbi Laurentius affirmat ab oratoribus potius eſſe dicendum, *vterque alteri eſt cordi.* C.

15 *Incidere poſſit calamitas*] In Eunucho, *Noſtri fundi calamitas.* Proprie *calamitatem* ruſtici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc eſt culmum ac ſegetem. C.

Vt nunquam vlla amori veſtro incidere poſſit calamitas] Vt ſemper inter vos amor valeat, neque ſenectute aut vllo morbo diſcidium poſſit exiſtere. E.

16 *Neſcio alias*] Verba mulieris commendantis ſe a fide in virum. C.

Neſcio alias: me quidem] Quid agam vehementer ignoro: illud certum eſt, nunquam meum me commodum ſine illius commodo comparaſſe. E.

17 *Compararem*] Conſtituerem. Vt alibi: *Quam inique comparatum eſt. Ah!*] Clamoſa interiectio hoc in loco ad gaudium ſpectat. Nec potuit vox accommodatior dari, amatori prae nimio amore fere inſanienti ad primum cum amica congreſſum. C.

Ergo, mea Antiphila, tu nunc ſola reducem me in patriam facis.
Nam dum abs te abſum, omnes mihi labores fuere, quos coepi, leues:
Praeterquam, tui carendum quod erat. Sy. credo. Cl. Syre, vix ſuffero.
Hoccine me miſerum non licere meo modo ingenium frui?

Sy.

18 *Reducem*] Id eſt, incolumem, poſt varia pericula, quae ſubii eundo in Aſiam et redeundo. Nam vt Seruius inquit, *Reduces* dicuntur proprie, qui pericula euadunt. Facis itaque me *reducem*, i. e. defunctum periculis reuertentem in patriam. C.

Ergo, mea Antiphila] Adoleſcens venientem amicam intuetur, et ſecum loquitur, quod eius amore factum ſit, vt in patriam reuerteretur. E.

19 *Nam dum abs te abſum, omnes mihi*] Cum enim abs te diſceſſi, vniuerſos labores leues arbitratus ſum, excepto hoc, quod te carebam. E.

20 *Credo*] Syrus non ſe loco mouerat, reſpondet verbis Clitiphonis, quicum loquebatur, vt eum aliquo ambulatum abire cogeret. *Vix ſuffèro*] *Vix*, difficultatem ſignificat. Et aliquando pro *non* ponitur. Ouid. (Heroid. 1, 4.) *Vix Priamus tanti, totaque Troia, fuit.* Lucilius, *Carcer vix carcere dignus. Suffèro*] Suſtineo, alias ſuppono. C.

Tan. Faber verba, *Syre — frui?* Clitiphoni, qui in Poſtſcenio ſcilicet auſcultans, introrumpat in Scenam, oſculaturus Bacchidem, tribuenda cenſet. Sed ſatis abſurde. Nam *hoc ingenium*, h. e. puellam tali ingenio praeditam, Clitipho non poteſt vocare meretricem, cuius forma quidem, ſed non ingenio erat percuſſus. Deinde quod Syrus reſpondet, *vt vidi patrem tuum eſſe habitum*, de Menedemo, non Chremete dicitur. B.

21 *Hoccine me miſerum non licere meo modo ingenio frui*] Sibi bonum ingenium inquit puellae habere: mihi et (*autem* Z.) non ſinit pater. Ita hoc ingenio bono amicae meo modo frui non licere, vehementer ingemiſco. E.

Ingenium pro *ingenio* antique dicitur. Nec adeo eſt, quod plurium codd. lectionem *ingenio* ſequamur. Caeterum

SY. Immo, vt patrem tuum vidi esse habitum, diu etiam duras dabit.
BAC. Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos? ANT. ah, retine me, obsecro.
BAC. Amabo, quid tibi est? ANT. disperii, perii misera. BAC. quid stupes,
Antiphila? ANT. videon' Cliniam, an non? BAC. quem vides?

CL.

ingenium hic eodem sensu dicitur, quo supra And. 1, 5, 40. B.

22 *Immo, vt patrem tuum vidi esse habitum*] Cum non possit per se Syrus Clitiphonem abigere, ad minas patris confugit, quem fingit iratum. *Vidi esse habitum*] Vario modo homines *habiti* atque affecti esse possunt: quibus secundum Academicos aliud atque aliud videtur. *Etiam duras dabit*] Subintelligendum est vel *lites* vel *partes*. In Eunucho, *Duras partes fratris praedicas*. Et *partes duras* μεταφορικῶς ab actoribus scenicis. Vel *Duras dabit*, hoc est, durum se praebebit. Vel absolute *duras*, vt dicimus *bonas* ei dedit, vel dabit poenas. Cic. *Quamprimum aduenians dedit*. C.

Diu etiam duras dabit] Diu etiam durus . . . . . (*adhuc*) existet. E.

In margine Bemb. teste Faerno, ad verba *Duras dabit*, haec adscripta est interpretatio: *Hoc est, durum se praebebit, vel absolute, duras, vt dicitur bonas ei dedit, vel dabit poenas. Cicero: Quam primum aduenians dedisti. et in Verrinis: Verum illa est prae* *. *Habitum*, si locus est sanus, intellige *valentem, corpulentum, diu victurum*. Verum talis habitus Menedemo labore et moerore tamdiu macerato non conuenit. Praeterea quid sit *duras dabit*? aqua omnibus interpretibus haeret. Nos versum non, vti Guyeto visum est, vt spurium delendum putamus, sed corrigendum ita: *Immo, vt patrem tuum vidi, partes diu etiam duras dabit*. B.

23 *Intuitur nos*] Ab eo, quod est intueor, intuetur, et intuor intuitur. *Ah! retine me*] Antiphilae prae nimia laetitia, viso Clinia, animo male esse coepit. Nam et animus vna cum corpore nonnunquam deficit nimio moerore: sic et interdum nimio gaudio. C.

25 *Videon' Cliniam, an non?*] Tanta laetitia erat Antiphilae, vt etsi amatorem agnosceret, de eo tamen dubitaret. C.

CL. Salue, anime mi. ANT. o mi exſpectate, ſalue. CL. vt vales?
ANT. Saluum aduenisse gaudeo. CL. teneone te, Antiphila, maxume animo exoptata meo?
29 SY. Ite intro: nam vos iam dudum exſpectat ſenex.

ACTVS TERTII SCENA I.

CHREMES. MENEDEMVS.

LVCISCIT hoc iam, ceſſo pultare oſtium

Vici-

26 *Anime mi*] Mollis oratio, et feminea, multis implicata blandimentis. *Mi*, vim blandimenti habet, nam ſignificat meus. *Clinia, ſalue*] Illa ad maiorem gratiam, amantem proprio nomine appellauit. *Salue*, modo admirantis interiectio eſt. C.

Verba *Salue anime mi* priori verſui ſunt apponenda. Tum cum omnibus noſtris codd. leg. *O mi exſpectate Clinia, ſalue.* B.

27 *Teneone te?*] Prae nimio amicae deſiderio, cum dubitatione loquitur. Sunt qui legant, *Teneone te;* vt referatur ad fidem, ita vt dubitet, an a ſe alienata ſit, an in fide perſiſtat. C.

Saluum aduenisse] Mſ. R. *Venisse.* L.

28 *Animo exoptato*] Mſ. R. *exſpectata.* L.

Pro *exoptata*, recte *exoptatam* legendum putat Faernus, qui ait, ſaepe a librariis litteram, ſyllabam, et verbum prius eſſe omiſſum, ſi idem ſtatim eſſet ſecutum. B.

1 *Luceſcit*] Veri amici officium pulcherrime a Terentio in hac Scena exprimitur: in qua amicus amico ſimul, et gaudii inſperati, maximo cum affectu, nuncium, et conſilium affert. *Ceſſo*] Aliquis *ceſſare* dicitur, id eſt, tardare ad aliquid celeriter peragendum. Virgil. (Aen. VI, 51.) *Ceſſas in vota preceſque. Ceſſat* deſidioſus: Requieſcit defeſſus. C.

Luciſcit hoc iam] Notandum ex hac Comoedia, quod in nulla alia licet reperiri, vt biduum tempus in Comoedia ſit. Omnes enim vno die actus ſuos explicant, ex eo ipſo quo cuncta effici poſſunt, vt aut nuptiae celebrentur, aut cognitio fiat expo . . . . (ſupple, *ſiti, aut horum* Z.) aliquid. at hic bidui

Vicini? primum e me vt sciat sibi filium
Rediisse; etsi adolescentem hoc nolle intellego.
Verum, quum videam miserum hunc tam cruciarier
Eius abitu, celem tam insperatum gaudium;
Cum illi nihil pericli ex indicio siet?
Haut faciam. nam, quod potero, adiutabo senem.
Ita vt filium meum amico atque aequali suo
Video inseruire, et socium esse in negotiis:
Nos quoque senes est aequom senibus obsequi.

MEN.

dui rationem versari intelligimus. Ergo dixit *Luciscit hoc.* Habet haec Scena allocutionem, in qua ostendit se properare, vti Menedemo nunciet filium rediisse: quamquam hoc nolit adolescens, cum patris sui nesciat voluntatem. E.

Hoc, inquit Faernus, absolute ponitur pro coelo. *Luciscit* habet cod. perantiquus; caeteri *lucescit.* B.

Daceria quod contendit hinc reliquam Comoediam actam esse postridie mane, nec exemplis idoneis, nec rei natura potest comprobari. Z.

2 *E me* Bemb. sed omnes nostri *ex me.* Recte. B.

4 *Miserum hunc*] Cum affectu. Nam proprium veri est amici laetari rebus prosperis amici, et dolere aduersis. C.

Pro *cruciarier* Bentleius edidit cum Faerno *excruciarier.* Z.

6 *Cum illi*] Deest, praesertim. *Ex indicio*] *Indicium* proprie est oris et linguae. C.

Cum illi nihil periculi] Vt celem tam insperatum gaudium, cum ipsi adolescenti nihil periculi sit ex eo, quod indicatur. E.

Nostri omnes *Cum illi pericli nihil ex* etc. B.

7 *Nam quod potero*] *Quod* pro Quantum. *Senem*] Plus habet affectus, quum si diceret Menedemum. C.

Quod potero] V.C. *qua potero, adiuuabo senem.* L.

Quod, h. e. quantum, habent optimi libri, pro *quam*, quod in quibusdam reperitur. B.

8 In duobus antiquissimis libris Faernus reperit *Item vt.* Sed nostri omnes *Ita vt.* B.

10 *Nos quoque senes est aequom senibus obsequi*] Iuxta illud prouerbium visitatissimum, *Pares cum paribus facillime congregantur.* Naturaliter enim adolescentes adolescentibus, senes vero senibus potius inseruiunt et obsequuntur. C.

MEN. Aut ego profecto ingenio egregie ad miserias
Natus sum; aut illud falsum'st, quod volgo audio
Dici, diem adimere aegritudinem hominibus.

Nam

11 *Aut ego profecto*] Id est, ex his duobus necesse est alterum tantum (*tamen*) esse verum. Sed senex ex nimio filii desiderio dubitat de eo quod omnibus approbatissimum est. *Ingenio*] Hoc est, natura. *Ingenium* naturalis est sapientia. Salust. in Cat. (c. 8.) *Ingenium nemo sine corpore exercebat. Ingenium* quoque veteres dixerunt ex sua sponte vel natura. Virg. (Ge. II, 177.) *Nunc locus aruorum ingeniis: quae robora cuique. Egregie ad miseriam*] *Egregium* dicitur, quod ex grege eligitur. Sed hic *egregie*, valde, nimis. Non est ergo ad laudem positum. C.

Aut ego profecto] Haec Scena persuasionem habet, quemadmodum pater filium suscipiat, et falli se per seruos sinat; neque tanta facilitate vtatur, ne corruptis filius moribus viuat, si semel facilitatem erga se patris agnoscat. Tenebit ergo diuisiones, vt omnis deliberatiua ab vtili et honesto similiter fieri possit. quae omnia suo loco plenius explicabimus, ne tantum ea quae obscura sunt dicamus. E.

In Bemb. est *egregio ad miserias*. Nostri omnes, excepto vno, *Miseriam*. Hoc praeferendum puto, vt intelligatur moeror, aegritudo; sin *Miserias* legeris, vna egestas, morbi et aliae calamitates comprehenduntur. B.

13 *Diem adimere aegritudinem hominibus*] Seruius Sulpicius ad Ciceronem (ad diu. IV, 5.), *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat*. C.

Diem adimere] Diphilus: Λύπης δὲ πάσης γίνεται ἰατρὸς χρόνος. Sulpicius ad Ciceron. lib. IV. Epist. 5. *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat*. Sed in primis scitum Epicteti dictum apud Stobaeum Serm. 240. τοὺς ἄφρονας ὁ χρόνος, τοὺς δὲ φρονίμους ὁ λόγος τῆς λύπης ἀπαλλάττει. Hinc Tullius Epistol. ad Titium lib. V, 16. Familiar. *Quod allatura est ipsa diuturnitas, quae maximos luctus vetustate tollit: id nos praecipere consilio prudentiaque debemus*. Et Seneca ad Lucill. Epist. 67. *Finem dolendi qui consilio suo non fecerit, tempore inueniet*. Symmach. lib. 2. Epist. 6. *Solet quidem aegritudines animi ratio mitigare. Sed fortunae nostrae tantum vulnus est, vt ei ne tua quidem delinifica et suada facundia cicatricem possit obducere. Fors fuat an dies longa quandoque [illegible] laxatum dolorem. Si-*

qui-

Nam mihi quidem cotidie augeſcit magis
De filio aegritudo: et quanto diutius
Abeſt, magis cupio tanto, et magis deſidero.
CH. Sed ipſum foras egreſſum video: ibo, alloquar.
Menedeme, ſalue: nuncium apporto tibi,
Cuius maxume te fieri participem cupis.
MEN. Num quidnam de gnato meo audiſti, Chreme?
CH. Valet atque viuit. MEN. Vbinam'ſt, quaeſo?
CH. apud me domi.

MEN.

quidem malis omnibus finis de tempore venit. Ouidius ad Gallion. lib. IV, 11, 13. de Ponto: *Finitumque tuum, ſi non ratione, dolorem Ipſa iam pridem ſuſpicor eſſe mora.* L.

Vix credibile eſt, *Diem*, quod in emphaſi eſſe debet, ſine accentu quaſi mutum tranſmiſſum eſſe a Poeta. Fortaſſe locus conſtituendus eſt ita: *Aut ego profecto ingenio egregio ad miſeriam Sum, aut illud falſum'ſt, vulgo quod dici audio, Diem tandem adimere aegritudinem omnibus.* Certe *ingenio ſum* occurrit Phorm. I, 3, 20. B.

17 *Adibo* alii; minus recte; praeſertim cum *ad* mox ſequatur, vt infra, *Syrus eſt prendendus, atque adhortandus mihi.* Ad quem locum Bemb. gloſſema: *Prehendendus, deeſt ad: ſed ideo praetermiſit, quia dicturus erat*, adhortandus. FAERN.

18 *Nuncium apporto tibi*] *Nuncius* et res ipſa et *nuncius* dicitur. C.

Nuncium apporto] Bene generaliter in nuncio votum futurum eſſe promiſit, vt animus cupidus probari poſſit, cum non aliud ſuſpicatur, quam quod in deſiderio fuerat collocatum. Deinde ſubiungit: *Num quidnam de gnato meo audiſti, Chreme?* E.

19 *Cuius maxume*] Bene *maxume.* Quis enim nuncius illi gratior eſſe poterat, quam filii? C.

20 *Num quidnam de gnato meo*] Quia omnis illius ſollicitudo circa filium erat, idcirco ſtatim de eo ſuſpicatus eſt, nondum facta mentione. C.

21 *Valet atque viuit*] Prothyſteron in ſenſu eſt. Si enim *valet*, neceſſario *viuit:* non, ſi viuit, valet. Ergo *viuit et valet* dicendum erat. Et bene vtrumque iunxit. Nam multi viuunt, ſed non bene valent. C.

Valet] Temperauit primo nuncium, vt creſceret gaudium. Nam primo *valet atque viuit*, inquit, quod vtique diuerſum eſſe

MEN. Meus gnatus? CH. ſic eſt. MEN. venit? CH. certe. MEN. Clinia
Meus venit? CH. dixi. MEN. eamus, duc me ad eum, obſecro.
CH. Non volt te ſcire ſe rediſſe etiam; et tuum
Conſpectum fugitat propter peccatum: hoc timet,
Ne tua duritia illa antiqua etiam adaucta ſit.

MEN.

eſſe manifeſtum eſt. Nam *valemus* cum integra ſalute ſumus: *viuimus* cum ſpiritum ducimus. *Vbinam eſt*] Parum credit gaudii, quod ſibi ſalus filii nunciatur. Nunc de loco quaeritur. Ipſe quippe qui eius abſentiam dolere videatur * (*Nunc de loco quaerit ipſo: quippe qui ob eius abſentiam dolore cruciatur maxime. Z.*). E.

Apud me domi] V. C. *Apud me domi eſt.* L.

Omnes noſtri, *Hic apud me domi.* Repone: *Apud me hic domi.* B.

22 *Meus gnatus!*] Magis cum admiratione quam cum interrogatione legendum. *Clinia meus venit!*] Addidit et nomen: quod fieri conſueuit in his quos diu optauimus, et nondum veniſſe credimus. C.

Meus gnatus?] Cum iterum quod cupiebat ſenex audiſſet, tanquam parum credat, interrogationem repetit. Denique percuſſis omnibus cum confirmationem nuncii audiſſet, perſeuerat gaudium: ideoque adiecit, *Duc me ad eum, obſecro.* E.

23 *Dixi*] Denunciatio eſt confirmandae ſententiae, nec mutandae, tranſlata de foro et cauſidicis. Cicero (in Verrem II, 30.): *Praeco* DIXISSE *pronunciat.* *Dixi*] Hoc verbum in fine additum, ſuperiora confirmat. Et eſt proprium his qui perorauerunt cauſam. Quinctilianus (Inſtit. I, 5.): DIXERE *quoque, quamquam id Antonius Rufus ex diuerſo ponit exemplum, de pluribus patronis praeco pronunciet.* *Dixi*] Sic dixit, quaſi iam obtunderetur a Menedemo. C.

24 *Et tuum conſpectum fugitat*] Plus eſt quam *fugit.* Et *fugitat* dixit, vt oſtenderet filium vehementer timere. C.

25 Corrige prauam diſtinctionem ita: *Conſpectum fugitat: propter peccatum hoc timet.* B.

26 *Adaucta ſit*] V. C. *ſiet.* L.

Bemb. et Victor. *antiqua illa.* Quae Faerno elegantior videtur collocatio. Noſtri omnes, *illa antiqua.* Neſcias vtrum malis. B.

MEN. Non tu ei dixiſti, vt eſſem? CH. non. MEN. quamobrem, Chreme?
CH. Quia peſſume iſtuc in te, atque in illum conſulis,
Si te tam leni et victo animo eſſe oſtenderis.
MEN. Non poſſum: ſatis iam, ſatis pater durus fui. CH. ah!
Vehemens in vtramque partem, Menedeme, es nimis,
Aut largitate nimia, aut parſimonia.
In eandem fraudem ex hac re, atque ex illa incides.
Pri-

27 *Non tu ei dixti, vt eſſem?*] *Vt*, aliquando certam qualitatem ſignificat, et nonnunquam incertam. Alibi, *Vt erat geſta.* C.

Num tu ei dixti, vt eſſem?] Num tu ei dixiſti, quemadmodum nunc eſſem? E.

28 *Quia peſſume iſtoc*] Conſilium et parentibus omnibus et filiis ſalubre: patres enim nimia largitate et clementia liberos corrumpunt. Illi vero, nimia licentia deteriores facti, patribus moerori, ſibi vero detrimento ſunt. C.

Quam peſſime in te] Hic iam incipit ſuaſoria illa, quae animum patris componit, vt circa filium temperet lenitatem, aut largitatem nimiam, aut parcitatem. Vtroque genere peccas, dum aut (*nunc* Z.) nimium largus es, vt ante nimium parcus. Ex hoc (excidit *fit* Z.), vt in vnum malum ex diuerſis moribus venias. E.

Ex *Illum* eliditur vnum l, vt ſit dactylus in quarta ſede ſenarii. B.

29 *Si te tam*] V. C. *Qui te tam.* L.

Recte Faernus collocat, *Et victo eſſe ánimo*, ne *animo* in Theſi deliteſcat. B.

30 *Non poſſum*] Hoc eſt animi victi, et clementis. Interdum ad nimiam indignationem ſpectat: vt illud Satyrici (Iuuenal. Sat. III, 60.), *Non poſſum ferre, Quirites, Graecam vrbem. Satis iam ſatis*] Haec reduplicatio magnam habet vehementiam. *Ah! vehemens*] Bene dixit, *vehemens*, de eo qui non ſeruaret modum. *Ve* enim particula, ſicuti quaedam aliae, tum intenſionem, tum minutionem ſignificat. Ergo *vehemens*, a *mentis vi* atque impetu dicitur. C.

31 Lege, quo meliores fiant numeri, Veheméns vtramque in pártem. B.

33 *In eandem fraudem*] *Fraus* pro dolo et poena ab antiquis accipiebatur. C.

Primum, olim potius, quam paterere filium
Commeare ad mulierculam, quae paululo
Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruiſti hinc. ea coacta ingratiis
Poſtilla coepit victum volgo quaerere.
Nunc cum ſine magno intertrimento non poteſt

34 *Primum olim potius*] Hoc tibi initium mali fuit, quod non filium permiſiſti ad mulierculam commeare. (Hoc crimen;) quod tunc paulo videbatur eſſe contenta, cum omnia grata eſſe potuerunt, quae filius faceret. At tu iniuſtitia cum adoleſcentem tuis ſermonibus terruiſti, exinde illa coacta neceſſitate, ingratiis coepit victum ſibi quaerere. E.

35 *Mulierculam*] Minus eſt, quam ſi diceret, aut *mulierem*, aut *meretricem*, vtpote quae erat contenta paruo. Et *mulieroula* dicitur cum contemtu, quaſi paupercula. C.

Pro *commeare* pone frequentatiuum *commetare* verſus gratia. Hoc obſoletum verbum occurrit Plaut. Capt. I, 2, 82. et apud Nonium. B.

37 *Coacta ingratiis*] Hoc eſt, inuita. Et bene *coacta* et *ingratiis*. Nam aliquis *ingratiis* dicitur aliquid facere, qui inuitus et coactus praeter voluntatem facit. C.

38 *Poſtilla coepit victum volgo quaerere*] Sic in Andria, *Lana ac tela victum quaeritans*. Et recte *victum*, et non *cibum* protulit. *Cibus* eſt enim, qui delicatis praebetur: *Victus*, in paruis aridiſque alimoniis eſt conſtitutus. Virg. (Aen. III, 649.), *Victum infelicem, baccas lapidoſaque corna*. *Poſtilla*] Antiquum eſt: nos autem dicimus *poſtea*. *Quaerere*] Melius dixiſſet *quaeritare*. *Quaerit* enim, qui ad plenum et perpetuum reponit: *Quaeritat*, qui vix quotidie inquirendo victum inuenit. C.

39 *Sine magno intertrimento*] Id eſt damno. *Detrimentum*, ſecundum Varronem, a detritu dicitur: quod ea quae trita ſunt, minoris pretii ſint. *Intertrimentum* ab eo quod duo quae inter ſe trita et diminuta. A quo etiam *intertrigo* dicta. C.

Nunc cum ſine magno intertrimento] Vnde modo ſine magno damno haberi non poteſt. *Intertrimenta* autem ſunt, quae intus terendo damna perficiunt. E.

Sine magno intertrimento] Gloſſar. *Intertrimentum* ἀπουσία. Scaeuola *intertrituram* dixit. l. 43. §. I. ff. de pign. act. L.

Intertrimento] Scholiaſtes Bemb. *Inter* et *De* tantundem

Haberi, quiduis dare cupis. nam, vt tu ſcias,
Quam ea nunc inſtructa pulchre ad perniciem ſiet:
Primum, iam ancillas ſecum adduxit plus decem,
Oneratas veſte atque auro: Satrapes ſi ſiet
Amator, nunquam ſufferre eius ſumtus queat,
Nedum tu poſſis. ME. eſtne ea intus? CH. ſit rogas?

Senſi:

ſignificant ad augmentum oſtendendum. Hinc dicitur, interfectus. FAERN.

40 *Quiduis dare cupis*] Et hoc eſt nimiae largitatis. C.

Quiduis dare cupis] Scio enim quodcunque deſideras dare. E.

41 *Nunc*] Pro *multo*, alias pro *minimo* eſt, et ſic dixit quod ſupra *vehemens in vtramque partem.* Ergo accipi poteſt pro qualitate ſententiae. C.

Quam ea nunc inſtructa] Verum vt poſſis intelligere, quemadmodum nunc illa meretrix inſtructa ſit aduerſus filium tuum, et ad quam perniciem adiecta. E.

42 *Primum, iam ancillas*] Et hoc eſt ſignum illam probe inſtructam ad expilandum amatores. *Plus decem*] Dixit quemadmodum dicimus, *magis decem*, in quibus *magis* et *plus* ſunt aduerbia. Solemus tamen ſaepius apponere *quam*, vt, *adduxit ſecum plus quam decem.* Verum auctorum vſus ſemper eſt ſequendus. C.

43 *Satrapes*] *Satrapes* a Graecis prouinciae praefectus dicitur. C.

Oneratas veſte atque auro] Parum dixerat, *ancillas decem*, quae res tantum in numero collocata videbatur: adiecit *oneratas veſte atque auro*, vt pudori ſit ancillas tales ita veſtitas leui cibo paſcere, aut certe ſeruili. *Satrapes ſiet*] Apud Babylonios ſatrapae appellantur ditiſſimi, et ſatellites regum. E.

Scribe *Satrapa*. Nam primum cod. 900. annorum habet *Satrapas ſi ſiet*, vt Eun. IV, 7, 19. idem, *Armas ſapientem decet.* Deinde ob analogiam linguae, v. c. a ποιητὴς fit lat. *poeta.* Hinc Gloſſarium vetus Cyrilli: Σατράπης, *Satrapa.* B.

45 *Nedum tu poſſis*] *Nedum*, hoc loco negatiue ponitur: vt *Non crederem tibi obolum, nedum pro te effunderem ſanguinem.* Iam Chremes Bacchidem credit Cliniae eſſe amicam. Et obſerua Terentianam conſuetudinem, qui inducit nihil ſapere eos qui falluntur. Eſt argumentum a maiori ad minus, nam ſi non poſſit maior, idem nec minor. C.

Senſi: namque ei vnam coenam atque eius comitibus
Dedi: quod ſi iterum mihi ſit danda, actum ſiet.
Nam, vt alia omittam, pytiſſando modo mihi
Quid, quid vini abſumſit! ſic hoc, dicens; Aſperum,
Pater, hoc eſt; aliud lenius ſodes vide.

Reliui

46 *Senſi*] Hoc cum dolore dicere ſolemus in his, in quibus detrimentum ingens paſſi ſumus. C.

Senſi] *Cum gemitu pronuncia.* Schol. Bemb. Caeterum ob conſenſum codd. et verſus rationem leg. *Senſi: nam vnam eii coenam.* B.

47 *Actum ſiet*] *Actum* eſt dicitur de ea re, de qua iam lata ſit ſententia, et eſt verbum deſperantis. C.

48 *Pytiſſando modo*] Bene *pytiſſando.* Nam *pytiſſare* proprie eſt parce vinum guſtare, quaſi tentandi gratia. Tale eſt verbum quo Plautus (Maenech. II, 2, 29.) vtitur, *cyatiſſo*; tale eſt et *graeciſſo. Pytiſſando*, id eſt, expreſſis labris expuendo, dum ſaporem vini probat. C.

Pytiſſando modo mihi] Quantum vini abſumſerit vide, dum pytiſſat. Proprie autem *pytiſſare* dicitur, quod guſtare, (excidit *et*) quaſi cum quadam probatione exſpuere. Denique adiecit: *Sic hoc dicens, aſperum pater, hoc eſt, aliud lenius, ſodes, vide.* E.

Pytiſſando] Diomed. lib. II. L.

Pytiſando] Scholiaſtes Bemb. *Expreſſis labris ſpuendo, dum ſaporem vini probat.* Caeterum alii per duplex s ſcribunt: nos vero ſequendam putamus ſcripturam Bembini et cod. 900. annorum, per vnum s; quoniam verſus certe ita ad Graecorum numeros accedit. B.

49 *Sic hoc dicens, aſperum*] Id eſt auſterum. Secundum Plinium tria vini ſunt genera, *auſterum, dulce* et *tenue.* C.

Pater] Scholiaſt. Bemb. *Et hoc ei diſplicet, quod eum meretrix Patrem appellet.* Caeterum recte Faernus ordinem verborum hunc eſſe ait, *dicens*, ſc. Bacchis, *ſic hoc*, ſc. eſt; quia *ſic hoc eſt* dicere ſoleamus, cum quid vel improbemus vel mediocre eſſe oſtendamus. B.

Pro *Quid, quid*, Bentleius cum Faerno recte non niſi vnum *Quid* edidit. Z.

50 Male pro *aliud* quidam malunt *illud.* Omnia enim dolia relinuntur, dum *aliud* quaeritur: at ſi *Illud*, iam habet, quod placet; nec plura dolia ſollicitantur. Caeterum pro *Vide* Nonius v. Aſperum, *Para* habet. Male. Nam *Vide*, ex tua cella, *Para*, ex taberna pete. B.

Reliui dolia omnia, omnes ſerias.
Omnes ſollicitos habui: atquę haec vna nox.
Quid

51 *Releui dolia*] Vt inquit Plinius (H. N. XIV, 20.), *In Italia reſina vino condendo maxime probatur Brutia: circa Alpes ligneis vaſis condunt, circuliſque cingunt. Picantur autem protinus a canis ortu: dehinc perfunduntur marina aqua aut ſalſa, ac leui cinere ſarmenti aſperguntur. Dum igitur vina aperiuntur, dolia relinuntur. Releui*] Id eſt perforaui. quae perforatio fieri non poterat, niſi prius auferreretur aut lutum, aut limus, aut argilla, aut pix, aut reſina, aut gypſus, quibus linebantur dolia, aut picabantur ſeu incruſtabantur. *Linere* eſt picare, id eſt, pice aliquid linere ſeu vngere, ſeu mauis incruſtare, et alicui rei ſuppoſitum aliquid ſuperducere, vt parietem linimus calce aut gypſo, id eſt, incruſtamus; dolium linimus pice etc. Et quemadmodum retegere ſignificat tegmen auferre, ſic *relinere* ſignificat bitumen amouere, quo aliquid prius linitum erat. Et ita *releui dolia omnia* ſignificat, abſterſi lutum vel terram tenacem ab omnibus doliis, vt in ea coena vinum varium apponeretur. Praeter autem praedictam ſignificationem *linere* ſignificat etiam deturpare. Inde *Litura*, *ae*, id eſt, deturpatio facta atramento ducendo lineam per falſa ſcripta, vt fieri ſolet. *Omnes ſerias*] *Seria*, dolium: et proprie vas fictile de limo oblongum. Perſius (Sat. II, 10.), *Et o ſi Sub raſtro crepet argenti mihi ſeria dextro Hercule!* Inde *Seriola*. Perſius (Sat. IV, 29.), *Seriolae veteris metuens deradere limum.* C.

Reliui dolia omnia] *Liuire* eſt contegere et operire: contrarium eſt *reliui*, id eſt, aperui. E.

Reliui dolia] Ita Diomedes hunc locum legit lib. II. L.

Bentleius cum Faerno *releuit* edidit. Rectius. Nam niſi certe legas *relini*, forma *reliui* videtur abhorrere ab analogia linguae. Z.

52 *Sollicitos habui*] Variis officiis et miniſteriis diſtractos: nihil ſignificantius dicere potuit. Quid enim aliud eſt *ſollicitare*, quam ſuo loco mouere? Solum autem quin ſignificet locum, quis dubitat? quum exules quoque dicantur ex ſolo patriae ſuae pulſi. *Sollicitos habuit* omnes domeſticos, qui hinc et inde adminiſtrandum diſtinabantur. C.

Omnis ſollicitos habui] Hoc eſt, ebrios. Significat enim *ſollicitos*, id eſt, ſolo citatos, quod ebriis contingit, quibus non

Quid te futurum censes, quem assidue exedent?
Sic me Di amabunt, vt me tuarum miseritum'st,
Menedeme, fortunarum. MEN. faciat quod lubet:
Sumat, consumat, perdat. decretum'st pati:
Dum illum modo habeam mecum. C. si certum'st tibi
Sic

non sunt firma vestigia, sed motu corporis citi sunt. E.

Pro *habui*, et sententiae et versus causa repono *habuit*, sc. Bacchis, et me et totam familiam fastidio suo et elegantia sollicitos et exercitos habuit. B.

53 *Quem exedent?*] Plus dixit, quam si, *cuius res*, dixisset. C.

Quem assidue exedent] Quem quotidie comedent, vel certe frequenter. E.

54 *Sic me Di amabunt*] Pro ament. *Vt me tuarum miseritum est*] Bene *miseritum*. Nam secundum nonnullos, *miserari* est flere et lamentari: *misereri* vero, miserationes alienis casibus exhibere. C.

Vt me tuarum fortunarum] In meo damno magis misericordiam pro te passus sum, et pro fortunis tuis. E.

Pro *ita* in omnibus codd. est *sic*. Verbum *amabunt* a Schol. Bemb. explicatur per *ament*. B.

55 *Faciat quod lubet*] Indulgentissimus pater, et qui vehementissime filium desiderabat; licet damna audisset, tamen omnia se dicit filio permittere velle, dummodo ipsum habeat in potestate. E.

56 *Sumat, consumat, perdat*] Quis hoc patre indulgentior? Sed hoc contingere solet dum vnicus est gnatus. *Sumat*] Accipiat. Alias *sumere* est eligere. Sallustius in Iugurth. (cap. 85.) *Sumat aliquem ex populo monitorem officii sui. Perdat*] Quod maius est, et quod finem consumendi habet, tertio loco posuit. C.

57 *Si certum'st tibi*] Hic iam persuadet, vt illud quod supra diximus, velit adolescentis animo veluti nesciens dare, cum artibus serui inductam pecuniam dat, et ad luxuriam ministrat. Denique ipsum consilium suum quod sit, proponit: *Falli te sinas technis per seruum.* An fieri possit, adiungit: *Subsensi illos hoc quoque agere.* Ex eo enim quod iam agunt et praeparant, fieri potest. Deinde ab vtili adiunxit: *Et tibi perdere talentum hoc pacto satius est, quam illo minam.* Melius est velut insciens (*Melius est, vt insciens vel Z.*) plurimum perdas, quam sciens minimum; cum ex hoc filius quod licentiam agnouerit, iam ei lubebit maiora committere. Dein adiungit ab honesto, *Nunc* de

Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Vt nescientem sentiat te id sibi dare.
MEN. Quid faciam? CH. quiduis potius, quam quod cogitas;
Per alium quemuis vt des: falli te sinas
Technis per seruolum: etsi subsensi id quoque,
Illos ibi esse, et id agere inter se clanculum.
Syrus cum illo vestro consusurrat: conferunt
Consilia adolescentes: et tibi perdere
Talen-

de pecunia agitur] Ostendit honestum, et vtile declarauit. Denique perseuerat circa id ipsum, vt dicat: Cum enim intellexerit animum tuum, te prius vitam tuam proditurum, et omnem pecuniam, quam abs te filium dimittas: vide *quam fenestram* ad turpitudinem, ad luxuriam, nequitiamque patefeceris, hoc est, quantam ianuam dederis, peccatorem perire (*quantam ianuam dederis peccatorum, tu rem perire, et*). *Ipsum non poteris pati*] Statim tu interire bona, et filium viuere luxuriose et malis operibus non patieris. E.

58 Pro *id* versus poscit *illud*, quod in probatis reperitur codd. B.

59 Vel leg. cum Palmerio et Guyeto *vt nescientem sentiat;* vel: *Vt nescientem censeat.* B.

61 *Per alium quemuis vt des*] Quod salubrius praeceptum parentibus dari potest? Nulla enim re adolescentes magis corrumpuntur, quam nimia parentum indulgentia. C.

62 *Technis*] Id est fallaciis. *Subsensi*] Bene *Subsensi.* Nam *sub*, est temperamentum plenae pronunciationis, vt, *subtristis*, *subridet:* non ad plenum tristis, aut ridet. Et quum quinque sint sensus: duo sunt, visus et auditus, quod nos magis sensibiles habemus, quam pecora. Cicero, *Non solum videam, sed etiam audiam.* Duabus ergo rebus scimus, aut ratione, aut sensu: quibus maxime praestamus caeteris animalibus. Ergo senex dicit se sensu sensisse seruulos fraudem parare. C.

63 Coniunctionem *et* codd. optimi et versus et sententia repudiant. B.

64 *Conferunt consilia*] Συγκρίνουσι τὰ βουλεύματα Plaut. Rudent. II, 3, 8. *Omnes sapientes conferre decet.* L.

Omnes libri antiqui recte habent *Consusurrant*, i. e. Syrus et ille vester. B.

65 Versus et sensus commendant lectionem cod. Bemb.
Con-

Talentum hoc pacto ſatius eſt, quam illo minam.
Non nunc de pecunia agitur: ſed illud, quomodo
Minimo periculo id demus adoleſcentulo.
Nam ſi ſemel tuum animum ille intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, et prius
Pecuniam omnem, quam abs te amittas filium: hui!
Quantam feneſtram ad nequitiem pateſeceris?
Tibi autem porro vt non ſit ſuaue viuere.
Nam deteriores omnes ſimus licentia.
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id

Conſilia ad adoleſcentes, h. e. vna ferunt, referunt ad adoleſcentes. B.

70 Ad hunc verſum Schol. Bemb. egregie ita: *Minor eſt pecunia quam vita; ſed in oratione potiora nobis ſunt, de quibus agitur.* FAERN.

71 *Quam abs te amittas filium*] *Amittas* pro *dimittas* dixit. Nam quod nos dicimus *dimittere*, antiqui etiam dicebant *amittere*, vt Virg. (Aen. II, 148.), *Quiſquis es, amiſſos hinc iam obliuiſcere Graios.* Salluſtius (Fragmentum), *Pactione amiſſa, publico conſilio.* C.

72 *Ad nequitiam*] Bene de adoleſcente, *nequitiam* dixit: *nequitia* enim eſt luxus vitae prodigus atque effuſus. Ouidius (Faſt. I. 414.), *Nequitia eſt, quae te non ſinit eſſe ſenem.* C.

Senſus poſtulat pronomen. Igitur leg. *Quantam eii feneſtram.* B.

74 *Nam deteriores omnes ſumus licentia*] Sententia proprie ſeni conueniens. Et *deteriores*, ſignantiſſime protulit. *Deteriores* enim homines licentia a bono ad malum vertuntur. Eſt enim peius a malo, quod in vſu eſt, et creberrime frequentatur: *Deterius* vero, a bono: vt minoris ſit meriti quam quod placet. Virgilius tertio Georg. (e memoria laudauit locum, qui eſt Aen. VIII. 326.) *Deterior donec paulatim ac decolor aetas.* C.

Pro *ſimus* Bentl. edidit *ſumus.* Minus eleganter. Z.

75 *Quodcunque inciderit*] Mſ. R. et V. C. *Quod cuique cunque.* L.

Hunc et ſequentem verſum tanquam ſpurios repudiandos eſſe cenſeo. Nam non modo magna variarum lectionum ſeges in illis eſt, vt ſit in nothis; ſed et a ſerie orationis abhorrent. B.

Putabit prauom, an rectum ſiet, quod petet.
Tu rem perire, et ipſum non poteris pati.
Dare denegaris: ibit ad illud ilico,
Quo maxume apud te ſe valere ſentiet;
Abiturum ſe abs te eſſe ilico minabitur.
MEN. Videre verum, atque ita vti res eſt, dicere.
CH. Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
Dum id quaero, tibi qui filium reſtituerem.
MEN. Cedo dextram: porro te idem oro vt facias, Chreme.

76 *Putabit*] *Putamus* enim inſtantia: *Reputamus* praeterita. *Putare* proprie purgare eſt. Et *arbores* et *vites* dicimur *putare:* hinc *putare* eſt cogitare: quia cogitando ſuperflua mente recidimus. Eſt autem *putare* eius, qui ſimplicitate pectoris aberrauit. Cicero (orat. pr. Ligar. cap. 10.), *Lapſus eſt: non putauit.* *Rectum ſit*] Nam, vt inquit Cicero ad Herenn. (libr. III, cap. 2.) *Rectum eſt, quod cum virtute et officio fit.* C.

78 *Ibit illico ad illud*] Sibi veluti remedium ſuſcipiet, et (*vt*) abiturum ſe eſſe minitetur, maxime cum ſcit apud te ſe plurimum valere. E.

Pro *Denegabis* optimi libri habent *Denegaris.* B.

Quo maxime] Mſ. R. *Qui maxime.* L.

80 *Minabitur*] *Minatur* etiam filius parenti, dum ſe carum animaduertit, et diſceſſum ſimulat. C.

Minabitur] Mſ. R. et V. C. *minitabitur.* L.

Conuenientius verſui noſtri omnes *Minitabitur.* B.

81 *Videre verum atque ita*] Videre mihi verum dicere, et ita quemadmodum res eſt. E.

Liber Bemb. habet *vera;* cui adſcriptum eſt, *Vera, vtilia: Salluſtius.* Sed locus Salluſtii vetuſtate detritus eſt. FAERN.

82 *Somnum oculis non vidi*] Somnum oculis meis non cepi, quaerens quemadmodum filium reddam. E.

83 *Qui*] Quomodo: et eſt ſermo comicus. *Reſtituerem*] *Redditur* cupientibus, vt domino ſeruus. *Reſtituitur* cupiens, vt patriae ciuis. Et *redditur* et *reſtituitur* cupiens cupientibus: vt patri filius. C.

84 *Cedo dextram*] *Cedo* eſt verbum defectiuum duas tantum

CH. Paratus ſum. MEN. ſcin', quid nunc facere te volo?
CH. Dic. MEN. quod ſenſiſti illos me incipere fallere,
Id vt maturent facere: cupio illi dare,
Quod volt: cupio iam videre. CH. operam dabo:
Syrus eſt prehendendus atque adhortandus mihi.
A me neſcio quis exit: concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere ſentiant.
Paulum negoti mihi obſtat: Simus et Crito

tum perſonas habens ſecundas in ſingulari et in plurali, quod ſignificat, *Da* vel *Date*. Probat Nonius, nitens dicto Enniano, cuius haec verba ſunt: *Cedite manus veſtras, meaſque accipite, et iunctis manibus confirmetur foedus.* Quod exemplum clarius poſſit adduci illo: *cedo* igitur *dextram.* Nos enim aut oraturi aut confirmaturi quicquam alicui eius dextram poſcere ſolemus. C.

Noſtri libri meliore ordine, *Porro te oro idem vt.* B.

86 *Incipere fallere*] V. C. *Incipere velle fallere.* L.

88 Bentleius edidit *Cupio ipſum iam videre.* Certe ſenſus egregie commendat illud *ipſum.* Z.

89 *Apprehendendus*] In And. *tuus pater me modo apprehendit.* *Prehendendus*] Deeſt *ad.* Sed ideo praetermiſit, quia dicturus erat, *Adhortandus.* C.

Illos tres verſus, *Syrus eſt* — — *ſentiant*, ad finem huius Scenae apponendos puto. Nam primum non apparet ratio, cur Menedemus in Scena reſtiterit, iuſſus domum abire (Verba enim, *operam vt tibi darem* ad Menedemum dicuntur). Deinde nec intelligitur cauſa, cur Syrus, qui, ſecundum ordinem vulgarem, exiit priuſquam Chremes abiret, tamdiu in Scena otioſus et mutus fuerit. Denique plane contra morem Terentii eſt, Menedemum ſtatim poſt verba, *operam vt tibi darem*, iniuſſum a Chremete, a ſe nihil cauſae dicentem, abire domum. B.

91 Pro *congruere*, h. e. concorditer viuere, quod et verſus et ſenſus condemnat, repone *conſentire.* B.

92 Leg. ex noſtris omnibus et edd. vett. *Paulum hoc negoti.* Nam ſtatim narrat, quid illud *Hoc* ſit. B.

Vicini noſtri hic ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum: ibo ac dicam, vt dixeram
Operam daturum me, hodie non poſſe iis dare.
Continuo hic adero. MEN. ita quaeſo. Di voſtram fidem!
Ita comparatam eſſe hominum naturam omnium,
Aliena vt melius videant et diiudicent,
Quam

93 *Vicini noſtri hic ambigunt de finibus*] Litem vicini habent de limitibus. E.

Hic ambigunt] V. C. *Hinc ambigunt.* L.

94 *Me cepere arbitrum*] *Arbiter* dabatur his, qui de finibus regendis ambigerent. Dicitur enim *arbiter* iudex: quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. Boethius: *Regendorum finium arbitri eſſe dicuntur, qui finalia litigia diſcernunt. Vt ſi fuerit orta contentio de finibus, eorum dirimatur arbitrio. Cepere*] Id eſt, elegerunt. vt Cicero: *aut capiendus auxilio locus.* C.

Me cepere arbitrum] Me iudicem eſſe voluerunt. E.

96 *Ita, quaeſo*] Dictum abeunte Chremete. C.

Cum illud *Adero ita* efficiat verſum proſeleuſmaticum, Noſtro inſolentem, praeſertim cum inter duos colloquentes diuidatur: pro *adero* lege *adſum;* vt alibi, *Poſt continuo huc exeo.* B.

97 *Itan comparatam eſſe &c.*] Senſus hic eſt: Satis miror cur prudentius ſapit Chremes. An ita natura hominum comparata eſt, vt melius videant ea quae aliena ſunt, quam quae ſunt ſua? An hoc ideo fit, quia, dum nos in re noſtra ſumus, aut gaudio impedimur, aut aegritudine animum occupatum ad prehendendas, vel reſpuendas res adhibere non poſſumus? E.

Ita comparatam eſſe hominum] Lactantius Firmian. de falſa ſap. cap. 4. *Nemo poteſt de ſe recte iudicare, quod nobilis Poeta teſtatur:* Ita enim comparatam eſſe hominum naturam omnium, vt aliena melius videant et diiudicent, quam ſua? L.

98 *Aliena melius vt videant, et iudicent quam ſua*] Huic illud Cic. libro primo Officiorum (cap. 9.) contrarium eſt: *Eſt enim difficilis cura rerum alienarum: quamquam Terentianus ille Chremes, humani nihil a ſe alienum putat. Sed tamen, quia magis ea percipimus, atque ſentimus, quae nobis ipſis aut proſpera, aut aduerſa eueniunt, quam illa, quae caeteris:* quae

Quam sua? an eo fit, quia in re nostra, aut gaudio
Sumus praepediti nimio, aut aegritudine?
Hic mihi quanto nunc plus sapit, quam egomet mihi:
CH. Dissolui me ocius, operam vt tibi darem.

ACTVS TERTII SCENA II.

SYRVS. CHREMES.

HAC ILLAC circumcursa, inueniendum'st tamen
Argen-

quae quasi longo interuallo interiecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. C.

Menander: ὀυδεὶς ἐφ' ἀυτῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε, Σαφῶς, ἑτέρυ δ' ἀσχημονῦντος ὄψεται. W.

99 Colloca *Re in nostra.* B.

101 Melior accentus fit, vbi cum libris collocas, *Hic mihi nunc quanto plús.* B.

102 *Dissolui*] Excusaui. quasi qui foret promissione ligatus sua. C.

Dissolui me ocius] Cito reuertens ab eo quo ierat Chremes, dicit se ex eo negotio solutum, et amico operam traditurum. E.

Pro *ocius* lege cum optimis libris *otiosus*, et distingue post *me.* B.

Faernus, qui versus traiectos esse nón vidit, pro *tibi* correxit *huic.* Z.

1 *Hac illac circumcursa*] Iucundus error, in quo herus a seruo decipitur, quem credit alteri fallaciam intendere, dum sibi tenditur: et sic eum aggreditur de fallacia in alterum. *Hac illac*] Hoc dicit seruus admonens se ipsum. C.

Hac illac circumcursa] Seruus argentum desiderans, quod dare meretrici possit, tamen hoc quod loquitur, non videtur domino praesenti esse suspectum. Quoniam enim supra dixerat seruus, Syrum quasi in Menedemum dolos tendere, vti argentum meretrici per fallacias quaereretur, ideo in senem generaliter dictum. Denique hoc suspicatus Chremes, quod si(*quasi* Z.)in Menedemum ita fiat, dixit: *Num me fefellit hosce id struere*? fortasse *ille Cliniae seruus tardus est*, ideo noster Syrus hanc prouinciam sumsit, hoc est, istud officium suscepit, vt ipse quaerat argentum. E.

Argentum ipsum compellat Syrus, vernili facetia. Ergo emen-

Argentum: intendenda in ſenem eſt fallacia.
CH. Num me feſellit hoſce id ſtruere? videlicet
Ille Cliniae ſeruus tardiuſculus eſt:
Idcirco huic noſtro tradita'ſt prouincia.
SY. Quis hic loquitur? perii! numnam haec audiuit? CH. Syre. SY. hem.
CH. Quid tu iſtic? SY. recte equidem. ſed te miror, Chreme,
Tam mane, qui heri tantum biberis. C. nihil nimis.
SY. Nihil narras? viſa vero'ſt, quod dici ſolet,

emenda, *Hac illac circumcurſa: inueniendum és tamen.* Cf. infra IV, 2, 1. B.

2 *Intendenda*] Verbum a venatoribus tranſlatum, qui retia *intendunt* ad feras capiendas. Quia ergo parat ſenem fallere, *intendenda* dixit. Vel a ſagittis atque arcu. *In ſenem*] Cum ſtomacho ſeruili *ſenem* dixit. In Andria, *Quantum intellexi modo ſenis ſententiam.* C.

Intendenda in ſenem] Hoc pluribus verbis Plautus extulit, Bacchid. IV, 4, 42. *Compara, fabricare, finge quod lubet, conglutina, Vt ſenem hodie doctum docte fallas, aurumque auferas.* L.

3 *Num me feſellit*] Idem ſuperius. *Etſi ſubſenſi id quoque, illos ibi eſſe.* Et hic eſt error, credi ſenem Menedemum, dum Syrus de Chremete ipſo intelligit. C.

4 Verſus gratia ſcribe, *Ille Cliniaï ſéruos tardiúſculuſt.* Sic alibi, *Hoſpitaï, Phaedriaï.* B.

5 *Prouincia*] Onus dicitur cuiuſlibet rei gerendae. Nam acquiſitae bello longe ab Italia regiones *Prouinciae* dictae ſunt, a *porro*, vel a *procul vincendo*: ad quas Praetores quia cum officio mittebantur, officia quoque *prouinciae* nominantur. C.

7 *Recte*] Ioco vult Syrus deflectere orationem in aliud, et ſubterfugere heri reprehenſionem. C.

Te miror, Chreme] Te valde miror mane vigilare, qui heri tantum biberis. E.

Ex noſtris libris leg. *Recte. equidem te demiror. Recte* eſt hic *nihil.* vt Eun. II, 3, 50. Hec. III, 2, 20. B.

8 *Tam mane*] ἔλλειψις, deeſt, *vigilare,* aut tale quid. C.

Nihil nimis] Non multum. E.

Aquilae ſenectus. CH. heia. SY. mulier commoda et
Faceta haec meretrix. CH. ſane. SY. idem viſa eſt tibi?
Et quidem hercle forma luculenta. CH. ſic ſatis. SY.

10 *Aquilae ſenectus*] Plinius lib. 10. (cap. 3.) Natur. Hiſtoriae, de aquilis haec refert, *Oppetunt non ſenio, nec aegritudine, ſed fame, in tantum ſuperiore accreſcente roſtro, vt aduncitas operiri non queat.* Igitur aquila, tantum in ſenectute bibit, vel de praeda ſanguinem ſugit: ex quo prouerbium in ſenes, qui plus bibunt, quam comedunt. Plinius (N. H. XIV, 22.), de ebrio inquit: *Hinc pallor et genae pendulae, oculorum vlcera, tremulae manus.* Diuus Hieronymus de aquila inquit: *Aquila cum ſenuerit, grauantur ipſius pennae et oculi, quaeritque fontem et erigit pennas, et colligit in ſe calorem, et ſic oculi eius ſanantur, et in fontem ſe ter mergit, et ita ad iuuentutem redit.* *Eia!*] *Eia* interdum hortantis eſt, nunc correctionem ſignificat. *Mulier commoda*] A commendatione meretricis incepit, vt melius perſuadeat Cliniam deperire hanc, cum ſit amica Clitiphonis. C.

Aquilae ſenectus] Aiunt aquilam in ſenectute, quod ei roſtri ſuperior pars vetuſtate et incremento curuata foramen includat, ad cadauera accedere, et ſic ſanguinem in potum ſumere, et quodammodo bibendo viuere. Hoc igitur ait ſeruus domino, quaſi bibendo totum tempus heſterna coena egerit, *viſa vero eſt quaſi aquilae ſenectus.* E.

Aquilae ſenectus] Ἀετοῦ γῆρας. Zenob. et reliqui adagiographi. L.

11 *Faceta*] Bene de meretrice *faceta* dixit. Nam *facetus* eſt, qui facit verbis quod vult. Poteſt etiam referri ad formam corporis, vt ſignificatio vocabuli indicat. C.

Etſi Bemb. legit *tibi*: tamen ob codd. omnes caeteros lege *idem viſa eſt mihi*, et tribue ipſi Chremeti. B.

12 *Forma luculenta*] Non ſolum *commoda* et *faceta mulier*, et (*ſed et* Z.) ſpecioſa forma, *ita non vt olim, ſed vti nunc, ſane bona.* Hic intelligi datur, quod ſenex ſciat eandem ante fuiſſe caſtam, ante pauperem, nunc vero meretricio more viuentem. Ideo adiecit ſeruus, non quemadmodum antea bona, ſed vti nunc ſibi ipſi compararetur, ſane bona. E.

SY. Ita non vt olim, ſed vti nunc, ſane bona:
Minimeque miror, Clinia hanc ſi deperit.
Sed habet patrem quendam auidum, miſerum, atque aridum,
Vicinum hunc: noſtin'? at quaſi is non diuitiis
Abundet, gnatus eius profugit inopia.
Scis eſſe factum, vt dico? CH. quid ego neſciam?
Hominem piſtrino dignum. SY. quem? CH. iſtunc ſeruolum

13 *Ita non vt olim*] Praeterita ſemper praeſentibus praeferuntur, et magis commendantur. C.

Palpatur ſeni, temporis acti laudatori, quaſi illo iuuene formoſiores fuiſſent homines, quam nunc ſunt. B.

14 *Deperit*] Id eſt, ardenter amat. Nam amator eius amore, quam amat, *perire* dicitur. Nam *perditus eſt*, qui inſano eſt captus amore. Inde dicimus, *deperio illam*. C.

15 *Aridum*] Tranſlatio a terra, quae nihil profert. C.

16 *At quaſi is non diuitiis abundet*] Ex more inopiam male meritis adiecit. E.

17 *Profugit*] Superius, *In Aſiam ad Regem militatum abiit*. Hinc *profugus* dictus proprie, qui procul a ſedibus ſuis vagatur. C.

18 *Quid ego neſciam?*] Vt facilius ſeruum dominus incitare poſſet, quod cupiebat ſeruo adiutorem eum eſſe, ad tendendam in Menedemum fallaciam propter argentum, fingit ſe iraſci ſeruo Cliniae, *Hominem*, inquit, *piſtrino dignum*: cui iungitur, *qui paſſus id fieri*. Callide ſeruum, tanquam ignoret quid fieri debuiſſet, incuſat, vt maiorem ſuſcipiat voluntatem. Qui fallendi dominum hunc ipſum cum * (Ex cod. Weſterh. et coniectura locum ita reſtituendum puto, *ab eo fallaciae argumenta collegerit, cupiditate incenſus eſt* Z.) denique ſibi hoc praeparans, ſic poſtea dixit, *Laudas, qui heros fallunt*. E.

Vt ſententia et ſermo ſit ſanus, pro *neſciam* ego cum Palmerio legendum cenſeo, *ni ſciam*? h. e. *Quidni ego ſciam*? Cf. Adel. IV, 5, 28. B.

19 *Hominem piſtrino dignum*] Ambigue, an de Dromone, an de Syro, a quo bene annotarentur ſenum vitia. Et ſecum haec dixit. C.

Dico adolefcentis. Sy. Syre, tibi timui male.
Ch. Qui paffus eft id fieri. Sy. quid faceret? Ch. rogas?
Aliquid reperiret, fingeret fallacias.
Vnde effet adolefcenti, amicae quod daret,
Atque hunc difficilem inuitum feruaret fenem.
Sy. Garris. Ch. haec facta ab illo oportebat, Syre.
Sy. Eho quaefo, laudas qui heros falunt? Ch. in loco
Ego vero laudo. Sy. recte fane. Ch. quippe quia
Magnarum faepe id remedium aegritudinum eft:
Iam huic manfiffet vnicus gnatus domi.
Sy. Iocone an ferio illaec dicat, nefcio:
Nifi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
Ch.

20 *Syre, tibi*] Et fic fecum. Id eft, ne quid mali accideret tibi. nam iam mihi nefcio quid praefagit animus mali. C.

24 *Difficilem*] Morofum. *Seruaret fenem*] Bene *feruaret* dixit de eo qui penitus fe perderet, et continuis excruciaret laboribus. C.

26 *Eho! quaefo*] *Eho* modo interiectio eft interrogantis; alias admirantis alias ad fe vocantis. *In loco*] Opportune. C.

In loco vero laudo] Bene adiecit *in loco*, ne perpetuam malefaciendi licentiam feruis daret. E.

27 *Quippe quia magnarum*] Nam quia fallunt tempore, maximum faepe remedium eft, ne grauior aegritudo videatur. E.

In antiquiffimis libris eft *Quippe qui*. Recte. Schol. Bemb. ait, Παρέλκον: *abundat qui*. B.

28 *Quia magnarum faepe id remedium aegritudinum'ft*] Ipfum fallere in tempore, quidam de officiis fcribentes, rectum putauerunt. Mam Medici aegrotos faepe fallunt. C.

29 *Iam huic*] V. C. *Nam huic*. L.

Verfus caufa repone *Huic iam manfiffet*. B.

30 *Iocone an ferio illa*] An confilio ifthaec dicat, an ioco, intelligere non poffum: vnum tantummodo intelligo, quod mihi ad hoc, quod difpofui, cumulat voluntatem. E.

Lege cum duobus noftris *Ille haec dicat*. B.

31 *Quo lubeat magis*] Id eft, magis

CH. Et nunc quid exſpectat, Syre? an dum hinc denuo
Abeat, cum tolerare huius ſumtus non queat?
Nonne ad ſenem aliquam fabricam fingit? SY. ſtolidus eſt.
CH. At te adiutare oportet adoleſcentuli
Cauſa. SY. facile equidem facere poſſum, ſi iubes:
Etenim quo pacto id fieri ſoleat, calleo.
CH. Tanto hercle melior. SY. non eſt mentiri meum.
CH. Fac ergo. SY. at heus tu, facitodum eadem haec memineris,

magis placeat heros a ſeruis decipi, quod vt viderit, ſaeuiat in me, et me in piſtrinum dedat. C.

32 *Et nunc quid exſpectat*] Hic iam dum accuſat adoleſcentis ſeruum, hortatur ſuum dominus, qui ipſe hos dolos tendat. Denique adiecit: *At te adiutare oportet adoleſcentuli cauſa.* E.

Pro *At nunc* rectius Bemb. et alii vett. habent *Et nunc.* B.

33 Pro *Abeat* repone *Abigat* ſc. herus filium, ſententia poſtulante. Et pro *Huius* noſtri omnes, *Illius.* B.

34 *Aliquam fabricam*] Translatio ab his, qui expugnaturi oppida, machinamenta belli ad id praeparant. *Stolidus eſt*] Superius, *Ille Cliniae ſeruus tardiuſculus eſt.* Et proprie *ſtolidus* eſt, qui proxime accedit ad naturam ſenſumque pecudum. C.

36 *Facile equidem facere poſſum, ſi iubes*] Peritiam ſuam circa huiuſmodi rem declarauit ſeruus: ſed dixit, metuere domini voluntatem, et poſſe ſe facile, ſi ipſe voluerit imperare. E.

37 *Calleo*] Id eſt, callide ſcio. C.

Calleo] Peritus et doctus ſum. E.

38 *Non eſt mentiri meum*] In promiſſione dicit, non in fallendo. C.

39 *At heus tu!*] Iam prouidet fallaciae, quam mente conceperat: quo facilius mereatur veniam, ſi quid ſtruxerit in herum. C.

Facito dum eadem haec] Iam praeparat ſibi dominum: monetque vt meminerit, ſi quando haec omnia euenerint, ſicut humana ſunt omnia, vti et filius eius poſſit iſta perficere. E.

Si quid huius simile forte aliquando euenerit,
Vt sunt humana, tuus vt faciat filius.
Ch. Non vsus veniet, spero. Sy. spero hercle ego quoque:
Neque eo nunc dico, quod quicquam illum senserim:
Sed si quid, ne quid. quae sit eius aetas, vides.
Et nae ego te, si vsus veniat, magnifice, Chreme,
Tractare possim. Ch. de istoc, quum vsus venerit,
Videbimus quid opus sit: nunc istuc age.
Sy. Nunquam commodius vnquam herum audiui loqui,
Nec quum malefacerem, crederem mihi impunius

42 *Non vsus veniet*] Non hoc continget, neque fieri potest. E.

43 *Neque eo nunc dico*] Bene purgat id (*purgauit*) quas immiserat suspiciones, ne vero iam credat adolescentem filium pater talia vel facere vel cogitare. Dixitque se seruum ex suspicione ista metuere, quod eius aetas iam talis, vti si necessitas vt Chremetem ita ducat et tractet, quemadmodum nunc senex videtur hortari. E.

Pro *Quod* vulgari, recte liber Bembinus, *Quo*. B.

44 *Sed si quid, ne quid*] Ἀποσιώπησις. quasi dicat, *Si quid euenerit. Quae sit eius aetas, vides*] Quae amori est obnoxia. C.

45 *Et nae*] Pro *valde*. *Vsu veniat*] *Vsu venire* significat *euenire*, vt saepe licet videre in Epistolis Ciceronis. *Magnifice*] Bene *magnifice* dixit, memor verborum Chremetis, qui supra dixit, *Heros falli a seruis aliquando esse remedium magnorum aegritudinum*. C.

46 *Tractare*] Superius, *Quo pacto id fieri soleat, calleo*. C.

De istoc, cum vsus] Si quid tale contigerit, tunc videbimus, quod necessitas coget facere. E.

47 Pro *Quid* meliores nostri melius, *Quod*. B.

49 *Ne quum malefacerem*] Nisi cum me senex adhortatur. E.

Pro *Malefacerem*, quod reperitur in nostris, probanda est Mureti emendatio *Malefacere*, deleto commate. Caeterum post verba *istuc age* domum abit Chremes; et tres sequentes versus per se Scenam constituunt. Nam dum Syrus solus secum eos pronunciat, Chre-

Licere. quisnam a nobis egreditur foras?

ACTVS TERTII SCENA III.

CHREMES. CLITIPHO. SYRVS.

QVID istuc, quaeso? qui istic mos est, Clitipho? itane fieri, quaeso?

CL. Quid ego feci? CH. vidine ego te modo manum in sinum huic meretrici

Inse-

mes interim filium cum Bacchide deprehendit, et iratus in Scenam redit, filio quoque euocato. B.

50 *Quisnam a nobis egreditur foras?*] παρασκευὴ alterius Scenae. C.

1 *Quid istuc, quaeso?*] In hac Scena Syrus hero persuadet, quod multum facit ad extorquendum argentum. *Quid istuc?*] Viderat Chremes filium ludentem cum Bacchide, quam Cliniae esse credebat. Et bene expressit obiurgationem paternam saepe repetendo. C.

Quid istuc?] Haec Scena locum communem tenet in eum, qui hospitis sui amicam corrumpat. Pater tamen non sicuti cur tanquam communi * at (*Pater tamen non hic vtitur tanquam communi loco, et* Z.) ita respondet filius tanquam negans, vt magis coniecturae caussa sit, quam communis locus. Verum patrem tanquam communem locum dicentem accipiamus, hoc primum generaliter cum inuidia: deinde cum interrogatus esset, quidnam fecisset, ille continuo non factum sed vere factum protulit, dicendo, *Vidine ego?* vt a probatione exordiretur, et post ostenderet crimen, quod manum adolescens in sinum meretricis inserebat. E.

Bentleius cum Faerno recte edidit *Itane fieri oportet?* Nam repetitum *Quaeso* minus gratum est. Z.

2 *Huic meretrici*] Plus intulit, quam si dixisset *mulieri*. C.

Manum in sinum] Plaut. Asinar. 1, 3, 71. *Papillam pertractare*. Et in Pseudol. 1, 1, 66. *Papillarum horridularum oppressiunculae*. Aristenaet. lib. 1. Epist. 21. ἅπτεσθαι τῶν μαστῶν. Sic ex eadem disciplina Venereorum nepotulorum sunt molles manuum compressiones, incitamentum puta interioris voluptatis. Achilles Tatius Amor. lib. 2. τότε δὲ πρόσαγε τὴν δευτέραν μηχανήν, θίγε χειρὸς, θλῖψον

Inferere? SY. acta haec res eft. perii! CL. mene? CH. hifce oculis, ne nega.
Facis adeo indigne iniuriam illi, qui non abftineas manum.
5 Nam iftaec quidem contumelia eft,
Hominem amicum recipere ad te, atque eius amicam fubagitare:
Vel heri in conuiuio quam immodeftus fuifti! SY. factum. CH. quam moleftus!

Vt

θλίψον δάκτυλον, θλίβων ςένασον. Hinc apud Plautum in Afin. IV, I, 32. in lege, quam iuuenis amafiae fuae dederat, ita quoque cautum fuit: *Neque cum defcendat, inde det cuique manum.* Ne amator forfan alius τοῖς ἐκείνης δακτύλοις τοὺς ἑαυτοῦ περιπλέξας, vel fic faltem manu falaci libidinaretur. Ariftenaet. libr. I. Epift. 9. Themift. Orat. 3. Laudat autem hunc Terentii locum Iulius Rufinianus Rhet. in Epiplexi. L.

3 *Acta haec res*] Verbum defperantis. Timebat enim Syrus, ne ob hoc fallacia eius detegeretur. *Mene?*] More filiorum, quod commiferat, patri audacter negat. *Hifce oculis*] Δεικτικῶς et cum emphafi. C.

Acta haec res eft] Syrus feruus credit fenem inueniffe filium amare meretricem, quae res antea per dolum celabatur: ideo vehementer metuit. E.

Pro *inferere* Bemb. habet *ingerere*, quod minus placet. Certe Nafo Amor. II, 15, habet, *Et laeuam tunicis inferuiffe manum.* B.

4 *Facis adeo indigne iniuriam illi*] Bene pater poft obiurgationem, ad admonitionem tranfit. C.

5 *Iftae quidem contumeliae* Supra quidem *iniuria* dixerat, verum adiecit *contumeliae funt.* Eft enim *iniuria*, quafi cum violentia aliquid in corpus efficitur: *Contumelia* vero, cum praeter violationem corporis eft. Et violatio opinionis, *eius amicam fubagitare.* Hoc eft crimen quod fupra pofuit. *Subagitare* autem, perfectionem ipfam libidinis intelligimus. E.

6 *Amicam fubagitare*] V.C. *Subigitare.* Acro in Horat. lib. I. Sat. 2. L.

Veterrimi quique noftri fcribunt, *Subigitare*, h. e. lafciuius contrectare. B.

7 *Vel heri*] Ingerit aliud malefactum inter admonitionem, vt folent patres. *Fa-*

 ctum]

Vt equidem, ita me Di ament, metui, quid futurum denique eſſet!

Noui ego amantium animum: aduertunt grauiter, quae non cenſeas.

Cl. At mihi fides apud hunc eſt, nihil me iſtius facturum, pater.

Ch. Eſto: at certe concedas hinc aliquo ab ore eorum aliquantiſper.

Multa fert libido: ea prohibet facere tua praeſentia.

Ego

ctum] Fatetur ſeruus, eum fuiſſe immodeſtum in vino. Niſi etiam capiatur *factum* ſicut *actum eſt*, vt ſit deſperantis dictum. C.

Vel heri in vino] Hoc ex antecedentibus argumentum colligens dixit: *Noui ego amantium animos, aduertunt grauiter, quae non cenſeas.* Ita enim mos eſt amatoribus (excidit *vt* Z.), ampliora ſuſpicentur, quam tu haut poteris ſuſpicari. E.

In conuiuio] Mſ. R. *in vino.* quod non diſplicet. L.

Pro *Conuiuio* Bemb. et noſtri omnes *Vino*. B.

8 *Vt equidem metui*] *Vt* pro *quantum*, vel pro *qualiter*. Virg. (Ecl. VIII, 41.) *Vt vidi vt perii.* C.

9 *Aduertunt grauiter*] Quia in amore omnia ſuſpecta ſunt. C.

Leg. cum Palmerio *Nóui ego amantis: ánimum aduertunt gráuiter, quae* etc. Nam *aduertere* per ſe apud Noſtrum et Plautum non hoc ſenſu occurrit; at *animum aduertere* paſſim. B.

10 *Mihi fides*] Arcta familiaritas, cum alter de altero in re Venerea nihil ſuſpicatur. C.

Leg. cum vno e Regiis, vt Trochaicus ſit aeque ac caeteri, *At fides mi apud hunc eſt.* B.

11 *Eſto*] Verbum concedentis. *Concedas aliquo*] Et hoc quaerit Syrus, vt abigatur Clitipho ab amica, ne Chremes eius eſſe animaduertat. C,

Eſto: at certe] Hic mandat pater, vt diſcedat a domo filius: aliter enim negat fieri poſſe, vt impudentia adoleſcentis comprimi poſſit. Dicit enim multa libidinem velle, eamque ſub cuiuſque praeſentia ſe minus audere complere. E.

Cum *Cóncedás* ſecundum vulgarem lectionem duplici ſit accentu, non ſatis venuſte: leg. *at certe vt hinc concedas áliquo:* praeſertim cum tres vett. habeant *Certe vt concedas.* B.

Ego de me facio coniecturam: nemo'ſt meorum amicorum hodie,
Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam:
Apud alium prohibet dignitas; apud alium ipſius facti pudet;
Ne ineptus, ne proteruos videar. quod illum facere credito.
Sed noſtrum eſt intelligere, vtcunque atque vbicunque opus ſit, obſequi.
Sʏ. Quid iſtic narrat? Cʟ. perii! Sʏ. Clitipho, haec ego praecipio tibi? Ho-

13 *Ego de me facio coniecturam*] Patres conantur monere filios aut proprio exemplo, aut aliorum. C.

Ego de me facio] Hoc eſt, ita ex me ſuſpicor: nam nemo eſt amicorum, apud quem vniuerſa velim exponere, atque narrare ea, quae occulta habeo. quippe aut in ſumma honeſtate amicus, et id quodcunque cogito, eius dignitate deterreor, ne indicem: aut ipſa certe res, propter ſui turpitudinem, eam narrationem comprimit. Hoc eſt quod dicit, *ipſius facti pudet; ne ineptus, ne proteruus videar,* ſi cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem. E.

Si recepta lectio admittitur, eſt Iambicus tetrameter hypercatalectus ſtatuendus. Sed cum nullus eiuſmodi alibi extet, nec Muſicae rationes id patiantur; repone, *De me ego facio.* B.

15 Vulgo *piget*, ſed Bemb. recte *pudet*. B.

16 *Ne ineptus, ne proteruos*] *Ineptus* quoad dignitatem. Cicero in ɪɪ. de oratore (cap. 4): *Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is* ɪɴᴇᴘᴛᴠs *eſſe dicitur.* *Proteruus* dicitur importunus, qui alteri eſt impedimento, vel ſi per impotentiam mentis obuium cubito feriat, aut contumelia ſibi cedere cogat. C.

17 Ne ſententia hiet et ſit ſine cemento, repone, *Sed nôſtrum eſt intellégere; atque útcumque, úbicumque opus eſt, óbſequi.* B.

18 *Quid iſtic?*] Syrus ſecum loquitur, timens ſuae fallaciae. C.

Hominis frugi et temperantis functu's officium. CL. tace sodes.
SY. Recte sane. CH. Syre, pudet me. SY. credo; neque id iniuria:
Quin mihi molestum'st. CL. pergis hercle? SY. verum, dico quod videtur.
CL. Nonne accedam ad illos? CH. eho, quaeso, vna accedundi via est?
SY. Actum'st: hic prius se indicarit, quam ego argentum effecero.
Chreme, vin' tu homini stulto mihi auscultare? CH. quid faciam? SY. iube hunc
Abire hinc aliquo. CL. quo ego hinc abeam? SY. quo lubet: da illis locum:

Abi

19 *Frugi*] Vtilis et necessarius: a *frugibus*, quae quod his fruantur dictae sunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem est vesci: a *frumine*, quae est summa pars gulae. *Sodes*] Est aduerbium blandientis. *Tace sodes*] Ab illo consilio longe alienus Clitipho illum sermonem interrupit, nec audire voluit. C.

21 *Quin mihi molestum'st*] *Quin* pro *etiam*. *Mihi* habet emphasin. *Mihi*, qui non sum pater. *Pergin'*] Irascitur Clitipho seruum aduersus se loqui. C.

Nostri omnes *Pergin'*? Recte; modo *Hercle* Syro tribuas, et *Quin* apponas praecedenti versui. B.

Cuperus Obseruatt. I, 19. contendit ita legendum esse, *Pergin' hercle*. SYR. *Verum*? *dico quod videtur*. Quasi dicat, itane? et tu rogas hoc? Particulam enim *Verum*? elegantissime ita concise initio orationis poni, et idem valere, quod *itane*? vt And. IV, 4, 30. Z.

22 *Eho!*] Hoc loco admonentis est. *Vna via*] Scilicet honesta: nec impudice agas. C.

23 *Actum'st*] Semper desperantibus hoc verbum datur. *Hic prius*] Haec secum loquitur. C.

Vulgo *Effero*; sed Bemb. recte *Effecero*, h. e. confectum reddidero. B.

24 *Vin' tu homini stulto auscultare mihi?*] Quemadmodum in prouerbio est: mihi si vis, stulto homini auscultare licet, hoc est, obaudire. E.

Abi deambulatum. CL. deambulatum! quo? SY. vah! quaſi deſit locus.
Abi ſane iſtac, iſtorſum, quouis. CH. recte dicit: cenſeo.
CL. Di te eradicent, Syre, qui me hinc extrudis. SY. at tu pol tibi iſtas
Poſthac comprimito manus.
Cenſen' vero? quid illum porro credis facturum, Chreme,
Niſi eum, quantum tibi opis Dî dant, ſeruas, caſtigas, mones?
CH. Ego iſtuc curabo. SY. atqui nunc, here, hic tibi aſſeruandus eſt.

26 *Deambulatum! quo*] Bene impotentia amantis exprimitur. nec pater, nec Syrus, nec deliberatio ante facta remouere poterant Clitiphonem ab amica. C.

28 *Eradicent*] Funditus ac radicitus te euellant, et te medio tollant. Dum haec cum indignatione proferret, percuſſit Syrum. C.

Iſtas poſthac comprimito] Quoniam pater dixerat, *vidi ego te manus modo meretrici huic in ſinum inſerere:* ideo ſeruus ait, *iſtas ergo manus comprimito tibi.* E.

Hunc et ſequentem verſum ſic conſtitue, *Di te éradicent, qui iſtinc me extrudás, Syre. | At tú tibi iſtas póſthac comprimitó manus.* Ita prior non eſt hypermeter. Illud *Pol* in libris plane non reperi, et vniuerſi habent *Iſtinc.* Et *extrudas* in vno vett. reperi, quod etiam eſt in cod. Palatino Fabricii. B.

29 *At iſtas comprimito manus*] Subticet percuſſionem: ne ſurgat in tragicum cothurnum. C.

30 *Quid illum porro*] Vel indignatus ſeruus haec dicit, vel ſeruili more aſtute tractat ſenem. C.

Cenſen' vero?] Subblanditur domino per obſequium ſeruus, cum de adoleſcente quaſi quendam metum habere ſe dicit. Vide iam, inquit, qualis ſit, qualem futurum putas, *niſi eum, quantum tibi facultatis numina concedunt, ſeruas, mones, atque caſtigas?* E.

32 *Atque nunc, here*] Bene praeſens tempus in metu ponit, vt ille ſciat iam filium, neſcio quid, moliri. E.

CH. Fiet. SY. si sapias: nam mihi iam minus, minusque obtemperat.
CH. Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egisti, Syre? aut
Reppcristi tibi quod placeat, an nondum etiam? SY. de fallacia
Dicis? st, inueni nuper quandam. CH. frugi es: cedo quid est?
SY. Dicam: verum, vt aliud ex alio incidit. CH. quidnam, Syre?
SY. Pessuma haec est meretrix. CH. ita videtur. SY. immo si scias.
Vah!

33 *Minus minusque*] Et hoc pulchre videtur adiectum, quo si qua in culpa inuentus fuerit filius, continuo iam videatur seruus esse purgatus, quod eius imperium filius contemnat. E.

34 *Quid tu?*] Bene amato filio de fallacia erga Menedemum exquirit. *De illo*] Sic dicere solent, qui de re aliqua peragenda inter se loquuntur. C.

35 Pro *Reppcristi* repone *Aut est*, i. e. habes. Nam seq. est, *Dicis? est*, quod reperitur in codd. bonis. Nam *st*, quod Faernus e coniectura posuit, prorsus ineptum videtur; quia, cum soli sint in Scena, silentio opus non est. B.

37 *Vt aliud ex alio incidit*] Multa esse fingit, vt verisimilius sit quod finxerit. C.

Verum aliud ex alio] Hoc videtur obscurum quidnam sit, sed ex his quae consequuntur, manifestum fiet. Nam interrogatus a domino quid esset, respondit: *pessima haec est meretrix.* ita quod hic pessime de meretrice pronunciatum est, supra contrario dictum, *commodo facta haec est meretrix.* Ergo iure dictum, *aliud ex alio incidit.* E.

38 *Pessuma haec est meretrix*] Contrarium illud quod superius dixit, *Mulier commoda, et faceta, haec est meretrix.* Sed hoc loco *pessumam* appellat: vtpote quae teneat virginem, quam Syrus *illi relictam arrhaboni* fingit; et haec est valens causa ad extorquendum argentum. C.

Immo si scias] Vidit dominum seruus quasi consensum commodasse, non quo verum indicium de meretrice * (*Videns hic Dominum seruus quasi* con-

Vah! vide quod inceptet facinus. Fuit quaedam anus Corinthia
Hic: huic drachmarum argenti haec mille dederat mutuum.
Ch. Quid tum? Sy. ea mortua'st: reliquit filiam adolescentulam.
Ea relicta huic arraboni est pro illo argento. Ch. intelligo.

Sy.

consensum commodasse ad Menedemum fallendum, non quo verum indicium de meretrice prodatur Z.) ideo adiecit: *Vide quod inceptet facinus.* E.

39 *Inceptet*] *Incipere* et *inceptare* magnorum est facinorum et audaciae. In Eunucho, *Quid inceptas, Thraso?* C.

Fuit quaedam anus] Hoc consilium dicit se seruus aduersus Menedemum sumsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quae meretrici daretur. Verum hoc consilium in hoc prouenit, vt prosit vehementer Clitiphoni. Namque fingit nunc Antiphilam, quae amica sit Cliniae, apud meretricem ac quandam anum Corinthiam arrabonis nomine collocatam: et nunc velle ad Menedemum pergere, vt ab eo pecuniam accipiat, quae data sit pro puella: vt si eandem redimeret, maxima inde lucra possit accipere. Sed hoc displicet domino consilium. Verum prouenit ad aduentum (*euentum* Z.) futurum. Nam cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, iam fiet necessarium, vti meretrici hoc fine (*ab ipso* Z.) Chremete debeatur argentum. E.

Etsi plerique nostri habent, *Hoc vide:* tamen lectio Petrensis, *Vah! vide* est praeferenda. Caeterum alii, *inceptat*, pro *inceptet*. Vtrumuis probe. B.

40 *Drachmarum*] *Drachma* pondus est, constans, vt vult Priscianus, ex tribus scrupulis, seu decem et octo siliquis. Sumitur etiam pro genere quodam monetae, propterea quod numismata antiquitus ponderabantur. *Mille*] Hic *mille* singularis est numeri et substantiuum, de quo multa Gellius. Iungitur autam semper genitiuo, propterea quia substantiuum est. Sed *mille* adiectiuum et numeri pluralis substantiuo iungitur in similitudine generis, numeri et casus. C.

42 *Arrhaboni*] Pignori, hoc loco intelligas. *Arrhabon* dicitur merces, corollarium: et est quod prius datur, vt reliquum reddatur. C.

Arraboni] Pignori. E.

Sy. Hanc secum huc adduxit, ea quae est nunc apud vxorem tuam.
Ch. Quid tum? Sy. Cliniam orat, sibi vti id nunc det; illam illi tamen
Post daturam mille nummum poscit. Ch. et poscit quidem. Sy. hui!
Dubium id est? Ch. ego sic putaui: quid nunc facere cogitas?
Sy. Egone? ad Menedemum ibo: dicam hanc esse captam ex Caria,
Ditem

43 *Mille nummum*] Tale et illud, *mille hominum occiditur:* et antiquum est. Cic. in VI. in Antonium (cap. 5.) Qui L. *Antonio* mille nummum *ferret expensum*. *Hui!*] Et caetera huiusmodi generis sane sunt aduersus eos, quibus irascimur. C.

Repone, *eam quae est.* Alii habent *ad vxorem;* alii, *apud;* quod placet. B.

44 Locus *Quid tum?* — — *facere cogitas*, interpretes valde torquet, et torquent ipsum iidem. Faernus quidem *poscit* interpretatur per *pollicetur* aut *offert*. Sed contra vsum loquendi. Equidem legendum esse censeo ita: *Quid tum?* Sy. *Cliniam orat, sibi vt id nunc det: illa illi tamen* | *Post datum iri mille nummum praes sit.* Ch. *et praes sit quidem?* Sy. *hui,* | *Dubium id est? ego sic putaui.* Ch. *quid nunc facere cogitas?* Fingit enim Syrus, Antiphilam arraboni Bacchidi relictam esse pro mille drachmis: Bacchidem, quae hic Cliniae amica fingitur, eam summam a Clinia praesente pecunia petere: se, vt a Menedemo hanc summam auferat, porro ficturum esse, captam esse a Caria Antiphilam, ditem in sua patria et nobilem: si Menedemus pro captiua eam mille drachmis emerit, magnum fore mox lucrum, cum a parentibus vel cognatis redimeretur: eas mille drachmas Bacchidi dandas esse: et Antiphilam in domo Menedemi futuram, vbi filius familias Clinia facile et tuto cum ea consuescere posset. Igitur opus erat, vt Bacchis Antiphilam abalienaret, et Menedemo traderet. Ergo *illa*, i. e. Antiphila: *Praes sit*, h. e. arraboni: *illi* sc. Cliniae. Ex *pssit*, i. e. praes sit, culpa librariorum factum est *poscit*. Verba *Ego sic putaui* sunt Syri, vt recte cod. Bemb. B.

46 *Dubiumne id est?*] Quod meretrix auara poscat. C.

47 *Ibo: dicam*] Se astutum fin-

Ditem et nobilem: ſi redimat, magnum ineſſe in ea lucrum.
CH. Erras. SY. quid ita? CH. pro Menedemo nunc tibi ego reſpondeo;
Non emo. SY. quid ais? optata loquere. CH. atqui non eſt opus.
SY. Non opus eſt? CH. non hercle vero. SY. quid iſtuc, miror. CH. iam ſcies.
Mane, mane, quid eſt quod tam a nobis grauiter crepuerunt fores?

ACTVS

fingit ad decipiendum Menedemum. Superius, *Etenim quo pacto id fieri ſoleat, calleo.* C.

48 Omnes noſtri, *Magnum in ea eſſe lucrum.* Repono, *Magnum eſſe in ea re lucrum*, h. e. in redemtione, non in ipſa Antiphila. B.

49 *Erras*] In praedictis verbis Syrus fingit ſuam eſſe calliditatem, qua dixerat, ſe decepturum Menedemum. Quam fallaciam confutat Chremes. C.

Menedemo nunc] In Mſ. R. *nunc* deeſt. L.

50 *Non emo*] Hoc eſt, cum ſermonem facies ei de emenda ea, dicet, *Non emo. Quid agis?*] Q. d. dicit tibi Menedemus, cur loqueris mihi de hac re? vel Chremes interrogat Syrum, quid ad eam dicat reſponſionem. *Optata loquere*] Ita loquitur ille, qui cum alio loquitur, et cui is aduerſatur in conſilio de re peragenda. *Optata loquere*] Poteſt dupliciter intelligi. Vel, *loquere* pro *loqueris* dicitur, et eſt ſenſus, dicis quae tu vis, et quae ſunt cordi, vt dici ſaepe ſolet. Vel *loquere* eſt imperatiuum, et tunc eſt ſenſus, Dic ea, quae ego opto, et accommoda tuos ſermones meis optatis. C.

Quid ais? non eſt interrogantis, ſed, vt paſſim, exclamantis et re inopinata percuſſi. B.

51 Lege ex aliquot noſtris, *Non eſt opus*? Et pro *Quid* repone *Qui*. B.

52 Totus verſus Syro eſt tribuendus, qui Chremen dicturum interpellat. Et ideo *a nobis;* non, vt dominus aedium, *a me*, dixit. B.

ACTVS QVARTI SCENA I.

SOSTRATA. CHREMES. NVTRIX. SYRVS.

NISI me animus fallit, hic profecto eſt anulus, quem ego ſuſpicor:
Is, quicum expoſita eſt gnata. CH. quid volt ſibi, Syre, haec oratio?
SO. Quid eſt? iſne tibi videtur? NV. dixi equidem, vbi mihi oſtendiſti, ilico,
Eum eſſe. SO. at vt ſatis contemplata modo ſis, mea nutrix. NV. ſatis.

So.

1 *Niſi me animus fallit*] Haec Scena Antiphilae recognitionem continet: ex qua inter virum et coniugem altercatio oritur: demum reconciliatio. Simul Syro offertur alia ratio extorquendi argentum. C.

Niſi me animus] Haec Scena tenet maximam controuerſiam; quippe maritus dum grauidam videret vxorem, mandauit vt puellam ſi peperiſſet, extingueret. Mater puellam peperit, et expoſuit. quae cum exponeretur, anulum dedit. Inuentus eſt apud quandam puellam anulus: interrogatur vnde ſit: illa reſpondit, ipſum eſſe cum quo eſſet expoſita. Hoc cum cognouiſſet ſenex, agnitam puellam quam extingui iuſſerat, ream facit vxorem, quod aduerſus edictum ſuum feciſſet. Hic primo venialis eſt ſtatus. Feci, ſed pietate feci. Ergo primo inter ſe loquuntur, an ipſe anulus ſit, cum quo expoſita ſit filia. E.

2 *Expoſita*] *Exponere* eſt morti tradere et obiicere. *Quid volt*] Chremes non ſe loco mouerat. *Haec oratio*] Pauca verba veteres *orationem* quoque dixerunt. C.

3 *Dixi equidem*] Haec ſic reſpondet, vt quae nihil in hac re dubitationis habeat. C.

4 *At vt ſatis*] Sic dicimus in his rebus de quibus addubitamus, et praecipue quas iam diu non vidimus. *Contemplata*] *Contemplari* dictum eſt a *templo*, id eſt, loco qui ab omni parte aſpici, vel ex quo omnis pars videri poteſt: quem antiqui *templum* nominabant. *Satis*] *Multum*, infinitum eſt: *Satis* vero finitum. C.

At vt ſatis contemplata] Sed vt ſatis integre pleneque perſpexeris, nutrix mea. E.

Repone, *At ſatis vt contemplata*. B.

So. Abi iam nunc intro: atque illa ſi iam lauerit, mihi nuncia.
Hic ego virum interea opperibor. Sy. te volt: videas quid velit:
Neſcio quid triſtis eſt: non temere'ſt: metuo quid ſiet. Ch. quid ſiet!
Nae iſta hercle magno iam conatu magnas nugas dixerit.
So. Ehem mi vir. Ch. ehem mea vxor. So. te ipſum quaero. Ch. loquere quid velis.
So. Primum hoc te oro, ne quid credas me aduerſum edictum tuum

Facere

5 Omnes noſtri et Faerni libri, *Abi nunc iam.* Sed ne *Abi* ſit Pyrrichius, *Iam* reſolue in diſyllabon. B.

6 *Te volt*] Signantius dictum, quam *quaerit* aut *exſpectat.* C.

7 *Neſcio, quid*] Deeſt *ob*, vel *propter.* *Non temere*] Non ſine cauſa. *Quid ſit!*] Cum ſtomacho pronunciandum. C.

Metuo quid ſiet] V. C. *timeo.* L.

Lege *metuo quid ſit,* ob codd. et verſum. B.

8 *Magno cum conatu*] Magno cum impetu vnaquaeque pronunciat. E.

9 *Ehem! mi vir*] A blandimento incipit. *Mi* et *Vir*, plurimum blandimenti habent. Et *vir* maritum ſignificat. *Virum* quoque de animalibus poſſe dici, Virg. in Bucolicis (VII, 7.) oſtendit. *Vir gregis ipſe caper.* *Ehem! mea vxor*] Haec repetitio a ſimili, indignantis eſt. C.

Ehem! mi vir] Hinc exordium ſumtum, quod ab obſequio cepit, vt beneuolentiam comparare poſſet. Deinde adiectum, quod purgationis loco ponitur, quae res ad veniam pertinet, quod tamen adhuc principium ſit: *Primum hoc te oro, ne quid credas, me aduerſus edictum tuum.* Denique ſic adiunctum ex perſona ſerui: *Neſcio quid peccati portet haec purgatio.* Finit principium: narratio ſupponitur: *Meminiſtin me eſſe grauidam, et mihi te maxumopere dicere, Si puellam parerem, nolle tolli?* etc. E.

10 *Primum hoc te oro*] A purgatione incipit, ne mulier con-

Facere eſſe auſam. Ch. vin' me iſtuc tibi, etſi incredibile'ſt, credere?
Credo. Sy. neſcio quid peccati portet haec purgatio.
So. Meminiſtin' me eſſe grauidam, et mihi te maxumopere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli? Ch. ſcio quid feceris.
Suſtuliſti. Sy. ſic eſt factum domina. ergo herus damno auctus eſt.

So.

contra edictum mariti feciſſe videatur. C.

Primum hoc te] Mſ. R. *Primum hoc oro*, etc. L.

12 *Haec purgatio*] Seru. Aeneid. III, 595. L.

Faerni et noſtri libri habent *portat*. B.

13 Eiecto *Eſſe*, lege *maxumo opere edicere*, verſus gratia. B.

14 *Nolle tolli?*] *Tollere*, nutrire. Iuuenalis (Sat. VI, 38.), *Tollere dulcem Cogitat haeredem*. C.

15 *Suſtuliſti*] *Educaſti*. Hoc in alia ſignificatione nonnunquam ponitur. *Damno auctus*] Propter dotem quae datur. Et recte *damno* dixit. Nam *damnum*, rei eſt: *Malum* vero, hominis. Dicimus, *Ego ſum auctus damno*, et, *Damnum eſt auctum mihi*. Vt, *Augeo tibi diuitias*, et, *Augeo te diuitiis*. Et per paſſiuum, *Tu augeris diuitiis*, et, *Diuitiae augentur tibi*. C.

Ergo herus damno auctus] Noue poſitum *auctus damno*, quod ei coheres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia ſupra dixerat ſenex, *Suſtuliſti;* idcirco ait, *exponendam dedi*, quo minus videatur eſſe delictum. Hic iam immutatus vehementer ſenex, quod expoſita puella eſſet, et expoſita *aduerſus edictum*. Ita cum impetum generalis accuſationis ſumſiſſet, ſtatim illa ad quaeſtionem deſcendit, et ſtatum apertiſſime collocauit venialem, cum dixit: *Si peccaui, mi Chremes, inſciens feci.* Deinde ſupponitur plenior accuſatio: *Id quidem ego, etſi tu neges, certum ſcio, te imprudentem dicere aut facere omnia* Deinde poſt principium accuſationis ſubiunguntur omnia crimina, quae a ſummo ad imum dicuntur: *Tot peccata in hac re oſtendis.* Et proponit ſibi quaſi quandam quaeſtionem mulier, quae contra imperium mariti feciſſet; et dicit, ſe hoc pietate et materno egiſſe animo. E.

Verſus ſenſum eſſe perturbatum, omnes conſentiunt. Aci-

So. Minime: ſed erat hic Corinthia anus, haut impura: ei dedi
Exponendam. Ch. o Iuppiter! tantamne eſſe in animo inſcitiam?
So. Perii! quid ego feci? Ch. rogitas? So. ſi peccaui, mi Chremes,
Inſciens feci. Ch. id equidem ego, ſi tu neges, certo ſcio,
Te inſcientem, atque imprudentem, dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re oſtendis. nam, iam primum, ſi meum
Imperium exſequi voluiſſes, interemtam oportuit:

Non

Acidalius quidem ad Paterculum corrigebat: *Sic eſt factum*: *Domina ego, herus damno auctus eſt.* Etſi haec coniectura eſt ingenioſa: periclitor tamen nouam aleam, et repono: *Suſtuliſti. S. Sic eſt factum: minor ergo herus damno auctus eſt.* Herus minor eſt Clitipho, qui vtique ſorore inuenta mactabatur dotis eius damno. Sic videtur legiſſe Eugraphius. B.

16 *Haut impura*] Commendatio perſonae cui data exponenda: ne Chremes ab ea impudice filiam educatam ſuſpicetur. *Impurus*, eſt aliquo vitio maculatus: et aliquando dicitur *improbus*. C.

17 *O Iuppiter!*] Terribilis exclamatio ſenis, poſtquam audiuit filiam anui datam exponendam. *Tantam ineſſe*] ἔλλειψις eſt quae datur iratis, ſubauditur *decet*. *Inſcitiam*] *Inſcitia* eſt ignorantia quaedam rerum. Hic, vt proderet ſe ipſam alteri in facinore, quod celatiſſimum eſſe deberet. C.

18 Ch. *Rogitas*] Mſ. R. et vett. codd. Ch. *At rogitas?* L.

Cod. plerique, *at rogitas?* quod eſt maioris indignationis. B.

19 *Inſciens feci*] *Prudens* eſt qui intelligentia ſua aliquid ſentit: *ſciens*, qui alicuius indicio rem cognoſcit. *Prudens*, per ſeſe: *Sciens*, per alios. Cuius contrarium *inſciens*, et eſt qui ignorat res. Et *imprudens* qui non delectum habet bonorum et malorum. *Inſciens feci*] Venialis ſtatus. C.

Lege cum ſolo Bembino *Equidem ego*, verſus cauſa. B.

22 *Imperium exſequi*] Primum ponit peccatum, quod contra edictum ſuum fecerit. *Inter-*

Non ſimulare mortem verbis, re ipſa ſpem vitae dare.
At id omitto: miſericordia, animus maternus: ſino.
Quam bene vero abs te proſpectum eſt! quid voluiſti? cogita:
Nempe anui illi prodita abs te filia eſt planiſſume,
Per te vel vti quaeſtum faceret, vel vti veniret palam.
Credo, id cogitaſti; Quiduis ſatis eſt, dum viuat modo.

Quid

teremtam oportuit] Hic ponitur participium praeteriti temporis pro infinitiuo *interimi*. Id enim fit in duobus caſibus, accuſatiuo et ablatiuo. C.

23 *Spem vitae*] Scilicet non oportuit ſimulare re ipſa, ſed verbis. Huic reſpondetur: *Quam bene abs te proſpectum eſt*, etc. Vnde epilogorum loco adiunctum eſt, quantum incommodi conſecutum ſit. E.

24 *Sino*] Concedo: quia animus maternus plurimum veniae meretur. C.

Animus maternus; ſino] Mſ. R. *Animus maternus, ſino, te deuicit*. L.

25 *Proſpectum eſt!*] Hic eſt imperſonale paſſiuae vocis, ante ſe habens ablatiuum, mediante *ab* vel *abs*, et poſt caſum ſui verbi. Eodem modo in Epiſtolis Cicero loquitur. Ait enim (ad Fam. III, 2. Edit. Aſcenſ. *A te prouiſum*. Alii omittunt *A te*. vid. Interpp.) *Quod ſi meis rationibus a te proſpectum eſſe intellexero*. C.

26 *Illi Prodita*] Signantiſſime, *Prodita*. Socii enim *deficere* dicuntur. Salluſt (in Fragmentis) *Poſt defectionem ſociorum Prodere* parentes. Virg. (Aen. I, 251.) *Vnius ob iram Prodimur*. *Deſerere* vero, patroni. Hinc milites *patriae deſertores* dicuntur, qui patriam deſerunt, quam defendere deberent. Virg. (Aen. XII, 15.) *Deſertorem Aſiae*. *Prodere*, Feſtus dicit, eſt dare et fallere. Et bene hic capi poteſt eo modo. Interdum *prodere* ſignificat differre, ſiue elongare, vt ita dicam. Virgil. (Aen. I, 252.) *Prodimur, atque Italis longe diſiungimur oris*. Interdum ſignificat *indicare*, quod deberet tegi, et per hoc fallere, vt *prodit me voce*, i. e. indicauit, et, quod dicitur, inepte incuſauit me. Propterea *proditores* dicuntur, qui decipiunt indicando, quod celare deberent. Filia ergo abs te *prodita* eſt, quaſi commiſſa eſt illi anui, et per hoc decepta. C.

Lege *Nempe illi anui*. Et verſ. 29. *Quid cum illiſce agas?* non *Illis*. B.

Quid cum illis agas, qui neque ius, neque bonum atque aequom ſciunt?
Melius, peius; proſit, obſit: nihil vident, niſi quod lubet.
So. Mi Chreme, peccaui, fateor; vincor. nunc hoc te obſecro;
Quanto tuus eſt animus natu grauior, ignoſcentior,

Vt

29 *Quid cum illis agas*] Amatores deſignat, qui nihil penſi habent expertes iuris et omnis aequitatis: ea ſola recta putant quae illis libuerint C.

Quid cum illis] Senſus hic obſcuritatem habet, qui talis eſt: Expoſita tibi eſt filia, ſuſcepta ab ea quae pudorem filiae tuae venderet: ſed tu cogitaſti ſatis eſſe, dummodo viueret. Ego nunc cogor eam ſuſcipere, ſed defendere eius pudorem non poſſum. *Quid cum illis agam*] Sibi dicit, violata filia, nullam eſſe poſſe vindictam. E.

31 *Peccaui, fateor*] Victa mariti argumentis, crimen ſuum fatetur: et quo magis mereatur veniam, ſimplicitatis opinionem inire tentat: et hoc per deprecationem. C.

Chreme, peccaui] Hic iam deprecantis venia ſupponitur, cum dicit: *Obſecro, quanto tuus animus* etc. Quod tuus enim animus aetate maior eſt pietate et clementia, ſtultitiae meae debet in tua iuſtitia eſſe praeſidium: id eſt, aliquid defenſionis et auxilii. E.

32 *Quanto tuus eſt animus nato grauior*] I. e. peritior propter plures experientias, quas potuiſti habere, plus quam ego. Et bene dicit, *grauior natu*, nam maiores natu, i. e. ſeniores debent eſſe *grauiores*, i. e. moderatiores et conſtantiores, atque prudentiores, ob maiorem experientiam. Poteſt enim hic capi *natu grauior*, q. d. tuus animus potuit plura videre, quam meus, quum me natiuitate praeceſſerit. Nam fere mariti ſunt *natu grauiores* ſeu maiores vxoribus ſuis. *Ignoſcentior*] In crimine ſic confeſſo vltimum remedium confugere ad iudicum miſericordiam. C.

Ignoſcentior] Mſ. R. *Ignoſcentior tanto ſit*. L.

Cum verſus huius ſententia quae ſit intelligi nequeat: corrige, *Quánto tu me es ánnis grauior, tánto es ignoſcéntior.* Poſterius *Es*, modi imperatiui eſt. B.

Vt meae ſtultitiae in iuſtitia tua ſit aliquid praeſidi.
C H. Scilicet equidem iſtuc factum ignoſcam: verum, Soſtrata,
Male docet te mea facilitas multa. ſed iſtuc, quicquid eſt,
Qua hoc occeptum'ſt cauſa, loquere. S O. vt ſtultae et miſerae omnes ſumus
Religioſae; quum exponendam do illi, de digito anulum
Detraho; et eum dico vt vna cum puella exponeret;
Si moreretur, ne expers partis eſſet de noſtris bonis.

33 *In* abeſt ab omnibus noſtris. Recte. Nam parit hic ambiguum, vt ab *iniuſtitia* ſono diſtingui non poſſit. B.

34 *Scilicet equidem*] Ambae hae particulae capiuntur affirmatiue ad maiorem comprobationem. C.

Iſtuc factum ignoſcam] Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris. E.

35 *Mea facilitas*] Recte. quia cito vxori veniam dedit. *Facilitas* illius eſt, qui cito iram deponit. *Clementia*, illius, qui nunquam iraſcitur. C.

Sed iſtuc quicquid] Peremta controuerſia, ad originem res ducitur, facto a generali ad ſpeciale argumento. E.

36 *Qua hoc occeptum*] Quaſi de magna re dixit. *Vt ſtultae et miſerae omnes ſumus*] Vituperatio a ſexu: mulieres enim conſueuerunt eſſe imperitiores viris, et multis ſuperſtitionibus detineri. C.

Lege ex cod. Reg. *Eloquere*, h. e. perge quod reſtat loqui. *Miſera* tum erat Soſtrata, quod a duro marito iuſſa erat filiam neci dare: et vulgare dictum eſt, ſtultos omnes et miſeros eſſe ſuperſtitioſos. B.

37 *Religioſae*] Superſtitioſae. *Religioſus* etiam appellabatur is, qui nimia et ſuperſtitioſa ſeſe religione alligauerat: vt hoc loco. C.

Quum exponendam do] Cum dediſſem puellam exponendam, annulum de digito mihi detraho, vt vna cum puella exponeretur. Et ſubiungit cauſam, ſi moreretur ne aliena eſſe a noſtris bonis potuiſſet. Neque enim liberos, etiam mortuos, fas erat fraudari bonis. E.

39 *De noſtris bonis*] Et haec erat ſuperſtitio. C.

Ne expers partis] V. C. *ne expertis*. L.

CH. Iſtuc recte: conſeruaſti te atque illam. SO. is, hic eſt anulus.
CH. Vnde habes? SO. quam Bacchis ſecum adduxit adoleſcentulam: SY. hem!
CH. Quid ea narrat? SO. ea, lauatum dum it, ſeruandum mihi dedit.
Animum non aduorti primum: ſed poſtquam aſpexi, ilico
Cognoui: ad te exilui. CH. quid nunc ſuſpicare, aut inuenis
De illa? SO. neſcio; niſi ex ipſa quaeras, vnde hunc habuerit,
Si potis eſt reperiri. SY. interii; plus ſpei video, quam volo:

40 *Iſtuc recte*] Εἰρωνικῶς dictum. C.

Noſtri, *Hic is eſt*, meliore accentu. B.

41 *Hem!*] Syrus timet, ne ſibi praeripiatur auferendi argenti occaſio, agnitione filiae. Itaque ingemit. C.

42 *Lauatum*] Secundum antiquos: nos dicimus, *lotum.* Ouidius Faſtorum ſecundo, (Immo Faſt. III, 12. Legendum autem: *Sacra lauaturas mane petebat aquas*). *Mane lauaturas ſacra petebat aquas.* C.

43 Libri meliores *Animum* habent pro *Annulum.* B.

44 *Exilui*] Oſtendit nimiam laetitiam de inuenta filia. Ideo non dixit *acceſſi.* C.

45 Vulgo *Niſi vt ex ipſa;* ſed rectius in Bemb. *vt* abeſt. Nam *niſi* hic ſignif. *ſed.* B.

46 *Plus ſpei video*] Nolebat tam cito cognoſci filiam: ne occaſio praeriperetur auferendi argentum. *Plus ſpei*] Melius eſt vt non ad Syrum referas, ſed ad Soſtratam C.

Plus ſpei video] Hoc ſeruus cum gemitu dicit: ſiquidem fieri poteſt, vt cognoſcatur haec Antiphila, quod filia domini ſit. Quo facto vehementer metuit, ne incipiat Clinia amicam ſuam confiteri, et cognoſcat pater, quod meretrix amica Clitiphonis ſit. Denique ideo dicit, cum nomen dictum eſſet eius, cui data eſſet puella vt exponeretur, *Mirum ni illa ſalua eſt, et ego perii.* E.

Noſtra eſt, ſi ita eſt. CH. viuitne illa, cui tu de- deras? SO. neſcio.
CH. Quid renunciauit olim? SO. feciſſe id quod iuſſeram.
CH. Nomen mulieris cedo quod ſit, vt quaeratur. SO. Philtere.
SY. Ipſa eſt. mirum ni illa ſalua eſt, et ego perii. CH. Soſtrata,
Sequere me intro. SO. vt praeter ſpem euenit! quam timui male,
Ne nunc animo ita eſſes duro, vt olim in tollen- do, Chreme.
CH. Non licet hominem eſſe ſaepe ita vt volt, ſi res non ſinit:
Nunc ita tempus eſt mihi, vt cupiam filiam: olim nihil minus.

ACTVS

49 Lege *mulieri.* B.

50 *Ipſa eſt*] Fatetur Syrus; et intererat ad quaerendas puellas domum eius (*ad quaerendam puellam nomen eius noſſe*). *Mirum, ni illa ſalua*] Non poteſt credere, periiſſe anum, quod maxime vellet ob recognitionem Antiphilae. *Ego perii*] Quia recognita eſt antequam auferrem argentum. C.

51 Omnes noſtri *intro hac.* Nec aliter ſtabit verſus. B.

53 *Si res non ſinit*] Nam prudentis eſt, ſeruire tempori. C.

Non licet hominem] Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime cum res non permittat: ita mutamus cum tempore voluntatem. E.

Non licet hominem] Homer. Odyſſ. 18. Cicero: *Tales ſunt hominum mentes, quales pater ipſe Iupiter,* &c. L.

54 *Nihil minus*] Pro, *non,* quod auctus diuitiis eſſet. C.

Lege et diſtingue: *Núnc ita tempus fért, mi vt cupiam filiam.* Vid. Adel. V, 3, 5. And. I, 2, 17. Hec. IV, 2, 18. B.

ACTVS QVARTI SCENA II.

SYRVS.

Nisi me animus fallit, haut multum a me aberit infortunium:
Ita hac re in anguſtum oppido nunc meae coguntur copiae;
Niſi aliquid video, ne eſſe amicam hanc gnati reſciſcat ſenex.
Nam quod de argento ſperem, aut poſſe poſtulem me fallere,

Ni-

1 *Niſi me animus fallit*] Recognita Antiphila, Syrus anxius, nouum quaerit conſilium de extorquenda pecunia. Et bene deliberantem de re aliqua exprimit. Eſt enim dialogiſmus acuti ingenii in multa cogitatione verſantis. C.

Niſi me animus] Seruus hic vehementer aeſtuat, quod animaduertit fieri poſſe vt puella agnoſcatur: et ingemit quod ſibi multum infortunium affuturum ſit. *Non longe*] Hoc eſt, haut multum. E.

Ne verſui ſyllaba deficiat, lege *haut permultum*, aut, *haut perlonge;* quam lectionem Eugraphius habuiſſe videtur. B.

2 *Ita Hercle*] Q. d. Meus exercitus iam pene fuſus eſt, nam coactus eſt et impulſus in anguſtias, vbi contereretur facile, h. e. mei conatus adeo repreſſi ſunt hac re, h. e. hac agnitione puellae, vt facile poſſint contundi ac conteri. Et eſt tranſlatio ſumta a re militari. *Meae copiae*] Tranſlatio ſumta eſt ab Imperatore, qui iam pene fuſus ab hoſtibus, ſe in aliquem tutiſſimum locum receperit. *Copiae* numero multitudinis et ἑνικῶς de exercitu dicitur. Salluſtius (Catil. 61.), *Ex omni* copia *Catilinae.* Virgil. (Aen. II, 564.) *Et quae ſit me circum* copia *luſtro.* Alii Codices habent ita: *Meae copiae coguntur*, i. e. conſtringuntur, *in anguſto oppido*, i. e. in aliqua munitione, in quam me recipere neceſſe fuit. C.

In anguſtum oppido] Tranſlatio facta eſt ab illo cum periclitatur exercitus, in anguſtum coactus. *Oppido*, valde ſignificat. E.

3 Lege *aliqui video*, vel *aliqua*, h. e. aliqua via, ratione. B.

Nihil eſt: triumpho, ſi licet me latere tecto abſcedere.
Crucior, bolum tantum mihi ereptum tam deſubito e faucibus.
Quid agam? aut quid comminiſcar? ratio de integro incunda'ſt mihi.
Nihil tam difficile eſt, quin quaerendo inueſtigari poſſiet.
Quid, ſi hoc nunc ſic incipiam? nihil eſt. quid, ſi ſic? tantundem egero.

5 *Triumpho, ſi licet me latere*] Verba proprie ſeruorum, quotiens vident ſe quod inceperant, perpetrare non poſſe. Et εἰρωνικῶς legendum. C.

Triumpho, ſi licet] Summum gaudium eſt, ſi tutus ſine vulnere diſcedam: hoc eſt, *latere tecto* et cuſtodito. Non ergo de argento cogitare debeo, quemadmodum id eripiam: ſed quemadmodum tutus ipſe diſcedam. E.

6 *Bolum*] Tranſlatio ab animalibus quibus aufertur *praeda*. *Bolus* apud Graecos ſi per *o* ſcribitur, ſignificat *iactum retis*; ſi per *ω*, *glebam terrae*, vel fruſtum cuiuſque rei. C.

Bolum] Praedam. E.

Tantum mihi erept.] V. C. *eſſe erept.* L.

Lege ex duobus noſtris, *Crució̉r bolum mihi tántum*. B.

7 *Comminiſcar*] Fingam. Inde *commentum* dicitur. Alibi, *Atque illis hoc commentum placet*. *Ratio*] Nam innuerat vnam rationem, h. e. modum habendae pecuniae. Quae via vbi non proceſſit, aliam inire, h. e. excogitare neceſſe fuit. C.

Quid comminiſcar?] Quid argumenti capiam? Et eſt *comminiſcor*, inuenio vel recordor, cuius ſimplex in vſu non eſt. E.

8 *Nihil tam difficile*] Sententia generalis ſine certo auctore, quae ſeruis etiam conuenit. *Inueſtigare* ſignificat, quaerendo inuenire, vt probat Laurentius. Nunc enim incipit Syrus deliberare, et identidem proponit, et propoſita refellit. Tandem inuenta bona ratione erumpit in laetitiam. C.

Nihil tam difficile] Menand. ἁλωτὰ γίγνετ᾽ ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα. Philemo: Πάντ᾽ ἐστὶν ἐξευρεῖν, ἐὰν μὴ τὸν πόνον φεύγῃ τὶς, ὃς πρόσεστι τοῖς ζητουμένοις. L.

Menander apud Stobaeum Tit. 29. πάντα τὰ ζητούμενα Δεῖσθαι μερίμνης, φασὶν οἱ σοφώτεροι. W.

9 *Quid, ſi ſic?*] Qui aliquid incepturi ſunt, multa propone-

At ſic opinor. non poteſt. immo optume. euge! habeo optumam.
Retraham hercle, opinor, ad me idem illud fugitiuum argentum tamen.

ACTVS QVARTI SCENA III.

CLINIA. SYRVS.

NVLLA mihi res poſthac poteſt iam interuenire tanta,
Quae mihi aegritudinem afferat: tanta haec laetitia oborta eſt.

Dedo

ponere ſolent: et affirmare, et refellere quod ſit faciendum vel relinquendum. *Tantundem*] h. e. Tantum proficiam in hoc faciendo, quantum in alio praecedenti iamiam confutato. *Tantundem egero*] Haec conſultatio fit a Syro per ratiocinationem. C.

Quid, ſi hoc?] Cogitantis animo, quaſi dum multa deliberando quaerit, inuenit quaedam, non placita repudiat. Poſt id quod ſit optimum inueniſſe ſe dicit, vt ad ſe illud argumentum reuocare poſſit, quod omiſerat. E.

Verſus cauſa pro *egero* lege *ago*. B.

10 *Sic opinor*] Nam quae *opinamur*, *putamus*: quae *putamus* incerta ſunt. *Immo*] Illa ratione aliquamdiu perſpecta, cognouit eam eſſe bonam, et tunc ſe corrigit. *Euge!*] Vox laetantis eius qui optimum inuenerit conſilium. C.

11 *Fugitiuum argentum*] Facete et iOculariter ſeruili modo de *argento* tanquam de *homine* dixit. C.

1 *Nulla mihi res poſthac*] Nimia Cliniae laetitia exprimitur de recognita Antiphila, qua praepeditus vix poteſt adduci a Syro vt Clitiphoni ſuccurrat. C.

Nulla iam mihi res] Allocutio eſt Cliniae exſultantis gaudio, quod ſua amica ſit cognita. Ita dicit mentem ſuam oneratam gaudio, vt nulla res poſſit intercedere, quae afferat aegritudinem. *Aegritudinem* dixit, pro aegrimonia, id eſt, triſtitia vel infirmitate. E.

2 *Aegritudinem afferat*] Tale et illud, *Deorum vitam adepti ſumus*. C.

Dedo patri me nunc iam, vt frugalior ſim, quam volt.
SY. Nihil me feſellit: cognita eſt, quantum audio huius verba.
Iſtuc tibi ex ſententia tua obtigiſſe laetor.
CL. O mi Syre, audiſtin' obſecro? SY. quidni? qui vſque vna affuerim?
CL. Cui aeque audiſti commodi quicquam eueniſſe? SY. nulli.
CL. Atque ita me Di ament, vt ego nunc non tam meapte cauſa
Laetor, quam illius: quam ego ſcio eſſe honore quouis dignam.
SY. Ita credo: ſed nunc, Clinia, age, da te mihi viciſſim:
Nam

3 *Dedo patri me*] Plus *dedere* hoc loco, quam *obſequi.* *Dedere* ſe vult *patri*, quemadmodum in hoſtium poteſtatem hoſtes ſe *dedunt*. In Andria, *Tibi, pater, me dedo.* Quaſi qui vellet contraria. Et *deditio* in hoſte fieri ſolet. *Frugalior*] Temperantior. Si *frugalis* non exſtat, vnde deſcendat, vide tu. C.

Dedo patri me] Vti frugalitatem, id eſt, parcitatem, quam in me voluit, compleam. quippe cum velit eam me habere vxorem, quae ſit honeſtis moribus, ſcilicet Chremetis filia. Vnde non mea cauſa laetor, ſed potius ipſius puellae, quam diligo. E.

Diſtingue, *Dedo patri me nunc iam, vt.* B.

6 *O mi Syre*] A blandimento incipit, vt faciunt qui quicquam ſperatum conſecuti ſunt. *Quidni?*] Quid niſi audierim? C.

Qui vſque vna] V. C. *qui vſque nunc.* L.

Cum Bemb. lege *audiſte*, vt ſit iambus in quarta. B.

7 Bemb. et Victor. *commode*, quod magis placet. Tum ne verſus laboret, lege *Cuiquam aeque audiſti.* B.

8 *Meapte*] Cum ablatiuo παρέλκον additum, vt *noſtrapte* Cato tamen poſuit *mihipte*, pro *mihi ipſi.* C.

9 *Honore quouis dignam*] Amica etſi impudica eſt, dummodo amatori placeat, ab eo commendatur, amore eum impellente. C.

10 *Da te*] Duae partes orationis. Cicero: *Da te homini.*

Nam amici quoque res eſt videnda, in tuto vt collocetur:
Ne quid de amica nunc ſenex. CL. o Iuppiter! SY. quieſce.
CL. Antiphila mea nubet mihi. SY. ſicine mihi interloquere?
CL. Quid faciam, Syre mi? gaudeo: fer me. SY. fero hercle vero.

15

mini. *Dare* eſt quo repetas. *Dedere* eſt ad perpetuum. *Damus* eſt amicis. *Dedimus* tantum hoſtibus. C.

Da te mihi viciſſim] Id eſt, quemadmodum nunc ego verba tua audiui, ita viciſſim te mihi da; vti quod neceſſarium eſt facias, ne reſciſcat pater, amicam filii ſui eſſe meretricem. E.

11 *Nam amici*] Iuſta petitio: ſuccurrendum eſt amico, ne quid illi incommodi accidat. *Amici*] Plus gratiae habet, quam ſi dixiſſet *Clitiphonis.* Et *amicus,* animi eſt: *Amator* vero, corporis. Et *Amator* eſt ad tempus: *amicus* qui perpetuo amat. C.

Lege et diſtingue, *Nam amici quoque res, éſt videndum, in.* B.

12 *Ne quid de amica*] Ἀποσιώπησις. *O Iuppiter!*] Exclamatio terribilis pene ex nimio gaudio deſipientis. Tanquam Syrus aliquid dixiſſet, quod videretur deſipienti vergere in nuptiarum impedimentum. C.

O Iupiter!] Per προσφώνησιν omiſſis vocibus ſerui, ſecum Clinia gaudet. Parum credit ſibi contigiſſe, quod efficitur in gaudio repentino, niſi aliquid procreatur. E.

13 *Nubet mihi*] Hinc omnis laetitia dependet. *Interloquere?*] Hoc loco *inter* non auget, quemadmodum in verbo *intercipit*, *interbibit.* Eſt autem *interloqui,* impedire et interpellare loquentem. *Interloquere?*] Quaſi *loqueris inter me,* i. e. inter meum ſermonem, illum interrumpendo et in eius medium te interponendo. C.

Siccine mihi] Al. *ſiccine me.* L.

Plerique libri, *Sicine me.* B.

14 *Fer me*] Id eſt, *tolera.* Tolerandus eſt, qui ex amore deſipit, quia amor Deus eſt, et non voluntas: cogit enim hominem ad id quod vult. *Fer me*] Quia *amor* et *odium,* vt teſtatur A. Gellius (Lib. 1, c. 3.), *duae ſunt ferociſſimae affectiones.* *Hercle vero*] *Vero,* vt plurimum ironiae conuenit. Virg.

CL. Deorum vitam apti fumus. SY. fruftra operam, opinor, fumo.
CL. Loquere; audio. SY. at iam hoc non ages.
CL. agam. SY. videndum eft, inquam,
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto vt collocetur.
Nam fi nunc a nobis abis, et Bacchidem hic relinquis,
Senex refcifcet ilico, effe amicam hanc Clitiphonis:

(Aen. IV, 93.) *Egregiam vero laudem, et fpolia ampla refertis.* *Sane* et *vero* pronunciandi adiumento in verbis negationem habent, licet confeffionem afferre credantur. C.

15 *Deorum vitam*] Quae laetitiae plena eft et felicitatis, nulla admixta triftitia. Et hyperbolicus fermo ab affectione procedens. *Fruftra operam, opinor, fumo*] Quod vulgo dicitur, *capio poenam*, cum tamen poena duntaxat dicatur de punitione. Nam, vt vult Prifcianus, a *poena*, *oe* diphthongo in *u* mutata, deducitur *punio;* et ideo non eft dicendum, *fumfi magnam poenam pro te*, fed potius *tua caufa multos cepi* feu *fumfi labores*, aut *plurimum tua caufa laboraui. Opera* autem dicitur *operatio*, *labor*, *induftria.* Ideo fic intellige, *Fruftra laborabo fermonem apud te facere*, *cum tu gaudio defipiens aures mibi non praebes.* C.

Deorum vitam apti] Πάρισον fiue παραβολή, quae funt fpecies ὁμοιώσεως. fe quafi Deum effe afferit, vt in Andria: *Deorum vitam propterea effe fempiternam arbitror. Apti* fignificat adepti. E.

Deorum vitam apti] Euripid. apud Stobaeum, Serm. 254. Θεȣ̃ βίον ζῆν ἀξιοῖς ἄνθρωπος ὤν. L.

Noftri perperam *adepti.* Caeterum *apti* eft a verbo *apifcor*, h. e. adipifcor. B.

16 *Hoc non ages*] Id eft, *audies.* In Andria *Hoccine agis? Inquam*] Verbum hoc vim interdum maximam habet ad adhortationem. Et *videndum eft*, et *vide*, magna aggreffuris dicuntur. Et *inquam* vtimur nonnunquam in repetitione fupra dictorum. C.

Videndum eft, inquam] Perfuadet feruus Cliniae, vti fecum ducat meretricem ad domum patris, ne, fi remanferit in domo, facile fenex filii amicam poffit agnofcere. E.

19 *Nofter*] Cum ftomacho. C.

Omnes libri, praeter Bembinum, habent recte *Nofter*, pro *Senex*, quod eft illius interpretamentum. B.

Si abduxeris, celabitur itidem, vt celata adhuc eſt.
CL. At enim iſtoc nihil eſt magis, Syre, meis nuptiis aduorſum:
Nam quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam? SY. quidni?
CL. Quid dicam? quam cauſam afferam? SY. quin nolo mentiare:
Aperte, ita vt res ſeſe habet, narrato. CL. quid ais? SY. iubeo
Illam te amare, et velle vxorem: hanc eſſe Clitiphonis.
CL. Bonam atque iuſtam rem oppido imperas, et factu facilem.

Et

20 *Si abduxeris*] Recte *abduxeris*: nam *abducitur* proprie quod alienum. C.

21 *At enim iſtoc*] Haec res mihi videtur eſſe vehementer contraria. Nam quomodo rogabo patrem vt mihi filiam det, ſi ſciat meam amicam eſſe meretricem? E.

22 *Quo ore*] Sic dicimus, quando aliquid pudendum committimus. *Appellabo?*] Si duxero Bacchidem. C.

23 *Quin*] *Immo*. Cautus ſeruus ea admonet, quae non erunt aduerſa nuptiis. C.

Quin nolo mentiare] Hoc ex conſilio dicit ſeruus, vti non mentiatur, ſed continuo dicat, illam filiam Chremetis ſe vxorem velle, et eſſe hanc amicam Clitiphonis. Sic enim perſuaſurus eſt poſtea domino ſeruus, tale repperiſſe ſe conſilium, vti a Menedemo filius petat pecuniam, quo quaſi dicat, ſe velle filiam Chremetis vxorem ducere, vti ad nuptias habeat neceſſaria: et hoc credat ſenex propterea adoleſcentulum petere, quo per fallaciam dari poſſit; ita vt, cum vtrumque dixerit adoleſcens, per fallaciam dicere credatur. E.

Concinnius fuerit, *Quid dicam? quid cauſae afferam?* B.

24 Concinnius eſt, pro *narrato* reponere *narrare*. Dicturus enim erat Syrus *Iubeo*: ſed Clinia admiratione percuſſus interpellauit, dicendo *Quid ais?* B.

25 Ne *Vxor* hic primam corripiat, forte legi debet, *Illanc amare et velle te vxorem: eſſe hanc Clitiphonis*. B.

26 *Bonam atque iuſtam*] Εἰρωνικῶς legendum. C.

Et ſcilicet iam me hoc voles patrem exorare, vt celet
Senem voſtrum. SY. Immo, vt recta via rem narret ordine omnem. CL. hem!
Satin' ſanus es, aut ſobrius? tu quidem illum plane prodis.
Nam qui ille poterit eſſe in tuto? dic mihi.
SY. Huic equidem conſilio palmam do: hic me magnifice effero,
Qui vim tantam in me, et poteſtatem habeam tantae aſtutiae,
Vera dicendo vt eos ambos fallam: vt quum narret ſenex

Voſter

27 *Scilicet*] Haec particula hic indignanter poni poteſt, vt ſi quis dicat, *Et quis eſt qui de me male loqui poſſit? Scilicet* hic ponitur ironice, quaſi quod dici ſolet, *Deus ſciat.* Vt alibi: *Id populus curat*, ſcilicet. Et Virg. (Aen. IV, 379.) Scilicet *is ſuperis labor eſt. Vt celet ſenem voſtrum*] Dicimus enim, *celo tibi hanc rem*, et *celo te de hac re.* Intelligendum, *celet* ſenem de Bacchide. C.

Vt celet ſenem voſtrum] Neſciens adoleſcens (excidit *cur* Z.) hoc conſilium adiecit. Et (*adiecit, dicit* Z.) fortaſſe hoc velis, vt celet patrem Clitiphonis noſter ſenex, quod ipſius amica ſit meretrix. E.

29 *Prodis*] *Prodere* proprie ad parentes refertur: ſed nonnunquam ad eum cui res alterius demandata eſt, et cuius conſilio alter regitur. Alii legunt *perdis.* C.

Vulgare *Prodis* melius eſt, quam Bembini *Perdis.* Cf. ſupra III, 1, 70. Hec. IV, 4, 50. B.

31 *Huic conſilio palmam do*] Tranſlatio a victoribus, quibus dabatur *palma.* Contrarium eſt huic illud: *Do manus. Palmam do*] H. e. *aſſentio.* More paciſcentium, qui aſſentientes *palmam* porrigunt. C.

Conſilio palmam do] Id eſt, maximam victoriam et gloriam mihi concedo, *vt verum dicendo ambos fallam.* Secundum hoc quod ſupra diximus, vt non credat ſenex noſter amicam filii ſui eſſe meretricem, etiamſi audierit. Quod fit per figuram διασυρμόν, quae eſt eleuatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit. E.

32 Neſcio an pro *tantae* auctor ſcripſerit *tantam.* B.

Voſter noſtro, iſtam eſſe amicam gnati, non credat tamen.
CL. At enim ſpem iſtoc pacto rurſum nuptiarum omnem eripis:
Nam dum amicam hanc meam eſſe credet, non committet filiam.
Tu fortaſſe quid me fiat parui pendis, dum illi conſulas.
SY. Quid, malum, me aetatem cenſes velle id aſſimularier?
Vnus eſt dies, dum argentum eripio: pax: nihil amplius.

34 *Non credat tamen*] H. e. reuera ſciat contrarium, q. d. *in quo decipietur*? vel *erit pulcra*, vt dici ſolet, *deceptio!* vbi quis, vt credit, non decipitur. Quod ita erit in tuo patre, quem putas iri falſum. C.

Venuſtior collocatio eſt in Bemb. *eſſe iſtam amicam*, vt *iſtam* ſit in accentu. B.

35 *At enim ſpem*] Si enim crediderit ſenex amicam filii ſui eſſe metetricem, filiam ſuam mihi non dabit. E.

36 *Meam eſſe credet*] Neceſſario ſi Chremes Bacchidem gnati amicam non crediderit, Cliniae eſſe crediderit. *Committet*] Bene de filia *committet* dixit; quia proprie magna *committimus*, et ea, ſecundum Donatum, quae ſalutem in dubio habent. C.

37 *Paruipendis*] In Reg. exempl. *parum curas:* atque ita in aliis vett. codd. L.

Ne ſit verſus hypermeter, emenda, *Tú fors quid me fiat* etc. B.

38 *Quid? malum!*] *Malum*, interiectio eſt iraſcentis. *Me aetatem*] *Aetatem* poſuit pro *diu*. Alibi: *Iam dudum: aetatem lites factae inter eos*. C.

Quid? malum!] Credis hoc me velle ſimulare (excidit, *ſemper*, aut *diu* Z.). *Malum* autem interiectio nihil ſignificat, ſed exclamationis continet locum. Quomodo Cicero pro Scauro: *Quae, malum, eſt iſta ratio?* E.

39 *Vnus eſt dies*] Aſſignat tempus pro ratione. Non vult Chremetem diu credere Bacchidem Cliniae eſſe amicam. *Pax!*] Aduerbium comicum, et ſignificat *tantum*. C.

Argentum eripio. pax!] Plautus Pſeud. v, 1, 33. *Itaque dum enitor, pax! iam pene [inquinaui pallium*. Auſon. Idyl.

40 CL. Tantum ſat habes? quid tum quaeſo, ſi hoc pater reſciuerit?
SY. Quid ſi redeo ad illos, qui aiunt, Quid ſi nunc coelum ruat?
CL. Metuo, quid agam. SY. metuis? quaſi non ea poteſtas ſit tua,
Quo velis in tempore vt te exſoluas, rem facias palam.
44 CL. Age, age, traducatur Bacchis. SY. optume; ipſa exit foras.

ACTVS QVARTI SCENA IV.

BACCHIS. CLINIA. SYRVS. DROMO. PHRYGIA.

SATIS pol proterue me Syri promiſſa huc induxerunt: De-

12. *Totum opus hoc ſparſum, crinis velut Antiphilae: pax*! Priſcian. libr. XIV. *Pax* παντελῶς, *aduerbium comicum, quo vtitur Terentius, quod ſimiliter Graecum eſt.* Erit ergo πάξ. Sed antea, vt Heſych. notat, πάξ ὑπόδημα, ἐνυποδήτον, deſignabat: Latini *baxeas* dixerunt. Plaut. Menaechm. II, 3, 40. *Quis iſte eſt peniculus? qui extergentur baxeae.* Apul. Flor. 2. *Baxeas iſtas de ſutrina praeſtinare.* L.

40 *Pater reſciuerit?*] V. C. *ſenex reſc.* L.

41 *Si nunc coelum ruat?*] Verbum vſitatum in eos qui ſubtimidi in re peragenda, ſemper dicere ſolent, *quid ſi hoc vel illud accideret?* Et oſtendit ſuo reſponſo, talia dicta eſſe ridicula, per hoc quod dicit, *Quid ſi rideo.* C.

Quid ſi nunc coelum ruat?] Stultus metus eſt de coeleſtibus metuere. Ergo ſtulte es in metu, et ſic ponis, quod fieri omnino non poteſt. Vt ſit argumentum ab impoſſibili. E.

42 *Quaſi ea poteſtas non ſit*] Pulchre perſuadet, vt faciat hoc quod monetur, cum dicit in poteſtate eius futurum, quo velit tempore, vt ſe exſoluat. E.

43 *Rem facias*] V. C. *et rem facias.* L.

44 *Age, age*] Vox conſentientis, et qui victus eſt rationibus callidi ſerui. *Optume exit*] Παρασκευή eſt alterius Scenae. C.

1 *Satis, pol, proterue*] Reſtat ad fallaciam et ad extorquen-

Decem minas, quas mihi dare pollicitus eſt. quod ſi is nunc
Me deceperit, ſaepe obſecrans me, vt veniam, fruſtra veniet:
Aut quum venturam dixero et conſtituero, quum is certe
Renunciarit, Clitipho cum in ſpe pendebit animi:
Decipiam, ac non veniam: Syrus mihi tergo poenas pendet.

C L.

quendum argentum, vt Bacchis irata a Syro placetur, et ad Menedemum tranſeat. *Satis pol*] Meretricis conqueſtio exprimitur, cuius tota indignatio dependet ex non tradita pecunia. *Promiſſa*] Cicero (in fragmentis), *Promiſſa tua memoria teneas.* Aliter accipitur, cum dicimus *promiſſa barba.* Nam *promittere* eſt polliceri: et ad magnitudinem nutrire. Plautus (Rud. II, 3, 46.), *Capillum promittam.* *Promiſſa*] Dicitur *promiſſum* et *promiſſio.* *Promiſſio* et *pollicitatio* eandem vim habent. ſed *pollicitatio*, maioris affeuerationis eſt. *Huc induxerunt*] *Inducitur* aliquis, cum verbis alterius decipitur. In Andria, *Vide quo me inducas.* C.

Satis, pol, proterue] Satis aſpere. E.

Noli poſt *induxerunt* pleniorem ponere diſtinctionem. *Decem minas quas*, h. e. *decem minae quas.* Sic And. Prol. 3. et ſupra IV, I, 41. B.

2 *Pollicitus*] *Pollicemur* magis ſponte: *Promittimus* rogati. C.

Repone ob verſum, *Dare eſt pollicitus.* B.

3 *Vt veniam, fruſtra veniet*] Pulchra permutatio eiuſdem verbi per tempora, quae conuenit iratis. C.

Ratio verſus requirit, vt dictio *me* praecedenti verſui adſcribatur. Vti codd. Faerni omnes habent. B.

4 *Aut cum venturam*] Immo potius vero me eſſe venturam * (forte excidit, *conſtituero* Z.). E.

Lege cum Goueano et Guyeto *certo*, pro *certe.* B.

5 *Spe pendebit animi*] Quod eſt corporis, ad cruciatum animi tranſtulit. Supra viſum eſt, quam torqueantur amantes in amicarum exſpectatione. C.

Lege *Renunciabit*, vt *Pendebit.* B.

6 *Ac non veniam*] Mira meretricis calliditas exprimitur. Iam cogitauit, quemadmodum Syrus videatur apud Clitiphonem

CL. Satis ſcite promittit tibi. SY. atqui tu hanc iocari credis?
Faciet niſi caueo. BAC. dormiunt: ego pol iſtos commouebo.
Mea Phrygia, audiſti, modo iſte homo quam villam demonſtrauit
Charini? PH. audiui. BAC. proxumam eſſe huic fundo ad dextram? PH. memini.

BAC.

nem vanus et mendax, ex quo ab illo verberetur. *Mihi*] In meam vltionem. Virg. (Aen. I, 136.) *Poſt* mihi *non ſimili poena commiſſa luetis. Poenas pendet*] Perſoluet. Virg. (Aen. VI, 20.) *tum pendere poenas Cecropidae iuſſi.* C.

Tergo poenas] *Tergo*, id eſt, dorſo. Siquidem *tergum tergi* dorſum: *Tergus* vero *tergoris*, corium dicitur. E.

7 *Satis ſcite*] Hoc cum riſu pronunciandum. *Scite*] *Pulchre.* In Andria, *Scitus puer. Promittit*] Scilicet, *venturam. Hanc credis?*] *Hanc*, et ad contemtum et ad odium dixit. Habent enim iſta pronomina quandam emphaſin. C.

Satis ſcite promittit] Id eſt, valde eleganter promiſſa tibi dabit; per vtrique per . . . (*Per riſum id pronunciari, per ſe* Z.) intelligitur. E.

8 *Dormiunt*] Otioſi ſunt et negligentes. *Pol iſtos commouebo*] Bene *iſtos*, quaſi odioſos. In Eunucho, *Cum milite iſto.* Virg. (Aen. IX, 94.) *aut quid petis iſtis?* Haec enim pronomina ſpernentis ſunt, odiumque monſtrantis. C.

Dormiunt: ego pol] Vult excitare eos, qui ſibi pecuniam promiſerunt, nec dederunt: vti fingat ſe euocatam eſſe a neſcio quo, et velle diſcedere. Itaque, conſentiente ancilla, fingit mendacium. E.

9 *Mea Phrygia*] Hoc eſt proprium meretricis, vltro excludere amantem, et alium recipere, vel ſe ad alium conferre. *Phrygia*] Nomen a regione, ſicuti *Leſbia, Andria, Samia. Quam villam*] *Villa*, domus in agris, quo ruſtici res vehunt, et euehunt. Virg. (Ecl. I, 83.) *Et iam ſumma procul villarum culmina fumant.* Vterer Varronis teſtimonio ex primo de Re Ruſtica (I, 2. *Villicus agri colendi cauſa conſtitutus atque appellatus a villa, quod ab eo in eam conuehuntur fructus, et euehuntur, cum veneunt*) ad Fundaniam, niſi notum eſſet. C.

Recte Faerniani et noſtri libri, *audiſtin.* B.

10 *Ad dextram*] Inducit memorem meretricem, nec obli-

BAC. Curriculo percurre: apud eum miles Dionysia agitat.

SY. Quid inceptat? BAC. dic me hic oppido esse inuitam, atque asseruari:

Verum aliquo pacto verba me his daturam esse, et venturam.

SY. Perii hercle! Bacchis, mane, mane; quo mittis istanc? quaeso,

Iube maneat. BAC. i. SY. quin est paratum argentum. BAC. quin ego maneo.

SY.

oblitam vbi sit, et quid agat amans. Nam huiuscemodi mulieres nil aliud agunt, nil aliud curant, quam quomodo aliquid ab amantibus extorqueant. C.

11 *Curriculo*] Hoc loco aduerbium, alias nomen. *Apud eum miles*] Hic est de quo superius Syrus, *Nam miserum quendam offendi ibi militem, Eius noctem orantem; haec arte tractabat virum. Dionysia agitat*] Aliter *agitat* accipitur, quum dicimus *agitat conuiuia et Dionysia:* et aliter quum dicimus, *agitat vitia.* Iuuenalis (Sat. 1, 52.), *Haec ego non agitem?* C.

Curriculo percurre] Propera et festina. E.

12 *Quid inceptat?*] Tanquam de magno facinore dixit. Nam *inceptare* et *incipere*, magnorum est facinorum. *Seruari*] *Custodiri:* vel melius *suspiciose obseruari:* vt illud Virgilianum (Georg. 1, 335.), *Quod superest, coeli menses et sidera serua.* C.

Quid inceptat] Mſ. R. et vett. libb. *quid haec inceptat.* L.

Omnes nostri, *Quid haec coeptat?* Ita Phorm. IV, 3, 21. B.

13 *Verba his me*] Hoc est, me dicturam aliquid, vnde decipiam illos. E.

Et venturam] V. C. *atque venturam.* L.

14 *Mane, mane*] Haec singula verba, si diligenter notes, Syri magnam trepidationem indicant: ideo statim de argento mentionem fecit, in quo lis omnis pendebat inter Syrum et Bacchidem. C.

15 *Quin*] Pro *immo* hoc loco ponitur. *Quin*] Repetit Bacchis Syri verbum, vt mos est iratorum. C.

Quin est paratum] Intellexit seruus callidus, quod idcirco se arcessiri diceret, quod argentum quaereret. Et hac ratione ei pollicetur. *Quin ego hic*

 ma.

SY. Atqui dabitur. BAC. vt lubet, num ego inſto? SY. at ſcin' quid, ſodes?

BAC. Quid? SY. tranſeundum nunc tibi ad Menedemum eſt, et tua pompa

Eo traducenda eſt. BAC. quam rem agis? ſcelus. SY. egone? argentum cudo,

Quod tibi dem. BAC. dignam me putas, quam illudas? SY. non eſt temere.

maneo] Qui (*Cui* Z.) argentum dari poſſet, et nihilominus illud fieri, quod diſpoſitum eſſet. Itaque et de tempore adiecit, *Atqui iam dabitur*. E.

16 *Num ego inſto?*] Fingit ſe non magnopere curare, vt habeat argentum: quemadmodum faciunt hi qui defeſſi ſunt diu petendo aliquid. *Sodes*] Blandientis aduerbium. C.

Lege *Atqui iam dabitur*. Poſt verba *Scin quid ſodes* ſubaudi *facias*, vel *facere te velim*. B.

17 *Tua pompa*] Id eſt, nobilis comitatus, ſcilicet ancillae decem, et caeteri comites qui venerunt. E.

18 *Eo*] Ridicule additum: vt ſit *Eo*, loci aduerbium. *Quam rem agis? ſcelus*] In Andria, *Vbi eſt illic ſcelus*. Et ad intellectum, non ad verba redigitur. Nam et *ſcelus*, *ſceleſtus* intelligitur. Et plus dixit, quam, *ſceleſte*: vt, *Tu nihil niſi ſapientia es*. Martial. (XI, 92, 2.) *Non vitioſus homo es, Zoile, ſed vitium*. *Argentum cudo*] Iculariter dixit. *Cuditur* enim *pecunia*, dum imprimitur. C.

Egone? argentum cudo] Quaeris cur te ad Cliniam tranſire volo? argentum cudo: id eſt produco quod tibi dem. *Cudo* proprie eſt compono vel tundo, vnde *Incus*, vbi tunditur ferrum. E.

Bembini *Ego* cum deteriorem efficiat accentum τȣ̃ *Scelús*; cum noſtris lege *Egon*. B.

19 *Quam illudas?*] In Andria, *Adeone vobis videmur eſſe idonei, in quibus ſic illudatis?* *Illudo in te*, ſeptimo caſu: et *illudo te*, accuſatiuo dicimus. Dicitur quoque *illudo tibi*. *Non eſt temere*] Sic dicitur quando aliquid fit non ſine magna ratione. C.

Quam illudas?] Per accuſatiuum caſum hic dictum eſt. Virgilius (Aen. 11, 64.), — — *Certantque illudere capto*. per datiuum. Item ipſe (Aen. IX, 634.) *Virtutem illude ſuperbis*. E.

Non eſt temere] Mſ. R. *Non hoc temere eſt*. L.

Bac. Etiamne tecum hic res mihi est? Sy. minime: tuum tibi reddo.
Bac. Eatur. Sy. sequere hac. heus, Dromo. Dro. quis me volt? Sy. Syrus. Dro. quid est rei?
Sy. Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.
Dro. Quamobrem? Sy. ne quaeras: efferant, quae secum huc attulerunt.
Sperabit sumtum sibi senex leuatum esse harunc abitu.
Nae ille haut scit, paulum lucri, quantum ei damni apportet.
Tu nescis id, quod scis, Dromo, si sapies. Dro. mutum dices.

ACTVS

20 *Hic*] *In hac re*, vt ad Menedemum traducat. Est enim cum interrogatione legendum, ita, vt neget, non venisse ea gratia. C.

Etiamne est adhuc, amplius, diutius. Non igitur aegre fert, quod cum seruo sibi res sit; sed quod tam diu et frustra; cum eius promissae decem minae non appareant. Respondet Syrus, *Minime*, diutius: Reddo tibi *tuum*, h. e. quod tibi pollicitus sum. Cf. Adel. II, 2, 41. B.

21 *Eatur*] Cito flectitur, et quia mulier et meretrix, quae trahitur minimo lucello. Et *eatur* impersonaliter, q. d. *a me*, vel *a meis ancillis*. C.

Sequere hac] Ms. R. *sequere me hac*. L.

23 *Quamobrem*] Dromo vtpote tardiusculus non intelligit Syri consilium. De eo superius, *Ille Cliniae seruus tardiusculus est*. C.

Et ferant, quod omnes praeter Bembinum habent, a sensu repudiatur, et ortum est ab antiqua scriptura, *ecferant*, i. e. efferant. B.

24 *Sumtum sibi leuatum*] Cum discesserit tanta ancillarum multitudo, dominus credet sibi alleuatum sumtum, id est, impensam. sed nescit ex ea re damnum ad se esse venturum, dum hac re maxime ab eo extorquebitur argentum. E.

25 *Damnum*] *Damnum* rei est; *Malum* vero, hominis. Persoluet Chremes argentum ex fallacia Syri: quod erit maius *damnum*, quam si permansisset meretrix. C.

Bentleius ita edidit, *Nae ille haút scit*, hoc *paulúm lucri quantum eii* etc. Z.

26 *Tu nescis id, quod scis*, Dro-

ACTVS QVARTI SCENA V.

CHREMES. SYRVS.

ITA me Di amabunt, vt nunc Menedemi vicem
Miſeret me, tantum deueniſſe ad eum mali.
Illancine mulierem alere cum illa familia?
Etſi ſcio, hoſce aliquot dies non ſentiet:
Ita magno deſiderio fuit ei filius.

Verum

Dromo] In Eunucho, *Tu pol, ſi ſapis, quod ſcis neſcis.* Non poſſumus *neſcire* quod *ſcimus*: ſed ita, vt *concordia diſcors.* Virg. (Aen. XI, 695.) *ſequiturque ſequentem.* *Neſcis id, quod ſcis*] Hoc eſt quod dicitur, *Quod ſcis, neſcis.* Prouerbiale eſt, et multum apud dialecticos tractatum: vt, *facio* et *non facio*, et *amicus ſum* et *non ſum*, et *audio* et *non audio*, et caetera huiuſmodi. C.

Tu neſcis] Id age, vt neſciſſe videaris; et ille per ὑπερβολὴν, *mutum me dices.* E.

1 *Ita me Di amabunt*] Hic eſt tranſacta Syri fallacia, et tandem extorquetur argentum: et idem eſt Chremes, qui fuit in prima Comoediae parte. Miſeretur enim Menedemi, et eius vicem dolet, credens Bacchidem amicam Cliniae eſſe. C.

Ita me Di] Diſcedentibus ancillis ſenex ingemiſcit, quod tanta ad Menedemum multitudo ventura ſit: quam et ipſe cum vnam diem ſuſtineret, magno ſe dixit affectum damno. Nam et domina pytiſſando, id eſt, leuiter guſtando et ſpuendo, multum vini abſumit, et reliqua familia. Siquidem per χαρακτηρισμὸν, id eſt, futurae rei deſcriptionem, argumentatur quid ſit conſequens: videlicet filii diſceſſio. et eſt ἠθοποιΐα, quae ſit, quando loquentem introducimus quamlibet perſonam. E.

2 *Tantum mali*] Proprius dixiſſet *damni*: niſi ad aegritudinem animi referas. C.

3 *Illancine mulierem*] Hoc eſt quod ſupra dixi, iſta pronomina afferre contemtum et odium. *Cum illa familia?*] Cum ſtomacho dixit, id quod ſuperius facete Syrus *pompam* appellauit. C.

Illancine mulierem?] Priſcian. lib. 12. L.

5 *Ita magna deſiderio*] Vix inprimis explebile deſiderium illius rei eſt quam diu optauimus: ſed eius poſtea in dies paulatim nos ſatietas capit. C.

Magno deſiderio fuit] Tantum

Verum vbi videbit tantos ſibi ſumtus domi
Cotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rurſum vt abeat ab ſe filius.
Syrum optume eccum. SY. ceſſo hunc adoriri? CH. Syre. SY. hem.
CH. Quid eſt? SY. te mihi ipſum iam dudum exoptabam dari.

CH.

tum deſiderium filii abſentis pater habuit, vt primis diebus damna a meretrice non ſentiat. E.

Verſum hunc ſpurium eſſe, et ex nota marginali huc irrepſiſſe puto; quia ab vno cod. abeſt, et *fuit* ineptum eſt pro *eſt*. Nam Cliniae deſiderium, quem nondum ſenex viderat, in horas iam creſcit. Adde, quod verſu abhinc tertio rurſus veniat *Filius*, et in fine itidem: nimis inuenuſte. B.

7 *Nec fieri modum*] Quod plus eſt, et ad prodigalitatem accedit. C.

Pro *Cotidianos* ſenſus requirit aduerbium *Cotidiano*, h. e. cotidie; quod occurrit Plaut. Capt. III, 5, 66. Cic. Verr. IV, 8. et Chariſius in aduerbiis p. 177. *Cotidiano* numerat ex Afranio et Frontone. B.

9 *Eccum!*] In Andria, *Atque eccum, video.* Superius dixi, *eccum*, *ellum* reſolui per aduerbia, non per nomina: ſed tamen ſecundum Donatum (ad And. III, 3, 48.) *eccum*, quaſi *ecce eum*, veteres dixerunt. *Eccum*, *ellum*: quod apertius ſignificat *ecce eum*, *ecce illum*. *Ceſſo hunc adorari*] Quaſi de improuiſo alloqui, aggredi. In Andria: *Hiccine me ſi imparatum in veris nuptiis Adortus eſſet? Adoriri* dicitur, qui ex inſidiis repente inuadit. Dictum ab eo, quod corpora aggredientium exurgant ſubito, atque increſcant. *Hem!*] Interiectio laeti, alias perturbati. C.

10 *Te mihi ipſum iamdudum*] Laurentius Valla, Vir omnium noſtrae aetatis eruditiſſimus, dicit, *dudum* et *iamdudum*, de paruo tempore dici, vnius horae, aut ſemihorae aut duarum horarum, vel ad ſummum quatuor. Sed Donatus illud Terentianum exponens (Eun. IV, 5, 8.) *Iamdudum: aetatem. Lites inter eos factae:* ſic inquit, Quia *iamdudum* infinitae morae eſt, addit *aetatem* vt oſtendat multum abiiſſe temporis: vt factum eſt. *Iamdudum: aetatem*, pro longinquo tempore. Lucilius, *Vt multos, menſeſque dieſque: Non tamen*

CH. Videre egiſſe iam neſcio quid cum ſene.
SY. De illo quod dudum? dictum ac factum reddidi.
CH. Bonane fide? SY. bona hercle. CH. non poſſum pati
Quin tibi caput demulceam: accede huc, Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro iſta re, ac lubens.
SY. At ſi ſcias, quam ſcite in mentem venerit.
CH. Vah! gloriare eueniſſe ex ſententia?

SY.

tamen aetatem. *Aetatem*, diu, longinquoque tempore ac prolixo, vt eſt aetas, et quae ſequuntur. C.

Optabam, quod in Bemb. reperitur, ab antiquis Correctoribus eſt. Lege *Exopto*. Cf. And. 1, 4, 1. B.

Daceria verba *Quid eſt*? ipſi quoque Syro tribuenda cenſet. Male. Melius conueniunt Chremeti cupienti audire, quid cum ſene egerit. Z.

11 *Videre egiſſe*] Colligit hoc ex verbis Syri, a quo exoptaretur: credebat enim ſenex, ſe a ſeruo non optari, niſi gratia fallaciae in Menedemum. C.

Videre egiſſe] De eo quod tecum locutus ſum, videris iam aliquid feciſſe. Nam ſupra ait, *Huic noſtro tradita eſt prouincia*. E,

12 *Ac factum reddidi*] Secure et cum magna audacia pronunciat: et plus eſt, quam ſi diceret, *feci*. C.

Dictum ac factum] Hoc eſt, cum dixiſſes, factum continuo reddidi. E.

13 *Bona hercle*] *Hercle* ornatiua particula. In Andria: *puer hercle'ſt*. Hoc loco poteſt eſſe affirmatiua. C.

Diſtingue ſic; *Bonan fide*? SY. *Bona*. CH. *hercle non poſſum pati*. B.

14 *Caput demulceam*] Magni blandimenti ſignum, quod fit, quoties in re optata domino ſeruus ex ſententia obſequitur. C.

Tibi caput demulceam] Quod ſolet fieri his qui placent, vt manus per caput tractu ducta, quaſi quaedam videatur eſſe laudatio. E.

15 *Boni aliquid*] Non dicit quid: vt eum laetiorem reddat, et in ſpe magni boni detineat. C.

16 *Scite in mentem*] Mſ. R. *Scite mihi in mentem*. L.

17 *Gloriare eueniſſe?*] Hoc tibi pro voluntate contigiſſe gloriaris? E.

SY. Non hercle vero, verum dico. CH. dic, quid eſt?
SY. Tui Clitiphonis eſſe amicam hanc Bacchidem
Menedemo dixit Clinia; et ea gratia
Secum adduxiſſe, ne tu id perſentiſceres.
CH. Probe. SY. dic ſodes. CH. nimium, inquam. SY. immo ſi ſcias.
Sed porro auſculta, quod ſupereſt fallaciae.
Seſe ipſe dicet tuam vidiſſe filiam:

18 *Hercle vero*] Aduerbia ſunt confirmatiua. *Non hercle vero: verum dico*] Negat ſe gloriari, et ſe veridicum fatetur: vt hi, qui re magna peracta, fingunt ſe non gloriari: vt ſint maioris fidei et auctoritatis. C.

19 *Tui Clitiphonis*] Hoc eſt, quod ſuperius Syrus, *Qui vim tantam in me, et poteſtatem habeam tantae aſtutiae, Vera dicendo, vt eos ambos fallam.* Inferius Chremes non credet Menedemo Bacchidem Clitiphonis eſſe amicam. C.

Tui Clitiphonis] Hoc eſt, illud conſilium, quod ſupra ſignificatum eſt, vt veritas dicta nihilominus implicare poſſit errorem. quippe cum dicit Clinia patri, *Clitiphonis amicam eſſe hanc:* vt hoc dum indicat ſeruus, nihilominus dominus filii ſui amicam meretricem eſſe non credat. E.

21 Deeſt *ſe;* cum prius non *ſe*, ſed Bacchidem dixerit. Lege *Se eam traduxiſſe.* vt IV, 3, 44. et IV, 4, 22. B.

22 *Immo ſic ſatis*] *Sic* dixit, vt qui ſuſpicaretur a Chremete dictum, nimium inquam, non ſerio, ſed ioco. C.

Omnes noſtri *Immo ſic ſatis.* Recte. Cum enim laudaret fallaciam Chremes *Probe*, *Nimium*: Syrus ficta modeſtia reſpondet, *Sic ſatis;* mediocriter. B.

23 *Supereſt fallaciae*] V. C. *Super fallaciae eſt.* L.

Repone *Quid ſuper fallaciae eſt.* B.

24 *Tuam vidiſſe filiam*] Neque hoc Menedemo crediturus eſt Chremes, dum dicet inferius, *Et illum aiunt velle vxorem.* C.

Lege *Se deinde dicit tuam* etc. Nam *Dicit* eſt in Regio, et duobus Faerni optimis. *Seſe ipſe* cum ſit inſulſum; quis enim alius hoc diceret: repone *deinde.* vt IV, 8, 24. it. Prol. 3. B.

Eius sibi complacitam formam, postquam aspexerit:
Hanc cupere vxorem. CH. modone quae inuenta est? SY. eam.
Et quidem iubebit posci. CH. quamobrem istuc, Syre?
Nam prorsum nihil intelligo. SY. hui, tardus es.
CH. Fortasse. SY. argentum dabitur ei ad nuptias,
Aurum, atque vestem, qui, tenesne? CH. comparet?
SY. Id ipsum. CH. at ego illi neque do, neque despondeo.
SY. Non? quamobrem? CH. quamobrem? me rogas? homini! SY. vt lubet.

Non

27 *Iubebit posci*] Id est, *peti*. *Petimus* aliquid precario: *Poscimus* imperiose: *Postulamus* iure. C.

Et quidem iubebit posci] Et volet vt filiam tuam pater suus postulet. quam rem cum non intellexisset, cum simulata videretur, respondit ille, vti argentum filio dari possit ad nuptias necessarium. E.

28 *Prorsus nihil intelligo*] *Prorsus* pro eo quod est *omnino*. Sunt qui coniunctionem velint. Vel *prorsus, certe, recte, vere*. Et dicitur quasi *porro versus*. Nam *prorsum* est *porro versum*, id est, ante versum. Hinc et *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena. *Hui*] Interiectio mirantis. Et hoc cum gestu seruili, et leuiori personae congrue dictum. C.

Tardus es] Seruius ad Ecl. x. 19. L.

Omnes nostri *Prorsus*: quod est melius. Nam *Prorsus* abiecto *s* trochaeus est, ad Graeci metri morem. B.

29 *Argentum dabitur*] Scilicet a Menedemo. Inferius Chremes non immemor verborum Syri, Menedemo dicet, *Et illum aiunt velle vxorem: vt quum desponderis, Des qui aurum, et vestem, atque alia, quae opus sunt, comparet*. C.

30 *Qui*] Pro *quo*. C.

31 *Nec spondeo*] Proprie dixit. *Spondet* pater puellae: *Despondet* pater adolescentis. In Andria, *Placuit; despondi*. C.

Neque despondeo] Id est, non promitto: vnde *sponsa* dicitur. Nam et sponsio et dos a patre puellae dabatur. E.

32 *Fugitiuo dabo?*] A conditione personae Cliniam vituperat: nam *fugitiui* proprie *serui*. Vnde in edicto Aedilium

Non ego dicebam in perpetuum illam illi vt dares,
Verum vt ſimulares. CH. non mea eſt ſimulatio:
Ita tu iſtaec tua miſceto, ne me admiſceas.
Ego, cui daturus non ſum, vt ei deſpondeam?
SY. Credebam. CH. minime. SY. ſcite poterat fieri:
Et ego hoc, quia dudum tu tantopere iuſſeras,
Eo coepi. CH. credo. SY. caeterum equidem iſtuc, Chreme,
Aequi bonique facio. CH. atqui cum maxume
Volo te dare operam vt fiat, verum alia via.

lium Curulium, titulus eſt ſeruorum fugitiuorum, *Si quis fugitiuus, erroue ſit, noxaue ſolutus non ſit. Homini fugitiuo*] Dicitur *homo fugitiuus* et *ſeruus, fugitiuus*, non *Fugitiuus ſeruus*, quia tunc eſt ſuperfluum, vt teſtatur Quinctilianus (Forte Inſtit. VII, 4.) Ergo dicendum, *ſeruus fugitiuus*, vel *fugitiuus*, ſine additamento. C.

Me rogas? homini] Ita Reg. exempl. ſed mire variant alii ſcripti libb. quidam, *me rogas? fugitiuo dabo filiam*, etc. al. *homini fugitiuo dabo?* L.

Pro *Non? quamobrem?* repone *Nam quamobrem*. Eun. V, 2, 58. *Nam quid ita? Rogitas?* B.

33 *Non ego perpetuo*] Virg. (Aen. I, 73.) *Connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo.* Illa datur *perpetuo;* quae omnes annos cum marito exigit. C.

Senſus poſtulat, *Non ego dicebam ſerio, vt illam illi dares.* In noſtris eſt *perpetuo.* Sed in vetere ſcriptura, *ppetuo*, *ſerio* ſatis ſunt propinqua. B.

34 *Non mea eſt ſimulatio*] Boni et ſapientis viri hic ſenſus eſt, vt nunquam audeat, quod nunquam ſit facturus, polliceri. E.

Lege *Non meumſt ſimulatio*, h. e. mei moris, ingenii, officii. vt *Non eſt mentiri meum.* B.

35 *Tua miſceto*] Verba probi viri, qui non vult adhaerere conſilio alterius in re non probabili. C.

Ita tu iſtaec] Ita igitur haec efficito, vt ſine mea perſona haec compleas. E.

36 *Cui daturus non ſum*] Argumentum ab aequo. Non aequum, non leges ipſae concedunt, vt quis pater filiam alicui ſpondeat, deinde deneget. C.

39 *Iſtuc Chreme*] In re non probabili vult inire opinionem optimi ſerui, qui domino bona fide morem gerat, et pro viribus obſequatur. C.

SY. Fiat: quaeratur aliud. ſed illud quod tibi
Dixi de argento, quod iſta debet Bacchidi,
Id nunc reddendum'ſt illi: neque tu ſcilicet
Eo nunc confugies, Quid mea? num mihi datum'ſt?
Num iuſſi? num illa oppignerare filiam
Meam me inuito potuit? verum, illud Chreme,
Dicunt, ius ſummum ſaepe ſumma eſt malitia.

CH.

42 *Fiat: quaeratur aliud*] Aſtute et callide, in omnibus aſſentitur hero: quia iam lenibus verbis extorquebit argentum. C.

Quod tibi dixi de argento] Quod ſupra nos diximus, vt euentus impleret conſilium, hic nunc conficit: ſiquidem poſtea puella cognita eſt, pro qua iam debitor Chremes factus eſt, cum conſtet eam arrabonis nomine apud meretricem collocatam. E.

45 *Eo nunc confugies*] Id eſt, ad rationes, quas ſtatim callide ſubiicit. Magna vis eſt perſuaſionis: quoniam non prius amouemus ea quae is reſponderet, a quo aliquid petimus. C.

Num mihi datum?] Sane dominus hac reſponſione vti poſſet, vt non redderet argentum. Sed ſeruus callidus occurrit: non potes dicere, iſtud non te accepiſſe, neque iuſſiſſe, neque inuito (excidit *te* Z.) filiam oppignerare potuiſſe. E.

47 *Me inuito, potuit?*] Haec pro Chremete eſſent, et iure non teneretur reddere id argentum. C.

Pro *Verum* repone *Vere.* vt Adel. I, 3. *Profecto hoc vere dicunt.* B.

48 *Summum ius*] Id enim quod datum eſt, vtique reddendum eſt. Sed iure cautum eſt, vt filia quicquid acceperit, vel filiae nomine datum fuerit, quae in familia eſt, non recte datum videatur. Itaque aequitas eſt, vt debitum ſolui debeat; ius eſt vt ſic datum reddatur. Sed ille renititur a cauſa quod non debeat, et fit controuerſia ex negotio. *Summum ius*] Vulgo dicitur, *Qui plus poteſt, peius facit.* E.

Ius ſummum] Columell. prolog. lib. VII. *Nec ſane eſt vindicandum nobis quicquid licet: nam ſummum ius antiqui putabant ſummam crucem.* Hieronym. ad Innocent. de muliere ſepties icta: *Et o vere ius ſummum, ſumma malitia; poſt tanta miracula adhuc ſaeuiunt leges.* Menand. apud Stobaeum, Sermon. 185. ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται. L.

CH. Haut faciam. SY. immo, aliis si licet, tibi non licet:
Omnes te in lauta, et bene acta parte putant.
CH. Quin egomet iam ad eam deferam. SY. immo filium
Iube potius. CH. quamobrem? SY. quia enim in hunc suspicio'st
Translata amoris. CH. quid tum? SY. quia videbitur
Magis verisimile id esse, quum hic illi dabit:
Et simul conficiam facilius ego, quod volo.
Ipse adeo adest: abi, effer argentum. CH. effero.

ACTVS QVARTI SCENA VI.

CLITIPHO. SYRVS.

NVLLA est tam facilis res, quin difficilis siet,
Quam

50 *In lauta*] Non decet eum, qui lautae vitae sit et splendidae, in omnibus iuris rigorem obseruare. Nam qui ad vnguem ius seruant, asperi, difficiles, et tenaces multis videntur. C.

Omnes te in lauta] Hoc a persona persuadet, potius reddere quam negare. E.

Versus causa repone, *Omnés te in lauta esse ét bene aucta ré putant.* Certe *Ee* absorptum est ab *Et*, atque ex *re* factum est *pte.* Caeterum *bene aucta re* est, ex paupere aut mediocri diuitem te factum esse. *Aucta* reperitur in vno Regio. B.

51 *Egomet*] Senex gloriae cupidus, adeo flectitur verbis Syri, vt ad meretricem cum argento festinare cupiat. C.

55 *Simul et conficiam*] Hoc loco pro *efficiam* ponitur: quo saepius in hac significatione *Cicero* vtitur. Ab hoc, *Confectum*, proprie verbum conuenit gladiatoribus his, qui grauissimis vulneribus occubuerunt. Cicero in Catilinam (II, 11.) *Gladiatori illi* confecto et *saucio.* C.

1 *Nulla tam est facilis res*] Hic

Quam inuitus facias. vel me haec deambulatio,
Quam non laboriosa, ad languorem dedit!
Nec quicquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miser aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Vt te quidem omnes Di, Deaeque, quantum est, Syre,
Cum istoc inuento, cumque incepto perduint:
Huius-

Hic exprimitur amantis constantia, qui ob nimium amorem Syro in re sua irascitur: dehinc paulo momento illum demulcet. *Quin*] Pro, *quod non. Difficilis*] Huic illud contrarium, *Nihil difficile homini volenti.* C.

Nulla est tam facilis] Nunc adolescens Clitipho redit, grauiter ferens, quod ab amica sit exclusus. E.

Nulla est tam facilis] Ambros. Hexaemer. lib. v. cap. 15. *Necessitas enim, quae inuito imponit obsequium, affert plerumque fastidium. Nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quod facias inuitus.* Saluian. Massil. de gubern. Dei. lib. 1. *Sicut nihil est tam leue, quod ei non graue sit, qui inuitus facit: sic nihil est tam graue, quod non ei, qui id libenter exsequitur, leue esse videatur.* Vid. Hieron. de cereo pasch. L.

2 *Vel me haec*] *Vel*, modo non est disiunctiua coniunctio, sed pro *etiam* posita. Vt apud Virg. (Aen. xi, 259.) *Vel Priamo miseranda manus. Haec deambulatio*] Quae facilis et non laboriosa. Nam *deambulatio* homini potius voluptatem quam laborem affert. C.

Quam inuitus facias] Etiamsi facilis sit, ex animo facientis habet maximam difficultatem. E.

3 *Ad languorem dedit*] Plaut. Asinar. III, 2, 28. *Vbi saepe ad languorem tua duritia dederis octo validos lictores.* L.

6 *Vt te omnes quidem Di*] Improuidus adolescens non considerat quid a Syro in rem suam peractum sit: sed omnia ad voluptatem suam refert. C.

Illud *que*, cum versum turbet, dele. Vid. ad Eun. II, 3, 10. B.

7 *Istoc inuento*] Cum contemtu atque odio haec pronunciantur. *Tuo istoc inuento, cumque incepto*] Quasi de magno facinore. Nam *inceptum*, et *inceptare*, et *incipere*, magnorum est facinorum. *Perduint*] Et antiquum est, et Plautinum. C.

Lege

Huiusmodi mihi res semper comminiscere,
Vbi me excarnifices. SY. i tu hinc quo dignus es:
Quam pene tua me perdidit proteruitas!
CL. Vellem hercle factum; ita meritu's. SY. meritus! quomodo?
Ne me istuc ex te prius audiuisse gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus iam fui.

CL.

Lege ex vetustissimo cod. *Cum tuo isto inuento.* Certe *tuo* magnam hic elegantiae partem facit. vt Adel. IV, 6, 1. V, 4, 38. B.

8 *Comminiscere*] Pro *comminisceris*, id est, *fingis*. Hinc *commentum*. Alibi, *Atque ipsis hoc commentum placet.* C.

9 *Excarnifices*] Terribiliter *excarnifices* dixit, hoc est, *excrucies*. *Excarnificare* deductum est a *carnifice*. *Carnifex* est, qui carnes ex homine facit. Nam *caro* dicta est, eo quod careat anima. Et caro proprie dicitur mortuorum. Virg. (Georg. IV, 255.) *Et corpora luce carentum.* Vel *caro* sit dicta quasi *cado*. Virg. (Aen. VI, 481.) *Belloque caduci Dardanidae.* Quod iam scilicet sine anima sit, et cadat. *I tu hinc*] Et hic secure exclamat: quod iam extorserit argentum. C

Vbi me excarnifices] Priscian. lib. 8. L.

Faernus edidit *In hinc quo dignus es.* Sed ne ita versus sit vna syllaba breuior, repone *Ibin hinc quo* etc. B.

10 *Proteruitas!*] Importunitas vel petulantia. *Proteruitas*, leuior est quaedam contumelia. *Procacitas*, maior. *Petulantia* maxima. C.

Proteruitas] Asperitas vel superbia. E.

11 *Ita meritus*] *Meretur* quis et bonum et malum. Et *mereri* et *promereri* est praestare beneficium. Virg. (Aen. VI, 664.) *Quique sui memores alios fecere merendo.* Et idem (Aen. IV, 334.) *Nunquam, regina, negabo Promeritam.* C.

12 *Ex te prius audiuisse gaudeo*] Sic fingimus, quando sumus collaturi beneficium in aliquem, et quicquam audimus, quod non placet, nec tamen nos infensos reddat. C.

Ex te prius audisse] Gaudeo quod istuc ex te prius audiui, vnde (*quod tu* Z.) me laesisti, antequam tibi argentum dedi, quod daturus fui. E.

Vt melior sit constructio, lege cum cod. Petrensi *Ne me istuc prius ex te audiuisse.* B.

CL. Quid igitur dicam tibi vis? abiſti, mihi
Amicam adduxti, quam non liceat tangere.
SY. Iam non ſum iratus: ſed ſcin' vbi nunc ſit tibi
Tua Bacchis? CL. apud nos. SY. non. CL. vbi ergo? SY. apud Cliniam.
CL. Perii. SY. bono animo es: iam argentum ad eam deferes,
Quod ei pollicitus. CL. garris: vnde? SY. a tuo patre.
CL. Ludis fortaſſe me. SY. ipſa re experibere.

CL.

14 *Quid igitur dicam*] Quid enim poſſum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere. Bene . . . longe factus eſt adoleſcens ab iniuria (*Bene cito remiſſior longe factus eſt adoleſcens ab iracundia* Z.), poſtquam comperit argentum iam paratum. E.

Noſtri recte collocant, *Quid igitur tibi vis dicam?* Illud *abiſti* cum ſit ineptum; Syrus enim nuſquam abierat: repone *adiſti mihi manum.* Nam *adire manum alicui* eſt decipere, porrecta manu aliquid, quaſi daturus ſis, oſtentare, et cum alter accepturum ſe putat, retrahere. Sic occurit Plaut. Caſ. v, 2, 45. Aul. II, 8, 8. Poen. II, I, II. B.

15 *Non liceat tangere*] Nimius eſt ardor in adoleſcente cum videat amicam, nec tamen tangendi facultas datur. C.

16 *Iam non ſum iratus*] Non poteſt prae nimia laetitia diutius reticere quod fecerit. *Iratus*] *Iratus* eſt ex cauſa: *Iracundus* ex moribus. *Scin' vbi nunc ſit?*] Haec interrogatio gaudentis eſt, et cui omnia ex voto ſucceſſerint. C.

18 *Perii!* Haec vox eſt amantis, aliquid mali ſuſpicantis. Quia amantibus omnia ſunt ſuſpecta. *Iam argentum*] *Iam* nimiam velocitatem ſignificat. *Deferes*] In alia ſignificatione accipitur illud Olympiadis ad Alexandrum, *Amabo*, inquit, *mi fili*, *quieſcas*, *neque deferas me.* Hinc *delator.* C.

19 *Garris*] tanquam auis. Vnde *garrulus.* Et *garrire* is dicitur, qui inaniter loquitur. C.

Plerique codd. recte addunt *Es: Quod eï es pollicitus.* B.

20 *Experibere*] Antiquum eſt: nos dicimus *experiere.* Iuuenalis (Sat. I, 170.), *Experiar, quid concedatur in illos*, etc. C.

CL. Nae ego fortunatus homo sum: deamo te, Syre.
SY. Qua causa id fiat, caue quicquam admiratus sies.
Sed pater egreditur, obsecundato in loco:
24 Quod imperabit, facito: loquitor paucula.

ACTVS QVARTI SCENA VII.

CHREMES. CLITIPHO. SYRVS.

VBI Clitipho nunc est? SY. eccum me, inque. CL. eccum hic tibi.
CH. Quid rei esset, dixti huic? SY. dixi pleraque omnia.

CH.

21 *Nae ego*] *Nae*, id est, *valde*. *Deamo te, Syre*] Id est, *valde amo*. *De*, hoc loco auget: alias diminuit. C.

Deamo te] Id est, valde amo. E.

22 *Qua causa id fiat*] Vt argentum habeamus quod ad Bacchidem deferas. *Obsecundato in loco*] *Obsecundare* est omnia ad alterius nutum facere. C.

Qua causa id fiat] Qua causa fiat, noli quaerere, tantum obtempera et obsequere. E.

Cum Mureto transpone versus sententiae causa ita: *Sed pater egreditur. caue quicquam admiratus sis, Qua causa id fiat: obsecundato in loco: Quod imperabit*, etc. B.

23 *Caue quicquam admiratus*] Id vide, ne prae nimio gaudio admireris, id tibi patrem praecipere; sed quasi nescius suspicionem eius a te dolo amoue. E.

24 *Loquitor paucula*] *Paucula* dixit, non *pauca:* et sic maiorem vim admonitio ista habitura est. Nam *paucula* coram patre loquetur Clitipho. C.

Loquitor paucula] Ne ex sermonibus tuis nascatur vlla suspicio. E.

Loquitor paucula] Seru. Georg. I. vers. 187. *Contemplator*. L.

1 *Vbi Clitipho nunc est?*] Egreditur Chremes cum argento. *Eccum me! inque*] Syrus subiicit verba Clitiphoni, quae patri respondeat. *Inque*] Raro alibi praeter *inquam* et *inquit* reperies. *Inque*] Id est, *dic*. C.

Deleatur *Est*. Nam *Clitipho* non potest vltimam corripere. B.

2 *Pleraque omnia*] Hic adiectio

CH. Cape hoc argentum, ac defer. SY. ii, quid ſtas, lapis?
Quin accipis? CH. cedo ſane. SY. ſequere hac me ocius:
Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere:
Nam nihil eſt, illic quod moremur diutius.
CH. Minas quidem iam decem habet a me filia,
Quas pro alimentis eſſe nunc duco datas:
Haſce ornamentis conſequentur alterae.

iectio in primo poſita eſt loco. Adiectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in vltima adiiciuntur. Hic ergo *pleraque* ex abundantia poſitum eſt. *Omnia* neceſſario additum in vltimo, ſicut *interealoci*, *interibi*. C.

Dixi pleraque omnia] Supra diximus in Andria *omnia* abundare, et *pleraque* ſignificationem ſuam propriam continere. E.

3 *Quid ſtas? lapis!*] Hoc dictum in ignauum. Illa vero, *caudex*, *ſtipes*, *aſinus*, in ſtultum. C.

Pro *ii*, quod eſt in Bemb. alii habent *ei*, alii *hei*. Lege cum Faerno *i*. B.

4 *Quin*] Pro, *cur non*. C.

Sequere me] Poſteaquam argentum traditum eſt, continuo hunc adoleſcentem vocat ſeruus, ne aliquid aut ex admiratione, aut locutione ſuſpicionis pater poſſit accipere. E.

5 *Opperibere*] Antiquum eſt, ſicut *experibere*. C.

6 *Nam nihil eſt illic*] Pulchre adiectum, vt omnino ſuſpicio tolleretur, non eſſe amicam Clitiphonis: ſiquidem non diu illic moraturus eſt. E.

7 *Minas quidem*] Inducitur tenax ſenex circa rem ſollicitus, qui conqueritur de damno, quod illi acciderat de inuenta filia. C.

Minas quidem decem] Conſuetudo patris ſemper eſt, vt de damnis cogitet, tametſi filiis det. E.

8 *Pro alimentis*] Nam crediderat anum illam oppigneraſſe filiam Bacchidi. C.

Quas pro hortamentis] Hoc eſt, nutrimentis. *Hortatores* enim dicuntur, qui equos nutriunt. Denique alia *hortamentis*, alia *ornamentis* contulit. E.

9 *Alterae*] Id eſt, *totidem*. C.

Recte Chremes opinatur, alteras decem minas pro ornamen-

Porro haec talenta dotis apposcunt duo.
Quam multa iniusta ac praua fiunt moribus!
Mihi nunc, relictis rebus, inueniundus est
Aliquis, labore inuenta mea cui dem bona.

ACTVS QVARTI SCENA VIII.

CHREMES. MENEDEMVS.

MVLTO omnium nunc me fortunatissumum

Factum

mentis siue vestimentis Bacchidi a se esse soluendas. Nam in vendendis mancipiis primum nudi corporis, dein vestimentorum habebatur ratio. Hinc Parasitus Plaut. Stich. II, I, 18. *Nunc si ridiculum quaeret hominem quispiam, Venalis ego sum cum ornamentis omnibus.* Cf. Plaut. Curc. II, 3, 65. B.

10 *Porro*] Modo aduerbium ordinis: alias temporis. *Haec adposcunt*] *Haec* pluraliter pro *hae*. In Eunucho, *Continuo haec adornant, vt lauet.* In Phormione, *Haec illaec erant itiones. Talenta duo*] In sequentibus dicet, *Duo talenta pro re nostra ego decreui esse satis.* C.

Porro haec talenta] *Talentum* genus est ponderis, quod habet in se LXII. aut LXX. libras. E.

Pro *adposcunt* quod est in Bemb. aut *adposcent*, quod caeteri habent libri, repone *adposcet*. Nam *haec* non est pro *hae*, sc. minae, sed, mea filia iam reperta. B.

11 *Quam multa iusta, iniusta*] Siquidem nunc, relictis omnibus rebus, quaerendus mihi est aliquis, cui meo labore inuenta dare possim, vt filiam meam ducat vxorem. E.

Cum Eugraphio, et ex coniectura G. Fabricii, probante Guyeto, lege et distingue, *Quam multa, iusta iniusta, fiunt moribus?* Cf. Adel. V, 9, 33. Sensus est, Siue iusta siue iniusta sint, moribus fiunt, et in communi vita dominantur. B.

12 *Relictis omnibus*] Positis omnibus aliis negotiis. C.

13 *Labore inuenta*] Proprie, *parta*. C.

1 *Multo omnium nunc me*] Hic est iucunda expositio erroris senis de verbis Syri, qui Menedemum credit decipi, dum ipse decipitur. C.

Multo omnium] Scena haec actio-

Factum puto eſſe, gnate; quum te intelligo
Reſipiſſe. CH. vt errat! MEN. te ipſum quaerebam, Chreme:
Serua, quod in te eſt, filium, et me, et familiam.
CH. Cedo, quid vis faciam? MEN. inueniſti hodie filiam.
CH. Quid tum? MEN. hanc ſibi vxorem dari volt Clinia.
CH. Quaeſo, quid tu hominis es? MEN. quid eſt? CH. iamne oblitus es,

Inter

actionem tenet: quippe Menedemus gaudet plurimum, quod filium videt et integris moribus, et vxorem eam velle ducere, quae honeſtiſſimi viri filia ſit, et quod dixit, *quum te intelligo reſipiſſe*, quaſi hoc neſciat, quod eadem puella ſit quam amauerat, quae nunc filia ſit Chremetis: aut diſſimulat, quod quaſi a meretrice animum filii ad nuptias tranſtulerit: aut errat ex dolis ſerui. Credit Chremes interpellatum Menedemum eſſe a filio, non vere vt vxorem duceret, ſed vt nuptiarum gratia argentum a patre ſuſciperet. E.

Omnes noſtri cum edd. vett. recte, *Multo omnium me nunc.* In Arſi enim debet eſſe *nunc*, h. e. cum te mutatum video. B.

3 *Vt errat!*] Virg. (Ecl. VIII, 41.) *Vt vidi, vt perii.* C.

4 *Filium*] *Filium* prius nominauit, in quo omnis cura patris erat. C.

Serua quod in te eſt] Petens nuptias filio ſuo, poſteritatem reſpicit totam. E.

Me, et familiam] V. C. *me et familiam meam.* L.

6 Omnes noſtri, *Hanc vxorem ſibi dari.* B.

7 *Quaeſo*] Modo obiurgatorium eſt. *Quid hominis es?*] In Eunucho, *Quid iſtuc, inquam, ornati eſt?* Scire nos conuenit, cum recto caſu profertur interrogatio, non eſſe contumelioſum. Vt ſi dicas, *Quis hic homo eſt?* Si autem in obliquo, contemtum ſignificari. Vt, *Quid hoc eſt hominis? quid mulieris? quid ornatus?* C.

Quaeſo quid hominis] Redigere vult in memoriam Chremes Menedemo * (Haut dubie excidit, *quid inter ipſos dictum ſit de fallacia* Z.) Arguit igitur quod veluti ſtultus non intelligat, quod de dolo nunc agatur. E.

Fruſtra oneratur verſus. Noſtri

Inter nos quid ſit dictum de fallacia,
Vt ea via abs te argentum auferretur? MEN. ſcio.
CH. Ea res nunc agitur ipſa. MEN. quid dixti, Chreme?
Erraui. res acta. quanta de ſpe decidi!
CH. Immo haec quidem, quae apud me eſt, Clitiphonis eſt
Amica. MEN. ita aiunt. CH. et tu credis? MEN. omnia.
CH. Et illum aiunt velle vxorem, vt, quum deſponderim,

ſtri omnes rotundius: *Quaeſo, quid hominis es?* M. *quid?* C. *iamne* &c. B.

10 *Ea res nunc agitur ipſa*] Et ex hoc credit eos inter ſe finxiſſe, Cliniam amare Antiphilam. C.

Pro *dixti* recte habet Bemb. *narras*. B.

11 *Sic res acta'ſt?*] Vt decipiaris. Et haec quidem, cum contemtu interrogat. Nam et hoc fictum eſſe credit. C.

Hic verſus plane eſt delendus, vti Faerno videtur, qui fictus eſt ex 11, 3, 9. N[illegible] in contextu Vaticani ta[illegible] eſt prima dictio *Errau[i]* et in Bemb. plane abe[st]. Deinde ſenſus et orationi [se]ries repugnat. Nam Menedemus ſuum errorem demum verſu 16. agnoſcit. Igitur quicquid praecedit, pertinet ad diſſenſionem ſenum, vtrius adoleſcentis ſit amica Bacchis. B.

12 *Nempe haec, quae apud te*] Vt facile docere poſſit ſenem, non vere ad nuptias peti filiam ſuam, ſed vti nuptiarum gratia adoleſcenti dari poſſit argentum, commemorat nempe, *Haec quae apud te eſt, Clitiphonis eſt amica*: vti ex his, quae apud eam geſta ſunt, ſciat Menedemus eſſe fallaciam. E.

Immo haec] Mſ. R. *Et quidem*. deinde in vett. lib. ἀντὶ τῦ *haec*, legitur *iſthaec*. L.

Senſus facile probat, quod Bentleius, praeeunte Faerno, perſonarum rationem ſic ordinat: — — M. *quid narras, Chreme? Immo haec quidem quae apud me eſt, Clitiphonis eſt Amica.* C. *ita aiunt: et tu credis omnia: Et illam aiunt velle vxorem, vt cum deſponderim, Des, qui* etc. Z.

13 *Ita aiunt*] *Ita aiunt*, de re dicimus, quam volumus eſſe falſam. C.

14 Pro *Illum* repone *Illam*. vt ſupra IV, 3, 25. *Illam te amare et velle vxorem*. B.

Des, qui aurum, ac veſtem, atque alia, quae opus ſunt, comparet.
MEN. Id eſt profecto: id amicae dabitur. CH. ſcilicet
Daturum. MEN. vah! fruſtra ſum igitur gauiſus miſer!
Quiduis tamen iam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renunciem abs te reſponſum, Chreme?
Ne ſentiat me ſenſiſſe, atque aegre ferat.
CH. Aegre! nimium illi, Menedeme, indulges! MEN. ſine:
Inceptum'ſt: perfice hoc mihi perpetuo, Chreme.

CH.

16 *Id eſt profecto*] Fingit ſe credere amico, quem fidum cognouerat. C.

Id amicae dabitur] Vel confirmantis pronunciatione accipi poteſt, vel quaſi cum affirmatione interrogantis [vt iuſte concluſum ſit.] Nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur. E.

Pro *vah* lege *ah*, quod et verſus poſcit, et dolenti magis conuenit. Deinde pro *Daturum* repone *Datum iri*, vti praecedens *dabitur* poſtulat. *Scilicet* autem cum Infinitiuo iungi, veteres Magiſtri docent. B.

17 *Gauiſus*] Bene de filio *gauiſus* dixit, quia *gaudemus* propriis, *gratulamur* alienis. *Miſer*] *Miſer* eſt, cui animae miſeria eſt. C.

Scilicet daturum] Licet damnum intelligat ſenex, et deceptus de gaudio ſit, tamen memor doloris priſtini et calamitatis, omnia vult ſuſtinere, quam id quod paſſus eſt, rurſus pati. E.

18 *Amittere*] Pro *dimittere*, more antiquo. C.

19 *Quid nunc renunciem?*] Quid ergo vis renunciem filio abs te eſſe reſponſum, ne intelligat me hoc intellexiſſe, quod non vere nuptias petit? E.

21 *Aegre!*] Sic diſtingue, vt Chremes hanc vocem Menedemi ſubrideat: quippe quod filius non ſit vlla in re timendus. *Indulges*] Nullum magis proprium verbum inuenire potuiſſet de patre, qui omnia filio permittit. C.

22 *Inceptum*] Nam quod ſemel *inceptum eſt*, non poteſt facile omitti. C.

CH. Dic conuenisse; egisse te de nuptiis.
MEN. Dicam. quid deinde? CH. me facturum esse omnia:
Generum placere: postremo etiam, si voles,
Desponsam quoque esse dicito. MEN. em, istuc volueram.
CH. Tanto ocius te vt poscat, et tu id quod cupis,
Quam ocissume vt des. MEN. cupio. CH. nae tu propediem,
Vt istam rem video, istius obsaturabere.

23 *Conuenisse*] *Conuenire* interdum significat *pacisci:* vt *Conueni tecum pro denario diurno.* Interdum significat *alloqui.* Vt, *Te conuenire cupio,* i. e. alloqui. Interdum significat, *casu inuenire.* Vt Cicero ad Lentulum (Fam. I, 9.) *Quem cum conuenisset,* i. e. casu inuenisset. Quandoque etiam significat, *placere, neque in controuersia esse.* Vt, *Hoc conuenit inter nos,* i. e. de hoc nulla inter nos est controuersia. Item dicere solemus, *de hoc negotio tandem conuenit,* i. e. placuit deliberantibus, *vt res in crastinum differatur.* C.

26 *Desponsam*] Et hoc est quod Cliniae magis placiturum est: *Hem!*] Modo interiectio laetantis: alias irascentis. C.

Desponsam quoque esse] Petitionis vxorum nomina haec sunt. Nam primum *inuenta* dicitur, deinde *pacta,* tertio *desponsata,* quarto *vxor.* Ita vt vicinum nomen iam petitionis ostenderet circa nuptias, dixit, *Postremo desponsam quoque esse dicito,* hoc enim vicinum ad vxorem. Nam supra *pacta* dicitur. vt est apud Virgilium (x, 722.) — *et pactae coniugis ostro.* Denique primo Menedemus, cum audisset Chremetem, *Dic conuenisse, egisse te de nuptiis.* Quoniam conuentae nomen dixerat, quod longe est positum, quaesiuit, *Quid deinde?* quasi hoc parum est: et peruenit vsque ad appellationem prope vxoris. E.

27 *Tanto ocius*] Quia si acceperit filius desponsatam Antiphilam, quam primum exposcet argentum ad exornamenta coemenda. C.

28 *Nae*] Pro *valde.* Et hoe proprie Terentianum est. *Propediem*] Temporis aduerbium, et significat *cito* C.

29 *Obsaturabere*] Id est nimiam de filio capies satietatem.

Sed vtuti iſtaec ſunt, cautim et paulatim dabis,
Si ſapies. MEN. faciam. CH. abi intro; vide, quid poſtulet.
Ego domi ero, ſi quid me voles. ME. ſane volo:
Nam te ſcientem faciam, quicquid egero.

ACTVS QVINTI SCENA I.

MENEDEMVS. CHREMES.

EGO me non tam aſtutum, neque ita perſpicacem eſſe, certo ſcio.

Sed

Quod eſt corporis, ad animum tranſtulit. Et ſic plus hoc verbo intulit, quam ſi inueniſſet proprium verbum. C.

Iſtius obſaturabere] Facile eius faſtidium habere poteris. E.

30 *Sed vtuti*] V. C. *Sed haec iſta vt ſunt.* L.

In Vatic. recte legitur. *Sed haec vt vt ſunt.* B.

31 *Poſtulent*] Tanquam iure: quia iure aliquid *poſtulamus*. C.

Male vulgo legitur *poſtulent.* B.

33 *Te ſciente*] Recte *ſciente*. Nam *ſciens* eſt, qui alicuius iudicio rem cognoſcit. *Prudens*, qui intelligentia ſua aliquid ſentit. Ergo *ſciens* eſt per alios. C.

Nam te ſciente faciam] Faciam te ſciente, hoc eſt, non te ignaro. E.

Alii habent *Nam te ſciente faciam.* Quod non eſt praeferendum. B.

I *Ego, me non tam aſtutum*] Quia iam ad exitum properat fabula, fallacia detegitur per Menedemum, et Cliniae Antiphila deſponſatur. Et eſt operae pretium, videre ſenem, qui antea monebat, indigere admonitione. Et ſenes ſe multis ludibriis illudunt vltro citroque, eouſque donec aperte loquens Menedemus oſtendit, Bacchidem eſſe Clitiphonis amicam, non Cliniae. *Ego me*] Vt inſultat ſenex, dum alterius ſtultitiam et tarditatem ludibrio habet. *Non tam aſtutum*] Haec iactationis cuiuſdam ſpecies eſt, fingere ſe non *aſtutum*, dum videt alterum ſtultiorem. C.

Ego me non tam] Haec Scena conjecturalem ſtatum continet, quoniam argumentis collectum eſt, Clitiphonem amicam habere meretricem. Hoc vt probari poſſit, argumenta dicen-

Sed hic adiutor meus, et monitor, et praemonstrator Chremes
Hoc mihi praestat. In me quiduis harum rerum conuenit,
Quae sunt dicta in stultum, caudex, stipes, asinus, plumbeus:
In illum nihil potest: exsuperat eius stultitia haec omnia.
CH. Ohe, iam desine deos vxor gratulando obtundere,

Tuam

centur. Denique sic sumsit exordium a persona sua et Chremetis: *Ego me non tam astutum*: hoc est acutum et perspectorem rerum. E.

Ita perspicacem esse] V. C. *tam persp.* in eodemque libro *esse* desideratur. L.

Pro *certo* Bentleius edidit *id.* Z.

2 *Adiutor*] Cum risu haec pronuncianda: et *adiutor* proprie in re bona, *impulsor* in re mala. C.

3 *Hoc mihi praestat*] In hoc me antecedit. SET HIC. * ITA·PAIT POCAOYETA . . . ponis eum tractat (*Sed hoc* παρὰ προσδοκίαν *dictum est. Nam praeponit sibi eum, trahit autem.* Cf. vers. 5. Z.) in se multa maledicta. E.

Quiduis harum rerum] V. C. *quod harum rerum vis.* L.

4 *Caudex, stipes*] Ista iniuriose dicuntur in stultum et hebetioris ingenii hominem, quemadmodum ignauum, *lapidem* appellamus. Quamuis tamen idem sit: sed non plus est. C.

Caudex, stipes &c.] *Caudex* est truncus arboris, conuersa O in AV, fit pro *codex caudex*, sicut pro *cote cautis*. *Stipes* similiter est truncus cuiuslibet ligni, et declinatur *stipes stipitis*. *Stipes* vero *stipis* est praebenda militum. Haec singula pronuncianda sunt per ἀστεισμόν, vt stulti vis exprimi possit. E.

Pro *dicta* repone *dictae*: quae lectio postulatur a praecedente *rerum*, et confirmatur duobus codd. antiquis. B.

5 *In illum nihil*] Hoc est quod supra dixi, contra opinionem dictum: nam adiecit, *Exsuperat stultitia eius haec omnia.* E.

6 *Ohe!*] Interiectio est, satietatem vsque ad fastidium designans. *Obtundere*] *Obtundit*, qui saepe repetendo aliquid

quid

Tuam eſſe inuentam gnatam: niſi illos ex tuo ingenio iudicas,
Vt nihil credas intelligere, niſi idem dictum eſt centies.
Sed interim quid illic iam dudum gnatus ceſſat cum Syro?
ME. Quos ais homines, Chremes, ceſſare? CH. ehem, Menedeme, aduenis?
Dic mihi, Cliniae, quae dixi, nunciaſtine? MEN. omnia.
CH. Quid ait? ME. gaudere adeo coepit, quaſi qui cupiunt nuptias.
CH. Ha, ha, he. ME. quid riſiſti? CH. ſerui venere in mentem Syri
Calliditates. ME. itane? CH. voltus quoque hominum fingit ſcelus.

quid dicit. *Obtundere*] Eſt tranſlatio a fabris, qui ſaepe repetunt tundendo aliquid mallio, et idem *obtundunt* et hebetant. C.

9 *Ceſſat cum Syro?*] Bene *ceſſat*, tanquam deſidioſus. Nam *Ceſſant* deſidioſi, *Requieſcunt* defeſſi. C.

10 *Quos ais homines*] Hic Menedemus incipit alloqui Chremetem, vt faciem detegat. *Ehem! Menedeme, aduenis?*] Sic tanquam exſpectatus: et Aduentus proprie exſpectatorum neceſſariorumque dicitur. Et *hem* eſt particula oſtendens gaudium de aduentu. C.

Ex vno Acad. abeſt *Chremes*: in altero Regio additum eſt *per tempus*. Repone, *Quos ais homines ceſſare? C. ehem, per tempus, Menedeme, aduenis.* And. IV, 4, 44. *per tempus aduenis.* B.

12 *Quaſi qui cupiunt*] In Andria, *Ita tum diſcedo ab eo, vt qui ſe neget filiam daturum.* C.

Veterrimi ex noſtris *Adeo occepi.* B.

13 *Ha, ha, he!*] Vox nimii cachinni, et accommodata Chremeti, qui credebat Menedemum decipi in filio, et aſſimulate illum petere vxorem. C.

14 *Itane?*] Sic lege, vt quaſi eludat Chremetem: qui paſſus eſt, ſe a ſeruo decipi.

Fin-

ME. Gnatus quod se assimulat laetum, id dicis? CH. id. ME. idem istuc mihi
Venit in mentem. CH. veterator. ME. magis, si magis noris, putes
Ita rem esse. CH. ain' tu? ME. quin tu ausculta. CH. mane, hoc prius scire expeto,
Quid perdideris: nam vbi desponsam nunciasti filio;
Continuo iniecisse verba tibi Dromonem scilicet,
Sponsae vestem, aurum, atque ancillas opus esse; argentum vt dares.

ME.

Fingit] Format: si tristes sunt, laetos reddit. *Fingere* proprie est figuli, qui formas ducit ex luto. C.

Vultus quoque hominem] Adhuc perseuerat Chremes, vt credat a Syro ad Menedemum (vel adde *fallendum*, vel *ad* muta in *aduersus* Z.). compositam esse fallaciam, ita vt et vultus hominem sceleratissimum fingat. E.

15 *Se assimulat*] Refertur ad id, *Voltus hominum fingit.* C.

16 *Venit in mentem*] Sic dicit, quia scit ab illo deceptum Chremetem. *Veterator*!] Vetus est in astutia. C.

Si magis noris, putes] Hic iam aperit veritatem Menedemus. Magis qualis sit Syrus, intelligas, si magis quae fecerit cognoscas. E.

17 *Ita rem esse*] Vultuose pronunciandum. Quod si Chremes sciret se a Syro deceptum, vere illum *veteratorem* appellaret. *Mane*] Deceptus Chremes aliter percipit verba Menedemi, quam ipse loquatur, et ab illo imprudens eluditur. C.

Mane, hoc prius] Cum narrare vellet Menedemus, vt crederet Syrum aduersus Chremetem potius insidias tetendisse, intercedit et dicit, quidnam perdiderit, quod negatum a Menedemo est. Vnde se mirari vehementer dicit, quod haec non fuerit suspicatus. E.

Ne versus claudicet, lege *manedum*, quod saepe apud Plautum occurrit. B.

18 *Desponsam nunciasti*] V. C. *desponsatam*. L.

20 Versus causa repone, *Spónsaë aurum, vêstem, ancillas, ópus esse, argentum* etc. Certe *Atque* abest ab omnibus nostris vett. B.

ME. Non. CH. Quid non? ME. non inquam. CH. neque ipſe gnatus? ME. nihil prorſus, Chreme.
Magis vnum etiam inſtare, vt hodie conficerentur nuptiae.
CH. Mira narras: quid Syrus meus? ne is quidem quicquam? ME. nihil.
CH. Quamobrem? ME. neſcio; equidem miror, qui alia tam plane ſcias.
Sed ille tuum quoque Syrus idem mire finxit filium,
Vt

21 *Non*] Ridicula negatio. Illa vero Virgiliana amara (Ecl. III, 2.), *Non: verum Aegonis.* *Quid? Non?*] Cum admiratione repetit *non*. C.

Pro *Quid* lege *Qui*. B.

22 *Hodie conficerentur nuptiae*] Incipiet paulatim detegi fallacia. Nam hoc ſignum eſt, Cliniam non falſo velle Antiphilam. C.

23 *Ne is quidem quicquam?*] Ἀποσιώπησις admirantis. Hoc magis mirum videtur, quod nec Syrus verba iniecerit, ad extorquendum argentum. C.

24 *Alia tam plane ſcias*] Pulchra ironia in eum, qui deceptus ſit. C.

Niſi malis hic omnem ſententiae venerem exſtingui, verbum *neſcio* ipſi Chremeti tribue. B.

25 *Ille tuus quoque Syrus*] Quem tantum *veteratorem* putas. *Finxit filium*] Refertur ad id quod Chremes ſupra dixit, *Voltus quoque hominum fingit ſcelus*. C.

Sed ille tuum quoque] Hic iam prorumpit in narrationem. *Ille*, inquit, *Syrus mire tuum finxit filium*, vt amicam eius tu Bacchidem ſuſpicari non poſſis. Haec argumenta colligit a factis: *mitto iam oſculari et amplexari*. Deinde a loco, quod *in vltimis aedibus retro conclaue* poſitum ſit, quo eis *introlatus eſt lectus:* vtique diceſſio haec longe a conſpectu multorum poſita, ideo ſumta conſpicitur, vt magis facinus celaret. Deinde quod ingreſſi ſunt *ſolus Clitipho et ſola Bacchis*. Haec dicens a praecedentibus argumentatur, quid conſecutum ſit, ſcilicet concubitus. Vnde quia rem coniecturaliter collegerat, addit, *operuere oſtium, et, Clinia haec fieri videbat?* Fieri enim non poteſt, vt ſi amica Cliniae eſſet meretrix, ipſo praeſente cum altero adoleſcente concluderetur. Qua re probata Chremes vehementer exclamat, memor coenae datae, *Decem dierum vix mihi eſt familia*. Vt dicat, haut eſſe, vnde familiam ſuſtentet. E.

Vt ne paululum quidem ſuboleat eſſe amicam hanc Cliniae.
CH. Quid ais? ME. mitto iam oſculari atque amplexari: id nil puto.
CH. Quid eſt, quod amplius ſimuletur? ME. vah! CH. Quid eſt? ME. audi modo:
Eſt mihi in vltimis conclaue in aedibus quoddam retro:
Huc eſt intro latus lectus; veſtimentis ſtratus eſt.
CH. Quid poſtquam hoc eſt factum? ME. dictum factum: huc abiit Clitipho.

CH.

26 *Suboleat*] Tractum a ſenſu odorandi. Et *ſub* ibi minuit, i. e. vt nec etiam pauxillum appareat, vel paululum ſentiatur, id ſcilicet, quod ſequitur. C.

Recte veterrimus noſter *Subolat*, vti Faernus habet. Alter *Subolet*. Caeteri *Suboleat*. B.

27 *Quid ais?*] Nonnunquam perturbati intercesſoris eſt dicere, *quid ais?* ſed hoc loco metuentis eſt, non interrogantis. *Mitto iam oſculari*] Color rhetoricus. *Oſculari*] Haec eſt quarta amoris linea. Nam ſunt quinque: prima *viſus*, ſecunda *colloquii*, tertia *tactus*, quarta *oſculi*, quinta *coitus*. *Id nihil puto*] Sic dicimus quando habemus aliquid maius ad confirmandum. Ita dicit: Nil puto *oſculari* et *amplexari*, in comparatione ad illud quod ſequitur. C.

29 *Conclaue*] In Eunucho, *Virgo in conclaui ſedet.* Eſt autem *conclaue*, ſeparatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa et cubilia clauſa ſint adhaerentia triclino: Et eſt neutrum. Feſtus autem ait, *conclauia* dici loca, *quae vna claue clauduntur.* Cicero autem in de Oratore (II, 86.) cepit *conclaue* pro *triclinio*, in quo epulabantur conuiuae, loquens de Simonide, qui quum eſſet euocatus a duobus iuuenibus ad ianuam, interea *conclaue*, inquit, *quo epulabatur Scopas*, *ſuper conuiuas corruit.* Valerius (I, 8, 7. in Extern.) autem vocat illum locum *triclinium*, cum de eodem Simonide faceret mentionem, in capite de Miraculis. C.

Verſus cauſa praefer lectionem *Eſt mihi vltimis.* B.

31 *Dictum ac factum*] I. e. aeque cito factum eſt hoc, ac dictum.

CH. Solus? ME. ſolus. CH. timeo! ME. Bacchis conſecuta'ſt ilico.
CH. Sola? ME. ſola. CH. perii! ME. vbi abiere intro, operuere oſtium. CH. hem!
Clinia haec fieri videbat? ME. quidni? mecum vna ſimul.
CH. Fili eſt amica Bacchis, Menedeme: occidi!
ME. Quamobrem? CH. decem dierum vix mihi eſt familia.
ME. Quid? iſtuc times, quod ille operam amico dat ſuo?
CH. Immo quod amicae. ME. ſi dat. CH. an dubium id tibi eſt?

Quem-

dictum. Et hoc ſermone celeritas facti indicatur. Vel intellige quod vulgo dici ſolet, ſtatim dictum, ſtatim factum. Illud autem dicendi genus, *dictum* ac *factum* vim habet cuiuſdam aut aduerbii, aut interiectionis, quod quidem ſumtum eſt a communi loquendi modo; neque adhiberi debet verbum, quoniam eo addito vim ſuam perdere videtur. Melius eſt igitur, vt pro aduerbio aut interiectione ſumatur; vt, *Me miſerum! proh Deum atque hominum fidem! malum!* et alia multa. C.

33 *Sola*] Hoc magnum argumentum quintae lineae, quod *ſola cum ſolo* fuerit. *Operuere oſtium*] Ab obſtando. ſicut *aperio* ſignificat recludo, ſic *operio* interdum ſignificat claudo, vti hic. C.

34 *Quidni?*] *Quid niſi? Vna ſimul*] Idem fere ſignant; ſed hic ponitur altera earum particularum ad ornatum, vt ſonorior reddatur oratio. C.

36 *Familia*] Hoc loco pro *re familiari* ponitur. Vnde in iudicium venit de lite familiae Herciſcundae, i. e. hereditatis. Cicero in lib. de Oratore (I, 56.), *Idem Herciſcundae familiae cauſam agere non poſſit.* C.

37 *Operam dat*] Facete dictum a ſene. C.

Quid? iſtuc times] Inſcitia ſe rem probatam habere Menedemus illudit faceta ſatis vrbanitate. E.

38 *Si dat*] Suſpendendum, et eſt ἔλλειψις, quaſi dicat, neſcio. *Dubium id tibi eſt?*] Iam credit Chremes ſe eſſe deceptum. C.

Quemquamne animo tam communi esse, aut leni putas,
Qui se vidente amicam patiatur suam?
ME. Quidni? quo verba facilius dentur mihi.
CH. Derides? merito mihi nunc ego succenseo.
Quot res dedere, vbi possem persentiscere,
Nisi essem lapis? quae vidi! vae misero mihi!
At ne illud haut inultum, si viuo, ferent:
Nam iam. ME. non tu te cohibes? non te respicis?

Non

39 *Communi et leni*] Quod si *comi*, intellige *comi* pro benigno et mansueto; nam *comes* homines dicuntur, qui errantibus viam ostendunt benigne ac non grauati. C.

Animo tam communi] *Communis* vt Graecis κοινός. Theogn. ἔστω κοινὸς ἅπας ὁ βίος, καὶ ὁμόφρονα πάντα. Petrus Chrysol. Serm. 164. *Quia pauper, communis est semper, patet omnibus.* L.

Repone, *Quemquámne tam animo cómi esse et leni putas.* Faernus recte repudiat *communi*, non modo ob sensum, sed etiam ob quosdam libros: in quibusdam enim *comi* reperiatur, in aliis sit scriptum *coi*, vt adeo pro *communi* et *comi* possit accipi. Deinde pro *aut* omnes fere nostri, *et*. B.

40 *Amicam patiatur suam*] Subaudi, *subagitari*. Et est honesta ἔλλειψις in re turpi. Virg. (Ecl. III, 8.) *Nouimus et qui te.* C.

41 *Quid ni?*] Pro, *cur non*. Et haec verba proprie sunt deridentis. C.

Vt facilius mihi verba dentur] Haec facta sunt. E.

Ah, ah, eh, quod in libris quibusdam extat, abest recte a melioribus. Nam risus non videtur locum habere. B.

42 *Merito mihi nunc ego succenseo*] Hic iam ab argumentis, quae a Menedemo dicta sunt, alia colligit Chremes de praeterito, quod *illum in sinum meretricis viderit manum inserere*. E.

Lege et distingue, *Derides? merito.* Vt *mihi nunc ego suscénseo.* Sic infra v, 4, 20. B.

44 *Ni essem lapis?*] Superius, *Nam exsuperat eius stultitia haec omnia.* Et plus est quam *caudex, stipes, asinus.* C.

Versus postulat, *Nisi si éssem lápis.* B.

46 *Nam iam!*] Ἀποσιώπησις. H. e. ex hoc tempore exheredabo eum, aut aliquid tale. Virgil. (Aen. I, 135.) *Quos ego!* C.

Nam

Non tibi ego exempli ſatis ſum? C. prae iracundia,
Menedeme, non ſum apud me. Me. tene iſtuc loqui?
Nonne id flagitium'ſt, te aliis conſilium dare,
Foris ſapere, tibi non poſſe auxiliarier?
Ch. Quid faciam? Me. id quod me feciſſe aiebas parum:
Fac te patrem eſſe ſentiat: fac vt audeat
Tibi credere omnia, abs te petere et poſcere;
Ne quam aliam quaerat copiam, ac te deſerat.
Ch. Immo abeat multo malo quouis gentium,

Quam

Nam iam] Affectio eſt illa iraſcentis, de qua ſaepe diximus. Vt quod ait Virgilius (Aen. I, 139.), *Quos ego?* E.

47 *Non ego tibi exempli*] παράδειγμα eſt, ad deterrendum dictum. E.

48 *Tene iſtuc loqui?*] Virgilius (Aen. I, 37.), *Mene incepto deſiſtere victam.* C.

49 *Aliis conſilium dare*] Hinc illud Seruii Sulpitii ad Cicer. (Fam. IV, 5.) *Denique noli te obliuiſci Ciceronem eſſe, et eum, qui aliis conſueueris praecipere, et dare conſilium.* C.

Nonne id flagitium'ſt] Fr. Pith. *Nonne iſtud fl.* L.

50 *Foris ſapere; tibi non*] Menander: Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὐτῷ σοφός. L.

Codd. noſtri omnes habent, quod verſus poſtulat, *non poſſe te auxiliarier.* B.

51 Lege, *id quod tu mé feciſſe aibás parum.* Certe vnus ex Meadinis habet *tu.* B.

52 *Fac te patrem*] Comoediarum vice verſa ſunt omnia. Nam ille qui accipiebat ante conſilium, nunc dare coepit. Mores enim per Comoediam expreſſit, et qualis humana hominum vita declaratur. E.

Repone, *Fac té eſſe pátrem vt ſentiat: fac* etc. Ita *pátrem* eſt in ictu. Certe *eſſè patrem* eſt in cod. Acad. et Edd. vett. et, *vt*, habet cod. vet. B.

54 *Copiam*] Facere *copiam* ſui quaſi ſe familiarem exhibere, et praeſentiam ſuam non denegare. Interdum ſignificat concedere facultatem. Fac ergo, ne quaerat aliam facultatem. C.

55 *Immo abeat*] Hoc terribiliter pronunciandum: et verba proprie rigidi et aſperi patris. *Quouis gentium*] *Gentium*, in fine ſuperflua adiunctio: ſicut *interea loci.* Dat tamen quandam αὔξησιν pronuncianti. C.

Alii

Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem.
Nam ſi illi pergo ſuppeditare ſumtibus,
Menedeme, mihi illaec vero ad raſtros res redit.
ME. Quot incommoditates in hac re accipies, niſi
caues!

Alii codd. pro *multo* habent *potius*, quod praeferendum videtur. B.

56 *Flagitium*] *Facinus*. *Flagitium* more militari dicitur, res *flagitatione*, hoc eſt, increpatione digna. Nam *flagitare* eſt perſonare, inde *flamma* et *flagella*, quod haec non ſint ſine ſonitu et crepitu. C.

Quam hic per flagitium] Gloſſar. *Flagitium* ἀτόπημα, βία. ſignate, βία. nimirum vt βιάζεσθαι ἐπ' αἰσχρῷ; quo ſignificatu hic *flagitium* intelligi poteſt. Inde *flagitare*. Apul. Metam. IX, *Nudatum ſupinatumque in ventrem execrandis vredinibus flagitabant*. Cato apud Feſtum, *Intercutibus ſtupris flagitatus*, et *flagitatores*. Calpurn. Declam. 20. *Improbi flagitatores, qui detrimenta pueritiae ſuae mutuo dedecore compenſant*. Et *Flagitioſus coitus* apud Firmicum. quamuis haec de puerorum amoribus rectius dicantur. L.

57 *Si pergam*] *Perſeuerem*. alias *pergere* eſt ire. Multi Codices habent *ſumtibus*, quod non multum placet, niſi ſic dicas: *Si pergam ſuppeditare illi filio*, i. e. inſeruire, indulgere illi ſumtibus dandis. Vel *ſumtibus*, i. e. per ſumtus. C.

Duo recte pro *illi* habent *illius*. Sic *eius ſumtus*, III, I, 44. B.

58 *Vere ad raſtros*] Quaſi dicat, *Id quod tu Menedeme abſentia filii exercebas*, hoc eſt, *rem ruſticam*, *id ego inopia facere cogar*. C.

Ad raſtros res] Ad raſtros ſum non dolore, ſed paupertate rediturus. E.

Cum *res redit* abſolute dici ſoleat, pro *illaec* ſcribe *illic*, quod in cod. Regio a prima manu fuit. Dein pro *vero* omnes noſtri recte, *vere*. B.

59 *Quot incommoditates*] Satis comice dixit: nam hoc nomen, leue quiddam ſignificat: vt in Eunucho, *Immo enim vero infeliciter. Nam incommoda alia ſunt dicenda, Parmeno*. *Capies*] Alibi *inimicitias caperem*. *Capere* proprie dicimus, cum id quod in nobis eſt, aſſumimus. Vnde *capere* pro eligere ponitur. C.

Quot incommoditates] Mſ. R. et V. C. *Quot incommoda tibi in hac re capies*. L.

Vt metro conſulatur, repone, *Quod*

Difficilem oftendes te effe, et ignofces tamen
Poft; et id ingratum. CH. ah nefcis, quam do-
leam. ME. vt lubet.
Quid hoc, quod volo, vt illa nubat noftro? nifi
quid eft
Quod mauis. CH. immo et gener, et affines placent.
ME. Quid dotis dicam te dixiffe filio?
Quid obticuifti? CH. dotis? ME. ita dico. CH.
ah! ME. Chreme, Ne

Quod incommodi tibi in hac re etc. Certe *Quod* eft in Bemb. et Meadiano. B.

60 Pro vulgari *Oftendis* recte Bemb. Victor. et vnus e noftris habent *oftendes*. B.

61 *Et id ingratum*] V. C. *et id erit ingratum.* L.

62 *Quid hoc, quod volo*] Conuertit Menedemus fermonem ad coniugium faciendum Cliniae et Antiphilae. *Nifi quid eft*] Honefte petit, quod officium eft probi et honefti viri, q. d. Honefte peto, nolens impedire, quin alteri tradas, fi videas, te melius filiae tuae confulturum. C.

Pro *rogo* noftri codd. *volo*. B.

63 *Et Affines*] Vxoris, *cognati* funt: *Affines*, mariti. Vnde multi gradus funt, et veluti rami propinquitatis, in *affinitate* et *cognatione* difpofiti. C.

Quod mauis] V. C. *quod malis*. L.

64 *Quid dotis dicam te dixiffe*] Proprium iuris eft verbum, cum dicitur dos, quod exprimitur, *quid obticuifti?* Pofteaquam dos petita eft, Chremes diu deliberauit confilium quaerens, non quo fummam quaereret dotis, * (adde, *fed quo filium dotis nomine terreret et corrigeret* Z.) quod intelligi datur ex fequentibus. Compromiffa dote adiungit, *fi me vis faluum:* aliter enim filium corrigi non poffe credit, nifi dotis nomine omnia bona filiae promififfe videatur, vnde crederet filius exheredem fe. Denique *id*, inquit, *mirari te fimulato*, vt ad eius notitiam veniat. Quam quidem rem cum intellexiffet (*quaefiuiffet* Z.) Menedemus, explanat, fe idcirco promififfe, vt *animum* adolefcentis *luxuria et lafciuia diffluentem inopia retunderet*, et ad integram frugem neceffitate reuocaret. E.

In editione Bentleii pro *filio* eft *filiae*, quod operis tribuendum effe cenfeo. Z.

65 *Quid obticuifti?*] Sic dixit, quafi puderet Chremetem dicere.

Ne quid vereare, ſi minus: nil nos dos mouet.
CH. Duo talenta pro re noſtra ego eſſe decreui ſatis;
Sed ita dictu opus eſt, ſi me vis ſaluom eſſe, rem, et filium,
Me mea omnia bona doti dixiſſe illi. ME. quam rem agis?
CH. Id mirari te ſimulato, et illum hoc rogitato ſimul,
Quamobrem id faciam. ME. quin ego vero, quamobrem id facias, neſcio.
CH. Egone? vt eius animum, qui nunc luxuria et laſciuia
Diffluit, retundam; redigam, vt quo ſe vortat, neſciat.
ME. Quid agis? CH. mitte; ſine me in hac re gerere mihi morem. ME. ſino,
Itane vis? CH. ita. ME. fiat. CH. age iam, vxorem vt arceſſat, paret.

Hic

dicere, quod parua dos videretur: nam *tacemus* conſilia: *reticemus* dolores: *obticemus* quorum nos pudet. C.

67 *Pro re noſtra*] Facite *rem ſuam* extenuat. C.

68 Lege meliore numero, *Séd ita dictu eſt ópus, ſi me vis ſáluom eſſe et rem et fílium.* B.

69 *Quam rem agis?*] Hoc eſt quaſi perturbati interceſſoris. C.

70 *Illum rogitato*] Pulchra admonitio, vt perterrefaciat filium. C.

72 *Luxuria*] *Luxuria* a *Luxu*, i. e. ſuperfluitate deriuatur. *Laſciuia* autem deſignat quandam petulantiam et importunitatem, exſultando et delectando in ſua turpitudine. Haec tamen differentia non obſeruatur; ſed indifferenter illis duobus vtimur pro eodem ſignificatu. C.

73 *Diffluit*] Perſius (Sat. III, 20.), *Diffluis amens.* C.

74 *Quid ais?*] *Ais* dicimus de iis, qui vana loquuntur. C.

Omnes noſtri, *Mitte ac ſine:* quo verſus fit numeroſior. B.

75 *Fiat*] Conceſſio irati aduerſus pertinacem. C.

Arceſſat, paret] V. C. *praeparet.* L.

Bemb. habet recte *Ac iam*, pro vulgari *Age iam.* B.

X x

Hic ita, vt liberos est aequom, dictis confutabitur.
Sed Syrum. ME. quid eum? CH. egone? si viuo, adeo exornatum dabo,
Adeo depexum, vt dum viuat, meminerit semper mei:
Qui sibi me pro ridiculo ac delectamento putat.
Non, ita me Di ament, auderet haec facere viduae mulieri,
Quae in me fecit.

ACTVS QVINTI SCENA II.

CLITIPHO. MENEDEMVS. CHREMES. SYRVS.

ITANE tandem quaeso, Menedeme, vt pater
Tam

76 *Dictis*] Quia liberi *verbis* obiurgandi sunt: serui vero *verberibus* puniendi. C.

Dictis confutabitur] Solis sermonibus male tractabitur. E.

77 *Sed Syrum!*] Ἀποσιώπησις, scilicet *puniam*. *Quid eum?*] Scilicet punies. modus interrogandi. *Si viuo*] Subiungit affirmationem. C.

Sed Syrum!] Cum vtique maiora tormenta seruo minatus sit, irascentis more, quod esset facturus, exprimere non potuit. *Adeo exornatum*] Id est, comtum, per εἰρωνείαν. E.

Versus inprimis gratia repone, *Sed Syrúm*. M. *Quid eum*? *'Ego, si viuo, eum ádeo exorn.* etc. B.

78 *Adeo depexum*] Hoc verniliter more senum iratorum lege, et intellige contrarium. C.

Adeo depexum] Hoc est, compositum poenis et tormentis. E.

Adeo depexum] Non. Marcell. cap. I. L.

Lege, *Adeo pexum, vsque vt dum viuat* etc. Tres codd. optimi habent *vsque vt dum*. B.

79 Lege ex veterrimis nostris, *Pro deridiculo:* quod et versus poscit, et Plautus Tacitusque vsurparunt. B.

80 *Viduae mulieri*] Bene personam abiectam delegit, quae ludibrio habetur, et quia *mulier*, et quia viro orbata. C.

Viduae mulieri] Facilis enim illusio est in eam, quae et mulier et vidua est. E.

Facere viduae mulieri] Quinctil. declam. 338. *Imbecilla res est femina, et affert infirmitati naturali non leue pondus, quod vidua est.* L.

Omnes libri rationi trochaici seruiunt, *facere haec viduae*. B.

1 *Itane tandem*] Restat ad
tran-

Tam in breui ſpatio omnem de me eiecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum ſceleris admiſi miſer?
Volgo faciunt. ME. ſcio tibi eſſe hoc grauius multo, ac durius
Cui fit: verum ego haut minus aegre patior: id qui neſcio,
Nec rationem capio, niſi quod tibi bene ex animo volo.
CL. Hic patrem adſtare aiebas? ME. eccum. CH. quid me incuſas, Clitipho?

Quic-

tranquillitatem rerum omnium, vt Clitipho verbis patris perterritus, in viam redeat, et vxorem ducat. *Itane*] Sic incipit, vt qui ſe a patre abdicatum putet. *Tandem*] Hic expletiua coniunctio. Cicero (Catil. I, I.) *Quouſque tandem abutere, Catilina, patientia noſtra?* Alias ponitur pro *tamen:* vt, *In qua ciuitate tandem arbitrare te viuere?* Nonnunquam pro *ſaltem*. C.

Itane tandem] Ad ſatisfaciendum valet haec Scena, et veniam petit. E.

Omnes noſtri recte, *Quaeſo eſt*. B.

3 *Admiſi*] Αὔξησις eſt. plus eſt *admittere*, quam *facere*. Alibi, *Haec te admittere Indigna*. C.

4 *Vulgo id faciunt*] Ad purgationem peccati, ſi nihil aliud habemus, argumentum ab exemplo aliorum ſumimus, qui idem factitauerunt. Sed multo magis valet, ſi ab exemplo omnium ſumitur. C.

Vulgo faciunt] Quod meretrices omnes amant adoleſcentes. Et argumentatur: quia, quod omnibus licet, vni licet. E.

5 *Cui fit*] Quoniam id te propius tangit, ſiue tua magis refert. *Haut minus aegre*] Verum amicum agit Menedemus, qui aequum ex incommodo amici dolorem capit. C.

Diſtingue, *aegre patior. Id qui, neſcio Nec rationem capio.* Nam *id qui* eſt cur faciat, neſcio. B.

7 *Quid me incuſas*] Bene *incuſas:* quia filio maior eſt pater. C.

Quid me incuſas] Seru. Aen. lib. I. ad verſum 410. L.

Quicquid ego huius feci, tibi proſpexi et ſtultitiae tuae.
Vbi te vidi animo eſſe omiſſo, et ſuauia in praeſentia
Quae eſſent, prima habere, neque conſulere in longitudinem:
Cepi rationem, vt neque egeres, neque vt haec poſſes perdere.
Vbi cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi dare;
Abii ad proxumos, tibi qui erant: eis commiſi et credidi.
Ibi tuae ſtultitiae ſemper erit praeſidium, Clitipho:

8 *Quicquid ego huius feci*] *Huius* abſolute: vt per ἔκλειψιν deſit *rei*. In Hecyra, *Ne quid ſit huius oro*. Alibi, *Nihil me iſtius facturum, pater*. *Ego huius feci*] Semper grauis inceptio orationis, quae exordium ſumit a pronomine. C.

Quicquid ego huius] Quicquid ego tale feci. E.

8 *Quicquid huius feci*] Priſcian. lib. 14. L.

9 *Animo omiſſo*] *Negligenti*. Alibi, *At enim metuas ne ab re ſint omiſſiores paullo*. *Et ſuauia quae eſſent, prima habere*] Salluſtius (Catil. 36.), *Quae prima mortales ducunt*. Et *prima* modo ad laudem, non ad ordinem pertinet. In Eunucho, *Nihil prius, neque fortius*. *Suauia in praeſentia*] Voluptates licet *in praeſentia* ſint ſuaues, ſemper tamen ſecum iunctam habent poenitentiam. C.

Et ſuauia in praeſentia] Vt tantum praeſentia cogitares, neque de futuris curam gereres. E.

11 *Cepi rationem*] H. e. inueni modum. C.

12 *Primo, tibi non licuit per te mihi dare*] H. e. tu non permiſiſti, tuis moribus obſiſtentibus. Vel, Tui mores non poſtulauerunt, me dare tibi bona mea, *cui decuit*, i. e. iuſtum fuit me dare bona mea, quia iure debebas mihi ſuccedere, niſi obſtitiſſent mores. C.

Vbi decuit] Quia primo tibi non licuit dare. Hoc enim optimum eſt parentibus, ſemper filiis bona tradere. Sed hoc cum mihi non licuerit, proximo tibi qui erat tradidi, hoc eſt leuiro, qui ſororem tuam ducit vxorem. E.

13 *Ad proximos*] Bene *ad proximos* ad quos ſpectat poſt filium haereditas. C.

14 *Vbi tuae ſtultitiae ſit praeſidium*] Circa victum atque veſti-

Victus, vestitus, quo in tectum te receptes. Cl. ei mihi!
Ch. Satius est, quam te ipso herede haec possidere Bacchidem.
Sy. Disperii! scelestus quantas turbas conciui insciens!
Cl. Emori cupio. Ch. prius quaeso disce, quid sit viuere:
Vbi scies, si displicebit vita, tum istoc vtitor.
Sy. Here, licetne? Ch. loquere. Sy. at tuto? Ch. loquere. Sy. quae ista'st prauitas,
Quaeue amentia est, quod peccaui ego, id obesse huic? Ch. ilicet.

Ne

vestitum: et tectum habeas quo te recipias. E.

15 *Victus, vestitus*] Ostendit, quid sit illud praesidium stultitiae. *Victus* alimonia ad vitam sustentandam; *vestitus* cultus siue ornatus ad tegendum corpus. *Receptes*] Alibi, *Meum receptas filium.* Et frequentatiuo vsus est, quod non raro, sed frequenter poterit se recipere. C.

18 *Viuere*] Cum virtute et ratione intelligas. C.

Disce quid sit viuere] Lactant. lib. 3. cap. 18. *De vita quereris, quasi vixeris, aut vnquam tibi ratio constiterit, cur omnino sis natus. Nonne igitur tibi verus ille et communis omnium pater Terentianum illud iure increpauerit?* Prius disce quid sit viuere. L.

19 *Vita*] Hoc loco *actus* et *mores*. In Phorm. *Quem ego viderim in vita optimum*, id est, *in actu et moribus*. C.

20 *Quae ista est prauitas?*] Deriuatio criminis in se est. Et bene optimi serui fungitur officio. C.

Quae istaec est] Seruus iram domini in personam suam inclinare cupiens, vt adolescenti possit succurrere, interponit haec verba. E.

Cum sequatur *amentia est*, quod omnium fere codd. fide comprobatur, pro *istast* lege *istaec*. B.

21 *Ilicet*] *Ilicet* semper finem rei significat, vt *actum est*. *Ilicet* per syncopen, quod significat *ire licet*. Sic iudices de concilio dimittebantur, suprema dicta cum praeco pro-

Ne te admisce. nemo accusat, Syre, te; nec tu aram tibi,

Nec precatorem pararis. Sy. quid agis? Ch. nil succenseo,

Nec tibi, nec tibi: nec vos est aequom, quod facio, mihi.

nunciasset. *Ilicet* ergo increpatio est, quia interloquendo impedit Chremetem narrantem. C.

22 *Nec tu aram*] Praesidium. Miseri ad *aram*, vt tuti sint, confugere solent. Ouid. (Trist. IV, 5, 2.) *Vnica praesidiis ara reperta meis.* C.

Nec tu aram tibi] Quaecunque de hoc ritu dici possunt, iam alibi notata. Plutarch. *περὶ δεισιδαίμ.* Vlpian. lib. 17. §. 12. ff. de aedil. edict. Achill. Tatius libr. 8. *καὶ τοῖς μὲν πονηροῖς αἱ τῶν ἱερῶν ἀσφάλειαι διδόασι καταφυγήν· ἐγὼ δὲ μηδὲν ἀδικήσας, ἱκέτης δὲ τῆς Ἀρτέμιδος γενόμενος, τύπτομαι παρ' αὐτῷ τῷ βωμῷ.* Cui non absimilis locus Plauti in Rudent. III, 3. Eurip. in Andromacha: *Ἔχει γὰρ καταφυγὴν, θὴρ μὲν πέτραν, Δοῦλοι δὲ βωμοὺς Θεῶν.* Hinc etiam *ἕδρῖται οἱ οἰκέται, ἀπο τοῦ καταφεύγειν εἰς τὸν ἑστίαν*, Etymol. magnum. L.

23 *Neque precatorem pararis*] Alibi *ad precatorem abeam.* Et *precari* aliquando idem, quod *deprecari*, hoc est, a' se crimen depellere. Hinc *deprecatio*. *Nihil succenseo*] *Succensere* is dicitur, qui cum amare debeat, laesus irascitur. C.

Nec precatorem pararis] Ne, inquit, vt adsolent serui, velis et tu habere precatorem, qui pro te roget. Vobis enim non irascor, cum multa feceritis: ita aequum est et mihi vos ne irascamini. Post iracundiam apta sententia est. E.

Nec precatorem] De precatore Plautus in Asinar. II, 4, 9. *precator assiet, malam rem effugies nunquam.* Idem in Epid. V, 2, 21. *Nil moror mihi precatorem.* Paulus I. C. in l. 43. §. 1. ff. de aedilit. edict. et alibi saepe. L.

24 Nostri habent, *Nec tibi, nec huic.* Sed Erasmi et Faerni *Nec tibi, nec tibi* non videtur repudiandum: nempe vultu et nutu haec aguntur: primo Syrum, dein Filium intuetur; vt Plaut. Capt. II, 3, 87. *Et tua et tua ornatus reueniam ex sententia.* B.

Sy. Abiit; vah, rogasse vellem. Cl. quid? Sy. vnde mihi peterem cibum:
Ita nos alienauit: tibi iam esse ad sororem intelligo.
Cl. Adeon' rem rediisse, vt periculum etiam fame mihi sit, Syre?
Sy. Modo liceat viuere, est spes. Cl. quae? Sy. nos esurituros satis.
Cl. Irrides in re tanta, neque me quicquam consilio adiuuas?
Sy. Immo et ibi nunc sum et vsque id egi dudum, dum loquitur pater:
Et, quantum ego intelligere possum. Cl. quid? Sy. non aberit longius.

Cl.

25 *Abiit*] Quo facilius terreret, senex discessit. E.

Repone *Abiit? rogasse vellem.* C. *quid, Syre?* S. *vnde mi peterem cibum?* B.

26 *Tibi iam esse ad sororem*] Ms. R. *Ita nos alienauit sibi: iam isse ad sororem* etc. L.

Omnes fere nostri habent recte *abalienauit*, vt sint Iambici. B.

27 *Vt periculum etiam fame mihi est, Syre?*] Quod est extremum miseriarum. Etiam *fame fames* apud antiquissimos in quinta declinatione nominum variabatur, ex quo potest esse genitiuus casus: quia C. Caesar in libro de Analogia, *huius die* et *huius specie* dicendum putat. Sallustius in Iugurtha (cap. 97.), *Vix decima parte die reliqua.* Vel si septimus casus. C.

Adeone rem] Optimum equidem sensum ex necessitate collectum in dolore adolescens collocauit. quippe cum postremum omnium malorum fames sit. Denique (*Etenim* Z.) *obscoenamque famem, quae prima pericula vito?* (Aen. III, 367.). E.

Lege *periculum etiam a fame;* aut *periclum fame*, genitiuo vetusto, vt *periclum mortis*. B.

28 *Esurituros satis*] Παρὰ προσδοκίαν quando aliter respondemus, quam exspectamus. C.

30 *Dudum id egi*] Scilicet vt adiutorem te consilio. C.

31 *Quid?*] Interrupit Syri sermonem Clitipho. *Non aberit*] Perficit, quod dicere inceperat, q. d. *pater, qui simulauit se abscedere et relinquere* pro-

CL. Quid id ergo? SY. ſic eſt, non eſſe horum te arbitror. CL. quid iſtuc, Syre?
Satin' ſanus es? SY. ego dicam, quod mihi in mentem eſt: tu diiudica.
Dum iſtis fuiſti ſolus, dum nulla alia delectatio,
Quae propior eſſet, te indulgebant, tibi dabant: nunc filia
Poſtquam eſt inuenta vera, inuenta eſt cauſa, qua te expellerent.

CL.

proximis ſua omnia, non erit abſens diu. Haec enim eſt fictio, vt depellaris a domo paterna. C.

32 *Non eſſe horum te arbitror*] Quaſi cum odio *horum* dixit: et eo magis quod nec te filium dixit. C.

Sic eſt] Diu finxit, ſe neſcio quid cogitare, ſeruus: reperit tamen aſtute. Conſulit vti dicat hunc adoleſcentem (*horum parentum ſe* Z.) filium non eſſe, et quaerit argumenta, quod, antequam puella eſſet inuenta, hunc diligebant: poſtea exheredatur. Adiicit et illud, cum matres ſemper pro filiis interuenire conſueuerint, nunc in iracundia non rogat mater. Compellit igitur adoleſcentem, vti parentes roget. aut enim precibus ad miſericordiam commoturus eſt ambos, aut ſuos parentes facile cognoſcet. Sed conuentum ex poſteriore oratione cognoſcimus, cum dixit *Satis recte.* Cum enim in periculo maiore poſitus fuerit filius, tum facile parentibus poteſt mouere pietatem, vel pacem ab iracundo patre ſuſcipere. *Pacem* autem dixit veniam, vt Virgil. (Aen. IV, 56.) *pacemque per aras exquirunt:* id eſt, beneuolentiam ac veniam. E.

Lege *Qui iſtuc*, vt ſaepe alias; *cur, quamobrem iſtuc?* B.

33 Alii, *in mente eſt;* alii omittunt *eſt.* ſed meliores libri *in mentem eſt.* Sic ſaepe Plautus; et Noſter Adel. IV, 1, 12. Cf. Gellium 1, 7. B.

34 *Dum iſtis fuiſti ſolus*] Satis veriſimilis ratio adoleſcenti imprudenti et parum prouido: ideo ſtatim ſubiicit: *Eſt veriſimile.* C.

35 *Indulgebant*] Faciles erant, tibi permittentes multa, quae volebas. C.

Quae propior] V. C. *quae prior.* L.

36 A duobus noſtris abeſt *Vera;* in aliis ſedem mutat; in vno deeſt *Inuenta.* Cur autem *Filia vera*, cum falſam nunquam ſuſtulerint? Repone, *Poſt-*

CL. Eſt veriſimile. SY. an tu ob peccatum hoc, eſſe illum iratum putas?
CL. Non arbitror. SY. nunc aliud ſpecta: matres omnes filiis
In peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria
Solent eſſe: id non fit. CL. verum dicis. quid ergo nunc faciam, Syre?
SY. Suſpicionem iſtanc ex illis quaere: rem profer palam:
Si non eſt verum, ad miſericordiam ambos adduces cito;
Aut ſcibis cuius ſis. CL. recte ſuades; faciam. SY. ſat recte hoc mihi
In mentem venit: namque adoleſcens quam minima in ſpe ſitus erit,

Poſtquam eſt inuenta', inuenta vero eſt cauſa, qua etc. Amat Terentius verba ſic duplicare; ſupra I, 2, 32. et Hec. II, I, 45. B.

37 *Iratum putas?*] Bene *iratum*, ob peccatum. *Iratus* eſt, qui ex aliqua re laceſſitus iraſcitur. *Iracundus*, ex parua vel nulla cauſa. C.

Lege, *peccatum hoc tám eſſe illum iratúm putas?* B.

38 *Matres omnes filiis*] Menander: Ἐϛὶ δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός. Apul. Florid. 3. *ſeruulus callidus, et amica illudens, et vxor inbibens, et mater indulgens.* L.

40 *Id non fit*] Mater tibi non eſt adiutrix: et hoc prope veriſimilius. *Verum dicis*] Prius autem dicebat, eum dixiſſe aliquid *veriſimile.* C.

41 *Suſpicionem iſtanc*] Quae turbat tuam mentem, videlicet, an ſis eorum filius, nec ne. C.

Excidit ex fine verſus coniunctio *aut*, vt reſpondeat ſequenti *aut.* B.

42 *Ad miſericordiam*] Quia parentes veri filiis cito ignoſcunt. C.

43 *Aut ſcibis cuius ſis*] H. e. ſi eſt verum. B.

44 *Minima in ſpe ſitus erit*] Nam ſi non ſe eſſe filium crediderit, eo miſerabilior videbitur patri: et citius ad miſericordiam commouebit eum. *Situs*] Hic inflectitur *ſitus, a, um,* i. e. ſituatus, conſtitutus. C.

Faernus edidit, *nam quam* ado-

45 Tam facillime patris pacem in leges conficiet suas.
Etiam haut scio, an vxorem ducat; ac Syro nil gratiae.
Quid hoc autem? senex exit foras: ego fugio. adhuc quod factum'st
Miror, continuo non iussisse abripi me. ad Menedemum hunc pergam.
49 Eum mihi precatorem paro: seni nostro fidei nihil habeo.

ACTVS

adolescens maxime spe situs erit, Tam facillume patris etc. Guyetus correxit *Spe citus*, i. e. motus, depulsus. Ego reponendum puto, *namque adolescens quam in minima spe situs erit, Tam* difficillume *patris pacem in leges conficiet suas.* Callidissimus enim seruus, qui hoc consilio non minus rem suam, quam Clitiphonis agit, *Sat recte*, inquit, excogitaui; spem bonam adolescenti inieci se facile ex hoc malo emersurum; ne si animo plane deiecto sit, quiduis imperatum faciat: ille vxorem interueniat, ego crucem. Sic enim nunc perterrefactus vxorem capit, ille pacem sibi impetrat, ego poenae relinquor. B.

45 *Pacem in leges*] H. e. secundum eas leges et conditiones, quas dare patri voluerit in ea pace ineunda. Nam cum pax inter aliquos conficitur, lex aliqua aut conditio in ea facienda solet allegari, i. e. adhiberi. Sensus ergo illius orationis est: Filius componet pacem cum patre, suo arbitrio, et secundum eas leges et conditiones pacis, quas voluerit. C.

46 *An vxorem ducat*] Chremes discedens et patriam relinquens ducet vxorem scilicet Sostratam. *Ac Syro nil gratiae*] Tu Clitipho ita tibi parentes reconciliabis; ego autem nil sum gratiae apud illos habiturus, h. e. nullo modo potero illis gratus esse. C.

Ac Syro nihil sit gratiae] Certus sum quod ex hoc consilio in gratiam est filius reuersurus, vt fortasse etiam concedat veniam, et vxorem ducere compellat. E.

Pro *an* omnes nostri *anne*. Recte. B.

47 *Quid autem hoc?*] Haec vox est timentis. C.

48 *Ad Menedemum hunc*] Mf. R. *hinc nunc ad Menedemum pergam.* L.

Lege, *Miror non iusse me abripi hinc: nunc ad Menedemum hunc pergam.* Nostri habent, *Miror non iussisse ilico arripi me: hinc* etc. B.

49 *Seni nostro fidei*] Non credam seni quasi ignoscenti,

ita-

ACTVS QVINTI SCENA III.

SOSTRATA. CHREMES.

PROFECTO nisi caues tu homo, aliquid gnato conficies mali:
Idque adeo miror, quomodo
Tam ineptum quicquam tibi in mentem venire, mi vir, potuerit.
CH. Pergin' mulier odiosa esse? nullamne ego rem vnquam in vita mea

5 Vo-

itaque Menedemum precatorem parabo. E.

Lege ex cod. Regio, *seni nostro nil fidei habeo.* B.

1 *Profecto nisi caues*] In hac Scena continetur imago quaedam dissidii inter virum et vxorem, qui natura morosi atque difficiles sunt. *Tu homo*] Cum contemtu et stomacho pronunciandum. Et dicit, *tu homo*, et postea subito mulierum natura redit ad lenitatem, discedente indignatione. C.

Profecto nisi] Coercet hic vxor maritum, quod exheredationem filii velit errore. Ex illo consilio sexus iam continuo notatur, quasi morum vitium est (Post *velim* interpunge, et caetera sic corrige, PERGIN MVLIER. *Illo nomine femineus sexus iam continuo notatur, et quasi morum conuicium est* Z.); vt alibi: *Tu, inquam, mulier, quae me omnino lapidem, non hominem putas.* Aliud tamen est *mulierem* dicere per naturam, aliud per vitium (*conuicium*). E.

3 *Ineptum quicquam*] Bene *ineptum.* Nam *ineptum* est, quod a quouis reprehenditur. *Venire in mentem*] *Venire in mentem* veteres non recordationis causa tantum, sed etiam recogitationis (*cogitationis*) considerationisque posuerunt. C.

Bentleius edidit, *quicquam tibi venire in mentem.* Z.

4 *Pergin' mulier*] Sic solent mariti vxoribus dicere, cum illae aduersantur. Et est energia senilis. Sensus igitur est: Pergin' mulieris partes exercere et officium, quae semper vult loqui et marito repugnare. C.

Repone ex nostris fere omnibus, *Oh, pérgin mulier ésse? nullamne égo rem vnquam in vitá mea Voluí, quin tú in ea re mi aduorsátrix fueris, Sóstrata?* Quanto acerbius est hoc, *Mulier esse*, quam si addas *Odiosa*? B.

Volui, quin tu in ea re mihi fueris aduorfatrix, Soſtrata?
At ſi rogitem iam, quid eſt quod peccem, aut quamobrem hoc faciam, neſcias:
In qua re nunc tam confidenter reſtas, ſtulta? So. ego neſcio?
Ch. Immo ſcis, potius quam quidem redeat ad integrum haec eadem oratio.
So. Oh, iniquos es, qui me tacere de re tanta poſtules.
Ch. Non poſtulo: iam loquere: nihilo minus ego hoc faciam tamen.
So. Facies? Ch. verum. So. non vides quantum mali ex ea re excites?
Subditum ſe ſuſpicatur. Ch. ſubditum! ain' tu? So. certe inquam, mi vir.

Ch.

6 *Quod peccem*] Notat mulierum imprudentiam et imperitiam, quae vt plurimum ignorant quae praua aut recta ſunt. C.

At ſi rogitem] Quam ſtultus (*ſtulta* Z.) ſis perſpice. Quid faciam vides, cur faciam neſcis, vnde ſtulte reſiſtis. E.

Lege *At ſi iam rógitem.* Praeterea tolle plenam diſtinctionem poſt *Neſcias:* et noli ſeq. verſum per interrogationem efferre. Deinde pro *Hoc* ex noſtris repone *Id*, h. e. mihi in hac re aduerſeris. B.

7 *Tam confidenter*] Recte *confidenter.* Nam *confidentia* ſaepius in malam: *Fiducia* vero in bonam partem accipitur. Alibi, *O ingentem confidentiam!* *Neſcio*] Sic lege, vt intelligas contrarium. C.

Confidenter reſtas] Plaut. *Etiam nunc reſtas, carnifex?* L.

8 *Haec eadem oratio*] In Reg. exempl. *τὸ haec* deeſt. L.

Haec in nullo ex noſtris eſt. Repone, *Immo ſcis potius. quam quidem redit ad integrum eadem oratio.* Scias an neſcias, perinde eſt. Ad integrum redit eadem oratio; ſiue ſcire te hoc dicam, ſiue neſcire. Vna eademque oratio eſt in re tua, *Scire* et *Neſcire.* B.

9 *De re tanta*] Scilicet in periculo filii. C.

Illud *oh* praecedenti verſui appone. B.

12 *Subditum ſe*] Id eſt, *ſup-*

CH. Confitere tuum non eſſe? SO. au! obſecro te, iſtud inimicis fiet.
Egon' confitear meum non eſſe filium, qui ſit meus?
CH. Quid? metuis ne non, quum velis, conuincas eſſe illum tuum?

SO.

ſuppoſitum. Iuuenalis (Sat. VI, 601.), *Tranſeo ſuppoſitos.* Mulieres, quae parere non poſſunt, et vt placeant maritis, ſe grauidas fingunt, et aliquarum inopum mulierum filios ſuppo-nunt, et pro ſuis edunt (*edu-cunt*). *Ain' tu?*] Pro *aiſne?* Et eſt percontatiuum verbum. C.

Subditum ſe ſuſpicatur] Hic iam intelligendum, veniſſe adoleſcentem, et matri, hoc eſt, mitiori de parentibus, ſuam ſuſpicionem indicaſſe. E.

Illud *ſubditum* in reſponſo Chremetis recte vidit Faernus eſſe ſubditium, repugnante verſu. Poſtrema ob codd. auctoritatem lege, *certe ſic erit.* Caeterum T. Faber vult legi *ſuſpicetur*, quia Soſtrata nondum potuerit reſciſcere, Clitiphonem ſuſpicari ſe eſſe ſubditum, cum neque Syrum, qui id conſilii dederit, neque filium conuenerit. Merae ſunt nugae et naeniae. Nam Clitipho, vbi ſupra 43. dicit, *Recte ſuades, faciam*, ſtatim domum abiit, et matri in Gynaeceo narrauit, patre in alia parte aedium agente, dum Syrus ſolus ſecum ſex ſequentes verſus loquitur. Igitur Clitipho primum domi matri rem aperuit, quam in ſeq. Scena 4. repetit. Quare nec Soſtrata vt in re noua eſt conſternata, ſed lente reſpondet, *Obſecro, mi gnate.* Deinde ſi legas *ſuſpicetur;* ſi nemo indicauerit, efficitur, vt Soſtrata vel ipſa dubitauerit, ſitne verus filius, quod plane eſt ridiculum; vel omnium ſagarum et diuinarum anuum ſit princeps et magiſtra. B.

13 *Ah!*] Obſecrantis. Modo blandientis et miſericordiam mouentis. *Inimicis fiet*] Haec imprecatio ſic vſurpatur ab Ouidio, vt illius propria ſit. C.

Tuum non eſſe] V. C. *tuum non eſſe filium.* L.

Verba *tuum non eſſe* recte abſunt a cod. Bemb. Illud quoque *te* recte omittitur a cod. vet. Contra omnes habent *iſtuc noſtris inimicis fiet.* B.

15 *Conuinces*] Verbum iudicii eſt. In iudiciis *conuicti* proprie dicuntur, qui cauſa ceciderunt. C.

So. Quod filia eſt inuenta? Ch. non: ſed quod magis credendum ſiet,
Id quod eſt conſimilis moribus,
Conuinces facile ex te natum: nam tui ſimilis eſt probe:
Nam illi nil vitii eſt relictum, quin ſit et idem tibi.
Tum praeterea talem, niſi tu, nulla pareret filium.
Sed ipſe egreditur: quam ſeuerus! rem, cum videas, cenſeas.

ACTVS QVINTI SCENA IV.

CLITIPHO. SOSTRATA. CHREMES.

Si vnquam vllum fuit tempus, mater, quum ego voluptati tibi

Fue-

16 *Quod filia eſt inuenta?*] Exinde putas poſſe inueniri hunc eſſe filium meum, quod et inuenta eſt filia? Hoc eſt, eodem pacto vt et hic noſter, quemadmodum et illa inuenta eſt, inueniri poſſit. E.

Sed quod magis] Mſ. R. *Sed quo magis.* L.

Noſtri omnes *quo magis.* Recte. Deinde elegantia reſponſi ne pereat, dele *Id.* B.

18 *Tui ſimilis*] Nam plerumque filii conſimiles ſunt parentum moribus. Dicimus cum genitiuo, cum morum ſimilitudinem, aut doctrinae oſtendimus. ſed dicimus, *ſimiles tibi*, cum datiuo, cum qualitatem ſimilem oſtendere laboramus. C.

Bentl. poſt *te* inſeruit, *eſſe.* Z.

19 Noſtri omnes recte, *quin itidem ſit tibi*, modo poſt *quin* inſeras *id.* Caeterum pro obſcuro *Relictum* malo *Innatum.* B.

21 *Quam ſeuerus!*] Nam facie ipſa videtur quandam probitatem oſtendere: re vero, alius eſt. C.

Rem, cum videas, cenſeas] Cum videas, ex vultu mores eius agnoſcas. E.

Rem cum videas cenſeas] Cum hominem intus noueris, cenſeas ſeuerum eſſe. Sarcaſmus. vt Plaut. Bacc. IV, 6, 14. B.

1 *Si vnquam vllum fuit tempus*] Adhuc filius matrem ſollicitam reddit, dum petit, vt parentes commonſtret: et ex hoc facilius peruenitur ad tranquillitatem omnium rerum. C.

Si

Fuerim, dictus filius tuus tua voluntate: obſecro,
Eius vt memineris, atque inopis nunc te miſereſcat mei;
Quod peto et volo, parentis meos vt commonſtres mihi.
So. Obſecro, mi gnate, ne iſtuc in animum inducas tuum,
Alienum eſſe te. Cl. ſum. So. miſeram me. hocine quaeſiſti, obſecro?
Ita mihi atque huic ſis ſuperſtes, vt ex me atque hoc natus es.

Et

Si vnquam vllum] Ad commouendam pietatem commemorat praeteritos affectus, cui ſic facilius poſſit ignoſci. Vt (Aen. IV, 317.) *Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam Dulce meum.* — E.

2 *Tua voluntate*] Quaſi innuit illam de induſtria illum voluiſſe appellari filium. C.

3 *Miſereſcat*] Habemus *miſeret, miſereat*, et *miſereſcit, miſereſcat* in eadem ſignificatione, eiuſdem naturae. Habemus etiam *miſereſco is.* Virgil. (Aen. II, 145.) *His lacrimis vitam damus, et* miſereſcimus *vltro.* C.

4 *Quod peto et volo*] *Peto*, inquit, quaſi *precario.* Nam proprie aliquid *precario petere* dicimur. C.

Quod peto et volo] Priſcian. lib. VII. L.

5 *Obſecro te, mi gnate*] Verba propria matris deſperatae. C.

6 *Sum*] Haec vox ſimplex terribiliter pronunciat. *Miſeram me!*] Per exclamationem prae dolore dicitur, q. d. *dico, verum eſt, me miſeram eſſe*, quod dictum interiectionis vice fungitur. *Quaeſiſti?*] Excogitaſti, ſeu ſomniaſti, vt dici ſolet, vt mihi dolorem incuteres. Vel *Quaeſiſti hoc*? i. e. inueſtigaſti et interrogaſti hoc ab aliquibus, ne eſſes filius proprius, non ſuppoſititius? C.

7 *Huic ſis ſuperſtes*] Mos iurandi antiquus parentum. Et bene inducitur mater mitior patre, et quae *adiutrix ſit in paterna iniuria filio.* C.

Ne verſus claudicet, ex duobus codd. repone *vt éx me atque* ex *hoc nâtus es.* B.

Et caue posthac, si me amas, vnquam istuc verbum ex te audiam.
CH. At ego, si me metuis, mores caue in te esse istos sentiam.
CL. Quos? CH. si scire vis, ego dicam: gerro, iners, fraus, helluo,

Ganeo,

8 *Si me amas*] Haec verba blandientis matris sunt, et quae valde de filio sollicita sit. C.

9 *Si me metuis*] Matri dat verba suauia, patri vero aspera. Illa inquit, *si me amas:* hic, *si me metuis.* C.

10 *Quos?*] Supple, *Mores dicis esse in me;* seu *me cauere, ne sint in me.* *Gerro, iners, fraus*] Haec dicuntur in abiectissimum quemque et nullius precii hominem. *Gerro*] *Gerro*, vt *Seruius* dicit, a *gerendo.* vnde *nugigerulus*, qui nugas gerit; vel vt *Nonius* et *Festus*, a *gerris.* Nam *gerrae* sunt nugae et ineptiae, sic dictae, vt *Festus* refert, quod quum Athenienses Syracusas obsiderent, et crebro *gerras* poscerent, irridentes Siculi *gerras* clamitabant, quum *gerrae* prius dicerentur, vt idem *Festus* ait, crates vimineae. Propter illam irrisionem Siculorum factum est, vt *gerrae* pro nugis et contemtu dicantur. Hinc *congerro.* Plaut. in Persa (I, 3, 9.) *Iam pol ille hic aderit, credo, congerro meus.* *Iners*] I. e. otiosus, ignauus, sine arte et industria viuendi, vt vult *Seruius.* *Fraus*] Fraudulosus seu fraudulentus, seu culpabilis. Nam, vt inquit *Vlpianus*, *fraus est ipsa noxa*, i. e. culpa, et quasi quaedam praeparatio poenae. Interdum etiam pro *poena* ponitur in iure, vt ait *Seruius.* Item et *fraus* pro periculo poni inuenitur; vt, *Erit illa res fraudi*, id est, periculo. Hoc *Seruius.* Ponitur autem hic *fraus* pro fraudulento, vt alibi scelus pro scelesto. *Helluo*] *Vorax.* Catul. in Caesarem (XXVII, 16.) *An parum helluatus est?* Insatiabilis, inquit *Seruius*, seu immoderate bona sua consumens, inquit *Festus.* Inde *helluor, aris*, i. e. effundere bona sua luxuriose ac immoderate. C.

Gerro, iners] *Gerro* est piscis nullius saporis vel momenti. aut *gerro* (*gerra.* vid. Cuper. Obseru. I, 18. Z.) dicuntur machinamenta, quae aduersus ciuitates fiebant, magno impetu cum * deiicerent (*vt magno impetu muros deiicerent* Z.): eadem *gerras* appellabant. *Helluo*] Est inuasor, et qui plurimum consumit. E.

Fraus, belluo] MS. R. *helluo, glutto.* L.

Ganeo, damnoſus: crede, et noſtrum te eſſe credito.
CL. Non ſunt haec parentis dicta. CH. non, ſi ex capite ſis meo
Natus, item vt aiunt Mineruam eſſe ex Ioue, ea cauſa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
SO. Di iſtaec prohibeant. CH. Deos neſcio: ego quod potero, ſedulo.
Quaeris id quod habes, parentis: quod abeſt, non quaeris, patri
Quomodo obſequare: et vt ſerues, quod labore inuenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? pudet
Dicere

11 *Ganeo*] Veteres *ganeum*, meretricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γῆς, quod ipſa ſit in terra. Hinc *ganeo* deducitur, qui meretrices ſequitur. *Damnoſus*] Recte hoc poſtremum cum ſuperioribus conuenit. *Damnoſus*] I. e. damni quicquid tuis parentibus afferens. vt iam feciſti, extorquendo a me per ſeruum decem minas Bacchidi. C.

Ganeo] Tabernis operam dans et conuiuiis turpioribus. E.

12 *Parentis*] Scilicet qui filium amet. *Non, ſi ex capite ſis meo*] Haec ingenti clamore pronuncianda: et ſic oſtendit Chremes filium non debere abiicere ſpem patris, etſi ab eo verba aſpera audit. C.

13 *Aiunt*] Bene *aiunt*, de re fabuloſa et ficta. C.

15 *Deos neſcio*] Modus loquendi praeſertim iratorum. *Enitar*] Ne infamis fiam. C.

Omnes libri habent *enitar ſedulo*, praeter Bembinum, vbi enitar abeſt. B.

16 *Quaeris quod habes*] Scilicet parentes. *Quod abeſt non quaeris*] Hoc eſt, quemadmodum patri obſequaris; et eſt compoſitum ex contrariis, quae figura dicitur ἀντίθετον, vel πάρισον, id eſt, aequatio ſententiae. E.

17 *Inuenerit*] Id eſt, *acquiſiuerit*. Alibi *Labore inuenta mea cui dem bona*. C.

Bentleius omiſit illud *vt*. Recte. Nam corrumpit elegantiam. Z.

18 *Abducere*] Ἀποσιώπησις hone-

Dicere hac praeſente verbum turpe: at te id nullo modo
Piguit facere. Cl. eheu, quam ego nunc totus diſpliceo mihi:
Quam pudet! neque quod principium inueniam ad placandum, ſcio.

ACTVS QVINTI SCENA V.

MENEDEMVS. CHREMES. CLITIPHO. SOSTRATA.

Enimvero Chremes nimis grauiter cruciat adoleſcentulum,
Nimiſque inhumane. exeo ergo, vt pacem conciliem. optume
Ipſos video. Ch. ehem, Menedeme, cur non arceſſi iubes

Fili-

honeſta. Noluit dicere meretricem, praeſente matre. C.

Pro *Non mihi*, quod turbat ſenſum, repone *Ten mi*. B.

20 *Piguit facere*] V. C. *Puduit facere*. L.

Bemb. et alii aliquot, *Facere puduit*: tres ex noſtris *Puduit facere*: caeteri *Piguit facere*. B.

21 *Principium inueniam*] Mſ. R. *principium incipiam*. L.

Bemb. *incipiam*. at in Vat. et Baſilic. *incapiam*. Forte leg. *captem*: vt captare occaſionem, tempus, et alia. B.

1 *Enimuero Chremes*] Interuenit perſona, cuius gratia pax concilietur: ita vt omnia tranquilla ſint et compoſita, prout Comoediae finis poſtulat. *Enimuero*] Hoc loquitur Menedemus ſolus apud ſe. *Enimuero*] Nonnunquam principium eſt aliquid per iram dicturi. C.

Enimuero Chremes] Procedit Menedemus, vt omnis perſona in poſtrema parte praeſens ſit. Venia datur filio, vt cunctus error poſſit abſolui. Adhuc tamen perſeuerans Chremes conuenit Menedemum, vt filiam ducat (adde *filius*, aut, *Clinia*. Z.). E.

3 *Hem*] Interiectio percipientis eum, quem volebat. *Arceſſi*] Bene *arceſſi*: quia proprie *arceſſitur* vxor, dum ad virum ducitur. C.

Filiam, et quod dotis dixi, firmas? SO. mi vir, te obſecro,
Ne facias. CL. pater, obſecro, vt mihi ignoſcas. ME. da veniam, Chreme:
Sine te exoret. CH. egone mea bona vt dem Bacchidi dono ſciens?
Non faciam. ME. at id nos non ſinemus. CL. ſi me viuom vis, pater,
Ignoſce. SO. age, Chremes mi. ME. age quaeſo, ne tam offirma te, Chreme.
CH. Quid iſtic? video non licere, vt coeperam, hoc pertendere.
ME. Facis vt te decet. CH. ea lege hoc adeo faciam; ſi facit

Quod

4 *Mi vir*] Putat Soſtrata, id quod erat fictum, eſſe verum, timebatque ne pater penitus exheredaret filium, omnia tribuens filiae. *Obſecro*] Nil ſignificantius. Nam *Orare*, eſt placidos petere. *Obſecrare* vero, iratos rogare. C.

5 *Ne facias*] Haec timebat ne omnia bona illi traderet. C.

Bentl. omiſit *vt*. Z.

6 *Sciens*] Quod peius eſſet, quam ſi neſciret. C.

Recte in Bemb. et in duobus noſtris antiquis, *exorent*, vxor ſcilicet et filius. Tum ne verſus iuſto longior ſit, tolle illud *Egone*. B.

7 *Si me viuum vis*] Hoc ſolo verbo poterat placare patrem. Nam pater filii vitam omnibus rebus anteponit. C.

Tres codd. optime non agnoſcunt illud *Id*. B.

8 *Ne tam obfirma te*] I. e. Noli te tam obſtinatum oſtendere. Ille enim dicitur ſe obfirmare in aliquo propoſito, qui obſtinate ac pertinaciter in illo perſeuerat, tanquam immobilis truncus. Et eſt tranſlatio ſumta a repagulo obfirmando. C.

9 *Pertendere*] In Eunucho: *Si incipies, neque pertendes gnauiter.* Alii legunt *perpendere*. C.

10 *Faciam; ſi facit*] Mſ. R. *ſi id facit*. L.

Omnes noſtri, *Si id faciat.* Lege igitur, *Si id facit*. B.

Quod ego hunc aequom cenſeo. C L. pater, omnia faciam: impera.
C H. Vxorem vt ducas. C L. pater. C H. nihil audio. M E. ad me recipio;
Faciet. C H. nil etiam audio ipſum. C L. perii. S O. an dubitas, Clitipho?
C H. Immo, vtrum volt. M E. faciet omnia. S Y. haec dum incipias, grauia ſunt,
Dumque ignores: vbi cognoris, facilia. C L. faciam, pater.
S O. Gnate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames,
Filiam Phanocratae noſtri. C L. rufamne illam virginem,
Caeſiam, ſparſo ore, adunco naſo? non poſſum, pater.

C H.

12 *Pater*] Tantum dicit hoc verbum, non ſtatim volens dare reſponſum, tanquam prius deliberaturus. *Nihil audio*] Auerſus et indignatus Chremes haec dixit. *Ad me recipio*] Hoc dicendi genere ſaepius *Cicero* vtitur in ſuis Epiſtolis, et praecipue commendatitiis. Interdum ſumitur pro *Promittere*. C.

Ad me recipio] Id eſt, ego facio (*faciam*) vt hic promittat. E.

14 *Immo, vtrum volt*] Permiſſio patris ironica. C.

Haec dum incipias] In exordio habent haec ſemper difficultatem, vbi aggreſſus fueris, facilia fiunt. E.

Dum incipias grauia] Lactant. lib. 6. cap. 23. *Omnia grauia ſunt, dum ignoras: vbi cognoueris, facilia.* L.

16 *Ego tibi illam*] Hic illudit, vt ioco triſtitia ſoluatur, cum promittit filiam neſcio cuius, admodum foedam. E.

Pro *illam*, noſtri mendoſe *Puellam*. B.

17 *Rufam*] *Rufus* color et *ruber* idem eſt. De Rufo colore A. Gellius in ſecundo Noctium Atticarum (cap. 26.) multa verba facit. C.

Illam virginem] V. C. *illam puellam*. L.

18 *Caeſiam*] Idem Gellius (ibidem) inquit: *Noſtris autem Latinis veteribus caeſia dicta eſt, quae a Graecis γλαυκῶπις dicitur, vt Nigidius ait, de colore*

CH. Heia, vt elegans est! credas animum ibi esse. So. aliam dabo.

CL. Quid istic? quandoquidem ducenda est, egomet habeo propemodum

Quam volo. So. nunc laudo, gnate. CL. Archonidi huius filiam.

So. Perplacet. CL. pater, hoc nunc restat. CH. quid? CL. Syro ignoscas volo,

Quae

colore caeli, quasi caelia. Dantur caesiii oculi Mineruae, coerulei Neptuno. *Sparso ore, adunco naso?*] Haec duo nimiam arguunt deformitatem, et adiuuant Clitiphonem in recusatione. Indecens nasus vituperatur, sed magis in muliere. *Sparso ore*] I. e. Habentem os sparsum et latum seu extentum. *Non possum; pater*] Plus patrem commouit, quam si dixisset, *nolo.* C.

Caesiam] Id est, oculis obtortis (forte *glaucis* Z.), vel caesuras, id est, rugas habentem; aut lenticulosam. *Sparso ore*] Id est, dissoluto. aut *ore* dixit vultu, et significat *sparso*, asperso, quasi maculis quibusdam infecto vultu. E.

Caesiam, sparso ore] Glossar. φάκοψις, *Lentiginosus, sparso ore.* L.

19 *Elegans est!*] Hic ad formam refertur: sed saepius ad orationem et ad verba. *Animum ibi esse*] Verba apta ei, qui sibi multum tribuit C.

Vt elegans est!] Id est, prudens in discernendis puellis. quia *Ibi*, id est, in hac electione totus est. Quod vero subiunxit *Arconidis filiam;* aut Bacchidem dicit, aut aliam quamlibet, ad quam adolescens contumeliis patris appulerat animum. E.

20 Cum *Quid istic*, quod consentientis est, hic locum non habeat: amplectimur Bembini *Immo.* B.

21 *Archonidi huius*] Priscian. lib. 6. L.

Quae mea cauſa fecit. Cʜ. fiat. Ω. Vos valete, et plaudite.

CALLIOPIVS RECENSVI.

Priſcianus p. 706. laudat *Archonidi filiam:* ſed non habet *huius:* hoc Bembino debemus. Noſtri *Arconidis filiam.* B.

22 *Syro vt ignoſcas*] Petit veniam etiam Syro, ſed non omnium factorum, ne infinitum eſſet quod petere videtur. Et tranſfert in ſe crimen ſerui, dicens; *quod fecit, mea cauſa fecit.* E.

EXPLICIT CALPVRNII BRIXIENSIS COMMENTARIVS IN HEAVTONTIMORVMENON.

GLOS-

GLOSSARIVM VOCVM QVARVNDAM APVD PVB. TERENTIVM.

EX VETERI CODICE.

Heus, Ohe, Ehodum, *vocandi.*
Antehac, Quoad, Posthac, *temporis.*
Vsquam, Vspiam, Nusquam, Quopiam, *loci.*
Amabo, Sodes, Hem, Mea tu, *blandientis.*
Pol, Edepol, Castor, Hercle, *iurandi.*
Eu, Euge, Eia, Age, Agedum, *hortandi.*
Nullus, *pro non.*
Vtut, *qualitercunque.* Vbiubi, *vbicunque.* Cuicui, *cuicunque.*
Heu, Heu, *dolentis.*
Hui, Phy, Papae, *admirantis.*
Vaha, *deridentis vel indignantis.*
Atat, *expauescentis.*
Ha ha he, *deridentis.*
Heu heu, au au *flentis.*
Nequicquam, *frustrà.* Neutiquam, *nullo modo.*
Itidem, *similiter.*
Apprime, *Valde.*
Atqui, *Certe.*
Potis est, *potest:* Pote, *potes.*
Etsi, tametsi, *pro quamuis.*
Qui, *quare vel quomodo.*
Quam, *quantum.*
Maxime, *saepe pro libenter.*
Eccum, *ecce eum, vel ipsum.*
Ecca ipsa, *ecce ea ipsa.*
Hicce, *pro hic*, hiccine, *pro hicne:* hiice, *pro his:* istoccine, *pro istone*, huiusce, *pro huius:* hiiscine, *pro hisne.*
Illicon' *pro illicone.*
Malum, *interiectio.*
Tute, *tu ipse.*
Scelus, *quandoque pro scelesto.*
Periculum, *pro experientia.*
Res, *pro praediis vel vtilitate.*
Facinus, *quandoque factum.*
Mala, *maxilla.*
Dica, *scedula.*
Angiportum, *via arcta.*
Occipio, *incipio.*
Cesso, *tardo.*
Faxo, faxim, *pro faciam vel fecerim.* Faxint, *facient, fecerint.*
Dedo, *do:* dedim, *dabo:* duint, *dent.*
Sies, *pro sis:* Sient, *pro sint.*
Face, *pro fac.* Adduce, *pro adduc.*
Mitte, *pro dimitte.* Rogo, *pro interrogo.*
Offendi, *pro inueni.*

Mane,

Mane, *pro auſculta.*
Opperior, *exſpecto.*
Percontor, *inquiro.*
Maturo, *accelero.*
Obtundo, *eneco, de magna moleſtia.*
Concedo, *obedio.*
Exigo, *expello et ſperno.*
Arceſſor, *vocor.*
Vereor, *timeo:* Reuereor, *obſeruo.*
Calleo, *callide ſcio.*
Abnuo, *nego et ſubtraho.*
Refello, *contradico.*
Gannit, *latrat, inaniter loquitur.*
Diſperii, *per deos perii.*
Poſterdie, *pro poſtridie, hoc eſt, poſtero die.*
Aſtu, *aſtutia vel prouidentia.*
Aſtu *pro ciuitate.*
Miſere, *interdum pro immo derate.*
Praeuiſo, *videre deſidero.*
Sedulo, *intento.* Vtiliter, *ſtudioſe.*
Ex animo, *ſine dolo.*
Ambages, *verba fruſtratoria.*
Phalerae, *inſidioſa.*
Clientela, *ſeruitium, vel multitudo clientum.*
Conclamatum, *ſatis dictum.*
Faceſſere, *libenter et cum deſiderio facere.*
Id propterea, *propter id.*
Oſtentare, *vane ſe iactare vel oſtendere.*
Propediem, *breui vel cito.*
Diem, *breue tempus:* Aetatem, *tempus longum ſignificat, aduerbialiter.*
Debacchari, *furere, a furore non ceſſare.*
Deſpicatus, *deſpectus.*
Aerumna, *moleſtia vel miſeria.*
Flocci facere, *contemnere, deſpicere.*
Laceſſere, *prouocare.*
Suffarcinatus, *ſuccinctus.*
Iurandum, *pro iusiurandum.*
Exemplum facere, *id eſt, poenam conſtituere.*
Poteſſe, potis eſſe, *poſſe.*
Quis, *pro qui.* Quiuis, *pro quaeuis.*
Quiſnam, *pro quaenam.*
Sycophanta, *pro comedone.*
Succenturiatus, *ſub centuria poſitus.*